

AHMED AVNİ KONUK, 1285/1868 İstanbul'da doğdu. İbtidâî mektebini bitirdikten sonra Galata Rüşdiyesi'ne girdi. Buradan Darüşşafaka'ya geçti. On yaşlarında iken önce babasını sonra annesini kaybetti. Darüşşafaka'dan mezun olduktan sonra cami derslerine devam ederek icazet aldı. Hıfzını ikmal etti. Bu arada Mevlevî Tarikatı'na intisab etti. Mürşidi Mesnevîhân Selânikli Es'ad Dede'den (ö. 1329/1911) Mesnevî okuyup icazet aldı. 1890 tarihinde posta memurluğuna tayin olundu. Bu sıralarda Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne'ye girdi. 1898'de birincilikle mezun oldu. Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. Posta Umum Müdür Muavinliği ve Hukuk Müşavirliği vazifelerinde bulunup, Mayıs 1933'te emekliye ayrıldı. Zekâî Dede'den musîkî dersleri laadı. Nota bilmemekle beraber iyi bir hânende ve bestekâr idi. Eserleri bütün incelikleriyle hafızasında tutardı. Dilkeşide ve Bend-i Hisâr isimli makamları tertip etti. 119 makam ihtiva eden Kâr-ı Nâtık'ı Türk musikisinde en geniş bir örnektir. Üç melevî âyini bestelemiştir. Klasik Türk musikîsi güftelerini toplayan Hânende adlı geniş bir kitabını 28 yaşında yayınlamıştır. Tasavvufî eserleri arasında Mesnevî-i Şerîf Şerhi, Fihi Mâ Fih Teremesi, Fusûsü'l-Hikem Terceme ve Şerhi, Tedbîrât-ı İlâhiyye Terceme ve Şerhi evvel emirde zikredilmelidir. 20 Mart 1938'de vefat etmiştir. Kabri Merkez Efendi Kabristanı'ndadır.

© İz Yayıncılık

Özgün Adı:

"et-Tedbirâtü'l-İlâhiyye fi Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye" Tercüme ve Şerhi

İZ YAYINCILIK: 37

İslâm Klasikleri dizisi: 6

3. Baskı; İstanbul, 2004

ISBN 975-355-012-X

dizgi, iç düzen: İz Yayıncılık

kapak: Medine Efe

baskı : Şenyıldız Matbaası

İZ YAYINCILIK

Çatalçeşme Sokağı, Defne Han, No: 27/15 Cağaloğlu 34410 İstanbul

telefon: (212) 5207210

faks: (212) 5115791

<http://www.izyayincilik.com>

e-mail: bilgi@izyayincilik.com

İBN ARABÎ

•

TEDBÎRÂT-I İLÂHİYYE

TERCÜME VE ŞERHİ

AHMED AVNİ KONUK

Yayına hazırlayan:

Prof. Dr. MUSTAFA TAHRALI

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	ix
TEDBİRÂT-I İLÂHİYYE HAKKINDA	xiii
TEDBİRÂT-I İLÂHİYYE TERCÜME VE ŞERHİ	
DİBÂCE	1
TEMHİD-İ KİTÂB	27
MUKADDİME-İ KİTÂB	45
—Bundan Bir Fasıldır	59
—Fihrist-i Kitâb	65
BİRİNCİ BÂB	
Bedenin Hükümdârından İbâret Olan Halife-i Vücûd ve Sûfiyyenin Onun Hakkında Garazları ve Onların Ta'bîri Beyânındadır	67
—Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb	69
—FASIL: [Rûh Hakkındaki Beyânât]	73
—Onlar Üzerine Mevzû' İbârât-ı Mustalahadır: [Madde-i Ülâ, Arş, Muallim-i Evvel, Mir'ât-ı Hak ve Hakkıyye, İmâm-ı Mübîn, Mufiz ve Merkez-i Dâire]	75
İKİNCİ BÂB	
—Halifenin Mâhiyyetine ve Hakikatine Dâir Olan Kelâm Hakkındadır	99
ÜÇÜNCÜ BÂB	
—Medîne-i Cismde İkâmet ve Onun Bu Halifeye Bir Mülk Olması Cihetinden Tafâsîli Beyânındadır	105
DÖRDÜNCÜ BÂB	
—Akıl ile Hevâ Arasında Kendisi İçin Harp Vâkı' Olan Sebebin Zikri Hakkındadır	131
BEŞİNCİ BÂB	
—Yalnız İmâma Mahsus Olan İsim ve Onun Sıfâtı ve Ahvâli Beyânındadır	151
—Siyâset	160
—Tekmile-i Hikemiyye	162
—Tetîimme	170
—Siyâset	173
—Tenbih	179
—FASIL	181
ALTINCI BÂB	
—Adl Hakkındadır; Ve O Bu Medînenin Ahkâmını ve Tedbîratını Âlim Olan Kadıdır	193

YEDİNCİ BÂB

- Vezîrin ve Onun Sıfatlarının ve Tedbîr-i Rabbânî ve Hikemî Cereyânı
Nasıl Olmak İcâb Eylediğinin Zikrine Dâirdir 197
—FASIL: [Vezîrin Hulkunun ve Sıfâtının Tafsîli Beyânındadır] 210

SEKİZİNCİ BÂB

- Fîrâset-i Hikemiyye ve Şer'îyye Beyânındadır 215
—FASIL: [Fîrâset-i Hikemiyye] 217
—FASIL: [Fîrâset-i Şer'îyye] 226
—Tenbîh: [Fîrâset-i Hikemiyye ve Şer'îyyenin Mukâbelesi] 235

DOKUZUNCU BÂB

- Kâtibin ve Sıfâtının ve Kütübünün Ma'rifeti Beyânındadır 241
—FASIL: [Kâtib Hakkındadır] 246
—FASIL: [Kitâb Hakkındadır] 262
—Tezkire-i Rabbânî 268
—Tezkire-i Melekî 271
—Tezkire-i Nefsânî 274
—Tezkire-i Şeytânî 276

ONUNCU BÂB

- Ashâb-ı Cibâyât Olan Müseddidler ve Âmiller Beyânındadır 283

ONBİRİNCİ BÂB

- Cibâyâtın Hazret-i İlâhiyyeye Refî ve İmâm-ı Kudsinin Onlara
Vukûfu ve Onları Melikü'l-Hak Sübhânehû Hazretlerine Refî
Beyânındadır 289

ONİKİNCİ BÂB

- Medîne-i Bedende Müfsidlere Müteveccih Olan Süferâ ve Rusûl
Beyânındadır 299

ONÜÇÜNCÜ BÂB

- Kumandanlar ve Ordular ve Onların Merâtibi Beyânındadır 307

ONDÖRDÜNCÜ BÂB

- Aleyhine Likâ İndinde Harplerin ve Orduların Tertîbi Beyânındadır 317

ONBEŞİNCİ BÂB

- Bu Mertebe A'dâdının Gâlib Olduğu Sır Beyânındadır; Ve
Ona Tenbîhdir 325

ONALTINCI BÂB

- Senenin Fasılları Üzerinde Rûhânîyyet, ya'nî Rûh İçin Tertîb-i Gıdâ
Beyânındadır 333

ONYEDİNCİ BÂB

- İnsana Mevdû' Olan Esrârın Havâssı ve Sâlikin Ahvâlinde Ne Vech ile
Olması Lâayık Olacağı Beyânındadır. Ve Ben Bu Bâba Muzâhâtı idâ Ettim.
O Beş Bâb Üzeredir 357

[ONSEKİZİNCİ BÂB]

(Onyedinci Bâbdan Birinci Bâb'dır; ve O Kitâbın Bâblarından Onsekizincidir)

—Aklın Nûr-i Yakîni Sâha-i Kalb Üzerine İfâzasının Ma'rifeti 401

[ONDOKUZUNCU BÂB]

(Ebvâb-ı Kitâbın Onyedincisinden İkinci Bâb'dır; ve O Kitâbın Bâblarından Ondokuzuncudur)

—Aynü'l-Yakînin İdrâkından Men' Eden Hicâblar; Ayn-i Kalbi Melekûtun İdrâkından Men' Eyleyen Hicâblar Beyânındadır 407

YİRMİNCİ BÂB

(Onyedinci Bâbdan Üçüncü Bâb'dır; Ve O Kitâbın Bâblarından Yirminciye İtmâm Eder)

—Levh-i Mahfûz Hakkındadır ki, O İmâm-ı Mübîn ve Levh-i Mahv ve İsbâtıdır 413

YİRMİBİRİNCİ BÂB

(Onyedinci Bâbdan Dördüncü Bâb'dır; Ve O Kitâbdan Yirmibirinci Bâbdır)

—Esbâb-ı Zeferât ve Veccebât ve Semâ' İndinde Teharrük Beyânındadır 417

YİRMİİKİNCİ BÂB

(Onyedinci Bâbdan Beşinci Bâb'dır; Ve O Fasıllar Üzeredir; Ve Kitâb Onunla Hatm Olundu. Kitâbın Yirmiikinci Bâbı Makâmındadır)

—[Vasiyyet] 423

—FASIL [1]: Namaz 430

—FASIL [2]: Yemek ve İçmek 433

—FASIL [3]: Kesb ve Tevekkül Hakkındadır 435

—FASIL [4]: Sohbet 439

—FASIL [5]: Mescidlere Sa'y Etmek 443

—FASIL [6]: Havâtır 449

EKLER VE İNDEKSLER

—Lügatçe 455

—Âyet-i Kerîmeler İndeksi 503

—Hadis-i Şerîfler İndeksi 507

—Şahıs, Melek ve Yer İsimleri İndeksi 509

—Kitap ve Fass İsimleri İndeksi 511

—İstılahlar ve Bâzı Kelimeler İndeksi 512

—Arapça Metinler ve Örnekler 555

TAKDİM

İbn Arabî'nin *İnsan Memleketinin Islâhı Hakkında İlähî Tedbirler* adındaki bu kitabı, bizzat kendi ifâdesine göre, hikemî ve tasavvufî olmak üzere karışık bir üslûb ve beyan ile, hem "avâm"ın hem de "havâs"ın istifâdesi düşünülerek kaleme alınmış, havâs için birçok "işâret"ler ve avâm için "açık bir yol" gösterilmiş, "tasavvufun özü" dile getirilmiş ve böylece "salik" ve "vâsıl"ların faydalanacağı pekçok şeye temas edilmiştir. "Mâlik" (efendi, devlet başkanı, idâreci) ve "memlûk" (idare olunan, kul) durumunda olan kimselerin istifâdesine sunulmuştur.

Mesnevi-i Şerif ve *Fusûsul-Hikem*' in şârihi olan Ahmed Avni Konuk (1868-1938)¹ bu kitabı paragraflar hâlinde tercüme etmiş, sonra da açıklamıştır. Tercüme birçok yerde "kırık mânâ" denilen üslûb ile yapıldığı için, cümleler bâzan hiç anlaşıl-mamaktadır. Zâten İbn Arabî'nin veciz ifâdesi de kelimesi kelimesine tercümeğe im-kân vermemektedir. Şârihin açıklamaları böyle kapalı cümlelere vuzuh getirmekte, ayrıca birçok bilgiyi de bu arada okuyucuya sunmaktadır. Şârih, İbn Arabî ve Mevlânâ'nın eserlerini yakından tanıdığı için, gerekli yerlerde atıf ve nakillerde bu-lunarak eserdeki fikirlerin açıklık kazanmasını sağlamaktadır. Bu şerh yapılmaksı-zın sadece tercüme² ile iktifâ edilmiş olsaydı, eserin ne bütününün ne de müşkil ve ve-ciz cümlelerinin gereği gibi anlaşılması, bugünkü nazari tasavvuf bilgimiz göz önün-de bulundurulacak olursa, hemen hemen imkânsız olurdu. Onun için eserin şerhinin bizim için tercümesinden daha çok faydalı olduğunu belirtmemiz gerekir.

Konya Mevlânâ Kütüphanesi 4522 numarada müellif nüshası bulunan bu ter-cüme ve şerhi merhum A. Avni Bey Kasım 1922-Aralık 1925 tarihleri arasında yaz-mıştır. Müellifin el yazısı ile 814 sayfa olan bu kitabı aynen neşrederken bâzi esaslara riâyet ettik. Şârih önce tercüme edeceği arapça metni bir paragraf olarak vermekte ve daha sonra da bunu şerh etmektedir. Biz burada, arapça metinden sâdece örnek ol-mak üzere, baştan çok az bir kısmını, kitabın sonunda arapça metin ve örnekler ara-sında verdik. Siyah karakterle dizilmiş metin tercümelerinden, baştan 60. sayfa so-nuna kadar numaraladığımız paragrafları, kitabın sonunda arapça metin başlarına numara koyarak gösterdik. Ayrıca verdiğimiz birkaç örnek arapça metin dışında şârihin kullandığı nüshayı aynen vermeyi gerekli görmedik. Zirâ A. Avni Bey'in kul-landığı nüshayı, H. S. Nyberg'in³ hazırladığı tahkikli nüshanın bâzi yerleri ile karşı-laştırdırca gördük ki, iki metin arasında bâzi farklar vardır. Nyberg'in neşrettiği met-ni vermek ise, tercümenin anlaşılmasına yardımcı olmak yerine bâzi karışıklıklara sebep olabilirdi. Üstelik en eski ve daha güvenilir yazmalara dayanmayan bu metin-de de bâzi noksanlar olabilirdi. A. Avni Bey'in şerh esnâsında verdiği bilgiler ve açık-

1. Ahmed Avni Bey'in hayatı ve eserleri için Dr. Selçuk Eraydın'ın makâlesine bakınız: *Fusûsul-Hikem Tercüme ve Şerhi*, c. 1, s. XV-XXVIII (MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.)

2. Selâhaddin Alpay *Tedbirât-ı İlähiyye*'yi "Tasavvuf Yolu" adıyla Türkçe'ye tercüme etmiş ve 1973 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır.

3. H. S. Nyberg, *Kleinere Schriften des Ibn al Arabi*, Leiden, 1919.

lamalar, nüsha farklarından gelebilecek bâzı anlaşılma cümle ve noktaları da çözmüş görünüyordu. Onun için arapça metinden bir miktar örnek vermekle yetindik.

Neşirde imlâ bakımından riâyet ettiğimiz bâzı kâideler burada işâret etmek istiyoruz: Uzun sesli heceleri (â), (û) ve (î) şeklinde gösterdik. Sâdece "kâf" harfinden sonra gelen uzun (a) ve (u) seslerini (ā) ve (ū) şeklinde işâretleyip belirttik. Uzun (î) sesini yine (î) şeklinde yazdık. "Kâf" harfinden sonra gelen uzun (î) sesini "kıyl, dıyk" gibi kelimelerde, (ıy) harfleriyle gösterdik. Bugünkü imlâda umûmiyetle ihmâl edilen ve gösterilmeyen uzun sesli harfleri bilhassa belirtmeye gayret ettik. Zîrâ Türklerin müslüman olduğu târihten itibaren Kur'ân-ı Kerîm kırâatiyle Türkçe'ye giren ve Türkçe'nin aslı bir sesi olan uzun seslerin günümüz imlâsında gösterilmemesi, bu seslerin unutulmasına ve bu sesleri ihtivâ eden kelimelerin yanlış telaffuz edilmesi-ne sebep olmaktadır. Uzun seslilerin âdetâ Türkçe'den sökülüp atılması, Kur'ân-ı Kerîm okumaya başlayan Türk çocuklarının "med"leri telaffuz etmelerini fevkâlade güçleştirmekte, onların Türkçe telaffuz ve şivelerini de "Azınlıklar"ın şivesine benzetmektedir. Ayrıca mânâ karışıklığına da sebep olacak olan bu ihmâlin önüne geçmek ve eserin doğru okunup doğru anlaşılmasını sağlamak için uzun seslilerin gösterilmesinin bir zarûret olduğuna inandık.

Sâkin yâni sessiz "ayn" harfini sağa dönük (') apostrof işâretiyle belirttik. Bâzı kelimelerde harekeli yâni sesli "ayn" harfinde de bu işâreti kullanarak kelimenin kökünü hatırlatmak istedik. Sâkin yâni sessiz "hemze"yi göstermek için (') sola dönük apostrof işâretini kullandık. Bugünkü Türkçe'de gerek sessiz "ayn" ve gerekse "hemze" hemen hemen bir çeşit uzun sesliye, meselâ ma'nâ → mânâ, ya'nî → yâni ve te'sîr → têsîr, me'mûr → mêmûr kelimelerinde olduğu gibi, dönüşmüş ise de, biz burada mânâ karışıklığına sebep olacağı endişesiyle bu sessiz "ayn" ve "hemze"leri apostrof işâretiyle göstermeyi tercih ettik. Her ne kadar bu kitapta iki çeşit apostrof kullanmış isek de, sâdece çok kullanılan sola dönük kesme (apostrof) işâretinin kullanılmasının maksadı sağlayacağı kanâatindeyiz. Nitekim *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi'* nde bir çeşit apostrof kullandık. Takdim yazılarında ve hazırladığımız makâlelerde ise, bugünün Türkçe'sini göz önünde bulundurarak, ya'nî, ma'nâ, ma'rifet, ta'rif, ta'yîn ve benzeri kelimeleri yâni, mânâ, mârifet, târif, tâyin şeklinde uzun sesliler gibi yazdık.

Arapçadaki fetha, kesre ve zammeden ibâret üç sesli harf Türkçemizde (a, e), (ı, i) ve (u, ü) gibi ikişer sesle telaffuz edilip yazıldığı için, biz de, Arapça harflerin Türkçe'deki harflere nisbetle kalın ve ince telaffuz edilmesini göz önünde bulundurarak bu sesli harflerden biriyle vermeye çalıştık. Fakat bu sesli harflerin bâzan bir kelimede iki türlü telaffuz ile yazıldığı da olmuştur. Meselâ (vazâif, vezâif), (murûr, mürûr), (hükemâ, hukemâ), (tekarrur, takarrur), (munfasıl, münfasıl) ve (duhûl, dühûl) gibi.

"Zad" (dad) harfinin Türkçe'de (d) ve (z) sesiyle telaffuz edilmesi, kökü itibâriyle "zad" harfini ihtivâ eden muhtelif türememiş kelimelerin bâzan (z) ve bâzan da (d) ile yazılmasını gerektirmiştir. (Fâzıl, mefdûl, efdal, fazilet, dıyk, muzâyaka) gibi.

"Sad" ve "hı" harfiyle yazılan (mahsûs ve hâss) kelimeleri ile "sîn" ve "hâ" harfiyle yazılan (mahsûs ve hâss) kelimeleri arasındaki farkı belirtmek için, "sad"lı kelimeyi (mahsûs), müennesini ve A hâlini (mahsûsa) şeklinde, "sîn"li olanı ise, (ü) sesi uzun sesli olduğu halde (mahsûs), müennesini ve A hâlini (mahsûse) şeklinde yazdık. İs-

m-i fâil olan (hâss, havâss) kelimeleri yalın hâlinde mecbûren benzer şekilde yazılmış, ancak (hâssa, hâsse, havâss-ı, havâss-i, havâssa ve havâsse) gibi kelimeden sonra bir sesli harf geldiği takdirde “sad” ile olanını (a, ı) ve “sîn” ile olanını (e, i) göstermek sûretiyle mânâ karışıklığını önlemeye çalıştık.

Günümüz Türkçesinde çok kullanılan kelimelerin sonlarındaki (b) harfinin (p)'ye (d) harfinin (t)'ye dönüşmüş olması, kitap, cevap, sebep, nesep ve benzeri kelimelerin alışkanlık sebebiyle iki imlâ ile yazılmış olabileceğini ve böylece kitapta imlâ birliğine tamâmen riâyet edemediğimizi belirtmek isteriz. Aynı durum Türkçe'de sessiz bir harfle son bulan uzun sesliler için de söz konusudur. Meselâ rûh, nûr, ta'rif, teşkil, te'min, civâr, mikdâr gibi kelimeler bâzan ruh, nur, ta'rif, teşkil, te'min, civar, mikdar şeklinde son uzun sesli belirtilmeden yazılmıştır. Sonlarındaki sessiz harften sonra sesli harf geldiği takdirde uzatma işaretini (rûhu, nûru, ta'rifî, teşkile, civâra, mikdârî) gibi, dâimâ koymaya çalıştık.

(Şekk, redd, fekk, medd, cedd, hakk) ve benzeri kelimelerde şeddeli harfler bâzan şeddesiz olarak yazılmıştır.)

(İlm, resm, feth, cism) gibi kelimeler ise yerine göre bugünkü telaffuza uyularak (ilim, resim, fetih, cisim) şeklinde yazılmıştır. Bu ve burada zikretmediğimiz daha başka kelimelerdeki farklı imlâlardan dolayı hoş görüleceğimizi ümit ederiz.

Neşrimizde müellif nüshasının sayfa başlarını satırlar içinde (/) işaretiyle gösterip beşer sayfa ara ile sayfa kenarında numaralarını gösterdik. Müellif nüshası 814 sayfa olarak numaralanmış ise de, 81. sayfadan itibaren bâzı mükerrer ve atlanmış numaralar olduğu için bunları düzelterek yeniden numaraladık.

Eser 1925 târihlerinde yazıldığı ve o günden bu güne, Türkçe'mizde büyük kısmı zorla gerçekleştirilen değişmeden dolayı, okuyucuya bir kolaylık olacağı düşüncesiyle, *Fusûs Şerhi* 'nde yaptığımız gibi, geniş bir lügatçe hazırladık. Bu gün birkaç yabancı dil öğrenme gayretine giren gençlerin, dinî-mânevi kültürümüzü ifâde eden bu dilin kelimelerini öğrenmek için lügate veya bu lügatçeye bakmak gibi bir küçük zahmeti göze alacaklarını ümit ediyoruz. Dikkatli okuyucu görecektir ki, bu ve benzeri eserlerdeki bir takım kelimelerin günümüz Türkçe'sinde bir karşılığı yoktur. Bu kitaptaki kelimelerle ifâde edilen mefhum ve kavramlar da, bu kavramlar etrâfında ör-güleşen bilgi ve tefekkür de, ilim ve irfan hayatımızdan âdetâ silinmiş, madde dünyâsı ile ilgili kelimeler etrâfında kurulup dağılan bir avuç kelime ve kavram ile düşünüp yazmak çâresizliğine sürüklenmişizdir. Bu nevî seviyeli eserlerin yazıldığı dil ile neşredilmesinin, hem düşünce ve hem de dil ve imlâ bakımından bir “bilanço” ve “muhâsebe” yapılmasına imkân vermesini temennî ederiz. Bugün dilimizde hiç kullanılmayan bâzı kelimelerin okunuş ve yazılışında vukû bulan zuhûl ve hatâlarımızın hoş görülmesini, bildirilmesi hâlinde gelecek baskılarda düzeltmeyi arzû ettiğimizi de ifâde etmek isteriz.

Hazırladığımız indeksler arasında “İstılahlar ve Bâzı Kelimeler İndeksi”ni bil-hassa geniş tuttuk. Böylece tasavvuf edebiyâtının mensur ve manzum eserlerinde kullanılan kelime ve kelime gruplarını bir araya getirmek suretiyle, araştırma yapan kimse iere birkaç kelimeden hareketle aradıklarını bulup karşılaştırma yapabilmek imkânını sağlamaya çalıştık. Bâzı kelimelerin yanına tekil veya çoğul, arapça

veyâ türkçe karşılıklarını koyarak o kavramın muhtelif kelimelerle ifâde edildiğini göstermek istedik.

Âyet-i kerîme ve hadis-i şerifler indeksini de gerek eseri okuyanlara gerekse âyet ve hadislerin yorumu üzerinde çalışanlara yardımcı olmak için hazırladık. Ancak hadis-i şeriflerin sâdece kitapta metni verilenlerini indekse aldık. Tercümesi verilmiş olan hadis-i şeriflere indeks hazırlayamadık. Bunları İstilahlar İndeksi'nden "hadis-i şerif, hadis-i kudsi" gibi kelimelere bakarak bulmak mümkündür.

Ahmed Avni Bey'in *Fusûsu'l-Hikem* ve *Mesnevî-i Şerif Şerhleri*' yle berâber bu eserinin de gerekli izinleri alıp kopyelerini te'min eden ve bizi bu eserleri yayınlamaya teşvik eden Muhterem Ahmet Dağkurs ve Özkaya Duman Beylere, kendisiyle birlikte çalışarak yayına hazırladığımız *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*' nin I. cildinin bütün yayın masraflarını üzerine alarak bu eserin ilim ve irfan hayâtımıza girmesini sağlayan aziz dost ve meslekdaşım Yrd. Doç. Dr. Selçuk Eraydın'a bu vesile ile bilhassa teşekkür etmeyi bir vazife ve borç telâkki ederim. Yine onun yayına hazırladığı Ahmed Avni Bey'in *Fîhi Mâfîh* tercümesinin yakın bir zamanda neşir yüzü görmesini temennî ederim.

Tedbirât-ı İlâhiyye' nin daktilosu ile elyazması nüshanın karşılaştırılmasında yardımcı olan İslâm Felsefesi Araştırma Görevlisi Ali Durusoy'a, meslekdaşım Doç. Dr. İrfan Gündüz ve Doç. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz Beylere, kitaptaki arapça ve farsça metinleri daktilo ile yazan Doç. Dr. Bedreddin Çetiner'e, farsça metinlerdeki müşkillemizi çözmekte yardımcı olan Nüreddin Bayburtlugil'e, dizgi sırasında tashih ve mukabelelerde yardımcı olan eşim Fezânur Hanım'a, bu kitabın bir an önce yayınlanması için teşvik ve tavsiyelerde bulunan Dr. İlhan Kutluer'e, İz Yayınları arasında çıkmasına imkân veren Sayın Ahmet Şişman Bey'e ve yayınevi müdür ve çalışanlarına ayrı ayrı teşekkür ederim.

Tarihimizin Osmanlı devrinden Cumhuriyet devrine intikâli esnâsında yazılmış bu nevî seviyeli ve dolgun muhtevâlî eserlerin geçmişteki ilim ve irfan hayâtımızı tanımak için bir köprü ve giriş kapısı olacağına ve günümüz mânevî ilim ve düşünce-sine büyük bir katkıda bulunacağına inanıyoruz. Bu yayınların benzeri yayınlara vesile ve teşvik olmasını temennî eder, İbn Arabî'nin eser ve fikirlerinin dilimizde daha iyi anlaşılmasını iki değerli ve hacimli şerh yazarak ilim ve irfan hayâtımıza kazandıran Ahmed Avni Bey'i burada tekrar rahmetle anarız.

26 Şubat 1991, Fatih, İstanbul

Doç. Dr. Mustafa Tahralı

MÜ İlâhiyat Fakültesi
Tasavvuf Târihi Öğretim Üyesi

TEDBİRÂT-I İLÂHIYYE HAKKINDA

İbn Arabî *Tedbirât-ı İlâhiyye* adlı eserinin yazılmasına sebep olan hâdiseyi şöyle anlatmaktadır: Şeyh Ebû Muhammed el-Mûrûrî (el-Mevrûrî)'yi ziyâret ettiğim vakit onun indinde Hakîm'in Zülkarneyn (İskender) için, birlikte sefere çıkmaya kudreti olmadığı vakitte, okuyup istifâde etmesi için tasnîf ettiği *Sırru'l-Esrâr* kitabını buldum. Ebû Muhammed bana dedi ki: "Bu müellif dünyevî memleketin idâresini göz önünde bulundurmıştır. Ben senden, kendisinde bizim saâdetimiz bulunan ve bu dünyevî memlekete tekâbüleden insânî memleketin siyâsetini yazmanı isterim." Ben de onun isteği üzerine bu kitabı te'lif ettim. Hakîm'in kendi kitabına tevdî ettiğinden daha çok mülkün tedbîri hakkında bilgi ve mânâyı bu kitaba tevdî ettim. Burada Hakîm'in "büyük mülk"ün tedbir ve idâresi hakkında gaflet ettiği bir takım şeyleri de ızhâr ettim. Bunu Mûrûr (Mevrûr) şehrinde dört günden daha az bir zamanda tamamladım. Onun kitabının büyüklüğü bu kitabın dörtte veyâ üçte biri kadardır. İşte bu kitap meliklerin hizmetkârlarına hizmetleri esnâsında ve âhiret yolunda gidene de kendi nefsinde fayda sağlayıcıdır. (s. 69-70).

İbn Arabî *Rûhu'l-Kuds* ¹ adlı kitabında, *Tedbirât*'ın yazılmasını talep eden Şeyh Muhammed el-Mevrûrî'nin mânevî şahsiyeti hakkında bilgi vermekte ve bu zattan *Fütûhât-ı Mekkiyye* 'sinden de ² söz etmektedir. Ebû Medyen Hazretleri'nin müridlerinde olan bu şeyh İbn Arabî'nin Endülüs'te tanıştığı ve sohbetinde bulunduğu zatlardan biridir. Mevrûr Endülüs'te Sevilla'ya yakın bir şehrin adı olup İspanyolca adı Moron'dur. Kitabın yazılışı Claude Addas'a ³ göre 590/1194 târihinden önce olmalıdır.

İbn Arabî'nin ismini söylemediği "Hakîm" ve *Sırru'l-Esrâr* isimli kitap hakkında, İbn Arabî'nin *İnşâü'd-Devâir*, *Ukletü'l-Müstevfiz* ve *Tedbirâtü'l-İlâhiyye* kitaplarının tahkikli neşrini hazırlayan Nyberg şöyle demektedir. *Sırru'l-Esrâr*'ın Aristo tarafından yazıldığı ve Yuhanna bin Bıtrak tarafından Arapça'ya tercüme edildiği söylenirse de, R. Foerster'in isbatladığı gibi her ikisi de doğru değildir. Bu eser milâdî 10 veyâ 11. asırda muhtelif kaynaklardan derlenmiştir. ⁴

1. *Risâletü Rûhu'l-Kuds fî Muhâsebeti'n-Nefs*, Şam, 1970, s. 99-109.

2. Prof. Dr. Nihat Keklik; İbnü'l-Arabî'nin Eserleri ve Kaynakları İçin Misdak olarak *el-Fütûhât el-Mekkiyye*, İÜ Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1980, c. II, İndeks, s. 497. Mevrûrî (Abdullah İbn el-Üstâz...).

3. Claude Addas, *İbn Arabî ou La Quête du Soufre Rouge*, Paris, 1989, s. 160.

4. H. S. Nyberg, *Kleinere Schriften des Ibn al-Arabî*, Leiden, 1919, s. 15.

Mahmut Kaya ise, Aristo üzerine hazırladığı doktora tezinde “Aristoteles’e isnat edilen eserlerden biri de Yuhanna ibn el-Bitrîk’in tercüme ettiği bilinen *Kitâb el-Siyâse fî Tedbîr el-Riyâse* öteki adıyla *Sırru’l-Esrâr*’dır. (...) Bu eseri İbn el-Bitrîk’in derleyerek Aristo’ya isnat ettiği söylenebilir. (...) O, bu eseri Yunanca’dan Rumca (Süryanca)’ya, Rumca’dan Arapça’ya çevirmiştir. (...) Sonuç olarak denilebilir ki, Yunanca bir kaynağa dayandığı kabul edilse bile, elimizdeki mevcut şekliyle bu eserin İbn el-Bitrîk’in kaleminden çıktığı açıktır.”⁵ diyerek eser ve müellifi hakkında kanaâtini belirtmektedir.

İslâm dünyasında uzun asırlar Aristo’ya âit olarak bilinen bu kitap, Ortaçağ Avrupa dillerine de tercüme edilmiş, ilk defa Abdurrahman Bedevî on yazma nüshayı karşılaştırarak tahkikli neşrini yapmıştır.⁶

Dr. Ahmed et-Terîkî, A. Bedevî’nin bu tahkikli neşrini müstakıl bir kitap olarak 1983 yılında yayınlamıştır. “Ehemmiyetü’l-kitâb” başlıklı takdim yazısında bu eserin *İhvân-ı Safâ Risâleleri*’nden biri olduğunu ileri sürmüştür.⁷

Yuhanna ibn el-Bitrîk tarafından düzenlenip Aristo’ya mal edilerek Abbâsî halifesi Me’mûn’a (ö. 833 milâdî) takdim edilen bu eser İslâm dünyasında ve Ortaçağ Avrupa’sında Aristo’nun eseri olarak tanınmış ve XIII. yüzyıldan itibaren latince ve ibrancaya aktarılmış, XIII. asırda Filip adlı bir papazın latince tercümesi çok beğenilmiştir. Roger Bacon (ö. 1294) 1243 yıllarında bu kitaba bir şerh yazmıştır. Latince tercümesinden fransızca, ingilizce, almanca, italyanca, ispanyolca gibi Avrupa dillerine de çevrilmiştir. Osmanlı Sultânı III. Ahmed’in emriyle Muhammed el-Hamîdî tarafından *Keşfü’l-Estâr an Sırrı’l-Esrâr* adıyla türkçeye de tercüme edilmiştir.⁸

Öyle anlaşılmaktadır ki, bu eser uzun asırlar “siyâset” konulu eserler arasında İslâm dünyası ve Avrupa’da ilgi çekmiş ve çok yayılmıştır. Bugün Aristo’nun olmadığı kesinlik kazanmış ise de, gerçek müellifi hakkında henüz kesinleşmiş bir hüküm yoktur. İbn Arabî de bu eserin müellifinden “Hakîm” diye bahsetmiş ismini belirtmemiştir. İster Yuhanna ibn el-Bitrîk’in kaleminden çıkmış olsun, ister *İhvânü’s-Safâ Risâleleri*’nden biri olsun, eserin “felsefî” bir eser olduğu da muhakkak görünmektedir. Burada kitabın ihtivâ ettiği konuların başlıklarını vererek İbn Arabî’nin *Tedbîrât*’ıyla bir karşılaştırma imkânı hazırlamak istiyoruz. Eser on makâleden meydana gelmektedir:

5. Mahmut Kaya, *İslâm Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi* (Doktora tezi), Ekin Yay., İstanbul, 1983, s. 294-296.
6. Abdurrahman Bedevî, *el-Usûlü’l-Yûnâniyye li’n-Nazariyyâtı’s-Siyâseti fî’l-İslâm*, Kahire, 1954, I.C., s. 67-171.
7. Dr. Ahmed et-Terîkî, *Sırru’l-Esrâr li Te’sisi’s-Siyâseti ve Tertibi’r-Riyâseti li İhvânî’s-Safâ ve Hullâni’l-Vefâ*, Beyrut, 1983, s. 13-150.
8. Mahmut Kaya, *age*, s. 296.

- (1) Meliklerin kısımları
- (2) Melikin hâli ve görünüşü
 - (a) Cismin (beden) cüzleri
 - Yıldızlar ilminin aşl; yıldızlar, felekler ve burçlar
 - Zaman ve hava değişimleri
 - İlkbahar, yaz, sonbahar ve kış mevsimleri
 - (b) Gıdâlar
 - (c) Sular
 - (d) İçecekler
 - (e) Hamam
 - (f) Kendisiyle şaşılabacak ilaçlar tertib edilen balın özelliği
 - (g) İlaçların içilmesi için tercihli vakitler
 - (h) Firâset ilmi hakkında kısa bir bölüm
- (3) Adâletin sûreti hakkında
- (4) Vezirler, sayılar ve siyâsetleri hakkında
- (5) Melikin sicilleri ve mertebeleri
- (6) Melikin sefirleri, onların görünüşleri; sefirlerin gönderilmesi hakkında siyâset şekli
- (7) Melikin teb'asıyla meşgul olanlar ve aldıkları haraçlar
- (8) Melikin kumandanları ve askerlerinden süvârilerin siyâseti hakkında
- (9) Harpler ve harp hilelerinin şekilleri, harplerin netîcelerinden korunma, orduların birbiriyle karşılaşma düzeni ve harp için uygun vakitler
- (10) Tılsımlar ilmi, yıldızların sırları, insanları kendine meylettirme, taşların ve nebatların havâssından bahseden gizli ilimler

Yukarıdaki konular kitapta hülâsalar şeklinde işlenmiştir. *Tedbirât-ı İlâhiyye*'nin içindekilerle karşılaştırılınca, İbn Arabî'nin gördüğü nüshanın A. Bedevî'nin neşrettiği tahkikli nüshadan çok daha kısa, belki de bâzı bölümleri noksan bir nüsha olduğu düşünülebilir. Zîrâ İbn Arabî, *Sırru'l-Esrâr*'ın *Tedbirât-ı İlâhiyye*'nin dörtte veyâ üçte biri kadar olduğunu söylemektedir. H. S. Nyberg neşrinde *Tedbirât* 137 sayfadır. A. Bedevî'nin *Sırru'l-Esrâr* neşri 104, Ahmed Terîkî'ninki 138 sayfadır. Dizgi ve sahîfe düzenleri arasındaki fark göz önünde bulundurulsa bile, *Tedbirât*'ın elimizdeki nüshası ile *Sırru'l-Esrâr*'ın tesbit edilen nüshası arasında, İbn Arabî'nin dediği gibi, dörtte birlik veyâ üçte birlik bir nisbet yoktur. *Sırru'l-Esrâr* içindeki "Sular", "İçecekler" ve "Hamam" vs. gibi konulardan hiç bahsedilmemesi, İbn Arabî'nin gördüğü nüshanın noksan bir nüsha olduğu kanâatini vermektedir. *Sırru'l-Esrâr*'ın Türkçe tercümesinin yapıp okuyucuya sunulması, gerek felsefe târihindeki siyâsetle ilgili eserleri tanımak ve gerekse İbn Arabî'nin *Tedbirât*'ında ele aldığı konuları daha iyi ve mukâyeseli olarak değerlendirmek bakımından faydalı olacağını düşünüyoruz.

Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye adlı bu eser İbn Arabî'nin ilk te'lif ettiği kitaplar arasındadır. Zîrâ yukarıda zikrettiğimiz bizzat kendisinin verdiği bilgiye göre, kitâbı Endülüs'te iken kaleme almıştır. Hicrî 598/1201'de Endülüs'ten ayrılıp Doğu'ya hicret ettiği kat'î olarak bilindiğine göre, eserin yazılış târihi hicrî 598'den öncedir. Kitabında zikrettiği bâzı eserlerinin adları *Tedbîrât'* ın yazılış târihini tam tesbit edebilmek için bâzı istifhamlar ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca konular ve bölümler arasında ilgiler de, bâzı araştırmacılar da, kitabın yazarının söylediği gibi bir defada yazılmış olamayacağı ve daha sonraları tekrar ele alınıp bâzı ilâ-velerle zenginleştirildiği kanâatini uyandırmıştır. Nyberg, İbn Arabî'nin *Ankâû Muğrib* adlı eserini 595/1199'da yazdığını ve bu eserin *Tedbîrât'* ı tamamlayıcı ve genişletici olarak görülebileceğini, onun için 595/1199'a yakın bir târihte yazılmış olabileceğini ve bu ilk nüshanın elimizdeki nüshanın 17. bâbının ve baştaki (Dibâce, Temhîd ve Mukaddime) kısımlarının ise Hicrî 598 târihinden daha sonra yazılmış olabileceğini söylemektedir.⁹

Şurası muhakkak ki, eserin esâsı ve yazılış sebebi İbn Arabî'nin belirttiği gibi bilindiğine göre, kitap Endülüs'te ve Endülüs'ten hareketinden önce kaleme alınmıştır. İbn Arabî'ye âit olduğunda şüphe olmayan eserlerdendir.¹⁰ C. Addas'ın tahmin ve tesbitlerine göre bu eserin yazılış târihi, yukarıda ifâde ettiğimiz gibi 590/1194 civârında olmalıdır.

H. S. Nyberg'in hazırladığı tahkikli baskı, biri Upsala ve beşi Berlin kütüphanelerindeki yazma nüshalara göre yapılmıştır. Türkiye'de bulunan daha eski ve güvenilir nüshaları maalesef görmemiştir. Osman Yahyâ'nın tesbitlerine göre¹¹ Hâlet Efendi 809/1-54 (Hicrî 887), Şehit Ali 1341/76-120 (Hicrî 723), Ayasofya 1644/41-116 (Hicrî 834) nüshaları "asıl" nüshadan istinsâh edilmiştir. Cârullah 986/104-115 nüshası ise müellif hayatta iken istinsah edilmiştir. Konya, Yusuf Ağa 1640 (4859)/76-96 müellif yazması olmakla berâber noksandır. Bunlardan başka sâdece Süleymâniye Kütüphanesinde 25'den fazla nüshası bulunan bu kitabın, yukarıda zikredilen güvenilir nüshaları ve benzerleri kullanılarak, yeni bir tahkikli nüshasının hazırlanması faydalı olacaktır.

Ahmed Avni Bey'in şerhinde kullandığı nüsha ile H. S. Nyberg'in hazırladığı nüsha arasında zaman zaman karşılaştırma yaptığımızda bâzı farkların olduğunu gördük. Bunlardan bir ikisine dipnotta işâret ettik. A. Avni Bey'in şerhte vermiş olduğu bilgiler, tercümede kullandığı nüshanın eksikliklerini ikinci plâna bırakmakta, ve âdetâ bu noksan ve farkları kapatmaktadır.

9. H.S.Nyberg, *age*, s. 15-19.

10. Nihat Keklik, *age*, c. II, s. 330.

11. Osman Yahia, *Histoire et Clasification de l'Oeuvre d'Ibn Arabi*, Şam, 1964, c. II, Kitap Nu. 716, s. 476-478.

İbn Arabî'nin şerh edilen kitaplarından biri de *Tedbîrât'* tır. A. Avni Bey'in şerhini zikretmeyen O. Yahyâ'nın tesbitlerine göre: (1) Muhammed b. Mahmûd b. Ali el-Demûnî (ö. 1199/1785) *Kitâb el-Nefehât el-Kudsiyye fî Maânî el-Tedbîrât el-İlâhiyye*, İstanbul Üniv. Kütüphanesi, 2379 A/1-247 numarada kayıtlı aslî nüshadan istinsah edilmiş bir nüsha ve Kahire Millî Kütüphanesi Tasavvuf bölümü 190 numarada bir başka nüshası mevcuttur. (2) Hasan b. Tu'ma el-Beytimânî (ö. 1175/ hicrî)'nin *el-Fütûhât el-Rabbâniyye fî Şerh el-Tedbîrât el-İlâhiyye* adlı bir şerhinin olduğunu Keşfü'z-Zünûn'dan naklen haber vermektedir ki, bu şerhin bir nüshası Şam Zâhiriyye Kütüphanesi Kataloğu'nda 1471 numarada kayıtlıdır.¹²

A. Avni Bey şerhini hazırlarken bunlardan veyâ başka bir şerhten istifâde edip etmediğini, bu hususta şerhinde bir bilgi vermediği için bilmiyoruz.

* * *

Tedbîrât-ı İlâhiyye' nin konusu, müellifinin de belirttiği gibi, siyâsetle ilgilidir. Aristo'ya izâfe edilen ve Milâdî XII-XV. asırlar arasında Avrupa'da da tercümeleriyle tanınmış olan *Sırru'l-Esrâr* isimli "felsefî siyâset" kitabının anahatları İbn Arabî tarafından tasavvufî açıdan ele alınıp işlenmiştir. Yukarıda verdiğimiz muhtevâsının başlıklarından anlaşıldığına göre *Sırru'l-Esrâr* bir melike (İskender) bir "Hakim" (Aristo?) tarafından devlet yönetimi esnâsında dikkat edilmesi gereken hususları hatırlatan tavsiye ve nasihatlerden ibârettir. İbn Arabî ise kitabında hem devlet yönetimini, hem ferdin kemâl yönünde kendini terbiyesini ve hem de "kutb-ı âlem", "halîfetullah" ve insân-ı kâmilin varlık âlemindeki tedbir ve tasarrufunu göz önünde bulundurmuş, böylece "şer'î" ve "mânevî siyâset" anlayışını gâyet veciz ve kısa ifâdelerle ortaya koymuştur. Kitap dikkatle okununca görülmektedir ki, "sâlik" in mânevî kemâli elde etmek için göstereceği gayret ile devlet başkanının halkını yönetmek husûsunda göstereceği gayret arasında bir "tekâbül" ve "paralellik" vardır. Âlem-i sagîr (mikrokozmoz) ile âlem-i kebîr (makrokozmoz) arasındaki "tekâbül" anlayışı, tasavvufî düşüncede olduğu gibi, eski felsefede de mevcuttur. "Âfâk" ve "enfüs" arasında her yönden olduğu kabul edilen bu "ilgî", "paralellik" ve "benzerlik" ancak yüksek bir irfan ve ince bir dikkatle muhtelif sâhalara tatbik edilebilir. İbn Arabî işte bu "tekâbül"ü siyâset konusu ve terimleri içinde ele alarak kitabında işlemekte, "insan vücûdu ve kuvveleri"ni bir melikin ülke ve teb'asına benzeterek, "beden ülkesi"nin nasıl yönetilmesi gerektiğini anlatmaktadır. Bu benzetme yalnız devlet ve insan arasında yapılmamıştır. Bütün kâinat, yâni varlık âlemi de bir ülkedir. Şu halde İbn Arabî devlet ile ilgili kavramları varlık âle-

12. Muhammed Riyâz el-Mâlih, *Fihrist*, Mahtûtâtı Dâri'l-Kütübü'z-Zâhiriyye, Şam, 1978, c. II, s. 372.

mini ve insanı göz önünde bulundurarak kullanacaktır. *Sırru'l-Esrâr*' in konusu olan mâlum mânâsıyla siyâset İbn Arabî'nin eserinde üçlü bir buud kazanmakta, okuyucu alışık olmadığı bu üslûb içinde âdeta kaybolmaktadır. Bu noktada A. Avni Bey'in açıklamaları okuyucuya büyük bir kolaylık sağlamakta ise de, böyle bir "entellektüel" anlayış ve alışkanlığı hemen hemen kaybetmiş gibi olduğumuz için, şerhin yardımı da yeterli gelmemektedir diyebiliriz. Şerhin dikkatle defâlarca okunması ve bilhassa A. Avni Bey'in *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*' nin iyice incelenmesi neticesinde, hiç olmazsa bâzı noktaların açıklık kazanacağı muhakkaktır.

İbn Arabî de *Tedbirât*' in anafikrinin anlaşılmasının bâzı ön hazırlıklar gerektirdiğini hissetmiş olduğu için "Önsöz" ve "Giriş" mâhiyetinde bâzı tasavvufî konulara dikkat çekmiş, ayrıca kitabın 17. bâbından sonuna kadar olan kısımların —ki bunlar ilk nazarda bâzı kimselere konuyla ilgili değilmiş gibi görünebilir— iyice anlaşılması ve gereğinin yerine getirilmesi hâlinde eserin anlaşılması olabileceğine îmâ etmiştir. Onun için S. H. Nyberg'in sözünü ettiği bâzı bölümler arasındaki irtibatsızlık, tasavvufî açıdan bakıldığında tabîî görülebilir. Başka bir deyişle, kitabın esas muhtevâsının anlaşılması için, irtibatsız gibi görünen kısımların da iyi anlaşılması gerekmektedir. Böylece okuyucu kitabı yazılış gâyesi içinde, bütün konuları birbiriyle irtibatlandırarak tasavvufî bir bütün olarak görebilecektir.

Burada kitabın ana konusu ve bu konunun işlenmesi esnâsında İbn Arabî ve A. Avni Bey'in temâs ettiği bâzı hususları ele alarak kitap ve üslûbu hakkında bir fikir vermek istiyoruz.

* * *

A. Avni Bey *Şerh*' in baş taraflarında İbn Arabî ve eserleri hakkında şöyle demektedir: Birçok kimse Şeyh-i Ekber'in beyân ettiği "hakikatler" ve "mârifetler"den ürküp inkâr ederler. Bir takım kimseler ise anladıklarını zannederek "kulluğun gerekleri" olan tâattan saparak dalâlet vâdisine düşerler. Bu "hakikatler" ve "mârifetler" kıldan ince ve kılıçtan keskin bir sırât-ı müstakîmdir. İlâhî tevîk rehber olmadıkça "akıl ayağı"nın kaymak korkusu vardır (s. 27).

Şârihin ikâzının her devir insanları için geçerli olduğu İbn Arabî'nin eserlerine lehte ve aleyhte ilgi gösterenlerin söz ve yazılarından anlaşılmaktadır. Onun için İbn Arabî'nin gerek *Fusûs* ve gerekse diğer eserlerinin anlaşılmasında çok dikkat ve îtinâ gösterilmesini gerektiği dâimâ hatırdâ tutulmalıdır. İbn Arabî'nin "nübüvvet ve velâyetin akıl tavrının ötesinde" (s. 59 ve 353) olduğuna dâir ifâdesi göz önünde bulundurulacak olursa, "aklî tavrın ötesi"nden söylenilen bâzı "hakikat"lerin "akıl" ile alelacele yorumlanması, değerlendirilmesi ve sâdece mantikî kıyaslarla bâzı neticelere va-

nlmak istenmesi, okuyucularının yanlış kanâatler beyân etmesine ve “akıl ayağı”nın kaymasına sebep olmaktadır. İbn Arabî’nin îtikat esaslarını ve şer’î hükümlerin kula yüklediği mükellefiyetleri ortadan kaldırmak gibi bir ifâde ve kanâatinin olmadığı, aksine bunların isbâtı için ilim ve hayâtını vakfettiği bilinmelidir. Okuyucuların kendi indî yorum ve görüşlerini müel-life isnat etmemeleri bir hakşinaslık gereğidir.

İbn Arabî’nin fikirlerini inkâr edenlerin bir kısmının tasavvuf ilmini de inkâr ettikleri mâlumdur. İbn Arabî *Tedbirât*’a yazdığı girişte, tasavvufa karşı “şeytân-ı muhâlif”in ve “şedid inkâr”ın (s. 45) mevcut olduğuna işâret etmiş ve bunun için tasavvuf hakkında kısaca bilgi vermiştir. Tasavvuf yolunun “teslim ve tasdik” esâsı üzerine kurulduğunu belirtmiş, “Kendi zannından ve nefsinden söyleyen kimse ile Rabb’inden söyleyen kimse arasında fark vardır” (s. 46) diyerek tasavvuf ehlinin zannî ve nefsî bilgiler sâhibi değil “Rabb’inden söyleyen” kimseler olduğuna dikkat çekmiştir. İşte bu “Rabb’inden söyleme” keyfiyeti “akl-i cüz’î” sâhibi kimseler tarafından ya kabul edilmekte, ya da inkâr edilmektedir. Kabul veyâ inkârın esas sebebi-nin de bu husustaki “istîdat ve kâbiliyet” ile ilgili olduğunu sanıyoruz. Zîrâ “Rabb’inden söyleyebilmek”, tasavvuf yolunda çalışmakla elde edilen bir mertebe ise de, bir fitrat ve istîdat neticesi olduğu gibi, bunu kabul ve inkâr da yaratılış ve kâbiliyetten ileri gelmektedir. “Şeytân-ı muhâlif”in iğvâlarına uyacak yaratılışta insanlar olduğu gibi, bunlara hiç kulak asmayacak yaratılışta insanlar da dâimâ var olmuşlardır. Başka bir ifâde ile söyleyecek olursak, tasavvufî idrak “cüz’î akl”ın ötesinde “kalp ve gönül” dediğimiz bir meleke ile ilgilidir. Bütün “îman” konularında bu melekesini kullanmak durumunda olan insan, husûsî bir gayret ile bu melekesini daha da geliştirip “akıl tavrı”nı gerçekten aşmak mertebesine yükselebilir. Böylece “kalben îman”la girdiği, tasdik ettiği dininin ihtivâ ettiği “hakikatler”i, “aklî tavr”ın ötesinde bulunan “kalbî meleke”sini geliştirip sûretiyle, daha farklı mertebe ve seviyelerden idrak edebilir.

İbn Arabî tasavvuf ilminin husûsiyeti olarak “zevk” yâni “tatma ve tecrübe”yi zikr ettikten sonra, bir de “müşâhede” kavramını ilâve etmekte ve bu hususta şöyle bir misal vermektedir: Bir kimse kendi eli ile inşâ ettiği bir eve sâhip olsa, sonra bu evin güzelliği v.s. gibi sıfatları hakkında halk arasında sözler dolaşmaya başlasa, daha sonra ev sâhibi seçkin dostlarından birini alıp evine götürse, bu kimse evi gezip gözü ile görse, sonra da görüp “müşâhede” ettiği şeyleri halka anlatsa, acabâ bu kimseye “Evin öyle olduğuna delilin nedir?” diye soru sorulur mu? Böyle bir sual sormak doğru olur mu? İşte tasavvuf ilmi de bunun gibidir. “Gördüğünü anlatan” kimseye, delilin nedir sorusu sorulamaz. Gören kimseye hüsn-i zannı olan onu kabul ve tasdik eder. Tasdik etmeyen kimse buna zorlanamaz. Ancak bir kimse anlatılanların gerçekten doğru olup olmadığına vâkıf olmak isterse, “ev

sâhibi"ne baş vurmali ve "ev"i gezip görmelidir. Vukuf için bundan başka çâre yoktur (s. 53).

Bu demek olur ki, "müşâhede" ehlinin söylediklerini aynı şekilde bir başka "müşâhid" görebilir ve gerçekten tasdik edebilir. Tasavvuf büyükleri arasında asırlar boyunca bir önceki sûfiyi bir sonrakinin tasdik etmesi, onların esas ve prensiplerde dâimâ ittifak etmeleri, aynı şeyi "zevk ve tecrübe" etmelerinden ve aynı "müşâhede"ye nâil olmalarından ileri gelmektedir diyebiliriz.

İbn Arabî tasavvufu "netîce-i takvâ" ve "yüksek bir ilim" olarak tavsif edip: Biz bir kimseyi Allah'tan ittikâ eder, O'nun çizdiği hudutlarda durur, zühd ve vera' (şüpheli şeylerden sakınma) gibi vasıflarla sıfatlanmış, sonra da "akıllarımıza sığmayan" bir ilim ile konuşur görürsek, ki Allah ledünnî ilmi ancak ona vermiştir, onun iddiâ ettiği şeyleri teslim ve tasdik etmek, ona hüsn-i zan beslemek ve itirâzı terk etmek bizim üzerimize vâcip olur (s. 54) diyerek yukarıda verdiği misâlin bu şekilde anlaşılması gerektiğini belirtir. Ledünnî bilgileri tasdik ve kabulde tereddüt eden kimseye de "Rabbim ilmi mi ziyadeleşti" (Tâhâ, 20/114) diye duâ etmesini tavsiye eder.

Zîrâ bu nevî ilimde kabul ve tasdik için hâriçten delil istemek boşunadır. İbn Arabî "delîli zâtın için zâtından talebet!" (s. 53) diyerek, insanı kendi "nefs"ine yöneltmekte, delil ve cevâbın insanın "kendi"nde bulunduğunu söylemektedir. Şârih A. Avni Bey bu cümleleri şöyle açıklamaktadır: "Hakikat"e yükselebilmek için, insanda bir takım merdiven basamakları vardır ki, bunlar "nefs-i emmâre", "nefs-i levvâme", "nefs-i mülhime", "nefs-i mutmainne", "nefs-i râziye", "nefs-i marziye" ve "nefs-i kâmile"dir. Başka bir ifade ve bunlara tekâbül eden başka kavramlar ile söylenecek olursa, bunlar "rûh-i hayvânî", "kalb", "rûh-i izâfî", "sır", "sırru's-sır", "hafî" ve "ahfâ" basamaklarıdır. İnsan nefs-i kâmile veyâ ahfâ mertebesine vâsıl olduğu vakit, Hak ve "hakikat"i, kendinde bulmuş ve "ilm-i zevkî" ile bilmiş olur (s. 54). Tasavvufîstıllahlarıyla bu şekilde ifade edilen "akıl ötesi" idrâki sağlayan melekelerin kazanılması, "istîdat" sâhiplerinin "kâmil bir mürşit" terbiyesi altında seyr ü sülûk geçirmeleri neticesinde mümkün olacaktır. Bu keyfiyet tasavvuf ehli tarafından ittifakla söylenmiştir.

İbn Arabî yukarıda sözünü ettiği "müşâhede"nin nasıl gerçekleştiğini "ayna" misâli ile şöyle anlatır. Bir ayna silinip iyice parlatıldığında ona bakan kendini nasılsa öyle görür. Ayrıca arkasında bulunan kimse ve şeylerin sûretini de önündeki aynada müşâhede eder. Halbuki arkasında bulunan şeyleri gözüyle görmemiştir. Duyular âleminde bu böyle olduğu gibi, "ma'kûl" (akledilen) şeyler de bunun benzeridir. İnsan "kalb"ine yönelip onu ağyâr (yâni Allah'dan başka şeyler) pasından silip temizlerse, "kalb aynası"nda "ma'kûlât" (yâni akıl ile idrak edilen şeyler) ve "mugayyebât"ın (yâni

gayb âlemlerine âit şeylerin) sûretleri akseder. Bu sûretlerin kalp aynasında görünmesine mâni olan ağıyar pası, kâmil mürşidin terbiyesi altında geçirilen riyâzatlar ve mücâhedeler sâyesinde silinebilir. Böylece saf ve cilâlı bir kalp aynasına sâhip olan kimse orada gördüğü şeyi söyler ve gördüklerini tavsif eder (s. 59).

A. Avni Bey riyâzat, mücâhede ve ibâdetde sebat neticesinde beşeriyet sıfatlarından ve tabiat paslarından saflaşmış kalbe bir takım “rûhânî sıfatlar”ın tecellî ettiğini ve bu hâlin rûhâniyet nurlarının galebesinden ileri geldiğini söyleyerek şu açıklamalarda bulunur: Bu rûhânî sıfatların tecellisi neticesinde rûh tamâmen beşerî sıfatların dışına çıkar. Bu tecellî bâzan çok kuvvetli ve şiddetli olup “rûhun zâtı” tecellî eder ve “Hakk’ın halîfesi” olan ruh “Ene’l-Hak” dâvâsında bulunur. Fakat bu tecellî beşerî sıfatları ortadan kaldırmakla berâber, onları tamâmen ifnâ ve yok edemez. Zîrâ “rûhânî tecellî”de bir nevî “hudûs” rengi, yâni sonradan yaratılmış olma vasfı vardır. Bu tecellî çekilince kulun beşerî sıfatları hemen ortaya çıkar. Ama “rabbânî tecellî” vukû bulunca, sâlik “rûhânî tecellî”deki âfetlerden emin olur; ondaki iddiâ burada yoktur. Rûhânî tecellî gönül rahatlığı verirse de, sâlik şüpheden kurtulamaz, zîrâ bu tecellî ona tam bir mârifet vermemiştir. Ayrıca bu tecellîde gurur, kendini beğenmişlik ve kendinde bir varlık görme gibi nakîsalar sâlikte fazlalaşır ve Hak’tan taleplerinde noksanlık olur; korku ve niyâzı azalır. Kendisinin kâmil bir mürşit olduğunu, artık başka bir mürşide ihtiyâcının kalmadığını ve kâmil velîler arasına katıldığını zanneder. Kendisini zamânın şeyhleriyle mukâyese edip onlardan ileri ve üstün olduğu iddiâsında bulunur. Zîrâ rûhânî tecellî hudûs rengini hâiz olduğundan sâlikte “ikilik” henüz ortadan kalkmamıştır. Onu bu iddiâyâ sürükleyen de tamâmen ifnâ olmamış olan “mevhûm vücûdu”dur. Bu varlık kendisinde var olmaya devam ettiği halde, sâdece başkalarının ve diğer şeyhlerin öyle olduğu vehmine kapılmaktadır. Bu sâlik “rabbânî tecellî”ye mazhar olunca bu türlü âfetler ortadan kalkar; varlık yokluğa döner; onun talebi ve niyâzı çoğalır. Kendini beğenmek, kendinde bir varlık görmek gibi durumlardan tamâmen kurtulur.

Bu açıklamalardan sonra A. Avni Bey “tecellî-i rabbânî”nin “müşâhede” ve “tecellî-rûhânî”nin “mükâşefe” olduğunu, müşâhedede aslâ hatânın mevcut olmadığını, mükâşefede ise hatânın olduğunu belirtir. Rûhânî tecellîye mazhar olan sâliklerin keşiflerine dayanarak beyan ettikleri şeylerin bâzısı doğru ve bâzısı yanlış olur. Kendilerinde de gurur bulunduğu için keşiflerindeki hatâlar onların uyanmalarına imkân vermez; bir çok te’villere sapıp bir hatâdan başka bir hatâyâ düşerler. Rabbânî tecellî neticesinde hâsıl olan “müşâhede”de ise böyle bir durum yoktur (s. 199-200).

İbni Arabî’nin eserinde ve A. Avni Bey’in şerh esnâsında tasavvuf ıstılahları ve seyr ü sülûk ile ilgili olarak verdiği böyle bâzı bilgiler vardır ki, ge-

rek okuyucu ve gerekse her dereceden tasavvuf ehli için gerçekten dikkate şâyandır.

İbn Arabî ve A. Avni Bey'den bu naklettiğimiz bilgilerin "kerâmet" konusu ile de ilgisi vardır. Nitekim İbn Arabî "firâset-i şer'iyye" faslında şöyle demektedir: Kalp aynası muhtelif mücâhede ve riyâzat ile temizlendiği vakit, kendisi ile melekût yâni "gayb âlemi" arasında perde olan şehvet, ağyârı görmek ve benzeri perdeler ortadan kalkar. Melekûtun basîret gözüyle görülmesine engel olan bu perdelerdir. Bunlar ortadan kaldırılınca "basîret gözünün nûru" ve gayb âlemine yayılmış olan nur bir araya gelir. Kalp aynası temizlenmiş olan kişi böylece melekût ehlini "basîret gözü"yle görmeye başlar. Gayba âit şeyler nasılsa öylece ona keşf olunur. Bu türlü hârikulâde şeyler hem nebîden hem de veliden zâhir olur. Meselâ Peygamber Efendimiz "Ben sizi arkamdan da görürüm" buyurmuştur. Evliyâda ise bu çeşit mükâşefe ve olağanüstü şeyler "onların sülûklerinin evvelinde" vukû bulmaya başlar. Mürîde ilk önce keşf olunan şeyler, içinde yaşadığımız bu duyu ve madde âleminde. Meselâ o, gözle görülmesi hiç mümkün olmayan, çok uzak mesâfeden gelmekte bulunan bir kimseyi görür. İşte bu gibi şeyler onların ilk müridlik devrelerinde çok vâkı olur. İbn Arabî bu türlü şeyleri bizzat yaşadığını, "zevk" ettiğini söyledikten sonra şöyle devam etmektedir: Eğer mürid ilâhî inâyet ve nebevî verâset ile seçilmiş kimselerden olacak olursa his ve madde âlemi ile alâkalı olağanüstü haberler vermek ve "keşif"lerde bulunmaktan daha ileri mertebelere, daha yüksek âlemlerin "keşif"ine intikal eder (s. 227). Fakat keşif mertebelerinde bu yükseliş bir mertebeye gelince durur. Neticede bir "ilâhî hicâb" keşfe mânî olur. Velî de ancak kendisine keşf olunan mikdar kadarına vâkıf olup haber verebilir (s. 228).

Sâlik seyr ü sülûkü esnâsında, her ne kadar olağanüstü şeyler göstermek ve haberler vermek imkânına ulaşmış olsa da, bir şeyi kendi mevziinden başka bir yere koymamak ve bilinen kâideler dışında davranmamak daha uygundur. Zîrâ Allah'ın sünneti herşeyi vaktinde ve yerinde yapmaktır (s. 173). Onun için İbn Arabî "hark-ı âdetten sakın!" (s. 173) tavsiyesinde bulunmaktadır. Yâni sâlik olağanüstü şeyler yapmak ve göstermekten sakınmalıdır. A. Avni Bey bu cümleleri şu şekilde açıklamaktadır: İçinde bulunduğumuz bu şehâdet âlemi "rûhânî neş'et" ve yaratılış üzerine değil, "nefsânî neş'et" üzerine yaratılmıştır. Meselâ ruh her yönden görebilir, işitebilir ve söyleyebilirse de, insan bedeninin görmesi ve konuşması ancak göz ve dil ile. Onun için görme ve konuşmanın alışılmış olan, herkesçe bilinen göz ve dilden olmayıp el ve ayaktan ızhar edilmesi hâlinde insanlar şaşırırlar. Bu şaşkınlık çevreye yayılıp âlemin nizâmı bozulur. Bu ve benzeri şeyleri mevziine koymamak zulümdür. Olağanüstü haller ancak ihtiyaç hâlinde,

meselâ hidâyete kâbiliyeti olan bir kimseyi hidâyete dâvet etmek için gösterilebilir. Kul “Allâh’ın ahlâkı ile ahlâklanmalı” ve onun sünnetine uymalıdır. (s. 174-175) İlâhî hükümleri tâzim ederek Hakk’ın çizdiği hudutlar içinde nefsin kullanılması gâyet güçtür. Onun için nefsin şiddetle zuhur isteyen hükümlerine muhâlefet edip ilâhî hükümleri ifâyâ muvaffak olan kimse “kerâmet sâhibi”dir (s. 58) diyen A. Avni Bey, nefsin kayıt ve bağlarından insan üzerindeki te’sir ve baskılarından kurtulabilmeyi güç bir “kerâmet” olarak değerlendirmektedir.

Yine A. Avni Bey, “ledünnî ilim” ile ilgili bir bahsin sonunda şunu nakletmektedir: Âriflerden birine “Kerâmet mi efdal, mârifet mi efdaldır?” diye sormuşlar. “Elbette mârifet efdaldır. Zîrâ kerâmet abdestin bozulması ile yok olur. Mârifet ise gusle ihtiyaç hâlinde bile âriften ayrılmaz” demiştir (s. 356). Halk nazarında maddî âlemle ilgili “kerâmete (kevnî kerâmet) büyük bir alâka gösterilir ve bu nevî kimselerin büyük bir velî olduğu zannedilirse de, bu çeşit olağanüstü şeyler, mânevî yolculuğa çıkan sâlike daha yolculuğunun başlarında iken zâhir olduğuna göre, mübtedîlerin kemâl sâhibi ve büyük velî olacakları elbette düşünülemez. Tasavvuf ehlinin büyükleri “ilmî kerâmet”in “kevnî” kerâmet”ten yâni fizik âlemin kânun ve kâideleri dışına çıkan olağanüstü haller göstermekten üstün olduğunu söylemişlerdir. İbn Arabî’nin “Ârifin mârifeti yükseldikçe onun himmet ile tasarrufu eksilir”¹³ şeklindeki sözü de bu kanâatin veciz bir ifâdesidir. Onun için diyebiliriz ki, İbn Arabî, Mevlânâ ve diğer tasavvuf büyüklerinin günümüze kadar gelen ilim ve irfan yüklü eserleri onların “ilmî kerâmet” sâhibi velîler olduğunun şahitleridir.

Tasavvuf ilminin bir başka husûsiyetini İbn Arabî şöyle ifâde etmektedir: Tasavvuf yolu muhâliflerle mücâdele üzerine kurulmuş değildir (s. 333). Bu hüküm yukarıda söylenilenlerin tabîî neticesi olarak görülebilir. Zîrâ “teslim ve tasdik” esâsına dayanan bu yolda teslim ve tasdik ettirmek için delil ileri sürülemediğine, delil bizzat insanın kendisinde olduğuna, “zevk”, “tecrübe” ve “müşâhede” ile gerçekliği anlaşıldığına göre mücâdele ve münâkaşa yoluyla başkalarını aynı kanâate ulaştırmak mümkün olmaya-caktır. Şu halde “hakikat ehli”nin söylediğini idrak etmek, o seviyede olmayan kimsenin “hüsn-i zannı”na, “kâbiliyet” ve göstereceği gayrete bağlıdır. “Rabb’inden ilminin artmasını” talep ederek anlayış ve kavrayış mertebesini yükseltmek, “cüz’î akl”ının ötesinde olan idrak melekelerini kullanılabilir hâle getirmek ve böylece söylenilenlerin hakikat olup olmadıklarını tahkik etmek mecbûriyetindedir.

* * *

İbn Arabî’nin bu kitabında muhtelif bahisler içinde işlediği anafikirler-

13. A. Avni Konuk, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, c. III, s. 58.

den biri de, "i'tidâl", "adâlet", "denge", "orta" ve "orta yol" anlayışıdır. Biz burada sâdece "tevhid" konusunda onun "orta yol" anlayışına temas etmek istiyoruz: İnsan ya "sırf bâtinî" veyâ "sırf zâhirî" veyâhut "orta yol"da olur. Birincisi ifrat ve ikincisi tefrittir. Sırf bâtinî olanlar (bâtinî-i mahz) "hâlen ve fiilen tecrîd-i tevhîd ile kâil" olanlardır. Bu ise şer'î hükümlerin ta'tiline, yâni muattal bırakılmasına ve terk edilmesine sebep olur. Böyle bir kanâat ve durum bizden uzaktır. Din kâidelerinden birini yıkan her şey mutlak sûrette kötülenir. Sırf zâhirî olanlar (zâhirî-i mahz) ise "tecsîm" ve "teşbîh"e varacak sözler söylerler. Bu da öncekiler gibi şer'an kötülenecek bir durumdur. Bir üçüncü zümre ise şer'îat kelâmından (Kitap ve Sünnet) lisan itibâriyle ne anlaşıyor ise bu anlayışa göre şer'îatin gereklerini yerine getirir. Her adımda şer'îati getiren ve vaz' edenin yürüdüğü cihette yürür, durduğu yerde durur. İşte bu "orta yol"dur. Böyle bir kimse için Allah sevgisi sahih olur (s. 236). A. Avni Bey "bâtinî-i mahz" olup "hâlen ve fiilen tecrîd-i tevhîd ile kâil" olanları şöyle açıklıyor: Bunlar "zevkan" vahdet-i vücûdu idrak edip bütün fiillerinde bu "zevk"ıne göre hareket eden kimselerdir ki, "mezcûb"lardır. Bu durum ise şer'î hükümlerin ta'tiline müncer olur. Zîrâ şer'îat "ikilik zevkî" üzerine kurulmuştur. Halbuki bu kimselerin nazarında "ikilik" ortadan kalkmıştır. Söz ve ilim olarak vahdet-i vücûdu idrâk edenlerin bu bahiste yeri yoktur, yâni onlar bu tasnifte söz konusu edilmemişlerdir. "Zâhirî-i mahz" ise "tecsîm" ve "teşbîh"e dayanan sözler söyler, yâni Hakk'ı herhangi bir sûretle bağlayıp sınırlar. "Orta yol"da olan kimseler ise Kur'ân ve Hadîs'e bakıp, şâri' "tenzîh"ten ne beyan etmiş ise onu alır; "teşbîh"den ne tebliğ etmiş ise onu kabul eder. Böylece tenzîh ve teşbîh arasını şahsında toplayıp uzlaştırır. Bu da ortadır. A. Avni Bey bu konuda *Fusûsu'l-Hikem*' den İbn Arabî'nin iki beytini nakleder (s. 238-239):

"Eğer sen tenzîhe kâil olursan Hakk'ı bir kayıt ile kayıtlayıcı olursun. Eğer hem tenzîh ve hem de teşbîh ile kâil olursan müseddid olursun. Maârifte imam ve efendi olursun."¹⁴

İbn Arabî'nin tevhid konusunda, ilk eserlerinden olan *Tedbirât-ı İlâhiyye*' de söyledikleri ile ömrünün sonuna doğru yazdığı *Fusûsu'l-Hikem*' de söyledikleri arasında bir fark yoktur. Diğer konularda olduğu gibi bu konuda da tercih edip benimsediği, şer'îatin getirdiği "orta yol"dur. Yüksek bir mârifet ve ilim ile yorumlayıp ortaya koyduğu bu "orta yol" anlayışının ayrıca incelenmesi İbn Arabî'nin görüş ve düşüncelerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Tedbirât' ın esas konusu olan "siyâset"e gelince kısaca şunları söyleyebiliriz: İbn Arabî bu kitabında konuyu, varoluş ve varlık mertebelerine işâret ederek "rûh-ı küllî", "halifetullah" ve "kutub" bakımından ele almış,

14. *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, c. I, s. 272.

sonra da bir memleketi idâre eden hükümdar ve kendi vücûdu memleketinin idâresinden mes'ul olan insanı göz önünde bulundurarak üç-dört buudlu bir görüş ve şümül içinde işlemiştir. Varlık mertebeleri, âlem-i kebîr ve insân-ı kâmil hakkında klasik devir tasavvuf ve tefekküründen yeterli derecede haberdar olmayan kimselerin veciz ifâdeli bir muhtasar eseri tâkip edebilmele-ri gerçekten güçtür. A. Avni Bey'in açıklamaları bu noktada okuyucuya çok büyük yardımcı olmaktadır. Ancak bu kitap ve şerhinin iyice anlaşılması için bu konularla ilgili bâzı temel kitapların tercüme ve incelemeler yoluyla yeniden irfan ve ilim hayatımıza kazandırılması gerekmektedir.

İbn Arabî *Tedbirât'* ında bir yandan İslâm dünyâsında hükümdarlık mevkiinde bulunan "halife"ye nasihat ederken, bir yandan da tasavvufî mânâda Allâh'ın yeryüzünde halifesi olan insân-ı kâmilî göz önünde bulundurmaktadır. İnsân-ı kâmil konusu "ilk taayyün" yâni "hakikat-i muhammediye" mefhûmunu ve dolayısıyla "vücûd mertebeleri"ni, kâinâtın bu ilk zuhur mertebesinde itibâren "varoluş"unu ortaya getirmektedir. "Büyük âlem" (makrokozmoz) da olan her şey "küçük âlem" (mikrokozmoz) denilen "insan"da aynen mevcut olduğu için, âlem-i kebîr ile âlem-i sağîr arasında birbirine tekâbül eden ve benzeyen (mukâbil, mutâbık, muzâhî, müşâbih) olan şeyler zikredilmekte ve açıklanmaktadır. Böylece İbn Arabî'nin "halife"ye nasihat ve tavsiyeleri sâdece siyâsî halife ve hükümdâra değil, insân-ı kâmile veyâ insân-ı kâmil olacak kimseye ve kendi vücûdunda halife olan insana hitâben söylenmiş olmakta, okuyucu "avâm" veyâ "havâs"tan bir kimse olarak, kendi idrâk ve irfânı nisbetinde bu kitaptan istifâde edebilmektedir. Günümüzde ve hattâ geçmişte de pek alışılmamış olan, üç-dört bakış noktasını göz önünde bulunduran bu çok vecihli üslup, esas itibâriyle "Kur'ânî" ve "nebevî"dir. Zîrâ "zaman üstü" olan Kur'ân-ı Kerîm âyetleri, her ne kadar lafız olarak mahdud ise de, "mânâ" bakımından geçmiş ve gelecek sayısız mânâyı ihtivâ ettiğinden "nâmahdûd ve nâmütenâhî" olup gayr-i mahluktur. Onun içindir ki, her âyet ve hattâ her kelime, ilk nazarda lafzından anlaşılan umûmî mânâsından sonra, âlimler ve müfessirler tarafından pek çok mânâda tefsir edilip yorumlanmıştır. İbn Arabî incelediği konulara göre âyet ve hadislerle birbirinden farklı bakış açısı ile yeni ve değişik yorumlar getirerek "mânevî düşünce"de derinliğine ve genişliğine yeni ufuklar açmıştır. Kitapta zikredilen âyet ve hadislerin yorumlarına dikkat edince bu husus açıkça görülecektir. İbn Arabî'nin bu yorum zenginliğini, "fizik âlem" ve "aklî düşünce" sâhasından gelen "hakikat"ler karşısında da görmekteyiz. Bu son dediğimize örnek olarak *Sırru'l-Esrâr* kitabından aynen naklettiği bâzı cümlelerin yorumlarını gösterebiliriz. Şimdi kitabın esas konusu olan, yukarıda işâret ettiğimiz üçdört buudlu "siyâset" ile ilgili bâzı şeyleri kısaca zikretmek istiyoruz. Kitap bir "siyâsetnâme" olduğu için hükümdar ve devlet idâresi ile alâkalı terimler üzerine kurulmuş, kâinât, insân-ı kâmil ve in-

san arasında benzerlikler ve irtibatlara işâret edilerek konular işlenmiştir. Bir başka ifâde ile “siyâsî” terim ve kavramlarla, aynı cümlede bir çok mânâ ifâde edilmiştir. Bunlardan bâzılarını hülâsa olarak şöylece gösterebiliriz:

Hükümdar: İmâm-ı mübîn, rûh-ı küllî, rûh-i a'zam, arş, Âdem, insân-ı kâmil, kutub, halife, seyyid, rûh-ı cüz'î, insan, güneş...

Vezîr: Akl-ı küllî, akl-ı evvel, akıl, akl-ı cüz'î, ay...

Hükümdârın eşi ve (kerimesi): Nesf-i külliyye, Havvâ, nefis, nefis-i cüz'îyye, âlem-i ecsâm, cisim, beden...

Memleket: Ecsâm âlemi, cisim, beden, arz...

Teb'a, raiyye: Âlem, zâhir ve bâtın duyular, beş duyu...

Hâdîra, şehir: Kuvâ-yı bâtine...

Bâdiye, köyler, kırlar: Beş duyu, el, ayak, karın v.s...

Başşehir: Kalp...

Saray: Arş, kalp...

Hazîne: Hazîne-i hayâl...

Kâtib, mühürdar: A'yân-ı sâbite, kuvâ-yı tabîiyye, akıl, kuvve-i hayâliyye...

Kalem: Kalem-i a'lâ, kalb, a'zâ, cüz'î akıl...

Sicil, dosya, kitap: Levh-i mahfûz, ümmü'l-kitâb, levh-i tabîat, cisim ve beden kağıtları...

Kadı: Adl, adâlet...

Vergiler, cibâyât, gelirler: Ameller, nefsin kazandığı vasıflar...

Ferman, tevkî', tezkire: Havâtır

Düşman: İblis, şeytan, hevâ, kuvve-i vâhime...

Düşmana gönderilen elçiler: Zekâ, şecâat, vefâ, diyânet, ilim, havf, recâ...

Düşmandan gelen elçiler: Hırs, kibir, kizb, hiyânet, gadr, korkaklık, cimrilik, aptallık, cehâlet...

Ordular: Arş'ı taşıyan melekler, erkân ve evtâd, dört unsur, dört tabîat...

Düşmanın geldiği cihetler: Sağ, sol, arka, ön. Herbirine sırasıyla: Havf, recâ, tefekkür ve ilimle karşı konulmalıdır.

Yukarıda sâdece birkaçını belirttiğimiz tekâbülleri, İbn Arabî muhtelif bakış noktalarına göre, başka bir terimle ifâde etmektedir. Kitabın 17. bâbında başka konuları da içine alan insanla âlem-i kebîr arasındaki tekâbül (tenâzur, muzâhât) üzerinde durmuştur. Bunlar üzerinde durmayıp, burada sâdece İbn Arabî'nin muhtelif mertebe ve îtibarlara göre, hükümdarlık hakkında görüş ve düşüncelerini ve hükümdâra tavsiyelerini kısaca zikrederek üslûbu hakkında bir fikir vermek istiyoruz: İmam (halife, kalb) sâlih olduğu vakit teb'a (âlem, ceset, bütün organlar) da sâlih olur; fâsid olursa onlar da fâsi olur (s. 106). Bu demektir ki, “imâm”ın salâh ve fesâdıyla teb'anın salâh ve efesâdı arasında sıkı bir irtibat vardır (s. 109). Allah Teâlâ bir topluluğa yönetici olarak bir “halife”yi tâyin ettiği vakit, ona o topluluğun “sır”larını ve “akıl”larını da verir (s. 109). A. Avni Bey bu cümleyi, imam ister verâset yoluyla tâyin edilsin, ister seçim yoluyla iktidâra gelsin bu böyledir; seçilen hükümdar ve hükûmetlerde yönetici ile teb'a arasındaki

irtibat ve yönetilenlerin istîdâdlarında gizli olan talep ve idrâkleri daha açık bir şekilde görülür (s. 111-112) şeklinde açıklar.

Halife (hükümdar, insân-ı kâmil, insan) Cenâb-ı Hakk'ın isimleri ve ahlâkıyla ahlaklanmalıdır. Zîra o Hakk'ın ahlâkıyla ahlâklanınca, bu ahlâk onun teb'asında da (âlem, yeryüzü, ülke, beden ve organlar) zâhir olacaktır (s. 154). Halife şeriatı (ilâhî kânûnu, kânunları) muhâfaza etmeli, mülkünü (devlet, âlem, arz, beden, teb'a) ona itâatlı kılmalıdır. Hem zâhir hem de bâtın hükümleri göz önünde bulundurmaktan gâfil olmamalıdır (s. 155). İmam teb'asına (âlemdeki varlıklar, beden ve organlar) şefkat ile muâmele ve muhabbet etmelidir (s. 165). Her birine mevkî ve sınıfına göre bol bol bağışta bulunmalı, mârûf ile emr ve münkerden nehy etmelidir. Teb'asından, nefs-i emmâre ve levvâme mevkîi ve sınıfında olanların durumunu dikkatle tâkip etmeli ve vezîrine (akıl) onlara lutf ile muâmele etmesini emretmeli ve onları doğru yola getirmek için onu vazîfelendirilmelidir. İmam her işini îtidâl (adl, adâlet, denge, orta yol) üzere yapmalıdır. Böyle bir idâre neticesinde cibâyât (vergiler, hazîne gelirleri, sâlih ameller) çoğalır. Hazînesi zengin bir hükümdar da düşmana (şeytan, hevâ, şehvet) gâlip olur (s. 170-172). Teb'a ile mülâyemetle muâmele etmeli, onlarla müşâvere edip güç ve tâkatlerine göre mükellefiyet yüklemelidir. Olağanüstü ve olağandışı davranış, (hark-ı âdet, kerâmet) ten sakınmalıdır. Kötü arkadaş ve çevreden kendini korumalı düşmana (şeytan, hevâ) karşı dâimâ harp (cihâd, mücâhede) etmelidir. Dost ve yakınlarını (saray çevresi, devlet me'murları) dîninde, ahlâk ve davranışlarında güzellik ve üstünlük olanlardan seçmeli, sohbet ve arkadaşlığı onlarla yapmalıdır (s. 173). Vezîri (akıl) ile konuşup müşâvere etmeden, mülkünde (âlem, ülke, beden) bir işi îfâ ve infâz etmekten sakınmalıdır. Vezirle (akıl) meşveret vezîrin kalbine sevgiyi yerleştirir. Sevgi şefkati, şefkat nushu, nush da "adl"i doğurur. Memleket ve devletin devam ve bakâsı ise adl ile (s. 180). Mülkün (âlem, devlet, beden) bakâsı ve düşmana (hevâ) gâlip olmak için "adl" gerekir. Adâletin olduğu yerde bolluk ve bereket olur. Zîrâ hükümdar "mülk"ün cesedi, "adl" ise rûhudur. Adl yok ise o mülk harap olur (s. 193). Vezir (akıl) halifenin (rûh) lisânı olup onun emirlerini infâz edendir. Halife (rûh) gizli olduğu ve ortada görünmediği vakitlerde, halife adına bütün işleri îfâ eden vezirdir (s. 197). Vezir (akıl) hükümdârın (rûh) gözü, eli, ayağı v.s. olup onun müşâviridir. Vezîrin (akıl) tebdîr etmediği bir iş ve mülkte (âlem, devlet, beden) hayır yoktur (s. 208). Hükümdârın bozulması onun yakın çevresinden (devlet me'murları, dostları) ileri gelir. Onun için dost ve düşman arasını iyi tefrik etmelidir (s. 208).

İbn Arabî, "halife" olabilmek için gerekli şartları, İslâm ulemâsının "siyâsî halife" için tesbit ettiği maddeleri aynen zikrederek bunları "rûh-ı küllî, insân-ı kâmil ve rûh-ı cüz'î" mertebeleri için yorumlayarak inceler. İbn Arabî'nin "zâhirî hilâfet" ile "bâtınî hilâfet" arasında irtibatı nasıl kurduğu-

nu göstermek için bunları kısaca ele alacağız. Ulemânın “halife”de aradığı on şarttan altısı “yaratılış” ile ilgilidir. Dördü de çalışarak elde edilmektedir. **Yaratılış ile ilgili olanlar:** (1) Bülûğ: Çocuktan halife olmaz. Rûhun elest bezminde, mîsâkta, Cenâb-ı Hakk’ın “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” suâline muhâtab olması onun “bâliğ” olduğunu, (2) Akıl: Yine mîsâkta bu suâle “Evet” diye cevap vermesi “akıl” sâhibi olduğunu gösterir. (3) Hürriyet: Rûh hâdis varlıkların ilki olduğu için, bu çeşit varlıklar arasında en “hür” olanıdır. (4) Erkek olma: Rûh erkek itibâr edilmiştir. “Nefs” onun eşi ve kızıdır, Âdem ve Havvâ arasındaki irtibat gibi. (5) Kureyş nesebinden olmak, ki bu şart ulemâ arasında ihtilâflıdır, “rûh”un “muhammedî makamlar”a dâhil olmasıdır. Hz. Peygamber nasıl bütün varlıklara peygamber olarak gönderilmiş ise, rûh da bütün “beden”e gönderilmiştir. (6) Göz ve kulağın selâmeti, rûhun Hak ile işitmesi ve Hak ile görmesi demektir. **Çalışarak kazanılan şartlar:** (7) Necdet (şecâat) ruhta mevcuttur. Ruh için ölüm olmadıgından hiç bir şeyden korkusu yoktur. (8) Kifâyet yâni idâre, tedbir ve tasarrufta yeterli olmak. Ruh Hakk’ın irâde ve kudretiyle tasarruf ettiği için onun yetersiz olması mümkün değildir. (9) İlim. Allah Teâlâ Âdem’e “isimler”i öğretmiştir. Şu halde ilim ile muttasıftır. Kendisine melekler secde etmiştir. O meleklerin bilmediği şeyleri bilmektedir. (10) Vera’ yâni şüpheli şeylerden sakınma ve takvâ, “rûh”un feyzinin kaynağıdır. Şeriat onun elbisesi ve hakikat onun gömleğidir (s. 133-144).

Sonradan yaratılan varlıkların ilki olan rûh “halife” olarak yaratıldığı gibi, halifenin tasarruf ve tedbîrine tevdi olunan varlıklar ve cisimler de yaratılmıştır. Bu demektir ki, Allah Teâlâ varlıkların bir kısmını diğer bir kısmı üzerine yükseltmiştir. Onun için her varlık mertebesinde, reis (başkan) ve mer’ûs (kendisine başkanlık edilen), mâlik (sâhip, efendi) ve memlûk (kul, hizmetkâr) mevcuttur. Yönetilenler yönetenlerden “adl” talep ederler. Siyâsî memleket, mânevî varlık âlemleri ve insan vücûdunda da durum aynıdır. Vergi ve gelirlerin (ameller) adl ve siyâset üzere toplanması lâzımdır. Teb’a (yönetilenler, insanın organları, zâhirî ve bâtinî güçleri) zayıftır. Onlara rıfk ile güzel muâmele edilmelidir. Bütün bunlar “ilim” ile ve ilmin arkadaşları olan sebat, orta yol (iktisâd) ve rıfk ile yapılmalıdır (s. 283-286).

Düşmana (şeytan, hevâ, nefs-i emmâre, kuvve-i vâhime) gönderilen elçiler “akl”ın gereği olan zekâ, şecâat, vefâ, havf, recâ, ilim ve söz söylemeyi bilmek gibi vâsıfları hâiz olmalıdır. Düşmandan gelen elçilere (hırs, yalan, hiyânet, cehâlet, korkaklık v.s.) karşı kötü ve kaba davranmamalıdır. Hükümdar (rûh, insân-ı kâmil, mürşid-i kâmil) vezîrini (akıl) kendisine mütercim olarak onlarla görüşmelidir (s. 299).

Ordular mülk çadırını (âlem, devlet, beden) tutan direkler (erkân) ve sütunlar (evtâd)dır. Mülkü yıkıp harap edecek düşmanların geldiği dört cihet sağ, sol, arka ve öndür. Şehvet ve lezzetleri ileri sürerek “sağ”dan gelen

düşman (hevâ) ordusuna karşı "havf" silâhıyla, ümitsizlik ve kötü zan ile "sol"dan gelen düşman askerlerine "recâ" (ümit) ile, şüphe ve bozuk hayallerle "arka"dan gelen düşmana karşı "tefekür"le, ilâhî kelâmın yalnız zâhirini ileri sürüp "tecsîm" ve "teşbîh" ile "ön"den hücum eden düşmana "ilim" askerleriyle karşı koymak gerekir (s. 307-309).

Harplerin idâresi esnâsında hükümdar (rûh) bizzat harbe girmemelidir. Zîrâ hem kendisi hem de mülkü (devlet, beden) harap olur. Kumandan ve emirlerini göndermelidir. Onlar yenilse bile hükümdar (rûh) yakınındaki devlet erkânı ve askerleriyle bâkî kahr. Hükümdar mülkün kökü ve rûhu, devlet cismidir. Hükümdar düşmanlarına bizzat karşı çıkmayıp "ilim sâhili"nde oturmalı, gerektiğinde "ilim denizi"ne açılıp düşmanı peşinden sürüklemeli ve onları orada mahv etmelidir. Harp (cihâd-ı asgar ve ekber) esnâsında hükümdar "kalb"de bulunmalıdır (s. 307-325).

Ruhlar ilimden doymaz. İlim tâlibi de ilimden doymaz. Onun için sonsuz olan "ledünni ilim" talep edilmelidir. Ledünni ilimler amelin netîcesi olmamakla berâber, bu nevî ilimlere sâhip olanlar amel sâhipleri arasında bulunur (s. 353-355).

Hükümdarların hazînelerinde altın ve gümüş gibi kıymetli mâdenler, yâkût, zümrüt v.s. gibi kıymetli taşlar bulunduğu mâlumdur. İnsan vücûdu hazînesinde de bu kıymetli taşlara ve mâdenlere tekâbül eden şeyler vardır. Karanlıklar denizinde (bahr-i zulumât) bulunan siyah renkli, görenleri hayrette bırakan "hacer-i beht" (hayret taşı)nın benzeri, insan kalbinde siyah bir nokta gibi olan "süveydâ" ve "latife-i ahfâ" denilen şeydir ki, murâkabe ve zikirle zâhir olur. "Yeşil zümrüt"ün mukâbili "kuvve-i müzekkire" ve "latife-i sır"dır. Buna sâhip olan kimse İblis'in hîlelerine mânî olur. "Kırmızı yâkût"a tekâbül eden "latife-i rûh"tur. Bunu elde eden ilâhî ilimlere mazhar olur. "Mâvi yâkût" taşının benzeri "latife-i hafî" denilen "nefs-i râziyye" mertebesidir. Rûh bu mertebede "halife" sıfatıyla sıfatlanır. "Sarı yâkût" taşı "nefs-i marziyye" ve "latife-i nefis"e tekâbül eder. Bunu elde edende "amellerin yaratıcısı Hak"tır" sırrı zâhir olur. "Hacer-i mükerrrem" eski kimyâcıların "ikşîr" dedikleri şeydir ki, bununla kalay ve demiri gümüşe, bakır ve kurşunu altına çevirirler. Bunun mukâbili insanlarda "latife-i ahfâ" ve "nefs-i sâfiye" sâhipleri arasında bulunur. Eski kimyâ ile uğraşanlar "ikşîr" ile âdî madenlerden gümüş ve altın elde ettikleri gibi, "kibrît-i ahmer" denilen "nefs-i kâmile" erbâbı da bir nazarla "âsî"nin itâatkâr ve "kâfir"in mü'min olmasını sağlarlar (s. 384 vd.). Bugün hakkında pek az şey bilinen bu eski kimyâ ile ilgili İbn Arabî'nin beyitlerini A. Avni Bey açıklarken bu ilmin ne olduğunu hissettirecek kıymetli bilgiler ve ip uçları verir.

Kitabın 22. Bâb'ındaki "Mürîdlere vasiyet" ilk nazarda eserin konusu ile irtibatsız gibi görünürse de, "Mukaddime"de tasavvuftan kısaca bahseden İbn Arabî, burada, bu ilmin sırf nazarî ve akli bir ilim gibi okumak

sûretiyle tahsil edilmediğini, bir şeyhe intisâbı ve onun terbiyesi altında “riyâzat, mücâhede ve zikir” gibi husûsî çalışmaları gerektirdiğini, ancak bu takdirde “bilfiil” mutasavvıf olunabileceğini göstermiş olmaktadır. Şeyh-i Ekber’in bu Bâb’daki “vasiyet”leri ve A. Avni Bey’in açıklamaları, tasavvufa “nazarî” olarak alâka gösterenler kadar, konuyla “bilfiil” ilgisi bulunan veyâ bulunacak olan kimseler için de kıymetli bilgiler ihtivâ etmektedir.

Eserin bütününe, bizzat İbn Arabî’nin dediği gibi, hem “avâm” ve hem de “havâs” için faydalı olacağına ve bu eserle İbn Arabî’nin görüş ve düşüncelerinin daha iyi tanınacağına inanıyoruz.

Doç. Dr. Mustafa Tahralı

İBN ARABÎ
•
TEDBÎRÂT-I İLÂHÎYYE
TERCÜME VE ŞERHİ

AHMED AVNÎ KONUK

بسم الله الرحمن الرحيم

D İ B Â C E

§

§ Hamd olsun Allâhü Zü'l-Celâl'e ki, insanı vücûd-i ilminden vücûd-ı aynına istihrâc eyledi. Onun evvel-i ibdâ'ında bir cevher var idi. O cevhere ayn-ı Celâl ile nazar etti. O cevher onun nazarının tahakkuk eylediği şey indinde ondan hayâ ederek eridi. İmdi onun ilm-i kadîminin cevâhîrinden ve incilerinden onda meknûn olan mâ' seyelân eyledi.¹

Ma'ûm olsun ki, (Sav) Efendimiz buyururlar ki:

«ان الله تعالى خلق درة بيضاء فنظر الجلال والهيبة فذابت حياء نصار نصفها ماء ونصفها ناراً
فحصل منها دخان فخلق السموات من دخان والارض من زيتها فكان عرشه على الماء»

Ya'nî "Allah Teâlâ büyük bir beyaz inci yarattı; Celâl ve heybetle nazar etti; hayâdan eridi. Onun yarısı su ve yarısı ateş oldu. Ondan bir duman hâsıl oldu. Semâvâtı dumandan / ve arzı onun köpüğünden halk eyledi. İmdi O'nun Arş'ı su üzerinde vâkı' oldu". "Allah Teâlâ"dan murâd vücûd-ı mutlakın mertebe-i vahdetidir. "Halk"ın ma'nâsı "zuhûr ve izhâr"dır. "Büyük bir beyaz inci"den murâd "hakikat-i insâniyye" mertebesi olan "akl-ı evvel"dir ki, buna "mertebe-i vâhidiyyet" de derler. Akl-ı evvele "Celâl ve heybetle nazar" etmesinden murâd akl-ı evvelin mebd'e-i gayriyyet olan "mertebe-i rûh"a tenezzülüdür; ve bu tenezzûlden hâsıl olan gayriyyet nikâbı ile vücûd-ı mutlakın tesettürüdür. Zîrâ nazar-ı Cemâl vech-i Hakk'ın kendi nûru ile tecellîsidir ki, bunda tesettür yoktur. Nazar-ı Celâl vech-i Hakk'ın libâs-ı gayriyyetle ihticâbı olduğundan, bittabî' bunda tesettür vardır. Ve "gayriyyet"ten murâd "mutlakıyetten mukayyediyyete tenezzül"dür; ve mutlakın mukayyedde ihtifâsıdır. "Dürre-i beyzânın hayâdan erimesi" vücûd-ı vâhidi isneyniyyetle takyîd ederek kendi nefsinde mütelâşî olduğu hinde ona "nefes-i rahmânî"si ile vücûd-ı hâricî bahş etmesini; ve bu nefes-i rahmânî ile ona fezâda vücûd-ı hâricî

bahşını müteâkıb merkezin ateş ve muhîtin teberrüd ile su olmasına işârettir. Ve “seb’a semâvât” ta’bir olunan seb’a-i seyyâremizin bu duman hâlindeki sehâb-ı muziden ve Arz’ın dahi onun tekâsûfünden mahlûk olduğu ve Arş “taht ve mülk-i dünyâ” ma’nâsına geldiği ve avâlim-i şehâdiyye de emlâk-i ilâhiyyeden bulunduğu ve bu sehâb-ı muzî Arş’ın temeli olduğu cihetle Arş-ı ilâhî su üzerinde vâkı’ olduğuna remz olunur.

Cenâb-ı Şeyh (ra) ibârelerinde bu hadis-i şerîfe işâret buyurlar. Zîrâ ilm-i ilâhîde sâbit olan insan arzın halkından sonra libâs-ı unsurî ile tahakkukan zâhir oldu / ve Hak Teâlâ hazretleri onu cennet-i zâtından libâs-ı gayriyyet ile istihrâc buyurdu.

§ **Ondan sonra gusn-i imtizâc meşrebesine bir oluk akıttı; o sebeple onun nizâmını ikâme eyledi. Ve bu gusna “insan” tesmiye etti. Ve onu fasvîr edip sem’ini ve basarını şakk eyledi. Ve âlem-i kebîrde olan her şeyin tertibini onda muhkem ve onu müdebbir kıldı. Ve onu her bir şeyin zâhir-i ihsânına muttali’ eyledi. Ve onu takrîr etti. Ve onun semâ-i aklını fetk ettikten ve yardıktan sonra bitıştirdi. Ve kendi vücûdunu kevninde beyân eyledi. İmdi onu ızhâr etti. Ve ahfâ olan şey sebebiyle onu kendi sırrından hicâbladı ve setr etti. Tedkik-i nazar eden ve teemmül eyleyen kimse için onda hikmet-i bâliğa vardır.**²

Ma’lûm olsun ki, manzûme-i şemsiyyemizin keyfiyyet-i hilkatî edvâr-ı medide içinde geçirdiği istihâle neticesinde vâkı’ olduğu ve bu manzûmenin a’zâsından bulunan arzın bugünkü hâle gelmesi de yine istihâlât ile olduğu ve üzerindeki nebâtât ve hayvanât ve insanın müteselsilen yekdiğerinden / teşa’ub ederek tekevvün eylediği hukemâ-i mütekaddîmîn ve müteahhîrîn tarafından edille-i vâzıha ile beyân olunmuştur. Beşerin bu sûretle tekevvününe itikâd ahkâm-ı kur’âniyyeye muğâyir değildir. Beyne’l-müfessîrîn ve’l-ulemâ bu husûsta vâkı’ olan ihtilâfât fuhûm-i muhtelifenin elfâz-ı kur’âniyyeden çıkardıkları muhtelif ma’nâlardan ibârettir. Binâenaleyh bu ihtilâfât anlayışa âit bir mes’eledir. Yoksa Kur’ân-ı Kerîm’de aslâ ihtilâf yoktur. Nitekim buyrulur: **وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا** (Nisâ, 4/82). Bilakis âyât-ı kur’âniyye hukemânın tedkikâtını te’yîd buyurmaktadır. Bu bâbdaki izâhât taraf-ı hakîrânemden *Fusûsu’l-Hikem Şerhi*’ne^(*) yazılan “Mukaddeme”de “Hilkat-i Âdem” bahsinde bir nebze itâ olunmuştur.

(*) A. A. Konuk’un bu eseri Dr. Mustafa Tahrah ve Dr. Selçuk Eraydın tarafından hazırlanmış ve 4 cilt halinde M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı (İstanbul, 1987-1991) yayınları arasında çıkmıştır.

Hiç şübhe yoktur ki, her gün meşhûd olduğu vech ile sükkân-ı arz cevher-i arzdan peydâ olmakta ve yine arzda inhilâl eylemektedir. Nebât olsun, hayvan ve hayvanın bir nev'î olan insan olsun, hepsi bir takım ahvâl ve şerâit dâiresinde anâsır ve tabâyi'in yekdiğeriyle ihtilâtından tekevvün ederler. Bu ihtilâtât neticesinde tekevvün eden şeye "mizâc" derler. Cemâdât ve nebâtât ve hayvânât arasındaki bu ihtilâtât ve imtizâcât peyderpey bir ağacın dalları gibi müteselsilen câri olduğundan cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bu istihâlâta ve cereyâna "**Ondan sonra gusn-i imtizâc meşrebesine bir oluk akıttı**" ibâresiyle işâret buyurdu. Ve işte bu sebeple onu ahsen-i takvîm üzere tesviye edip ağısân-ı istihâlât neticesinde peydâ olan bu gusne "insan" tesmiye eyledi. Ve bu gusn-i insânî, gusn-i cemâd ve nebât ve ba'zı hayvânât mertebesinde iken, sem'a ve basara mâlik olmadığı halde, gusn-i hayvânînin en mükemmeli olmak üzere onun sem'i-ni ve basarını cisminin pek münâsib olan mahallerinde şakk eyledi. Ve insan şecere-i kevnin semeresi olduğundan bir meyvede, nasıl ki kendinin bittiği ağaçta olan suver ve hasâisın misli mevcûd ise, Hak Teâlâ insanın bittiği âlem-i kebîrde mevcûd olan her bir şeyin mislini vücûd-i insânîye vaz' eyledi; ve onu müdebbir kıldı. / Ya'nî ona öyle bir nazar ih- 5 sân eyledi ki, o nazar ile kendi âkıbetini ve muhîtinde olan eşyanın avâkıbini görür. Ve onu tecelliyât-ı rahmâniyyesiyle zâhir-i âlemin hey'et-i mecmûasına vâkı' olan ihsânına muttalî kıldı. Zîrâ nev'-i insâniden zâhir olan bu kadar keşfiyyât onun havâss-ı eşyâya olan ittîlâ'ındandır. Ittîlâ' teselsül ettikçe keşfiyyât dahi müteselsilen teceddüd eder.

"**Ve insanı takrîr eyledi.**" Ya'nî havâss-ı zâhire ve bâtinesini yerli yerine vaz' etmek sûretiyle mertebe-i insânîyyede takrîr eyledi. Ve insanın cemî'i kuvâ-yı zâhire ve bâtinesini yekdiğerinden şakk edip ayırdıktan sonra efdaliyyeti hasebiyle cümlesinin fevkinde olan kuvve-i akliyyesini bu kuvâyâ bitıştirdi. Zîrâ cemî'i kuvâda mutasarrıf olan akıldır. Nitekim kuvâ-yı âlemde mutasarrıf olan dahi akl-ı küldür. Ve âlemde akl-ı külli ve insanda akl-ı cüz'î "semâ"; ve sâir kuvâ-yı mutasarrefe "arz" mesâbesindedir. **أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتْا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا** (Enbiya, 21/30) âyet-i kerîmesinde "ratk"ın "fetk"dan evvel zikri bu beyâna muğâyir değildir. Zîrâ bu "ratk" ve "fetk" sûret-i âlem hakkındadır. Hz. Şeyh (ra) efendimizin "fetk"dan sonra "ratk"ı beyân buyurmaları ma'nâ-yı âlem ve Âdem hakkındadır. Zîrâ bu suver-i müteselsile ma'nâlarından dolayı zâhir olmuşlardır. Binâenaleyh maânî "semâ" ve suver ise "arz" mesâbesindedir. Suver tekevvün ettikten sonra taalluk ettikleri ma'nâlara bi-keyfiyyet bir ittisâlleri vardır. Bu ittisâl ise "fetk"tan sonra "ratk" ve "futûr"-dur.

"**Ve Hak Teâlâ vücûdunu kevninde beyân eyledi.**" Zîrâ vücûd-ı Hak

bî-nihâye eltaf-ı latîftir ve kemâl-i letâfetinden ahfâdır; idrâki kâbil değildir. Bu vücûd-i latîf kesif olmadıkça idrak olunmaz. Ve vücûd-i kesif vücûd-i latîfin izâfâtından olduğundan âlem-i kevne “vücûd-ı izâfî” demişlerdir. Bu vücûd-ı izâfî vücûd-ı hakikî-i latîfin âyâtı ve alâmâtı ve delîlidir. Velâkin vücûd-i hakikî insandan zâhir olduğu kadar hiç bir mazhardan zâhir olmadı. Zîrâ Âdem'i kendi sûreti, ya'nî sıfâtı, üzerine / halk etti. Binâenaleyh kevn-i câmi' olan Âdem'de kendi vücûdunu ebyen ve azhar kıldı.

“İmdi onu ızhâr eyledi. Ve ahfâ olan şey sebebiyle onu kendi sırrından hicabladı ve setr etti.” Ya'nî insan vücûd-i hakikîde mahfi iken onun ilm-i ilâhîde sâbit olan sûretine ve hakikatine, o vücûd-i hakikî kendi vücûd-i latîfini kesif kılmak sûretiyle bir libâs giydirerek onu ızhâr eyledi. Ve kendi hakikatinin ahfâiyyeti sebebiyle sırr-ı rubûbiyyetinden hicabladı; ya'nî Âdem'in azhar olan taayyün-i kesifî sırr-ı rubûbiyyetten ibâret olan kendi hakikatine perde oldu. Ve onu bu sûret-i kesife-i âdemî örttü. Tedkîk-ı nazar eden ve teemmül eyleyen urefâ-i billah için bu ızhâr ve izmârda hikmet-i bâliğa vardır. Zîrâ şuûnât-ı ilâhiyye vücûd-i âlem ve Âdem ile tahakkuk eder. Ondan evvel ma'nâ mertebesindedir. Ma'nâ ise tahakkuk için sûret ister; ve sûret zâhir ve ma'nâ ise o sûrette mestûr dur.

§ Ba'dehû ona hazret-i iktidârdan tecellî eyledi. İmdi ona galebe etti. Nâr-ı heybetten kaçarak acele koştu. Böyle olunca onu zamm etti ve kahr etti. Ve onun şuûru olmaksızın onu bahr-i ahdara bir daldırış daldırdı. İmdi kudret-i ilâhiyye mübâşeret eyledikde onun beşeresi mümteziç oldu.³

Ya'nî insanın ma'nâsı sûretine merbût olduktan sonra **أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ** (A'râf, 7/12) hitâbıyla onun / ma'nâsına ve rûhuna hazret-i iktidârdan tecellî eyledi. Zîrâ Rab muktedir ve muhtâcün-ileyhdir. Ve abd âciz ve muhtâcdır. Bu kudreti müdrik olunca onun muvâcehesinde mağlûb oldu; ve içine heybet ateşi düştü. Ondan kurtulmak için acele koştu. Fakat **أَيْنَ الْمَرْءِ الْمَتْرُفِ؟** (Kıyâmet, 75/10). Kabza-i kudret-i ilâhiyyeden kaçıp kurtulacak bir melce' olmadığından, Hak Teâlâ hazretleri **... كُنْتَ لَهُ سَمْعًا وَبَصَرًا وَلِسَانًا وَيداً** hadis-i şerifinde işâret buyrulduğu üzere onun kuvâ-yı izâfiyyesini kuvâ-yı hakikiyyesine zamm etti. Ve onun izâfî ve mevhûm olan kuvâ-yı zâhire ve bâtinesini bu sûretle kahr eyledi. Ve bu kahr esnâsında şuûru olmaksızın onu bahr-i ahdara bir daldırış daldırdı. “Bahr-i ahdar”dan murâd “mertebe-i rûhiyye”dir. Zîrâ “lâ ilâhe illallah” nefy-i gayriyyet ve “Muhammedü'r-resûlullah” isbât-ı gayriyyettir. Ve vücûd-i mutlakın gayriy-

yet nisbetiyle zuhûru mertebe-i rûhiyyeden ibtidâ eyler. Ve arş-ı vücûdun istikrârı bu iki satır-ı nûrânî ile vâkı' olmuştur. "Lâ ilâhe illallah" satırı nûr-ı ebyaz ve "Muhammedü'r-resûlullah" satırı nûr-ı ahdardır. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) *Kîmiyâu's-Seâdeti ve Bulûğî'l-Îrâdeti 'an Maâniyyi Fazlı Lâ ilâhe illallah* nâmındaki eser-i âlilerinde şöyle buyururlar:

ولما كانت حقيقة العالم العلوى والسفلى نسبة في ذات العرش كان سر ثباتهم فيه بالسطرين
المكتوبين بالنورين اعنى النور الابيض والنور الاخضر وهما لا اله الا الله محمد رسول الله
فبتلك السطرين النورين استقر العرش فافهم حقيقة هذه اللطيفة الروحانية

Hz. Şeyh "nûr-i ahdar"a bu mahalde "deryâ-yı ahdar" ta'bir buyurmuşlardır. Ya'nî insan âlem-i şehâdette kesâfet-i vücûdiyyesi ile gezdiği ve yediği içtiği halde, Hak Sübhânehû ve Tealâ onun bu şebah-ı vücûdunu rûha mübeddel kıldı. Ve bu tebeddül onun şuûru olmaksızın vâkı' oldu. Bir halde ki, sûreti yine / mertebe-i şehâdette sâbit olarak bir taraftan etrâfında bulunan kimseler ile sohbet etti; ve diğer taraftan âlem-i ervâhda olanlar ile münâsebette bulundu. Binâenaleyh kudret-i ilâhiyye onu istilâya mübâşeret ettikde onun beşeresi, ya'nî zâhîr-i vücûdu ve cismi, rûhu ile mümtezic oldu. Ve onda hem âsâr-ı rûhiyye ve hem de âsâr-ı cismiyye zuhûr eyledi. *يَوْمَ تَبْدُلُ الْأَرْضَ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتِ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ* (İbrâhîm, 14/48) âyet-i kerîmesinde bu hakîkate işâret buyrulur. Zîrâ bu hâl envâ'-ı kıyâmetten bir nevi'dir.

§ Ba'dehû ona deymûmiyyetten keşf eyledi. İmdi bu sebeple onun ömrünü tahakkuk ettirdi. Ve onun zammı olmaksızın ve onu bir emr hasr etmeksizin ona hayât-ı ebediyye ridâsını giydirdi. Ve melâikeye karşı onun makâmını ilâ eyledi. Ve onun ömrünü vâzih kıldı. İmdi ona esmâ ile imdâd eylediği ve onu tenvîr ettiği vakit sücûd ile mübâyaayı emr etti. Ve onu arz-ı ecsâmda halife kıldı. Binâenaleyh onu te'yîd eyledi ve ona nusret etti.⁴

Ya'nî Hak Teâlâ hazretleri insanı kudret-i ilâhiyyesiyle istilâ buyurduktan sonra ona deymûmiyyet perdesini açtı. Zîrâ bu perdenin keşfi kudret-i ilâhiyyenin netîce-i istilâsıdır. İmdi bu deymûmiyyet perdesinin keşfi ile onun ömrünü tahakkuk ettirdi.

Ma'lûm olsun ki, külliyyât itibâriyle / insanın üç nevi' ömrü vardır: Birisi; mertebe-i zâttan mertebe-i şehâdete kadar olan ömrü. İkincisi; şehâdet mertebesinden mertebe-i âhirete kadar olan ömrü. Ve üçüncüsü; ömr-i âhiredir. Cüz'iyât itibâriyle bu merâtibin her bir mevâtında bir çok ömürleri vardır. Meselâ mertebe-i şehâdette evvelen müfredât, ba'dehû mürekkebât, ba'dehû cemâd, ba'dehû nebât, ba'dehû hayvan, ba'dehû

nutfe, ba'dehû rahm-i mâder mevâtınlarında bir çok ömürler sürer. Diğer iki mertebe de böyledir. Hz. Şeyh'in (ra) burada "ömür"den murâd-ı âlile-ri siyâk-ı beyâna nazaran ömr-i uhrevîdir. Zîrâ kudret-i ilâhiyyenin istî-lâsiyle insanın kıyâmeti kopup ona deymûmiyyet perdesi münkeşif olunca, o artık civâr-ı Rabbü'l-âleminde hurrem ve şâdân olur. Nitekim Kur'-ân-ı Kerim'de işâret buyrulur: *فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ* (Kamer, 54/55). Bu, cennet-i hâstır; ve kâmillerin makâmıdır. Ve her kim bu cennetin içinde bulunursa, lezzet ve râhat-ı mutlaka içindedir. Ehl-i hakikat buna "hayât-ı ebediyye" ta'bîr ederler. Nitekim cenâb-ı Şeyh (ra) âtîdeki cümlede: **"Onun zammı olmaksızın ve onu bir emr hasr etmeksizin ona hayât-ı ebediyye ridâsını giydirdi"** buyururlar. Zîrâ bu mertebede bil-cümle niseb mürtefi' olduğundan zamm eden ve zamm olunan ve zamm nisbetleri yoktur. Ve insân-ı kâmilî emrlerden bir emr hasr da etmez. Zîrâ mer-tebe-i ıtlâka vâsıldır. Hasr ise takyiddir. Ve "mutlak" "mukayyed" in zıddı olduğundan bir mahalde ictimâ' etmezler. Ve kâmilin gayri olan mü'minler ise henüz nisbet ve kayd ve hasr içindedirler. Nitekim Aziz Nesefî hazretleri böyle buyururlar: "Zîrâ bu cennet-i hâs içinde değildirler. Onlar derecât-ı cennetin diğer mertebelerindedirler. Bu derecâtta olanlar lezzet ve râhat-ı mutlak içinde olmazlar. Ve elem ve renc-i mutlak içinde de olmazlar. Cehennemden geçmişler ve derecât-ı cennetten bir dereceye vâsıl olmuşlardır. Bu cihetten lezzet ve râhat içindedirler. Ve fakat kur-b-i Hazret-i Zül-Celâl'den mahrûmdurlar. Ve civâr-ı / Hazret-i Rabb'ül-âleminden bi-behre ve bi-nasîbdirler. Bu cihetten âteş-i firâk içindedirler. Ve ebedü'l-âbâd bu âteş-i firâk içinde kalırlar. Ve bu cennetler nâkısların makâmıdır. Eğer azâb noksân-ı ilimden olursa aslâ azâbdan halâs olmazlar. Ve eğer azâb noksân-ı tahâret cihetinden olursa münâz-ı eyyâm ile o azâbdan halâs olurlar."

İmdi ömr-i insân-ı kâmilin mertebe-i deymûmiyyette tahakkuku ve bu sebeble kâffe-i esmâya mazhariyyeti hasebiyle Hak Teâlâ hazretleri onun makâmını ilâ buyurdu. Ve melâike: "Yâ Rab sen yeryüzünde fesâd eden ve kan döken kimseleri nasıl halife ittihâz buyurursun?" dedikleri vakit: *يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ* (Bakara, 2/33) hitâb-ı celîlû's-şâmî ile Âdem'in cemî'i esmâya mazhariyyetini isbât ve bu sûretle özrünü tavzîh buyurunca ve ona bilcümle esmâsiyle imdâd ve *وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا* (Bakara. 2/31) âyet-i kerimesinde işâret buyrulduğu üzere onu nûr-ı ilim ile tenvîr edince melâikeye Âdem'e secde ve serfûrû' ve itâat ile mübâyaayı emr eyledi. Ve onu arz-ı ecsâmıda halife kıldı. Cenâb-ı Şeyh'in (ra) **"arz-ı ecsâmıda halife kıldı"** buyurması insân-ı kâmilin yalnız arz-ı ecsâmıdaki hilâfetinin âmm olduğuna delildir. Arz-ı ervâhdaki hilâfeti âmm değildir. Zîrâ

Âdem'e karşı serfûrûya ve itâata me'mûr olmayan ervâh dahi vardır ki, ona "melâike-i 'âlin" derler. Nitekim: **أَمْ كُنْتُمْ مِنَ الْعَالِينَ** (Sâd, 38/75) âyet-i kerîmesinde işâret buyrulur. İşte Hak Teâlâ hazretleri insân-ı kâmilî böylece arz-ı ecsâmı kâffe-i esmâsına mazhariyyeti ve bu esmâ ile tasarrufa kudret itâsı sûretiyle onu makâm-ı hilâfette te'yid eyledi ve ona nusret etti./

§ Ba'dehû ona akli vezîr olarak ibdâ' eyledi; ve akli kendine vezîr eyledi. Ve ona nâr-ı şecerede sırr-ı hitâbı vehb etti. Ve ona mu'cize olarak asâ verdi. Binâenaleyh onunla havâtır-ı sehareyi helâk etti.⁵

Ma'lûm olsun ki, ale'l-umûm insanlar iki hâl içindedirler: Birisi, sarhoşluk ve diğeri ayıklık hâlidir. Hâl-i sekr ya nefisten veyâ rûhdan olur. Ahvâl-i nefsâniyyeden sarhoş olanlar ehl-i dünyâdır. Onlar akıldan istifâde edemezler. Nefislerinin hükmü akıllarına gâlibdir. Ahvâl-i rûhiyyeden sarhoş olanlar dahi ehl-i âhirettir. Onlar dahi akıldan istifâde edemezler. Zîrâ rûhlarının hükmü akıllarına gâlibdir. Kâmiller bunların hilâfınadır. Onlar ne dünyâ ile âhiretten ve ne de âhiret ile dünyâdan mahcûb olmazlar. Hükm-i nefsi ve hükm-i rûhu hudûd-i şer'iyye dâiresinde ma'kûl olarak infâz ederler. Zîrâ onlar hakimdirler; herşeyi yerli yerine vaz' ederler. Binâenaleyh onlar akıldan istifâde eden tâifedir. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) buna işâretle buyururlar ki: "Ba'de'l-fenâ bakâ mertebesine gelen kâmiller için Hak Teâlâ akli vezîr olarak ibdâ' buyurdu. Ve âlem-i ecsâmı tasarrufât-ı ilâhiyyesi insân-ı kâmil vâsıtasıyla olduğu için onun aklını kendine vezîr ittihâz eyledi." Ondan sonra insân-ı kâmilin cismini şecere-i Mûsâ'ya ve onun rûh-i hayvânisini dahi "nâr"a teşbih buyurdu ki, bu teşbihde bir çok vech-i şebekler vardır. İzâhı uzun olur. Ve ârif taayyün-i kesifinin şeceresinde zâhir olan rûh-i hayvânisi içinde Hak Teâlâ hazretlerinin hitâbını işitir. Zîrâ Zât-ı Hak onun hüviyetidir. Ve ona hak ve bâtılı temyiz edecek bir kudret verdi ki, asâ mesâbesindedir. O asâ ile bâtılı teb'id eder; ve vücûd ikliminde sâhirler gibi suver-i muhayyele gösteren havâtır-ı nefsâniyye ve şeytâniyyeyi helâk eder. /

§ Ba'dehû mîzân-ı inkisâm indinde onu tahvîf ve tahzîr eyledi. Ve onun mevâridini onun üzerine kısmet-i münteşire olarak taksîm etti. Ve ona gayr-i münhasır olan işârât-ı ilâhiyyesi ecnâdını irdâf eyledi. Ve onun bâb-ı hazreti üzerine mukbile ve müdbire olan havâtır-ı irsâl eyledi ki, onlardan ba'zıları uyûn-i işârâta kâbiledir. Ve onlardan ba'zıları da müstenfiredir. Ve namat-ı evsatta olan medînesini ma'mûr kıldı. Ve onu

ondan ihrâc etti. Ve onu esrâr-ı melekûtun mütâlaasıyla ignâ eyledi. Ve o sebeble onu muhtâc kıldı. Ve onun için ekvânda tasarrufu mubâh kıldı ki, onunla onu ondan zecr etti. Ve îman edenle küfr eden kimseler arasındaki ahzi onun kabzasında müsâvî kıldı. Ve bu kabza üzerinde ızhâr eyledi. Ve onu takrîr etti. Ve onun mülkünde ubûr için bir cîsr nasb eyledi. İmdi onu ubûr eden kimseye ne mutlu!⁶

Hız. Şeyh (ra) yukarıda “Onun semâ-i aklını fetk ettikten ve yardıktan sonra bitişirdi” buyurmuş idi. Şimdi de وَضَعَ الْمِيزَانَ أَلَّا تَطْغَوْا وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ أَلَّا تَطْغَوْا (Rahmân, 55/7-9) âyet-i kerîmelerine işâretle “mîzân-ı inkisâm indinde halîfeyi tahvîf ve tahzîr eyledi” buyurur. Zîrâ akıl beden-i insânide kuvve-i vâhimedden mâadâ cemî-i kuvâ üzerine hâkimdir; ve cemî-i kuvâyı müdebbir olan akıldır. İnsan kuvâsını aklın hükmü ile isti'mâl ettiği takdîrde ef'âl ve harekâtı kendi muhiti için nâfi' olur. Nitekim (Sav) Efendimiz: الْمَرْمَنُ مَنْفَعَةٌ ya'ni “Mü'min menfaattir” buyururlar. Ve cemî-i kuvâsını aklın hükmü ile isti'mâl eden ancak insân-ı kâmilidir. Zîrâ onun kuvve-i vâhimesi aklına inkıyâd etmiş ve اسلم شيطاني hadîs-i şerîfinin sırrı halîfe olan insân-ı kâmilde zâhir olmuştur. İnsân-ı nâkısın kuvve-i vâhimesi ise aklına hâkim olduğundan mîzân-ı inkisâm indinde tuğyân ve husrân içindedir. Çünkü kuvve-i vâhime varı yok ve yoku da var gösterir. Bu ise mîzân-ı inkisâm indinde tuğyân ve husrândır. Hak Teâlâ hazretleri insân-ı kâmilde dahi kuvve-i vâhimenin vücûdu hasebiyle onu mîzân-ı inkisâm indinde: أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ وَأَقِيمُوا الزَّوْزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ (Rahmân, 55/8-9) âyet-i kerîmesiyle tahvîf ve tahzîr eyledi. Ve mîzân gerek kâmil ve gerek nâkıs için ayn-ı şerîat-ı mutahhara-i Ahmediyyedir. Kâmil ile nâkıs arasındaki fark budur ki, kâmil şeriatı müctehidînin ictihâdâtından değil, Kitap ve Sünnet'ten murâdulâha ve murâd-ı Resûlullâh'a muvâfık olarak doğrudan doğruya hakikat-i muhammediyyeden ahz eder. Nâkıs ise müctehidînin ictihâdâtına tâbîdir. Ve şeriat cemî-i kuvânın vazâifini taksîm etmiştir. Akıl bu mîzân-ı inkisâma riâyet etmez ve kuvve-i vâhimeye tâbî olursa memleket-i vücûd fâsîd ve harâb olur.

“Onun mevâridini onun üzerine kısmet-i münteşire olarak taksîm etti.” İnsanın “mevârid”i “meşâ'ir-i aşere” tesmiye ettikleri havâss-i zâhire ve bâtinesidir. Hak Teâlâ hazretleri onun “mevrid”leri olan bu “on havâss”i vücûdunun üzerine dağıtmak sûretiyle taksîm etti. Mevzi'-ı basar bir yerinde; ve mevzi'-ı sem' diğer bir mahallinde; ve mevzi'-ı şemm dahi başka bir tarafındadır. Havâss-i sâiresinin mevâzi'ı da böylece mevâzi'-ı muhtelifesine taksîm olunmuştur.

“Ve ona gayr-i münhasır olan işârât-ı ilâhiyyesi ecnâdını irdâf eyledi.” Gerek havâss-i zâhire ile mahsûs olan / ve gerek havâss-i bâtine ile müdrekl bulunan suverin cümlesi işârât ve ayât-ı ilâhiyyedir. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de: *أَنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ* (Ra’d, 13/3) ve *أَنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَى* (Tâhâ, 20/128) buyrulur. Bu işârât-ı ilâhiyyeyi kemâliyle ancak insân-ı kâmil anlar. Zîrâ her şeyin hakâyıkını müşâhede eder. Bunlar insân-ı nâkîsa melâhî gelir. Nitekim: *اللَّهُمَّ خَلِّصْنَا عَنِ الْمَلَاهِي وَارِنَا مِنَ الْأَشْيَاءِ كَمَا هِيَ* buyrulmuştur. Ve mezâhir-i sıfât ve esmâ-i ilâhiyyeden ibâret olan bu işârât cünûd-i ilâhiyye olup *كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ* (Rahmân, 55/29) mücibince onların ne ibtidâsı ve ne de intihâsı vardır. Nitekim buyrulur: *وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ* (Müddessir, 74/31). Bu i’tibâr ile işârât-ı ilâhiyye ecnâdî gayr-i münhasırdır. Cenâb-ı Hak halifenin havâss-i zâhire ve bâtinesine bu işârât-ı ilâhiyyesi ecnâdını irdâf eylemiştir. Bu işârât mücibince ism-i Zâhir ile ism-i Bâtın’ın hükmünü verir.

“Ve onun bâb-ı hazreti üzerine mukbile ve müdbire olan havâtırı irsâl eyledi.” Kalb-i insânîde halecân eyleyen şey dört mertebe üzerinedir: Eğer çabuk gelip zâil olursa “hâcis” derler. Ve eğer biraz kalırsa “vâcis” derler. Ve eğer şiddet ve kuvvet ile gelip mukîm olursa “hâtır” ve “hâtıra” derler. Ve kalbde bit’t-tekkarrur devâm ederse “fikir” derler. Ve hâriçten gelene de “vârid” derler. Ve vâridin mevrîdleri yukarıda zikr olunduğu üzere havâss-i zâhire ve bâtinedir. Bu havâtırın ba’zısı mukbile ve ba’zısı müdbiredir. Bu havâtır mevâride duhûlden evvel halifenin kapısı olan ve huzûr-i ilâhîde hâzır bulunan kalbine gelir. Mîzâna muvâfık olan bi’l-kabûl mevrîdlerine irsâl olunur. Muvâfık olmayan mevrîdlerine irsâl olunmaksızın nefy olunur.

“Ve namat-ı evsatta olan medînesini ma’mûr kıldı.” “Namat” “tarîk” ma’nâsına gelir. “Medîne”den maksad “âlem-i şehâdet”tir. Ve âlem-i şehâdet nüzûl ve urûc mertebelerinin nokta-i telâkîsi olmak i’tibâriyle “tarîk-ı evsat”ta vâkı’ olan bir medînedir. Ve âlem-i şehâdet medînesinin ma’mûriyyeti halife-i Hakk’ın vücûduyladır. İnsân-ı kâmil olmaksızın vücûd-i âlem bi-rûh bir cesed hükmündedir. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber / (ra) *Faṣṣu’l-Hikem*’de *Fass-ı Âdemî*’de bu ma’nâyı izâh buyurmuş- 15 lardır. Ve Kur’ân-ı Kerim’de bu hakîkate işâretle buyrulur: *وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ كُنْ فَجَعَلْنَاهُمْ خَلْقًا* (Bakara, 2/30) ve *كُنْ فَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِن طِينٍ* (Yûnus, 10/14). Ve halife-i Hak olan insân-ı kâmilin inkitâ’-ı vücûdu hâlinde âlemin ma’mûriyyeti harâba yüz tutar. Nitekim hadis-i şerifte buy-

rulur: لا تقوم الساعة حتى يقال في الارض الله الله Ve cenâb-ı Şeyh-i Ekber bu ma'nâyı da Fass-ı Şîsî'nin nihâyetinde beyân buyurmuşlardır.

"Ve onu ondan ihrâc eyledi. Ve onu esrâr-ı melekûtun mütâlaasıyla iğnâ eyledi. Ve o sebeple onu muhtâc kıldı." Ya'nî Hak Teâlâ hazretleri halifeyi bu medîne-i hazret-i şehâdetin ahkâmından ihrâc edip, âlem-i hakikatten ibâret olan esrâr-ı melekûtun mütâlaasıyla bu âlemin ahkâmına tâbiyyet ihtiyâcından iğnâ eyledi. Zîrâ bu âlem hâne-i tabiattır. Buradan çıkmadıkça âlem-i hakîkate gitmek mümkün değildir. Nitekim Hâce Hâfız (ks) buyurur: Beyt:

توكزسرای طبیعت نمی روی بیرون کجا بکوی حقیقت سفر توانی کرد

Tercüme: "Sen ki tabiat hânesinden dışarı çıkamıyorsun; hakikat mahallesine sefer edebilmen neredel!"

İmdi halife bu âlemin hükmünden çıkıp esrâr-ı melekûtu mütâlaa etmesi sebebiyle "Lâ mevcûde illallah" ve "Lâ fâile illallah" sırrına ve وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (Sâffât, 37/96) âyet-i kerîmesinin hakikatine muttali' olur. Ve kendinin yed-i kudret-i Hak'ta bir âlet olduğunu görüp, bilir. Ve bir âlet, nasıl ki bir üstâdın isti'mâline muhtâc ise halife dahi öylece Hakk'ın isti'mâline muhtâc olur. Halk onu kendi irâdesiyle hareket eder zannederler. Halbuki o Hakk'ın irâdesiyle hareket eder; ve onu taklîb eden Hak'tır. Nitekim âyet-i kerîmede işâret buyrulur: وَتَحْسِبُهُمْ أَنْفَاطًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشَّمَالِ (Kehf, 18/18).

"Ve onun için ekvânda tasarrufu mubâh kıldı ki, onunla onu ondan zecr etti. Ve îman ile küfr eden kimse / arasındaki ahzi onun kabzasında müsâvî kıldı. Ve bu kabza üzerinde ızhâr eyledi." Ya'nî Hak Teâlâ halifeye nizâm-ı akl üzere hazret-i şehâdette tasarrufu mubâh kıldı. Ve bu tasarruf ism-i Zâhir'in ahkâmı tahtında vâkı' olur. Ve onun bu tasarrufu tasarruf-ı Hak olduğundan ism-i Bâtın'ın hükmüne nazaran halife tasarruftan mezcûrdur. Zîrâ hakikatte halîfenin vücûdu yoktur; "lâ mevcûde illallah." Halife-i ilâhî yeryüzünde hazîne-i ilâhînin emîni olduğundan ism-i Zâhir ve Bâtın'ın tecelliyâtı cemî'i zerrât-ı âleme halîfenin kabzasından vâkı' olur; ve o kabzadan tevzî olunur. Ve îman ve küfür tecelliyât-ı esmâiyeden ibâret olup, bu her iki şe'nin iktizââtı onların mezâhiri olan mü'minler ile kâfirlere taksîm olunur. Ve küfr ile îmanın tevzî'i ve onların mezâhirinden küfür ve îman âsârının zuhûrunda onların ahzi, ya'nî mü'mine îmanın mükâfâtını ve kâfire küfrünün mücâzâtını îsâl emri halîfenin kabzasında müsâvidir. Zîrâ mükâfât ve mücâzât bu mezâhirin ahvâlinde bir hâldir. Hâl-i îmanı hâl-i mükâfât ve hâl-i küfrü

hâl-i mucâzât ta'kîb eder. Bunlar hakikatle o mezâhirin a'yân-ı sâbitele-
rinin ahvâline bir hâl ve hâl-i evvellerini ta'kîb eden hâl-i sânileridir.
Bir i'tibâr ile cezâ ve ikâbdır; bir i'tibâr ile de hâldir. Ve tecelliyât-ı esmâ
hasebiyle mezâhirin tevzî-i ahvâli halifenin kabzasından müsâvâten vâ-
ki' olur. Herkes hakkını ale's-seviyye alır. Hiç bir kimseye hakkından ne
fazlası ve ne de noksanı verilmez.

"Ve onu takrîr etti. Ve onun mülkünde ubûr için bir cîsr nasb eyledi.
İmdi onu ubûr eden kimseye ne mutlu!" Ya'nî halifeyi Hak Teâlâ âlem-i
mülkte ve âlem-i melekûtte mütemekkin kıldı, aslâ makâmından sarsıl-
maz. Ve onun mülkünde, ya'nî vücûdunda, âlem-i mülkten âlem-i mele-
kûte mürûr için bir köprü nasb eyledi ki, halife ism-i Zâhir ile ism-i Bâ-
tın'ın iktizââtına göre o köprüden her iki tarafa ubûr eder. Ve kezâ halî-
fenin kabza-i tasarrufunda bulunan mü'minin dahi onun terbiye-i ma'ne-
viyesiyle mürebba olup onun mülkündeki bu köprüden mürûr ederler.
İmdi bu köprüden geçip âlem-i hakîkate vâsıl olan kimselere ne büyük
saâdettir! /

§ Ba'dehû Hak Sübhânehû tathîr eylediği şey sebebiyle kabza-i ahzi
tednîs etmek murâd eyledi. İmdi onu kefare ve berereyi câmi' olarak bir
berzah kıldı. Ve onu âlem-i terkîbde ve menâbir-i tezkire üzerinde dâ'i
olarak ikâme eyledi. Ve onu ulûm-i ilâhiyye ile te'yîd etti ve onu örttü. Ve
zuhûru ile emr ettiği şeyin ifşâsından onu nehy eyledi. İmdi buyurdu ki:
Âlemlerinizde olan semâvâta, onların müsahhar olan feleklerine ve
deryâları müseccere olan arzlara ve fülk-i meşhûna nazar etmez misiniz
ki, o fülk-i meşhûna tahmîl ve i'mâr eylediği şey indinde bahr-i kevde
icrâ eyledi. İmdi o iki ayak arasında cereyân eder ki, recâ ve havftir.
Sâni'-i Kadîm onun üzerine ilâhî muhît kalemi ile yazdı. Sağ / ayakta **فَمَنْ**
وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (Zelzele, 99/7) ve sol ayak üzerinde de **وَمَنْ**
يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (Zelzele, 99/8) vardır. İmdi iki tarika hidâyet eden ve basîretini
açan zât için tâata mübâderet etsin; ve ona taksîm eylediği rızık üzerine
şûkr eylesin. İmdi onu hem kolay, hem de güç yaptı. Ve defneyi kazsın
ki, onu cidâr-ı cismânî ile ihcâb ve setr eyledi. Sonra tedebbür etsin ki,
onu makbûr eylediği hinde nasıl ihyâ etti. Ve onu neşr eylediği vakitte
imâte etti. Ve onu münevver kıldığı gıyûb-i nûr melâbisinin zulmet-i
şedîdesi ridâsiyle ihfâ eyledi. Ve mahv ve mubîsıra âyetlerini dost ve
düşman üzerine delîl kıldı.⁷

"Kabza-i ahz"dan murâd vâhidü'z-zamân olan insân-ı kâmil'dir ki,
"insân-ı kebîr" tesmiye olunan manzûme-i şemsîyyemizin hey'et-i mec-
mûasının mislidir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: **اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنْ**

الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ (Talâk, 65/12). İmdi Hak min-haysü'l-hakîka alemin "ayn"ı ve min-haysü't-taayyün gayri olduğu gibi, insân-ı kâmil dahi böyledir. Nitekim su min-haysü'l-hakîka buzun aynı ve min-haysü't-taayyün gayridir. Ve bu taayyünât vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın tenezzülünden ve bi-hasebîl-esmâ tekayyüdünden tehdâdüs etmiştir. Binâenaleyh cemî'i mezâmm ve habâis taayyünât-ı kevniyyeye izâfe olunur. Her ne kadar قُلْ كُلُّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ (Nisâ, 4/78), وَالْإِلَهِ يَرْجِعُ الْأَمْرُ كُلَّهُ (Hûd, 11/123) âyet-i kerîmeleri mûcibince cemî'i mehâmid ve mezâmm hakîkatte Hakk'a râcî ise de, مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ (Nisâ, 4/79) âyet-i celîlesi mûcibince mehâmid Hakk'a; ve وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ (Nisâ, 4/79) âyet-i kerîmesi mûcibince de mezâmm âbdin taayyün-i kesîfine izâfe olunmak lâzımdır. Zîrâ tenezzülât-ı vücûd netîcesinde seyyid ile abd temeyyüz etmiştir. Ve vitr olan vücûd şef olmuştur. Ve abdden mezâmmın zuhûru Hakk'a nisbeten hikmettir; ve abde nisbeten levs ve habâsettir. / *Mesnevî*:

راضیم در کفر زانروکه قضا ست نی ازان روکه نزاع وخبث ماست
کفر هم نسبت بخالق حکمت است کریم نسبت کنی کفرآفت است

Tercüme: "Kazâ olması cihetinden ben küfre râzıyım. Bizim nizâ'ımız ve hubsümüz olması cihetinden râzî değilim. Küfr dahi Hâlık'a nisbetle hikmettir. Eğer bize nisbet edersen küfür âfettir."

İmdi taayyünât-ı kevniyye cins-i arzdan mahlûktur. Ve cins-i arz ise tâhirdir. Nitekim şer'an onunla teyemmüm olunur. İnsân-ı kâmilin taayyünü dahi bu tâhir olan cins-i arz dandır. İnsân-ı kâmil "Allah" ism-i zâtının mazharı olduğundan ve ism-i zât ise cemî'i esmâyı câmi' bulunduğu, sıfât-ı hakkıyye ile sıfât-ı halkıyye arasında berzah-ı câmi'dir. Binâenaleyh kabza-i ahz olan insân-ı kâmilin bu berzahıyyeti, Hak Teâlâ'nın tathîr eylediği şey, ya'nî arz, sebebiyle onun tednisi demek olur. Zîrâ insanın taayyün-i kesîfinin iktizâsı olan sıfât-ı kevniyyesi sıfât-ı rûhâniyyesine nisbeten kir ve pas menzilesindedir. Ve küfr ile îmânın kabza-i ahzdan tevzî' olunduğu bâlâda îzâh edilmiş idi. İmdi mülkündeki köprüden dilediği vakit âlem-i mülke ve istediği vakit âlem-i melekûte ubûra muktedir olan insân-ı kâmilî, Hak Teâlâ âlem-i terkîbde, ya'nî anâsırdan terekküben, müteayyin olan ve kâbil-i hitâb olarak ahsen-i takvîm üzere tesviye edilmiş bulunan insanları menâbir-i tezkire, ya'nî akıl ve fikir minberleri üzerinde, kendi ma'rifeti tarafına da'vet edici olarak ikâme etti. Ve âkılları da'vet husûsundaki sa'yi müessir olmak üzere Hak Teâlâ insân-ı kâmilî ulûm-i ilâhiyyesi ile te'yîd ve takviye etti ki, kalb-i şerîfine vârid olan bu ulûm ile ehl-i akl ikâz ve münkirleri ilzâm eyler. Ve Hak Teâlâ sûret-i beşeriyyesiyle onun bâtınına vâkı' olan tecel-

liyât-ı ilâhiyyesini örttü. Zîrâ insân-ı kâmilî taayyün-i beşerîsine bakarak bilmek mümkün değildir. Onun için münkirîn (Sav) Efendimiz hakkında:

ما لهذا الرسول يأكل الطعام ويمشي في الأسواق (Furkân, 25/7) ya'nî "Bu nasıl Pey- 20
gamber'dir ki, taâm ekl eder / ve sokaklarda gezer!" dediler. Ve cenâb-ı Mevlânâ (ra) efendimiz dahi *Mesnevî-i Şerîf*'lerinde bu ma'nâyı beyânen buyururlar: *Mesnevî*:

همسرى بالنبيا بر داشتند	كا وليارا همچو خود پندا شتند
كفته اينك ما بشر ايشان بشر	ما وايشان بستهء خوابيم وخور
اين ندا نستند ايشان از عمى	هست فرقى در ميان بى منتها
اين خورد گردد همه بخل وحسد	وان خورد گردد همه نور احد
كار پاكانرا قياس از خورد مكير	كرچه مانند درنشتن شير وشير

Tercüme: "Enbiyâ ile müsâvât da'vâsında bulundular. Evliyâyı da kendileri gibi zannettiler ve dediler ki: İşte onlar da beşer, biz de beşeriz. Biz de, onlar da uyku ve taâm kaydındayız. Onlar körlüklerinden bunu bilmediler ki, arada nihâyetsiz bir fark vardır. Bu yer, hep buhl ve hased olur. Halbuki o yer, bütün nûr-ı Ahad olur. Pâk olanların işini kendinden kıyâs etme. Nitekim arslan ma'nâsına gelen 'şîr' ile sût ma'nâsına gelen 'şîr' lafızları tahrîrde birbirlerine benzer."

"Ve zuhûru ile emr ettiği şeyin ifşâsından onu nehy etti." Hak Teâlâ hazretlerinin zuhûru ile emr ettiği şey ma'rifet-i Hak'tır. Nitekim وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) buyurur. "Li-ya'bûdûn"u "li-ya'rifûn" ile tefsîr etmişlerdir. Zîrâ bilinmeyen şeye ibâdet olunmaz. Ve ma'rifet-i Hak, ancak vahdet-i vücûd sırrının nefis-i insânîde ve âfâkta zuhûriyle kâmil olur. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur: سَتَرْنَاهُمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي سَفَرِهِمْ وَعَايَدْنَاهُمْ رَبُّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ (Fussilet, 41/53) ve (Hicr, 15/99). İnsân-ı kâmil halkı ma'rifet-i Hakk'a dâ'idir. Zîrâ Hak Teâlâ onun zuhûrunu emr etmiştir. Fakat zevka taalluk eden vahdet-i vücûd sırrının avâma ifşâsından nehy etmiştir. Zîrâ vahdet-i vücûd "hakikat"tır. / Bu hakîkatın akvâl ile ifşâsı ukûl-i zaîfe erbâbı indinde dalâlete ve ta'tîl-i şerîate sebep olur. Onun için لَوْظَهَرَتِ الْحَقِيقَةُ لِبَطَلَتِ الشَّرِيعَةُ denilmiştir. Ve şerîat tevhîde da'vet eder. Zîrâ şerîat isneyniyyet üzerine müsteniddir. Çünkü "tevhîd" "bir kılmak" demektir. Ve tevhîd için "birleyen" in ve "birlenen" in vücûdları ve "birlmek" keyfiyyeti iktizâ eder. Bunlar ise kesrettir. Velâkin "ittihâd" tevhîd gibi değildir. Onun ma'nâsı "bir olmak"tır. Bu makâm tevhîdden daha âlîdir. Ve bir olmaktan maksad, kâsır-ı nazar olan kimselerin tevehhüm ettikleri gibi "hulûl" değildir. İki

vücûdun "birleşmesi" de değildir. "تعلى الله عن ذلك علواً كبيراً" Evhadüddin Kirmânî (ks) bu ma'nâyı beyânen bir rubâîlerinde şöyle buyururlar: Rubâî:

چندان پرو این ره که دوی بر خیزد ورهست دوی بره روی بر خیزد
تو او نشوی و لیک اگر جهد کنی جائی برسی کر تو سوی بر خیزد

Tercüme: "Bu yolda o kadar yürü ki ikilik kalksın! Eğer sen iki isen sülûkte mürtefi' olsun! Sen O olmazsın. Fakat sülûkünde sa'y edersen bir makâma gelirsın ki, senliğin kalkar."

İndi bu makâm bir insân-ı kâmilin terbiye-i husûsiyyesiyle sülûk ve mücâhedât neticesinde sâlikin nefsinde münkeşif olan bir hâl ve zevk olduğundan, insân-ı kâmil bu vahdet-i vücûd sırrının umûma ifşâsından nehy olunmuştur. Velâkin havâssa ifşâsından nehy olunmamıştır. Nitekim Ebû Hureyre (ra) buyurur ki: "(Sav) Efendimiz'den iki kab ilim aldım. Birini dağıttım. Diğerini boğazımı keserler havfıyle hıfz ettim." Zîrâ nehy-i ilâhî hikmete müsteniddir. Halkın tahammül edemeyeceği bir şeye da'veti haklarında muzırdır. Onların da'veti eserden müessiredir. Nitekim bu tarz da'vete müteallık olan âyât-ı kur'âniyye pek çoktur. Hz. Şeyh-i Ekber (ra) bu da'vete işâreten buyururlar ki: "Âlemlerinizde / olan semâvâta ve onların müsahhar olan feleklerine nazar etmez misiniz?" Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de buyrulur:

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ أَسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلًّا
يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ (Ra'd, 13/2)

Ya'nî, "Allahü Zül'l-Celâl hazretleri ki, semâvâtı direksiz olarak yükseltti. Ba'dehû Arş'a müstevî oldu. Ve güneşi ve ayı müsahhar kıldı. Cümlesi ecel-i müsemâyâya kadar devr ve hareket ederler. Emri tedbîr eyledi ve âyâtı tafsîl etti. Me'mûldur ki Rabb'inizin likâsına îkânınız ola!"

"Ve deryâları müseccere olan arzlara nazar etmez misiniz?" "Arzlar"dan murâd seyyârâttır. Zîrâ her bir seyyâre, mahrekleri kendisini muhît olan seyyârâtın arzı mesâbesindedir. Ve onu muhît olan seyyârâtın mahrekleri onun "semâ"sıdır. Onun için "semâ" cemî olarak zikr olunur. Ve arzımızın üç rub'u deryâ ile muhât olduğu gibi, her bir seyyârede dahi deryâlar vardır. Nitekim erbâb-ı rasad bir çok tedkîkât ve mütâlaâtta bulunmuşlardır. "Bahr-i mescûr" "doldurulmuş deniz" ma'nâsına gelir. Zîrâ arzın ve seyyârâtın muhîtları denizler ile doldurulmuştur.

"Ve fülk-i meşhûna nazar etmez misiniz ki, onu tahmîl ve i'mâr eylediği şey indinde bahr-i kevnde icrâ eyledi." "Fülk" "gemi ve gemiler"

ma'nâsınadır. "Meşhûn" "doldurulmuş ve sevk edilmiş" ma'nâlarına gelir. "Fülk-i meşhûn" "doldurulmuş veyâ sevk edilmiş gemiler" ma'nâsınadır. Nitekim âyet-i kerîmede: وَأَيُّهُمُ أَتَّاحَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلِّ الْمَشْحُونِ (Yâsîn, 36/41) buyrulur. Ya'nî her birisi doldurulmuş gemi mesâbesinde olan seyyârâta nazar etmez misiniz ki, onun her birini وَمَا بَثُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَثُّ الْأَرْضِ يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْغَبَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ (Şûrâ, 42/29) ve (Neml, 27/25) âyet-i kerîmelerinde beyân buyrulduğu vech ile nebâtât ve hayvânât ile doldurarak vücûd deryâsında cârî kıldı. Bunların cümlesi âyât ve âsâr-ı âfâkiyyeden olup erbâb-ı teyakkuz bu âsâr ile müessirin vücûduna istidlâl ederler. Ve yukarıda izâh olunan / اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ / (Talâk, 65/12) âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı münîfi muktezâsınca, insân-ı kebîr olan manzûme-i şemsiyyemizin misli olarak arzdan mahlûk olan insân-ı sağır dahi bir âlemdir. Ve efrâddan her bir ferдинin "semâ"sı aklıdır. Ve onların "müsahhar olan felek"leri dahi havâss-i zâhire ve bâtinesidir. Ve herbirinin sûret-i cismâniyyesi "arz"dır. Ve onların "deryâ"ları "kalb"leri olup su gibi cârî olan envâ'-ı havâtır ile mescûr ve mâlîdir. Ve her birisi doldurulmuş bir gemi mesâbesinde olup maddî ve mânevî şeylerle doldurulmuş bir halde vücûd deryâsında eccl-i müsemmâlarına kadar devr ve hareket ederler. Bunların cümlesi dahi âyât ve âsâr-ı enfûsiyyeden olup ehl-i yakaza, vücûdundan ilm-i zevkî ile haberdâr oldukları bu âsâr ile Müessir'in vücûduna istidlâl ederler.

İmdi fülk-i meşhûn mesâbesinde olan efrâd-ı beşerden her biri recâ ve havften ibâret olan "iki ayak" beyninde hareket eder ki, Sâni'-i Kadîm onların lisân-ı isti'dâdlarıyla vâkıf olan talepleri üzerine bir kısmına ilm-i muhîti kalemi ile hidâyet ve bir kısmına da dalâlet yazdı. Ehl-i hidâyet olan ashâb-ı yemîne فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (Zelzele, 99/7) ve ehl-i dalâlet olan ashâb-ı şimâle de وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (Zelzele, 99/8) berâtını verdi. Kazâ ve kader ve hidâyet ve dalâlet bahislerinin burada tafsîli uzundur. Kazâ ve kader bahsi *Fusûsu'l-Hikem*'de *Fass-ı Uzeyrî*'de ve hidâyet ve dalâlet bahisleri dahi *Fass-ı İsmâîlî* ile *Fass-ı Hûdî*'de tafsîl olunmuştur.

İmdi اَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ وَكَلَامًا وَشَفَتَيْنِ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ (Beled, 90/9-10) ya'nî "Biz insan için iki göz ve bir lisan ve iki dudak halk edip ona iki yol göstermedik mi?" âyet-i kerîmesi mûcibince havâss-ı zâhire ve bâtinesine hidâyet ve dalâlet yollarını gösteren ve bunları temyîz etmek üzere basîretini ve akıl gözünü açan zât-ı Hak için, insan tâata mübâderet etsin; ve onun hakkında kazâ eylediği maddî ve mânevî rızık, ya'nî tecelliyât, üzerine şükr etsin; şikâyet etmesin. Zîrâ kazâ-yı ilâhîye rızâ lâzımdır.

kıldık" âyet-i kerîmesine işâret buyururlar. "Leyl" âyet-i mahvdir, zîrâ zulmettir; ve zulmette suver-i eşyâ görünmez. Hadd-i zâtında o eşyâ mevcûd iken zulmet hiss-i basar önünde onları mahv eder. Ve "nehâr" âyet-i mubsıradır; zîrâ nûrdur. Ve nûr kendi zâhir olduğu gibi eşyâyı da ızhâr eder. Gece görülmeyen eşyâ, gündüz görülür. İmdi burada rûh "nehâr"a ve taayyün-i kesif "leyl"e teşbîh buyrulmuştur. Bunlar mahv ve mubsıra âyetleridir. Zîrâ ahkâm-ı zulmânî-i cesedin galebesi hâlinde, hakâyık-ı eşyâ nazar-ı akılda mahv olur. Ve ahkâm-ı nûrâniyye-i rûhun galebesi hâlinde de hakâyık-ı eşyâ çeşm-i basîret önünde münkeşif olur. İmdi ahkâm-ı zulmânîyye-i cismâniyye, insânı hakâyıka ittılâ'dan men ettiği için, düşman üzerine delil olan bir âyet-i mahvdir. Ve ahkâm-ı nûrâniyye-i rûhâniyye ittılâ'-ı hakâyıka rehber olduğu için dost üzerine delil olan bir âyet-i mubsıradır./

§ Ba'dehû âyet-i mahvı ara sıra nurlandırıcı kıldı. Ve bunun misâli her ikisinin kürede tekâbülü indinde leyâlî-i mukmirededir.⁸

Ya'nî zulmânî olduğu için âyet-i mahv olan cism-i kesif, âyet-i mubsıra olan rûh-ı latiften ahz ettiği nûr sebebiyle nûrânî olur. Ya'nî kendisinden rûhun ahkâmı ve âsârı zâhir olur. Ve kendisi de nûr verici bir halde bulunur. Nitekim ay güneşe mukâbil olup ondan ziyâ ahz ettiği cihetle kendisi münevver olur. Ve küre-i arzda tamâmen güneşe tekâbülü görülen mahallerde bedir hâlinde olarak arzın o muzlim olan mahallerini tenvîr eder; ve o mahallerin geceleri mukmir olur. /

§ Ba'dehû bu sırrı, asâ-yı ihtibâr ile hacere-i esrâra darb eden kimsede ızhâr eyledi. İmdi onu yardı. Şiir: "Hacere te'sîr eden şecere bak! Ve perdeler arkasından dârîbe nazar et!" Tenzih ederim o zât-ı ecell-i a'lâyı ki, mukaddes ve mutahhar olan hazret-i insanın vücûduna bu esrârı tevdî eyledi. İmdi ne acîbdır ki, o onun şükrüyle kıyâmından gâfil oldu. Onu inkâr eden insan helâk olsun! Ve vücûdundan ibret almaktan i'râz eden ve onu sağîr gören kimsenin vay hâline! Ve zillet, onu zelil ve sağîr gören kimsenin olsun! Artık vaz geçsin de onu inkâr eylediği gibi ona şükr etsin. Amel-i sâlihe diğer amel-i seyyie karıştıran kimselerden olsun. Dâr-ı bâkıyye-i muahharada müddehare olan 'asâ silkinde muntazam bulunsun. Ve salât Seyyidimiz Muhammed üzerine ve onun Âl ve ashâbı üzerine ve tâbi'î ve muâvini üzerine olsun ki, onlar ismet-i müşehhere ilmiyle müzeyyen ve mutarraz olan maârif-i rabbâniyye libâslarına bürünmüşlerdir. O ilim melekin Rabb'ine tesbîh eylediği ve zikr ettiği şeydir. Ve ehl-i inâyet hulvet-i hazret hakkında perhîz eyledi.⁹

Ya'nî ahsen-i takvim üzere mahlûk olup kendisine bâlâda zikr olunan esrâr-ı ilâhiyye mevdû' bulunan insanların içinde "hacer-i esrâr"a, ya'nî kalbe, asâ-yı ihtibâr ile, ya'nî bu taayyün-i beşerînin ahkâmına bi'l-muhâlefe asâ-yı mücâhede ile, darb eden kimselerin nefsinde, o حجر-i esrârı yarmak sûretiyle bu esrârı ızhâr eyledi. Kâsî olan kalb **ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوَّشَدُ قَسْوَةً وَأَنْ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَأَنْ مِنْهَا لَمَّا يَشَقُّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ** (Bakara, 2/74) âyet-i kerîmesinde "hacer"e / teşbîh buyrulmuş olduğundan cenâb-ı Şeyh (ra) "hacer-i esrâr" ile kalb-i kâsiyi murâd buyurur. Ve tarîk-ı Hak'taki sa'y ve mücâhedeyi o حجر üzerine darb-ı asâya teşbîh buyurur. Kendisinde su menba'ı olan hacerin inşikâkı hâlinde ondan nasıl su çıkarsa, kalbde mündemic olan mâ-i esrâr dahi bu darb neticesinde öylece zâhir olur. Kalb-i kâsiye "hacer-i esrâr" buyrulması, onun asâ-yı mücâhede ile inşikâkı hâlinde, âfâktaki ahcâr-ı zikrîyem havâssına mukâbil, bir takım havâs ve esrârın inkişâfından nâşidir. Nitekim bu kitâbın on yedinci bâbında bu ahcârın havâssı beyan buyrulmuştur.

"Hacere te'sîr eden şecere bak! Ve perdelerin arkasından dârîbe nazar et!" Ya'nî âyet-i kerîmede tavsîf buyrulduğu üzere kasvette taştan eşedd olan şu kalbe te'sîr eden ve şecer gibi yumuşak olan a'mâl-i mücâhedeye nazar et! Ve **وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ** (Saffât, 37/96) âyet-i kerîmesinde işâret buyrulduğu üzere abdin taayyün-i kesîfî perdesi arkasından o a'mâl-i mücâhede asâsını darb eden Hakk'ı müşâhede et! Ve "Bunu kendim yaptım; ve bu lutfâ nâiliyyet kendi sa'yim ile vâkı' oldu" deme! **وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ** (Hûd, 11/88) de! Ve bunun fazl-ı ilâhî ve inâyet-i rabbânî olduğunu yakînen bil!

İmdi cenâb-ı Şeyh (ra) insân-ı kâmil olup müstağrak olduğu niam-i zâhire ve bâtine-i ilâhiyyeye şükrü mutazammın olmak üzere Mün'im-i hakîkiyi tesbîhan ve tenzîhen buyururlar ki: **"Tenzih ederim o zât-ı ecell ü a'lâyı ki, mukaddes ve mutahhar olan hazret-i insanın vücûduna bu esrârı tevdî' eyledi."** Bâlâda geçen bahislerden anlaşılacağı üzere insan sıfât-ı nefsânîyye kirlerinden pâk ve mukaddes olmadıkça onun vücûduna esrâr-ı ilâhiyye tevdî' olunmaz. Zirâ bu esrâr emânet-i ilâhiyyedir. Emânet ise emîn olanlara tevdî' olunur. Hz. Şeyh şükren-li'n-niam kendi uhdelilerine müterettib olan vazife-i tesbîhi ifâ ettikten sonra insân-ı gâfilin hâline taaccübün buyururlar ki:

"Ne acîbdır ki, o onun şükrüyle kıyâmdan gâfil oldu. Onu inkâr eden insan helâk olsun!" Ya'nî insanın haml-i emânete ehliyetinin şükrüyle kâim olması lâzım gelirken bundan gaflet etmesi taaccüb olunacak şeydir. /

Şükrün kemâli, insanın cemî-i a'zâ ve cevârihini min-indillâh onlara tevdi' olunan vazâif dâiresinde isti'mâl etmesidir. Ve vazâif hudûd-i şer'iyeden ibârettir ki, fâidesi insanın kendi nefesine âittir. Onu tecâvüz eden kimse nefesine zulm eder ve nefisini helâk eyler. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur: **فَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ** (Talâk, 65/1). Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bu ni'metin şükürünü ifâ etmeyen insanı tevbihan âyet-i kerîmeden bi'l-iktibas **قِيلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ** (Abese, 80/17) buyururlar. Ya'nî kemâlât-ı rûhiyyesini nakâis-ı mülevvese-i nefsâniyyesi setr eden ve onu fiilen inkâr eden insan helâk olsun, demektir. Ve yine buyururlar ki:

"Vücûdundan ibret almaktan i'râz eden ve onu sağır gören kimsenin vay haline! Ve zillet onu zelil ve sağır gören kimsenin olsun!" Ya'nî **ان الله ان خلق آدم على صورته** muktezâsınca insan kendi vücûdunda olan hayat, ilim, sem', basar, irâde, kudret, kelâm ve tekvîn sıfatlarından; ve her an zâhiren ve bâtinen vücûduna olan Hakk'ın tecelliyât-ı mütevâliyyesinden ibret almaktan i'râz eder. Ve mazhâr-ı tecelliyât olan vücûdunu hakîr ve lâ-şey görürse böyle insana yazıklar olsun! Ve Hak, abdin zannına göre mütecelli olduğu cihetle, zillet kendi vücûdunu zelil ve küçük zanneden ve böyle i'tikâd eyleyen kimseye mahsûstur, demek olur. Beyt:

توسعت وراى دو جهانى چه كنم قدر خود نميدانى

Hız. Şeyh-i Ekber'in bu ibâreleri bedduâ değil, belki alâ-tarîkı't-tevbih beyân-ı hakîkatten ibârettir. Zîrâ enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ ibâdullâha bedduâ etmezler. Onların bedduâ şeklindeki kelâmları zımında hayr-ı kesîr vardır. Nitekim Nûh (as)'ın: **رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنْ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا** (Nûh, 71/26) sûretindeki olan beddûasının hayır duâdan gayri bir şey olmadığını / cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) *Fusûsu'l Hikem*'de **Fass-ı 30 Nûhî**'de izâh buyururlar. Burada tafsîli uzundur. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber ba'dehû nasîhate şurû' edip buyururlar ki:

"Artık vaz geçsin de, onu inkâr eylediği gibi ona şükr etsin. Amel-i sâlihe, diğer amel-i seyyie karıştıran kimselerden olsun. Dâr-ı bâkiyye-i muahharada müddehare olan 'asâ silkinde muntazam bulunsun." Ya'nî insan artık bu gafletten ve gafletin verdiği zunûn-i fâsideden vaz geçsin de, a'zâ ve cevârihini ahkâm-ı nefsâniyyeye mağlûb kılmak sûretiyle niam-ı ilâhiyyeyi fiilen inkâr eylediği gibi, o a'zâ ve cevârihini mîzân-ı şerîate tatbikan isti'mâl etmek sûretiyle o ni'metlere fiilen şükr etsin! Böyle yapan kimse **وَأَخْرُوجْ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرُ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ** (Tevbe, 9/102) âyet-i kerîmesi mûcibince iyi âmele diğer kötü

amel karıştıran kimselerden olur. Dâr-ı bâkıyye-i âhirette “‘ase’l-müddehare” silkinde dizilmiş bulunanlardan olur. “‘Ase’l-müddehare” ibâresiyle Hz. Şeyh (ra) iki âyet-i kerîmeye işâret buyururlar. عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ (Tevbe, 9/102) ve diğeri وَكُلُّ أَتَوَةٍ دَاخِرِينَ (Neml, 27/87) âyet-i kerîmesidir. Zîrâ insan iyi ameline mukâbil mükâfâtı recâ ve kötü ameline mukâbil de mücâzâtta havf eder. Birisi hidâyete ve diğeri dalâlete taalluk eyler. Nitekim insanın recâ ve havften ibâret olan “iki ayak” beyninde hareket ettiği bâlâda izâh olunmuş idi. İmdi iyi ameline kötü amel karıştıran kimse, huzûr-ı ilâhîde hor ve zelîl olarak kâimdir. عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ (Tevbe, 9/102) âyet-i kerîmesi mûcibince belki Hak Teâlâ hazretleri hakkımda kötü amelimin cezasından tecâvüz buyurur, diye recâ içindedir. وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (Zelzele, 99/8) âyet-i kerîmesi mûcibince de belki hakkımda cezâ ile hüküm olunur, diye korkar. Ve böyle olan kimselerin hâli وَكُلُّ أَتَوَةٍ دَاخِرِينَ (Neml, 27/87) âyet-i kerîmesine tamâmen mâ-sadaktır. Zelîlâne boyunlarını büküp haklarındaki hükme intizâr ederler. Bu hal bir mahkemenin lehde ve aleyhdeki hüküm ve karârına muntazır olan mücrimlerin hâline müşâbihdir. İşte Hz. Şeyh-i Ekber efendimiz bu ibâre ile bu hâle işâret / buyururlar. İbârât-ı mesbûka Hz. Şeyh’in ibâdullah hakkındaki ed’iyye-i hayriyyeleri ve temenniyât-ı aliyyeleri cümlesinden bulunduğundan ve ed’iyyenin salavât-ı şerîfe ile itmâmı sebep-i kabûl olacağından ba’dehû salât getirip buyururlar ki:

“Salât Seyyidimiz Muhammed üzerine ve onun Âl’i ve ashâbı üzerine ve tâbî’i ve muâvinî üzerine olsun ki, ismet-i müşehhere ilmi ile müzeyyen ve mutarraz olan maârif-i rabbâniyye libâslarına bürünmüşlerdir. O ilim meleğin Rabb’ine tesbîh eylediği ve zikr ettiği şeydir.” *Avârifü’l-Maârif*’te beyân buyrulduğu üzere; “Ma’rifet ma’lûm-i mücmeli suver-i tefâsilde bilâ-tekellûf açıkça bilmekten ibârettir.” Eğer sâika-i ilim ve zekâ ile teemmül-i medîd netîcesinde bilinirse ona “taarruf” derler. Binâenaleyh ma’rifet söylenemeyen ve yazılamayan bir emr-i vicdânîdir. Velâkin ma’rifetin mukaddemesi ilimdir. İlmsiz ma’rifet muhâl ve ma’rifetsiz ilim vebâldir. İmdi ma’rifet-i rubûbiyyet sâlikte bir emr-i vicdânî olduğu için ilm-i ledünnîdir. Ve ilm-i ledünnîde ismet vardır. Ona vehmin tasallutu yoktur. Fakat ledünnî olmayan ilim dâimâ vehmin tasallutu altında bulunduğundan mahfûz ve ma’sûm değildir. Zîrâ binlerce felâsife ilim yüzünden dalâlete düşmüştür. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ (Câsiye, 45/23) buyrulur. İşte bu mukaddemeden anlaşıldığı üzere (Sav) Efendimize tâbî’ olanların ma’rifet-i rubûbiyyetleri, ismet-i müşehhere ilmi ile müzeyyen ve mutarraz olmuş olur. Ve melâikede ihtiyâr olmayıp

onlar me'mûr oldukları şeyde ma'sûm olduklarından cânib-i Hak'tan kendilerine ilkâ olunan ilim onların tesbihi ve zikridir. Kendilerine ulûm-i ledünniyye vehb olunan kimselerin ahvâli de melâike-i kirâmın ahvâline muâdil bulunduğundan, onların ilmi meleğin Rabb'ine tesbîh eylediği ve zikr ettiği şey olmuş olur. /

“Ve ehl-i inâyet hulvet-i hazrette perhîz eyledi.” “Hulvet-i hazret”ten murâd dünyâ ve onun hutâmıdır. Zîrâ dünyâ vücûd-i mutlakın beşinci mertebe-i tenezzülü ve cemî‘-i merâtibin ecma‘ı olduğundan halâvet ve merâreti câmi‘dir. Ve naîm ve azâb ve habîs ve tayyib memzûcdur. Ve bu hazret-i şehâdetin tertîbât ve tezyînât-ı ilâhiyyesi gâyet bedî‘ ve latîftir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: زَيْنَ النَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ (Al-i İmrân, 3/14). Vê *Mesnevî-i Şerîfte* Hz. Mevlânâ (ra) bu âyet-i kerîmeye işâreten buyururlar. *Mesnevî*:

زين للناس حق آراسته است زانچه حق آراست چون تا نندرسد
چون پی یسکن البهاس آفرید کسی تواند آدم و حوا برید
آنکه عالم مست گفتش آمدی کلمینسی یا حمیرا میزدی

Tercüme: “Hak Teâlâ زَيْنَ النَّاسِ âyet-i kerîmesinde beyân buyurduğu üzere mezâhir-i âlemi ve husûsiyle nisâyı cemâl ile tezyîn etmiştir. Hakk'ın tezyîn buyurduğu şeyden nasıl kurtulabilirler? Hak Teâlâ hazretleri وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا (A'raf, 7/189) âyet-i kerîmesinde buyurduğu vech ile, Havvâ'yı sükûn-i Âdem için yaratmış olduğundan, Âdem Havvâ'dan ne vakit munkatı olur? Âlem o seyyid-i kâinât (sav) Efendimiz hazretlerinin kelâm-ı latîfinden mest olurken, o Hazret, Âişe-i Sıddîka (r. anhâ) vâlidemize hitâben: “Kelliminî yâ Humeyrâ” ya'nî “Ey rengi penbe ve beyaz olan, söyle de dinliyeyim!” buyururlar; ve onun güftâr-ı şeker-nisârından mütezevvık olurlar idi.”

/ İmdi dünyâ ve hutâmı tezyîn-i ilâhî ile müzeyyen olmakla berâber onun hakkında أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا إِلَّا قَلِيلٌ (Tevbe, 9/38) buyrulmuş ve (Sav) Efendimiz dahi الدُّنْيَا كَحِلْمِ النَّائِمِ buyurmuş olduğundan Nebiyy-i zî-şâna kemâl-i mütâbaatlerinden dolayı, ehl-i inâyet zümresine dâhil olan zevât أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا (Ahkâf, 46/20) âyet-i kerîmesine mâsadak olmak üzere hazret-i şehâdetin hulviyyâtından tezehhüd ve i'râz ve onun merâretine tahammül buyurmuşlardır.

§ Bundan sonra Allah Teâlâ senin sırrını hakâyık-ı visâl ile tahakkuk ettirsin; ve seni kendisine sabah ve akşam secde edenlerden kılsın! İmdi

ben hacmi latîf, cirmi azîm, fâidesi kesîr, ilm-i ledünniden ve elkâb-ı 'ad-nâniden müstahrec olup kendisine şekk ve tahmîn dâhil olmayan İmâm-i Mübîn'de Memleket-i İnsâniyyenin Islâhı Hakkında Tedbîrât-ı İlâhiyye tesmiye olunan bu kitâb-ı sağiri ızhâr eyledim. Ve o, tedbîr-i hikemî ve nizâm-ı ilâhî üzere olup munkarız olmayan mülkûn tedbîri hakkındaki tevhidîden bir Mukaddeme'yi ve bir Temhîd'i ve 'yirmi bir bâb'ı müştemildir. Ve onun şânında remz-i beyânı memzûcen garîb geldi. Onu hâss ve âmm ve hazîz-i evhedde olan ve müstevâ-yı iclâl ve ikrâm bulunan kimse kırâat edebilir. Ve nâsın her birisi meşreblerini bilir. Ve onda havâss için işârât-ı lâiha ve avâm için tarîka-i vâziha vardır. Ve o, tasavvufun lübâbı ve hazret-i şeref ve taattufu, taarrufun sebîlidir. Vâsıl ve sâlik onunla harîs olur. Ve memlûk ve mâlik ondan hazzını alır. Hakikat-i insâniyyeyi ve onun sâir hayvân üzerine ulüvv-i mansıbını beyân eder. Ve o insan âlem-i muhit einsinden bir muhtasardır. Zîrâ o, kesîf ve basîttan mürekkebdir. İmkânda onun evvel-i menşesinde ve mebâdisinde ona mevdû' olmayan bir şey yoktur. Nihâyet gâye-i kemâl üzere bürûz eyledi. Ve Celâl ve Cemâl beyninde berâzıhta zuhûr etti. İmdi cûdda buhl ve kudrette de noksan yoktur. Bu delil ve burhân ile râciha olan ukûl sâhibleri indinde sâbit oldu. Ve işte bunun için ba'zı eimme, imkânda bu âlemden ebda'yı yoktur, dedi. Ve Allah Teâlâ bizi ismet ile ve hikmetin latîfi ile te'yîd eylesin! Zîrâ O feyyâz-ı ni'met ve vâsiu'r-rahmettir.¹⁰

- 35 / Ya'nî, ey kârî', buraya kadar zikr olunan maârif-i rabbâniyyeyi dirâyet ve fetânetinle anladıktan sonra Allah Teâlâ senin sırrını bunların hakikatlerine isâl ile seni bu maârif ile tahakkuk ettirsin! Ve seni sabah ve akşam secde edenlerden kılsın! Zîrâ tahakkuk makâm-ı müşâhededir. Ve işitmekle görmek arasında fark-ı azîm vardır. Ve bu müşâhede, kendi nefsinde vâkı' olan şeyi müşâhededir. Binâenaleyh hıbrettir ve ilm-i zevkî ve vicdânîdir. *Mesnevî*:

پس قیامت شد قیامت را بین دیدن هر چیزا شرط است این

Tercüme: "Kıyâmet ol, kıyâmını gör! Her şeyi görmek için bu şarttır."

Abdin "sabah ve akşam secde edenlerden" olması salât-ı dâim içinde bulunmasıdır ki, الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ (Meâric, 70/23) ve وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظَلٰلُ لَهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاَصَالِ (Ra'd, 13/15) âyet-i kerîmelerinde işâret buyrulmuştur. Ve salât-ı dâim odur ki, insan melâbis-i nefisten tecerrüd ve onun sıfâtından tenezzüh ederek ehl-i şuhûd olan vâsıllar sınıfına dâhil oldukda, onun rûhu salât içindedir. Zîrâ müşâhede rûhun salâtıdır. Onlar müşâhedelerinin devâmında nefisten ve sıfatlarından ve meşhûdları olan mâsivânın kâffesinden gâib olurlar. Ve "sabah"

şems-i rûhun işrâkiyle sıfât-ı nefsâniyye zulumâtının zevâlidir. Ve “akşam” sıfât-ı nefsâniyye muktezayâtının istilâsıyla şems-i rûhun istitârıdır. “Kâmillerin hâli beyne't-tecellî ve'l-istitârdır” dedikleri budur. Onlar da nâkıslar gibi sıfât-ı nefsâniyye icâbâtı olarak yiyip içerler ve uyurlar ve nikâh eylerler. Velâkin kâmiller ile nâkıslar arasındaki fark yukarıda izâh edilmiş ve *Mesnevi-i Şerif*'in ebyâtı da derc olunmuştur. Kâmiller cemî-i mezâhîrde Zâhir'i / müşâhede edip mezâhiri onun zilli bilirler. Bî-nâenaleyh onlar sabah ve akşam tav'an sâcidin zümresine dâhildirler. Nâkıslar ise bunun aksinedir. Onlar Zâhir'den gâfil olup mezâhiri müşâhede ederler; ve onları vücûdât-ı müstakille sâhibi zann ve tevehhüm ederler. Velâkin **فَأَيْنَمَا تُولُوْا فَجِهَةُ اللّٰهِ** (Bakara, 2/115) âyet-i kerimesi hükümünce nereye teveccüh ederlerse etsinler, hakîkatte yine Hakk'a teveccüh etmiş olurlar. Ya'nî onların murâdları mâsivâ-yı Hakk'a teveccüh olduğu halde, hakikatte murâdları hilâfına olarak Hakk'a teveccüh etmiş olurlar. Tav' ve kerhin esâsı ise ilim ile cehilden başka bir şey değildir. İlim ile cehlin bir çok merâtibi vardır ki, burada tafsili uzun olur. İmdi salât, Hakk'a teveccühdür. Kâmiller gerek rûhun vakt-i işrâki olan sabahda ve gerek onun sıfât-ı nefsâniyye ile istitârı zamânı olan akşamda hep tav'an Hakk'a müteveccih oldukları için salât-ı dâim içindedirler. Şeyh-i Ekber (ra) bu kitabın kârî'ine bu mertebe-i şerifeye vusûlü için duâ buyururlar.

Ba'dehû cenâb-ı Şeyh buyururlar ki: Ben cânib-i gaybden vücûd-i hâricide zuhûru latif ve cirm-i ma'nevîsi azîm ve fâidesi kesîr ve ilm-i ledünnîden, ya'nî min-indillâh vehb olunan ilimden, ve elkâb-ı 'adnânîden, ya'nî makâm-ı visâlimin muktezâsı olan meşrebden, istihrâc edilmiş olup kendisine reyb ve tahmîn dâhil olmayan “İmâm-ı Mübîn”de, ya'nî suver-i ilmiyye-i ilâhiyye mertebesinde, *Memleket-i İnsâniyyenin Islâhı Hakkında Tedbîrât-ı İlâhiyye* ismi verilmiş olan ve şekli-i zâhirîsi sağîr bulunan bu kitabı ızhâr eyledim.

Ma'lûm olsun ki, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye sûretlerinin yekdiğerinden mütemeyyiz olarak zâhir olduğu ilk mertebeye “mertebe-i vâhidiyyet” derler. Bunlar suver-i ilmiyyedir. Âlemin kalbi mesâbesinde bulunan Levh-ı Mahfûz'a nâzil olan her bir sûret bu mertebeden gelir. Bu mertebede / sâbit olan her bir sûrete “ayn-ı sâbite” derler ki, âlem-i kevnde zâhir olan sûret onun aksinden ve zillinden ibârettir. Ve ayn-ı sâbite zî-zıldır. Suver-i ilmiyye-i ilâhiyyede aslâ tebeddül olmadığı gibi sübûtları da kat'idir. Âlem-i kevnde zâhir olan her bir şeyin hakîkatî ve ayn-ı sâbitesi bu âlemde mevcûddur. **وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِيْ اِمَامٍ مُّبِيْنٍ** (Yâsîn, 36/12) âyet-i kerimesinde buna işâret olunur. Kümmelîn-i evliyâullâhın nazarları

a'yân-ı sâbite âlemine olduğundan onların me'haz-ı ilimlerine şekk ve tahmîn dâhil olamaz. Nitekim Mevlânâ (ra) buyururlar: *Mesnevî*:

آن خیالاتی که دام اولیاست عکس مہرویان بستان خداست

İmdi buna "Ümm'l-Kitab" da derler. Ve her sûret buradan levh-i mahfûza ve levh-i mahfûzdan âlem-i misâle ve âlem-i misâlden dahi âlem-i şehâdeteye nâzil olur.

H. Şeyh (ra) bu kitabı aynen Ümmü'l-Kitab'dan aldıklarını ve binâ-enaleyh münderecâtına şekk ve tahmîn dâhil olmadığını beyân buyururlar.

"Ve o tedbîr-i hikemî ve nizâm-ı ilâhî üzere olup munkarız olmayan mülkûn tedbîri hakkındaki tevhîdden bir Mukaddeme'yi ve bir Temhîd'i ve yirmi bir bâbı müstemildir. Ve onun remz-i beyânı memzûcen garîb geldi; ilh..." Ya'nî bu kitap hükemânın akvâli ile Hak Teâlâ hazretlerinin beyân buyurduğu nizâmdan bahs olunmak sûretiyle te'lîf olundu. Ve onun şânında ve hâlinde bir garâbet vardır. Ve o garâbet dahi bir takım hakâyıkın ibârede işâret sûretiyle ızhârıdır. Binâenaleyh onda ketm ve ifşâ memzûcdur. Bu kitabı, Zül-celâli ve'l-ikrâm hazretlerine karîb bulunan havâss kırâat ettiği vakit onda munderic olan işârât-ı zâhireyi anlar. Ve hazîz-i evhedde, ya'nî ma'lûmâtı esfel-i süflde, olan avâmm kırâat ettiği vakit, onda bulunan açık / bir yolu görür. Velhâsıl nâsın her bir tâifesi meşreplerine göre bir ilim hâsıl ederler. Ve o tasavvufun lübâbı, ya'nî içidir. Ve tasavvufun içi Allah Teâlâ hazretlerine sıdk ile teveccühdür. Ve bu kitap hazret-i şeref ve taattufu, taarrufun sebîlidir. Ya'nî esmâ ve sıfât-ı ilâhiyenin mezâhirde keyfiyyet-i zuhûrunu ve ahkâm-ı câriyyesini ve a'tıyyât-ı esmâiyyeyi ve mezâhirde zâhir olanın kim olduğunu alâ-tarîkı't-teemmül ve't-tefekür bilmenin ve anlamının yoludur ki, bu taarruf sebebiyle gerek vâsıl ve gerek sâlik olanlar hubb-i ilâhiye kemâl-i hırs ile mütevessil olurlar. Vâsılların kâl-i hâli böyle olur:

بلبلی برک گلی خوش رنگ در منقار داشت و اندران برک ونوا خوش نالهای زارداشت

کفتمش درعین وصل این ناله و فریاد چیست کفتم مارا جلوهء معشوق در این کار داشت

Ve sâliklerin makâli de şöyle olur:

فغان که در طلب کنج کوهر مقصود شدم خراب جهانی ز غم تمام ونشد

Bu kitaptan mâlik, ya'nî ashâb-ı hükm, ve memlûk, ya'nî tâbi-i hükm olan kimseler, hazlarını alırlar. Ya'nî mâlik ne için hükm ettiğini ve memlûk ne için hükme tâbi' olduğunu bilir ve anlar. Ve bu kitap hakikat-ı insâniyyeyi ve insanın sâir hayvânât üzerine sebab-i tefevvukunu açık bir sûrette bildirir. Ve insan âlem-i muhît, ya'nî âlem-i melekût ve

mülkûn hey'et-i mecmûası, cinsinden bir muhtasardır ve bir hülâsadır; ve o hey'et-i mecmûanın bir nümûnesidir. Zîrâ o insan kesif ve basitten mürekkebdır. Ve kesifi âlem-i mülke ve basiti melekûte mukâbildir. İmkânda, ya'nî vücûdât-ı mümkün ve izâfiyye âleminde, onun evvel-i menşinde ve mebâdisinde, ya'nî onun ibtidâ-yı icâdında, / kendisine mevdû' olmayan bir şey yoktur. Zîrâ *ان الله خلق آدم على صورته* ve *ان الله خلق آدم على صورة الرحمن* muktezâsınca Hak Teâlâ hazretleri Âdem'i bilcümle sıfat ve esmâsına mazhariyyet isti'dâdı ile halk eyledi. Çünkü "Allah" ve "Rahmân" isimleri birer ism-i câmi'dir. Nitekim buyrulur: *قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ* (İsrâ, 17/110). Binâenaleyh Âdem, bilcümle esmâ ve sıfat-ı ilâhiyyenin mazharı olan âlem-i kevnin hülâsası olduğundan onun câmi' olmadığı bir şey yoktur. İşte insan bu sebeple âkıbet gâye-i kemâl üzere bürûz ve zuhûr eyledi. Ve Celâl ve Cemâl arasındaki berzahlarda zâhir oldu. Zîrâ onun hakikati vech-i Hak ve zât-ı mutlak olup aslâ hâlik değildir; bu ciheti Cemâl'dir. Ve taayyünü ise mâsivâ-yı Hak ta'bîr olunan vücûd-i izâfi olup hâliktir; ve vech-i Hakk'ın nikâbıdır; bu ciheti de Celâl'dir. Binâenaleyh insan Cemâl ve Celâl beyninde berzaktır. Ve "berzah" iki cihete vechi olan şeye derler. Efrâd-ı insâniyyeden her bir ferd bu isti'dâd üzere mahlûktur. Fakat insân-ı kâmil bu hakikati zevkan vücûdunda ârif olur. Ve insân-ı nâkıs ise cehli ve gafleti sebebiyle kendi kıymetini bilemeyip vücûdunda meknûz olan hazîneyi keşf edemez. İmdi bu kitabı kemâl-i tedebbür ile mütâlaa edenlerin füyûzât-ı ilâhiyyeye mazhariyetleri me'mûl-i kavidir. Zîrâ cûdda buhl yoktur. Ve Cevâd-ı mutlak hazretleri dâimü't-tecellidir. Ve onun kudret-i zuhûrunda aslâ acz mevzû-i bahs olamaz. Abd kabûl-i tecellî isti'dâdını gösterdikten sonra füyûzât-ı ilâhiyye dâimâ hâzırdır. Bu hakikat ukûl-i râciha sâhibleri indinde delil ve burhân ile sâbit bir şeydir. Bu babdaki delil ve burhân âlem-i kevnde hissen meşhûd olan tecelliyât-ı ilâhiyyedir ki, bu hakikat âtîdeki beyitte tavih buyrulmuştur: /

40

Halkın isti'dâdına vâbestedir âsâr-ı feyz

Ebr-i nîsandan sade f dördâne, efî semm kapar

Ve işte bunun için ba'zı eimme, ya'nî ekâbir-i muhakkıkînden ba'zıları, âlem-i imkânda bu hazret-i şehâdet mertebesinden ebda'ı yoktur, demişlerdir. Zîrâ âlem-i şehâdet gâyet bedî'un'n-nizâmdır; çünkü mazhar-ı Rahmân'dır. Ve tecellî-i rahmânîde Celâl ve Cemâl; ve halâvet ve merâret; ve gam ve şâdi; ve dıhk ve bükâ ilh... gibi ezdâd mümtezicdir. Binâenaleyh âlem-i şehâdet ecma'dır; âlem-i âhiret ise evsa'dır, ecma' değildir. Zîrâ mezâhir-i cemâliyye ve celâliyye orada mümtezic olmayıp tefrîk edilmiştir. Ve bu âlem-i şehâdetin taayyünü zuhûrlarına müsâid

olmayan mezâhir-i cemâliyye ve celâliyye âlem-i âhirette zâhir olabilir. Nitekim buyrulur: *فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ* (Şûrâ, 42/7). Mâdemki bu âlemde Celâl ve Cemâl mümtezictir, böyle olunca Allah Teâlâ hazretleri bizi ismet ile, ya'nî himâye-i cemâli ile ve hikmetin latifi ile te'yîd eylesin! Zîrâ bu âlemde Hak sûretinde bâtıllar ve ilaç sûretinde zehirler vardır. Eğer ismet-i ilâhiyye olmazsa, Hakk'a teveccüh edeyim derken insan dalâlete düşer. İbâdet içinde dalâlete düşen bir çok âbidler vardır. Ve ke-zâ hikmetin âlem-i maddiyyâta taalluk eden kısımları vardır ki, evhâm ile meşûb olduğundan insanı idlâl eder. Fakat Hak Teâlâ hazretlerinin *وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا* (Bakara, 2/269) buyurduğu hikmet vâridât-ı ilâhiyye cümlesinden olduğundan latiftir. İmdi bir kimse sıdk ile Hakk'a teveccüh ederse, feyyâz-ı nîmet ve vâsiu'r-rahmet olan Hakk'ın maddî ve ma'nevî nîmetleri ve füyûzâtı ve rahmeti o kimseye vâsıl olur. /

T E M H İ D - İ K İ T A P

§

§ Allah Teâlâ seni tâate muvaffak eylesin! Ma'lûmun olsun ki, muhakkak Allah Sübhânehû ve Teâlâ zât-ı sübhânîsi vitriyyetle münferid olmak için âlemi şefiyyet içinde ibrâz etmek murâd eyledi. Binâenaleyh Vâhid, Ferd ismi sâbit oldu. Ve Seyyid abdden mütemeyyiz oldu.¹¹

Ya'nî ey kârî', Allah Teâlâ seni tasavvufun lübbü olan bu hakâyıkı anlayıp hazm etmeğe ve bu fehmi-i sahîh neticesinde zevkan abdiyyetini müdrik olup o abdiyyetin icâbatı bulunan ma'rifetullâha ve tâate muvaffak eylesin! Zîrâ çok kimseler Hz. Şeyh-i Ekber'in beyân buyurduğu hakâyık ve maâriften ürküp onları inkâr ederler. Ve birtakım kimseler dahi anladıklarını zannedip icâbat-ı abdiyyet olan tâatten inhirâf ile vâdi-i dalâlete düşerler. Bu hakâyık ve maârif kıldan ince ve kılıçtan keskin bir sırât-ı müstakimdir. Tevfîk-ı ilâhî rehber olmadıkça pâ-y-i aklın kayması havfi bulunduğundan cenâb-ı Şeyh (ra) kârie duâ ettikten sonra buyururlar ki: "Allah Sübhânehû ve Teâlâ zât-ı sübhânîsi vitriyyetle münferid olmak için âlemi şefiyyet içinde ibrâz etmek murâd eyledi."

Ma'lûm olsun ki, vücûd iki nevi'dir: Birisi "vücûd-i hakîkî," diğeri "vücûd-i izâfî"dir. Vücûd-i hakîkî bilcümle kuyûd ve izâfâttan münezze olup Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin künhüdür. Ve vücûd-i hakîkiyi idrâk mümkün değildir. Vücûd-i izâfî ise vücûd-i hakîkinin esmâsı ve sıfâtı / hasesiyle taayyün ve takayyüdünden ibâret olup bu vücûd idrâk olunur. Âlemin ve âlemdeki eşyânın vücûdu gibi. Onun için hadîs-i şerifte لا تتفكروا في ذات الله تفكروا في آلاء الله buyrulmuştur.

"Vücûd-i hakîkî" kendi mertebesinde esmâ ve sıfâttan ve bilcümle nuûttan mukaddes ve münezze zât-ı ahadiyyetten ibârettir. Vücûd-i hakîkinin, hakikat-i muhammediyyeden ibâret olan mertebe-i vahdeti tenezzülü meşîyyet ile değildir; belki bu tenezzül onun iktizâ-yı zâtisidir.

Meselâ hâl-i istiğrakta bulunan bir insanın hâl-i âgâhiye gelmesi kendisinin irâdesiyle değildir; belki onun iktizâ-yı zâtîsidir. Ve “mertebe-i vahdet” merteye-i ulûhiyyet olup bu merteye cemî-i esmâ ve sıfâtı câmi’dir. Vücûd-i hakîkînin, bu mertebenin mâdûnunda olan “vâhidiyyet,” “ervâh” ve “misâl” ve “şehâdet” mertebelerine tenezzülü meşîyyet ileler. Ve vahdet ve vâhidiyyet mertebelerine tenezzülde gayriyyet nisbeti yoktur. Gayriyyet nisbeti ile vücûdun zuhûru, merteye-i ervâhdan başlar. Nitekim *السُّبْحُ بِرَبِّكَم* (A’râf, 7/172) hitâbı merteye-i ervâhda vâkı’ olmuştur. Ve Rab ile merbûb bu mertebede ayrılmıştır. İmdi vücûd-i hakîkî ahadiyyet ve vahdet ve vâhidiyyet mertebelerinde nisbet-i gayriyyetten münezze olan vitriyyetle, ya’nî teklik ile, münferiddir. Merbûbiyyetin tahakkuku nisbet-i gayriyyeti hâiz bulunan vücûd-ı izâfiye mütevakkıf olduğundan, vitr olan vücûd-i vâhid-i hakîkî bi’t-tenezzül şefiyyetle zâhir oldu. Ve bu tenezzül eltaf-ı latîf olan vücûd-i hakîkînin merteye-i kesâfete tenezzülünden ibârettir. Nitekim Ebu’l-Hasen Gûrî hazretleri buyurur:

سبحان من لطف نفسه فسماء حقاً وكشف نفسه فسماء خلقاً

Ve Şeyh-i Ekber’in (ra) *Fütûhât-ı Mekkiyye*’de buyurduğu:

سبحان من اظهر الاشياء وهو عيناها

kelâmı da bu ma’nâdandır. Vücûdun merteye-i ulûhiyyetten merteye-i vâhidiyyete, ya’nî suver-i ilmiyye mertebesine; ve ba’dêhû merteye-i ervâha tenezzülü meşîyyetle olduğundan cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) “Allah Sübhânehû ve Teâlâ zât-ı sübhânisi vitriyyetle münferid olmak için / âlemi şefiyyet içinde ibrâz etmek murâd eyledi” buyurur. Zîrâ vitriyyet, şefiyyet ve infirâd kesret mukâbelesinde tahakkuk eder. Çünkü eşyâ zıddı ile inkişâf eder. İşte bu kesir ve zevc görünen vücûdât-ı izâfiyye müvâcehesinde zât-ı ulûhiyyet için Vâhid ve Ferd isimleri sâbit olur. Ve Seyyid ile abd, ya’nî Mevlâ ile kul, yekdiğerinden temeyyüz eder. Vücûd-i hakîkînin ismi merteye-i ulûhiyyette “Seyyid” ve “Mevlâ”dır. Ve merteye-i şefiyyet olan ervâh ve misâl ve şehâdet mertebelerinde esmâsı hasebiyle taayyün ve takayyüd ettiği sûretlerde “abd”dir. Nitekim bu merâtibe işâreten Hz. Mısırî buyurur:

Bilinmez bî-nişânîdir, bulunmaz lâ-mekânîdir

Heman ancak sana kuldur, senin ehl ü iyâlidir

Ve her mertebenin bir hükmü vardır. Şeriat merteye-i abdiyyetin iktizâ-yı zâtîsi olduğundan ta’tîl-i şeriat, hakâyık ve maâriften cehildir ve zendakadır. “Seyyid” hakîkatıyla “abd”in “ayn”ıdır. Ve abd taayyünü ile Seyyid’in gayridir. Bunun misâl-i kevnîsi şöyledir: Buhar tekâsüf edince bulut olur. Ve bulut tekâsüf edince su olur. Ve su incimâden tekâsüf

edince buz olur. Buhar kendi hakikatiyle buzun aynıdır; ve buz taayyünü ile buharın gayrıdır. Buhar her mertebeye tenezzül ve tekâsûf ettikçe başka bir isim ile müsemma olur. Ona bulut, su ve buz denemez. Ve bunların hakikatleri müttehid olduğu halde kendilerine buhar denemez. Ve suyun hizmetini buz göremez.

§ Allah Teâlâ sizi nüfusunuzun hakâyıkına vâkıf eylesin! Ve hikmetinin latifinden ve san'atının garibinden sizlere tevdi' buyurduğu şeye sizi muttali' kılsın! Allah Teâlâ'nın: *وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رِوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ ذَلِكَ لَآيَةٌ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ* (Ra'd, 13/3) ya'nî "O Allah Teâlâ arzı döşedi. Ve onda dağlar ve nehirler ve semerâtın her cinsinden yarattı. Ve onda iki kısım zevceyn yarattı. / Geceyi 45 gündüz ile örter. Muhakkak bunda tefekkür eden tâife için alâmetler vardır" kavli-i şerîfine vâkıf olduğun vakit, bu âyet hakkında fikir ve itibâra başla. İnsanı cümle-i semerâttan gördün. Semerâtın nümuvvü gibi nemâ eder; ve onlardan alındığı gibi, ondan dahi fevâid ahz olunur. Ba'dehû insan o semerâtın naksı gibi naksa başlar. Ba'dehû onların ihtiyarlığı gibi ihtiyarlar. Ba'dehû onların ölmesi gibi ölür. İnsan o semerâtın tevlidi gibi tevlid eder. O semerâttan tohum alınır, zer' olunur, o semerâtının hâlinin misli oluncaya kadar. Onda onun gibi tâzesi hâdis olur. İmdi ba'zan onlardan ahz olunduğu gibi insandan dahi ahz olunur. Ve ba'zan terk olunup bu semere-i muayyenenin nesli munkatı' olur. Kezâlik insan dahi tevâlüd ve tenâsülde bu şekli-i vâkı' üzeredir. Binâenaleyh biz ona bir şeceredir dedik. İmdi onun hemşiresi nerededir ki, onun sebebiyle fikren ve itibâren onun şef'iyyeti ve onun üzerine bu âyetin ıtlâkı sahîh olsun? Binâenaleyh biz insanda hikmet-i vücûdu ve onun sâir hayvan üzerine tafdilini tettebbu' ettik. Ve esrârını ve hikmetini ve letâifini teftiş eyledik. Ve onları a'yâniyle âlem-i muhît-i ekberde kadem kadem gördük. Harfen harfen ve ma'nen ma'nen onun tekâbülü zâil değildir. Biz gûyâ ki onu, o bulduk. Muhakkak âlem-i ekber-i muhît semere-i vâhidedir. Ve semere-i uhrâ ise insandır ki, âlem-i aşgârdır. Bunun üzerine Kitâb-ı âzîzden bir tenbîh aradık. Âyât-ı neyyirâta vâkıf olduk. *سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ* (Zâriyât, 51/21), *وَكَمْ أَنْفُسُكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ* (Fussilet, 41/53), *أَفَحَسِبْتُمْ أَنْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا* (Sâd, 38/27), *أَفَحَسِبْتُمْ أَنْ خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا* (Mü'minûn, 23/115), *يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ* (Talâk, 65/12) o âyetlerdendir.¹²

Hiz. Şeyh (ra) âsâr-ı aliyyelerini mütâlaa eden teşnegân-ı hakikate duâ edip / "Allah Teâlâ sizi nüfusunuzun hakâyıkına vâkıf eylesin!" buyururlar. Zirâ sâlik-i râh-ı hakikat nefsinı bilmedikçe Rabb'ini idrâk ede-

mez. Nitekim "Men arafe nefsehû fakad arafe Rabbehû" buyrulmuştur. Ve Hz. Şeyh "Men arafe nefsehû fakad arafe Rabbehû" kelâm-ı âlisini müstakil bir risâlelerinde tefsîr ve izâh buyurmuşlardır ki, bu risâleye *Risâle-i Ahadiyye* dahi tesniye ederler. Ve hakikat-i nefse vukûf, bir mürşid-i kâmilin tesliki ve sülûk esnâsında sâlike münkeşif olan ahvâlin tefhîmi ile mümkün olur. Ve bu bâbda tefekkür ve tedebbür sâlikin en mühim vazifesidir.

Ve ikinci duâ olmak üzere de: **"Hikmetinin latîfinden ve san'atının garibinden sizlere tevdî' buyurduğu şeye sizi muttali' kilsin"** buyururlar. Zîrâ kendi vücûdunu müdrîk olan insan "Ben neyim?" diye düşünüşü vakit, kendisini sûret ile ma'nânın ictimâ'ından mürekkeb bulur. Ma'nâsı hayat, ilim, sem', irâde, kudret, kelâm ve tekvin gibi bir takım sıfât-ı külliyye; ve sûreti de bu sıfâtın mezâhiri olan a'zâ ve cevârihidir. Zîrâ insanın sûret-i cismi olmasa hayat; ve kulağı ve gözü olmasa sem' ve basar denilen ma'nâlar zâhir olmaz idi. İmdi Hak Teâlâ'nın "hikmetinin latîfi" insana tevdî' buyurduğu bir takım ma'nî-i bî-nihâyedir. Ve "san'atının garibi" dahi cisminin hey'et-i mecmûasıdır ki, her bir a'zâsını yerli yerinde hâk etmiştir. İlm-i teşriha ve ilm-i menâfi'i'l-a'zâya vâkıf olanlar onun garâibine hayran olurlar. İmdi sen Allah Teâlâ'nın sûre-i Ra'd'de vâkı' olan ... وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا ... (Ra'd, 13/3) kavli-i şerîfini okuyup ma'nâsına muttali' olduğun vakit, bu âyet-i kerîme hakkında tefekküre ve ibret almağa başladın. Zîrâ arz üzerinde mevcûd olan suver-i müteayyinenin kâffesi arzın semerâtı cinsindendir. Ve arzdan malûk olan insan dahi o semerâtın bir nev'-i mahsûsudur. Semerât nasıl neşv ü nemâ bulursa insan dahi öylece neşv ü nemâ bulur. Ve o semerâttan nasıl bir takım fevâid hâsıl olursa, insandan dahi / öylece fâideler ahz olunur. Ba'dehû o semerâta ârız olan noksan gibi, insana da noksan târî olur. Mürûr-i zamanla meyve nasıl buruşur, suyu çekilir ve ihtiyarlar ise, insan dahi öylece buruşur ve teni gevşer ve ihtiyarlar. Sonra da onun çürümesi ve ölmesi gibi ölür ve çürür. Ve kezâ insan, o semerâtın kendi mislini tevlid etmesi gibi, alâ-tarîkı't-tenâsül kendi mislini tevlid eder. O semerâttan tohum ve çekirdek alınıp zer' olunduğu ve onun hâline müşâbih, onun gibi bir tâzesi peydâ olduğu gibi, insanın dahi nutfesinden kendi hâline müşâbih, onun gibi bir tâze insan zâhir olur. Ve kezâ semerâtın ba'zısının tohumu zer' olunmayıp terk olunduğu vakit nesli munkatı' olur. İnsanın dahi nutfesi erhâm-ı nisâya câri olmazsa nesli öylece munkatı' olur. İşte tevâlüd ve tenâsülde insan dahi şekl-i semerât üzere vâkı' olduğundan biz ona bir "şecere"dir dedik.

İmdi âyet-i kerîmede "İki kısım zevceyn yarattık" buyrulduğu cihetle onunla berâber bir anadan süt emen hemşiresini aramak lâzım geldi.

Zîrâ biz onun hemşîresini bulur isek, onun sebebiyle fikren ve itibâren onun çiftliği ve şefiyyeti ve onun üzerine bu âyet-i kerîmenin itlâkı sahîh olur. İmdi onun hemşîresi nerededir? Onun hemşîresi âlem-i ekber-i muhittir. Zîrâ âlem-i ekber-i muhit semere-i vâhidedir. Ve onun çifti olan semere-i diğeri ise insandır ki, âlem-i aşgârdır. Çünkü biz insanda olan hikmet-i vücûdu, ya'nî keyfiyyet-i beyyinesini ve terkîbini; ve onda mündemic olup meşhûd ve mahfî olan havâssı ve onun ef'âl ve te'sîrâtını tetebbu' ettik. Bunların cümlesini akla hayret-bahş olan şeyler bulduk. Onda olan fazâilin başka mahlûkatta olmadığını gördük. Ve ehl-i hakikat indinde sâbit olan esrârını ve hikmetini ve letâifini teftîş ettik. Ve insanda olan bu şeylerin aynını âlem-i ekber-i muhitte kadem kadem gördük. Harfen harfen, ya'nî sûreten / ve ma'nen bunlar ale'd-devâm yekdiğerine tekâbül eder. Biz gûyâ ki âlem-i aşgar olan insanı aynen âlem-i ekber-i muhit bulduk. Binâenaleyh "âlem-i ekber-i muhit = âlem-i sağır-i insan" olmakla bunlar yekdiğerinin nazîri bulunan bir çift semere oldular. Bu tefekkür ve itibâr üzerine, acabâ bizim bu hükmümüze tevâfuk eden ve bu hakikati bize tebyîn eden âyât-ı kur'âniyye var mıdır? diye teemmül ettik. Âtîdeki âyât-ı neyyirâta vâkıf olduk. *وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ* (Zâriyât, 51/21). Bu âyât-ı kerîmenin birer birer tefsîri burada tâtvilî mûcib olur. Yalnız ... *يَنْتَزِلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ* âyet-i kerîmesini tefsîr etmek tavzih-ı maksada kifâyet eder. Âyet-i kerîmenin tamâmı budur: *اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* (Talâk, 65/12). Ya'nî "Hâlik-ı Zül-celâl hazretleri öyle Allah'dır ki, yedi semâvâtı ve arzdan dahi onların mislini yarattı. Onların mâbeynine emr tenezzül eyledi. Tâ ki Allah Teâlâ'nın her şeye kâdir olduğunu bileler."

Ma'lûm olsun ki, yedi semâ ile arzın hey'et-i mecmûası bizim man-zûme-i şemsiyyemizi teşkil etmektedir. Bunların hey'et-i mecmûası âlem-i ekber-i muhittir. Bu hey'et-i mecmûa vücûd-i mutlakın delili ve âyeti olan semere-i vâhidedir. İmdi Hak Teâlâ hazretleri bu semere-i vâhidenin mislini arzdan halk buyurdu ki, o da âlem-i sağır olan insandır. Ve insan vücûd-i mutlakın kemâl-i celâ ve isticlâsı için bir mir'ât-ı tâm olmak üzere yaratılmıştır. Hz. Şeyh-i Ekber (ra) bu babdaki tafsîlâtı *Fu-sûsu'l-Hikem*'de *Fass-ı Âdemî*'de beyân buyurmuşlardır. Binâenaleyh insan sıfât-ı ilâhiyye üzere mahlûktur. Ve "hayat"tan sonra sıfât-ı ilâhiyyenin efdali "ilim"dir. İnsan-ı kâmilde zâhir olan nisbet-i ilmin derecesi ferd-i âferidede yoktur. Onun için âyet-i kerîmede *لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* (Talâk, 65/12) buyrulmuştur. Zîrâ insan ma'rifet-i ilâhiyye için yaratılmıştır. Ve ma'rifetin müstenedün-ileyhi ilimdir. İlimsiz / ma'rifet mutasavver değildir. Ve mâdemki âlem-i ekber-i muhit vücûd-i mutlaktan zâ-

hir olan bir semeredir; ve âlem-i sağır olan insan dahi o âlem-i ekberden sudûr eden bir semeredir; binâenaleyh her ikisinin arasında revâbıt-ı şuûniyye olacağı derkârdır. *يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ* (Talâk, 65/12) kavlı şerîfiyle bu revâbıta işâret buyrulur. İşte âyât-ı neyyirâtın olan bu âyet-i kerîme insanın âlem-i ekber-i muhîtin misli ve onun çifti olarak arzdan mahlûk 50 olduğunu ve aralarında revâbıt-ı şuûniyye bulunduğunu tebyîne kâfidir./

§ İmdi biz Allah Sübhânehû hazretlerine, ilhâm eylediği şey üzerine hamd eyledik. Ve muhakkak bizim ilmimiz bilir olmadığımız şey idi. Allah Teâlâ senin basîretini nurlandırın! İmdi sen âlem-i ekberde müteferrik olan şeye nazar et! Mülk ve melekût einsinden onu âlem-i insânîde bulursun. Hattâ sana âlemde nemâ misli zâhir olduğu vakit, onu insanda bulursun. Kıl ve tırnak ve bunun müşâbihi... Ve âlemde nasıl ki tuzlu ve tatlı ve zü'âk ve acı su varsa, bu insanda da mevcûddur. İmdi tuzlu su onun iki gözlerinde; ve zü'âk burnunun deliklerinde; ve acı su kulaklarında; ve tatlı su ağızındadır. Ve âlemde nasıl ki toprak ve su ve havâ ve ateş varsa, bunlar aynıyle insanda da vardır; ve onlardan mahlûktur. Ve Hakîm Sübhânehû hazretleri Kitâb-ı azîzde ona tenbîh buyurur. Ve o Hak Teâlâ'nın *هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ* (Mü'min, 40/67) kavlı şerîfidir. Ve diğer bir mahalde de *وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِنْ طِينٍ* (Mü'minûn, 23/12) buyurur. Ve o suyun ve toprağın imtizâcıdır. Sonra, ismi Celîl olan Hak Teâlâ *مِنْ حَمِئٍ مَسْنُونٍ* (Hicr, 15/26, 28) ya'nî "Yıllanmış çamurdan" buyurdu. Ve o müteğayyirü'r-rîhdir. O da onda olan cüz'-i havâidir. Ba'dehû *خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ* (Rahmân, 55/14) buyurur. Ve o cüz'-i nâridir. Ve işte bu Hak Sübhânehû ve Teâlâ cânibinden bir hikmettir. O dilediği şeyi halk eder. Ve o Alîmü'l-Kadîr'dir. Ve âlemde şîmâl ve cenûb ve sabâ ve debûrdan ibâret nasıl ki dört rûzgâr varsa, insanda dahi câzibe, mâsikeye, hâzime ve dâfi'adan ibâret olan dört kuvvet vardır. Ve âlemde nasıl ki sibâ' ve şeyâtîn ve behâim varsa, insanda da iftirâs ve taleb-i kahr ve galebe ve gazab ve hıkd ve hased ve fücûr ve ekl ve şûrb ve nikâh ve temettu' vardır. Nitekim Hak Teâlâ (azze ve celle) buyurur: *يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ* (Muhammed, 47/12). Ve âlemde nasıl ki melâike-i berere-i sefere var ise, insanda dahi tahâret ve tâat ve istikâmet vardır. Ve âlemde nasıl ki ebsârda zâhir ve hafî olan şeyler varsa, insanda da zâhir ve bâtın vardır ki, âlem-i his ve âlem-i kalbdır. İmdi onun zâhiri mülk ve bâtını melekûtur. Ve âlemde nasıl ki semâ ve arz var ise, insanda da ulüvv ve süfl vardır. Âlem üzerinde bu i'tibâr dâhilinde yürü! Sahîh olan bir nüsha-i ilâhiyye bulursun ki, bir harfi muhtell ve bir ma'nâsı nâkıs değildir. Ezel mukâbilinde onu ebedin gayri bul-

mazsın. Zîrâ o şer'an taraf-ı âharı gayr-i mütenâhi olandır. Ve Allah (azze ve celle) hazretlerinin ilm-i kadîmî onun ibkâsıyla sebk eyledi.¹³

Âlem-i ekberin misâli olarak arzdan mahlûk olan insân-ı kâmil sıfât-ı ilâhiyyeden olan / ilmin mazhar-ı etemmi olmakla mümtâz olduğu için, cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra): "İmdi biz Allah Teâlâ hazretlerinin ilhâm eylediği şey, ya'nî ilim üzerine, hamd eyledik. Ve muhakkak bizim ilmi-miz bizim bilmediğimiz şey idi ki, Hak Teâlâ onu bize ilhâm eylediği için bilir olduk" buyurur. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا (İsrâ, 17/85). Hz. Şeyh-i Ekber'in şeyhi Ebû Medyen Mağribî (ra) bu âyet-i kerîmenin ma'nâsında buyurmuştur ki: "Bu az olan ilmi dahi bize Hak Teâlâ vermiştir; o da bizim değildir, belki bizde âriyettir. Ve o ilmin çoğuna dahi vâsıl olmadık. Binâenaleyh biz ale'd-devâm câhilleriz." İmdi, mâdemki ilm-i kalîl dahi Hak Teâlâ'nın ihsânıdır, bunun için cenâb-ı Şeyh (ra) bu kitabın kârîine duâ edip "Allah Teâlâ senin basîretini nurlandır-sın!" buyurur. Zîrâ ilim nûrdur. Nûr kendi zâhir ve eşyâyı muzhir olduğu gibi, ilim dahi öylece hakâyık-ı eşyâyı dide-i bâsirete ızhâr eyler. Ve Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de ilmi nûr ile tavsîf edip أَوْ مِنْ كَانَ مِيتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ (En'âm, 6/122) buyurur. Ya'nî "Bizim ilm ile ihyâ ettiğimiz kimse ölü müdür ki, biz onun için ilmi bir nûr kaldık; nâs arasında onunla meşy eder." Binâenaleyh sen basar-ı basîret ile âlem-i ekberdeki eşyâ-yı mütenevviaya nazar et! Gerek mülk, ya'nî zâhir, ve gerek melekût, ya'nî bâtın, cinsinden olmak üzere onu âlem-i insânîde bulursun. Hattâ âlemde neşv ü nemâ bulan nebâtât misillu, vücûd-i insânîde dahi neşv ü nemâ bulan kıl ve tırnak gibi şeyler vardır.

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) çeşm-i zâhir ile vehleten idrâk olunabilecek şeyleri misâl olarak îrâd buyurmuş ve bunları kârîe nümûne olmak üzere göstermiştir. Yoksa keşfiyyât-ı fenniyye-i ahîre neticesinde bunun gibi binlerce misâl îrâdî mümkündür. Ezcümle arz üzerinde irili ufaklı lâ-yuad ve lâ-yuhsâ hayvânât madde-i arzıyyeden tekevvün edip neşv ü nemâ bularak taayyüş eder ve ölür. Ve kezâ insanın vücûdunda dahi / onun mâdde-i vücûdundan lâ-yuad ve lâ-yuhsâ hayvânât-ı hurde-bînî böylece tekevvün ve taayyüş edip ölür. Ve küre-i arz üzerinde tuzlu ve tatlı ve zü'âk, ya'nî tatsız, ve acı su olduğu gibi bunların nazîri insanda da vardır. Tuzlu su gözlerinde; ve tatsız su burnunda; ve acı su kulaklarında; ve tatlı su ağzında bulunur. Ve kezâ arzda toprak ve su ve havâ ve nâr olduğu gibi bunlar aynıyle insanda da vardır; ve onlardan yaratılmıştır. Ve her şeyi yerli yerinde tertîb eden Hak Sübhânehû hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de ona işâret buyurmuştur. Ve o işâret dahi Hakîm-i mutlak olan Hak Teâlâ'nın هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ (Mü'min, 40/67) ya'nî

“Allah sizi topraktan yarattı” kavlı-i şerîfidir. Ve Kur’ân-ı Kerîm’in diğeri bir mahallinde de وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ (Mü’minûn, 23/12) ya’nî “Biz insanı çamur cinsinden olan sülâleden yarattık” buyurur. Ve çamur su ile toprağın imtizâcından husûle gelir. Bundan sonra Celîlül’-isim olan Hak Teâlâ اِنِّىْ خَالِقُ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْتَوٍ (Hicr, 15/28) ya’nî “Ben yılanmış çamur cinsinden olan salsâlden beşerin Hâlik’ıyım” buyurur. “Ha-me-i mesnûn”, üzerinden seneler geçmiş ve rîhî müteğayyir olmuş çamur ma’nâsınadır ki, ehl-i fen indinde mürekkebât-ı fahmiyyeden ibârettir. Çamurun havâ-yı nesîmî ile imtizâcından tekevün eder. Bununla ondaki cüz’-i havâî ve gâzîye işâret buyrulur. Ya’nî su ile toprak ba’de’l-imtizâc senelerce havâ-yı nesîmîye ma’rûz kalmış ve havâ ile imtizâc ederek bu çamur kokmuş bir hâle gelmiştir. Ve ondaki cüz’-i havâ hâmız-ı fahmıdır. Ondadan sonra da خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ (Rahmân, 55/14) buyurur. Ya’nî su ile imtizâc edip kokmuş bir çamur hâline gelmiş olan salsâl, ki mürekkebât-ı fahmiyyeden ibârettir, harâret-i şems ile “fah-hâr,” ya’nî “çömlek yaptıkları çamurun kurusu” gibi, kurumuş bir hâle geldikten sonra وَيَدَأُ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ مَّاءٍ مَهِينٍ ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوْحِهِ (Secde, 32/7-9) ya’nî “Hak Teâlâ insanın halkına çamurdan başladı. / Ba’dehû onun neslini mâ’-i mehînden, ya’nî za’îf sudan, ibâret olan nut-feden kıldı. Ba’dehû onun sûretini tesviye edip kendi rûhundan ona nefh eyledi” âyet-i kerîmesinde beyân buyrulan istihâlât dâiresinde insanı yarattı ki, bu istihâlât evvelen cemâd, sâniyen nebât, sâlisen hayvân ve râbian insan mertebelerinden ibârettir. Ve Hak Teâlâ’nın insanı böyle istihâlât dâiresinden geçirerek halk etmesi onun cânibinden bir hikmettir. Ve o hikmet dahi budur ki, vücûd-i latîf-i hakikî zuhûr-i zâtîsinin muktezâsı olarak her bir mertebeyi zevk-i şuhûdî ile kat’ etmek sûretiyle mertebe-i insâna tenezzül etmiştir. Ve o her mertebenin ahvâlinden habîrdir. Ve hibret ilm-i zevkîdir. Nitekim buyurur: لَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (Mülk, 67/14). Ve bu tenezzül ve zuhûr mertebe-i ulûhiyyetten itibâren meşîyyet ile olduğu için Cenâb-ı Şeyh (ra) “O dilediği şeyi halk eder” buyurur. Ve emr-i zuhûra meşîyyet taalluk edince, ba’dehû sıfat-ı Kudret’in taalluku lâzım geldiğinden ve merâtibde zuhûr hibreti, ya’nî ilm-i zevkîyi, mûcib bulunduğundan “**Ve O Alîmü’l-Kadîrdir**” buyurur.

İmdi cenâb-ı Şeyh (ra) âlem-i ekberde olan şeyleri bir takım misaller ile insana tatbîk ettikten sonra buyurlar ki: “**Âlem üzerinde bu itibâr dâhilinde yürü; sahîh olan bir nüsha-i ilâhiyye bulursun ki, bir harfi muhtell ve bir ma’nâsı nâkıs değildir.**” Ya’nî âlem ile Âdem’i mukâyese husûsunda içinde yaşadığın âlem-i kevne dâimâ nazar-ı ibretle bak! Ah-

vâl ve şuûnât-ı âlemi, kendindeki ahvâl ve şuûnâta tatbîk et! Âlemi ve âdemi birer nusha-i ilâhiyye bulursun ki, yukarıda tafsîl olunduğu üzere insan âlemin çiftidir ve onun nazîridir. Âlemde ne varsa, onun nazîri âdemde dahi tamâmen mevcûddur. Bir harfi bozuk ve bir ma'nâsı eksik değildir. **"Ezel mukâbilinde onu ebedin gayri bulmazsın."**

Ma'lûm olsun ki, bir "ezelü'l-âzâl" bir de "ezel" vardır. "Ezelü'l-âzâl" mertebe-i ahadiyyettir. Zîrâ vücûdun bundan yukarı bir mertebesi yoktur. Ve cemî'-i merâtib bu mertebenin mādûnudur. Ve "ezel" a'yân-ı sâbite âlemidir ki, / vücûdun mertebe-i vâhidiyyete tenezzülünde sâbit olur. 55 Ve cemî'-i hakâyık-ı eşyâ, ya'nî eşyânın suver-i ilmiyyesi, bu mertebede yekdiğerinden mütemeyyiz olur. İmdi bu hakâyıkın sübûtundan sonra onlar için bi'l-küllîye in'idâm ve yekdiğerinden adem-i temeyyüz hâli yoktur. Zîrâ a'yân-ı sâbite âleminden sonra bu a'yân vücûdun her bir mertebesinde ve her bir mevâtında bir kisve-i taayyün ile zâhir olurlar. "Er-vâh" mertebesinde cevâhir-i mücerrede sûretinde; ve "misâl"de suver-i hayâliyyede; ve "âlem-i şehâdet"te suver-i unsûriyyede; ve sûret-i unsuriyyenin infisâhından sonra da suver-i berzahîyyede; ve ondan sonra, neş'e-i rûhâniyye gâlib olmak üzere suver-i cismâniyye-i uhreviyyede, ya'nî ba's ve haşr ve a'râf ve cennet ve cehennem mevâtınlarında, bu mevâtının icâbâtına göre verilen bir kisvede zâhir olurlar ki, şer'iat cennet ve cehennem-i cismânînin hulûd ve ebediyyetini haber verir. Binâenaleyh bu mukaddemâta muttali' olduğun vakit, sen âdemi ezelin mukâbilinde ebedin gayri bulmazsın. Zîrâ Allah Teâlâ hazretlerinin ilm-i kadîmi, ki a'yân-ı sâbite o ilm-i kadîmin suver-i tafsiliyyesinden ibârettir, bu hakâyıkın cemî'-i merâtib ve mevâtında ibkâlarıyla sebk eyledi; ya'nî Hak ilm-i ezelisinde onların ibkâsına ve taraf-ı âharlarının gayr-i mütenâhî olmasına hüküm etti.

§ Abd der ki, mutasavvife (rızvânullâhi aleyhim) hazarâtının âdeti bu nazar ve i'tibârda, beynlerinde ednâ müşâbehet ve eyser-i sıfat sebebiyle istiârât ve mecâz cinsinden Arab'ın kelâmlarındaki mecrâsında cârî oldu. Ve Kur'ân'da bu kabilden çoktur. Zîrâ Kur'ân lûgat-i arab üzerine geldi. Nitekim (Sav) Efendimiz **أَنَا أَنْزَلَ الْقُرْآنَ بِلِسَانِي لِسَانَ عَرَبِيٍّ مَبِينٍ** ya'nî "Kur'ân benim lisânımla nâzil oldu ki, mübîn olan / arabî lisânıdır" buyurdu. Ve onun misâli Hak Teâlâ'nın **وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا** (Meryem, 19/4) ve **كَسْرَابَ بَقِيْعَةٍ** (Nûr, 24/39) ve **كَرَمَادَ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ** (İbrâhîm, 14/18) ve **وَأَسْتَقْلَى** (Kehf, 18/77) ve **جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ** (Bakara, 2/264) ve **الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا** (Yûsuf, 12/82) ve **فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ** (A'râf, 7/143) kavlidir. Allah Teâlâ onlardan râzî olsun! Sûfiyye i'tibâr-

larında bu tarîk üzere devâm etti. İmdi biz mukaddemâ zikr olunduğu üzere, insan hakkında âlimin nasıl nazar eylediğini, sana telhîs ve takrîb ederiz. Ve bu, senin mevcûdâtın, senden hâriç olan şeye nazar etmen-dir. Vaktâki senin gözün her hangi bir mevcûd üzerinde o mevcûda gâlib olan sıfat üzerine vâkı' oldu ki, o sıfat sebebiyle meşhûr oldu. Ve vaktâki ondan haber veren ve ona delâlet eyleyen bu sıfatı ârif oldun, gerek onun sıfat-ı nefsiyyesi olsun ve gerek onun üzerine gâlib olan sıfat olsun... Ba'dehû bu sifata aynıyle nazar edersin, lâ-mahâlete onu insanda bulursun. İmdi ondan insana gidilir. Bu sıfatın müşâhedesi onun sıfatı olan bir isimdir. Belâdet gibi ki, o hımâr üzerine gâlibdir. Hayvandan onun gayrisinde yoktur. İmdi biz onu "belîd" olarak gördüğümüzde, insan hakkında, hımârdır, deriz. Yâhut onu şedîden tâlib-i iftirâs gördüğümüzde, arslandır, deriz. Ve bu nazarın misli kezâlik esrâr-ı şerîfe hakkında da vardır. Meselâ şems ve kamere nazar edersin. Şemsi rûh ve kameri nefis için yaparsın. Ve bunun beyânı budur ki, bu kitab dâhilinde irâd olunan şey hasebi üzere, nefis kemâl ve noksan sâhibidir. Onun kemâli akıl ve ilim ile. Ve noksânı cehil ve şehvât ile. Ve nitekim kamerin noksânına arz sebep olur. Ve o, âlemden esfel olandır. Kezâlik nefsin noksânı ancak irtikâb-ı şehvâtıdır. Ve onun mahalli esfel-i sâfilîndir. Ve arz nûr-i şems ile parladığı gibi / ecsâm dahi, nûr-i rûh ile parlalar. İmdi bunun emsâline varıncaya kadar, eşyâyı olduğu hâl üzere keşf edersin. Bu, zikri uzun olan şeydir.¹⁴

"Abd der ki" ta'bîriyle Hz. Şeyh (ra) kendi nefs-i şerîflerine işâret buyurur. Zîrâ ehl-i tasavvufun en son makâmı "Abdullâh" olmaktır. Ve taallukât-ı zâhiriyye ve bâtınıyyeden kurtulmadıkça "Abdullâh" olmak mümkün değildir. Ve insan, kalbinin taalluk eylediği şeyin abdidir. Kalbinde hubb-i nefis olanlar "abdü'n-nefs" ve hubb-i mâl olanlar "abdü'l-mâl" ve hubb-i câh olanlar "abdü'l-câh"dır. Sâirlerini de buna kıyâs et! Beyt:

تا سر موتی تعلق هست محرومی بجاست هر که این زناز دارد در حرم نامحرم است

Tercüme: "Bir kıl ucu kadar taalluk olursa mahrûmluk becâdır. Her kimin bu zünnâr-ı taalluku varsa, harem-i ilâhîde nâ-mahremdir." İşte bu sebeple şân-ı âlilerinde ما زاع البصر وما طفی (Necm, 53/17) buyrulan (Sav) Efendimiz hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ (İsrâ, 17/1) ve تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ (Zümer, 39/36) ve أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ (Furkân, 25/1) buyrulmuştur. Ve Hz. Şeyh (ra) "Âbd der ki" ta'bîriyle kendilerinin ما زاع البصر وما طفی (Necm, 53/17) vasfında (Sav) Efendimiz'in vârisi olduğuna işâret buyururlar. Ve diğer taraftan dahi yukarıda "Allah Sübhânehû ve

Teâlâ zât-ı sübhânîsi vitriyyetle münferid olmak için âlemi şefiyyet içinde ibrâz etmek murâd eyledi. Binâenaleyh Vâhid, Ferd ismi sâbit oldu; ve Seyyid abdden mütemeyyiz oldu” ibâresinde beyân / buyurdukları ma’nâyı ihtâr ederler. Ya’nî abd-i mahz-ı ilâhî olan bu kitabın müellifi der ki: Allah Teâlâ cümlesinden râzî olsun, mutasavvife hazarâtının âdetleri bu nazar ve itibârda, ya’nî âlem ile âdeme nazar etmekte ve bu nazar neticesinde ibret almakta, Arab’ın kelâmlarında riâyet ettikleri mecrâda cârî oldu. O mecrâ da budur ki, Araplar az bir müşâbehet ve cüz’î bir sıfat sebebiyle kelâmlarında istiâre ve mecâz isti’mâl ederler. Ve Kur’ân’da bu kabil istiâre ve mecâz çok isti’mâl buyrulmuştur. Çünkü Kur’ân lisân-ı arabî üzere nâzil oldu. Ve âdet-i Arab, kelâmda istiâre ve mecâz isti’mâlî olduğundan Kur’ân’da da bu âdete riâyet buyruldu. Kur’ân’daki misâllerden birisi sûre-i Meryem’de vâkı’ **وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا** (Meryem, 19/4) ibâresidir. Zekerîyya (as)’dan naklen buyrulur ki “Baş ihtiyâr olarak iştiâl eyledi.” Bundan “saçlarım ağardı” ma’nâsı murâd olunur. Saçların ağarması nârin iştiâline teşbîh olunmuştur. Vech-i şebih beyazlıktır. Bu ise ednâ bir müşâbehetir.

Ve diğeri bir misâl, **وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمَانُ مَاءً** (Nûr, 24/39) âyet-i kerîmesidir ki sûre-i Nûr’da vâkı’dır. Ma’nâsı “Küfr edenlerin amelleri çöllerdeki serap gibidir ki, susayan kimseler onu su zannederler” demektir. Burada a’mâl-i küffâr “serâb”a teşbîh buyrulmuştur. Vech-i şebih ümmîd-i istifâdedir. Zîrâ susamış olan kimse sudan istifâde umar; ve küffâr da amellerinden istifâde ümîd ederler. Serâbı su zannedip ondan istifâde ümîd edenlerin amelleri nasıl boşa çıkarsa, amellerinden istifâde me’mûl eden küffârın ümîdleri dahi öylece boşa çıkar.

Ve diğeri misâl, sûre-i İbrâhîm’de vâkı’ / **مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ** 60 **اَشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ** (İbrâhîm, 14/18) âyet-i kerîmesidir. Ma’nâsı “Münkirlerin a’mâl-i hayriyyeleri fırtınalı günde külün rüzgâr ile savrulmasına benzer ki, hiç bir şey kazanamazlar. O sa’y, baîd şaşkınlıktır.” Bu ibârede a’mâl-i hayriyye-i küffâr savrulan küle teşbîh buyrulmuştur. Vech-i şebih eserin adem-i bakâsıdır. Zîrâ rüzgâr ile külden eser kalmadığı gibi fırtınaya teşbîh buyrulan küfr ile kül gibi olan a’mâl-i hayriyyeden eser kalmaz.

Ve diğeri misâl, sûre-i Bakara’da vâkı’ **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ** **بِالْمَنِّ وَالْأَدَى كَأَلَدَى يُنْفَقُ مَالُهُ رِشَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ فَمِثْلُهُ كَمِثْلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ** (Bakara, 2/264) âyet-i kerîmesidir. Ma’nâsı “Ey mü’minler, malını nâsa gösteriş olarak infâk eden ve Allâh’a ve yevm-i âhirete îmân etmeyenler gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve eziyet etmek sûretiyle ibtâl etmeyin!

Onun misli, düz kaya üzerindeki toprağa benzer.” Bu ibârede sadaka-i bâtile düz kaya üzerinde bulunan toprağa teşbîh buyrulmuştur. Vech-i şebeh düz kaya üzerindeki toprakta zirâat ve istifâde olunamamasıdır. Zirâ biraz şiddetli yağmur gelse toprakları süpürür, düz kaya kahr. Eki- len tohumlar da berâber zâyî olur. Binâenaleyh sadaka-i bâtile ile böyle bir toprak üzerine zirâat beyhûde bir ameldir.

Ve diğ er misâl, sûre-i Kehf’de vâkı ‘ فَوَجَدُوا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقُضَ (Kehf, 18/77) âyet-i kerîmesidir. Ma’nâsı “Mûsâ ile Hızır (aleyhime’s-selâm) ora- da bir duvar buldular ki yıkılmağı murâd eder.” İrâde akıl sâhiblerinde olur. Duvarda ise akıl yoktur. Binâenaleyh hakîkatte yıkılmağı murâd etmez. Burada duvarın meyli bi’l-irâde meyl eden insanın meyline teşbîh buyrulmuştur. Zikr-i mahall irâde-i hâl kabîlinden mecâz-ı mürseldir; veyâhut istiâre vardır. /

Ve diğ er misâl, sûre-i Yûsûf’ta vâkı ‘ وَأَسْأَلُ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِمْرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا (Yusûf, 12/82) âyet-i kerîmesidir. Ma’nâsı “Bizim içinde bulun- duğumuz karyeye ve bizimle berâber olan kâfileye sor!” demektir. Karye ve kâfile lafızları mücâveret alâkasıyla mecâz-ı mürseldir. Karye ve kâfi- leye mücâvir olan kimselerden sor, demek olur.

Ve diğ er misâl, sûre-i A’râfta vâkı ‘ فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ (A’râf, 7/143) âyet-i kerîmesidir. Ya’nî “Vaktâki onun Rabb’i dağa tecelli buyurdu” de- mektir. Halbuki dağın rû’yetullâha kudreti yoktur. Ve rû’yeti taleb eden Mûsâ (as) idi. Ve tecelli dahi dağ için değ il, Mûsâ (as) için idi.

Velhâsıl Kur’ân-ı Kerîm’de böyle istiâre ve mecâz tarîkıyle pek çok beyânât-ı aliyye mevcûddur. Allah râzî olsun, sûfiyye hazarâtı da kelâm- larında böyle istiârât ve mecâz isti’mâl etmekte devâm etti. İmdi biz yu- karıda فَاَنْظُرْ نَوْراً إِلَهِ بَصِيرَتِكَ إِلَى مَا تَفَرَّقَ مِنَ الْعَالَمِ الْكَبِيرِ تَجِدُهُ فِي الْعَالَمِ الْإِنْسَانِي ibâ- resinden i’tibâren fakîh ve mütefattın ve reşîd olan bir âlimin insan hakkındaki nazarı nasıl olduğunu sana telhîs ve takrîb edip deriz ki: Bu nazar, senin muhîtinde ve senin vücûdunun hâricinde bulunan mevcû- dâtta bir şeye nazar etmendir. Vaktâki senin gözün senden hâriç olan her hangi bir mevcûd üzerinde o mevcûdun kendisine gâlip ve iştihârına sebep olan bir sıfat üzerine vâkı’ olur; ve vaktâki o mevcûddan haber ve- ren ve o mevcûda delâlet eden bu sıfatı bilirsin; o sıfat, ister onun sıfat-ı nefsiyyesi olsun, arslandaki yırtıcılık gibi; ister onun üzerine gâlip olan sıfat olsun, hımârdaki belâdet gibi, sen o mevcûddaki sıfata aynıyle na- zar ettiğ in vakit, onu şübhesiz insanda bulursun. O mevcûddan insana intikâl olunur. Ve insanda bu sıfatın müşâhedesi / bir isimdir ki onun sı- fatıdır. Zîrâ isim sıfatın zâhiri ve sıfat ismin bâtınıdır. Binâenaleyh isim

sıfat ile zâhir olur. Meselâ belâdet sıfatı eşek üzerine gâlibdir. Onun gayri olan hayvanlar üzerine bu sıfat gâlib değildir. Biz insanda belâdet sıfatını gördüğümüz vakit, ona "belîd" tesmiye ederiz. Ve bu sıfat-ı belâdetten dolayı, belîd ismiyle müsemmâ olan hımâr olduğu için, mevcûdâtın bir mevcûd olan hımârdan insana intikâl olunarak insan hakkında da, "eşek" deriz. Yâhut insanı şedîden tâlib-i iftirâs gördüğümüzde, bâlâdaki esbâba binâen "arşlan" dır deriz. Bu nazar mevcûdât-ı hasise de böyle olduğu gibi esrâr-ı şerife hakkında da vardır. Meselâ güneşe ve aya nazar edersen "güneş" i insanın bir sır-ı şerîfi olan "rûh" a ve "ay" ı da "nefs" e teşbîh edersin. Vech-i şebek budur ki, bu kitapta verilen izâhât mûcibince, nefis hem kemâl ve hem de noksân sâhibidir. Nefsin kemâli akıl ve ilim iledir. Ve noksânı da cehil ve şehvât iledir. Nitekim vakt-i husûfta kamerin noksân-ı ziyâsına arz sebep olur. Zîrâ erbâb-ı ilm-i hey'et inde ma'lûm olduğu üzere husûf, cirm-i arzın cirm-i şems ile cirm-i kamer arasına duhûlüyle zill-i arzın sath-ı kamere düşmesi sebebiyle vâkı' olur. Ve kezâ ay evvelen hilâl olur, sonra tedricen bedir hâline gelir. Ba'dehû gittikçe noksâna meyl eder. Halbuki ay dâimâ güneşe mukâbil olup bedir hâlini muhâfaza eder. Velâkin arzın mihverinde devrânı hasibiyle muhtelif vaziyetler iktisâbından dolayı ay böyle eşkâl-i nâkıs ve kâmilede görünür. Gerçi ayın arz etrâfında devrânı da müessir ise de, Hz. Şeyh-i Ekber'in maksad-ı âlileri arzın te'sîrini beyân buyurmaktır. Ve husûfta arzın te'sîr-i müstakilli derkârdır.

/ Ve arz "ahadiyyet" ve "vahdet" ve "vâhidiyyet" ve "ervâh" ve "misâl" âlemlerine nazaran "âlem-i şehâdet" mertebesinde vâkı' olup esfel-i sâfilîndir. Kezâlik nefsin noksanı ancak irtikâb-ı şehvâtıdır ki, onun mahalli esfel-i sâfilin olan âlem-i şehâdet'tir. Zîrâ ervâh şehvâtın pâk ve mutalhardır. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf* te buyrulur:

جامه از تن جان ز تن آگاه نیست در دماغش جز غم الله نیست

Tercüme: "Elbise bedenden ve can dahi tenden âgâh değildir. Rûhun dimâğında Allah gamından başka bir şey yoktur."

İmdi arz-ı süfli şems-i ulvînin nûru ile parladığı gibi, âlem-i süfliden olan ecsâm-ı kesîfe dahi, âlem-i ulvîden olan rûhun nûruyla parlar. Binâ-enaleyh sen kemâl-i fitnat ile bunun emsâli olan eşyâ-yı hasise ve şerîfeye bu nazar ile bakarsan o eşyâyı olduğu hâl üzere keşf edersin. Bunları birer birer ta'dâd ve insana tatbik ederek tafsîl etmek pek uzundur.

§ Müellif der ki, biz ale'l-ıtlâk cemî'i esrâr-ı âmme ve hâssada, iki nüsha mukâbilinde âlem-i ekber ve aşgârı almak murâd ettiğimizde bunun uzayacağını gördük. Halbuki bizim garazımız ulûmdan âhirette

65 necâta îsâl eden şeydir. Zîrâ dünyâ fânî ve mûnderistir. / Böyle olunca biz kendisinde necât olan emre geçtik. Ve kitabımızda beyân ettiğimiz murâd onunla berâber gider. Ve o da budur ki, biz insana nazar ettik; onu mükellef olarak va'd ve va'îd arasında müsahhar bulduk. Binâenaleyh bizim sa'yimiz onunla va'îd olunduğu şeyden onun necâtı ve Allâh'ın va'dine tahlîsi hakkındadır. Böyle olunca onun üzerine âlem-i ekberden mîzân ikâmesine hâlen muhtar kaldık. Âlem-i kebirden nerede hitâbdan ve va'd ve va'îdden hikmet zâhir olduğunu söyledik ise, biz bunu hazret-i imâmet ve makarr-ı hilâfetin emir ve nehyi hazretinde gördük. Binâenaleyh biz halîfeyi, kendisinde hikmeti ve âsâr-ı esmâyı zâhir olur ve onun iki eli üzerinde Bârî Teâlâ için mahlûk olan ekser-i mükevvenâtı münfail olur bulduk. Ve eseri teftîş ettik. Bu hazret-i imâmiyyeden insanın hazzı hakkında im'ân-ı nazar eyledik. İnsanda da halîfe ve vezîr ve kadî ve kâtib ve kâbız-ı harâc ve cibâyât ve a'vân ve mukâtil-i a'dâ ve katî ve esr ve mahall-i irs olan hazret-i hilâfete lâayık bulunan şeyden bunun emsâline varıncaya kadar bulduk. Halbuki enbiyânın râyâtı açıldı ve âlemleri zâhir oldu. Ve herkes onun kuvvetini iz'ân eyledi. Ba'dehû enbiyâ (salavâtullâhi aleyhim) hazarâtından sonra ihtifâ etti. Yevm-i kıyâmete kadar umûmen ebeden zâhir olmadı; lâkin husûsan zâhir oldu. Böyle olunca kutub ma'lûm-i gayr-i muayyendir. Ve o halîfe-i zaman ve mahall-i nazar ve tecellîdir. Ve âlemin zâhirine ve bâtınına âsâr ondan sudûr eder. Ve rahm olunan kimseye onun sebebiyle rahm olunur; ve azâb olunan kimseye onun sebebiyle azâb olunur. Ve onun sıfatları vardır. Eğer halîfe-i asırda ictimâ' ederse, o kutubdur; ve medâr-ı emr-i ilâhî onun üzerinedir. Ve eğer ictimâ' etmezse onun gayridir. Ve bu asrın / hükümdârına madde ondan tekevvün eder. Ve bunun kâffesi insanda mevcûddur. Ve biz inşâallâh bu kitapta hepsini muhtasar, kâfi, muknî' olarak ahsen-i îrâd ile îrâd ederiz. Ve Allah Teâlâ kasd eylediği şey sebebiyle abde nef verir. Ve o sebeple en doğru olan tarîka teslîk eder.¹⁵

Müellif-i kitâb Hz. Şeyh-i Ekber (ra) buyurur ki: Biz iki nüshanın mukâbelesinde âlem-i ekber ve aşgarı almak ve bu iki nüshada mevcûd olan esrâr-ı umûmiyye ve husûsiyyeyi ale'l-ıtlâk yekdiğerine tatbîk etmek istediğimiz vakitte, bunları birer birer zıkr ve ta'dâd etmek pek ziyâde uzayacağını ve bunun da mûcib-i melâl olacağını ve maksûdumuzun fevt olacağını gördük. Halbuki bizim garazımız, ulûmdan âhirette necâta îsâl eden şeyleri bu kitapta beyân etmek idi. Ve âlem-i ekberdeki âsâr-ı zâhire ve bâtineyi tedkîk ile iştiğâl ancak âhirette fâide-bahş olacak ilmin husûlü için câizdir. Ulûm-i tabîiyye ile iştiğâl eden felâsife gibi, ancak bu âlemde kalacak olan ulûm-i zâhiriyye ile tevağğul bizim meslekimiz degildir. Zîrâ dünyâ buz üzerine yazılmış nukûş gibi fânîdir. Bir za-

manda mevcûd ve mer'î olan suver diğer zamanda mahv ve münderis olur. İşte bunun için bir çok felâsife "Hakikati anlayamadık" diye çırpınıp dururlar; ve it'âb-ı zihin ederler. Hak Teâlâ bunlar hakkında **يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا** (Rûm, 30/7) buyurur. Böyle olunca biz dünyânın suver-i fâniyyesini birer birer zikir ve ta'dâddan sarf-ı nazar ederek kendisinde âhiret için necât olan emre geçtik. Ve kitabımızda beyân eylediğimiz murâd o emr ile berâber seyr eder. O emr dahi budur ki, biz suver-i fâniyye-i âlemden bir sûret olan insana nazar ettik; / onu taraf-ı Hak'tan tekâlif-i müteaddide ile mükellef ve ahmâl-i sakile ile mahmûl bulduk. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: **إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ** (Ahzâb, 33/72) ya'nî "Biz emânâtı semâvâta ve arza ve cibâle arz eyledik. Onu yüklenmekten ibâ' ettiler ve ondan havf eylediler; ve onu insan yüklendi." Ve kezâ biz o insân-ı mükellefi, a'mâl-i hasenesine mukâbil va'd ve a'mâl-i seyyiesine mukâbil dahi va'id arasında müsahhar bulduk. Binâenaleyh o dâimâ havf ve recâ içindedir. Böyle olunca bizim sa'yimiz, va'id olunduğu azâb-ı âhiretten onun necâtı ve va'd olunduğu na'im-i âhirete isâlidir.

İşte bunun için biz insanın üzerine âlem-i ekberden mizân ikâmesine hâlen muhtar kaldık. Ya'nî âlem-i kebîrdeki şerif ve hasis olan eşyâya nazar ettik. Onların esmâ-i ilâhiyyeden hangisine mazhar olduğuna dikkat ettik. Ba'dehû âlem-i kebîrden onun çifti ve misli olarak mahlûk olan insana geçtik. İnsanda bunların mukâbilini bulup iki âlemi muvâzene ettik. Ve âlem-i kebîrden nerede teklife delâlet eden hitâbdan ve va'd ve va'idden hikmet zâhir olduğunu söyledik ise, biz bunu hazret-i imâmet ve makarr-ı hilâfetin emir ve nehyi hazretinde gördük. Şöyleki âlem-i kebîr şuûnât-ı ilâhiyyenin mezâhirini câmi'dir. Ve âlem-i sağîr olan insan dahi bu şuûnâtı tamâmen câmi'dir. Halbuki âlem-i kebîr emir ve nehiy ile mükellef ve va'd ve va'id ile muhâtab değildir. İnsan ise mükellef ve muhâtabdır. Âlem-i kebîr vâkı' olan tecelliyât-ı esmâiyyeyi kabûl ve bir kayd ile mukayyed olmaksızın muztarran ızhâr eder. Fakat insan her tecelliyi kabûle müstaîd olmakla berâber bir kayd ile mukayyed olarak muhtâran ızhâr eyler. Meselâ şehvet hayvânâta sârî olan tecelliyât-ı ilâhiyyeden bir tecellîdir. Hayvânât bu tecelliyi kabûl ve ale'l-ıtlâk muztarran ızhâr eder. Hayvanın bir nev'i olan insan dahi / bu tecelliyi kabûle müstaiddir. Velâkin bu tecelliyi vücûdunda fiilen ızhâr için bir kayd ile mukayyedir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: **وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ** (Mü'minün, 23/5-6). Ve kezâ hayvânât ekl ve şürb ile muttasıftır. Fakat onlar için bu husûsta bir had yoktur. Onlar bu tecelliyât-ı ilâhiyyeyi mutlak olarak fiilen ızhâr ederler. İnsan dahi bu sıfatla muttasıftır.

Fakat mukayyeden ızhâr ile mükelleftirler. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: **أَمَّا لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ** (Mâide, 5/4) ve **أَمَّا لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ** (Mâide, 5/100) ve **لَيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ** (Bakara, 2/173) ve **حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ** (Enfâl, 8/37) bu gibi hudûd-i ilâhiyye çoktur. Velhâsıl tecelliyât-ı esmâ-iyye-i ilâhiyyeyi ızhârda ihtiyârından nâşî, insan bir had dâiresine idhâl kılınmış ve âlem-i ekber mutlak bırakılmıştır.

İmdi âlem-i kebîrde zâhiren ve bâtinen habîs ve tayyib olduğu gibi, onun çifti ve misli olan insanda da öylece zâhiren ve bâtinen habîs ve tayyib vardır. İnsan habîsten nehy ve tayyib ile emr olunmuştur. Binâ-enaleyh Hak Teâlâ habîsten ictinâb etmeyenlere va'd ve tayyibi ihtiyâr edenlere va'd etmiştir. Bunun için âlem ile âdemi muvâzene etmek lâzım gelmiştir.

Hitâbın ve va'd ve va'din hazret-i imâmet ve makarr-ı hilâfetin, ya'nî asrın insan-ı kâmilî ve kutbu olan zâtın emir ve nehy hazretinde görölmesi budur ki: Bu kitabın ibtidâsından beri suver-i muhtelif ile izâh olduğu üzere, âlem-i ekberde ne varsa âdemde de vardır. Ve âlem-i ekberde tecelliyât-ı esmâ-iyye âsârı fiilen zuhûr eder. İnsan-ı kâmilde de o esmâ âsârı alâ-vechî't-tamâm fiilen zâhir olur. İnsân-ı nâkısta ba'zıları fiilen zâhir ve ba'zıları bâtındır. Onda cem'iyyet-i zuhûr yoktur. Halbuki Hak Teâlâ kendi şuûnâtının ba'zısından râzîdir, ba'zısından râzî değildir. Adem-i rızânın delîli: **وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ** (Zümer, 39/7) ve **وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ** (Feth, 48/6) âyet-i kerîmeleridir. Ve rızânın delîli: **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ** (Mücâdele, 58/22) âyet-i kerîmesidir. Fakat Hakk'ın râzî olduğu ve olmadığı şuûnâtın / ızhârı muktezâ-yı zâtı olduğundan terk-i ızhâr mevzû-i bahis olamaz. Zîrâ iktizâ-yı zâtî meşîyyetle alâkadâr değildir. Mese-lâ insanın aksırması onun muktezâ-yı zâtıdır; irâdesi ve meşîyyeti ile değildir. Âlem-i kebîrde bu şuûnât-ı ilâhiyyenin zuhûr-i fiilisi bir had ile mahdûd olmadığı halde, onun misli ve çifti olan insanda bunların zuhûr-i fiilisi bir hadd ile tahdîd olunmuştur. Böyle olunca hâiz-i imâmet ve makarr-ı hilâfet olan insân-ı kâmilin vücûdu masdar-ı emr ve nehydir. Ve hitâb-ı ilâhî ile insanın ef'âlî tahdîd edilmiş; ve emre mukâbil va'd ve nehyye mukâbil de va'd ikâme buyrulmuştur. Şu halde biz halîfe olan kutb-i zamânı kendisinde hikmet ve âsâr-ı esmâ zâhir olur ve Hak Sübhânehû hazretlerinin Bârî ism-i şerîfinin tahakkuku için mahlûk olan mükevvenâtı o halîfenin iki eli, ya'nî Cemâl ve Celâl elleri üzerinde münfail ve müteessir olur bir halde buluruz. Zîrâ kutb-ı zaman arzda hazîne-i ilâhiyyenin emînidir. Tecelliyât-ı ilâhiyyeyi kabûl ve mevcûdâta tevzî' eder. Nitekim bu bâbdaki izâhât bu kitabın evvelinde geçmiş idi.

Ve biz insân-ı kâmildeki eseri teftiş ettik. Onun gayri olan insan-

ların bu hazret-i imâmiyyeden ne gibi hazları olduğunu tedkik eyledik. Gördük ki, âlem-i kebîrde, nasıl bir halife ve vezîr ve kadı ve kâtib ve kâbız-ı harâc ve cibâyât ve a'vân ve a'dâ ile mukâtele eyleyen ve katl ve esîr almak keyfiyyetleri, velhâsıl mahall-i irs olan hazret-i hilâfete lâıyk ne gibi şeyler varsa, onların cümlesi insanda mevcûd olduğunu gördük ve bunları onun vücûdunda tamâmen bulduk. Kendi zamanlarının halife-i zâhiri ve kutb-ı âşikârı olan peygamberlerin bayrakları açıldı ve alemleri zâhir oldu. Ve o herkes onların kuvvetlerini zâhiren görüp inkıyâd eyledi. Fakat onlardan sonra kutb-ı zaman gizlendi. Sûret-i umûmiyyede kıyâmete kadar aslâ zâhir olmadı. Binâenaleyh avâm-ı ümmet zamânın halifesi ve kutbu kim olduğunu bilemezler; velâkin havâss-ı ümmete zâhir olur. / Havâss-ı evliyâullâh kutb-ı zamânın kim olduğunu bilirler. Böyle 70 olunca havâss-ı evliyâ indinde ma'âm olan kutub, avâm indinde gayr-i muayyendir. Ve o zât-ı saâdet-simât halife-i zaman ve nazar-ı ilâhî ve tecellî-i rabbânînin mahallidir. Ve âlemin zâhirine ve bâtınına a'tıyyât-ı esmâiyye-i ilâhiyye ondan sudûr edip âmmeye tevzî' olunur. Zîrâ o arzda hazîne-i ilâhiyyenin emînidir. Nitekim *Mesnevi-i Şerîf*'te buyrulur:

خود جهان آن يك كس است واگه است هر ستاره يـر فلـك جزؤ مـه است
او جهان كامل است ومفرد است نسخـه كل وجود اورايدست
خود جهان آن يك كس است وياقيـان جمـله اتبـاع وطفـيل اند ای فلان

Tercüme: "Muhakkak cihan o bir kimsedir ve âgâhdır. Felek üzerinde her bir yıldız ayın cüz'üdür. O zât cihân-ı kâmil ve müfreddir. Nûsha-i küll-i vücûd onun için olmuştur. Muhakkak cihan o bir kimsedir. Ve bâkileri hep etbâ' ve tufeyldir ey müstemi!"

Meselâ bir kimseye rahm olunsa, onun sebebiyle rahm olunur. Ve bir kimseye azâb olunsa onun sebebiyle azâb olunur. Ve kutb-i zamânın bir çok sıfatları vardır. Eğer bu sıfatlar halife-i asırda, ya'nî zamânın hükümdâr-ı zâhirinde ictimâ' ederse, o zât-ı şerîf kutb-i zamandır. Ve medâr-ı emr-i ilâhî onun üzerinedir. Ve eğer bu sıfatlar o zatta ictimâ' etmezse, kutb-i zaman bu hükümdâr-ı zâhirin gayrı olup âmme-i nâs indinde gayr-i muayyendir. Ve havâss-ı evliyâ onu bilirler. Ve asrın hükümdârına madde, ya'nî emr-i idâredeki kudret ve tasarruf, ondan tekevvün eder. Ve bunu ne halk, ne de o hükümdâr-ı zâhir idrâk edemez. İşte âlemde nasıl kutb-i zaman ve hükümdâr-ı zâhir mevcûd ise, insanın vücûdunda dahi bunun nazîri vardır. Biz bu kitapta / inşâallâhü Teâlâ bunların cümlesini, muhtasar ve kâfi ve muknî olarak güzel bir sûrette îrâd ederiz. Allah Teâlâ kasd eylediği şey sebebiyle abde nef verir.

Hiz. Şeyh (ra) "abd" lafzından ya kendi nefs-i şerifini veyâhut kârîin

nefsini murâd eder. Hz. Şeyh'in nefs-i şerîfi olduğuna göre ma'nâ şöyle olur: "Bu kitaptan maksad, ehl-i zekânın bi'l-irşâd izâle-i cehli ve hakîkate ircâ'-ı nazarıdır. Bu kasd-ı âlî sebebiyle Allah Teâlâ bu ben abd-i mahza nef-i ma'nevî ihsân eder; ve bu yüzden en doğru olan maârifî beyan tarîkına teslik eyler; ve bu kitapda sehv ve noksan olmaz." Ve eğer kâriin nefsi murâd olunmuş ise ma'nâ böyle olur: "Abd-i kâriin maksadı, hakîkatı anlamak ve tahsîl-i ma'rifet etmek ise, Allah Teâlâ ona fehm-i sahîh ve zevk-ı selîm ihsânı sûretiyle menfaat verir. Ve bu niyet-i hâlîsas-ı sebebiyle tarîk-ı ma'rifetin en doğrusuna sevk eder."

§ § §

M U K A D D İ M E - İ K İ T A P

§

§ Allah Teâlâ seni sâf kılsın! Tasavvufun emri acib ve şânı garîb ve sırrı latîftir. Ancak inâyet ve kadem-i sıdk sâhibine ihsân olunur. Onun, üzerlerine ikrâr ve inkâr örtülen umûr ve esrârı vardır. Ve biz ilm-i tasavvuf için bu mukaddimeyi ale'l-ittlâk bir taviye olarak sevk ettik. Zîrâ onun üzerine inkâr şedîddir. Ve bizim sevk ettiğimiz şey üzerine onun şeytân-ı muhâlifî vardır ki, merîddir. Biz bu kitapta bu ulûmdan ancak ekall-i kalil sevk ettik. Ve bu tarîkat-i şerîfenin hadd-i esrârına bizim te'lîfimizden vâkıf olmak isteyen kimse Menâhicü'l-İrtikâ ilâ İftizâzı Ebkârî'n-Nukâ el-Muhadderât bi-Hayemâti'l-Likâ nâmındaki kitabı mü-tâlaa etsin! Ve biz onu üç yüz bâb ve üç bin makâm üzerine beyân ettik ki, her bir bâb on makâm içindir. O makâmâtın cümlesi, ba'zısı ba'zısının fevkında esrârdır. Allah Teâlâ seni muvaffak etsin! Bu kitaba ilâve gibi olan bu mukaddimenin siyâkında biz ibtidâen sâlikin ona vukûfunu recâ ettik ki, onun için ehl-i tarîkatın kelâmı üzerine inkârdan ismet hâsıl olur. Ve bu kitapta üzerine vukûf hâsıl olmayan şeye ondan teslim vâkıf olur. Ve çok kere indinde vâkıf olduğu sır ona feth olunur; ve onu teslim eder. İşte onu bunun için îrâd ettik. Ve Allah Teâlâ bizleri İslâmı güzel olan ve ilmi vâsıl olmadığı şeyi teslim eden kimseler kılsın! (Âmîn bi-izzetihî!). Allah Teâlâ senin sadrını şerh eylesin!

Ma'lûmun olsun ki, bu tarîkat teslim ve tasdik / üzerine mebnîdir. Hattâ ba'zı sâde-i kâde demişlerdir ki: "Bin sıddîk onun hakkında zındık olduğuna şehâdet etmedikçe insan derece-i hakîkate bâliğ olmaz." Ba'dehû bu seyyidîn kavli hafîd-i Ali b. Ebi Tâlib (r. anhümâ) hazretlerinin kavli-i şerîfî ile teeyyüd eyledi:

"Nice cevher-i ilim vardır ki, eğer ben onu ızhâr eylesem, bana sen puta tapan kimselerdensin denilir idi. Ricâl-i müslimîn kanımı istihlâl ederler idi de, onlar ityân eyledikleri şeyin en çirkinini güzel görürler idi."

İmdi bu alâka-i nefîsenin inkârında “müslimîn” tesmiye olunan ricâli iştirâk eyledi ki, onlar tahyîl ve telbîs ile vâkıf oldular. Halbuki bu tarîka nasıl inkâr olunmaz; ve zuhûr-i Hak indinde bâtılın eseri kalır mı? İmdi Hak’tan sonra ne kalır? Ancak dalâl!.. Ve Hak geldi bâtıl zâil oldu, de!” (İsrâ, 17/81). (Şiir:)

“Görmez misin muhakkak Allah Teâlâ sana bir menzilet itâ eyledi ki, sen onun dünü olan her bir mülkü mütezebzeb görürsün. Zîrâ sen güneşsin ve kevâkib pâdişahlardır. Güneş tulû’ ettiği vakit onun te’sîrinden yıldızlar zâhir olmaz.”

Sen “Allah!” de, ba’dehû onları bırak! Varsın kendi kıyl ve kâllerinde oynasınlar! Ebrârın hasenâtı mukarreblerin seyyiâtıdır. “Ba’zı vakitlerde kalbime ğayn geldiğinden ben günde Allâh’a yüz kere istiğfar ederim.” İmdi âlem-i histe züll-i hasr tahtına dâhil olan bu iki şeye nazar et! Artık âlem-i melekût nasıldır?

İmdi bu makâmın gayrisinden tekellüm eden kimse muhakkak ad-ğâs-ü ahlâm sâhibidir. Cüneyd’in: “Muhdes Kadîm’e mukârin oldukda onun için eser kalmaz” kavline nazar etmez misin? Ve kendi zannından ve nefsinden söyleyen kimse ile Rabb’inden söyleyen kimse arasında fark vardır ve hevâdan söylemez.¹⁶

- 75 / Hz. Şeyh (ra) kârie duâ edip “Allah Teâlâ seni sâf kılsın!” buyururlar. Zîrâ kalb âlem-i mülk ve melekût taallukâtından halâs olmadıkça sâf olmaz. Ve her iki âlemin taallukâtından kalbin safveti be-ğâyet müşkildir. Zîrâ taallukât-ı nefsâniyyeden kurtulan kalb taallukât-ı rûhâniyyeye meyl eder. Nitekim sâlik riyâzât ve mücâhedât ve ezkâra devâm eyledikde kendisine tecelli-i rûhânî vâkı’ olur. Ve kalbinde bu tecellinin devâmına meyl ve incizâb peydâ olur. Ve inkitâ’-ı tecelli hâlinde kendisinde ıztırâb hâsıl olur. Bu ıztırâb o tecelliyâta taalluktan neş’et eder. Sâlik bundan geçmedikçe tecelli-i rabbânîye nâil olmaz. Ve tecelli-i rabbânî vukû’unda dahi sâlikte kevneyne taalluk kalmaz; ve pâk ve musaffâ olur. İşte Hz. Şeyh ulüvv-i himmetleri hasebiyle kâri’ hakkında bu mertebeyi temennî buyurur. İmdi sâlikin bu makâmda müşâhedeye müstenid olan ilmi ilm-i tasavvuf olur. Onun için ilm-i tasavvufun emri acîbdır ve şânı garibdir. O makâma vâsıl olmayan kimseler bu ilmi işittiklerinde taaccüb ederler ve onda garâbet görürler. Ve sırrı gâyet latîf olduğu için, hicâbât-ı kesîfe-i nefsâniyye ile mahcûb olan kimselerin kalbleri o sırr-ı latîfi idrâk edemez. Binâenaleyh o ilm-i tasavvuf, ancak inâyet-i ezeliyye-i ilâhiyyeye mazhar olan ve kadem-i sıdk sâhibi bulunan kimselere ihsân olunur. Zîrâ ilm-i tasavvufun bir takım umûr ve esrârı vardır ki, o umûr ve esrâr üzerine ikrâr ve inkâr perdeleri örtülmüştür. Bu ilmin hakikatini müşâ-

hede edemeyen kimseler, ehl-i müşâhededen bu ilmi işittikleri vakit, kimi ikrâr ve kimi inkâr eder. Çünkü ilm-i tasavvuf lübb-i Kur'ân olup kulûb-i sâfiyyeye min-indillâh münzeldir. Kur'ân-ı Kerîm hakkında *يُضِلُّ بِهِ كَثْرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ* (Bakara, 2/26) buyrulduğu gibi, ilm-i tasavvufun şânı dahi Kur'ân gibidir. Bu ilmi işiten kimselerin bir kısmı hidâyet bulur, bir kısmı da dalâlete düşer. Ve dalâlete düşenler ise, körlerin değneklerine i'timâdları kabilinden olarak, ukûl-i cüz'îyyelerine i'timâd eden humakâ ve cühelâdır. Ve ikrâr edenler ise: "Bu ilim, her birerleri zekâ ve ferâsette yektâ olan sulehâ-yı ibâdın beyânâtıdır; onlar kizbe tenezzül etmezler ve hakîkati olmayan şeyi söylemezler. Ve zekâvet ve ferâsetleri evhâm ve hayâlâtı hakîkatten tefrik edebilecek kadar kavîdir. Ve bizim adem-i idrâkimiz onların beyân ettikleri ilmin butlânına delîl olamaz" diyen ehl-i insâftır. Ve bu ehl-i insâf ehl-i inâyettir; ve kalblerinde eser-i sıdk bulunan zevâtır.

Binâenaleyh biz bu mukaddimeyi, inkâra meydan kalmamak üzere, ilm-i tasavvuf için umûmî bir tavtîe olarak sevk ettik. Zîrâ ilm-i tasavvuf üzerine inkâr edenler şiddetle inkâr ederler. Ve onun için şeytân-ı muhâlif vardır ki, bizim sevk ettiğimiz şey üzerine merid ve kaviyyü'l-inâddır. Ya'nî ilm-i tasavvuf bâtın-ı Kur'ân'a taalluk ettiği ve akl-ı cüz'înin verâsında bulunduğu için zevâhir-i kur'âniyye ile mukayyed ve akl-ı cüz'î dâiresinde mahsûr olanlar onu bir takım delâil-i vehmiyye ile ibtâl gayretine düşüp kuvvetle ve şiddetle inkâr ederler. Ve kendileri hakîkatten baîd oldukları gibi başkalarını da teb'îd ederler. Ve bu bu'd ve teb'îd kuvve-i vâhimenin hâlidir ki, bu kuvvet şeyâtîn-i cinden, ya'nî görünmeyen şeytanlardandır. Ve bu vehmin taht-ı te'sîrinde bulunup onun hükümünü izhâr eden insanlar ise şeyâtîn-i insten, ya'nî görünen şeytanlardandır. İşte bu şeyâtîn-i ins ilm-i tasavvufu münkir olup muhâlefetlerinde kaviyyü'l-inâddır. Bunlardan bazıları onun butlânı hakkında / bir takım kitaplar yazmışlar ve onlara bir takım türrehât derc etmişler; ve ehl-i irfân o türrehâtı onların yüzlerine birer birer çarpıp kendilerini rezîl ve rüsvây etmiş oldukları halde, yine onlar insâf edip inâdlarından rücû' etmemişlerdir. Zîrâ şeytanın sıfât-ı mümtâzesinden biri de inâddır; ve hak ve hakîkati adem-i kabûlde taannüddür.

İmdi biz bu kitapta ilm-i tasavvuftan ekall-i kalîl sevk ettik ki, nihâyetinde işârât tahallül etti. Ya'nî gâyet az olarak bahis ve beyân eylediğimiz ilm-i tasavvufun arasına bir takım esrâr-ı meknûne hakkındaki işârât girdi. İşte bu mukaddimeyi de bu tahallül eden işârât için sevk ettik. Ve bu tarîkat-ı şerîfenin hadd-i esrârına vâkıf olmak isteyen kimseler bizim te'lifâtımızdan bulunan *Menâhicü'l-İrtikâ ilâ İftizâzı Ebbâri'n-Nukâ el-Muhadderât bi-Hayemâti'l-Likâ* nâmındaki kitâbımızı mütâlaa etsin!

Bu kitâba ilâve gibi olan bu mukaddimenin sevkinde bahsedeceğimiz ilm-i tasavvufa sâlikin daha bidâyet-i mütâlaada vukûfunu ümid ettik. Bunu okuduğu vakit ehl-i tarîkin kelâmına ta'n ve inkârdan mahfûz olur. Ve bu kitapta hakikatine muttali' olmadığı sözleri hiç olmazsa teslim ve tasdik eder. Vâkîf olamadığı sırlar, bi'l-insâf tasdikı sebebiyle, ona feth olunup bu feth ve keşf sâikasıyla o kelâmı teslim etmeğe mecbûr olur. İşte bu mukaddemeyi onun için irâd ettik. Ve Allah Teâlâ bizleri islâm ve inkıyâdı mahalline masrûf olan ve bilmediği şeylere ta'n ve inkâr etmeyip onu tasdik ve teslim eden kimselerden eylesin! (Âmîn bi-izzetihî!)

Cenâb-ı Şeyh (ra) yine sâlike duâ edip **"Allah Teâlâ senin sadrını şerh cylesin!"** buyururlar. Zîrâ "şerh-i sadr" inâyât-ı ilâhiyyedendir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur: **أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ ۚ فَوَيْلٌ لِلنَّاسِ مِنَ قُلُوبِهِمْ مِنْ ذَكَرِ اللَّهُ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ** (Zümer, 39/22). Zîrâ erbâb-ı keşf olan muhakkıkînin kelâmı lûbb-i Kur'ân ve ahâdistir. Ve onlara ta'n ve inkâr ise açık bir şaşkınlıktır. Verese-i enbiyâ olan ulemâ-i muhakkıkînin sözlerine inkıyâd ve onları kabûl ise eser-i hidâyet olup, bu da taraf-ı rabbânîden münkâd olan kimsenin kalbine nâzil olan bir nûr-i ilâhidir. Ehl-i dalâletin kalbleri kâsî olduğundan, lûbb-i Kur'ân olması i'tibâriyle mâhz-ı zikrullahdan ibâret olan muhakkıkînin kelâmını kabûl edemezler. Onların hâli **وَحَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشَاوَةً** (Câsiye, 45/23) âyet-i kerîmesine mâ-sadaktır. Binâenaleyh sâlik hakkında cenâb-ı Şeyh'in duâları pek büyük bir duâ olmuş olur.

Ondan sonra buyururlar ki; **Ma'lûmun olsun ki, bu tarîkat teslim ve tasdika mübtenîdir. Hattâ ba'zı sâde-i kâde, ya'nî halkın önlerine düşüp onları yeden ba'zı seyyid-i sâdât, buyurmuşlardır ki: "Bin siddîk onun hakkında zındık olduğuna şehâdet etmedikçe insan derece-i hakîkate bâliğ olmaz."**

Ma'lûm olsun ki, zâhiri ile bâtını yekdiğerine müsâvî olan kimseye "siddîk" derler. Ya'nî meselâ böyle bir kimsenin ahvâl-i bâtınıyyesi, efkârı ve makâsıdı ve bilcümle havâtırı nazar-ı halkta birdenbire sûret-pezîr olup zâhir olsa ve halk ahvâl-i bâtınıyyesine muttali' oluverse, o kimse aslâ müteğayyir olmaz ve halktan utanacak bir hâli bulunmaz. Ve "zındık" lügatte nûr ve zulmet kendilerinden zuhûr eden iki Sâni'a kâil olan putpereste derler ki, birine "Yezdân," diğeri "Ehrimen" demişlerdir. Ve Hak Teâlâ'ya ve âhirete imân etmeyen kimseye de derler. Ve ıstılâh-ı sûfiyyede kendilerinin hâli olmadığı halde bahr-i fenâda istiğrak ve ayn-ı tevhidde istihlâk da'vâsında bulunarak harekât ve sekenâtını aslâ kendilerine izâfe etmeyen kimselere derler. Onların bu da'vâları hakîkatte / sahihtir. Fakat kendilerinin hâli olmadığı için da'vâ-yı kâzibedir. Bu

da'vâyı kendi nefislerinden melâmet-i isyânı ref' etmek kasdıyle ederler. Sehl b. Abdullah Tüsterî hazretlerine dediler ki: "Bir şahıs hareket-i eb-vâbın muharrike nisbeti ne ise benim filimin dahi irâde-i Hakk'a nisbeti öyledir" diyor. Bu şahıs hakkında ne buyurursunuz? Cevap verdiler ki: "Eğer bu sözü söyleyen kimse şer'iate riâyet ve ahkâm-ı ubûdiyyeti muhâ-faza ediyorsa siddîklerden birisidir. Ve eğer ahkâm-ı şer'îyyeye muhâle-fet eder ve bu sözü kendi nefisinden iskât-ı melâmet için, kendini ma'zûr göstermek için söylüyorsa zındıklardan birisidir." İşte sûfiyyûn indinde "zındık" bunlara derler. Ve bu tâife meczûbân-ı vâsılın müteşebbih-i muhtalidir. Velâkin meczûbân-ı vâsılın müteşebbih-i muhakkı, hakikaten bahr-i fenâda müstağrak ve ayn-ı tevhîdde müstehlek olan kimselerdir. Bunlar bu hâl-i istiğrâk içinde cemî-i harekât ve sekenâtında ma'zûrdur-lar. Kendilerden ve muhîtlerinde olan eşyâdan zâhildirler. Bunlardan ba'zıları kavlen ve fiilen ahkâm-ı şer'îyye dâiresinde mahfûzdur. Ba'zıları da li-hikmetin mahfûz olmazlar. Evvelki tâife ile bunların misâli, eli bir maraz sebebiyle titreyen kimse ile, elini ca'î olarak titreten kimse gibi-dir. Eli maraz sebebiyle titreyen kimse mağlûb ve ma'zûrdur. Kendi irâ-desiyle elini titreten kimse ise mağlûb ve ma'zûr değildir. İmdi bunlar-dan muhâlîf-i şer' ahvâl ve harekât zuhûrunu gören siddîklar, ki fenâ-fillâh makâmını geçip bakâ-billâh mertebesinde sâhib-i temkîn olmuşlar-dır, bunlar kendi mertebelerine nazaran bu tâifeye "zındık" derler. İşte bin siddîk, bir kimse hakkında "zındık" olduğuna şehâdet etmedikçe in-sanın derece-i hakikate vâsıl ve bâliğ olmayacağının ma'nâsı budur. Ve bunun hulâsası / sâlik fenâ-fillâh makâmına vâsıl olmadıkça mertebe-i 80 hakikate vâsıl olmaz demek olur.

Ondan sonra bu "Bin siddîk onun hakkında zındık olduğuna şehâdet etmedikçe insan derece-i hakikate bâliğ olmaz" sözünü söyleyen seyyidin kavli, Ali b. Ebî Tâlib (ra) hazretlerinin hafidi Zeyne'l-Âbidîn (ra) hazret-lerinin âtideki kavli-i şerîfi ile teeyyüd eder. Onlar buyurlar ki: **يارب جوهر علم الخ** Ya'nî "Ey kimse, nice cevher-i ilim vardır ki, eğer ben onları ızhâr etsem bana puta tapan adamlardan birisisin derler. Ve benim küfrüme hükm ederek kanımı helâl addederler idi. Ve benim tekfîrim ve istihlâl-i demim en çirkin bir şey olduğu halde, oh ne güzel bir iş yaptık, diye beyân-ı memnûniyyet ederler idi." Nitekim Hâllâc-ı Mansûr hazret-leri hakkında bu hal aynen böyle vâkı' oldu. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bu ebyât-ı şerîfeyi *Fütûhât-ı Mekkiyye* lerinin otuzuncu bâbında nakl edip "vesen," ya'nî "put"tan maksad "râbîta" olduğunu alâ-vech-i t-tafsîl beyân buyururlar. Ve cenâb-ı Mevlânâ (ra) efendimiz dahi *Mesnevî* lerinde bu ma'nâya işâreten böyle buyururlar:

چون خلیل آمد خیال یار من صورتش بت معنی او بت شکن

Tercüme: “Benim yârimin hayâli, Halil gibi geldi. Onun sûreti puttur. Velâkin onun ma'nâsı put kırıcıdır.”

Ve Kur'ân-ı Kerim'de İbrâhîm (as)'ın kıssasında **بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا** (Enbiyâ, 21/63) ya'nî “Belki büyük put küçük putları kırdı” buyrulmasıyla bu ma'nâyâ işâret olunur. Zîrâ insân-ı kâmilin tahayyül-i sûreti kalbdeki alâkât-ı sûriyyenin izâlesinde müessirdir. Sâlik bu râbita sebebiyle alâkât-ı kevnîyyeden halâs olup kalbini tahliye ettikten sonra onun kalbi / tecelliyât-ı ilâhiyyeyi kabûle müstaid olup bu râbitaya ihtiyâc kalmaz; kendisine hakâyık-ı ilâhiyye münkeşif olur. Velâkin ulemâ-i zâhir bu râbitayı “put”tur deyip inkâr ederler. Onun için cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) buyururlar ki, bu alâka-i nefisenin inkârında Zeyne'l-Âbidîn hazretleri “Benim kammı ricâl-i müslimîn helâl addederlerdi” kavlinde, tahyîl ve telbis içinde kalan ricâl-i müslimîni zikr eyledi. Zîrâ vâsıl-ı hakikat olmamış olan müslimîn varlığın ne olduğunu anlamamışlar ve Hak ile halkın ne olduğunu bilmediklerinden kendi hayâllerinde icâd ettikleri Hakk'a tapmışlardır; ve Hak ve hakikati libâs-ı hayâllerile örtmüşlerdir. Erbâb-ı hakikat buldukları ve bildikleri hakikatten onlara bir şey izhâr etseler ve bu ma'nâ onların hayâllerine uymadığı için derhal tekfir ederler. Ve her birinin hayâli yekdiğerine uymadığı için birbirlerini dahi tekfir ederler. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: **يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم** (Ankebût, 29/25). İşte böyle hayâlâtına tâbî olan kimseler mahz-ı hakikat olan bu tarîkı nasıl inkâr etmezler? Elbette inkâr ederler. Ve Hakk'ın zubûru indinde bâtılın eseri kalır mı? Nitekim Hak Teâlâ buyurur: **بَلْ تَقْتَدِرُ بِالْحَقِّ أَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ** (Enbiyâ, 21/18) ya'nî “Biz Hakk'ı bâtil üzerine kazf ederiz. Binâenaleyh o Hak o bâtili kahr eder.” Zîrâ hakikat zâhir olunca hayâl-i bâtil zâil olur. Ve Hak'tan sonra ancak dalâl kalır. Ve “Hak geldikde bâtil zâil olur.” **جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ** (İsrâ, 17/81).

[Şiir:] “Görmez misin ki, Hak Teâlâ sana bir mertebe-i ma'rifet ihsân eyledi ki, sen o mertebenin mâdûnunda olan bilcümle merâtibi mütezeb-zib görürsün.” Zîrâ **رَبِّهِ الْعِلْمُ أَعْلَى الرُّتْبِ** buyrulmuştur. Ve sen kendi hakikatine muttali' olduğun vakit kendinin güneş olduğunu ayn-ı basîretle müşâhede edersin. Çünkü senin bir hayâl-i bâtil olan “senlik”in / zâil olunca şems-i hakikat tulû eder. Ve kevâkib mesâbesinde olup kendi dâirelerinde mutasarrıf olan havâss-i zâhiren ve bâtinen mülûktur. Güneş tulû ettiği vakit onun te'sirinden yıldızların ziyası nasıl istitâr ederse, senin vücûdunda dahi şems-i hakikat tulû edince, havâssinin tasarrufu ve âsârı öylece ihtifâ eder. Nitekim bu hâle işâreten cenâb-ı Mev-

lânâ (ra) buyururlar: *Mesnevî:*

بی حس وبی کوش بی فکرت شوید تا خطاب ارجعی را بشنوید

Tercüme: “Bî-his ve bî-gûş ve bî-fıkr olunuz. Tá ki **يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمَطْمَئِنَّةُ** (Fecr, 89/28) hitâbını işitesiniz.” **قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي** (En’âm, 6/91) ya’nî “Sen Allâh’ın vücûdundan gayri vücûd yoktur, de! Varsın onlar keserât-ı hayâliyyenin güft-ü gûsuyla oynayıp dursunlar!

“Ebrârın hasenâtı mukarreblerin seyyiâtıdır.” Zîrâ ebrâr henüz mer-tebe-i hayaldedir. Onların hayallerine tebean iyi yaptıklarını zannettikle-ri şeyler, basar-ı basîretlerî hakîkate mekşûf olan mukarrebîn indinde seyyiâtıtan ibârettir. Ve bu ma’nâya işâreten (Sav) Efendimiz buyururlar: **“Ba’zı vakitlerde kalbime ğayn geldiğinden ben günde Allâh’a yüz kere istiğfâr ederim.”** Ya’nî enbiyâ-yı ızâm hazarâtı hîn-i da’vette sırr-ı kader-den mahcûb olduklarından cihet-i nübüvvetleriyle halkın hakikatlerine nazar etmeksizin onları da’vet ederler. Bu onların emr-i teklifiye olan hizmetleri olup **يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ** (Mâide, 5/67) emrine tebean vâkı’ olan bu da’vetleri ayn-ı hasenâtıdır. Velâkin, vaktâki cihet-i velâyetleriyle, emr-i irâdiye nazar edip da’vet ettikleri kimselerin, bu da’veti kabûle is-tî’dâdları olmadığını görürler, evvelki nazarın ğayn ve hicâb olduğunu görürler. Ve hakîkatten hicâbı / seyyie addedip istiğfâr ederler. Her ne kadar sırr-ı kaderden ihticâb mertebe-i nübüvvetin icâbından ise de, bu nazar şems-i hakikatın önüne gelen bir ğayndan ibâret olduğuna şübhe yoktur. Bu ğayn ise mertebe-i nübüvvetin kemâlidir. Nitekim gözün ka-pakları gözün kemâlidir; ve kapaksız göz nâkıstır. Binâenaleyh bundan enbiyânın ma’rifetine noksan gelmez. Zîrâ nübüvvet zâhire ve velâyet bâtına taalluk eder. Enbiyâ (aleyhimü’s-selâm) ise her iki ciheti de câmi’dirler.

“İmdi âlem-i histe züll-i hasr tahtına dâhil olan bu iki şeye, ya’nî tasdik ve inkâra, **nazar et!**” Zîrâ âlem-i his mahdûd ve mahsûrdur. Mese-lâ hiss-i basar pek uzak olan bir şeyi göremez; ve pek yakın olan şeyi de göremez. Nitekim bir kitabı gözümüze temâs ettirecek derecede takrib et-sek okuyamayız; ve uzak olan bir cirmi hadd-i aslîsi üzere göremeyiz. Nitekim güneş arzdan pek büyük iken basarımız onu bir kalkan cirminde görür. Ve kezâ hiss-i sem pek uzakta olan bir sadâyı işitemez; ve pek hafif olan sadâyı da hissedemez. Nitekim bir karıncanın ayaklarının hı-şırtsı mevcûd olduğu halde kulaklarımız onu duymaz. Ve görmediğimiz, duymadığımız şeyleri akıl ve irfânımız erişmediği vakit, inkâr ederiz. Bu inkâr ise havâssimizin ekser-i ahvâlde bizi tağlît ve tadiil etmesindendir.

Zîrâ âlem-i his züll-i hasr tahtına dâhildir. Ve âlem-i histe iblîs-i vehm hâkimdir. Vehmin şânı ise telbistir, aldatmaktır. Ve kuvve-i vâhimenin hükmü ise zuhûr-ı hakîkate kadardır. Zuhûr-i hakîkatten sonra vehmin tahakkümü kalmaz. Onun için Hak Teâlâ hazretleri İblîs'e hitâben **وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ** (Sâd, 38/78) ya'nî "Benim / senin üzerine olan la'ne-tim yevm-i kıyâmete kadardır" buyurur. Zîrâ yevm-i kıyâmet hakîkatin zuhûru ve ahkâm-ı tabîatın zevâli vaktidir. Ve vahdet-i vücûdu ilmen ve hâlen idrâk eden muhakkıkînin indinde kıyâmet kâim olup, hakikat zâ-hir olmuştur. Binâenaleyh onlarda vehmin tasallutu yoktur. Nitekim on-lar hakkında Hak Teâlâ **إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ** (Hicr, 15/42) buyurur.

İmdi âlem-i hissin hâli böyle olunca, artık âlem-i melekûtun nasıl olacağını tasavvur et! Âlem-i melekûtun ahvâline muttali' olup ondan bahs eden bir muhakkıkın sözlerini, henüz âlem-i his ve tabîatta mahsûr kalan bir âlim-i zâhir ve bir feylesof işittiği vakit, derhal "Hurâfâtır ve evhâmdır" deyip inkâr eder. Nitekim cehele-i zaman ihbârât-ı kur'âniy-yeye **إِنْ هَذَا إِلَّا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ** (En'âm, 6/25) dediler. Ve Cenâb-ı Hak onlar hakkında **يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ** (Rûm, 30/7) bu-yurdu. Böyle olunca makâm-ı hakîkatin gayrı olarak, âlem-i hisse ve âlem-i tabîata nazaran tekellüm eden kimseler muhakkak, adğâs-ü ah-lâm, ya'nî ta'bîre sığmayan perîşan rû'yâ, sâhibidirler. Bunun delîlini is-tersen Cüneyd (ra) hazretlerinin "**Muhdes Kadîm'e mukârin oldukda onun için eser kalmaz**" kavline nazar et! Zîrâ senin senliğini ihdâs eden şey muhdes olan bu taayyün-i kesîfindir. Senin hakîkatin ise, eltaf-ı latîf olan vücûd-i hakîkidir ki, sana şâh damarından, ya'nî a'zâ-yı dâhiliyye ve hâriciyyenden, daha yakındır. **وَتَحْنُ أَقْرَبَ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ** (Kâf, 50/16) ve **وَتَحْنُ أَقْرَبَ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ** (Vâkıâ, 56/85) âyet-i kerîmeleri bunun delî-lidir. Sen kendi hakîkatini ilmen ve hâlen idrâk ettiğin vakit senliğin kal-maz. Ve senliğin kalmayınca da "benim" diyecek kendinde bir vücûd gö-remezsın; ve kendinde bir eser isbât edemezsin. Vâkıâ bu taayyün-ı ke-
85 sîfin yine / yerinde durur. Fakat sen "Allah" ma'nâsında müstağrak olur-sun. Binâenaleyh idrâkin ibtidâsı ilim, intihâsı istiğrâktır. Ve istiğrâk ise halden ibâret olup ne gibi bir şey olduğunu ibâre ile ta'rîf mümkün de-ğildir. Zîrâ idrâk nefsidir. Bu takdirce dâire-i havâs içinde mahsûr kalan bir kimsenin kendi zannından ve vehminden ve taayyün-i kesîfinin icâ-bından söz söylemesi başka; dâire-i tabîat ve havâsten çıkıp vücûd-i izâfî ve 'abdânîsi vücûd-i hakîkîde fânî olan kimsenin söz söylemesi başkadır. Evvelki tâife hakkında Cenâb-ı Hak **وَمَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ** (Câ-siye, 45/24) buyurur. Ve ilmen ve hâlen Nebîyy-i zî-şâna tâbî' olan ikinci tâife hakkında da **وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ** (Necm, 53/3) buyurur.

§ İmdi hâriçten taleb-i delilden sakın! Ma'ârice iftikâr et! Ve delili, zâtın için zâtından taleb eyle! Hakk'ı zâtında bulursun. Görmedin mi ki, Resûlullah (sav) Efendimiz'in nübüvveti sâbit olduğu ve nüfûs-i ukalâda (Sav) Efendimiz'in nefsinin hevâsından değil, Allah Teâlâ cânibinden nutk ettiği istikrâr eylediği vakit rıkk-ı inkıyâd ve teslîme dâhil oldular. Ve onlar üzerine vazâif-i teklîf mutasarrıf oldu. Ve onlar "Delili nedir ve illeti nedir?" diye suâl etmediler. Ve sahâbe (rıdvânullâhi aleyhim) hazarâtından ba'zıları Hak Teâlâ'nın يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبَدَّلَ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ (Mâide, 5/101) kavlinde, ondan nehy olununcaya kadar, ona eşyâdan suâl ettiler. Sahâbe-i kirâm, Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve âlihî ve sellem) hazretlerinden suâl etmekten nehy olunduk, dediler.

İmdi ey müstersîd olan kardeşim! Seni tarikten tenfir eden bir kimse sana taarruz edip derse ki, onlardan delil ve burhân talep et! Ya'nî bu tarîk / ehlinin esrâr-ı ilâhiyyeden tekellüm eylediği şeyde. İmdi sen ondan i'râz et! Ve bunun mukâbilinde ona cevâben de ki: Balın tatlılığına ve cimâ'ın lezzetine ve onların müşâbihlerine delilin nedir? Ve bana bu eşyânın mâhiyetinden haber ver! O elbette sana: Bu ancak zevk ile tahsîl olunan bir ilimdir; ta'rîf tahtına dâhil olmaz ve onun üzerine delil ikâme olunamaz, der. İmdi sen ona: İşte bu da onun gibidir, de! Ve ona diğer bir misâl darb edip de ki: Senin kendi elin ile bînâ ettiğin bir evin olsa, ve senden gayri ona bir kimse muttali' olmasa; ve onun zikri şâyî' olup haberi nâsın sem'lerine vâsıl olsa; ve sen havâssından birini intihâb edip o hâneye ancak onu idhâl eylesen ve onu muâyene etse; ve nâsdan onu idhâlin indinde, senin ona muttali' olduğun şeyi müşâhede ile ihâta eylese; sonra nâsa çıksa ve oturup onlara onda gördüğü şeyi vâsf etse; onun: O bu sıfattadır, diye zikr eylediği şey üzerine bu makâmda delilin nedir, denilmek sahîh olur mu? Bu sahîh olmaz. Birisi buna tâlib olsa, nâs onu tahmîk ve teshîf eder. Ve bu, üzerine delil ikâme olunmayan şeydir, derler. Nihâyet biz hâne sâhibinin idhâl eylediği bir adamı gördük; çıkıp gördüğü şeyi vâsf etti. İmdi ona hüsnü zannı olan ve indinde adâleti sâbit bulunan kimse, onu kavlinde tasdik eder. Ve tasdik etmeyen kimse buna ilzâm olunmaz. Bir kimse onun makâlesine inkâr etmeği iyi görmez. Ve eğer sen bu adamın iddiâsı üzerine vâkıf olmak istersen evin sâhibine terğîb eyle ki, seni de ona idhâl eylesin. Binâenaleyh sen de göresin. Bundan gayri çâre yoktur.

İmdi ey birâderim, / netîce-i takvâ olan bu ilm-i seniyy dahî bunun gibidir. Biz bir adamı Allah Teâlâ'ya ittikâ etmiş; ve onun hudûdu indinde vâkıf olmuş; ve zühd ve vera' ve onun eşbâhi ile muttasıf bulunmuş; ba'dehû bu vasıflardan sonra ukûlümüze sığmayan bir ilim ile nutk etmiş görür isek, ki Allah Sübhânehû hazretleri ilm-i ledünnîyi ancak

ona vchb etmiştir, imdi iddiâ eylediği şeyde teslim ve tasdik ve ona tahsîn-i zan ve terk-i i'tirâz üzerimize vâcib olur. Zîrâ Allah Teâlâ ibâdından dilediğini ulûmundan ba'zılarına muhtass kılar. Nitekim يُؤْتِي (Bakara, 2/269) buyurur. وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا (Kehf, 18/65) buyurur. Ve onun hakkında Mûsâ ve Hızır (sallallâhü aleyhimâ) mes'eleleri mukni'dir, ya'nî ihtisâsta. لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ (Enbiyâ, 21/23) Sahâbeden asla sâdır oldu mu? Yâhut Nebî (s.a. ve âlihi ve sellem) hazretlerine öğle ve akşam namazlarının illeti nedir? Ba'zısında sırran ve ba'zısında cehren okunur, diye sordukları işitildi mi? Biz işitmedik ve bu vâkı' olmadı. Zîrâ onun ismeti sâbit ve sıdkı zâhir ve onun nefisinden nutk cylemediği ma'lûm oldu. İmdi biz seni, her ne vakit vâris-i Nebî olan, ve sıdk-ı Resûl'e mu'cizenin delâleti gibi, ilminin sıhhatine delâlet eden takvâya mülâzim bulunan kimse üzerine, delil ve illet talep eder görür isek; biliriz ki, senin indinde sıfat-ı sıdk müstakar değildir. Ve senin için ondan şey'-i kalil zâhir olmadı. İmdi onların ahvâlini onlara teslim eyle ve onların akvâlini inkâr etme! Ve "Rabbî zidnî ilmen" (Tâhâ, 20/114) de! Sana onun indinden bir kapı açılması me'mûldür.¹⁷

90

/ Ya'nî kendi vücûdunun hâricinden delil talep etme! Zîrâ ne ararsan sende mevcûddur. "Ma'ârice iftikâr et!" Ya'nî hakikatine suûd için sende bir takım merdiven basamakları vardır ki, onlar nefis cihetinden "nefs-i eramâre," "nefs-i levvâme" ve "nefs-i mülhime," "nefs-i mutmainne" ve "nefs-i râziyye" ve "nefs-i marziyye" ve "nefs-i kâmile"dir. Ve rûh cihetinden "rûh-i hayvânî" ve "kalb" ve "rûh-i izâfî" ve "sır" ve "sırru's-sır" ve "hâfî" ve "ahfâ"dır. Bunların cümlesi her insanın kendi vücûdundadır. Ve insanın mi'râcî bu sûretle vâkı' olur. Ve her basamakta bir ilm-i zevkî peydâ olur ki, bu ilmi hâriçten almak mümkün değildir. Binâenaleyh "delîli, zâtın için zâtından talep et!" Hakk'ı "nefs-i kâmile" ve "ahfâ" mertebelerine vusûlünde kendinde bulursun ve ilm-i zevkî ile bilirsin. Ve ilm-i zevkîden söz söyleyenleri gördüğün vakit, onlardan delil talep etme! Zîrâ buna delil ikâmesi mümkün değildir. Onun delili o sözlerin hakikatini kendi nefsinde bulmandan ibârettir. Böyle olunca onların sözlerini kabûl et, inkâr etme! Görmedin mi ki, (Sav) Efendimiz'in nübüvveti ahvâl-i zâhiriyyeleri ile sâbit olduğu ve Hak cânibinden söylediğine âkıl olan kimselerin nefislerinde bir ilm-i râsıl peydâ olduğu vakit, münkâd ve teslim oldular. Vazâif-i teklifiyyeden her ne tebliğ buyurdu ise, üzerlerine aldılar. Bu teklifin sebebi nedir? Ve lüzûmuna delil ikâme buyur, demodiler. Ve ashâbdan suâl edenler de var idi. Fakat sûre-i Mâide'de vâkı': يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبَدَّ لَكُمْ تَسْأَلُونَ (Mâide, 5/101) ya'nî / "Ey mü'minler, ba'zı eşyâdan suâl etmeyiniz! Eğer o size ızhâr olursa

fenâ olursunuz" âyet-i kerimesinin nüzûlünde, (Sav) Efendimiz'e suâl etmekten nehy olunduk, dediler; ve sâlden vaz geçtiler. Bu âyetin sebeb-i nüzûlünü böyle rivâyet ederler ki, Surakâ b. Mâlik (ra): "Yâ Resûlallah, her sene üzerimize hac vâcib midir?" diye suâl etti. "Müddet-i ömrde ancak bir kerredir. Eğer sana her sene vâcibdir desem vâcib olurdu. Halbuki ona tâkat getiremez idiniz. Binâenaleyh böyle şeylerden suâli terk edin! Zîrâ ümem-i sâlifinin helâki peygamberlerine kesret-i suâllerinden ve ihtilâflarından vâkı' oldu" buyurdular. Çünkü kesret-i suâl, sâile külfet tahmil eder. Bu hâl umûr-i dünyeviyyede de böyledir. Meselâ bir efendi hâdimine: "Git, çarşıdan bir okka üzüm al!" dese, hâdim lâ-ale't-ta'yîn yenebilecek derecede bir üzüm almakla vazîfesini ifâ etmiş olur. Eğer hâdim: "Üzüm hangi nevîden olacak?" derse, efendi üzümün nev'ini ta'yîn eder. Ve hâdim tekrâr "Kaç kuruşa kadar alayım?" dese, efendi semeni tahdîd eder. Eğer hâdim suâl etmeseydi kolaylıkla bir kıyye üzüm tedârik edip getirebilecek idi. Mütetâbî suâlleri sebebiyle nev'î ta'yîn ve semeni tahdîd edilmiş olan üzümü aramak için dolaşmak mecbûriyyetinde kaldı. Ve bu suâller meşakkat ve külfet tevliid eyledi. Nitekim bu hâl sûre-i Bakara'da zebh-ı bakara kıssasında vâzıhan hikâye buyrulmuştur. Velhâsıl şuhûd-i zevkilerine müsteniden söz söyleyen ehl-i hakikatın sözlerine / delîl ikâmesi taleb olunmak akl-i selim indinde münâsib değildir.

İmdi ey irşâd olunmak isteyen tarîk kardeşim! Seni bu tarîktan tenfir etmek ve sülûktan vaz geçirmek teşebbüsünde bulunan bir kimse sana derse ki: "Canım, bu ehl-i tarîkın bir takım sözleri vardır ki, onları akıl kabûl etmiyor. Bunlardan delil taleb et, söyledikleri sözleri aklen isbât etsinler! Onlara körükörüne teslim olma! Sen böyle rehzenlerden yüz çevir! Zîrâ o hamâkatinden nâşî tâlib-i hakikat olmak lüzûmuna idrâk edemiyor. Ve seni de tenfir edip kendisinin düştüğü kuyuya çekiyor. Sen o ahmakı ilzâm ve irşâd için cevâben de ki: "Balın tatlılığına ve cimâ'ın lezzetine ve onların emsâline delil ikâme et! Zîrâ balın tatlılığı ve cimâ'ın lezzeti mevcûddur. Henüz bal görüp yememiş ve henüz bâliğ olup nefsinde lezzet-i cimâ'ı tatmamış olan kimseye bunların vücûdunu isbât et!" dersin, bunların isbâtı mümkün değildir. O kimse balı tatmak ve nâbâliğ hadd-i bülûğa vâsıl olup cimâ' etmek ile bunların vücûduna muttali olur. Ve kezâ ona metinde tasvîr ve izâh olunan hâne misâlini îrâd eyle!

İşte netice-i takvâ ve âlî ve seniyy olan ilm-i tasavvuf dahi bu misallere mutâbıktır. Azamet-i ilâhiyyeden havfen, kelâm-ı ilâhîsinde beyân buyurduğu evâmîr ve mâ'îrî dâiresini tecâvüz etmeyen ve zühd ve vera' ve ahlâk-ı hamide ile muttasıf bulunan bir kimsenin bizim akıllarımıza sığmayan bir ilimden bahs ettiğini görür isek, onu tasdik ve teslim etmek

ve ona hüsn-i zan edip i'tirâz etmemek bizlere vâcib olur. Zîrâ Allah Teâlâ ilm-i ledünnisini ancak bu evsâfî hâiz olan kimselere / ihsân eyler.

Ma'lûmun olsun ki, "akıl" dediğimiz ni'met-i ilâhiyyenin ihâta ve idrâk edemeyeceği bir şey yoktur. Ancak akl-ı külle kadar aklın merâtib-i muhtelifesi vardır. En dün mertebesi "akl-ı maâş"dır. Bu akıl âlem-i tabiatte mahsûr kalan kimselerin, ya'nî ehl-i zâhirin, aklıdır. Akl-ı maâş ancak kendi dâiresinde mutasarrıftır; ve âlem-i şehâdetin ahvâlini müdrîktir. Âlem-i şehâdetin fevkindeki âlemin ahvâlini idrâk edemediği için onları müsteb'ad görür. *بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِطُوا بِعَلِيمٍ* (Yûnus, 10/39). Eğer akıl ilim ve irfân ile terbiye olunup terakkî ederse "akl-ı ma'âd" olur. Bu akıl âlem-i şehâdetin fevkindeki avâlimin ahvâlini dahi idrâk eder. İmdi akl-ı maâş kendi mertebesinde mütefâvit olduğu gibi, akl-ı ma'âd dahi öylece mütefâvittir. Menâbir-i ukûlün tefâvütü i'tibârıyla, bî-nihâye merâtibi vardır.

عقلهارا این تفاوت نیک دان در مراتب اژرن تا آسمان
هفت عقلی همچو قرص آفتاب هست عقلی کزار زهره و شهاب
هست عقلی چون چراغ اخوش هست عقلی چون ستاره اتش

Ancak bu tefâvüt akl-ı külle vusûlde zâil olur. Zîrâ akl-ı kül mertebesi ukûlün cemî-i merâtibini câmi'dir. Çünkü onun mertebesi "şehâdet," "misâl," "ervâh" ve "a'yân-ı sâbite" mertebelerinin fevkı olan "mertebe-i vahdet"tir. Ve onun fevkı "zât-ı baht ve sırf"tır ki, cemî-i evsâf orada muzmahildir. Ve onun fevkı yoktur; ve bu mertebenin akıl ile münâsebeti yoktur. Enbiyâ (aleyhimü's-selâm) ile onların vârisleri olan kümmelîn-i muhakkıkın hazarâtının ukûlü "akl-ı kül"dür. Onun için onların idrâk ettikleri şeyi merâtib-i süfliyyede olan ukûl idrâk edemez. Ve bu adem-i idrâkleri sebebiyle i'tirâz ve inkâr ederler. Ancak ukûlün bu merâtibini ârif olan kimseler, onların haber verdikleri şeyin hakikatini idrâk edemeler bile, onları tasdik ve teslim eylerler. Bu hâli bir misâl ile tavzîh edelim: Henüz kırâat ile iştiğâl eden / bir sabîye hikmet-i tabîiyye mesâilinden bahs edilse idrâk edemez. Çünkü henüz aklı o mertebeye terakkî etmemiştir. Ve kezâ müsellesât ilmine vâkıf olmayan bir kimseye: "Galata Kulesi'nin kaç metre tülünde olduğunu yanına gitmeden ölçmek mümkündür" denilse inkâr eder. Zîrâ onun mertebe-i aklına göre kuleleri böyle ölçmek mümkün değildir. Bu âlemde bunun emsâli çoktur. İşte cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) hazretlerinin "**Bizim ukûlümüze sığmayan**" ifâdesinin ma'nâsı budur. Yoksa hakikatte aklın hâricinde hiçbir şey yoktur. Akıl ve onun merâtibi bir mevhibe-i ilâhiyyedir. Bu merâtibi ve aklın bu merâtibine mahsûs olan ba'zı ulûmu, Hak Teâlâ kullarından dilediğine ihsân eyler. Nitekim *يُوتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ* (Bakara, 2/269) ve *عَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا* (Kehf,

18/65) buyurur. Ve bunun kesbi olmayıp vehbi olduğu bu âlemdeki ahvâl ile zâhirdir. Nitekim bir mektebe devâm eden çocukların seviyesi emr-i tahsilde müsâvî değildir. Ba'zıları çok çalışır, az şey öğrenir; ba'zıları az çalışır çok şey öğrenir. Bu ancak mevhibe-i ilâhiyyedir. Sûre-i Kehf'de vâkı' Mûsâ ve Hızır (aleyhime's-selâm) kıssası Hak Teâlâ'nın kullarından ba'zılarına ba'zı ulûmu has kıldığına bir delil-i muknî'dir. لَا يُسْكَرُ عَنْهَا يَفْعَلُ (Enbiyâ, 21/23) ya'nî "Hak Teâlâ hazretlerine işlediği şeyden suâl olunmaz. Kendilerine hitâb vâkı' olanlar mes'ûldürler." Zîrâ Hak Teâlâ cevâd-ı mutlakdır; ve onun tecelliyâtı dâimdir. Abd kendi isti'dâdına göre onun tecelliyâtını kabûl eder. Binâenaleyh "Niçin ihsân eyledin?" diye Hakk'a suâl teveccüh etmez. Belki "Niçin noksânî-i isti'dâdından nâşî tecelliyât-ı ilâhiyyeyi kabûl etmedin?" diye ibâda suâl teveccüh eder. Ve kezâ "İsti'dâdı dahi Hak vermiştir; / abd ne yapsın?" denemez. Çünkü 95 isti'dâdât-ı ezeliyye gayr-i mec'ûldür; esmâ-i ilâhiyye iktizââtıdır. Esmâ-i ilâhiyye mec'ûl olmadığı gibi, onların iktizââtı da mec'ûl değildir. Burası vahdet-i sırf makâmıdır. Binâenaleyh suâl ve cevâb munkatı' olur. Suâl ve cevap keserât içinde vâkı'dir. Ve keserât gayriyyet-i i'tibâriyyedir. Nitekim bu kitabın evâilinde şerhan izâh edilmiştir.

İmdi yukarıda izâh olunan hakîkate muttali' olan ashâb-ı kirâm hazarâtından suâl sâdır olmadı. (Sav) Efendimiz'e öğle ve akşam namazlarının sebebi ve illeti nedir? Niçin öğle ve ikinci namazlarında gizli ve sabâh ve akşam namazlarında âşikâr olarak kırâat olunur? diye suâl sorulmadı. Biz böyle suâl vâkı' olduğuna dâir bir rivâyet işitmedik. Çünkü vâkı' olmadı. Zîrâ ukalâ indinde onun ismeti sâbit ve sıdkı zâhir ve tebliğâtını kendi nefsinden ihtilâk eylemediği ma'lûm oldu. Fakat kalblerinde sıdktan eser olmayan bir takım humakâ Kur'ân-ı Kerîm hakkında اِنْ هَذَا اِلَّا اخْتِلَافٌ (Sâd, 38/7) dediler.

İmdi ey müstemî! Biz seni vâris-i Nebî ve takvâya mülâzım olan kimsenin hikemiyyât-ı ilâhiyyeden söylediği sözler üzerine delîl talep eder bir hâlde görür isek, bu talebinden sende sıfat-ı sıdk müstekar olmadığını biliriz. Zîrâ bir kimsenin takvâya devâmı ve hudûd-i ilâhiyyeyi muhâfaza gayretinde bulunması ilminin sıhhatine delâlet eder. Nasıl ki, Peygamber'in mu'cizesini gördüğün vakit inkâra mecâlin kalmaz ve onun sıdkını mecbûren teslim eder isen, ehl-i takvâyı dahi öylece tasdik etmelisin. Zîrâ / sıfat-ı nefsâniyye, vücûd-i insânîde ale'l-ıtlâk şiddetle zuhûr ister. Hak Teâlâ hazretleri ahkâm-ı ilâhiyyesi ile onu tahdîd ve takyîd buyurmuştur. Eğer tahdîd ve takyîd buyurmasa idi, insanlar hazîz-i esfelde ve sıfat-ı nefsâniyye ve hayvâniyye içinde müstağrak olup maksad-ı aslî olan terakkî ve urûcdan mahrûm kalırlar idi. Nitekim Hak Teâlâ

buyurur: لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ (Tîn, 95/4-6). Böyle olunca ahkâm-ı ilâhiyyeyi ta'zîmen nefsi hudûd-i ilâhiyye dâiresinde istihdâm etmek gâyet güçtür. Şiddetle zuhûr isteyen ahkâm-ı nefse muhâlefetle, buna muvaffak olan kimse şübhesiz sâhib-i kerâmettir. Nitekim Hak Teâlâ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىكُمْ (Hucurât, 49/13) buyurur. Fakat nefsin hiyel ve desâisi sebebiyle zâhirde müttekî görünenler ile li-vechillâh sâhib-i takvâ olanları tefrik etmek lâzımdır. Evvelkiler tarik-ı vehmin sâlikleri olup ibâdullâhın rehzenidir. İkinciler ise tarik-ı hakikatın sâlikleri olup ibâdullâhın reh-nü-mâsıdır. Bunların her ikisi de akvâl ve ef'âlden anlaşılır. Mısra':

Kelâmından olur ma'lûm kişinin kendi mikdârı

Ve diğer mısra':

Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz

Ya'nî bir kimsenin kelâmından derece-i irfânı ve fiilinden dahi sözünen eri olup olmadığı anlaşılır. Cenâb-ı Şeyh (ra)'ın tavsiyeleri, sâlik-i râh-ı hakikat olan ehl-i takvânın kelâmlarını adem-i inkârdır. Yoksa henüz nefsinin hiyel ve desâisi altında zebûn olanların kelâmları zâten belli olduğundan, bi-hakkın reddolunur. Ehl-i sıdk olan evvelki tâifenin kelâmlarını inkâr edersen sende sıfat-ı sıdktan cüz'î bir şey bile yoktur. Bu gibi zevât-ı kirâmın / ahvâlini kendilerine mahsûs bilip teslîm eyle! Sözlerini inkâr cihetine gitme! Ve "Yâ Rabbi bu abd-i hâssına verdiğin ilimden beni dahi nasibe-dâr ederek ilmimi ziyâdeleştire!" diye niyâz eyle! Belki sana dahi cânib-i Hak'tan böyle bir ilmin kapısı açılır.

B U N D A N B İ R F A S I L D I R

§

§ Allah Teâlâ seni muvaffak eylesin! Allah Teâlâ'nın senin için nasb eylediği misâl-i mahsûse îmânın ile berâber, onlar üzerine, gayb ile nutku inkâr etme! Muhakkak âyine silindiği ve cilâ verildiği vakit ondan pas zâil olur; ve nâzırın sûreti onda görünür. O kimse nefsinin güzel veya çirkin olarak görmez mi? Onun arkasına birisi geldiği vakit ona nazar indinde sûreti âyîne zâhir olur. Kendisiyle berâber hâzır olanlara arkamda bir insan vardır; yâhut şöyle ve böyle sûrette bir şey vardır, der. O onu ma'hûd görüş ile görmediği halde, gördüğü şeyi derece-i kifâyede vasf eder. Halbuki onu tasdik etmek vâcibdir; zirâ o mahsûstür. Ma'kul dahi böylece mahsûsün nazîridir. İnsan kalbinin âyînesine kasd edip onu ağıyar pasından tecliye eder. Ve envâ-ı riyâzât ve mücâhedât sebebiyle, onu ma'kulât ve muğayyebât sûretlerinin tecellisinden hicâba düşüren kâffe-i hicâb ondan tebâud eyler. İmdi sâfi ve mücellâ olduğu vakit, muğayyebâtta ona tekâbül eden her bir şey onda görünür. Gördüğü şeyden söyler; ve gördüğü şeyi vasf eder. (Kalbin gördüğü şey yalan değildir). Ve işte bu ale't-takrîb bir misâldir. Ve eğer uzamasa biz mükâşefenin aksâmı ve asnâfı üzerine tekellüm eder idik. Lâkin bu kadar kâfidir. Onun envâ'ına kemâl üzere vukûfu murâd eden kimse te'lîfimizden Cilâ-ül-Kulûb'a vukûf peydâ eylesin. Ba'dehû bu ilm-i müşâhede üzerine delil taleb eden kimse, bakalım ma'ânî-i kitâbı ilmen ihâta etti mi? Tâ ki ona o bundandır denilsin. Yâhut ona delîl-i akıl mı hâil oldu?

İmdi kendisine akl-ı teklîf / hâsıl ve onun ahkâmı indinde vâkıf olan 100 âkılın gâyesi, vâcib ve câiz ve müstahîl cinsindendir. Bu sūfinin nutk eylediği şeyi câiz kabîlinden kılmak ona lâzımdır. Halbuki bu sūfî câiz ile veyâhut muvakkafât-ı ukûl ile geldiği vakit, onun nefsi haysiyyetinden değil, ancak ilm-i kadîm haysiyyetinden, onların indinde vâcibdir. Zirâ nübüvvet ve velâyet tavr-ı aklın fevkıdır. Akıl ancak ya tevakkuf veya

tecvîz eder. Çünkü sûfî erkân-ı tevhîdden bir rüknü ve erkân-ı şeriaten bir rüknü hedm eden bir şeyi ityân etmez. İmdi müstemi'î, ma'raz-ı inkârda, ancak killet-i tasdik sıdktan mahrûm eyledi. Sıfat ise ona râci'dir. Halbuki sûfî kendisine nisbet olunan şeyden münezzehtir.

Ey derrâk olan kardeşim, hulûl-i helâkten mukaddem tedârik eyle! Ve insan bulunduğu hâl üzere ölü ve öldüğü hâl üzere mahşûr olur. Bu esrârın fevâtından sakın, sakın! Bu envâr ile ziyâlan! Ey tâlib-i habîb, bisât-ı teslimi yay ve hürriyet ile rıkk-ı inkârdan çık! Ve kürsî-i fikr üzerine otur! Ve hulle-i mücâhedeyi üzerine al ve tâc-ı muvâfakat ve müsâadeyi başına koy! Ve mahall-i hitâbın gayrinden nutka nazar et, Hakk'ı bulursun. Ve müstemi'a nazar eyle! Onu müstemi' ve müsmi' ve muhâtab ve muhâtıb bulursun. İmdi o mütekellim ve müstemi' olduğu vakit, sen mevcûd olduğun halde ademsin. Nitekim mefkûd olduğun halde hâzırsın. Ve işte bunun için (Sav) Efendimiz, Rabb'i azze ve celle hazretlerinden muhbiran: "Abd ben onu sevinceye kadar nevâfil ile bana te-karrûden zâil olmaz. Vaktâki ben onu severim, onun sem'i ve basarı / olurum" kavlinde işâret buyururlar. İmdi "basar"ı Hak olan kimse üzerine bir şey nasıl gizli olur? Ve "lisân"ı O olan kimsenin kelâmı nasıl nihâyet bulur?

İmdi bu mukaddimede mütehakkık ve onun indinde vâkîf ol ki, irşâd olunasın. Ve inşâallâhü Teâlâ âkıbetin mahmûd ola. Binâenaleyh devâ'ini tevfir eyle! Allah Teâlâ seni bu kitapta sana îrâd olunan şeye muvaffak eylesin. Ve Allah Teâlâ bizi ve seni ilim ile nefi'lendirsinsin. Ve bizi onun ehlinden kılsın (bi-izzetihî!).¹⁸

Bu bahis, zikr olunan mukaddimeden bir fasıldır. Allah Teâlâ bu be-yânâtımızı anlamağa ve anladıktan sonra tasdik ve teslime seni muvaffak eylesin. Allah Teâlâ hazretleri âlem-i his ve şehâdetde, âlem-i melekûtun ahvâline delâlet etmek üzere bir takım emsile-i mahsûse nasb etmiştir. Ve sen de onları inkâr edemeyip tasdik edersin. Zîrâ mahsûs olan bir şeyin inkârını akıl kabûl etmez. İmdi mâdemki bu gibi misâl-i mahsûse imânın vardır, bu imânın ile berâber, muhakkıkînin âlem-i gaybe taalluk eden sözlerini işittiğin vakit onları inkâr etme! Âlem-i his ve şehâdetteki misâl-i mahsûsten birisi budur ki, tozlu ve paslı olan bir ayna silindiği ve parlatıldığı vakit onun tozu ve pası gider. Ve nâzırın sûreti o aynada zâhir olur. Ve o kimse güzel veyâ çirkin olan sûretini aynen aynada müşâhede eder. Nâzırın arkasına birisi gelse aynaya bakınca onun sûretini de görür. Orada bulunanlara "arkamda bir insan var"; yâhut "şu biçimde ve böyle bir sûrette bir şey var" der. Nâzır onu ma'hûd görüş / ile görmediği halde, ya'nî yüzünü arkasına çevirip o insana veyâ o şeye bakmadığı halde, aynada gördüğü sûreti tamâmiyle vasf ve ta'rîf eder. Onun

bu vasf ve ta'rîfini tasdik etmek vâcibdir. Çünkü isteyen bir aynadaki sûrete ve bir de sûretin aslına bakarak bu vasf ve ta'rîfi tatbîk edebilir. Çünkü her ikisi de mahsüstür; ve inkârı mümkün değildir. İşte ma'kul olan şeyler dahi böylece mahsüs olan şeylerin nazîridir. Şöyleki insanın kalbi aynaya müşâbihtir. Ve onun pas ve tozu, inde'l-muhakkıkîn "mâsivâ" ta'bir olunan nukûş-i kevnîyyedir. Nitekim mürşidim Mevlevî Es'ad Dede hazretleri buyurur: Beyt:

Gönül âyîne-i vech-i Hudâ'dır
Onun jengi nukûş-i mâsivâdır

Vaktâki insan kalbinin âyînesine kasd edip ağyâr ve mâsivâ pasını ondan siler ve âyîne-i kalbinden ma'kulât-ı muğayyebât, ya'nî âlem-i melekût sûretlerinin tecellisine mâni' olan bilcümle hicablar ve perdeler, envâ'-ı riyâzât ve mücâhedât sebebiyle zâil olur; onun bu hâl-i safveti vaktinde muğayyebâtta ve âlem-i melekûtta ona aks eden her bir şey ve her bir sûret onda görünür. Âyîne-i kalbine mün'akis olan şeye çeşm-i rûh ve çeşm-i akıl ile nazar edip gördüğü şeyden söyler ve gördüğü şeyi vasf eyler. Nitekim bu kitabın kâtibi bu maânî-i ma'küleyi evvelen âyîne-i kalbinde müşâhede etmiş ve badehû hurûf ve zurûf kisvesiyle âlem-i hisse ihrâç eylemiştir. Bu hakîkate işâretle Hak Teâlâ hazretleri مَا كَذَّبَ الْقَوَادُ مَا رَأَى (Necm, 53/11) buyurur. İşte bu beyânât, ma'kulü mahsûse takrîb için bir misâldir. Ve eğer mucib-i tatvîl olmasa biz mükâşefenin aksâmı ve asnâfı üzerine bir çok şeyler söyler idik. Velâkin bu kadar kâfîdir. / Mükâşefenin envâ'ına kemâl üzere vâkıf olmak isteyen kimse te'lîfâtımızdan bulunan *Cilâü'l-Kulûb* nâmındaki kitabımızı mütâlaa etsin.

Bundan sonra ma'lûm olsun ki, âyîne-i kalblerine in'ikâs sûretiyle müşâhede ettikleri ulûm-i gaybiyyeden bahs eden muhakkıkînin sözlerine delîl taleb eden kimsenin hâline nazar ederiz. Eğer o kimse Kur'ân-ı azîmü's-şânın maânî-i zâhire ve bâtinesini ilmen ihâta etmiş ise, ona, bu sözün delîli Kitâbullâh'dan falân âyetin ma'nâsıdır, denilerek cevap verilmek mümkün olur. Eğer o kimse maânî-i Kitâbullâh'ı ihâta edememiş ve ona delîl-i akl hâil olmuş ise, böyle kendisine akl-ı teklîf hâsıl ve ahkâm-ı teklîf indinde vâkıf olan kimsenin hükmü üç şeyden hâriç olmamak lâzım gelir ki, bunlar da "vâcib," "câiz" ve "müstahîl"dir. Akıl indinde bunun dördüncüsü yoktur. Bu sıfatta bulunan bir âkıl, muhakkıkînden olan bir sûfinin sözünü işittiği vakit, mâdemki Kitâbullâh'ın maânîsini ihâta edemediğinden onun deliline muttali' olamadığı için "vâcib" addetmiyor; hiç olmazsa onu "müstahîl" addetmeyip "câiz" kabîlinden görmek ve inkâr etmemek icâb eder. Çünkü bu sûfi evâmir ve nevâhî-i ilâhiyye dâire-

sini tecâvüz etmez; ve zühd ve vera' ve ahlâk-ı hamîde ile muttasıftır. Ve hudûd-i ilâhiyye dâiresinde hareket ettiğine hükm olunan bir kimsenin aynı zamanda ihtiyâr-ı kizb ile hudûd-i ilâhiyye hâricinde de hareketine hükm eylemek, iki zıddın ictimâ'ına hükm etmek demek olacağından akıl bunu tecvîz etmez. Halbuki bu sûfi aklen câiz görülmek veyâ tevakkuf edilmek lâzım gelen bir şeyi beyân eylediği vakit, o kelâmı kendi nefsin-den değil, ancak ilm-i kadîmden ahz eylediği için / bu kelâm onların in-dinde aklın hükmü gibi şâyân-ı tecvîz veyâ tevakkuf değildir, belki vâcib-dir. Çünkü nübüvvet ve velâyet akl-ı cüz'î tavrının fevkindedir. Fakat akl-ı külli tavrının fevki değildir. Nitekim aklın merâtibi bâlâdaki şerhde izâh olundu. Akl-ı cüz'î ya tevakkuf eder veyâ tecvîz eyler. Çünkü sûfi beyân eylediği ulûm-i gaybiyyede erkân-ı tevhîdden bir rüknü ve erkân-ı şeriatten bir rüknü yıkan bir şeyi getirmez. Bu sebeple akl-ı cüz'înin o kelâmı ya tecvîz etmesi veyâ tevakkuf edip inkâr etmemesi lâzım gelir. İşte sâhib-i sıdk olan ukûl-i cüz'îye erbâbının revîşi budur. Böyle olunca müstemi'i sıdktan mahrûm eden şey, ma'raz-ı inkârda ancak killet-i tasdiktir. Ve killet-i tasdik ise akl-ı cüz'î icâbına muhâlefet ve şeytân-ı vehme muvâfakattir. Ve bu sıfat müstemi'a râci'dir, sûfiye râci' değildir. Halbuki sûfi, böyle akl-ı cüz'î hükmüne muhâlefet eden kimse tarafından kendisine nisbet olunan kizbden münezzehtir. Binâenaleyh sıfat-ı kizb, sûfiyi tekzib eden böyle bir müstemi'a râci' olur; ya'nî kâzib olan sûfi ol-maz, belki onu inkâr eden müstemi'in kendisi olur.

105 Ey idrâki çok olan sûret-i insâniyye kardeşim! Bu taayyün-i beşerî-nin mevt ile bozulmak zamânı gelmezden evvel, ondan sonra kat' edece-ğin merâtib için hazırlan! Zîrâ hadîs-i şerifte buyrulduğu üzere insan âlem-i şehâdetde ne hâl üzerine bulunursa o hâl üzere ölür; ve ne hâl üzere ölmüş ise o hâl üzere haşr olur. / Zerrât-ı hâkin milyarlar da biri mertebe-i nebâta gelir. Ve mertebe-i nebâta gelen zerrât-ı hâkin milyar-larda biri mertebe-i hayvâna intikâl eder. Ve mertebe-i hayvâna intikâl eden zerrât-ı hâkin milyarlar da biri sûret-i insâniyyeye gelir. Ve sûret-i insâniyyede peydâ olan nutfenin binlerde biri diğer bir sûret-i insâ-niyyeye munkalib olur. Ve efrâd-ı insâniyyenin milyonlar da biri dîn-i hak ve itikâd-ı sahîh sâhibi bulunur. Ve bunların yüzbinlerde biri "derrâk" olur. Ve derrâk olanların binde biri tâlib-i hakikat ve teşne-i ma'rifet olur. Mâdemki sen bu kadar merâtibi kat' ile derrâk ve tâlib-i hakikat bir insan oldun; hâl-i hayâtında bu esrâra vukûf fırsatını fevt etmekten sakın, sakın! Ve bu envâr-ı ma'rifet ile ziyâdâr ol! Ey bu esrârın sevgili tâlibi, muhakkıkînin kelâmını teslim ve tasdik bisâtını yay! Ve akıl ve fikrini hür bırakıp onları inkâr ve tekzib esâretinden çık ve kürsî-i fikr üzerine otur: *Mesnevî:*

ای برادر تو همان اندیشه ما بقایت استخوان وریشه

Tercüme: “Ey birâder, sen ancak bir düşünceden ve fikirden ibâretsin. Üst tarafın kemik ve a’sâb ve adalât ve elyâftan ibârettir.”

Ve bu taayyün-i kesîfinin iktizââtı olan sıfât-ı hayvâniyyenin zuhûruna muhâlefetle hulle-i mücâhedeyi üzerine al! Ve muhakkıkînin ilm-i kadîmden ahz ettikleri kelâma muhâlefetten vaz geçip tâc-ı muvâfakat ve müsâadeyi başına koy! Ve mahall-i hitâb olan lisân-ı zâhire nazardan / sarf-ı fikr edip nutkun masdar-ı aslisine bak, Hakk’ı bulursun. Zîrâ sûret-i insâniyye bâlâda izâh olunduğu üzere cemâddan ibâret olan zerrât-ı anâsırın ictimâ’ından hâsıl olan bir terkîbdır ki, onda mevcûd olan göz, kulak, lisan ilh... Hakk’ın sem’, basar ve kelâm gibi sıfâtının zuhûru için mevzû’ pencerelerdir. Ve bu ma’rifeti kendine düstûr ittihâz edip dinleyen kimseye nazar ettiğin vakit, onu dinleyen ve dinlettiren ve hitâb eden ve hitâb olunan bulursun. Nitekim güneş bir olduğu halde muhtelif pencerelerden, o pencerelerin eşkâline ve vüs’atine tebean ziyâsı nüfûz eder. Pencerelerin kesreti güneşin taaddüdünü icâb etmez. İmdi Hak mütekellim ve müstemî’ olduğu vakit, sen her ne kadar sûret-i unsuriyyen itibâriyle mevcûd isen de, hakîkatte bu sıfatlar, o sûret-i muncemide-i unsuriyyenin olmadığından, sen ma’dûmsun. Söylemeği ve dinlemeği kendine izâfe etmen vehminden mütevelliddir. Vaktâki Hakk’ın bu sıfatlarının, senin bu sûret-i unsuriyyene aksi mevt ile senden munkatı’ olur ve havâss pencereleri kapanır; kendine izâfe ettiğin bu sıfatların senin olmadığı ve bu husûstaki da’vânın mevhûm olduğu fiilen tezâhür eder. Nitekim senin kırk yaşında olduğunu farz ettiğimiz vakit, kırk sene evvel mefkûd idin. Ve ömrünü yetmiş sene farz ettiğimizde ondan sonra yine mefkûd olursun. Ve bu iki mefkûdiyet hâli içinde “hayat” dediğimiz sıfat senin olmayıp Hakk’ın olduğu için, her ne kadar hâzır görünmekte isen de, hakîkatte yine mefkûdsün. İşte (Sav) Efendimiz Rabb’i azze ve celle hazretlerinden ihbâr edip: / “Abd ben onu sevinceye kadar nevâfil ile bana tekarrübden zâil olmaz. Vaktâki ben onu severim, onun sem’i ve basarını olurum” kavlinde işâret buyururlar.

Ma’lûm olsun ki, bâlâdaki izâhâta nazaran Hak Teâlâ hazretleri hakîkatte bilcümle ibâdının sem’i ve basarı ve lisânıdır. Fakat ibâdın çoğu bu sıfatı vücûd-i mevhûmlarına izâfe edip bu hakîkatten bi-haberdirlere. Binâenaleyh onların kendi zanlarınca Hak, kendilerinin sem’i ve basarı ve lisânı değildir. Bu vehmin onlardan zevâli ve hakikat-i hâle irtılâları, ancak enbiyâya ve onların getirdikleri ahkâma tamâmiyle tâbî’ olarak sıfât-ı nefsâniyyelerinin istitârıyla mümkündür. Ve bu hâl hubb-i ezeli-i ilâhînin onlar hakkında tecellisi sebebiyle onların dahi Hakk’a muhabbetleriyle zuhûr eder. Nitekim Hak Teâlâ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ (Mâide, 5/54)

buyurur. Ve ibâdın ibâdât-ı nevâfile muvâzabatı, Hakk'a olan muhabbetlerinden nâşî sıdk ile Hakk'a teveccühleriyle mümkün olur. Zîrâ ibâdâta devâm mutlakâ sâika i muhabbetle olur. Âbid ya doğrudan doğruya Hakk'a muhabbet ile onun emrini ta'zîmen ibâdet eder; bu sûrette onun nazarında lezâiz-i cennet ve âlâm-ı cehennem bulunmaz. Veyâhut lezâiz-i cennete muhabbet ve âlâm-ı cehennemden havf ile Hakk'a ibâdet eder. Bu ise ancak kendi nefsine muhabbetten neş'et eder. Binâenaleyh her iki şıkta da ibâdet sâikı, muhabbet olur. Fakat evvelki muhabbet havâssa ve ikincisi avâm-ı mü'minine mahsûstur. İmdi havâssın ibâdât-ı nevâfile muvâzabatı hâlinde Hakk'ın hubb-i ezelisi onlar hakkında fiilen zuhûr ve tahakkuk eder. Ve bu tahakkuk neticesinde vücûd-i mevhûmlarının vücûd-i hakîkide fenâsını müşâhede ederler; ve bu fenâ içinde kendilerinden sudûr eden sıfâtın kendilerinin olmadığını bilirler. Binâenaleyh basarı Hak olan böyle / bir kimseden bir şeyin ihtifâsı mümkün olur mu? Ve lisânı Hakk'ın lisân olan böyle bir kimsenin kelâmı nihâyet bulur mu?

İşte ey tâlib-i hakikat, bu mukaddimede beyân edilen maânîyi kalbine sindirip o ma'nâlar ile mütehakkık ol! Ve o ma'nâların indinde günlerce tevakkuf ve teemmül et ki, doğru yolu bulasın! Ve inşaallah âkıbetin mahmûd olur. Böyle olunca hakikate ittılâ' esbâbını tevfir eyle! Allah Teâlâ seni bu kitapta sana irâd ettiğimiz şeyleri anlamağa ve hakikatine vusûle muvaffak eylesin! Ve Allah Teâlâ bizi ve seni ilm-i ledünnî ile nefi'lendirsın. Ve bizi ve seni ulûm-i ledünniyye ehlinden kılsın! (Âmin

110 bi-izzetihî!)/

F İ H R İ S T - İ K İ T Â B

§

§ Müellif der ki, bu mukaddime ve temhîdden fâriğ olduğumuzda, onlardan bir sırr-ı muayyene vukûfu murâd eden kimsenin suhûletine râğbeten, fihrist-i ebvâb hakkında bir fasıl takdîmini münâsib gördük. Fihristte olan bâba nazar eder, ona matlabı âsân olur, inşaallahü Teâlâ.

- Birinci bâb** : Bedenin hükümdârından ibâret olan halife-i vücûd; ve sûfiyyenin onun hakkında garazları; ve onların ta'biri beyânındadır.
- İkinci bâb** : Onun mâhiyyeti ve hakikatı hakkında ulemânın ihtilâfı beyânındadır.
- Üçüncü bâb** : Medîne-i cisimde ikâmet ve onun bu halifeye bir mülk olması cihetinden tefâsîli beyânındadır.
- Dördüncü bâb** : Kendisinden dolayı akıl ve hevâ arasında hurûb vâkı' olan sebebin zikrine dâirdir.
- Beşinci bâb** : İmâm-ı vâhîde hâs olan isim ve onun sıfâtı ve ahvâli beyânındadır.
- Altıncı bâb** : Bu medînenin kadısı olan adl beyânındadır ki, onun ahkâmını ve tedbîrâtını âlimdir.
- Yedinci bâb** : Vezîr ve onun sıfâtı beyânındadır.
- Sekizinci bâb** : Firâset-i hikemiyye ve şer'îyye beyânındadır.
- Dokuzuncu bâb** : Kâtib ve onun sıfâtı ve kütübü beyânındadır.
- Onuncu bâb** : Ashâb-ı cibâyât ve harâc olan âmiller ve müseddidler beyânındadır.
- On birinci bâb** : Cibâyâtın hazret-i ilâhiyyeye ref'i ve imâm-ı kudsinin onlara vukûfu ve onları Melik-i Hak Sübhânehû hazretlerine ref'i beyânındadır.
- On ikinci bâb** : Müfsidlere müteveccih olan sefîrler ve resûller beyânındadır.
- / On üçüncü bâb** : Siyâset-i kuvvâd ve ecnâd ve onların merâtibi

beyânındadır.

- On dördüncü bâb : İnde'l-likâ siyâset-i hurûb ve tertîb-i cüyûş beyânındadır.
- On beşinci bâb : Bu mertebeye gâlib olan sırrın zikrine ve onun üzerine tenbîhe dâirdir.
- On altıncı bâb : Rûhâniyyetin, ya'nî rûhun fusûl-i sene üzerine tertîb-i gıdâsı beyânındadır.
- On yedinci bâb : İnsana mevdû' olan havâss-ı esrâr beyânındadır; ve o beş bâb üzerinedir.

Birinci bâb: İfâza-i akıl keyfiyyeti beyânındadır ki, ebvâb-ı kitâbın on sekizincisidir.

İkinci bâb: Hucub-i mâni'a beyânındadır ki, ebvâb-ı kitâbın on dokuzuncusudur.

Üçüncü bâb: İmâm-ı mübinden ibâret olan levh-i mahfûz ve levh-i mahv ve isbât beyânındadır ki, ebvâb-ı kitâbın yirmincisidir.

Dördüncü bâb: Esbâb-ı zeferât, ya'nî tarabdan veyâhut kederden teneffüs-i şedîdin esbâbı beyânındadır ki, ebvâb-ı kitâbın yirmi birincisidir.

Beşinci bâb: Mürîd-i sâlike vasıyyet beyânındadır. Bu da fasıllar üzerine olup onunla kitap hatm olunur.

B İ R İ N C İ B Â B

Bedenin Hükümdârından İbâret olan Halife-i Vücûd ve Süfîyyenin Onun Hakkında Garazları ve Onları Ta'biri Beyânındadır.

§ §

Ma'lûm olsun ki, muhakkak bu halife "rûh-i küllî"dir. Ve Allah Süb-hânehû ve Teâlâ ona: *وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً* (Bakara, 2/30) ya'nî "Yâ Habîbim, zikr et şu vakti ki, Rabb'in melâikeye ben yeryü-zünde bir halife kılıcıyım, dedi" kavl-i şerîfinde tenbîh buyurdu. Ve âlem-i asgârda onun i'tibârı arz-ı bedende "rûh"un istihlâfıdır. Biz bu ki-tabın ibtidâsında ona işâret / eylediğimiz şeyde kasd eyledik; ve bu mec-mû'da onun ihrâcına azm eyledik. Ve hayât-ı dünyânın zâhirini bilen ve âhiretlerinden gâfil olan a'mâ nâkıdlerin ta'n ve intikâdı korkusunu tem-hîd eyledik. Ve nâkıdın ona bir tarîk bulamaması için murâd eylediğimiz şeyin hakikatini ızhâr eyledik. İmdi biz Allah Teâlâ'nın bereketi üzerine söyleriz. Allah Teâlâ ise hakkı söyler ve doğru yola irşâd eyler.

Ma'lûm olsun ki, bu kitabın ibtidâsında şerh olunduğu üzere vücûd-i vâhid-i hakîkinin libâs-ı gayriyyet ile zuhûru mertebe-i rûhda vâkı' ol-muştur. Ve bu mertebe ferd ve vâhiddir. Zîrâ vâhidden ancak vâhid sâdır olur. Muhakkıkın buna "rûh-i küllî" ve "halife-i evvel" derler. Ve rûh-i küllî emr, ya'nî şe'n-i küllî-i ilâhîdir. Nitekim âyet-i kerîmede *قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي* (İsrâ, 17/85) buyrulmuştur. Ve bu rûh-i küllinin cüz'îyyât ve te-vâbî'i bî-nihâyedir. Zîrâ şe'n-i küllî-i ilâhînin bî-nihâye cüz'îyyâtı ve te-vâbî'i vardır ki, bunlara "şuûnât-ı ilâhiyye" ve "niseb-i ilâhiyye" derler. Vâhidin nisebi kabîlindendir. Zîrâ vâhidin nısf, sülüs, rub', hums ilh... gibi bî-nihâye nisebi vardır. Ve rûh-i küllî, "hakikat-i Muhammediye"nin küllen mertebe-i rûhiyyette tenezzülünden başka bir şey değildir. Nite-kim hadîs-i şerifte *أول ما خلق الله رُوحِي* buyrulmuştur. İmdi bu rûh ve onun

tevâbi'i ve cüz'iyâtı mertebe-i rûhiyyette kaldıkça, âsâr-ı fiiliyye-i hilâfet zâhir olamayacağından, ba'dehû bu rûh-i külliden ilm-i ilâhîde sâbit olan suver-i esmâ-i ilâhiyyenin mezâhiri temeyyüz eyledi. Nitekim hadis-i şerifte: *انا من الله والمؤمنون من نوري* buyrulmuştur.

Şârih-i *Mesnevî*, Bahr'ul-ulûm Mevlânâ Abdü'l-Aliyy (ks) *Risâle*'lerinde buyururlar ki: "Ervâh iki kısımdır: Bir kısmının tasarruf ve tedbîr hasebiyle ebdâna taalluku yoktur; cismimizde olan nefis-i nâtıkanın tedbîr ve tasarrufu gibi. Ve onlara "Kerûbiyân" derler. Bunlar dahi iki kısımdır: Bir kısmının / âlem-i ecsâmdan haberi yoktur. Zîrâ bunlar "mecânîn"dirler. Tecelliyât-ı vahdet kahrı onların dânişlerini yakmıştır. Âdem'e secdeye ve ser-furûya me'mûr olmadıklarının sebebi budur. Onlar azamet-i Hak Teâlâ'da âşûfte ve divâne ve cemâl-i Hakk'ı mütâlaada yegânedirler. Ve onlara "melâike-i müheyyeme" derler. Ve bir kısmının da her ne kadar âlem-i ecsâma taalluku yok ise de, onların her bir ferdi ecsâmdan bir cisim üzerinde müdebbirdir. Cism-i Zeyd'i rûh-i Zeyd'in müdebbir olması gibi. Bunlar Kayyûmiyyet'in müşâhede-i içinde âşûfte ve mütehayyirdirler. Fakat onlar bârigâh-ı ulûhiyyetin hâcibleri ve feyz-i rubûbiyyetinin vâsıtalarıdır. Ve feyz-i hazret-i akdes ve a'lâ iki kısım üzerinedir: Biri "feyz-i vech-i hâs" ve diğeri "feyz-i silsile-i tertîb"dir. "Feyz-i vech-i hâs" Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin sereyânı cihe-tinden abdin kalbine, gayrın vâsıtası olmaksızın, fâiz olan bir feyzen ibârettir. Ve "feyz-i silsile-i tertîb" zikr olunan hâcibler vâsıtasıyla olur. Ve onlara "melâike-i ceberûtiyye" derler. Ve onların reîsine "rûh-i a'zam" derler. Ve diğeri bir i'tibâr ile "kalem-i a'lâ" derler. Nitekim *اول ما خلق الله القلم* buyrulmuştur. Ve diğeri bir i'tibâr ile de "akl-ı evvel" derler. Nitekim *اول ما خلق الله العقل* buyrulmuştur. Ve "rûh-i a'zam" bu tâifenin saff-ı evvelindedir. Ve "rûhu'l-kuds," ki ona "Cebrâîl" derler, onların saff-ı ahirindedir. Ve diğeri kısmı, her biri bir cisimde tedbîr ve tasarruf i'tibâriyle, âlem-i ecsâma taalluk ederler. Ve onlara "rûhâniyân" derler. Ve bunlar dahi iki kısımdır: Bir kısmı semâviyyâtta tasarruf ederler; ve onlara "melekût-i a'lâ" derler. Ve diğeri kısmı arziyyâtta tasarruf ederler; ve onlara "melekût-i ednâ" derler. Ve her bir şey üzerine bir melek müvekkeldir. Ve hadis-i şerifte "melekû'l-cibâl" ve "melekû'r-rîh" ve "melekû'r-ra'd" ve "melekû'l-berk" ve "melekû's-sehâb" vârid olmuştur. Tâ ki *فَسُبْحَانَ*

115 *الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ* (Yâsîn, 36/83) / hakikati nikâbını kaldırmaya. Bu ma'nâyı hakikati ile bilmek mümkün değildir. Ve "cin" ve "şeyâtîn" denilen ervâh-ı nâriyye "melekût-i esfel" cinsindendir. Ve onlardan ba'zıları nev'-i insânî üzerine taslît olunmuştur. Ve "İblis" onların reîsidir. Ve onlardan ba'zıları kâbil-i teklîf ve vahy ile muhâtabdır. Eimme-i tarîk ve

sâdât-ı tahkîk indinde onlar hakkında ihtilâf-ı kesir vardır. Ve her biri kendi makâmından haber vermiştir. Ve onun şerhi uzundur.”

Ervâh ve hakikat-i melâike-i kirâm hakkında fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'e yazılan şerhin mukaddimesinde bir takım ma'lûmât-ı esâsiyye zikr edilmiştir. Burada tekrârı mûcib-i tatvîl olur. Şu kadar îzâh edelim ki, melek “kuvvet” ve “şiddet” ma'nâsınadır. Ervâh sıfât-ı ilâhiyyeden birer sıfat olan Hayat ve Kudret sıfatlarının libâs-ı gayriyyet ile zâhir olan mezâhiridir. Merâtib-i vücûdda ef'âl-i ilâhiyye onlar ile zuhûr eder. Zîrâ bir vücûdda hayat ve kudret olmasa, ondan aslâ bir fiil sâdır olmaz. Ve ef'âl-i ilâhiyyenin mertebe-i azharı âlem-i şehâdettir. Binâ-enaleyh halîfe-i vücûd olan bu “rûh-i küllî”nin yekdiğerinden mütemeyyiz olan tevâbi'ine hitâben Hak Teâlâ اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً (Bakara, 2/30) buyurmuştur. Ve âlem-i ekber olan hazret-i şehâdette halîfe “Âdem”dir. Ve âlem-i asgar olan “Âdem”de onun i'tibârı arz-ı bedende “rûh”un istihlâfidir. Nitekim bu kitabın ibtidâsında استخرج الانسان من وجود علمه الى وجود عينه..... ibâresinde işâret eylediğimiz ma'nâda bunu kasd eyledik. Ve bu kitabın hey'et-i mecmûasında da o halîfe-i vücûdun ihrâç ve ızhârına azm ettik. Ve يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غٰفِلُونَ (Rûm, 30/7) âyet-i kerîmesinde beyân buyrulduğu üzere, hayât-ı dünyânın havâss-i hamse ile mahsûs olan zâhirini bilip ve basar-ı / basîretleri kör olmasından dolayı avâkıb-ı umûru göremeyip gaflet içinde bulunan münekkıdlerin ta'n ve intikâdı havfını bundan evvel mürûr eden “Temhîd” unvânı altındaki bahiste tafsîl ve îzâh eyledik. Ve akl-ı cüz'ilerinin dâiresinde mahsûr kalan mahdûdül'efkâr ulemâ-i rusûm ile ulûm-i tabîiyye feylesoflarından ibâret olan bu a'mâ nâkıdlerin bu kitaptaki beyânâta bir tarîk-ı ta'n ve tenkîd bulamamaları için, beyânâtımızda murâd ettiğimiz ma'nânın hakikatini delâil ve berâhin ile ızhâr ettik. İmdi biz Allah Teâlâ'nın bereketi ile söylüyoruz. Ya'nî bizim kelâmımız Cenâb-ı Hak'tandır. Ve Hak Teâlâ ise hakkı söyler ve doğru yola irşâd eyler.

§

[SEBEB - İ TE'LİF - İ KİTÂB]

§

/ Bu kitâbı sebep-i te'lîfimiz bu idi ki, şeyh-i sâlih Ebû Muhammed el-Mûrûrî'yi ziyâret eylediğim vakit onun indinde “Hakîm”in, Zül-karneyn için, onunla berâber meşye kudreti olmadığı vakitte, tasnîf eylediği Sırru'l-Esrâr kitabını buldum. Ebû Muhammed bana dedi ki: “Bu müellif bu

memleket-i dünyeviyyenin tedbirine nazar etmiştir. Ve ben senden kendisinde saâdetimiz bulunan ve ona tekâbül eden memleket-i insâniyyenin siyâsetini isterim." İmdi ben ona icâbet ettim. Ve hakîmin ona tevdi' ettiğinden daha çok tedbir-i mülk ma'nâlarını bu kitaba tevdi' eyledim. Ve onda "Hakîm"ın mülk-i kebirin tedbiri hakkında gaflet ettiği bir takım şeyleri ızhâr eyledim. Ve onu Mûrûr şehrinde, dört günden daha az bir zaman içinde itmâm ettim. Ve kitabın cirmi, bu kitabın cirminden rub' ve sülûs derecesinde idi. İmdi bu kitap mülûkûn hâdimine onun hizmetinde; ve tarîk-ı âhiret sâhibine dahi onun kendi nefsinde menfaat-bahşdır. Ve herkes kendi niyyeti ve kasdı üzerine mahşûr olur (Vallâ-hü'l-müste'ân).

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bu kitabın sebab-i te'lifini beyânen buyururlar ki: "Şeyh Ebû Muhammed el-Mûrûrî'yi ziyâret ettiğim vakit, onun nezdinde *Sırru'l-Esrâr* isminde bir kitap gördüm. "Mûrûr" "mîm"ın ve evvelki "râ"nın zammı ile Afrika-yı şimâlîde vâkı' bir şehrin ismidir. Cenâb-ı Şeyh (ra) İspanya'dan oraya geçip seyahat buyurmuş ve o diyârın ehlullâhı ile sohbet eylemiştir. Hz. Şeyh-i Ekber (ra) bu *Sırru'l-Esrâr* kitabını te'lif eden "Hakîm"ın ismini zikr etmemiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de kıssası beyân buyrulan İskender Zü'l-karneyn'in ahdinde ber-hayât olan bir zât olduğu, ve bu kitabı za'f-ı pîriden / nâşî onunla berâber seyâhate kudreti olmadığı vakitte, dâimâ nezdinde bulundurarak idâre-i hükûmette mündericâtından istifâde etmesi kasdiyle Zü'l-karneyn için tasnîf eylediği anlaşılmaktadır. İhtimâl ki, bu kitabın bir nüshası Afrika-yı şimâlîde kâin kütüphânelerin bir köşesinde mevcûddur. Mündericâtı memleket-i dünyeviyyenin tedbirine dâir olduğuna göre bir hukûk-ı idâre kitabı demek olur.

Hz. Şeyh buyururlar ki: Ebû Muhammed bana hitâben şöyle dedi: Bu müellif, ya'nî bu Zü'l-karneyn'in Hakîm'i, bu kitabında memleket-i dünyeviyyenin tedbirinden ve idâresinden bahs etmiştir. Ve ben senden bu kitaba mukâbil olarak memleket-i insâniyyenin siyâsetini isterim ki, bu siyâseti bilmekte bizim saâdet-i uhreviyyemiz husûle gelir. Ya'nî memleket-i dünyeviyyede, nasıl ki hükümdâr ve onun vezîri ve sâir tevâbi'-i idâriyyesi varsa, bir memleket hükûmünde olan vücûd-i insânide de öylece bir hükümdâr ve vezîri ve sâir tevâbi'-i idâriyyesi vardır. Bunlar nelerden ibârettir ve nasıl tasarruf ve tedbir ederler? Bunları beyân et! Ben Ebû Muhammed'in bu talebini kabûl ettim. Ve Hakîm-i Zü'l-karneyn'in o kitaba derc etmiş olduğu tedbir-i mülk ma'nâlarından daha çoğunu ona mukâbil olarak te'lif ettiğim bu kitaba derc eyledim. Ve Hakîm-i Zü'l-karneyn'in kendi kitabında mülk-i kebirin, ya'nî memleket-i dünyeviyyenin, tedbiri hakkında gaflet ettiği bir takım husûsâtı da

beyân ve ızhâr eyledim. Ve bu kitabımı Mûrûr şehrinde dört günden daha az bir zaman içinde bitirdim. Ve kitâb-ı Hakîm'in cirmi, benim kitabımın cirminden takrîben rub' veyâ sülûs derecesinde bir şey idi. İmdi benim bu kitabımda memleket-i dünyeviyyenin tarz-ı idâresi mündemic olduğundan hükümdârânın hizmetinde bulunan kimselerin işine yarar. Ve kezâ onda vücûd-i insânîde, nizâm-ı ilâhî dâiresinde tasarruf ve tedbîr husûsâtı da mündemic bulunduğundan, tarîk-i âhîret sâhiblerine, kendi nefislerinde mûcib-i istifâdedir. Ve her bir kimse benim bu kitabımdan bir niyyetle istifâde eder. Ve her kişi kendi niyyeti ve kasdi üzerine mahşûr olur. (Vallâhü'l-müsteân),

§ § §

Allah Teâlâ senin basîretini tenvîr eylesin! Ma'lûmun olsun ki, Allah Teâlâ hazretlerinin, irâdeten ve ihtiyâren, ilk ihtiyâr eylediği mevcûd, mezheb-i kavimde, basît-i rûhânî, ferd ve gayr-i mütehayyiz bir cevherdir. Ve diğerlerinin mezhebinde mütehayyizdir. Onun mâhiyyeti hakkında, üzerine kelâm vârid olan şey hasebi üzerine olan bahis bu kitabın ikinci bâbındadır. Ve eğer Hak Sübhânehû murâd ede idi, ba'zı nâsın "Vâhidden ancak vâhid / sâdır olur" sözünden ibâret olan iddiâsına muhâlif olarak, def'a-i vâhidede mevcûdât-ı müteaddide ihtirâ' eyler idi. Ve eğer böyle olsa, irâde kâsır ve kudret nâkıs olur idi. Zîrâ def'a-i vâhidede eşyâ-yı müteaddidenin vücûdu li-zâtihî mümkün ve gayr-i mümteni'dir. Ve mümkün kudretin mahall-i taallukudur. İmdi eğer ilk mevcûdun vâhid olduğu sâbit oldu ise, Hak Teâlâ cânibinden ihtiyârdır. Bu halifeyi, müellif ve ehl-i hakâyık ibârât-ı muhtelif ile söyler ve ta'bîr eder. Onlardan her bir ibârenin bir ma'nâsı vardır. Onlardan ba'zısı ona "imâm-ı mübîn" ta'bîr eder. Ve onlardan ba'zıları ona "Arş" ta'bîr eyler. Ve onlardan ba'zıları da ona "mir'ât-ı Hak" ve buna müşâbih ta'bîr eder. İmdi biz onların, onun hakkındaki ta'bîrlerini ve Allah Teâlâ'nın ancak ona vehb eylediği ve ona tahsîs ettiği, onun sıfatlarındaki i'tibârâtın zâhir olan şey hasebi üzerine, bu ibârât ile hangi ma'nânın ona hâs olduğunu zikr ederiz.

120

Allah Teâlâ senin kalb ve rûh ve akıl gözünü nûr-i ma'rîfet ile tenvîr eylesin! Ma'lûmun olsun ki, Allah Teâlâ hazretlerinin irâdesi ve ihtiyâriyle en evvel ihtirâ' ve icâd buyurduğu mevcûd, muhakkıkînin mezhebine göre öyle bir cevherdir ki, onda terkîb yoktur, basîttir. Zîrâ terkîb ecsâmın şânıdır. Ve ilm-i kimyâda her ne kadar anâsır "basît" ve "mürek-

keb" olarak iki nev'a ayrılmış ise de, bu tenvî' o fennin nokta-i nazarına göredir. Zîrâ anâsır-ı basîta dahi "ma'nâ" ile "sûret"ten mürekkebdir. Ve her birinin ma'naları kendilerine hâs olan evsâftır. Meselâ basît olan müvellidü'l-mâ'nın evsâfı müvellidü'l-humûzaya benzemez. Ve azotun evsâfı da bunlara / benzemez. Diğer taraftan keşfiyyât-ı ahîreye göre elekt-ron nazariyyesi her bir unsur-i basîtin dahi mürekkeb birer madde olduğunu beyân etmektedir. Binâenaleyh bu ilk cevherin besâteti bunlar gibi değildir; basît-ı hakîkidir ve rûhânîdir, ya'nî ma'nevîdir. Zîrâ ma'nâda terkîb yoktur. Ve bu cevher-i basît-ı rûhânî ikilikten ârî olan bir ferddir. Ve gayr-i mütehayyizdir, ya'nî fezâda bir mahall-i mahsûs işğâl etmez. Nitekim insanın hüceyrât-ı dimâğîyyesi gâyet küçük olduğu halde onda nâmütenâhînin ma'nâsı ve diğer maânî-i mütevâliyye-i bî-nihâye vücûd-pezîr olur. Bu küçük hüceyrâta bu maâninin taalluku onların gayr-i mütehayyiz olmasından nâşîdir. Eğer mütehayyiz olsa bu azîm maâninin o kadar küçük bir mahalde vücûd-pezîr olamaması lâzım gelir idi. İşte "rûh" hakkında ulemâ-i muhakkîkinin mezhebi budur. Fakat dâire-i akıldâ mahsûr kalan ulemânın ve hükemânın mezhebinde bu cevher mütehayyizdir; ya'nî fezâda bir mahal işğâl eden nevî'dendir. Onun mâhiyyeti hakkında ne gibi bir söz söylemek icâb ederse bu kitabın ikinci bâbında zikr olunmuştur.

Bu cevher-i basît-ı rûhânînin ferd olarak icâdı hakkında ba'zı kimseler, ya'nî hükemâ ve felâsife, "Vâhidden ancak vâhid sâdır olur" düstûrunu sebep gösterirler. Halbuki mertebe-i ulûhiyyette, ya'nî vücûd-i mutlakın mertebe-i vahdetinde, meşîyyet sâbittir. Ve sîfât-ı sâire gibi bir sıfat olan meşîyyet sâbit olunca, emr-i ihtirâ'da böyle bir düstûra tebaiyyet mecbûriyyeti yoktur. Binâenaleyh Allah Teâlâ hazretleri murâd ede idi, ilk evvel böyle bir cevher-i ferd ihtirâ' etmeyip, def'a-i vâhidede mevcûdât-ı müteaddide ihtirâ' ve icâd eyler idi. Eğer hükemâ ve felâsifenin zehâbı gibi olsa idi, Hak Teâlâ irâdesini icrâda kâsır ve âciz ve kudreti de nâkıs olur idi. Böyle olunca "Vâhidden ancak vâhid sâdır olur" sözü / mertebe-i vahdet için sâdık değildir. Belki bu söz bilcümle sîfât ve niseb ve nuûttan münezzeh olan mertebe-i ahadiyyet için sâdıktır. Nitekim Hz. Şeyh İbrâhîm Şettârî (ks) *Âyine-i Hakâyık-nümâ* risâlesinde şöyle buyurur: "Vaktâki zât-ı lâ-taayyün sûret-i taayyün ile zuhûr eder, onun ilk tenezzülüne 'taayyün-i evvel' ve 'ilm-i mutlak' ve 'vücûd-i mutlak' derler. Zîrâ şuûr-i zât ve vicdân-ı zât, bu mertebede bilâ-kayd-ı ma'lûm ve gayriyyet, mutlakdır. Bu mertebe mertebe-i sâninin hilâfınadır. Zîrâ o mertebede ilm-i zât 'a'yân-ı sâbite' kayd-ı ma'lûmu ile mukayyedir. Ve bu mertebeye ondan dolayı 'vahdet-i hakikî' derler ki, bu nefis-i 'taayyün-i evvel'in ismidir. Çünkü الواحد الا الواحد لا يصدر من الواحد. Bu mertebede ta'did ve

a'dâd-ı kesret ve efrâd yoktur." İşte bu izâhâtta anlaşılr ki, bu sözün, kendisinde meşîyyet sâbit olan mertebe-i vahdet için ıtlâkı irâdeye acz ve kudrete noksan isnâdını mûcib olduğundan Hz. Şeyh (ra) bu mertebe hakkında bu kelâmı bi-hakkın nefy buyururlar. Zâten def'a-i vâhidede eşyâ-yı müteaddidenin vücûdu li-zâtihi mümkündür ve müstahîl değildir. Ve mümkün olan bir şey dahi kudretin taalluk edeceği bir şeydir. Böyle olduğuna şâhid bu âlemde bir çok misâller vardır. Meselâ bir tas içine sabunlu su koyup üzerine sabunlanmış bez örtülüp gergin bir sûrette tutulsa ve kenârından üflense def'a-i vâhidede binlerce köpük peydâ olur. Bu ise bir asıldan nefha-i vâhide ile def'aten suver-i müteaddide izhârından başka bir şey değildir.

İmdi eğer ilk mevcûdun vâhid olduğu sâbit oldu ise, bu sübût-i vahdet keyfiyeti / ancak Hak Teâlâ hazretlerinin meşîyyeti ve ihtiyârı ile vâkı' olmuştur. Hak Teâlâ onu böyle dilemiştir. Bu halife hakkında gerek müellifin ve gerek sâir ehl-i hakâyıkın ibârât-ı muhtelifi ile bir takım ta'bîrâtı vardır. Ve bu ta'bîrâtta her bir ibârenin dahi birer ma'nâları vardır. O ehl-i hakâyıktan ba'zısı o halîfeye "imâm-ı mübîn" derler. Ve ba'zılar "Arş" ta'bîr ederler. Ve ba'zıları da "mir'ât-ı Hak" derler. Ve buna müşâbih ta'bîrât-ı sâire isti'mâl ederler. Binâenaleyh biz o ehl-i hakâyıkın o halife hakkındaki ta'bîrlerini ve Allah Teâlâ hazretlerinin ancak o halîfeye bahş eylediği ve ona tahsîs ettiği bir takım sıfatlardaki itibârâtta zâhir olan şeylere nazar edip bu ibâreler ile hangi ma'nânın ona tahsîs edilmiş olduğunu zikr ve beyân ederiz. Ya'nî o "halife"nin hangi sıfatına nazaran "imâm-ı mübîn" demişlerdir; ve hangi sıfatına nazaran "Arş" ta'bîrini kullanmışlardır? Bunları beyân ederiz.

§

F A S I L

[R Ū H H A K K I N D A K İ B E Y Â N Â T]

§

Müellif dedi: Kavm (radıyallâhü anhüm) şöyle zikr eyledi ki: Ebû Hâmid el-Gazzâlî (ra) onlardandır, muhakkak "Rûh"dan ibâret olan bu "halife" âlem-i emrdendir; ve ıstılâhan âlem-i halktan değildir. Bunlar Hak Teâlâ'nın قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي (İsrâ, 17/85) kavliyle ihticâc eylediler; ve tebyîn için lafzı buradan ittihâz eylediler. Ve âlem-i emr ile Allah Teâlâ'dan bilâ-vâsita ancak emr-i Azîz'in müşâfehesiyle sâdır olan her bir şeyi murâd ettiler. Ve o vücûd-i mutlaka izâfe ile sebep-i sânidir; sebep-i

evvel mevcûd-i mukayyede izâfe iledir; o da mübtede'âttır. Ve âlem-i halk sebep-i mütekaddimden min-gayr-i müşâfeheti'l-emr sudûr eden her bir mevcûddur ki, o da "kelime"dir. Seyyid-i âleme ve onun Hâlık'ına ve mürebbîsine işâreten Hak Teâlâ **أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ** (A'râf, 7/54) buyurdu. İmdi vaktâki bu takarrur eyledi, hakikat bilindikde elfâz arasında buhl yoktur. Allah Teâlâ hakkı söyler ve doğru yola irşâd eyler.

Bu kitabın müellifi olan Hz. Şeyh-i Ekber (ra) buyurur ki: Tâife-i muhakkıkîn (r. anhüm) "halife" hakkında şöyle beyân ederler; ve Ebû Hâmid Gazzâlî (ra) o tâifedendir: Muhakkak "rûh-i küllî"den ibâret olan bu "halife" âlem-i emrdendir, çünkü şe'n-i küllî-i ilâhîdir; ve şe'n-i ilâhî ise ma'nâdır. Ve tâife-i muhakkıkîn'in vaz' eylediği ıstılâh mûcibince âlem-i halktan değildir. Bu tâife-i kirâm rûhun âlem-i emrden olduğuna ¹²⁵ **قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي** (İsrâ, 17/85) / âyet-i kerîmesini delîl olarak gösterirler. Ve tebyîn-i maksad için "âlem-i emr" ıstılâhını buradan vaz' eylediler. Ve "âlem-i emr" ta'bîri ile, Allah Teâlâ cânibinden, merâtibden hiç bir mer-tebenin ve etvâr-ı hilkatten hiç bir tavrın tavassutu olmaksızın, ancak emr-i Azîz'in müşâfehesiyle, ya'nî "Kün!" emriyle sâdır olan her bir şeyi murâd ettiler. Nitekim Hak Teâlâ **أَنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ** (Nahl, 16/40) buyurur. Ve o âlem-i emr vücûd-i mutlaka izâfe ile sebep-i sânidir. Çünkü âlem-i emre nazaran sebep-i evvel vücûd-i mutlakdır. Eğer vücûd-i mutlak olmasa "Kün!" emrinin masdarı bulunmaz idi. Mas-dar ise sâdır olan şeyin sebebidir. Fakat yine o âlem-i emr, vücûd-i mu-kayyede, ya'nî âlem-i halka izâfe ile "sebeb-i evvel"dir. Zîrâ vücûd-i mu-kayyedin masdarı âlem-i emrdir. Ve vücûd-i mukayyed dediğimiz şeyler mübtede'ât-ı ilâhiyyedir. Nitekim Hak Teâlâ **بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ** (Bakara, 2/117) buyurur. Semâvât ve arz mübtede'âttan ve âlem-i halktandır. Ve muhakkıkîn-i kirâm hazarâtı "âlem-i halk" ta'bîrinden müşâfehe-i emr, ya'nî "Kün!" emri, olmaksızın sebep-i mütekaddimden, ya'nî sebep-i evvel olan âlem-i emrden sudûr eden her bir mevcûdu murâd ederler ki, bu mevcûd dahi mevcûd-i mukayyedir. Ve bu mevcûd-i mukayyede "keli-me" ta'bîr ederler. Zîrâ kelime, nasıl ki bir ma'nâyı hâmilten zâhir ve mahsûs ise, o mevcûd-i mukayyed dahi öylece bir ma'nâyı hâmilten zâhir ve mahsûstür. İşte bu i'tibâr ile senin ve benim vücûd-i mukayyedemiz birer "kelime"dir. Hak Teâlâ hazretleri ma'nâ-yı küllîyi hâmilten zâhir olan "seyyid-i âlem"e ve onun Hâlık'ına ve mürebbîsine işâreten Kur'ân-ı Kerîm'de **أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ** (A'râf, 7/54) buyurdu. İmdi vaktâki âlem-i emr ve halkın ma'nâları bu izâhât ile takarrur eyledi, bu hakikat bilindiği / vakit istediğin elfâz ile tebyîn-i ma'nâ edebilirsin. Ve

elfâz arasında şuhh ve buhl yoktur. Biz bu ma'nâ-yı Kur'ân-ı Kerîm'den iktibâs eyledik. Allah Teâlâ hazretleri ise Hakk'ı söyler ve doğru yola irşâd eyler. Binâenaleyh beyânâtımızı inkâr vâdisine gitme!

§

ONLAR ÜZERİNE MEVZÛ
İBÂRÂT-I MUSTALAHADIR

§

Müellif der ki, ehl-i maânîden ba'zı muhakkıkın (r. anhum) hazarâ tının ona "madde-i ûlâ" itlâk etmesine gelince, muhdesât hakkında ona "mümidd-i evvel" itlâk ettiklerinden "ûlâ"dır. Lâkin onlar Allah Teâlâ'nın onu, onunla icâd ettiği sıfat ile tesmiye ettiler. Ve bir şeyin böyle sıfâtan kâim olduğu şey ile tesmiyesi ba'îd değildir. Ve ancak ona "madde-i ûlâ" ile ta'bîr olundu. Zîrâ Allah Teâlâ eşyâyı iki nevi' üzerine halk etti: Biri sebep vâsıtası olmaksızın halk ettiği; ve onu diğer bir şeyin halkına sebep kıldığı şeydir. Ve itikâd-ı sahîh budur ki, Hak Teâlâ eşyâyı, ehl-i Hakk'a muhâlif olanların hilâfına olarak, esbâb ile değil, esbâb içinde yapar. Ve sahîh olan / budur ki, muhakkak ilk mevcûd sebep-i mütekaddim olmaksızın mahlûktur. Ve ba'dehû onun gayrisine bir sebep ve onun içinde madde oldu. Ve bu gayr, tekaddüm eden akd üzerine, ona mütevakkıftır. Açlığın ekle ve susuzluğun şürbe âdeten tevakkufu gibi; ve âlimin ilme ve hayyin hayâta aklen tevakkufu gibi ve bunun emsâli; ve sevâbın fiil-i tâata ve ikâbın ma'siyete şer'an tevakkufu gibi... Vaktâki bu maânîyi mülâhaza ettiler, ona "madde-i ûlâ" tesmiye etiler. Ve o güzeldir; ve onlar üzerine şer'an ve aklen hatâ yoktur.

Ve ba'zıları ona "Arş" ta'bîr etti. Buna haml edenlerin beyânı budur ki, vaktâki bir kavilde "Arş" âlemi muhîttir; ve diğer bir kavilde dahi cümle-i âlemdir; ve evâmîr ve nehyin menba'idır; ve ânifen mezkûr olan bu mevcûdu bu vecihden, ya'nî ittihâd ve ihâta cihetinden, "arş"a müşâbih buldular. Nasıl ki Arş âlemi muhîttir ve o felek-i tâsî'dir. Ma'raz-ı temeddühde Hak Teâlâ'nın الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (Tâhâ, 20/5) kavline nazaretmez misin? Eğer mahlûkat içinde ondan a'zamı ola idi, bu temeddüh vâkı' olmaz idi.

Havâssa mahsûs bir sır vardır. Lâkin burada bizim remz ettiğimiz bir sır vardır. Onun sâhibi ona vâkıf olduğu vakit onunla telezzüz eder. Ve o الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى kavlidir. İmdi bu âyette mezkûr olan Arş müs-

tevâ-yı Rahman'dır. Ve o sıfatın mahallidir. Ve bizim tesmiye ettiğimiz "halife" bu beyâna hamlen bir "Arş"tır. Allah (celle celâlühû) hazretlerinin müstevâsıdır. İmdi iki "Arş"ın arasındır ki, "Allah" ve "Rahmân" mâbeynidir. Her ne kadar *أَيَّامًا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى* (İsrâ, 17/110) ise de; ve bizim zikr eylediğimiz şeyde ehl-i esrâr indinde hafâ yoktur. Bu arş-ı mermûzdan hadd-i istivâ (Sav) Efendimiz'in *ان الله خلق آدم على صورته* kavlidir. / İmdi "Arş" zâtın hâmilidir ve sıfatın mahmûlün-aleyhidir. Ey ârif mütehakkık ol; ve ey vâkıf mütenebbih ol; ve ey vâris mütene'im ol! Ve Allah Teâlâ hakkı söyler ve O doğru yola irşâd eyler.

Muhakkıkın-i kirâm hazarâtının "halife" hakkında vaz' etmiş oldukları ıstılâhât beyânındadır:

Hız. Şeyh-i Ekber (ra) buyurur ki, ehl-i maâniden bulunan muhakkinin bazıları "halife"ye "madde-i ûlâ" ıstılâhını vaz' ettiler. Bu ıstılâhın sebep-i vaz'ı budur ki, muhdesâtın, ya'nî mevcûdât-ı izâfîyyenin ve mümkünâtın mebdî olduğu için o halîfeye "mümid-i evvel" ıtlâk ettiklerinden "ûlâ" ta'bîrini muvâfık buldular. Ve onlar bu "halife"yi, Hak Teâlâ nasıl bir sıfat ile icâd etmiş ise, bu sıfat ile tesmiye ettiler. Ve bir şeyin sıfattan kâim olduğu şey ile tesmiyesi aklen müsteb'ad bir şey değildir. Nitekim tabâbet ve hikmet ve kitâbet ilh... sıfatlarıyla kâim bulunan bir kimseye tabîb, hakîm ve kâtib tesmiyesi câizdir. Ve işte ancak bu ma'nâ sebebiyle "halife"ye "madde-i ûlâ" ta'bîr olundu. Zîrâ kitâbın evvelinden beri mürûr eden izâhâttan anlaşıldığı üzere, Allah Teâlâ eşyâyı iki nevi üzerine halk ve ızhâr etmiştir: Birisini sebep vâsıtası olmaksızın halk etmiş ve onu diğer bir şeyin halkına sebep kılmıştır. Ve ilk mevcûd olan "halife"yi, merâtibden hiç bir mertebenin ve etvâr-ı hilkatten hiç bir tavrın tavassutu olmaksızın ancak "Kün!" emrinin müşâfhesiyle ızhâr etti. Ve bu ilk mevcûdu, sâir muhdesâtın halk ve icâdına sebep kıldı. Ve itikâd-ı sahîh budur ki, Hak Teâlâ eşyâyı, ehl-i Hakk'a muhâlefet eden Mu'tezile ve Kaderiyye ve Cebriyye gibi bir takım tâifenin itikâdâtı hilâfına olarak esbâb ile değil, esbâb indinde yapar. Zîrâ eşyânın mutlakâ esbâb ile halkına itikâd kudret-i Hakk'ı bir kayd ile takyîd etmek demek olur.

130 Ve kayd tahtında olan ise acz içinde / bulunur; ve esbâbın vücûduna intizâra mecbûr olur. Hak Teâlâ ise halk-ı eşyâda esbâba muhtaç değildir. Fakat eşyâyı esbâb perdesi arkasında halk eder. Bu ise eşyâyı hikmet üzerine tertîb etmiş olmasındandır. Ve bu tertîb ayn-ı rahmettir. Meselâ Hak Teâlâ hazretleri bir kimseyi esbâbına teşebbüs etmediği halde hiç ummadığı bir vech ile ıgnâ edebilir. Nitekim buyurur: *وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ* (Talâk, 65/3). Ve bunun bu âlemde bir çok misâl-i zâhîrîsi görülmüştür; inkâra mecâl yoktur. Fakat gınâyı, ticâret gibi

bir sebep perdesi arkasına vaz' etmiştir. Bu da tahsîl-i gınâyı arzû edenlerin ne yolda hareket etmeleri lâzım geleceğini bilmeleri içindir. Ve kezâ açlık gibi bir marazın izâlesini ekle mütevakıf kılmıştır; ve sebep-i ekl bir perdedir. Karnı acıkan bir kimse ne yapacağını bilmek için, tokluğu sebep-i ekl perdesi arkasına vaz' etmiştir. Eğer böyle bir sebep olmasa insan açlık hâli içinde ne yapacağını bilemeyip şaşırır kalır idi. Halbuki Hak Teâlâ hazretleri tokluk hâlini esbâbın vücûdu olmaksızın dahi halk eder. Nitekim terâcim-i ahvâli mütâlâa olunan binlerce evliyâullâhın bir çok zamanlar ekl ve şürbe ihtiyacı olmaksızın yaşadıkları ve vücûdlarına da za'f târî olmadığı vâkı'dır. Bundan anlaşılır ki, Hak Teâlâ eşyâyı esbâb ile değil, esbâb indinde ve esbâb perdesi arkasında yapar. Ve sahîh ve sâbit olan budur ki, muhakkak ilk mevcûd, kendisinden evvel bir sebep mevcûd olmaksızın halk ve ızhâr buyrulmuştur. Ve ba'dehû bu ilk mevcûd kendinin gayrine bir sebep ve onun için bir madde olmuştur. Ve bu gayr, ya'nî ilk mevcûddan sonra hâdis olan şey, tekaddüm eden akd üzerine bu ilk mevcûda mütevakıftır. Ve bu tevakkuf dahi âdî ve aklî ve şer'îdir. Tevakkuf-i âdî açlığın ekle ve susuzluğun şürbe; ve tevakkuf-i aklî dahi âlimin ilme ve hayyin hayâta / ve kâdirin kudrete ve mürîdin irâdeye ve emsâline; ve tevakkuf-i şer'î de sevâbın fiil-i tâata ve isyânın ma'siyete tevakkufları gibidir.

İşte muhakkıkîn-i kirâm hazarâtı bu ma'nâları mülâhaza ettiklerinden dolayı o ilk mevcûd olan "halife"ye "madde-i ûlâ" tesmiye ettiler ve bu ıstılâhı vaz' eylediler. Ve bu tesmiye ve ıstılâh güzeldir. Ve bu tesmiyelerinden dolayı onlara şer'an ve aklen hatâ isnâd olunamaz. Ve muhakkıkînden ba'zıları o "halife"ye "Arş" ta'bîr ettiler. Ve "rûh-i küllî" olan o "halife"ye "Arş" tesmiyelerinin beyânı budur ki, bir kavilde Arş âlemi muhîttir; ve bir kavilde dahi cümle-i âlemdir. Ya'nî bir kavile göre Arş, âlemi muhît olan dokuzuncu felektir. Ve bir kavile göre de âlemin hey'et-i mecmûasıdır. Ve o Arş emir ve nehyin menba'idır.

Ma'lûm olsun ki, "Arş" kelimesinin bir takım maânî-i lügaviyyesi vardır: "Taht," "sakf-ı hâne" ve "izz ve câh" ve "kivâm" ve "bir işin sıhhati" ve "bir şeyin kavî tarafı" ve "yükseklik" ve "binâ" ma'nâlarına gelir. Ehl-i tefsîr ve hadîs maânî-i Kur'ân ve ahâdisden "Arş" hakkında iki ma'nâya zâhib olmuştur: Bir kavle göre Arş âlemi ihâta etmiştir. Ve onun hakikatini ancak Hak Teâlâ bilir. Ve bu ma'nâ "sakf-ı hâne" ma'nâ-yı lügavisine tevâfuk eder. Ve diğer kavile göre Arş, vücûd-i mutlakın bilcümle merâtibi ile berâber âlem-i şehâdetin hey'et-i mecmûasıdır. Ve bu ma'nâ dahi "taht" ma'nâ-yı lügavisine tevâfuk eder. Ve bunda ma'nâ-yı ittihâd vardır. Ve emr ve nehyin mevrîdi âlem-i şehâdet olduğundan, bunların menba'ı âlem-i şehâdeti muhît olan veyâhut / vücûd-i mutlakın

bilcümle merâtibiyle berâber âlem-i şehâdetin hey'et-i mecmûası bulunan Arş'tır.

İşte muhakkıkîn-i kirâm hazarâtı ânifen zıkr olunan bu ilk mevcûdu ve bu halîfeyi bu ittihâd ve ihâta cihetinden Arş'a müşâbih buldular. Nitekim zıkr olunan bir kavle göre Arş âlemi muhîttir; ve o Arş'ı dokuzuncu felek itibâr etmişlerdir. Ve eflâk hakkındaki tafsîlât hey'et-i atika ve cedîdeye göre İbrâhim Hakkı hazretlerinin *Ma'rifetnâme*'sinde ve Hz. Şeyh'in *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinde beyân edilmiş olduğundan burada beyânı tatvîli ve maksaddan tebâ'udu mücibdir.

İmdi Hak Teâlâ hazretlerinin zât-ı sübhânisi hakkında temeddühan buyurduğu الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (Tâhâ, 20/5) kavline nazar etmez misin? Eğer mahlûkat içinde ondan daha büyük bir şey olsa idi, bu temeddüh vâkı' olmaz idi. Ve bu الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى kavlinde havâssın anlayacağı bir sır vardır: O da budur ki: Zât-ı mutlak kendi kemâlâtını ızhâr için vücûdât-ı mukayyede ve kesîfeye müstevî olmuştur. Lâkin burada bizim remz ettiğimiz bir sır vardır ki, o sırrın sâhibi ve mâliki ona vakıf olduğu vakit, o sırrın inkişâfından hâsıl olan zevk ile mütelevviz olur. O da budur ki, bu âyet-i kerîmede mezkûr olan Arş müstevâ-yı Rahmân'dır; ve o Arş sıfatın mahallidir, ya'nî sıfat-ı rahmâniyyetin mahall-i tecellisidir. Ve sıfat-ı rahmâniyyetin Arş'ı "rubûbiyyet"tir. Ve rubûbiyyet mevcûdâtı ıktizâ eder; zîrâ rubûbiyyet merbûb ister. Binâenaleyh rubûbiyyetin Arş'ı dahi vücûdât-ı mukayyededir ki, onun ilk mertebesi "mertebe-i ervâh"dir. Ve rahmâniyyet hakâyık-ı esmâ ve sıfât ile zuhûrdan ibâret olup cemî'i merâtib-i hakkıyyeye mahsûs olan bir isimdir. Merâtib-i halkıyyenin onda iştirâki yoktur. Ve ulûhiyyet ahkâm-ı hakkıyye ve halkıyyeyi câmi'dir. Binâenaleyh rahmâniyyet ulûhiyyetten ehass ve ulûhiyyet rahmâniyyetten eamm olur.

Ve "halîfe" hakîkati itibârıyla / mazhar-ı ism-i Rahmân; ve maa'l-hakîka ve't-taayyün, âlem-i kebîr misillu mazhar-ı ism-i "Allah"dır. Ve bizim tesmiye ettiğimiz "halîfe" bu beyâna hamlen bir "arş"tır; ve Allah (celle ve celâluhû) hazretlerinin müstevâsıdır. Binâenaleyh "halîfe"nin vücûdu mazhar-ı ism-i Rahmân olan "Arş-ı mecîd" ile mazhar-ı ism-i "Allah" olan âlem-i kebîrden ibâret bulunan iki Arş'ın arasındır. Ya'nî "Allah" ve "Rahmân" mâbeynidir. Her ne kadar Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin اَيَّامًا تَدْعُوْنَ لَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنَى (İsrâ, 17/110) âyet-i kerîmesinde işâret buyrulduğu üzere bir çok esmâ-i hüsnâsı var ise de, bu iki isim esmâ-i sâirenin imâmıdır. Ve bizim zıkr eylediğimiz bu ma'nâda ehl-i esrâr indinde hafâ yoktur.

Bu âyet-i kerîmede işâret buyrulan Arş'a Rahmân'ın nasıl müstevî

olduğunu ta'rif eden bir delil istersen, o delil (Sav) Efendimiz'in ان الله خلق آدم على صورته kavlı münifidir. Zîrâ "Rahmân" Hak Teâlâ'nın esmâ-i zâtiyye ve sıfât-ı ma'neviyyesine râcî olan bir isimdir. Ve onun esmâ-i zâtiyyesi "ahadiyyet" ve "vâhidiyyet" ve "samediyet" ve "azamet" ve "kuddûsiyyet" ve emsâli olup ancak zât-ı vâcibü'l-vücûduna mahsûstur. Ve evsâf-ı ma'neviyyesi dahi "hayat," "ilim," "kudret," "irâde," "kelâm," "sem" ve "basar"dan ibâret olup bunlar merâtib-i halkıyyede zâhirdir. İmdi bu isim sebebiyle onun rahmeti kâffe-i merâtib-i hakkıyye ve halkıyyeye şâmil olur. Zîrâ O'nun merâtib-i hakkıyyede zuhûru sebebiyle merâtib-i halkıyye zâhir oldu. Binâenaleyh rahmet, hazret-i rahmâniyyeden cemî-i mevcûdât hakkında âmm oldu. Ve bundan dolayı onun zuhûru mevcûdâtta sâri oldu. Ve kemâli eczâ-i âlemin efrâdından her bir cüz'ünde ve ferdinde zâhir oldu.

İmdi vücûdât-ı izâfiyye vücûd-i mutlakın tenezzülâtından husûle gelmiş ve zâtında mahfî / olan niseb ve evsâf-ı ilâhiyyesinin ahkâmı, gayriyyet libâsiyle zâhir olan bu vücûdât-ı izâfiyye Arş'ını istilâ eylemiştir. Ve bu istilâ-yı ahkâm onun Arş'a istilâsıdır. Ve vücûdât-ı mukayyede ve izâfiyyeye "mahlûk" ismi verilmiştir. Ve bu isim buna âriyet hükmüyledir; hakîkatte cümlesi vücûd-i Hak'tır. Yoksa ba'zı kimselerin zannettiği gibi mahlûkun vücûdu müstakıl olup sem' ve basar gibi evsâf-ı ilâhiyye onda âriyet değildir. Bu hal yukarıdaki şerhlerde izâh olunduğu üzere bir vücûdun letâfet ve kesâfet hükmüyle tecellîsidir. Vücûdât-ı izâfiyyenin zübdesi ve hulâsası "âdem"dir. Binâenaleyh "âdem" merâtib-i hakkıyye ve halkıyyenin hâmil olduğu her şeyi hâmilidir. Böyle olunca Hak Teâlâ hazretleri "Âdem'i kendi sûreti üzere halk ve ızhâr buyurmuştur. Ve bil-cümle evsâf-ı ilâhiyyenin ahkâmı ona istilâ eylediğinden o "Arş-ı Rahmân"dır. O, hakîkati ile zâtı hâmilidir; ve evsaf-ı ilâhiyyenin dahi mahmûlüdür.

Ey sûret-i insâniyyede zâhir olup bizim bu sözlerimizi ârif olan kimse! Kendi vücûduna ve şuûnâtına dikkat edip mütehakkık ol! Ve ey bu ma'rifete vâkıf olan kimse, gayriyyet gafletinden uyan! Ve ey ulûm-i ledünniyye-i nebeviyyenin vârisi, bu ni'met-i ma'rifet ile mütena'im ol! Bizim sözlerimiz vâridât-ı Hak'tır. Ve Hak Teâlâ hakkı söyler ve doğru yola irşâd eyler.

/ Ve ba'zıları ona "muallim-i evvel" ta'bîr etti. Ve buna haml edenlerin beyânı budur ki, vaktâki onların indinde onun hilâfeti tahakkuk etti; ve o muhakkak emânet-i ilâhiyyenin / hâmilidir. Ve onun âlem-i asğardan olan nisbeti, âlem-i ekberden olan Âdem'e nisbetidir. Ve Âdem hakkında وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا (Bakara, 2/31) ya'nî "Âdem'e esmânın kâffesi-

ni ta'lim eyledi" denildi. Bu mevcûdda böyledir. Ba'dehû melâikeye hitâb edip *فَقَالَ أَنْبِؤْنِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ* (Bakara, 2/31), "Eğer siz sâdıklar-dan iseniz şu esmâyı haber veriniz, dedi." *قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا* (Bakara, 2/32). "Biz seni tenzih ederiz; biz ancak senin bize bildirdiğini biliriz, dediler." Böyle olunca bilmediklerini bildirmesini "halife"ye emr etti. Binâenaleyh Allah Sübhânehû onlara muallimlerine sücûd ile emr eyledi. Sücûd-i ibâdet değil, nâsın Ka'be'ye sücûdu gibi sücûd-i emrdir ve teşrîftir. Allâh'a sığınırız. Ben ona bir kimseyi teşrik etmem. Ve bu âlem-i insânide nefsi-i sücûd değil, semere-i sücûd mevcûddur ki, o da ancak tevâzu' ve huzû' ve sebk ve acz ile ikrârdır. Ve onun şerefi ve tekad-dümüdür. Ve bir makâmda mevcûd oldu ki, melâikeye ondan ta'lim eder. Binâenaleyh onlardan daha lâyıktır. Ve bu Allah'dan teşrîftir. Onun irâdesinin sübûtuna delil-i kâtrı *يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ* (Âl-i İmrân, 3/74)'dır. Ya'nî "Allah Teâlâ rahmetine ibâdından dilediğini muhtass kı-lar."

Havâs için burada bir sır vardır. Ve o esmânın vukû'u hîninde müsemmeyâtı muâyene etti mi, yoksa etmedi mi? Ve illâ müsemmâ ol-maksızın isim ıtlâkı nasıl sahîh olur? Ve bu mevzi-i nazar ve fikirdir. Ve sırr-ı sücûd buradadır. Onun izâhı mümkün değildir. Ve biz onu *Matâli'u'l-Envârî'l-İlâhiyye*'de zikr ettik. Müsemmeyâtı muâyene edip et-medişine gelince Bârî Teâlâ buna *بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ* (Bakara, 2/31) da tenbîh eyler. İmdi *هـ* işâret ve tenbîh içindir. Ve her ne kadar işâret / bu ta-rıkta re's-i bu'd üzerine ızhâran ve taleben ve ayn-ı illeti ızhâran vâkı' oldu ise de, işâret ancak hâzıra vâkı' olur. Biz deriz ki o, müsemmeyâtı muâyene etti, lâkin bir nev'-i sûret üzerine. Ve bunun beyânı budur ki, o onları kendi nefsinde hüviyyeti haysiyyetinden muâyene etti. Ve onu esrâr-ı âlemin mecma'ı ve onun nüsha-i suğrâsı ve fihrist-i câmi'i ve onun fevâidi için kıldı. Ve bu, Hak Teâlâ'nın bizim hakkımızda "hâülâi" kavlindeki işâretin fâidesidir. Ve o, bu kitapta garaz ve matlûbdur.

Muhakkıkîninden bazıları bu ilk mevcûda "muallim-i evvel" ta'bîr etti. Ve ona "muallim-i evvel" diyenlerin izâhı budur ki: Bu muhakki-kînin indinde o ilk mevcûdun hilâfeti tahakkuk etti; ve onun emânet-i ilâhiyyenin, ya'nî evsâf-ı nefsiyye-i ilâhiyyenin, hâмили olduğu anlaşıldı. Çünkü onun sem'i ve başarı Hakk'ın sem'i ve başarı; ve onun ilmi ve irâdesi Hakk'ın ilmi ve irâdesidir. Nitekim bâlâdaki şerhlerde izâh olun-du. Ve bu halîfenin âlem-i asğardan olan nisbeti, âlem-i ekberden olan Âdem'e nisbetidir. Ya'nî âlem-i ekberden zâhir olan Âdem bu âlem-i ek-bere nisbeten ne halde ise, âlem-i asğar olan insan cinsinden zâhir olan

halife ve insân-ı kâmil dahi bu âlem-i asğara nisbeten o haldedir. Zîrâ Âdem'siz âlem silinmemiş bir ayna mesâbesindedir. Ve kezâ insân-ı kâmil-siz insâniyyet dahi öylece paslı bir ayna mesâbesindedir. Vaktâki âlem-i ekber cemî'-i müştemilâtıyla yaratıldı; bunların efrâdı arasında, cem'iyet-i esmâiyyeyi hâiz ve bilcümle esmâ-i ilâhiyyenin âsârını / kendi nefsinde müşâhede edebilecek bir ferd yok idi. Meselâ melâike hakkında لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ (Tahrîm, 66/6) buyrulduğu cihetle onlarda emr-i ilâhîye muhâlefet mümkün değildir. Ve muhâlefet ve isyân olmayınca bittabi' Gaffâr ve Gafûr isimlerinin mahall-i tecellisi olamazlar. Ve İblis ve şeyâtîn esmâ-i celâliyyenin mezâhiri olduklarından esmâ-i cemâliyyenin mahall-i tecellisi değildirler. Ve kezâ cemâdât ve nebâtât ve hayvânâtın taayyünleri bir çok esmâ-i ilâhiyyenin kendilerinde zuhûr-ı âsârına müsâid olmadığından, onlar da bu esmânın mahall-i tecellisi değildirler. Ancak Âdem bu cem'iyeti hâiz olmak üzere ızhâr buyruldu. Nitekim Âdem hakkında Hak Teâlâ عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا (Bakara, 2/31) buyurur. Vaktâki âlem-i ekberden efrâd-ı âdemiyye zuhûra geldi, bu efrâddan her hangi biri kâmil olmadıkça bu esmâ-i ilâhiyyeyi kendi nefsinde müşâhede edip haber veremedi. Binâenaleyh ta'lim-i esmâ husûsunda Âdem âleme nazaran nasıl ise, âdemiyyete nazaran dahi insân-ı kâmil böyledir.

Ve ma'lûmdur ki, Hak Teâlâ melâikeye hitâben: "Ben arzda halife yaratacağım" (Bakara, 2/30) buyurduğu vakit, melâike "Yâ Rab sen yer-yüzünde fesad yapan ve kan döken kimseyi halife yapar mısın? Halbuki biz seni tesbîh ve takdîs ediyoruz" (Bakara, 2/30) dediler. Hak Teâlâ "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" (Bakara, 2/30) buyurdu. Ve ba'dehû melâikeyi da'vâlarında ilzâm için "Ey melâike, da'vâ-yı kifâyetinizde sâdık iseniz, şu esmâyı haber veriniz!" (Bakara, 2/31) buyurdu. Onlar dahi "Biz mazhar olduğumuz Sübbûh ve Kuddûs isimlerinin icâbâtını biliriz. Ve senin bize öğrettiğin bunlardır; biz ancak bunları biliriz" dediler. Ba'dehû Hak Teâlâ Âdem'e: يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ (Bakara, 2/33) ya'nî "Ey Âdem, onlara esmâyı sen beyân et!" buyurdu. Ve Âdem onları beyân etti. Binâenaleyh melâike o esmâyı kendi nefislerinde müşâhede etmekle değil, / Âdem'in kendi nefsinde müşâhededesi üzerine vâkı' olan beyânı ile öğrendiler. Binâenaleyh onların esmâyı olan ilimleri zevkî ve şuhûdî değil, mesmû'î oldu. Ve bu halde de Âdem onların "muallim"i oldu. Ve Hak Teâlâ melâikeye muallimleri olan Âdem'e sücûd ile emr etti. Bu sücûd, sücûd-i ibâdet değil, nâsın Ka'be'ye sücûdu gibi sücûd-i emrdir; ve Âdem'i teşrîf ve tafdildir. Ancak Hakk'a muhtass olan sücûd-i ibâdeti onun gayrine teşmîl etmekten, gerek melâike ve gerek biz insanlar Allah'a sığınırız. Ve ben Hakk'a kimseyi teşrik etmem.

Ma'lûm olsun ki, secde mutlakâ alnını yere koymak değildir. Melâikenin secdesi, Âdem'e ser-fürû etmelerinden ve mûti' olmalarından ibârettir. Ve bu husûstaki izâhat fakîr tarafından *Fusûs'l-Hikem*'e yazılan şerhin mukaddimesinde ve **Fass-ı Âdemî** ile **Fass-ı İsevî**'de beyân edilmiş olduğundan burada tekrârından sarf-ı nazar olundu. İmdi bu âlem-i insânide nefis-i sücûd değil, semere-i sücûd mevcûddur. Ya'nî şerefi ve fazîleti sâbit olan kimseye karşı, secde etmek câiz değildir. Belki o kimseye karşı semere-i sücûd olan tevâzu' ve huzû'da bulunmak ve onun kendisinden ileride bulunduğu ve kendisinin ondan daha âciz olduğunu ikrâr etmek ve onun şerefini ve tekaddümünü isbât eylemek lâzımdır. Ve bunlar insanın ahlâk-ı hamîdesinden ve sıfât-ı mahmûdesindendir. Ve bunların aksi olan serkeşlik ve hodbînlik ve erbâb-ı fazîleti tahkîr ahlâk-ı mezmûmeden ve sıfât-ı şeytânîyyedendir. Nitekim İblîs fazlı sâbit olan Âdem'e secde ve ser-fürû etmedi; ve ind-i ilâhîde matrûd ve mel'un oldu. Ve Âdem kendisinden zâhir olan bu semere-i sücûd sebebiyle makbûl-i dergâh-ı ulûhiyyet oldu.

İmdi halifenin makâmı melâikeye ta'lim makâmı olduğu için onlardan elyak ve eşreftir. Ve halifenin bu makamda sübûtu ve vücûdu Hak Teâlâ'nın irâdesiyledir. / Ve onun irâdesinin sübûtuna Kur'an-ı Kerim'den delil-i kâti' istersen *يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ عِبَادَهُ* (Âl-i İmrân, 3/74) kavli şerîfidir.

Bu beyânâtımızda havâssa mahsûs bir sır vardır. Ve o sır dahi budur ki: Esmânın vukûu hîninde acabâ o halife müsemmeyâtı gördü mü, yoksa görmedi mi? Müsemmâ görülmeksizin isim itlâkı nasıl sahîh olur? Ya'nî Hak Teâlâ Âdem'e: "Ey Âdem, onlara şu esmâyı haber ver!" buyurduğu ve Âdem dahi esmâdan haber verdiği vakit, o isimlerin sâhibleri olan mezâhiri gördü mü, yoksa görmedi mi? Eğer Âdem isim sâhiblerini görmemiş ise bunları nasıl beyân etti? Zîrâ meselâ, kitap ve kalem ve hokka isimleri birer sûrete işâreten mevzû'dur. Bu sûretler meşhûd olmayınca, şu kitaptır, bu kalemdir, o hokkadır, demek nasıl sahîh olur? İşte burası tedkîk ve tefekkür olunacak bir mahaldir. Ve sücûdun sırrı dahi buradadır. Ve bu sırrın izâhı burada uzayacağından mümkün değildir. Biz bu hakâyık ve maârifi *Matâli'u'l-Envâri'l-İlâhiyye* ismindeki kitabımızda zikr ettik. Âdem'in müsemmeyâtı, ya'nî isim sâhibleri olan mezâhiri ve suveri, görüp görmediğine gelince, Bârî Teâlâ hazretleri bu muâyene keyfiyyetine *بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ* (Bakara, 2/31) kavlinde işâret buyuruyor. Zîrâ "hâülâ" da "hâ" karîbe tenbîh ve "ülâ" ba'ide işâret içindir. İmdi bu makamda her ne kadar işâret re's-i bu'dü ve ayn-ı illeti ızhâran vâkı' oldu ise de, esâsen işâret mutlakâ hâzıra vâkı' olur. Zîrâ gerek karîb

ve gerek ba'îd olsun, hâzır olmayan şey hakkında "şu" veyâ "bu" ta'biri isti'mâl olunamaz. Ayn-ı illetin ızhârı, burada melâike tarafından Âdem'-in hilâfetine vâkı' olan i'tirâz üzerine onların ızhâr-ı aczleridir. Zîrâ Hak Teâlâ hazretlerinin bu makamda irâde-i âliyyesi "şu esmâ" / hitâbiyle o makamda gören ile görmeyeni tefrîk; ve görenin fazlını ve görmeyenin aczini ızhâr ve isbât idi. İşte bu hakîkate binâen biz deriz ki: Halife o müsemmeyâtı bir nev'-i sûret üzerine muâyene etti ve onları kendi nefsinde hüviyyeti haysiyyetinden müşâhede eyledi. Zîrâ yukarıdaki şerhlerde izâh olunduğu üzere "rûh-i küllî" mertebesi, vücûd-i mutlakın merâtib-i tenezzülüyyesinden bir mertebedir. Binâenaleyh mertebe-i ilimde sâbit olan bilcümle suver-i esmâiyye-i ilâhiyye, ya'nî a'yân-ı sâbite, bu mertebeye külliyyen muntabı' olmuştur. Nitekim Hz. Mevlânâ Celâlüddîn-i Rûmî (kuddise sırrıhu's-sâmî) efendimiz *Mesnevi-i Şerif*lerinde bu hakîkate işâreten buyururlar:

آن خیالاتیکه دام اولیاست عکس مهریوان بستان خداست

Tercüme ve izâh: "O hayâlât ki, dâm-ı evliyâdır; bostân-ı Hudâ mehrûlârinin aksidir." "Bostân-ı Hudâ"dan murâd "ilm-i Hudâ"dır. Ve onun "mehrûlar"ından murâd zılâl-i esmâ-i ilâhiyye olan "a'yân-ı sâbite"dir ki, bunlar mertebe-i vüs'ati beyâna sığmayan verese-i muhammediyyenin kulûb-i âliyyelerine sûret-i ilmiyye ve hayâliyyede tamâmiyle mün'akis olur. Ve onlar bu müşâhedelerinden haber verirler.

İşte zübde-i havâssü'l-havâs olan evliyâullâhın bu müşâhedâtı hüviyyetleri haysiyyetinden vâkı' olur. Ve "halife"nin müşâhedesi dâhi bu sûretle vâkı' olmuştur. Binâenaleyh Hak Teâlâ bu halifeyi esrâr-ı âlemin mecma'ı ve onun nüsha-i suğrâsı ve fihrist-i câmi'i ve onun fâideleri için kılmıştır. Ve onun âleme olan fâideleri bu kitabın ibtidâsında izâh olundu. Ve biz âdem olduğumuz haysiyyet ile "hâülâ" kavlindeki işâret tahîna dâhiliz. Ve bu kitaptaki maksad ve matlûb dahi bunları beyândan ibârettir.

Ve ba'zıları, ya'nî vâsılın, ona "mir'ât-ı Hak ve hakkıyye"(*) ta'bîr ettiler. Buna haml edenlerin beyânı budur ki, vaktâki onu hakâyıkın ve ulûm-i ilâhiyyenin ve hikem-i rabbâniyyenin mahall-i tecellîsi gördüler. Ve muhakkak bâtılın ona yolu yoktur. Ve bâtıl ancak adem-i mahzdır. Ve ademde tecellî ve keşf sahîh olmaz. Binâenaleyh vücûdda zâhir olan her şey Hak'tır. Ve bizim murâd ettiğimiz şeyi müttezah olan edilleye muâriz şübhelerin îrâdı vardır.

(*) Neyberg neşrinde (s. 125) bu terim "mir'ât-ı Hak ve hakîkat" şeklinde tesbit edilmiştir. (M.T.)

Havâs için bir sır vardır. Onun “mir’ât-ı Hak” oluşunun sebab-i mûcibi (Sallallâhu aleyhi ve âlihi ve sellem)’in “Mü’min kardeşinin âyînesidir” kavlidir. Ve “uhuvvet” burada misliyyet-i lûğaviyyeden ibârettir. Ve Hak Teâlâ’nın kavlinde لَيْسَ كَمِثْلِهِ (Şûrâ, 42/11)’dir. / Ve bu misliyyet, bu mevcûdun olan asfâda veyâhut olacak olan asfâ ve eclâda bürûzu indindedir. Onda Hak sıfât-ı nefsiyyesiyle değil, zâtıyla ve sıfât-ı ma’nevîyyesiyle zâhir olur ve ona hazret-i cûddan tecellî eyler. Ve bu zuhûr-i kerîm hakkında, Hak Teâlâ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (Tîn, 95/4) buyurdu. İmdi bu işâreti teemmül et! Zîrâ o, ma’rifetin lübâbı ve hikmetin yembû’udur.

Ve Hakk’a vâsıl olanlardan bazıları o “halife”ye “Hakk’ın veyâ hakkıyyetin âyînesi” dediler. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri onun hakkında اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً (Bakara, 2/30) buyurmuştur. Ve halife müstahlifin mazhar-ı etemmidir. Zîrâ halife müstahlifin sıfâtını hâmil olmadıkça halife olamaz. Meselâ her hangi bir ilmin muallimi, talebeye tedris için yerine bir kimseyi halifesi olarak nasb eylese, o halife mutlaka o muallimin ilmini hâmil olmak lâzımdır; olmazsa, talebeye ders okutamaz. Binâenaleyh muallimin onu istihlâfı ve onun dahi hilâfeti sahîh olmaz. Ve bu vâsılının ona “mir’at-ı Hak” ve “mir’ât-ı hakkıyyet” ta’birini haml etmelerinin sebebi budur ki, bu vâsılın o halîfeyi hakâyıkın ve ulûm-i ilâhiyenin ve rabbânî olan hikmetlerin mahall-i tecellîsi gördüler. Binâenaleyh o “Allah” ism-i câmi’inin mazharı olduğundan mir’ât-ı Hak’tır. Ve vücûd-i mutlakın bilcümle sıfâtıyla berâber gayriyyet libâsiyle rûh-i küllî mertebesine tenezzülü hasebiyle sâbit olan bu ilk mevcûd “mir’ât-ı hakkıyyet”tir. İmdi mâdemki bu halife dâire-i vücûda dâhildir, adem-i mahzdan ibâret olan bâtılın ona yolu yoktur. Çünkü vücûd Hak; ve adem bâtıldır. Ve Hak ile bâtıl yekdiğerinin zıddı olduğundan ebedî ictimâ’ edemezler. Ve adem-i mahz bir ma’nâ-yı zulmânî-i mevhûm olduğundan onda ne tecellî ve ne de keşf / sâbit olmaz. Zîrâ zuhûr ve vuzûh ancak varlık içinde olur. Yoktan hiç bir şey çıkmaz. İmdi mâdemki yoktan bir şey çıkmıyor, gerek âlem-i melekûtta ve gerek âlem-i mülkte zâhir olan her bir şey Hak olur.

S U A L : Âlemde nefis ve şeytan gibi şer’an; ve vücûdât-ı vehmiyye gibi aklen bâtıl olan şeyler vardır. Zâhir olan her bir şey nasıl Hak olur?

C E V A P : Bu şeylerin butlânı umûr-ı i’tibâriyyedendir; her birerleri bâtıl-ı izâfidir, bâtıl-ı hakikî değildir. Ve Hakk’a nisbeten hikmet; ve

şer' ve akla nazaran ve bize nisbeten bâtıldır. Binâenaleyh hakîkatte bâtil yoktur, hep Hak'tır.

İşte bizim murâd ettiğimiz şeyi müttezah olan edilleye muâırız bu gibi şübhelerin îrâdı vardır. Ya'nî biz deliller îrâdı ile vücûdda zâhir olan her şey Hak'tır dedik. Bu deliller, her şeyin Hak olduğunu îzâh eyledi. Fakat bu delillere muâırız olarak birisi çıkıp bâlâda zikr olunan suâli îrâd eder; ve meselâ, ilâveten: "Bu âlemde kelb ve hıncır ve neces gibi eşyâ-yı hasîse vardır. Bunlara da mı Hak diyelim?" der. Bu suâllerile delillere muâırız şübheler îrâd eyler. Halbuki bu suâller hakîkate adem-i ittılâ'dan neş'et eder. Zîrâ vücûdda hasâset ve şerâfet umûr-ı i'tibâriyye ve nisbiyyedir. Meselâ gül dediğimiz çiçek insanlara nazaran şerîftir; fakat necâset böceğine nisbeten hasîstir. Zîrâ onun kokusundan bu hayvancık helâk olur. Binâenaleyh insana nazaran neces ne ise, bu hayvana nazaran da gül öyledir. Ve eşyâ-yı sâire de buna makıyştır.

İmdi halifenin mir'ât-ı Hak olmasında havâssa mahsûs bir sır vardır: Şöyle ki, onun mir'ât-ı Hak oluşunun sebab-i mûcibi (Sav) Efendimizin / "Mü'min kendi kardeşinin âyînesidir" hadis-i şerîfidir. Burada 145 "uhuvvet" misliyyet-i lügaviyyeden ibârettir. Zîrâ araplar "ah" lafzını "misil" ve "şebîh" ve "nazîr" ma'nâsında isti'mâl ederler. Ve meselâ اَخا البدر "Bedrin kardeşi" derler ki, bedrin nazîri ve misli ve müşâbihi demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de de bunun nazîrleri vardır. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ (Şûrâ, 42/11) buyurur. Ve bu kavîl ile kendisini hem tenzîh ve hem de teşbîh ve tesniye eyler. Zîrâ كَمِثْلِهِ deki "kâf" zâid i'tibâr olundukda "Onun misli bir şey yoktur" demék olur ki, bu, avâmın anlayışına göre sırf tenzîhtir. Çünkü kâffe-i eşyâdan O'nun misliyyeti nefy edilmiş oluyor ve Hak onlardan münezzehtir deniliyor. Fakat "kâf" gayr-ı zâid i'tibâr olundukda لَيْسَ كَمِثْلِهِ nin ma'nâsı لَيْسَ مِثْلَ مِثْلِهِ ya'nî "O'nun misli bir misil yoktur" demék olur. Bu da havâssın anlayışına göre teşbîh ve tesniyedir. Zîrâ Hak hakkında evvelen "misil" isbât olunuyor; ba'dehû o misilden eşyânın misliyyeti nefy ediliyor. Bu ise vücûdda ikilik ve müşâbehet isnâdından başka bir şey değildir. Ve kezâ bu âyet-i kerîmenin mâba'di وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (Şûrâ, 42/11) kavli de hem teşbîh ve tesniyeyi; ve hem de tenzîh ve tefrîdi mutazammındır. Zîrâ bu kavîl işitilince vehle-i ûlâda avâmın zihnine tebâdûr eden man'â, işiticilik ve görücülükte Hakk'ın halka müşârik olmasıdır. Çünkü halk dahi işitir ve görür. Demek ki, işitmek ve görmek hassâlarını hâiz olarak bir Hakk'ın ve bir de halkın vücûdu vardır. Bu tesniyedir. Ve görmek ve işitmekte Hakk'ın halka benzemesi dahi teşbîhtir. Fakat bu âyet-i kerîmede havâssın anladığı tenzîh ve tefrîd ma'nâsı vardır. Zîrâ "هو" zamîrinin evvelen zikri ve

“haber” olan “Semî” ve “Basîr” kelimelerinin harf-i ta’rîf ile irâdî hasr ifâde eder. / Bu sûrette ma’nâ “Semî” ve Basîr olan ancak Hak’tır; başka semî ve basîr yoktur” demek olur ki, bu da tenzih ve ifrâddır.

İşte bâlâda izâh olunan misliyyet-i Hak bu rûh-i küllînin âlem-i şehâdette mevcûd olan asfâda veyâhut mevcûd olacak olan asfâ ve eclâda bürûzu ve zuhûru indinde vâkı’ olur. Ve o asfâ ve eclâ olan insân-ı kâmilin taayyün-i şehâdiyyesinde, Hak sıfât-ı nefsiyyesiyle değil, zâtı ile ve sıfât-ı ma’neviyyesiyle zâhir olur. Zîrâ vücûdât-ı mümkünine ıstifâ kânûn-i ilâhisine tâbî’dir. Cemâd nebât; ve nebât dahi hayvan; ve hayvan dahi insân; ve insân da insân-ı kâmil mertebelerine terakkî etmedikçe hayat ve ilim ve sem’ ve basar ve irâde ve kudret gibi sıfât-ı ma’neviyye-i ilâhiyyenin mahall-i kâmil-i tecellisi olamaz. Binâenaleyh misliyyet-i Hak, mir’ât-ı hakkıyyet olan bu ilk mevcûdun, kânûn-i ıstifâyâ tebean, gâyet muşaffâ ve mücellâ olan gelmiş ve gelecek insân-ı kâmilde bürûzu ve zuhûru indinde vâkı’ olur. Ya’nî bu hakikati insân-ı kâmilin taayyün-i kesîf-i şehâdiyyesi hâmil bulunur. Ve Hakk’ın onda zuhûru hulûl ve ittihâd tarîkıyla değildir. Zîrâ vücûd-i vâhid-i hakîkide taaddüd yoktur. Belki o vücûd-i hakîki-i latîf zâtıyla ve sıfâtıyla merâtib-i kevnîyyede kesâfetle zuhûr eder. Ve bir şey-i latîfin merâtib-i kesîfesinde hulûl ve ittihâd yoktur. Çünkü hulûl ve ittihâd iki şey-i müstakillin vücûdunu iktizâ eder. Hakk’ın merâtib-i kevnîyyede bu zuhûru sıfât-ı nefsiyye ve zâtıyyesiyle değildir. Zîrâ kuddüsiyyet ve samedîyyet gibi sıfât-ı nefsiyye-i ilâhiyye, vâcibü’l-vücûduna mahsûstur. Mümkünün Vâcib’e kadem basabilmesi, mertebe-i imkânda bulundukça mümteni’dir. Ve Hak Teâlâ hazretleri o halîfeye hazret-i cûddan tecellî eyler, ya’nî ona sıfât-ı ma’neviyyesiyle tecellisi indinde aslâ buhl ve imsâk vâkı’ değildir. Binâenaleyh bu sıfâttan hiç birisi onda noksan kalmaz. Ve onda bir sıfat noksan kalsa bir mazhar-ı etemm olamaz idi. Halbuki insân-ı kâmil bir mir’ât-ı tâm ve mazhar-ı etemmdir. Nitekim bir kimse bir endâm âyînesine mukâbil olsa, onun / tamâmen sûreti ve bilcümle ahvâli onda zâhir olur ve hiç birisi noksan kalmaz. Zîrâ âyîne gammâzdır. *Mesnevî:*

عشق خواهد کاین سخن بیرون بود	آینه غماز نبود چون بود
آینه ات دانی چرا غماز نیست	زانکه ژنکار از رخ ممتاز نیست
آینه کز ژنک آرایش جداست	پرشماع نور خورشید خداست
روتو ژنکار از رخ تو پاک کن	بعد زان آن نور را ادراک من

Tercüme: “Aşk, bu sözün dışarıya çıkmasını ister. Âyinenin gammâz olmaması nasıl olur? Bilir misin, senin aynan niçin gammâz değildir? Zîrâ onun yüzünden pas zâil olmamıştır. Âlâyîş pasından cüdâ olan ayna,

hurşîd-i Hudâ nûrunun şua'ından dolu olur. Git, yüzünden pası temizle; ondan sonra o nûru idrâk et!"

Hak Teâlâ hazretlerinin bu zuhûr-i kerîmi hakkında Kur'an-ı mecî-dinde لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (Tîn, 95/4) ya'nî "Biz insanı gâyet güzel bir taayyünde ve bir şekilde yarattık" buyurur. Zîrâ onun taayyünü ve sûret-i insâniyyesi, Hakk'ın cem'iyet-i esmâiyyesiyle zuhûruna müsâid-dir. Sen bu âyet-i kerîmedeki işâreti teemmül edip ma'nâsını ta'mîk eyle! Zîrâ o ma'rifet-i ilâhiyenin lübleridir; ve hikmet-i ilâhiyenin pınarlarıdır. Her ne zaman sana ma'rifet-i ilâhiyyede bir müşkil vâkı' olursa insanı tedkîk et! O müşkilin hallolur. إِنْ قَرَأَ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا (İsrâ, 17/14) ya'nî "Kendi kitabını oku! Hâsib olarak o kitap nefsinde el-yevm kifâyet eder."

Ve Şeyh-i ârif Ebu'l-Hakem ibn Berrecân (ra) ona "imâm-ı mübîn" ta'bîr etti. Ve o Hak Teâlâ'nın وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَابِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ (Arâf, 7/145) kavlinde "her bir şey" ile ta'bîr olunan "levh-i mahfûz"dur. Ve bu levh-i mahfûz her bir şeyin mev'ıza ve tefsîlidir. İşte Şeyh Ebu'l-Hakem (rahimehullâh)ın o levhe / "her bir şey" tesmiyesinin delili budur. Ve onun buna haml etmesi, Hak Teâlâ'nın وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ (Yâsîn, 36/12) kavline müsteniddir. Biz âlemin kâffesini, esfelini ve a'lâsını insanda ihsâ olunmuş bulduk. Binâenaleyh onu "imâm-ı mübîn" tesmiye ettik. Ve onu Allah Teâlâ'nın indinde olan "imâm-ı mübîn"den tenbîhen aldık. İmdi işte bu bizim ondan hazzımızdır. Onu tedebbür ve tahkîk eyle!

Havâssa mahsûs bir sır vardır. Hak Teâlâ مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ (En'âm, 6/38) buyurur. مِنْ شَيْءٍ den onun i'tibârî olan şey ancak insandır ki, âlemde cümleye tafazzul eder. Ve bu kendisi için misliyyet-i lügaviyye-i furkâniyye sâbit olmayan bir mevcûd için ve bir mevcûdda sahîh olmaz. İmdi misliyyet sâbit oldukda "imâm"ın vücûdu sahîh olur. Ve imâmın vücûdu sâbit oldukda dahi onun gayrı hakkında "imâmet" bâtıl olur. لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلَهُ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا (Enbiyâ, 21/22) ya'nî "Yerde ve gökte Allâh'tan gayrı Allahlar olsa idi, fâsîd olurlar idi." İmdi biz imâmeti istîcâb eden şey sebebiyle bu "imâm-ı mübîn"e nazar ettiğimizde biz onu üzerinde bulunduğuş esrâr ve sıfâtı istîcâb eder bulduk. Böyle olunca biz dedik ki, o onun nefsinden midir, yâhut onun gayrından mıdır? Biz onu onun yedinde emânet bulduk. Binâenaleyh إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا (Nîsâ, 4/58)'yı okuduk. İmdi bizim için mütekaddim olan mir'ât-ı Hak parladı. Biz الْمُؤْمِنِ مَرَأَةً أَخِيهِ kavlinde "imâm-ı mübîn" kavlini darb ve mezc ey-

ledik. Ve bizim için hâriçte vâhid çıktı. İmdi ona ba'zıları "mir'ât" ve ba'zıları "imâm" tesmiye etti. Kitâbî olarak "imâm" ve sünniyye olarak dahi "mir'ât"tır.

150 /Ya'nî aktâb-ı Mağrib'den biri olan ârif-i billâh Şeyh Ebu'l-Hakem b. Berrecân (ra) bu halîfeye "imâm-ı mübîn" ta'bîr etti. Ve o imâm-ı mübîn Hak Teâlâ'nın وَكُتِبْنَا لَهُ فِي الْأَوَّلِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ (A'râf, 7/145) ya'nî "Biz onun için elvâhda her bir şeyden yazdık" kavlinde "her bir şey" ta'bîr olunan "levh-i mahfûz"dur. Zîrâ vücûd-i halîfeye her bir şeyin hakîkati mün'akis olduğu yukarıda izâh olundu. Ve bu levh-i mahfûzda her bir şeyin mev'ıza ve tafsili vardır. Çünkü onda zılâl-i esmâ-i ilâhiyye olan a'yân-ı sâbite mün'akistir. Bu a'yân-ı sâbite bîlcümle eşyânın hakâyıdır. Ve her bir ayn-ı sâbite, mazhar olduğu ismin hazînesinde mevcûd olan ahkâm-ı tafsîliyyeyi hâmidir. Ve o hakâyık kendilerine taalluk eden eşyâyı kendi taraffarına dâ'î olan mev'ızayı şâmidir ki, bu mev'ıza her birinin kendi bâtınından ve hakikatinden âlem-i şehâdetde zâhir olan mazharına alâtarîk-ı ilhâm vârid olur. Nitekim bu hakikate işâreten Kur'ân-ı Kerîm'de وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ (Nahl, 16/68) buyrulmuştur. Ve bu vâridât âlem-i şehâdetde hazîne-i ilâhiyyenin emîni olan insân-ı kâmil yediyle mevrîdlerine tevzî olunur. İşte Şeyh Ebu'l-Hakem (rahimehullah) hazretlerinin o "levh"e "her bir şey" tesmiye etmesinin delili budur. Ve onun bu levhü "imâm-ı mübîn"e haml etmesine gelince bu ma'nâyı Hak Teâlâ'nın وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ (Yâsîn, 36/12) ya'nî "Biz her bir şeyi imâm-ı mübîn-de ihsâ eyledik" kavlinden ahz eylemiştir. Mâdemki levh-ı mahfûzda her bir şeyin mev'ıza ve tafsili vardır; ve kezâ her bir şey mâdemki imâm-ı mübîn-de ihsâ olunmuştur; ve vücûd-i halîfede ise bîlcümle hakâyık-ı eşyâ mün'akistir; ve âlemin kâffesi, esfeli ve a'lâsı insanda ihsâ olunmuştur; binâenaleyh o insana "imâm-ı mübîn" tesmiyesi câiz olur. Ve işte biz bu ta'bîri Allah Teâlâ'nın indinde olan "imâm-ı mübîn" kavlinden tenbihen aldık. Ve bizim insan sûretinde müteayyin olup, bu tecelliye mazhariyyet isti'dâdında mahlûk olduğumuz, o "imâm-ı mübîn" ta'bîrinden hazzımızdır.

Ma'lûm olsun ki, / insan iki kısımdır: Biri kâmil, diğeri nâkıstır. İnsân-ı kâmilde bîlcümle esmâ-i ilâhiyyenin âsâr ve ahkâmı fiilen zâhir olur. Ve insân-ı nâkısta ise ba'zı esmânın âsâr ve ahkâmı fiilen zâhir ve ba'zıları sıfât-ı nefsâniyye ve hayvâniyyesi tahtında müstetir ve bâtındır. Bunlar, bir insân-ı kâmilin terbiyesi tahtında vâkı' olan sülûk ve mücâhede netîcesinde, sıfât-ı nefsâniyye ve hayvâniyyenin zevâliyle zâhir olur. Binâenaleyh bu kitapta zikr olunan "insan" ta'bîri "insân-ı kâmil"e râci'

dir. Zîrâ insân-ı nâkıs her ne kadar sûrette insan ise de, sûrette henüz hayvâniyyet mertebesinde dir. İmdi sen bu ma'nâyı kendi nefsinde tedebbür ve tahkîk eyle!

Bu beyânâtımızdan havâssa mahsûs bir sır vardır. O da budur ki: Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de مَا قَرُّنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ (En'âm, 6/38) ya'nî "Biz kitapta hiç bir şeyi taksîr ve zâyî' etmedik" buyurur. " مِنْ شَيْءٍ " den ibret alınacak olan şey ancak insandır ki, âlemde cümleye tafazzul eder. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبُرُودِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا (İsrâ, 17/70) ya'nî "Biz Benî Âdem'i mükerrem kıldık. Ve onu karada ve denizde haml ettik. Ve onu, halk ettiğimiz şeylerin çoğu üzerine mübâlağa ile tafdîl ettik" buyrulur. Ya'nî halk olunan şeylerin azı üzerine tafdîl etmedik demek olur. Ve halk olunan şeylerin azı ise bizim âlemimizin hâricindedir. Binâenaleyh bizim âlemimize nazaran insan gerek âlemimizde ve gerek âlemimizin hâricinde bulunan mahlûkâtın pek çoğu üzerine tafdîl edilmiş olur. Ve bu her şeyin mevcûd bulunması keyfiyeti kendisi için misliyyet-i lügaviyye-i furkâniyye sâbit olmayan bir mevcûd için ve bir mevcûdda sahîh olmaz. Zîrâ "Allah" cemî'-i esmâyı câmi' olan bir isimdir. Ve yukarıda îzâh olunan ان الله خلق آدم على صورته hadîs-i şerîfi mûcibince Allah Teâlâ hazretleri insân-ı kâmilde zâtîyle ve sıfât-ı ma'neviyyesi ile zâhirdir. Ve hakîkatte bilcümle merâtib Hakk'ın vücûdundan ibâret / olduğundan misliyyet-i kur'âniyye sâbit değildir. Bu makam makâm-ı tenzîhtir. Velâkin zât-ı mutlakın libâs-ı gayriyyetle zuhûr ettiği insân-ı kâmil mertebesinde misliyyet-i lügaviyye-i furkâniyye sâbittir. Ve bu makam dahi makâm-ı teşbîhtir. Zîrâ insân-ı kâmilde cemî'-i hakâyık-ı eşyâ mün'akistir. Nitekim yukarıda mirâran îzâh olundu. Ve insân-ı kâmil için misliyyet-i lügaviyye-i furkâniyye sâbit olunca âlemde imâmın vücûdu sahîh ve sâbit olur. Ve imâmın vücûdu sahîh ve sâbit olunca da, o insân-ı kâmilin başkası için "imâmet" bâtil olur. Zîrâ her bir asırda "imâm" vâhiddir, taaddüd etmez. Çünkü âlemde tasarruf nâib-i Hak olan insân-ı kâmile mevdû'dur. Ve iki mutassarıfın vücûdu câiz değildir. Nitekim bu ma'nâyı Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلَهِ إِلَّا اللَّهُ (Enbiyâ, 21/22) ya'nî "Eğer yerde ve gökte ilâhlar olsa ve her biri bir vech ile tasarruf eylese, yerin ve göğün intizâmı bozulur idi" buyurur. Binâenaleyh iki mutassarıfın vücûdu câiz olmadığı bu âyet-i kerîme ile sâbittir. Ve âşikâr bir şeydir ki, umûr-ı dünyeviyyede dahi ehl-i akıl bir işe iki müdîr nasbını revâ görmezler.

İmdi biz imâmetin îcâbâtını muktezî olan şey sebebiyle, ya'nî kud-

ret-i tasarruf sebebiyle bu imâm-ı mübine nazar ettiğimiz vakit, biz o imâmeti, üzerinde bulunduğu esrâr ve sıfâtı iktizâ eder bir halde bulduk. Zîrâ kudret-i tasarruf, sıfât-ı nefsiyye-i ilâhiyyeden gayrı olan ilim, sem', basar, irâde ve kahr ve lutf gibi bilcümle sıfât-ı ma'neviyye-i ilâhiyyeyi hâmil olmadıkça ve Muhyî ve Mümît ve Dârr ve Nâfi' ve Mânî ve Mu'tî gibi esmânın âsârı kendisinden fiilen zuhûr etmedikçe mümkün olmaz. Böyle olunca biz teemmül edip, acabâ bu kudret-i tasarruf onun kendi nefisinden ve zâtından mıdır? Yoksa onun gayrından mıdır? dedik. Ve bu teemmül neticesinde biz onu imâmın yedinde cânib-i Hak'tan mevdû' emânet bulduk. Bu ma'nâyâ binâen *إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا* (Nisâ, 4/58) / ya'nî "Allah Teâlâ hazretleri emâneti ehline edâ etmeği size emr eder" âyet-i kerîmesini okuduk ve anladık ki, bize bu sûretle emr buyuran Hak, kendisinin emânâtını dahi ehli olan halifeye tevdi' buyurmuştur.

İmdi bu beyânâtta yukarıda zikri geçen "mir'ât-ı Hak" muncelî olup parladı. Biz *الْمُؤْمِنُ مِرْآةُ أَخِيهِ* kavli ile "imâm-ı mübin" kavlini alıp cem' ettik ve yekdiğerine mezc eyledik. Bu cem' ve mezeden bizim için hâriçte, ya'nî âlemde vâhid çıktı ki, o da insân-ı kâmilidir. İmdi o insân-ı kâmile ba'zıları "mir'ât" ve ba'zıları da "imâm" tesmiye etti. Kitâbî olarak, ya'nî Kitâbullah'da vâki *وَكُلُّ شَيْءٍ أَخَصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ* (Yâsin, 36/12) âyet-i kerîmesinden iktibâsen "imâm"; ve sünniyye olarak ya'nî *الْمُؤْمِنُ مِرْآةُ أَخِيهِ* hadîs-i şerîfinden iktibâsen dahi "mir'ât" denildi.

155 Ve onlardan ba'zıları ona "mufiz" ta'bîr etti. Ve şeyhimiz ve imâdımız Ebû Medyen şeyhu's-şuyûh (ra) ona kâildir. Kendisine i'timâd olunan kimselerden birin gayrı da bana onunla haber verdi. Buna haml edenler, vaktâki ecsâmı buyût-i muzlime ve kesîru'z-zulmet aktâr-ı siyâh gördüler, onu / rûhun nûru kapladığı vakit ziyâ verdi, nûr-i şems kapladığı vaktteki aktâr gibi işrâk eyledi. Ve bi'z-zarûre biliriz ki, Bağdâd'da olan nûr Mekke'de olan nûrun gayrıdır. Ve her hangi mevzi'de olan nûr onun gayrında olan nûrun gayrıdır. Ba'dêhû bu envârın vücûdu için sebebe nazar ettik, ki Allah Teâlâ onları onunla değil, onun indinde halk eyledi. İmdi biz onu kürevî, nûrânî bir cisim bulduk, ki ona şems denir. İmdi arzdan ona mukâbil olan her bir mevzi'de Allah Teâlâ bir nûr halkeder ki, "şems" tesmiye olunur. İmdi şems mukâbilinde arzda halk olunan her bir nûra "şems" ıtlâk olunduğu gibi, kendisiyle arz-ı ebdân ziyâdâr olan her bir nûra da "rûh" ıtlâkı ba'id ve mümteni' değildir. Nasıl ki emâkinin ihtilâfından nâşî, emâkinin bu nûru kabûlü muhtelif olur, ecsâm-ı saka-lenin nûru kabûlü ecsâm-ı derinenin kabûlü gibi olmaz. İşte böylece

emâkin-i ebdânın feyzân-ı rûhu kabûlû, onların ihtilâfından nâşî muhtelif olur. Behîmenin onun feyezânını kabûlû, insanın kabûlû gibi; ve insanın kabûlû dahi melekin kabûlû gibi olmaz. Eğer biz şemse “mufîz” tesmiye edersek sıdk ederiz. Ve hakikat-ı ifâzâ su hakkındadır; ve o, onun gayrında mecâzdır. Ve onların indinde bu ervâhın “rûh-i küllî”ye nisbeti, şehirlerin “vâli”lerinin “imâm”a nisbeti gibidir. Ve kezâlik eğer adl ederlerse müsâb olurlar; ve eğer cevri ederlerse muâkab olurlar.

Havâssa mahsûs bir sır vardır: Senâsı celîl ve esmâsı mukaddes olan Allah Teâlâ hazretleri وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا (Zümer, 39/69) ya’nî “Arz Rabb’inin nûriyle işrâk eyledi” buyurur. Burada itibâr-ı rubûbiyyet, “mualim-i evvel”in siyâdeti / ve onun terbiyesi ve sebebiyyetinin te’sîridir. Ve o Hak Teâlâ hazretlerinin âlâ-tarîkı’t-tenbîh buyurduğu يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ (Fecr, 89/28) ya’nî “Ey nefsi mutmainne, Rabb’ine rûcû eyle!” kavlinde mercû’un-ileyhdir. Ve bu Rabb’in nûru onun üzerine münebbehdir. O da rûh-i hayvânîdir ki, behîme ve insan onunla müşterektir. Ve onda mevtin itibârı hicâb-ı ğamâm ve nevmîn itibârı gurûb-i şemstir; ve gafletin itibârı hicâb-ı hilâlîdir. Bundan sonra bil ki, “imâm” gâib oldukda ona bedel vezîr bâkî kalır; gecede ay gibi memleket üzerine feyz verir. Ve vezîrin maddesinin feyzi ve onun feyezânı nefsi mutmainnenin maddesine hicâb olan nefsi nebâtiyyeye nazaran feyz verse de, imâmetin feyezânı gibi değildir. Ve her ikisi, ya’nî imâm ve vezîr, gâib oldukları vakit ulûm-i ahkâmın nücûmu olan fukahâ bâkî kahr. İmdi onların nefsi hayvâniyye-i behîmiyyenin ve nefsi seb’iyyenin ve onların kuvâsının istilâsının kahrına ifâzaya istitâatları olmaz. İmdi sen bu sırrı teemmül et! Sana hikmet-i ilâhiyye zâhir olur.

Ve muhakkıkînden ba’zıları o halîfeye “mufîz” ta’bîr etti. Ve şeyhimiz ve imâdımız Ebû Medyen şeyhu’s-şüyûh (ra) da bu halîfeye “mufîz” ta’bîr buyurmuştur. Ebû Medyen Mağribî (ra) Hz. Şeyh-i Ekber’in şeyhidir. İsm-i şerîfî Şuayb bin Hasan’dır. Kendileri ekâbir-i muhakkıkîndendir. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) musannafâtında onların isimlerini bir çok mahalde zikr etmiştir. Hicretin beş yüz doksanında irtihâl eylemiştir. Hz. Şeyh-i Ekber buyururlar ki: Bu “mufîz” ta’bîrini yalnız Ebû Medyen hazretleri gibi bir muhakkıktan işitmedim. Bu ta’bîri diğer muhakkıklardan dahi işittim. / Ve halîfeyi bu “mufîz” ma’nâsına haml edenler, vaktâki ecsâmı, karanlık hâneler mesâbesinde ve zulmeti çok siyâh aktâr gördüler, o ecsâmı rûhun nûru ihâta ettiği vakit ziyâ verdi. Güneşin nûru kapladığı vakit aktâr-ı arz nasıl işrâk eder ve ziyâ verirse, cism-i müzlim de rûhun nûruyla öylece işrâk eyledi. Ve vâkıâ menba’-ı ziyâ olan güneş

bir olmakla berâber, bi'z-zarûre biz biliriz ki, Bağdâd arâzisi üzerine münteşir olan nûr, Mekke arâzisi üzerine münteşir olan nûrun gayrıdır. Zîrâ her ne kadar menba' bir ise de emâkin-i muhtelifeye mûmâs olan huzemât-ı ziyâiyye yekdiğerinin aynı değildir. Binâenaleyh her hangi bir mevzi'de olan nûr, o mevzi'in gayrı olan mahaldeki nûrun gayrıdır. Ba'dehû biz bu envârın nasıl husûl bulduğunu anlamak için onların sebeb-i mûcibine nazar ettik ki, Allah Teâlâ o nûrları o sebeple değil, o sebeb-inde halk eyledi. Ya'nî güneş mevâzî-i arzıyyede zâhir olan nûrların sebebidir. Fakat bu nûrların vücûdu için mutlaka güneş lâzım değildir. Hak Teâlâ güneş olmaksızın dahi nûr halk eder. Fakat âdet-i ilâhiyye eşyâyı esbâb-inde ve esbâb perdesi arkasından halk etmektir. Nitekim tafsili yukarıda geçti. Bu envârın sebeb-i vücûduna nazar ettikten sonra onların sebebini yuvarlak ve nûrânî bir cismin vücûdundan ibâret bulduk ki, ona "güneş" denir. Ve arzın bu cisme mukâbil olan her bir yerinde Allah Teâlâ bir nûr halk eder ki, ona "güneş" tesmiye olunur. Ya'nî hadd-i zâtında kürevî ve nûrânî olup güneş denilen cisim bir maddeden ibâret olduğu halde, arzın mevâkı'-i muhtelifesinde bu cisim sebebiyle halk olunan envâr-ı muhtelifeye de "güneş" itlâk olunur. Meselâ şurada güneş var, burada yok ve orada var gibi ta'bîrâtı dâimâ isti'mâl ederiz. Halbuki güneşin zâtı o mahallerde değildir. / İşte bunun gibi kendisiyle arz-ı ebdân ziyâdâr olan her bir nûra da "rûh" itlâkı câizdir; ba'îd ve mümtenî değildir. Her ne kadar "rûh-i küllî" birden ibâret ise de kesîr olan ebdâna onun nûru mün'akis olduğundan onun her bir bedendeki in'ikâsına da "rûh" denir. Ve muhtelif mekânlar şemsin nûrunu muhtelif sûretlerde kabûl eder. Ve parlak ecsâmın nûru kabûl etmesi, donuk ve paslı ecsâmın kabûlü gibi değildir. İşte böylece emâkin-i ebdânın fyezân-ı rûhu kabûlü, onların ihtilâfı hasebiyle muhtelif olur. Meselâ fyezân-ı rûhu ebdân-ı hayvânâtın kabûlü ebdân-ı insâniyyenin; ve ebdân-ı insâniyyenin kabûlü de ebdân-ı melekîyyenin kabûlü gibi değildir.

Ma'lûm olsun ki, manzûme-i şemsiyyemizi ziyâdâr eden güneş bir olduğu gibi, bunları terkîb eden cemâdât ve nebâtât ve hayvânât ve insana mün'akis olan "rûh" dahi birdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de "şems" gibi "rûh" dahi müfred olarak zikr olunmuştur. Ancak bu "rûh"un in'ikâs-ı nûru cümlesinde alâ-tarîkı't-tesâvî mahsûs değildir. Cemâdâtta gayr-ı mahsûstür. Zîrâ onların taayyünleri bu in'ikâsı kemâliyle kabûle müsâid değildir. Binâenaleyh âsâr-ı rûh onlarda bâtındır. Nebâtâtta nümûvleri hasebiyle bir dereceye kadar mahsûstür. Hayvânâtta zâhir ve insanda azhardır. Ve kezâ insanın cismi kesîf ve melâike latîf olduğu için fyezân-ı rûhu kabûlde müsâvî değildirler. Melâikede âsâr-ı rûhiyye insandan daha ziyâde zâhirdir. İnsanda kayd-ı mekân ve hayyiz olduğu halde

melâikede bunlar yoktur. Bu îzâhâta nazaran, eğer biz güneşe “mufîz” tesmiye edersek doğru söylemiş oluruz. Ve “ifâza”nın ma’nâ-yı hakikîsi “taşımak” demek olup su hakkındadır. Ve bu ta’bîr “su”dan başka olan şeyler hakkında “bol bol etrâfa dağıtmak” ma’nâsına mecâzen / müsta’meldir. Meselâ şems ziyâsını bol bol etrâfına neşr ettiği için “ifâza ediyor” denildiği gibi, kendisine de “mufîz” tesmiye olunur. Ve kezâ “rûh-i küllî” âsârını arz-ı ebdâna bol bol neşr eylediği için “ifâza” ve “mufîz” ta’bîrleri onun hakkında da isti’mâl olunur. Ve “rûh-i küllî”nin her bir bedende zâhir olan eserine bir “rûh” denildiğinden, muhakkıkîn-i kirâm indinde bu ervâhın rûh-i küllîye nisbeti, şehirlerin idâresine me’mûr olun vâlîlerin, memleketin hey’et-i mecmûası üzerinde tasarruf-i küllîye mâlik olan “imâm”a nisbeti gibidir. O vâlîler kendilerine imâmdan mün’akis olan tasarruf sâyesinde, eğer reâyâ üzerinde adl ve insâf dâiresinde muâmele ederlerse müsâb olurlar. Ve eğer bu tasarruf-i mün’akisi sû’-i isti’mâl edip cevr ve zulm ederlerse muâkab ve mes’ûl olurlar. Bu ifâdât âmme-nin anlayacağı bir tarzıdır.

Fakat burada havâssa mahsûs bir sır vardır. O da budur ki: Hak Teâlâ hazretleri “Arz Rabb’inin nûruyla işrâk eyledi” (Zümer, 39/69) buyurur. Âyet-i kerîmedeki “Rab” ta’bîrinden müstenbat olan “rubûbiyyet” yukarıda sebab-i ta’bîri îzâh olunan “muallim-i evvel”in siyâdetidir. Ve onun âlemin esfel ve a’lâsını terbiye etmesi ve halk üzerinde sebab-i evvel oluşunun te’sîridir. İmdi “muallim-i evvel” olan “halîfe”nin siyâdeti ve rubûbiyyeti sâbit olunca, o halîfe Hak Teâlâ’nın tenbîh tarîkı üzere buyurduğu “Ey nefsi mutmainne, Rabb’ine rücû’ eyle!” (Fecr, 89/28) kavlinde mercû’un-ileyhdir. Ya’nî nûfûs-i mutmainne o halîfeye rücû’ eder. Zîrâ arz-ı ebdâna münteşir olan nûr, ondandır. Ve o “halîfe” ve “rûh-i küllî” asıldır. كل شيء يرجع إلى أصله kâidesince elbette fer’in asla rücû’u icâb eder. Ve بُنُورِ رَبِّهَا (Zümer, 39/69) halîfeden münteşir olan nûra tenbîh eder. Ve اَرْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ (Fecr, 89/28) emriyle de rubûbiyyet-i asliyyesi hasebiyle bu nûrun ona rücû’una tenbîh buyrulur. Ve ona rücû’ edecek olan nûr, / rûh-i hayvânîdir ki, hayvan ve insanın o rûhda iştirâkı vardır. Ve bu rûh sebebiyle cism-i kesif-i muzlim nurlanır. Ve insanın rûh-i hayvânîsinde üç i’tibâr vardır ki, birincisi “ölüm,” ikincisi “uyku” ve üçüncüsü “gaflet” halleridir. İ’tibâr-ı mevt güneşin önüne bulutların hicâb olmasına; ve uyku i’tibârı dahi güneşin gurûbuna; ve gafletin i’tibârı dahi kurs-ı kamerin ilm-i hey’etçe ma’lûm olan hicâbdan dolayı hilâl hâlinde rû’yetine müşâbihdir. Bu üç i’tibârdan her birinin bir çok tafsîlat ve netâyici mevcûd ise de burada tafsîli pek uzun olur.

Bundan sonra ma’lûmun olsun ki, “imâm” gâib olduğu vakit onun makâmına “vezîr”i kâim olur. O vezîr gecede ay gibi memleket üzerine

feyz verir. Fakat vezîrin maddesinin feyzi ve onun feyezânı nefs-i mutmainnenin maddesine hicâb olan nefs-i nebâtiyyeye nazaran feyz verse de “imâmet”in feyezânı gibi değildir.

Ma'lûm olsun ki, insanda “nefs-i tabîi” ve “nefs-i nebâtî” ve “nefs-i hayvânî” vardır. Nefs-i tabîi eczâ-yı cismi birbirinden ayrılıp dağılmaya bırakmayan bir kuvvettir. Ve nefs-i nebâtî cism-i eb'âd-ı selâseleye, ya'nî tûl ve arz ve umka ve cihât-ı sitteye çekip büyüten bir kuvvettir. Ve nef-s-i hayvânî cisme ihtiyâr ile hareket veren bir kuvvetten ibârettir. Ve nefs-i tabîi ve nebâtî bilcümle hâdimleriyle berâber nefs-i hayvâniye hizmet ederler. Ve her birinin hâdimlerini ve vazâifini burada ta'dâd ve izâh uzun olur. Tafsîlini murâd edenler âsâr-ı muhakkıkîni ve bilhassa İbrâhîm [Hakkı] hazretlerinin *Ma'rifet-nâme*'siyle Mahmûd Şebüsterî hazretlerinin *Mir'ât'ül-Muhakkikîn* nâmındaki eserini mütâlaa etsinler. İmdi bunlardan başka nefs-i insânide iktibâs edeceği sıfatlar itibâriyle yedi mertebe vardır ki, bunlar da “nefs-i emmâre,” “nefs-i levvâme,” “nefs-i mülhime,” “nefs-i mutmainne,” / “nefs-i râziyye,” “nefs-i marziyye,” “nefs-i kâmile” yâhut “bâkıyye”dir. Her bir mertebe-i mâ-dûn, kendi fevkindeki mertebenin hicâbıdır. İmdi enimmâre, levvâme, ve mülhime mertebelerindeki olan nefislerde sıfât-ı hayvâniyye mevcûd olduğundan mîzân-ı itidâlden hurûc ederler. Nefs-i mutmainne mertebesi ise bunların hilâfıdır. Bu mertebe cemî'i muâmelâtta itidâle karîbdır. İmdi ekl ve şürbe münhemik olan nefs-i nebâtiyye —ki bunda nefs-i tabîi ve hayvânî ve diğer nüfûs dâhildir— nefs-i mutmainnenin maddesine hicâb olur. Ve bunların cümlesine feyz bâlâda izâh olunduğu üzere “mümidd-i evvel” olan “halîfe” ve “imâm”dan gelir. O gâib olduğu vakit, onun nâibi ve vezîri olan kimseden gelir ise de, vezîrin iktibâsı halifeden olup zâtından olmadığından, onun feyzi, güneşten ziyâ iktibâs etmek sûretiyle arzı tenvîr eden kamere benzer. Ve kamerin tenvîri bittabi' güneşin tenvîri gibi değildir. Ve her ikisi, ya'nî imâm ve vezîr, gâib olduğu vakit ahkâm-ı şer'iyye ilimlerinin yıldızları mesâbesinde olan fukahâ onların makâmına kâim olur. Ve zulmet-i leylde yıldızlar arzı tenvîr edemedikleri ve zulmeti izâle eyleyemedikleri gibi, o fukahâ dahi zulmet-i leyle müşâbih olan nefs-i hayvâniyyenin ve nefs-i seb'iyyenin kahrına ve yırtıcı hayvanlara mahsûs olup insanlarda zâhir olan kuvânın istîlâsını izâleye kudretleri olmaz. Zîrâ onlar yalnız harf ve savt ile tebliğ-i ahkâm edebilip tasarru-fât-ı ma'nevîyyeye kâdir değildirler.

İmdi sen havâssa mahsûs olan bu sırrı teemmül et; ve bu verdiğimiz düstûru fikren ta'mîk ve netâyicini idrâk eyle! Sen bu dâirede tefekkür ettikçe gerek memleket-i dünyeviyyenin ve gerek memleket-i insâniyyenin idâresinde sana hikmet-i ilâhiyye zâhir ve münkeşif olur.

/ İ S T İ T R Â D : Sekene-i arzda senelerdenberi nefis-i hayvâ-niyye ve nefis-i seb'îyyenin hüküm-fermâ olduğuna bakılırsa el-yevm "imâm"ın ve vezîrin gaybûyeti ve yalnız ulemâ-i ahkâmın bâkî kaldığı ve onların dahi nasâyihî müessir olamadığı ve binâenaleyh Hz. Şeyh-i Ekber (ra)'ın *Ankâ-i Muğrib* nâmındaki eser-i âlilerinde zuhûruna işâret buyurdıkları "imâm"ın ve *Fütûhât-ı Mekkiyye* lerinin üç yüz altmış altıncı bâbında beyân eyledikleri vüzerâsının kariben zuhûrları muntazardır. (Vallâhü a'lem!).

Ve onlardan ba'zıları ona "merkez-i dâire" ta'bîr etti. Müellif der ki; Buna hamledenler vaktâki bu halîfenin mülkünde adline ve onun hey'e-tinde tarîkatinin ve ahkâmının ve kazâyâsının istikâmetine nazar ettiler, onun sebebiyle adlin vücûdundan nâşî ona "merkez-i dâire-i kevn" tesmiye ettiler. Ve onu ancak kürenin merkezine haml ettiler ki, onların nazarı sâhibine müsâvî olarak noktadan muhîte çıkan her bir hattadır. Bunu adlin gâyesi gördüler de bu ma'nâdan dolayı ona "merkez-i dâire" tesmiye ettiler.

Havâs için bir sır vardır. O da budur ki, nokta-i dâire muhîtin vücûdunda asıldır. Ve her ne vakit vücûden veyâ farazîyyen bir küre takdîr etsen, senin için bir nokta takdîri lâzımdır, ki o da onun merkezidir. Ve noktanın vücûdundan muhîtin vücûdu lâzım gelmez. Ve bu dâireden vücûd-i fâil pergâr denilen zâbıtın re'sidir. Ve vücûdda dâire yoktur. *كان الله ولا شيء معه* ya'nî "Allah Teâlâ mevcûddu; ve onunla berâber bir şey yoktu." Ve onun iki fahzı cûden ve icâden onun mebsûta olan el-leridir. Ve fahzın biri noktaya muhtassdır ki, "yed-i gayb ve melekût-i a'lâ"dır. Ve fahzın biri de muhîte muhtassdır ki, "âlem-i mülk ve şehâdet" elidir. İmdi biri "emr" için ve diğeri "halk" içindir. *وكان الله بكل شيء محيطاً* (Nisâ, 4/126) ya'nî "Allah Teâlâ her şeyi muhîttir." / Âyet-i kerîmede "Sen bundan evvel bir şey değil iken ben seni yarattım" (Meryem, 19/9) buyrulur. İmdi merkez eli, hayyizleri kat' eden hareketten muarrâdır. Ve muhît eli ise müteharriktir. Binâenaleyh teemmül et! Allah Teâlâ senin basîretini bu işârât için nurlandırsın. Ben sana yolu gösterdim. Ve eğer halîfenin âsârını teftîş ve onun hasâısını tettebbu' eylesem ve bu cinsten olan elkâbı ona itlâk etsem, onları büyük bir kitap isti'âb eder idi. Muh-desât-ı sâire arasından onun şerefine ve ictibâsına, ve bununla delâlet etmesi için, bu icâz dâiresinde bu mikdâr üzerine kasr eyledik.

Ve muhakkıkînden ba'zıları o halîfeye "merkez-i dâire" ta'bîr etti. Bu kitabın müellifi olan Hz. Şeyh-i Ekber (ra) der ki: Halîfeye "merkez-i dâire" tesmiye edenler, vaktâki onun mülkünde adline ve mülkünün hey'

et-i mecmûasında ta'kîb ettiği yolun ve vaz' ettiği ahkâmın istikâmetine nazar ettiler, halifenin vücûdu sebebiyle adlin husûlünden dolayı, o halîfeye "merkez-i dâire-i kevn" ta'bîrini haml ettiler.

Ma'lûm olsun ki, cenâb-ı Şeyh (ra) bu kitabın Dîbâce'sinde halîfe hakkında *وعمر مدينته في النمط الاوسط* ya'nî "Namat-ı evsatta olan medînesini ma'mûr kıldı" buyurmuş idi. "Medîne"den maksad, nüzûl ve urûc mertebelerinin nokta-ı telâkisi olmak i'tibâriyle, "âlem-i şehâdet"tir. Ve halifenin vücûd-i kevnîsi âlem-i şehâdette müteayyin olup merâtib-i ulviyyeden aldığı merâtib-i süfliyyeye tevzî' ve taksîm eder. Ve bu tevzî' ve taksîmde küfür ve îmân ve salâh ve fesâd onun indinde müsâvidir. Nitekim yine Dîbâce'de Hz. Şeyh (ra):

وسوى في قبضته الاخذ بين من آمن به وكفره

165

Ya'nî / "Îmân ile küfr eden kimse arasındaki ahzi onun kabzasında müsâvî kıldı" buyurmuş ve bu babdaki izâhât şerhan mürûr etmiş idi. İmdi mâdemki efrâd-ı mevcûdâta isti'dâdları hasebiyle, a'tıyyât-ı esmâ-ıyyeden vâkı' olan her bir şey alâ-tarîkî't-tesâvî vücûd-i halifeden neş'et etmektedir; o halde onu bir dâirenin merkezine haml ve teşbih ettiler. Ve muhakkıkîn, vaktâki noktadan ibâret olan merkezden muhîte çıkan her bir hattın ve her bir nısf-ı kutrun, âit olduğu kavse müsâvî olarak çıktığını gördüler, bu müsâvât-ı hurûcu adlin gâyesi gördüler de bu ma'nâdan dolayı o halîfeye "merkez-i dâire" tesmiye ettiler. Zîrâ adlin bir ma'nâsı da "bir şeyi bir şeye müsâvî kılmak"tır.

Bu haml ve teşbihde havâssa mahsûs bir sır vardır. O da budur ki: Nokta-i dâire olan merkez, o dâire muhîtinin husûlünde ve vücûdunda asıldır. Ve her ne vakit sen bir kağıt üzerinde icâd ve resm etmek ve-yâhut kağıt üzerinde resm etmeyip de zihninde tasavvur eylemek sûretiyle bir küre veyâ dâire farz ve takdîr eylesen, senin için evvel-i emrde bir nokta takdîri lâzımdır ki, o nokta dahi o kürenin merkezidir. Zîrâ usûl-i hendese bunu iktizâ eder. Ve her bir noktayı icâd veyâ farz etmekle mutlakâ muhîtin vücûdu lâzım gelmez. Ya'nî her bir nokta mutlakâ muhîtin merkezi değildir. Velâkin her nerede bir dâire olursa mutlakâ onun merkezi olan noktanın vücûdu lâzımdır. İmdi usûl-i hendese üzere bir dâire icâdında vücûd-i fâil pergâr dediğimiz zâbıtın baş tarafıdır. Ve dâire resminden mukaddem pergârın bacaklarını birleştirdiğimiz vakit, onu ikilikten ârî bir vücûddan ibâret görürüz ki, bu hal dâireyi resm edecek olan fâilin vücûdu mevcûd olmakla berâber, henüz meydanda / bir dâire mevcûd olmadığına işârettir. Binâenaleyh vücûd-i fâil olan Hak mevcûd olmakla berâber âlemimiz olan kürenin ve diğer avâlim kürelerinin taayyünleri böylece yok idi. *كان الله ولا شيء معه* ya'nî "Allah Teâlâ

mevcûd olduğu halde onunla berâber bir şey yok idi.” Muhakkıkîn **الآن كما كان** ya'nî “Şimdiki halde yine öyledir” ma'nâsını da ilâve ederler. Bu ma'nâ sırf vahdet-i vücûdu tefhîm içindir. Halbuki burada Hz. Şeyh (ra) hem vahdeti ve hem de keyfiyyet-i isneyniyyeti tefhîm için pergâr misâlini îrâd buyururlar. Zîrâ âlem-i taayyün isneyniyyeti iktizâ eder. İmdi vücûd-i taayyünâta nazaran pergârın bacakları açıldığı vakit, onun vücûd-i vâhidi iki ayak sâhibi olarak görünür ki, bu iki bacak cûden ve icâden onun mebsût olan elleridir. Ve bu iki baktan biri resm edilecek olan dâire vücûdunun merkezi bulunan noktaya mahsûstur ki, “gayb ve melekût-i a'lâ eli”dir. Ve bacağın biri de muhîte mahsûstur ki, “mülk ve şehâdet eli”dir. Ya'nî pergârın re'si vücûd-i Hakk'a mukâbildir. Vücûd-i Hak'ta mahfî olan esmânın icâd-ı mezâhiri için, o re'se merbût olan yed-i fâile ve yed-i münfaile yekdiğerinden temeyyüz edip ayrıldılar. Vahdetten ikilik peydâ oldu. “Yed-i gayb ve melekût” pergârın merkezde sâbit bir ayağı mesâbesindedir. Ve “yed-i âlem-i mülk ve şehâdet” dahi pergârın müteharrik olan ve yed-i muhîti resm eden diğér ayağı mesâbesindedir. İmdi merkezde sâbit olan ayak muhîtin resmini emr eder. Ve diğér ayak ise merkezden sâdir olan bu emr üzerine muhîti halk ve takdîr eyleyler. Binâenaleyh ayağın biri “emr” için ve diğeri “halk” içindir. Ve pergârın re'si ise “emr” ve “halk”ı muhittir. Nitekim âyet-i kerîmede **وَكَانَ اللَّهُ وَقَدْ خَلَقْتَكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا** (Nisâ, 4/126) / buyrulur. Ve kezâ **بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا** (Meryem, 19/9) buyrulur. Nitekim dâire evvelce mevcûd değıl iken pergârın her iki ayağına hâkim olan re's, onu halk ve takdîr eylemiştir. İmdi pergârın merkez eli, fezâda kat'-ı mesâfât etmeyip hareketten muarrâ ve sâbit bir halde durur. Ve dâirenin muhitini resm eden el ise fezâda kat'-ı mesâfât için hareket eder. Ve bu hareketten bizim âlemimiz ile avâlim-i şehâdiyye-i bî-nihâyenin taayyünleri vücûd-pezîr olur.

Binâenaleyh bu verdiğimiz düstûr-i esâsi üzerine teemmül et! Allah Teâlâ senin dîde-i aklını ve rûhunu ve kalbini nurlandırсын da bu işârât-tan ne gibi şeyleri murâd ettiğimizi anla! Ben sana bu düstûru beyân etmekle tarîk-ı teemmülü gösterdim. Ve eğer halîfenin âsârını teftiş ve onun hasâsını tetebbu' eylesem ve bunlara benzeyen bir çok lakablarını zikr etsem büyük bir kitap yazmak lâzım gelirdi. Muhdesât-ı sâire arasından onun şerefine ve onun ber-güzîdeliliğine delâlet etmek üzere alâtarîkı'l-icâz bu kadarla iktifâ ettim.

Meselâ halîfeye “kalb-i âlem” lakabı da verilebilir. Ve “kalb” ma'nâsına hamlinde müşâbehetin izâhı budur ki, vücûd-i insânînin efâl ve harekâtını tevlid eden şey “havâtır”dır. Kalb kendisine vârid olan “hâtıra”yı aldıktan sonra o havâtırın nev'ine göre havâss-i hamseden her birerle-

rine onları tevzî' eder. Ve insan havâss-i hamsesini isti'mâl için a'zâlarını tahrîk eyler. Meselâ kalb "Sağ tarafa bak!" der. İnsan başını çevirip o tarafta hiss-ı basarını kullanır. Veyâhut kalb "Şu meyvenin lezzetine bak!" der. İnsan elini tahrîk edip o meyveyi ağzına alarak hiss-i zâikasını isti'mâl eyler. / İşte sâirleri de buna makıyştır. İmdi hâlîfe dahi cenâb-ı Hak'tan vârid olan bir emri ahz edip havâs mesâbesinde olan melâikeye verir. Ve melâike dahi a'zâ mesâbesinde olan taayyünât-ı âlemi icâbına göre tahrîk eyler. Halîfenin buna müşâbih elkâbı pek çoktur. Urefâ-yı ilâhiyye vüs'at-i ma'rifetleri derecesinde onları bulup halîfeye haml ederler ve bu elkâb ile yâd eylerler.

§ § §

İ K İ N C İ B Â B

Halifenin Mâhiyyetine ve Hakikatine Dâir Olan Kelâm Hakkındadır.

§ §

Halife ta'bîr ettiğimiz bu "rûh" hakkında ulemâ (r. anhüm) ihtilâf ettiler. Onlardan ba'zıları ferd, mütehayyiz bir cevherdir, dedi. Onu cism-i hayvânî ile kâim olan hayâtın hilâfı ve sıfât-ı ma'neviyyeyi hâmil zu'm eylediler. Ve bir tâife dahi zu'm ettiler ki, muhakkak idrâkât mahallerine muhtastır. Lâkin Allah Teâlâ onları cisme rabt etti. Ve onların bakâsı rûhun bakâsıyladır. İmdi cesedin rûhu ayrıldığı vakit, onun zehâbından dolayı idrâkât da gider. Ve bir tâife dahi zu'm eylediler ki, eczâ-yı bedene müteşebbis olan bir cism-i latîftir ki, suyun yüne tahallülü (تَخَلُّل) veyâ tahallülü (تَحْلُل) gibi ona mütehallil ve mütehallildir; ve onun için cisimden ona hâs olan bir mahal yoktur. Ve Abdülmelik b. Habîb dedi ki, o cism-in sûreti üzerine olan bir sûret-i latîfedir. Cismin dâhilinde onun iki gözü ve iki kulağı ve iki eli / ve iki ayağı vardır. Bedenden her bir uzva 170 ve cüz'e mukâbil olarak onun nazîri vardır. Ve işte bunların cümlesi onun araz olmasını muhâl gördüler. İmdi onlara, bundan men' eden şey nedir? denildi. Dediler ki: "Bizim indimizde bu, li-nefsihi ba'id değildir. Lâkin "Muhakkak ervâh tena'um eder ve muazzeb olur; zîrâ onlar bâkîdir" kavlinde sem' bundan men' eyledi. Halbuki bu iki sıfat arazın sıfatından değildir. Zîrâ na'im, ma'nânın ma'nâ ile kıyâmını müeddî olur. Bu ise ekser-i ukalâ indinde aklen muhâldir. Şer' ise muhâl ile gelmedi. Ve bakâsı hakkındaki hadis dahi aklın delilini nakz eder. Eğer araz olsa, arazın bakâsı câiz olurdu. Zîrâ a'râz her bir zamanda teceddüd eder. Ve bu kavîl üzerine, hayvan için aded-i ezmân sebebiyle, ya'nî onun üzerine zamanları madde olması sebebiyle, müteaddid ruhlar olur idi. Halbuki bunların cümlesi bâtıldır.

Hız. Şeyh-i Ekber (ra) "halife" ta'bîr olunan "rûh-i küllî"nin mâhiyyeti

ve hakikati hakkında ulemâ-i kirâmın envâ'-ı ihtilâfâtını beyânen buyururlar ki: Bu ulemâdan ba'zıları o rûha, ferddir ve tektir, ya'nî sânisî yoktur. Onun vücûdu mütehayyizdir, ya'nî fezâda bir yer işgal eder. Kendisi iki zamanda bâkî kalmayan araz nevinden olmayıp, zamanlarda bâkî olan cevherdir, dedi. Ve böyle söyleyenler bu rûhu cism-i hayvânî ile kâim olan hayâtta, ya'nî rûh-i hayvânîden başka bir şey olduğunu ve hayat ve ilim ve sem' ve basar ilh... gibi sıfat-ı ma'neviyye-i ilâhiyyeyi hâmil bulunduğunu zannettiler.

Ve ulemâdan bir tâife dahi idrâkâtın mahallerine, ya'nî cisimde mevcûd olan dimağ, kalb, sem' / ve basar gibi a'zâlara mahsûs olduğunu ve Allah Teâlâ hazretlerinin bu idrâkâtı cismin bu gibi mahallerine rabt eylediğini ve bu idrâkâtın bakâsı rûhun bakâsıyla bulunduğunu ve rûh ceseden ayrıldığı vakit, bu rûhun gitmesi sebebiyle idrâkâtın dahi berâberce gittiğini zannettiler.

Ve yine ulemâdan bir tâife bu rûhun eczâ-yı bedene taalluk eden bir cism-i latîf olduğunu ve su bir yüne veyâ yünden ma'mûl bir kumaşa nasıl nüfûz ve hulûl ederse, o rûhun dahi öylece eczâ-yı bedene nüfûz ve hulûl ettiğini ve cisimde rûha mahsûs bir mahal olmadığını zu'm eyledi.

Ve ulemâdan Abdûlmelik b. Habîb dahi dedi ki: Rûh cisim sûretinde bir latîf sûrettir. Cismin dâhilinde bulunduğu halde, cisim gibi onun da iki gözü ve iki kulağı ve iki eli ve iki ayağı vardır. Bedenin her bir uzvuna ve cüz'üne mukâbil olmak üzere o sûret-i latîfede dahi bu uzuv ve cüz'lerin nazîri mevcûddur.

İşte bu beyânâtta anlaşıldığı vech ile ulemâ-i mezkûre rûhun araz olmasını muhâl gördüler; ya'nî "rûh" araz nev'inden olamaz dediler. İmdi bu beyânât sâhiblerine denildi ki: Bundan, ya'nî rûhun araz olduğuna hükm etmekten men' eden şey nedir? Onlar cevâben dediler ki: Hadd-i zâtında rûhun araz olması bizim indimizde müsteb'ad bir şey değildir. Kudret-i ilâhiyye indinde bu mümkündür. Velâkin (Sav) Efendimiz'in kavî-i şerîfinde işittiğimiz ma'nâ bizi bu rûhu araz addetmekten men' eyledi. O hadîs-i şerîf de: "Ervâh tena'um eder ve muazzeb olur. Zîrâ onlar bâkidir" meâlinde. Halbuki bu iki sıfat, arazın sıfatından değildir. Zîrâ rûh, araz olduğu halde tena'um etse ve muazzeb olsa, ma'nânın ma'nâ ile ve arazın araz ile kâim olması lâzım gelir. / Çünkü ni'met ve azâb birer arazdır. Bunlar taalluk etmek için bir cevhere ihtiyaç vardır. Rûhun araz olduğunu kabûl edince bir araz diğer araz ile kâim olmuş olur. Bu ise ukalânın çoğu indinde aklen muhâl olan bir şeydir. Halbuki şeriat muhâl olan bir şey getirmemiştir. Belki mümkün olan şeyi beyân eylemiştir. Böyle olunca rûh, arazın gayrı olmak icâb eder. Rûhun bakâsı hakkındaki hadîs-i sâni, ya'nî "انها باقية" kelâmı onun araz olmasını mü-

nâfidir. Aklın delili onu nakz eder. Çünkü rûh araz olsa, a'râzın bâkî olması câiz olurdu. Zîrâ arazlar iki zamanda bâkî kalmaz, her bir zamanda teceddüd eder. Ve rûh dahi araz olunca her bir zamanda teceddüd etmesi lâzım gelir. Ve bu sûrette de bu kavle göre her bir hayvan için zamanların adedince müteaddid rûhlar olması îcâb eder. Çünkü arazın maddesi, üzerinde bulunduğu zamanlardır, ya'nî arazi tevlid eden zamandır. Halbuki bunların cümlesi bâtıldır.

/ Ve o kimse ki onun cevher olmadığını zu'm etti, onun bunun üzerine delili temâsül-i cevherdir. İmdi eğer cevher-i vâhidin bir rûh olması câiz ola idi, her bir cevher rûh olur idi. Ve delil, akıl mes'elesinde bunun butlânına kâim oldu. İmdi rûhun cevher olduğunu zu'm eden kimse, temâsülden nâşi aklın cevher olmasını muhâl gördü. Ve cevher olması bâtıl olduğu vakit, cisim olması da bâtıl olur. Zîrâ cisim iki ve daha ziyâde cevherlerden te'lif olunan cevâhirdir.

Ve bir tâife zu'm eyledi ki, o bi-nefsihî kâim, gayr-i mütehayyiz bir cevher-i muhdesdir. Ve o İmâm Ebû Hamid el-Gazzâlî'nin onun hakkındaki kavillerinin biri olan bu kavildir. Ve o cismin dâhilinde değildir; ve ondan hâriç de değildir; ve ona muttasıl da değildir; ve ondan munfasıl da değildir; ve bu adem-i tahayyüzden nâşidir ki, o da ittisâl ve infisâl için şart-ı musahhihtir. Ve onlara onun bir şeyden veyâhut onun zıddından hâlî olmadığı beyâniyle itirâz olundu. İmdi onlar dediler ki, ikisinden ârîdir. Onlardan her birinin vücûdu olduğu vakit, onun için şart kılınan bir meşrût vardır. Binâenaleyh her ne vakit, şart mün'adım olursa 'urûv câiz olur. Nitekim sen cemâd hakkında âlim değildir, câhil de değildir dersin. Zîrâ ilmin veyâ zıddının kıyâmı için şart-ı musahhih ancak hayâttır. Halbuki cemâdda hayât yoktur. İmdi buna araz olmasını mâni' olan şey nedir? denildi. / Binâenaleyh ona cevher diyen ve araz olmasını ibtâl eyleyen kimsenin delili ile istidlâl eyledi. Ona bir cevher-i mütehayyizdir denildi. Binâenaleyh ona araz diyen cevher-i mütehayyiz ve araz hakkında hasr-ı muhdesât itikâdiyle berâber onun cevher olmasını ibtâl eden kimsenin delili ile istidlâl eyledi. Ondan sonra onlara denildi ki: Bir cevher-i mütehayyiz olması bâtıl oldu; ve araz olması da bâtıl oldu. Halbuki o mevcûddur. Ve o Allah Sübhânehû ve Teâlâ değildir. Binâenaleyh sizin hasrınız bâtıl oldu. Ve bir beşinci mevcûd zâhir oldu ki, o da bizim zikr eylediğimiz şeydir. Ve biz kavli kâile ilim ile berâber, Hak onların birisindedir diye bu kavillerin birini tercîh etmedik. Zîrâ halife ibâ eti; ve bir şeyden ibâ ettiği vakit, ben de ondan ibâ ederim. Lâkin biz bunu bu kitabın gayrisinde zikr eyledik. Biz dedik ki, vaktâki onun icâdının iktizâsı üzere bu halifeyi icâd etti, ona dedi ki: Sen âyinesin ve mevcûdât seninle bana nazar eder. Ve esmâ ve sıfât bana

sende zâhir olur. Sen kendi âleminde halife olarak vichetin üzerine delîl-sin. Onlar da senin verdiğin şey sebebiyle zâhir olur. Benim envârım ile onlara imdâd edersin. Ve benim esrârım ile onları tağdiye eylersin. Ve mülkte zâhir olan her şeyin matlûbları sensin!

İ S T İ D R Â K : Biz deriz ki, bu, zarar vermeyen ve erkân-ı şerî-atten bir rûknü hedm etmeyen bir hilâftır. Zîrâ her biri kendi mezhebinde onun hakkında, muhakkak o muhdesdir, dedi. Ve bu olduğu vakit, ancak murâd olan odur. Ve Allah Teâlâ cümleyi muvaffak eyleye!...

/ Ya'nî rûhun cevher olmadığını zu'm eden kimsenin delili dahi temâsül-i cevherdir. Ya'nî o kimse fiilde ve hâssada rûh cevhere müşâbih midir, değil midir? Bu temâsüle nazar eder de der ki: Eğer cevher-i vâhid bir rûh olmak câiz olaydı, her bir cevher rûh olur idi. Ve akıl mes'elesinde, ya'nî akıl cevher midir, değil midir? diye mevzû-i bahs olan mes'eledede ikâme olunan delil, aklın cevher olduğu da'vâsının butlânını izhâr eyledi. Rûhun cevher olduğunu zu'm eden kimse, cevherler arasındaki temâsüle bakıp o temâsülün akıldaki olmadığını müşâhede ettiğinden, aklın cevher olmadığına hükm eyledi. Ve aklın cevher olması bâtil olduğu vakit, cisim olması da bâtil olur. Zîrâ cisim iki veyâ daha ziyâde cevherlerin birleşmesinden husûle gelen cevâhirdir. Ya'nî cisimler cevâhir-i basitanın ictimâ'ından hâsıl olan cevâhir-i mürekkebedir. İmdi akıl, bu delile göre cevher olmayınca, akla mümâsıl olan rûh dahi böylece cevher değildir.

Ve bir tâife dahi zu'm eyledi ki, rûh kendi nefsiyle kâim ve gayr-i mütehayyiz, ya'nî fezâda bir mahal işğâl etmeyen bir cevher-i muhdesdir. Ya'nî kadim olmayıp sonradan husûle gelen bir cevherdir. Ve bu kavîl İmâm-ı Gazzâlî hazretlerinin rûh hakkındaki kavillerinden birisidir. Ve bu kavle göre rûh cismin dâhilinde değildir; ve cismin hâricinde de değildir; ve ona muttasıl değildir; ve ondan munfasıl da değildir. Ve rûhun bu hassaları adem-i tahayyüzden, ya'nî fezâda bir mahall-i mahsûs işğâl etmemesinden nâşidir. Ve bu adem-i tahayyüz dahi, rûhun cisme ittisâli ve ondan infisâli için şart-ı musahhihtir. Ya'nî mâdemki rûh fezâda bir mahall-i mahsûs işğâl etmemek hâssasını hâiz olan bir cevherdir; şu halde onun taalluk ettiği şeyin dâhilinde / olmaması ve taalluku hasebiyle ondan hâriç de olmaması lâzım gelir. Binâenaleyh ittisâl ve infisâl keyfiyetleri için, adem-i tahayyüz bu hükmü sahîh ve sâbit kılan bir şart olur. Nitekim bir odada beş mum yakılsa, beşinin ziyâsı dahi odanın her noktasına intişâr eder. Her birinin ziyâsı kendisine mahsûs bir mahal işğâl etmez. Ve bu ziyâlar ayrıca birer mahal işğâl için yekdiğerine müzâhim olmazlar.

Ve bu kavlin sâhiplerine i'tirâzan denildi ki: Rûh bir şeyden ve onun zıddı olan diğer bir şeyden hâlî değildir. Ya'nî biz rûha ilim ve cehil ve saâdet ve şekâvet gibi şeyler isnâd ederiz. İlim ve saâdet birer şeylerdir. Ve cehil ve şekâvet dahi onların zıddı olan şeylerdir. Binâenaleyh rûh bu ve emsâli şeylerden hâlî değildir. Onlar cevâben dediler ki: Rûh hadd-i zâtında bu şeylerden ârîdir; ve o mücerreddir. Rûha bir şey veyâ onun zıddı isnâd olunduğu vakit o isnâd olunan şeyin vücûdu için şart kılınmış olan bir meşrût vardır. Meselâ rûhâ saâdet isnâd olunduğu vakit, onun şart-ı musahhihi îmân ve amel-i sâlihdir. Ve onun zıddı olan şekâvet isnâd olunduğu vakit, onun şart-ı musahhihi de küfür ve amel-i tâlihdir. İmdi bu şartların vücûdu indinde rûha bir şey isnâd olunur. Ve her ne vakit şart mün'adim olursa, onun 'urüvvü ve tecerrüdü câiz olur. Nitekim mevrîd-i emr ve nehy âlem-i şehâdet olduğundan saâdet ve şekâvetin şartları bu âlemden sâbit olur. Ondan evvel bu şartlar, ya'nî îmân ve küfür sâbit olmadığından rûh âlem-i tecerrüddedir. Velhâsıl rûha bir şey isnâdı için şart-ı musahhih lâzımdır. Nitekim sen cemâd hakkında, âlim değildir, câhil de değildir, dersin; ve cemâda ilim ve cehil isnâd edemezsin. Çünkü ilmin ve onun zıddı olan cehlin kıyâmı için şart-ı musahhih ancak hayâtıdır. / Cemâdda ise hayât yoktur. Ve şart bulunmayınca meşrût da bulunmaz; bu bir kâide-i külliyyedir.

İmdi bu sözü söyleyen ve bu delilleri ikâme eyleyen kimseye: Şu halde o rûhun araz olmasına mâni' olan şey nedir? denildi. O kimse bu suâle cevâben rûha cevher diyen ve onun araz olmasını ibtâl eden kimsenin delilini ikâme etti ki, bâlâda zikr edilmiş idi. Ve rûha cevher-i mütehayyizdir denildi. Bu defa da rûha araz diyen ve hem cevherin ve hem de arazın aklen ve naklen hâdis olduğuna i'tikâd ile berâber, o rûhun cevher olmasını ibtâl eden kimsenin delili ikâme olundu. Ya'nî rûhun araz olduğuna delil ikâme edenler cevher olduğunu ibtâl ettiler. Ve cevher olduğuna delil ikâme edenler dahi araz olduğunu ibtâl ettiler. Bu delillerin ikâmesinden sonra, her iki tâifeye hitâben denildi ki: Rûhun bir cevher-i mütehayyiz olması bâtil oldu; araz olması da bâtil oldu. Halbuki o rûh mevcûddur. Ve, o araz ve cevher olmaktan münezzeh olan Allah Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri değildir. Binâenaleyh kiminizin o rûhu cevhere ve kiminizin araza hasrı bâtil oldu. Ve bu izâha nazaran bir beşinci mevcûd zâhir oldu ki, o da bizim bu kitabın ibtidâsında zikr ettiğimiz şeydir. Ve biz kavli-kâilin hakikatini bildiğimiz halde, en doğrusu şu kavildir, diye bu akvâl-i muhtelifeden birisini tercih etmedik. Zîrâ bu akvâli beyân ettiğimiz sırada halife olan "rûh-i küllî" onun izâhından ibâ ve imtinâ' eyledi. Çünkü bu kitabın mevzûu bu değildir. Ve birşeyden halife ibâ ve imtinâ' ettiği vakit, ben dahi ondan ibâ ve imtinâ'

ederim. Bu sebebdan dolayı bu bahiste izâhât-ı lâzime itâ etmedim. Velâkin biz bunu bu kitabın gayrisinde zikr eyledik. Zîrâ mutâbakat-i mevzû hasebiyle me'zûn olmuş idim. / Bu şârih-i hakîr dahi Hz. Şeyh-i Ekber (ra)'e ittibâan burada onların rûh hakkındaki mezheb-i âlîlerini izâhtan sarf-ı nazar eyledi.

Biz deriz ki, vaktâki Allah Teâlâ hazretleri o "rûh-i küllî"yi ne sûretle icâd etmek iktizâ etti ise o sûretle onun icâd eyledi. Ona dedi ki: "Sen âyînesin; ve mevcûdât senin ile Bana nazar eder." Nitekim demişlerdir. Beyt:

Bir âyînedir âlem her şey Hak ile kâim
Mir'ât-ı Muhammed'den Allah görünür dâim

"Ve esmâ ve sıfât Bana sende zâhir olur." Zîrâ insân-ı kâmil, bâlâda geçen şerhlerde izâh olunduğu üzere bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mazharıdır. Sen kendi âleminde, ya'nî âlem-i taayyûnünde halife ve nâib-i Hak olarak kendi vichetine, ya'nî kıblen olan hakikatine delîlsin. Zîrâ âlemin ve Âdem'in taayyûnât-ı kesîfeleri ve onlarda zâhir olan âsâr vücûd-i hakikî-i latîfin ve onda mahfî olan sıfât ve esmânın delilidir. Onlarda, ya'nî mahlûkâtta, zâhir olan şeyler benden sana gelen a'tıyyât-ı esmâiyyeden onlara verdiği şey sebebiyle zâhir olur. Benim envârım ile onlara imdâd edersin; ve Benim esrârım ile onlara gıdâ verirsin. Ve âlem-i mülk ve şehâdetde zâhir olan herbir şeyin matlûbları sensin. Zîrâ sen vücûd-i hakikî ile vücûdât-ı izâfiyye arasında bir rûh-i azîmsin. Onlar senden geçmedikçe bana vâsıl olmazlar. Binâenaleyh sen bu sûretle matlûbsun.

İ S T İ D R Â K : Biz deriz ki, ulemânın rûh hakkındaki bu ihtilâfâtı, zarar vermeyen ve erkân-ı şerîatten bir rüknü hedm etmeyen bir ihtilâftır. Zîrâ her birisi kendi mezhebinde rûhun hâdis / olduğunu beyân ediyor. Ve rûh hakkında "bu hâdistir" hükmü olduğu vakit, şer'in murâdî sâbit olur. Binâenaleyh bu hilâf ile berâber ulemâ esâsta müttefikdir. Ve Allah Teâlâ cümleyi rûhun hakikatine ittılâ'a muvaffak eylesin!

Ü Ç Ü N C Ü B A B

*Medine-i Cismde İkâmet ve Onun Bu Halifeye Bir Mülk Olması
Cihetinden Tafâsili Beyânındadır.*

§ §

Ma'lûmun olsun ki, muhakkak Allah Teâlâ ânifen zikr ettiğimiz bu halifeyi icâd eylediği vâkit, Hak Sübhânehû onun için bir şehir binâ etti; onun raiyyetini ve erbâb-ı devletini iskân eyledi ki, "hazret-i cism" yâhut "beden" tesmiye olunur. Ve o mütehayyizdir, diyen kimsenin kavli üzere, müstekar olması için halifeye ondan bir mevzi; yâhut o kâim-i mütehayyizdir, diyen kimsenin kavli üzere onda bir mahall ta'yin eyledi. Gayr-i mütehayyiz olduğunu ve mütehayyiz ile kâim olmadığını isbât eden kimsenin kavli üzere, bu mevzi-i muayyen ona mahsûs olarak onun mevzi-i emri ve hitâbı ve nüfûz-i ahkâmı ve kazâyâsıdır. İmdi onun için medîne-i cismi / dört esas üzerine ikâme eyledi ki, o da "ustukussât" ve anâsırdır. Hak Sübhânehû ve Teâlâ ondan halifeye mahsûs olan mevzi-i muayyeni "kalb" tesmiye eyledi. Ve hilâftan bizim zikr ettiğimiz şey üzere onu halifenin meskeni veyâhut mevzi-i emri kıldı. Bir kavm onun mevzi-i dîmağdır, dedi. Halbuki bizim indimizde, burhan cihetinden değil, tenbîh ve istikrâ' tarikandan, Peygamberimiz (aleyhi ve âlihi's-salâtü ve's-selâm) efendimizin Rabb'inden muhbiran vâkı' olan "Arzuma ve semâma sığmadım; abdimin kalbine sığdım" kavline nâşi, şer'an "kalb" olduğu azhar-
dır. Ve "Allah Teâlâ sizin sûretlerinize ve amellerinize nazar etmez; belki kalblerinize nazar eder" buyurdu. Ve bunun beyânı budur ki, zîrâ ancak ona taklîd eylediği şeyde, şol şeyi ki işler, müstahlifin nazarı ebeden halifesindedir. Ve Allah Sübnânehû ervâhı ecsâm üzerine istihlâf eyledi. Ve Hak Teâlâ'nın لا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ (Hac, 22/46) kav-
lı bizim zâhib olduğumuz şeyi te'yîd eden şeydendir. Ve işâret kalb-i nebâtî için değildir. Zîrâ en'âm bunda bize müşâriktir. Lâkin sırr-ı müda' ondadır. Ve o halifedir. Ve kalb-i nebâtî onun kasrıdır. Ve (Sav) Efendi-

miz “Muhakkak cesedde bir mudğa vardır. Sâlih olduğu vakit, sâir-i cesed de sâlih olur ve fâsid olduğu vakit sâir-i cesed de fâsid olur. Âgâh ol ki o kalbdır” buyurdu. İmdi kalb-i nebâtînin kendisine hitâb mütevec-
cih olan bu sır-ı mutlaka mekân olması cihetinden gayri bir ifâdesi yok-
tur. Ve suâl vârid olduğu vakit mücîbdır. Ve cisim ve kalb-i nebâtî fânî
olduğu vakit, bâkîdir. İmdi biz bunun gibi deriz ki, imâm sâlih olduğu
vakit, raiyye sâlih olur; ve fâsid olduğu vakit, fâsid olur. Bununla âdet
cârî ve hikmet-i ilâhiyye mürtabit oldu.

/ Bu üçüncü bâb halifenin cisim şehrinde ikâmeti ve bu cisim şehri-
nin halîfeye bir mülk olması cihetinden onun tafsîlâtı beyânındadır.

Allah Teâlâ ânifen zikr olunan bu halifeyi icâd ettiği vakit, o halife
için bir şehir binâ etti. Onun teb’asını ve erkân-ı devletini bu şehirde
iskân eyledi ki, o şehre “hazret-i cism” veyâhut “beden” tesmiye olunur.

Hz. Şeyh-i Ekber (ra) halifenin şehir-i cisimde ikâmetini ikinci babda
zikr olunan akvâl-i muhtelifeye istinâden beyâna şürû’ edip buyururlar
ki: O halife, ya’nî “rûh,” mütehayyizdir ve bir mahal işğâl eder, diyen
kimsenin kavli üzere, onun istikrârı için “halife”ye cisimden bir mevzi’
ta’yîn eyledi. Yâhut o halife, ya’nî rûh, nefsiyle kâim olan mütehayyizdir,
diyen kimsenin kavli üzere, o cisimde onun kıyâmı için bir mahal ta’yîn
etti.

Gayr-i mütehayyiz olduğunu, ya’nî fezâda bir mahal işğâl etmediğini
ve mütehayyiz ile, ya’nî bir mahal işğâl eden şeyle kâim olmadığını isbât
eden kimsenin kavli üzere, cisimde bu halifeye tahsis edilmiş olan mev-
zi’-i muayyen, o halifenin emrinin ve hitâbının ve nüfûz-i ahkâm ve kazâ-
yâsının mevzi’idir. Ya’nî rûh, bu mevzi’-i muayyenden medîne-i cism üze-
rinde tasarruf eder.

İmdi Hak Teâlâ hazretleri bu cisim ve beden şehrini dört esas
üzerine ikâme etti ki, bunlar da “ustukussât” ve “anâsır”dır. “Ustukus-
sât,” “ustukuss”un cem’idir ve lafz-ı yûnânîdir. Bir kaç ma’nâsı vardır:
“Ecrâm-ı semâviyye” ve “her şeyin aslı ve maddesi;” ve “harâret, bürûdet,
rutûbet ve yubûsetin hey’et-i mecmûasından ihâret olan tabîat” ma’nâ-
larıdır. Burada “tabîat”ın zikr olunan dört rûknü murâd olunur. Ve
“anâsır” dahi burada cismi teşkil eden dört rûkünden ibârettir ki, onlar
da ecsâmın sulb ve mâyi’ ve gaz halleri ve bir de harâret-i garîziyyedir. /
Ya’nî Cenâb-ı Hak cism-i beşeri tabîatın harâret, bürûdet ve rutûbet ve
yubûset rûkûnleriyle, ecsâmın sulb, mâyi’ ve gaz halleriyle harâret-i
garîziyye erkânı üzerine ikâme ve binâ etmiştir. Hak Sübhânehû ve
Teâlâ hazretleri cisimde halîfeye tahsis eylediği mevzi’-i muayyene “kalb”
tesmiye etti. Ve bu kitabın ikinci bâbında zikr olunan ihtilâfa göre, o kal-

bi ya halifenin meskeni veyâhut mevzi'-i emri kıldı. Halifenin cisimdeki mevzi'-i husûsunda dahi ihtilâf vardır. Bir tâife onun mevzi'-i dimağdır, dedi. Zîrâ efkâr-ı vâridenin dimağdan sudûruna zâhib oldular. Gerçi "fisiyolocya-yı tefekkür" müdakkıkları menba'-ı tefekkür hüceyrât-ı dimâgiyye olduğunu beyân etmekte iseler de, "havâtır" evvelen kalbe vârid olur. Ve kalb o "hâtıra"yı dimâğa verir. Ve dimağ o hâtıra ile meşgûl olur. Bu bir ma'nâdır ki, tedkîk-ı maddiyyâtla anlaşılamaz. Nitekim aşk-ı mecâzîye mübtelâ olanlar harâret-i aşkı sadırlarındaki kalblerinde hissettiklerini vücûdlarında zevkan ve vicdânen bilirler. Bu ma'nânın delil-i maddîsini ikâme etmek mümkün değildir. Bu ma'nânın delili yine ma'nâdır. O ma'nâ da zevk ve vicdandır. Beyt:

پرسید یکی که عاشقی چیست گفتم که چو من شوی بدانی

Tercüme: "Birisi, aşıklık nedir? diye sordu. Benim gibi ol ki bilesin, diye cevap verdim."

Onun için Hz. Şeyh (ra) buyururlar ki: "Bizim indimizde burhan cihe-
tinden değil, tenbîh ve istikrâ' tarîkından, (Sav) Efendimiz'in Rabb'inden
ihbâran buyurdıkları "Ben arzıma ve semâma sığmadım; abdimin kal-
bine sığdım" hadîs-i kudsîsine nazaran halifenin meskeni veyâ mevzi'-i
emri şer'an "kalb" olduğu azhardır. Çünkü Hak yarattığı şeyin hakikatini
haber verince onu kabûl etmek zarûrîdir. *أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ*
(Mülk, 67/14). Onun hilâfı ilkâât-ı vehmiyyedir, hakikat değildir. / Ve 185
kezâ (Sav) Efendimiz "Allah Teâlâ sizin sûretlerinize ve amellerinize na-
zar etmez; belki kalblerinize nazar eder" buyurdu. İşte bu iki hadîste
vâkı' olan tenbîh ve istikrâ' tarîkına nazaran halifenin meskeni veyâ
mevzi'-i emri kalbdır.

"İstikrâ' " muhtelif ma'nâya gelir. Bir ma'nâsı "bir cinsin ekser-i
efrâdında müşâhede olunan keyfiyeti, cins-i mezkûrun umûmuna isnâd
ve isbât etmek"; ve diğer bir ma'nâsı "avı tutmak ve tuzak kurmak;" ve
bir ma'nâsı da "çok cüst-ü cû etmek"tir. Ve diğer ma'nâları da vardır. Bu-
rada murâd evvelki ve sonuncu ma'nâlardır. Ya'nî bir çok cüst-ü cû
netîcesinde kendi nefsinde zevkan ve vicdânen bulduğu ma'nâyı sâir in-
sanlara da ta'mîm etmek ve ba'dehû halifenin meskeni veyâ mevzi'-i
"kalb" olduğuna hüküm vermektir. Binâenaleyh bu hüküm, burhân-ı aklî
ve fennî cihetinden değil, belki hadîs-i şeriflerin tenbîhine ve bu tenbîh
üzerine vâkı' olan tefahhusât-ı kesîreye müstenid olmuş olur. Ve bunun
beyânı budur ki: Allah Teâlâ'nın taklid ve tahmîl eylediği şeyde, her ne
işler ve yaparsa, müstahlif olan Hakk'ın nazarı ebeden halifesindedir.
Zîrâ Hak Teâlâ halîfeye hayat ve ilim ve sem' ve basar ilh... gibi sıfât-ı
ma'neviyyesini taklid ve tahmîl eylemiştir. Ve ef'âl ve kemâlât-ı ilâhiyye

bu halifenin vücûdiyle zâhir olur. Ve Hak mir'ât-ı halifede kendi esmâ ve sıfâtını müşâhede eder. Binâenaleyh onun nazarı kendi cemâlini müşâhede için dâimâ halifesindedir. Ve şeffaf olan bir camda kemâliyle suver zâhir olamayacağından, tam bir âyine olmak için o cama kesif bir sır lâzımdır. Rûh-i latîf sırsız cam mesâbesindedir. Binâenaleyh Allah Sübhânehû ervâhı, ecsâm-ı kesife üzerine istihlâf eyledi. Ve bu ecsâm-ı kesife vâsıtasıyla suver-i ef'âl-i ilâhiyye kemâliyle zâhir oldu. Beyt:

صائب ز ملایک مطلب رتبت انسان آیینہ ہی پشت چہ صورت بنماید

Tercüme: “Ey Sâib, latif olan melâikeden cism-i kesif sâhibi olan insanın mertebesini arama! Zirâ / arkasında kesif bir sır olmayan bir âyine ne sûret gösterebilir?”

Ve Hak Teâlâ'nın “Ebsâr kör değil, lâkin sudûrda olan kalbler kördür” (Hac, 22/46) kavli, bizim zâhib olduğumuz vech ile halifenin meskeni veyâ mevzi'î “kalb” olduğunu te'yîd eden delâil-i şer'iydedir. Ve kavli-i ilâhî ve nebevîdeki işâret, kalb-i nebâtî, ya'nî yemek ve içmek ile neşv ü neimâ bulan et parçası için değildir. Zirâ bu et parçası hayvânâtta da vardır. Ve bunda onlar dahi bizim ile müşterektir. Lâkin sırr-i ilâhî o kalb-i nebâtîye tevdî olunmuştur ki, o sır dahi “halife”dir. Ve kalb-i nebâtî halifenin köşküdür.

Ma'lûm olsun ki, kalb-i nebâtîye tevdî olunan sır, hem insan ve hem de hayvânâtta mevcûddur. Ve vahy ve ilhâm-ı ilâhî bu sırra vârid olur. İnsana vârid olan vahy ve ilhâm zâhir olduğu için isbâta hâcet yoktur. Ve hayvana vârid olduğunun delili وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ (Nahl, 16/68) ve emsâli âyât-ı kur'âniyyedir. Velâkin insan, hayvânâtın tekemmül etmiş bir sûreti olduğu için bu sır onda kâmilidir. Ve ahsen-i takvîm üzere mahlûk olduğu için, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin âsâr ve ahkâmı onda kemâl üzere zâhir olur. Suver-i hayvâniyye ahsen-i takvîm üzere olmadığından onlarda esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeden ba'zıları zâhir ve ba'zıları bâtındır. Ve zâhir olanları da kâmil değildir. Meselâ hayvânât kendi umûruna bakanları ve ikâmetgâhlarını bilirler ve kendi kendilerine bulurlar. Fakat onların bu ilmi insanların mertebe-i ilminde değildir. Ve kezâ ba'zılarında firâset gâlib ve ba'zılarında pek nâkıştır. Fakat bu firâset insandaki firâset derecesine bâliğ olamaz. İşte rûh-i küllînin ve halifenin, gerek insanın ve gerek hayvânâtın kalb-i nebâtîlerindeki âsâr-ı tasarrufunu buna kıyâs et!

Efendimiz (sav) “Muhakkak cesedde bir et parçası vardır; iyi olduğu vakit / sâir-i cesed de iyi olur; ve bozulduğu vakit sâir-i cesed de bozulur. Âğâh ol ki o et parçası kalbdır” buyururlar. İmdi kalb-i nebâtî olan et parçasının ancak bir fâidesi vardır. O da kendisine hitâb-ı ilâhî müte-

veccih olan bu sırr-ı mutlaka, ya'nî bir kayd ile mukayyed olmayan "halîfe"ye mekân olmasıdır. Nitekim güneş kendi âleminde ale'l-ıtlâk neşr-i envâr eder; ve onun ziyâsı her tarafa ale's-seviyye vâsıl olur. Fakat onu pencerelerin eşkâl ve ebâdî takyîd eder. Ve bu takayyüd güneşe âit değil, belki pencerelerin ahvâline taalluk eder. İmdi o sırr-ı mutlak suâl vârid olduğu vakit cevap verir; ve cisim ve kalb-i nebâtî olan et parçası mevt ile çürüyüp bozulduğu vakit bâkidir. Nitekim kendisine ziyâ vârid olan bir hânenin pencereleri bozulup yıkıldığı vakit güneş yine bâkî ve neşr-i envâr etmekte dâimdir. Zîrâ rûh vücûd-i mutlakın merâtibinden bir mer-tebe olup bir sûret-i kesîfe sâhibi değildir. Fesâd ve fenâ suver-i kesîfeye âriz olan bir hâldir. Ve hattâ suver-i kesîfe bozulmakla onu teşkil eden eczâ için dahi fenâ yoktur; belki bir sûretten diğer sûrete inkılâb ederler. Meselâ cism-i insânın sûretini terkib eden bir çok anâsır-ı basîta zerrâtı vardır. Bu sûret bozulunca o zerrât dağılıp başka cisimlerin sûretini teşkil eder. Kimi cemâda ve kimi nebâta ve kimi hayvana ve kimi insana gider. Ve bu zerrât fenâ bulmayıp böylece devr-i dâim ile haşr ve neşr içinde bulunur. Ve bu bozulma cisme taalluk eden sırr-ı mutlak dahi, eğer sâhibi olan cisim tarafından kuyûd-i mâsivâ ile takyîd edilmiş ise mukayyed olarak; ve eğer sâhibi olan cisim tarafından mâsivâdan î'râz ile Hakk-ı mutlaka teveccüh ile kendi itlâkı üzere bırakılmış ise, mutlak olarak kendi âleminde bulunur. / اللهم احشرنا فى زمرة المطلقين

İmdi eğer kalb-i nebâtîye taalluk eden o sır, küfür ve niyyât-ı fâside ile bozulmuş olursa, cesed-i insâniden sâdır olan ef'âl dahi bozuk olur. Ve imân ve akâid-i sâliha ile ma'mûr olursa cism-i insâniden sudûr eden ef'âl daha iyi olur. İşte biz bunun gibi ve buna kıyâsen deriz ki: Hükûmet-i zâhiriyyede imâm sâlih olursa onun teb'ası dahi sâlih olur; ve fâsid olursa onlar da fâsid olur. Zîrâ *الناس على سلوك ملوكهم* denilmiştir. Sûret-i âlemde âdet-i ilâhiyye böyle cereyân eder. Ve hikmet-i ilâhiyye dahi sûret-i âleme böyle bağlanmıştır.

Bir sır vardır. Onun fesâdı ve salâhı raiyyenin salâhına ve fesâdına murtabıttır. / Ve sebebi budur ki, muhakkak Allah Teâlâ bir kavme bir halife mütevellî kıldıkda, ona onların esrârını veyâ ukûlünü i'tâ eder. Böyle olunca bu, raiyyesinin mecmû'u olur. İmdi imâm, ne vakit onların esrârları hakkında hıyânet ederse, bu onlarda zâhir olur. Ve eğer bunda Allah Teâlâ'ya ittikâ ederse, bu onların üzerinde zâhir olur. Ve onun raiyyesinin esrârı ona verildiği hinde ba'zan rezele-i nâkîsa olur. Ve "Sizin üzerinize, olduğunuz gibi tevelli olunur"; ve bir rivâyette "Olduğunuz mekân mislinde sizin üzerinize tevelli olunur" hadîs-i şerîfi buna işârettir. Ve eğer onların üzerinde imâmın salâhı gâlib olursa, sâlih olur.

Ve bunun âsârı meşîyyet-i adliyye-i ilâhiyye ile, raiyyede ve erbâb-ı devlette zâhir olur ki, insan onu, mevcûd olmadıktan sonra kendi nefsinde bulur. Ve onun üzerine nereden vârid olduğunu ve kendisine nasıl hâsıl olduğunu bilmez. İşte bu (aleyhi's-salâtü ve's-selâm ve âlihî) Efendimiz'in "Sâlih olduğu vakit, sâire-i cesed sâlih olur" kavlinin sırrıdır.

Raiyye içinde imâm, cesed içinde kalb gibidir. Nitekim Hz. Sezâî buyurur. Beyit:

Raiyyettir bütün a'zâ Sezâî
Vücûd ikliminin şâhı gönüldür

Kalb sâlih veyâ fâsid olduğu vakit, âsârı a'zâdan sâdır olan ef'âlde zâhir olduğu gibi, imam dahi sâlih veyâ fâsid olursa, âsârı idâre-i hükûmette ve raiyye üzerinde zâhir olur. Bunda ehl-i vukûf ve dirâyetin muttali' olması / lâzım gelen bir sır vardır. O da budur ki: İmâmın fesâdı ve 190 salâhı raiyyenin ve teb'anın salâhına ve fesâdına merbûttur. Ya'nî teb'a sâlih olursa, imamda da eser-i salâh görünür; ve fâsid olursa, imamdan dahi ahkâm-ı fâside sâdır olur. Onun için hadîs-i şerifte **عمالكم اعمالكم** ya'nî "Âmilleriniz ve vâlileriniz sizin amellerinizdir" buyrulmuştur. Ve bu hakikate muttali' olan Avrupa hukuk-şinâsânından biri de "Her millet lâyük olduğu hükûmete nâil olur" demiş ve ma'nâ-yı hadîsi tasdik eylemiştir. Ve salâh ve fesâd-ı imâmın teb'anın salâh ve fesâdına irtibâtının sebebi budur ki: Muhakkak Allah Teâlâ bir kavim üzerine bir halife nasb eyledikde, o halîfeye o kavmin esrârını ve ukûlünü itâ eder. Binâenaleyh bu halife teb'asının hey'et-i mecmûası olur.

Ma'lûm olsun ki, esmâ-i ilâhiyyeden ba'zıları küllî ve ba'zıları cüz'îdir. Her bir ism-i küllî kendisine münâsib olan esmâ-i cüz'îyyeyi ihâta etmiştir. Binâenaleyh a'yân-ı sâbite âleminde, ya'nî suver-i ilmiyye-i ilâhiyye mertebesinde, bu esmânın suver-i ilmiyyeleri yekdiğerinden temeyyüz ettiği gibi bu temeyyüz âlem-i şehâdetde, ya'nî dünyâda onların mezâhiri arasında dahi vâkı' olmuştur. İşte bu hakikate mebnî, her birerleri birer ism-i küllî-i ilâhînin mazharı olan enbiyâ-i ızâm ve rusûl-i kirâm hazarâtının rûh-i küllîleri kendilerine tâbi' olan ümmetlerin ervâhını muhîttir. Ümmetlerinin isiti'dâdât-ı gayr-i mec'ûleleri, ilm-i risâletten ne mikdârı talep etmiş ise, bu metbû' olan rusûl-i kirâma da ilm-i risâletten o miktâr verilmiştir. Zîrâ eğer onların isti'dâdından fazla verilse teklîf-i mâ-lâ-yutâk olur. Halbuki Hak Teâlâ hazretleri **لَا يُكَلِّفُ الْإِلَهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا** (Bakara, 2/286) buyurur. Ve isti'dâdlarından noksan verilse, hakları verilmemiş olur. Halbuki Hak Teâlâ hazretleri **أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ** (Tâhâ, 20/50) buyurur. İmdi onların / vâris-i ma'nevîleri olan evliyâullâh ile vâris-i

sûrfleri olan erbâb-ı hükûmet dahi böyledir. Binâenaleyh bir kavme nasb olunan imam, bu husûsta mazhar olduğu ism-i külli hasebiyle, kendi teb'asının mazhar oldukları esmâyı muhit olur. Amma teb'asından verâset-i ma'neviyyeye nâil olanları, her vech ile muhit değildir, yalnız kudret-i zâhiriyye i'tibâriyle muhittir. Nitekim Zekerîyyâ ve Îsâ (aleyhime's-selâm) ve emsâli üzerlerine galebe-i zâhiriyyeleri vâkı' olmuştur. Ve Mûsâ (as) gibi ba'zı rusûl-i kirâm onların kuvvet-i zâhireleriyle senelerce uğraşmışlardır. Binâenaleyh enbiyâ (aleyhimü's-selâm)a, ilm-i risâletten ümmetlerinin isti'dâdât-ı gayr-i mec'ûlelerinin taleb ettiği şey verildiği gibi, bir kavim üzerine mansûb olan imâma dahi idâre-i hükûmet ilmin-den kendi teb'asının isti'dâdât-ı gayr-i mec'ûlelerinin taleb ettiği şey verilmiştir. Binâenaleyh teb'asının esrâr ve ukûlünü hâmilidir. Ve teb'adan zâhir olan ef'âl dahi gerek fesâddan ve gerek salâhdan ilm-i ilâhîde sâbit olan a'yân-ı sâbitelerinin iktizâ ettiği şeylerdir. İşte imâmın, teb'asının mecmûu olmasının sırrı budur.

§ § §

İ S T İ T R Â D : Ma'lûm olsun ki, imâm bir kavmin umûr-i idâriyye ve siyâsiyyesini tedvîre me'mûr olan reîs-i hükûmetten ibârettir. Bu reîs-i hükûmet ister kavmin intihâbı ile olsun, ister alâ-tarîkı'l-verâse olsun müsâvidir. İmâmın hulefâ-i râşidîn (rıdvânullâhi aleyhim ecma'în) hazarâtı zamânında olduğu gibi, cumhûr-i kavmin bi'l-intihâb bîati ile olması usûl-i verâsetten evlâdır. Eşkâl-i hükûmât hukûk-ı idâre kitaplarında tafsîl ve izâh edilmiş olduğu üzere / üç nev'a münhasırdır: Birisi "hükûmet-i mutlaka," diğeri "hükûmet-i meşrûta" ve üçüncüsü "hükûmet-i cumhûriyye"dir. Hükûmet-i mutlaka ile hükûmet-i meşrûtada reîs-i hükûmet bi'l-verâse taayyün eder. Hükûmet-i cumhûriyyede ise reîs-i hükûmet cumhûr-i kavmin intihâb ve bîati ile olur.

Hükûmet-i mutlakada reîs-i hükûmet umûr-ı idâriyye ve siyâsiyyeyi kendi arzûsu dâiresinde tedvîr eder; ve kendisini bir kayd ile mukayyed görmez. Eğer bu itlâk-ı idârede salâh bulunursa, teb'asının isti'dâdından nâşîdir. Zîrâ teb'anın isti'dâdı salâha mâil iken fesâd-ı idâreye meyl etse, teb'anın bu idâreye tahammülü kalmaz; onu hal' ederler. Ve eğer itlâk-ı idârede fesâd bulunursa, yine teb'anın isti'dâdından nâşîdir. Zîrâ teb'anın isti'dâdı fesâda mâil iken salâh-ı idâreye meyl etse, teb'anın bu idâreye de tahammülü kalmaz; kezâlik onu hal' ederler ve kendilerine fâsid bir reîs-i hükûmet bulurlar.

Hükûmet-i meşrûtada bi'l-verâse ta'yîn olunan reîs-i hükûmet, millet

tarafından müntehab a'zâlar ile idâre olunan bir meclisin hüküm ve karârı dâiresinde icrâ-yı riyâset eder. İsti'dâd-ı kavmin salâh veyâ fesâda temâyülü hükûmetin bu şeklinde daha bârizdir. Zîrâ isti'dâdlarında salâh veyâ fesâd gâlib olan kavim, meclis a'zâlarını da kendi ahlâklarına münâsib kimselerden intihâb eder. Ve kendi üzerine, salâh veyâ fesâd nev'inden olan şeyi kendisi hüküm eder.

Hükûmet-i cumhûriyyede reîs-i hükûmet, kezâlik millet tarafından müntehab a'zâlar ile idâre olunan bir meclisin intihâbı ile ta'yîn olunur. Ve hükûmetin bu şeklinde dahi bâlâda zikr olunan hakikat-i hâl cereyân eder. Velhâsıl hükûmetler her hangi şekilde olursa olsun, emr-i idârede kavmin isti'dâdâtı müessirdir. Ve cenâb-ı Şeyh (ra) hazretlerinin beyân buyurdıkları hakâyık eşkâl-i hükûmetin her bir nev'i hakkında kâbil-i tatbiktir.

§ § §

/ İmdi imâm teb'asının esrârları hakkında hıyânet ederse, bu hıyânetin eseri onların üzerinde fiilen zâhir olur. Ve kezâ bu esrârlarında Allah Teâlâ'ya ittikâ eder ve Hak'tan korkup doğru yola giderse, bunun eseri o teb'anın üzerinde fiilen zâhir olur. Ve onların esrârı a'yân-ı sâbitelerinin iktizââtı olan ahvâldir. Ve imâmın teb'asının esrârı o imâma verildiği hinde ba'zan rezele-i nâkisa, ya'nî ahlâk-ı seyyie ve kemâlât-ı insâniyyeye muğâyir nevâkis olur. Zîrâ onların isti'dâdâtı budur. Ve imâm, ilm-i hükûmetten teb'asının isti'dâdâtının kendisine verdiği şeye mâlik ve sâhibdir; ondan ne fazla ve ne de noksandır. İşte a'ref-i enbiyâ (sav) Efendimiz'in "Sizin üzerinize, olduğunuz gibi tevelli olunur"; ve bir rivâyette "Oldüğunuz mekân mislinde sizin üzerinize tevelli olunur" hadîs-i şerîfi bu hakikate işârettir. Ya'nî siz ne isti'dâd üzere bulunur iseniz, üzerinize nasb olunan imâm dahi sizi o isti'dâdınız dâiresinde idâre eder. Veyâhut üzerinize nasb olunan imâmın emr-i idâredeki mekân-ı ma'nevîsi, sizin mekân-ı ma'nevîniniz mislidir, demek olur. Ve eğer onların üzerinde imâmın salâhı gâlib olursa, teb'a da sâlih olur. Zîrâ onun isti'dâdâtı salâhı iktizâ ettiğinden imâm dahi sâlih olur. Ve imâm sâlih olunca teb'asından sâika-i nefis ile fesâd-ı ârizîye meyl edenler dahi bu fesâdı icrâ edemez olur. Bu sûrette bu salâhın âsârı meşîyyet-i adliyye-i ilâhiyye ile teb'ada ve erbâb-ı devlette zâhir olur. Ve efrâd-ı teb'ada bu salâh öyle bir halde zâhir olur ki, insan, ya'nî efrâd-ı teb'adan herhangi bir ferd, bi-hasebî'l-beşeriyye fesâda mâil olup kendisinde salâh görmez iken, ba'dehû kendi / nefsinde bir salâh bulmağa başlar. Ve bu salâhın nefsi üzerine nereden vârid olduğunu ve kendisinde ne vech ile hâsıl olduğunu bilmez; ve fesâ-

da meyli munkatı' olur. İşte bu hâl (Asv) Efendimiz'in "Kalb sâlih olduğu vakit, sâir-i cesed de sâlih olur" kavlinin sırrıdır.

/ Müellif der ki; Ba'dehû Allah Sübhânehû ve Teâlâ bu medîne içinde 195
erfa'-ı mekânda onun için yüksek ve nezâretli bir müntezezh-i acîb binâ etti ki, ona "dimâğ" tesmiye eyledi. Onda onun için pencereler ve kapılar açtı ki, onlardan mülküne nazar eder. Ve onlar kulaklar ve gözler ve burun ve ağızdır. Ba'dehû onun için bir hazîne binâ edip "hazîne-i hayâl" tesmiye etti. Ve onun cibâyâtının mahall-i istikrârı ve hissin rivâyet eylediği şeyin mevzi'-i refi kıldı. Ve onda mubsarât ve mesmû'ât ve meşmû-mât ve mat'ûmât ve melbûsât ve onlara müteallık olan şeylerin cibâyâtına bir mahzen yaptı. Nâimin gördüğü merâî ve ahlâm bu hazînedan tekevvün eder. Cibâyâtta nasıl ki helâl ve harâm varsa, merâide de böylece mübeşşirât ve adgâs-i ahlâm vardır. Bu müntezezhin ortasında "hazîne-i fikri" binâ eyledi ki, ona muhayyelât mürtefi' olur. İmdi onlardan sahihi-ni kabûl eder ve fâsidi / redd eyler. Ve dimağdan bu mevzi'i vezîrin meskeni kıldı ki, o "akıl"dır. Ve kitabın içinde ona mahsûs bir bâb vardır. Burada zikrini îrâd eyledik. Ba'dehû onun için "nefs"i icâd etti. Ve o tağyîr ve tathîr mahalli ve emr ve nehyin makarrıdır. Ve o leyle-i mübârekedir ki, emr-i Hakîm'in her biri onda ayrılır. Ve onun hazzı âlem-i ulvîden "Kürsî"dir. Nitekim "rûh"un mahalli bu âlemden "Arş"tır; ve nefis "kerîme"dir; bu halîfenin kerîmesidir ve onun hurresidir. Ve İmâm Ebû Hâmid: "Muhakkak rûh nefsi nikâh etti. İkisinin arasında cisim tevellüd eyledi" kavlinde buna işâret etti. İmdi Lübâbü'l-Hikme kitabının ibtidâsında buna işâreten: "Rabb'imiz; ve ulviyyât babalarımızın ve süfliyyât analarımızın Rabb'i" dedi. Lâkin mutasavvife, kendisinde hazz olan ekvândan bir kevne râci' her bir fiil üzerine "nefsî," ya'nî "emr-i nefisdir" ıstılâhını vaz' ettiler. Bu fiilin mahmûd veyâ mezmûm olması müsâvidir. Ve kendisinde hazz olmayan her bir şey ancak Allah Teâlâ'ya hâstır. O da rûhtur. Ve muhakkak insan için üç nefis vardır ki, "nefs-i nebâtiyye"dir; ve onun sebebiyle cemâdâtla müşterektir. Ve "nefs-i hayvâniyye"dir; ve onun sebebiyle behâim ile müşterektir. Ve "nefs-i nâtîka"dir; ve onun sebebiyle bu iki mevcûddan ayrılır. Ve onun üzerine insâniyyet ismi sahîh olur. Ve onun sebebiyle melekûtta temeyyüz eder. Ve o bizim zikr eylediğimiz "nefs-i kerîme"dir. O da halîfenin tahtındadır.

Müellif (ra) buyurur ki: Allah Teâlâ hazretleri bu cisim şehri içindeki mekânların en mürtefi'inde o halîfeye mahsûs olarak yüksek ve hâiz-i nezâret ve acîb bir tenezzüh mahalli binâ edip bu mahalle "dimâğ" tesmiye etti. Bu tenezzühgâhda o halife için / bir takım pencereler ve kapılar açtı

ki, onlardan mülküne nazar eder. Ve bu pencereler ve kapılar dahi iki göz ve iki kulak ve burun ve ağızdır. Ba'dehû onun için bir hazîne binâ edip ona "hazîne-i hayâl" tesmiye etti. Ve bu hazîneyi şehr-i cisimden halîfeye âit olarak toplanan vergilerin ve haraçların mahall-i istikrâr ve cem'i ve havass-i hamsenin verdiği şeylerin çıkmalarına mahsûs bir mahal ittihâz eyledi. Ve bu hazîncde, görülen ve işitilen ve koklanan ve tadılan ve giyilen şeyler ile bunlara müteallik olan hissiyyâtın ictimâ'ına mahsûs olmak üzere bir mahzen yaptı. Uyuyan kimsenin gördüğü sûretler ve rü'yâlar bu hazîneden tekevvün eder.

Hükûmet-i zâhiriyyenin topladığı vergilerde, nasıl ki helâl ve harâm varsa, bu mahzene toplanmış olan cibâyâtta da böylece helâl ve harâm bulunduğundan nâimin gördüğü sûretlerde ve rü'yâlarda dahi "mübeşşirât," ya'nî "rü'yâ-yı sâdika;" ve "adgâs-i ahlâm," ya'nî ta'bîre sezâ olmayan bir takım perîşân rü'yâlar vardır. Hak Teâlâ hazretleri bu tenezzüh-gâhın ortasında da "hazîne-i fikr"i binâ eyledi ki, bu hazîneye muhayyelât çıkar. Ve bu hazîne kendisine çıkıp gelen muhayyelâttan sahih olanlarını kabûl eder; ve fâsid ve bozuk olanlarını da redd edip duhûle müsâade etmez. Ve dimâğda olan bu mevzi'î Hak Teâlâ "vezîr" in meskeni ittihâz etti. Ve o "vezîr" dahi "akıl"dır. Ve bu kitâbın içinde vezîr olan akla mahsûs bir bâb-ı müstakıl vardır. Burada bi-hasebi'l-münâsebe zikr olundu.

§ § §

"Hazîne-i hayâl" ve "havâss" ve "hazîne-i fikr" ve sâire hakkında burada biraz izâhât itâsına lüzûm görüldüğünden *Gülşen-i Râz* kitâbının sâhibi Mahmûd Şebüsterî hazretlerinin *Mir'ât-ı Hakâyık* nâmındaki risâlesinden iktibâsen ma'lûmât-ı mücmele itâ olunur:

Ma'lûm olsun ki, "nefis"te / dört itibâr vardır ki, onlar da "nefs-i tabîi" ve "nefs-i nebâtî" ve "nefs-i hayvânî" ve "nefs-i nâtika" yâhut "nefs-i insânî"dir.

"Nefs-i tabîi" eczâ-yı cismin dağılmasına mâni' olup onları müctemî'an tutan bir kuvvettir.

"Nefs-i nebâtî" cismi eb'âd-ı selâseye, ya'nî tûl ve arz ve umka doğru büyüten bir kuvvettir.

"Nefs-i hayvânî" cisme ihtiyâriyle hareket veren bir kuvvettir.

Her bir nefse hizmet eden bir takım kuvvetler vardır. Ve nefs-i tabîi ile nefs-i nebâtî kendilerinin hizmetçileri olan bilcümle kuvvetler ile

berâber nefs-i hayvânînin mahkûm-i hizmetidirler. Nefs-i hayvânînin dahi ayrıca kendisine mahsûs on iki hizmetçisi vardır ki, bu kuvvetlerin her birisi kendisine âit olan hizmetler ile meşgûldür. O on iki hizmetçinin beşi havâss-i hamse-i zâhire ve beşi havâss-i hamse-i bâtine ve ikisi de kuvve-i şehviyye ve kuvve-i gazabiyyedir.

Havâss-i hamse-i zâhire: Bâsıra, sâmi'a, zâika, şâmme ve lâmisedir.

Havâss-i hamse-i bâtine: Hiss-i müsterek, hayâl, vâhime, fikr, hâfîzadır.

"Nefs-i nâtika" veyâ "insâniyye," bu kuvvetlerin kemâli veyâ itidâlidir.

Ve nefs-i tabîi ve nebâtî ve hayvânî bütün hizmetçileriyle berâber nefs-i insânînin mahkûm-i hizmetidir. Zıkr olunan on iki kuvvette nefs-i hayvânî ile nefs-i insânî müsterektir. Meselâ kuvve-i bâsıra hayvanda da ve insanda da vardır. Fakat hayvan gördüğü eşkâl ve elvânı tafsîlatıyla fark edemez, insan fark eder. Meselâ insan bir küre, bir menşûr ve bir ehrâm şekillerini görse bunları tefrik edip evsâfını bilir. Hayvan yalnız bir cisim görür. Ve kezâ insan yeşil ve kırmızı, mavî ve sarı ilh... renkleri görse evsâfını bilir ve yekdiğerinden temyîz eder. Ve hayvan bunları görürse de idrâk edemez. Binâenaleyh bu kuvvet nefs-i insânîde kâmil ve nefs-i hayvânîde nâkıstır. Diğer kuvvetler dahi / buna kıyâs olunsun. Havâss-i hamse-i zâhireden her birerlerinin hizmetleri ma'lûm olduğundan izâhına lüzûm görülmedi.

Havâss-i hamse-i bâtineden birincisi "hiss-i müsterek"tir. Hiss-i müsterek havâss-i zâhirenin âhiri ve havâss-i bâtinenin evvelidir, ve kuvâ-yı zâhire ve bâtinenin fasl-ı müsterekidir. Vazîfesi gözlerin gördüğü sûretleri ve kulakların işittiği sadâları birleştirip bâtına yol verir, ya'nî havâss-i bâtinenin kapıcısıdır.

İkincisi "hayâl"dir. Vazîfesi havâss-i zâhire ile bilinen şeylerin sûretlerini ve misâllerini zabt etmektir. Meselâ gözler bir şahıs veyâ bir şehri görür. Ve hiss-i müsterek onların sûretini hayâle îsâl eder. Ve bu sûret ve misâller orada mahfûz olur. O adam veyâ şehir gözden gâib olsa insan onu tekrâr göz ile görmeğe muhtaç olmaksızın hazîne-i hayâlde onu dile-diği vakit müşâhede eder.

Üçüncüsü "kuvve-i vâhime"dir. Bunun vâzîfesi kuvâ-yı sâireyi idlâl-dir ve onların üzerine tasalluttur. Varı yok ve yoku var gösterir. Mahsûsât-ı cüz'iyeden maânî-i cüz'iyeyi de idrâk eder. Meselâ Zeyd'in sadâkatini ve Amr'ın adâvetini müdrik olur. Bu idrâkte ba'zan isâbet eder, ba'zan da hatâ eyler. Gördüğü ve görmediği şeyleri nefs-i insana gösterir.

Dördüncüsü "kuvve-i fikriyye"dir. Eğer akla tâbî' olursa ona "zâkire-i

mütefekkiye”; ve eğer vehme tâbi’ olursa ona “mütehayyile” derler. Bunun vazifesi havâss-i zâhire ve bâtinenden “kuvve-i hâfıza”ya vâsıl olan şeyleri müşâhede etmektir. Ve onların suver ve maânilerinde terkib ve tahlil ile tasarruf eylemektir. Meselâ sûretten sûreti tafsîl eder. Ba’zan sûreti sûret ile ve ma’nâyı ma’nâ ile terkib eder. Bu kuvvete “kuvvet-i mutasarrife” dahi derler. /

Beşincisi “kuvve-i hâfıza”dır. Vazifesi havâss-i zâhire ve bâtinenden gelen her ma’nâyı hıfz eder, zâyî etmez. Hulâsa kuvve-i hâfıza levhe benzer. “Kuvve-i zâkire-i mütefekkiye” onun kâriidir; ve “kuvve-i hayâliyye” kâtibidir; ve “kuvve-i vâhime” âfâktaki şeytanın nazîri olup bu işi karıştırır. Ve “hiss-i müşterek” her taraftan akıp gelen nehirleri ve ırmakları birleştiren denize benzer.

Nefs-i hayvânî ve insânîde müşterek olan on iki kuvvetten “kuvve-i şehviyye” hayvan veyâ insanı celb-i menfaate ve tahsîl-i lezzete meyl ettiren kuvvettir.

Ve “kuvve-i gazabiyye” bu kuvvetin zıddı olarak hayvanı def-i mazarrata ve izâle-i merârete meyl ettiren kuvvettir.

Bu iki kuvvete havâss-i zâhire ve bâtinenin cümlesi veyâ ba’zıları mu’in ve yardımcı olurlar. Bu iki kuvvetin ifrât ve tefrîtı sıfat-ı hayvâniyye; ve itidâli sıfat-ı insâniyyedir. Meselâ kuvve-i gazabiyyenin ifrâtı tehevür ve tefrîtı cebânettir. İkisi de mezmûmdur. İkisinin ortası ve itidâli şecâattir. Ve kezâ kuvve-i şehviyyenin ifrâtı hırs ve şerehdir; ve tefrîtı incimâd ve humûddur. Her ikisi de mezmûmdur. İkisin arası iffettir ki, nefis-i insâniye mahsûstur.

§ § §

Ba’delhû Hak Teâlâ hazretleri “halife” için nefsi icâd eyledi ki, o onun “nefis-i nâtika”sıdır ve “nefis-i insâniyye”sidir. Ve o nefis tağyîr ve tathîr mahallî ve emir ve nehyin makarrıdır. Eğer bu nefis-i nâtika olmasa nefis-i hayvâniyye ile kalır ve kâbil-i hitâb olmaz idi. İmdi nefis-i insânî nefis-i hayvânî ile müşterek olan kuvâyı hâiz olduğundan ve bâlâda izâh olunduğu üzere nefis-i hayvânîde bu kuvânın mezmûm olan ifrâtı ve tefrîtı bulunduğundan, nefis-i insânî bu ifrât ve tefrîtın mahall-i tağyîr ve tathîridir. Ve onların bu sıfatları bozulup yerlerine mu’tedili gelir. Ve ahlâk-ı seyyie-i hayvâniyyeden / temizlenir. Bu da o nefsin makarr-ı emr ve nehy olduğundan neş’et eder. Zîrâ mezmûmât ve mahmûdât emir ve nehy ile bilinmiştir. Binâenaleyh nehyden ictinâb ve emre imtisâl etmeyenlerin nefisleri mertebe-i hayvâniyyeden mertebe-i insâniyyeye irtikâ edemez. Onlar sûrette insan, sîrette hayvandırılar.

Hız. Şeyh-i Ekber (ra) nefsi “leyle-i mübâreke”ye teşbîh buyurup: O leyle-i mübâreke ki, emr-i Hakîm’in her biri onda ayrılır. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri sûre-i Duhân’da *فِيهَا يُفَرَّقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ* (Duhân, 44/4) buyurur. Zîrâ nefis kesâfet-i tabîiyye-i zulmânîyye içindedir. Ve Hakîm olan Hak Teâlâ hazretlerinin emir ve nehyi bu nefsi-i zulmânîde tefrîk buyrulmuştur. Ve nefsin hazzı âlem-i ulvîden, ya’nî merâtib-i ulviyyeden, “Kürsî”dir. Ve Kürsî sâha-i tabiattır. Zîrâ bilcümle avâlim-i şehâdiyyenin mensûc olduğu mahal destgâh-ı tabiattır. Nitekim âyet-i kerîmede Hak Teâlâ *وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ* (Bakara, 2/255) buyurur. Ve semâvât ve arzın tekevvün ettiği fezâ-yı tabiâtın nâ-mütenâhî vüs’ati vardır. İşte nümûne-i âlem olan nefsi-i insânî dahi bu dest-gâh-ı tabiatta mensûc ve mütekevvindir. Ve nitekim rûhın mahalli bu âlem-i ulvîden, ya’nî merâtib-i ulviyyeden, “Arş”tır. Ve Arş’a dâir olan tafsîlât, halîfe olan “rûh-i küllî” hakkında mevzû’ ıstılâhâtın bâlâda beyânı sırasında bir nebze izâh olundu.

Ve nefis “kerîme”dir, ya’nî kız evlâddır; ve halîfenin kerîmesidir. Burada halîlesi murâd olunur. Ve onun câriyesi değil, hurre sidir. Ve İmâm Ebû Hâmid Gazzâlî hazretleri: “Muhakkak rûh nefsi nikâh etti; ikisinin arasında cisim tevellüd eyledi” kavlinde, nefis halîfenin kerîmesi, ya’nî halîlesi ve hurre si olduğuna işâret eyledi. Ve *Lübâbü’l-Hikme* nâmındaki kitabının ibtidâsında ervâh ve enfüse işâret olarak: / “Rabb’imiz; ve ulviyyât babalarımızın ve süfliyyât analarımızın Rabb’i” dedi. Zîrâ “ulviyyât babalarımız” ta’bîri “rûh”a; ve “süfliyyât analarımız” ta’bîri de “nefs”e râcî’dir. Ve ef’âlin kâffesi, âlem-i şehâdetde rûh ile nefsin mecmû’undan sâdır olur. Ve nefsin muharriki rûhdur. Rûh olmasa nefis muncemid bir halde bulunur. Velâkin mutasavvife kendisinde haz olan ekvândan bir kevne râcî’ her bir fiil üzerine “nefsî”dir, ya’nî “nefse mensûb”dur; ve “emr-i nefisten”dir, ya’nî “nefsin şânından”dır ıstılâhını vaz’ ettiler. Meselâ hazz-ı ekl âlem-i kevne râcî’ bir fiil olduğundan nefse âit bir şeydir. Velâkin nefsi ekle sâik olan şey hayattır. Hayat olmasa, hazz-ı ekl dahi olmaz. Böyle olmakla berâber bu hazza mutasavvife “ruhî”dir demediler de “nefsî”dir dediler. Zîrâ âlem-i kevnin iktizâsıdır. Ve huzûzât-ı sâire-i kevnîyye de buna makıyştır. Bu kevne râcî’ olan fiil ister nikâh-ı şer’î gibi memdûh olsun, ister zinâ gibi mezmûm olsun müsâvidir. İkisinin de menbâ’ı nefsi-i insânîdir. Zîrâ bâlâda izâh olunduğu üzere, birisi kuvve-i şehevîyyenin i’tidâli olan “iffet,” ve diğeri ifrâtı olan “hırs ve şereh”dir. Ve kendisinde nefsin hazzı olmayan her bir şey ve her bir fiil ancak Allah Teâlâ hazretlerine mahsûstur. O da rûhdur. Meselâ nefsin emre imtisâl ve nehyiden ictinâbda hazzı yoktur. Nefis kuvve-i şehevîyye ve gazabîyyesini ale’l-ıtlâk isti’mâl etmek ister; onun hazzı bundadır. Ve namaz ve

oruç gibi ibâdetten nefret eder. Zîrâ onun bunlarda hazzı yoktur. Ve emre imtisâl ve nehiyden ictinâb rûhun emriyle hâsıl olur. Ve insanın üç nefsi vardır ki, “nefs-i nebâtîyye” ve “nefs-i hayvâniyye” ve “nefs-i nâtîka”dır. Nitekim bâlâda izâh olundu. Hz. Şeyh-i Ekber (ra) nefs-i tabîî nefs-i nebâtîde mündemic olduğundan ikisini bir addedip nefs-i tabîîyi zikr etmedi.

İmdi insan nefs-i nebâtîyyesi sebebiyle cemâdâtla ve nefs-i hayvâniyyesi sebebiyle behâim ile müşterehtir. Ve nefs-i nâtîkası sebebiyle bu iki mevcûddan, ya’nî cemâdât ve hayvânâtan / ayrılır. Ve bu nefis sebebiyle ona “insâniyyet” ismini vermek sahîh olur. Ve onun sebebiyle melekûtta, ya’nî melekût-i semâvât ve arzda temeyyüz eder. Ve o nefis bizim zikr ettiğimiz “nefs-i kerîme”dir ki, o da halifenin taht-ı idâresindedir ve onun dâire-i hareminde.

Müellif der ki: Ba’dehû Allah Sübhânehû insan üzerine ni’metinin tamâmından ve nüshanın ikmâlinden nâşî, bu memlekette istifâsı için kavî, mutâ’, adamları çok ve etbâ’ı kaviyyü’l-aded olarak bir emîr icâd eyledi. Ve aded halîfeye münâzî’dır ki, ona “hevâ” tesmiye etti. Ve bir vezîr / icad edip ona da “şehvet” tesmiye etti. İmdi o bir gün ordusu ve etbâ’ı içinde bürûz edip bostanlarının ba’zısında tenezzüh eyledi. Ve hurre-i halife olan nefis onun üzerine tâlî’ oldu ve yekdiğerini gördü. Ve onlardan her biri kendi sâhibine nazar etti. “Hevâ” ona âşık oldu. Binâenaleyh onunla esbâb-ı ictimâ’ hakkında hîle yaptı. Böyle olunca dâimâ ona nâzil oldu. Ve onun gönlünü almak istedi ve ona hazretini bast etti. Ve indinde olan şeyin en güzelini ona hediye etti. Ve rûsûl-i emânî ve süferâ-i zûr onların beyninde gidip geldi. Âkıbet ona meyl etti. Ve ona inkıyâd eyledi. Ve icbâr ve ihsânı ona temlik eyledi. Halbuki halîfe bundan gâfildir. Ve onun vezîri olan akıl buna vâkıftır. Ve o, belki halîfe buna vâkıf olmaz ve nefis üzerinde olduğu şeyden rücû’ eder diye emri idâre eder. İmdi nefis kavî ve mutâ’ olan iki emîrin beyninde olur. Ve onu o da çağırır, bu da çağırır. Ve kâffesi Allah Teâlâ’nın izniyledir. قُلْ كُلُّ مَنْ عِنْدَ اللَّهِ (Nisâ, 4/78) ve كَلَّا نُمَدُّ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ (İsrâ, 17/20). فَالْهَمَّهَا فَجُورَهَا. (Şems, 91/8) onun kavlinin eseri hakkında وَتَنَفَّسَ وَمَا سَوَّاهَا (Şems, 91/7). Ve işte bunun için biz onu tağyîr ve tathîr mahalli yaptık. İmdi eğer hevâyâ icâbet ederse tağyîr vâkı’ olur; ve onun için “sû ile emmâre” ismi hâsıl olur. Ve eğer akla icâbet ederse tathîr vâkı’ olur. Ve onun için şer’ân “mutmainne” ismi sahîh olur. Ve bu emrin vukû’u hikmet-i latîfe sebebiyledir ve sırr-ı acîbdır. O da budur ki: Muhakkak Allah Sübhânehû ve Teâlâ bu halîfeyi kemâl cinsinden bizim vasf eylediğimiz şey üzere icâd eyledi. Hak Sübhânehû bununla berâber ona kendisinin “fakîr”

olduğunu ve onun için havl ve kuvvet ancak Rab Teâlâ olan onun Seyyid'i ile olduğunu bildirmek / irâde eyledi. İmdi bunun için ona münâzi' icâd eyledi ki, ona taklîd eylediği şeyde ona münâza'a eder. Vaktâki gördü ki, rûh çağırır ve nefis ona icâbet etmez. Halbuki ona "o senin mülkündür" denilmiş idi. Vezîrine dedi ki: "Onun benim icâbetime mâni' olan sebep nedir?" Böyle olunca akıl ona dedi: "Ey kerîm olan Seyyid, senin karşında bir emîr mevcûddur ki, kavî, mutâ', sa'bû'l-murtakâ, azizü'l-menâldır. Ona "hevâ" denir. Atıyyesi muaccel ve meşhûddur." Ona vezîrini gönderdi. Ona hazretini bast etti. Ve ona murâdını ednâ ve akreb zamanda ta'cîl etti. Binâenaleyh o onun da'vetine icâbet eyledi ve ona inkiyâd etti ve onun taht-ı kahrında oldu. Ve ordularının ve raiyyetinin bâdiyeleri ona tâbi' oldu. Ve erbâb-ı memleketten senin için, ancak senin hakâyıkın ile mütehakkık olan ve sana muhtass bulunan erbâb-ı devletin kaldı. Ve işte o onu tahrîb ve seni mülkünden ihrâc için köşkünün önüne nâzil oldu. Ve senin tahtına müstevli oldu. Nüzûl-i helâkten evvel çabuk çâresine bak!"

Müellif der ki: İmdi rûh, Allâhü Kadîm Sübhânehû'ya şekvâya rücû' etti. Böyle olunca nefsinde iftikâr ve acz ve zillet ile onun ubûdiyyeti onun için sâbit oldu. Ve temyîz tahakkuk etti. Ve kadrini bildi. Ve murâd da bu idi. İmdi insan eğer hayır ve ni'am üzerine neş'et etse, mübtelâ oluncaya kadar, tûl-i ömrünce onun hakkında olan şeyin kadrini bilmez. Binâenaleyh onu zarar mess ettiği vakit ni'am ve hayrât cinsinden kendi hakkında olan şeyin kadrini bilir. Böyle olunca bunun indinde de Mün'im'in kadrini bilir.

Müellif der ki; Vaktâki rûh Rabb'ine şekvâ ile mürâcaat etti, Hak Sübhânehû nefsin ve onun beyrinde vâsita oldu da ona buyurdu ki:

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّاتِي (Feer, 89/28-29). Vaktâki ona nidâ geldi, / vesâit kalktı. Meyl etti ve geldi ve müştâk oldu. Binâenaleyh icâbet eyledi. Ve inâyet-i ilâhiyyeye rücû' etti.

Müellif (ra) buyurur ki: Allah Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri hilâfet-i ilâhiyyesiyle muttasıf kıldığı insan üzerine, bu memleket-i cisimde lâzım olan her şeyi istifâ etmesi için, ni'metini tamamladı. Ve âlem-i kebîrin nüshası olan bu âlem-i sağıri ikmâl etti. Ve ni'metini itmâmen ve bu nüshayı ikmâlen cisim şehrinde bir emîr icâd eyledi ki, o emîr kavîdir, kendisine itâat olunur. Ve hâdimleri çoktur; ve adeden kavîdir. Ve bu kavîyyü'l-aded olan etbâ' ve huddâm halîfeye münâzi' ve muhâliftir. Ve o emîre "hevâ" tesmiye olunur. Ve Hak Teâlâ hazretleri o emîr-i hevâya muvâfık olarak bir de vezîr icâd edip ona "şehvet" tesmiye etti. İmdi emîr-i hevâ bir gün ordusu ve huddâmı içine çıkıp bostanlarının ve

bağçelerinin ba'zısında tenezzüh eyledi. Ve halifenin halîlesi onun nefis emîr-i hevâya tâlî' ve zâhir oldu; ve birbirini gördü; ve yekdiğerine nazar ettiler. Emîr-i hevâ ona âşık oldu. Bu taaşşuk üzerine hevâ nefis ile esbâb-ı ictimâ' hakkında çâreye ve hîleye tevessül etti. Binâenaleyh hevâ dâimâ onun nezdine gelmeğe başladı. Ve nefsin gönlünü almak istedi de onun önüne hazretini, ya'nî lezâiz-i dünyeviyyeyi yaydı. Beğendiklerini al' dedi. Nitekim hadîs-i şerifte *الدنيا حلوة خضرة فدام يتحفها منها* ya'nî "Dünyâ hulve-i hâzirettir, dâimâ onlardan ithâf eder" buyrulur ki, dünyâ bir takım lezâiz-i hâzıra ve 'âcileyi müştemeldir demek olur. Ve hevâ nezdinde bulunan şeylerin en güzelini ona hediye etti ki, bunların esâsı *زَيْنَ النَّاسِ حُبُّ الشَّهْرَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرَ الْمُقَنْطَرَةَ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلَ الْمُسَوَّمَةَ وَ* *الْأَنْعَامَ وَالْحَرْثَ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا* (Âl-i İmrân, 3/14) âyet-i kerîmesinde beyân buyrulan yedi şeydir. Onların en başında kadın vardır. Sâniyen evlâd; sâlisen altın; râbi'an gümüş; hâmisen hayl, ya'nî atlar; ve sâdisen deve ve koyun ve keçi ve inek gibi hayvânât; sâbi'an hars, ya'nî envâ'-ı mezrûâttır. Bunların gayrı olan eşyâ fer'ıyyâttandır. İşte bu yedi şey metâ'-ı dünyânın esaslarıdır. Ve bunlardan hars ve en'âm ve hayl, altın ve gümüş istihsâli içindir. Ve altın ve gümüş istihsâli de hubb-i nisâdan nâşîdir ki, ondan hem iltizâz olunur ve hem de evlâd ve ahlâf tevellüd eder. Ve bunların cümlesi hevânın ve onun vezîri olan şehvetin taht-ı tasarrufundadır. Ve hevânın nefse en güzel hediyesi erkek için hasnâ kadın ve kadın için de sâhib-i cemâl erkektir. Zîrâ lezâiz-i dünyeviyyenin a'zamı cimâ'dır. Onun fevkinde olarak nefsin meyl edeceği diğerk bir lezzet yoktur.

İmdi ifrât-ı şehvetten medîne-i cisim harâb olacağı gibi, her hangi bir hey'et-i ictimâiyye-i beşeriyyeyi teşkil eden efrâdın umûmiyyetle ifrât-ı şehvete inhimâki yüzünden o hey'et harâb olur.

İmdi hevâ nefse âşık olunca onların beyninde rusûl-i emânî, ya'nî murâdâtı ve emelleri tebliğ eden resûller ve süferâ-i zûr, ya'nî histeki müşteheyât elçileri gidip geldi. Meselâ hevâ nefse: Kumar oyna hem eğlenir ve hem de para kazanırsın ve zengin olursun. Ve zengin olunca falan kadına nâil olursun diye telkînât icrâ eder. Ve kezâ şimdi bahar mevsimidir. Câmî'e ve tekyeye kapanacağına biraz mesîrede dolaş! Hem havâ alır ve hem de sâhib-i cemâl nisvânı temâşa edersin, diye envâ'-ı huzûzât-ı hissiyyeyi tebliğ eyler. Âkıbet nefis kendisine arz olunan bu huzûzât ve lezâizi görüp hevâya meyl etti. Ve ona inkıyâd edip, artık hevâ tarafından / vâkı' olan her türlü ilkââtı bi'l-kabûl icrâya başladı. Ve emîr-i hevâ kendisine meyl eden nefse icbâr ve ihsânı temlik, ya'nî teşdid eyledi. Zîrâ herhangi bir emîr-i kavî, murâdâtını ya icbâr veyâ ihsân ile infâz

eder. Binâenaleyh emîr-i kavî olan hevâ dahi murâdâtını infâz için nefis üzerinde icbârını ve ihsânı teşdid etti. Halbuki halife, hevâ ile halîlesi olan nefis arasındaki bu halden gâfildir. Velâkin onun vezîri olan akıl buna vâkıftır. Ve o akıl, belki halife buna vâkıf olmaz ve nefis dahi bu yaptığı şeyden rücû eder, diye emri gizler. Böyle olunca nefis kavî ve mutâ olan iki emîrin arasında kalır. Ve nefsi bir taraftan halife ve bir taraftan hevâ çağırır. Ve halîlesi olan nefsi, rûhun hevâyâ kaptırması ve nefsin böyle ikisinin arasında kalması hep Allah Teâlâ hazretlerinin izniyledir. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri **قُلْ كُلُّ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ** (Nisâ, 4/78) ya'nî "Ey Resûlüm, her şey Allah Teâlâ cânibindendir, de!" **كُلًّا نُّمِدُّ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ مِنْ عِطَاءِ رَبِّكَ** (İsrâ, 17/20) ya'nî "Hepsini bunlara biz imdâd ederiz. Ve bunlar senin Rabb'inin atâsı cinsindendir" buyurur. Ve kezâ Hak Teâlâ buyurur: **وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا** (Şems, 91/8) ya'nî "Hak Teâlâ nefse fücûru ve takvâyı ilhâm eyledi." Ve onun bu kavlinin eseri hakkında dahi **وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا** (Şems, 91/7) âyet-i kerîmesinde nefis üzerine kasem-i ilâhî vâkı'dır. Ya'nî "Nefis ve ona a'zâ ve havâsten tesviye eylediği şey hakkı için" demek olur.

Ma'lûm olsun ki, her bir nefis kendi ayn-ı sâbitesinin zıllı ve ayn-ı sâbitesi dahi bir ism-i ilâhînin zıllıdır. Binâenaleyh nefis zıllın zıllı olur. İmdi ayn-ı sâbite her hangi ism-i ilâhînin zıllı ise, o ismin hazînesinde meknûz olan ahkâm ve âsâr bu âlem-i kevnde kendisinin zıllı olan nefiste zâhîr olur. Zîrâ zıl zî-zille tâbî'dir. Meselâ yuvarlak / bir şeyin gölgesi yuvarlak; ve uzun bir şeyin gölgesi dahi uzun olur. Bu tabîi bir haldir. Böyle olunca her bir nefse fücûr ve takvâdan ilhâm olunan şey, kendi hakîkatî olan ayn-ı sâbitesinden ve ona da mazhar olduğu ismin hazînesinden gelir. Ve esmâ ise müsemmânın "ayn"ı olduğundan bunların cümlesi Hak Teâlâ cânibinden gelir. Ba'zan bir nefsin hakîkatî mazhar-ı saâdet iken bu âlem-i kevnde muhîtinin kendisine verdiği bir hal sebebiyle ârızî olarak fücûra meyl eder. Fakat mazhar olduğu ismin ahkâm ve âsârı galebe ve kendisine takvâyı ilhâm etmekle fücûrdan takvâyâ rücû eder. Ve kezâ bunun aksi olarak bir nefsin hakîkatî mazhar-ı şekâvet iken, bu âlem-i kevnde muhîtinin te'sîrât-ı muvakkitesine tebean kendisinden takvâ zâhîr olur. Fakat bi'l-âhire mazhar olduğu ismin ahkâm ve âsârı galebe ve kendisine fücûru ilhâm etmekle takvâdan fücûra meyl eder. Ve fücûrun ednâsı irtikâb-ı sağâir; ve evsatı irtikâb-ı kebâir; ve a'lâsı küfürdür. Ve takvânın ednâsı ferâizi edâ; ve evsatı ma'a'l-ferâiz nevâfili ifâ; ve a'lâsı vücûd-i izâfiyî vücûd-i hakîkide fânî kılmaktır. Ve işte bunun için biz nefsi fücûr ile tağyîr ve takvâ ile tathîr mahallî yaptık.

İmdi eğer nefis hevâya icâbet ederse fücûr ile tağyîr vâkı' olur. Ve bu halde de o nefse "sû' ile emmâre" ismi verilir. Ve eğer akla icâbet ederse takvâ ile tathîr vâkı' olur. Ve ona şer'an "mutmainne" ismini vermek sahîh olur. Ve nefsin böyle kavî ve mutâ' olan iki emîrin beyninde olması, Hak Teâlâ hazretlerinin latif olan hikmeti sebebiyledir. Ve acib bir sırdır. O sır dahi budur ki, muhakkak Allah Teâlâ hazretleri bu halîfeyi zâhiren ve bâtinen kemâl cinsinden bizim vasf eylediğimiz şey üzere icâd eyledi. Nitekim âyet-i kerîmede **وَاسْبِغْ عَلَيْنَا نِعْمَةً ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً** (Lokmân, 31/20) buyurur. Ya'nî Hak Teâlâ hazretleri halîfeyi hayat, ilim, sem', basar ilh... gibi sıfât-ı ma'neviyyesini hâmil olmağa müsâid olarak halk eyledi ki, bunlar ni'am-ı bâtinedir. Ve kezâlik havâs ve a'zâ ve bunların / levâhık ve levâzımını kabûle müsâid olarak icâd eyledi ki, bunlar da ni'am-ı zâhiredir. Ve bunların cümlesi kemâl cinsinden olan şeylerdir.

İmdi böyle sıfât-ı ma'neviyye-i ilâhiyyeyi hâmil olup kendisinin aslından libâs-ı gayriyyetle zâhir olan bu halife, kendi nefsinde kuvvet ve kudret göreceği ve bu görüş ile aslından hicâba düşeceği için Hak Teâlâ hazretleri o halîfeye hadd-i zâtında kendi nefsinin fakîr ve aslına muhtaç olduğunu ve kendisinde bulunan havl ve kuvvet ancak mürebbî-i âlîsi bulunan kendisinin seyyidi ve efendisi ile mevcûd olduğunu bildirmek murâd etti. İşte bu maksad ile onun mutasarrıf olduğu cisim şehri içinde kendisine münâzî' ve muhâlif icâd eyledi ki, ona tahmîl eylediği kudret-i tasarrufta ona muhâlefet eder. Vaktâki halife olan rûh gördü ki, nefsi çağırır ve nefis onun da'vetine icâbet etmez. Halbuki rûha, o nefis senin mülkündür, denilmiş idi. Rûh nefsin kendi mülkü olmasıyla berâber da'vetine icâbet etmediğine hayret edip vezîrine dedi ki: Bu nefis benim mülküm olduğu ve kendisini da'vet ettiğim halde niçin icâbet etmiyor? Bu adem-i icâbetin sebeb-i mâni'i nedir? O suâle cevâben akıl rûha dedi: "Ey kerîm olan seyyid!" Zîrâ rûh halife olup müstahlifin aynıdır. Binâ-enaleyh sıfat-ı keremi de hâmildir. Akıl bu sebeple ona "kerîm" diye hitâb etti. Ve mülk-i vücûdun mutasarrıfı olduğundan "seyyid" diye hitâb etti. "Senin karşında bir emîr mevcûddur ki, kavîdir ve mutâ'dır; ve erişilmesi güçtür; ve nâil olduğu şeyler pek büyüktür. Ve o emîre "hevâ" denir. Atıyyesini ve ihsânını havâsse gösterir ve acele verir. Senin atıyyen gibi havâssten mahfi ve âlem-i âhiret için müeccel değildir. Ve o emîr, nefse vezîri olan şehveti / gönderdi. Ve onun önüne bu muaccel olan envâ'-ı lezâiz-i mahsüseyi yaydı. Ve nefsin bu lezâiz ve huzûzât içinden beğendikleri şeyleri pek az ve pek yakın bir zaman içinde acele ona verdi. Nefis dahi böyle murâdâtını çabuk veren emîr-i hevânın da'vetine icâbet etti; ve ona teslim oldu ve onun taht-ı kahrına girdi. Ve şehir-i cisim içindeki orduların ve teb'anın bâdiyeleri ve karyeleri ona tâbî' oldu. Ve er-

bâb-ı memleketinden senin için ancak senin hakâyıkın ile mütehakkık ve sana muhtass olan erbâb-ı devletin, ya'nî sıfât-ı kemâliyye kaldı. Ve işte o emîr-i hevâ senin köşkün olan kalbin önüne kadar geldi. Onu tahrîb edecek ve seni mülkünden çıkaracaktır. Ve senin tahtını muhâsara etti. Helâkten mukaddem çabuk onun defî çâresine bak!"

Müellif-i kitâb cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) buyururlar ki: Libâs-ı gayriyyetle hâdis olan rûh, vezîri bulunan akıldan bunları dinledikten sonra kendisinin asl-ı kadîmi olan Allah Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerine şikâ-yete rücû etti. İşte bu şikâyeti sebebi ile, rûhun nefsinde istiklâli olmayıp aslına ihtiyâc ve aczi ve zilleti ve aslı indinde ubûdiyyeti tahakkuk etti. Ve samediyet-i Hak ve iftikâr-ı rûh; ve kudret-i Hak ve acz-i rûh; ve izzet-i Hak ve zillet-i rûh; ve siyâdet-i Hak ve ubûdiyyet-i rûh yekdiğelerinden temeyyüz ve tahakkuk eyledi. Ve neticede rûh kendi kadrini ve menziletini bildi. Ve murâd-ı ilâhî dahi ancak bu idi. Bunun delîli âlem-i histe dahi zâhirdir. Zîrâ insan bütün ömründe envâ'-ı râhat ve ni'met içinde yaşasa, aslâ Mün'im'e şükr etmek hâtırına gelmez. Zîrâ bu ni'metlerin kadrini bilmez. Ancak bunların zıddı olan elem ve azâba ducâr olduğu vakit râhat ve ni'metin kadr ve kıymetini bilir. / Nitekim "Cefâyı çekmeyen âşık safânın kadrini bilmez" demişlerdir. Müddet-i ömründe hiç hastalık çekmemiş olan kimse sıhhatin kadrini bilmez. Hastalık gelince sıhhatin avdetine hasret-keş olur. Zîrâ eşyâ zıddıyla münkeşif olur. Binâenaleyh insan müstağrak-ı ni'am iken kendisine nikam gelince Mün'im'in kadrini bilip ona şükr eder.

Müellif (ra) buyurur ki: Rûh Rabb'ine şekvâ ile mürâcaat ettiği vakit, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri rûh ile nefis arasında vâsita oldu. Ve zevc ile zevce arasını bulmağa teşebbüs edenlerin vazîfesini deruhde buyurdu da nefse böyle hitâb etti: "Ey nefis-i mutmainne, râzıyye ve marzıyye olduğun halde Rabb'ine rücû et de benim ibâdına ve cennetime dâhil ol!" (Fecr, 89/28-29). Cenâb-ı Şeyh (ra) bu âyet-i kerîmeyi âtîdeki ibârelerinde tefsîr buyururlar.

Vaktâki nefse bu nidâ-yı ilâhî geldi, rûha meyline mâni' olan vâsıtalar kalktı, o tarafa meyl etti. Ve koşa koşa rûh tarafına geldi. Ve onda iştiyâk hâsıl oldu. Binâenaleyh Rabb'inin da'vetine icâbet etti. Ve inâyet-i ilâhiyyeye rücû eyledi. /

215

Suâl: "Niçin o nefse "mutmainne" tesmiye olundu; ve Hak Teâlâ "râzıyye ve marzıyye" buyurdu; halbuki o şimdiki halde sû' ile emmâredir?" denilir ise, biz deriz ki: Onun tahakkuk-ı îmânından nâşî ona "mutmainne" tesmiye etti. Münâdî-i hevâ münâdî olmadı, ancak Mûcid'i sebebiyle münâdî oldu. İmdi nefis Hak Teâlâ'nın قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ (Nisâ, 4/78)

وَكَلَّا نُمِدُّ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ (İsrâ, 17/20) kavlinin ma'nâsını bildiği cihetle ibtidâ ile tahakkukundan nâşî nidâ için "mutmain" oldu. Sebep ve illet ise mukademmâ / beyân olundu. Ve Hak Teâlâ'nın "râzıyye, marzıyye" kavli nidâyı murâd eder. İmânının ve tevhidinin tahakkukundan nâşî indimizde "marzıyye"dir demektir. فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّاتِي (Fecr, 89/29) ya'nî ibâd-ı ihtisâs ki, hazret-i ilâhiyye ehlidir; ni'am-ı halîfeden ibâret olan mekrûhları murâd eder. Zîrâ şehvât kâfirin cennetidir; ve o hakîkatte nârdır. Onların zâhiri na'im ve bâtını cahîmdir. Ve Resûlullah (s. aleyhi ve âlihî ve sellem) Efendimiz حَفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحَفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ (s. aleyhi ve âlihî ve sellem) Efendimiz ya'nî "Cennet mekrûhlar ile örtülmüş; ve nâr dahi şehvetler ile örtülmüştür" buyurduğu cihetten buna tenbih eyledi. Ve Allah (azze ve celle) hazretleri hurûc-i Deccâl indinde bunu ızhâr eyler. Ve Nebî (sav) Efendimiz zikir buyurdular ki: "Muhakkak onun ateşten ve sudan iki vâdîsi vardır. Kim ateşe kasd ederse su bulur; ve kim suya kasd ederse ateş bulur." İmdi eğer denirse ki, nefis dâî-i akla böylece icâbet eder; ve onu senin zikir ettiğin gibi Hak'tan ışıtır; imdi niçin dâî-i hevâya icâbet edip i'râz eyledi? Cevâben deriz ki, bu iki vecihdendir: Onların birini kelâmın evvelinde farz eyledik. Şöyleki muhakkak Hak Teâlâ zikir ettiğimiz şeyden nâşî rûhun kadrini bildirmek diledi ve ona hevânın nidâsını işittirdi. Ve Hak Sübhânehû irâde ettiği şeyi ikâ' için dâî-i akıldan onu sağır kıldı. Ve diğer vecih budur ki, muhakkak nefis rûhun ba'zısıdır. Nitekim Havvâ Âdem'in ba'zısıdır. Ve münâdî-i rûh aslen onun kendi nefisinden oldu. Ve münâdî-i hevâ ise ondan ecnebîdir. İmdi asıl hâsıl ve ecnebî gayr-i hâsıldır. Binâenaleyh bilmediği şeyi öğrenmeğe müştâk oldu. Vâkı' olan şeyi bilmek için icâbet eyledi. Nitekim Havvâ ekl-i şecerde İblîs'e icâbet etti. / Ve mülk-i insânîde hevâ ve akıl arasında vekâyi' ve hurûb ve fiten vukû'u buradandır. Ve ba'zan birinin galebesi müstevlî olur ve onu ahz eder. Binâenaleyh ona teazzüz eder ve onu esîr eder ve ekseriyâ katl eder. Her hangi bir şahıs hakkında, 'arz-ı ekbere kadar hikmet-i ilâhiyye böyle müstemirr oldu. Ve ekseriyâ biri bâdiyeyi ve diğeri hâdırayı temellük eder. Ve ba'zan biri mülkûn zâhiren ve bâtınen kâffesini temellük eder.

İmdi âsîlere gelince, sultân-ı hevâ onların bâdiyelerinin mâlikidir. Ve sultân-ı akıl onların hâdırâ-i hâssalarının mâlikidir. Ve münâfıklara gelince, akıl onların bâdiyelerinin mâliki ve hevâ hâdıralarının mâlikidir. Ve ma'sûm ve mahfûz olan mü'minlere gelince, akıl onların bâdiye ve hâdıralarının mâlikidir. Ve kâfirlere gelince, hevâ onların bâdiye ve hâdıralarının mâlikidir. Dâr-ı âhirette olduğu vakit mevt zebh olunur. Âsîler ma'sûm olan mü'minlere ilhâk olunup onlar için na'im-i dâim hâsıl

olur. Ve münâfıklar kâfirlere ilhâk olunup onlar için azâb-ı lâzım hâsıl olur. Binâenaleyh münâfıkın ameli cânib-i Hak'tan bir şey iğnâ etmez.

İmdi muhakkak tevhid asıldır, amel fer'dir. Böyle olunca fer' hakkında onu ifsâd ve helâk eden bir şey tesâdüf ederse, asıl onu cebr eder, âsiler gibi. Ve asıl harâb olduğu vakit, fer' onu cebr etmez, münâfık gibi. İmdi mülk-i insânî dünyâda dört tabaka üzerine döner. Her bir şahıs hakkında onlardan biri lâzımdır: Ya mü'mîn-i ma'sûm ve mü'mîn-i mah-fûzdur; veyâ aslen kâfir ve müşriktir; veyâhut münâfıktır; veyâ âsîdir. Vaktâki bu takarrur eyledi ve sâbit oldu, şimdi biz, akıl ve hevâ arasında / onun için fiten ve hurûbun neş'eti vâkı' olan sebebi zikr ederiz. Zîrâ bu onun mevzi'idir. Ve Allah Teâlâ hakkı söyler ve o doğru yola irşâd eyler.

Ya'nî henüz emîr-i hevânın taht-ı idâresinde bulunup rûhun şikâyetine sebep olan bu nefse niçin "Ey nefsi-mutmainne!" diye hitap buyruldu; ve Hak Teâlâ onu "râzıyye ve marzıyye" sıfatlarıyla tavsif eyledi; halbuki tâbî-i hevâ olduğu için şimdiki halde fenâlıklar ile emr edip durur?

Biz bu suâle cevâben deriz ki, ona "mutmainne" tesmiye olunması, imânının tahakkukundan neş'et etmiştir. Zîrâ nefsi da'vet eden emîr-i hevâ, ancak Mucid'i olan Hak sebebiyle nefsi da'vet etti. Çünkü ilm-i ilâhîde her şeyin hakîkati sâbit olduğu gibi, eşyâdan bir şey olan hevânın dahi hakîkati sâbit oldu. Ve o dahi esmâ-i ilâhiyyeden bir ismin zıllıdır. Ve o isim onun rabb-i hâssıdır. Ve onun sırât-ı müstakîmi o ismin muktezâsı üzerinde yürümektir. Ve her bir rabb-ı hâs kendi merbûbundan râzî ve o merbûb dahi kendi rabb-i hâssı indinde marzîdir. Ve esmâ-i ilâhiyyenin mütekâbil olmasından dolayı sırât-ı müstakîm ikidir: Birisi Hak ve diğeri bâtıldır. Nitekim sûre-i Fâtîha'da صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ (Fâtîha, 1/7) kavli-i şerifiyle bunlara işâret buyrulur. Ve emîr-i hevâ bâtil üzerinde yürür. Ve bu hakîkate nazaran bâtil kendi tavrında inkâr olunmaz. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber efendimizin şeyhi Ebû Medyen Mağribî (radıyallâhü anhümâ) âtîdeki beytinde beyân buyururlar:

لا تنكر الباطل في طوره فانه من بعض ظهوراته

Tercüme: "Bâtılı kendi tavrında inkâr etme! Zîrâ o da Hak Teâlâ hazretlerinin ba'zı esmâsından zuhûr etmiştir."

/ İmdi nefis Hak Teâlâ'nın "Her şey Hak cânibindendir" (Nisâ, 4/78) ve "Her şeyi onlara biz imdâd ederiz. Ve onlar senin Rabb'inin atâsındandır" (İsrâ, 17/20) kavlinin ma'nâsını tab'an ve zâten bildiği cihetle, ilm-i ilâhîde ibtidâ ile tahakkukundan nâşî nidâ için mutmain oldu. Ya'nî nefis şimdiki halde her ne kadar "sû' ile emmâre" olsa bile, mâdemki

bidâyeten ilm-i ilâhîde saâdet-i ezeliyyesi tahakkuk etmiştir. Ve bunu çocuğun memeyi ve sütü bilmesi gibi tab'an ve zâten bilir. İşte bu tahakkuk ve bilişinden dolayı "Ey nefis-i mutmainne" nidâsına münâdâ vâkı' olmuştur. Ve onun emîr-i hevâ tarafından iğfâl olunmasındaki sebep ve illetin beyânı evvelce mürûr eyledi. Ve Hak Teâlâ'nın "râziyyeten marziyyeten" kavli nidâyı murâd eder. Ya'nî "Ey îmânının ve tevhîdinin tahakkuk-ı ezelisinden nâşî indimizde marziyye" olan nefis demektir. **وَادْخُلِي** (Fecr, 89/29) "Benim kullarım içine gir!" ya'nî hazret-i ilâhîyye ehli olan ibâd-ı ihtisâsım arasına dâhil ol! demektir. Zîrâ mahlûkâtın kâffesi Allâh'ın kullarıdır. Velâkin onların ba'zısı rahmet-i rahîmiyye ile merhûmdur ki, Hak Teâlâ onlar hakkında **وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ** (Bakara, 2/105) buyurur. Ve bunlar rahmet-i rahîmiyyesine muhtass kıldığı kullardır ki, ilm-i ilâhîde saâdetleri sâbit olmuştur. **وَادْخُلِي جَنَّتِي** (Fecr, 89/29) "Cennetime gir!" Bu kavli-i şerîf ile Hak Teâlâ hazretleri ni'am-ı halîfeden ibâret olan mekrûhları murâd eder. Zîrâ âlem-i kevnde nefsin mekrûh gördüğü ve hazz eylediği şeyler vardır. Aç durmak ve uykusuz kalmak ve abdest alıp vaktinde namazı edâ etmek ve infâk-ı mal eylemek gibi bir çok a'mâl nefse kerîh gelir. Ve bunların aksi olan, nefis taamlar ekli ve kaba döşeklerde uyumak ve terk-i salât ve cem'-i mal nefse hoş gelir. Ve şehvetler kâfirin cennetidir. Halbuki onlar hakikatte ateştir. Ve onların zâhiri bir takım na'im ve lezâizdir. Fakat bâtınları / cahîmdir. Ve Resûlullah (sav) Efendimiz hazretleri "Cennet mekrûhlar ile örtülmüş ve ateş şehvetler ile örtülmüştür" buyurmasıyla bu izâh olunan hakîkate işâret eyledi. Ve Allah Teâlâ hazretleri bu hadîs-i şerifte beyân buyrulan hakîkati Deccâl'in hurûcu indinde hissen ızhâr eyler. Nitekim (Sav) Efendimiz Deccâl hakkında buyurdular ki: "Onun ateşten ve sudan iki vâdîsi vardır ki, kim ateşe kasd ederse o ateşi su bulur; ve kim suya kasd ederse o suyu ateş bulur."

Ma'lûm olsun ki, "Deccâl" mübâlağa ile "kızıl eden" ma'nâsınadır. Âhir zamanda hakâyık-i dîniyyeyi muzhir olan Mehdi'nin zuhûrunu müteâkib ona muâriz ve onu mükezzib olan bir sergerde hurûc eder. "Deccâl" onun ism-i zâtîsi değil, sıfatıdır. Ve halkı şehvât-ı nefsâniyyeye da'vet; ve ibâdât ve a'mâl-i sâliha gibi nefse kerîh şeylerden ictinâba da'vet eder. Ve Hz. Mehdi ise insân-ı kâmil ve halîfetullâhi-fi'l-arz olup bunun aksi olarak nefse kerîh gelen ibâdâta ve a'mâl-i sâlihaya ve şehvâttan ictinâba da'vet eyler. Ve bu zuhûr-i muhâlif ihtilâf-ı esmâdan nâşîdir. Zîrâ Hz. Mehdi ism-i Hâdî'nin ve Deccâl ism-i Mudill'in mazhar-ı kâmilidir. Bu sebeple yekdiğerine muâriz olurlar. Ve Hz. Mevlânâ (ra) bu hâle işâreten *Mesnevî-i Şerîf*lerinde şöyle buyururlar:

چونکہ بی رنگی اسیر رنگ شد موسیٰ باموسیٰ در جنک شد
چونکہ بی رنگی رس کان داشتی موسیٰ با فرعون اندر آشتی

Tercüme: "Vaktâki bî-renklik renge esir oldu, Mûsâ (as) Mûsâ-yı Sâmirî ile nizâ' içinde oldu. Vaktâki evvelce mâlik olduğun bî-renkliğe erişsin Mûsâ (as) Fir'avn ile sulh ve ittihâd içindedir."

Hız. Mehdî havârik ve kerâmât ile zuhûr ettiği gibi Deccâl dahi havârik ve istidrâcât ile zâhir olur. / Binâenaleyh Deccâl'in nezdinde biri su ve diğeri ateş ile mâlâ-mâl iki vâdî bulunur. Deccâl kendisine tâbî' olanları suya duhûle ve ateşten ictinâba da'vet eder. Ve da'vet-i vâkı'aya icâbetle suya girenler kendilerini ateşte bulurlar. Ve da'vete muhâlefetle ateşe kasd edenler kendilerini suda bulurlar. Bu hal o vakit ibâdullah için azîm bir imtihan-ı ilâhî olur. Zîrâ sıcak bir havada suya girmek nefse hoş gelir. Ve ateşe duhûl ise mevdi intâc edeceğinden nefis ondan ictinâb eder. Daha ba'zı havârik vardır ki, bunlar Deccâl'in fitnesidir. Ve tafsîlâtı kütüb-i ahâdîste mûnderictir.

Cenâb-ı Şeyh (ra) bu hakîkati beyân buyurduktan sonra bunun üzerine terettüb eden bir suâlî irâd edip derler ki: Mâdemki nefsin ezelde saâdeti ve îmânı tahakkuk etmesinden nâşî, senin izâh ve beyân ettiğin gibi, kendisinde aklın da'vetini Hak'tan işitmek kuvveti vardır; şu halde niçin dâî-i hevâya icâbet edip aklın da'vetine icâbetten i'râzı vâkı' oldu? Biz cevâben deriz ki, bunda iki vecih vardır: Birisini bâlâda izâh edip dedik ki, Hak Teâlâ kendi halîfesi olan rûha tasarrufta aczini ve kendi tasarrufunun kudret-i Hak ile olduğunu bildirmek ve bu sûretle kendi-kadr ve menziletini anlatmak murâd etti de nefse hevânın nidâsını işittirdi. Ve bu murâdının husûlü için aklın da'vetini işitmekten nefsin kulaklarını sağır kıldı. İkinci vecih budur ki, muhakkak nefis rûhun ba'zısıdır. Nitekim nefsin envâ'ı ve evsâfı bundan evvelki şerhlerde izâh edilmiş idi.

Bundan müstebân olur ki, her nefis rûhdur; fakat her rûh nefis değildir. Nitekim Havvâ Âdem'in ba'zısıdır ve Âdem'in dışıdır. Ve her kadın "âdem"dir; fakat her "âdem" kadın değildir. İmdi mâdemki nefis rûhun / ba'zısıdır; ve münâdî olan rûh nefsin aslıdır; ve münâdî olan hevâ ise nefse nazaran ecnebîdir; ve cüz'ün küll ile ittisâl-i dâimîsi bulunduğu cüz' indinde küll hâsıdır; ve ayrıca onu tahsîle lüzûm yoktur; ve o cüz'ün ecnebî ile ittisâli olmadığından o ecnebî onun indinde gayr-ı hâsıdır. Binâenaleyh nefis bilmediği şeyi öğrenmek için o ecnebîye mütemâyil ve müştâk oldu. Bu hakîkatin eseri dâimâ zâhirde de müşâhede edilmektedir. Nitekim her bir kavmin ricâli nîsvân-ı ecnebiyyeye ve nîsvânı dahi ricâl-i ecnebiyyeye mütemâyildir. Ve bu hâl-i temâyül onların hâl ve şânından bilmediği şeyi öğrenmek merâkından münba'isdir.

İşte nefis dahi kendisine ecnebî olan hevânın indinde lezâiz ve huzûzât-tan vâkı' olan şeyleri bilmek için ona icâbet eyledi. Nitekim Havvâ ekl-i şecerede İblis'e icâbet etti. Zîrâ İblis cins-i Âdem'den olmayıp Havvâ'ya ecnebî idi. Ve işte mülk-i insânîde hevâ ve akıl arasında vak'alar ve muhârebeler ve fitneler vukû'unun menba'ı budur. Ve ba'zan akıl ve hevâdan birinin galebesi müstevlî olur. Ve hangisi gâlip gelmiş ise onu ahz eder; ve onun üzerinde izzet sâhibi olur; ve onu esîr eder; ve ekseriyâ da katl eder. Onda aslâ tasarruf eseri bırakmaz. Efrâd-ı insâniyyeden herbir şahıs hakkında 'arz-ı ekbere, ya'nî yevm-i kıyâmete, kadar hikmet-i ilâhiyye böylece devâm eder. Zîrâ yevm-i kıyâmet ahkâm-ı tabîiyyenin mürtefi' olduğu bir gündür. Ve bir örtü makâmında olan ahkâm-ı tabîiyye mürtefi' olunca her şeyin hakîkatî zâhir olup artık nizâ' kalmaz. Ve ekseriyâ akıl ve hevâdan biri bâdiyeyi, ya'nî teb'a-i halîfenin sâkin olduğu köyleri; ve diğeri hâdırayı, ya'nî şehri ve makarr-ı idâreyi temellük eder. Ve ba'zan biri mülkün zâhiren ve bâtinen kâffesini, ya'nî hem bâdiyeyi ve hem de hâdırayı temellük eder. İmdi sultân-ı hevâ, âsîlerin bâdiyelerini / ve sultân-ı akıl onların hâdıra-i hâssalarını zabt ve temellük etmiştir. Ve onların bâdiyeleri havâss-i hamse-i zâhire ve a'zâ-yı vücûdiyyeleridir. Ve hâdıra-i hâssaları kalb ve fikirleridir. Binâenaleyh âsîler sultân-ı hevâya tâbî' olan havâss-i zâhirelerini ve a'zâlarını hükm-i hevâ ile maâsîde isti'mâl ederler. Fakat hâdıra-i hâssaları olan kalbleri ve fikirleri henüz sultân-ı aklın taht-ı tasarrufunda olduğundan îmânları ve i'tikâdları muhtell değildir. Münâfıklara gelince akıl onların bâdiyelerinin ve hevâ hâdıralarının mâlikidir. Binâenaleyh onların havâs ve a'zâlarından müslümanları aldatmak ve onların hukûkuna mâlik olmak için şer'a muvâfık ameller sâdır olur. Fakat kalbleri ve fikirleri hükm-i hevâ ile bu a'mâl-i zâhirelerini mükezzibdir. Ve ma'sûm olan enbiyâ ve mahfûz olan evliyâyâ gelince, akıl onların bâdiye ve hâdıralarının mâliki olduğundan kalbleri nûr-i îmanla memlû; ve efkâr ve i'tikâdları maârif-i ilâhiyye ile meşgûl; ve havâs ve a'zâlarından a'mâl-i hasene sâdır. Kâfirlere gelince, hevâ onların bâdiye ve hâdıralarının mâlikidir. Binâenaleyh onların kalbleri ve fikirleri mefâsid ve ebâtıl ile memlûdur. Ve a'zâ ve cârihalarından a'mâl-i fâside zâhir olur.

Bunların cümlesi dâr-ı âhirette oldukları vakit, ölüm denilen hâl bir koç sûretinde tecessüm ettirilerek zebh olunur. Zîrâ yevm-i kıyâmette arzlar ve amellerin her biri birer sûret-i münâsibede zâhir olurlar. İmdi âsîler, cihet-i câmi'aları hasebiyle ma'sûm olan mü'minlere, ya'nî enbiyâ (aleyhimü's-selâm)a ilhâk olunup onlar için na'im-i dâim hâsıl olur. Ve asıl olan hâdıraları küffâr ve müşrikler gibi hevânın taht-ı temellükünde bulunduğu için, cihet-i câmi'aları sebebiyle, münâfıklar dahi onlara ilhâk

olunup kendileri için azâb-ı lâzim hâsıl olur. Binâenaleyh münâfıkın ameli cânib-i Hak'tan bir hüküm sudûruna sebep olmaz. Zîrâ muhakkak tevhid asıldır ve amel fer'dir. Böyle olunca fer' olan ameli, emîr-i hevânın / tasarrufu sebebiyle ifsâd ve helâk eden bir şey vâkı' olursa, asıl olan tevhid telâfi-i mâ-fât eder. Nitekim âsilerin hâli böyle olur. Ve asıl olan tevhid harâb olduğu vakit, fer' olan amel telâfi-i mâ-fât etmez. Nitekim münâfıkların hâli böyle olur. Şu halde mülk-i insânî dünyâda dört tabaka ve sınıf üzerine döner. Her bir şahıs hakkında mutlaka onlardan birisi lâzımdır. Birinci tabaka mü'min-i ma'sûm olan enbiyâ ile mü'min-i mahfûz olan evliyâdır. İkinci tabaka onların tamâmıyla zıddı olan kâfirler ve müşriklerdir. Üçüncü tabaka münâfıklardır. Dördüncü tabaka âsilerdir. Vaktâki bu izâhât takarrur etti ve delâil ile sâbit oldu; şimdi de biz kendi yüzünden mülk-i insânide fitneler ve harbler neş'eti vâkı' olan sebebi zikre şurû' ederiz. Zîrâ bu âtîdeki bâb bu sebebin beyânı mevzi'idir. Bu beyânâtımız ise vâridât-ı ilâhiyedir, akl-ı nazarinin mahsûlü değildir. Ve Allah Teâlâ hakkı söyler ve doğru yola irşâd eyler. /

D Ö R D Ü N C Ü B Â B

*Akıl ile Hevâ Arasında Kendisi İçin Harb Vâkı' Olan Sebebin
Zikri Hakkındadır*

§ §

Allah Teâlâ seni muvaffak eylesin de onun emri münkeşif olsun. Ma'lûmun olsun ki, kendisi için fiten neş'et eden ve harbler vâkı' olan sebep ve aktâr-ı memleketin ve âfâkının kâffe-i vekâyi'inin taammümü, yedinde olan kimsenin onu necâta tahlîs için, bu mülk-i insânî üzerinde riyâset talebidir. Zîrâ hükümlerinde mütenâkız olan iki emîr arasında / tedbîr-i mülk aklen ve şer'an sahîh olmaz. Nitekim bunun delili Kitâbullâh'da onun *لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلَهُ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا* (Enbiyâ, 21/22) ya'nî "Yerde ve gökte iki ilâh olsa idi onların intizâm-ı idâresi bozulur idi" kavlidir. Ve eğer iki mahlûk hakkında ittihâd-ı irâde farz olunursa, bu iki emîr hakkında bunu hükm-i âdet ve şer' men' eder. Ve onların harkını aslâ bir şahıs hakkında biz iştirmedik. Ve böyle olduğu vakit, Hak Teâlâ bu mülkü ancak vâhid ile tedbîr etmek murâd eder. Ve bunu Resûl'ü (sallallahü aleyhi ve âlihî ve sellem)in lisânı üzerinde tasrîh eyledi. *أَإِذَا بَرِيعَ لَخْلِيفَتَيْنِ* Ya'nî "İki halîfeye bîat olunduğu vakit onlardan birini katl ediniz!". Ve hilâfet, zâhire ve bâtinedir. Ve hilâfet-i zâhire mukarrer ve sâbittir. Ve burada bizim kelâmımız, ukdesi ukdesine ve bu üslûb üzere cârî olarak, haseb-i zâhir üzerine hilâfet-i bâtine hakkındadır. Ve keşf-i esrâr için bir i'tirâz vardır. Ve ekseriyâ münâzî' için bu hadîsten, bir şeyden müsterîh olmak vardır. İmdi der ki: "(Sav) onlardan diğerini katl ediniz! buyurdu. Ve ne bilirsiniz? Belki hevâ tekaddüm ve akıl taahhur etti. Binâenaleyh hevâ sâhib-i hilâfet oldu?" Biz deriz ki: Burada tekaddüm ve taahhur zamân ile değildir. Burada tekaddüm ancak şerâitın, ya'nî şerâit-ı imâmetin ihsâ'sı ile. İmdi kimde bulunursa imâmet için mukaddem olur. Ve onda bu şerâit tekemmül etmeyen kimse hal' olunur. Ve eğer taannüd edip emr-i azîze dâhil olmazsa katl olunur. Binâenaleyh zamâna iltifât olunmaz.

Bu dördüncü babda rûhun vezîri olan akıl ile emîr-i hevâ arasında vâkı' olan harblerin ve münâzaaların sebebi beyân olunmuştur.

/ Ey kâri'-i mütefattın ve mütefekkir, Allah Teâlâ hazretleri sana tevfik ihsân eylesin de o harblerin ve fitnelerin emri sana münkeşif olsun! Ma'lûmun olsun ki, mülk-i insânide akıl ve hevâ arasında harblerin ve fitnelerin sebebi ve aktâr-ı memleketin ve âfâkının kâffesinde bir takım vukûâtın taammümü, yedinde ve tasarrufunda olan kimseden onu kurtarıp, tarîk-ı necâta sevk etmek için, riyâset talebidir. Ya'nî bu kavgaların ve nizâ'ların sebebi, mülk-i insânîyi iki muhtelif tasarruftan kurtarmak ve bu ihtilâf-ı tasarruf sebebiyle emr-i idârede vâkı' olan bozukluğu izâle etmek için, akıl ve hevâdan birinin makâm-ı riyâsete geçmesi arzûsudur. Çünkü akıl reis olursa tarîk-ı salâh üzerinde; ve eğer hevâ reis olursa tarîk-ı fesâd üzerinde yeknesak bir idâre teessüs etmiş olur. Halbuki ikisinin tasarrufu hâlinde idârede kâh salâh ve kâh fesâd zâhir olur. Ve mülk-i insânide aslâ nizâ' eksik olmaz. Zirâ hükümlerinde mütenâkız olan iki emîr arasında tedbîr-i mülk aklen ve şer'an sahîh olmaz. Aklen sahîh olmaz: Çünkü idârede tezebzüb hâsıl olur. Ve akl-ı selime muvâfık olan, şer'an dahi sahîh olmaz. Çünkü Hak Teâlâ hazretleri buna delil olarak Kur'an-ı mecîdinde: "Eğer yerde ve gökte iki ilâh olsa idi, onların intizâm-ı idâreleri bozulur idi" (Enbiyâ, 21/22) buyurur. Ve eğer iki mahlûk arasında ittihâd-ı irâde farz olunursa, ya'nî birisi çıkıp: İki emîrin bi'l-müzâkere müttehiden ittihâz edecekleri karâr dâiresinde bir mülkü idâre etmeleri mümkün olmaz mı? diye bir suâl irâd etse, biz buna cevâben deriz ki: Böyle iki emîrin ittihâd-ı irâdesini âdetin ve şer'in hükmü men' eder. Âdetin hükmü men' eder: Çünkü / iki şahıs fitratta yekdiğerinin aynı değildir. Fikirlerinde ve hislerinde ve cem'î ahvâl ve şe'nlerinde müsâvâtırları âdeten mutasavver değildir. Ve hükm-i şer' dahi men' eder: Çünkü Hak Teâlâ hazretleri **وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ** (İsrâ, 17/55) ve **تِلْكَ** **الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ** (Bakara, 2/253) buyurur. Ve enbiyâ (aleyhimü's-selâm)'ın cümlesi ümmetlerinin reisi idiler. Ve onlar arasında tefazzul olduğu ve birinin diğere benzemediği musarrahdır. Zirâ esmâ-i ilâhiyye arasında tefâzul olunca onların mezâhiri arasında dahi tefâzul olacağı bedîhidir. Ve bu hüküm bilcümle mezâhire şâmidir. Ve bu âdet öyle bir muhkemdir ki, bunun harkını ve tahallûfünü şimdiye kadar aslâ bir şahıs hakkında işitmedik. İmdi hükm-i âdet ve şer' böyle ittihâd-ı idâreyi men' ettiği vakit, Hak Teâlâ hükm-i âdete ve şer'a müsteniden bu mülkü ancak yed-i vâhide ile tedbîr etmek murâd eder. Ve bu murâdını Resûl'ü (sav) Efendimiz'in lisân-ı mübârekinden şeref-sâdır olan şu hadisi ile tasrih buyurdu. O da: "İki halîfeye biat olduğu vakit, onlardan birini öldürünüz!" ma'nâsındaki kavli-i şerîfidir.

Ve hilâfet iki nevi' üzerinedir: Birisi hilâfet-i zâhire ve diğeri hilâfet-i bâtinedir. Ve hilâfet-i zâhire umûr-i dünyeviyyeyi idâre eden reis-i hükûmettir ki, bu reis-i hükûmet her milletin umûruna tevelli eden bir ferd olmak üzere sâbit ve mukarrerdir. Ya'nî reis-i hükûmeti olmayan bir kavim yoktur. Ve bu reis-i hükûmetin iki kimse olması görülmüş ve işitilmiş bir şey değildir. Biz bundan bahs edecek değiliz. Burada bizim kelâmımız hilâfet-i zâhirenin ukdesi ukdesine ve onun üslûbu üzerine câri olarak hilâfet-i bâtine hakkındadır. Ya'nî hilâfet-i bâtineyi beyân ederken, onun ahvâlini hilâfet-i zâhirenin ahvâline tatbik edeceğiz. Ve bu hadîs-i şerifte mündemic olan bir sırrın keşfi için bir i'tirâz dermeyân olunabilir. Ve ekseriyâ mu'teriz ve münâzi' olan / kimse için bu hadîs-i şerifin lafzı tahtından bir ma'nâ istişmâm olunmak vardır. İmdi mu'teriz der ki: "(Sav) Efendimiz onlardan birini öldürünüz!" buyurdu. Ve ne bilirsin, belki mülk-i insânide hevâ tekaddüm ve akıl taahhur etti. Ya'nî emîr-i hevâ makâm-ı riyâsete geçti ve akıl ona mağlûb oldu. Ve binâenaleyh mülk-i insânide hevâ sâhib-i hilâfet oldu?" Biz bu mu'terize cevâben deriz ki, tekaddüm ve taahhur zamân ile değildir. Burada tekaddüm ancak şerâit-i imâmetin ihsâ'sı ile, ya'nî imâmette bir takım şartlar vardır, onları ta'dâd ederiz; ve iki emîrden hangisinde bu şartlar bulunursa imâmet için o mukaddem olur. Ve kendisinde bu şerâit mevcûd olmaz veyâ tekemmül etmiş bulunmazsa, ya'nî ba'zıları bulunup ba'zıları bulunmazsa, o kimse makâm-ı riyâsette bulunsada dahi hal' olunur. Ve eğer makâm-ı riyâsetten çekilmekte inâd eder ve emr-i azîze inkıyâd etmezse katl olunur. Binâenaleyh zamâna, ya'nî birinin daha evvel makâm-ı riyâsete geçmiş olmasına iltifât olunmaz. /

270

Ve ulemânın zikr ettiği üzere şerâit-i imâmet ondur. Onlardan altısı halkıyyedir ki, iktisâb olunmaz; ve onlardan dördü müktesebdir. Halkıyyete gelince: "Bülûğ" ve "akıl" ve "hürriyet" / ve "zükûret" ve "neseb-i Kureyş" —ki onda ihtilâf vardır ve ulemânın ba'zısı ona nazar etmez— ve "hâsse-i sem' ve basarın selâmeti"dir. Ve mükteseb olan dörde gelince: "Necdet" ve "ilim" ve "kifâyet" ve "vera"dır. Ve bu şerâitin kâffesi bu halife-i ilâhiyyede mevcûddur. Ve hevâ onlardan muarrâdır. Allâh'a sığınırız. Ona hiç bir kimseyi teşrik etmeyiz. İmdi bize müstevfâ oluncaya kadar biz onları şerîta şerîta zikr ve beyân ederiz. Muhakkak rûh onları cem' etti.

Şart-ı evvel "bülûğ"dur. Zîrâ imâmet sabî için mün'akıd olmaz. Allâh Teâlâ senin basîretini nurlandırsın. "Bülûğ"un rûhdaki ittibârı emr-i şer'îdir. Ve bülûğ-i rûh onun ilâhiyyete ittisâlidir. Ve onun ittisâli bizim zikr ettiğimiz şey üzerine sâbit oldu. Onun üzerine misâk alız ettiği hinde makâm-ı kerîme bülûğudur ki, ittisâl-i şeref ve rifattır. İmdi Hak

Teâlâ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (Arâf, 7/172) buyurdu; بلى dedi. Eğer ervâh gayr-i bâli-ğâ ola idi, onlardan bu cevap tasavvur olunmaz ve onlar üzerine bu hitâb tevcîh olunmaz idi.

Şart-ı sâni “akıl”dır. Muhakkak imâmet mecnûn için mün’akıd olmaz; zîrâ o gayr-i muhâtabdır ve onun üzerine teklîf yoktur. Halbuki imâm mükelleftir. Onun rûhda itibârı budur ki, Allah Teâlâ’dan üzerine vârid olan şeyi taakkul eder. Ve bunun için “Belâ” dedi. Ve o onunla kâim olan bir sıfattır ki, inşaallâhü Teâlâ gelecek olan şeyde, bizim rûh için vezîr yaptığımız akıl ondan sâdir oldu.

Şart-ı sâlis “hürriyyet”tir. Muhakkak imâmet rakîk için mün’akıd olmaz. Ve beyânı budur ki, zîrâ imâmet imâmın evkâtının umûr-i halkta istigrâkını iktizâ eder; ve bu abd için muvâfık olmaz. Çünkü onun seyyidi onun mâlikidir. İstiğâli ve tasarrufâtı ile onun üzerinde mühimmât-ı / halka nazarı kat’ eder. Rûhdaki itibârı budur ki, hürriyyeti ondan eşedd ve ekmel olan bulunmaz. Zîrâ onun üzerinde Allah Teâlâ’dan gayri hiç bir kimsenin mülkü yoktur. Ve bu nasıl tasavvur olunur ki, o muhdesâtın evvelidir. Ve imâm mühimmât-ı halkta müstağraktır. Kezâlik rûh dahi mülkünün mühimmâtında müsteğraktır. Hak Teâlâ buyurur: يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ (Enbiyâ, 21/20) ya’nî “Gece gündüz tesbîh ederler, aslâ fütûr getirmezler.”

Şart-ı râbî “zükûriyyet”tir. Muhakkak imâmet kadın için mün’akıd olmaz. Bundan men’ eden şey budur ki, ekser-i hükûmâtta onun için mansıb-ı kazâ ve mansıb-ı şehâdet şer’an yoktur. Onun bu itibârı açıktır, nefsinde muhtâc-ı şerh değildir. Her ne kadar sıfât-ı kemâl ile muttasıl olsa dahi, nefsi imâm olmaktan men’ eden şey budur ki, o kevnde hicâb-ı suver tahtındadır. Ve o bu imâmın kerîmesi ve halîlesidir; ve o mahall-i fücûr ve takvâdır. Ve illet iki hilâfette de berâberce müttehiddir.

Ya’nî ulemâ ve mütehidîn hazarâtı imâmet için on şartın vücûdu lâzım olduğunu kütüb-i şer’iyyede beyân etmişlerdir ki, bunlardan altısı imâm olacak kimsenin yaratılışında mevcûd olmak lâzımdır. Zîrâ bunlar çalışmakla kazanılmaz. Bunlardan dördü sa’y ile kazanılır. Yaradılıştâ mevcûd olması lâzım gelen şartlar “bülûğ,” “akıl,” “hürriyyet” ve “erkeklik” ve “nesebi Kureyş kabîlesine muttasıl olmak”tır, ki bu neseb husûsunda ulemânın ihtilâfı vardır. Ba’zıları, bu neseb imâmetin şartından değildir, derler. Ve “sem’ ve basar hâsselerinin selâmeti”dir. Ve sa’y ile mükteseb olan dört şart dahi “necdet” ve “ilim” ve “kifâyet” ve “vera”dır. Âtîde izâh olunacağı üzere bu şerâitın onu da halife-i ilâhî olan rûhda mevcûddur. / Ve emîr-i hevâda bu şartların hiç birisi yoktur. Halife-i

ilâhî olan rûhun bu sıfatlarına biz gayrı teşrîk etmekten Allâh'a sığınırız. Zîrâ bu sıfatları mahalline isnâd etmemekle zulm etmiş oluruz; ve şirk zulm-i azîmdir. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri buyurur: **إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ** (Lokmân, 31/13). İmdi biz rûhun cem' ettiği bu şerâitü kârî'in zihninde hiç bir ukde kalmayacak sûrette birer birer zikir ve beyân ederiz. Şöyleki: Birinci şart "bülûğ"dur. Zîrâ zâhirde henüz hadd-i bülûğa vâsıl olmayan bir çocuk için imâmet mün'akıd olmaz. Esbâbı ukûl-i selîme indinde vâzih olmakla berâber kütüb-i şer'iyede dahi tafsîl olunmuştur.

Ey kârî', Allah Teâlâ hazretleri senin basîretini ve dîde-i aklını nurlandırсын da bu beyânâtımızı iyi anla! Bülûğun rûhdaki itibârı âtîde izâh olunacağı üzere emr-i şer'îdir, ya'nî rûhun bülûğu şer'an sâbittir. Ve bülûğ-i rûh onun ilâhiyyete ittisâlidir ki, bu ittisâl keyfiyeti bizim yukarıdan beri rûh hakkında vâkı' olan beyânâtımız ile sâbit oldu. Ve bu husûsa işâreten Hz. Mevlânâ (ra) *Mesnevî-i Şerîf*'lerinde buyururlar:

جامه از تن جان زن آگاه نیست دردمنا غش جز غم الله نیست

Tercüme: "Elbise tenden, can da tenden âgâh değildir; onun dimâğında Allah gamından başkası yoktur."

Ve kezâ diğer bir beyitte de buyururlar:

اتصالی بی تکلیف بی قیاس هست رب الناس را باجان ناس

Tercüme: "Rabbü'n-nâsın cân-ı nâsa bî-tekeyyûf ve bî-kıyâs bir ittisâli vardır."

Sûre-i Arâfta **وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ** (Arâf, 7/172) ya'nî "Vaktâki Hak Teâlâ Benî Âdem'in zahrından zürriyyetlerini ahz / etti; ve onları nefisleri üzerine şâhid edip: Ben sizin Rabb'iniz değil miyim? dedi; onlar da: "Evet, şâhid olduk" dediler" buyrulduğu üzere Hak Teâlâ ervâhdan mîsâk ahz ettiği hinde ervâh makâm-ı kerîme, ya'nî ilâhiyyete, vâsıl idi ki, bu ittisâl ittisâl-i şeref ve rif'attir, yoksa iki şeyin birleşmesi kabîlinden değildir. Zîrâ mertebe-i ervâh vücûd-i hakîkînin libâs-ı gayriyyetle mertebe-i zuhûrudur. İmdi bu ahz-i mîsâk esnâsında Hak Teâlâ "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" buyurdu. Ervâh dahi "Evet!" deyip tasdîk ettiler. Eğer ervâh gayr-i bâlîğ olsa idiler bu hitâba ehil olmazlar ve bu hitâbın ma'nâ-yı dakîkını idrâk edip "Evet" cevâbiyle tasdîk etmezler idi. Zîrâ rubûbiyyet, ancak vücûd-i hakîkînin libâs-ı gayriyyetle zuhûruyla merbûbun vücûduna mevkûftur. Ervâh bunu idrâk ettikleri için vücûd-i hakîkînin Rab ve kendilerinin merbûb olduğunu bilip tasdîk ettiler. Bu idrâk ise eser-i bülûğdur.

İkinci şart "akıl"dır. Muhakkak imâmet mahrûm-ı akıl olan mecnûn

için mün'akıd olmaz; zîrâ o gayr-i muhâtabdır. Akı olmayan kimseye bir şey söylenmez ve ona bir şey teklif olunmaz. Halbuki imâm umûr-ı ibâdî tedvîr ile mükelleftir. Ve "akl"ın rûh hakkındaki itibârı budur ki, Allah Teâlâ cânibinden kendi üzerine vârid olan hitâbı taakkul eder; ve bu taakkulu sebebiyle hitâba cevâben "Evet!" dedi. Ve akıl rûh ile kâim olan bir sıfattır ki, inşaallâhü Teâlâ âtîde gelecek olan bir bahiste biz akıl rûhun vezîri olduğunu beyân ettik; ve akı bu bahiste rûhun vezîri yaptık. Zîrâ akıl rûhdan sudûr etti. Ve aklın sûret-i taakkulu bülûğ hakkındaki şerhde izâh olundu.

235 Üçüncü şart "hürriyyet"tir. Ve muhakkak imâmet "rakik," ya'nî köle için mün'akıd olmaz. / Bu hürriyyet zamânımızda beyne'n-nâs anlaşılan "hürriyyet" değildir; belki köleliktir ki, nesebe taalluk eder. Ve neseb ise kesbî değildir, halkîdir. Onun için cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bunu şerâit-i halkıyye meyânında ta'dâd buyurmuştur. Bu husûs bir çok suâl ve cevâbı tevliid eder. Burada onların zikri tatvili mûcib olacağından sarf-ı nazar olundu. İmdi köle için imâmetin adem-i cevâzının beyânı budur ki, imâm bilcümle evkâtını umûr-ı halka hasr etmek icâb eder. Halbuki bu, abd için mümkün değildir. Çünkü onun efendisi, onun mâlikidir. Ekser-i evkâta ona bir takım işler emr eder; ve köle evkâtını bu işlere sarf etmek mecbûriyyetindedir. Binâenaleyh aynı zamanda umûr-ı halk ile meşgûl olamaz ve bi-hakkın vazifesini ifâ edemez. "Hürriyyet"in rûh hakkındaki itibârı budur ki, hürriyyetçe rûhdan daha kavi ve mükemmel olan bir şey tasavvur olunmaz. Zîrâ onun üzerinde Hak Teâlâ'dan gayri hiç bir kimsenin tasarrufu yoktur; ve onun mâliki ancak Hak'tır. Zîrâ o muhdesâtın evvelidir. Ve vücûd-i hakiki-i Hak ondan evvel libâs-ı gayriyyetle hiç bir mertebede zuhûr etmiş değildir. Binâenaleyh mâdûnu olan eşyâya nazaran ondan daha hür hiç bir şey yoktur. Ve imâm halkın umûrunda nasıl müstağrak ise, rûh dahi kendi mülkü olan cismin tedvîr-i umûrun-da öylece müstağraktır. Tedbîrât ve tasarrufâtını cisim üzerinden bir an kat' etse mevt dediğimiz hâl hâsıl olur. Nitekim Hak Teâlâ Kur'ân-ı kerîmde "Gece gündüz tesbîh ederler, aslâ fütûr getirmezler" (Enbiyâ, 21/20) buyurur. Bu onun delîl-i istiğrâkıdır.

Dördüncü şart "zükûriyyet," ya'nî "erkeklik"tir. Muhakkak imâmet kadın için mün'akıd olmaz. Kadını imâmetten men' eden şey budur ki, ekser-i hükûmetlerde şer'an ve kânûnen kadınlara hâkimlik mevki'i ve mansıb-ı şehâdet verilmemiştir. Zîrâ teşrîhan ve tıbben ve idâreten ve ahlâkan / kadınlara ricâlin tevdî-i vazâiî o cem'iyyet-i beşeriyyenin tedricen inkırâzını mûcib olur. Bunun esbâb-ı maddiyyesi hakkında kâbil-i hitâb olan ukûl-i selîme erbâbına izâhât-ı mücmele itâsına lüzûm görü-lür:

1. Kadınların bünyesi tevliid-i velede muktezî teşekkülât dâiresinde mahlûktur. Binâenaleyh bu bünyeye harb ve darb gibi vazâif-i ricâl tahmîl olunamaz. Halkıyyete muhâlefetle tevdi olunursa o vazîfeyi lâıykıyla ifâ edemez. Hem vazîfe ve hem de bünye halel-dâr olur.

2. Kadın teşekkülât-ı bünyeviyyesi itibâriyle ilkâh-ı ricâli kabûl ve terbiye vazîfe-i tabîiyyesiyle muvazzaf; ve ba'del-ilkâh nutfe-i ricâli hüsn-i muhâfaza vazîfesiyle mükelleftir. Tıbben kadın gerek esnâ-yı hamlinde ve gerek vaz'-ı hamlden sonra nifâs hâlinde hastadır. Bu hastalığı esnâsında kendi vücûdunun avârızıyla meşğûl ve asabî olup hissiyyâtına hâkim değildir; muhâkemesinde selâmet yoktur. Bu müddet zarfında husûsât-ı zâtıyyesini bile ifâda ızhâr-ı acz eden bir kadının umûr-ı halk ile iştiğâli mümkün değildir. Husûsiyle merreten-ba'de-uhrâ bu hâl-i hamlin vukû'u vücûdunun kavâ'id-i tabîiyyesi iktizâsındandır.

3. Kadın ricâlden ziyâde tab'an âlâyişe ve tezeyyünât ile ızhâr-ı cemâle meyyâldır. Bu hâlin isbâtına hâcet yoktur. Zîrâ gerek târihen ve gerek zamânımızda hissen meşhûddur. Bunun hilâfını iddiâ güneşi inkâr kabîlindendir. Ve kadınların bu meyilleri pek kavî ve şedîd olup zamânımızda "moda" denilen belâ-yı iktisâdî her memlekette bunun şâhididir. Ve bu hissi tatmîn için kâlâ-yı ismetini fedâ eden kadınlara her memlekette fevc fevc tesâdüf olunur. İmdi bu hisse galebe eden kadınlar istisnâdır; ve istisnâ ise kâide değildir. Binâenaleyh kadının umûr-i halk üzerinde bu hissi ile tasarrufâta kıyâmı idâreten câiz değildir. /

4. Tab'an âlâyişe ve tezeyyünât ile ızhâr-ı cemâle meyyâl olan kadınların vazîfe-i ricâle iştirâkleri ahlâkan muvâfık değildir. Çünkü ricâl ile ihtilâta sebeptir. Ve ihtilât esnâsında tarafeynin hissiyât-ı şehvâniyyelerine hâkim olabilmeleri nefisleri ölmüş ve mutmain olmuş bulunmalarına mütevakkıftır. Böyle bir nefis, insana yıllarca mücâhedât ve riyâzâtta sonra bile hâsıl olmaz. Gece gündüz arzû-yı nefsanîleri arkasında koşan insanlarda böyle bir hâlin tasavvuru mümkün müdür? Kadında ızhâr-ı cemâl ve işve ve naz ve edâ meyli bulundukça hangi bir erkek ona karşı metânetini muhâfaza edebilir? Ve her hangi bir kadın, hilkatinde merkûz olan bu hissi ile makâm-ı riyâsette bulunursa, Rus ve İngiliz melikeleri Katerina ve Viktorya'nın târihlerde mazbût olan ahvâlini temsil edecekleri derkârdır. Ve zamânımızda fuşşıyyâtın her memlekette tekessürüne sebep-i yegâne kesret-i ihtilâttır. Esbâb-ı sâire onun tahtında müstetir teferruâttır.

İmdi bu esâsâta zamânımızın zen-perest erkekleri ve ricâl-perest kadınları bir takım safsatalar ile itirâz edebilirler. Fakat bizim sözümüz erbâb-ı insâfa ve ukûl-i selîme ashâbınadır. Hayvâniyyet duygularının üstüne yaldızlı perdeler çekmek isteyenlere değildir.

S U Â L : Hz. Şeyh-i Ekber bu kitapta kadınlar için imâmet mün'akıd olmayacağını buyuruyor. Halbuki *Fusûsu'l-Hikem*'de **Fass-ı Süley-mânî**'de Süleyman (as) ile Yemen melikesi Belkıs'ın kıssasında siyâset-i hükûmete vukûfta Belkıs'ın ricâl üzerine tefevvukunu beyân etmiştir. Bu kıssa Kur'ân-ı Kerîm'de de zikr olunduğuna göre kadın için imâmetin in'ikâdı sahîh olmak lâzım gelmez mi?

/ C E V A P : Evvelen bu kitapda cenâb-ı Şeyh (ra) tedbir-i mülk hakkındaki kavâid-i umûmiyyeyi tavzîh ve binâenaleyh kâide-i umû-miyye olarak kadın için imâmetin mün'akıd olmayacağını beyân buyu-ruyorlar. *Fusûsu'l-Hikem*'deki beyânları ise bu kâide-i umûmiyyenin istisnâsıdır; ve istisnâ ise kavâid-i umûmiyye arasında zikr edilmez. Sâ-niye Süleyman (as)'ın Yemen melikesini da'veti ve imâmeti nefis-i nü-büvvet-penâhilerine hasrı ve kıssanın Kur'ân-ı Kerîm'de zikri, sıfât-ı ke-mâliyye ile muttasıf olsa bile, indallahda kadın için imâmet mün'akıd ol-mayacağına delîldir. Böyle olunca Hz. Şeyh-i Ekber'in beyânât-ı aliyyele-rinde tenâkuz yoktur.

İmdi kadının hükûmet-i zâhiriyyede imâm olamamasının vücûd-i insânideki i'tibârı açıktır; ve hadd-i zâtında muhtâc-ı izâh değildir. Ve o da nefis-i insânîdir. Ve nefis-i insânî her ne kadar sıfât-ı kemâliyye ile muttasıf olsa dahi vücûd-i insânide imâm ve hâkim olamaz. Onu imâ-metten men' eden şey budur ki, nefis dediğimiz kuvvet âlem-i kevnde sû-retlerin perdesi altına gizlenmiştir. Bir sûrete taalluk etmeksizin onu görmek mümkün değildir. Ve nefis imâm olan rûhun kerîmesi ve halî-lesidir ki, bâlâdaki şerhlerde izâh olunduğu üzere, o mahall-i fücûr ve takvâdır. Ya'nî ona isti'dâd-ı ezeliyyesine göre fücûr ve takvâ cinsinden olan şeyler ilhâm olunur. Ve bu illet-i ünûset hem zâhirî ve hem de bâtınî hilâfette müttehiden mevcûddur.

Şart-ı hâmis "neseb"dir. Onun i'tibârı makâmât-ı muhammeddiyyeye dühûldür. Ve o evveliyyet ve âhiriyyeti hasr eden devre-i sâniyye-i ilâhiyyedir ki, "âhir" olarak ba's olundu. Ve (Sav) Efendimiz'e: "Ne vakit-ten beri nebîsin?" denildi. (Sav) Efendimiz "Âdem su ile toprak arasında iken nebî idim" buyurdular. İmdi Âdem'den olan devre İsâ (as) hakkında müntebî oldu. Ve Hak Teâlâ kitâbında onu böyle yaptı. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: *إِنْ مَثَلٌ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ* (Âl-i İmrân, 3/59) ya'nî "Mese-l-i İsâ indallahda Âdem'in meseli gibidir." İmdi başladığı şeyi misliyle hatm etti. Ve küll-i muhammediyye-i muhîta üzerine hâkim olan devre-i sâniyye cevâmî'u'l-kelime muhtass oldu. Ve o şarktan garba olan bir dev-redir. İmdi / Muhammed (aleyhi ve âlihi's-selâm) nasıl ki kâffeye irsâl olundu ise, rûh dahi öylece kâffe-i bedene irsâl olundu. Ve bunda bir

sırr-ı acîb vardır ki, bizi onu bu kitabın gayrisinde zıkr ettik. İmdi bu, rûha nesebin fâidesidir. Şart-ı sâdis “hasse-i sem’ ve basarın selâmeti”-dir. Zîrâ a’mâ ve asamm olan kimse kendi nefsinı tedbîrden âcizdir; başkasını nasıl tedbîr eder? Rûhun itibârı onun Hak ile simâ’ı ve Hak ile nazarıdır. Binâenaleyh âfetten mukaddes ve münezzehtir. (Sav) Efendimiz Rabb’inden muhbîran buyurur: “Ben ona muhabbet edinceye kadar abdim nevâfil ile bana tekarrübden zâil olmaz. Vaktâki Ben onu severim. Onun sem’i Ben olurum ki, Benim ile iştir; ve onun basarı olurum ki, Benim ile görür.” Burada kendinden bahs olunan bir sır vardır. İmdi o da böyle oldu. Binâenaleyh sem’i ve basarı Hak olan kimse, nasıl kendi nefsinı ve onun gayrini tedbîr etmez!

Beşinci şart “neseb”dir. Bâlâda zıkr olunduğu üzere hilâfet-i zâhirede şart-ı nesebin vücûdunda ulemâ arasında ihtilâf vardır. Hilâfet-i bâtinde cenâb-ı Şeyh (ra) hazretleri bu şartı sâbit kılıp buyururlar ki: Nesebin rûh hakkındaki itibârı onun makâmât-ı muhammediyyeye duhûlüdür. Ve o makâmât-ı muhammeddiyye evveliyyet ve âhiriyyeti hasr eden devre-i sâniyye-i ilâhiyyedir.

Ma’lûm olsun ki, zât-ı ahadiyyenin vahdet ve vâhidiyyet mertebelerine tenezzülünde gayriyyet itibârı yoktur. Rûh-i küllî mertebesine tenezzülü libâs-ı gayriyyetle zuhûr mertebesidir. Binâenaleyh ulûhiyyet mertebesi olan mertebe-i vahdetten vücûd-i mutlak-ı Hakk’ın hakikat-ı insâniyye ve suver-i ilmiyye mertebesi olan mertebe-i vâhidiyyete tenezzülü ilâhiyyetin devre-i ûlâsı; ve rûh-i küllî mertebesine tenezzülü dahi devre-i sâniyyesidir. Ve bu merâtib-i tenezzülât fakîr tarafından *Fusûsu’l-Hikem*’e yazılan şerhin mukaddimesinde tafsîlen / beyân edilmiştir. İmdi rûh-i küllî mertebesi, mertebe-i vahdetten ibâret olan hakikat-ı muhammediyyenin tavr-ı isneyniyyet ile zuhûrundan ibâret olup cemî’-i kerâtin mebd’i ve evvelidir. Ve kendi hakikatini hâmil olan taayyün-i Muhammedî (sav) âlem-i kevnde en sonra ba’s olunup nübüvveti hatm etmiştir. Binâenaleyh o devre-i sâniyye-i ilâhiyye evveliyyeti hasr ettiği gibi, âhiriyyeti dahi hasr etmiştir. Nitekim (Sav) Efendimiz’e “Ne vakitten beri nebîsin?” denildikte, saâdetle cevap verip, “Âdem su ile çamur arasında iken nebî idim” buyurdular. Ve rûh-i küllî mertebesindeki nübüvvetlerine işâret eylediler. Ve âlem-i kevnde zuhûr eden insân-ı kâmil-lerin taayyün-i nesebîlerinde üç devre vardır:

Birincisi devre-i Âdem’dir ki, Âdem (as)’ın zuhûru kendisi gibi âdemden değildir. Bilâ-eb ve ümm mahlûktur. Bu devre İsâ (as)’a kadar gider ve orada nihâyet bulur. Zîrâ İsâ (as)’ın zuhûr-i nesebîsi başkadır. Ümm cihetinden unsurî ve eb cihetinden rûhidir. Binâenaleyh bilâ-eb-i unsurî mahlûktur. Ve bunu Hak Teâlâ kitâb-ı kevnde, ya’nî Kur’ân-i fiilide böyle

yaptı. Nitekim Kur'ân-ı kavlisinde buyurur: **أَنْ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ** (Âl-i İmrân, 3/59) ya'nî "Devre-i taayyün ve zuhûr-i nesebîsi husûsunda İsâ (as) indallahda Âdem'in mislidir." Binâenaleyh Hak Teâlâ hazretleri hilkat-i Âdem'e nasıl bir tarz-ı müstesnâ ile başladı ise, İsâ (as)'ın hilka-tinde dahi bir tarz-ı istisnâ irâesiyle öylece o devreyi hatm eyledi. İşte ikinci devre dahi budur.

Üçüncü devre (Sav) Efendimizin taayyün-i âlîlerinin tarz-ı zuhûru-
dur. Bu da onların kavâid-i tabîiyye-i kevnîyye üzere eb ve ümden tevel-
lûdleridir. Ve taayyün-i şerîflerinin bu vech ile zuhûru onların kemâl-i
i'tidâlî hâiz olmalarından nâşidir. Zîrâ kâidede i'tidâl vardır; / ve istis-
nâda i'tidâl yoktur. Ve bâlâda zikr olunan devre-i sâniyye-i ilâhiyye küll-i
muhammediyye-i muhîta üzerine hâkim olup her biri bir "kelime" olan
hakâyık-ı enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ı cem'a tahsîs kılındı. Ya'nî hakikat-i
muhammediyyeden ibâret olan mertebe-i vahdet üzerine devre-i sâniyye-
i ilâhiyyet olan ve cemî-i ervâhı muhît bulunan rûh-i küllî-i muham-
medî hâkimdir. Zîrâ rûh-i küllî-i muhammedî ma'nâ olan mertebe-i vah-
detin sûretidir. Ve sûret ma'nâ üzerinde hâkimdir; çünkü sûretsiz ma'nâ-
nın zuhûru yoktur; ve ma'nâ sûret olmadıkça görünmez. İşte bu devre-i
sâniyye-i ilâhiyye şarktan garbe olan bir devredir. Ya'nî ba's-i muham-
mediden sonra cemî-i şerâyî'in ahkâmı merfû'dur. Çünkü ondan sonra
şarktan garbe kadar gelen sekene-i arz ahkâm-ı kur'âniyyeye muhâtab
olmak isti'dâdını hâizdir. El-yevm ehl-i garbın ahkâmına tevessül ettikle-
rini iddiâ eyledikleri şeriat-i işeviyye yoktur. Çünkü onlar şeriat-i işe-
viyye ahkâmına ittibâ' isti'dâdında değildirlere. Her ne kadar onlar kavlen
Kur'ân'ı inkâr ederler ise de, fiilen farkına varmaksızın onun ahkâmına
riâyet ederler. Bu hâlin burada bir kaç delilini zikr etmek münâsibdir:

1. Şeriat-i işeviyyede birisi yanağına bir tokat vursa, diğer yanağını
çevirmek lâzımdır. Şeriat-i muhammediyyede **فَمَنْ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ**
بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ (Bakara, 2/194) ya'nî "Size tecâvüz eden kimseye, size
tecâvüz olunan şeyin misliyle tecâvüz edin!" buyrulmuş olduğundan kı-
sâs ve mukâbele vardır. Ehl-i garbın hiç birisi yediği tokat mukâbilinde
diğer yanağını çeviremez, belki derhâl mukabele eder; ve hattâ ağır bir
söz mukâbilinde düello teklif eder.

2. Şeriat-i işeviyyede hükümdâra vergisini kendi eliyle mütevâzîâne
götürmek lâzım. Halbuki hükümdarlarına karşı tevâzu' şöyle dursun,
ehl-i garb onların tahakkümlerine tahammül edemediler de tâc ve taht-
larını alt-üst ettiler. Haksızlığa ve münkerâta karşı kıyâm şeriat-ı mu-
hammeddiyye iktizâsındandır. / Zîrâ hadis-i şerifte "Sizden biriniz bir

münker görürse eli ile ve muktedir değilse dili ile men' etsin. Ve eğer buna da muktedir değil ise kalbiyle buğz etsin" buyrulur.

3. Kur'ân-ı Kerîm'de *قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ* (Ankebût, 29/20) ya'nî "Yeryüzünde geziniz, keyfiyyet-i halkâ nasıl başladı, nazar ediniz!" buyrulur ki, bu tavsiye arzın ve nebâtât ve hayvânâtın ve insanların keyfiyyet-i hilkatlerini tedkike teşviktir. Binâenaleyh ehl-i garb sath-ı arzı bucak bucak dolaşıp tabakât ve müstehâsât ilimlerini vücûda getirdiler; ve fiilen bu teşvik dâiresinde amel ettiler; zîrâ isti'dâdları budur, başka türlü hareket edemezler.

4. Ehl-i garb birisinin odasına gireceği vakit kapıyı vurup duhûle izin talep ederler. Ve onlar kavlen inkâr ettikleri Kur'ân-ı Kerîm'in şu *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا* (Nûr, 24/27) ya'nî "Ey mü'minler, ehlinden izin almadıkça ve selâm vermedikçe, kendi hânenizden gayri kimsenin hânesine girmeyiniz!" âyet-i kerîmesinin hükmüne riâyet ederler. Zîrâ isti'dâdları budur, başka türlü yapamazlar.

5. Ehl-i garb Kur'ân-ı Kerîm'in taaddüd-i zevcât hakkındaki müsâadesini kabîh görüp inkâr ederler. Halbuki fiilen, gayr-i meşrû' olarak müteaddid metresler tasarruf ederler. Ve bu hâle olan inhimâkleri o kadar zâhirdir ki, kavânîn-i dâhiliyyelerine, "veled-i tabîi" ta'bîr ettikleri, veled-i zinâları hakkında ahkâm vaz'ına mecbûr olmuşlardır.

6. Nisâya ve ıtriyyâta meyilleri pek şiddetlidir. Bu ise nisbet-i kevnîye-i muhammediyyedir ki, âsârı ümmetinde de zâhirdir. Zîrâ (Sav) Efendimiz *حُبُّ الْإِسْلَامِ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثُ نِسَاءٍ وَالطَّيِّبُ وَجَعَلَتْ قُرَّةَ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ* ya'nî "Bana sizin dünyânızdan üç şey sevdirdi ki, nisâ' ve güzel kokulardır; ve benim kurret-i aynım namazda kılındı" buyururlar. İşte salât hâriç olmak üzere ehl-i garb bu nisbet-i kevnîye-i muhammediyyenin ikisine şiddetle mütemâyildirler. Zîrâ kendileri ümmet-i Muhammed'den olmak isti'dâdındadırlar, başka türlü yapamazlar.

Velhâsıl ehl-i garbın kavlen inkâr ve fiilen icrâ ettikleri şeriat-i muhammediyye ahkâmını birer birer ta'dâd etmek lâzım gelse müstakıl bir kitap olur. Bu kadarı ehl-i insâfa nümûne olarak irâe olundu. Ve bu nümûneler ile anlaşıldı ki, şeriat-i muhammediyye şarktan garbe kadar olan bir devredir. Ve âhir zamanda zuhûr edecek olan Mehdî (as)'ın te'sîriyle ehl-i garbın kavlen ve fiilen ahkâm-ı kur'âniyyeyi kabulleri me'mûl-i kavîdir.

İşte Muhammed (as) nasıl ki kâffeye irsâl olundu ise, rûh dahi öylece kâffeye irsâl olundu. Ve bunda acib bir sır vardır ki, biz onu bu *Tedbîrât-ı İlâhiyye* kitabının gayrı olan âsârımızda zikr ettik. Ya'nî bu sır-ı acib

makâmât-ı muhammediyyeye dâhil ve vâris-i muhammedî olmakla âlem-i kevnde hilâfet-i bâtınîyi hâiz olan zâtın âlem-i kevnin kâffesinde mu-tasarruf olmasıdır. Ve bu zât-ı şerîf her asırda vâhid olup tasarruf-i ma'nevî sâhibidir. Ba'zan bu zât tasarruf-i sûrî ve ma'nevî sâhibi olur. Nitekim âhir zamanda zuhûru haber verilen Mehdi (as) hilâfet-i zâhire ve bâtınîyi hâiz olur. Ve kezâ rûh dahi bedende vâhiddir; bedenînin zâhirinde ve bâtınında tasarruf eder. İşte bu zikr ettiğimiz şey rûha nisbetin fâidesidir.

Altıncı şart "hasse-i sem' ve basarın selâmeti"dir. Zîrâ gözü görmeyen ve kulakları işitmeyen kimse kendi nefsinin idâreden âcizdir; başkalarını nasıl idâre edebilir? Rûhun bundaki i'tibârı, onun Hak ile işitmesi ve 245 Hak ile görmesidir. Ve Hak ile işiten / rûhun sem'î ve basarı elbette âfât-tan mukaddes ve münezze olur. Ve bunun delili (Sav) Efendimiz'in Rabb'inden muhbıran beyân buyurduğu hadîs-i kudsîsidir. O da budur: "Ben onu sevinceye kadar kulum nâfile ile bana takarrub eder. Ben onu sevdiğim vakitte de onun sem'î olurum, Benim ile işitir; ve basarı olurum, Benim ile görür." İmdi buna ıstılâh-ı muhakkıkînde "kurb-i nevâfil" derler ki, "makâm-ı cem'" demektir. Ve bu makamda abd Hakk'a âlet olur. Ve bu makamın fevkî "kurb-i ferâiz"dir ki, ona da "makâm-ı cem'u'l-cem'" derler; "bakâ-billâh" demektir. Bu makamda da Hak abde âlet olur. Burada kendinden bahs olunan bir sır vardır. O da budur ki, mâdemki vücûd-i izâfî-i abd mertebe-i kesâfette bulunduğu halde, Hak onun sem'î ve basarı olmakla Hakk'a âlet oluyor, elbette kesâfetten ârî olan rûh böyle olmağa elyaktır. Ve o mebd-i halkından beri böyle oldu. Binâenaleyh sem'î ve basarı Hak olan kimse, elbet kendi nefsinin ve kendi nefsin-den gayrılarının tedbîre muktedir ve hilâfete elyak olur.

Yedinci ve sekizinci şart "necdet" ve "kifâyet"tir. Ve bunlar ervâhın sıfatlarındandır. Görmez misin, Allah Teâlâ ibâdının nusretini irâde ettiği vakit onlara melâikesiyle imdâd eder ve onları onunla te'yîd eyler. Nitekim Hak Teâlâ أَنَّى مُدِّكُمْ بِالْفِ مِنْ الْمَلَائِكَةِ مُرْدَفِينَ (Enfâl, 8/9) ya'nî "Muhakkak ben size bin melek ile peyderpey imdâd ediciyim" buyurdu. Ve yine buyurur: وَأَيُّدُهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ (Mücâdele, 58/22) ya'nî "Onları kendi cânibinden bir rûh ile te'yîd eyler."

Dokuzuncu şart "ilim"dir. Ve bu esmânın kâffesini ta'lim ettiği hinde Âdem (as) hakkında zâhir oldu. İmdi biz onun zikrine muhtaç değiliz.

Onuncu şart "vera"ıdır ve onun menba'ıdır; ve onun merci'i onadır. Zîrâ şeriat onun ridâsı ve hakikat izârıdır. Ve şerâit bu halife hakkında müstekmil oldu ve onun hilâfeti sahîh oldu; ve imâmeti de mün'akıd oldu.

Hız. Şeyh (ra) hilâfetin halkî olan altı şartını bâlâda beyân buyurduktan sonra, kesbî olan dört şartını beyâna şurû' buyururlar. Bu kesbî olan yedinci şart "necdet" ve sekizinci şart "kifâyet"tir. "Necdet" aslâ korkmaksızın şecâat ve kuvvet-i kalb ve ikdâm ve sebât demektir. Halifenin emr-i idârede bu sıfatta bulunması lâzımdır. Ve bu sıfat bulunmazsa çarh-ı idâre zaîf döner ve âkıbet muhtell olur. Ve bu sıfat kesbîdir. Zîrâ mümârese ile kuvvet bulur. Meselâ seyâhat-i bahriyyeye ahşmamış olan kimse korkar. Fakat mümârese ile bu korku zâil olur. Ve kezâ hiç harp görmemiş olan bir kimse son derece korkar; fakat itiyâd ile ahşır. Korku zâil olup yerine şecâat kâim olur.

/ Sekizinci şart "kifâyet"tir. Bu da kudret-i idâredir ki, mümârese ile hâsıl olan bir sıfattır. Emr-i idârede mübtedî olan bir kimsede bittabî kifâyet olmaz. İşte bu iki sıfat ervâhın sıfat-ı ezelliyyesindendir. Rûhun necdet ve kifâyetine delîl istersen, nazar et ki, Allah Teâlâ mü'min kullarına küffâr ile harb esnâsında sıkıldıklarında onlara yardım etmeği murâd ettiği vakit, ervâh-ı latife olan melâikesiyle imdâd eder. Ve bu imdâd keyfiyyetini Kur'ân-ı Kerîm'de "Muhakkak ben size bin melek ile peyderpey imdâd ediciyim" (Enfâl, 8/9) ve "Onları kendi cânibinden bir rûh ile te'yîd eder" (Mücâdele, 58/22) buyurdu. Zîrâ ervâh-ı latife bir sûrette mütemessil oldukları vakit, onların o sûretleri, cismânîlerin sûreti gibi hark ve iltiyâm kabûl etmez. Binâenaleyh onlarda havf-i mevt yoktur; bittabî şec' olurlar. Ve me'mûr oldukları işte kifâyetleri vardır. Zîrâ irâdeleri ve kuvvetleri Hakk'ın irâde ve kuvvetidir. Ve kendi irâdeleri olmadığından Hak Teâlâ onlar hakkında لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ (Tahrîm, 66/6) ya'nî "Allah Teâlâ'nın emr ettiği şeye isyân ve muhâlefet etmezler" buyurmuştur. Beşerde irâde olduğundan onlardan emr-i Hakk'a muhâlefet sâdır olur. Binâenaleyh onlar hakkında tedbîr-i umûrda kifâyet ve adem-i kifâyet mevzû-i bahs olabilir.

Dokuzuncu şart "ilim"dir. Ve ilim sıfat-ı Âdemî'den olup kesbîdir. Ve bu sıfat, esmânın kâffesini ta'lîm ettiği hinde, ibtidâ Âdem (as)da zâhir oldu. Binâenaleyh efrâd-ı âdemînin her birinin rûhunda bu sıfat hilkaten mevcûddur. Fakat âlem-i taayyünde rûhunda merkûz olan bu sıfatın incilâsı için sa'y lâzımdır. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (Necm, 53/39) buyurur. Ve bu sıfatın vücûdu insanda zâhir ve bâhir bulunduğu için onun tafsîlen beyânına hâcet yoktur.

/ Onuncu şart "vera"dır. "Veri" (râ'nın kesriyle) "müttakî" demektir. Hak Teâlâ'nın haram kıldığı şeylerden ictinâb ve hürmetinde şübhe edilen şeylerden ihtirâzdan kinâyedir. Ve "vera" ve "ittikâ" halifenin menba'-i feyzidir. Ve halifenin cemî-i umûrunda mürâcaat edeceği makâm

vera' ve takvâdır. Zîrâ şeriat halifenin ridâsıdır; ve onun uyûb-i beşerîsini örter; ve üstüne giydiği libâstır. Ve hakikat onun gömleğidir ki, ridâsının altındadır. Ve bu izâr-ı hakikat, beşerîyyete hâs olan ayb-ı isneyniyyeti setr eder. İşte halife hakkında muktezî bulunan on şartın ta'dâd ve izâhı tamamı oldu. Bu şerâitî hâiz olan zâtın hilâfeti sahîh ve imâmeti de mün'akıd olur.

Ve biz ikisinin arasında, kendisi için hurûb ve fiten vâkı' olan sebebin zikrine rücû' ederiz. İmdi ben derim ki, bunda sebep, bu mülk-i insânî üzerinde taleb-i riyâsettir. Binâenaleyh ikisinden birinin onun üzerinde riyâseti sâbit olduğu vakit, onun necâtında ve ikâmesinde sa'y eder ve ona karâbetini himâye eder ve âlâmâtını ilâ eyler. Ve onu kendisi için tahayyül eylediği veyâ bildiği şey hasebi üzere dâreyinde onun helâkını mûcib olan esbâbdan men' eder. Ve bil ki, her bir emr-i mühlikten onun sebep-i necâtı hâriçten bir dâînin emrine onun tâatıdır ki, ona "şer'" denir. Rûh onu ârifdir. Zîrâ o onun cinsindendir. Ve hevâ câhildir. İmdi hevâ onun için necâtı kendi hayyizinde tahayyül eder. Halbuki rûh muhakkak necât kendi hayyizinde olduğunu bilir. Binâenaleyh hilâf neş'et eder ve şetât vâkı' olur. Ve buna da'vet eden iki emîrin hakîkatî muhtelifdir. İmdi vaktâki dâî hâriçten gelir, bu emrin netîcesine nazaran kendisi için iki netice bulur: Birisi helâk ve diğeri necâttır. Binâenaleyh onlardan her biri, hikmet-i ilâhiyyenin ve onun hakîkatinin iktizâ ettiği şey hasebi üzere, sebîl-i necâtı talep etti / ve helekâttan ictinâb eyledi. Ve 250 eğer her biri terk ve itizâr etmiş ise, onların hüccetten bir hücceti vardır. Lâkin ismi Celîl olan Hak Teâlâ "İşlediğinden suâl olunmaz, onlar suâl olunurlar" (Enbiyâ, 21/23) ve "Bunlar cennete mahsûstur, ve mübâlâtım yoktur. Ve bunlar cehenneme mahsûstur ve mübâlâtım yoktur. Ve kalem kurudu" buyurduğu vech ile onları hüccet-i bâliğasıyla fası ve hasm eder.

Ya'nî biz rûhun vezîri olan "akıl" ile "emîr-i hevâ" arasında, ne sebepten nâşî harbler ve fitneler vâkı' olduğunun zikrine rücû' ederiz. İmdi ben derim ki, bu kavgaların ve fitnelerin sebebi bu mülk-i insânî üzerinde taleb-i riyâsettir. Binâenaleyh akıl ve hevâdan birinin mülk-i insânî üzerinde riyâseti ve tahakkümü sâbit olduğu vakit, onun necâtına ve onu bulunduğu hâl içinde kâim kılmağa ve kendisinin ona yakınlığını ve taallukunu himâye ve hıfz eder. Ve riyâsetinin ve tahakkümünün alâmetlerini ve nişanlarını ilâ eder. Ve o alâmetleri gören kimse bilir ki, bu insan üzerinde akıl ve hevâdan birisi gâlibdir. Ve hevâ kendisi için tahayyül eylediği ve akıl dahi yakînen bildiği şey hasebi üzere, o mülk-i insânîyi dünyâda ve âhirette onun helâkını mûcib olan esbâbdan men'

eder. Meselâ hevâ tahayyül eder ki, şeriat nizâm-ı âlem içindir. Binâenaleyh muvâzene-i akliyye haleldâr olmamak şartıyla şarâb içmekte ve bilâ-cebr zinâ gibi huzûzât-ı hayvâniyyeyi ifâ etmekte beis yoktur. Ve kezâ oruç nefsin serkeşliğini kesr edip hukûk-ı halka tecâvüzünü men' etmek üzere onu zaîf kılmak içindir. Hukûk-ı halka riâyet ettikten ve nefsi terbiye eyledikten sonra savm ile nefsi ta'zib etmekte ma'nâ yoktur. İşte hevânın buna makıys bin türlü tahayyülâtı vardır ki, mülk-i insânînin necâtı bunlar ile olabileceğini tahayyül eder. Bunlar onun hakikate muhâlif olan hayâlâtıdır. Ve mûcib-i helâk olacağını zann ve tahayyül eylediği bu esbâbdan onu men' eder. Fakat hakikat-i umûru bilen akıl der ki, şeriat yalnız nizâm-ı âlem / için değildir. Belki dünyâda ve âhirette helâktan necâta sebeptir. Dünyâda sebep-i necâttır. Çünkü şeriat dâiresinde nefse huzûzât-ı hayvâniyyesi bir had ve kayıd dâiresinde verilir. Sû'-i isti'mâl derecesini bulup nefis helâk olmaz. Zirâ hayvana fazla alef verilse çatlayıp helâk olur. Ve âhirette sebep-i necâttır. Çünkü zâhir-i âlemde teklif-i ilâhî bâtında tekvin içindir. Ahkâm-ı şeriate ittibâ' ile amel-i sâlih işleyen kimselerin bu amelleri âlem-i âhiretin teşekkülât-ı bünyeviyyesi iktizâsınca suver-i cemilede zâhir olur. Ve sâlihler bu suver-i cemile ile mütena'im ve mütezevvik olurlar. Ve enbiyâ (aleyhimü's-selâm) ve evliyâ (kaddesallâhü esrârahum) hazarâtı her türlü mesâviye meyilden mutmain olan nefisleriyle ahkâm-ı şeriate son derece riâyet ettiler. Ve takvâ zâd-ı âhiretin hayırlısıdır. İşte aklın dahi buna makıys bir çok ma'lûmâtı vardır ki, mülk-i insânînin necâtı bunlar ile olabileceğini yakinen bilir. Ve bu esbâb-ı helâkten onu men' eder.

Ve bil ki, her bir emr-i mühlikten mülk-i insânînin sebep-i necâtı kendisinin hâriçten bir dâinin emrine onun itâat etmesidir ki, o dâinin emrine de "şer'" denir. Rûh bunu ârîftir. Çünkü o şer' rûhun cinsindedir. Zirâ şer'in doğrudan doğruya masdarı Hak'tır. Ve bâlâdaki şerhlerde izâh edilmiş olduğu üzere rûhun dahi masdarı doğrudan doğruya Hak'tır. Gerçi hakikatte hevâ dahi Hak'tan sâdır ise de onun sudûru doğrudan doğruya değildir; arada bir çok vesâit vardır. Binâenaleyh hevâ hicâb-ı vesâit arkasında bulunduğu cihetle şer' cinsinden olmadığı için câhildir. İmdi hevâ mülk-i insânî için necât kendi hayyizinde olduğunu tahayyül eder ve öyle zanneder. Halbuki rûh muhakkak necât kendi hayyizinde olduğunu yakinen bilir. Böyle olunca akıl ile hevâ arasında ihtilâf zuhûr eder ve tefrika vâkı' olur. Ve necâta da'vet eden iki emîrin, ya'nî akıl ile hevânın hakikatleri muhteliftir. İmdi dâi hâriçten geldiği vakit, bu emr-i da'vetin neticesine nazaran kendisi için iki netîce bulur: Birisi helâk ve diğeri necâttır.

Ma'lûm olsun ki, emr-i ilâhî ikidir: Birisi emr-i irâdî, diğeri emr-i tek-

lîfidir. Emr-i irâdî, abdin ayn-ı sâbitesinin isti'dâd ve kâbiliyyetine göre saâdet ve şekâveti hakkında Hakk'ın irâdesidir. Bu cihet sırr-ı kadere taalluk eder. Ve emr-i teklîfî Nebî (as)ın cânib-i Hak'tan getirdiği şeriat-tır ki, berây-ı hüccet saîde ve şakiye ale's-seviyye tebliğ olunur. Muhâlefet edenler emr-i teklîfiye muhâlefet ve emr-i irâdiye muvâfakat etmiş olurlar. Hîn-i da'vette kendilerine fütûr gelmemek için sırr-ı kader enbi-yâ (aleyhimü's-selâm)'dan mestûrdur. Onlar da'vetlerinin neticesine nazar ederler. Ve muhâlefet edenlerin meâli helâke ve muvâfakat edenlerin meâli de necâta olduğunu görürler. Zîrâ emr-i irâdî mûcibince meâlleri helâke olanlar, da'vet edildikçe Ebû Cehil gibi şekâveti artar. Binâenaleyh enbiyâ (aleyhimü's-selâm) bu hususta etibbâya benzerler. Tabîb me-âli helâke olan bir marızı tedâvî ettikçe marazı teşeddüd eder. Bu bahsin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de **Fass-ı Ya'kûbî**'dedir. İşte bu hakîkate binâen akıl ve hevâdan her biri hikmet-i ilâhiyyenin ve kendilerinin hakikatle-rinin iktizâ ettiği şey hasebi üzere tarîk-ı necâtı taleb etti; ve helekâttan ictinâb eyledi. Ve hiç şübhe yok ki saîdin helâki şekâvette ve necâtı saâ-dettedir. Ve şakînin helâki dahi saâdet ve necâtı şekâvettedir. Ve aklın hayyizinde saâdet ve hevânın hayyizinde şekâvet vardır. Vehleten garîb görünen bu hükmün hakîkatini cenâb-ı Şeyh (ra) biraz aşağıda izâh bu-yururlar.

İmdi akıl ve hevâdan her biri diğèrinin mesleğini terk ve kendi mes-lekinde itizâr etmiş ise, onların hüccetten bir hücceti vardır ki, o hüccetler de ayn-ı sâbitelerinin isti'dâd ve kâbiliyyetidir. Ve Hak Teâlâ haz-retleri a'yân-ı sâbiteye kendi kâbiliyyât ve isti'dâdâtına göre ifâza-i vücûd eyledi. / Onlara kendi tavır ve mesleklerinde cebr etmedi. Lisân-ı isti'dâd-larıyla ne istemiş iseler onu ihsân eyledi. Binâenaleyh Celîlül-ism olan Hak Teâlâ'ya "Niçin ifâza-i vücûd eyledin ve niçin istediklerini ihsân et-tin?" diye suâl olunmaz. Belki lisân-ı isti'dâd ile saâdeti bırakıp şekâveti taleb etmiş olanlara suâl teveccüh eder. İşte bu hakîkate mebnî Hak Teâlâ لَا يُسْتَلْ عَنْهُ يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْتَلُونَ (Enbiyâ, 21/23) ve "Bunlar cennet içindir; ve mübâlâtım yoktur. Ve bunlar cehennem içindir ve, mübâlâtım yoktur" buyurur. Vaktâki âlem-i âhirette Hak Teâlâ herkesin ayn-ı sâbitesini kendisine keşf eder, o kimse görür ki, saîd ise saâdeti kendindir; ve şakî ise şekâveti yine kendindir. İşte bu a'yân-ı sâbitenin keşfi Hakk'ın hüccet-i bâliğasıdır ki, onların terklerini ve itirâzlarını bu hüccet ile fasl ve hasm eder.

İmdi biz deriz ki, muhakkak rûhun hakîkati nûrdur ve hevânın ha-kîkati nârdır. Ve onlardan her biri kendi vücûdunda min-vücûhin te-na'um eder. Zîrâ o, onun sıfat-ı nefsiyyesidir. Ve yoksa eğer kendisi hakî-

katinin nâr olduğunu teyakkun etse, onunla muazzeb olur. Ve muhakkak fâil, eğer onda necât tahakkuk etse bile, vücûd-i nûrun mahalline firâr talebi için buna kâdirdir; lâkin bunu câhil kıldı. İmdi her biri kendi makâmına da'vet etti. Binâenaleyh nâr nâr ile muazzeb olmaz. Belki nâr nûr ile müteazzeb olur. Nitekim necâset böceği gül kokusuyla mutazarır olur. İmdi nûr ile müteazzeb olduğu vakit, bu mülk-i insânînin dahi kezâlik nûr ile müteazzeb olduğunu tahayyül eder. Böyle olunca o, ebeden nurdan hurûcu taleb eder. Ve onu ondan hurûca müeddî olan ef'âl ile ondan men' eder. Ve o da şehvâttır ki, nâr onunla örtülmüştür. / Kim 255 ki onlara vârid oldu, muhakkak nâra vürûd etti. Ve nûrdan ibâret olan rûh dahi kezâlik bunun mislini taleb eder. İmdi onlardan her biri bu mülk-i insânînin esbâb-ı mûsilesinde kendi hizbine nazar eder. Binâenaleyh onun üzerine onları mutasarrıf kılar. Ve ona onlar ile hîle eder. Ve ikisinin içinde onun tahallî ettiği ve yâhut bu vâfın sâhibi için mülk olan bir vasıf ile ittisâf eylediği sâbit oldukda, onun üzerine müstevlî olur. Böyle olunca fiten ve hurûb vâkı' olur. Ve onlardan her biri kendi nefesine nazarı terk ede idi; ve şâri'den ibâret olan hâriçten bu dâiye nazar eyliye idi; ve ben hâriçten bir dâi buldum ki, onun sıdkı ve ismeti sâbittir; necât onun dediği şeydedir ki, o da budur; ve helâk onun dediği şeydedir ki, o da budur, diye idi teslim ve inkıyâdın vukû'undan nâşi fitne kalkar ve mülk hizb-i necât içinde olur idi. Lâkin bu, ancak hevâ zâil olduğu vakit sahîh olur. Zîrâ o muhâlefetin aynıdır. Eğer ma'dûm olursa mün'adım olur ve gider. Lâkin bunda Allah Teâlâ'ya mahsûs bir tedbîr-i acîb vardır ki, dilediği kimseyi ondan hicâba düşürür ve dilediği kimseye de onu keşf eder. لَا يُسْتَلْ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْتَلُونَ (Enbiyâ, 21/23) ya'nî "İşlediği şeyden ona suâl olunmaz, ve onlar suâl olunur." Ve hüccet-i bâliğa onun içindir. وَكَرَّ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً (Hûd, 11/118) ya'nî "Eğer dilese idi, nâsi ümmet-i vâhide kılar idi." وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ (Hûd 11/118) ya'nî "Onlar dâimâ muhtelifler." إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ (Hûd, 11/119) ya'nî "Rabb'in rahmet eylediği kimse müstesnâdır." Ve onlar ehl-i cem'dir. Ve onları bunun için halk eyledi, tâ ki vücûdda esmâsı zâhir ola. Ve Allah Teâlâ hakkı söyler ve doğru yola irşâd eder. Ve hamd, Rabbü'l-âlemîne mahsûstur.

Ya'nî biz deriz ki, muhakkak rûhun hakîkati nûrdur. Zîrâ Hak'tan bilâ-vâsita zuhûr etmiştir. / Ve Hak Teâlâ hazretleri اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ (Nûr, 24/35) ya'nî "Allah Teâlâ semâların ve arzın nûrudur" buyurur. Ve hevânın hakîkati nârdır. Zîrâ bi'l-vâsita zâhir olan âlem-i tabiattandır. Ve esfel-i sâfilin olan âlem-i tabiat ise cahîmdir ve nârdır. Çünkü kesâfet-i fitriyyesiyle, latîf olan aslından baiddir. Ve rûh ile hevâdan her biri

vücûhdan bir vecih ile kendi vücûdunda ve varlığında mütena'im olurlar. Zîrâ rûhun sıfat-ı nefsiyyesi nûr olduğu gibi, hevânın sıfat-ı nefsiyye ve zâtıyyesi dahi nârdır. الجنس مع الجنس hükmünce her biri kendi cinsi ile istînâs edip mütena'im olur. Ve hem-cinsinin gayri ile istînâs edemez, muazzeb olur. Nitekim münâfık ve kâfir mü'minin huzûrundan ve sohbetinden müteezzi olur. Ve eğer hevâ kendi hakikatının nâr olduğunu zevkan ve hibreten teyakkun eylese onunla müteezzi olur idi. Fakat kendi hakikatında ve sıfatında müstağrak olduğu için bunu idrâk ve teyakkun edemez. Belki kendi tavrında meşrebinde zevk eder. Ve fâil-i mutlak olan Hak Teâlâ, nûrun mevcûd olduğu mahalde necât tahakkuk etse bile, mahall-i nâra firâr taleb etmesine kâdirdir. Lâkin hevâya mahall-i nûrda necât olduğunu bildirmedir. Onu hâlen ve zevkan câhil kıldı. Böyle olunca akıl ile hevâdan her biri kendi makâmına da'vet etti. Binâenaleyh nâr kendi cinsi olan nâr ile muazzeb olmaz. Belki nâr nûr ile muazzeb olur. Bunun misâli âlem-i zâhirde mevcûddur. Necâset böceği gül kokusuyla mutazarrır ve muazzeb olur. İmdi hevâ nûr ile müteazzeb olunca bu mülk-i insâninin dahi kendisi gibi nûr ile müteazzeb olduğunu tahayyül eder. Ve böyle tahayyül edince de o hevâ ebeden nûrdan hurûc etmek ister; ve mülk-i insânîyi dahi nûrdan hurûca müeddî olan ef'âl ile o nûrdan men' eder. Ve o ef'âl dahi şehevâtı ki, nâr o şehvetler ile örtülmüştür. / Kim ki şehevâta vârid oldu, muhakkak nâra vürûd etti. Ve nûrdan ibâret olan rûh dahi, kezâlik mülk-i insânîyi nârdan hurûca müeddî olan ef'âl ile o nârdan men' eder. Ve onlar dahi nefse kerîh gelen evâmîr-i ilâhiyyedir ki, cennet onlar ile örtülmüştür. Kim ki bu mekrûhâtı ihtiyâr eyledi, muhakkak nûru ve cenneti ihtiyâr eyledi.

İmdi rûh ile hevâdan her biri bu mülk-i insânîyi kendi makâmlarına mûsıl olan esbâbda kendi hizbine nazar eder. Binâenaleyh o mülk-i insânî üzerine hizbini musallat kılar ve ona onlar ile kîle eder. Ve rûh ve hevâdan birinin indinde, o mülk-i insâninin tahallî ettiği ve yâhut onlardan birinin mâlik olduğu bir vasıf ile ittisâf eylediği sâbit olunca, artık onun üzerine müstevlî olur. Ve birinin istilâsı üzerine diğeriyle fiten ve hurûb vâkı' olur. Ve akıl ve hevâdan her biri kendi nefesine ve nefsinde hâsıl olan zevka nazarı terk edip de şâri'den ibâret olan bu dâiye nazar ede idi; ve "Ben hâriçten bir da'vetçi buldum ki, onun da'vetinde sıdkı ve ismeti sâbittir; necât benim zevkimde değil, belki onun dediği şeydedir ki, o da budur; ve helâk onun dediği şeydedir ki, o da budur" diye idi; teslim ve inkiyâd sebebiyle fitne kalkar ve mülk-i insânî hizb-i necât içinde bulunur idi. Lâkin bu hâl, ancak hevâ zâil olduğu vakit sâbit olur. Ve hevâ bulundukça bu hâlin vücûdu mümkün değildir. Zîrâ o hevâ muhâlefetin ayıdır. Ya'nî mâdemki emr-i ilâhî ve bu emr-i ilâhîyi tebliğ eden bir dâi

vardır, elbette hevâ buna muhâlefet eder. Ve kendisi bilhassa buna muhâlefet için mahlâktur. Zîrâ ilm-i ilâhîde sâbit olan hakikati, bu muhâlefeti iktizâ eder. Eğer hevâ ma'dûm olursa / fitne dahi mün'adim olur, gider. Lâkin bu mülk-i insânîde fitne ve harbin vukû'unda Allah Teâlâ'ya mahsûs bir tedbîr-i acîb vardır ki, o tedbîr-i acîbden dilediği kimseyi hicâba düşürür ve onun hakikatini bildirmez; ve dilediği kimseye de onu keşf edip bildirir. Ve bu tedbîri Hak Teâlâ niçin ba'zılarından saklar ve ba'zılarına açar? diye suâl olunmaz. Zîrâ bu tedbîrden ba'zılarının ihticâbı ve bunun ba'zılarına keşfi onların ayn-ı sâbitelerinin iktizâsındandır. Ve tecelliyât-ı ilâhiyye abdin isti'dâd ve kâbiliyyetine göredir. Çünkü Hak Teâlâ hakîmdir; ve hakim her şeyi yerine vaz' edene derler. Binâenaleyh Hak Teâlâ bu tedbîr-i acîbi kâbiliyyeti olmayanlara keşf etmez, onlardan saklar. Böyle olunca isti'dâda göre ihsân eden Hak Teâlâ'ya suâl teveccüh etmez. Belki suâl isti'dâdât-ı nâkîsa ashâbınadır. Onun için Hak Teâlâ لَا يُسْتَلْ عَنْهُ يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْتَلُونَ (Enbiyâ, 21/23) buyurur. Ve kezâ اللَّهُ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ (En'âm, 6/149) buyurur. Zîrâ her bir abdin ayn-ı sâbitesinin kâbiliyyet ve isti'dâdı Hak Teâlâ hazretlerinin yed-i kudretinde huccet-i bâliğadır. Şâyet bir kimse Hakk'a "Niçin beni böyle yaptın" diye suâl sorarsa, Hak Teâlâ ona, onun hakikatini keşf ediverir. Ve bu keşf neticesinde o abd görür ki, kendinin böyle olması yine kendinden imiş ve Hak Teâlâ tarafından cebr vâkı' olmamış. Belki cebr kendisine yine kendisinden vâkı' olmuştur. Ve yine Hak Teâlâ bu hakikate işâreten وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ (Hûd, 11/118) buyurur. Zîrâ Hak Teâlâ'nın irâdesi ilmine ve ilmi de ma'lûma tâbî'dir. Ve "ma'lûm" abdin ayn-ı sâbitesidir. Ve a'yân-ı sâbite Kâbız ve Bâsıt; ve Dârr ve Nâfî; ve Hâdî ve Mudill gibi esmâ-i mütekâbile-i ilâhiyyenin zılâlidir. İmdi mâdemki esmâ muhtelifdir, elbette onun zılâli dahi muhtelif olur. Ve ma'lûmât muhtelif olunca ilm-i Hak dahi muhtelif olur. / Ve a'yân-ı sâbite muhtelif olunca ma'lûmât dahi muhtelif olur. Ve ilm-i Hak muhtelif olunca irâde-i ilâhiyye dahi muhtelif olur.

İbâredeki لَرُ "imtinâ" içindir. Ya'nî Hak dilese idi, nâsı ihtilâfâtan ârî, ümmet-i vâhîde kılar idi. Velâkin hakâyık-ı eşyâ muhtelif olduğu için, bunu dilemek mümteni' olduğundan, dilemedi. وَلَا يَرَا لَوْنَ مُخْتَلِفِينَ (Hûd, 11/118) "Onlar dâimâ muhtelifdirler." Ve bu ihtilâftan Rabb'inin rahmet-i rahîmiyye ile merhûm kıldığı kimseler müstesnâdır; zîrâ onlar ehl-i cem'dir. Bunlar bir takım insân-ı kâmillerdir ki, cemî'-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mazharındırlar. Binâenaleyh her bir kâmil bu cem'iyet-i esmâiyyeye mazhariyyet ittibâriyle yekdiğerinin aynıdır. Gerçi (Sav) Efendimiz müstesnâ olmak üzere, bunlarda dahi bu cem'iyet içinde bir ismin

galebe-i ahkâmı var ise de, kâmilin arasındaki ittihâd ve ayniyyet, cem'iyet-i esmâiyye nokta-i nazarındandır; yoksa hakikatte ayniyyet yoktur; zîrâ tecellide tekrâr yoktur. Ve Hak Teâlâ bilcümle mahlûkâtı vücûdât-ı izâfiyye âleminde esmâ-i muhtelifesinin ahkâmı zâhir olmak için halk etti. İşte bu hakikate mebnî arzda sâkin olan ümem-i muhtelifenin vahdetine sa'y eden "Bâbiler" ile emsâlinin, bu hususta masrûf olan himmet ve gayretleri vâhidir. Ve bunun husûlünü mümkün görmek hakikat-i hâle cehilden münba'isdir. Bu zikr ettiğimiz sözler âyât-ı kur'âniyyeden muktebestir ki, onları Hak söyler; ve Allah Teâlâ söylediği vakit hakkı söyler ve doğru yola irşâd eyler. Binâenaleyh biz افضل الدعاء الحمد لله hadîs-i şerîfî mûcibince bu ma'rifete vusûlden dolayı Rabbü'l-âlemîne hakikat-i hamd ile hamd eyleriz. /

§ § §

B E Ş İ N C İ B Â B

*Yalnız İmâma Mahsus Olan İsim ve Onun Sıfâtı ve Ahvâli
Beyânındadır*

§ §

Muhakkak imam, ancak dörtten biri olur. Âlemde hikmet-i ilâhiyye cârîdir ki, muhakkak onun üzerinde yalnız halifeye muhtass bir isim vardır. Onun gayri hiç bir kimsenin onunla tesmiyesine yol yoktur; tâ ki zikr olunduğu vakit temeyyüz ede ve biline. Ve onu istihlâf eden kimseye ittibâ'an lafız, mecrâ-yı âdet üzere, kendisinden imâmın gayri ve vukû'-i iştirâk sebebiyle, bin bile olsa, onun isimlerinin bakıyyesinden onun üzerine anlaşılmayı itâ etmez. Ve onu istihlâf eden Allah Teâlâ'dır. Zîrâ Hak Sübhânehû "ilâhiyyet" ismine muhtassdır. Hattâ biri "Allah" dediği vakit bu itlâkından, Fâil Sübhânehû'dan gayri anlaşılmaz. Görmez misin? Onun اَعْبُدُوا اللَّهَ (Nisâ, 4/36) kavli nâzil olduğu vakit, "Allah" nedir? demediler. Ve vaktâki onlara اَسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ (Furkân, 25/60) denildi, "Rahmân" nedir? dediler. Biz deriz ki bu imâma hangi bir isim muhtas olduğuna nazar ederiz; ve onu ona itlâk eyleriz. İmdi biz Allah Teâlâ'nın وَادِّعْ رَبَّكَ رَبًّا لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً (Bakara, 2/30) ya'nî "Zikr et şu vakti ki, Rabb'in melâikeye yeryüzünde ben bir halife kılıcıyım, dedi" kavlinde onu tesmiye eylediği bir şeyin gayrini bulmayız. Ve Hak Sübhânehû zamân-ı vâhidde ondan ikiyi men' eyledi de, bunu اِذْ يَبْعَثُ خَلِيفَتَيْنِ فَاقْتُلَا الْآخَرَ (Enbiyâ, 21/22) ya'nî "İki halifeye biat olduğu vakit diğerini katl ediniz" kavliyle hasm eyledi. İmdi ikisinin irâdesi müttehid olsa bile iki müdebbir arasında mülkün idâmesi sahîh olmaz. Hak Teâlâ لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ (Enbiyâ, 21/22) ya'nî "Yerde ve gökte Allah'dan gayri ilâhlar olsa idi, yer ve gök fâsid olurlar idi" buyurdu. Zîrâ muhakkak iki halifeden biri, diğerinin nehy eylediği şeyin aynı ile emr eder. Halbuki onlardan birinin emrine imtisâl lâ-büddür. İki emre imtisâl mümkün olmadığından, eğer terk ederlerse muâkabe olunurlar. Ve eğer onlardan birine

itâat ederlerse, diğeri onları muâkabe eyler. Vaktâki birine itâat eyledikleri şeyin nefsiyle diğesine âsî olurlar, imdi âsî oldukları kimse onları muâkabe eyler. Binâenaleyh kendisine itâat eyledikleri kimse üzerine onların yardımları vâcib olur. İşte bu hurûb ve fiteni müeddî olup tedbir-i mülkten işğâl eder. Böyle olunca harâb olur. İşte bunun için halife-i vâhid üzerine nass eyledi.

Bu beşinci bâb yalnız imâma hâss olan isim hakkında ve imâmın sıfatları ve halleri beyânındadır

Muhakkak imâm, ancak dört vasfı hâiz olan mülûkten biri olur ki: Bunlardan biri hem nefsine ve hem de raiyyesine sahî; ve biri hem nefsine ve hem de raiyyesine leîm, ve biri nefsine sahî ve raiyyesine leîm; ve biri nefsine leîm ve raiyyesine sahî olur. Bunların beyânı âtîde müstakıl bir bâbda gelecektir.

Âlemde hikmet-i ilâhiyye böyle cârîdir ki, muhakkak âlem üzerinde yalnız halifeye muhtass bir isim vardır ki, o isim başkasına verilemez. Halifenin bu isim ile teferrüdü, zıkr olunduğu vakit sâir nâstan temeyyüz etmesi ve bilinmesi içindir. Ve imâma mahsûs isim olmak üzere mevzû olan lafızdan, mecrâ-yı âdet üzere imâmdan başkası anlaşılmaz. Ya'nî âdet-i câriyye imamdan başkasının anlaşılmamasına mâni'dir. Ve imâmın sâir-i nâs ile müşterek bir çok isimleri olsa bile, imâmeti cihetinden âdeten kendisine mahsûs olan lafız bu bakıyye-i isimlerinden hiç birisi üzerine ıtlâk olunmaz. Ve o isim "halife"dir. / Meselâ halifenin "Ahmed ve Mahmûd ve Ali" gibi sâir-i halk ile müşterek olan isimleri vardır. Fakat "halife" ismi ancak kendisine mahsûstur. Ve bu ismin, bu müşterek olan sâir isimler ile münâsebeti yoktur. Ve halifenin bu teferrüdü, kendisini istihlâf eden Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerine ittibâan ve teşebbühen vâkı' olmuştur. Zirâ Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri "İlâhiyyet" ismine muhtassdır ki, bu isimde kendisine aslâ iştirâk eden bir ferd yoktur. Hattâ biri "Allah" dediği vakit o kimsenin bu ıtlâkında fâil-i hakikî olan Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinden başkası anlaşılmaz. Görmez misin? Hak Teâlâ'nın اَعْبُدُوا اللَّهَ (Nisâ, 4/36) ya'nî "Allâh'a ibâdet ediniz!" kavli nâzil olduğu vakit, halk "Allah kimdir ki ona ibâdet edelim?" demediler. Fakat vaktâki اَسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ (Furkân, 25/60) ya'nî "Rahmân'a secde ediniz!" denildi, rahmetten iştikâkı ve rahmetin ibâda da şumûlû i'tibârıyla halk "Rahmân nedir ki ona ibâdet edelim?" dediler. İşte bunun gibi halka "Halifeye itâat ediniz!" denilse, "Halife kimdir?" demezler. Fakat halifenin ismi, bi'l-farz Abdullah olsa ve halka "Abdullâh'a itâat ediniz!" denilse, "Abdullah kimdir?" diye sorarlar. Binâenaleyh biz

deriz ki, bu imâma hangi bir isim hâs olduğuna bakıp, o ismi ona itlâk eyleriz. Böyle olunca Allah Teâlâ'nın **وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً** (Bakara, 2/30) kavlinde ona verdiği bir ismin gayrini bulmayız ki, o isim dahi "halife"dir.

Ve Hak Teâlâ hazretleri o ismi müfred olarak isti'mâl buyurduğu için, bir zaman içinde halife cinsinden iki şahsın vücûdunu men' eyledi de, bu husûsu Nebiyy-i zî-şânının lisânıyla "İki halifeye biat olunduğu vakit diğerini katl ediniz!" kavliyle fasl ve hasm eyledi. İmdi iki şahsın irâdesi müttehid olsa bile iki müdebbir arasında, ya'nî makâm-ı tedbîrde bulunan iki kimse arasında, mülkünü ikâme etmek ve mülkün idâresini hâl-i kıyâm ve nizâm içinde tutmak sahîh olmaz; çünkü mümkün olmaz. Bu adem-i imkânı Hak Teâlâ hazretleri **لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا** (Enbiyâ, 21/22) âyet-i kerîmesinde beyân buyurdu. Sebeb-i vâzih budur ki, muhakkak iki halifeden biri diğerinin nehy eylediği şeyin aynı ile emr eder. Meselâ halifenin biri "Falan şeyden şu kadar kuruş vergi alınsın!" diye emr eder. Diğeri "Bu câiz değildir, alınmasın!" der. Bu ise birinin nehy eylediği şeyin gayri ile emr etmektir. Halbuki raiyyenin bunlardan birinin emrine imtisâlî iktizâ eder. Bir şeyin hem yapılması ve hem de yapılmaması mümkün olmadığından birinin emrini ve diğerinin nehyini terk ederlerse muâkabe olunurlar. Ve eğer birinin emrini tutup diğerinin nehyini nazar-ı i'tibâra almasalar, diğeri onları muâkabe eyler; çünkü sâhib-i kuvvettir. Velhâsıl birine itâat eyledikleri şeyin nefsiyle ve zâtıyla diğerine âsî olmuş olurlar. Bu sûrette de kendisine isyân ettikleri kimse onları muâkabe eyler. Eğer birinin emrini beğenip kendisine itâat ederlerse, diğerinin muâkabesine mâni' olmak için, itâat eyledikleri kimse üzerine onların yardım etmeleri vâcib olur. İşte bu hâl bittabî' muhârebe ve fitneler vukû'una müeddî olup halifeyi tedbîr-i mülkten işğâl eder. Ve tedbîr-i mülk mühmel bir halde kalınca o mülk harâb olur. İşte bu sebeb-i vâzih ve tabîî için Hak Teâlâ hazretleri gerek âyet-i kerîmede ve gerek Nebiyy-i zî-şânının lisânıyla vârid olan hadîs-i şerifte halife-i vâhid üzerine nass eyledi. /

265

İmdi eğer denilirse ki, biz işittik ki Allah Teâlâ **وَعَوَّالَّذِي جَعَلَكُمْ خُلَافَةً** (En'âm, 6/165) ya'nî "O Allah Teâlâ sizi arzın halîfeleri kıldı" buyurur. Halbuki sen, o şer'an birdir, dedin, binâenaleyh cem' nasıldır? Biz deriz ki muhakkak sırr-ı hilâfet birdir ve o mütevârisdir; bu eşbâh onu tevârüs eyler. İmdi bir şahıs zâhir olduğu vakit, onunla muttasıf olan bu şahıs dâim oldukça, bu zaman içinde onun aynı ile şahs-ı âharda bu kabilden mevcûd olmak şer'an muhâl elâsinelendir. Ve eğer o da'vâ eder-

se, o bâtıldır; ve onun da'vâsı merdûddur; ve o bu zamânın deccâldır. İmdi bu şahıs fâkîd oldukda bu sır şahs-ı âhara intikâl eder. Binâenaleyh onunla berâber "halife" ismi de intikâl eder. İşte bunun için "halâif" denildi. İmdi bu fasla nazar et ki, ben onda esrâr üzerine tenbîh ettim. Onların izâhı üzerine tenbîhi kâd ettim. Bu takarrur eylediği ve sâbit olduğu vakit, bu halife için onu istihlâf eden kimsenin isimleriyle tahalluk etmek olur, tâ ki onun raiyyesinin ahlâkında / ve onların ef'âlinde zâhir ola. Ve biz esmâ-i rabbâniyye ile tahallukun ma'nâsını *Keşfü'l-Ma'nâ 'an Sirri Esmâ'i'llâhi'l-Hüsna* ile mütercem olan kitabımızda zikr ettik.

Ya'nî bizim beyânâtımıza i'tirâzan, birisi çıkıp da: "Sen şer'an halife bir olur, dedin; ve bunların delil-i şer'isini de ikâme ettin. Halbuki biz Allah Teâlâ hazretlerinin **وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكَ خَلِيفَ الْاَرْضِ** (En'âm, 6/165) kavlini işittik. Bu delil-i şer'îye nazaran dahi halife birden ziyâde olmak lâzım gelir. Yekdiğerine mütenâkız görünen bu iki delil beynini cem' ile bu zâhirî tenâkuz nasıl izâle edilir?" diyecek olursa, biz bu i'tirâza cevâben deriz ki: Muhakkak sırr-ı hilâfet birdir, ya'nî kâbil-i inkısâm olmayan bir ma'nâ-yı küllidir; ve o mütevâristir, bu eşbâh onu tevârüs eyler. Ya'nî ma'nâ sûret ile mütezâhir olacağından, o ma'nâ-yı külli bu âlem-i suverde bir şebahdan diğerk şebaha, ya'nî şahıstan şahsa intikâl etmek sûretiyle mütevâristir. Ve bu tevârüs evlâddan evlâda intikâl sûretiyle değil, belki bâlâda izâh olunduğu üzere zâhiren ve bâtinen imâmete mahsûs olan şartları hâiz bulunan eşhâs arasında yekdiğerine intikâl sûretiyledir. İmdi bir ma'nâ-yı külliden ibâret olan bu sırr-ı hilâfet, hâiz-i şurût bulunan bir şahısta zâhir olduğu vakit, bununla muttasıf olan bu şahıs hayatta bulundukça, bu zaman içinde aynı ile diğerk bir şahısta dahi bu sırr-ı hilâfetin zuhûru şer'an ve hakîkaten ve aklen muhâl cinsinden olan bir şeydir. Ve bunun şer'an ve aklen ve hakîkaten muhâliyyeti yukarıda izâh olundu. Ve eğer hâiz-i şurût olan bir şahıs mevcûd iken, diğerk bir şahıs çıkıp da da'vâ-yı hilâfet ederse, o şahıs bâtıldır; ve onun da'vâsı merdûddur; ve o şahıs bu zamânın deccâldır. Ve "deccâl" "mübâlağa ile kizb eden" ma'nâsınadır. Ve âhir zamanda böyle deccâlların zuhûr edeceği ahâdis-i nebeviyyede ihbâr buyrulmuştur. İmdi hâiz-i hilâfet olan kimse bu âlem-i şehâdetten intikâl etmek / sûretiyle fâkîd ve gâib oldukda, bu sırr-ı hilâfet diğerk hâiz-i şurût olan şahs-ı âhara intikâl eder. Ve bu sırrın intikâliyle berâber o şahsa "halife" ismi de intikâl eyler. Ve bu hâl böylece müteselsilen devâm eder. Binâenaleyh arzda bir çok halifeler gelip gider. İşte halifelerin bu sûretle taaddüdüne mebnî **وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكَ خَلِيفَ الْاَرْضِ** (En'âm, 6/165) âyet-i kerîmesinde kelime-i cem' ile "halâif" buyruldu.

İmdi ey kâri-i zekî! Bu fasla nazar et ki, ben bu fasılda ve bu bahiste bir takım sırlara işâret ettim; ve işâret ettiğim bu sırların ayrıca izâhına kasd etmedim. Bizim beyânâtımızı idrâk eden ezkiyâ bunları istihrâç edebilir; ve yaşadığı zaman içindeki vukûâtın cereyânına nazar edip hakikat-i hâli idrâk eyler. Ve bu sırları âfâk ve enfüse tatbik eyler. Her hangi bir şahısta bu sırr-ı hilâfet takarrur eylediği ve sâbit olduğu vakit, bu halife kendisini istihlâf etmiş olan Hak Teâlâ hazretlerinin esmâ-i ilâhiyyesiyle tahalluk eder. Ve bu tahalluk o halifenin teb'asının ahlâkında ve onların ef'âlinde o esmâ-i ilâhiyye ahkâm ve âsârının zuhûru içindir. Zîrâ âlemin hey'et-i mecmûası esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin zuhûruna mahsûs bir âyinedir. Ve biz esmâ-i ilâhiyye ile tahallukun ma'nâsını *Keşfü'l-Ma'nâ 'an Sirri Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ* nâmındaki kitabımızda zikr ettik.

Ey kerîm olan seyyid, şeriatin üzerine hâfız ol! Ve mülkünü ona hâdim kıl ve aksini yapma ki, senin üzerine aksi olur. Ve insanda zikr ettiğimiz tabakât-ı avâlim üzerine, kendisinden Allah Teâlâ'nın sana vehb eylediği mütevellid olan ahkâm-ı zâhire ve esrâr-ı bâtınaya nazardan her bir hinde gâfil olma! Ba'dehû emir, vezîrine tederrüc eyler. Binâenaleyh kâtibine ve memlekétinde olan her bir vâliye nazar bu hâlet üzerine olur. Kazm-ı gayzı ve tevkîr-i kebîri ve rahmet-i sağîri ve rü'yet-i ihsân-ı muhsini ve isâetten göz yummayı ve zelle ve sakatadan tegâfülü üzerine lâzım kıl! Ve bu da gözün bir ân fuzûle nazar ile veyâhut lisânın lafza-i fuzûlde hareket etmesiyledir. İmdi gayz, istiğfâr ile / ve kendisinde vâkı' olan şeyden rücû' ile kazm olunur. Senelerce gözlerini gamz etmeyen veyâhut zamanlarca istiğfârsız sâkit olan kimse gibi olma! Ve tevkîr-i kebîre gelince, bâtında sinn için hazz yoktur. Ve kiber ancak şeref ve mer-tebe iledir. Ve sağîr dahi bu nisbet üzeredir. Ve ihsân-ı muhsinin rü'yetine gelince, ayn ve sem' gibi senin ummâlinden bir âmil sana ihsân eylediği vakit, bunun üzerine onun makâmından ona bir çok atâ etmek senin için olsun. Ve ona onun zikri lâıyk olmaz. Ey seyyid-i kerîm, sana şunu da vasiyyet ederim ki, mülkünde bir emri tenfîz etme, tâ ki bu emrin âkıbetine nazar et! Eğer âkıbeti hayır ise icrâ et ve illâ imsâk eyle! Umûrunda, ya'nî tâatta teennî eyle; zîrâ ilel çoktur. Muhakkak nefis kendisine muhâlefet icâb eden emirden bir emir için tâat ile emr eder. Ve bu erbâb-ı nüfûs indinde kendisinde ibret olan bir bâb-ı müttesi'dir.

"Ey kerîm olan seyyid" hitâbı "rûh"adır. Zîrâ rûh "halife" olup müstahlifin ayıdır. Binâenaleyh sıfat-ı keremi de hâmidir. Bu sebeple "kerîm" diye hitâb olundu. Ve bi-hasebi'l-hilâfe mülk-i vücûdun mutasarrıfıdır. Ve cemî'i kuvânın reîsi olduğundan "Seyyid" diye hitâb olundu. Âlem-i kevnin iktizâ-yı zâtisi ve isti'dâdının matlûbu olan şeriat-i ah-

mediyyeyi muhâfaza et; ve mülkün olan vücûd-i insânîyi onun muhâfazasına hâdim kıl! Aksini yapma ki, senin üzerine aksi vâkı' olur. Ya'nî ahkâm-ı şer'iatî muhâfazadan inhirâf ve mülkün olan vücûd-i insânîyi onun gayrinde istihdâm etme! Eğer böyle aksini yaparsan, makâm-ı aslîn âlem-i ulvî iken bu makâm-ı asliye rücû' edemeyip, o makâmın aksi olan 270 derekât-ı süflîyyede kalırsın. Zîrâ nefis, vazîfesi ahkâm-ı şer'îyyeye / muhâlefetten ibâret olan emîr-i hevâya tâbî olup da, sen dahi "Halilemdir" diye nefis ile berâber olur isen çâh-ı hizlâna düşer ve hasret ve nedâmet içinde kalırsın. Ve her bir ânda ahkâm-ı zâhire ve esrâr-ı bâtîneye riâyet husûsunda nazardan gâfil olma ki, o ahkâm-ı zâhire ve esrâr-ı bâtîneden insanda bizim zikrettiğimiz tabakât-ı avâlim üzerinde, Allah Teâlâ'nın sana vehb eylediği şeyler mütevelliddir. Ya'nî insânda havâss-i zâhire ve bâtîne vardır ki, bunlar hakkındaki tafsîlât yukarıda beyân olundu. Ve bunlar halîfeye mahsûs bir takım pencereler ve kapılardır ki, havâss-i zâhîreye bir takım ahkâm-ı zâhire ve havâss-i bâtîneye dahi esrâr-ı bâtîne taalluk eyler. Ve bunların ikisinden dahi insanda mündemic olan tabakât-ı avâlim üzerinde Allah Teâlâ'nın sana vehb eylediği şeyler, ya'nî a'tıyyât-ı esmâîyye, mütevellid ve zâhir olur. Binâenaleyh sen havâss-i hamse-i zâhirenden sâdır olan ahkâma ve havâss-i hamse-i bâtînene vârid olan esrâra dikkat et! Bu atâyâ-yı esmâîyye ism-i Hâdi hazretinden mi, yoksa ism-i Mudill hazretinden mi vârid oluyor? Böylece onların mâhiyyetlerine nazardan gâfil olma! Senin bu teftîşât ve murâkabât-ı mütemâdiyyeden sonra, bu murâkabâtın vezirin olan akla tederrüc, ya'nî sirâyet ve intikâl eyler. Binâenaleyh kâtibine, ya'nî kuvve-i hayâliyyene, ve memleketinde olan her bir vâliye, ya'nî kuvâ-yı mutasarrîfene, olan nazar ve dikkat bu hâl üzerine olur. Eğer muhitinin efâl ve harekâtından sana hiddet müstevli olursa bu öfkeyi hazm etmeği; ve büyüklere tevkîr ve ihtirâmı; ve küçüklere merhameti; ve muhsin olan kimsenin ihsânını görüp takdir etmeği; ve gördüğün fenâlıklara karşı göz yummayı; ve halkın zellesinden; ya'nî musırr olmamak üzere onlardan sâdır olan kabahatlerden ve sakatadan, ya'nî bilâ-ihitiyâr ve tasannu' halktan sudûr eden kusurlardan, teğâfûlü üzerine vâcib kıl! Ve zelle ve sakatanın izâhı budur ki, göz bakılması câiz olmayan bir şeye / fuzûlî olarak bakar; veyâhut lisan söylenmesi münâsib olmayan bir lafzı fuzûlî olarak söyler.

İmdi öfkeyi hazm etmenin çâresi istiğfâr ve kendisinde hiddet vâkı' olan şeyden rücû' etmektir. Sen senelerce iğmâz-ı ayn etmeyen veyâhut zamanlarca bilâ-istiğfâr sâkit olan kimseler gibi olma! Ve büyüklere tevkîr ve ihtirâma gelince, büyüklük her ne kadar zâhirde yaş itibâriyle olur ise de, bâtında yaş için haz yoktur; ya'nî bâtında ve ma'nâda gençlik

ve ihtiyârlık yoktur. Bâtında büyüklük ancak şeref ve mertebe iledir. Bâtındaki küçüklük dahi kezâlik bu nisbet üzeredir. Ve ihsân-ı muhsinin rü'yetine gelince göz ve kulak gibi senin ummâlinden, ya'nî memleketinin vâlilerinden bir vâlî sana ihsân eylediği, ya'nî şer'a mutâbık amel eylediği vakit, bu amel ve ihsân üzerine onların kendi makâmlarından bu vâlilere bir çok atâ etmeği üzerine vâcib bil! Ve bu atâların onlara zikr edilmesi lâyük olmaz. Zîrâ bundan tezkiye-i nefis tevellüd eyler. Halbuki Hak Teâlâ hazretleri **فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ** (Necm, 53/32) buyurmuştur. Ve halîfenin memleket-i insânideki ayn ve sem' gibi vâlilerinin ihsânına karşı, onun atâ-yı kesîri fiilen şükrüdür. Ve Seriyy Sakatî hazretleri Cüneyd Bağdâdî hazretlerine "Şükür hakkında ne dersin?" diye sordu. O hazret "Şükür Hak Teâlâ'nın verdiği ni'metler ile ma'siyetlere avdet etmemendir" cevâbını verdi. Sem' ve basar gibi kuvâ vücûd-i insânide Hak Teâlâ'nın ni'am-ı zâhiresidir. Bunları hudûd-ı şer'îye dâiresinde isti'mâl etmek şükr-i fiilîdir. Ve onların her ânda şer'a mutâbık amellerde istiham şükr-i fiilî-i mütevâlî ve ihsân-ı mütetâbî'dir. Ve atâ-yı kesîrin bir ma'nâsı dahi budur ki, bu gibi kuvânın hudûd-i şer'îye dâiresinde amelleri rusûh bulunca, artık onların riyâzât ve mücahedât ile te'diblerine ve **وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ** (Kasas, 28/77) ya'nî "Dünyâdan nasîbini / unutma; ve Allah Teâlâ'nın sana ihsân eylediği gibi ihsân eyle!" âyet-i kerîmesi mücibince mubâhât ile tena'umdan men'lerine lüzûm kalmaz. Bu hâl onların ni'am-ı zâhire-i ilâhiyye ile taltîfleri demek olur.

Ey seyyid-i kerîm olan halife! Sana şunu da vasiyyet ederim ki, mülkünde umûrdan bir emrin hükmünü derhâl tenfiz ve icrâ etme! Evvelen bu emrin âkîbetini teemmül et! Eğer bu teemmül neticesinde, o emrin âkîbeti hayır olduğunu görür isen icrâ et! Aksi halde o emrin icrâsından sarf-ı nazar eyle! İcrâsına me'mûr olduğun işlerinde, ya'nî tâat ve ibâdâtta teennî eyle! Her hâtıra hutûr eden ibâdeti icrâ edeyim diye acele etme! Zîrâ ilel çoktur; ya'nî zâhiri tâat ve ibâdet, ve bâtını ma'siyet olan umûr pek çoktur. Muhakkak nefis, zâhiri tâat ve bâtını ma'siyet olduğu için kendisine muhâlefet olunmak lâzım gelen işlerden bir iş ile emr eder. Bu vasiyyet erbâb-ı nüfûs, ya'nî ilel-i nefsi bilen kimseler, indinde kendisinde ibret olan bir bâb-ı müttesî'dir.

Meşhûrdur ki, İmâm-ı Alî (kerremallâhü vecchêhü ve radiyallâhü anh) efendimiz bir harbde kâfirin birini yatırıp katl etmek istedi. Kâfir kemâl-i gazâbından vech-i pâk-i Alî'ye tükürdü. Bu hâli müteâkub cenâb-ı Alî kâfirin katlinden vaz geçip onu serbest bıraktı. Kâfir bu hâle hayret edip dedi ki: "Yâ Alî, beni öldürmekten niçin sarf-ı nazar ettin? Bunun sırrını bana îzâh et!" Sultânü'l-muhlisîn İmâm-ı Alî efendimiz buyurdu-

lar ki: "Küffâr ile harb farz ve ibâdetdir. Ve seni katle mütesaddî olduğum vakit ancak bu farzı ifâ edecektim. Halbuki sen yüzüme tükürünce nefsimde bir hiddet peydâ oldu. Eğer nefsimin bu hiddeti esnâsında seni katl etmiş olsam, emr-i ibâdete nefsimin arzûsunu dahi teşrîk etmiş olacaktım. Hak Teâlâ hazretleri ise **وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا** (Kehf, 18/110) buyurup / kendi ibâdetine hiç bir şeyin teşrîk olunmamasını emr eder. Binâenaleyh sûrette tâat ve ibâdet, ve bâtında şirk ve ma'siyet olan bu emri icrâdan vaz geçtim." Kâfir: "Yâ Ali, ne âli dinin vardır!" deyip müslüman olmuştur. Bu kıssa *Mesnevî-i Şerîf*'in birinci cildinde cenâb-ı Mevlânâ (ra) efendimiz tarafından hakâyık ve dakâyıkıyla beyân buyrulmuştur. Velhâsıl zâhirde tâat ve bâtında ma'siyet olan bir çok umûr *Tezkiretül-Evliyâ* ve *Nefehâtü'l-Üns* ve *Reşehâtü Ayni'l-Hayât* gibi kitaplarda evliyâullâhdan naklen izâh ve tafsîl olunmuştur.

Ey kerîm olan seyyid! Sana şununla da vasiyyet ederim ki, raiyyen için lemha-i bârık ve hayâl-i târıkın gayri tahallî etmesin! Zîrâ onlar kusûrlarından nâşî hilâfetin kadrini bilmezler. / Binâenaleyh çok kere idâme-i tahallî sebebiyle sût-i edeb ederler. Belki bunun gayri vâkı' olmaz. Ve Allah Teâlâ rızkı ibâdına bast etse yeryüzünde hağy ederler idi. Velâkin dilediği mikdâr ile tenzîl eder. İmdi makâm-ı kabz üzerine tenbîh eyledi. Ve tahallî burada arasıra veyâ her bir hâdisede değil, ba'zı hâdisede ızhâr-ı tevhîddir. Zîrâ istidâme-i tahallî ahkâm ve diyânâtın ta'tilini müeddî olur. Ve böyle olunca da mülk 'âcilen ve 'âcilen harâb olur. İmdi tevhîdden lemha-i bârıkın gayrinden sakın, sakın!

Ey kerîm olan seyyid! (Rûh'a hitabdır, ve halife-i zâhir için dahi hisse-i ma'nâ vardır) Sana şununla da vasiyyet ederim ki, raiyyen ve teb'an için lemha-i bârık ve hayâl-i târıkın gayri tahallî etmiyesin! "Lemha" "bir şeyin birdenbire az görülmesi" ma'nâsınadır. "Bârık" "sür'atle şimşek gibi çakıp gâib olan şey"dir. "Hayâl-i târık" "gece göze görünüp sür'atle zâil olan hayâl"dir. "Tahallî"(*) "tezeyyün" ma'nâsınadır. Ve biraz aşağıda beyân olunacağı üzere cenâb-ı Şeyh (ra) burada tahallî-yi "ızhâr-ı tevhîd" ma'nâsında isti'mâl buyurmuşlardır.

İmdi rûhun raiyyesi kuvâ ve a'zâ ve cevârih olduğu bâlâda izâh olundu. Halife-i zâhirin raiyyesi dahi ona tâbî bulunan halktır. Halife-i zâhirin tahallîsi ve tezeyyünü, efrâd-ı sâirenin tahallîsine ve tezeyyününe

(*) Nyberg neğrinde (s. 146) bu kelime "tecellî" olarak tesbit edilmişti. Şârihin burada "tahallî"yi "ızhâr-ı tevhîd" ile şerh etmesi "tecellî" mânâsını vermesi demektir. "Tahallî"nin, "zâhir olma, görünme" demek olan "tecellî" olarak okunması yoruma doğrudan doğruya imkân verecektir. (M.T.)

benzemiyeceği için böyle bir tezeyyünle zâhir olduğu vakit, kendi makâmının vahdetini ızhâr etmiş olur. Bu tahallî ve ızhâr-ı tevhîd dâimî olmalıdır. Zîrâ / halk kusûr-ı ma'rifetlerinden nâşî hilâfetin kadrini bilmez- 275 ler. Bu idâme-i tahallî sebebiyle, kendilerinde bu hâle ülfet ve i'tiyâd peydâ olacağından çok kere o makâmın şân-ı âlisine hürmet ve riâyette edepsizlik ederler; ve belki dâimâ bu hâle cür'et ederler. Binâenaleyh raiyyete karşı tahallî ancak lemha-i târik ve hayâl-i bârik kabîlinden olmalıdır ki, o makâmın heybeti raiyye üzerinden zâil olmasın.

Rûhun tahallisine ve tezeyyününe gelince, hilâfeti hasebiyle müstahlif olan Hakk'ın sıfâtıyla zuhûrudur. Ve bu zuhûr indinde kuvâdan zâhir olan sıfâtın ve a'zâ ve cevârihden sâdır olan ef'âlin onlara izâfesi ve onların bunlara mevhum olan sahâbetleri kalmaz. Ve bu halde tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i ef'âl zâhir olur. Ve bu hâl âlem-i kevnde hakîkatın zuhûrudur. Ve bu hâlin temâdîsi mertebe-i şeriat ve ahkâm olan mertebe-i kevnde aslâ câiz değildir. Zîrâ kuvâ ve a'zâ bu ızhâr-ı tevhîd muvâcehesinde kendilerine mahsûs olan vazâîfî ifâ edemez olurlar. Nitekim mecâzib-i ilâhiyyenin hâli meydandadır. İşte bu ızhâr ve zuhûr-ı tevhîd erzâk-ı ilâhiyyeden bir rızıktır. Eğer bu rızık ibâdına Hak Teâlâ bast ve ibzâl etse yeryüzünde bağy ederler idi, ya'nî bu mertebe-i kevkin ahkâmına riâyet edip kuvâ ve a'zâlarını mâ-vuzî'a-lehlerinde isti'mâl edemezler idi. Velâkin Allah Teâlâ bu rızık dilediği mikdâr, ya'nî abdî isti'dâd ve kabiliyyeti mikdârı tenzîl eder. Bu hâl ism-i Kâbız'ın iktizâsıdır. Binâenaleyh bu ﴿وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ﴾ (Şûrâ, 42/27) âyet-i kerîmesi makâm-ı kabza işâret buyurur.

Ve bu bahisde zikr olunan tahalliden murâd, arasıra veyâhut her bir hâdisede değil, havâdisten ba'zı hâdisede ızhâr-ı tevhîddir. Zîrâ dâimâ tahallî ve ızhâr-ı tevhîd bâlâda zikr olunduğu üzere ahkâm-ı şeriatın ve diyânâtın ta'tilini müeddî olur. Çünkü muhakkıkın hazarâtı / لى ظهرت الحقيقه لبطلت الشريعة ya'nî “Eğer hakikat zâhir olsa şeriat bâtıl olur idi” buyurmuşlardır. Bunun böyle olduğu ehl-i hâl ve zevk indinde güneş gibi zâhirdir. Beyân-ı ilmîsi budur ki, şeriat isneyniyyet üzerine müsteniddir. “Mürsil,” “resûl,” “mürselün-ileyh” gibi keserât lâzımdır. Bu ise sıfât ve ef'âl-i Hak muvâcehesinde abde de sıfât ve ef'âl isnâdını iktizâ eder. Ve irâde, sıfât-ı ilâhiyyeden bir sıfat olduğu gibi, abde izâfe olunan sıfatlardan dahi bir sıfattır. Ve nazar-ı şeriatte abd mürîddir; ve irâdesinden nâşî mes'ûldür. Binâenaleyh âlem-i kevnde ve bu mertebe-i şehâdetde irâde-i Hak muvâcehesinde, abde dahi irâde isbâtı lâzım gelir. Bu ise münâfi-i tevhîd-i sıfâttır. Fakat vücûdun mertebe-i kevne tenezzülünün iktizâsı bu hâl olduğundan mertebe-i şehâdetde isneyniyyet asıl ve tevhîd

ârizidir. Ve ârizî olan hâlin devâmı ise câiz değildir. Vaktâki taayyün-i şehâdî-i abd mevt dediğimiz hâl ile merfû' olur, bu taayyüne taalluk eden ibâdât ve ahkâm-ı şer'îyye dahi merfû' olur. Nitekim **وَعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ** (Hicr, 15/99) âyet-i kerîmesinde bu hakîkate işâret buyrulur. Velhâsıl bu âlem-i taayyünde ale'd-devâm ızhâr-ı tevhîd câiz değildir. Eğer olursa ahkâm-ı şeriat muattal olur. Ve ahkâm-ı şeriat muattal olunca, bu mülk-i insânî derhal, veyâhut yavaş yavaş harâb olur. Mülkün 'âcilen harâb olması budur ki, kuvâ ve a'zâ nizâm üzere hareket edemeyip muhîtiyle münâzi' olur. Ve bu münâza'ât Hz. Mansûr ve Hindli Sermed-i Serмест ve emsâli hakkında revâ görülen ahvâle sebep olur. Ve âcilen harâb olması budur ki, nizâm ve intizâmı bozulan kuvâ ve a'zâya yevmen-fe-yevmen hâlel târî olur. Ve bu hâlel onun günden güne fenâsını müeddî olur. Böyle olunca tevhîdden lemha-i bârıkın gayrinden, ya'nî devâm-ı ızhâr-ı tevhîdden sakın, sakın!

§

SİYÂSET

§

Ey seyyid-i kerîm! Sana refîk olan ah-ı şefîkından siyâset-i medîneyi dinle! Ehl-i memleketine îbrâz etmek ve âlem-i melekût ve ceberûtta ve şehâdetten senin âlem-i muttasıl ve münfasılında ızhâr eylemek murâd ettiğin, sana lâzım olur. İmdi vezîrin olan aklı (razıyallâhu anh) cemî'i memleketinde takdîm eyle ki, onların arasında senin makâmına kâim olsun. Ve senin onlara olan tecellîni bildirsin. Ve onların nüfûsunda senin heybetini ve celâlini ve satvetinin azametini takdir ve tesbît eylesin. Onun sebebiyle onların nüfûsu senden nefret etmesin. Ve kezâlik onların kulûbunda senin şefkatini ve lutfunu ve rahmetini ve cûdunu ve senin üzerine idlâle müeddî olmayan minnetinin cesâmetini takrîr eylesin. Böyle olunca onlar sana kânîtin ve müdillîn olarak değil, belki mu'tedilîn olarak, hadd-i itidâlde mülâkî olurlar. Eğer onlar sana karşı inbisâtı murâd ederlerse, senin ceberûtundan ve azîm-i satvetinden onların nüfûsunda olan şey, onları kabz eder. Ve eğer inkıbâzı murâd ederlerse, senin re'fetinden ve şefkatinden onların nüfûsunda mukarrer olan şey onları bast eder. İmdi onlar makâm-ı heybet ve ünste havf ve recâ arasında olup ikâbdan emîn ve iclâlden hâif olurlar.

Gûyâ onların başına kuşlar konmuştur.

Onlarda havf-i zulûm değil, velâkin havf-i iclâl vardır.

Bu makâm ancak tâife-i melekûtiyye-i kerûbiyye hakkında sahîh ve sâbit olur. Ve onların gayrine gelince, müşâhede-i ikâb onları idlâlden men' eder. Hak Teâlâ buyurur: "Kulûb ve ebsârın takallüb eylediği günde / onlar korkarlar" (Nûr, 24/37). Ve yine buyurur: "Onlar fevklerindeki Rabb'lerinden korkarlar" (Nahl, 16/50). Ey seyyid, sana isyân edene, onun mertebesi ve kurb-i menzileti mikdârınca ukûbet eyle! Bâyezîd Bis-tâmî (ra)i görmez misin? Allah Teâlâ için murâd eylediği bir emre mü-mânaat eylediği hinde, nefesine ukûbet için nasıl bir sene-i kâmile su içirmedi.

"Ey seyyid-i kerîm!" (Bâtında rûha, zâhirde şerâiti câmi' olan imâma hitâbdır). Umûrunda sana refâkat eden birâder-i şefikından siyâset-i medîneyi, ya'nî memleketin zâhiren ve bâtinen intizâmına taalluk eyleyen usûl-i idâreyi, dinle! Rûhun memleketi cisim ve imâmın memleketi ma'lûmdur. Memleketindeki ahâlîye bir şey ibrâzını ve âlem-i melekût ve ceberûtta ve şehâdetten, senin âlem-i muttasıl ve münfasılında bir şey ızhârını murâd ettiğin vakit, o usûl-i idâre sana lâzım olur. Rûhun ehl-i memleketi kuvâ-yı zâhire ve bâtinedir. Kuvâ-yı zâhire âlem-i şehâdetten ve kuvâ-yı bâtine âlem-i melekût ve ceberûtandır. Rûhun âlem-i muttasıl bâlâda "hâdırâ" ta'bir olunan kalb; ve âlem-i münfasıl "bâdiye" ta'bir olunan havâstir.

İmdi vezîrin olan aklı (ki Allah Teâlâ o akıldan râzi olsun) cemi'-i memleketinin ahâlisine takdîm eyle ki, onların arasında senin makâmına kâim olsun. Ve senin onların üzerine tasarrufla olan tecellîni bildirsin. Onların nefislerinde ve zâtlarında senin heybetini ve celâlini ve satvetinin azametini takrîr eylesin. Fakat bu ihtâr ve inzâr o vech ile olsun ki, onun sebebiyle onların nefisleri ve zâtları senden nefretle senin heybet ve celâlinden kaçacak yer aramasınlar. Belki bu tecellîn onları, senin muhabbetine ve senden / inâyet talebine sevk eylesin. Binâenaleyh vezîrin 280 onlara senin heybet ve celâlini bildirdiği gibi, onların kalblerinde senin şefkatini ve lutfunu ve rahmetini ve cûd ve keremini; ve sana karşı nazlanmalarına sebep olmayacak sûrette, senin onlar üzerine olan ihsânının cesâmetini takrîr eylesin. İşte bu iki sûret dâiresinde olan tecellîn sebebiyle onlar sana büsbütün nevmid veyâ büsbütün lâübâlî ve ehl-i nâz olarak değil, belki bu iki duygu kendilerinde mu'tedil olarak, hadd-i i'tidâlde mülâkî olurlar. Eğer onlar sana karşı inbisât dâiresinde muâmeleyle meyl etseler, onların kalblerinde yerleşen ceberûtun ve azîm-i satvetin onları kabz eder ve sıkar; hadsiz inbisâtta men' eder. Ve eğer onlar senin heybet ve celâlinin galebesiyle inkıbâza meyl etseler, senin ref'etinin ve şefkatinin mülâhazası onlara inbisât bahş eder. Bu sûrette onlar makâm-ı heybet ve ünste havf ve recâ arasında olup ikâbdan emîn ve iclâlden

korkar bir halde bulunurlar. Bu hâl içinde onların harekâtında öyle bir sükûnet ve teennî olur ki, gûyâ onların başına kuşlar konmuştur da ednâ bir hareket ile uçacaklarından havf ederler. Onlardaki havf havf-i zulüm değil, havf-i iclâldır. Ya'nî Seyyid'imizin bize haksız yere kahırı teveccüh eder diye korkmazlar; belki refet ve şefkatini ve envâ'-ı ihsânını bildikleri halde, kemâl-i azameti muvâcehesinde lertzândırlar. Bu makâm kesâfet-i beşeriyeden insilâh edip bahr-i vahdette müstağrak olan ve hadîs-i kudside beyân buyrulduğu üzere, Hak Teâlâ onların sem'î ve basarî ve sâir kuvâ ve a'zâsı olup melâike-i mukarrabinin sıfâtıyla muttasıf bulunan tâife hakkında sahîh ve sâbit olur ki, onlara tâife-i melekûtiyye-i kerûbiyye denir. Ve / *إِنَّا أَوْفَاءُ لِلَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ* (Yûnus, 10/62) âyet-i kerîmesi mîsdâkıncâ onlarda havf ve hüzn yoktur. Vücûd-i 'abdânîleri vücûd-i hakkânîde müstağraktır. Fakat bu tâifeden gayri olan kimselere gelince, müşâhede-i ikâb onları idlâlden, ya'nî inbisâta meyl ile nazlanmaktan men' eder. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: "Kulûb ve ebsârın takallüb eylediği günde onlar korkarlar" (Nûr, 24/37). Ve yine buyurur: "Onlar fevklerindeki Rabb'lerinden korkarlar" (Nahl, 16/50). Buradaki "fevk," fevk-i mekânî değil *وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ* (En'âm, 6/18) âyet-i kerîmesinde beyân buyrulduğu üzere fevk-ı mâ'nevidir.

Ey seyyid olan rûh! Sana isyân eden kuvâ ve havâsse onların mertebesi muktezâsınca ve kurb-i menzileti mikdârınca cezâ et! Bâyezîd Bistâmî (ra)î görmez misin ve onun menkâbesini işitmedin mi? Rızâ-yı Bârî için icrâsını murâd eylediği bir emre muhâlefet eylediği vakit, nefesine ukûbet ve cezâ için tamam bir sene nasıl su içirmedi!

§

TEKMİLE - İ HİKEMİYYE

§

Ey seyyid-i kerîm! Nefsini dünyâdan ve onun ihtiyâcından tenzîh et; ve onu kendine ve raiyyene hâdim kıl! Allah Teâlâ'nın seni ona ehil kıldığı mansıbına nisbeten dünyâ nedir / ki, o kendisine kevneynin taallukundan mukaddestir. İmdi dünyânın taalluku nasıl olur ki! Allah Teâlâ ona buğz etti ve halkı hîninden beri ona nazar etmedi. Ve Nebî (sav)'in onu cîfeye ve mezbeleye teşbîhi sana kâfidir. Ve onun ihbârîyle Allah Teâlâ'nın indinde o, sıvrisineğin kanadına müsâvî değildir. Ve o mel'ûndur; ve onda olanlar mel'ûndur. Ancak zikrullah cinsinden olan şey müstesnâdır. Allah Teâlâ'nın bir cevher-i nûr-i zâhir olarak halk ettiği senin gibi bir halîfenin himmetine, tamâmen veyâ göz ucu ile cîfeye veyâ

mezbeleye bakmak veyâ ona saldırmak yakışır mı? Ve Hak Teâlâ buyurdu ki: “Ey dünyâ bana hizmet edene hizmet et; ve sana hizmet edeni istihdâm eyle!” İmdi Allah Teâlâ seni muvaffak eylesin! Senin mansıbını sana istihlâf eden cânibinden, sana takdîr olunan şey, sana vefâ edinceye kadar dünyâ sana tâlibdir. Binâenaleyh raiyyene işfâk ile mütehallî ol! Sana müsahhar eylediği şeyi talebde icmâl et! Ve necâtına ve evâmîr ve nevâhî ve hudûddan sana teklîf eylediği şeyle iştiğâlin sebebiyle nefsinin tahlisine celhd eyle! Böyle olunca dünyâdan i'râzı üzerine lâzım kıl! Sen ona ikbâl etsen dahi ondan sana gelen şey, ister istemez hâdim olarak sana gelir ve sana vâsıl olur. Ve sen ondan i'râz etsen de yine sana vâsıl olur. Ka'bu'l-Ahbâr beyân eder ki, Allah Teâlâ Tevrât'ta zikr eyledi ki: “Ey İbn-i Âdem, eğer benim sana kısmet ettiğime râzî olur isen kalbin ve bedeninin râhat olur ve sen de mahmûd olursun; ve eğer benim sana kısmet eylediğime râzî olmazsan sana dünyâyı musallat ederim. Beriyyede vuhûşun hareketi gibi onda hareket edersin. Ba'dehû izzim ve celâlim hakkım için, sen mezmûm olduğun halde ondan ancak benim sana takdîr eylediğim şeye nâil olursun.” İmdi beden ile kalbe râhatı ta'lik et! / Zîrâ irâdesiz bir şeyin talebi sahîh olmaz. Çünkü bahs ve teftiş üzerine bâ'is için o muharriktir. Ve irâde, senin âmmen için musarrıf olan hâsandır. Ve eğer mazmûnda tasarruf-i küllî ile tasarruf ederse, onun üzerine olan emirlerinin imtisâline teheyvü' eylemez. Ve onun bundan udûlû indinde, sen dâhil-i bâbda irâd edilecek olan şey üzerine raiyyetine leim olursun.

Ya'nî ey seyyid-i kerîm olan rûh! Zâtını dünyâdan ve dünyânın ihtiyâcından vâreste kıl; ve o dünyâyı zâtına ve raiyyen olan kuvâna ve a'zâna hâdim eyle! Zîrâ senin mertebe-i şehâdette zuhûrun sendeki kemâlâtın ızhârı içindir. Ve hakîkatte dünyânın vücûdu bu maksada hizmet içindir. Eğer sen dünyânın ahkâmında müstağrak olur isen bu maksad-ı âlî fevt olur. Halbuki Allah Teâlâ'nın seni ehil kıldığı hilâfet mansıbına nisbeten dünyâ nedir? Bu mansıb-ı hilâfet kendisine dünyâ ve âhiretin taallukundan pâk ve mukaddestir. Zîrâ hakîkatte senin ile Hak arasında merâtib-i kevnîyeden hiç bir mertebe yoktur. Eğer dünyâya ve âhirete alâka edersen, bunlar Hak ile senin aranda hicâb olur. Nitekim الدنيا حرام على أهل الآخرة والآخرة حرام على أهل الدنيا ومما حرامان على أهل الله ya'nî “Dünyâ ehl-i âhirete haramdır; ve âhiret ehl-i dünyâyı haramdır; ve her ikisi de eh-lullâha haramdır” buyrulmuştur. Hal böyle iken Allah Teâlâ'nın buğz ettiği ve yarattığı hînden beri hiç bir kıymet vermediği dünyâyı taallukun nasıl olur? Ve o dünyânın hiç bir kıymeti olmadığına delîl istersen, Nebî (sav) Efendimiz'in onu / cıfeye ve mezbeleye teşbîh buyurması 285

kâfidir. Nitekim hadis-i şerifte *الدنيا جيفة وطالبها كلاب* ya'nî "Dünya cifedir; ve onun tâlibleri kelblerdir" buyrulmuştur. Ve yine (Sav) Efendimiz'in *لو كانت الدنيا تعدل عند الله جناح بعوضة ما سقى منها كافراً شربة ماء* ya'nî "Eğer dünyâ indallahda bir sivrisineğin kanadına muâdil olsa idi, ondan bir kâfire bir içim su vermez idi." Ve *الدنيا ملعونة وملعون ما فيها الا ما كان من ذكر الله* ya'nî "Dünyâ mel'ûnedir, ve onda olan dahi mel'ûndur. Ancak zikrullah cinsinden olan şey mel'ûn değildir" hadis-i şerîfleriyle vâkı' olan ihbâriyle, Allah Teâlâ'nın indinde o dünyâ sivrisineğin kanadına müsâvî değildir. Ve o mel'ûndur, ya'nî Hak'tan ba'iddir; ve onda olan şeyler dahi mel'ûn ve ba'iddir. Ancak dünyâda zikrullah cinsinden olan şeyler mel'ûn ve ba'id değildir.

Ma'lûm olsun ki, dünyânın mel'ûn ve ba'id olması bu'd-i sûrî değildir, belki bu'd-i ma'nevîdir. Zîrâ dünya merâtib-i vücûd-i Hak'tan bir mertebedir. Ve Hak Teâlâ *فَأَيُّهَا تَوَلَّوْا قَتْمُ وَجْهِ اللَّهِ* (Bakara, 2/115) âyet-i kerimesi mûcibince onda zâtı ve sıfâtı ve esmâsı ve ef'âli ile zâhirdir. Ve Hak Teâlâ *وَهُوَ مَعَكُمْ إِنَّمَا كُنْتُمْ* (Hadid, 57/4) âyet-i kerimesi mûcibince cemî'-i mezâhir ile berâberdir. Binâenaleyh Hakk'ın berâber olduğu bir yerde la'n ve bu'd yoktur. Bu'd ancak bu hakikatten câhil ve gâfil olanlara nazaraştır. Zîrâ câhil kendinin ve âlemin vücûdunu müstakıl ve Hakk'ın vücûdundan ayrı görür. Ve bu görüşten bittabi' bu'd hâsıl olur. Ârif ise bu hakikati bildiği ve onun bu ma'rifeti zikrullah cinsinden bulunduğu ve bu ma'rifetin mahall-i tahsîli ise dünyâ olduğu cihetle, ona göre dünyâ için la'n ve bu'd yoktur. Zîrâ hadis-i şerif mûcibince dünyâda zikrullah / cinsinden olan şeyler mel'ûn değildir. İmdi ârifin nazarı böyle olunca onun dünyâ ile münâsebeti dünyânın "ayn"ı için değil, ancak Hak için olmuş olur.

İmdi ey seyyid-i kerîm! Allah Teâlâ'nın zâhir bir cevher-i nâr olarak halk ettiği senin gibi bir halifenin himmetine, göz ucu veyâ nazar-ı tâm ile mahzâ aynından dolayı cife ve mezbele olan dünyâyâ kıymet verip bakmak ve ona kelbler gibi saldırmak yakışır mı? Ve dünyâyâ aynından dolayı meclûb olup ona hizmetler etmek lâyük olur mu? Hak Teâlâ hazretleri "Ey dünyâ bana hizmet edene hizmet et; ve sana hizmet edeni istihdâm eyle!" buyurmuştur. Zîrâ dünyânın halkından maksûd olan şey ârif-i kâmilin zuhûrudur. Ve dünyâ bilcümle levâzım ve levâhıkı ile ona hâdim olmak için mahlûktur. Nitekim Hz. Sa'dî buyurur. Beyt:

ابرو باد و مه و خورشيد فلک در کارند تاتونانی یکف آری و يغفلت نخوری
همه از بهر تو سر گشته و فرمان براند شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبیری

Tercüme: "Bulutlar, rüzgârlar ve felekin ayı ve güneşi, eline bir mik-

tar eklemek geçirmen ve gaflet ile yememen için hizmet içindedirler. Ve hepsi senin için hayrân ve mutî'dirler. Senin me'mûr olduğun hizmeti ifâ etmemen şart-ı insâf değildir."

İmdi insanın me'mûr olduğu hizmet, tahsîl-i ma'rifet ve bu ma'rifet dâiresinde ma'bûduna ibâdettir. Eğer matlûbu terk edip mel'abe-i sıbyân mesâbesinde olun umûr-i dünyâyâ meşğûl olur isen / dünyâ sana hâdim olmaz, sen dünyâyâ hâdim olmuş olursun. Halbuki vücûd-i unsûrînin kıvâmı için, dünyâdan sana lâzım olan şey ne ise, sana mansıb-ı hilâfeti bahş ve seni istihlâf eden Hakk'ın ezelde kendi cânibinden sana takdîr etmiş olduğu o şey, sana kifâyet edecek miktarda gelip seni bulur. Binâenaleyh raiyyen olan havâss ve a'zâna işfâk ile mütehallî ol; ve onları umûr-i dünyâda fuzûlî olarak zâlimâne işğâl edip yorma! Fakat "Mâdemki ihtiyâcât-ı dünyeviyyem bana ezelde takdîr olunmuştur ve mutlaka bana gelecektir; o halde esbâba teşebbüsü terk edeyim!..." de demel! Hakk'ın sana müsahhar eylediği bu havâyicin talebinde mücmelen esbâba teşebbüs eyle; ve bu talebde külfet ve mübâlağa etme! Zîrâ mukadder olmayan şey hakkında ne kadar ihtiyâr-ı külfet ve mübâlağa etsen sana gelmez, beyhûde yorulmuş olursun. Ehl-i dünyânın ahvâline nazar edersen bu hâlin binlerce misâlini görürsün. Ve insan doğduğu günden beri ahvâlini muhâsebe edecek olursa görür ki, binlerce murâdından ancak bir kaçına nâil olmuştur. Ahvâl-i sâiresi akıl ve hayâlinden geçmemiş olan şeylerdir. Mâdemki hakikat-i hâl budur, o halde talebde icmâl edip necâtına ve evâmir ve nevâhiden ve hudûddan Hakk'ın sana teklif eylediği şeyle iştiğâlin sebebi ile nefsinı kurtarmağa çabala! Böyle olunca me-zâhir-i dünyeviyyeden yüz çevirmeği üzerine vâcib kıl; ve ihtiyâr-ı külfet ile dünyâyı musırrâne talebden vaz geç! Zîrâ sen kemâl-i muhabbetle dünyâyâ teveccüh etsen ezelde mukadder olan şey ne ise, ister istemez sana hâdim olarak gelecek olan ancak odur. Ve ondan i'râz edip kerhen ve mücmelen esbâba teşebbüs etsen yine gelecek olan odur.

Bu hâli tavzîhan, ashâb-ı kirâmdan Ka'bû'l-Ahbâr (ra) Hak Teâlâ hazretlerinin / bâlâda tercüme olunan *Tevrât*-ı şerîfteki hitâbını beyân eder. İmdi sen bu hakîkati bilerek talebde icmâl edip raiyyen olan kuvâ ve a'zân hakkında şefkat ile muâmele edersen bittabi' hem beden ve hem de kalb râhat eder. Şu halde sen beden ile kalbe râhatı ta'lik ve tesbît et! Sen böyle yapınca evvelen kalbde bir takım beyhûde emeller munkatı' ve ba'dehû o emellerin irâde-i husûlû zâil olur. Çünkü irâdesiz bir şeyin talebi sahîh olmaz. Ve irâde bahs ve teftîşe bâ'is için muharriktir. Meselâ gönülde gınâ emeli olunca, irâde onun esbâb-ı husûlüne masrûf olur. Ve irâde senin âmmende, ya'nî kuvâ ve a'zânda tasarruf eden hâssandır, ya'nî kalbindir. Ve eğer hâssan mazmûnda, ya'nî her hangi bir ma'nânın

husûlünde, müstağrak olup tasarruf-ı külli ile tasarruf ederse âmmen, ya'nî kuvâ ve a'zân, o tasarruf tahtında zebûn olur. Ve sen hâssan olan kalbine emir ve nehiy ve hudûd-i ilâhiye âid bir takım emirler vermiş olsan dahi, artık ona imtisâle hâzır olamaz; zirâ başka bir ma'nâda müstağraktır. Ve o senin emirlerine imtisâl edemeyince, sen bu bâbda mezkûr olup âtide izâh edilecek olan dört sınıftan, raiyyen için leim olan sınıfa dâhil olursun.

Sakin sakın, emrin zâhiri cihetinden mahbûbun ve matlûbun olan Hakk'ın murâdının gayrine irâdenin taalluk etmemesine çalış! Ve 290 bâtının irâdesi, ilme müeddî olan / murâdın vukû'undan sonradır ki, bu vâkı' ilimde bunun üzerine mesbûk olmasa idi ve ona irâde taalluk etmese idi, bu vasıf ve keyfiyyetin gayri üzerine onun vukû'unda, kendi nefsinde onun cevâz-ı tebeddülü ile berâber, bu vasıf üzerine vâkı' olmaz idi. İmdi vaktâki bu takarrur etti, biz dünyânın talebini ve ondan i'râzı ve ondan olan kuvveti zarûrî kılan taleb-i rızık cinsinden evvelce zikr olunan şey hakkında, senin âleminde ve vâlîlerinden anlamayan kimseye bir misâl getirelim. Ve Hak Teâlâ **وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ** (Nahl, 16/60) buyurur. Şöyleki bir adam yüzünü güneşe çevirir, onun gölgesi arkasına düşer. Güneş tarafına yürüyünce gölgesi ona tâbî' olur ve ona erişmez ve ona nâil olmaz. Ve istivâda, ya'nî istivâ-i şemste, kubbe-i felekte onun başı üzerindedir. Bir sır vardır ki, keşf olunmaz ve yazılmak sûretiyle tevdî' olunmaz. Ve o Hak Teâlâ'nın **ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا** (Furkân, 25/46) kavlinde mevcûddur. Ba'dehû misâle rücû' edip deriz ki: Ondan sonra bu adam, eğer yüzünü gölgesine çevirip güneşe arkasını döner ve gölgesine yetişmek için yürürse o kimse gölgeye yetişemez. Ve güneşten olan hazzını da fevt eder. Ve onlar şunlardır ki, Allah Teâlâ (celle zikruhû) haklarında: **ارْجِعُوا وَرَأَيْكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا** (Hadîd, 57/13) ya'nî "Arkana döndünüz de bir nûr iltimâs ediniz!" buyurdu. Ve o kimse zilden ancak iki ayakları altında olan şeye lâhık oldu. Ve o dahi onun şemse istidbârında kendisi için hâsıdır. İmdi muhakkak bu adam ve güneş, vücûd-i Hak ve zill-i dünyâdır. Ve iki ayağının altında olan şey de, vücûdu zarûrî olan küttür. Ey seyyid-i kerîm! Dünyâ ancak senin için halk olundu; / ve Hak Sübhânehû seni onun için halk etti ve onun için icâd eyledi. Ve eşyâyı senin için icâd etti. Tevrât'ta inzâl eyledi ki: "Ey Âdemoğlu, eşyâyı senin için halk ettim; ve seni de kendim için yarattım. İmdi kendim için yarattığım şeyi, senin için yarattığım şeyde hetk etme!" Ve Hak Teâlâ Kur'ân-ı azîminde buyurur: **وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ** (Zâriyât, 51/56) ya'nî "Cinni ve insî ibâdet etmeleri için halk ettim." Benim onlar-

dan murâd ettiğim şey rızık cinsindendir. Ve yine Hak Teâlâ buyurur: “Ve onun rahmetindendir ki geceyi sükûn ve râhat; ve gündüzü fazlından kesb ve ticâret talebiniz için halk etti” (Kasas, 28/73). Ve yine Hak Teâlâ buyurur: “O Allah Teâlâ sizin için, sizin râkib olmanız ve onlardan ekl etmeniz için en’âmı; ve râkib olmanız için zînet olarak atları ve katırları ve hımârları halk etti” (Mü’min, 40/79). Ve bunun emsâli ta’dâda gelmeyen şeylerden Kur’ân’da çoktur.

Ya’nî ey seyyid-i kerîm olan rûh! Emrin zâhiri cihetinden, ya’nî şer’ olarak Nebî (as)’ın tebliğ buyurduğu emr-i teklîfî cihetinden, mahbûbun ve matlûbun olan Hakk’ın murâdî ne ise, senin dahi irâden, memleketin olan cism-i insânîde o murâda taalluk etsin! Sakın ve Allah’dan kork! Ve irâdenin murâd-ı Hak olan emr-i teklîfinin ve şer’in gayrine taalluk etmemesine çalış. Ve bâtının irâdesi, ya’nî emr-i irâdî-i Hak, Hakk’ın ilm-i müeddi olan murâdın, ya’nî abdin ayn-ı sâbitesinin, ilm-i ilâhîde ma’lûm olan sûretinin sübûtundan sonradır. Bu vâkı’, ya’nî ayn-ı sâbite-i abd, ezelde ilm-i ilâhîde sübût bulan / hâl üzerine mesbûk olmasa idi ve o hâl üzerine irâde-i ilâhiyye taalluk etmese idi, bu sübût bulan vasfın ve hâlin gayri üzerine o murâdın vukûunda, hadd-i zâtında o murâdın tebeddülü câiz olmakla berâber, âlem-i zâhirde bu vasıf üzerine vâkı’ olmaz idi.

Ma’lûm olsun ki, ilm-i ilâhîde her bir mevcûdun bir hakîkati ve bir ayn-ı sâbitesi vardır. Bu a’yân esmâ-i ilâhiyyenin suver-i ilmiyyeleridir. Bunların ilm-i ilâhîde sübûtu vücûd-i mutlak-ı Hakk’ın kendi zâtında, kendi zâtına, kendi zâtıyla tecellîsi netîcesinde vâkı’ olur. Ve bu tecellî netîcesinde ilm-i ilâhîde peydâ olan a’yân, hangi ismin sûreti olarak sâbit olmuş iseler, ervâh ve misâl ve şehâdet mertebelerinde dahi onların o sûretle zuhûrlarına irâde-i ilâhiyye taalluk eder. Zîrâ kudret-i Hak irâde-i Hakk’a ve irâde-i Hak dahi ilm-i Hakk’a ve ilm-i Hak dahi ma’lûmât-ı Hakk’a tâbî’dir. İmdi bir ayn-ı sâbite ne vasıf ve keyfiyyet ile Hakk’ın ma’lûmu olmuş ise, onun mertebe-i şehâdetde dahi, o sûretle zuhûru için irâde-i Hakk’ın taallukuna “emr-i irâdî” derler. Bu emr-i irâdî kazâ-yı ilâhîdir. Ve kazâ-yı ilâhî dahi, ya mübrem veyâ muallak olur. Kazâ-yı mübremenin tebeddülü mümkün değildir; fakat kazâ-yı muallakın tebeddülü câizdir. İmdi kazâ-yı ilâhî, mübrem olsun muallak olsun, mâdemki eseri âlem-i şehâdetde abd üzerinde zâhir olmuştur, işte bu zuhûra bakıp deriz ki, bu abdin ayn-ı sâbitesi ilm-i ilâhîde bu vasıf ile sâbit olmuş ve irâde-i ilâhiyye de bu vasıf üzerine taalluk etmiştir. Bu bahsin tafsîli *Fusûsu’l-Hikem*’de **Fass-ı Üzeyrî** ile **Fass-ı Ya’kûbî**’dedir. Ve abdin bilcümle ahvâli içinde sûrî ve ma’nevî rızkı dahi dâhildir.

Vaktâki bu izâhât takarrur etti, şimdi biz dünyâ talebini ve ondan

î'râzı ve dünyâdan olan kuvvet ve ihtiyâcâtı zarûrî ve lâ-büdd kılan taleb-i rızık cinsinden / evvelce zikr olunan şey hakkında, senin rüesâ-yı memleketinden anlamayan kimselere bir misâl getirelim. Ya'nî vücûd-i unsurî-i insânînin devâm-ı hayâtı rızka muhtâç olduğu ve rızık dünyâ cinsinden bulunduğu için, insan dünyâyı tahsîl etmeğe meyl eder. İşte biz yukarıda bu meylin dâire-i meşrûiyyetini ve o dâire-i meşrûiyyet hâricinde kalan ahvâlden î'râzı ve taleb-i dünyâda icmâli îzâh etmiş idik. Şimdi de bu taleb-i rızık hakkındaki îzâhât iyi anlaşılmaq için bir misâl getirelim. Zîrâ Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde **وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى** (Nahl, 16/60) buyurur. Bu âyet-i kerîme mâ-kabliyle berâber böyledir: **لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ** Ya'nî "Âhirete î mân etmeyen kimse için fenâ mesel vardır. Ve Allah Teâlâ için mesel-i a'lâ vardır; ve O azîz ve hakîmdir." Ya'nî avâkıb-i umûru idrâk edip î mân etmeyen kimselerin ahvâli fenâ misâller ile tavzîh olunur. Ve Allah Teâlâ'nın vaz' buyurduğu ahkâm-ı hakikat ise âli misâller ile fuhûma takrîb olunur. Ve Hak Teâlâ umûrunu yerli yerine vaz' eden Azîz'dir. İşte Hz. Şeyh-i Ekber (ra) bu âyet-i kerîmeyi fenâ misâl ile âli misâli câmi' olarak âtîde tavzîh ve tefsîr buyururlar: Şöyle ki bir adam güneşe yüzünü çevirdiği vakit gölgesi arkasına düşer. Güneş tarafına yürüdükçe gölgesi kendisine tebean hareket eder. Bu gölge aslâ kendisine vâsıl olmaz. Bu hâl rızık-ı mukadderin nerede olursa olsun kendisiyle berâber bulunduğunu idrâk etmeyen ve beyhûde koşup yorulan kimse için fenâ bir misâldir. Vaktâki şems vakt-i zevâlde, kubbe-i felekte onun başı üzerinde bulunur, gölgesi memdûd olmayıp ayağının altında kalır. İmdi / güneş vücûd-i Hak ve gölge vücûd-i abd; ve güneşin nokta-i zevâlde bulunması tecellî-i zâtî-i Hak olunca, bu tecellî indinde abdin vücûd-i zıllîsi fânî ve Hak bâkî kalır. Ve Hak abdin vücûd-i zıllîsini kendi cânibine kabz etmiş olur. Hz. Şeyh buyururlar ki: Burada bir sır vardır ki, şifâhen keşf olunamaz; ve yazılmak sûretiyle de tevdi' olunamaz. Zîrâ tecellî-i zâtî hâlindeki fenâ zevka âid bir mes'eledir. Zevkî olan bir hâli lafız ve kitâbet ile tefhîm kâbil değildir. Meselâ innîn olan bir kimseye zevk-ı cimâ'ı söylemek ve yazmak ile tefhîm kâbil değildir. Ve bu sır-ı zevkî Hak Teâlâ'nın **ثُمَّ قَبَضْنَا إِلَيْنَا قَبْضًا** (Furkân, 25/46) kavlinde mevcûddur. Bu âyet-i kerîmenin mâ-kabli budur: **أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا قَبْضًا** (Furkân, 25/45-46) ya'nî "Rabb'ine nazar etmez misin? Gölgeyi nasıl temdîd etti? Ve eğer dilese idi onu sâkin kılardı. Gölgeyi temdîdden sonra o gölge üzerine güneşi delîl kıldık. Ondan sonra da onu kendi cânibimize kabz-ı yesîr ile kabz ettik."

Ma'lûm olsun ki, bu şerhin muhtelif mahallerinde de îzâh olunduğu

üzere vücûd-i mutlak-ı Hak kendi zâtına, kendi zâtında, zâtiyle tecellî buyurmasıyla esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyesinin sûretleri ilminde peydâ oldu. Bu suver zılâl-i esmâdır. Ba'dehû mertebe mertebe tenezzül ile bu suver-i ilmiyyenin zılâlî âlem-i şehâdette azhar oldu. Suver-i âlemden her bir sûret hangi ismin mazharı olmuş idiyse, o ismin hazînesinde meknûz olan ahvâl ve ahkâm bu âlem-i dünyâda ondan ânen-fe-ânen zâhir olur. Ve bu ahkâm ve âsâr her mazharın kendi hakikatının zıllıdır. Ve bu zılâl bu âlemde şuûnât-ı ilâhiyyeden başka şeyler değildir. / Ve şems-i vücûd-i Hak bunlar üzerine delildir. Vaktâki mevt-i ihtiyârî veyâhut mevt-i ıztırârî ile vücûd-i abd hükmen veyâ fiilen fânî olur, bu şuûnât-ı ilâhiyye kendi aslı cânibine kabz-ı yesîr ile makbûz olur. İşte bu misâl, Hak Teâlâ için âlî bir misâldir. 295

Ba'dehû cenâb-ı Şeyh (ra) misâle rücû' edip buyurur ki: Ba'dehû bu adam yüzünü gölgesine ve arkasını da güneşe dönüp gölgesine yetişmek için yürüse bittabi' gölgesine yetişemez. Zîrâ ortada iki gibi görünen ancak bir vücûd vardır. Vusûl ise iki vücûd arasında olur. Ve o kimse gölgesine doğru yürüyünce güneşe teveccühden olan hazzını da fevt etmiş olur. Ya'nî dünyânın vücûdunu müstakıl zannedip güneş gibi zâhir ve bâhir olan vücûd-i Hakk'a teveccühünü terk ederek bu vücûdun gölgesinden ibâret olan dünyânın arkasından koşan adam iki vech ile hâib ü hâsir olur: Birisi ebeden gölgeye yetişemez; diğeri de Hakk'a teveccühden olan hazzını da fevt eder. İşte bu hâl-i gaflet için fenâ bir misâldir. Ve bunlar o kimselerdir ki, Hak Teâlâ onlar hakkında اَرْجِعُوا وِرَائَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا (Hadîd, 57/13) ya'nî "Nûr-i mahz olan vücûd-i Hakk'a arkanızı çevirip zıll olan dünyâya teveccüh edip hâib ü hâsir oldunuz. Bu halden halâs için yüzünüzü Hakk'a çevirip O'ndan bir nûr iltimâs ediniz!" buyurur. Böyle bir kimse gölgeden ancak iki ayakları altında olan şeye lâhik olmuştur. Ve gölgeden kendisinin yetişebildiği mikdâr, ister güneşe teveccüh etsin, ister arkasını çevirsin, her hâl ve zamanda kendisi için / zâten hâsıl olmuş bir şeydir. Ve bundan fazlasına yetişmek imkânı yoktur. Eğer yetişmek için koşarsa, hâsıl tahsîl için koşmuş olur ki, bu da abestir. İşte bu âlî ve fenâ misâl içinde güneş vücûd-i Hak ve bu adam zıll-i dünyâdır. Ve iki ayağının altında olan şey de bakâ-yı hayât için vücûdu zarûrî olan kût ve rızıktır. İşte ey kârî-i fatîn, bu misâle göre kendi hâlini tedebbür ve teemmül et!

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Dünyâ ancak senin için halk olundu. Zîrâ sen ma'nâsın; senin zuhûrun için sûret lâzımdır. Dünyâ ise sûrettir. Ve sûret ma'nâsız olamayacağı için Hak Teâlâ hazretleri seni o sûret olan dünyâ için halk etti; ve o sûrete taallukun için icâd eyledi. Ve sen cem'iyet-i esmâiyyeye mazhar olduğun cihetle eşyâyı sana hâdim kıl-

mak üzere icâd etti. Nitekim yukarıda izâh edilmiş idi. Bu ma'nâyı müeyyed olarak Hak Teâlâ *Tevrât-ı* şerifte inzâl buyurdu ki: "Ey Âdemoğlu, eşyâyı senin için halk ettim; ve seni de kendim için yarattım. İmdi kendim için yarattığım şeyi, senin için yarattığım şeyde hetk etme!" Zîrâ insan cem'iyet-i esmâiyyeye mazhar olduğu için sûret-i ilâhiyye üzerine mahlûktur. Ve bu mazhariyyeti hasebiyle cemâl-i Hakk'a bir âyinedir. Binâenaleyh Hak Teâlâ kendi cemâlini insân-ı kâmil mir'âtinde müşâhede eder. Böyle olunca onu kendi için yaratmış olur. Ve onun muhâtindeki bilcümle eşyâ onun bakâ-yı vücûdu için hâdimdir. İnsan bu isti'dâd üzere mahlûk iken, kendi hâdimleri olan eşyânın meclûbu olur ve Hakk'a arkasını çevirirse, tıpkı râî muvâcehesine mevzû' bir âyinenin / bu râiye arkasını çevirmesi gibi olur. Ve bi'n-netice kendi vücûdundan maksûd olan gâye fevt olur. Ve Hak Teâlâ bu hakikati *وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ* (Zâriyât, 51/56) ya'nî "Ben cinni ve insi ancak ibâdet etmeleri için halk ettim" âyet-i kerîmesinde beyân buyurur. Ve ibâdet ma'rifete mütevakkıftır. Zîrâ bilinmeyen şeyi ibâdet olunmaz. Ve ma'rifetin miftâhı kişinin kendi nefesine olan ma'rifetidir. Ve kişinin kendi nefesine olan ma'rifeti, bâlâda zikr olundu. Ya'nî bu âlemde kendisi, kendi hakikatının zıllıdır. Ve hakikati olan ayn-ı sâbitesini zılâl-i esmâ-i ilâhiyyedir. Ve esmâ-i ilâhiyye müsemmâ olan Hakk'ın aynıdır. İmdi kişiye kendi hakikatından, maddî olsun ma'nevî olsun, ânen-fe-ânen nâzil olan şey, onun bu âlemdeki rızık cinsindendir. Onun için cenâb-ı Şeyh (ra) "Benim bu beyânât-tan murâd ettiğim şey rızık cinsindendir" buyurur. Ve bu rızık cinsinden olan şeyleri beyân eden âyât-ı kur'âniyye lâ-yuad ve lâ-yuhsâdır.

§

T E T İ M M E

§

Ey seyyid-i kerîm, raiyyene muhabbet et! Ve her bir sınıfın kendisine sâlih olan atâyâyı onlara bezl eyle! Ve bu seni mehârimden men' eder. Mümkün olduğu kadar mevâhib-i tâatı onlara bezl et! Ve seni istihlâf eden tezekkür eyle ki, bir gün onların lisanları ve elleri ve ayakları onların aleyhine şehâdet eder. Muhakkak sem' ve basar ve kalbin her birinden sâhibinin ameli suâl olunur. İşte bu iki âyet senin hâssanı ve âmmenî şâmindirler. Ve yeryüzünde mütekebbirâne yürüme! Ve ma'rûf ile emr et ve münkerden nehy eyle! Ve nefs-i emmâre ve levvâmeyi tefakkud eyle! Ve vezîrini her bir hîn ve ânda onlara telattuf eder kıl! Ve mülkünün ve memleketinin müdebbire-i bâdiyesini onlara siyâset eder kıl! Zîrâ onlar

havâsse, ancak kendilerine ilkâ olunan şeyi ilkâ ederler. / Eğer hayır ise hayır olur; ve eğer şer ise şer olur. İmdi bunun indinde memleketin sâlih olur; ve cibâyâtın tekessür eder; ve düşmanlarına muzaffer olursun. İmdi himmetini ebeden en yakın olanın ıslâhına sarf et ki, nizâ' ve cidâlin ve zahmetin kalil olsun. Ve sâlihi fâsid üzerine musallat et ki, onu ıslâh ede. Ve bunun havf-i şedid ile olmasından sakın ki, onların nefretleri tezâyüd eder. İmdi Allah Teâlâ cânibinden sana bu rahmettir ki, sen onlara mülâyim oldun. Ve eğer bed-ahlâk olup kalbi katı ola idin, elbette onlar senin etrâfından dağılırlar idi. Böyle olunca onları afv et ve onlar için istiğfâr eyle! Ve onları tatyib için emrde müşâvere et! Zîrâ nüfûs kendisine ihsân eden kimsenin muhabbeti üzere mecbûldür.

Ya'nî ey seyyid-i kerîm ve ey halîfe olan rûh, raiyyen olan kuvâ-yı zâhire ve bâtınene muhabbet et! Ve bunlardan her sınıfın işine yarayacak olan atâları, onların her birine ayrı ayrı bezl et! Ve bu muhabbet ve atâlar seni irtikâb-ı mehârimden men' eder. O kuvâyı mümkün olduğu kadar mevâhib-i tââtı bol bol ihsân et! Ve cemî'i ahvâlde seni istihlâf eden Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerini tezekkür ve yâd eyle ki, Kur'ân-ı Kerîm'de ihbâr buyrulduğu üzere, günlerden bir günde istihlâf olunan kimselerin raiyyeleri, ya'nî dilleri ve elleri ve ayakları, onların icrââtı hakkında kendi aleyhlerine şehâdet eder. Ve kezâ ihbâr-ı kur'ânîye nazaran muhakkak sem' ve basarın ve kalbin her birinden, bunların sâhibi olan halîfenin ameli suâl olunur. İşte bu zikr olunan / ³⁹⁰ **يَوْمَ تَشْهَدُ** **إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ** **عَلَيْهِمُ السُّتُورُ** **وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ** (Nûr, 24/24) ve **وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ عَنْهُ مُسَوَّلًا** (İsrâ, 17/36) âyet-i kerîmeleri senin hâssan olan kuvânın ve âmmen olan a'zânın ahvâlini şâmilidir. Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin bi-hasebî'l-hilâfe sana ihsân eylediği kudret ve tasarrufa mağrûr olup yeryüzünde mütekebbirâne yürüme! Ve raiyyene şer'in emr ettiği ma'rûf ile emr et; ve şer'in nehy ettiği münkerâttan onları nehy eyle! Ve nefsi-i emmâre ile nefsi-i levvâmenin ahvâlini dâimâ tefakkud edip murâkabe altında tut! Zîrâ nefsi-i emmârenin meyli dâimâ mesâvî cânibinedir. Ve nefsi-i levvâme her ne kadar mesâvîyi takbih etmek ve ondan nedâmet etmek sıfatını hâiz ise de, yine mesâvîye nazardan kurtulmamıştır. Ve vezîrin olan aklı ale'd-devâm hâssan olan kuvâna ve âmmen olan a'zâna lutf ile muâmele eder bir halde bulundur. Ya'nî şer'in tahdid eylediği tena'umden ve mubâhâttan men' etme! Ve mülkûn ve memleketin olan vücûd-i insânînin müdebbire-i bâdiyesini, ya'nî bâdiyen olan a'zânı tedbir eden kuvâ-yı bâtineni ve zâhireni, onlara siyâset eder bir halde bulundur. Ya'nî a'zâ-yı vücûdundan her hangi biri hudûd-i ilâhiyyeyi tecâvüz ederse, onu o tecâvüz ettiği emirden geri

çekmek için kuvânı o a'zâ üzerinde mutasarrıf kıl! Meselâ gözün nâ-mahreme nazar ettiği vakit kuvve-i müfekkireni ona musallat et! Zîrâ o bâdiyen olan a'zâ havâsse, ancak kendilerine ilkâ olunan şeyi ilkâ ederler.

Ma'lûm olsun ki, insan bu âlem-i kesâfette muhîtindeki mevcûdâtı ancak havâss-i hamse-i zâhiresiyle hisseder. Ve bunlar vücûd-i insânîde mevcûd olan a'zâlara taalluk ederler. Hiss-i rü'yet göze; ve hiss-i lems vücûdun hey'et-i mecmûasına; ve hiss-i sem' kulağa; ve hiss-i şemm buruna; ve hiss-i zevk / ağza taalluk eder. Binâenaleyh havâsse ilkâ olunan şey, muhîtlerinden bu uzuvlara ilkâ olunan şeydir. Bu ilkâât, ya şer'a muvâfık olur veyâ muhâlif olur. Şer'a muvâfakat hâlinde bunun men'i için akıl ve fikrin tasarruflarına hâcet yoktur. Muhâlefet hâlinde, o uzvu hudûd-i ilâhiyye dâiresine çekmek için aklın ve fikrin vazîfesi, çâre tedârîki ve hîle isti'mâlidir. İmdi eğer kendi muhîtinden a'zâlara ilkâ olunan şey meşrû' ve hayır ise havâsse de hayır ilkâ olunur; ve eğer nâ-meşrû' ve şerr ise şerr ilkâ olunur. Böyle olunca senin bâlâdaki izâhât dâiresinde hareketin indinde idâre-i memlekette salâh hâsıl olur. Ve cibâyâtın, ya'nî a'mâl-i sâlihan tekessür eder. Ve a'mâl-i sâlihan tekessür edince, düşmanların olan hevâyâ ve onun vezîri olan şehvete galebe etmiş olursun.

İmdi himmetini ebeden en yakın olanın ıslâhına sarf et ki, mülkünde nizâ' ve cidâlin kalîl olsun. Ve sana en yakın olan kalb ve ondan sonra kuvâ-yı bâtîne ve ba'dehû a'zâdır. Ve sâlihi fâsid üzerine musallat et ki, onu ıslâh etsin. Evvelen kalbi ıslâh edersen bu sâlih olan kalbi kuvâ-yı fâside üzerine musallat edersen, onları ıslâh eder. Zîrâ kalb sâlih olursa, vârid olan efkâr-ı fâsidenin icrâsına meydân vermez; bi'n-netîce fikir ve i'tikâd dahi sâlih olur. Ve kuvâ-yı bâtîne sâlih oldukda kuvâ-yı zâhireyi ıslâh ederler; ve onlar da a'zâyı ıslâh ederler. Ve bu ıslâh keyfiyyetini i'tidâl üzere yap, onları havf-i şedîd vâsıtasıyla yapma! Zîrâ havf-i şedîdden onların nefretleri tezâyüd eder. Ve nefret ile olan amelde ihlâs bulunmadığı için fâide / hâsıl olmaz. Mervîdir ki, bir kimse Hz. Ömer (ra) efendimizin zamân-ı hilâfetlerinde namaz kılar idi. Hz. Ömer onun acûlâne kıldığı namazı beğenmedi; ve elinde kamçı bulunduğu halde ona, celâl ile, namazın olmadığını ve iâdesini emr etti. O kimse korkusundan ta'dîl-i erkân ile namazı iâde etti. Hz. Ömer onu temâşâ etmekte idi. Namazın hitâmından sonra ona sordu: "Bak, şimdi namazı güzel edâ ettin! Evvelki namaz mı iyi oldu, şimdiki mi?" O kimse cevâben dedi: "Elbette evvelki namaz daha iyi idi." Hz. Ömer: "Niçin?" diye sordu. O kimse: "Ben evvelki namazı Allah Teâlâ'nın rızâsı için gönlümün arzusuyla edâ etmiş idim. Sonraki namazı kamçı korkusundan kıldım" dedi. Ve Hz. Ömer (ra) sükût buyurdu.

İmdi ey halife! Kur'ân-ı Kerim'de rûh-i küllî ve halife-i aslî olan (Sav) Efendimiz'e hitâben beyân buyrulan sıfattan senin dahi nasîbin vardır. O da budur ki, senin hâssan ve âmmen hakkında olan muâmelende mülâyim olman Allah Teâlâ cânibinden sana rahmettir. Ve eğer bed-ahlâk olup kalbi katı olsa idin, elbette onlar senin etrâfından dağılırlar ve senin taht-ı tasarrufuna girmezler ve her biri bildiğini işler idi. Böyle olunca eğer onlardan muhâlefet vâkı' olursa haklarında şiddetle siyâset etmeyip afv et; ve onlar için istiğfâr eyle! Ya'nî seyyielerinin hasene ile setrini taleb eyle! Ve onları tatyib için icrââtında onlar ile müşâvere et! Ve tâkat-larına göre iş buyur! Eğer böyle yapar isen bu muâmele onlara güzel ve hoş gelir. Ve nüfûs kendisine güzel muâmele eden kimsenin muhabbeti üzere mecbûldür.

§

SİYÂSET

§

Ey seyyid-i kerim! Sana bir şeyi kendi mevzi'inin gayrine vaz' etmek ve onların indinde ma'hûd / vaktin gayrinde bir şey ibrâz etmemek lâıyk olur. Ve belki o senin üzerine müekkeddîr. Ve hark-ı âdetten sakın! Onun kabûlü kavî olmak için, ancak ona hâcet messi indinde âdeti hark et! Zîrâ âdet, bu emr-i mukadderin zuhûru için, bu vakte devâ'fıyî tevfir eder. Meselâ Allah Teâlâ vaktinin gayrinde nüzûl-i matar ile ve vaktinin gayrinde bulutu izâlede istidâm ile âdeti hark eylese, bu ümîdsizliğe ve küfrâna müeddî olur. İmdi onlar ihsân ile yeryüzünde bağı ederler. İşâet nasıl olur? Ve eğer bir senede her hangi bir emr için bunun misli zâhir olur ve ondan udûl eylesen, sen onu tedkik ile bulursun. Böyle olunca bu evsâf ile tahalluk et! Senin için dünyâca ve âhiretçe selâmet hâsıl olsun. Bir emre himmet eylediğin vakit "inşâallah" de! Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَشْيَأْنِي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدَاً إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ (Kehf, 18/23) ya'nî "Birşeye azîmetinde 'ben onu yarın yaparım,' deme! Belki 'Allah Teâlâ murâd ederse yaparım,' de!" Ve Allah üzerine yemîn etme! Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا (Nahl, 16/91) ya'nî "Yemînlerinizi te'kidden sonra o yemîni bozmayın!" Ve kezâ buyurur: وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَالًا بَيْنَكُمْ (Nahl, 16/94) ya'nî "Yemînlerinizi beyninizde mekr ve hîle it-tihâz etmeyin!" Kurenâ-i sû'den hazer et! Zîrâ onlar parânı yerler ve senin lahminî ve deminî nâra takrîb ederler. Sen ancak onunla dîninde ziyâde bulduğun bir halîle musâhib ol! Eğer dîninde onun sohbeti ile

305 noksan görür isen, imdi o ne fenâ karîndir; ve o senin için en büyük düşmandır. Mülkünde ondan ihtirâz eyle! Zîrâ o onun sebab-i harâbı olur. / Ve senin hakkında bu karîn senin hevândır. Hevâna cihâd eyle; zîrâ o düşmanlarının en büyüğüdür. Ve Hak Teâlâ buyurur: قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ (Tevbe, 9/123) ya'nî "Size en yakın kâfirler ile mukâtele edin!" Ve o sana kâfirlerin en yakınıdır. İmdi onunla meşgûl ol! O seninle meşgûldür. Zîrâ sibâ'-ı âdiyye memleketinin bâdiyesini yıkar ve sana na'im-i dâim irâs eyler; bu ise senin dînini yıkar.

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Sana lâıyk olan, belki senin üzerine müekkeden elzem bulunan şey budur ki, bir şeyi kendi mahallinin gayrine koymayasın! Ve teb'an indinde ma'lûm ve ma'hûd olan vaktin hâricindeki evkâtta onlara bir şey ibrâz ve ızhâr etmeyesin! Zîrâ onlar alıştıkları şeye muhâlif bir hal ve hareket görürlerse şaşırırlar. Zîrâ âdet, bu âlem-i esbâbda, bir emr-i mukadderin zuhûru için bu vakte lâzım olan esbâb ve devâ'iyi tevfir eder. Meselâ açlık ekl-i taâma ve ekl-i taâm vücûdun kuvvetine ve vücûdun kuvveti dünyevî ve uhrevî mesâiye sebebedir. Ve bunların cümlesi bu âlemde âdettir. Ve bu ahvâlin zuhûru ise emr-i mukadderdir. Binâenaleyh açlık vaktinde âdet olan ekl-i taâm lâzımdır. Böyle olunca âdete riâyet iktizâ eder. Ve hark-ı âdetten ictinâb etmelidir. Çünkü bu âlem neş'e-i rûhâniyye üzerine değil, belki neş'e-i nefsâniyye üzerine mahlûktur. Meselâ rûhunun keyfiyyet-i rû'yeti ve tekellümü her cihetten vâkı' olduğu halde, cismin rû'yeti ve tekellümü ancak mevzi'-i çeşm ve lisândan vâkı' olur. İmdi ey rûh-i kerîm, âlem-i cisimde sen kendi hâlini / ızhâr ederek keyfiyyet-i rû'yet ve kelâmı, ma'lûm ve ma'hûd olan çeşm ve lisâna vaz' etmeyip de, bi'l-farz elden ve ayaktan ve sâir a'zâdan ızhâr edersen onlar şaşırırlar; ve şaşkınlık kendi muhitine de sirâyet edip nizâm-ı âlem muhtell olur. Zîrâ bu şeyleri mevzi'inin gayrine koymuş olursun. Ve bir şeyi mevzi'inin gayrine koymak ise zulümdür. Ve kerîme zulüm lâıyk değildir. Ve teb'anın indinde ma'lûm ve ma'hûd olan vaktin gayrinde onlara bir şey ızhâr etme! Ve meselâ uyku vaktinde uyanıklık hâli ızhâr etme! Binâenaleyh âdete muhâlif hâl ve hareketten sakın! Ancak âdet hilâfında bir şey ızhârına hâcet mess ettiği; ve meselâ senin hâl ve şânını inkâr eden ve fakat hidâyete müsta'id olan kimse zâhir olduğu vakit, hark-ı âdet eyle! Zîrâ her vakit zâhir olmayıp böyle inde'l-hâce arasına vâkı' olan bir hâlin kabûlü, bunu müşâhede edenler üzerinde kuvvet ve şiddetle te'sir eder. Meselâ Allah Teâlâ vaktinin gayrinde, ya'nî yaz günü, mütemâdiyen kar ve yağmur yağdırarak âdeti hark etse; veyâhut vaktinin gayrinde, ya'nî kış vaktinde, bulutu ale'd-devâm izâle edip hiç yağmur veyâ kar yağdırmasa, bu hark-ı âdet ibâdın ümitsizliğine ve küfrâna müeddî olur. İmdi ibâd kendilerine Hakk'ın bol

bol ihsânı geldiği vakit bile yeryüzünde bağı ve fesâd eder oldukları halde, böyle vaktinin gayrinde kesret-i bârân veya inkitâ-ı bârân isâeti vâkı' olursa, artık onların hâli neye müncer olur? Var kıyâs et! Ve eğer bir senede ahvâl-i arzıyye ve semâviyyeden her hangi bir emr için bu beyân ettiğimiz şeyin misli zâhir olur ve Hak Teâlâ o emrde âdetten udûl ve tecâvüz ederse, sen onun netâyicini tedkik et! İbâd üzerinde nasıl te'sîrât / husûle geleceğini bulur ve anlarsın. Böyle olunca تَخْلُقُوا بِاخْلَاقِ اللَّهِ emr-i münîfine tebean seni istihlâf eden Hakk'ın bu evsâf ve ahlâkı ile tahalluk et ki, senin için dünyâca ve âhiretçe selâmet hâsıl olsun.

Bir emrin icrâsına himmet ve kasd eylediğin vakit "inşâallâh" de! Zîrâ bu kavlin telaffuzu meşîyyet-i ilâhiyyeden adem-i gafletine delâlet eyler. Ve kudret-i ilâhiyye meşîyyete ve meşîyyet-i ilâhiyye de ilme ve ilm-i ilâhî de ma'lûmât olan a'yân-ı sâbitenin kâbiliyyât ve isti'dâdâtına tâbî'dir. مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَاءَ لَمْ يَكُنْ ya'nî "Hakk'ın meşîyyeti taalluk eden şey mevcûd olur; ve meşîyyeti taalluk etmeyen şey mevcûd olmaz" demektir. İmdi bir şeye himmet ve kasd eylediğin vakit, bu sırrı tahattur ve tefekkür edersen o şeyin adem-i tekevvününden mağmûm ve mahzûn olmazsın. Zîrâ bilirsin ki, o şeye irâde-i Hak taalluk etmemiştir. Ve bu hakîkati Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَعَلْ ذَلِكَ غَدًا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ (Kehf, 18/23-24) ya'nî "Bir şeye azîmetinde ben onu yarın yaparım deme; belki Allah Teâlâ murâd ederse yaparım de! Ve gafletle meşîyyeti unuttuğun vakit Rabb'ini zikr eyle!" buyurur.

Ve Allah Teâlâ üzerine yemîn etme! Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا (Nahl, 16/91) ya'nî "Yemînlerinizi te'kidden sonra o yemîni bozmayın!" Ve kezâ buyurur: وَلَا تَخْذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ (Nahl, 16/94) ya'nî "Yemînlerinizi beyninizde mekr ve hîle ittihâz etmeyin!". Zîrâ bir şeyin takviyesi için Allah Teâlâ üzerine yemîn etmekte mahzûrât vardır. Meselâ bir işi yapacağına yemîn ettiğin vakit, / her işin vukû'u ve zuhûru meşîyyet-i ilâhiyyeye mütevakkıf olduğunu unutmuş olursun; câiz ki senin yemîn ettiğin o işin vukû'una meşîyyet-i ilâhiyye taalluk etmemiştir. Bu sûrette o işi yemîn ile te'kid ettiğin halde, mevânî' haylûleti sebebiyle yemînini nakz etmiş olursun. Ve mâdemki her işin vukû'u ve adem-i vukû'u meşîyyet-i Hakk'a mevkûftur; ve bu husûstaki meşîyyet-i ilâhiyye senden mestûrdur; bu mestûriyyet ile her hangi bir iş hakkında yemîn ettiğin vakit, o yemîni muhâtabını iknâ' için ona karşı mekr ve hîle ittihâz etmiş olursun. Ve bu hâller ise bâlâdaki evâmîr-i ilâhiyyeye muğâyir bir hareket olur. Bu vartadan halâs olmak için Allah Teâlâ üzerine yemîn etmemek meslek-i irfân olur.

S U Â L : Ba'zı ahâdis-i şerîfe kasem ile te'yîd buyrulmuş olduğu gibi, ba'zı ekâbirden dahi kelâmlarında yemîn vâkı' olmuştur. Bunların vechi nedir?

C E V A P : Bunda iki vecih vardır: Birisi meşîyyet-i ilâhiyyenin o husûsa taalluku kendilerine mekşûf olduğu için onu te'kîden yemîn buyrulmuştur. Diğerî hadd-i zâtında vâkı' olmuş olan ve vukû'una irâde-i ilâhiyyenin taalluku âlem-i zâhirde zuhûr ve bürûz ile anlaşılmış bulunan bir emr için kasem buyrulmuştur. İmdi Resûlullah (sav) Efendimiz'e hakâyık-ı eşyânın mekşûf olduğuna şübhe yoktur. Binâenaleyh ba'zı ahâdis-i şerîfe / bu sebepten yemîn ile te'kîd buyrulmuştur. Ve ba'zı ekâbirden dahi vâkı' olan bir emr yemîn ile te'kîden beyân olunmuştur. Ezcümle İmâm-ı Ali (kerrem'Allâhü vecheh) efendimiz Hayber kalesini kendi kuvveti ile koparmadığına yemîn edip **والله ما قلعت باب خيبر** buyrur. Ve Hayber kalesinin bir ferd-i insânînin kuvvetiyle koparılamıyacağı âmme nazarında bir emr-i zâhir idi. Ve maa-hâzâ bu hârîka herkesin gözü önünde vâkı' olmuş idi. Ve kezâ şerîatte bir emrin adem-i vukû'una yemîn câizdir. Nitekim **يا أيها الذين آمنوا أوفوا بالعقوبات** ya'nî "Beyyine müddei için ve yemîn inkâr eden kimse üzerinedir" kâidesi meşhûrdur. Zîrâ müddeinin vukû'unu iddiâ eylediği bir emrin adem-i vukû'unu beyân ve onu yemîn ile te'kîd etmek, o emrin vukû'una meşîyyet-i ilâhiyyenin taalluk etmemiş ve binâenaleyh âlem-i zâhirde dahi zuhûr eylememiş olduğunu beyân etmek demektir ki, bu yemînin nakzı mutasavver değildir.

Kurenâ-i sû'den hazer et ve onlardan kaç! Zîrâ onlar senin paranı yerler; ve etini ve kanını nâr-ı bu'de yaklaşıtırlar. Sen öyle bir halîle ve bir dosta musâhib ol ki, onun sohbeti sebebiyle dînindeki kuvvet ziyâde olsun. Eğer kendine musâhib ittihâz eylediğin bir dostun sohbeti sebebiyle dîninde noksan ve halel görür isen, o kimse sana pek fenâ bir arkadaşdır; ve o kimse en büyük düşmanıdır. Mülkünde ondan ithirâz et! Zîrâ o kimse mülkünün harâb olmasına sebep olur. Ve senin hakkında bu en fenâ arkadaş senin hevândır. Hevâna cihâd eyle ve onunla / dâimâ muhârib ol! Zîrâ o senin mülkünde düşmanlarının en büyüğüdür. Nitekim Hak Teâlâ **قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ** (Tevbe, 9/123) ya'nî "Size en yakın kâfirler ile mukâtele edin!" buyrur. Ve senin hevân sana kâfirlerin en yakınıdır; zîrâ mülkün olan cismindedir. Ve cisminin hâricinden sana ilkâatta bulunan kâfirler bittabi' ondan daha uzaktır. Böyle olunca gaflet etmeyerek dâimâ onunla meşğûl olup ahvâlini tarassut et; ve dâimâ murâkabe altında tut! Zîrâ o hevâ seni hiç bir vakit terk etmeyip seninle meşğûl olmaktadır. Bu hevâ âdi yırtıcı hayvanlardan daha muzırdır. Zîrâ sibâ-ı âdiyye senin memleketinin bâdiyesi olan a'zâlarını ve cism-i zâhi-

rini yıkar ve neticesinde mevt denilen hâl hâsıl olur. Ve bu yüzden mer-tebe-i şehâdeti ihrâzın hasebiyle na'im-i dâim îrâs eder. Ve bu hevâ düşmanı ise, senin hâduran ve makarrın olan kalbini ifsâd ederek dinini kökünden koparır.

Ey seyyid-i kerîm! Vezîrine ve hâcibine vasiyyet ederim ki, senin cibâyâtından ibâret olan sıfât cinsinden senin üzerine ancak kendisinde tahakkuk ettiğin bir sıfat dâhil olsun ki, o sıfat sahîh ve zarûrî olan iki mukaddimenin neticesidir; ve kerîm ve müstakîm olan iki asıldan bir fer'dir. Zîrâ sıfât, onlar ile seni helâk etmek için, hevânın kendisine ver-diği şeylerden, nefsin senin üzerine îrâd eylediği şeydir. İmdi nefis onla-rı, sana güzel bir sûrette olarak getirir. Halbuki onların bâtını bunun zıddıdır. Hattâ eğer sen tecrübe edersen onun sıhhatini bulursun. Böyle olunca tahaffuz et! Sana bir sıfat geldiği ve sana dâhil olduğu vakit, edille-i vâzıha ve şer'iyye ve akliyye ve âdiyye ile onun sâbıkına ve âkı-betine nazar et; ve onu mihekk-i nazarda ve mecârî-i fikirde tecrübe et; ve onu mi'yâr-ı ilim ile vezn eyle! Ve firâset için mansûb olan edillenin sana verdiği şeyi onun hakkında teferrüs eyle! İmdi eğer bir hayrı ta'kib ederse / onunla mütehallî ol; eğer bunun hilâfı olursa onu katl et! İmdi bu sıfat Resûlullah (sav)'ın أياكم وخضراء الدمن ya'nî "Dünyâdan ve onun zehârifinden sakınınız!" kavliyle bize tenbîh buyurduğu sıfattır. Böyle olunca şey, ancak kendi aslı hasebini ta'kib eder ve ona rücû' eyle.

Ey Seyyid-i kerîm olan rûh! Vezirin olan akla ve hâcibin olan fikre şunu vasiyyet ederim ki, senin havâss-i hamsenden hazîne-i hayâline bir takım cibâyât toplanıp gelir ki, bu cibâyât sıfât cinsinden olan şeylerdir. Sen bunlardan ancak hakikatine muttali' olmak sûretiyle kendisinde ta-hakkuk ettiğin bir sıfatı hazîne-i hayâline koy! Zîrâ senin bu tahakkuk ettiğin sıfat, sahîh ve zarûrî olan iki mukaddime-i mantıkyyenin netice-i sahîhasıdır. Ve biri Kur'ân-ı Kerîm ve diğeri ahâdis-i şerife olmak üzere kerîm ve müstakîm olan iki asıldan bir fer'dir. Meselâ kalabalıkta birisi ayağına basıp seni incitse, sende derhal bir sıfat-ı gazab peydâ olur; ve o kimsenin sûreti hazîne-i hayâline mağzûbün-aleyh olarak dâhil olur. İşte sen bu vakit bir kıyâs-ı mantikî yapıp demelisin ki: "Sıfat-ı gazabla ta-hakkuk mezmûmdur. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm mûcibince kazm-ı gayz mem-dûhtur. Ve her memdûh-i şer'inin zıddı mezmûm-i şer'idir. Öyle ise sıfat-ı gazab mezmûm-i şer'idir; ve bununla tahakkuk câiz değildir." Veyâhut aksine bir kıyâs yapıp demelisin ki: "Sıfat-ı hilim ile tahakkuk makbûl-dür. Zîrâ bu sıfat Kur'ân ve ahâdiste medh olunmuştur. Ve Kur'ân ve ha-dîste her medh olunan sıfatla tahakkuk makbûldür. / Öyle ise sıfat-ı hi-lim ile tahakkuk makbûldür." İşte görölüyor ki, sıfat-ı gazab ile adem-i

tahakkuk ve sıfat-ı hilm ile tahakkuk, hükümleri zikr olunan kıyâs-ı mantıkilerde îrâd olunan ikişer mukaddimenin neticesi olur. Ve bu netice dahi Kur'ân ve Hadis gibi müstakim ve kerim olan iki asıldan bir fer' olmuş olur. Sana gelen sıfatlardan her bir sıfat hakkında müteyakkız bulunup, eğer böyle kıyâs-ı mantıkî ile bir hükm-i sahîh vermeyecek olur isen, sana dâhil olan fenâ sıfatlara yol vermiş ve onlar ile tahakkuk etmiş olursun. Bu ise senin hakkında zarardır. Zîrâ sıfat dediğimiz şeyler öyle hallerdir ki, nefis onları senin düşmanın olan emîr-i hevâdan alıp sana verir. Ve hevâ o sıfatlar ile seni helâk etmek ister. Ve nefis o sıfatları sana verdiği vakit, onları zâhiren sana güzel bir sûrette gösterir. Halbuki onların bâtını ve hakikati bunun zıddıdır ve çirkindir. Hattâ bu bizim sözümüzün sıhhatini, eğer sen kendi nefsinde tecrübe edersen sâbit bulursun. Böyle olunca nefsin verdiği sıfatlardan tahaffuz et; ve sakın onlar ile tahakkuk etme!

İmdi sana bir sıfat geldiği ve sana dâhil olduğu vakit, edille-i vâziha ve şer'iyye ve aklıyye ve âdiyye ile onun evveline ve âhirine nazar et; ve onu nazar-ı aklî mihekkine vur! Ve fikir mecrâlarında tecrübe et; ve onu ilim ölçüsü ile tart! Ve firâset için nasb edilmiş olan delâil-i mantıkîyyenin sana verdiği neticeyi o sıfat hakkında teferrüs eyle! Meselâ nefis sana der ki: "Ramazan geldi, vücûdun zaiftir. Sana sıfat-ı sâimiyyet ile kıyâm zarardır. Ve oruç tuttuğun vakit vücûdun büsbütün zaif düşer, diğer ferâizi de edâ edemezsin." Bu zâhirde ma'kûl ve güzel görünüyor. İmdi sen, nefsin bu hükmünü delil-i vâzih-ı şer'iye ve aklîye tatbîk edersen / çirkin bulursun. Ve meselâ nefse dersin ki: "Ey nefis, ben şimdiye kadar her gün yedim içtim; vücûdum aynı za'f içinde idi; ve yemek ve içmek bu za'fa çâre-sâz olamadı. Ve sıyâm büsbütün ekl ve şürbü terk olmayıp bir günlük bir mes'eledir. Ondan sonra iftar edip vücûdu ekl ve şürb ile takviye mümkündür. Husûsiyle bende bir hastalık yoktur ki, nakz-ı sıyâm câiz olsun. Bilâ-maraz nakz-ı sıyâm nassa muhâlif bir harekettir. Ve nassa muhâlif her bir hareket ise ma'siyettir. Öyle ise nakz-ı sıyâm benim için irtikâb-ı ma'siyettir." Ve kezâ, meselâ nefis der ki: "Vücûdunu takviye için şarab iç! Zîrâ umûr-i dünyâ ve âhiret bu vücûdun kuvveti ile kâimdir. Ve şarâbın nefi ise Kur'ân'da mezkûrdur. Ve her ne kadar hurmeti var ise de "zarûretler memnû olan şeyleri mubâh kılar" kâide-i umûmiyyesince senin için men'-i şer'i dahi yoktur." Sen bu hükmü nazar-ı aklî mihekkine vurur ve fikir mecrâlarında teemmül eder ve onu mi'yâr-ı ilim ile tartar da dersin ki: "Ey nefis, Hak Teâlâ hazretleri **كُلُوا مِنْ الطَّيِّبَاتِ** (Mü'minûn, 23/51) buyurur. Ve şarâb habîstir, tayyib değildir. Tayyibât arasında vücûdu takviye edecek birçok ağdiye-i nâfia vardır. Binâenaleyh şarab içmek benim için aslâ zarûrî bir şey değildir ki mubâh

olsun. Belki benim için şürb-i hamr ma'siyettir. Zîrâ nass-ı kâtı ile mennû'dur. Ve her nass-ı kâtı ile memnû' olan şeyi işlemek ma'siyettir. Öyle ise şürb-i hamr ma'siyettir. Ve şarabın nefi her ne kadar Kur'ân-ı Kerim'de mezkûr ise de **وَإِنَّهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا** (Bakara, 2/219) nassı ile günâhının nefinden daha büyük olduğu tasrîh olunmuştur. Ve fenâlığı daha büyük olan bir emr-i nâfi'i ihtiyâr, nekâl-i âhirete sebep olduğundan elbette onun terki evlâdır. Binâenaleyh şürb-i hamrdan vaz geçmek evlâdır." İşte görülüyor ki, nefsin hükümleri zâhirde fâideli ve güzel görünür. Fakat teemmül olunursa onun zıddı olan çirkin netîceler zuhûr eder.

İşte nefisten gelen / her bir sıfatı bu nümûnelere tatbîkan tefekkür 315 et! Eğer bir hayrı ta'kîb eder ve kıyâsın netîceleri hayra müncer olursa onunla tahakkuk et ve tezeyyün eyle! Ve eğer dünyâca ve âhiretçe hayrın hilâfı olan şerre müncer olursa, sakın o sıfatla mütehakkık olmayıp onu katli ve imhâ et! İşte katli icâb eden sıfat (Sav) Efendimiz'in **اياكم وخضراء** **الدمن** ya'nî "Zehârif-i dünyâdan sakınınız!" hadîs-i şerîfinde bize tenbîh buyurduğu sıfattır. **خضراء الدمن** aslında fenâ bir muhitte yetişmiş "güzel kadın"a itlâk olunur ki, zâhiri gâyet güzel ve fakat bâtını olan ahlâkı gâyet çirkindir. Dünyâ dahi bunun gibidir. Zâhiri müzeyyen, fakat bâtını mülevvestir. Bu sebeple **اياكم وخضراء الدمن** hadîs-i şerîfi dünyâdan ve onun zehârifinden kinâye olur. Böyle olunca her hangi bir şeyin aslı ne keyfiyyette ise o şey, kendi aslının o keyfiyyetini ta'kîb eder ve ona râcî' olur. Ya'nî evveli hayır ise âhiri de hayır olur. Zîrâ ism-i Hâdî hazretinden vârid olan bir sıfat, bu aslın iktizââtı ne ise onu, ve ism-i Mudill hazretinden gelen bir sıfat dahi bu aslın icâbâtını ta'kîb eder. Ve her birisi kendi aslına rücû' eyley. Zîrâ bu iki asıl yekdiğerinin zıddıdır. Binâenaleyh birinin hasebi ve keyfiyyeti de diğèrinin zıddı olur. Ve **الضدان لا يجتمعان** kâide—since onlardan sudûr eden ahvâlden hiç birisi diğèrine rücû' etmez, yine kendi aslına gider.

§

T E N B İ H

§

Zât-ı şerîfe-i rûhâniyyen üzerine hâfız ol! Ve onun kadrini ve ne için icâd olunduğunu ve murâd ne olduğunu ârif ol! Ve mümkün olduğu kadar, kıyâm ve kuûdda ve hareket ve sükûnda ve bütûn efâlinde bunun

gibilerinde, onu ancak emr-i ilâhî-i ulvîden tasarruf eyle! İmdi mütehakkık ol! Hızır وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي (Kehf, 18/82) ya'nî "Ben onu kendi emrimden işlemedim" dedi. "Nücûma bir bakış baktı da ben hastayım dedi" (Saffât, 37/88-89) وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى (Necm, 53/4) ya'nî "Hevâdan söz söylemez." Ve mülkünde infâz-ı emrden sakın, tâ ki onun hakkında vezîrinle müşâvere kıl! Zîrâ senin onunla müşâveren onun kalbinde senin meveddetini tesbît eder. Ve meveddet şefkati îrâs eyler; ve şefkat nushu îrâs eder; ve nush adli îrâs eyler. Ve bakâ-i memleket adli ileidir. İşte imâmın / sıfatları ve halleri böyle olmak lâzımdır; yoksa helâk olur ve helâk eyler.

Ey halife-i Hak olan rûh! Şerîf ve rûhânî olan zâtını te'sîrât-ı nefsâniyyeden hıfz eyle ve zâtının kadrini bil! Zîrâ onu istihlâf eden Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri onu kendi cemâlini müşâhede için icâd eylemiştir. Ve onun âlem-i kesâfete taalluku ve cisme olan irtibât-ı bî-tekeyyüfü, merâtib-i vücûdun kâffesinde şuûnât-ı ilâhiyyenin zuhûr ve bürûzu içindir. Binâenaleyh onun icâdından murâd-ı ilâhî celâ ve isticlâdır. Böyle olunca mümkün olduğu kadar, kıyâmda ve kuûdda ve hareket ve sükûnda ve cemî'-i ef'âlinden buna mümâsil olan şeylerde, zâtını ancak emr-i ilâhî-i ulvîden tasarruf eyle! Yoksa emr-i ilâhî-i süflîden tasarruf etme! Ve emr-i ilâhî-i süflî emr-i nefsânîdir. Binâenaleyh ahkâm-ı nefsâniyye ile değil, ahkâm-ı rûhâniyye ile mütehakkık ol! Zîrâ zât-ı şerîfin emîr-i hevâya meclûb olan halîle-i nefesine temâyûlden ve onun rengine boyanmaktan imtinâ' edince, safvet ve tahâret-i asliyyesi sebebiyle emr-i ilâhî-i ulviyi, ya'nî ulvî olan ahkâm-ı rûhâniyyeyi, kabûl eder. Nitekim sûre-i Kehf'te hikâye buyrulan Mûsâ ve Hızır (aleyhime's-selâm) kıssasında cenâb-ı Hızır yaptığı işleri, emr-i nefsânî-i süflîden yapmadığını beyânen وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي (Kehf, 18/82) buyurmuştur. Ve kezâ İbrâhîm (as)'in "Nücûma bir bakış bakıp da ben hastayım dedi"ği (Saffât, 37/88-89) Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûrdur. O hazretin bu kelâmı ise وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى (Necm, 53/4) âyet-i kerîmesi mücibince, emîr-i hevânın nefse ilkâ eylediği bir şey olmayıp إِنَّ هُوَ إِلَّا وَخْيُ يُوحَى (Necm, 53/4) âyet-i kerîmesi mîsdâkınca, enbiyâ (aleyhimü's-selâm)'a hâs olan emr-i ilâhî-i ulvîden bir tasarruf idi.

İmdi ey halife, mülkün olan cisimde bir emri infâz edeceğin vakit, vezîrin olan akıl ile müşâvere et! Onunla müşâvere etmezden evvel infâz-ı emrden hazer eyle! Zîrâ senin akıl ile müşâveren onun kalbinde sana karşı onun meveddetini tesbît eder; ve sübût-i meveddetten şefkat hâsıl olur; ve şefkat nasîhati iktizâ eder; ve nasîhat adle sebep olur; ve mülkün

bakâsı adl iledir. Zîrâ idâre-i umûrda ifrât ve tefrît intizâmı bozar. Ve intizâm-ı idâre ancak umûrda itidâl ile kâim olur. İşte mülk-i cisimde halîfe olan rûhun idâresi bu vech ile olduğu gibi, hükûmet-i zâhirede umûr-i ibâdî tedvîre me'mûr olan imâmın sıfatları ve halleri dahi aynen böyle olmak lâzımdır. Aks-i halde o imâm helâk olur, ya'nî makâm-ı imâmetten sâkıt olur. Ve makâm-ı imâmette kaldıkça mülkünü harâb ve teb'asını helâk eyler. Adâletten inhirâf eden rüesâ-yı hükûmâtın gerek kendilerinin ve gerek teb'alarının helâk-i sûrî ve ma'nevîlerinin tevârih-i selefte yüzlerce misâli vardır.

§

F A S I L

§

İmam dörtten biri olmaktan hâlî değildir. Ve mevcûd cûd ile zâhir ve dâim olur. Hukemâ derler ki, mülûk dörttür, onun beşincisi yoktur: Nefsine sahî, raiyyesine sahî; ve nefesine leîm, raiyyesine leîm; ve nefesine sahî, raiyyesine leîm; ve nefesine leîm, raiyyesine sahîdir. Ve bir melik bu evsâfın birinden hâlî değildir. Bunun gibi bu halîfe-i ilâhî dahi onların birinden hâlî olmaz. Ve itibâr iki nüshanın tashîhi içindir. İmdi biz deriz ki, vücûd-i insânîde bizim için ilim zâhir oldu; ve o makâm-ı cem'dir. Ve amel zâhir oldu; ve o makâm-ı tefrikadır; o da hadd-i Kürsî'dir. Ve evvelki hadd-i Arş'tır. İmdi vitr mevzi'-i kademeynden ibâret olan Kürsî'ye vârid olur. Arza şef'iyyeti / ketb eyler. Ve bu mülk leyle-i mübârekedir ki, 320
 onda her bir emr-i hakîm ayrılır. İmdi ey seyyid! Eğer sen sâhib-i ilim ve amel isen nefesine sahîsin, raiyyene de sahîsin. Ve eğer sâhib-i ilim ve amel değilsen, nefesine leîmsin, raiyyene de leîmsin. Ve eğer sâhib-i ilim olup sâhib-i amel değil isen nefesine sahîsin, raiyyene leîmsin. Ve eğer sâhib-i amel olup sâhib-i ilim değil isen nefesine leîmsin, raiyyene sahîsin. Ve burada bir sır vardır ki, onun keşfinden men' olunduk. Onu ehl-i ezvâk ve tahakkuka terk eyledik.

Ya'nî hükûmet-i zâhirede imâm ve halîfe dört nevi'dir. Bu dört nev'in biri olmaktan hâlî değildir. Ve mevcûd olan mezâhir cûd-i ilâhî ile, ya'nî atâyâ-yı esmâiyye ile zâhir ve dâim olur. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri esmâsı hasebiyle dâimû't-tecellîdir. Bu tecelliyât-ı ilâhiyye bir ân ta'tîl kabûl etmez. Eğer bir ân munkatı' olsa vücûd-i mezâhir ma'dûm olur. Ve esmâ-i ilâhiyye yekdiğerinin zıddı olarak mütekâbildir. Binâenaleyh âlemde bu sebeple ezdâd-ı mütenevvîa vâkı' olur. İmâmın dört nevi' ol-

ması dahi bu sebeptendir. Hukemâ derler ki, mülûk ve hükümdârlar dört nevi'dir, onun beşincisi yoktur. Şöyle ki:

- (1) Nefsine karşı sahî ve raiyyesine karşı da sahîdir
- (2) Nefsine karşı leîm ve raiyyesine karşı da leîmdir
- (3) Nefsine karşı sahî ve raiyyesine karşı leîmdir
- (4) Nefsine karşı leîm ve raiyyesine karşı sahîdir

İşte âlemde mevcûd mülûkten her hangi birisi bu ta'dâd olunan vasıfların birinden hâlî değildir. / Bunun gibi hükûmet-i bâtınede bu halife-i ilâhî dahi bu evsâfın birinden hâlî olmaz. Bu halife-i ilâhî insanın mülk-i cisminde mutasarrıf olan rûhdur. Bu zikr olunan kelâmdaki itibâr, iki nüshanın, ya'nî "âlem-i ekber" olan âlem-i şehâdetin hey'et-i mec-mûası ile, "âlem-i asğar" olan insanın tashîh ve tesbîti içindir. Zîrâ yukarıdaki şerhlerde mürûr ettiği üzere âlem-i ekberde her ne mevcûd ise âlem-i asğarda dahi onun misli mevcûddur.

İmdi biz deriz ki, vücûd-i insânîde bizim için nisbet-i ilim zâhir oldu. Ve o nisbet-i ilim makâm-ı cem'dir. Zîrâ ilim sıfat-ı ilâhiyyedir. Ve efrâd-ı insâniyyede zâhir olan ilmin o ilm-i küllîye ittisâli ve onda ictimâ'î vâreste-i izâhtır. Ve kezâ vücûd-i insânîde amel zâhir oldu; ve o amel makâm-ı tefrikadır. Zîrâ amel için âlet lâzımdır. Ve âlet sûret-i kesife-i insâniyyedir. Ve suver-i kesife-i eşyâ gayriyyet libâsiyle vücûd-i Hakk'ın zuhûrundan ibâret olup makâm-ı tefrikadır, ya'nî ayrılık mertebesidir. Ve bu makâm-ı tefrika hadd-i Kürsî'dir, ya'nî sâha-i tabiattır ki, nefis-i küllî bu dest-gâh-ı tabiatta mütevekkindir. Ve evvelki makâm-ı cem' ise hadd-i Arş'tır, ya'nî mertebe-i vahdettir ki, o mertebede gayriyyet yoktur. İmdi vitr ve tek olan vücûd-i Hak, iki kademin, ya'nî Cemâl ve Celâl'in, mevzi'-i zuhûrundan ibâret olan Kürsî'ye, ya'nî nefis-i küllinin tekevvün eylediği sâha-i tabiata vârid olur. Ve arz dediğimiz vücûd-i izâfî âlemine şefiyyet, ya'nî çiftlik, ketb eyler. Ve bu mülk, ya'nî vücûd-i izâfî mertebesi, leyle-i mübârekedir ki, *فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ* (Duhân, 44/4) âyet-i kerîmesi mücibince o leyle-i mübârekede her bir emr-i hakîm ayrılır. Zîrâ nefis kesâfet-i tabiyye-i zulmâniyye içindedir. Ve Hakîm olan Hak Teâlâ hazretlerinin her bir şe'n-i ilâhîsi, ya'nî gerek esmâ-i cemâliyyesinin ve gerek esmâ-i celâliyyesinin ahkâmı, o mertebede yekdiğerinden ayrı bir sûrette / zâhir olur. Ve mertebe-i vahdet mertebe-i ahadiyyenin istivâ eylediği bir Arş'tır. Ve o "hakikat-ı muhammediyye"den ibârettir. Ve bu mertebeye "ulûhiyyet" mertebesi dahi derler. Ve Arş ve Kürsî'ye âid olan tafsîlât-ı sâire üçüncü bâbın şerhinde mürûr etti.

İmdi ey hükûmet-i zâhirede imâm olan seyyid, veyâ ey vücûd-i insânî mülkünde halife olan rûh! Eğer sen sâhib-i ilim olup teb'an üzerinde bu

ilmin icâbâtına tevffikan âdilâne icrâ-yı amel edersen hem nefesine ve hem de raiyyene sahibsin. Ve eğer bunun aksi olarak, câhil ve âdilâne ve âlimâne amel sâhibi değil isen, hem nefesine ve hem de raiyyene leîmsin. Ve eğer ilim sâhibi olup da bu ilminle âmil değil isen, nefsinin ilm ile tezyîn etmiş olduğun için nefesine sahî ve raiyyene leîmsin. Ve eğer amel sâhibi olup da ilim sâhibi değil isen nefesine leîmsin, fakat raiyyene sahibsin.

Hız. Şeyh (ra) buyururlar ki: Bu aksâm-ı erbaaya taalluk eden bir sır vardır ki, o sırın ehlinin gayriye keşf etmekten men' olunduk. Zîrâ o sır hâlen ve zevkan idrâk olunabilir. Binâenaleyh onu ehl-i ezvâka ve hakâyık-ı ilâhiyye ile tahakkuk edenlere terk ettik. Çünkü hâle ve zevka âid esrâr-ı ilâhiyyeyi söylemek ve yazmak ile anlatmak kâbil değildir.

Ve aksâm inhisâr etti. Ve belki bir mu'teriz der ki: "İki kısmı teslim edelim. Ve onlar senin sâhib-i ilim ve amel kavlidir. İmdi o âmil olan âlimdir. Ve ilim ve amel sâhibi olmayan onun aksidir. Ve diğer iki kısmı teslim etmeyiz." İmdi biz ona deriz ki, aksâm sahîh ve vâzıhdır. Ve beyânı budur ki: Muhakkak ervâhın na'îmi ulûm ve mükâşefât iledir. Ve eesâmın na'îmi mat'ûmât ve meşmûmât cinsinden mahsûsât iledir. Ve onların azâbı bunun ezdâdı iledir. İmdi sen iki kısmı teslim ettiğin vakit, sana diğer iki kısmı da teslim etmek lâzım gelir. Ve beyânı budur ki, o kimse ki sâhib-i ameldir, sâhib-i ilim değildir, o mukalliddir ve sâhib-i ameldir; ve onun rûhu için ulûm yoktur ki onunla iltizâz ede. O ancak mescûndur. Ve kendisine rücû' edeceği şeye nazar ile mukayyedir. Ve onun mahalli na'îm-i cinân cinsindendir. Ve biz buna sâhib-i ilimdir demeyiz. Ve diğer kısma gelince: O sâhib-i ilimdir, sâhib-i amel değildir. İmdi o şehevâtı mürtekib ve muharremât içinde musahhar olan âlimdir. Onun rûhu ulûmdan kendisine münkeşif olan şey ile mütena'imdir. Ve onun raiyyesi dârü'l-bevâra müeddî / olan mehârimden irtikâb eylediği şey sebebiyle muazzebdir. İmdi bu aksâmı tedebbür et, hikmet-i bâliğayı göresin!

Ya'nî aksâm-ı mülûk dörde inhisâr etti; ve beşinci bir hal mutasavver değildir. Ve me'mûldür ki, bir mu'teriz çıkıp bu ta'dâd olunan kısımlara i'tirâzan der ki: "Bu zikr ettiğin dört kısımdan iki evvelki kısmı teslim ve tasdik edelim. Ve teslim edebileceğimiz kısımlardan birincisi, mülûkten ba'zılarının ilim ve amel sâhibi olduğu kavlidir, ve bu kısım ilmi ile amel eden âlimdir. Ve ilim ve amel sâhibi olmayan bu kısmın aksidir. Bunları kabûl ve tasdik ederiz. Velâkin diğer iki kısmı tasdik etmeyiz ki, onların birisi sâhib-i ilim olup sâhib-i amel olmayan; ve diğeri de sâhib-i amel olup sâhib-i ilim olmayandır."

İmdi biz bu mu'terize cevâben deriz ki: Bizim beyân ettiğimiz dört kısım sahîh ve sâbit ve vâzıhdır. Ve beyânı budur ki, muhakkak ervâh ulûm ve mükâşefât ile mütena'im olur. Zîrâ kendisi latîf olduğu cihetle tena'umü de âlem-i letâfetten olur. Ve ecsâm dahi yiyecek ve koklayacak ve görülecek ve işitilecek şeylerden bir takım mahsûsât-ı mülâyime ile mütena'im olur. Zîrâ kendisi kesîf olduğu cihetle tena'umü de âlem-i kesâfet ve mahsûsâttan olur. Ve rûhun azâbı ilmin zıddı olan cehilden-dir. Ve cismin azâbı da zıdd-ı ekl olan aklıktandır. Ve fenâ manzaralar ve fenâ kokular gibi mahsûsât gayr-i mülâyimedendir. İmdi ey mu'teriz, zıkr olunan iki kısmı kabûl ettiğin vakit, diğer iki kısmı da teslîm ve kabûl etmen lâzımdır. Zîrâ sâhib-i amel olup sâhib-i ilim olmayan kimse mukalliddir; bu kimse ancak sâhib-i ameldir; ve onun rûhu için iltizâz edecek bir ilim yoktur. O ancak taklîd içinde mescûn ve mahbûstur. Ve 325 rücû' edeceği şeye nazar ile mukayyedir. / Ve o nazarın mahallî cennet-lerin na'îmi cinsindendir. Ya'nî sâhib-i amel olan mukallid, vâkıf-ı esrâr olmayıp gözünü cennet-i a'mâle ve o cennetteki na'îme dikmiştir. Ameli, ancak cennete gideceğim ve cennetin ni'metlerine kavuşacağım diye icrâ eder. Biz esrâr-ı ameile ve esrâr-ı cinâna vâkıf olmayan bu mukallide, ilim sâhibidir demeyiz. Ve diğer dördüncü kısma gelince, o sâhib-i amel olmayıp sâhib-i ilim olan kimsedir. Bu kısma dâhil olan kimse vâkıf-ı esrâr olmakla berâber henüz nefsinin huzûzâtını terk edememiş olduğundan şehvâtı irtikâb eden ve haramlar içinde müsahhar olan âlimdir. Onun rûhu ulûmdan kendisine münkeşif olan şey ile mütena'imdir; fakat onun raiyyesi olan kuvâ ve a'zâsı dâr-ı helâke duhûle sebep olan haramlardan irtikâb eylediği şey sebebiyle muazzebdir.

İmdi mülk-i insânîde sâhib-i ilim ve amel olan kâmil rûhen ve cismen râhat-ı mutlaka içindedir. Ve onun zıddı olan bî-ilim ve amel kimse rûhen ve cismen muazzebdir. Ve sâhib-i amel olup sâhib-i ilim olmayan kimse rûhen muazzeb ve cismen mütena'imdir. Ve sâhib-i ilim olup sâhib-i amel olmayan kimse rûhen mütena'im ve cismen muazzebdir.

Ve hükûmet-i zâhirede imâmın ilim ve amel sâhibi olması hem kendisi ve hem de teb'ası için ni'mettir. Zîrâ kendisinin makâm-ı imâmette kıyâmına ve mülkünün bakâsına ve teb'asının devâm-ı rahâtına sebeptir. Ve ilim ve amel sâhibi olmaması hem kendi ve hem de teb'ası için azâb-dır. Zîrâ kendisinin makâm-ı imâmette adem-i bakâsına ve mülkünün zevâline ve teb'asının insilâb-ı râhatına sebeptir. Ve yalnız amel sâhibi olup ilim sâhibi olmaması gördüğü kavâide taklîden idâre-i hükûmet ettiği ve yaptığı işlerin zevkine vâkıf olmadığı için şahsen ta'ab ve meşâkk içindedir. / Fakat taklîden amel-i sâlihi hasebiyle mülkü bâkî ve teb'ası müsterîh olur. Ve yalnız ilim sâhibi olup amel sâhibi olmaması,

meşrû' ve gayr-i meşrû' olarak yaptığı işlerin zevkine vâsıl olduğu için makâm-ı imâmette kendisine zevk-ı ma'nevî hâsıl ise de, amel-i sâlihi olmaması yüzünden mülkü harâb ve teb'ası perişân olur.

Ba'dehû bu kitaba mûda' olan bu âlem hakkında bu mevzî'de sehâ ve lû'm ve murâd ettiğimiz şeyi tebyîn etmek bize vâcib oldu. İmdi biz deriz ki, muhakkak "sehâ" "indel-hâce ziyâdesiz ve noksansız bir şeyin bezli"dir. Ve "lû'm" "hâcet olmaksızın bir şeyin bezli"dir. İmdi tecâvüz eden ifrât ve kasr eden fart etti. Ve umûrun iki tarafa kasdı zemîmdir. Ve bunun hakkında ben derim:

"Mürûr-ı zaman üzerine kadîm olan bir mesel cârîdir ki, ona akıl ile simâ' delâlet eder. Şöyle ki: Bir şeyi dilediğin vakit mutavassıt ol! Zîrâ bir işin vasatının iki tarafı mezmûmdur."

İmdi Allah Teâlâ sana rahmet eylesin! Bu hasr indinde tevakkuf et! Böyle olunca zâhir-i halife amel ve onun bâtını ilimdir. Ve zâhiri hadd ve bâtını matla'dır. Ve raiyye iki kısımdır: Bâdiye ve hâdiradır. Ve bâdiye hakk-ı metbû'-i muhammedîde âlem-i şehâdet-i munfasıldır. Ve hâdira iki kısım üzerinedir: Havâs ve avâmdır. İmdi avâm insanda a'zâ ve cevârih cinsinden âlem-i şehâdet-i muttasıldır. Ve o hakk-ı gayr-i metbû'da bâdiyedir. Ve havâs iki kısımdır: Âlem-i akıl ve âlem-i nefstir. Âlem-i nefis iki kısma münkasımdır: Mutî' ve âsîdir. / Mutî'a "âlem-i ceberût" tesmiye olunur. Ve âsî, zikrettiğimiz bu şehrin düşmanlarıdır. Ve âlem-i akıl iki kısım üzerinedir: Mahecûb ve gayr-i mahecûbdur. İmdi ashâb-ı evsâf mahecûblardır; ve onlar âlem-i meleküttür. Ashâb-ı makâmât Allah Teâlâ'nın وَمَا مَنَا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ (Saffât, 37/164) ya'nî "Bizden her birinin ancak makâm-ı ma'lûmü vardır" buyurduğudur. Ve gayr-i mahecûb ashâb-ı selbdır ki, onlar Allah Teâlâ'nın arâisi olup O'nun hazâin-i guyûbunda, O'nun indinde gizlenmişlerdir. Onların üzerine gayretten nâsi onları örtmüştür, tâ ki O'nun gayri onları bilmez. Zîrâ onlar ancak O'nu bilirler. Ve onlar bir makâmdadır ki, muhakkıklar ona "fenâ-i sâlis-i muhakkak-ı küllî"^(*) ta'bîr ederler. Ve onlar bu medînenin havâssıdır. İşte bu aksâm hakkında nazar et, inşâallah reşîd olursun!

Ya'nî mülûkun aksâmını beyân ettikten sonra bu *Tedbîrât-ı İlâhiyye* kitabına tevdî edilen bu âlem hakkında, bu bahiste "sehâ" ve "lû'm" ile ne gibi ahvâli murâd ettiğimizi tebyîn ve izâh etmek bize vâcib oldu. Biz deriz ki, "sehâ" "bir şeye ihtiyâç mess ettiği vakit o şeyin ziyâde ve nok-

(*) Nyberg neşrinde (sh. 154) bu terim "fenâ-i sâlis-i mahk-ı küllî" şeklinde tesbit edilmiştir. İbn Arabî İstîlâhât'ında "mahk"ı "Kulun Hakk'ın ayn'ında fenâsı;" ve Kâşânî de İstîlâhât'ında "Kulun varlığının Hakk'ın zâtında fenâsı" olarak târif etmişlerdir. (M.T.)

san olmayarak bezl" edilmesidir. Ve "lü'm" "kendisine ihtiyâç olmadığı halde bir şeyin bezli"dir. Bunlar sûret ve ma'nâya şâmildir.

Sûrete misâl: Bir ziyâfette misâfirlerin doyabileceği kadar taâm ihzârı "sehâ"dır. Ve misâfirlerin ihtiyâcından pek fazla taâm ihzârıyla isrâf edilmesi; veyâhut onların aç kalmalarına sebep olacak kadar az taâm tedârîki "lü'm"dür.

Ma'nâya misâl: Henüz elifbâ ta'lim olunan bir sabîye hurûfâtı onun anlayabileceği ta'bîrât ile / tefhîm "sehâ"dır. Fakat eşkâl-i hurûfâtı ta'lim ederken harflerden kelime terkîbinin tefhîmine kıyâm edilmesi; veyâhut eşkâl-i hurûfun ta'rifinde taksir olunması "lü'm"dür.

Binâenaleyh bir şeyin bezlinde derece-i ihtiyâcı tecâvüz eden ifrât ve ihtiyâç mikdârını tenkîs eden tefrît etti. Ve her bir emrin biri ifrât ve diğeri tefrît olmak üzere iki tarafı vardır. Bu iki taraftan birine kasd ve teveccüh mezmûmdur. Ve bunun hakkında ben nazmen şöyle derim:

Mürûr-i zamanla eskimiş olan bir darb-ı mesel hâlen dahi câridir ki, o darb-ı meseli kulak işitir ve akıl sıhhatine hükm eder. O da budur ki: Bir şeyi murâd ettiğin vakit mütevassıt ol, o işin ortasını ihtiyâr et! Nitekim "Hayru'l-umûri evsatuhâ" buyrulmuştur. Zîrâ bir şeyin ortasının iki tarafı mezmûmdur. Çünkü "ifrât" ve "tefrît"tir.

İmdi Allah Teâlâ senin fehmine rahmeti ile tecellî buyursun. Bâlâda zikr olunduğu üzere mülûkûn dört nev'a hasrı indinde tevakkuf et! Başka bir nev'i de var mıdır, yok mudur? diye fikrini it'âb etme! Bu hasr tahakkuk edince anlaşılır ki, halîfenin zâhiri amel ve bâtını da ilimdir. Ve ta'bîr-i diğlerle, zâhiri hadd ve bâtını matla'dır. Zîrâ amel ilmin neticesidir. Ve ilim amele sebeptir. Binâenaleyh amelin sebebi olan ilim bâtında tulû' etmedikçe hadd olan cisimde amel zâhir olmaz.

330 Ve raiyyet iki kısımdır: Birisi "bâdiye," diğeri "hâdırâ"dır. Ve bâdiye hakk-ı methû-i muhammedîde âlem-i şehâdet-i munfasıldır. "Metbû-i muhammedî"den murâd her bir zamanda mevcûd ve kevnde mutasarrıf olan "kutb-i a'zam"dır. Cemî-i mahlûkâta feyz-i ilâhî onun vâsıtasıyla tevzî olunur. Nitekim bu kitâbın ibtidâsında şerh ve izâh olundu. Binâenaleyh cemî-i mahlûkat onun ehl-i bâdiyesidir. / Ve onlar "âlem-i şehâdet-i munfasıl"dır. Zîrâ âlem-i sûrette onların vücûdât-ı izâfiyyeleriyle kutb-i a'zâmın vücûd-i izâfisi yekdiğerinden ayrı ve munfasıldır. Ve o zât vâris-i kemâlât-ı muhammediyye olduğu için cümlelerin methû'udur.

Ve hâdırâ dahi iki kısımdır: Birisi havâs, diğeri avâmdır. Avâm vücûd-i insânîde a'zâ ve cevârih cinsinden "âlem-i şehâdet-i muttasıl"dır. Ya'nî a'zâ ve cevârih-i insânî kendi vücûd-i izâfisine muttasıl olup onun nazar-ı hissîsinden gâib değildir, dâimâ hâzırdır. Ve bu avâm gayr-i

metbû'-i muhammedî olan efrâd-i insâniyye hakkında bâdiyedir. Ya'nî metbû'-i muhammedî olan kutub hakkında sâir efrâd-ı insâniyye âlem-i şehâdet-i munfasıldan olarak, nasıl ki bâdiye ise, a'zâ ve cevârih dahi âlem-i şehâdet-i muttasıldan olarak, sâir efrâd-ı insâniyye için öylece bâdiyedir. Zîrâ kutb-i a'zamın bâdiyesine, nasıl ki kendi feyzi vâsıl olursa, gayr-i metbû'-i muhammedî olan efrâd-i insâniyyeden dahi kendi a'zâ ve cevârihine öylece feyz nâzil olur. Ve onların gayr-i metbû'-i muhammedî olması kemâlât-ı muhammediyyeye adem-i mazhariyyetlerinden nâşidir.

Ve havâss dahi iki kısımdır: Âlem-i akıl ve âlem-i nefistir. Zîrâ gerek âlemde ve gerek âdemde bu iki âlem sâbittir. Âlem-i nefis dahi iki kısma münkasımdır. Biri mutî' ve diğeri âsîdir. Ve âlem-i nefsin mutî' olan kısmına "âlem-i ceberût" tesmiye olunur. Zîrâ ukûl ve nüfûs-i mücerrede vücûd-i mutlakın merâtib-i külliyye-i seb'asından dördüncü hazrettir, ki ona "âlem-i ceberût" tesmiye olunur. Ve bu mertebede nüfûs-i melâike sâbittir ki, onlar mutî'dirler. Ve onlar hakkında Hak Teâlâ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ (Tahrîm, 66/6) ya'nî "Onlar emr olundukları şeyde isyân etmezler" buyurur. Ve âlem-i nefsin âsî olan kısmı, yukarıda zıkr ettiğimiz bu medînenin / düşmanlarıdır. Onlar emîr-i hevâ ve onun vezîri olan şehvet ve onları tevâbi'i olan kuvâdır. Ve âlem-i akıl dahi iki kısım üzerinedir: Birisi mahcûb olan kısımdır ki, onlar "ashâb-i evsâf" olup âlem-i mele-küttandır.

Ma'lûm olsun ki, *Mir'ât-ı Hakâyık*'da mezkûrdur ki: "Âlem yâ âlem-i mülk veyâ âlem-i melekûtur. Bu ikiden hâlî değildir." "Âlem-i mülk"e "âlem-i zâhir" ve "âlem-i şehâdet" dahi derler. Ve "âlem-i melekût"e "âlem-i bâtın" ve "âlem-i gayb" dahi derler. Bu iki âlemin her birinde dokuz âyet-i kübrâ mukarrerdir. Birisi "nefs-i küll"ün melekûtudur, ya'nî bâtındır. Ve dördü melek-i mukarreb olan Cebrâîl ve Mikâîl ve İsrâfîl ve Azrâîl (aleyhimü's-selâm)dır, ki anâsır-ı erbaanın bâtınıdır. Ve biri insanın bâtınıdır. Ve üçü mevâlîd-i selâseden her birinin bâtınıdır." Ve bunların cümlesi "ashâb-ı evsâf"tır. Şu halde "âlem-i ceberût" "âlem-i melekût"un merâtibinden bir mertebe olur. Ve bunlar ashâb-ı makâmâtтан olup makâm-ı ma'lûmlarını tecâvüz edemezler, ya'nî ilerideki makâmâtтан mahcûbdurlar. Nitekim Hak Teâlâ onlardan naklen وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ (Saffât, 37/164) ya'nî "Bizden her birinin makâm-ı ma'lûmu vardır."

Ve âlem-i aklın ikinci kısmı olup gayr-i mahcûb olanlar "ashâb-ı selb"dir ki, onlar Allah Teâlâ'nın arâisi olup, O'nun gayb hazînelerinde, O'nun indinde gizlenmişlerdir. Bir dâmâd kendi arûsunu, gayretinden nâşî, ağıyardan nasıl setr ederse, Hak Teâlâ dahi kendi arâisi mesâbe-

sinde bulunan “ashâb-ı selb”i, gayretinden nâşî, öylece setr etmiştir. Onları Hak Teâlâ’dan gayri hiç bir kimse bilemez. Sebebi budur ki, bu “ashâb-ı selb” Hakk’ın gayrinden zâhildirler, onlar ancak Hak Teâlâ’yı bilirler. Ve bu ashâb-ı selb bir makâmdadır ki, muhakkıklar o makâma “fenâ-i sâlis-i muhakkak-i^(*) küllî” ta’bir ederler. Ve onlar bu medinenin, ya’nî / âlem-i şehâdetin havâssıdırılar.

Ve âlem-i şehâdetten olan mülk-i insânîde melekût âleminin dokuz âyet-i kübrâsının nazîri havâss-i hamsedir ki, beş a’zâ-yı zâhirenin bâtınıdır. Ve dördü dahi kuvve-i müfekkire ve hâfıza ve vâhime ve hayâliyyedir. İmdi bu zikr olunan aksâm hakkında çeşm-i akıl ile nazar et, inşaallah tarîk-ı sedâdî idrâk edip reşîd olursun!

Ey seyyid-i kerîm! Bunu tahkîk ettiğin vakit, her bir âleme, ânifen sana tahdîd olunan / şey hasebi üzere, muhtâç olduğu şeyi bezl et; ve nefsin için dahi böyle yap! Binâenaleyh makâm-ı muhammedîde sâhib-i ilim ve amel olursun; ve o, kemâl ve sehâdır. Her sehâ nâsın ellerinde olan şey hakkında zühddür. İmdi raiyye meliklerini, kendi indlerinde olan şey hakkında tezehhüd etmedikçe sevmezler. Ve sehâ muhabbet îrâs eder; ve muhabbet kurbet îrâs eder; ve kurbet vuslatı îrâs eder; ve vuslat cem’ îrâs eder. Ve burada hicâb-ı gayret tahtında masûn olan bir işâret vardır. İşte böylece cemî’-i akvâlinde ve ef’âlinde ve i’tikâdâtında sana tezehhüd etmek lâzımdır. Beyti binâ et; ve sirâcî ikâd eyle; ve perdeyi indir; ve suverî îbrâz et; sana hakâyık-ı ilâhiyye zâhir olsun! Ve hakâyık sana alâ-mâ-hiye-aleyh lâyihi olsun! Ve Kitâb-ı azîzden bunun mevzi’i **وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (Saffât, 37/96)’dır. İmdi insan nâs için olan şeyi terk edince nasıl nâsın ehabbi olursa, Allah için olan şeyi terk edince de indallahda böyle olur. Ve onun hakkında tama’ etmez ve cemî’-i ef’âlinde bir şeyi nefsine izâfe eylemez isen, hakîkatte Allah üzerine zâhid ve tevhîd üzerinde de râşîd olursun.**

Ey seyyid-i kerîm olan rûh veyâhut imâm-ı zaman! Sehâ ve lû’mü tahkîk ettiğin vakit âlem-i şehâdet-i muttasıl ve munfasıldan ibâret olan bâdiyene ve hâdırana muhtâç oldukları şeyi ânifen tahdîd olunan şey hasebi üzere, ifrât ve tefrîttten ârî olarak bezl et! Ve nefsin için de böyle yap! Eğer böyle yaparsan, makâm-ı verâset-i muhammedîde sâhib-i ilim / ve amel olmuş olursun. Ve bu tarz, kemâl ve sehâdır. Ve her sehâ nâsın ellerinde bulunan şeyden tezehhüddür, ya’nî o şeylere tama’ etmemektir. Ve teb’a, hükümdârlarını ellerinde bulunan şeyden tama’ını kesmedikçe sev-

(*) Bu kelime “mahk” olmalıdır. (M.T.)

mezler. Ve ellerindeki mâ-meleki alan hükümdârlardan ahâlî nefret eder. Binâenaleyh sen teb'ana karşı sahî ol; zîrâ sehâ muhabbet îrâs eder. Ve muhabbet dahi yakınlık; ve yakınlık vuslat; ve vuslat cem' îrâs eyler. Zîrâ kişi sevdiğine karîb olur. Ve karîb olunca da ona vâsıl olmuş bulunur, ve vâsıl olunca da sevdiği kimse ile müctemî' olmuş olur. Bu sözlerde gayret perdesi altında mahfûz olan bir işâret vardır ki, abde kurb-i nevâfil mertebesinde münkeşif olur, ve abđ bunu hâlen ve zevkan anlar. Bu da لا يزال عبدى يتقرب الى بالنوافل حتى احبه واذا احببت كنت له سماعاً وبصراً ya'nî "Abdim nevâfil ile, Ben onu sevinceye kadar, dâimâ Bana takarrub eder. Vaktâki Ben ona muhabbet ederim, onun sem'î ve basarî ve lisânî ve eli Ben olurum. İmdi Ben'imle işitir, Ben'imle görür, Ben'imle söyler, Ben'imle tutar, ilh..." hadîs-i kudsîsinde beyân buyrulan haldir. Ve Hz. Şeyh-i Ekber (ra) bu işâreti alâ-tarîkı'l-ma'rife âtîde beyân buyururlar. Şöyle ki: İşte böylece cemî'-i akvâlinde ve ef'âlinde ve i'tikâ-dâtında, gerek Hakk'a ve gerek halka karşı tezehhüd et! Halka karşı olan tezehhüd beyân olundu. Şimdi de Hakk'a karşı olan tezehhüd zikr olunur.

İmdi hâne-i kalbi binâ et; ve sirâc-ı ma'rifeti yak; ve perde-i a'yânı as; ve o perde üzerinde envâ'-ı suveri göster! Nitekim hayâl oynatanlar evvelâ bir mahall-i mahsûs binâ edip / perdeyi asarlar ve arkasında kandil yakarlar; ba'dehû o perdede envâ'-ı sûretler ve oyunlar gösterirler. Sen dahi böyle yap ki, sana hakâyık-ı ilâhiyye zâhir olsun; ve bu hakâyık sana olduğu hâl üzere lâiyh ve zâhir olsun. İmdi Hak hakkında tezehhüdün Kur'ân-ı Kerîm'de mevzi'i وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (Saffât, 37/96) âyet-i kerîmesidir. Ya'nî "Allah Teâlâ sizi ve amellerinizi yaratmıştır." İmdi insanın gerek zâhiri olan cismi ve gerek bâtını olan rûhu ve onlardan zâhir olan âsâr ve ef'âl Hak Teâlâ'nın tecelliyâtından ibâret olunca, abd ortada bir hayâl mesâbesinde kalır. Ve kendi nefsinin ve nefesine izâfe edecek bir şey göremez. İmdi insan nâsın mutasarrıf olduğu şeyi terk edince nasıl nâsın muhabbetini kazanır ise, Allah Teâlâ'nın tasarrufunda olan kendi nefsinin ve kendinden zâhir olan ef'âlî, kendi nefesine izâfe etmeyip Hakk'a terk ettiği vakit, Allah Teâlâ'nın indinde dahi böyle olur. Ya'nî emr-i tasarrufta Hakk'a iştirâkten vaz geçtiği için, Hak Teâlâ ona muhabbet eder. Eğer sen böyle yaparsan hakikatte Allah Teâlâ hazretlerine karşı zâhid ve kendi nefsinin ve ef'âlîni tecelliyât-ı Hak'tan ibâret bildiğin ve bu ma'rifetle keserâtı nefy etmiş olduğun için tevhit üzerinde de râşid olursun.

İmdi bu evsâfın iktisâbına sa'y eyle ki, ehl-i insâftan olasın! Kadîmen nâs bana haber verdi ki, bizim vatanlarımızda ve onların vatanlarında, onların indinde, onların nüfûsu içinde, sükûtu uzun ve hikmetle tekel-

lüm etse bile kelâmı kalil olan racûlden kadren a'zam ve hataran ekber ve ecell bir racûl görülmemiştir. Zîrâ o cinsten killet, ekserden daha güzeldir. Ve usanmak korkusunu onların nüfûsu için kabûl et! Ve o sehâ-i mütekaddimin haddidir. Ve Resûlullah (sav) / ashâbına mev'izada, onlar üzerinde usanmak korkusundan nâşî, aralık verirdi. Ve vârislerin dahi böyle olması iktizâ eder. Ve kezâlik onların ellerinde olan şey hakkında tezehhüd eden ve onlardan ihticâb eyleyen ve onlara, ancak onların ihtiyâcı mess ettiği bilinen şey indinde, o hâcete nazaran zâhir olan bir adamdan onların indinde daha azîm ve onların nüfûsu arasında daha celil olanı görmedim; imdi bu vakitte, bâbın evvelinde sana takdim ettiğimiz şey üzere, onlar için zâhir olur. İmdi biz her bir şeyi, nüfûsun ona taattuşu için, bu makâm-ı kıylde îrâd ettik. Böyle olunca sana dünyâlarından bir şey ile teveccüh ederlerse, onlardan î'râz et! Ve onların fukarâsı üzerine reddeyle! Eğer ibâ edip ancak seni tavsît ederlerse onlardan ahz et; ve onların buna ilimleri olmak üzere, onların fukarâlarına def eyle! Ve imâmın hâli dahi böyle olur. Ve o sebeple memleketinin ehli indinde azîm olur.

Sen zikr olunan evsâfın iktisâbına, ya'nî umûrda ifrât ve tefrîten ic-tinâb ve onların vasatı olan sehâ ve zühd ile ittisâfa, sa'y et ki ehl-i insâftan, ya'nî ehl-i adlden, olasın. Aksi halde ifrât ve tefrîte düşüp ehl-i zulûmden olursun. Bu ifrât ve tefrît insanın cemî'i ahvâline şâmilidir. Meselâ kelâm bir sıfat-ı insâniyyedir. Bunun dahi ifrâtı ve tefrîti vardır: Kelâmı lüzûmundan fazla söylemek ifrât; ve lüzûmu hâlinde söylememek tefrît; ve ihtiyaç nisbetinde söylemek sehâdır. Nitekim nâs, eskiden beri / gerek bizim vatanlarımızda ve gerek kendilerinin vatanlarında bulunan kimselerin arasında onların indinde, sükûtu medîd ve hikmetle tekellüm etse bile, kelâmı az olan bir adamdan kadren a'zam ve hataran ekber, en celil bir kimse görölmediğini haber vermişlerdir. Zîrâ hikmetle tekellûmün azı çoğundan daha güzeldir. Çünkü insanlarda usanmak ve bıkmak hassası vardır. Binâenaleyh usanmak korkusunu onların nüfûsu için kabûl et ki, nâsa karşı bu sûretle muâmele, evvelce îzâh olunan sehânın haddidir ve zâhiridir. Nitekim (Sav) Efendimiz, usanmaları ve bıkmaları mahzûrunu der-pîş buyurdukları için, ashâb-ı kirâmına (rıdvânullâhi aleyhim ecmâ'in) mev'izada aralık verirdi. Binâenaleyh vâris-i nebevi olan insân-ı kâmillerin dahi, terbiye ettikleri müridlerine karşı, nasihat ve mev'izada ve sâir muâmelâtta böyle yapmaları lâzımdır. Ve kezâ nâsın ellerinde bulunan şey hakkında tezehhüd eden ve onlardan sûrette ve ma'nâda ihticâb eyleyen, ya'nî gece gündüz onların arasında bulunmayan; ve bulunduğu vakitte dahi, dâimâ esrâr-ı hakâyık ve maârifî ibzâl etmeyip, onlara ancak ihtiyaçları mess ettiği ma'lûm olan bir şeyin vukû-

unda, o hâcete nazaran sûret ve ma'nâca zâhir olan bir adamdan, o nâs indinde daha azîm ve onların arasında daha celîl olan bir kimseyi görmedim.

İmdi insân-ı kâmil ihtiyaç mess eden bir sebebe mebnî nâs arasında zâhir olduğu vakit, bâbın evvelinde sana takdîm ettiğimiz şey üzere, ya'nî hâcet mikdârından ne ziyâde ne de noksan olmamak üzere zâhir olur. Ve onların ihtiyâcını te'mîn etmekle / iktifâ eder; aslâ ifrât ve tefrît eylemez. İmdi biz gerek vücûd-i insânîde halife olan rûha ve gerek hükûmet-i zâhirede imâm olan kimseye her bir şeyi, nüfusun ona taattuşu, ya'nî şidetle meyli, için bu makâm-ı kıylde ve maânîye merbût olan kelâm âleminde îrâd eyledik. Zîrâ kelâm ma'nâyı ifhâm ederse de hâl bahş etmez. Hâl ancak o maânî ile amele sa'y etmek sûretiyle nüfûsta hâsıl olan bir melekenen ibârettir. Bu melekenin tafsîli ise, inâyet-i Hak'la sâlikin yed-i himmetindedir. İmdi mâdemki tezehhüd sehâdır; böyle olunca nâs sana dünyâlarından, ya'nî mallarından, bir şey ile teveccüh ederlerse onlardan îrâz et, o getirdikleri malı kabûl etme! Fukarâyâ veriniz, de! Eğer kendileri fukarâyâ tasadduktan ibâ edip, ancak bu husûsta seni tavsît etmek isterlerse, o malı onlardan al; ve onların ma'lûmâtı tahtında, onların fukarâlarına tevzî ve tasadduk eyle! İşte vücûd-i insânîde rûhun hâli böyle olduğu gibi, hükûmet-i zâhirede imâmın hâli dahi böyle olur. Ve bu sıfât ile muttasıf olan imâm, bu sebeple memleketinin ehli ve teb'ası indinde ta'zîme ve muhabbete sezâ olur. /

A L T I N C I B Â B

*Adl Hakkındadır. Ve O Bu Medînenin Ahkâmını ve
Tedbîrâtını Âlim Olan Kadıdır*

§ §

A'del ve ekmel olan seyyid-i hümâm, Allah Teâlâ seni müeyyed kulsın! Eğer sen üzerinde mülkünün bakâsını ve düşmanlarına zaferi murâd edersen raiyyenin ahkâmına mütevellî ve kazâyânın münfizi adl olmak lâzımdır. İmdi muhakkak Allah Teâlâ onu senin üzerinde ibkâ eyledi. Aslâ bir şehire ve memlekete müteveccih olmadı, illâ ki onlarda bereket zâhir oldu ve erzâk nemâ buldu. Ve bilcümle mîzân taammüm eyledi. Ve o, duhûr ve a'sâr memmeri üzerinde mahmûd, mahbûb olan bir mevcûddur. Ve o, yeryüzünde vaz' olunmuş bir mîzândır. Ve arz-ı ekberde fasl-ı ibâd onunla olur. Ve o, bu günde dahi hâkimdir. Ve o şer'an me'mûrun-bihidir. Ve muhakkak hükümdâr ceseddîr; ve onun rûhu adldir. Ve her ne vakit adl olmazsa mülk harâb olur. Ve hükemâ demişlerdir ki: "Sultanın adli zamânın bolluğundan daha nâfi'dir." Ve Allah Tebâreke ve Teâlâ kullarına emr edip إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ (Nahl, 16/90) ya'nî "Allah Teâlâ adl ve ihsân ile emr eder" buyurdu. Ve onunla muttasıf olmayan kimseyi zemm etti. Ve onu, onun üzerine hâkim kılma da buyurdu ki: وَيَلْ لِلْمُطَفِّفِينَ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ (Mutaffifin, 83/1-4) / ya'nî "Vay eksik tartanların hâline! Ki nâstan aldıklarını tamam vezn ederler; ve onlar ölçtükleri veyâ tarttıkları vakit eksik yaparlar. Acabâ onlar yevm-i azîm için ba's olunacaklarını zannetmiyorlar mı?" Ve Lokman oğluna dedi: "Yürümen-de ne pek hızlı, ne de pek acûl ol; sesini vasat derecede çıkar!" (Lokman, 31/19). Ve Allah Teâlâ buyurdu: وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تَخَافَتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ (İsrâ, 17/110) ya'nî "Namazında cehr etme, ihfâ da etme; bunun arasında bir yol ihtiyâr et!" Ve o adldir. Ve yine Hak Teâlâ buyurur: وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا (İsrâ, 17/29)

ya'nî "Elini boynuna bağlanmış kılma; ve onu büsbütün dahi açma!" Ve Sallalâhü aleyhi ve sellem, Ebû Bekir (ra)'e "Savtını ref' eyle!" buyurdu. Ve Ömer (ra)'e "Savtını indir!" buyurdu. Ve Sallalâhü aleyhi ve sellem, o cinsten adli işledi. Ve na'leynlerinden birisi koptuğu vakit diğerini de çıkarıp çıplak yürürler idi, tâ ki ayakları hakkında adâlet buyura. Ve Allah Teâlâ onu onun üzerine inşâ eyledi ve tasvîr etti. Ve ba'zı hüke-mânın vasâyâsındandır ki: "Tatlı olma, seni bel' ederler; ve acı olma sen-den istikrâh ederler!" İmdi adl cemî-i eşyâya sârîdir. Binâenaleyh adli, nefsine ve ehline ve adamına ve hâdimlerine ve kölelerine ve ashâbına ve sana teveccüh edenlerin kâffesine; ve vükelân hakkındaki hükmüne; ve zâhiren ve bâtinen filine hâkim kıl!

Ey himmeti âlî ve a'del ve ekmel olan seyyid! Allah Teâlâ seni bu sıfatlar ile müeyyed kılsın! Eğer sen mülk-i vücûdunun bakâsını ve mülkünde olan düşmanlarına zafer ve galebeyi / istersen raiyyenin ve teb'a-nın ahkâmına adli mutasarrıf kıl! Ve senin hükümlerini icrâ eden ancak adl olsun! Bunu üzerine vâcib bil! İmdi muhakkak Allah Teâlâ o adli se-nin üzerinde ibkâ etti. Ancak adâletin müteveccih olduğu bir şehir ve bir memlekette bereket zâhir olur ve erzâk nemâ bulur. Ve bilcümle umûrda mîzân ve intizâm taammüm eder. Ve o adâlet dehirlerin ve asırların merri üzerinde mahmûd ve mahbûb olan bir mevcûddur. Yeryüzünde, ya'nî âlem-i şehâdetle, cânib-i Hak'tan vaz' edilmiş bir mîzândır ki, cemî-i umûrun ziyâdeliği ve noksanlığı ve ifrâtı ve tefrîti onunla ölçülür. Ve 'arz-ı ekberde, ya'nî yevm-i kıyâmette, Hak Teâlâ ibâdın sınıflarını ve derecelerini o adâlet ile fasl ve tefrîk buyurur. Ve o adl bu günde, ya'nî hayât-ı dünyeviyyede, dahi hâkimdir. Ve dünyâ mahall-i teklif olduğundan, o adl şer'an me'mûrûn-bihdir. Ve şer'at onun icrâsını emr eder. Ve muhakkak bir mülkün hükümdârı cesed; ve o hükümdârın rûhu da adl-dir. Ve adâlet olmadığı vakitlerde mülk harâb olur. Ve hükemâ demişler-dir ki: "Hükümdârın ve sultânın adli zamânın bolluğundan, ya'nî erzâkın mebzûl ve es'ârın ehven olmasından, daha fâidelidir." Zîrâ bir memle-kette adlin zıddı olan zulüm hükümrân olursa bolluk halka refâh ve saâdet bahş etmez. Zulüm bu refâhı azâb ve ıztırâba kalb eder. Ve Allah Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de kullarına "Muhakkak Allah Teâlâ adl ve ihsân ile emr eder" (Nahl, 16/90) buyurur. Ve adl ile muttasıf olmayan kimseyi zemmeder. Ve zulmü adl üzerine hâkim kılma da Kur'ân-ı Kerîm'de buyurdu ki: "Vay eksik ölçenlerin hâline ki, nâstan aldıklarını / tamam tartarlar; ve onlara ölçtükleri veyâ tarttıkları vakit, eksik yapar-lar. Acabâ onlar yevm-i azîm için ba's olunacaklarını zannetmiyorlar mı?" (Mutaffifîn, 83/1-4). Bu ölçü ve vezn, ibâdın ahvâl-i maddiyye ve ma'ne-viyyesine şâmilidir. Zîrâ bir çok kimseler vardır ki, nâstan kendilerine

karşı hüsn-i ahlâk beklerler; fakat kendileri onlara karşı sû'-i ahlâk ile muttasıf olurlar. Ve cenâb-ı Lokman oğluna nasihat edip dedi ki: "Hafif meşrebâne yürüme, mütekebbirâne de yürüme! Bunların arasında mutavassıtâne yürü! Ve konuştuğun vakit çok bağırma, güç işitilecek kadar da yavaş söyleme; belki sesini lüzûmu kadar çıkar!" (Lokman, 31/19). Ve Allah Teâlâ "Namazında cehr etme, ihfâ da etme; bu ikisinin arasında bir yol ihtiyâr et!" (İsrâ, 17/110) buyurdu. Ve cehr ile hafâ arası, bir tarîk-ı mu'tedil olduğundan bu hususta adldir. Ve yine Hak Teâlâ buyurdu: "Elini boynuna bağlanmış kılma; ve onu büsbütün dahi açma!" (İsrâ, 17/29). "Elini boynuna bağlamak" buhûlden; ve "büsbütün açmak" isrâftan kinâ-yedir. Ve buhûl ile isrâf arası ancak i'tidâl ve adldir. Ve bu adl ve i'tidâle işâreten Sallalâhü aleyhi ve sellem, Efendimiz Ebû Bekir Sıddîk (ra)'e "Savtını ref eyle!" buyurdu. Zîrâ cenâb-ı Sıddîk **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ** (Hucurât, 49/2) ya'ni "Ey mü'minler, sadâlarınızı sadâ-yı Nebî fevkine çıkarmayınız!" emri vârid olduktan sonra, bu emre muhâlefet korkusundan, (Sav) Efendimiz ile hîn-i mükâlemede sesini gâyet az çıkarır idi. Bu ise tefrît idi. Ve kezâ Hz. Ömer ibnü'l-Hattâb (ra) celâdet-i tab'larından dolayı hîn-i mükâlemede sesini çok çıkarırdı. Efendimiz ona da "Sesini indir!" buyurdu. Zîrâ bu ifrât idi. Ve (Sav) Efendimiz bu zikir olunan nevi'den adli tatbîk ve icrâ buyururlar idi.

Meselâ mübârek na'leynlerinden birisinin tasmaşı koptuğu vakit, ayakları hakkında adâlet / buyurmak maksadıyla diğerini de çıkarıp 345 çıplak yürürler idi. Ve Allah Teâlâ hazretleri (Sav) Efendimiz'in mizâc-ı saâdetlerini adl ve i'tidâl üzerine inşâ buyurdu; ve cism-i şerîflerini i'tidâl üzerine tasvîr eyledi. Binâenaleyh adl ve i'tidâl onların neş'et-i aliyyeleri iktizâsından idi. Zîrâ Hak Teâlâ Nebiyy-i zî-şân Efendimiz'i nümûne-i kemâl-i beşerî olmak üzere ızhâr eyledi. Ve her insanı bu nümûne-i âliye benzemeğe da'vet eyledi. Ve hükemâdan ba'zıları vasiyyet edip demişlerdir ki: "Tatlı olma, seni yutarlar; ve acı da olma, senden istikrâh ederler." Zîrâ lüzûmu olmayan mahalde hilm ve tatlılık tefrîttir; ve nefis-i insânîye zarardır. Ve kezâ vara yoğa hiddet ve gazab ise ifrâttır; ve nâsın istikrâhına sebeptir.

İmdi verilen izâhâta nazaran anlaşıldı ki, adl ve i'tidâl cemî'-i eşyâyâ sâridir. Binâenaleyh adli nefsine ve ehil ve evlâdına ve adamına ve hizmetçilerine ve kölelerine ve rufekâ ve ashâbına ve sana teveccüh edip seninle münâsebette bulunanların kâffesine; ve hükümdâr isen vükelâ-yı umûrun hakkındaki hükmüne ve ef'âl-i zâhirene ve bâtınene hâkim kıl!/
§ § §

Y E D İ N C İ B Â B

*Vezîrin ve Onun Sıfatlarının ve Tedbîr-i Rabbânî ve
Hikemî Cereyânı Nasıl Olmak İcâb Eylediğinin Zikrine Dâirdir*

§ §

Âdette, melîkin emrinin mülkte, ancak mâlik ile memlûk arasında vâsıta olan vezîr-i müdebbir ile olması müstakîm olur. İmdi hikmet böyle iktizâ eder ki, biz bu halife-i mezkûru ibrâz ettiğimizde, ona “akıl” tesmiye olunan bir vezîr ittihâz edelim. Ve Allah Teâlâ cânibinden hitâb-ı ilâhî ona teveccüh eder. Zîrâ o memleketin müdebbiridir. Allah Tebâreke ve Teâlâ “Muhakkak bunda (...) ülü'l-elbâb için alâmetler vardır” (Âl-i İmrân, 3/190), “ülû'n-nühâ için” (Tâhâ, 20/54 ve 128), “Muhakkak bunda kendisi için kalb olan veyâ ilkâ-yı sem', ya'nî akl, eden kimse için pend ve nasihat vardır” (Kâf, 50/37) buyurdu. Allah Sübhânehû bu imâm için bu vezîri icâd eyledi ki, ona “akıl” denir. Ve ancak “akıl” tesmiye etti; zîrâ Allah Teâlâ'dan kendisine ilkâ olunan her bir şeyi taakkul eder. Ve o memleket üzerinde, hayvan üzerindeki bağ gibidir ki, onu hazer-i firârdan hıfz eder. Ve işte bunun için “akıl” tesmiye etti. Ve onu onun için vezîr olarak ıstifâ eyledi. “Fail” vezninden “vizr”den veyâ “vezer”den olmak muhtemeldir. Ve onların ikisi de onda mevcûddur. İmdi eğer “sıkl”den ibâret “vizr”den olursa, o memleketin ve onun mühimmâtının eskâlini hâmilidir. Ve eğer “melce”den ibâret olan “vezer”den olursa, o cemî'i eşyâda kendisine ilticâ olunandır. Zîrâ o halifenin lisânıdır. Ve onun emirleri ondan infâz olunur. İmdi bu ma'nâdan nâşî ona “vezâret” ismi sahîh olur. Kezâlik bu lafzın ma'nâsının vücûdu lâzım olduğu için ona itlâk olundu. Ve o bir mevcûd-i acîb ve muhtera'-ı latiftir, ki Bâri Teâlâ onun imâmdan ikinci makâmda / icâd eyledi. Ve onu halifeden, istimdâd ile kâil olanların mezhebi üzerine, şemsten kamer menzilesine inzâl eyledi. Ve işte bundan dolayı melîkin huzûru ve onun tecellisi içinde, onun için bu sûret sâbit olmadığını ve görölmediğini görürsün. Zîrâ emr, irtifâ'-ı vesâit ve heybet-i müşâhedê-i azîme ile burada sana i-

mâmdan sâdırdır. Ve Kitâbullah'da onun hazrı لَمَّا الْمَلِكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (Mü'min, 40/16) ya'nî "Bugünde mülk kimindir? Vâhid-i Kâhhâr olan Allâh'ındır" kavlidir. Ve vakt-i hicâbda da'vâlar vâkı' olur. Hicâb-ı da'vâdan Allâh'a sığınırız. İmdi halife ne vakit ihticâb eylerse vezîr için zuhûr ve infâz-ı evâmîr ve i'tâ ve men' vâkı' olur. Zîrâ o halîfenin lisânıdır ve ondan mütercimdir. Ve bu, ay ile güneşin sırr-ı rûhâniyyetinde mevcûddur. Görmez misin? Ay güneşin kabzasında olunca, onun üzerine istilâ-i şemsten nâşî, onun için nûr ve zuhûr yoktur. Vaktâki leyle-i bedr olur, a'yûn-i nâzîrinden şemsin gâib olması sebebiyle, onun için zuhûr-i tâm vâkı' olur. İmdi kamer, bu vakitte müşâhid-i şemstir. Âlem ve nâs ise ancak kameri müşâhede ederler.

Ya'nî bir hükümdârın memleket umûrunu idâresinde âdet-i câriyye budur ki, mâlik ile memlûk, ya'nî mutasarrıf ile mutasarrıf arasında, tedbîr-i umûra vâsita olan bir vezîr lâzımdır. Ve umûr-i idâre memleket-te bu tarzda icrâ olunursa müstakîm olur. Nitekim hükûmetlerde meş'ûl birer "başvekil" bulunur. Hükûmet-i zâhirede usûl-i idâre böyle olduğu gibi, vücûd-i insânide halife olduğunu zîkr ve isbât eylediğimiz "rûh" için dahi bir vezîr ittihâzı lâzım gelir. Zîrâ hikmet bunu iktizâ eder. / Ve Allah Teâlâ cânibinden hitâb-ı ilâhî akla teveccüh eder. Binâenaleyh ni'met-i akıldan mahrûm olan sıbyân ve mecânîn teklîfât-ı ilâhiyye ile mükellef değildirler. Çünkü akıl memleket-i insâniyyenin müdebbiridir. Ve akli olmayanların veyâ akli nâkıs olanların ef'âl ve harekâtı intizâmından âridir. Onun için Allah Tebâreke ve Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de "Muhakkak bunda (...) akıl sâhibleri için âyetler ve alâmetler vardır" (Âl-i İmrân, 3/190) buyurur. Ve diğeri bir âyette dahi لَأُولَى الشَّيْءِ (Tâhâ, 20/54, 128) buyurur ki نُهَى "akıl" demektir. Ve kezâ diğeri bir âyette dahi "Muhakkak bunda kendisi için kalb olan veyâ ilkâ-ı sem', ya'nî akl eyleyen kimse için pend ve nasîhat vardır" (Kâf, 50/37) buyurur. Binâenaleyh Kur'ân-ı Kerîm'e muhâtab olanlar ancak ehl-i akıldır. İşte bu hikmete mebnî, Allah Sübhânehû hazretleri memleket-i insâniyyede halife ve imâm olan bu "rûh" için böyle bir vezîr icâd eyledi ki, ona "akıl" denir. Ve o vezîre ancak "akıl" tesmiye etti. Sebeb-i tesmiyesi budur ki, o vezîr, Allah Teâlâ cânibinden kendisine ilkâ olunan her bir ma'nâyı anlar ve taakkul eder, ya'nî o maâninin kaydıyla mukayyed olur. Ve o akıl vücûd-i insânî üzerinde, hayvanın vücûdu üzerindeki "bağ ve yular" gibidir ki, o yular o hayvanı firâr korkusundan muhâfaza eder. Ve akıl dahi böylece vücûd-i insânî üzerinde bir "bağ"dır ve "yular"dır ki, onu tabiat uçurumlarına ve helâk vâdîlerine firârdan men' eder. İşte bu sebepten nâşî Hak Teâlâ rûhun vezîrine akıl tesmiye etti. Ve akli rûh için vezîr olarak ıstifâ ve ihtiyâr buyurdu.

“Vezîr” kelimesi “faîl” vezninde olarak “zâ”nın sükûnüyle “vizr”den, veyâhut “zâ”nın fethıyla “vezer”den müştakktır. Ve her ikisinin ma’nâsı da “akıl”da mevcûddur. Eğer “yük ve sîkal” ma’nâsına olan “vizr”den müştakk olursa / doğrudur. Zîrâ o akıl memleket-i insâniyyenin ve onun 350 mühimmâtının eskâlini ve yüklerini hâmidir. Ve eğer “melce’” ma’nâsına olan “vezer”den müştakk olursa yine doğrudur. Zîrâ o akıl her şeyde kendisine ilticâ olunan bir şeydir. Nitekim insan ilmi, ictimâî ve ticârî olan her bir umûrunda akla teveccüh ve ilticâ eder. Çünkü o vücûd-i insânide halîfe olan rûhun lisânıdır. Ve rûhun emirleri akıl vâsıtasıyla infâz olunur. İşte bu ma’nâdan nâsî ona “vezâret” ismi sahîh olur. Ve kezâlik bu lafzın ma’nâsının vücûdu akla lâzım olduğu için ona “vezîr” ıtlâk olundu. Ve o akıl bir mevcûd-i acîb ve muhtera’-ı latîftir ki, Bârî Teâlâ hazretleri onu imâmdan ikinci makâmda icâd eyledi. Zîrâ emr-i tasarrufta birinci makâmın sâhibi vücûd-i insânide rûhtur. Ve ikinci mutasarrıf dahi akıldır. Ve akıl hayât ile kâimdir. Binâenaleyh makâm-ı tasarrufta akıl ikincidir. Ve istimdâd husûsunda aklın halîfeye nisbeti, kamerin şemse nisbeti gibidir. Ya’nî kamer, ahz-i ziyâ husûsunda nasıl güneşe muhtaç ise, akıl dahi böylece, ahz-i ziyâ husûsunda rûha muhtaçtır. İşte bu nisbete mebnîdir ki, hükümdârın huzûru ve onun zuhûru indinde vezîr için bu sûret-i tasarruf sâbit olmadığını ve görölmediğini müşâhede edersin. Zîrâ imâmın huzûru ve zuhûru indinde vesâit kalkar ve müşâhede-i azîmenin heybeti zâhîr olur. Emir burada sana bilâ-vâsita ancak imâmdan sâdır olur.

Tetmîmen-li’l-fâide burada ehl-i sülûke nâfi’ ba’zı izâhât i’tâsı lâzım geldi: Ma’lûm olsun ki, vücûd-i insânide halîfe olan rûh bu kitâbın mukaddimesinde izâh / olunduğu üzere, Hak tarafından müstahleftir. Binâenaleyh vücûd-i insânide hakîkatte mutasarrıf olan hak’tır. Nitekim âyet-i kerîmede **وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ** (Saffât, 37/96) buyrulmuştur. Bu i’tibâr ile birinci mutasarrıf Hak; ve ikinci mutasarrıf rûh; ve üçüncü mutasarrıf dahi akıldır. Ya’nî rûh Hakk’ın halîfesi ve akıl bu halîfenin vezîridir. İmdi rûhun tecellisi indinde aklın tasarrufu zâil olur. Ve bilâ-vâsita Hakk’ın tecellisi indinde dahi rûhun tasarrufu istitâr eyler. Zât-ı Bârî’nin tecellisi ile rûhun tecellisi arasında azîm farklar vardır. Bir çok sâlikler bu makâmda aldanmışlar ve tecellî-i Hakk’ı bulduklarını zannetmişlerdir. Eğer şeyh kâmil, sâhib-i tasarruf olmazsa sâlik için bu vartandan kurtulmak müşkil olur. Gönül âyinesi, beşeriyet sıfatından ve tabiat paslarından riyâzât ve mücâhede ve ibâdetle sebât sebepleriyle, sâfi olduğu vakit kalbe bir takım sıfât-ı rûhâniyye tecellî eder. Ve bu hâl envâr-ı rûhâniyyetin galebâtından olur. Zîrâ rûh, tamâmiyle sıfât-ı beşeriyeden hârice çıkmıştır. Ve bir vakit olur ki, rûh bütün sıfâtıyla tecellî

eder. Ve bu hâl sıfât-ı beşerîyye âsârının kâmilten mahvından neş'et eder. Ve ba'zan halife-i Hak olan rûhun zâtı tecelli eder. Ve hilâfeti sebebiyle "Ene'l-Hak" da'vâsında bulunur.

Tecelli-i rûhânî ile tecelli-i rabbânî arasındaki farkın biri budur ki, tecelli-i rûhânî reng-i hudûsü hâizdir ve onun kuvve-i ifnâiyyesi yoktur. Vâkıâ vakt-i zuhûrda sıfât-ı beşerîyyeyi izâle eder, velâkin ifnâ edemez. Tecelli ihticâb edince derhal sıfât-ı beşerîyyet zâhir olur. Fakat Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin tecellisinde sâlik bu âfetlerden emîn olur. Ve diğer fark budur ki, tecelli-i rûhânîden ârâm-ı dil zâhir olur ise de, sâlik şek ve / reybden kurtulamaz. Ve bu tecelli ma'rifet-i tâm vermez. Fakat Hz. Hak Sübhânehû ve Teâlâ'nın tecellisi bunun hilâfınadır. Ve diğer bir farkı daha budur ki, tecelli-i rûhânîden gurûr ve pindâr zâhir olur; ve ucûb ve varlık ziyâdeleşir; ve talebde noksan olur; ve havf ve niyâz azalır. Ya'nî kendisinin mürşid-i kâmil olduğunu ve bir mürşide ihtiyâcı kalmadığını ve binâenaleyh maksûdu olan tecelliyât-ı rabbâniyye hâsıl olduğundan kümmelin-i evliyâullâh sırasına geçtiğini zanneder. Kendisini meşâyih-i asr ile mukâyese edip ihsân-ı Hak ile onlara tefevvuk ettiği da'vâsında bulunur. Zirâ nazarında gerek kendisinin ve gerek diğer meşâyihin vücûd-i mevhûmları sâbittir. Fakat Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin tecellisinden bunların cümlesi kalkar; ve varlık yokluğa mübeddel olur; ve onda taleb artar, ve teşnelik ziyâde olur; ve havf ve niyâz çoğalır; ucûb ve varlık mürtefi' olur.

İmdi tecelli-i rabbânî müşâhede ve tecelli-i rûhânî mükâşefedir. Ve müşâhede aslâ hatâ olmaz; mükâşefede ise hatâ olur. Onun için tecelli-i rûhânîyyeye mazhar olan sâliklerin keşiflerine müsteniden beyân ettikleri şeylerin ba'zısı sahîh ve ba'zısı hatâ olur. Ve kendilerinde gurûr-i nefis olduğundan bu hatâlardan mütenebbih ve müteyakkız olamazlar. Te'vilâta kıyâm ederler; ve hatâ içinde hatâya düşerler.

Tecelli-i rabbânîde Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri abdine her hangi sıfatla tecelliyi murâd buyurursa, o sıfatla tecelli eder. Sıfat-ı hayât ile tecelli ederse, hayât-ı bâkıyyeyi bulur. Sıfat-ı kelâm ile tecelli ederse, Hak Teâlâ hazretleriyle mükâleme vâkı' olur. Sıfat-ı rezzâkıyyet ile tecelli ederse, cânib-i gaybden rızık bulur. Sıfat-ı hallâkıyyet ile tecelli ederse, halk-ı mahlûka kudret-yâb olur. Ve sıfat-ı imâte ile tecelli ederse, nazarı isâbet ettiği kimseyi öldürür. Sıfat-ı ihyâ ile tecelli ederse, o kimşenin nazarı ölüye mün'atıf olursa derhâl dirilir. Ve diğer sıfât-ı ilâhiyye de böyledir. Fakat tecelli-i rûhânî sâhiblerinde bu kudret yoktur.

İmdi rûhun tecellisi indinde ahkâm-ı akıl istitâr eder. Ve Hakk'ın tecellisi indinde de rûhun sıfâtı ihtifâ eyler. Ve bu istitâr ve ihtifânın Kitâbullah'dan hazzı لَمَّا الْمَلِكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (Mü'min, 40/16) kavlidir

ki, bu kavlı tecellî-i rabbânîde ahkâm ve sıfât-ı rûhâniyyenin mülkte tasarrufu zâil olduğuna delildir. Ve Hakk'ın ihticâbında rûh; ve rûhun ihticâbında dahi aklın da'vâları vâkı' olur. Bu da'vâ ise ayn-ı hicâbdır. Binâenaleyh hicâb-ı da'vâdan Allâh'a sığınırız.

İmdi halîfe ne vakit ihticâb ederse vezîr o vakit zâhir olur. Ve infâz-ı evâmîr ve itâ ve men' vezîrden vâkı' olur. Zîrâ o halîfenin lisânıdır. Ve kendisi umûrda müteahkim değil, belki nâkıl ve mütercimdir. Ve bu izâh eylediğimiz zuhûr ve ihtifâ keyfiyyetleri, ay ile güneşin sırr-ı rûhâniyyetinde mevcûddur. Görmez misin? Ay güneşin kabzasında olunca, ya'nî ay küre-i arzın bir kısmına mukâbil iken, arz o sırada güneşe mukâbil bulununca, ayın üzerine istilâ-i şems sebebiyle ay görünmez. Ve onun için nûr ve zuhûr yoktur. Arza güneşin ziyâsı müstevlî olur. Fakat güneşin gurûbuyla arzın bir kısmı gece olup, kamer arzın bu kısmına müteveccih olsa, güneşten iktibâs eylediği ziyâ sebebiyle zuhûr-ı tâm hâlinde görülür. Ve kamer bu vakitte şemsin müşâhididir. Âlemin o kısmı ve o kısımda bulunan nâs ise, ancak kameri bedir hâlinde müşâhede ederler. Ve bittabi' güneşi görmezler. Bu hâl ilm-i hey'ete vâkıf olanların indinde bir hakikat-i müsellemedir. Bunun gibi şems-i zâtın tulû'u vaktinde / kamere müşâbih olan rûh istitâr eder. Ve kezâ şemse müşâbih olan rûhun tecellisi vaktinde, kamer mesâbesinde olan akıl istitâr eyler. Ve aksi olarak şems-i zâtın ihtifâsı hâlinde rûhun nûru işrâk eyler. Ve kezâ şems-i rûhun ihtifâsı vaktinde de aklın nûru zâhir olur. /

355

Ve bu bir sırr-ı acîbdır; ve bu, kendisinde cây-i cevelân ve genişlik bulunan bir bâb-ı azîmdir. Ve onda erbâb-ı kulûb için indimâc ve ittizâh arasında itibâr vardır. Zîrâ hikmet, üçe üç olarak onun esrârının kadrine âgâh kılmak husûsunda garîbdır. Ve biz bu sırrı bu mevzi'in gayrinde, *Müsellesât* kitâbımızda derece-i kifâyede zikr eyledik. Ve onun Kitâb-ı azîzden hazrı قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مَلِكِ النَّاسِ إِلَهِ النَّاسِ (Nâs, 114/1-3)'dır. Ve şeyhimiz Ebû Medyen (ra)e tecellî-i muhammedî indinde sırr-ı vücûd ancak "meliki'n-nâs" makâmında hâsıl oldu. Ve bunun için Kur'ân'dan تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ (Mülk, 67/1) sûresini ısrâh eyler idi. Ve "ilâhî'n-nâs" makâmıyla "kutub" infirâd eyler. Ve bundan dolayı Ebû Medyen âlemede mevcûd olan iki imâmın birisidir. Ba'dehû rücû' edip deriz ki: Vaktâki Hak Teâlâ o aklın beyyinesini ibdâ' eyledi; ve onun cevherini tesviye etti; ona hüsn-i tedbîr ve siyâseti ve kendi makâmından, raiyyesinden ednâ mevcûda varıncaya kadar, memleketinde cemî'i umûr-i lâikayı tevdi' eyledi. Ve şerâyi' bu meslek-i müstakîm üzerine vârid oldu. Ba'dehû Hak Sübhânehû ve Teâlâ / onun zâtının cevheresinde, cemî'i ulûmu nakş eyledi. Binâenaleyh o onların nereden tasarruf olunduklarını ve onları ta-

sarruf eden hâlâtı bilmediği halde, ulûm için mahal oldu. Ve bu halifeye muztar olması için Allah Teâlâ cânibinden bir hikmettir. Nitekim halife hakkında, nefsin ve kadrini ârif olmak ve kendi eclinden nâşi onu icâd eylediğini bilmek üzere, mukaddemâ zikr eylediğimiz şeyi yapmış idi. Ba'dehû Hak Sübhânehû halifeyi arş-ı vahdâniyyet üzerine oturttu. Ve onu ridâ-i ferdâniyyet ile örttü. Ve onu sıfât-ı ilâhiyyesiyle tecliye kıldı. Binâenaleyh ona iclâl ve heybeti ve azameti giydirdi. Ve onlardan bir şeyi, eğer iğne deliği mikdârı, âlem-i şehâdet için zâhir olsa idi, onlar hayran kalırlar idi; ve vakitlerini idrâkten za'fa düşerler idi; ve nüfûslarından münselib olurlar idi. İmdi makâm-ı halife işte budur. Binâenaleyh dâr-ı kerâmette Hak Sübhânehû'nun müşâhedeşiyle ne hâl olur? Allah seni muvaffak eylesin! Dâr-ı âhirette, Celle Celâluhû hazretlerine nazar indinde bizim idrâkimizdeki bu kudret-i acîbe ne büyüktür ki, Allah Teâlâ onu bize icâd eyledi!

Ya'nî yukarıda izâh olunan zât-ı Hakk'ın rûhu istihlâfı ve aklı halife-ye vezîr yapması ve bunlardan birinin zuhûrunda diğerinin onda indimâcen tasarrufunun zevâlî ve bunların âfâktaki şems ve kamer misâli bir sır-ı acîbdır. Ve bu sır-ı acîb dahi, gâyet geniş ve arzan ve tûlen istenildiği kadar cevelâna müsâid olan büyük bir kapıdır. Ve bir bâb-ı azîm olan bu sırda / arsa-i diyk-ı maddiyâtta mahbûs kalanlar için değil, sâha-i fesîh-i ma'nâda pervâz eden erbâb-ı kulûb için, zikr olunan indimâc ve ittizâh, ya'nî ihtifâ ve zuhûr, keyfiyyetleri arasında âfâk ve enfüste ibret alınacak bir çok şeyler vardır. Zîrâ bu indimâc ve ittizâhın, gerek âfâkta ve gerek enfüste üçe mukâbil üç olarak vâkı' olan esrârının kudret ve azametine tâlib-i hakîkati âgâh ve muttali' kılmak husûsundaki hikmet garîb ve acîbdır. Ve biz üçe mukâbil üç olarak vâkı' olan bu sırrı bu mevzi'den başka mevzi'lerde, ya'nî başka âsârımızda ve husûsiyle *Müsellesât* isimindeki kitabımızda, derece-i kifâyede zikr ettik. Şârih-i fakîr der ki: "Biz üçe mukâbil üç olarak vâkı' olan" bu esrâra müteallik hikmeti, Hz. Şeyh-i Ekber (ra) efendimizin rûhâniyyetlerinden bi'l-istimdâd âtîde biraz izâh ederiz. Şöyle ki:

Fusûsu'l-Hikem'de **Fass-ı Sâlihî**'de beyân buyrulduğu üzere, esâs-ı tekvîn ferdiyyet-i selâsiyye üzerine mebnîdir. Bu ferdiyyet-i selâsiyye, Hakk-ı mûcid cânibinden evvelen "zât," sâniyen "irâde," sâlisen "kavl"dir. Ve icâd olunan şey tarafından dahi, evvelen onun ilm-i ilâhîde sâbit olan "şey'iyyet"i, sâniyen "Kün!" kavl-i ilâhisini işitmesi, sâlisen kendi vücûdunun icâdında mükevvin ve mûcidi tarafından vâkı' olan "emre imtisâl" etmesidir. Zîrâ zât-ı mûcidenin ferdiyyet-i selâsiyyesine mukâbil şeyin de ferdiyyet-i selâsiyyesi olmasa idi, ferdiyyet-i ilâhiyyenin te'siri olmaz idi. Çünkü müessirin mukâbilinde bir müteessir olmayınca hiçbir eser zâhir

olmaz. Binâenaleyh müessirdeki te'sirin sübûtu, müteessirin vücûdu ile olur. Bundan anlaşıldı ki, emr-i tekvînde "üç mukâbil üç" sâbittir. İmdi esâs-ı tekvîn böyle olunca, bu ferdiyyet-i selâsiyye cemî-i merâtib-i ilâhiyyeyi şâmil olur. / Ve âfâk ve enfüste bu sır zâhirdir. Nitekim bu ferdiyyet-i selâsiyye icâd-ı maânîde de sâridir. Meselâ bir kıyâs-ı mantikî yapıp: "Âlem müteğayyirdir; her müteğayyir hâdistir; öyle ise âlem hâdistir" desek, burada birisi "Âlem müteğayyirdir," diğeri "Her müteğayyir hâdistir" tarzında iki mukaddime vardır. Bu mukaddimelerin her birinde ikişer müfred mevcûddur ki, bunlar: "âlem, müteğayyir," "müteğayyir, hâdis" kelimeleridir. Fakat ikinci mukaddimede "müteğayyir" kelimesi tekerrür etmiştir. Bu tekerrürün sebebi de iki mukaddimeyi yekdiğerine rabt etmektir. Bu mükerreri terk edince "âlem, müteğayyir, hâdis" kelimelerinden ibâret üç müfred kalır. Ve kıyâsın neticesi tekvîn-i ma'nâdan ibâret olup, bu üç müfred üzerine binâ edilmiş olur ki, bu da ferdiyyet-i selâsiyyedir. Tekvîn-i ma'nâda bu üç mukâbil olarak onun mûcidi ve mükevvin olan insanda dahi ferdiyyet-i selâsiyye mevcûddur ki, o da "rûh" ve "akıl" ve "kavl"dir. Bu bahsin tafsîlini isteyenler **Fass-ı Sâlihî**'yi mütâlaa etsinler.

"İndimâc" ve "ittizâh"a gelince, bunun dahi misâlen izâhı budur ki: Üç adedi merâtib-i a'dâdın ilk ferdidir. Zîrâ onun mâ-dûnu "iki" ile "bir"-dir. "İki" zevc adeddir. Ve "bir" ise a'dâddan ma'dûd olmayıp bilcümle a'dâdın menşeidir. Nitekim ri'yâziyyûn indinde bu hakikat sâbittir. Ya'nî cemî-i merâtib-i a'dâd "bir"den teşekkül eder. Zîrâ merâtib-i a'dâd "bir" in tekerrüründen başka bir şey değildir. Meselâ $1 + 1 = 2$ olur. Ve "iki" mertebesinde "vâhid" mündemic olmakla berâber vâzıh ve zâhir değildir, onda muhtefidir. Ve kezâ $1 + 1 + 1 = 3$ olur. Ve "üç" ferd olan merâtib-i a'dâdın birincisidir. İmdi "üç" zâhir olunca "bir" ihtifâ eder. Ve $1 + 1 + 1 - 1 = 2$ şeklinde "üç" mertebesi bozulur, "iki" mertebesi kalır. Ve $1 + 1 - 1 = 1$ / şeklinde de "iki" mertebesi bozulup "bir" kalır. Binâenaleyh "iki" mer-tebe-i adedi, aslı olan "vâhid"e rücû' eder. Ve bu zamanda o mertebeler için "vâhid"de indimâc ve "vâhid" için dahi "ittizâh" sâbit olur.

İmdi âfâkta ve enfüste olan bu ferdiyyet-i selâsiyyenin hulâsası ve zübdesi budur ki, merâtib-i vücûdun cümlesinde müessirât ve müteessirât-ı muhtelifi vardır. Ve her bir müessirde ferdiyyet-i selâsiyye mevcûd olduğu gibi, müteessirâtta dahi buna mukâbil ferdiyyet-i selâsiyye vardır. Bunların misâli bî-nihâyedir. Bir misâli budur ki, husûl-i veledde erkek müessirdir ve kadın müteessirdir. Ve veled müessir ile müteessirin neticesidir. Erkekteki ferdiyyet-i selâsiyye kadındaki ferdiyyet-i selâsiyyeye tekâbül eder. Veledden mukaddem pederin vücûdu zâhirdir. Ve veled nutfe-i pederden olur. Ve nutfe pederin ayn-ı vücûdudur. Vaktâki nutfe

veled olur, veled zâhir ve vâzih olur. Pederin ayn-ı vücûdu olan nutfesi onda “indimâc” eyler. Çekirdek ile ağaç dahi bu misâle mutâbıktır. Teemmül et! Bu bâbdaki tafsîlât-ı sâire *Fusûsu'l-Hikem*’de “hikmet-i ferdiyye”ye mukârin olan **Fass-ı Muhammedî**’dedir. Bu mahal fazla tafsîlâta müsâid değildir. Bu kadar îzâhât kifâyet eder.

Ve bu hikmetin Kitâb-ı azîz olan Kur’ân’dan hazzı قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ السَّاسِ (Nâs, 114/1-3)’dır. Ve bu, vücûdun merâtib-i selâsesini gösterir. Ya’nî “nâsın Rabb’i,” “nâsın Melik’i,” “nâsın İlâh’i” mertebelerini ihbâr eyler. “Rabb’ün-nâs” mertebe-i sıfâtı; ve “Meliki’n-nâs” mertebe-i esmâyı; ve “İlâhi’n-nâs” mertebe-i itlâkı müş’irdir. Ve şeyhimiz Ebû Medyen (ra)’e tecellî-i muhammedî indinde, vahdet-i vücûd sırrı, ancak “Meliki’n-nâs” makâmında hâsıl oldu. Ya’nî evvâk-ı muhammediyyenin inkişâfı 360 esnâsında vahdet-i vücûd sırrı / ancak mertebe-i esmâ ve ef’âl olan “Meliki’n-nâs” makâmında hâsıl oldu. Zîrâ merâtib-i vahdet üçtür: Vahdet-i zâtîyye, vahdet-i sıfâtîyye, vahdet-i ef’âldir. Bunun için Hz. Ebû Medyen’in kırâatine devâm eylediği sûre-i kur’âniyye تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ (Mülk, 67/1) idi. Ve “İlâhi’n-nâs” makâmıyla “kutub” infirâd eyler. Ya’nî bu makâm ancak kutba mahsûstur. Ve “Meliki’n-nâs” makâmında kâim olduğu için, Ebû Medyen hazretleri âlemde mevcûd olan “iki imâm”ın birisidir.

Ma’lûm olsun ki, bu kitabın ibtidâsında mürûr ettiği üzere, âlemde tasarrufât-ı ilâhiyye halîfetullâh-fi’l-arz olan “kutub” vâsıtasıyladır. Onun mahall-i nazarı ancak Hak Sübhânehû hazretleridir. Ve bilcümle füyûzât-ı ilâhiyye âleme onun vâsıtasıyla nâzil olur. Ve onun ism-i ma’nevîsi “Abdullâh”dır. Binâenaleyh o, “İlâhi’n-nâs” makâmında kâimdir. Ondandır “iki imam” vardır ki, birisi kutbun sağında olup, nazarı âlem-i mülkün batını olan âlem-i melekûtadır. Ve âlem-i mülk taayyünât-ı esmâiyeden ibâret olup ef’âl-i ilâhiyyenin tecellî-gâhıdır. Esmânın batını ise sıfâttır. Binâenaleyh âlem-i melekût âlem-i sıfâttır. Ve bu imâm “Rabbü’n-nâs” makâmında kâim olup ism-i ma’nevîsi “Abdü’r-Rab”-dır. Ve imâmın diğeri kutbun solundadır. Nazarı âlem-i mülkedir. Onun için “Meliki’n-nâs” makâmında kâim olmuştur. Ve ism-i ma’nevîsi “Abdü’l-Melik”tir. Ve bu imâm mertebede “Abdü’r-Rab”den efdaldır. Zîrâ âlem-i mülkte âlem-i melekût mündemicdir. Ve “İlâhi’n-nâs” makâmında kâim olan “kutub” ise cemî’-i merâtibi hâiz olduğundan cümleden efdaldır. İmdi ferdiyyet-i selâsiyye tasarruf-i âlem emrindeki müessirlerde dahi sâbit oldu ki, onlar “kutub” ile “iki imâm”ın vücûdudur. / Ve onların nisbetleri zât, sıfât ve esmâyadır. Ve bu ferdiyyet-i selâsiyyeye mukâbil müteessirâtta da ferdiyyet-i selâsiyye sâbittir ki, onlar da mertebe-i ervâh, mertebe-i melekût, mertebe-i mülktür.

Bu îzâhâtı verdikten sonra sadede rücû' edip deriz ki: Vaktâki Hak Teâlâ aklın bünye-i ma'nevîsini ibdâ' etti; ve onun cevher-i nûrânîsini tesviye eyledi; ona hüsn-i tedbîri ve siyâseti ve vücûd-i insânîde kendi makâmı olan dimağdan itibâren, onun raiyyesi ve teb'ası olan kuvâ ve a'zânın en dúnuna varıncaya kadar, memleket-i insâniyyede cemî-i umûr-i lâıykayı tevdi' etti. Ve şerâyi' bu aklın meslek-i müstakîmi üzerine vârid oldu. Zîrâ şeriatte aklın kabûl etmeyeceği bir şey yoktur. Ancak aklın, akl-ı külle varıncaya kadar, bir çok merâtibi vardır. Ukûl-i nâkısa-dan ba'zılarının hikmetini idrâk edemediği ahkâm-i şer'ıyyeyi adem-i kabûlleri, o ahkâmın meslek-i müstakîm-i akl üzere olmadığına hükm için sened-i kâfi değildir. Bunun hikmetini ancak o ukûl-i nâkısa idrâk edememiştir. Onun fevkındaki ukûl idrâk edebilirler.

Ba'dehû o aklın cevher-i nûrânîsinde cemî-i ulûmu nakş eyledi. Binâenaleyh o akıl, o ulûmun nereden tasarruf olunduklarını, ya'nî kendisine ânen-fe-ânen nereden verildiğini ve o ulûma ne gibi hallerin mutasarrıf olduğunu bilmediği halde, o ulûmun mahall-i nakşı oldu. Ve aklın bunu bilememesi, aklın bu halife-i rûha karşı muztar olması için Allah Teâlâ cânibinden kendisine bir hikmettir. Zîrâ cehil aczi ve mâ-fevka iftikârı iktizâ eder. Nitekim halife hakkında da Hak Teâlâ hazretleri, o halifenin nefsinin ve kadrini ârif olması ve onu kendisi için icâd etmiş olduğunu bilmesi için, mukaddemâ / zikr ettiğimiz vech ile kendi halîlesi olan nefsi emîr-i hevâya meclûb kılmış ve rûh onu kendi tarafına celbe bir çâre bulamayıp, kendi mûcidi olan Hak Teâlâ'ya rücû' ve niyâz etmiş idi.

Ba'dehû Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri halife olan rûhu vücûd-i insânîde vahdâniyyet arşı ve tahtı üzerine oturttu. Zîrâ vücûdun bilcümle harekât ve sekenâtına müessir olan ancak rûhdur. Ve bu husûsta onun müşâriki yoktur. Ve onu ridâ-i ferdâniyyet ile örttü. Zîrâ vücûd-i insânîde zâten ve sıfaten ve efâlen onun müşâbihi ve onun ikincisi yoktur. Rûh bu husûsta ferd ve tektir. Ve o rûhu mülk-i vücûd-i insânîde sıfât-ı ilâhiyyesiyle ızhâr eyledi. Zîrâ halife müstahlifin aynıdır. Binâenaleyh onun sıfâtını hâiz olmak lâzım gelir. Böyle olunca Hak Teâlâ ona kendi sıfatlarından iclâl ve heybeti ve azameti giydirdi. Ve eğer bu sıfatlardan, iğne deliği kadar az bir şey, âlem-i şehâdet ehline zâhir olsa idi, akılları başlarından gidip hayran kalırlar idi; ve idrâk-i evkâten akılları za'fa düşer idi; ve nüfûslarından münselib olurlar, ya'nî kendilerinin kendiliklerini gâib ederler idi. İşte halifenin makâmı budur. İmdi sıfât-ı halifenin zuhûruyla hâl böyle olursa, dâr-ı kerâmet olan âlem-i âhirette o halifenin müstahlifi olan Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin müşâhadesiyle bize ne hal olacağını artık sen tasavvur et! Allah Teâlâ hazretleri seni bu ma'nânın idrâkine muvaffak etsin! Dâr-ı âhirette Hak (celle celâluhû)

hazretlerinin, bizim kendisine nazarımız indinde, idrâkimizde icâd eylediği bu kudret-i acîbe ne büyüktür! Biz bu kudret-i acîbe sâyesinde âlem-i âhirette Hak Teâlâ / hazretlerini müşâhede ederiz. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: *وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ* (Kıyâmet, 75/22-23).

/ İmdi halîfe bu makâmda kâim oldukda ona akıl idhâl olundu. Vaktâki ona dâhil oldu, aklın sûreti ve onun cevheriyyeti, zât-ı halîfede tecellî eyledi İmdi ona kendisinde menkûş olan esrâr ve ulûm zâhir oldu. Halbuki nâs bu makâmda galat ederler de, kendilerinde olan o şeyi hâriçten taleb ederler. Binâenaleyh zahmet çekerler. Ve eğer Hak Teâlâ'nın *وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ* (Zâriyât, 51/21) ya'nî "Nefislerinizde dahi vardır, görmüyor musunuz?" kavli indinde vâkîf olsa idiler, onun için istirâhat ederlerdi.

Kişi matlûbu için sefer eder; halbuki matlûbun sebebi sefer edendir.

İmdi akıl tedbîr-i mülk ve onun ıslâhı hakkında bir şeyin ma'rifetini murâd ettiği vakit, bunun indinde imâmın müşâhedesine muhtâc olur. Müşâhede indinde de ona kendisinde olan murâd zâhir olur. İmdi onun için tecellî, melikten vezîre hitâb menzilesinde kâim olur. Zîrâ murâd husûl-i ilimdir. Ve buna "muhâtaba-i ma'kûlât" ta'bîr olunur. Çünkü onlar kendisinde asvât ve hurûf olan ecsâm ile değildirler. Ve delâilden asvât ve hurûf ve rukûm ve sâire mevcûd olmadığı vakit, kalb-i sâmi'de asvât ve sâireden olan bu edillenin kendisine müeddî olan şeye nazar etmen sana lâzımdır. O da ma'nânın husûlüdür. Ve muhâtıbdan kelâmın eseridir. İmdi böylece akıl için, onun kalbinde, rûh-i küllî feyzinden âsâr-ı ulûm hâsıl oldukda, biz ona "kelâm" ve "kavl" ve "hitâb" ta'bîr ederiz. Vaktâki Hak Teâlâ onu bu sıfat üzerine icâd etti, onun meskenini aktâr-ı memleket üzerine müşrif olan dimâğ kıldı. Ve bâdiyenin cibâyâtının müstakarrı olan / hızáne-i hayâlî karîb ve hızáne-i fikri ve hıfzı karîb olarak yaptı, tâ ki cemî'-i mühimmâtına nazar ona karîb ola.

Ya'nî halîfe yukarıdaki şerhde izâh olunan makâmda kâim oldukda, onun huzûruna akıl idhâl olundu. Ve vakt-i duhûlde aklın sûreti ve onun cevheriyyeti halîfenin zâtında tecellî eyledi.

Ma'lûm olsun ki, gerek rûh ve gerek akıl, her ikisi de ma'nâdır. Ve ma'nânın suver-i hissiyyeleri olmadığından, onların vücûdları âlem-i suver üzerindeki te'sîrâtıyla ma'lûm olur. Suver-i hissiyyede temeyyüz olduğu gibi, âlem-i ma'nâda dahi her ma'nânın yekdiğerinden temeyyüzü vâkı'dır. Binâenaleyh ma'nâ i'tibâriyle rûh ile akıl yekdiğerinden ayrılırlar. Ve akıl rûha bir sıfat olarak dâhil olur. Ve bu sıfatın dahi âlem-i ma-

nâda bir cevheriyyeti ve kendisine mahsûs havâss-ı mümeyyizesi vardır. İşte akıl bu cevheriyyeti ve kendisinin sûreti olan evsâfı ile halîfe olan rûhun zâtında tecellî eder. Zîrâ bedenden rûh munkatı' olunca akıl dahi kalmaz. Ve fakat aklın mahall-i taalluku olan dimağ tefessüd edince, bedende rûh kâim olduğu halde, akıl zâil olur. Bu hâl, aklın rûhdan gayri bir cevheriyyet-i ma'neviyye sâhibi olduğuna delîldir.

İmdi zât-ı halîfede tecellî eden akla, hadd-i zâtında kendisinde menkûş olan esrâr ve ulûm zâhir oldu. Halbuki nâs bu makâmda galat ederler de, hadd-i zâtında kendilerinde mevcûd olan o esrâr ve ulûmu, hâriçten talep ederler; beyhûde zahmet çekerler. Eğer Hak Teâlâ'nın وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ فِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ (Zâriyât, 51/20-21) ya'nî "Arzda mûkînîn için âlâmetler vardır. Ve nefsinizde de vardır; görmez misiniz?" / kavli indinde tevakkuf edip onun ma'nâsını bi't-teemmül anlamış olsa idiler, o esrâr ve ulûmun tahsili için zahmet çekmeyip istirâhat ederler idi. Nitekim şâir âtîdeki beyitte bu ma'nâya işâret eder.

قد ير حل المرء لطلوبه والسبب الطلوب في الراحل

Bu beyti Cenâb-ı Şeyh (ra) *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin cild-i evvelinde İbrâhîm b. Mes'ûd el-Elberî nâmındaki zâttan nakl eder. Ya'nî "Herkesin sefer zahmetini ihtiyâr etmesi, matlûbu olan bir şeyi tahsîl etmek içindir. Halbuki o matlûb olan şey, o kimsede bir sebep tahtında matlûb olmuştur. Ve o sebep dahi sefer eden kimsenin kendi zâtında mündemidir ki, o da matlûba muhabbetten ibârettir. Binâenaleyh sâik aşk ve muhabbettir; ve o da tâlibin kendisindedir."

Ma'lûm olsun ki, tahsîl-i ilim zâhirde hâriçten vâkı' olmuş gibi görünür. Halbuki hakikatte böyle değildir. Meselâ şimdiye kadar âlemde zâhir olan ihtirâ'ât ve esrâr-ı tabiiyyeye âid ulûm ve fûnûn, hep ukûlün mahsûlâtıdır. Bunların vücûdu, evvelce zâhir değil idi ki, akıl bunları hâriçten alabilsin. Bu ulûm ve esrâr hadd-i zâtında aklın kendisinde menkûş idi. Esbâb-ı muhtelifenin te'sîrâtıyla zuhûra geldi. Fakat her zaman mevcûd olan ukûle, bunların birdenbire münkeşif olmayıp tedricen ve ânen-fe-ânen inkişâfının sebebini akıl idrâk edemez. Ve o ulûmun nereden tasarruf olunduklarını ve o ulûma ne gibi hâlâtın mutasarrıf olduğunu bilemez. İmdi o ulûm sudûrdan sutûra ve ba'dehû, yine sutûrdan sudûra intikâl eyler. Ve bunlar hadd-i zâtında aklın kendisinde menkûş olan ulûm ve esrârdan ibârettir. Ve bilcümle ulûm Hak Teâlâ hazretlerinin "Âlîm" ism-i şerîfinin hazînesinden, halife-i Hak olan rûha nâzil olur. Binâenaleyh akıl tedbîr-i mülk ve onun ıslâhı hakkında bir şeyin ma'rifetini murâd ettiği vakit, / bu murâdı indinde, imâm ve halife olan rûhun müşâhedesine muhtaç olur. Zîrâ akıl rûhun sıfatıdır. Aklın rûhu müşâ-

hedesi indinde de, ona kendisinde olan murâd zâhir olur. Ya'nî akıl rûha ism-i Alîm hazretinden nâzil olan ve kendisinin murâdı olan ilmi, rûhdan ahz eder. Binâenaleyh akıl için tecellî, melikten ve hükümdardan vezîre hitâb mesâbesinde olur. Her ne kadar burada harf ve savt mevcûd değil ise de, murâd ancak husûl-i ilimdir. Bu da bî-harf ü savt vâkı' olur. Onun için bu hâle "muhâtaba-i ma'kûlât" ta'bir olunur. Ve ma'nâya delâlet eden asvât ve hurûf ve rukûm ve sâir işârat-ı hissiyye mevcûd olmadığı vakit, sâmi'in kalbinde asvât ve sâireden mütehassıl olanın kendisine müeddî olan ma'nâya nazar etmen lâzımdır. Ve muhâtıb cânibinden sâdır olan kelâmın eseri ma'nâdır. Ve mâdemki bu ma'nâ bî-harf ü savt rûhdan akla vâsıl oluyor, elbette melikten vezîre hitâb menzilesinde olur. İşte böylece akıl için, onun kalbinde rûh-i küllî feyzinden, ya'nî hakikat-i muhammediyye mertebesinden, âsâr-ı ulûm hâsıl oldukda, biz ona "kelâm" ve "kavl" ve "hitâb" ta'bir ederiz. Hak Teâlâ onu bu sıfat üzerine icâd ettikde, o aklın meskenini vücûd-i insânî memleketinin aktârı üzerine nâzır olan dimâğ yaptı; ya'nî akla mesken olmak üzere dimâğı tahsis etti. Ve memleket-i insânîyenin cem'i-i umûr ve mühimmâtına yakından nazar edebilmek için, a'zâ ve cevârihden zâhir olan şeylerin istikrâr eylediği hazîne-i hayâli ve hazîne-i fikri ve hıfzı dimâğa yakın yaptı. Nitekim dimâğın ve hazîne-i hayâlin ve hazîne-i fikir ve hıfzın vücûd-i insânîdeki mevzi'leri ve vazifeleri yukarıda mufasssalar izâh olundu. /

Ey halîfe-i ekrem! Senin için vezîrin üzerine muhâfız olmak ve onu idâre etmek ve ona muhabbet etmek iktizâ eder. Zîrâ mülkûnün ve medînenin salâhı onun bakâsındadır. / Görmez misin? Akıl bir şeye tesâdüf ettiği ve onun mahalli bir fesâd ile helâk olduğu vakit, medîne-i cisim nasıl harâb olur? Ve rûh onun telfikine kâdir olamaz. İmdi vezîrin üzerine muhâfız ol ki, seni nefsin üzerinde hıfz etsin. Binâenaleyh o, senin elindir ki sen onunla tutarsın; ve gözündür ki onunla görürsün. İmdi her ne vakit mülkünde bir emrin icrâsına kasd edersen, akli takrîb eyle ve onunla berâber tedebbür et; ve onu müşâvir kıl! O emir hakkında ondan sâdır olan şeye nazar eyle; ve sana işâret eylediği şeyi işle! Zîrâ Allah Teâlâ onun re'yyinde savâbı idâ' eyledi. Ve vehimden tahaffuz et! Zîrâ vehim bir mevcûddur ki, nefse akıl sûretinde görünür. Böyle olunca sana iltibâs vâkı' olur. Ve o, kendisine itâat olunan bir vezîrdir ki, insanda te'sîr-i azîmi vardır. Ve o nâs üzerine müstevlîdir; ve efkâr-ı redîeye bâ'isdir; ve o, vesvese îrâs eder. Binâenaleyh ondan tahaffuz eyle! Ve vezîrini aynen ve ismen temyîz et; ve nefsin ile müstebid olma! Aklın tedbîr etmediği bir emr ve mülkte hayır yoktur. Ve vaktâki vezîr, kâffesinde değil, ekser-i vücûh ve sıfâtında ona benzedi, nuût-i kâmile ile onu ten'îte mecbûr olduk ki, kemâl üzere vehmin ona benzemesi mümkün

değildir. İmdi inşaallahü Teâlâ benim sana beyân edeceğim nuûta nazar et! Binâenaleyh her hangi bir mevcûdda onun kâim olduğunu gördüğün vakit, bil ki, bu senin vezîrindir; ve murâd olan ancak odur. Onu hıfz et ve onu tahsîl eyle ve onu tahsîyn et ki mesrûr olasın! Vallâhü'l-hâdî.

Ey halîfe-i ekrem olan rûh! Sana lâıyk olan şey budur ki, vezîrin olan akıl üzerine / muhâfız olasın; ve onu hüsn-i idâre edesin ve ona muhab- 370 bet eyliyesin! Zîrâ akıl senin sıfatındır. Nazarın dâimâ bu sıfatın üzerine olursa, vücûd-i insânîde onun âsârı zâhir olur. Ve mülkûn ve medînen olan vücûd-i insânînin salâhı o aklın bakâsındadır. Görmez misin? Akıl bir şeye tesâdüf edip onun mahallî olan dimâğ bir fesâd ile helâk olduğu vakit, medîne-i cisim nasıl harâb olur? Meselâ nefis içkiye mübtelâ olsa, onun te'sîriyle aklın meskeni olan dimâğ muhtell olur. Ve bu vakitte a'zâ ve cevârihdan zâhir olan ef'âl ve harekât ve akvâl nizâm-ı akıldan ba'îd bulunur. Ve esrar ve ahyon gibi sâir mükeyyifât dahi böyledir. Binâenaleyh şer'îat mesken-i akıl olan dimâğı tahrîb eden her şeyi men' etmiştir. Bunlar dimâğı tahrîb eden esbâb-ı maddiyyedir. Esbâb-ı ma'neviyyeden birisi kuvve-i vâhimenin tahrîkiyle nefsin hevâyâ meylidir. Ve dimâğı kuvve-i vâhimenin istîlâsı bozduğu vakit, maazallah hâl-i cinnet zuhûr eder. Ve cinnet, kuvve-i vâhimenin aklı setr etmesinden başka bir şey değildir.

İmdi bu sebepler ile vücûd-i insânî harâb olduğu vakit, rûh bedende kâim olduğu halde onun telfik ve ıslâhına kâdir olamaz. Böyle olunca sen vezîrin üzerinde muhâfız ol ki, o da seni nefsin üzerinde hıfz edebilsin! Binâenaleyh o akıl, senin elindir ki sen tuttuğun şeyi onunla tutarsın; ve senin gözündür ki gördüğün şeyi onunla görürsün. İmdi her ne vakit mülkünde bir emrin icrâsına kâd ve teveccüh edersen, aklı takrîb edip ona mürâcaat eyle; ve o iş hakkında onunla berâber tedebbür ve teemmül et; ve onunla müşâvere eyle! O iş hakkında akıl ne hüküm verirse, o hükme nazar et! / Ve sana işâret eylediği o hüküm ile amel et! Çünkü Allah Teâlâ hazretleri aklın re'yinde savâbı îdâ' eyledi. Ya'nî akıl verdiği hükümlerde dâimâ savâb ve hak üzeredir; onun hükümlerinde eğrilik bulunmaz.

Ve vehimden tehaffuz et; ve onun te'sîrâtından kendini sakla! Zîrâ vehim bir mevcûddur ki, nefse akıl sûretinde görünür. Ve insana bir takım husûsâtı akıl ve mantıka muvâfık gibi gösterir. Fakat onun gösterdiği şeylerin asıl ve esâsı yoktur. Böyle olunca sana iltibâs vâkı' olur. Ya'nî her hangi bir mes'eleda bir sûretle hüküm eden akıl mıdır, yoksa vehim midir? diye sende tereddüd peydâ olur. Ve o vehim kendisine itâat olunan bir vezîrdir ki, vücûd-i insânîde büyük bir te'sîri vardır. Ya'nî akıl rûhun vezîri olduğu gibi vehim dahi, şehvet gibi, hevânın

vezîridir; ve kuvâ-yı nefsânî üzerine musallattır. Nefis emîr-i hevâya meclûb olunca vücûd-i insânî vezîr-i vehmin hükmü altında zebûn olur; ve bu zamanda akıl geri durur. Ve vehmin te'sîrât-ı tasarrufuyla âkıbet memleket-i insânî harâb olur. Ve âlem-i dünyâ neş'e-i nefsâniyye üzere mahlûk olduğundan o vehim nâs üzerine müstevlîdir. Ve onun istîlâsı ve tasarrufu efkâr-ı redîye bâ'îsdir. Ve şânı dâimâ vesvese îrâs etmektir. Binâenaleyh bu muzır vezîrin tasarrufundan kendini hıfz et! Ve vezîrin olan aklı aynen ve ismen vehimden temyîz ve tefrîk eyle! Ve aklın müşâveresini terk edip nefsin ile müstebid olma! Zîrâ aklın tedbîr ve idâre etmediği bir işte ve mülkte hayır yoktur.

Vaktâki vezîr olan akıl, kâffesinde değil, bir çok vecihlerde ve sıfatlarda vehme benzedi, binâenaleyh nuût-i kâmile ile biz onu ten'îte, ya'nî aklı evsâf-ı hasene-i / kâmileleriyle ten'ît ve tavsîfe mecbûr olduk. Çünkü bu evsâf-ı hasenenin kemâli üzere vehmin akla benzemesi aslâ mümkün değildir. Böyle olunca inşaallâhü Teâlâ âtîde benim sana zikr ve beyân edeceğim bu evsâf-ı haseneye nazar et! Kendi vezîrin olan aklı aynen ve ismen vehimden temyîz ve tefrîka muvaffak olasın. İmdi her hangi bir mevcûdda bu zikr ettiğimiz nuût ve evsâf-ı hasenenin kâim olduğunu görürsen, bil ki bu akıldır; ve senin vezîrindir; ve matlûb ve murâd olan ancak odur. Onu güzelce hıfz et; ve onu tahsîle sa'y eyle; ve onu kuvvetlendir ki, vücûd-i insânîdeki tedbîrâtın hüsn-i cereyânını görüp mesrûr ve şâd olasın! Ve doğru yola irşâd eden Allah Teâlâ hazretleridir.

§

FASIL

[VEZÎRİN HULKUNUN VE SIFÂTININ
TAFSÎLÎ BEYÂNINDADIR]

§

Allah Teâlâ sana rahmet eylesin! Ma'lûmun olsun ki, muhakkak adl onun şahsıdır; ve himmet başıdır; ve cemâl vechidir; ve hıfz onun kaşlarıdır; ve hayâ gözleridir; ve talâkat alnıdır; ve izzet burnudur; ve sıdk ağzıdır; ve hikmet lisânıdır; ve teyh^(*) boynudur; ve si'a ve ihtimâl-i ezâ onun sadrıdır; ve şecâat bâzûsudur; ve tevekkül dirseğidir; ve ismet mi'samıdır; ve kerem keffidir; ve îsâr parmaklarıdır; ve cûd elidir; ve

(*) Nyberg neşrinde (s. 161) bu kelime "niyyet" olarak tesbit edilmiştir. (M.T.)

yümn sağdır; ve yüsr soludur; ve vera' karnıdır; ve iffet fercidir; ve istikâmet bacağıdır; ve recâ ve havf ayaklarıdır; ve fitnat kalbidir; ve ilim rûhudur; ve emânet hayâtıdır; ve zühd libâsıdır; ve tevâzu' tâcı ve iklîlidir; ve hilim hâtemidir; ve üns hânesidir; ve hüddâ tarıkıdır; ve şerîat musbâhudur; ve fehm disâridir; ve nush şîârıdır; ve firâset ilmidir; ve fakr kisbidir; ve akıl ismidir; ve Hak onun sem'idir. / İmdi sen onun hakkında bu evsâfı gördüğün vakit, onu vezîrin ve gecen için semîrin ittihâz et! Ve vaktâki firâset bu vezîr-i mezkûrun ilmi ve mümkinât-ı havâtır ve muğayyebât-ı umûra onun ittîlâ'ı ve onun mahall-i keşfi oldu, biz bu bâbin akîbinde nazarı muhtasaran onun hikemiyyetine ve şer'îyyetine sevka muhtaç olduk, inşâallâhü Teâlâ, vallâhü a'lem!

Ya'nî bu fasıl vezîr olan aklın huyunun ve sıfatlarının tafsîlen beyânına dâirdir. Ey kâri', Allah Teâlâ sana rahmet-i rahîmiyyesiyle tecelli buyursun! Ma'lûmun olsun ki, muhakkak **adl** vücûd-i insânide aklın şahsıdır. Ya'nî bir insanın efâlinde ve akvâlinde itidâl gördüğün vakitte bil ki, o kimsede akıl hükümrândır. Zîrâ aklın teşahhusu âsârıyla mümkün olur. Ve adl aklın kendisini teşhîs ettirecek olan bir huyudur. Ve **himmet** onun başıdır. Zîrâ maâliyâta teveccüh aklın muktezâ-yı zâtıdır. Ve bir kimsenin ulüvv-i himmet sâhibi olması aklının kemâlindendir. Nitekim "Kuşlar kanadlarıyla ve insan himmetiyle uçar" denilmiştir. Ve **cemâl** aklın vechidir. Zîrâ cemâl görenlerin hoşuna giden bir şeydir. Ve aklın adli ile kemâli zâhir olduğu vakit, bu adl ve kemâl herkesin nazarında mahbûb ve mergûb olur. Ve **hıfz** aklın iki kaşısıdır. Ya'nî insanın kaşları, başından ve alnından gözü üzerine akıp giden terleri, nasıl ki gözüne akmağa mâni' olur ve onu hıfz ederse, akıl bir şeye himmet ve kasd ettiği vakit, nazarı üzerinde bulunan hıfz dahi, onun gözüne ebâtılın akıp girmesine mâni' olur. / **Hayâ** aklın iki gözüdür ki, vücûd-i insânide onun 375 zâhir olduğu mahal çeşm-i hislerdir. Nitekim insan mûcib-i âr ve hayâ bir şeye tesâdüf ettiği vakit, ona atf-ı nazardan istihyâ eder. Ve böyle bir şeye bi-lâ-pervâ nazar eden ve onda mahzûr görmeyen kimsenin çeşm-i aklı kör olup kendisi hayâ denilen cevher-i ma'nevîden mahrûmdur. Ve **talâkat**, ya'nî küşâde-rûluk ve açık beyân aklın alnıdır. Ya'nî akıl evsâfiyle açık bir sûrette zâhir olur; ve onun beyânında aslâ iğlâk bulunmaz. Kasdı ne ise onu ibhâm ve iğlâk bulunmaksızın ızhâr eder. Ve **izzet** onun burnudur. Ya'nî akıl bilcümle efrâd-ı beşer arasında mevki-i izzette bulunur. Ve kemâl-i akıl ile muttasıf olan kimse herkes tarafından ta'ziz olunur. Hiç bir vakit zillet ve hakârete ma'rûz kalmaz. Her ne kadar nâ-kısu'l-akl olan cühhâl ona karşı hürmette kusûr etseler bile, hakîkatte bu hâl aklın izzetine zarar vermez. Zîrâ cühhâl hayvan zümresine mülhaktır. أولئك كالأنعام بل هم أضل (A'râf, 7/179). Ve **sıdk** ve doğruluk onun ağzıdır.

Zîrâ aklın dehân-ı ma'nevîsinden sâdır olan her bir emr ayn-ı savâbdır. Ve yukarıda beyân olunduğu üzere Hak Teâlâ hazretleri onun re'yine savâbı idâ' buyurmuştur. Her hangi bir mes'eleye olan hükümde insandan sâdır olan hatâ akıldan değil, belki vehimdendir. Ve **hikmet** aklın lisânıdır. Ya'nî akıl her bir şeyin hakikatini söyler; aslâ bâtil ile tekellüm etmez. Ve **teyh**, ya'nî hayran olmak aklın boynudur. Zîrâ akıl, hakâyika olan ilmi ile berâber esrâr-ı ilâhiyyede hayrandır. Ve bu hayret ilme müstenid olan bir hayret olduğundan hayret-i mahmûdedir. Ve (Sav) Efendimiz bu hayrete işâreten **رب زدني فيك تحميراً** ya'nî "Yâ Rab, senin hakkındaki hayretimi ziyâdeleştir!" / buyurmuşlardır. Cehle müstenid olan hayret ise mezmûmdur. Aklın hayreti bu nevi'den değildir. Ve **si'a ve ihtimâl-i ezâ** onun sadrıdır. Ya'nî akılda vüs'at ve genişlik vardır. Ve bu genişliği, câhillerin ve ukûl-i nâkisa erbâbının envâ'-ı ezâlarını ihtimâle sebep olur. Ve bu ma'nevî yükü yüklenip sabr eder. Nitekim (Sav) Efendimiz "Hiç bir nebîye benim gibi ezâ olunmadı" buyururlar. Ve cenâb-ı Fahr-i âlemin yüklendikleri ezâ, ezâ-yı ma'nevî idi. Zîrâ kendileri akl-ı kül sâhibi olduklarından, etrâfındaki insanların kendi akıllarına tebeân icrâ ettikleri umûrdan müteezzî olurlar ve onlara karşı sabır buyurup, kemâl-i beşâset ve hilim ile kavlen ve fiilen onlara râh-ı sedâdî gösterirler idi. Bu ihtimâl-i ezânın ne gibi bir şey olduğunu, terbiye-i sibyan ve cühhâle me'mûr olan muallimler zevkan idrâk ederler. Ve **şecâat** aklın bâzûsudur. Ya'nî akıl re'yinde ve hükümünde şecî'dir. Cebânet onun şânından değildir. Ve **tevekkül** dirseğidir. Ya'nî insan bâzûsunu nasıl dirseğine istinâd ettirip otursa, akıl dahi bâzû-yı şecâatini tevekkül dirseği üzerine istinâd ettirir. Ve **ismet** aklın mi'samıdır. Ya'nî akıl kasd ve teveccüh edeceği her hangi bir emri, bu işte vebâl ve ma'siyet var mıdır, yok mudur diye dest-i ma'nevîsiyle yoklar, hayır sezerse işler; şer hissederse tevakkî eder. Ve **kerem** aklın avucunun içidir. Ya'nî keff-i akıldan dâimâ kerem zâhir olur. Ve **îsâr** aklın parmaklarıdır. Ya'nî akıl ikrâm ve ten'im husûsunda başkalarını nefesine takdîm ve tercih eder. Ve **cûd** ya'nî cömertlik aklın elidir. Ve **yümn** sağ ve **yüsr** soludur. Ya'nî aklın / sağ yümn ve bereket, ve solu yüsr ve suhûlettir. Ve her iki cânibi fevâidle mâlîdir. Ve **vera'** karnıdır. Ya'nî akıl perhîzkâr olduğundan onun gıdâ-yı ma'nevîsi tayyibdir. Binâenaleyh onun karnı tayyibât-ı ma'neviyye ile mâlîdir. Ve **iffet** fercidir. Ya'nî âkıl olan kimse fercini nâ-meşrû' bir sûrette isti'mâl etmez. Zîrâ akıl buna mâni'dir. Binâenaleyh zinâ, ukûl-ü nâkisa erbâbının kârıdır. Ve kadınlar nâkısatü'l-akl olup zinâyâ serî'u'l-meyl oldukları için Hak Teâlâ hazretleri **الرَّائِيَةُ وَالزَّانِيَةُ... الخ** (Nûr, 24/2) âyet-i kerîmesinde kadınların zikrini takdîm buyurmuştur. Nitekim ahvâl-i zemâne bu hâlin şâhid-i bâhiridir. Ve **istikâmet** aklın bacağıdır. Ya'nî akıl doğrulukta sâbittir. Ve

recâ ve **havf** ayaklarıdır. Ya'nî akıl umûrda hüsn-i âkıbeti ümîd etmekle berâber sû'-i âkıbetten dahi emîn olmayıp korkar. Ve **fitnat** kalbidir. Ya'nî akıl menba'-i zekâ ve fitnattır. Humk ve belâhet aslâ onun şânından değildir. Ve **ilim** rûhudur; ve **emânet** hayâtıdır. Ya'nî akıl ilim ile kâim olup hayâtı ve yaşaması emânet dâiresindedir. Cehil ve hiyânet onun şânından değildir. Ve **zühd** libâsıdır. Ya'nî akıl hevesât-ı nefsâniyyeye meyl etmez; ve bu hâl onun kisvesidir. Ve **tevâzu'** tâcî ve iklîlidir. Ya'nî akıl tekebbür ve ucûbden berîdir. Bu kadar evsâf-ı hasenesiyle berâber kendisini beğenip kibir ve fahr etmez. Ve **hilm** hâtemidir. Ya'nî hükmünde gazûb değildir. Ve **üns** hânesidir. Ya'nî akılda kanâatsizlik sebebiyle vâkı' olan ıztırâb yoktur. Kendi evsâf-ı hasenesi dâiresinde sükûn ve râhat içindedir. Ve **hüdâ** tarîkıdır. / Ya'nî doğru yola irşâd onun tarîk-ı mu'tâdıdır. Ve **şeriat** mısbâhıdır. Ya'nî zulmet-i tabîat içinde tarîk-ı mu'tâdını şeriat kandilinin neşr ettiği ziyâ ile kat' eder. Ve **fehîm** disâridir. Ya'nî aklın zühd libâsı üzerine giydiği cübbe fehîmdir ve anlayıştır. Zîrâ akıl hevesât-ı nefsâniyyeyi idrâkte serî'u'l-întikâldır. Ve **nush** şîârıdır. Ya'nî nasîhat ile umûr-i hayriyyeye teşvik onun şîârı ve alâmetidir. Ve **firâset** ilmidir. Ya'nî ilim aklın rûhu ve firâset de onun ilmi olduğundan firâset aklın rûhunun rûhu olur. Ve **fakr** kisbidir. Ya'nî akıl bu bâbda mukaddemâ izâh olunduğu üzere halife olan rûha arz-ı iftikârdan hâlî değildir. Zîrâ onun muktesebâtı kendisine halife-i rûhdan vâsıl olur. Ve **akıl** ismidir. Ve akıl tesmiyesinin sebebi yukarıdaki metin ve şerhlerde izâh olundu. Ve **hak onun sem'îdir**. Ya'nî akıl bâtıl olan umûra aslâ kulak asmaz, ancak hak ve doğru olan şeyleri dinler.

İmdi ey kârî, sen kendisinde bu evsâfî hâiz olarak vücûdunda gördüğün şeyi vezîr ittihâz edip, her bir emri onunla müşâvere et! Ve zulumât-ı nefsâniyye içinde onu gecen için musâhib ittihâz eyle! Ve bu zikr ve ta'dâd olunan evsâfın zıddını hâiz olan vehmin ilikââtına asla nazar etme, ve ondan tahaffuz et!

Ve vaktâki firâset, bu zikr olunan vezîrin ilmi ve mümkinât-ı havâtır ve muğayyebât-ı umûr üzerine onun mahall-i keşfi ve ittılâ'ı oldu, ya'nî bu vezîr kalbe vârid olup temekkün eden bir takım havâtırın mâhiyyetlerini ve gayr-i mahsûs olan bir takım umûru firâset vâsıtasıyla / bildi ve firâset onun mahall-i keşfi oldu, biz bu yedinci bâbın akîbinde nazar-ı aklıyı muhtasaran o firâsetin hikemî ve şer'î kısımlarını sevka muhtaç olduk. İnşâallâhü Teâlâ, vallâhü a'lem!

S E K İ Z İ N C İ B Â B

Firâset-i Hikemiyye ve Şer'îyye Beyânındadır

§ §

Allah (azze ve celle) **إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّينَ** (Hicr, 15/75) ya'nî "Mu-
hakkak bunda im'ân-ı nazar edenler için / alâmet vardır." Ve (Sav) **اتَّقُوا** 380
Allah (azze ve celle) **فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ** ya'nî "Mü'minin firâsetinden sakınınız! Zîrâ o
Allâh'ın nûruyla nazar eder" buyururlar. Allah sana ikrâm eylesin! İmdi
firâset, Allah (azze ve celle) hazretlerinin nûrlarından bir nûrdur ki,
ibâdını ona hidâyet eyler. Ve halkın zâhirinde onun için delâil vardır ki,
hikmet-i ilâhiyye o delâile onların medlûlâtının irtibâtı sebebiyle câri-
dir; ve ba'zan tahallûf eder; velâkin firâset-i hikemiyyede nâdirdir. Zîrâ
o, edille-i âdiyye-i za'ife üzerinde mevkûftur. Ve şer'îyyeye gelince ta-
hallûf etmez. Zîrâ o, emr-i ilâhîdendir. Nitekim Hak Teâlâ, bunun Allah
Teâlâ'nın emriyle olduğunu beyânen **وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي** (Kehf, 18/82) ya'nî
"Ben kendi emrimden işlemedim" buyurur. İmdi o, onun ehli indinde
müstemirdir. Zîrâ onun delâili bununla kâim olan kimsenin nefsindedir.
Hikemiyyenin hilâfınadır. Zîrâ onun edillesi mütefferresün-fihin nefsin-
dedir. İmdi biz bu bâbda iki firâseti birlikte mümkün olan şeyin ehassı
ve onun etemmi üzerine sevk ettiğimizi gördük.

Ya'nî Allah azze ve celle hazretleri sûre-i Hicr'de **إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّينَ** (Hicr, 15/75) buyurur. "Mütevessimîn," "mütefferresîn" ma'nâsına-
dır. Ya'nî "Bu âlâmetlerden ibret alanlar ancak firâset sâhibleridir" de-
mek olur. Ve (Sav) Efendimiz "Mü'minin firâsetinden sakınınız! Zîrâ o
mü'min Allâh'ın nûruyla nazar eder" buyururlar. İşte Kitâb ve Sünnet'ten
firâsetin delîli bunlardır. İmdi ey kâri', Allah Teâlâ hazretleri sana
nûr-i firâsetin ihsânıyla ikrâm eylesin! Firâset, Allah (azze ve celle) haz-
retlerinin envâr-ı mütenevvi'asından / bir nûrdur ki, **يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ**
(Nûr, 24/35) âyet-i kerîmesinde beyân buyurduğu üzere, kullarından dîle-

diği kimseleri o nûra hidâyet eyler. Ve bu nûr sebebiyle o kimsenin basîreti açılıp, eşyâyı çeşm-i zâhir ile gördüğünden, daha mükemmel olarak görür. Ve halkın zâhirinde, ya'nî eşyâ-yı kesife ve suver-i unsuriyye-i hissiyyede, o firâset için bir takım deliller vardır ki, hikmet-i ilâhiyye, o delâile onların medlûlâtının irtibâtı sebebiyle câridir. Meselâ Hak Teâlâ hazretleri ümem-i sâlifeden bir kısmını, peygamberlerinin getirdiği ahkâma muhâlefet ettikleri için, bir takım hâdisât-ı tabiiyye ile helâk etti. Ve peygamberleri, eğer muhâlefetten vaz geçmezlerse, bu gibi hâdisâtın vâkı' olacağını ümmetlerine evvelce haber verdiler. Bu hâdisâtın alâimi ve mukaddemâtı zuhûr edince, onlar bunu ale'l-âde vukû'a gelen hâdisâtı zannedip âkıbet-i ahvâli teferrüs edemediler. Ve halkın zâhiri olan bu hâdisât-ı tabiiyyedeki ifrât, onun medlûlü olan helâke delil iken, bu delili o medlûle rabt edemediler. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri kavm-i Lût'un helâkini beyândan sonra Kur'ân-ı Kerim'de ümmet-i Muhammed'e hitâben: *إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّينَ* (Hicr, 15/75) buyurdu. Ya'nî "Ey ümmet-i Muhammed, eğer sizler de ahkâm-ı münzele muhâlefet ederse, size de böyle hâdisât-ı tabiiyyeyi taslît ederim" demektir. Ve hâdisât-ı tabiiyyedeki ifrât, hiç şübhe yok ki alâmet-i ukûbettir. Meselâ hiç yağmur yağmaması sebebiyle ekinlere ve semerâta noksan tariyyâtı; ve yâhut ifrât derecede yağmur nuzûlü ile ekinlerin ve semerâtın ve meskenlerin harâbîsi; ve taâkub-i tezelzülât-ı arzıyye; ve fakr ve fâka-i umûmî ve sâri hastalıkların istilâsı bir takım delâildir ki, onların medlûlâtı envâ'-ı sût-i ahlâkın cezâsıdır. / *Mesnevî*:

ابربر ناید پی منع زکات وز زنا افتد و با اندر جهات

Tercüme: "Zekât verilmez olunca yağmur bulutları gelmez olur. Ve zinâdan dahi her tarafta vebâ ve sâri hastalıklar münteşir olur."

İmdi nûr-i firâset sâhibleri bunları idrâk eder. Ve firâsetten ârî ve hissiyyât-ı hayvâniyye ile mâlî olanlar ise, ehl-i firâsetin bu teferrüslerini cehl ve hamâkate haml ile istihzâ ederler. Nitekim kavm-i Nûh dahi ibtidâ böyle istihzâ etmiş; ve kavm-i Sâlih dahi mukaddime-i azâb olarak zâhir olan kara bulutu gördüklerinde *هَذَا عَارِضٌ مُّمْطَرًا* (Ahkâf, 6/24) ya'nî "Bu bize yağmur getiren bir buluttur" diyerek ihbâr buyrulan azâbı istibâd etmiş; ve ba'dehû cümlesi hâk-i helâke serilmişdir. Bu zikr ettiğimiz bir beyân-ı umûmîdir. Firâset bilcümle umûr ve muâmelât-ı husûsiyyede dahi câridir. Meselâ bir sâhib-i firâset, musâhibi olan kimsenin akvâl ve ef'âlinde onun murâdını teferrüs eder. Ve bu ef'âl ve akvâl delil; ve o kimsenin murâdı ise medlûl olur. Ve delil ile medlûl arasında da irtibât bulunmak tabîidir. Buna firâset-i hikemiyye derler. Ve firâset-i hikemiyyede ba'zan delilin medlûle irtibâtında istisnâlar vâkı' olur, velâ-

kin nâdirdir. Çünkü firâset-i hikemiyye âdî ve zaîf olan deliller üzerine mevkûftur. Meselâ Zeyd Amr'a esnâ-yı musâhabette acı bir söz söyler, veyâ abûsü'l-vech durur. Amr bu sözden ve bu vaz'dan Zeyd'in kendisine adâveti ve kîni olduğuna hükm eder. Halbuki hakîkatte Zeyd'e böyle bir adâveti olmayabilir. Binâenaleyh medlûl addolunan adâvete delîl addedilen o kavl ve fiilin irtibâtı olmamış bulunur. İşte firâset-i hikemiyyede ba'zan böyle istisnâlar vâkı' olur. Ve âtîde geleceği vech ile inde'l-hükemâ şekil ve şemâil-i eşhâstan istidlâl olunan ahlâk dahi böyledir. /

Firâset-i şer'îyyeye gelince bunun istisnâsı yoktur; ve bu firâset aslâ tahallûf etmez. Zîrâ o delîl-i zâhirî vâsıtasıyla olmayıp doğrudan doğruya emr-i ilâhîdendir. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri Mûsâ ve Hızır (aleyhime's-selâm) aralarında vâkı' olan kıssayı beyânen Kur'ân-ı Kerîm'de cenâb-ı Hızır'dan naklen وَمَا فَعَلْتُمْ عَنْ أَمْرِي (Kehf, 18/82) ya'nî "Katl-i gulâmı ve ta'yîb-i sefîneyi ve tesvîye-i cidârı ben kendi emrimden işlemedim" buyurur. Ve bu kıssa kütüb-i tefâsirde mündemic olduğundan burada tafsîli mûcib-i itnâbdır. İmdi o firâset-i şer'îyye bu firâsetin ehli indinde müstemirdir ve dâimdir. Çünkü onun delâili, emr-i ilâhî ile kâim olan kimsenin nefsindedir. Ve bu kimsenin kalbi nukûş-i mâsivâdan hâlî olduğu için, müteferresün-fih olan halkın zâhirinden delîl istihsâline muhtaç değildir. Onun kalbi mehbît-ı ilhâmât-ı ilâhiyye ve mevrîd-i evâmîr-i ilâhiyyedir. Binâenaleyh böyle bir kimse, cemî'-i umûrunda emr-i ilâhî dâiresinde hareket eder. Ve onun nefsi ancak emr-i ilâhî ile kâim olur. Bu hâl firâset-i hikemiyyenin hilâfıdır. Zîrâ firâset-i hikemiyye sâhiblerinin nazarından halkın zâhirî mestûr olmadığından, onların delilleri müteferresün-fih olan nukûş-i mâsivânın nefsindedir. Ve delillerini halkın zâhirinden istihsâl ederler. İmdi biz bu sekizinci bâbda iki firâseti, ya'nî firâset-i hikemiyye ve şer'îyyeyi, mümkün olduğu kadar beyânda ehass ve etemm olmak üzere sevk ettiğimizi gördük./

384

§

F A S I L

[F İ R Â S E T - İ H İ K E M İ Y Y E]

§

Allah Teâlâ seni azîz eylesin! Bu kitapta maârif-i fikriyye ve ulûm-i nazariyye ve ahkâm-ı tecrübiyyeye hâcet mess etti. Zîrâ herkese Allah Teâlâ nûr-i yakîni vehb etmedi ve onun ayn-ı basîretinden hicâb-ı gıtâyı

izâle eylemedi ki, firâset-i şer'îyye ehli silkinde muntazam olsun. İmdi bu, Allah Teâlâ cânibinden mevhibe olmasından nâsî, her bir kimseye mahsûs olmayınca, onun ibâdından ancak havâs ona fâiz olur. Halbuki bizim bu kitabımız, muhtaç oldukları şey hakkında havâs ve avâm için mevzû'dur. Ve bu bâb mâ-yahtâcü-ileyhi âkid ve ona âiddir. Zîrâ insan muâşeret-i nâsa ve onların muhâleletine mecbûrdur. Ve her insan kendi sınıfında ve kendi âleminde. Vaktâki bu ıztırâr mevcûd oldu ve onun indinde firâset-i şer'îyyeden, ihvân beynini onunla temyîz edecek şey olmadı, binâenaleyh biz insanın onun indinde vâkıf olması ve mühimmâtında tasarruf eylemesi ve aksâm-ı tâât ile iştiğâl etmesi için firâset-i hikemiyyeden bir fasl-ı kâfî sevk ettik. Belki Allah Teâlâ ona kendi indinden nûr-i yakîne ve melekût-i a'lânın mülâhazasına bir kapı açar.

/ İmdi ey birâder! Ma'lûmun olsun ki, Allah Teâlâ bizi ve seni hey'etlerin en güzeline ve neş'etlerin en mu'tediline muvaffak eylesin! Sana öyle bir kimseyi halîl ve gecen için musâhib ve mülkûn için vezîr ittihâz etmek lâyıktır ki, o kimse tavîl olmaya, kasîr da olmaya. Eti katılık ve yumuşaklık arasında leyyin ve nâzik ve humret ve sufret ile beyaz-meşreb ola. Ve saçının uzunluğu mu'tedil olup düz ve kısa kıvrırcık olmaya. Saçında humret olup bununla berâber siyâhlık olmaya, ya'nî kumral ola. Gözleri vâsî' ve hade-kası büyük olup mu'tedil olarak çukurluğa ve siyâha mâil ola. Baş büyücek ola. Omuzları boynunda ne pek mürtefi' ve ne de düşük ola. Ve kaynakları ve onların arası mülâhham olmaya. Hafiy-yü's-savt ola. Parmaklarının uzunluğu, inceliği i'tidâlde olmakla berâber gîlzet ve rikkatten sâf olup gîlzeti ve rikkati makbûl olan nevi'den ola. Keffi müstatîl ve ortası biraz muhaddeb ola. Kelâmı ve gülmesi az olup ancak inde'l-hâce ola. Tıbâ'nın meyli safrâ ve sevdâyâ ola. Nazarında ferah ve sürûr ola. Mala tamâ'ı az ola. Senin üzerine tahakkümü murâd eder ve gösteriş yapar olmaya. Acûl ve batıyy olmaya. İşte hükemânın hilkatın a'deli ve ahkemi olarak dediği budur. Ve Seyyid'imiz Muhammed Resûlullah (Sav), kendisinin zâhiren ve bâtınen kemâli sâbit olmak için, o hilkatte halk olundu. İmdi eğer sen bunun mislinin gayrini musâhib ittihâz etmemeğe kâdir olursan onu yap! Ve Allah Teâlâ senin basîretini münevver kılmadığı vakit, şehvetinle vâkıf olma! Eğer nûr-i ilâhî seni irzâk eyler ise, sen bu vakitte iki âlemin sultânı ve iki hakikatın sâhibi olursun. / Vücûd senin kahrın ve ri'yâsetin ve emrin tahtında olur.

Ey birâder! Ma'lûmun olsun ki, muhakkak hükemâ firâset hakkındaki makâlelerinde zu'm eylediler. Ben ise bunu tecrübeten gördüm ki, muhakkak halkın a'delinin vasfı misâli mâ-tekaddemdir; ve onların makâlelerinde zikr olunan şeydir.

Muhakkak GÖZ pek mâvî ve saç kırmızı ile siyâh karışık renkte olmak mekre ve hiyânete ve fiska ve hiffet-i akla delildir. Ve eğer bununla berâber alnı geniş, çenesi dar ve köse ve yanakları etli ve başında saç çok olursa, hükemâ der ki, bu sıfatı hâiz olan kimseden efâ'î-i kattâleden tahaffuz gibi tahaffuz lâzımdır.

KIL: Ma'lûmun olsun ki, hükemâ derler ki, sert saç şecâate ve sıhhat-i dimâğa, ve yumuşak saç korkaklığa ve dimâğın bürûdetine ve killet-i fitnata delâlet eder. Ve omuzlar üzerinde ve boyunda çok kıl olması hamâkate ve cür'ete delildir. Ve sadr ve batında çok kılması olması vahşet-i tab'a ve killet-i fehme ve hubb-i cevre delildir. Ve kılların siyâh ve kırmızı renkte karışık olması humka, kesret ve sür'at-i gazaba ve tassalluta delildir.

CEBHE: Hükemâ derler ki, kendisinde buruşukluk olmayan cebhe-i münbasıta husûmete ve beyne'n-nâs ifsâda ve kibre ve tecâvüz-i hadde delâlet eder. Ve irtifâ' ve vüs'atte cebhesi mütevassıt olan ve onda buruşukluklar bulunan kimse sadûk, muhibb, âlim, müteyakkız, müdebbir ve hâzıktır.

KULAKLAR: Kulakları büyük olan kimse câhildir. Ancak onun hâfızası kuvvetli olur. / Ve kulakları küçük olan ahmak-ı sâriktir.

KAŞ: Kılların çokluğu acze ve fâsid-i kelâma delâlet eder. Eğer kaşlar şakaklara kadar uzarsa onun sâhibi mütekebbir ve ahmaktır. Ve kaşların uzunluğu ve kısalığı mu'tedil ve ince ve siyâh olan kimsenin fehmi yakzandır.

GÖZ: Muhakkak gözün en fenâsı mâvîdir. Ve mâvinin en fenâsı de firûze rengindedir. İmdi kimin gözleri büyük ve fırlak olursa o kimse hasûd-i hâlistir, tenbeldir, gayr-i me'mündür. Ve eğer mâvî de olursa eşedd olur. Ve ba'zan da hâin olur. Ve kimin gözleri mutavassıt çukurluğa ve kudretten sürmeli ve siyâha mâil olursa o kimse yakzân-ı fehmdir, sikadır, sevimlidir. Eğer tûl-i bedende keskin olursa (ya'nî küçüklüğü ve uzunluğu ile berâber nazarı keskin olursa) onun sâhibi habîsdir. Ve kimin gözü câmid, kalilü'l-hareke ve behîme gibi meyyitü'n-nazar olursa o câhildir, galîzu't-tab'dır. Ve kimin gözünde sür'atle hareket ve hiddet-i nazar olursa o hilekâr, hayırsız, gadr edicidir. Ve kimin gözü kırmızı olursa o şücâ', gâyet cesûrdur. Eğer havâlisinde küçük noktalar olursa onun sâhibi nâsın şerlisi ve onların en fenâsıdır.

BURUN: Eğer ince olursa sâhibi çeviktir. Ve eğer uzun olup ağzına duhûle karîb olursa o kimse şecî'dir. Eğer burnu enli olursa, o kimse kesret-i cimâ'a mübtelâdır. Ve kimin burnunun deliği büyük ise o gazûbdur. Ve ortası kalın ve enliliğe mâil olursa o kimse çok yalancı ve boş söz

söyleyicidir. Ve burunların a'deli, / tûlû tûl-i fâhiş olmayandır. Ve kimin burnunun kalınlığı mütevassıt ve tümsekliliği gayr-i fâhiş olursa, o akıl ve fehme delildir.

AĞIZ: Kimin ağzı geniş olursa o şecî'dir. Ve kimin dudakları kalın olursa o ahmaktır. Ve kimin dudakları çok kırmızı olmakla berâber kalınlıkta mutavassıt olursa o mu'tedildir.

DİŞ: Kimin dişleri birbirine dolaşık ve çıkık olursa o kimse hud'akâr ve hilekâr, gayr-i me'mündür. Ve kimin dişleri hafif olarak münbasıt, araları açık olursa, o âkıl, müdrik, me'mûn, müdebbirdir.

VECH: Kimin yüzü mülahham ve avurtları şişkin olursa o câhil, galîzu't-tab'dır. Ve kimin vechi nahîf ve çok sarı olursa o redî, habîs, hud'akâr, bahildir. Vechi uzun olan kimse bî-hayâdır. Ve sen kimin yüzüne nazar edip de o kızarır ve utanır ve ekseriyâ gözleri sulanır veyâhut istemediği bir tebessümle tebessüm ederse o kimse senin için müteveddiddir; nefsinde senin içindir, senin hakkında muhibdir.

SAVT-ı cehîrin mehâbeti şecâate delildir. Acz ile teennî ve kalınlık ile incelik arası akla ve tedbîre ve sıdka delildir. İnce ses ile sür'at-i kelâm mekre ve kizbe ve cehle delildir. Sadânın kalınlığı gazaba ve sû'-i hulka delildir. Sadâda gunne humka ve killet-i fitnata ve kibr-i nefse delildir. Kesret-i hareket kibir ve hamâkate ve ma'nâsızlığa ve hud'a-kârlığa delildir. Celsede vakar ve tedârik-i lafz ve kelâm arasında tahrîk-i yed tamâm-ı akla / ve tedbîre ve sıhhat-i akde delildir.

BOYUNun kısıklığı hubs ve mekre delildir. Ve boynun uzunluğu ve inceliği hamâkate ve cebânete delildir. Ve başın küçüklüğü muzâf olduğu vakit, bağırma hamâkat ve sehâfete delildir. Ve boynun kalınlığı cehle ve kesret-i ekle delildir. Ve uzunlukta ve kalınlıkta boynun i'tidâli akıl ve tedbîre ve hulûs-i meveddete ve i'timâda ve sıdka delildir.

BÜYÜK KARIN: Hamâkate ve cehle ve cebânete delildir. Batnın letâfeti ve sadrın darlığı cevdet-i akla ve hüsn-i re'ye delildir. Omuzların ve arkanın genişliği şecâate ve hiffet-i akla delildir.

Ve inhinâ-i **ZAHR** sû'-i hulka delildir. Ve istivâ-yı zahr alâmet-i mahmûdedir.

Ve **OMUZZLAR**ın kalkık olması sû'-i niyyete ve mezheb ve meşrebinin meflûciyyetine delâlet eder.

KOLLAR avcunun içi dizlere değinceye kadar uzun olursa şecâate ve kereme ve izzet-i nefse delâlet eder. Ve eğer kısa olursa onun sâhibi korkaktır ve şerri sever.

PARMAKLARın uzunluğu ile berâber keffin uzun olması sınâatte nü-fûza ve ihkâm-ı a'mâle ve tedbîr-i riyâsete delildir.

AYAKtaki etin galîz olması cehle ve hubb-i cevre delildir. Zaîf ve küçük olan ayak fücûra delâlet eder. Ökçenin inceliği cebânete delildir. Ve kalınlığı şecâate delildir. Baldırlar ile berâber bacakların kalınlığı belâhete ve mekre delildir. Ve bu adımları vâsî' ve batî olan kimse cemî'-i umûr ve a'mâlinde murâdına muvaffaktır ve avâkıbinde müfekkirdir. Ve zıddı, zıddı için sâbittir.

İmdi Allah Teâlâ seni muvaffak eylesin! İşte hükemânın vaz' ettiği şey üzere firâsetin muhtasarı budur. Binâenaleyh onu tahkik et ki ma'rifet-i nâsta, inşâallâhü Teâlâ, sâhib-i rüşd olasın. Ve biz bu fasılda, bu bâbın evvelinde hükemânın zikr ettiği neş'et-i mu'tedile-i mezkûreye kasd eder ve elbette onun üzerine yürürüz. Ya'nî neş'et-i rûhâniyyeyi de harfen harfen / onun üzerine sevk ederiz.

Hız. Şeyh-i Ekber (ra) firâset-i hikemiyyeye dâir olan bu fasılda buyururlar ki: Bu *Tedbirât-ı İlâhiyye* kitabında tefekkürden hâsıl olan maârifî ve çeşm-i aklın nazarından hâsıl olan bir takım ilimleri ve zevâhir-i eşyâdaki tecrübelerle göre hâsıl olan ahkâmı beyâna ihtiyâç mess etti. Çünkü Allah Teâlâ hazretleri, adem-i kâbiliyyeti hasebiyle, herkese nûr-i yakîni vehb ve ihsân etmedi. Ve onların basîret gözlerinden hicâb-ı ruyûnu izâle etmedi ki, onlar firâset-i şer'iyye ehli silkinde muntazam ve onların zümresine dâhil olsunlar. "Ruyûn," "râ"nın fethiyle "reyn" kelimesinin cem'idir. Ve "reyn" irtikâb-ı maâsî sebebiyle kalbe müstevli olan perdeye derler. Nitekim Hak Teâlâ **كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ** (Mutaffifîn, 83/14) buyurur. İmdi bu firâset-i şer'iyye, Allah Teâlâ hazretlerinin emîn olan kullarına mevhibe olduğu cihetle, her bir kimseye mahsûs olmayıp, ancak o firâsete havâss-ı ibâd fâiz ve nâil olur. Bizim bu kitabımız ise, havâs ve avâmın muhtâç oldukları hakâyık ve maârif için te'lif olunmuştur. Bu sebebe binâen bu bâb, beyânına ihtiyâç mess eden şeyleri âkid ve onlara âiddir. Zîrâ insan nâs ile muâşerete ve onlar ile dostluk dâiresinde yaşamağa mecbûrdur. Halbuki her ferd-i insânî, mazhar olduğu ism-i ilâhî hasebiyle kendi sınıfında ve kendi âleminde imrâr-ı hayât eyler. Esmâ-i muhtelif-i ilâhiyyenin ahkâmı başka başka olduğundan, efrâd-ı insâniyyenin sınıfları ve âlemleri dahi birbirine benzemez. Vaktâki her bir ferd-i insânî nâs ile muâşerete mecbûr oldu ve muâşeret ettiği ihvânının beynini, fikren ve ahlâkan temyîz edebilmek için kendisinde firâset-i şer'iyye bulunmadı; binâenaleyh / biz insanın, ³⁹⁵ halkın zâhirinde delâile vâkıf olması ve umûr ve mühimmâtında bu delâile göre tasarruf eylemesi ve bu delâilden hâsıl olan ilme göre nâsın fenâlarından kaçıp, iyileriyle muâşeret sebebiyle aksâm-i tâât ile iştiğâl etmesi için firâset-i hikemiyyeden bir fasl-ı kâfi ilâve ettik. Tâhıhlardan ka-

çıp sâlihler ile musâhabetin sebebiyle a'mâl-i hayriyyeye muvaffakiyetinden dolayı, belki Allah Teâlâ kalbine müstevli olan ruyûn ve perdeleri keşf ederek sana kendi indinden nûr-i yakîn tarafına ve melekût-i a'lâ'nın, ya'nî âlem-i gaybın mülâhaza ve müşâhedesine bir kapı açar.

İmdi ey birâder! Sen bizim bu fasılda kavî-i hükemâya göre hey'etlerin en güzeli ve neş'etlerin en mu'tedili olmak üzere zikr ettiğimiz evsâf ve şemâildeki insanları kendine musâhib ittihâz et! Ve Seyyid'imiz Muhammed Resûlullah (sav), kendisinin zâhiren ve bâtınen kemâli sâbit olmak için, bu zikr olunan hilkatte halk olundu. Ve kendileri nümûne-i kemâlât-ı ilâhiyye idi. İmdi sen bu nümûne-i kemâlâta müşâbih ve mûmâsil olan kimseden başkasını musâhib ittihâz etmemeğe kâdir olur isen, hiç durma öyle yap! Ve Allah Teâlâ senin çeşm-i basîretini nûr-i yakîn ile münevver kılmadığı ve sende firâset-i şer'îyye mevcûd olmadığı vakit, sakın şehvetinle, ya'nî nefsinin irâdesi ve hükmü ile nâstan her rast geleni ve nefsinin murâdına muvâfık olanı, kendine refîk ve dost ittihâz etme! Bu vakitte bu zikr ettiğimiz firâset-i hikemiyye ile amel et! Eğer bu amelin sebebiyle nûr-i ilâhî seni irzâk ederse, sen bu nûra nâil olduğun vakit iki âlemin, ya'nî âlem-i şehâdet ile âlem-i gaybın, sultân ve bu iki âleme mahsûs olan hakîkatin sâhibi olursun. Ve her iki âlemin / mevcûdâtı senin kahrın ve riyâsetin ve emrin tahtında olur. Zîrâ sen bu hâl içinde senliğin ile olmayıp Hak ile bâkî bulunursun. Senin kahrın Hakk'ın kahrı ve senin riyâsetin Hakk'ın riyâseti ve senin emrin Hakk'ın emri olur.

Ey birâder! Bu dahi ma'lûmun olsun ki, hükemâ firâset-i hikemiyye hakkındaki sözlerini zu'm eylediler, ya'nî zann-ı gâlib üzerine binâ ettiler. Ben ise onların bu makâlâtını mîzân-ı tecrübeye vaz' etmeden kabûl etmedim. Ve bu tecrübem netîcesinde gördüm ki, muhakkak halkın a'delinin vasfı evvelce zikr ettiğimiz şey gibidir. Ve hükemânın zikr ettikleri firâset-i hikemiyye bi't-tecrübe sâbit ve mütehakkıktır. Binâenaleyh a'zâ-yı insâniyyeden her birinin eşkâl-i muhtelifesindeki delâil birer birer ta'dâd olundu. İşte hükemânın vaz' ettiği üzere firâset-i hikemiyyenin muhtasaran beyânı bunlardır. Sen muâşeret-i nâsta bunları tatbîk ve tahkîk et ki, bu delâil sâyesinde nâsın ahvâline ma'rîfet hâsıl edebilesin. Ve netîce-i tatbîkâtında da inşâallâhü Teâlâ sâhib-i rüşd olasın. Ve biz bu fasılda âtiyen, bu bâbın ibtidâsında hükemânın zikr ettiği neş'et-i mu'tedileye kasd ve teveccüh eder ve elbette bu maksad üzerinde yürürüz. Ya'nî neş'et-i zâhiriyye ve nefsâniyyeye mukâbil olarak kelime kelime neş'et-i bâtınıyye ve rûhâniyyeyi de bu firâset üzerine sevk ederiz.

İmdi ben derim: Ma'lûmun olsun ki, muhakkak rûh-i insânînin bir

vechî nûr-i mahza ve bir vechî tabîattan ibâret olan zulmet-i mahzaya-
dır. Onun zâtı nûr ile zulmet arasında mütevassıttır. Ve sebebi budur ki
o, neş'et-i tabîiyye-i unsuriyyeyi müdebbir olarak halk olundu. Hebâ' ve
akıl arasında olan nefis-i külliyye gibi. İmdi hebâ' zulmet-i mahzadır; ve
akıl nûr-i mahzdır; ve nefis onların ikisinin arasında nûr ile zulmet
memzûc olan bir şeydir. İmdi ne vakit latife-i insâniyye üzerine iki
vasıftan biri gâlib olmazsa mu'tedil olur; her bir zî-hakkın hakkını verir.
Ve ne vakit onun üzerine nûr-i mahz ve zulmet-i mahza olan şey gâlib
olursa, üzerine gâlib olan şey sâbit olur. Nitekim neş'et-i hissiyyede / tûl-i
müfrit veyâ kasr-ı müfrit ve beyâz-ı müfrit ve sevâd-ı müfrit zikr olundu.
Ve her iki zıd, iki tarafın birinde tefâvüt üzeredir. Ben derim ki: Beyâz-ı
müfrit, kendi âlem-i tabiatını tedbîr eylediği şey kendisinde bâkî kal-
mayacak sûrette, nazarın âlem-i nûrdaki istifragıdır. İmdi nûru istifrag
ettiği vakit şikk-ı âhardan tabîatı tedbîrden kâsır olur. Binâenaleyh
husûl-i kemâlden evvel serî'an fâsid olup mezmûm olur. Ve cânib-i diğer
hakkında da böyledir. Ve o tabîatında âlem-i nûrdan nazarı men' etmesi
cihetiyle sevâd-ı müfrittir. İmdi bu dahi vakit vakit olsa bile mezmûm-
dur. Nitekim (Asv) Efendimiz "Benim bir vaktim vardır ki, ona Rabb'i-
mîn gayri sığmaz" buyurur. Halbuki onun ashâbı ile berâber bir vakti ve
ehliyle berâber dahi bir vakti var idi. Ve onun iki cânibinden birine olan
nazardaki onun müddet-i ikâmetinin tûl ve kasrı da böyledir.

Binâenaleyh müddetin bi-kader'il-hâce olması iktizâ eder. Ve lahmın
rutûbette kalınlığı ve inceliği arasındaki i'tidâli, cild ve kemik ara-
sındaki lahm gibi, ma'nâ ve his arasında onun berzahıyâtındaki i'tidâlidir.
Ve i'tidâl-i şa'ra gelince, onun kabz ile bast arasında bulunmasıdır. Ve
onun esîlül'l-vech olması talâkat ve beşâşettir. Ve göz vâsi' ve hadeka
büyük olması umûrda sıhhat-i nazardır. Ve onun gözlerinin çukurluğa
ve siyâha mâil bulunması, umûr-i hafıyye ve ulûm-i gaybiyye istihrâ-
cıdır. Ve onun mu'tedil olarak başı büyük olması tevfir-i akıldır. Ve o-
nun omuzlarının ne pek çıkık ne de pek düşük olması, min-gayr-i teessür
ihtimâl-i ezâdır. Ve onun boynunun müstevî olması, onlara meyli olmak-
sızın eşyâya ittilâ'dır. Ve onun, asvâtın / istikâmetine mahsûs mecrâ-yı 400
nefes olan gerdanının mu'tedil olması, hitâbette muhâtaba lâayk olan şey
ile istikâmet-i kelâmıdır. Ve kaynakların ve onların arasının etli olma-
ması mecbûr olduğu ve üzerinde oturduğu umûra nazaran iki taraftan
birini intihâb etmesidir. Zîrâ o her ne kadar berzahıyye ise de, o sebeple
gâlib-i umûrda ma'zûr olur. Ve avucunun müstatîl ve içinin biraz mu-
haddeb olması, taalluku olmaksızın dünyâyı remy etmektir. Ve killet-i
kelâm ve dıhke gelince, onun nazarı mevâkı'-ı hikmetedir. Bi-hasebi'l-
hâce söyler ve güler. Ve tıbb'ının safrâya ve sevdâyâ meyli olması, âlem-i

ulvîye meyl onun üzerine gâlib olmaktır. Ve onun nazarında ferah ve sürûr olması nûfûs-i gayrın muhabbet ile kendi üzerine isticlâbıdır. Ve onun mal hakkında kalîlû't-tama' olması âileden bu'ddür. Ve onun senin üzerine tahakküm ve riyâset murâd etmez oluşu, onun şüglünün senin ile değil, kemâl-i nefis ile olmasıdır. Ve onun acûl ve batî olmaması, kudret ile berâber, serî'u'l-ahz ve âciz olmaması demektir.

Ânifen hükemâdan naklen zikr ettiğimiz neş'et-i tabîyye-i mu'tedile üzerine kelime-be-kelime mütekâbil olarak neş'et-i latîfe-i insâniyyenin i'tidâli, işte bu zikr ettiğimizdir. Ba'dehû sen bu misâl üzerine, onda nazar-ı sedîdin tevakkuf eylediği şey kadar, a'zânın tafsîlini ahz edersin. Ve biz kitap uzamamak için onu buraya tevdi' etmedik. Ve şimdiki halde firâset-i şer'îyyeye rücû' ederiz.

Hız. Şeyh-i Ekber (ra) nefis ile rûhun şemâilini mukâbele ve mukâyese için buyururlar ki: / Muhakkak rûh-i insânînin bir vechi nûr-i mahza ve bir vechi de tabiattan ibâret olan zulmet-i mahzaya olduğundan, o rûhun zâtı nûr ile zulmet arasında mütevassıttır. Ve onun tavassutunun sebebi budur ki, o rûh-i insânî, neş'et-i tabîyye-i unsuriyyeyi ve sûret-i maddiyyeyi tedbîr etmek üzere halk olundu. Onun vaz'ıyyeti, hebâ' ile akıl arasında olan nefis-i külliyyenin vaz'ıyyetine benzer. "Hebâ'" eczâ-yı ferdiyye-i maddiyyeden ibâret olup, zulmet-i mahzadır. Ve bu zerrât-ı maddiyyeyi eşkâl-i muhtelifenin terkîbi için tedbîr eden akl-ı kül nûr-ı mahzadır. Zîrâ "nûr," kendi zâhir ve eşyâyı muzhir olan şeye derler. Ve "akl-ı kül" ise, tedbîrât-ı muhtelifesiyle eşyâda zâhir ve eczâ-yı ferdiyye-i maddiyyeyi terkib etmek sûretiyle eşyâyı muzhirdir. Ve bilcümle suver-i eşyâyı hâmil olan "nefis-i kül" onların ikisinin arasında vâkı' olup nûr ile zulmet memzûc olan bir şeydir. İmdi her ne vakit latîfe-i insâniyye, ya'nî rûh-i insânî üzerine, nûr ve zulmetten ibâret olan iki vasıftan biri gâlib olmazsa, o rûh-i insânî mu'tedil olur. Her bir hak sâhibinin hakkını verir, ya'nî icâbında gerek zulmânî olan sûret-i kesîfenin ve gerek nûrânî olan aklın ahkâmını mu'tedilen icrâ eder. Ve her ne vakit, o rûh üzerine nûr-i mahz ve zulmet-i mahzadan ibâret olan bir vasıf gâlib olursa, o rûh kendisine gâlib olan vasıf ile tavsîf olunur. Ya'nî efrâd-ı insâniyyeden her ferde nazar olunur. Eğer bütün ef'âl ve harekâtı icâbât-ı nefsâniyyeye ve iktizâât-ı hayvâniyyeye tebean cereyân etmekte ise, ona "zulmânî" denir. Ve eğer icâbât-ı nefsâniyyeden baîd ve ahkâm-ı zâhiriyyeden müctenib ve bilakis âlem-i melekûta müteveccih ise, ona "nûrânî" denir. / Bu âlemde bunların ikisi de i'tidâl değildir. Nitekim neş'et-i hissiyyede, ya'nî sûret-i kesîfe-i insâniyyede, tûl-i müfrit ve kasr-ı müfrit; ve beyâz-ı müfrit ve sevâd-ı müfrit hakkında bâlâda izâhât verilmiş idi. Ve her iki zıd, iki tarafın birinde tefâvüt üzeredir. Ya'nî ifrât derecede olan uzunluklar ve

kısalıklar ve beyazlıklar ve siyahlıklar arasında derecât-ı mütefâvite olduğu gibi, rûhun nûr-i mahza ve zulmet-i mahzaya olan teveccühünün dahi mütefâvit dereceleri vardır.

Ben rûhun ifrât derecede beyaz olmasının ma'nâsı hakkında derim ki: Rûh kendi âlem-i tabiatini, ya'nî taalluk ettiği sûret-i kesifeyi, tedbîr eylediği şey kendisinde bâkî kalmayacak sûrette nazarını tamâmen ve kâmilen âlem-i nûra sarf etmesidir. Bu istifrâğ-ı nazar vaktinde, zulmet-i mahzadan ibâret olan şikk-ı âhardan tabiatı tedbîr ve idâreden kâsır olur. Ya'nî rûh kudret nazarını tamâmiyle âlem-i nûra sarf ettiği için zulmet-i mahza cinsinden olan sûret-i kesîfenin tabiatını idâre edemeyecek bir hâle gelir. Gıdâ lâzım iken vaktinde cisme gıdâyı veremez. Nikâh lâzım iken, vaktinde nikâhı icrâ edemez. Velhâsıl âlem-i tabiatın ahkâmını şer'in çizdiği had dâiresinde ifâ eyleyemez. Binâenaleyh sûret-i kesîfe-i beşeriyye, hakkı verilmediği için, serî'an bozulup mezmûm olur. Bu hakîkate işâreten a'ref-i enbiyâ (sav) Efendimiz **نفسك مطيتك فارق بها** ya'nî "Nefis senin binek hayvanındır; ona rıfk ile muâmele et!" buyururlar. İki taraftan birisi olan zulmet-i mahza dahi böyledir. Ve bu taraf, rûhun taalluk ettiği sûret-i kesîfenin tabiatında âlem-i nûrdan nazarı men' etmesi cihetiyle, sevâd-ı müfrittir. Ve âlem-i kesâfete teveccühden ibâret olan sevâd-ı müfrit vakit vakit olsa bile mezmûmdur. Ya'nî vakit vakit âlem-i kesâfete olan / istiğrâk-ı küllî ile olmamalıdır. Belki bu teveccüh âlem-i nûrdan ihticâbı icâb etmeyecek sûrette olmalıdır. Nitekim bu hâle işâreten Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de **رِجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ** (Nûr, 24/37) ya'nî "Ricâl vardır ki, onları ticâret ve bey', Allâh'-in zikrinden meşğûl kılmaz" buyurur. Ve nitekim (Sav) Efendimiz "Benim bir vaktim vardır ki, ona Rabb'immin gayrı sığmaz" buyurur. Bu da âlem-i nûra teveccühe işârettir. Halbuki a'ref-i enbiyâ Efendimiz'in as-hâb-ı kirâmıyla sohbet buyurdıkları bir vakit ve ehl ve iyâliyle bulundukları bir vakit var idi. Bunlar da âlem-i zulmete teveccühdür. Ve rûhun iki cânibden birine, ya'nî beyâz-ı müfrit olan âlem-i nûra ve sevâd-ı müfrit olan âlem-i zulmete olan nazarında, bu câniblerde müddet-i ikâmetinin tûl ve kasrı da zikr olunan ahkâma tâbî'dir. Binâenaleyh bu nazarın dâire-i mezmûmiyyetten tahallusu için müddetin bi-kaderi'l-hâce olması iktizâ eder.

Cismin etinin rutûbet, ya'nî haşîn olmayıp yumşaklık, dâiresinde kalınlık ve incelik arasında itidâline mukâbil, rûhun bu vasfı, cild ve kemik arasındaki et gibi, ma'nâ ve his arasında onun berzahıyyâtındaki itidâlidir. Ya'nî rûh, ne büsbütün ma'nâda ve ne de kâmilten histe müstağrak olmayıp berzahıyyâttan ibâret olan bu ikisinin arasında itidâlini muhâfaza etmek lâzımdır.

Rûhun kabz ile bast arasında bulunması, cismin şa'rinin i'tidâline mukâbildir. Ve onun talâkat ve beşâseti vech-i cismin düz olmasına tekâbül eder. Ve rûhun umûr-i hafîyye ve ulûm-i gaybiyye istihrâcı, cismin gözlerinin çukurluğa ve siyâha mâil olmasına mukâbildir. Ve umûrda sıhhat-i nazarı, / cisim gözünün vâsi' ve hadekasının büyük olmasına tekâbül eder. Ve rûhun vefret-i aklı cismin başının büyüklüğüne mukâbildir. Rûhun aslâ teessür duymaksızın ezâ ve cefâ-yı cühhâle tahammülü, cismin omuzlarının ne pek çıkık ve ne de pek düşük olmamasına tekâbül eder. Ve rûhun meyl ve muhabbeti olmaksızın eşyâya ıttılâ'ı cismin boynunun müstevî olmasına mukâbildir. Ve rûhun esnâ-yı hitâbda, muhâtabına lâıyk olan maânî ile istikâmet-i kelâmı, asvâtın istikâmetine mahsûs mecrâ-yı nefes olan cisim gerdanının i'tidâline mukâbildir. Ve rûhun mecbûr olduğu ve üzerlerinde oturduğu umûra nazaran ifrât ve tefritten ibâret olan iki taraftan birini intihâb etmesi, cisim kaynaklarının ve onların arasının etli olmamasına mukâbildir. Gerçi rûhun i'tidâli her ne kadar berzahîyye, ya'nî iki taraftan birini terk ile vasatı ihtiyâr etmesi ise de, mecbûriyyet sebebiyle, iki taraftan birine meyil gâlib olan umûrda ma'zûr olur. Ve metinde ta'dâd ve izâh olunan evsâf dahi bunlara makıystır.

İşte ânifen hükemâdan naklen zikr ettiğimiz neş'et-i tabîiyye-i mu'tedile üzerine kelime-be-kelime mukâbil olarak neş'et-i latife-i insâniyyenin i'tidâli bu zikr ettiğimiz evsâftır. Bu beyândan sonra sen bu misâle tatbikan, nazar-ı sedidin vâkıf olabildiği şey mikdârı, a'zâya müteallık olan ahkâm ve evsâfın tafsîlini ahz edebilirsin. Ve biz bu kitap uzamak için bu tafsîlâtı buraya derc etmedik.

Ma'lûm olsun ki, hükemâ ve muhakkıkîn "kıyâfetnâme"ler yazmışlardır. Ez-cümle İbrâhîm Hakkı hazretleri *Ma'rîfet-nâme*'sine bir de "kıyâfetnâme" derc etmiştir. Tafsîlini murâd edenler bu gibi âsâra mürâcaatla tevsî'i ma'lûmât edebilirler. / Ve biz şimdiki halde firâset-i şer'iyenin beyâmına rücû ederiz.

§

F A S I L

[F İ R Â S E T - İ Ş E R ' İ Y Y E]

§

Allah Teâlâ sana rahmet eylesin ve basîretini tenvîr etsin! Ma'lûmun

olsun ki, âlem-i melekût, ki âlem-i şehâdetin muharrikidir ve Allah Teâlâ cânibinden hikmeten onun taht-ı kahrında ve teshîrindedir, buna istihkâkı kendi nefsinden nâşî değildir. Âlem-i şehâdetten hiç bir hareket ve sükûn ve ekl ve şûrb ve kelâm ve sükût ve samt sâdır olmaz, illâ ki âlem-i gaybden sudûr eder. Ve beyânı budur ki, hayvan ancak kasd ve irâdeden hareket eder; ve onlar amel-i kalbdendir; o da âlem-i gaybden-dir. Ve hareket ve onun müşâkili âlem-i şehâdettedir. Ve bizim indimizde âlem-i şehâdet âdeten his ile ondan her bir idrâk ettiğimiz şeydir. Ve âlem-i gayb, âdeten hisse zâhir olmayan şeyde bizim haber-i şer'î ve nazâr-ı fikrî, ya'nî basîret ile idrâk ettiğimizdir. İmdi biz deriz ki, âlem-i şehâdet nasıl ayn-ı basar ile idrâk olunur ise, âlem-i gayb dahi ayn-ı basîretle idrâk olunur. Ve nitekim basar kendisinden hicâb-ı zulem ve mevânî'den bunun müşâbihi mürtefi' olmadıkça idrâk etmez. İmdi mevânî' mürtefi' ve envâr mahsûsât üzerine münbasıt oldukda, basar mubsarâtı idrâk eder.

Binâenaleyh onun idrâkı / nûr-i basara ve nûr-i şemse veyâ sirâca ve envârdan bunların müşâbihlerine makrûndur. Ayn-ı basîret dahi böyle-dir. Ve onun hicâbı ruyûn ve şehevâtı ve mülâhazât-ı ağıyârdır, ve hicâblardan bunun mislidir. Onunla idrâk-i melekût, ya'nî âlem-i gayb, arasına hâil olur. Ve insan kalbinin âyînesine kasd ettiği ve onu, ondan hicâbı izâle edinceye kadar envâ'-ı mücâhedât ve riyâzât ile mücellâ kıldığı vakit, onun nûru âlem-i gaybe munbasıt olan nûr ile ictimâ' eder; ve onunla ehl-i melekûtu peyderpey görür. Ve o mahsûsâtta şems menzilesindedir. Bunun indinde ayn-ı basîretin nûru, nûr-i temyîz ile ictimâ' edip muğayyebât alâ-mâ-hiye-aleyh münkeşif olur. Şu kadar var ki, ikisinin arasında bir incelik vardır. Ve beyânı budur ki, muhakkak hissi, ya'nî basar-ı ma'hûdu, duvar ve bu'd-i müfrit ve kurb-i müfrit ve ecsâm-ı kesife ihcâb edip idrâkı murâd eden kimse ile onun beynine hâildir. Ve bu âdeten kusurdur. Ve nebî veyâ velî ba'zan hark eder. "Ben sizi verâ-yı zahrımdan görürüm" kavli gibi. Ve evliyâ-i Hak'ta ibtidâ-i mükâşefât, onların sülûklerinin evvelindedir. Ve muhakkak mürîde en evvel keşf olunan şey mahsûsâtıdır. İmdi o, gelmek üzere olan bir adamı görür; yâhut onu her hangi bir hâl üzere görür. Halbuki Mekke'de gördüğü hay-siyyetle aralarında bu'd-i müfrit ve ecsâm-ı kesife vardır. Ve aksâ-yı Mağrib'de olduğu halde Kâbe'yi görür. Evâil-i hallerinde mürîdler indinde bu çok vâkı' olur. Allah Teâlâ'ya hamd olsun ben bunu zevk ettim. Eğer inâyet ve verâset-i nebeviyye ile ihtisâs ehlinden olursa, ba'dehû bundan intikâl eder. Ve eğer bâkî, ya'nî hark-ı âdât devâm üzere olursa, onlara "budelâ" ta'bîr olunur. / Ve eğer bu, vakit vakit onlara aralık ve- 410

rirse, o kimse yâ vâris veyâ sâhib-i feterât olan âbiddir. Ve âlem-i

basîrete gelince, ona hicâb yoktur. Zîrâ âlem-i gaybin arasıyla ayn-ı basîretin arasında mesâfe ve bu'd ve kurb-i müfrit yoktur. Ve onun hicâbı ancak kalbe gelen gıtâ ve gaflet ve kibirdir. Ve mücâhede ile mürtefi' ve mir'ât-ı kalb münceî olduğu ve kendisine mukâbil olan şeyin zâhir olmasına müstaid bulunduğu vakit, a'lâm-ı guyûb lâyh olur. Lâkin bizim zikr edeceğimiz bir emr vâkı' olur ki, o da beyân ettiğimiz gibi, her ne kadar ayn-ı basîret tahallül ederse de, imdi diğer bir hicâb-ı ilâhî vâkı' olur ki, o da muhakkak hazarât-ı vücûdiyyede muğayyebât üzerine hazret-i cüddan münbasıt olan nûrdur ki, onlara âmm olmaz. Ancak senin gâyet-i safâ ve celâda olman ile berâber, Allah Teâlâ'nın murâd eylediği şey mikdârı üzerine, onlardan sana münkeşif olur. Ve bu, makâm-ı vahydir. Buna nefsimiz için delilimiz, ona zevkımızdır. Ve bizim gayrimiz için Hak Teâlâ'nın: **قُلْ ... وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَيْتُ إِلَّا مَا يُوْحَىٰ إِلَيَّ** (Ahkâf, 46/9) ya'nî "Ey Habîbim, de ki: Ben benim ile ve sizin ile ne işlenir? bilmem. Ben, ancak bana vahy olunan şeye tâbi'im" kavlidir. Gâye-i safâ-i nebevî ile berâber böyle olursa, iğne ucu kadar kendisine yol açılmamış olan velî nasıl olur? Ve işte bu ancak hicâb-ı ilâhîdir. Ve o Kitâb-ı azîzde vardır: **وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْلِمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بَأْذَنِهِ مَا يَشَاءُ** (Şûrâ, 42/51) ya'nî "Allah Teâlâ'nın beşere söylemesi ancak vahyen, yâhut hicâb arkasından, yâhut bir resûl irsâl ederek oldu. İmdi o murâd eylediği şeyi kendi izni ile vahy eder." Onun "Ben ancak bana vahy olunan şeye tâbi'im" kavli âlem-i gaybden kendisine keşf olunan şey kadardır. / Binâenaleyh âlem-i şehâdette onun te'sirini görür. Bu hadd üzerine onunla tekellüm eder de "Böyle olacak; ve böyle olmayacak; ve onun âkıbet-i emri bunadır" der. Keşf mikdârı üzerinedir. Ve bu hicâb-ı ilâhîdir ki, kişi delîl ile a'le'l-gâyâta bâliğ olsa da, aklen onun ref'i mümkün değildir. Muhakkak bu hicâb ancak ma'lûmât-ı gayr-i mütenâhiyyeye müteallık olan ilm-i ezeldir. Ve vücûdun hasr eylediği her bir şey mütenâhîdir. Ve ayn-ı basîret, ancak merâtib-i vücûdun o cihetten her hangi bir vechi ile vücûdda dâhil olan şeyi keşf eder. Ve Hak Teâlâ'nın **وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ** (Yâsîn, 36/12) kavli senin için hüccet olmaz. Allah Teâlâ "Allâh'ın kelimâtı tükenmez" (Lokmân, 31/27) buyurur. Ve "Rabb'immin kelimâtı tükenmezden evvel elbette deniz biter" (Kehf, 18/109) buyurur. Ve bu, adem-i tenâhîden nâşîdir.

Vaktâki bu takarrur etti ve bizim için âlem-i gaybden hadd-i keşf sâbit oldu; imdi bu makâmda olan kimseden her hangi bir şahıs hakkında, zâhiri üzerine bundan bir şey zuhûr etse, bu firâset-i şer'îyyedir; ve o derecât-ı mükâşafenin a'lâsıdır. Ve Kitâb-ı azîz-i mübînden hazzı da

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّمُتَوَسِّمِينَ (Hicr, 15/75) dir. Zîrâ onlar için histe alâmetler ve onların arasıyla âlem-i gayb arasında irtibât vardır. Ve bu firâset-i hike-miyye hilâfına olarak zevka mevkûf olan bir ilimdir. Zîrâ firâset-i hike-miyye tecrübe ve âdet üzerinedir; ve ba'zan doğru olmaz. Bu ise bu şânın ehli indinde onun tekzibine yol olmayandır. Zîrâ Allah Teâlâ'nın nûrudur ve ancak hakâyıkı itâ eder. İşte firâset-i şer'îyye / böyle olur. Ve onun sebep-i husûlû bizim zikr ettiğimizdir. Ve ba'zan Allah Teâlâ firâset-i şer'îyyeyi ta'lîm ettiği âlime mevcûdâtın zâhirinde alâmât kılar. Nitekim kendisine helâl olmayan bir şeye nazarı hakkında bir racülû muâheze ettiği hinde Osmân (ra)'den haber vârid oldu. O racül ona "Resûlullâh (sav)den sonra vahiy mi vardır?" dedi. "Hayır, velâkin Resûlullâh (sav): اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله buyurdu. Ben bunu senin gözlerinde gördüm" diye cevap verdi. Ve bu alâmetler ancak hucûbdür ki, Allah Teâlâ kulûb-i zaifinin te'nîsi ve mutmain olmak üzere onların istimâlesi için gayrin gözlerine nasb eder. Ve eğer sana nebîden başkası söylerse, sen ancak bunu nûr-i yakînin kitâb-ı hafız üzerine inbisât etmesinden nâşî görürsün. İmdi onun hakkında fiiline nazar edersin, aleyhine hükm eylersin. Bunda onun sıdkı ile berâber kulaklar atar ve nüfûs ondan munkabız olur. İmdi alâmât-ı zâhireye taalluk ettiği vakit kalb ve hâtır-ı zaîf اتقوا فراسة المؤمن kavlindeki delîl-i şer'înin kuvveti ile berâber buna sâkin olur. Ve bundan dolayı ba'zı imân müctemi' olmakla berâber müttehem kılıp, belki kâhindir, yâhut sâhib-i re'y ve zekâdır, denir.

Ya'nî Allah Teâlâ sana rahmet-i rahîmiyyesiyle tecellî edip basar-ı basîretini nûr-i yakîn ile tenvîr etsin! Ma'lûmun olsun ki, âlem sûret-i umûmiyyede iki kısımdır. Birisi hissen meşhûd olan âlemdir ki, / ona "âlem-i şehâdet" ve "âlem-i mülk" denir. Ve diğeri hissen meşhûd olmayan âlemdir ki, buna da "âlem-i gayb" ve "âlem-i melekût" denir. Ve bu taksîm bizlere göredir. Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin indinde "âlem-i gayb" yoktur. Belki cemî'-i merâtib-i avâlim indallahda hâzır ve meşhûddur. Nitekim عَالِمُ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ (Haşr, 59/22) buyrulmuştur. İmdi bizlere nazaran âlem-i melekût âlem-i şehâdetin muharrikidir. Ve âlem-i şehâdet, Allah Teâlâ hazretleri cânibinden hikmet olmak üzere, âlem-i melekûtun taht-ı kahrında ve teshîrindedir. Âlem-i melekûtun bu tasarrufa istihkâkı, kendi nefsinden ve zâtından değildir. Belki tedbîrât-ı ilâhiyyedeki hikmet bunu iktizâ etmiştir. Âlem-i şehâdetten hiç bir hareket ve sükûn ve ekl ve şûrb ve kelâm ve sükût ve samt sâdır olmaz, illâ ki âlem-i gaybden sudûr eder. Ve bu hükmün izâhan beyânı budur ki, hayvânın hareketi ancak kasd ve irâdeden neş'et eder. Ve kasd ve irâde ise amel-i kalbden olup âlem-i histe görülmez. Binâe-

naleyh bu amel-i kalb âlem-i gayb cinsindendir. Ve hissen meşhûd olan hareket ve onun emsâli âlem-i şehâdet cinsindendir. Ve bizim indimizde “âlem-i şehâdet,” âdet olarak his ile, o âlem-i şehâdetin cinsinden her bir idrâk ettiğimiz şeydir. Ve “âlem-i gayb” ise, âdeten hissimize zâhir olmayan şeyde bizim haber-i şer’î ve nazar-ı fikrî, ya’nî basar-ı basîret ile idrâk ettiğimizdir.

İmdi biz deriz ki, âlem-i şehâdet nasıl zâhir gözü ile görülürse, âlem-i gayb de basîret ve bâtın gözüyle görülür. Ve zâhir gözü karanlık olduğu ve önüne ecsâm-ı kesife hâil olduğu vakit göremez; bunlar ona hicâb olur, ancak bu hicâblar kalktığı vakit / görür. Ve ancak bu mevânî’ mürtefi’ ve aydınlık mahsûsât üzerine yayıldığı vakit, basar mubsarâtı idrâk eder. Binâenaleyh çeşm-i zâhirin idrâki gözün nûruna ve güneşin ziyâsına ve yâ diğer ziyâlardan bir ziyâyâ makrûn olur. Ayn-ı basîret dahi ayn-ı basar gibidir. Ve o ayn-ı basîretin hicâbı ve perdesi, irtikâb-ı maâsî sebebiyle kalbe ârız olan örtüdür; ve şehvât-ı nefsânîyyedir; ve vücûd-i Hakk’ın gayrı i’tibâr olunan suver-i mahsûsâta alâkadır; ve diğer bunlara benzeyen hicâblardır. İşte bu hicâbât, ayn-ı basîret ile idrâk-i melekût, ya’nî âlem-i gayb arasına hâil olur. Ve insan, kalbinin âyînesine kasd ve teveccüh ederek, ona ârız olan her bir hicâb zâil oluncaya kadar, envâ-ı mücâhedât ve riyâzât ile onu parlattığı ve sildiği vakit, o âyîne-i kalbin cilâsı âlem-i gaybe yayılmış olan nûr ile ictimâ’ eder; ve bu ictimâ’ sebebiyle ehl-i melekûtu peyderpey görür. Ve âlem-i gaybe munbasıt olan o nûr, âlem-i mahsûsâta şems menzilesindedir. Bu nûr indinde, ayn-ı basîretin, ya’nî kalb gözünün nûru, nûr-i temyîz ile ictimâ’ edip muğayyebât olduğu hâl üzere münkeşif olur. Şu kadar var ki, çeşm-i his ile çeşm-i kalb arasında ince bir fark vardır. O farkın beyânı budur ki: Muhakkak çeşm-i hissi, ya’nî basar-ı ma’hûdu, duvar ve ifrât derecede uzaklık ve ifrât derecede yakınlık ve ecsâm-ı kesife ihcâb edip, idrâki murâd eden kimse ile idrâk edilecek olan şey arasına hâil olur. Ve bu hâl âlem-i histe âdet olarak zâhir olan bir kusûr ve aczdır. Meselâ bakmak istediğimiz bir manzaranın önüne bir adam gelse, onun vücûd-i

415 kesîfi gözümüze perde olur. Nazarımız o kesâfetten / nüfûz edip o manzarayı göremez. Bu adem-i rü’yet çeşm-i cism için bir kusûr ve aczdır. Fakat âlem-i hissin âdeti böyledir. Ve nebî veyâhut velî ba’zan bu âlem-i hissin âdetini hark eder ve yırtar. Nitekim (Sav) Efendimiz “Ben sizi verâ-i zahrımdan görürüm” buyurdular. Halbuki âlem-i hissin âdeti bir insanın önünden gözleriyle görmesi idi. Arkadan görmek ise hark-ı âdettir. Ve zamânımızda efkâr-ı münevvere ashâbından bulunduklarını iddiâ eden bir çok câhillere bu hark-ı âdeti inkâr ederler. Halbuki keşfiyyât-ı fenniyye bu humekânın inkâr-ı câhilânelerine peyderpey ce-

vap vermekte ise de, onlar bunun dahi farkında değildirler. Meselâ gözün önüne bir cism-i kesîf gelince ilerisini görmemesi âlem-i histe bir âdet iken, röntgen şua'sının keşfi bu âdeti bir dereceye kadar hark etti ve yırttı. Demek ki âlem-i histe vâkı' olan âdâtın ba'zı vesâit ile harkı kâbil imiş. İmdi bu hark-ı âdet için daha bir çok vesâit-ı mektûme vardır ki, onlar bu cehele-i münkirînin mechûlûdür.

İmdi evliyâ hakkında ibtidâ-i mükâşefât, onların sülûklerinin evvelindedir. Ve muhakkak mürîde en evvel keşf olunan şey âlem-i mahsûsâtandır ki, o mürîd keşfi cümlesinden olarak gelmekte olan bir adamı görür; yâhut onu ne halde bulunuyorsa o hâl üzere görür. Halbuki o mürîd Mekke-i Mükerreme'de iken gördüğü cihetle, kendisiyle mer'î olan kimse aralarında bu'd-i müfrit ve ecsâm-ı kesîfe vardır. Ve meselâ kendisi Fas gibi aksâ-yı Mağrib'de bulunduğu halde Ka'be'yi görür. Bu rü'yet bu'd-i müfrit / ve ecsâm-ı kesîfe mâni' olmaz. Bunlar ise âdeten âlem-i histe mâni'-i rü'yet idiler. Bu'd-i müfrit olduğu halde sadânın işitilmesi de böyledir. Bu hark-ı âdeti münkir olan cehele-i bî-dîne de, kezâlik keşfiyât-ı fenniyye-i ahîre cevap vermektedir. Nitekim İstanbul ile Londra ve Pâris aralarında bu'd-i müfrit bulunduğu halde telsiz telefon vâsıtasıyla İstanbul'da, buralardaki nutukları ve konserleri dinlemek mümkün olmaktadır. Ve ihtimâl ki âti-i karîbde mekân-ı baîddeki bir adamı da diğer bir vâsıta ile görmek de mümkün olacaktır. Fakat fennin vesâitü külfetli ve cüz'î bir ârıza-i tabîiyye ile haleldâr olabilecek bir şeydir. Velâkin bâlâda îzâh oluna rü'yet-i kalb avâz-ı tabîiyye ile haleldâr olabilecek mâhiyette değildir. Evâil-i hallerinde mürîdler indinde bu gibi hark-ı âdetler çok vâkı' olur. Hz. Şeyh-i Ekber (ra) "Allah Teâlâ'ya hamd olsun, ben bunu zevk ettim" ve kendi nefsimde bu gibi havârik-ı âdât vâkı' oldu, buyururlar. Ve eğer kendisinden havârik zuhûr eden mürîd, inâyet-i ilâhiyye ve verâset-i nebeviyye ile ihtisâs ehlinden olursa, ba'dehû bu âlem-i mahsûsâtın olan keşiften terakkî ve intikâl edip ehl-i melekûtu peyderpey görür. Ve eğer bu hark-ı âdet keyfiyyeti mürîdden munkatı' olmayıp devâm üzere olursa, böyle kimselere ıstılâh-ı muhakkıkînde "budelâ" ta'bir olunur.

Ma'lûm olsun ki, "budelâ" yedi kimseden ibâret olup bunlar yeryüzünde me'mûr-i ilâhîdirler. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) *Fütûhât-ı Mekkiyye*'in 198. bâbının otuzuncu faslında bunlara "abdâl" dahi tesmiye edip buyurmuşlardır ki: "Hak Sübhânehû ve Teâlâ yeryüzünü yedi iklim yapmıştır. Ve has kullarından yedi kimseyi intihâb etmiştir. Ve onların adını "abdâl" koymuştur. Ve her iklimin vücûdunu o yedi / kimseden biri ile hıfz eyler. Ben Mekke-i Mükerreme haremînde onlar ile cem' oldum. Ve

onlara selâm verdim ve onlar bana selâm verdiler; ve onlar ile mükâleme ettim.”

Ve eğer bu hark-ı âdet mürîde vakit vakit aralık ve fâsıla verirse, böyle olan kimse yâ vâris veyâ sâhib-i feterât olan âbiddir. “Vâris”den murâd hulkan ve irfânen kemâlât-ı muhammediyyeye nâil olan kimsedir. Ve bu zât-ı saâdet-simât ale'l-ekser ibâdullâhı irşâda me'mûr olduğundan, bi-hasebi'l-vazîfe kendisine havârıkın devâmı lâzım değildir. İrşâda müstaid olan kulûb-i za'îfeyi te'nîs ve tatmîn için, arasıra kendisinden hark-ı âdet vâkı' olur. Ve “sâhib-i feterât” olan âbidden murâd dahi, henüz hicâb-ı nûrânîden halâs olmamış olan sâlik-i âbiddir ki, onda hark-ı âdet telezzüzü vardır. Bu telezzüze olan meyli hasebiyle, hark-ı âdetin inkıtâ'ında yenisine intizâran sa'y ve ibâdâtını tezyîd eder. Binâenaleyh bu hark-ı âdet min-tarafillâh kendisine bir tâziyâne-i şevk olur. Bu zikr olunan hark-ı âdet âlem-i mahsûsâta âid olan kısımdır.

Âlem-i basîrete gelince ona hicâb yoktur. Çünkü âlem-i gayb ile ayn-ı basîret arasında mesâfe ve bu'd ve kurb-i müfrit yoktur. Ve ayn-ı basîretin hicâbı ancak kalbe müstevli olan gıtâ ve gâflet ve kibirdir. Ve bu hicâblar mücâhede ile mürtefi' ve kalb âyinesi silinerek mücellâ olduğu ve pastan temizlenip kendisine mukâbil olan şeyin aks etmesine müstaid bulunduğu vakit, âlem-i gaybin suverî lâyih ve zâhir olur. Lâkin zikr ettiğimiz gibi, her ne kadar ayn-ı basîret her bir şeye tahallül eder ve ona her şey münkeşif olur; ve âlem-i basîret için hicâb olmaz; ve ayn-ı basîret muğayyebâtı müşâhededen münkatı' olmaz ise de, burada başka bir hicâb-ı ilâhî vâkı' olur. Bu hicâb dahi, nûrânî bir hicâbdır. Ya'nî bu hicâb hazarât-ı vücûdiyyede, ya'nî vücûd-i mutlakın merâtibinde, tekevvün eden muğayyebât üzerine “Cevâd” ismi hazretinden münbasıt ve müstevli / olup, fakat bu muğayyebâtın cümlesine âmm olmayan nûrdur. Ya'nî ayn-ı basîreti münevver olan bir kimse âlem-i gaybe nazar ettiği vakit, muğayyebâtın hepsini birden müşâhede edemez. Ancak sen, son derece safâ ve celâ içinde olman ile berâber, Allah Teâlâ sana muğayyebâttan ne mikdârını göstermek murâd etmiş ise, onlardan sana o kadarı münkeşif olur. İşte bu hâl âlem-i gaybi müşâhededen basar-ı basîretin münkatı' olmamasıyla berâber, o basar-ı basîrete cânib-i Hak'tan çekilmiş olan diğer bir perdedir. Ve bu hâl, makâm-ı vahydir. Ve bu hâle delilimiz nefsimiz için bizim ona zevkımızdır. Ya'nî bu hâl bizim nefsimizde vâkı' olduğu ve bu hâli biz zevkan bildiğimiz cihetle böyle hükm ettik. Bu hâl ancak bizim nefsimize delil olur, başkalarına delil olamaz. Ve bizim gayrimiz, ya'nî bu hâle zevkan muttali' olmayanlar, için delil Hak Teâlâ'nın قُلْ.. وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَيْتُمْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَىٰ

(Ahkâf, 46/9) kavlidir. İmdi safâ-i

nebevî son derecede olmakla berâber, muğayyebât-ı umûr Hak Teâlâ'nın kendisine bildirdiği ve keşf ettiği kadar kendisine iğne burnu kadar yol açılmamış olan bir velînin hâli nasıl olur? Var kıyâs et! Ve işte bu ancak hicâb-i ilâhîdir. Ve bu hicâb-i ilâhî Kitâb-ı azîzde beyân buyrulmuştur. O da bu âyet-i kerîmededir. وَمَا كَانَ لِيُخْشِرَ أَنْ يَكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا (Şûrâ, 42/51). Ve âyet-i kerîmede فَيُوحِي بِأَذْنِهِ مَا يَشَاءُ (Şûrâ, 42/51) ya'nî "Dilediği şeyi kendi izni ile vahy eder" kavli, basar-ı basîretin müşâhededeki haddine işâret olduğu gibi إِنَّ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ (Ahkâf, 46/9) kavli dahi kezâlik âlem-i gaybden kendisine keşf olunan şeyin mikdârına işârettir.

İmdi o zât-ı muhterem keşf olunan şeyin te'sîrini âlem-i şehâdette görüp bu had ve mikdâr üzerine söz söyler de "Böyle olacak; ve böyle olmayacak; ve onun âkıbet-i emri bunadır" der. Bu ihbârâtın cümlesi kendisine vâkı' olan keşf mikdârı üzerinedir. Ve bu beyândan anlaşılır ki, evliyâullâhın / âlem-i şehâdette kıyâmete kadar hâdis olacak olan vukûât hakkındaki ihbârâtı ancak kendilerine vâkı' olan keşf mikdârıdır. Ve işte bu ayn-ı basîreti açık olan zevât-ı muhteremeye karşı bir hicâb-ı ilâhîdir ki, kişi âyîne-i kalbini tecliyyede son dereceye bâliğ olsa bile bu hicâbın refi delîl ile aklen ref olunamaz. Ya'nî böyle bir kimse aklen ne kadar teemmül ve tefekkür ederse etsin bu hicâbın refini ma'kûl gösterebilecek bir delîl bulamaz. Adem-i imkânın sebebi budur ki, bu hicâb, ancak ma'lûmât-ı gayr-i mütenâhiyyeye müteallık olan ilm-i ezelîdir. Ya'nî esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye nâ-mütenâhîdir. Ve ilm-i ezelî-i ilâhîde sâbit olan bu esmâ ve sıfâtın suver-i ilmiyyeleri de bittabi' nâ-mütenâhîdir. Halbuki gayriyyet-i itibâriyye ile zâhir olan vücûd-i mukayyede münhasır bulunan her bir şey mütenâhîdir. Zîrâ o vücûd bir had ve bir kayd sâhibidir. Binâenaleyh o vücûd-i mukayyedin ayn-ı basîreti, vücûd-i mutlakın merâtibinin vecihlerinden her hangi bir vechi ile, o vücûdda dâhil olan şeyi keşf edebilir. Ya'nî vücûd-i mukayyed vücûd-i mutlakın bilcümle şuûnâtını ihâta ile keşf edemez. Belki onda dâhil olan vücûh-i şuûnât-ı ilâhiyyeden her hangi bir vechi keşf edebilir. İhâta-i külliyye ancak, bu şuûnâtın sâhibi olan Allâh zü'l-celâl hazretlerine mahsûstur. Ve abd-i hâdisin ilmi ilm-i Kadîm'i aslâ ihâta edemez.

İmdi burada bir suâl vârid olup denilir ki: Sen bu kitabın birinci bâbında halîfeye "imâm-ı mübîn" tesmiye etmiş idin. Ve onun "imâm-ı mübîn"e hamli Hak Teâlâ'nın وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ (Yâsîn, 36/12) kavline müsteniddir, demiş idin. İmdi bu delile nazaran Hak Teâlâ halîfe olan insân-ı kâmilde her bir şeyi ihsâ buyurmuş ve ondan hiç bir şeyi setr etmemiş olmak iktizâ etmez mi?

Cenâb-ı Şeyh (ra) bu suâl-i mukaddere cevâben buyururlar ki: Bu âyet-i kerîme zikr olunan hicâb-ı ilâhînin adem-i vukû'una karşı bir delil olamaz. Zîrâ "külle şey'in"den murâd, insân-ı kâmilin mazhariyyet-i cem'iyye-i zâtîyye sâhibi olduğuna işârettir. Yoksa mine'l-ezel ile'l-ebed 420 zuhûr etmiş / ve edecek olan şuûnât-ı ilâhiyyeye muttali' olacağına işâret değildir. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) *Fusûsu'l-Hikem*'de *Fass-ı Uzeyrî*'de buyururlar ki: فمن المحال ان يعلمه الا هو فانها اى الاعيان المفاتيح الاول اعنى مفاتيح الغيب Ya'nî التى لا يعلمها الا هو وقد يطلع الله من يشاء من عباده على بعض الامور من ذلك "A'yânı Allah Teâlâ'dan gayri bir kimsenin bilmesi muhâldir. Zîrâ a'yân mefâtih-i üveldir, ya'nî mefâtih-i gaybdır ki, onları Allah Teâlâ'dan gayri kimse bilmez. Ve ba'zan Allah Teâlâ bundan ba'zı umûra ibâdından dilediği kimseleri muttali' kılar." İmdi Hak Teâlâ ezelen ve ebeden mütecellî olduğu ve insân-ı kâmil ise evveliyyet ve âhiriyyet ile mukayyed bulunduğu cihetle, mahdûdun nâ-mahdûdu ihâtası kâbil değildir. Hak Teâlâ o insân-ı kâmile, a'yân-ı sâbiteden ancak murâd ettiği şeyleri ızhâr eder. Ve Allah Teâlâ tecelliyât-ı ilâhiyyesinin adem-i tenâhîsini "Allâh'ın kelimâtı tükenmez" (Lokmân, 31/27) ve "Rabb'immin kelimâtı tükenmezden evvel elbette deryâ tükenir" (Kehf, 18/109) âyet-i kerîmelerinde beyân buyurmuştur.

Vaktâki bu adem-i tenâhî takarrur etti ve bizim için âlem-i gaybden keşf edilen şeyin mahdûdiyyeti sâbit oldu; imdi bu makâm-ı keşifte olan kimseden her hangi bir şahıs hakkında, onun zâhiri üzerinde bundan, ya'nî onun ayn-ı sâbitesine taalluk eden âlem-i gaybden, bir şey zuhûr etse, buna "firâset-i şer'iyye" denir. Ve o derecât-ı mükâşefenin a'lâsıdır. Zîrâ mükâşefenin dereceleri vardır. Ba'zıları âlem-i misâlden vâkı' olur. Ve bu âlemden olan keşf muhakkak ve sâbit olmaz. Zîrâ burada mahv ve isbât vardır. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ (Ra'd, 13/39). Ve sâlik bu âlemde gördüğü bir şeyin vukû'undan haber verdiği halde, o şey âlem-i şehâdetde zâhir olmaz. A'yân-ı sâbitenin keşfi ise, aslâ tahallûf etmez; zîrâ kazâ-yı mübremdir. Ve Kitâb-ı azîzden bu keşfin hazzı / ان فى ذلك لآياتٍ للمتوسمين (Hicr, 15/75) âyet-i kerîmesidir. Zîrâ onlar, ya'nî âlem-i gaybden olan şeyler, için histe alâmetler ve suver-i hissiyye ve zâhirenin arasıyla âlem-i gayb arasında irtibât vardır. Zîrâ ان الله خلق آدم على صورته hadîs-i şerîfinin bir ma'nâsı dahi Âdem'in rûhu sûretinde ve rûhunun dahi ayn-ı sâbitesi sûretinde halk buyrulmuş olmasıdır. Ve "sûret"ten murâd onun "ma'nâ"sıdır. Ve bu firâset-i şer'iyye firâset-i hikemiyye hilâfına olarak zevka mevkûf olan bir ilimdir. Ya'nî tedris ve tederrüs ile ve mütâlaa-i kütüb ile tahsîl olunamaz. Fakat firâset-i hike-miyye tecrübe ve âdete müstenid bulunduğundan ta'lîm ve taallûm olu-

nabilir. Ve ta'lim ve taallüm ile tahsîl olunan bu firâset-i hikemiyye ba'zan doğru olmayabilir. Halbuki firâset-i şer'îyye bu şânın ehli indinde, ya'nî firâset-i şer'îyye ehlinin indinde, onun tekzîbine yol olmayan bir firâsettir. Çünkü Allah Teâlâ'nın nûrudur; ve ancak hakâyık-ı eşyâya ittılâ'ı i'tâ eder. İşte firâset-i şer'îyye böyle olur. Ve onun sebab-i husûlû bizim bâlâda zikr ettiğimiz gibi, mir'ât-ı kalbe cilâ vermektir.

İmdi firâset-i şer'îyye ayn-ı basîretin hicâbdan ârî olması sebebiyle, âlem-i gaybî müşâhededen ibâret ise de, Allah Teâlâ hazretleri ba'zan bu firâset-i şer'îyyeyi bildirdiği bir âlime, mevcûdâtın bâtınını gösterdiği gibi, o mevcûdâtın zâhirinde dahi alâmetler kılar. Nitekim harama nazar etmiş olan bir kimseyi Hz. Osman (ra) efendimizin muâheze buyurduğu haberi bize vârid oldu. Hîn-i muâhezede o kimse Hz. Osman efendimize hitâben: "Resûlullâh (sav) Efendimiz'den sonra vahiy mi geliyor?" dedi. Hz. Osman efendimiz cevâben: "Hayır, velâkin Resûlullâh (sav) اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله buyurdular. Ben senin bu harâma nazarını gözlerinde gördüm" buyurdu. Ve bu alâmetler ancak bir takım hicâblardır ki, Allah Teâlâ bu firâset sâhiblerine karşı kulûb-i zaîfenin / te'nîsi ve bu kulûbun onlara meyli için, gayrın gözlerine nasb eder. Zîrâ eğer sana Nebî (as) dan başkası, ben ancak bu keşf ettiğim şeyi, nûr-i yakînin kitâb-ı hafız, ya'nî levh-i mahfûz, üzerine inbisât ettiği vakit gördüm; onda senin fîline nazar ettim ve aleyhine hükm eyledim, dese bu sözde kâilin sıdkını görmekle berâber, kulaklar atar ve ehemmiyet vermez; ve nüfûs ondan münkabız olur. Zîrâ kâil sırf ahvâl-i bâtıneden haber verdi. Fakat bu ihbâr, alâmât-ı zâhireye taalluk ettiği vakit, kalb ve hâtır-ı zaîf اتقوا فراسة المؤمن kavlindeki delîl-i şer'inin kuvveti ile sâkin olur. Ya'nî sâmi' der ki: "Bu zâtın haberi doğrudur; ve bu gibi ahvâl-i bâtınenin inkişâfına delîl-i şer'i de vardır." Ve işte bundan dolayı firâset-i şer'îyye sâhiblerine karşı ba'zı îmân müctemi' olmakla berâber, "Belki bu adam kâhindir, yâhut sâhib-i re'y ve zekâdır. Benim bu hâlimi kehânet veyâ re'y ve zekâ ile bildi" diye onu ithâm eyler.

§

T E N B İ H

[F İ R Â S E T - İ H İ K E M İ Y Y E V E
Ş E R ' İ Y Y E N İ N M U K A B E L E S İ]

§

Kasd ettiğimiz garaz hakkında bâbdan bizim için bir şey bâkî kaldı

ki, o da şer'îyye ve hikemîyye olan iki firâset hakkında mukâbele ile tashîh-i nüshateyndir. Ve beyânı budur ki, muhakkak bir kâil, 'Sizin indinizde mukâbele vardır. İmdi bu firâset-i şer'îyyeden eşkar ve ezrak ve azîm-i enf ve mu'tedil-i kühûlenin hazzı nerededir?' diyebilir. Biz deriz ki, sen bir ârif suâli sordun. Ve biz inşâallâhü Teâlâ senin suâlini eyser-i şey ile sana zübde ve telhîs ederiz. O da budur ki, biz firâset-i hikemîyyeye nazar ettik. Onun erbâbını ve ona kâil olanları ve onun hükmü ile kâtı' olanları iki tarafa ve vasata râci' gördük. Ve onlar, eşyâyı mezmûma ve mahmûda taksîm edip, vasatta olanın hepsini hayır ve mahmûd kıldılar. Ve iki taraftakilerini zemm ve şer kıldılar da ebyaz-ı şedîd ve eşkar-ı şedîd-i ezrâk hakkında zemmden işittiğin şeyi söylediler. Ve o gayr-i mahmûddur. Ve kezâ siyâh-ı ekhal-i şedîd ve burnu ince olmak, bunun hepsi cidden mezmûmdur. / Ve iki tarafın birisine meyl-i küllî ile gayr-i mâil olup, onların beyninde mu'tedil olan, firâset-i hikemîyyede evvelce tekaddüm eden şey hasebi üzere mahmûddur. Vaktâki biz onları, bu eşyâyı bu derece üzerine hasr ve kasr ettiklerini gördük, bu âlemde buna nazar ettik ki, hüsn ve kubh nerede zâhir olur. Böyle olunca biz dedik ki, hüsn ve kubh ancak şer'an mevcûddur. Bizim için buna delîl kâim oldu. Vaktâki biz muhakkak hamd ve medh ve zemm şer'an her hangi bir cihetten fiil üzerine olduğunu gördük. İki tarafı ve ortayı nasıl cem' ettiğimize nazar ederiz. Ve iki tarafı mezmûm yapmağa ve mahall-i itidâl olan vasatı da mahmûd kılmağa kasd ederiz. İmdi biz deriz ki, insan bâtinî-i mahz olmaktan hâlî değildir. O da bizim indimizde hâlen ve fiilen tecrîd-i tevhit ile kâil olandır. Ve bu ahkâm-ı şerâyi'in ta'tiline müeddî olur. Ve biz deriz ki, bu bizden baîddir. Ve kavâid-i dînden bir kâideyi hedm eden her bir şey itlâk ile mezmûmdur. Allah Teâlâ bizi ve sizi bundan hıfz eylesin! Veyâhut zâhirî-i mahz olmaktan hâlî olmayıp tescîm ve teşbîhe müeddî olmak cihetinden söz söyler. İmdi bu da onun gibi şer'an zemme mülhaktır. Veyâhut fehm-i lisân üzere şer'iatle câri olmaktan hâlî değildir. Adım adım şâri'in yürüdüğü cihette yürür ve şâri'in tevakkuf ettiği cihette tevakkuf eder. Ve işte bu vasattır. Ve onun için muhabbetullâh bununla sahîh olur. Hak Teâlâ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ (Âl-i İmrân, 3/31) ya'nî "Bana tâbi' olunuz ki, Allah Teâlâ size muhabbet etsin ve zünûbunuzu mağfiret eylesin!" buyurur. İmdi ittibâ'-ı şâri' ve onun ıktifâ-i isri abd için muhabbetullâhı sahîh kılar; ve zünûbu ğafr eder; ve saâdet-i dâimeyi hâsıl eyler. Allah Teâlâ seni azîz eylesin! İşte iki nüshanın vech-i mukâbelesi / budur.

Eğer bir kâil derse ki: "Bu tekâbülü teslim ettik; ve o sahîhdir. Nama-za ve cemâate hazır olan bir racül-i sâkini gördüğüm vakit ale't-ta'yîn insandan onu nasıl temyîz edelim? Halbuki o, bununla berâber münâfık-ı

musırrdır.” Biz deriz ki, bu bâbda bir mahal tekaddüm etti. Velâkin suâl ettiğin şey üzerine bizim sana cevap vermemiz lâzım geldi. Ve beyânı budur ki, muhakkak sükûn ve salâta huzûr ve onların eşbâhı âlem-i gaybdendir. Ve onun kâfir oluşu onun sırrındadır. O da âlem-i gaybdendir. Ve bizim için firâset-i şer’iyye hâsıl olduğu vakit, kendi nefislerimizde onun kâfir olduğuna hükm eder ve onu bırakırız. Ve kelime-i tevhîdiyyenin zuhûrundan nâşi, onun malı ve demi şer’an mahfûzdur. Onun için bizim muâmelemiz bu nesak üzeredir. Ve bunun gayri ile mükellef değiliz.

Allah Teâlâ seni muvaffak eylesin! İşte firâset-i şer’iyye ve hikemiyyenin telhîsi budur. Onları sana gâyet-i îzâh ve tebyîn ile îzâh ettim. Ve onların esbâb-ı husûliyle nefsinde amele ve onlara vukûf ile tahalliye Seyyid’imiz Allah Sübhânehû muvaffak eder. Zîrâ o buna kâdirdir. Ve bununla iğnâ eyler.

Ya’nî bu sekizinci bâbda kasd ettiğimiz garaz hakkında bizim için beyânı muktezî bir şey daha kaldı ki, o da firâset-i hikemiyyede zikr olunan ahvâlin firâset-i şer’iyyeye tatbîkı ve bunların iki nüshada karşılaştırılmak sûretiyle tesbîtidir. Ve beyânı budur ki: Birisi çıkıp “Sizin indinizde mukâbele usûlü vardır. Binâenaleyh firâset-i hikemiyyede zikr ettiğiniz eşkar ve ezrak ve azîm-i enf ve mu’tedil-i kühûlenin firâset-i şer’iyyedeki hazzı ve mukâbili nerededir?” diyebilir. Biz cevâben deriz ki, sen bir ârife lâıyk olan suâli sordun. Ve inşâallâhü Teâlâ biz senin suâlini sana / kolaylıkla zübde ve telhîs ederiz. Ve o zübde de budur ki: Biz firâset-i hikemiyyeye nazar ettik. Onun erbâbını ve ona kâil olanları ve o firâsete göre hükm-i kat’î verenleri, ifrât ve tefrîttan ibâret olan iki tarafa ve i’tidâlden ibâret olan vasata râcî’ olduklarını gördük. Ve onlar eşyâyı mezmûm ve mahmûd kısımlarına taksîm edip vasatta olanların hepsini hayır ve mahmûd ittihâz ettiler. Ve vasatın iki tarafındakileri mezmûm ve şer kıldılar da, pek beyaz ve pek kızıl ve mâvi hakkında zemm kısmından bâlâda işittiğin şeyi söylediler ki, o gayr-i mahmûddur. Ve kezâ pek siyâh ve pek kudretten sürmeli göz ve burnu ince olmak bunun hepsi cidden mezmûmdur. Ve iki tarafın birisine meyl-i küllî ile gayr-i mâil olup, onların beyninde mu’tedil olan, firâset-i hikemiyyede mukaddemâ zikri geçtiği üzere mahmûddur.

Ya’nî gözün siyâha mâil kestâne renginde olması ve kudretten olan sürmesi pek şedîd olmaması ve burnun ne ince ve ne de kalın olmaması mahmûddur. Vaktâki biz firâset-i hikemiyye ehlinin bu eşyâyı bu kadr ve derece üzerine, ya’nî ifrât ve tefrît ve i’tidâl üzere hasr ve kasr ettiklerini gördük, bu âlem-i sûrette hüsn ve kubhun nerede zâhir olduğuna nazar ettik. Bu nazar netîcesinde dedik ki, hüsn ve kubh ancak şer’an mev-

cûddur. Ve hakikat-ı vücûdda hüsn ve kubh yoktur. Zîrâ bu sıfatlar vücûdât-ı kesîfenin icâbâtıdır. Ve vücûdlar ise müstakıl olmayıp izâfî olduklarından, onlardan zâhir olan sıfatlar dahi umûr-ı ademiyyedendir. Ve âlem-i sûret âlem-i tekliftir. Binâenaleyh sûret-i insâniyyeden zâhir olan efâlden şer'in "hasen" dediği hasendir; ve "kabîh" dediği dahi kabîhtir. Böyle olunca, hüsn ve kubh şer'an mevcûd olmuş olur. / Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bu ma'nâyı te'yîden *Fusûsu'l- Hikem*'de *Fass-ı Yûnusi*'de şöyle buyururlar: *فما مذموم الا ما ذمه الشرع فان ذم الشرع لحكمة يعلمها الله او من اعلمه الله* Ya'nî "Şer'in zemmettiği şeyin gayri mezmûm yoktur. Zîrâ şer'in zemmi hikmetten nâşidir ki, onu Allah bilir; yâhut Allâh'ın bildirdiği kimse bilir." İmdi mâdemki hüsn ve kubh ancak şer'in çizdiği dâireye göredir; o halde şer'in ta'yîn ettiği kavâid bizim için bir delil-i kâim olur. Ve şer' efâl-i insâniyyenin ifrât ve tefrîtinin mezmûm ve i'tidâlini mahmûd olarak göstermiş olduğundan, biz insanın zâhirine taalluk eden efâl üzerine şer'in verdiği bu hükmü, bâtına taalluk eden firâset-i şer'iyye ile mukâbele ve tatbîk ederek iki tarafı, ya'nî ifrât ve tefrîti; ve ortayı, ya'nî i'tidâli nasıl cem' ettiğimize nazar ederiz. Ve firâset-i şer'iyyede dahi bu iki tarafı mezmûm ve mahall-i i'tidâl olan vasatı da mahmûd yapmağa kasd ederiz de deriz ki:

İnsan bâtinî-i mahz olmaktan hâlî değildir. O da bizim indimizde hâlen ve fiilen tecrîd-i tevhîd ile kâil olandır. Ya'nî zevkan vahdet-i vücûdu müdrîk olup bilcümle efâlinde bu zevkine göre hareket eden kimsedir ki, mecâzîb-i ilâhiyyedir. Ve bu hâl ahkâm-ı şerâyi'in ta'tiline müeddî olur. Zîrâ şeriat isneyniyyet zevkî üzerine müsteniddir. Halbuki bu gibi kimselerin nazarında ikilik kalmamıştır. Kâlen ve ilmen vahdet-i vücûdu müdrîk olanların bu bahiste yeri yoktur. Ve biz deriz ki: Bâtinî-i mahz olup ta'tîl-i şerâyi' vartasına düşmek bizden uzaktır. Zîrâ kavâid-i dinden bir kâideyi hedm eden her bir şey, ale'l-ıtlâk mezmûmdur. Allah Teâlâ bizi ve sizi bu vartaya düşmekten hıfz eylesin! Zîrâ bu âlem-i his ve şehâdet, dâr-ı teklîf / ve mevtın-ı a'mâldir. Veyâhut insan, zâhirî-i mahz olmaktan hâlî olmayıp teccîm ve teşbîhe müeddî olmak cihetinden söz söyler. Ya'nî Hakk'ı sûretle takyîd ve tahdîd eyler. İşte bu da bâtinî-i mahz olmak gibi şer'an zemme mülhaktır. Bu iki halden evvelkisi "tenzîh-i sırf" ve ikincisi "teşbîh-i sırf" olmakla ikisi de şer'an mezmûmdur. Ve bunun birisi ifrât ve diğeri tefrîttir. Veyâhut insan, fehm-i lisân, ya'nî kelâmdan münkeşif olan ma'nâ, üzerine şeriatle cârî olmaktan hâlî değildir. İmdi o kimse Kur'ân ve Hadîs'e bakıp adım adım şâri'in yürüdüğü cihette yürür ve durduğu yerde durur. Ya'nî şâri' tenzîhden ne mikdâr beyân etmiş ise onu alır; ve teşbîhden ne teblîğ etmiş ise onu tebelluğ eyler. Binâenaleyh tenzîh ve teşbîh beynini cem' eder. Ve işte bu vasattır.

Nitekim Hz. Şeyh (ra) *Fusûsu'l-Hikem*'de **Fass-ı Nûhî**'de beyân buyururlar:

فان قلت بالتنزيه كنت مقيدا وان قلت بالتشبيه كنت محددا
وان قلت بالامرین كنت مسددا وكننت اماماً بالمعارف سيداً

Tercüme: “Eğer sen tenzîhe kâil olur isen mukayyid olursun. Ve eğer teşbîhe kâil olursan muhaddid olursun. Ve eğer emreyn ile kâil olursan müseddid olursun; ve maârifte imâm ve seyyid olursun.”

Ve böyle kimse için bu tarz hareket ile muhabbetullâh sâbit ve sahîh olur. Hak Teâlâ *فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ* (Âl-i İmrân, 3/31) ya'nî “Bana tâbi' olunuz ki, Allah Teâlâ size muhabbet etsin ve zünûbunuzu mağfîret eylesin!” buyurur. İşte bu âyet-i kerîmeye nazaran ittibâ-i şâri' ve onun / isrine iktifâ, abd için muhabbetullâhı sâbit kılar; ve böyle bir kimseyi Allah Teâlâ sever ve onun zünûbunu ğafr ve setr eder. Ve Allah Teâlâ'nın muhabbet ettiği kimse elbette saâdet-i dâimeye nâil olur. Allah Teâlâ seni azîz etsin! İşte iki nüshanın, ya'nî firâset-i hikemiyye ve şer'iyenin, vech-i mukâbelesi budur. 430

Bir kâil çıkıp derse ki: “Pek a'lâ, firâset-i hikemiyyedeki iki cihetle vasatı, ya'nî ifrât ve tefrît ile i'tidâli ve buna mukâbil firâset-i şer'iyedeki ifrât ve tefrît ile i'tidâli anladık ve kabûl ettik; ve onun sıhhati nazarımızda sâbit oldu. Fakat namaza ve cemâate hazır olan ve kendisinde sükûnet bulunan bir adamı gördüğüm vakit, saâdet veyâ şekâvetini tayîn etmek üzere insanların içinde onu nasıl temyîz edelim? Halbuki o bu sûretle zâhirde şâri'in isrine iktifâ etmekle berâber, bâtınında münâfık-ı musırrdır. Binâenaleyh onun zâhirine bakarak verdiğim hüküm yanlış olacaktır.”

Biz cevâben deriz ki: Bu babdaki beyânâtımızın zımnında bir mahal tekaddüm etti. Zîrâ biz bu bâbın fashının ibtidâsında dedik ki: “Herkes Allah Teâlâ nûr-i yakîni vehb etmedi; ve onun ayn-ı basîretinden hicâb-ı ğitâyı izâle eylemedi ki, firâset-i şer'iyeye ehli silkinde muntazam olsun. Onun ibâdından ancak ona havâs fâiz olur. Bu kitabımız ise havâs ve avâm içindir. Firâset-i şer'iyeye sâhibi olmayanların istifâdesi için alâ-mât-ı zâhireye taalluk eden firâset-i hikemiyyeyi beyân ettik.” İmdi senin suâlin bu sözlerin zımnında hall edilmiştir. Fakat bu suâline vâzıh bir cevap da vermemiz de lâzım geldi. O da budur ki: Muhakkak sükûn ve namaza hazır olmak ve onlara müşâbih olan efâl âlem-i şehâdettendir. Ve onun kâfir oluşu, o kimsenin sırrındadır; o da âlem-i gaybdendir. Ve bizim için firâset-i şer'iyeye hâsıl olup da onun sırrına muttali' olduğumuz vakit kendi nefislerimizde onun kâfir olduğuna / hükm eder ve onu kendi

hâlinde terk ederiz; ve onun bâtınını ifşâ ve ızhâr etmeyiz. Ve o kimse zâhirde kelime-i tevhîdiyyeyi kâil olduğu için, onun malını ve demini şer'an muhâfaza ederiz. İşte zâhirde mü'min ve bâtında kâfir olan münâfık hakkında bizim muâmelemiz bu tarzdadır. Ve şer'an bunun gayri ile mükellef değiliz. Muâmelât-ı husûsiyyemize gelince, onun bu hâli firâset-i hikemiyyede gösterilen şemâil-i mezmûme ile alâkadâr olacağından, muâşeret ve muhâlelet emrinde dahi firâset-i hikemiyyenin gösterdiği düstûra nazaran hareket ederiz.

Allah Teâlâ zâhirde firâset-i hikemiyyeye ve bâtında dahi firâset-i şer'îyyeye muvaffak eylesin! İşte firâset-i şer'îyye ve hikemiyyenin telhîsi budur ki, bunlar desâtîr-i esâsiyyedir. Onları sana pek açık bir sûrette beyân ettim. Ve bu iki firâsetin esbâb-ı husûlüyle nefsinde amele ve onlara vukûf ile tezeyyüne Seyyid'imiz Allah Sübhânehû muvaffak buyurur. Zîrâ Allah zü'l-celâl hazretleri her şeye kâdir olduğu gibi buna da kâdirdir. Ve bu iki firâseti sana ihsân ile iğnâ buyurur.

§ § §

D O K U Z U N C U B Â B

Kâtibin ve Sıfâtının ve Kütübünün Ma'rifeti Beyânındadır

§ §

Şemâilinde ber-güzide olan âkıl ve zîbâ-endâm ve zekî bir kâtibi üzerine lâzım kıl, ki uzaktan bakışın ile sır söylersin; o senin göz ucu ile nazarının cevâbını işâretle anlar.

Allah Teâlâ imâmı muvaffak eylesin! Ve onu arka ve ön olmayan ci-hete sâlik kılsın! Kâtib latif ve kerîm ve şerîf olan bir mevcûddur. Âlem-i gayb onun şerefine ve itilâsına atbaktır. Sâhib-i sır İdrîs nebî (as)'dır. Ve o, ilk kalem ile yazı yazan kimsedir. / Ve o sâhib-i halâ-i kalbdır. Ve onun gîtâsı vardır. Ve hayrın men'inin ve itâsının zimâmı onun elindedir. Ve o onun bâhir olan ziyâsı ve onun rif'atı arasında cevelân eder. Ve onun şu-â'ı ve ziyâsı beyninde mütereddid olur. Kur' ve bu'd üzerine evâmirin müneffizidir. Evvel ve sonra emir sâhibi olan kimsenin sırrını âlimdir. Ganî yapar ve fakîr kılar; imsâk eder ve îsâr eyler. Ve onun sicilli nefsi külliyyedir ki, o imâmın mutmainne ve râzîyye ve merzîyye ile mevsûf olan harem-i zekîyyesidir. Onun rakk-ı menşûrunda ulûm-i berzâhiyye yazılmıştır. İmdi karâtîs-i ecsâm safahâtı üzerinde âsârı zâhir olan şey indinde, buna emr-i imâmın "nüfûz"u ta'bîr olunur. Ve biz inşaallah bu bâbda iki fasılda kâtibin sıfatını ve kitâbı zikr ve beyân ederiz. واللہ المؤید لا رب غیرہ

Bu bahsi îzâh için bir mukaddime irâdî icâb eder. Ma'lûm olsun ki, Âdem âlemin zübdesi olduğu ve âlemde her ne mevcûd ise cümlesinin Âdem'de bulunduğu yukarıda geçen bahislerde îzâh edilmiş idi. Âlemin rûhu ve halifesi rûh-i küllî-i muhammedî (sav)dir. Ve nefsi küllî-i âlem o rûh-i küllînin mutmainne ve râzîyye ve merzîyye sıfatlarıyla mevsûf ve pâk ve müzekkâ olan halîlesidir. Ve rûh-i küllî "Âdem-i hakîkî"dir; ve nefsi küllî "Havvâ"dır ki, bunlar vücûd-i hakîkî-i Hak'ta mündemic

kuvve-i külliyye-i vehmiyyenin te'sîriyle cennet-i zâttan, âlem-i isney-niyyetten ibâret taayyünât-ı kesîfe mertebesine اِهْبِطْ (Bakara, 2/36) emriyle hubût ve nüzûl ettiler. Ve rûh-i küllî ile nefis-i küllînin ictimâ'ından lâ-yuad ve lâ-yuhsâ ervâh ve nüfûs-i cüz'îyye mütevellid olup yekdiğeriyle ictimâ' ettiler. Ve bunların ictimâ'ından dahi onların misilleri olan ervâh ve nüfûs-i cüz'îyye müteselsilen / zuhûr etti ve edegelmekte bulundu. İmdi nefis-i külliye vârid olan ahkâm rûh-i küllîden gelir. Ve nefis-i küllî ahkâm-ı sıfâtiyyesine değil, belki rûh-i külliye tâbi' bulunduğundan bu hususta mutmainnedir. Ve zevci olan rûh-i küllînin hükmünden râzıdır; ve zevc-i indinde de merziyyedir. Binâenaleyh kendisi sıfât-ı tabiyye-i mülevvesesinden pâk ve zekiyyedir. Fakat nüfûs-i cüz'îyye kuvâ-yı vehmiyyenin, ya'nî şeyâtîn-i cinnin, te'sîriyle zulmet-i tabiyyeye mâil ve ervâh-ı cüz'îyyenin da'vetinden gâfil olduklarından onlara hakikat-i hâli telkîn edecek bir dâ'î lâzımdır. Ve bu dâ'îler de enbiyâ (aleyhimü's-selâm) ile onların verese-i kâmilleri'dir. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bu dâ'îlerden biridir ki, bu kitabıyla ibâdullâhı hakâyıka da'vet buyururlar.

İmdi "kalem-i a'lâ," "akl-ı küll"den ibârettir. Ve o cevher-i amâda taayyün-i melekûtîdir ki, onda bütün eşyâ meknûndur. "Levh-i mahfûz," "nefs-i küllî"den ibârettir. Ve o taayyün-i melekîden ibârettir ki, "kalem"-de mevcûd olan şeyin tafsili, onda ilkâ-i kalem ile mütehakkıktır. Ve bu levh "ümmü'l-kitâb"dır. Ve burada kitâbet-i rakamiyye, ya'nî işâret-i mahsûse yoktur; belki kitâbet-i maânî vardır ki, akıldan nefse ilkâ olunur. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ (Ra'd, 13/38-39). Ya'nî "Âcâl-i halâktan her bir ecâl için bir kitap vardır ki, Allah Teâlâ dilediği şeyi mahv eder ve isbât eder. Ve ümmü'l-kitâb onun nezdindedir ki, onda mahv ve isbât dâhil değildir." Zîrâ o levh kendilerinde mahv ve isbât olan diğer kitapların hilâfına olarak tağayyürden mahfûzdur. Ve bu "kalem-i a'lâ" mevcûd olması icâb eden şeyleri "levh-i mahfûz"a yazdı. Ve yazmaktan ferâğat eyledi. Ve (Sav) Efendimiz'in جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَاتِبٌ buyurduklarının ma'nâsı budur. Ve kudret-i ilâhiyyenin mezâhirinden ibâret olan kuvâ-yı rûhâniyye, ya'nî melâike-i 435 kirâm çoktur. Onların ba'zısı "kalemler"dir ki, / kalem-i a'lâda olan şeyden bir mikdâr onda meknûndur. Ve onların ba'zısı "elvâh"dır ki, her "kalem" kendisine âid olan levhe nukûş-i hurûfiyye mesâbesinde olan suver-i mahsûseyi yazar. Ve bu "kalemler" her vakit kitâbet içindedir. Ba'zan yazdıkları mahv olur ve ba'zan dahi sâbit kalır. Ve server-i âlem (sav) Efendimiz Mi'râc'da bu "kalemler"in sarîrini, ya'nî cızırtılarını işittiler. Velâkin "kalem-i a'lâ" kurumuştur; ve artık hâlen yazmaz.

Bu îzâhâtan anlaşılır ki, "akıl" halife olan "rûh"un vezîri olduğu gibi,

onun kâtibi olan kuvve-i hayâliyyenin yed-i yemîninde “kalem”dir ki, halîfeden kâtib-i hayâle vârid olan emri nefis-i külli levhi üzerine yazar. Fakat “akıl” ile “nefis”ten başka daha bir çok “kalemler” ve “levhler” vardır ki, onlar da sırası düştükçe ileride peyderpey izâh olunur.

Ve bu da ma'lûm olsun ki, vücûdât-ı izâfiyyenin ve keserâtın aslı hayâldir. Ve bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mahall-i zuhûru ancak âlem-i hayâldir. Ve bu hayâl vücûd-i hakikî-i Hak'ta vâkı' olduğundan onda dâimâ hakikat cilve-gerdir. Binâenaleyh âlem-i kebîrin kâtibi “hayâl”dir. Ve âlem-i sağîr olan vücûd-i insânîdeki “kâtib” dahi ondaki “kuvve-i hayâliyye”dir. Zîrâ insanın bütün itikâdâtını tesbît eden kuvve-i hayâliyyesidir. İmdi hayâlin hakkı olduğu gibi, bâtıl da vardır. Ve hayâl-i hakkın mükevvinini “akıl”dır; ve hayâl-i bâtılın mükevvinini “kuvve-i vâhime”dir. Zîrâ “kuvve-i fikriyye” aklı tâbî' olursa ona “zâkire-i mütefekkiye” derler; ve eğer vehme tâbî' olursa ona “mütehayyile” derler. Beyt:

فیض بدلم ز عالم قدس بریز تا محو شود خیال باطل زدلم

Tercüme: “Yâ Rab, âlem-i kudsten gönlüme bir feyz dök, tâ ki gönlümden hayâl-i bâtıl zâil ve mahv olsun!”

/ Mâdemki kâtibin iyisi ve fenâsı vardır, o halde sen ma'nâda şemâilî ber-güzîde ve mevzûn olan hayâl-i hakkı; ve sûrette dahi firâset-i hiki-miyye bahsinde beyân olunan evsâfî hâiz zekî bir kâtibi intihâb et ki, sen onunla uzaktan sır söyleşesin; ve o kâtib kemâl-i zekâvetinden senin göz ile olan işâretindeki maksûdunu fehm ede!

Allah Teâlâ imâm olan rûhu avâyık-ı hayâliyyede bırakmayıp zâtına mazhariyyete muvaffak eylesin; ve onu ön ve arka olmayan cihete, ya'ni “lâ-taayyün” âlemine sâlik kılsın! Zîrâ ön ve arka âlem-i taayyünâtın itizââtındandır. Kâtib-i ma'nâ bir mevcûddur ki, latiftir, kesif bir şey değildir. Ve kerîmdir, zîrâ bezl-i vücûd husûsunda aslâ imsâk etmez. Ve şerîftir, zîrâ mertebesi vazî' olan havâss-i zâhireden değildir. Onun şerefine ve itilâsına âlem-i gayb pek ziyâde mutâbıktır. Zîrâ âlem-i şehâdet âlem-i süflidir. Ve âlem-i gayb âlem-i ulvîdir. Ve kuvve-i hayâliyye dahi bu sıfatı hâizdir. Âfâkta bunun nazîri sâhib-i sır olan İdrîs (as)'dir. Zîrâ İdrîs (as) riyâzât-ı şâkka ile nefisini sıfât-ı hayvâniyye ve küdürât-ı tabîiyye ve nakâis-ı ârızadan tathîr etmiş ve akl-ı mücerred hâline gelmiştir. Ve âlemde “akl-ı küllî” “kalem-i a'lâ”dır; ve Âdem'de akl-ı cüz'î “kalem-i esfel”dir. Binâenaleyh İdrîs (as)ın beyne'l-beşer ilk def'a “kalem” ile yazı yazması hükm-i bâtının zâhirde bürûzundan ibâret olur. Ve akıl, kâtib olan “hayâl”in sağ elinde “kalem” mesâbesindedir; ve “nefis,” “levh” mesâbesindedir. Ve kânûn-i akli ile nefiste tekevvin eden kazâyây-ı fikriyye levh-i mahfûzda yazılmış olan suver-i vücûdiyye mesâbesin-

dedir. İşte bunun için (Sav) Efendimiz *اول ما خلق الله* ve *اول ما خلق الله العقل* buyurdu. Ve “kalem,” “akl-ı evvel”den ibârettir. Ve hayâlin asl-ı vücûd olduğu yukarıda zikr olundu. Zîrâ vücûd-i hayâl olmasa, aklın / mahall-i tasarrufu bulunmaz. Ve o kalem halâ-i kalb sâhibidir ve gîtâ sâhibidir. Ya’nî kalem-i aklın zâhirdeki kâş kalemî müşâbeheti vardır. Zîrâ zâhirdeki kalemin içi boştur ve dışı da gışâ ile mestûrdur. Akıl dahi böyledir. Cevfi hâli ve sâlimdir. Ve vehim ve kuvâ-yı sâire gibi gışâvât-ı muhtelif ile muhât ve mestûrdur. Ve hayrın men’inin ve itâsının dizgini o kâtibin elindedir. Zîrâ kâtib esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mahall-i tecellisidir. Elindeki kalemi sırr-ı kader dâiresinde icâle eder. “Mânî” isminin hükmü ile men’ ve “Mu’tî” isminin hükmü ile itâ eder. Ve “Mudill” isminin hükmüyle hayrı men’ ve şerri itâ eder. Ve “Hâdî” isminin hükmüyle şerri men’ ve hayrı itâ eder. Ve kalem-i akl, kâtib-i hayâlin bâhir olan ziyâsı ve onun rifâti arasında cevelân eder. Zîrâ mertebe-i hayâl aslâ zulmet kabûl etmeyen bir âlem-i rûhânîdir. Bunun için o sahâda tekevvün eden suver-i ma’neviyye aslâ basar-ı basîretten istitâr etmez. Ve âlem-i zâhirde ise nûr ve zulmet yekdiğerini ta’kib ettiğinden, suver-i mahsûse çeşm-i zâhire kâh bâriz ve kâh mahfî olur. Ve onun mertebesi âlem-i mahsûsâta nazaran refî’dır. Ve kalem-i akl onun şua’ı ve ziyâsı arasında gidip gelir. Ve o kalem-i akl kâtibin halîfeden aldığı emri uzak ve yakın üzerine infâz eder. Zîrâ bu’d ve kurb hasâis-ı cismâniyyedendir. Âlem-i ma’nâ olan hayâlde kurb ve bu’d müsâvîdir. Ve o kalem-i akl, evvel ve sonra kendisine emir vârid olan kimsenin sırrını âlimdir. Ya’nî suver-i ilmiyye-i ilâhiyye suver-i hayâliyyedir; hâricte vücûdu yoktur. Ve kezâ vücûd-i Hakk’ın bi-hasebî’l-esmâ merâtibe tenezzülünde gayriyyet-i itibâriyyeyi hâiz olarak zuhûr eden suver-i müteayyinenin cümlesi hayâldir. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber (ra) *Fusûsu’l-Hikem*’lerinde *Fass-ı Süleymânî*’de buyururlar. Beyt:

انما الكون خيال وهو حق في الحقيقة والذى يفهم هذا حاز اسرار الطريق

/ Tercüme: “Muhakkak kevn hayâldir. O da hakîkatte Hak’tır. Ve bunu anlayan kimse esrâr-ı tarîkatî hâizdir.”

Ve kezâ Mevlânâ Câmî (ks) buyurur. Beyt:

آرى عالم همه خيالىست ولى پيوسته درو حقيقتى جلوه گر است

Tercüme: “Evet, âlem bütün hayâldir; fakat onda dâimâ bir hakikat cilve-gerdir.”

Ve emr-i ilâhînin mertebe-i ilme nüzûlü defîdir. Nitekim buyrulur: *وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ* (Kamer, 54/50). Ve o mertebeden merâtib-i kevnîyyeye nüzûlü tedricîdir. Nitekim buyrulur: *وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا*

نَزَّلَهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (Hicr, 15/21). İmdi “min kabl” ile Hz. Şeyh-i Ekber sırr-ı kadere taalluk eden a’yân-ı sâbiteyi; ve “min ba’d” ile de merâtib-i kevnîyyeyi murâd buyururlar. Ve tecellî-i ilmî akla olduğundan bu akıl menlehu’l-emr olan hayâlin sırrını âlim olmuş olur. İmdi sırr-ı kader hasebiyle kalem-i akl ganî yapar ve fakîr kılar; ve imsâk eder ve îsâr eyler. Ya’nî o tecelliyât-ı esmâiyyenin mahkûmudur. Ve onun sicilli, ya’nî defteri, nefs-i külliyyenin zâtıdır ki, o Âdem-i hakîkî olan rûh-i küllînin Havvâ’sıdır. Ve yukarıda îzâh olunduğu üzere imâm olan rûh-i küllînin mutmainne ve râzıyye ve merzıyye sıfatlarıyla mevsûf olan harem-i pâkidir. Ve bu sıfatlar ile ittisâfın sebebi ve ervâh-ı cüz’iyye ile onların halîleleri nüfûs-i cüz’iyye arasındaki münâsebet yukarıda îzâh edilmiştir. Ve âyet-i kerîmede وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزَّيْرِ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌّ (Kamer, 54/52-53) ya’nî “İşledikleri her bir şey defterde merkûmdur; ve her bir küçük ve büyük mastûrdur” buyrulması bu merâtibe işârettir. İmdi nefs-i külliyyenin neşr olunmuş olan sahîfesinde ulûm-i berzahıyye yazılmıştır.

/ Ma’lûm olsun ki, vücûd-i mutlak-ı Hak, hakikat-i muhammediyyeden ibâret olan mertebe-i vahdetten mertebe-i vâhidiyyete tenezzül ettikde, bilcümle eşyânın suver-i ilmiyyeleri yekdiğerinden temeyyüz eyler. Bu mertebede gayriyyet yoktur. Fakat vücûdun rûh-i küllî mertebesine tenezzülünde bu suver-i ilmiyye gayriyyet libâsına bürünerek cevâhir-i mücerrede ve nûrâniyye hâlinde tekevvün ederler. Ve bunlar bu âlemde bî-sûret iken vücûdun misâl mertebesine tenezzülünde, her bireşleri âlem-i şehâdette iktisâb edecekleri suver-i kesîfeye mutâbık olmak üzere birer suver-i hayâliyyeye bürünürler. Vücûdun âlem-i şehâdet tenezzülünde dahi, bu suver-i hayâliyye birer sûret-i kesîfe hâlini iktisâb ederler. Ve âlem-i misâl âlem-i ervâh ile âlem-i şehâdet arasında bir berzahdır. İmdi kesîf olan nefs-i külliyye, mahsûs olan bir rakk-ı menşûrudur, ya’nî neşr olunmuş bir sahîfedir ki, bu sahîfede berzahdan ibâret olan âlem-i misâle menkûş bulunan ilim yazılmıştır. Ve âlem böyle olduğu gibi Âdem dahi böyledir. Âdem’in kuvve-i hayâliyyesi rûhu ile nefsi arasında bir berzahdır. Ve nefs-i kesîfini teşkil eden havâss-i zâhiri ve a’zâları hayâlinde menkûş olan ulûmun rakk-ı menşûrudur. Zîrâ hayâli ne ise ef’âli dahi ona göre zâhir olur. İmdi gerek âlemde ve gerek Âdem’de kâğıt mesâbesinde olan ecsâm safahâtı üzerinde ne gibi âsâr zâhir olursa, bu âsâra âlemde imâm olan rûh-i küllînin ve Âdem’de imâm olan rûh-i cüz’înin “nüfûz-i emri” ta’bîr olunur. Ve rûh ayn-ı sâbitesi hasebiyle emr eder. Ve a’yân-ı sâbite meşîyyet-i ilâhiyyeye tâbî’dir. وَمَا تَشَاوَنَ (İnsan, 76/30) hükmünce hakîkatte her şey meşîyyet-i ilâhiyyeye tâbî’dir. Ve biz, eğer meşîyyet-i ilâhiyye taalluk ederse, bu bâbda iki

440 fasılda “Kâtibin sıfatını ve “kitâb”ı zikr ve beyân ederiz. Ve muvaffık, ya’nî tevfiğ bahş eden Allah Teâlâ’dır. Ve ondan başka merbûbu terbiye edecek Rab yoktur. /

§

F A S I L

[K Â T İ P H A K K I N D A D I R]

§

Allah Teâlâ seni muvaffak eylesin! Ma’lûmun olsun ki, muhakkak Allah Sübhânehû memleket-i kübrâda bir levh-i mahfûz ve divitin mürekkebi içinde bir kalem-i ma’lûm icâd eyledi. Ve onda dâim oldukça tafsîl kabûl etmez. Vaktâki mürekkeb ondan kaleme intikâl eyler, onunla hurûf levhde tafassul eyler. / Ve ilim onunla, kendisi için gâyet olmayan şeye kadar tafassul eder. İnsanın maddesi olan nutfe gibi ki, zahr-ı Âdem’de dâim oldukça suver-i insâniyyenin mecmû’u onda mücmel idi: ve onda oldukça tafsîl kabûl etmez. Vaktâki levh-i rahme kalem-i insânî ile intikâl eder, sûret-i insâniyye tafassul eyler. Alîyydir; ve onu te’lîf ve tağyîrden mukaddes olan yemîn ile tekvîn eyledi. İmdi Hak cânibinden ilim sebebiyle olan emr-i irâde levh-i mahfûzun sathı üzerine tahrîk-i kalem ile mevcûd olan ve olmayan ve mevcûd olacak ve olmayacak olan şeyin ilmi yemîne nâfiz olur. Vaktâki bu kitâb iki nüshanın mukâbelesi üzerine ve onların mukâbelesi de iki neş’et üzerine mübtenî oldu, “kâtib” bizden nerede olduğunu ta’rîf etmeği murâd eyledik.

İlâhın kalemi ve onun levh-i mahfûzu, benim kalemim ve levhime imdâd eder. Ve benim yedim onun melekûtunda Allâh’ın yemînidir. Ben dilediğim şeyi icrâ ederim. Ve rûsûm huzûddur.

Allah Teâlâ seni bu beyân ettiğimiz hakâikı anlamağa muvaffak eylesin! Ma’lûmun olsun ki, Allah Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri memleket-i kübrâda, ya’nî insân-ı kebîr olan âlemde, bir “levh-i mahfûz” ve divitin mürekkebi içinde bir “kalem-i ma’lûm” icâd eyledi ki, o levh-i mahfûz âlem-i kebîrin “nefs-i külliyye”si; ve divit “tabîat;” ve “mürekkeb” anâsırdan müteşekkîl olan “madde”dir. Ve “kalem-i ma’lûm,” “akl-ı evvel”dir. Ve bu akl-ı evvel mertebe-i vâhidiyyetten ibâret olan “hakikat-i insâniyye”dir. Ve bu kalemin “ma’lûm” vasfı ile tavsîfi mertebe-i vâhidiyyetin ma’lûmât-ı ilâhiyyeden olan “a’yân-ı sâbite”yi hâiz olmasındandır. Zîrâ

a'yân-ı sâbite suver-i ilmiyyeden ibârettir. Ve ilm-i ilâhî bu ma'lûmâta tâbî'dir. Ve "kalem" divitin mürekkebi içinde bulundukça, hurûf ve kelimât o mürekkebdan ayrılıp tafsîl kabûl etmez. Mürekkeb / divitten kalem intikâl ettiği vakit, o kalem sebebiyle hurûf ve kelimât ecsâm kâğıtları üzerinde tafassul eyler. Ve ilm-i esmâî ve sıfâtî, mürekkeb mesâbesinde olan anasır-ı basitadan kalem-i akl vâsıtasıyla o kadar tafassul eder ki, nefis-i küllî levhi üzerinde menkûş olan suver-i maddiyyeye aslâ gâyet ve nihâyet bulunmaz. Ve ilm-i icmâlî o kalem vâsıtasıyla ilm-i tafsîlî olur. Âlem-i sağır olan Âdem'de bunun nazîri "nutfe"dir. İnsanın maddesi olan nutfe zahr-ı Âdem'de bulundukça suver-i insâniyyenin mec-mû'u onda mücmeldir. Ve zahr-ı Âdem'de bulundukça tafsîl kabûl etmez. Vaktâki insan kendi mislini tekvîne meyl edip sâika-i hubb ile nutfesini, zahrından kalem-i ma'hûdu ile levh-i rahme nakl eder, o vakit levh-i rahimde kendi misli tekevvün ederek sûret-i insâniyye icmâlden tafsile gelir. Zîrâ nutfede insan mündemic olduğu mücmelen ma'lûm idi. Fakat onun kaşı, gözü, boyu ve endâmının biçimi ve ahvâl ve şuûnâtı mahfî idi. Vaktâki aklâm-ı muhtelif-i kuvâ, onu kırtâs-ı tabîat üzerinde anâsır mürekkebi ile ânen-fe-ânen terkîm etti, nutfedeki ilm-i icmâlî tafsile geldi. Ve insanın bütün eşkâl ve ahvâlî ve şuûnâtı mufassalan ma'lûm oldu.

Ve kezâ âlem-i kebîrin maddesi fezâda nefes-i rahmânîden tekevvün eden "amâ'," ya'nî sehâb-ı muzîdir ki, manzûme-i şemsiyyemiz onda mahfî idi. Ve bu âlemin nefis-i külliyyesinden ibâret olup arz ile seyyârât-ı sâire ve onların üzerlerinde tekevvün etmiş ve edecek olan bilcümle suver, kalem-i a'lâ ile bu levh-i mahfûz üzerine yazılmıştır. Ve tafsîl-i mükevvenâta vâsita olan bu kalem vasıftan alıyydır. Onun için kendisine "kalem-i a'lâ" denilmiştir. Ve o kalemin vücûdu te'lîf ve tağyîrden mukaddes ve tâhir olan "yemin" ile, ya'nî irâde-i Hak ile, "Yemin" sağ el ma'nâsınadır. Burada "cemâl-i Hak"tan kinâyedir. Zîrâ irâde icâda taalluk eder, / i'dâma taalluk etmez. Ve meşîyyet hem icâda ve hem de i'dâma taalluk eder. Ve icâd lutuf ve cemâl; ve i'dâm kahr ve celâl olduğu için Mürîd ismine taalluk eden irâde, "yemin" ile ta'bîr buyrulmuştur. Ve bir şeyin icâdına irâde-i ilâhî taalluk edince, o irâde te'lîf ve tağyîrden mukaddestir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: **إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ** (Nahl, 16/40). Ve irâdenin icâda taalluk ettiğine bu âyet-i kerime delildir. Zîrâ "كان" [kâne] kelime-i vücûddur.

İmdi Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri ilm-i ilâhîsinde sâbit olan a'yân sebebiyle icâdını murâd buyurduğu şeylerin zuhûrunu "Kün!" kavliyle emr eder. Ve bu emr-i irâde Hak'tan yemîne, ya'nî yed-i icâd olan yed-i cemâle, nâfiz olur. Ya'nî "kâtib" mesâbesinde bulunan ve hayâlden ibâret olan a'yân-ı sâbite mertebesinin "sağ el"ine, ya'nî yed-i icâdına, nâ-

fiz olup, bu kâtib tahrîk-i kalem ile akl-ı küllün fa'âliyeti ile levh-i mah-fûzun, ya'nî nefis-i külliyyenin, sathı üzerine mevcûd olan, ya'nî âlem-i zâhirde vücûd-i izâfî iktisâb etmiş olan; ve henüz âlem-i ervâh ve misâlde olup zâhirde mevcûd olmayan; ve a'yân-ı sâbite mertebesinden merâtib-i sâireye tenezzül edecek olan; ve olmayacak, ya'nî ebedü'l-âbâd kümm-i gaybde kalacak olan, şeyin ilmini yazar. Biz burada "kâtib"e "a'yân-ı sâbite" ve ona da "hayâl" dedik. Nitekim cenâb-ı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ra) efendimiz *Mesnevî-i Şerîf*lerinde böyle buyururlar:

آن خیالات که دام اولیاست عکس مهرویان بستان خداست

Tercüme: "Dâm-ı evliyâ olan o hayâlât, bostân-ı Hudâ meh-rûlarının aksidir."

"Bostân-ı Hudâ"dan murâd, "suver-i ilm-i ilâhî" mertebesidir. Ve onun "meh-rû"ları zılâl-i esmâ olan "a'yân-ı sâbite"dir. / Ve a'yân-ı sâbite esmâ-i ilâhiyyenin zılâli, ve zılâl ise hayâldir. İmdi bu hayâlâttan Cenâb-ı Hakk'ın murâd buyurduğu mikdâr evliyâullâhın kulûb-i şerîflerine aks edip sırr-ı kadere muttalî olurlar.

Ve biz yine yukarıda "kâtib" ve "levh" ve "kalem"ın envâ'ı çoktur, demiş ve sırası geldikçe izâh olunacağını va'd eylemiş idik. Burada izâhât it'âsı münâsib görölüyor:

Azîz Nesevî hazretleri "levh" ve "kalem" ve "devât" hakkında te'lîf buyurduğu *Risâle*'de der ki: "Mâhiyyât ve mahsûsât ve ma'kulât ve müfredât ve mürekkebât ve cevâhir ve a'râz âlem-i ceberûtta idiler. Bu cihetten âlem-i ceberûta "devât" derler. Ve âlem-i kebîrin devâtı olduğu gibi âlem-i sağırin dahi devâtı vardır. Ve âlem-i sağırin devâtı "nutfe"dir. Zîrâ âlem-i sağırde mevcûd olan her şey kâmilten onun nutfesinde mevcûd idi. Fakat cümlesi mestûr ve mücmel idi; ve yekdiğerinden ayrılmamış idi. Bu cihetten "nutfe"ye "devât" derler. Bu her iki devâtın kâtibi ve levhi kendisiyle berâberdir ve kendindir. Ve her iki kâtib kitâbeti bir kimseden öğrenmemiştir. Kitâbet her ikisinin zâtı ile berâberdir. Vaktâki âlem-i kebîrin devâtına "Yarıl!" diye bir hitâb geldi, iki şâh oldu. Bir şâhı "akl-ı evvel" oldu ki, bu Hudâ'nın "kalem"idir; ve bir şâhı "felek-i evvel" oldu ki, Hudâ'nın "Arş"ıdır. Binâenaleyh akl-ı evvel âlem-i kebîrin kalemi; ve Arş-ı Hudâ âlem-i kebîrin levhidir. Akl-ı evvel âlem-i melekûtun "cevher-i evvel"i derler; ve felek-i evvel de âlem-i mülkûn cevher-i evveli derler. Ve akl-ı evvel deryâ-yı nûr idi. O deryânın azametini ancak Hak Teâlâ bilir. Ve felek-i evvel deryâ-yı zulmet idi. Onun da büyüklüğünü ancak Hak Teâlâ bilir. Kalem-i Hudâ olan bu akl-ı evvel: "Kendi üzerine ve felek-i evvel üzerine yaz!" diye hitâb geldi. Tafretü'l-ayn içinde yazdı. /

445

اِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (Yâsîn, 36/82). Âkıbet ukûl ve nûfûs ve

tabâyi‘ akl-ı evvelden zâhir oldu. Ve eflâk ve encüm ve anâsır felek-i evvelden peydâ oldu; ve tabakât hâline geldi; yekdiğerinden ayrıldı. **أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ** (Enbiyâ, 21/30).

Şârih-i hakîr der ki, hilkat-i arz ve semâvât hakkındaki tafsîlât bu âyet-i kerîmeye müsteniden fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*’e yazılan şerhin Mukaddime’sinde îzâh edilmiştir.

Bu îzâhâta nazaran âlemde ve Âdem’de “kâtib” ve “kalem” ve “levh”-in bâtınîsi olduğu gibi, zâhirîsi dahi vardır. Bâtınî olanların merâtibi olduğu gibi, zâhirî olanların dahi merâtibi vardır. Kâtib-i bâtınî bir mertebeye göre suver-i esmâiyyeden ibâret olan “a’yân-ı sâbite;” ve kalem-i bâtınî “akl-ı kül;” ve levh-i bâtınî “rûh-i küllî;” ve bir mertebeye göre kâtib “rûh-i küllî;” ve kalem “melâike;” ve levh “nefs-i küllî”dir. Ve kâtib-i zâhirî “kuvâ-yı tabîiyye;” ve kalem “anâsır;” ve levh “sâha-i tabîat”tır. Ve Âdem’de kâtib-i bâtınî “akıl;” ve kalem “kuvve-i fikriyye;” ve levh “kalb”dir. Ve bir itibâra göre kâtib “akıl;” ve kalem “kuvve-i vâhime;” ve levh “kalb”dir. Ve bir itibâra göre de kâtib “hayâl;” ve kalem “kalb;” ve levh “dimâğ”dır. Ve kâtib-i zâhirî “havâss-i zâhire;” ve kalem “a’zâ ve cevârih;” ve levh efâlin sâha-i tecelliyâtı olan her bir “mahal”dir. Bunlar külliyyât itibâriyledir. Cüz’iyyât itibâriyle daha bir çok kâtib ve kalem ve levh vardır. Bu kâtiblerin kimi iyi ve kimi fenâ yazar. Ve bâtın ile zâhir arasında iştirâk-i dâimî vardır. Ya’nî kâtib ve kalem bâtınî; ve levh zâhirî olur. Ve bunun aksi de olur. Zîrâ ma’nâdan sûrete ve sûretten ma’nâya dâimâ nüzûl ve urûc vardır. Meselâ Âdem’in itikâdî kâtib, a’zâ ve cevârihi kalemdir. / İtikâdının a’zâ ve cevârihi ile nakş ettiği suver-i a’mâliyye âlem-i ma’nâ olan berzahda menkûş olur. Binâenaleyh vücûd-i insânîde bir çok kâtib ve kalem ve levh vardır.

Hız. Şeyh-i Ekber (ra), bu *Tedbirât-ı İlâhiyye* kitabında ta’kîb olunan kâide “iki nüsha”nın, ya’nî âlem ile âdem, nüshalarının mukâbelesi üzerine; ve onların mukâbelesi de iki neş’et, ya’nî bâtın ve zâhir neş’etleri, üzerine mübtenî olduğu için, bizde, ya’nî “âdem”de, “kâtib”in nerede olduğunu ta’rîf etmeği murâd ettik, dedikten sonra remz tarîkıyla âtîdeki ma’ânîyi beyân buyururlar: **“Kalem-i ilâhî ve onun levh-i mahfûzu benim kalemime ve levhime vücûdda mûmîdd olur.”** Ya’nî kalem-i Hudâ olan “akl-ı evvel” benim akl-ı cüz’îme ve levh-i mahfûz-i ilâhî olan “nefs-i külliyye” dahi benim nefsi-i cüz’iyyeme bu vücûd-i izâfî mertebesinde imdâd eder. Zîrâ nefsi-i külliyye üzerine “akl-ı kül” ile nakş edilecek olan sûretlerden bir çoklarının irtisâmında, aklâm-ı ukûl-i insâniyye vâsıta olur. Meselâ âlemde zâhir olan bunca ihtirâât, nefsi-i külliyye üzerine kalem-i

akl-ı kül ile yazılmak lâzım olduğu vakit, ukûl-i beşer bunları ihtirâ' ve ızhâr eder. Binâenaleyh bu ihtirâ' ve ızhârda kalem-i Hudâ olan akl-ı kül ile levh-i mahfûz-i ilâhî olan nefs-i külliyye, ukûl ve nûfûs-i cüz'îyyeye mümidd olmuş olur. Yukarıda izâh olunduğu üzere akl-ı küllün nefs-i külliyye üzerine yazdığı şeyler emr-i makzî olduğundan bu levh-i ilâhî mahv ve isbâtta mahfûzdur. Meselâ cenâb-ı Meryem'in bilâ-zevc bu âlem-i zâhırde nefh-i Cibrîl ile Hz. Âsâ (as)'a hâmile olması bir emr-i makzî idi. Kalem-i ilâhînin bir nev'i olan Hz. Cibrîl ile, levh mesâbesinde olan rahm-i Meryem'e sûret-i işevîyye menkûş oldu. Bunun olmaması imkânı yok idi, çünkü emr-i makzî idi. Mahv ve isbât, nefs-i külliyyede zâhır olan suver-i mahsûse / elvâhında olur. Bu suver-i mahsûse kazâ-yı ilâhînin tafsîli olan kaderdir. Ve ber-mûcib-i hadîs-i şerîf, "Kader kader ile reddolunur," *القدر يرد بالقدر*. Meselâ tabîatta soğukluk ve sıcaklık vardır; ve kezâ nûr ve zulmet vardır. Soğukluğun reddi sıcaklık ile; ve sıcaklığın reddi soğukluk ile; ve kezâ nûrun reddi zulmet ile ve zulmetin reddi nûr ile. Binâenaleyh akıl soğukluğun veyâ zulmetin reddi için bir usûl-i teshîn veyâ tenvîr bulup sıcaklık ve aydınlık hâsıl eder. Ve bi'n-netîce de mahv ve isbât vücûda gelir. Ve kezâ demir demir ile ve mekr mekr ile reddolunur. Ve sâirleri de buna kıyâs olunur.

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) ikinci beyt-i şeriflerinde buyururlar: **"Benim yedim onun melekûtunda Allâh'ın yeminidir."** Ya'nî benim yedim olan hakikatim O'nun melekûtunda O'nun yed-i îcâdîdır. "Melekût"dan murâd âlem-i şehâdetin fevkında olan merâtib-i âlem-i gaybdir, ya'nî ervâh ve misâl mertebeleridir. "Benim yedim"den murâd ilm-i ilâhîde sâbit olan abdin hakikatidir ki, tecelliyât-ı vücûd ervâh ve misâl ve şehâdet mertebelerinde bu a'yân-ı sâbite hasebiyle vâkı' olur. Zîrâ Hak ma'lûmu olan şeyi murâd eder. Ve ma'lûm ise abdin ayn-ı sâbitesi ve hakikatidir. Binâenaleyh abdin ayn-i sâbitesi Allâh'ın melekûtunda O'nun yed-i îcâdî olur. **"Ben dilediğim şeyi icrâ ederim. Ve rûsûm huzûzdur."** Ya'nî ben ilm-i ilâhîde sâbit olan hakikatimin ve ayn-ı sâbitemin isti'dâdına tebean murâd ettiğim şeyi merâtib-i kevnîyyede icrâ ederim. Ve vücûd-i izâfîm-den zâhır olan rûsûm ve ef'âl, ezeli olan hazlar ve nasiblerdir.

Ma'lûm olsun ki, kudret irâdeye ve irâde ilme ve ilim ma'lûma tâbîdir. Ve ma'lûm abdin ayn-ı sâbitesidir. Ve a'yân-ı sâbite suver-i esmâiyeden ibârettir. İmdi her bir ismin hazînesinde meknûz olan şeylerin / mertebe-i ef'âl olan kevnîde zuhûru lâ-büddür. Ve abd "Kün!" emrine imtisâlen vücûd-i vâhid-i hakikî-i Hak'ta kendi vücûdunu kendisi tekvîn eder. Binâenaleyh fiil-i tekvîn abde izâfe olunur. Ve bu husûsta Hak cânibinden cebr yoktur, ancak emr vardır. Bu bahsin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de *Fass-ı Sâlihî*'dedir. *وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ* (İnsan, 76/30) vahdet-i

irâdeye; وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (Sâffât, 37/96) vahdet-i ef'âle nâzırdır. Ey kâri'-i fatîn bu bahsi iyi teemmül et!

İmdi kâtib bir sıfat-ı latife-i ilmiyyedir; “yemîn” tesmiye olunur. Ve onun maddesi illiyyîndendir. Ve o makâm-ı ebrârdır. Ve onun sâhibi şarâb-ı memzûcdur. İmdi imâm âlem-i şehâdette melekûtta bir emri ızhâr etmeği murâd eyledikde kalbe tecellî eder de sadr münşerih olur. Ve bu, keşf-i gıtâdan ibârettir. İmâmın murâdı onda mûrtakım olur. Ve bu kalb aklın mir'âtıdır. / İmdi akıl bundan evvel görmediği şeyi kendi mir'âtında görür de imâmın murâdı o olduğunu bilir. İmdi kâtibi çağırıp onu murâdına muttali' kılar. Ve ona, zât-ı nefse şunu, bunu yaz! der. İmdi nefiste husûle gelince cevârih üzerine hurûc eder. İşte bunun için biz onun hakkında şarâbı memzûcdur dedik. Zîrâ o ayn-ı mukarrabın ile imtizâc eyledi; ve o akıldır. İmdi bunun için onun hakkında ona şeref-i kâmil hâsıl oldu.

Ma'lûm olsun ki, her ferd-i insânînin ilm-i ilâhîde sâbit olmuş bir hakîkatı vardır. Ve bu hakikat esmâ-i ilâhiyyeden bir ismin sûret-i zılliyye ve hayâliyyesidir. Ve bu hakâyık, vücûd-i hakîkînin mertebe-i vâhidiyyete tenezzülünde sâbit olur. Ve mertebe-i vâhidiyyet hakikat-i muhammediyyeden ibâret olan mertebe-i vahdetin tafsilidir. Ve bu mertebeye “hakikat-i insâniyye” ve “akl-ı evvel” dahi derler. Ve bu sâbit olan hakikat hangi ism-i ilâhînin zılli ise, o isim o ferd-i insânînin Rabb-i hâssı olup kendi mazharı olan o ferdi cemî'-i merâtibde nâsiyesinden çekerek kendi sırât-ı müstakîmi üzerinde yürütür. Binâenaleyh o ismin hazînesinde meknûz olan şuûnât-ı ilâhiyye nelerden ibâret ise, dünyâda ve âhirette ve cemî'-i mevâtında, bunlar o abdin mazharından zâhir olur. İmdi o Rabb-i hâssın zıllı olan ayn-ı sâbite “kâtib;” ve akl-ı evvel “kalem;” ve abdin her bir mevtındaki vücûd-i izâfisi “levh”dir. Ve o ayn-ı sâbite bir sıfat-ı latife-i ilmiyyedir; ve âlem-i emr ve şe'ndendir. Âlemde “imâm” rûh-i küllî-i muhammedîdir. Ve “kâtib” bilcümle esmâ-i ilâhiyyenin suver-i zılliyyelerini câmi' olan “hakikat-ı insâniyyedir.” Ve “kalem” onların suverini merâtib-i muhtelifede nakş eden “akl-ı evvel”dir. Bu merâtibin ilk levhi “nefs-i külliye”dir ki, “levh-i mahfûz”dur. Ve Âdem'de “imâm” onun rûh-i cüz'isi; / ve kâtib onun “kuvve-i hayâliyye”si; ve kalem onun 450 “akl-ı cüz'î”si; ve levh vücûd-i izâfisi olan “nefs-i cüz'îye”sidir ki, levh-i mahv ve isbâttır.

İmdi tecelliyât-ı vücûd bi-hasebi'l-esmâ olduğundan; ve isim sıfatın zâhiri ve sıfat ismin bâtını bulduğundan, bu sıfat-ı latife-i ilmiyyeden ibâret olan kâtibe “yemîn,” ya'nî dest-i icâd olan “sağ el” tesmiye olunur. Ve bu kâtibin maddesi âlem-i illiyyîndendir, ya'nî müstevâ-yı Rahmân

olan Arş'tandır. Ve o Arş sıfatın mahallidir, ya'nî sıfat-ı rahmâniyyetin mahall-i tecellîsidir. Ve o Arş makâm-ı ebrârdır. Ve o makâmın sâhibi "şarâb-ı memzûc"dur. Nitekim ebrâr hakkında Kur'an-ı Kerîm'de buyrulur. *يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا* (İnsan, 76/5). Ve âlem ikidir: Birisi âlem-i illiyyîn ve diğeri âlem-i siccîndir. "İlliyyîn" âlem-i emr ve "siccîn" âlem-i halktır. Ve âlem-i emr âlem-i şe'nden ibâret olup latiftir. Ve âlem-i siccîn âlem-i zuhûrdan ibâret olup kesiftir. Ve illiyyîn zikr olunduğu üzere ebrârın makâmıdır. Nitekim *إِنَّ كِتَابَ الْإِبْرَارِ لَفِي عِلِّيَّينَ* (Mutaffifin, 83/18) buyrulur. Ve siccîn âlem-i tabîat olup makâm-ı fuccârdır. Nitekim *إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سَجِينٍ* (Mutaffifin, 83/7) buyrulur. Ve ervâh-ı ebrâr ber-mûcib-i hükm-i şeriat amel sebebiyle ahkâm-ı tabîattan halâs olduklarından illiyyîne urûc ederler. Ve ervâh-ı fuccâr ahkâm-ı şer'iyyeyi terk ve huzûzât-ı nefsâniyyeye meyl ile ahkâm-ı tabîatta müstağrak olduklarından illiyyîne urûc edemeyip siccinde kalırlar. İmdi gerek ebrârın ve gerek fuccârın kâtibinin maddesi illiyyîndendir. Binâenaleyh imam ve halife olan rûh âlem-i şehâdetle melekûtta, ya'nî âlem-i gaybden, ilm-i ilâhîde sâbit olan bir emri ızhâr etmeği murâd eyledikde, kalbe tecellî eder de sadr münşerih olur. Ve bu "inşirâh-ı sadr" örtünün açılmasından ibârettir. Ve bu hâli müteâkib imâmın murâdı kalbde mürtakım olur. Ve bu kalb vezîr olan aklın âyînesidir. Binâenaleyh akıl bundan evvel görmediği sûret-i hayâliyyeyi kendi âyînesi / olan bu kalbde görür; ve imâmın murâdı bu sûret-i hayâliyyenin ızhârı olduğunu bilir. İmdi akıl kâtib olan kuvve-i hayâliyyeyi çağırıp onu murâdına muttalî' kılar. Ve ona: Zât-ı nefse şunu ve bunu yaz! der. Ve kuvve-i hayâliyyenin kuvve-i nefsâniyye üzerinde tesbît ettiği bu sûretler a'zâ ve cevârih üzerine hurûc eder. İşte bunun için biz kâtib hakkında "şarabı memzûc"dur dedik. Çünkü o mukarrebînin çeşmesi ile imtizâc etti. Ve o mukarreb-i akıldır. Zîrâ vezîr olduğu cihetle halifeye onun müntesiblerinin cümlesinden daha yakındır. Ve kâtib akıldan istimdâd edip ma'nâyı kalem-i a'zâ ve cevârih vâsıtasıyla âlem-i sûrete ızhâr eder. İşte şarâbın bu imtizâcından dolayı kâtib hakkında kendisine şeref-i kâmil hâsıl oldu.

İmdi eğer bu Arş yâhut Kürsî veyâhut onların arası kâtibinin makâm-ı nedir? denirse, biz mevâzı'amızda takdîr ettiğimiz şey üzere evvelce bildirdik ki, muhakkak Kürsî mahall-i furkândır; ve o da nefistir. Hak Teâlâ *وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا* (Şems, 91/7-8) buyurdu. İşte bu, kâtibin furkânıdır. Ve onun mertebesi ihtilâf-ı / ahvâl üzerine mahmûd ve mezmûm hakkında yazmaktır. Ve onun makâmı kitâbetinin mahallinde değildir. Böyle olunca bana haber ver ki, bu nasıl vâkı' olur? Biz deriz ki, sözün sahîhdır.

İmdi muhakkak ma'lûmun olsun ki, Arş'tan Kürsî'ye kadar, ulûm-i mukaddeseden ve ittisâf ve furkândan nezîhe olan tenezzülâtta gayri, medh ve zemm yoktur. Ve Arş makâm-ı imamdır. Ve Kürsî makâm-ı nefis-tir. Ve o hâlen ve makâmen mahall-i tağyîr ve tathîrdir. İmdi emr kâtibe nâfiz olduğu vakit, o mukaddes olarak vâhiden nâfiz olur; zemm ve hamd ile muttasıf olmaz. Binâenaleyh kâtib hizâne-i muhammediyyeden ancak yazar. Ve o kendisinde her bir emr-i hakîm tefrîk olunan hizâ-nedir. Böyle olunca bu emri müteallıkına mevzû olan şey üzere hizâne-i muhammediyyeden ahz eder. Eğer hamd ise o budur. Bunun indinde kâtibe ilmen ve aynen hâsıl olur, hâlen ve makâmen değil. Zîrâ o yazdığı şeyin fevkidir. Ondan ancak hüsn sudûr eder. O bi-zâtihî irâde iledir. Ve onun tasarrufu hizâne-i muhammedî ile kitâbetten ibâret olan onun şugh-lündedir. İmdi hâsıl olan emr ona iki emr olarak vârid olur. O ancak bu emr ile resûl ve muhâtabdır. Binâenaleyh kitâbet onun zâhirindendir; ve kâtib onun bâtınındandır. Ve resûlün hakîkati kâtibin hâlinde ve makâmında kâtibin hâline mümidedir. Ve onun hâli yâhut onun hakkı onun rukûmunda ve efâlinde onun için mümidedir. İmdi o müşerref olması cihetinden fevktir. Ve o zâtı cihetinden vâhiddir. Ve bunun cümlesi onun nefsi için değildir. Zîrâ Allah Teâlâ onu takdîs ile tağyîren yâhut illiyyîn ile siccînen tebdîl etmek murâd ederse, bundan bir mâni' onu men' edemez idi. Lâkin burada / bir sır vardır ki, himmet onun talebine yüksel-mek için ma'raz-ı suâlde biz onu sevk ederiz. Ve o da: "Bu kâtibin siccîn-de olması muhâlden midir? Tâ ki muhakkak Ebû Cehil ve onun gayrı olan Fir'avn'ların bir cüz'ü, ya'nî onun kâtibi, ve hakîkati illiyyîndedir; ve bir cüz'ü de siccîndedir. Yâhut her ne kadar onun irtifâ'ı aklen muhâl ise de, meşîyyet hakk-ı mu'tenâ-bihde onun kâtibini takdîs eder oldu. Ve gayr-i mu'tenâ-bihi de siccîn-de kıldı, diyebilelim!" dememizdir. İmdi şa-kî, muhakkak külliyyeti ve tevâbi'i ile şakîdir. Binâenaleyh bu sır-ı mes-tûrun keşfine nazar ediniz! Ve bu kilitli bâb sizin gayrinizden değil, nef-sinizden feth olur.

Ma'lûm olsun ki, vücûd-i mutlakın gayriyyet libâsıyla zâhir olan ilk mertebesi "rûh-i küllî" mertebesidir. "Nefs-i külliyye" mertebesi ondan zuhûr etmiştir. Ve onun hakîkati mertebe-i vâhidiyyetten ibâret olan hakikat-i insâniyye mertebesidir. Ve hakikat-i insâniyye mertebesi mertebe-i vahdetten ibâret olan hakikat-ı muhammediyyenin tafsîlidir. Ve Kürsî nefs-i külliyyedir. Ve onların mâ-beyni âlem-i misâldir. İmdi Arş'tan misâle ve misâlden nefs-i külliyye-i âleme bir takım nukûş yazılır. Binâenaleyh bunlarda da kâtib vardır. Acabâ Arş'ın ve Kürsî'nin ve onların arasının kâtibinin makâmı nedir? diye sorulursa biz cevâben deriz ki: Bu kitabın üçüncü bâbında nefsi "leyle-i mübâreke"ye teşbîh edip

emr-i Hakîm'in her biri onda tefrik edildiğini, ya'nî Hak Teâlâ hazretleri-
nin emri ve nehyi bu nefis-i zulmânide ayrıldığını ve onun hazzı Kürsi
olduğunu bildirdik. Ve nefsin mahall-i furkân olduğuna delil Hak Teâlâ'nın
وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا قَالَتْ هِيَ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا (Şems, 91/7-8) ya'nî "Nefs ve ona a'zâ
ve cevârihden tesviye eylediği şey hakkıçün, imdi o nefse fücûru ve
455 takvâyı ilhâm eyledi" kavli şerîfidir. / Ve işte bu nefis kâtibin mahall-i
furkânı, ya'nî vâsıtâ-i tefrîkidir. Ve kâtibin mertebesi, ahvâl-i muhtelifeye
göre nefis üzerine mahmûd ve mezmûma dâir yazmaktır. Ve kâtibin
makâmı kitâbetinin mahallinde değildir, belki kendi âleminde. Meselâ
güneş arzı ziyâdâr eder. Fakat onun makâmı ziyâ verdiği mahalde de-
ğildir; belki kendi âleminde.

Ma'lûm olsun ki, her bir nefis kendi ayn-ı sâbitesinin zıllı ve o ayn-ı
sâbite dahi bir ism-i ilâhînin zıllıdır. Binâenaleyh nefis zıllın zıllı olur.
İmdi ayn-ı sâbite her hangi ismin zıllı ise, o ismin hazînesinde meknûz
olan ahkâm ve âsâr bu âlem-i kevnde kendisinin zıllı olan nefiste zâhir
olur. Zîrâ zıll zî-zille tâbî'dir. Böyle olunca her bir nefse fücûr ve tak-
vâdan ilhâm olunan şey, kendi hakîkatı olan ayn-ı sâbitesinden; ve ona
da mazhar olduğu ismin hazînesinden gelir. Ba'zan bir nefsin hakîkatı
mazhar-ı saâdet iken, bu âlem-i kevnde muhîtin verdiği hâl sebebiyle,
ârızî olarak fücûra meyl eder. Fakat mazhar olduğu ismin ahkâm ve
âsârı galebe ve kendisine takvâyı ilhâm etmekle fücûrdan takvâya rücû'
eder. Ve bunun aksi de vâkı' olur. Binâenaleyh nefis fücûr ile tağyîr ve
takvâ ile tathîr mahallidir. Ve fücûr mezmûm ve takvâ mahmûddur.

İmdi bir sâil çıkp: "Kâtibin makâmı mahall-i kitâbetinde olmaması
ve onun mahmûd ve mezmûm yazması nasıl vâkı' olur?" diye bir suâl so-
rabilir. Biz cevâben deriz ki: Suâlin mahallinde vâkı'dir ve sahîhdir. Bu-
nun îzâhı budur ki, Arş'tan Kürsî'ye kadar aslâ medh ve zemm yoktur.
Ancak ulûm-i mukaddeseden ve ittisâf ve furkândan nezîh ve pâk olan
tenezzülât vardır. Ya'nî vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın tenezzülât-ı nezîhesi ve
merâtib-i vücûd hakkındaki ulûm-i mukaddese vardır. Bu ise mahz-ı
hayırdır. İ'tibârât-ı nefsâniyyeden şer yoktur. Binâenaleyh bu hayırdır, bu
şerdir, diye furkân dahi / yoktur. Ve Arş makâm-ı imâmdır, ya'nî rûh-i
küllînin makâmıdır. Ve rûh-i küllî ile muvâneseti olan ebrârın makâmı-
dır ve illiyyîndir. Ve Kürsî ise makâm-ı nefistir. Ve o nefis hâl ve makâm
i'tibârîyle mahall-i tağyîr ve tathîrdir. Nitekim yukarıda îzâh olundu.

İmdi emir, kâtibe nâfiz olduğu vakit, o mukaddes ve hayr olarak
vâhiden nâfiz olur. Ve hayır ve şerden ibâret olan isneyniyyet ile nâfiz ol-
maz. Binâenaleyh bu emr bittabî' hayır ve şer ile de nâfiz olmaz. Böyle
olunca kâtib ancak hizâne-i muhammediyyeden, ya'nî hakikat-i insâ-
niyye mertebesinde abdin sâbit olan hakikatinden, nâzil olan hükmü ya-

zar. Ve o hakikat-i insâniyyeden ibâret olan hizâne-i muhammediyye kendisinde her bir emr-i Hakîm tefrik olunan bir hizânedir. Zîrâ bu mertebede hakâyık yekdiğerinden temeyyüz etmiştir. Küfür ve îmân; ve fakr ve gınâ; ve fücûr ve takvâ hakkında kazâ-yı ilâhî sebk etmiştir. Böyle olunca kâtib bu emri müteallıkına, ya'nî ayn-ı sâbitenin zıllı olan abdin nefsi üzerine mevzû' olan şey vechi ile hizâne-i muhammediyyeden alır.

S U Â L : Arş'tan Kürsî'ye kadar ancak ulûm-i mukaddese ve tenezzülât-ı nezihe vardır denildiği halde, hakikat-i muhammediyyenin tafsili olan hakikat-i insâniyye mertebesinde, abdin hakikatinde küfür ve îmân sâbit olduğu beyân olundu. Küfr mezmûm ve îmân mahmûd değil midir? Ve emr-i küfr vârid olunca kâtibe mezmûm hakkında emir nâfiz olmuş olmuyor mu?

C E V A P : Bu suâlin cevâbını Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ra) efendimiz *Mesnevî-i Şerif*lerinde âtideki beyt-i şerîfler ile itâ buyururlar:

راضيم در كفر زانروكه قضاست نى ازان روكه نزاع خبث ما ست
كفر هم نسبت بخالق حكمت است كرمبا نسبت كنى كفر آفت است

Tercüme: "Kazâ-yı ilâhî olması cihetinden küfre râzıyım. Yoksa bizim hubsümüz cihetinden râzı değilim. Küfür dahi Hâlık'a nisbetle hikmettir. Eğer bize nisbet edersen küfür âfettir."

Ma'lûm olsun ki, bir "kazâ" ve bir de "makzî" vardır. Zîrâ kazâ-yı ilâhî tecelliyât-ı esmâiyye icâbı olduğundan ve bu tecelliyât ise ayn-ı kemâl olduğundan Hâlık'a nisbetle hikmettir. Binâenaleyh kemâl ve hikmete râzı olmamak cehildir. Fakat bu hükm-i kazânın âlem-i nefisteki sûreti "makzî" olduğundan buna râzı olmak ve bundan hoşlanmak câiz değildir. Bu mes'eleyi lâyıkıyla tavih için bir misâl irâd edelim:

Gayet mâhir bir ressam son derece hasnâ bir kadın resmini kemâl-i mahâretle tersim ettiği gibi, manzarası gâyet kabîh olan bir dilenci resmini de tersim eder. Ressâm dilencide gördüğü bütün çirkinlikleri fırçasıyla öyle mâhirâne tasvîr eder ve bu çirkinlikleri en inceliklerine varıncaya kadar öyle bir mahâretle tersim eder ki, görenler ressamın mahâretine hayrân olurlar. Binâenaleyh ressamın kazâsından ibâret olan tasvîr hasen; ve makziden ibâret olan sûret kabîh olur. Halbuki ressamdan sâdir olan ancak kemâl ve hikmet ve san'attır; bu ise ancak hasendir. Ve bu sûret-i hâriciyye ise kabîhtir. İmdi levhayı görenler ressamın kemâlinde ve hikmet-i san'atından râzı olup hoşlanırlar. Ve fakat o sûret-i kabihadan hoşlanmazlar, nazarlarına iğrenç görünür. Gerçi ressamın ilminde hayâl-i hasen ve kabîh sâbit idi. Fakat ondan, gerek güzel ve ge-

rek çirkin, levhada sâdır olan şey, ancak kemâl ve hikmet-i san'at oldu. Bu ise ondan tersîmin mukaddes ve vâhid olarak nüzûlüdür. Zîrâ onun nazarı ancak kemâl ve hikmetedir, yoksa kubha değildir. Kabîh ba'de's-sûret vâkı' olan umûr-i nisebiyye / ve itibâriyyedir.

İmdi bu misâle mutâbık olarak kâtibin hizâne-i muhammediyyeden aldığı emir âlem-i sûrette hamdi îcâb ederse, o ancak hamdden ibârettir; ve eğer zemmi îcâb ederse, o da ancak zemmden ibârettir. Ve bu ahz indinde bu emrin mâhiyyeti kâtibe ilmen ve aynen hâsıl olur. Hâlen ve makâmen hâsıl olmaz. Zîrâ onun hâli ve makâmı zemm ve hamd ile tavsiften müberrâdır. Çünkü o zemm ve hamdden yazdığı şeyin fevkıdır. O ancak kemâl ve hikmet-i ilâhiyyeyi ızhâr ettiği için ondan ancak hüsn sâdır olur. Ve o bi-zâtı-hî irâde iledir, ya'nî emr-i irâdiyi yazar. Zîrâ irâde ilme ve ilim ma'lûma tâbî'dir. Ve ma'lûm ayn-ı sâbitedir. Ve kazâ-yı ilâhî abdin ayn-ı sâbitesinin lisân-ı isti'dâd ile vâkı' olan talebi üzerine nâzil olur. Ve Hak Teâlâ bu ma'lûmun zuhûrunu onun talebi vechi ile murâd eder. Binâenaleyh kâtib hizâne-i muhammediyyeden ancak emr-i irâdiyi yazar. Ve onun bu husûsta aslâ tasarrufu yoktur. Onun tasarrufu hizâne-i muhammediyye ile, kitâbetten ibâret olan onun şüglündedir. Ya'nî onun tasarrufu yazmak meşgalesindedir. İmdi hizâne-i muhammediyyeden ahzi indinde kâtibe aynen ve ilmen hâsıl olan emr, iki emr olarak, ya'nî îcâb-ı nüfûzî ve ademî ile vârid olur. O kâtib bu emr ile bir taraftan resûl, diğer taraftan muhâtabdır. Kâtib onun zâhirinden ve kitâbet batındanındır. Ya'nî emr-i irâdî batından kendisine vârid olunca bu emre karşı muhâtabdır. Ve bu emri ızhâr için a'zâ ve cevâriha tebliği cihetinden resûldür. Ve resûl olan kâtibin hakîkatî, ya'nî ayn-ı sâbitesi, hâlinde ve makâmında kâtibe imdâd eder. Ve onun hâli veyâ hakkı dahi zâhirdaki rukûma ve ef'âle imdâd eyler. İmdi o ma'nâ olması cihetinden müşerref; ve müşerref olması cihetinden dahi fevktir. Ve o zâtı ve hakîkatî cihetinden vâhiddir, / taaddüd kabûl etmez. Fakat sıfatı cihetinden taaddüd kabûl eder. Zîrâ bir taraftan muhâtab ve bir taraftan resûldür. Ve kazâ-yı ilâhiye tebaiyyeti cihetinden zâtı müşerref olup vahdetle muttasıftır. Ve ızhâr-ı makzî cihetinden, ya'nî suver-i hasene ve kabîha yazması cihetinden, iyilik ve fenâlık ile muttasıftır. Ve kâtibin bu zikr ettiğimiz evsâfının cümlesi kendi nefsi için değildir. Zîrâ Allah Teâlâ fenâ yazan kâtibi takdîs ve tathîr sebebiyle iyiye; ve illiyyîn sebebi ile iyi yazan kâtibi de siccine ve fenâyâ tebdîl etmek murâd ederse, bu tebdilden onu men' eden hiç bir şey bulunmaz idi. Zîrâ Allah Teâlâ hazretleri **يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ وَيُحْكَمُ مَا يَرِيدُ** dir. Çünkü kâtibin levh-i nefis üzerine yazdığı şeyler kâbil-i mahv ve isbâtîr; ve çünkü nefis levh-i mahv ve isbâtîr.

Ma'lûm olsun ki, yukarıda dahi izâh olunduğu üzere abdin ayn-ı sâ-

bitesi ve hakikati esmâ-i ilâhiyyeden bir ismin zıllidir. Ve bu isim onun Rabb-i hâssıdır. Cemî-i mevâtında abdi nâsiyesinden tutup kendi sırât-ı müstakîmi üzerinde yürütür. Ve esmâ-i ilâhiyye Hâdî ve Mudill ve Nâfî ve Dârr ve Mu'izz ve Müzill ilh... gibi mütekâbil ve zıddır. Ve her bir isim cemî-i esmâyı hâizdir. Meselâ zehir Dârr isminin mazharıdır; fakat hastalara mikdâr-ı kâfi verilecek olursa Şâfî isminin ahkâmı da kendisinden zâhir olur. Ve kezâ çok verilirse zî-hayâtı öldürür. O vakit Mümît isminin mazharı olur. İşte böylece her bir ismin mazharından sâir esmânın ahkâm ve âsârı da zâhir olur. Çünkü her bir isim diğer esmâyı da hâizdir. Fakat Dârr isminden zarar zuhûru asıldır; ve bu asıl aslâ tebeddül etmez. Ondan zâhir olan sâir esmânın ahkâmı fer'dir. Binâenaleyh Dârr ismi külliyyetiyle mûris-i zarardır. Ve kezâ / Mudill ismi dahi külliyyetle mûris-i dalâlettir. İmdi Mudill isminin mazharı olan bir ayn-ı sâbitenin zıllı olan vücûd-i kesîf-i abdden, kendi ayn-ı sâbitesinde kuvve-i hayâliyyesine vârid olan emrin ahkâmı sâdir olur. Kuvve-i hayâliyye emr-i irâdiye karşı muhâtabdır. Ve bu emri a'zâ ve cevârihe tebliğ etmesi cihe-tinden resûldür. Ve vazîfesi bu kalemler ile icrâ-yı kitâbettir. Binâenaleyh yazmak zâhirinden ve kâtiblik bâtınından olur.

Hiz. Şeyh-i Ekber (ra) bu beyânât-ı aliyyelerinden sonra buyururlar ki: Bu zikr olunan ma'nâların içinde bir sır vardır. Biz onu suâl tarzında îrâd ederiz. Zîrâ bu gibi dakîk ma'nâlarda, kâriin önüne kilitli bir kapı mesâbesinde olan bir suâl vaz' olunursa, kâri'de o kilidi açmak arzûsu hâsıl olur. Ve onun himmeti bu suâlin halli talebine yükselir. O suâl de budur: "Bâlâda kâtib bir sıfât-ı latife-i ilmiyyedir; ve onun maddesi illiyyîndir, denilmiş idi. Bu kâtibin siccinde olması muhâlden midir? Acabâ biz Ebû Cehil ve Nemrûd gibi sâir Fir'avn'ların bir cüz'ü, ya'nî kâtibi, ve hakikati illiyyîndedir; ve bir cüz'ü de siccindedir diyemez miyiz? Veyâhut her ne kadar siccinde olan şakînin illiyyîne irtifâ'ı aklen muhâl ise de, meşîyyet-i ilâhiyye mu'tenâbih olan umûrda onun kâtibini takdîs eder oldu. Gâyri mu'tenâbih olan umûrda onun kâtibini takdîs eder oldu. Gayri mu'tenâ-bih olan umûrda da onun kâtibini siccinde kıldı diyemez miyiz?"

Biz cevâben deriz ki: Şakî muhakkak külliyyeti ve tevâbi'i ile şakîdir. Ya'nî ezelde ayn-ı sâbitesi esmâ-i celâliyyeden olan Mudill isminin mazharı bulunan her bir kimsenin ayn-ı sâbitesinde i'tibâren rûhu ve sûret-i misâliyye ve şehâdiyye ve berzahıyyesi ve uhreviyyesi, bütün bu mevtınlarındaki tevâbi'i ile şakîdir. Binâenaleyh bir şakînin cüz'en sa'îd ve cüz'en şakî olması, ya'nî cüz'en illiyyînde ve cüz'en siccinde olması mümkün değildir. Bu mestûr olan sırrın keşfine nazar ediniz! Bu kilitli kapıyı kendi / vücûdunuzun hâricinden değil, ancak kendi nefsinizden

açabilirsiniz. أَفَرَأَىٰ كُفْيَ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا (İsrâ, 17/14). Acabâ bu sır bizim nefsimizden nasıl feth olur? Biz kendi nefsimizde zevkan biliriz ki, î mân ve küfürden ve isyân ve tâattan her hangi ma'nâda müstağrak isek, onda istiğrâkimiz küllîdir. Zîrâ bunlar ezdâddandır. كَايَ الضَّادَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ kâidesince î mânâda istiğrâkımızda cüz'ümüzün küfrü mutasavver değildir. Şakâvet ile saâdet dahi yekdiğerinin zıddıdır. Cüz'en şakî ve cüz'en sa'îd olmak mutasavver değildir. Zîrâ şey-i vâhid nakîzını câmi' olmaz. Bu zâhir-i ahvâlde de böyledir. İnsanın bir gözü ağlarken birisi gülmez, ikisi birden ağlar. Zîrâ vücûdun istiğrâkı ağlamaktadır.

S U Â L : Küffârdan tasadduk ve infâk-ı yetîm ve incâz-ı va'd ve sıdk-ı kelâm gibi mu'tenâ-bih olan bir takım a'mâl-i hasene sâdır olur. Bunları yazan onların kâtibini meşîyyet-i ilâhiyye takdis ederek il-lyiyyinde kılması; ve bunların aksi olan a'mâl-i seyyieyi yazan kâtibi de siccinde kılması câiz değil midir?

C E V A P : Hak Teâlâ küffâr ve münâfikîn hakkında buyurur: أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهَدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ (Bakara, 2/16). Ya'nî "Onlar hidâyete mukâbil dalâletî satın aldılar. Binâenaleyh onların ticâretlerinde ribh ve kâr yoktur. Ve onlar mühtedîn değildirler." Ve diğ-er bir âyet-i kerîmede buyurur: أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (Âl-i İmrân, 3/22) ya'nî "O küfr edenler amellerini dünyâda ve âhirette bâtil kıldılar. Ve onlara yardımcı yoktur." Binâenaleyh küffârın mu'tenâ-bih olan / amelleri şakâvet-i külliyyeleri itibâriyle bâtildir. On-ların bu amellerine mukâbil ribh ve kârları yoktur.

/ Biz deriz ki, bu kâtib, halîfenin kendi nefsi için ıstınâ' eylediği bir mevcûd-i şerîftir. Ve ünsü için onu musâhib ittihâz eyledi. Binâenaleyh ezâyâ sabûr ve hamûl ve esrâr-ı melekûtiyyeyi kâtim olarak hulku güzel olmak onun üzerine vâcib olan şeydendir. İbârât-ı vecîze içinde maânî-i kesîreyi fasîh ve belîğ olarak istidrâc edip onlardan sarîhan haber verir. 'İkâbından emin olduğu makâmın gayrinde kitâbına bir nass sevk etmez; eğer emîn olmazsa, kitâbında elfâzdan iki ve daha ziyâde ma'nâlara ihtimâli olan şeyi sevk eder, tâ ki imâma onun kütübünün ba'zısından bir şey zâhir olup, lafzın mütehammilâtının birisi o şeyi verir ve imâm bunu kerîh görürse, imâm bu lafzın muhtemil olduğu ihtimâl-i sâniye udûl ey-leye... Ve Allah kesîr'ül-afv ve't-tecâvüzdür. İmdi ihtimâl dâhil oldukda, onun bir şey-i muayyen üzerine delîl oluşu sâkıt olur. Ve işte bu, kâtibin mahâreti ve zeyrekliğidir; ve hurûfun ve maânîsinin itidâli beynini cem' etmesidir. Ve o kitâbetinde ancak açık elfâz-ı mu'tâde-i hitâbiyyeyi istî-

mâl eder ki, onların nefse vukû'u ve kalbe taalluku vardır. Ve eğer si-cillâtına hamd ve senâ ve salât ile başlarsa, ba'dehû imâmın adline ve onun evsâf-ı hasene-i şerîfesine ve makâm-ı münîfine şurû' eyler ve ona terğîb eder. Ba'dehû, gerek merğûb olan hayır olsun ve gerek bunun gayrı olsun, emr olunduğu şeyi zikr eder. Ebû Yezîd'e: "Ârif isyân eder mi?" denildi. **وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدْرًا مَقْدُورًا** (Ahzâb, 33/38) buyurdu.

Ey birâder ma'lûmun olsun ki, kâtib bizim zikr ettiğimiz şey üzere olduğu vakit, / o siddîkiyyet kapısını çalar. Bu, kime vâkı' olursa ona **مَا رَأَيْتَ شَيْئًا إِلَّا رَأَيْتَ اللَّهَ قَبْلَهُ** hâsıl olur.

Biz kâtibin sıfatı hakkındaki beyânâtımıza devâm ile deriz ki: Bu kâtib halîfe olan rûhun kendi nefsi için yaptığı bir mevcûd-i şerîftir. Ve kendisine mûnis olarak onu musâhib ittihâz etti ki, o kâtib halîfenin nefsi-i nâtıkasıdır. Binâenaleyh o kâtibe ezâya sabûr ve mütehammil olmak ve esrâr-ı melekûtiyye ve gaybiyyeyi saklamak sûretiyle hulku güzel olmak vâcib olan umûrdandır. Veciz ibâreler içinde bir çok ma'nâları fasîh ve belîğ olarak istidrâc eder de, o ma'nâlardan açık bir sûrette haber verir. 'İkâbindan, ya'nî fitne zuhûrundan, emîn olduğu makâmın gayrinde kitabına, ya'nî âlem-i sûrete, bir nass-ı kâtî yazmaz. 'İkâbdan ve fitne zuhûrundan emîn olmadığı yerde âlem-i sûret olan kitâbına elfâzdan iki veyâ daha ziyâde ma'nâlara ihtimâli olan şeyi yazar. Nitekim (Sav) Efendimiz bir gün ashâb-ı kirâmı arasında buyurdular ki: "Cehennem dağlarının birinin zirvesinden bir kaya kopup yuvarlandı. Yetmiş yılda ka'r-ı cehenneme vâsıl oldu." Anlayanlar anladılar; anlamayanlar cehennem dağlarının cesâmetine hayret ettiler. Ba'dehû yetmiş yaşında olduğu halde reîs-i münâfıkının haber-i mevte şâyi' oldu. Ve (Sav) Efendimiz bu kavli-i şerîfleriyle bunu ihbâr buyurmuşlar idi. Fakat münâfıkın fevtini 'ikâb ve fitne vukû'undan ictinâben nass buyurmadılar da, ihtimâl-i sâniye geçilmek kâbil olan kavli isti'mâl buyurdular. Ve verese-i muhammediyyeden olan kâmiller de böylece cevâmi'u'l-kelimidir. Onlar dahi sözlerini isr-i Resûlullâh'a ittibâ'an / îcâb eden ahvâl ve makâmda 465 müteaddid ma'nâlara mahmûl olmak üzere söylerler. Tâ ki imam olan rûha, onun kitapları olan âlem-i sûretin ba'zısında bir şey zâhir olup, lafzın muhtemil olduğu ma'nâların birisi, o zâhir olan şeyi verdiği ve imam dahi bu zâhir olan şeyi kerîh gördüğü vakit, imâm bu lafızda mündemic olan ikinci ihtimâle geçse! Bu hâl evliyâullâhın hakâyıka dâir söz söyledikleri veyâ yazdıkları vakit çok vâkı' olur. Nitekim Ebu'l-Vefâ hazretlerine birisi: "Mansûr'un Ene'l-Hak demesi hakkında ne buyurursun?" diye bir suâl sormuş; hazret dahi: "Ene'l-bâtıl mı desin?" buyurmuşlardır. İmdi "Hak" lafzından vâcibü'l-vücûd hazretleri mûrâd olunabileceği gibi, "bâ-

tıl"ın mukâbili olan "doğru" ma'nâsı da murâd olunabileceğinden; ve sâil-in isti'dâdı, veyâhut huzzârın vücûdu kelâm-ı Mansûr'u îzâha müsâid olmayıp fitne zuhûru melhûz olduğundan, cenâb-ı Ebu'l-Vefâ "hak" lafzındaki ihtimâl-i sâniye udûl buyurdular.

"Ve Allah Teâlâ kesîrû'l-afv ve't-tecâvüzdür." Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) hazretlerinin bu ibârelerinde de sadedinde olduğumuz bahse mutâbık olarak iki ihtimâl lâyh olur. Birincisi ihtimâl budur ki: İmâmdan sır-ı kader icâbınca fitne ve dalâlete müeddî olan bir kelâm sâdır olursa, kesîrû'l-afv olan Allah Teâlâ imâmın ma'zeretine mebnî onu afv eder ve ondan tecâvüz eyler, demek olur. İkinci ihtimâl budur ki: Halife müstahlifin aynıdır. Binâenaleyh halifenin yaptığı gibi müstahlif olan Hak Teâlâ dahi, hakikat-i muhammediyye mertebesinden tenzîl ve taayyün-i muhammedînin fem-i saâdetinden ızhâr eylediği kelâmında, vücûh-i kesîre ve ihtimâlât-ı / vefîre istidrâc buyurmuş; ve onu vecîz ibârât ve elfâzın en iyîsi ile ityân eylemiştir. Ve "afv" lügaten "bir şeyin en iyisi ve en güzîdesi" ma'nâsına da gelir. Binâenaleyh fem-i saâdet-i muhammedîden kisve-i elfâza bürünerek zâhir olan Kur'ân'da Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri kesîran ibârâtın en iyisini isti'mâl buyurmuş ve ihtimâlât-ı vefîreye udûl ve tecâvüz eylemiştir, ma'nâsı da vâridir. *Mesnevî:*

کرچه قرآن از لب پیغمبرست هر که گوید حق نکفت او کافرست

Tercüme: "Gerçi Kur'ân leb-i saâdet-i peygamberîden zâhir olmuştur. Her kim Hak söylemedi derse, o kâfirdir ve sâtir-i hakikattir."

İmdi elfâza ihtimâl dâhil oldukça o lafzın bir şey-i muayyen üzerine delîl olması sâkât olur. Meselâ Kur'ân-ı Kerîm'de mess-i nisânın tahâreti icâb ettiği beyân buyrulmuştur. Halbuki "mess" lafzında iki ihtimâl vardır: Birisi ale'l-âde, kadının vücûduna temâstır; diğeri cimâ'dan kinâyedir. Binâenaleyh bu lafız temâs ve cimâ'dan birisi üzerine muayyen olarak delîl-i kat'î değildir. Bu sebeple mezâhibde ihtilâf zuhûr etmiştir. Şâfiîler "temâs" ma'nâsına alıp temâs vukû'unda tecdîd-i tahâret ederler. Ve Hanefîler "cimâ" ma'nâsına alıp, temâs ile tecdîd-i vuzû' ve tahâret etmezler. İşte bu zikir olunan ahvâl kâtibin emr-i kitâbette mahâreti ve zekâveti ve zeyrekliğidir. Ve hurûf ve maânîsinin i'tidâli arasını cem' etmesidir. Kâtib kitâbetinde nefse vukû'u ve kalbe taalluku olan açık elfâz-ı mu'tâde-i hitâbiyyeyi kullanır. Nefsin ahvâline uymayan ve garâbeti hasebiyle kalbe taalluku olmayan / gayr-i me'nûs elfâzı isti'mâl etmez. Aksi halde kitâbetten ve hitâbdan maksad hâsıl olmaz. Nitekim büleğâyı Arab'dan birisi bir kıyâfet-i acîbe ile merkebe binmiş hey'et-i acîbesini temâşâ için halk etrâfına toplanmış. Mûmâ-ileyh sevk-ı belâğatle onlara gayr-i me'nûs elfâz ile hitâb edip ما لكم تكأ كنتم كما تكأ كنتم على ذي جنة قافر نقعوا

ya'nî "Size ne oldu ki, bir delinin başına toplandığınız gibi toplandınız? Dağıldınız!" demiş. Halk bu gayr-i me'nûs elfâzı işitince bu adama cinnîler musallat olmuş diyerek gülüşmüşler, ne demek istediğini anlamamışlardır.

Kâtibin emr-i kitâbetinde bir üslûb-i mahsûs vardır. Evvelen kitâbına hamd ü senâ ve salât ile başlar. Ba'dehû imâmın adlını ve onun güzel ve şerîf olan vasıflarını ve âlî olan makâmını beyân eder. Ve imâma ve onun makâmına teveccühe terğîb eyler. Ondan sonra da, gerek merğûb olan hayır olsun ve gerek mezmûm olan şer olsun, emr olunduğu şey ne ise onu zikr eder. Ya'nî kâtib kitâbına abdin mülâbis olduğu ism-i ilâhî ne ise evvelen onunla başlar. Sonra rubûbiyyet-i esmâiyyesi hasebiyle âlemleri terbiye eden müsemâyâya hamd edip "El-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn" yazar. Ba'dehû rahmet-i zâtiyye ve sıfâtiyye-i âmme ve hâssa-sıyla mütecellî olan Allahü zül'celâl hazretlerini "er-Rahmânî'r-Rahîm" elfâzıyla senâ eder. Ba'dehû اِنَّ اللّٰهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّوْنَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا صَلُّوْا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيْمًا (Ahzâb, 33/56) emrine imtisâlen salât ile başlar. Zirâ salât, Hak cânibinden "rahmet," ve melâikeden "istiğfâr" ve mü'minlerden "duâ"dır. Bu babdaki tafsîlât *Esrâr-ı Salât* hakkındaki hakkındaki risâle-i fakîrde munderic olduğundan, bu tafsîlâtın burada îrâdî tatvîli mûcib olur. Ba'dehû imâm olan rûhun memleket-i insâniyyedeki adlını ve evsâf-ı hasene ve şerîfesini ve onun makâmı olan illiyyîni beyân eder. Ve ondan sonra onun hâdıra ve bâdiyesini imâm cânibine teveccühe / ve onun makâmı olan âlem-i illiyyîne terğîb eder. Ondan sonra da abdin ayn-ı sâbitesi ve hakîkati iktizâsı üzere merğûb olan hayırdan ve mezmûm olan şerden her ne ile emr olunmuş ise onu zikr eder.

Ebû Yezîd Bistâmî (kAs) hazretlerine: "Ârif isyân eder mi?" diye sordular. وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ قَدْرًا مَّقْدُوْرًا (Ahzâb, 33/38) âyet-i kerîmesini kırâatle cevap verdi. Ubeydullâh Ahrâr (kAs) hazretleri *Risâle-i Vâlidîyye*'lerinde şöyle buyururlar: "Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn Arabî (ks) ba'zı musannafâtında yazmışlardır ki, erbâb-ı keşfin ba'zılarına mâ-fi'l-isti'dâd münkeşif olup, kendi isti'dâdlarından ma'siyet zuhûr edeceğini görürler. Evliyâyâ göre ismet şart olmayıp hükm-i لا راد لما قضيت vâkı' olacağından zulmet-i isyânın şuhûdundan ve onun hicâbından müşevveş olurlar. Tövbe ve istiğfârın, o zulmetin mâhisi olduğunu yakînen ve tahkîkan bildiklerinden, tövbe ve istiğfâr ile o zulmeti izâle etmek için, o sûretin heman vukû'unu arzû ederler; ve o ma'siyeti mürtekib olurlar. Şeyh Rûkneddîn Alâü'd-devle hazretleri: "Bu söz insanı cür'etkâr kılar. Ahvâlini hıfz eden ve kendilerini teşvîştan sıyânet eden kimselere bu sırrı ızhâr etmek câiz değildir" diye itirâz eylemiştir."

Ey birâder ma'lûmun olsun ki, kâtib bizim bu fasılda îrâd ettiğimiz evsâf üzere olduğu vakit, o siddikiyyet kapısını çalar. Ve bu vasıftaki kâtib her kime zâhir ve vâkı' olursa o kimseye "Bir şeyi görmedim, illâ ki o şeyden evvel Allâh'ı gördüm" demek hâli hâsıl olur. Zîrâ o kimse yukarıdan beri îzâh olunduğu vech ile bilir ki, vücûd-i kevn hayâlden ibârettir. Ve bu suver-i hayâliyyede zâhir olan vücûd-i hakîkî-i Hak'tır. Binâenaleyh suver-i eşyâya nazar ettikde irfân-ı tâmmı hasebiyle evvelen vücûd-i hakîkî-i Hakk'ı müşâhede eder; / ba'dehû suver-i eşyâyı müşâhede eder. Bu ise cenâb-ı Sıddîk-ı Ekber Ebû Bekir (ra) efendimizin meşreb-i ârifâneleridir.

§

F A S I L

[K İ T A B H A K K İ N D A D I R]

§

470

/ Yemin kâtib olduğu vakit, biz devâta ve kaleme ve mürekkebe ve kendisine yazı yazılacak olan levhe muhtaç oluruz. Hokka ve yemîn ve "nûn" ve kalem-i a'lâ ve levh-i mahfûz gibi; / ve halde tahattut misli olan şey ve levhde irtikâm-ı emsile ve levhde merkûm-i emsileden sâdır olup icâd-ı avâlim vâkı' olan şeyin misli. İmdi burada levh-i mahfûzu ve levh-i mahv ve isbâtı iyi anla! Ve bizim onun rakmında nihâyeti olmayan şey için onu hâvî olarak nasıl isbât ettiğimize nazar et! Halbuki vücûda dâhil olan her şey mütenâhîdir. Binâenaleyh lâ-yetenâhînin ve kutub gibi âlem-i asğarda olan şeyin nasıl olduğunu tedkîk eyle! Ve belki sırr-ı mevfûr sadırda ola. Ve o bir mevzi'dir ki, ârif onun ma'rifetinde ilticâya muhtâc olur. İmdi levh mahall-i kitâbettir. Biz onu "kitâb" tesmiye ederiz. Ve deriz ki, o iki kısma münkasımdır: "Kitâb-ı merkûm" ve "kitâb-ı mastûr"dur. Allah Teâlâ وَالطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ (Tûr, 52/1-2) buyurur. Ve yine كِتَابٍ مَرْقُومٍ (Mutaffifin, 83/9) buyurur. "Mastûr"a kasem eder ve "merkûm"dan haber verir. Ve o siccinde ve illiyyindedir. İmdi "mastûr" âlem-i ervâhdadır; ve "merkûm" âlem-i gayb ve şehâdettedir. Ve Hâlık cânibinden "merkûm," keşf-i sahîh cihetinden ondan "mastûr"dur. Lâkin mele-i a'lâ onu muâyene etmediği için onları kabûl edenî ancak vech-i vâhid görür. Ve o âlem-i emr için "mastûr"dur. Ve vaktâki insan ulüvv ve süflü cem' edip iki veche de muttali' oldu; binâenaleyh onun için "merkûm" oldu. İmdi râkımın velâ ettiği şey ancak mastûrdur. Ve o mevzi'-i müşkildir;

ipliklerin mevzi'-i in'ikâdıdır. Ve onun ba'zısı ba'zısına dâhil olur. Ve ki-taptan arza velâ olunan şey kezâ mastûr oldu. Ve onları müşâhid olan kimse de râkımın velâ eylediği vech / i'tibâriyle "merkûm" oldu. İmdi bu mastûr-ı arzî, ulûm-i ahkâm sâhibleri olan fukahânın ilmidir ki, onların kalbleri hubb-i dünyâ sebebiyle muâyene-i melekûtta mahecûbdur. İmdi melâike âlem-i emr-i ulvîden "mastûr"dadır. Ve fukahâ âlem-i halk-ı es-felden mastûrdadır. Ve muhakkıklar iki vechi müşâhede sebebiyle "merkûm"dadır. İmdi arza velâ olunan şeyi hissen müşâhede ederler. Ve râkımın velâ eylediği şeyi ki, o, sırr-ı muhakkak hakkında mâ-fevka'l-Arş'tır; ve avâlim-i emrin ba'zısı hakkında mâ-fevka's-semâdır. Onu kalben ve aklen müşâhede ederler. (Sebe', 34/23). Ya'nî "Hattâ onların kalblerinden feza' ref' olundukda: Nedir? derler. Rabb'inizdir, diye hitâb gelir. Haktır derler." Onlara tecellî eder. O'na hitâb ederler; onlara hitâb eyler. Binâenaleyh onlar münhacib olurlar. Hicâb yırtıldığı ve onlar hakkında esbâb mün'adim olduğu vakit halâk hakkında sırr-ı kaderin nasıl hükm ettiğine nazar eylerler. Ve emri mebd-i üzerine mülâhaza ederler. İsterlerse susarlar; ve isterlerse söylerler. İmdi o onlara hitâb eyler. Onun kitâbı onların kalblerindedir. Ve o elvâh-ı mahfûzadır ki, her bir şey için mev'ıza ve tafsîl olarak her bir şey onda mektûbdur. Ve onda kırâat ederler; ve ondan haber verirler. Ve bu havâtır-ı rabbâniyyedir.

Ya'nî sağ el yazıcı olduğu vakit, biz hokkaya ve kaleme ve mürekkebe ve üzerine yazı yazılacak olan levhe muhtaç oluruz. Zîrâ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ (En'âm, 6/165) âyet-i kerîmesi ve أَنِ اللَّهُ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صَوْرَتِهِ hadîs-i şerîfi mûcibince, biz kitâbette dahi bizi istihlâf buyuran Hakk'ın / sıfatı üzerineyiz. Nitekim icâd-ı âlemde bizim vücûdât-ı mukayyedemize mukâbil "vücûd-i mutlak-ı Hak;" ve bizim sağ elimize mukâbil "yed-i icâd-ı Hak;" ve hokkamıza mukâbil "nûn," ya'nî cemî-i suver-i esmâiyyenin yekdiğerinden temeyyüzü olmaksızın müctemi' oldukları hakikat-i muhammediyye ve vahdet mertebesi; ve kullandığımız kaleme mukâbil dahi "akl-ı kül;" ve mürekkebe mukâbil dahi "madde"; ve kağıdımıza mukâbil dahi "levh-i mahfûz," ya'nî nefsi külliyye-i âlem vardır. Ve kezâ fiilde değil hâlde, ya'nî ilimde, tahattut misli olan şey; ve levhde, ya'nî hâricte, emsilenin irtikâmı ve yazılması, ve levhde yazılmış olan emsileden sâdır olarak icâd-ı avâlim vâkı' olan şeyin misli, Âdem'in nefsi cüz'iyyesinde fiilen değil, hâlen mündemic olan veledinin sûretine; ve ba'dehû o sûretin kalem-i ma'lûm-i âdem ile levh-i rahimde irtikâmına; ve bu levh-i rahimde murtakım olup tevellüd eden âdemin sûret-i misâliyyesinden alâ-vec-hî't-teselsül sâdır olan onun misline tekâbü'l eder. İşte burada levh-i mah-

fûzu, ya'nî nefis-i külliyye ve cüz'iyye-i âlem-i ekber ve asğarın bâtını olan suver-i ilmiyyeyi ve onların zâhiri olan levh-i mahv ve isbâtı iyi anla! Ve bizim yazısında nihâyeti olmayan şeyi hâvî olarak o levhi nasıl isbât ettiğimize nazar-ı akli ile nazar et! Zîrâ biz ilmimizde olan maânîye hokkanın içinde yek-vücûd olan bir çok hurûf ve kelimât kisvelerini ilbâs ederek kalem vâsıtasıyla kağıt üzerine nasıl ilâ-mâ-lâ-nihâye terkîm eder ve o kağıt üzerinde nasıl mahv ve isbât edersek, Hak dahi ilminde olan suveri öylece karâtîs-i ecsâm üzerine, anâsır kisvelerini ilbâs ederek ilâ-mâ-lâ-nihâye terkîm edip mahv ve isbât eyler. İşte bu îzâhtan sen levh-i mahfûzu ve levh-i mahv ve isbâtı iyi anla! Nitekim Hak Teâlâ / *يَمْحُو اللَّهُ مَا* (Ra'd, 13/38) buyurur. İmdi suver-i kevnîyye levh-i tabiâtta bir taraftan mahv olur ve bir taraftan peydâ olur. Nitekim âyet-i kerîmede *مَا تَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا* (Bakara, 2/106) buyrulur. Binâenaleyh sâha-i tabiâtta mensûc olan bir sûret bozulunca, onun misli peydâ olur. Ve levh-i hayâl dahi böyledir. Ve fezâ-yı bî-nihâye-de, ya'nî ayn-ı vücûd-i mutlak-ı Hak'ta, mütekevvîn olan avâlimin hey'e-t-i mecmûa-i bî-nihâyesi böyle olduğu gibi, onlardan her birinin üzerinde mütevekkîn olan suver dahi ilâ-mâ-lâ-nihâye böyledir. Halbuki vücûd-i izâfiye dâhil olan her şey mütenâhidir. Zîrâ her birinin evveli ve âhiri vardır. Böyle olunca fezâ-yı lâ-yetenâhîde mine'l-ezel ile'l-ebed mütekevvin olan avâlim-i bî-nihâyenin ve vücûd-i izâfide müteayyin olan "kutub" gibi âlem-i asğardaki tahattut misli olan şeyin ve onun levhindeki irtikâm-ı emsilenin nasıl olduğunu bi'l-mukâyese tedkîk et! Belki bu tedkîk esnâsında onlara âid bir çok sırlar levh-i sadırda vâkı' ve muntakış olur da bu husûsta sende ilm-i zevkî ve irfân-ı muhammedî husûle gelir. Ve o levh-i sadır öyle bir mevzi'dir ki, ârif o esrârı bilmek husûsunda bu mevzi'a ilticâya muhtâc olur. Beyt:

Ne istersen yürü var ondan iste
Hudâ'nın ulu dergâhı gönüldür

Zîrâ ârifin levh-i sadrı kendi kitâbıdır. *إِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ* (İsrâ, 17/14). İmdi "levh" mahall-i kitâbettir. Biz o mahall-i kitâbete "kitâb" tesmiye ederiz. Ve deriz ki, o kitap iki kısma münkasımdır. Birisi "kitâb-ı merkûm" ve diğeri "kitâb-ı mastûr"dur. Nitekim Allah Teâlâ *وَالطُّورِ وَكِتَابٍ مَرْقُومٍ* (Tûr, 52/1-2) ve kezâ *كِتَابٍ مَرْقُومٍ* (Mutaffîfîn, 83/9) buyurur. Bu âyet-
475 lerde "kitâb-ı mastûr"a yemîn eder; ve "merkûm"dan / haber verir. Ve o kitâb-ı merkûm hem siccînde ve hem de illiyyinde olur. Kitâb-ı mastûr âlem-i ervâhda ve kitâb-ı merkûm âlem-i gayb ve şehâdettedir.

Ma'lûm olsun ki, henüz gayriyyet libâsiyle müteayyin olmayan mer-tebe-i vâhidîyyette sâbit suver-i esmâiyye cevâhir-i mücerrede hâlinde o-

larak gayriyyet libâsiyle müteayyin olan rûh-i küllî levhinde mastûr olur. Ve ondan sonra âlem-i gayb olan misâl-i mutlak levhinde; ve ba'dehû levh-i tabiat olan âlem-i şehâdette merkûm olur. Mastûr ile merkûmun farkı budur ki, mastûr mahv kabûl etmez; ve merkûm mahv ve isbât kabûl eder. Ve keşf-i sahîh cihetinden, Hâlık tarafına nazaran merkûm olanlar O'nun cânibinden mastûrdur. Zîrâ mahv ve isbât dahi meşîyyet-i Hâlık'a nazaran vâkı' olur. Lâkin mele-i a'lâ, ya'nî melâike-i kirâm, mastûr ve merkûm i'tibârâtını muâyene etmediği için, gerek mastûru ve gerek merkûmu kabûl edeni, ancak vech-i vâhid görür, ya'nî bir âlem görür. Ve o vech-i vâhid dahi âlem-i ervâhdır ki, suver-i esmâiyye onda mastûr dur. Zîrâ mele-i a'lâ indinde zaman ve mekân i'tibârâtı yoktur. Fakat insan mele-i a'lânın hilâfınadır. Zîrâ insan ulüvv ve süflü cem' ettiği için, âlem-i emr ile âlem-i halktan ibâret olan iki vech de muttali' olduğundan melâike indinde mastûr olan şey, insan için merkûm oldu. Beyt:

صائب زملائك مطلب رتبت انسان آيينه بى پشت چه صورت بنمايد

Tercüme: "Ey Sâib, mertebe-i insâniyyeyi melâikeden arama! Zîrâ sırsız bir âyîne ne sûret gösterebilir!..."

İmdi râkımın, ya'nî كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) mücibince esmâ-i ilâhiyyenin velâ ettiği şey ancak / mastûrdur. Ve esmâ-i ilâhiyyenin tecelliyâtı her mevtına göre başka bir rengi hâiz olduğundan râkımın velâ ettiği mahall-i tecellî mevzî-i müşkildir. Ve o mevzî' ipliklerin düğümlendiği mahalle benzer ki, ba'zısı ba'zısına dâhil olur. Ya'nî mastûr ile merkûm, o mevzî-i müşkilde yekdîğerine girift bir haldedir. Nitekim ümmü'l-kitâbdan arza velâ olunan şey mastûr oldu. Zîrâ çeşm-i his bunların menşe' ve mebd'ini göremez, ancak suver-i hissiyyeyi müşâhede eder. Fakat bu suver-i hissiyyenin mebd'ini basar-ı basiretle müşâhede eder. Ehl-i keşif indinde, râkım olan esmâ-i ilâhiyyenin velâ, ya'nî teveccüh ve amel, ettiği vech i'tibâriyle bu mastûr-i arzî merkûm oldu. Ve bu mastûr-i arzî, ulûm-i ahkâm sâhibleri olan fukahânın ilmidir ki, onların kalbleri hubb-i dünyâ sebebiyle hicâb içinde olup melekûtu, ya'nî âlem-i zâhirin bâtınını, müşâhede ve muâyene edemezler. İmdi melâike yukarıda beyân olunduğu vech ile âlem-i emr-i ulvîden mastûrda kâimdirler; ve fukahâ âlem-i halk-ı esfelden mastûrda kâimdirler. Ve muhakıklar ise iki vechi, ya'nî hem âlem-i melekûtu ve hem de âlem-i mülkü müşâhedeleri sebebiyle merkûmdadır. Binâenaleyh arza velâ ve teveccüh ve amel olunan şeyi ve onda tekevvün eden suveri hissen müşâhede ederler. Ve râkımın, ya'nî esmâ-i ilâhiyyenin, her mevtında velâ ve teveccüh ve amel ettiği şey ki, o şey ezelde tahakkuk etmiş olan sır, ya'nî a'yân-ı sâbite, hakkında mâ-fevka'l-Arş'tır. Ya'nî cismâniyyetin ve vücû-

dât-ı izâfiyyenin fevkıdır. Ve avâlim-i emrin, ya'nî avâlim-i şe'nin, ba'zısı hakkında mâ-fevka's-semâdır. Ya'nî âlem-i halkın mâ-fevkı olan âlem-i misâl-i mutlakdır. O şeyi kalben ve aklen müşâhede ederler. Hattâ kalblerinden feza' ve ürküntü ref olundukda: / "Bu zâhir olan nedir?" derler. Hak Teâlâ'dan "Rabb'inizdir" diye hitâb gelir. Onlar dahi: "Bu keşif bâtil değil, haktır" derler. Bu *حَتَّىٰ إِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقُّ* (Sebe', 34/23) âyet-i kerîmesi sûre-i Sebe'de vâkı' olup, cenâb-ı Şeyh (ra) burada ma'nâ-yı bâtinisini tefsîren îrâd buyururlar. İmdi Hak onlara tecellî eder. Onlar mütecellî olan Hakk'a hitâb ederler; ve Hak Teâlâ dahi onlara hitâb eyler. Binâenaleyh bu tecellî içinde ekvân ve eşyâdan münhacib olurlar. Ve bu ekvân ve vücûdât-ı izâfiyye perdesi yırtıldığı ve onların içinde esbâb mün'adim olduğu vakit, halâyık hakkında sırr-ı kaderin nasıl hükmettiğine nazar eylerler; ve emri mebd'e'i üzerine mülâhaza ederler. Ya'nî âlem-i şehâdette mütevekkkin olan efrâd-ı halâyıkın a'yân-ı sâbitelerini müşâhede edip, ezelde ve ibtidâda hangi ism-i ilâhînin mazharı olduğuna vâkıf olurlar. *Mesnevî*:

کاملان ازدور نامت بشنوند تا بقمر تار و پودت در روند
بکله پیش از زادن توسالها دیده باشندت ترابا حالها

Tercüme: "Kâmiller senin adını uzaktan işitirler. Senin târ ve pûdunun ka'rına kadar muttali' olurlar. Ya'nî senin kâlib-ı unsurinde mündemic olan tecelliyât-ı esmâiyyeyi ve sûret-i misâliyyeni ve rûhunu ve ayn-ı sâbiteni ve ayn-ı sâbitenin hangi ismin mazharı olduğunu görürler. Belki senin vilâdetinden nice senelerce mukaddem seni her mevtındaki hallerin ile berâber görmüş olurlar."

Ve bu sırr-ı kaderin onlar üzerinde esbâb perdesi arkasından nasıl hükm ettiğini görüp, onları / bütün ef'âl ve harekâtında ma'zûr görürler. Zîrâ bu eşyânın cümlesi mezahir-i esmâ-i ilâhiyye olup hakîkatte bil-cümle harekât ve sükûnun vücûd-i hakîkiye âid olduğuna muttali' olmuşlardır. Bu ehl-i keşif isterlerse bu müşâhedelerinden bahs etmeyip sükût ederler; ve isterlerse iktizâ-yı hâle göre söylerler. Zîrâ onların ifşâ ve ketmleri de tecelliyât-ı Hak icâbındandır. Bu gibi zevâtın sözleri kendilerinden değildir. İmdi O, ya'nî Hak Teâlâ, bî-harf ve savt onlara, ya'nî basar-ı basîretlerinden hicâb kalkmış olan ehl-i keşfe, hitâb eder. Hakk'ın kitâbı bu gibi zevât-ı saâdet-simâtın kalblerindedir. Zîrâ cem'iyet-i esmâiyyesiyle Hak Teâlâ kulûb-i kâmiline mütecellîdir. Nitekim hadis-i kudsîde *لا يسعني ارضي ولا سماء ولكن يسعني قلب عبدي المؤمن* ya'nî "Yerime ve göğüme sığmadım; velâkin mü'min kululumun kalbine sığdım" buyrulur. Bu halde olan kulûb-i kâmilin bir takım levh-i mahfûzlardır. Her şeye âid mev'iza ve tafsîli hâvî olduğu halde, her bir şey onda yazılmıştır.

Zîrâ Hak Teâlâ'nın cem'iyet-i esmâiyyesiyle mütecellî olduğu bir kalbde, mezâhir-i esmâiyyeden ibâret olan her bir şey maa-tafsîlât mündemic ve mektûb olmak tabîîdir. Ve suver-i esmâiyye muntabî' olan kulûb elvâh-ı mahfûzadır. Çünkü suver-i esmâiyye a'yân-ı sâbiteden ibâret olup cümlesi hakâyık-ı eşyâdır. Ve hakâyık ise aslâ inkılâb kabûl etmez. Ya'nî meselâ ism-i Mudîl ism-i Hâdî'ye, ve ism-i Dârr ism-i Nâfi'a inkılâb eylemez. Binâenaleyh bu kâmilîn, her bir şeyi tafsîlâtıyla berâber, elvâh-ı mahfûzadan ibâret olan kalblerinde kırâat ederler; ve bu kitâb-ı Hak münderecâtından haber verirler. Ve bu haber verdikleri şeyler havâtır-ı rabbâniyyedir.

Ma'lûm olsun ki, bu müşâhede bu kitâbın beşinci bâbında beyân olunduğu üzere muhakkıkların / "fenâ-i sâlis-i mahk-ı küllî" ta'bîr ettikleri makâm sâhiblerine mahsûstur. Onlar ashâb-ı selb olup Hakk'ın gayrinden zâhildirler. Ve cenâb-ı Mevlânâ (ra) efendimiz *Mesnevî-i Şerîf*'lerinde onların hâline işâreten buyururlar. *Mesnevî*:

بی حس و بی کوش و بی فکرت شوید تا خطاب ارجعی را بشنوید

Tercüme: "Bî-his ve bî-gûş ve bî-fikret olunuz, tâ ki "İrcî'î!" hitâb-ı ilâhîsini işitesiniz."

Ve bu makâmın mâ-dûnunda bulunanların kalblerine olan tecelliyât-ı ilâhiyyeye, âlem-i his ve şehâdetin suver-ı mer'ıyyesi ve mesmû' olan sadâları ve bunlardan mütehassıl tefekkürât-ı akliyye karıştığından, onların kulûbu elvâh-ı mahfûza değil, belki elvâh-ı mahv ve isbât olur. Ve onların havâtır-ı havâtır-ı rabbâniyye-i sırf olmayıp, havâtır-ı melekiyye ve nefsâniyye ve şeytâniyye ile memzûc olur. Binâenaleyh onların ihbârâtı dahi ona göre olur. /

480

İmdi ey seyyid, bu kâtibi tefattun et! Zîrâ senin için mansıb-ı imâmet varsa, onun için mansıb-ı hitâbet vardır ki, o hitâbetin gayri ile müstakîl değildir. O hitâbette imâmdır. Eğer sen hitâbette onunla berâber olursan, ona hizmet içindir. Velâkin senin imâmet-i ihâtiyyende ikâmet-i Hak için, bu ve onun hizbinde olan onun gayri dâhildir. Binâenaleyh onun hürmetine râ'î ol! O senin sâhib-i tâbı'ındır; ve senden muhâtabdır. Ve ona muhabbet et, yoksa senin üzerine mülkünü ifsâd eyler. Zîrâ vezîr ona muhtaçtır. Senin gâyen ve vezîrinin gâyesi meskeninin tedbîridir. Ve onun kütübü, bâdiyen hakkında, sen istesen de, senin istediğin şey sebebiyle değil, ona vârid olan şey sebebiyle cereyân eder. Ve ma'lûmun olsun ki, muhakkak hazret için, ancak bâdiyesi sebebiyle ma'nâ vardır. İmdi eğer bâdiye fâsid olur ve senin üzerine hücum ederse, bu mülkün fesâdına müeddî olur. Ve senin için onun telâfisi nasıl olur? Ve o fücûr

ve takvâ üzerine emîndir. Ve senin mülkün ise bu iki sıfatı berâberce kabûl eder. Ben sana nasihat ettim, mülâzim ol!

/ Ya'nî ey seyyid olan rûh! Yukarıda izâh ettiğimiz kâtibin evsâfını tefattun et! Bu tefattun sana pek lâzımdır. Zîrâ hilâfetin hasebiyle senin için mülk-i vücûdda mansıb-ı imâmet varsa, onun için de mansıb-ı hitâbet vardır. Ve o kâtib mansıb-ı hitâbetten gayri olan umûrda müstakil değildir, belki sana tâbî'dir. Fakat emr-i hitâbette imâm olduğundan müstakildir. Sen muharrik-i vücûd olduğun cihetle eğer onunla berâber olursan, onun vazîfe-i hitâbeti lâıkiyla ifâ edebilmesine hizmet içindir. Velâkin ahkâm-ı Hakk'ı ikâme için, bu kâtib ve onun hizbinde olan o kâtibin gayri, senin imâmet-i ihâtıyyene dâhildir. Zîrâ mülk-i vücûd senin şuûnâtının zuhûru için muhdestir. Ve sen o mülkün hâkimisin. İmdi mâdemki kâtib senin mülkünde hitâbet emrinde imâmdır ve bu vazîfe ona mevdû'dur, sen ona hürmette kusûr etme! O kâtib senin sâhib-i tâbî'indir, ya'nî senin mühürdârındır. Ve raiyyene olan hitâbı, senin tarafından ve sana izâfetle vâkı' olur. Ve ona muhabbet et ve hoş tut, ünf ile muâmele etme! Aksi halde senin üzerine mülkünü ifsâd eyler. Zîrâ vezîr olan akıl tedvîr-i umûrda ona muhtaçtır. Halbuki senin gâyen ile vezîrinin gâyesi ve maksadı, meskeninin, ya'nî mülkünün umûrunu tedbîr etmek ve hüsn-i idâre eylemektir. Ve kâtibin yazdığı şeyler, sen her ne kadar murâd edersen et, senin istediğin şey sebebiyle değil, ona mazhar olduğun isim hazretinden vârid olan şey sebebiyledir. Ve o bâdiyen, ya'nî senin teb'an olan a'zâ ve cevârihin, hakkında bu vârid olan şeyleri yazar.

/ Ma'lûmun olsun ki, muhakkak hazret için ancak bâdiyesi sebebiyle ma'nâ vardır. Ya'nî senin hâdırın olan makarr-ı idâren için ma'nâ-yı tasarruf, ancak bâdiyen, ya'nî teb'anın sâkin olduğu köyler, sâyesindedir. Ve onlar senin a'zâ ve cevârihindir. A'zâ ve cevârih olmasa ef'âl zâhir ve tasarruf bâhir olmaz. İmdi eğer bâdiye fâsid olur ve isyân ederek senin üzerine hücum ederse, bu hâl mülkünün fesâdını müeddî olur. Ve bu fesâd ve isyân muvâcehesinde nasıl tanzîm-i umûr ile telâfî-i mâ-fât edersin? Ve o kâtib fücûr ve takvâ üzerine emîndir. Ya'nî bu şerhin ibtidâlarında murûr ettiği üzere, nefis fücûr ile tağyîr ve takvâ ile tathîr mahalli olup kâtib bunların her ikisini de yazar. Ve senin mülkün olan nefis bu iki sıfatı da berâber kabûl eder. Binâenaleyh yukarıdan beri ben sana nasihat ettim. Bu nasihatim dâiresinde muâmele icrâsına devâm et! /

olan sırr-ı ulûhiyyetim kendisinde mebsûs olan emr-i mutâ'-ı ilâhîdir. Ve ben vechimi bilâ-irâde murâd eden kimseye ibâha ettim. Ve hicâbları bir yırtış yırttım ki yama ve telfik kabûl etmez. Ve kulûbdan havf ref olunur da maâlim-i guyûb ile tezeyyün eyler. Hazretimde sâcid olarak âkif ol! Zîrâ sen dâimâ müşâhidsin. Muhakkak sücûdda rû'yet ve vukûfta hicâb vardır. Muhakkak ben kazandığı şey sebebiyle her bir nefis üzerine kâim olan kayyûmum. İmdi tastîr ettiğim şeyi iyi anla; ve resm eylediğim şeye nazar eyle! Zîrâ rû'yette hitâb ve hitâbda da rû'yet yoktur. Ve selâm ve rahmet-i şuhûd ve berekât-ı vücûd senin üzerine ve senden munfasıl olmayan kimsenin üzerine olsun; ve sana muttasıl olmayana değil!

Ma'lûm olsun ki, her bir ma'nâ evvelen kalbe hutûr eder. Ve ondan sonra dimâğa aks edip akıl o maânide tefekkür eder. Ve hutûr-i maânî insanın kendi irâde ve arzûsuyla vâkı' olan bir şey değildir. Bu maânî bilâ-irâde kalbe gelir. Bu havâtır dört kısımdır: (1) Havâtır-ı rabbânî veya rahmânî (2) Havâtır-ı melekî (3) Havâtır-ı nefsânî (4) Havâtır-ı şeytânî.

Cenâb-ı Şeyh (ra) bu kâtib bahsinde "tevkî" nâmı tahtında bu dört nevi' hâtıranın esâsâtını beyân buyururlar. Fakir "tevkî" lafzını beyne'l-küttâb müsta'mel olan "fermân" (tezkire) kelimesiyle tercüme ettim. Bu fermânlarda (tezâkirde) her bir mertebe-i vücûdun / iktizâsı üzerine desâtîr-i esâsiyye ve evâmîr-i mücmele münderiçtir. Fermân-ı (tezkire-i) rabbânî münderecâtı şudur: Bu tevkî'-i rabbânî halife-i insânî olan kâmile enniyyetim ile, ya'nî rütbe-i zâtıyyem cihetinden vücûd-i aynîmin tahakkuku ile, hüviyyetim, ya'nî cemî'-i hakâyıkı müştemil olan hakikat-ı mutlakam, arasında mütereddid olan sırr-ı ulûhiyyetim kendisinde mebsûs ve munbasıt olan emr-i mutâ'-ı ilâhîdir.

Ma'lûm olsun ki, merâtib-i vücûd hakkında yukarıda geçen izâhattan dahi anlaşılmış olacağı vech ile vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın "lâ-taayyün," ya'nî "ahadiyyet-i zâtıyye" mertebesinde cemî'-i nuût ve evsâf muzmahildir. Vaktâki zât-ı mutlaka bi-haseb'l-esmâ ve's-sıfât merâtibe tenezzül ederek suver-i mezâhir ile müteayyin olur, "mertebe-i vahdet"te sâbit olan sırr-ı ulûhiyyet, bu âlem-i taayyüne vârid olan emr-i mutâ'-ı ilâhîde mebsûs ve munbasıt olur. Zîrâ ilâh me'lûhu iktizâ eder. Ve me'lûh onun merâtib-i taayyünâtıdır. Binâenaleyh bu emr-i mutâ'-ı ilâhî "taayyün" ile "lâ-taayyün" arasında mütereddid olur. İmdi insân-ı kâmil hüviyyeti i'tibâriyle Hak'tır; ve taayyünü i'tibâriyle de abddir. Binâenaleyh bu evâmîr kâmilin kendi hakikatinden kendi taayyününe nâzil ve vârid olur. Ve bi'l-asâle insân-ı kâmil (Sav) Efendimiz olduğundan *من رأى فقد رأى الحق* ya'nî "Beni gören muhakkak Hakk'ı gördü" kelâm-ı münîfi ile hüviyyet-i aliyyelerinin zât-ı Hak; ve taayyünlerinin dahi zât-maa's-sıfât Hak oldu-

ğuna işâret buyururlar. Ve Kur'ân-ı Kerîm kendilerinin hüviyyetleriyle taayyünleri arasında mütereddid olan emr-i mutâ'-ı ilâhîdir. Ve Kur'ân-ı Kerîm'de kendi hüviyyetlerinin Hak olduğuna وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) ya'nî "Attığın vakitte sen atmadın, velâkin Allah attı" âyet-i kerîmesinde; ve taayyünlerinin abd olduğuna da قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ (Kehf, 18/110) ya'nî "Yâ Habîbim de ki: Ben de ancak sizin gibi bir beşerim" 485 âyet-i kerîmesinde işâret buyrulur. / Bu hakikat kâffe-i eşyâ hakkında da böyledir. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de âmm-i mü'mînine teşmilen فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ (Enfâl, 8/17) ya'nî "Onları siz katl etmediniz, velâkin Allah katl etti" buyurur. Ve Hz. Şeyh-i Ekber (ra) *Fütûhât-ı Mekkiyye*lerinde سَيَحَانُ الَّذِي أَظْهَرَ الْأَشْيَاءَ وَهُوَ عَيْنُهَا tesbîhi ile bu hakikate işâret buyururlar. Ancak insan, cem'iyet-i esmâiyyeye mazhar ve onun ahsen-i takvîm üzere mahlûk olan taayyünü bu esmânın zuhûr-i ahkâmına müsâid olduğu için, eşyâ-i sâireden efdal ve ekmeldir.

Bu sebeple tezkire-i rabbânîde buyrulur ki: "Ben vechimi murâd eden kimseye bilâ-irâde ibâha ettim." Ya'nî mâsivâ i'tibâr olunan mezâhir-i sıfâtîyye ve esmâiyyemde ve eşyâda istiklâl-i vücûd tevehhümünden i'râz edip, bunların kayyûmu olan zâtıma teveccüh eden kimselere, irâde ve meşîyyet-i ilâhiyyem taalluk etmeksizin vechimi ve zâtımı mubâh kıldım. Zîrâ bu ibâha onun teveccühünün netîce-i tabîiyye ve zarûriyyesidir. Ve bu gibi netâyicin husûlüne bittabî' irâde taalluk etmez, irâde teveccüh edenindir. Ve hicâbât-ı sıfâtîyye ve esmâiyyemi bir yırtış yırttım ki yama ve telfik kabûl etmez. İmdi bu hicâb yırtılınca kulûbdan tecelliyât-ı esmâiyyeden hâsıl olan havf ref olunur. Ve artık böyle kalbler maâlim-i gu-yûb ile tezeyyün eyler. Ve benim vechime hicâb olan esmâ ve sıfât perdeleri yırtılınca, benim gaybûbet-i i'tibâriyyem senin nazarından kalkar; ben senin muvâcehede hâzır olurum. Binâenaleyh bu halde sen benim huzûrumda sâcid olarak âkif ol! Zîrâ sen artık benim vechimi ale'd-devâm müşâhede edersin. Muhakkak sücûdda rû'yet ve vukûfta hicâb vardır. Nitekim bir pâdişâh-ı azîmü's-şânın huzûrunda bulunan kimse huzû' ve tevâzu' hâlinindedir. Binâenaleyh sücûd ve huzû' hâlinde rû'yet vardır. Ve o pâdişâhın azametini bilmekle berâber, huzûrdan hâriç olanlar, huzû' ve sücûd / emrinde hicâb içindedir. Muhakkak ben abdin cemî'-i mevâtında kazandığı ve iktisâb eylediği şey sebebiyle her bir nefis üzerine kâim olan kayyûmum. Zîrâ abdin evvelen lisân-ı isti'dâd ile taleb eylediği şey sûret-i ilmimde; ve ba'dehû âlem-i ervâhda; ve ba'dehû misâlde; ve ba'dehû ayn-ı sâbitesi iktizâsınca kesb eylediği şeyler âlem-i şehâdette peydâ oldu. Binâenaleyh onun nefsi her bir mevtında benim vücûd-i hakîkim ve zâtım ile kâimdir. Ve ben onun cemî'-i merâtib ve

mevâtında kayyûmuyum. İmdi bu tezkiremde tastîr eylediğim şeyi iyi anla! Ve senin vücûd-i izâfînde ve hayâlinde ve efâl ve a'mâlinde resm eylediğim şeye dikkatle nazar eyle! Ve bu hâl-i müşâhede içinde benden hitâba muntazır olma! Zîrâ rû'yet ve huzûrda hitâb olmaz; ve hitâb olan mahalde de rû'yet ve huzûr bulunmaz. Ya'nî mer'î ve hâzır olanın vücûd ve evsâfından bahs olunmaz. Ve vücûd ve evsâfından bahs olunan şey dahi mer'î ve hâzır değildir. Ve ism-i Selâm ile tecellîm ve rahmet-i müşâhede ile zuhûrum ve vücûd-i mutlakımın berekâtı senin üzerine olsun; ve senden ayrılmayan kimselerin üzerine olsun. Ve sana muttasıl olmayarak huzûrundan bu'de düşenler, bu tecelliyâtımdan mahrûm olsunlar.

§

T E Z K İ R E - İ M E L E K İ

Bu emr-i hatm melek-i kerîmedir. Halîfe-i insânînin kalbi üzerine nâzil ol! Muhakkak sen onu üç ahvâlin birisi üzerinde bulursun: Ya benim iledir; ya nefsi iledir; yâhut düşmanı olan İblîs iledir. İmdi onu benim ile bulursan / bu tevkî'de sana ikâ' eylediğim şeyden bir şeyi ona ilkâ etme! Zîrâ ben ona nefsim ile mütevellîyim. Bana teveccüh eden ve beni benim gayrim olan her bir kimse üzerine ihtiyâr eyleyen kimse bana sıklet vermez. Binâenaleyh abdimin siyâset-i kalbine mütevellî olurum. İmdi ey melek-i kerîm, müteeddib ol! Ve onu nüzûlüne vâkıf kılma ki tefrikaya düşer. Ve onun ma'rifeti için sana tebâdûr eyler. Zîrâ sen esmâdan bir isim cihetinden benim indimdesin. Ondan mütevârî ol; ve onu onun nefsinden ve şeytandan hıfz et! Ve gücün yettiği kadar onlar ile mücâhede et! Ve eğer sen onu nefsi ile bulursan, kendi cânibinden muhâdeseten ona ihtâr eyle! Karîn olan adüvvü ve nefsi sana vâkıf olmaksızın, ki seni tekzîb eder; enfâsın senin üzerine mahsûb ve evkâtın senin üzerine şâhiddir. Mubâhdan sakın ki, nâdim olursun. Ve mekrûh ve memnû'dan sakın ki, şakî olursun. Tarîk-ı vâsî'î üzerine lâzım kıl! Ve ferâizi, ya'nî Allah'ın sana farz kıldığı şeyi edâ et! Mubâhâttan ekl ve şûrb ve uyku ve bunun gayri bir fiil-i mubâhı murâd ettiğin vakit, onu umûmun tenâvülü gibi tenâvül etme ki, nâdim veyâ şakî olursun. Velâkin onu tenzîh ve ibâdet ile tenâvül et! Tenzîh senin noksânının ve onun hakkında Hakk'a iftikârının ve Hakk'ın buna olan hâcetinden tenzîhini rû'yet ile tenâvüldür. Nitekim Hak Teâlâ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ (En'âm, 6/14) ya'nî "O it'âm eder, it'âm olunmaz" buyurur. İmdi sana tenbîh etti ve bildirdi. Ve ibâdet gelince, senin bunun hakkında lâayık olan cihetten nazar etmendir. İmdi onu ibâdetine avn ittihâz eyle! / Salât ve cihâd ve

onun gayri olan ferâizin edâsına kuvvet için ekl gibi; ve kıyâm-ı leyle kuvvet için nevm gibi; ve inzâl-i şehvet için değil, velâkin veled-i sâlih için, veyâhut harâma düşmekten hıfz için nikâh gibi; ve i'tibâr için teferrüc; ve imâta-i ezâ ve irşâd-ı dâll ve mazlûma yardım ve bunun emsâlidir. İşte tevkî'-i ilâhî ile melek-i kerîmin havâtırı budur.

Yukarıda îzâh olunduğu üzere insan, cemî'-i merâtib-i ilâhiyyeyi câmi' ve cem'iyet-i esmâiyyeyi hâizdir. Binâenaleyh onun hüviyyeti cihetinden hakkıyyeti olduğu gibi, melekıyyeti ve nefsâniyyeti ve şeytâniyyeti de vardır. Ve her bir mertebesinden kendisine havâtır ve ilkâât vâkı olur. Havâtır-ı râbbâniyye yukarıda geçti. Şimdi de havâtır-ı melekî beyân buyrulur. İmdi makâm-ı cem'den mertebe-i melekîye vâridi olan tezkire münderecâtı da şudur: Bu emr-i hatm, ya'nî bu emr-i vücûb, kerîm olan meleğedir. Ey melek-i kerîm, halife-i insânînin kalbi üzerine nüzûl et! Bu nüzûlünde sen, onu muhakkak üç hâlin birisi üzerinde bulursun. Ya'nî sen onu ya benim ile; veyâ nefsi ile; veyâhut düşmanı olan İblîs ile berâber ve meşğûl bir hâlde bulursun. Eğer sen, onu cemî'-i mâsivâdan îrâz edip bana teveccüh etmiş ve benim ile meşğûl olmuş bir hâlde bulursan, sana bu tezkirede îrâd eylediğim şeylerden hiç bir şeyi ona ilkâ etme! Çünkü ben ona nefsim ve zâtım ile mütevellîyim ve müteveccihim. Ve bana teveccüh eden ve beni, benim gayrim olan her bir kimse ve her bir şey üzerine tercih ve ihtiyâr eyleyen / kimseye benim ale'd-devâm teveccühüm bana kelâl ve sıklet vermez. Nitekim âyet-i kerîmede **وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا** (Bakara, 2/255) buyrulur. Binâenaleyh ben abdimin siyâset-i kalbine, ya'nî kalbinin idâresine, bilâ-inkitâ' müteveccih olurum. İmdi ey melek-i kerîm, benim müteveccih olduğum kalbe karşı, müteeddib ol ve onu nüzûlüne vâkıf kılma! Zîrâ eğer nüzûlüne vâkıf olursa, cem'den farka düşer. Ve senin ilkââtının ma'nâsını anlamak için sana teveccühde isti'câl eder. Halbuki sen asıl değilsin. Zîrâ sen, benim esmâmdan bir isim cihetinden, asıl olan zâtım indinden bir fer'sin. Binâenaleyh ondan mütevârî ve müstetir ol! Ve onun nazarından istitârınla berâber onu onun nefsinden ve şeytandan hıfz et! Ve gücün yettiği kadar onun nefsi ve şeytanı ile mücâhede ve harb et; ve onları mağlûb etmeye sa'y eyle!

M E N K A B E : Sadreddin-i Konevî (ks) hazretlerinin müridânından birisi bilâ-isti'zân halvete girer. Ve bittabi' bir kaç gün ortadan gâib olur. Hz. Şeyh onun nerede olduğunu rufekâsından sorar. Halvette bulunduğunu haber verirler. Cenâb-ı şeyh onun halvet-hânesine gider. Bir çok yazılar yazmakla meşğûl bulur. "Bu yazdığın nedir?" diye so-

rar. Mürîd cevâben der ki: “Şeyhim, vaktâki halvete girdim, önümde birisi zâhir olup Hz. Cibrîl olduğunu söyledi; ve sana ulûm-i ledünniyye ilkâ edeceğim dedi, ve ağzıma tükürdü. Bu hâli müteâkıb bende bir çok maânî tulû’ etti. Şimdi gâib olmamak için / o ulûmu tesbît ve tahrîr ile meşğûlüm.” Hz. Şeyh tebessüm edip buyurdular ki: “Sen Cibrîl’in zuhûrundan mukaddem ne ile meşğûl idin?” Mürîd: “Zikrullâh ile meşğûl idim” dedi. Hz. Şeyh irşâden buyurdular ki: “Hiç Hz. Cibrîl, Hakk’a teveccüh edip zikrullâh ile meşğûl olan bir kimsenin kalbine tefrika irâs eder mi? Zuhûr eden Cibrîl değil, seni Hak’tan i’râz ettirmek için şeytân-ı laîn idi. Sen benim iznim lâhık olmaksızın halvete girdiğin için bu fitneye mübtelâ oldun. Şimdi halvetten çık; ve bu ilkâât-ı şeytâniyyeyi dahi imhâ et!”

Ey melek-i kerîm! Halife-i insanın kalbine nüzûlün hîninde, eğer sen onu sıfât-ı nefsâniyyesinde müstağrak ve onlar ile meşğûl bulursan, kendi cânibinden ona iktizâ eden sözler ile ihtâr et! Seni tekzîb etmemesi için, onun karîni olan adüvvü ve şeytanı ve nefsi vâkıf olmayacak sûrette bu ihtârını icrâ et! Ey halife-i insânî, nefislerinin ne gibi i’tikâdât ve a’mâl içinde masrûf olduğu mahsûb; ve evkâtın a’mâlin ve efâlin üzerine şâhiddir. Mubâh olan efâlin kesretinden sakın ki, hisâbı olduğu için nâdim olursun. Ve a’mâl ve efâl-i mekrûhe ve memnû’adan sakın ki, onlarda ısrâr, şekâvetini iktizâ eder. Tarîk-ı vâsi’ olan câdde-i şeriatte yürümeği üzerine lâzım kıl! Ve ferâizi, ya’nî Allah Teâlâ’nın sana farz kıldığı şeyi, edâ et! Mubâhâttan ekl ve şürb ve uyku ve buna mümâsil olan efâlden bir fiil-i mubâhı icrâ etmek istediğin vakit, onu avâmmin tenâvülü gibi tenâvül etme ki, ya nâdim veyâ şakî olursun. Velâkin onu havâs gibi tenzîh ve ibâdet kasdı ile tenâvül et! / Tenzîh sûretiyle tenâvül budur ki, sen kendini ekl ve şürb ve nevm olmaksızın yaşamıyacak bir hâl-i noksan içinde ve Hakk’a muhtaç ve Hakk’ı bu hâcetlerden münezzehten gö-rerek tenâvül edersin. Nitekim Hak Teâlâ **وَلَا يَطْعَمُ وَلَا يَشْرَبُ** (En’âm, 6/14) buyurur. Ve bu âyette sana tenzîh ile tenâvülü bildirir; ve seni îkaz eder. Ve ibâdet sûretiyle tenâvüle gelince o da budur ki, sen ekl ve şürb ve nevm hakkında lâıyk olan cihetten nazar edersin. Ya’nî bu gibi mubâhâtı ibâdetine yardımcı ve muîn ittihâz edersin. Meselâ namaz ve cihâd ve bunlara mümâsil ferâizin edâsına kuvvet husûlü için ekl edersin. Ve kı-yâm-ı leyle kuvvet için uyursun. Ve inzâl-i şehvet için değil, ancak veled-i sâlih husûlü veyâhut galebe-i şehvetle harama düşmekten mahfûziyyet için cimâ’ edersin. Ve ibret almak için teferrüc etmek; ve imâta-i ezâ, ya’nî yollar üzerinde halkın mürûr ve ubûruna mâni’ olan ve zahmet veren şeyleri izâle; ve yolunu şaşırmış olan kimselere doğru yolu göstermek; ve mazlûma yardım etmek ve bunun emsâli olan işlere kuvvet husûlü için yer içer ve uyursun. İşte bu tevkî’-i ilâhî ile melek-i kerîmin

havâtır-ı budur. Ve bunlar havâtır-ı melekînin esâsâtı olup teferruâtı sâlikin dirâyet ve fetâneti ile mekşûf olur.

§

T E Z K İ R E - İ N E F S Â N İ

Nefs-i berzahıyyeye vârid olmayan emr-i ilâhî nâfiz oldu. Dünyâda kendisinin râhatı onda olan ve uhrâda onun hakkında onun üzerine taleb olmayan ve onun için bizim indimizde ecir bulunmayan şeyi işlemeyi halife-i insânîye ihtâr et! Eğer sana icâbet ederse o senin içindir, benim için değildir. Ve eğer senden i'râz ederse o benim içindir, senin için değildir. Yâhut vaktine göre onun için olan kimse içindir. Ve muhakkak sen onu, üçün biri üzerine bulacaksın. Ya benim ile; ya melek ile; yâhut şeytan ile. İmdi onu benim ile bulursan ona taarruz eyle! Zîrâ senin ferâğın bir şugl olur ve hicâbını ref' eyler ve onu tes'îd eder. Eğer onu melek ile bulursan müteeddib ol! Ve melek levh ile ya gaflet ve sehiv ile munfasıl oluncaya kadar, tevakkuf et! Ve bu takdîrce bunu ona ihtâr eyle! Ve eğer onu şeytân ile bulursan ona müzâhim olup ikisinin arasına hâil ol ve lâime ile gel! Ve sen / onun üzerine şeytanı gâlib kılma! Onun hakkında kuvvetini isti'mâl et ve ona hîle eyle! Zîrâ onun keydi zaîftir. Ve getirdiğin şey üzerine sâbit ol; ve onun üzerine mütenevvi' olma! Zîrâ o sana avdet edecektir.

Ya'nî bu tezkire-i nefsânîyyede, latîf olan nefs-i berzahıyyeye değil, belki kesîf olan nefs-i dünyeviyyeye emr-i ilâhî nâfiz oldu. O emir de budur: Ey nefis, sen halife-i insânîye öyle bir şey ihtâr et ki, o şey içinde onun dünyâda râhatı ve lezzeti vardır. Ve halife-i insânî dünyâda kendisinin râhatı ve lezzeti bulunan o şeyi icrâ eylediği vakit artık âhirette o şey hakkında ve onun icrâsı üzerine bir ıvaz taleb edemez. Ve o şey için bizim indimizde aslâ ecir ve mükâfât yoktur. Meselâ insan ben dünyâda kemâl-i iştihâ ile lezzetli yemekler yedim; ve latîf şerbetler içtim; ve kaba döşeklerde rahat rahat uyudum. Binâenaleyh âhirette de bu fiillerimin ıvazına intizâr ederim, diyemez. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur: مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ (Şûrâ, 42/20). Ya'nî "Sevâb-ı dünyâyı murâd eden kimseye biz onu veririz. Ve onun için âhirette nasîb yoktur." Eğer o halife-i insânî, senin bu ihtârâtını kabûl ederse, o sana mahsûs ve münhasır olur; ve senin tasarrufun tahtında bulunur. Benim için değildir, ya'nî o kimse abdü'n-nefistir, abdullâh değildir. Ve eğer senin râhat ve lezzet-i dünyeviyyeye olan da'vetine icâbet etmeyip de, rızâyı şerîfim için senden yüz çevirirse, o kimse bana mahsûs ve münhasırdır, senin için değildir. / Ya'nî o, abdullâhdır, abdü'n-nefis değildir. Yâhut

senden i'râzı ve senin ihtârâtını adem-i kabûl ve icrâsı, bir kimsenin te'sîrinden nâşî olursa, bu insan kendisine te'sîri olan kimse içindir. Bu fıkrayı izâh için cenâb-ı Mevlânâ (ra) efendimizin *Fî-hi Mâ-fîh* nâmındaki eser-i âlîlerinden âtîdeki beyânât-ı münîfe kâfidir:

“Peygamber’imiz (sav) Efendimiz من زار الامراء وخير الامراء من زار العلماء ya’nî “Ulemânın şerlisi ümerâ ziyâretine gidenler; ve umerânın hayırlısı ulemâyı ziyâret edenlerdir. Fakîrin kapısına giden emîr ne güzel emirdir; ve emîrin kapısına giden fakîr ne fenâ fakirdir!” buyurmuşlardır. Halk bu hadîs-i şerîfin zâhirini alıp âlimlerin şerlilerinden olmamak için, bir âlimin emîrin ziyâretine gitmesi câiz olmadığını söylerler. Halbuki bu kelâm-ı münîfin ma’nâ-yı şerîfi onların zann ettikleri gibi değildir. Ve belki onun ma’nâsı budur ki, âlimlerin şerlisi umerâdan imdâd uman ve salâh ve sedâdî umerâ vâsıtasıyla olan ve onların korkusundan salâha sa’y eden kimse- dir. Ve onun ziyâret-i ümerâ husûsunda tahsîl ettiği niyyet umerânın kendisine ihsân etmesi ve hürmet eylemesi ve mansıb vermesidir. Binâenaleyh o âlim, umerâ sebebiyle salâh kesb eder ve cehilden ilme gider. Ve âlim olunca onların siyâsetleri korkusundan müeddeb olur. Ve ister istemez tarîk-ı muvâfık üzerinde yürür. Gerek emîr sûrette onun ziyâretine gelsin ve gerek o emîrin ziyâretine gitsin; alâ-küllî-hâl o, emîrin zâiri ve emîr onun mezûru olur. Velâkin bir âlim, umerâ sebebiyle ilim ile muttasıf olmayıp, belki onun ilmi evvelen ve âhiren Hak Teâlâ hazretleri için olmuş bulunursa, mezhebi ve sa’yî râh-ı savâb üzerinde olur. / Zîrâ onun tab’ı ancak budur. Balıklar sudan gayri bir mahalde zindegânî edemedikleri gibi, o âlim de o revîştan gayrisine kâdir olamaz. Ve ondan o hâl zâhir olur. Böyle bir âlimin aklı müdür ve zâcir olur. Çünkü onun zamânında cemî’-i halk, gerek âgâh olsunlar gerek olmasınlar, heybetinden münzecir olup aks-i pertevinden istimdâd eylerler. Eğer böyle bir âlim, sûretâ emîrin ziyâretine gitse bile, emîr zâir ve o âlim mezûr olur. Zîrâ cemî’-i ahvâlde emîr ondan istifâde eder ve muâvenet görür. Ve o âlim ise emîrden müstağnîdir; güneş gibi nûr-bahşır. İş atâ ve bahşıştır.”

İşte ibâredeki من له على حسب وقته او لمن له على حسب وقته fıkrası ve bâlâdaki izâhât mücibince, böyle bir kimse tarîk-ı salâh ve sedâda sâlik olsa bile “abdullâh” değildir; belki kendi üzerinde müessir olan kimsenin abdidir. İmdi ey nefis, sen halîfe-i insânîyi üç hâlin birisi içinde bulacaksın: Ya’nî ya benim ile; veyâ melek ile; veyâ hod şeytan ile berâber bulacaksın. Eğer onu benim ile berâber bulursan ona taarruz eyle ve müteveccih ol! Zîrâ senin sıfâtından ferâğın bir meşğale teşkil eder; ve hicâbını kaldırır, ve o sebeple saîd olursun. Ve terakkiyât-ı insânîyye nefis sebebiyledir. İnsan ale’devâm kendisine savlet eden sıfât-ı nefsiyye ile mücâhede ettiği için kur-

b-i ilâhîye nâil olur. Eğer onu melek ile bulursan müteeddib ol; ve aralarına girme! Bekle ki, melek levâm ile, ya'nî "Bu fiilin nâhoştur, niçin yaptın, bu fiil sana lâıyk değil idi?" tarzında ilkāâtta bulunsun; veyâhut âlâııı-ı dñnyeviyye gafletine dalsın ve umûrunda sâhî olsun da melek ondan ayrılsın ve ilkāâtını kat' eylesin. Binâenaleyh melek ondan ayrılınca, sen bu ilkāâtı ona / ihtâr et; ve onu gaflet ve sehvden ikaz eyle! Ve eğer onu şeytan ile bulursan şeytana müzâhim ol; ve ikisinin arasına gir! Ve levvâme sıfatı ile zâhir ol! Ya'nî onun ilkāât-i şeytânıyyeye tebean işlediği fiilinden dolayı ona pişmanlık ve nedâmet ilkā eyle! Ve onun üzerine şeytanı gâlib kılma! Ve onu şeytanın taht-ı tasarrufunda bırakma! Ve onun hakkında kuvvetini isti'mâl et ve ona hîle eyle! Zîrâ şeytanın hîlesi ve keydi zaıftır. Nitekim **إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا** (Nisâ, 4/76) buyrulur.

Ma'lûm olsun ki, şeytan zâhir değildir ve onun fiili ancak ilkāâtından sâbittir. Nefis ise zâhirdir. Binâenaleyh nefis a'mâlini ahkâm-ı şer'iyyeye tevfiķ ettikçe şeytana galebesi muhakkaktır. Meselâ kuvve-i şehevâniyyesi gâlib olan bir kimseye şeytan zinâyı ilkā eder. Bu ancak bir hâtıradır. Nefis şehvetini mehkûhasıyla kazâ ettiği takdirde, hem şeytana galebe eder ve hem de me'cûr olur. Ef'âl-i sâire de buna makıyştır. İmdi ey nefis sen bu sûretle halife-i insânıye getirdiğin şey ne ise onun üzerine sâbit ol! Onun üzerine mütenevvi' ve mütelevvin olarak zâhir olma ki, ne yapacağını bilemeyerce şaşırıp kalmasın. Zîrâ cemî'-i merâtibde onun avdeti ve rücû'u sanadır. Ya'nî senin nefis-i emmâre, nefis-i levvâme, nefis-i mülhime ve nefis-i mutmainne ve nefis-i râzıyye ve nefis-i marzıyye ve nefis-i kâmile mertebelerinde, o halife-i insânî hep seninle berâberdir.

§

TEZKİRE - İ ŞEYTÂNÎ

Emrî değil, emr-i ilâhî-i irâdî nâfiz olur. Halife-i insânî üzerine hudûdun tecâvüzü ile ve intihâk-i mehârim ile ve küfür ve şirk ve bağy ve hased ve fahşâ ile ve benim gayrime ibâdet ile nüzûl et! Eğer her hangi bir emirde sana vefâ ederse, ondan diğer bir emre udûl et! Sen onu elbette üçün biri üzerine bulursun: Ya benim ile; ya melek ile; ya nefis ile. Eğer benim ile bulursan o hangi bâbda ve hangi isimdedir? nazar et! Ve milketin memleketinden nüzûl et; hakikat cinsinden olan âlem-i hayâlden / sakın ki, o onda benim ile berâberdir, tâ ki evliyâm için ismetimin ve onlar için hıfzımın ve onlar üzerine olan gayretimın nasıl olduğunu göresin. İmdi ef'âlime ve sıfâtıma tenezzül eylediği vakit, tezkirende olan şeyden ona ilkā et! Eğer kabûl ederse, bu vakitte o senin içindir. Ba'dehû tâib olup rücû' ettikde onun günâhı senin üzerinedir ki, sen onunla nâr-ı

cehennemde hâlid ve muhalled olarak ebedî muazzeb olursun. Ve eğer bana şîrk ederse o senin içindir. Ve onun azâbı onun ve senin üzerinedir. Ve eğer onu melek ile berâber bulursan, onunla muhârebe et! Eğer galebe edersen, ben kalırım. Eğer abdimi mahzûl edersem, onun nâsiyesi senin milketindir. Ve eğer onu mansûr kıalarsam iki emr olur: Ya senden kabûl etmemesi, yâhut kabûl edip ondan dönerek avdet etmesidir. Ve ben onun için bana kurbet olarak bu'd nasb etmem. Ve senin hilen sana râcî olur. Ve eğer onu nefis ile berâber bulursan, o nefse 'âcileyi tezyîn et ve ona emeli bast eyle! Ve eğer onunla iştiğâl ederse ilkâ et! Zîrâ o senin için fi'l-hâl abd-i mutâ'dır. Halbuki ben hizlân ve nusret arasında onunla berâberim. Onun hakkında ilmim ile hükmederim. Ve ben Alîm ve Kâdir'im.

Ya'nî bu tezkire-i şeytânî, emr-i teklîfinin değil, emr-i irâdî-i ilâhînin nüfûzu içindir. Ma'lûm olsun ki, cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) efendimizin *Fusûsu'l-Hikem*'de *Fass-ı Ya'kûbî*'de beyân buyurdıkları üzere emir iki-dır: Birisi emr-i teklîfidir ki, bu emir enbiyâ (aleyhimü's-selâm) vâsıtasıyla / âlem-i şehâdette ibâda tebliğ buyrulur. Diğer emr-i irâdîdir ki, Hak 500 Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri ibâdın a'yân-ı sâbitelerinin isti'dâdlarıyla taleb ettikleri hâlin zuhûrunu irâde buyurur. Abdin lisân-ı isti'dâd ile taleb ettiği hâl saâdet ise saâdetine ve şekâvet ise şekâvetine hükm-i ilâhî lâhık olur. Hîn-i da'vette enbiyâ (aleyhimü's-selâm)dan sırr-ı kader mes-tûr olduğu için, onlar emr-i teklîfiyi umûma müsâvâten tebliğ ederler. Onlar da'vet ettikçe eşkiyânın şekâveti ve süadânın dahi saâdeti tezâyüd eder. Binâenaleyh enbiyâ (aleyhimü's-selâm) hazarâtı etibbâ gibidirler. Bir hastanın meâli helâke ise, tabib onu tedâvî ettikçe marazı iştidâd eder; ve tabib hayrette kalır.

İmdi ism-i Hâdî'nin mazharı olan enbiyâyâ emr-i teklîfi vârid olduğu gibi, ism-i Mudill'in mazharı olan İblîs'e de kezâlik emr-i teklîfi vârid olur. Ve her iki tarafta dahi bu emr-i teklîfi değil, emr-i irâdî-i ilâhî nâfiz olur. Zîrâ hakikatte hidâyet enbiyâ (aleyhimü's-selâm)'ın yedlerinde olmadığı gibi, ıdlâl dahi İblîs'in elinde değildir. Nitekim Nebiyy-i zî-şân hakkında Hak Teâlâ hazretleri: *أَنْتَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ* (Kasas, 28/56) ya'nî "Ey Habîbim, sen sevdiğine hidâyet-bahş değilsin; velâkin Allah Teâlâ dilediğine hidâyet verir." Ve kezâ İblîs hakkında buyurur: *إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ* (Hicr, 15/42). Ya'nî "Ey İblîs, benim kul-larım vardır ki, onlar üzerinde senin kuvvetin nâfiz değildir."

Bu mukaddime ma'lûm olduktan sonra tezkire-i şeytânînin müfâdı anlaşılır: Ey İblîs, halîfe-i insânî üzerine nüzûl et de, ona hudûd-i şer'iyeyi tecâvüzü ve evâmîr-i ilâhiyyeye hürmetsizliği ve küfür ve inkârı ve

şirki ve envâ'-ı zulmü ve hasedi ve envâ'-ı rezâil ve fuhşîyyâtı ve benim gayrime ibâdeti ihtâr eyle; ve bunları icrâya teşvîk eyle! Eğer bunlardan her hangi bir emirde sana vefâ eder ve senin ihtârına muvâfakat ile icrâ eylerse, diğer bir emre udûl et! / Meselâ ona şarap içmeyi ihtâr et! Eğer muvâfakatla içerse zinâyı ihtâr et! Onu da icrâ ederse katl-i nefse teşvîk et; ve onu da icrâ eylerse tekzîb-i enbiyâ ve şerâyi'a da'vet et; bunu da kabûl ederse inkâr-ı Hâlık'ı ilkâ eyle!

Ey İblis, nüzûl ettiğin vakit, halife-i insânîyi elbette üç hâlin biri üzerinde bulursun: Ya benim ile; ya melek ile; veyâhut nefis ile bulursun. Eğer benim ile bulursan onun hangi bâbda ve hangi ismin tecellisi tahtında bulunduğuna nazar et! Ya'nî benim ile bulduğun insan tevekkül ve sabır ve rızâ gibi ebvâb-ı muhtelifeden hangi bâbda benim ile berâberdir. Ve bu bâblarda esmâ-i ilâhiyyemden Mu'izz ve Müzill ve Mu'tî ve Mânî gibi hangi isimlerin tecellisi tahtında bulunmaktadır. Senin mülkün olan tabîat ve kesâfet memleketinden onun hâline göre nüzûl et! Zîrâ o her ne kadar benim ile berâber ise de, senin memleketin olan âlem-i tabîat içindedir. Binâenaleyh kesâfet-i unsuriyye içinde, meselâ tevekkül bâbında duran ve Mânî isminin tecellisi tahtında olup fakr ve zarûrete giriftâr olan insana, tevekkülünü haleldâr edebilecek ilkâatta bulun. Fakat hakikat cinsinden olan âlem-i hayâle duhûlden sakın ki, o insan o latîf olan âlem-i hayâlde benim ile berâberdir. Zîrâ bu insan senin memleketin olan kesâfet ve tabîat âleminden çıkıp hakikat âlemine duhûl etmiştir. Ve şeyâtîn semâ-i hakîkate urûc edemezler. Ve orada şeyâtîn için aslâ tasallut ve tasarruf yoktur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur:

وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ إِلَّا مَنْ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاتَّبَعَهُ شَهَابٌ مَبِينٌ (Hicr, 15/17).

Ma'lûm olsun ki, yukarıda dahi bi'l-münâsebe îrâd edildiği üzere, "hayâl" biri Hak, diğeri bâtıl olmak üzere iki kısım i'tibâr edilmiştir. Hayâl-i hak ism-i Hâdî'nin ve hayâl-i bâtıl dahi / ism-i Mudill'in te'sîrâtı tahtındadır. İblis hakikat cinsinden olan âlem-i hayâle duhûl edemez ise de, evhâm cinsinden olan hayâl âlemine dâhil olur; ve onda dilediği gibi tasarruf eder. İmdi evliyâullâhın dâmı olan hayâlât, *Mesnevî-i Şerifte* beyân buyrulduğu üzere, ilm-i ilâhîde sâbit olan a'yân-ı sâbitenin ukûsü ve zilâlidir. *Mesnevî*:

آن خیالاتی که دام اولیاست عکس مهرویان بستان خداست

İblis'in bu hayâlâtta aslâ tasarrufu olamaz; zîrâ bunlar hakâyık-ı sâbitedir. Ve gayret-i ilâhiyye İblis'i bu âlemden tard eder. Nitekim tezki-rede buyrulur: "Tâ ki evliyâm için ismetimin ve onlar için hıfzımın ve onlar üzerine olan gayretim nasıl olduğunu göresin!" İmdi ey İblis, halîfe-i insânî ef'âlim ve sıfâtım mertebesi olan âlem-i tabîat ve kesâfete bi-

hasebî'l-beşeriyye tenezzül eylediği vakit, seni bu mertebede tasarrufa me'zûn kıldığım cihetle, tezkirende olan şeyden ona bir şey ilkâ et; eğer kabûl ederse, bu vakit o senin içindir. Nitekim biraz yukarıda **فقد قيل لابي** ibâresinin şerhinde bu husûsta izâhât-ı müfide itâ kılınmış idi. Eğer o kimse senin ilkââtından bir şey kabûl ve icrâ ettikten sonra, o ma'siyetten tâib olup rücû' ederse onun günâhı senin üzerine olur; ve sen o günâh sebebiyle nâr-ı cehennemde hâlid ve muhalled olarak ebeden muazzeb olursun. Ve o **التائب من الذنب كمن** ya'nî "Günâhından tövbe eden kimse günâh yapmamış olan kimse gibidir" hadîs-i şerîfi mücibince bu ma'siyetten halâs olur. Ve eğer sen ona şirki ilkâ edersen ve o da onu kabûl ederse, o senin için olur. / Ve o şirkin azâbı hem onun üzerine ve hem de senin üzerinedir. Ve eğer onu melek ile berâber bulursan, o melek ile harb et! Zîrâ onun ilkââtı senin ilkââtının zıddıdır. İki zıd ise müctemi' olmaz. Eğer bu harb neticesinde meleğe galebe edersen ve meleğin ilkââtı munkatı' olursa, ihâta-i zâtiyyem hasebiyle, Ben kalırım. Ve eğer sana fırsat vererek abdimi senin yed-i kahr ve tasarrufunda mahzûl edersem, onun nâsiyesi senin milketindir. Zîrâ sana mağlûb olan kullarımın nâsiyeleri ism-i Mudill'in elindedir. Ve bu isim onları kendi sırât-ı müstakîmi üzerinde çekip götürür. Ve eğer abdimi mansûr kıalarsam iki hâl hâsıl olur: Ya senin ilkââtını kabûl ve icrâ etmez; veyâhut kabûl ve icrâ ettikten sonra onda ısrâr etmeyerek hâl-i salâha avdet eder. Ve Ben bu iki halden dolayı onun için Bana kurbet olarak bu'd nasb etmem. Ya'nî ihâta-i zâtiyyesi hasebiyle Hak Teâlâ her şeye o şeyin kendisinden daha yakındır. Bu'd ve uzaklık, abdin nazarına ve mâsivâ-yı Hak'ta istiğrâkına göre, izâfî ve i'tibârîdir. Hakikatte Hak'tan yakın hiç bir şey yoktur. Binâenaleyh ilkâât-i şeytâniyyeye tebean, abd bir fesâdı icrâ edip tövbe edince, Hak Teâlâ bu kurbet-i hakîkiyye içinde, ona bu'd-i izâfî ve i'tibârîyi nasb etmez. Zîrâ ilkâât-ı şeytâniyyeyi kabûl etmeyen; ve kabûl ve icrâ edip de, ba'dehû tâib ve müstağfir olan kimsenin nazarı Hakk'adır. Bu ise kurbet-i hakîkiyye içinde kurbet-i i'tibârîyyedir. Binâenaleyh o kimse için bu'd yoktur. İmdi ey İblîs, abdimin bu hâli içinde senin hilen sana râci' olur; ve sen onunla muazzeb olursun. Ve eğer onu nefis ile berâber bulursan, o nefse dünyânın lezâiz-i âcilesini müzeyyen bir halde göster. Ve ona bir takım âmâl-i dünyeviyyeyi bast eyle! Meselâ o nefse de ki: "Sen fakîrsin, / nefis taamlar yemeğe ve latîf bir süknâda oturmağa kudretin yoktur. Ticâret et!" Ve ticârete de sülûk edince de ki: "İşte görüyorsun ki, istikâmet dâiresinde ahz ve itâ ancak kifâf-ı nefse hâdimdir. Binâenaleyh çok para kazanmak için hîle lâzımdır. Metâ'ı müşterilere eksik ver ki, sermâyen tezâyüd etsin!.." O kimsenin eline böyle gayr-i meşrû' sûrette bir mikdâr fazla meb-

lağ geçince de, de ki: “Bu para ile kumar oyna ki, def’aten eline bir çok meblağ girsin!” Kumarda para kazanınca da, de ki: “İşte bak, şimdi oldukça gınâ hâsıl oldu. Umûmhânelerde latîf nisvân var. Oraya git ıyş ü işret eyle ki, lezâiz-i ‘âcile-i dünyeviyyeden müstefid olursun. Ve eğer o abdim senin ilkaât-ı mütevâliyenı peyderpey kabûl ve icrâ ederse, ona istediğin kadar ilkaâtta bulun! Zîrâ o bu hâl içinde sana mutî’dir. Ben ise o abdimin hızlânı ve nusreti arasında onunla berâberim. Onun hakkında ilmim ile hükm ederim. Ya’nî sen abdimi mağlûb ederek onu helâke sevk ettiğin vakit, benim onun hakkındaki hükmüm, onun ezelde ilm-i ilâhîmde sâbit olan hakikatine ve ayn-ı sâbitesine göredir. Eğer ezelde lisân-ı isti’dâd ile şekâveti taleb etmiş ise şekâvetle hükm ederim; ve eğer saâdeti taleb etmiş ise, ona nusret edip onun yakasını senin elinden kurtararak saâdetine hükm eylerim. Ve ben Alîm-i Kadir’im. Ya’nî kudretim irâdeme; ve irâdem dahi ilmime; ve ilmim dahi ma’lûm olan a’yân-ı 505 sâbite-i ibâda tâbî’dir. V’Allâhü’l-Hâdî! /

“Ey seyyid-i kerîm! Vücûdda tevkî’ât-ı Hak’tır, ki onlara “havâtır” ta’bîr olunur, onların mekânnetini sana izâh eyledim. Ve eğer senin kâtibin onlara a’ref-i nâstan ise ve bu üç, onun taht-ı teshîrinde ise ve Hak Teâlâ onu sâhib-i sır olarak kabûl edip ilm-i ihâtî ve makâm bahş etmiş ise, onun kadrini bil ve onu derecesinden tenzîl etme! Zîrâ bu tevkî’ât onun yedi iledir. Ve onun emri redd olunmaz. Ve kadîmen mülûk üzerine mücâlisi gelmedi ve onların hâli tağayyür etmedi, illâ bisâtından. Binâ-enaleyh bisâtını kerîm olarak tefakkud eyle; ve ondan dost ile düşman arasını temyîz et! Fiilin ile onunla berâbersin. Ve ihsân cümle hakkında mukayyid ve müseddiddir ki, kinleri giderir; ve hıkdı izâle eder; ve meveddet ve gayreti ismâr eyler. V’Allâhü’l-muvaffık!”

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Vücûd-i izâfî âleminde bu zikr ettiğimiz rabbânî ve melekî ve nefsânî ve şeytânî olan tezâkir, tevkî’ât-ı Hak’tır. Onlara ıstılâh-ı muhakkıkînde “havâtır” ta’bîr olunur. Ve insan bir an bile hutûr-i havâtırdan hâli değildir. Ve her gelen hâtıra mutlaka / bu dörtten birine tevâfuk eder. Sâlik bu gelen havâtırın mâhiyyetlerine dikkat ederse, bunlardan hangisi olduğunu tefattun edebilir. Fakat tefrik için pek ziyâde dirâyet ve fetânet lâzımdır. Zîrâ ba’zan hâtıra-i şeytânî, ecri azîm olan bir hayırdan men’ için, ecri daha az olan bir hayıra teşvîk eder. Ve bu teşvîk hâtıra-i melekî zannolunur. Nitekim *Mesnevî-i Şerîfte* mezkûrdur ki, Hz. Muâviye sabâh namazına hazır olamadığı için çok müteessif olur. Hak Teâlâ hazretleri bu teessüfüne mukâbil bir ecr-i azîm ihsân buyurduğu için, ertesi sabah İblîs, yine böyle teessüfle ecr-i azîme nâil olmayıp yalnız sabah namâzının ecriyle kalması için, Hz. Muâviye’yi

namaza uyandırır. Ve kezâ nefis gizli bir maksadına nâil olmak için, sâli-ke hâtıra-i ibâdeti ilkâ eder. Nitekim *Tezkiretü'l-Evliyâ*'da mündericidir ki, evliyâullâhdan Fudayl bin İyâz hazretleri zamânında gâzîler harbe hazır olurlar. Cenâb-ı Fudayl pek müsinn olduğu cihetle ferâiz-i salâtı oturduğu halde kılarken nefsi ona hitâben "Ey Fudayl, mü'minler gazâyâ hazır oldular. Sen niçin kalkıp bu farzı edâ etmezsin?" der. Hz. Fudâyl buyurur ki: "Bu ilkâ-yı nefsânî üzerine vücûdumda kuvvet hissettim. Ve ba'dehû teemmül edip nefsimde dedim ki: "Ey nefis! Namazı kâimen kılmadığım halde gazâ gibi müşkil bir işte senin ne zevkîn vardır? Husûsiyle neticesi mevttir. Halbuki sen ölümden istikrâh edersin. Bu ilkâda mutlaka senin bir hilen vardır. Eğer hileni izâh etmezsen seni azîm bir mücâhede altına vaz' ederim." Nefis dedi ki: "Vaktâki sen gazâyâ hazır olup müsellah olarak halk huzûruna çıkarsın, herkes beni parmakla gösterip derler ki: Bakınız şu Fudayl'a! Bu sinn ü sâlinde gayret-i dîniyye sevkîyle / harbe gidiyor! Halkın bu tahsîninden son derece mahzûz olurum. Gerçi ondan sonra ölüm gelir. Ama ben senin elinde her gün ölmekteyim. Bir kerre ölürüm; ve öldükten sonra da nâmım dillerde destân olur.." Hz. Fudayl buyurur ki: "Nefis bu ilkââtıyla benim ihlâsımı kökünden koparmak ve beni dînden tecrîd etmek istediğini anladım. Ve gazâdan vaz geçtim."

"Havâtır" hakkında menâkıb-ı evliyâda bu gibi misâller pek çoktur. Yekdiğerinden tefrîk için pek ziyâde dikkat ve fetânet lâzımdır. Şu kadar ki, bu havâtır yekdiğerinden tefrîk için muhakkıkîn ba'zı alâmetler zikr etmişlerdir: "Havâtır-ı rabbânî" veyâ "hakkânî" hayra teşvîk husûsunda kaviyyen vârid olur. Ve "havâtır-ı nefsânî" dahi şerre teşvîk husûsunda kaviyyen vârid olur. Ve "havâtır-ı meleki" hayra teşvîk husûsunda zaîfen vârid olur. Ve "havâtır-ı şeytânî" şerre teşvîk husûsunda kezâ zaîfen vârid olur.

Hz. Şeyh (ra) buyururlar ki: Bu havâtırın mekânetini ve merâtibini, ey halife-i insânî, sana izâh eyledim. Ve eğer senin kâtibin, ya'nî nefis-i nâtıkan, o havâtırın mâhiyyetlerini tefrîk ve temyîz husûsunda a'ref-i nâstan ise; ve bu üç hâtıra, ya'nî "melekî," "nefsânî" ve "şeytânî" havâtır, onun taht-ı teshîrinde ise; ve Hak Teâlâ senin nefis-i nâtıkanı esrâr-ı ilâhiyyesini kabûle ehil ve emîn ittihâz edip, yukarıda izâh olunduğu üzere, ilm-i ihâtî ve makâm bahş etmiş ise, o kâtibin kadrini bil!

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) yukarıda dört nevi' hâtıra beyân buyurduğu halde, üçünün taht-ı teshîrde olabileceğine îmâ buyurmuşlardır. Zîrâ hâtıra-i rabbânî, halife-i insânînin taht-ı tasarruf ve teshîrinde değildir. Ve bu havâtır ona kendisinin Kayyûm'u olan hüviyyetinden vârid olur. Ve onun hüviyyeti Hak olup, mutassarıf-ı hakîkîdir. Fakat melek ve nefis

/ ve şeytan, mutassarrıf-ı izâfî ve mecâzî oldukların kurb-i ferâiz makâmında bulunan zevâtın taht-ı teshîrinde bulunurlar. İmdi nefis-i nâtıkânın mertebesine ve derecesine riâyet edip onu tenzîl ve tezlîl etme! Zîrâ bu zikr olunan tevkî'ât sana bu kâtibin yediyle vârid olur. Ve onun emri vârid olunca reddi mümkün değildir. Ve kadîmen mülûk ve rüesâ-yı hükûmet aleyhine onların mücâlisi ve musâhibleri gelmedi ve onların hâli bozulmadı, ancak onların bisâtından geldi ve bozuldu. Ve mülûkün bisâtı etrâf-ı memleketlerine idâre-i umûr için gönderdikleri me'mûrlardır. Bu me'mûrların leîm olması mücâlislerinin kendi aleyhlerine kıyâmına ve mülkün harâbîsine sebep oldu. Binâenaleyh sen kendine bisât-ı kerîm araştırıp intihâb et! Ve o bisâtı dost ile düşman arasını temyîz eyle! Zîrâ senin fiilin onunla berâberdir. Ve ihsân cümle hakkında mukayyid ve müseddiddir. Ya'nî fiilin ihsân olursa, sen bu ihsân sebebiyle bağlar ve doğru yola sevk etmiş olursun. Ve ihsân ve kerem gizli adâveti giderir; ve kalblerde olan kîni izâle eder; ve teb'anın kalbinde meveddet ve muhabbet semeresi bitirir; ve senin lehinde onlarda bir gayret peydâ eyler. V'Allâhü'l-muvaffık!...

§ § §

O N U N C U B Â B

Ashâb-ı Cibâyât Olan Müseddidler Ve Âmiller Beyânındadır

§ §

Allah Teâlâ senin kuvvetini üzerinde hıfz eylesin! Ey seyyid-i kerîm! Ma'ûmun olsun ki, muhakkak Allah Teâlâ mevcûdâtın ba'zısını ba'zısı üzerine ref' etti; ve onları reîs ve mer'ûs ve mâlik ve memlûk kıldı. Ve muhakkak Allah Teâlâ yevm-i kıyâmette, raiyyen bâdiyesi ve hâdırası hakkında senden adl mutâlebe eder. Ve muhakkak Allah Teâlâ senden onları sorar. / Nitekim buyurur: ⁵¹⁰ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا (İsrâ, 17/36) ya'nî "Kulak ve göz ve kalbin her birinden sâhibinin ameli suâl olunur." Ve yine buyurur: يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (Nûr, 24/24). Ya'nî "Bir gün gelir ki, dilleri ve elleri ve ayakları amel ettikleri şeyle onların üzerine şehâdet eder." Ve hakâyıkı beyân ederek buyurur: وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ اَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا اَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ (Fussilet, 41/22). Ya'nî "Kulağınızın ve gözünüzün ve cûlûdunuzun aleyhinize şehâdet etmesini setr eder olmadınız;" ve bunun emsâli. İmdi göz ve kulak ve dil ve el ve batn ve ferc ve ayak senin bâdiyen ehlinden âmillerin ve emînlerindir. Ve onlardan her biri iktisâb eylediği asnâf-ı mal-dan bir sınıf üzerine reîs ve hâzindir. Ve onların reîsi ve imâmı "his"tir ki, bu havâssin kâffesi amelleriyle ona rücû' eder. Ve muhakkak "his" ri-yâseti ve memleketi ile sultân-ı hayâlin tahtında mer'üstur. Ve "hayâl" sıhhat ve fesâddan kendisinde olan şey ile sultân-ı zikrin tahtında mer'üstur. Ve "zikir" sultân-ı fikrin tahtında mer'üstur. Ve "fikir" sultân-ı aklın tahtında mer'üstur. Ve "akıl" senin vezîrindir. Ve sen "rûh-i kudsi" ta'bîr olunan reîs-i imâmsın. Ey imâm-ı kerîm! Sana evvelen lâıyk olan nefsin ile eşyâya mübâşerete temekkûnündür ki, emri müttehid kılar.

Bu onuncu bâb idâre-i memleket için lâzım olan nâzırların ve vâlîlerin ve onların a'vânının beyânındadır.

Ey vücûd-i insânî memleketinin kerîm efendisi olan rûh! Senin müstahlifin olan Allah Teâlâ / sana bahş etmiş olduğu kuvveti ve sultânı senin üzerinde hıfz eylesin! Ma'lûmun olsun ki, muhakkak Allah Teâlâ mevcûdâtın ba'zısını ba'zısı üzerine ref' etti ve mufazzal kıldı. Ve onları reîs ve mer'ûs ve mâlik ve memlûk, ya'nî metbû' ve tâbi', sınıflarıyla mümtâz eyledi. Zîrâ vücûdât-ı izâfiyye âleminde mütekevvîn olan her bir şey mezâhir-i esmâiyyeden birisidir. Ve esmâ-i ilâhiyye arasında tekâbül ve tefâzul vardır. Esmâdan ba'zıları ba'zı isimlerin reîsi ve imâmı olup kendilerine tâbi' olan isimlerin metbû'udur. Ve bu hakîkate işâreten Kur'ân-ı Kerîm'de *تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ* (Bakara, 2/253) ve *وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ* (İsrâ, 17/55) buyrulur. İşte bu esâsa tebean vücûd-i insânîdeki kuvâ ve a'zâdan ba'zıları ba'zılarına hâkimdir. Ve rûh onların cümlesinin reîsi ve imâmıdır. Ve onun raiyyesi ve teb'ası iki nevî'dir: Birisi "bâdiye" ve diğeri "hâdıra"dır. Yukarıdaki şerhlerde izâh olunduğu üzere "bâdiye" havâss-i zâhire ile a'zâ ve cevârihdır; ve "hâdıra" kuvâ-yı bâtinedir.

İmdi ey rûh, muhakkak Allah Teâlâ yevm-i kıyâmette bu her iki kısım teb'a hakkında senden adâlet mutâlebe eder. Ve onlardan senin tasarrufun ile zuhûr eden a'mâl ve ef'âli birer birer senden sorar. Ve mevtın-ı kıyâmet, mevtın-ı dünyâya makıys olmayıp, her şeyin hakîkati inkişâf eden bir mevtındır. Ve o mevtında a'râzdan ibâret olan a'mâl kendilerine münâsib olan sûretler ile zâhir olur. Ve yevm-i hisâbda suâl bir tecellî-i umûmî-i ilâhî ile vâkı' olup, her nefis kendi amellerini ızhâr ederek kendisinin lehinde veya aleyhinde şehâdet eder. Ve bu tecellî-i umûmî netîcesinde herkes hisâbını verir. Zîrâ Allah Teâlâ hazretleri serî'u'l-hisâbdır. Ve bunun delili âtideki âyet-i kerîmelerdir: *إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا* (İsrâ, 17/36) ve *وَيَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ* (Nûr, 24/24) ve *وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ* (Fussilet, 41/22) ve bunun emsâli diğeri âyât-ı kur'âniyyede / vardır. İmdi göz ve kulak ve dil ve burun ve el gibi havâss-i zâhire; ve batn ve ferc ve ayak gibi a'zâ ve cevârih senin bâdiyen ehlinde bulunan âmillerin ve emînlerindir. Ve ef'âl ve a'mâlin, hükûmet-i zâhirede beytül-mâle cem' edilen vergiler mesâbesindedir ki, onları bu havâs ve a'zâ cibâyet ederler; ve hazîneye cem' eylerler. Ve bunlardan her biri iktisâb eylediği asnâf-ı maldan, ya'nî mal mesâbesinde olan asnâf-ı a'mâlden, bir sınıf üzerine reîs ve hazîne-dâr olmak üzere ta'yîn edilmiştir. Ve bunların cümlesinin reîsi ve imâmı hiss-i müşterektir. Ve "hiss-i müşterek" havâss-i zâhirenin âhiri ve havâss-i bâtinenin evvelidir. Ve kuvâ-yı zâhire ve bâtinenin fasl-ı müşterekidir. Binâenaleyh havâss-i zâhirenin kâffesi amelleriyle ona rû-

cû' eder. Ve cümlesinin amelleri onda toplanır. Ve bu hiss-i müşterek riyâseti ve memleketi, ya'nî reis bulunduğu havâss-i zâhire ile ve teb'ası ile berâber sultân-ı hayâlin tahtında mer'üstur, ya'nî sultân-ı hayâle tâbî'dir. Zîrâ "hayâl"ın vazîfesi havâss-i zâhire ile bilinen şeylerin sûretlerini ve misâllerini zabt etmektir. Meselâ gözler bir şahsı veyâ bir şehri görür. Evvelen hiss-i müşterekte cem' olur. Ve hiss-i müşterek onları kendi metbû'u olan hazîne-i hayâle îsâl eder. Ve o şahs veyâ şehir gözden gâib olsa, insan onu tekrar göz ile görmeğe muhtaç olmaksızın, onu hazîne-i hayâlde dilediği vakit müşâhede eder. Ve hayâl, sahîh ve fâsid olarak kendisinden toplanan şeyler ile sultân-ı zikrin tahtında mer'üstur, ya'nî kuvve-i hâfızaya tâbî'dir. Ve "kuvve-i hâfıza"nın vazîfesi havâss-i zâhire ve bâtından sahîh ve fâsid olarak gelen her ma'nâyı zabt eder. Ve kuvve-i hâfıza sultân-ı fikrin tahtında mer'üstur, ya'nî ona tâbî'dir. Ve kuvve-i fikriyyenin vazîfesi havâss-i zâhire ve bâtından kuvve-i hâfızaya vâsıl olan şeyleri müşâhede etmektir. Ve onların suver ve maânilerinde terkib / ve tahlil ile tasarruf eylemektir. Ve "fikir" sultân-ı aklın tahtında mer'üstur, ya'nî kuvve-i fikriyye sultân-ı akla tâbî'dir. Binâenaleyh kuvve-i hâfıza da gördüğü şeylerin sahîh ve fâsidini aklın tasarrufu vâsıtasıyla tefrik ve temyîz eder. İmdi eğer kuvve-i fikriyye akla tâbî' olursa ona "zâkire-i mütefekkere;" ve eğer kuvve-i vâhimeye tâbî' olursa ona "mütehayyile" derler. Velhâsıl "kuvve-i hâfıza" kitaba benzer. Ve "kuvve-i zâkire-i mütefekkere" o kitabın kârî'idir. Ve "kuvve-i hayâl," "kâtib"dir. Ve "kuvve-i vâhime" âfâktaki şeytanın nazîri olup bu işi karıştırır ve idlâl eder. Ve "hiss-i müşterek" her taraftan akıp gelen nehirleri ve ırmaqları birleştiren denize benzer.

İmdi ey rûh! Akıl senin vezîrindir. Ve sen vücûd-i insânîde "rûh-i kudsî" ta'bîr olunan reis ve imâmsın. Ey imâm-ı kerîm olan rûh! Sana memleket-i insâniyyenin idâresi husûsunda evvelen lâıyk olan şey, eşyâya ve umûra nefsin ile, ya'nî bizzât, mübâşeretle temekkünündür ki, bu hâl idâre emrini müttehid kılar. Zîrâ halife müstahlifin aynıdır. Ve senin müstahlifin olan Hak Teâlâ hazretlerinin eşyâya olan tecellisinde tefâvüt yoktur. Meşhûd olan tefâvüt eşyanın isti'dâdât-ı muhtelifelerinden münbaistir. Nitekim مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَافُوتٍ (Mülk, 67/3) buyrulur. Ve ihtilâf-ı isti'dâda âid tafsîlât dahi yukarıdaki şerhlerde geçti. İmdi senin hâdırana ve bâdiyene olan tecelliyât-ı zâtiyyen dahi böyle olmalıdır.

İmdi akıllı kavî olan emîn mu'temede nazar et ki, bu cibâyâtı raiyyenin ellerinden tarîk-ı adl ve siyâset üzere istihrâca nezâret eder. Zîrâ beyt-i mâl olmaksızın senin için bakâ ve elbette senin için ondan gınâ

515 yoktur. Ve sen onların kâffesini mutâlibsin. Raiyye senden / rıfk ve hüsn-i muâşeret ister. Ve seni istihlâf eden dahi senden imtisâl-i emr ve meşîyyet-i adl ister. Bu iki makâmda müteyakkız ol! Ve ancak o şeye ârif ve ona harîs olan bir müseddid ve âmili ta'yîn et! Zîrâ emr-i vâhidde kesret fesâdı müeddî olur. Zîrâ eğer sen birden çok ta'yîn edersen her biri senin indinde sâhibi üzerinde câh ve zuhûr taleb eder; binâenaleyh gayret gösterirler. Halbuki raiyyet zaiftir. Ekseriyâ tahammül edemeycekleri şeyi onların üzerine tahmîl ederler. İmdi bu, onların katî'atlerine ve helâklerine bir sebep olur. Binânealeyh bu nazarın ifsâd ettiği şey ıslâh ettiği şeyden daha çoktur. Ve Aleyhi's-Selâm buyurdu: "Münbett"(*) ne arzı sürebilir ve ne de hayvan bırakır." Ve yine buyurdu: "Kim ki dîni takviye etti, dîn ona gâlib oldu." Ve seni istihlâf eden "Elini boynuna bağlanmış kılma, ya'nî imsâk etme, ve bast-ı küllî ile bast etme, ya'nî elini pek açık tutup isrâf etme!" (İsrâ, 17/29) buyurdu. İmdi sâim ol ve iftar et. ve kıyâm et ve uyu! Ben senin için bir müseddid intihâb ettim ki, seninle berâber olan her hangi bir hayrı elbette i'dâm etmezsin. Ve onunla berâber meşy eden onun rufekâsı hakkında ona nazar edersin. İmdi onu rufekâsıyla bu cibâyâta gönder. Sen onun sîretini beğenirsin ve basîretine şükr edersin. Âgâh ol ki, o "ilim"dir. Ve onun rufekâsı "sebât" ve "iktisâd" ve "hazm" ve "rıfk"tır. Zîrâ o senin medînene rufekâsıyla dâhil olduğu vakit mizân-ı adli ve hüsn-i siyâseti ikâme eder. Zîrâ o nâfizü'l-basîradır. Raiyyenin hubsünü ve mekâidini bilip, kendisine vâcib olan şeyi alır. Ve maslahat ve tâkat mikdârınca teklîf eder ve tecâvüz etmez. İmdi ona i'timâd edip onu ashâb-ı harâcdan bulunan, zikrettiğimiz rüesâ üzerine emîr yap! Binâenaleyh sen onun âkıbetine hamd edersin, inşâallâhü Teâlâ.

/ Ya'nî ey vücûd-i insânî memleketinde halife olan rûh! Ahâlî-i memleketin olan kuvâ ve a'zânın ellerinden vergileri adâlet ve siyâset dâiresinde toplayanlara nezâret etmek üzere akli kavî olan emîn mu'temed nazâr et! Zîrâ vergilerin cem' olduğu beyt-i mâl olmaksızın mülkün için bakâ yoktur. Ve elbette sen ondan müstağnî değilsin, ve sen o vergilerin cümlesini istersin. Ahâlî de senden rıfk ile muâmele ve hüsn-i muâ-

(*) Arapçada bir deyim olan bu cümledeki المنبت kelimesini şârih farklı olarak okuyup "rençber" mânâsı vermiştir. Kelime bu cümlede "münbett" olarak okunmalıdır. Arapça bu deyim, insanın yolculukta binitini yorması ve hayvanın çatlama neticesinde maksadına ulaşamayıp âciz kaldığını beyan etmek için kullanılır. (bkz. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*, Kahire, 1963, c. I/92). Cümlemin mânâsı ise "Hayvanını yoran ne yol alabilir ve ne de sırtını (hayvanını) pek (sağ) bırakır" demektir. ki, "aşırı derecede bir şeyin peşine düşüp de ondan mahrum olan kimse için kullanılır." (bkz. H. Atalay, *Arapça-Türkçe Büyük Lügat*). [M. T.]

şeret ister. Ve seni istihlâf eden Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri dahi emrine imtisâl ve infâz-ı adâlet ister. Bu iki makâmda, ya'nî ahâlinin talebi ile Hak Teâlâ'nın talebi arasında, müteyakkız ol; ve iki tarafın matlûbunu is'âf ve ifâ edememekten hazer eyle! Ve bir iş üzerine müdür ve âmil ta'yîn edeceğin vakit, o işi bilir ve onu yoluyla işlemeğe harîs ve heveskâr olan bir kimseyi ta'yîn et! Zîrâ emr-i vâhidde kesret fesâdı müeddî olur. Ya'nî bir iş üzerine iki veyâ daha ziyâde müdür ve mutasarrıf ta'yîn edersen, o işin bozulmasına sebep olur; ve emr-i idâre muhtell olur. Çünkü sen bir işe birden çok kimse ta'yîn edersen her birisi sana karşı o iş üzerinde teferrüd edip kendini göstermek ister ve fazla gayret gösterirler. Halbuki ahâlî zaîftir. Ekseriyâ fazla gayret ibrâziyla teveccüh kazanmak için, ahâlî-i zaîfenin tahammül edemeyecekleri bir takım teklifâtı onların üzerine tahmîl ederler. Bu hâl onların senden kat'ı irtibâtlarına; ve zuhûr edecek fetret ve teşvîş-i idâre dahi izmihlâl ve helâklerine bir sebep olur. Binâenaleyh bu emr-i vâhid üzerine müteaddid müdür ve mutasarrıf ta'yîni nazarı o işi ıslâhdan ziyâde ifsâd eder. Ve (Sav) Efendimiz hazretleri bu teklifât-ı müfritanın netâyic-i seyyiesini beyânen buyururlar: "Münbett, ya'nî rencber ne arzı sürebilir ve ne de bir hayvan bırakır, ya'nî bir hayvan besliyebilir." Ve yine buyururlar: "Kim ki bu dîni takviye etti, dîn / ona gâlib oldu."^(*) Ya'nî bu dînin esâsı ifrât ve tefritten ictinâb ve ikisinin arası olan i'tidâle riâyet husûslarını şiddetle iltizâm eyledi. Cemî'-i umûrunda i'tidâl ona gâlib ve tabiat-ı sâniyye oldu. Ve seni istihlâf eden Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri dahi "Ne buhul ve imsâk et; ve ne de isrâf derecesinde bezl et! Ya'nî ikisinin arası olan hadd-i i'tidâli ve sehâyı ihtiyâr eyle!" (İsrâ, 17/29) buyurdu. Böyle olunca ibâdetde dahi ifrât ve tefritten ictinâb edip sâim ol; ve iftâr et! Büsbütün açlıkla evkât-güzâr olup vücûdunu zaîf düşürme! Ve büsbütün ekl ve şürbe dahıp vücûdunu kesif ve rûhâniyyetten ârî kılma! Geceleri kâim olmakla berâber vücûdun ihtiyâcı derecesinde de uyku uyu! Ve ben senin için bir müseddid ve bir müdür intihâb ettim ki, cemî'-i umûrunda seninle berâber olacak olan her bir hayrı onun hüsn-i idâresi sâyesinde zâyî' ve fevt et-

(*) Bu hadîs-i şerif aynı ibâre ile *Ahmed ibn Hanbel*'de (c. IV/422) geçmektedir. Mânâsı "Dînini güçleştiren (dinde aşırılığa giden) kimse mağlup olur (âciz kalır)" demektir. Bîraz değişik bir ibâre ile diğer hadîs kitaplarında da geçmektedir. *Sahîh-i Buhârî*'de (Tercümesi, M. Sofuoğlu, İstanbul, 1987, c.I, 191) "Şüphesiz bu dîn kolaylıktır. Hiç bir kimse yoktur ki, bu dîn husûsunda (amellerim eksiksiz olsun diye) kendini zorlasın da, dîn ona galebe etmesin (ve erinip büsbütün amelden kesilmesin). Öyle olunca ortalama gîdin..."; ve *Sünen-i Neseî*'de (Tercüme ve Şerhi, İstanbul, 1981, c.7-8, s.577-578) "Bu dîn gerçekten kolaylıktır. Aslâ kimsenin dîne gücü yetmez. Herşeye güç yetireceğim diyen mağlup olur. O halde doğru yolu tâkip edin, i'tidâli elden bırakmayın..." şeklinde tercüme edilmiştir. [M. T.]

mezsın. Ve onunla berâber yürüyen o müdürin rufekâsı hakkında onun netâyic-i ef'âline nazar edersin. Binâenaleyh o müdürü rufekâsıyla berâber bu cibâyâta, ya'nî beyt-i mâla girecek vergilerin tahsiline, gönder. Sen ifâ-yı vazîfede onun sîretini beğenirsin ve basîretine teşekkür edersin. Âgâh ol ki, o müseddid ve müdür dediğimiz "ilim"dir. Ve onun rufekâsı dahi ifâ-yı vazîfede "sebât" ve "iktisâd" ve "hazm" ve "teyakkuz" ve "rıfk"-tır. Zîrâ o müdür-i ilm, senin medîne-i vücûduna rufekâsıyla berâber dâhil olduğu vakit, mîzân-ı adli ve hüsn-i siyâseti ikâme ve vaz' eder. Çünkü çeşm-i basîreti teb'anın ahvâline nüfûz eder. Onların fenâlıklarını ve hîlelerini bilip kendisince alınması vâcib olduğunu bildiği şeyi alır. Ve maslahatın iktizâsına ve teb'anın tâkatine göre teklîfât icrâ eder; i'tidâli tecâvüz etmez. İmdi o müseddide i'timâd edip onu / yukarıda reis ve mer'ûs bahsinde zikr ettiğimiz rüesâ üzerine emîr yap! Sen onu bunlar üzerine emîr nasb edersen, onun ifâ ettiği vazâifin âkıbetine hamd edersin, inşâallâhü Teâlâ.

§ § §

O N B İ R İ N C İ B Â B

Cibâyâtın Hazret-i İlâhiyyeye Refi ve İmâm-ı Kudsinin Onlara Vukûfu ve Onları Melikü'l-Hak Sübhânehû Hazretlerine Refi Beyânındadır

§ §

Ey seyyid-i kerîm, ma'lûmun olsun ki, —i'lâm-ı ta'lîm değil, i'lâm-ı tenbîhdir— muhakkak Allah Teâlâ Melikü'l-emlâktir ve Rabbü'l-erbâbdır ve Seyyidü's-sâdâttır. Ve kü'l ise vücûduyla berâber ademdir. Zîrâ ale'l-ıtlâk mevcûd olan ancak O'dur. O'nun vücûduna bidâyet ve bakâsına nihâyet / yoktur. Onun hakkında, ilminde zâhir ve bâtın yoktur. Belki eş-yânın kâffesi, kadîmi ve hâdisi; evveli ve âhiri; ve esfeli ve a'lâsı ancak O'nunla zâhir oldu; ve ancak O'ndan O'na rücû' etti. Ve O'ndan çıkan bir şey ancak O'na çıktı. İmdi Hak Sübhânehû senin bütün ahvâline, hafisine ve celisine, hepsine muttâlî'dir. Senden kerîh gördüğü bir şeye muttâlî' olmasın; ve seni nehy ettiği cihette bulmasın ve seni emri cihetinde fakd eylesin! Sen ise semî' ve mutî'sin.

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Bu bahse “ma'lûmun olsun ki” diye başlamam, sana bilmediğin şeyi öğretmek için değil, belki bildiğin ve fakat cisme mukârenetinden dolayı unuttuğun şeyi hatırına getirmek içindir. Zîrâ sen aslın olan Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerini ârifsin. Nitekim *Mesnevî-i Şerif*'te cenâb-ı Mevlânâ (ra) buyururlar:

جامه از تن جان زتن آگاه نیست در دماغش جز غم الله نیست

Tercüme: “Elbise tenden âgâh olmadığı gibi, can da tenden ve cisimden âgâh değildir. Onun dimâğında Allah gamından başkası yoktur.”

İşte sana bu âlem-i cisim içinde ikâzan ve tenbîhen derim ki, muhakkak Allah Teâlâ hazretleri emlâkin Melik'idir; ve rablerin Rabb'idir; ve seyyidlerin Seyyid'idir. Ya'nî Allah Teâlâ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَٱلْاَرْضِ (Âl-i İmrân, 3/189) âyet-i kerîmesi mücibince bilcümle emlâkin Melik'i ve mutasarrıfıdır. Ve vücûdât-ı izâfiyye âleminde yekdiğeri üzerinde mutasarrıf

ve mürebbî olan şeylerin Rabb'idir. Zîrâ bunlar mezâhir-i esmâiyyedir; ve her birinin te'siri başkadır. Binâenaleyh erbâb müteferrikadır. Onların 520 hepsinden hayırlı olan / Rabb'ül-erbâbdır. **أَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمْ السَّالَةُ الْوَاحِدُ** (Yûsuf, 12/39), ya'nî "Erbâb-ı müteferrika mı hayırlıdır, yoksa Vâhid-i Kakhâr olan Allah Teâlâ mı hayırlıdır?" Ve bu i'tibâr ile seyyidlerin Seyyid'idir. Ve O'nun vücûduna ve varlığına bidâyet ve bakâsına da nihâyet yoktur. Ya'nî O'nun varlığının başlangıcı ve sonu yoktur. Ve O'nun ilminde zâhîr ve bâtın i'tibârâtı yoktur. Ya'nî şu şey Hak Teâlâ'nın ilminden bâtındır; ve şu şey O'nun ilmine zâhirdir denemez. Halbuki bizim ilmimizde bu i'tibâr mevcûddur. Zîrâ bize nazaran vücûd-i ma'lûm bizim vücûdumuzun gayridir. Velâkin Hak Teâlâ hazretlerine nazaran böyle değildir. Belki eşyânın kâffesi, kadîmi ve hâdisi; ve evveli ve âhiri; ve esfeli ve a'lâsı, ancak O'nun vücûdu ile zâhir oldu. Binâenaleyh Hak Teâlâ hazretleri **أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ** (Fussilet, 41/54) âyet-i kerîmesinde buyrulduğu üzere zâtıyla cemî'-i eşyâyı muhîttir. Ve O'nun vücûd-i mutlakı cemî'-i eşyâya sâridir. **وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ** (Hadîd, 57/4). Böyle olunca O'nun ilminde butûn ve zuhûr i'tibârâtı olamaz. Zuhûr ve butûn i'tibârları ancak O'nun vücûdunun merâtibine göredir. Ve kezâ eşyânın kâffesi ancak O'ndan O'na rücû' etti. Zîrâ O'nun vücûdundan peydâ olan kâinât bozulduğu vakit, yine kendi aslı olan O'nun vücûduna rücû' eder. Ve O'ndan çıkan ve peydâ olan bir şey, ancak yine O'na çıktı. Zîrâ O'nun vücûdunun hudûdu yoktur ki, O'ndan çıkan şey o hudûdu tecâvüz edip başka bir mahalle çıksın.

Ma'lûm olsun ki, vücûd-i mutlak-ı Hak eltaf-ı eltaf-ı latîftir; ye bu mertebe "kühn-i zât"tır. Tefekkür ile aslâ idrâk olunamaz; ve bu mertebeden bahis mümkün olmadığı için câiz değildir. Ve bizim "fezâ" dediğimiz sâha ayn-ı vücûd olup nâ-mütenâhidir. Lâ-yuad ve lâ-yuhsâ tekev-vün ve tefessüd eden avâlim bu vücûdda tekev-vün ve tefessüd eder. Bu vücûdun merâtib-i tenezzülüyyesi / vardır ki, "mertebe-i vahdet," "vâhidiyyet," "ervâh," "misâl," "âlem-i şehâdet" ve "insan"dır. Bu merâtib hakkındaki tafsîlât fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'e yazılan şerhin Mukaddime'sinde bast ve beyân edilmiştir. Vücûdun "vâhidiyyet" mertebesinde sonraki tenezzülât ve tecelliyâtı, bu vâhidiyyet mertebesinde sâbit olan suver-i esmâiyye hasebiyle ve gayriyyet-i i'tibâriyye sûretiyledir. Binâenaleyh her bir mertebe vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın kesâfetiyle vâkı' olmuştur. Nitekim Ebu'l-Hasan Gûrî hazretleri buyurur:

سبحان من لطف نفسه فسماء حقاً وكشف نفسه فسماء خلقاً

ya'nî "Tenzîh ederim o zât-ı ecell ve a'lâyı ki, nefsinî latîf kılıp ona Hak tesmiye etti; ve kesîf kılıp ona da halk tesmiye etti." Binâenaleyh eşyânın

kâffesi kadîmi ve hâdisi, evveli ve âhiri ve esfeli ve a'lâsı ancak O'nun vücûduyla zâhir oldu.

S U Â L : Sen her şeye Hakk'ın, zâtıyla sârif olduğunu söyledin. Halbuki vücûdda cife ve revs vardır. Bunlar da vücûd-i Hak mıdır?

C E V A P : Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bu suâle *Men Arefe Nefsehû fakad Arefe Rabbehû* risâlelerinde cevap verip buyururlar ki: "Bizim sözümüz cifeyi cife ve revsi revs görmeyen kimseyedir. Cifeyi cife ve revsi revs gören kimseye sözümüz yoktur."

S U Â L : Cife, cife olduğu halde onu cife görmemek nasıl olur?

C E V A P : Cife insanın taayyününe nazaran cifedir. Cife içinde taayyüş eden hayvânâta nazaran cife değildir, belki ni'met ve rızıktır. Nitekim necâset böceği, insan indinde mu'teber ve tıyb olan gül içine vaz' edilirse helâk olur. Fakat necâset içinde taayyüş ve tena'um eder. Binâenaleyh vücûdda kubh-i mutlak yoktur. Belki kubh ve hüsn i'tibâridir. / Hakikate nâzır olan kimse cifeyi mutlaka cife görmez. Cifeyi cife gören kimse hakikatten hicâb içinde kalan kimsedir ki, bu gibi kimselere ibzâl-i hakâyık ve maârif câiz değildir. Ve bunlara karşı bu babda söz söylemek muvâfık olmaz.

İmdi Hak Sübhânehû senin bütün ahvâline, hafisine ve celisine, vel-hâsıl hepsine muttali'dir. Çünkü yukarıdaki izâhâta nazaran sâbit oldu ki, Hak Sübhânehû hazretleri seninle berâberdir. Belki senin zâhirin ve bâtınıdır. Böyle olunca, sende zuhûrunu kerîh gördüğü bir şeye muttali' olmasın. Ve seni nehy etmiş olduğu şeyler tarafında bulmasın. Ve seni emr eylediği şeyler tarafından gâib olmuş bir halde görmesin. Ey rûh, senin müstahlifin olan Hak Teâlâ sende sıfat-ı semî'iyet ve itâat vaz' buyurmuştur. Emrini işitir ve itâat eylersin.

Ey seyyid-i kerîm, hazret-i kalbiyye ve cismiyyeden sana ve senden Allah Teâlâ'ya olan cibâyâtının keyfiyeti usûlü üzerine olan tenbîh bizim üzerimizde taayyün etti. Hazret-i cismiyyeye gelince, bu hazret zikr ettiğimiz mahsûsâtı cibâyet eder. Ve onun emîri hayâldir; ve onun sâhib-i harâcî histir. İmdi havâs, ihtilâf-ı izâfî üzere mahsûsâtı alıp onları sâhib-i harâc olan hisse edâ eder. Onları hizâne-i hayâle ref' eder. Burada kendisine ref' olunan şey cinsinden bir isim iktisâb eder. Ve onlardan "mahsûsât" ismi zâil olup onlara "mütehayyilât" ismi verilir. Ba'dehû hayâl sultân-ı zikrin tahtında kezâlik sâhib-i harâc olur. Onları hıfz eder.

Burada mütehayyilât ismi onlardan “mezkûrât” a yâhut “mahfûzât” a intikâl eder. Ba’dehû sultân-ı fikir tahtında sâhib-i harâc olan zikir, onları ona arz eder. Onları ihtibâr eder ve ayırır. Ve onlardan raiyyeye suâl eder. Ve bunda Hak ve bâtil arasını tefrîk eder. Zîrâ hissîn ağâlât-ı kesîresi vardır. Ve mezkûrât ismi onlardan “mütefekkirât” a intikâl eder.

525 Vaktâki onları tedkîk eder ve kendisinde galat / ettiğî şeyi hisse reddeder ve onlardan sahîh olan şeyi ahz eder ve onlar ile hazret-i akla dâhil olur. Fikir, sultân-ı aklın tahtında sâhib-i harâc olur. İmdi hazret-i akla vâsıl ve ona dâhil olduğu vakit, bu amel-i sem’dir, bu amel-i basardır, bu amel-i lisandır, diye bunun kâffesine müstevfâ oluncaya kadar, ulûm ve a’mâl-i mufasssaladan getirdiğî şeyi ona arz eder. Ve onların ismi “ma’kûlât” a intikâl eder. Vezîr olan akıl onları ahz eder; ve onları rûh-i küllî-i kudsiye getirir. İmdi nefis-i nâtika onun için isti’zân edip dâhil olur. Eller arasında olan cemî’-i ma’kûlâtı vaz’ eder de ona der ki: “Seyyid-i kerîm ve halife üzerine selâm olsun! İşte ummâlinin yedi üzerinde hazretinin bâdiyesinden sana vâsıl olan şey budur.” Onları rûh ahz edip hazret-i kudsiye girer; sâcid olarak yere kapanır. Ve bu secde secde-i kurbdür; ve Hakk’ın hazret-i kabûlünün kapısını çalmaktır. Kapı açılır, başını kaldırır. Bu tecellide ona hâsıl olan dehşetten nâşi elinden a’mâl düşer. “Ne getirdin?” diye nidâ olunur. “Falân ibnû falânın a’mâlidir ki, sultânın beni onun üzerine halife kıldı. Bâdiye-i hazretten bana kabz ile emr eylediğîn cemî’-i harâcî bana ref’ eyledi” der. Hak dahi: “Onu imâm-ı mübîne kabûl edin ki, onu halktan evvel Ben onu yazmış idim” der. Harf-i vâhid eksik olmaz. “Onun zimâmını İliyyîn’e çekiniz!” buyurur; ref’ olunur. Ve bu Sidretü’l-müntehâdandır. Velâkin eğer bu amellerde mezâlîm ve lâıyk olmayan şey olursa, onlara ebvâb-ı semâ feth olunmaz. Ve onların mahall-i vusûlü “felek-i esîr”dir. Ve evvelde vâkı’ olan gibi burada da hitâb vâkı’ olur. Ba’dehû onlara emr olunur da Siccîn’e tevdi’ olunur. /

Hak Teâlâ buyurur: *إِنْ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سَجِّينَ* (Mutaffifîn, 83/7). Ve yine buyurur: *إِنْ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ* (Mutaffifîn, 83/18). Ve Hak rûh-i kudsiye Sidret-i müntehâda buyurur ki: “Ey kulum, işte bu ameller seni bize ref’ etti; ve seni bu mahall-i esnâya çıkardı. Kardeşine ve arkadaşına düne’s-semâ nazar et!” İmdi ona nazar eder. Kendi üzerine olan ihsân-ı ilâhîyi ârif olur. Binâenaleyh müşâhededen minnet ile meşğûl olur. Böyle olunca ihticâb eyler. Ve eğer bu olmasa idi, bu hazretten zâil olmak sahîh olmaz idi. Velâkin Allah Teâlâ kelimenin tetemmümü için, her bir şeye sebep kıldı. Hak Teâlâ *وَكَلَّمَتْهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ* (Nisâ, 4/171) ya’nî “Kelimesini Mer-yem’e ilkâ eyledi” buyurdu. Ve *إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ* (Fâtır, 35/10) ya’nî “Kelim-i tayyib ona su’ûd eder. Ve amel-i sâlih onu ref’ eyler”

buyurdu. Ve ism-i a'mâl rûha vusûl indinde ma'kulâtta intikâl eyler. Ona "rûh" itlâk olunur. Binânealeyh Hak Sübhânehû ve Teâlâ onlara nazarette hulle-i behâyı iksâ eder. Ve onları minber-i Celâl üzerine oturtur. Ve isimlerini ervâhdan esrâra nakl eder. İşte kâilin "A'mâli teziye edin!" ya'nî "tatahhur ve taallüvv ve tenemmüv edin" kavlinin ma'nâsı budur. İmdi onların intikâlleri sebebiyle isimler onların üzerine intikâl eder. Halbuki onlar zâtında vâhidedir.

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Kalbden, ya'nî ma'nâdan, ve cisimden, ya'nî sûretten, sana ve senden dahi Allah Teâlâ'ya olan bir takım hâsılât ve vâridât vardır. Bunların asılları ne keyfiyyetle vâkı' olduğuna dâir tenbîh ve ikâz lüzûmu bizim üzerimizde müteayyin oldu; ve onları izâh etmek lâzım geldi. Şöyle ki, hazret-i cismiyye, Onuncu Bâb'da zikr olunan mahsûsâtı cibâyet eder. Ya'nî göz ve kulak ve dil ve burun ve el gibi havâss-i zâhireden; ve batn / ve ferc ve ayak gibi a'zâ ve cevârihden sâdır olan a'mâli cem' eder. Ve bu hazretin emiri ve hâkimi hayâldir. Zîrâ havâssi sevk ve idâre eder. Ve harâcı kabz eden dahi hiss-i müşterektir. Binâenaleyh havâss-i zâhire, sınıflarının ihtilâfı üzere muhîtindeki mahsûsâtı alıp onları harâcın ve verginin kâbızı olan hiss-i müştereke edâ eder. Meselâ el buzu tutar ve ateşe temâs eder. Birinin soğukluğunu diğerinin sıcaklığını hiss-i müştereke ilkâ eder. Ve hiss-i müşterek dahi onları hizâne-i hayâle ref' eder. Ve bunlar burada kendisine ref' olunan mertebe cinsinden ve o mertebenin hâline münâsib bir isim iktisâb eder. Ve artık onlardan "mahsûsât" ismi zâil olup "mütehayyilât" ismi verilir. Zîrâ her ne zaman buz ve ateş zikr edilse, el temâs etmeksizin onların soğukluk ve sıcaklıklarını insan tahayyül edebilir.

Ba'dehû hayâl sultân-ı zikrin, ya'nî "kuvve-i hâfıza"nın tahtında sâhib-i harâc olur, ya'nî kâbız-ı cibâyât olur. Ve onları hıfz eder. Bu mertebede dahi "mütehayyilât" ismi "mezkûrât"a yâhut "mahfûzât"a intikâl eder. Ba'dehû sultân-ı fikrin tasarrufu altında kâbız-ı harâc olan "kuvve-i zâkire" bu mezkûrât veyâ mahfûzâtı bu "kuvve-i mütefekkiye"ye arz eder. Kuvve-i mütefekkiye onların mâhiyyetlerini tedkik eder; ve birer birer tefrik eyler. Ve bu tedkik ve tefrik esnâsında onlar hakkında hükm-i sahîh verebilmek için raiyyeye, ya'nî havâs ve a'zâyâ, onlardan suâl eder. Ve ba'dehû hak ve bâtıl arasını tefrik eder. Zîrâ hiss-i bir çok tağlitâtı vardır. Meselâ hiss-i basar güneşi bir kalkan cirmi kadar görür. Bu rü'yetini / hayâle verir. Ba'dehû hayâl kuvve-i hâfızaya verir; ve hâfıza da kuvve-i müfekkiye arz eder. Ve kuvve-i fikriyye cirm-i şemsin bu kadar olduğunu kabûl edip derhâl hükm etmez, tedkik eder. Ve cirm-i şemsin gâyet uzak mesâfede vâkı' olduğunu ve büyük bir cirmin uzaktan küçük görüneceğini teemmül eder. Ve binânealeyh hiss-i basarın cesâ-

met-i şems hakkında aldandığına hükm eyler. Ve “mezkûrât” ismi artık “mütefekkirât” nâmına intikâl eder. Ve kuvve-i fikriyye onları tedkîk edip kendisinde galat vâkı’ olan şeyi tekzib ederek âid olduğu hisse red-deder; ve ancak sahîh olan şeyi kabûl eder. Ve sahîh olarak aldığı şeyler ile aklın huzûruna girer. Ve fikir, sultân-ı aklın tasarrufu tahtında kâbız-ı harâc olur. Ve fikir elindeki şeyler ile huzûr-ı akla vâsıl ve ona dâhil olduğu vakit: “Bu sem’in amelidir; ve bu basarın amelidir; ve bu lisânın amelidir” diyerek ve bilcümle havâs ve a’zânın kâffesinden sâdir olan a’mâlî beyân eyleyerek, ulûm ve a’mâl-i mufasssaladan getirdiği şeyleri akla arz eyler. Ve bu şeylerin isimleri artık mütefekkirâtta “ma’kulât” ismine intikâl eder. Vezîr olan akıl dahi onları alıp rûh-i küllî-i kudsiye getirir. Ve rûh hakkındaki beyânât bu kitabın Birinci Bâb’ında geçti.

Ba’dehû nefsi-i nâtika, ya’nî nefsi-i insânî, akıl için rûh-i küllî-i kudsîden isti’zân edip ba’de’l-müsâade akıl huzûra dâhil olur. Ve ellerinde bulunan cemî’-i ma’kulâtı rûhun önüne vaz’ edip ona der ki: “Es-selâmu aleyke ey seyyid-i kerim ve halîfe olan rûh! İşte âmillerin eli üzerinde hazretinin bâdiyesi olan havâs ve a’zâdan sana vâsıl olan şey budur.” Rûh dahi onları alıp kendisinin müstahlifi olan hazret-i kudsiye girer. Ve sâcid olarak yere kapanır. İşte bu secde **وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ** (Alak, 96/19) âyet-i kerîmesinde / beyân buyrulan secde-i kurbdür. **وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ** (Ra’d, 13/15) âyet-i kerîmesinde beyân buyrulan secde-i ibâdet değildir. Zîrâ evvelki secde huzûrda ve ikinci secde gıyâbda vâkı’dır. Ve huzûrda kurb; ve gıyâbda ise bu’d vardır. Ve huzûrda olan bu secde Hakk’ın hazret-i kabûlünün kapısını çalmak, ya’nî huzûra vaz’ olunan şeylerin kabûlünü niyâz eylemektir. Ba’dehû bâb-ı kabûl açılır. Ve halîfe olan rûh dahi başını kaldırır. Bu tecellî-i kabûlde kendisine hâsıl olan dehşetten nâşî elinden a’mâl düşer. Zîrâ medhûş olanda kudret-i tasarruf kalmaz. Hazret-i kudsîden “Ne getirdin?” diye nidâ olunur. Rûh dahi “Falân oğlu falânın amellerini getirdim ki, senin kudret-i kudsiyyen beni onun üzerine halîfe kılmış idi. Onun havâs ve a’zâsından bana kabz ile emr eylediğin cemî’-i harâcî ve hâsılâtı âmillerim vâsıtasıyla bana ref eyledi” der. Hak dahi “Onu imâm-ı mübîne kabûl edin ki, onu âlem-i kesâfette ızhârdan mukaddem Ben onu yazmış idim” buyurur. İmâm-ı mübîn hakkındaki izâhât Birinci Bâb’da munderic ibârât-ı mustalaha bahsinde i’tâ edilmiştir.

İmdi bu ameller levh-i mahfûzdan ibâret olan “imâm-ı mübîn”de yazılmış olan şeyler olup harf-i vâhid eksik olmaz. Eğer bu ameller sâlih olursa, Hak Teâlâ “Onun zimâmını İlliyyîn’e çekiniz!” buyurur. Ve bu ameller ber-mûcib-i emr oraya ref olunur ki, bu İlliyyîn makâmı Sidretü’l-müntehâ’dadır. Ve Sidretü’l-müntehâ âlem-i suverin nihâyet bulduğu

bir makâmdır. Ve onun fevkı âlem-i sûret değildir. Velâkin eğer bu amel-lerde mezâlim ve lâıyk olmayan şeyler bulunursa, onlara ebvâb-ı semâ feth olunmaz. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur: **إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتِّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ** (A'râf, 7/40). Ve bu gibi a'mâl-i gayr-i sâlihânın mahall-i vusûlü "felek-i esîr"dir. Ve "felek-i esîr," "âlem-i tabiat"tır. Ve yukarıda beyân / olunan hitâb gibi burada da hitâb vâkı' olur. Ve ba'dehû 530 bu a'mâl ber-mûcib-i emr Siccîn'e tevdi' olunur. Nitekim Hak Teâlâ Kur'-ân-ı Kerîm'de **إِنَّ كِتَابَ الْفُجَارِ لَفِي سَجِّينَ** (Mutaffifin, 83/7) ve **إِنَّ كِتَابَ الْإِبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ** (Mutaffifin, 83/18) buyurur. Ve Hak Teâlâ rûh-i kudsiye Sidre-i muntehâ'da buyurur ki: "Ey kulum! İşte benim emrime imtisâlen işlenmiş olan bu ameller seni bize ref' etti; ve seni bu mahall-i esnâ ve a'lâya çıkardı. İhvânına ve rufekâna, ya'nî âlem-i kesâfette senin gibi libâs-ı anâsıra bürünmüş olan emsâl ve akrânına, düne's-semâ nazar et ki, onlardan a'mâl-i sâliha sâdır olmadığı için senin çıktığın makâma çıkmadılar." Rûh bu emir mûcibince onlara nazar eder. Kendi hakkında ibzâl buyrulan ihsân-ı ilâhiyi ârif olur. Binâenaleyh müşâhede ve muhâtaba hâlinden, ihsân-ı Hudâ'yı teemmül ile meşğûl olur. Ve bu meşğûliyyet ile müşâhededen hicâba düşer. Ve eğer bu hicâb olmasa idi, rûhun bu hazret-i kudsiden zâil olması sahîh olmaz idi; ya'nî huzûrdan infikâki mümkün olmaz idi. Velâkin Allah Teâlâ kelimenin tetemmümü için her bir şeye bir sebep kıldı.

Ma'lûm olsun ki, her bir sûret-i müteayyine ma'nâsından dolayı nakş edilmiş olan bir "kelime"dir. Ve suver-i müteayyinenin mine'l-ezel ile'l-ebed nihâyeti yoktur. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: **لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَاداً لِّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَذَ الْبَعْرُ قَبْلَ أَنْ تُنْفَذَ كَلِمَاتُ رَبِّي** (Kehf, 18/109). Ya'nî "Bahr-i muhît Rabb'immin kelîmâtını tahrîr için mürekkeb olsa, Rabb'immin kelîmâtı bitmezden evvel bahr-i muhît biter idi." Sûret-i insâniyye bu sûret-i müteayyine arasında ekmeldir. Ve zâhirde ona teklîfât-ı ilâhiyye vâkı' olması bâtında tekvîn-i suver içindir. Binâenaleyh hazret-i kudsiyyede medhûş olan rûhun âlem-i hisse rucû'u ve hazret-i kudsten ihticâbı lâzımdır ki, onun sûret-i müteayyinesinin fesâdına, ya'nî ecel-i müsemmâsına, kadar kendisinden zuhûru mukadder olan a'mâl-i sâliha veyâ tâliha sudûr etsin. Ve bu sûretle de o kelime-i vücûd tetemmüm eylesin. Ve vücûd-i insâniye / "kelime" ta'bîr olunmasının delîli Hak Teâlâ'nın **وَكَلِمَتُهُ أَلْفَاها إِلَى مَرَّتَمَ** (Nisâ, 4/71) kavî-i şerîfidir. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri vücûd-i Îsâ'ya "kelime" ta'bîr buyurmuştur. Ve a'mâle "kelime" ta'bîrinin delîli dahi **إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ** (Fâtır, 35/10) âyet-i kerîmesidir. Zîrâ kelîmât-ı tayyibeden olan "Lâ ilâhe illallâh" amel-i lisândır. Ve bu kelîmât hazret-i

kudse suûd eder. Ve bu amel-i sâlihe mukârin olursa, o amel-i sâlih onu İlliyyîn'e ref eyler. Ve ism-i a'mâl rûha vusûl indinde ma'kulâtta intikâl eder. Artık ona "rûh" ıtlâk olunur. Ve ervâh-ı mücerrede hâlinde olan o a'mâle Hak Teâlâ hazretleri nazar ettikde onlara hulle-i behâyı, ya'nî birer suver-i cemîleyi iksâ eder. Ve onları minber-i Celâl üzerine ik'ad eyler. Ve isimlerini de "ervâh"dan "esrâr"a nakl eder. Ve zâhirde vâkı' olan teklifât-ı ilâhiyye üzerine bâtında tekvîn-i suver bu vech ile olur. Ve hûrî ve gilmân ve eşcâr ve enhâr ve kusûr-i cinân, gözler görmedik ve kulaklar işitmedik ve kalb-i beşere hutûr etmedik bir halde olarak, âlem-i esrârda bu sûretle müteayyin olur. Ve kezâ bunun aksi olarak hayyât ve akârib ve zakkûm ve zebâniyye ve nâr gibi sûretler dahi a'mâl-i tâlihâdan peydâ olur. *Mesnevî:*

هر خیالی کو کند در دل وطن	روز محشر صورتی خواهد شدن
سیرتی کان بر وجودت غالبست	هم بدان تصویر حشرت واجبست
روز محشر هر عرض را صورتیست	صورت هر يك عرض را نویستیست
چون زدستت زخم بر مظلوم رست	آن درختی کشت از زقوم رست
این سخنهای چومار و کژ دمت	مار و کژ دم کشت میگیرد دمت

Tercüme: "Gönülde yerleşen her bir hayâl, rûz-i mahşerde bir sûret olacaktır. Senin vücûduna gâlib olan bir sîretin sûretiyle senin haşrin icâb eder. Rûz-i mahşerde her arazın bir sûreti vardır. Her bir arazın sûretinin nevbeti vardır. Senin elinden bir mazlûma cefâ eriştiği vakit, o zakkûm cinsinden yetişen bir ağaç olur. Senin bu yılan ve akreb gibi sözlerin yılan ve akreb olup senin nefesini kat' eder."

İşte "A'mâli tezkiye edin!" ya'nî "tatahhur edin ve yükselin ve tememmüv edin!" kavlinin ma'nâsı budur. Ve bu kavîl zavallı gâfil insanlara büyük bir nasîhattir. İmdi ameller mertebeden mertebeye intikâl ettikleri için, bu mertebelerin isimleriyle mevsûm olur. Ya'nî yukarıda îzâh olunduğu üzere onlara "mahsûsât," "mütehayyilât," "mezkûrât" veyâ "mahfûzât," "mütefekkirât," "ma'kulât," "ervâh" ve "esrâr" tesmiye olunur. Halbuki o ameller zâtında bir şeydir. Meselâ göz bir sûreti görür. Bu rûyet mahsûsâtta "esrâr" mertebesine varıncaya kadar hadd-i zâtında amel-i basardan başka bir şey değildir. İhtilâf-ı esmâ ancak mertebenin ihtilâfından münbaisdir.

İmdi abdin tâatta hareketi ne eşref olduğuna nazar et! Ve burada zâhir ve bâtın ve şerîat ve hakikat ve amel-i cevârih ve amel-i kulûb, ya'nî hazret-i akıldaki amel, ictimâ' eder. Ve senin amel-i seyyiâtına gelince, onlar hizâne-i hayâlde sâlihâtta iftirâk eder; ve âlem-i ulvîden "felek-i

esîr”dedir. Ey seyyid, semâvât-ı ulâyı hark eden bu amelleri üzerine lâzım kıl! Ve ulûma gelince, bizim zikr ettiğimiz amellerden değildir. Zîrâ ulûm ma'lûmâtı haysiyyetiyledir. İmdi maârif suûd eylediği ve her bir ma'rifet vâkıf olduğu vakit kendi ma'rûfu iledir. Binâenaleyh ilmini “billâh” kıl ki, ilmin nakâistan mukaddes ve münezzeh olsun. Ve lillâhi'l-hamd. Ve söyliyien Allah için güzel söylemiştir:

Bâkî kıldığın kimsenin fenâsından sonra, Sen zâhir oldun. İmdi o kimse bilâ-vücûd oldu. Zîrâ Sen, o oldun.

Ya'nî yukarıdaki izâhattan müstebân olduğu üzere abdin evâmîr-i ilâhiye imtisâl ve nevâhîden ictinâb etmesi sûretiyle tâat dâiresinde hareketi ne kadar eşref bir şey olduğuna nazar et; ve onun derece-i şerâfetini teemmül eyle! Ve bu tâatte zâhir ve bâtın; ve şeriat ve hakikat; / ve a'zâların ameli ve kalbin, ya'nî hazret-i aklın, ameli hep sende ictimâ' eder. Zîrâ tâatinde muvâfakat-i şeriat ve selâmet-i zâhir ve safâ-yı bâtın hasebiyle hakikate ittisâl olduğu gibi, dürüst olan amel-i cevârih amel-i kulûb ile müttehid olur. Ve senin fenâ amellerine gelince, onlar hizâne-i hayâle kadar gidebilip orada a'mâl-i sâlihadan ayrılır; ve onların suver-i kabîhaları âlem-i ulvîden “felek-i esîr”dedir. Ve “felek-i esîr” arzı muhîr olan havâ-yı nesîminin nihâyet bulduğu tabaka olup “âlem-i tabîat”tır. Binâenaleyh a'mâl-i seyyie bu tabakayı hark edip semâvât-ı ulâyâ çıkmaz. Binâenaleyh seyyid olan rûh, semâvât-ı ulâyı hark edip Sidre-i müntehâ'ya suûd eden bu a'mâl-i sâlihayı üzerine lâzım kıl!

Ulûma gelince, bu ulûm bizim zikr ettiğimiz amellerin cinsinden değildir. Zîrâ ulûm, taalluk eylediği ma'lûmâtın hâline tâbî'dir. Eğer ma'lûm şerîf ise, o ilim dahi şeriftir; ve eğer hasîs ise ilim de hasîstir. Binâenaleyh maârif suûd eylediği ve her bir ma'rifet tevakkuf eylediği vakit kendi ma'rûfuyladır, ya'nî ma'rûfu nezdine kadar çıkar; ve ma'rûfu nezdinde tevakkuf eder. Böyle olunca ilmini Allah Teâlâ hazretlerinin zât-ı şerîfine ve sıfât ve esmâsına ve ef'âline muhtass kıl ki, ilmin nakâistan mukaddes ve münezzeh olsun; ve şerâfette bilcümle ulûma tefevvuk eylesin! Ve Hz. Şeyh-i Ekber (ra) efendimizin cümlelerinin sonunda “ve lillâhi'l-hamd” buyurması kendi ilimlerinin “billâh” olduğunu beyândır.

Ma'lûm olsun ki, ilim ikidir: Birisi “ilm-i hakikat” ve diğeri “ilm-i hayâl”dir. “İlm-i hakikat” enbiyânın ve onların vârisleri olan evliyânın ta'lîm buyurdukları ilimdir ki, hakikat ile hayâl beynini câmi'dir. Bu ilmi tahsîl edenler hakikat-i vücûd ile hayâl arasındaki revâbıtı ârif oldukları için hayrete düşerler. Bu hayret “hayret-i mahmûde”dir. Zîrâ ilm-i hakîkî neticesidir. Onun için (Sav) Efendimiz رَبِّ زِدْنِي فَيْكَ تَحِيْرًا ya'nî “Ya Rabbi, sende benim tahayyürümü tezyîd eyle!” buyurdu. / İlm-i hayâl dahi felâ- 535

sife ile ehl-i fennin mütevağğıl oldukları ulûm-i tabîiyyedir. Bu tâife enbiyâ ve evliyânın ta'limâtına iltifât etmeyip maddiyyâtın tedkiki ile hakikat-i vücûdu idrâke sa'y ederler. Halbuki madde ve maddeden müteşekkîl olan suver-i muhtelif hep hayâlâtтан ibârettir. Bu hayâlât ise vücûd-i hakîkinin zılâl-i esmâsından başka bir şey değildir. Ve hayâlâta müstağrak olan kimseler bir hayâli bırakıp diğerine yapışmak sûretiyle ömr-i azîzlerini ifnâ ederler; ve aslâ doğru yolu bulamayıp hayrete düşerler. Onların bu hayreti "hayret-i mezmûme"dir. Çünkü hayâlin verdiği bir ilmin neticesidir. Ve bu ilim ayn-ı cehildir. Zîrâ bi-hasebi'sş-suûnât tecelliyât-ı dâimeden ibâret olan emr-i ilâhînin nihâyeti yoktur ki, bir gâyede tevakkuf mümkün olabilsin. Hakikat-i hâl böyle iken ehl-i hayâl bir gâyeye vusûl için sarf-ı gayret ederler. Bunun muhâl olduğunu bilmezler. Kendilerinin mesleklerine ta'rîz olursa techîl ederler. İmdi ilm-i hakikatın sâlikleri diridir. Nitekim hadîs-i şerîfte *من صار بالعلم حياً لم يت ابدأ* ya'nî "İlim ile diri olan kimse ebeden ölmez" buyrulur. Zîrâ onların ma'lûmları hakikat-i vücûd olan Hak'tır; ve Hak Teâlâ Hayy'dır. Binâenaleyh bu âlimler ma'lûmları olan Hayy-i dâim ile bâkîdir. Ve ilm-i hayâl erbâbının ma'lûmu fânî olan maddiyyâttır. Binâenaleyh onlar da, fânî olan ma'lûmları ile fânîdir. İşte bu ma'nâya binâen âtîdeki beyti söyleyen ne güzel söylemiştir.

"Ey Hayy-ı dâim olan Rabb-i müteâl! Bâkî kıldığın kimsenin fenâsından sonra, Sen zâhir oldun. Böyle olunca o kimse bilâ-vücûd oldu. Çünkü Sen o kimse oldun."

Zîrâ kendisinde ilm-i hakikat hâsıl olan kimse, bütün varlıkları Hakk'ın varlığı görür. Ve vücûdât-ı izâfiyyeyi vücûd-i hakikî-i Hakk'ın bi-hasebi'l-esmâ taayyününden ibâret bilir. Ve kendi / vücûdu dahi, bu vücûdât-ı izâfiyye arasında bir mazhar-ı ilâhî olup vücûd-i Hak'tan gayri olmadığını zevkan ârif olur. Bu ilm-i zevkîde istiğrâkı hasebiyle kendisinin vücûd-i mevhûmunu nefy eder. Bu nefy-i vücûddan sonra onda vücûd-i hakikî-i Hak zâhir olur. Ve binnetice o kimse bilâ-vücûd olur. Ve bilâ-vücûd olunca kendisinin tasarrufât-ı vehmiyyesi kalmaz. Artık onun mazharında mutasarrıf olan vücûd-i hakikî-i Hak olur. Nitekim hadîs-i kud-sîde: *لا يزال عبدى يتقرب الى بالنوافل حتى اذا احبه فاذا احببت كنت له سمعا وبصراً ولساناً ويدا* ya'nî "Abdim Ben onu sevinceye kadar nevâfil ile bana tekarrübden zâil olmaz. Vaktâki Ben onu severim, onun sem'î ve basarı ve lisânı ve yedi olurum. Binâenaleyh Ben'imle işitir, Ben'imle görür, Ben'im ile söyler, ve Ben'imle tutar, ilh.." buyrulur.

O N İ K İ N C İ B Â B

Medîne-i Bedende Müfsidlere Müteveccih Olan Süferâ ve Rusûl Beyânındadır

§ §

Ey Seyyid-i kerîm! Ma'lûmun olsun ki, muhakkak hikmet, mülûkten akli şehvetine gâlib olan kimse indinde, düşmanlarından bir düşmana ancak fitnat ve zekâ ve şecâat ve vefâ ve sıdk ve diyânet ve emânet ve hüccet ile ilim ve mevâkı'-i kelim sâhibi olan bir elçi tevecih etmesini itâ etti. Zîrâ elçi mürsiline ve onun menziletine delîlidir. İmdi eğer bu evsâf üzere olursa, muhakkak onun mürsili bu mesâbede ve daha yüksek olduğu bilinir. Çünkü onu irsâl eden kimse / bilmese idi ve onu taakkul etmese idi, bu elçiyi başkalarından temyiz etmez idi. Ve eğer bizim vasf ettiğimiz zıddı olarak kâzib ve hâin ve kesîrû'l-heves sahif olursa, muhakkak onu irsâl eden ondan eshaftır. İmdi bu takarrur edince, ey sey-yid-i kerîm, sen medînen için müfsid olan melik-i mutâ'-ı hevâya resûllerini tevfiik ve hüdâ ve fikir ve i'tibâr ve tedebbür ve sebât ve kasd ve hazm ve istibsâr ve tezekkür ve havf ve recâ ve insâf ve bu evsâfın mümâsili kıl! İşte resûllerini böyle yapman lâayık olur. Düşmanlarına resûllerini bunları yapan melik felâh bulur; ve kâr eder; ve muazzam olur. Zîrâ o bilir ki, zarûrette onlar düşmanını hüccet-i kâtı'a ile kam' ederler. Ve ekseriyâ şerre kasd eden hevâ teslim olup rücû' ederek hayra kasd eyler. Ve mukâbele ve mukâtele meûnetine kifâyet eder. Eğer senin üzerine müfsid ve mülkûnün fesâdına sâ'î olan hevânın resûlleri sana gelirse onlara gîlzet etme! Zîrâ resûllere ihânet adem-i siyâsettendir. Ve hırs ve kızb ve hiyânet ve gadr ve cûbn ve buhl ve cehl ve şer ve acz ve belâdet ve bu sıfât-ı zemîmenin mümâsili olan resûllerden biri sana gelirse, onlardan ibtidâ nefret etme; ve onları kovma; ve onlara kavl-i kerîm ile söyle! Sen onların sem'lerini ve basarlarını ahz edersin. Serîrine, ya'nî serîr-i mülküne otur; ve onlar için meclisini hâli kıl! Vezîrin olan akla emr et, onlara senden mütercim olsun! Zîrâ o süüstür.

Bu on ikinci bâb beden şehrinde müfsidlere mensûb ve müteveccih olan sefirler ve resûller beyânındadır.

/ Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Hükûmet-i zâhirede mülûkten hangisinin aklı şehvet-i nefsâniyyesine gâlib oldu ise, o kimseyi hikmet, o kimsenin düşmanlarından bir düşmana, ancak fatîn ve zekî ve şecî ve vefâkâr ve sâdık ve mütedeyyin ve emîn ve ihticâca sâlih âlim ve müessir söz sâhibi olan bir elçi göndermesini i'tâ ve icâb etti. Zîrâ iş görebilecek olan elçi ancak bu sıfatları hâiz olan elçidir. Ve hikmet ancak bu vasıfları hâiz olan kimsenin elçi olarak gönderilmesini iktizâ eder. Ve elçi kendisini gönderen kimsenin hâline ve onun mertebesine delîldir. Ve elçi bu ta'dâd olunan vasıflarda olursa, hiç şübhe yoktur ki, onu gönderen kimsenin bu mesâbede ve ondan yüksek olduğu bilinir. Çünkü onu gönderen kimse bu evsâfın ne demek olduğunu hâlen ve zevkan bilmese idi ve bu evsâfı takkul etmese idi, bu elçiyi bir çok adamların arasından tefrîk ve temyîz etmez idi. Ve eğer gönderilen elçi bizim vasf ettiğimiz zıddı olarak kâzib ve hâin ve hevesât-ı nefsâniyyesine mübtelâ ve akılsız olursa, hiç şübhe yok ki, onu gönderen kimse ondan daha akılsızdır. İşte bu söylediğimiz ma'nâ takarrur edince, ey seyyid-i kerîm olan rûh, medîne-i cismini ifsâd edici olan, melik-i mutâ'-ı hevâyâ elçilerini, evsâf-ı hasene sâhibleri olan tevîk ve hüdâ ve fikir ve i'tibâr ve tedebbür ve sebât ve kasd ve hazm ve istibsâr ve tezekkür ve havf ve recâ ve insâf ve bu evsâfın mü-mâsili yap! "Tevîk" bir emrde muvaffakiyet, "hüdâ" doğru yolu göstermek, "fikir" bir emrin nef ve zararını düşünmek, "i'tibâr" ibret almak, "tedebbür" tefekkür ile sülûkü ve hareketi ihtiyâr etmek, "sebât" emri ma'kulde ber-karâr olmak, "kasd" niyyet edilen husûsun icrâsına teveccüh etmek, "hazm" işinde basîret ve rüşd ile hareket etmek, "istibsâr" 540 umûrda vuzûh taleb etmek, / "tezekkür" bir emri tekrâr be-tekrâr nazar-ı akıldan geçirmek, "havf" zarar ve tehlikeyi teemmül, "recâ" fâide ve necât ümîd etmek, "insâf" umûrda ifrât ve tefritin vasatını ihtiyâr etmektir ki, adl ve i'tidâldir.

Ey rûh! İklîm-i cisimde bir hükümdâr-ı kavî ve mutâ' olan hevâyâ göndereceğin elçileri böyle sıfatlardan yapman lâyük ve münâsib olur. Ve düşmanlarına bu gibi evsâfı elçi olarak gönderen melik zâtında ve idâresinde felâh bulur, ve mülküne zarar tareyânından vâreste kalmakla kâr eder. Ve teb'ası ve düşmanları indinde ta'zîm ve hürmete sezâ olur. Zîrâ o hükümdâr bilir ki, zarûrette her hangi bir düşmanın tecâvüzü hâlinde, bu elçiler o düşmana ikâme edecekleri hüccet-i kâtî'a ve delil-i vâzih ile onun tecâvüzünü men' ederler. Ve ekseriyâ mülk-i vücûdda işi gücü şerre kasd etmekten ibâret olan hevâ, o mukni' delili kabûl ve teslîm edip, şerre teveccühden rücû' eder de hayra kasd eyler. Ve bu rücû'u

sebebiyle senin, sâir tecâvüz eden düşmanlarına mukâbele ve mukâtelen-
de yardım eder. Ve eğer sana karşı müfsid ve mülkünün fesâdına sâ'î
olan melik-i mutâ'-ı hevânın, her biri hükümdârları gibi müfsid olan
elçileri sana gelirse, sakın onlara karşı galîz muâmele etme! Zîrâ elçilere
ihânet usûl-i siyâset ve idâreye adem-i vukûftan neş'et eder. Nitekim "el-
çiye zevâl yoktur" darb-ı meseli meşhûrdur. Meselâ hevâ cânibinden sana
hırs ve kizb ve hiyânet ve gadr ve cûbn ve buhl ve cehl ve şer ve acz ve
belâdet gibi sıfât-ı zemîmeden bir elçi gelecek olursa, hemen nefret edip
onları huzûrundan kovma; ve onlara güzel muâmele edip kavî-i leyyin ile
söz söyle! Sen bu sâyede onların sem'lerini ve basarlarını ahz edersin,
ya'nî onlar senin sözlerine kıymet verip dinlemeğe meyl ederler. Ve göz-
lerini sana dikerler. Durun bakalım, bu güzel şeyler söylüyor, dinleyelim,
derler. / Bu gibi elçiler gelince, sen mülk-i vücûddaki tahtına otur. Mecli-
sinde ancak vezîrin olan akı bırakıp sâirlerini dışarı çıkar. Ve akla emr
et ki, senin sözlerini onlara nakl etsin ve sana karşı tercümanlık vazife-
sini yapsın. Zîrâ akıl ziyâdesiyle süûs ve idâreye ve siyâsete vâkıftır.
Ya'nî ey rûh, mülk-i vücûdda senin tahtın kalbdır. Meselâ hırs elçisi gel-
diği vakit, kalbi sâir havâtırdan hâlî kıl! Kalbinde vezîrin olan akı ve elçi
olan hırsı ibkâ et; ve akıl vâsıtasıyla hırsın ilkââtını dinle!

İmdi eğer hırs rusûl cümlesinden olup tekellüm ederse, o ancak ken-
di hakikatı ile söyler. Binâenaleyh sana der ki: "İsmi hevâ olan bu me-
lik-i mutâ' kendi kuvveti tahtına dâhil olman için bizi sana gönderdi.
Aksi halde ilân-ı harb et! Ve cem'-i emvâl ve iddihâra haris olmanı ve
şeriatın getirdiği şeye muhâlefeti sana emr etti." Sen ona / dersin ki: "Ey
resûl, bizim indimizde senin mekânetin azîm ve menziletin kerîmdir!"
Zîrâ o senden bunu işittiği vakit mesrûr olur. Çünkü kendi sultânından
bunun mislini dinlemedi. "Velâkin ey resûl, aklın ile buna nazar et; ve
nefsinden insâf eyle! Allah hakkında ne dersin? O bizim Rabb'imiz midir,
yoksa değil midir?" "Evvet Rabb'imizdir" der. Sen dersin ki: "Ey resûl, bu
içinde bulunduğumuz dârdan, ya'nî dâr-ı dünyâdan, rihlet eder miyiz,
yoksa etmez miyiz?" Der ki: "Biz ondan rihlet ederiz." Sen dersin ki:
"Bizim inkılâbımız ve ric'atımız Allâh'a mıdır, yoksa onun gayrine mi-
dir?" Sana "Allâh'adır" der. Sen dersin ki: "Allah Teâlâ şer'ine ve dînine
muhâlif olan kimseyi ne ile vâsf eyledi?" "Şekâ' ile" der. Sen ona dersin
ki: "Ya kendisine itâat edeni?" "Saâdet ile" der. Ona dersin ki: "Seni Al-
lah'dan bir şey müstağnî kılar mı?" "Hayır!" der. Sen dersin ki: "Ey hırs,
sen bu hevânın bir resûl-i mersûlüsün. Bil ki, ben seni kendisinde
Allâh'ın rızâsı olan şeye da'vet ederim. Farz et ki, taleb-i mala haris ol-
dun ve olmadın, senin için mektûb olan şeyin gayri sâbit olur mu?"
"Evet" der. Sen dersin ki: "Ey hırs, senin hakikatın bâkîdir. Velâkin onu

tâata ve merzât-ı Rabb'e sarf et; ve onlara harîs ol ki, o sebeplerle saîd olasın! Ve metâ' kalîldir; ve killeti ile berâber fânîdir. Ve dâr-ı âhiret hayırlı ve ekberdir. Sen burada da hırssın, orada da hırssın. Senin menzile-tine noksan gelmez." "Evet" der; ve inkıyâd eder. Ve hırs tarîk-ı ilme ve dîne teveccüh eder. Binâenaleyh mülkün takavvî eder ve mülk-i hevâ zaîf olur. Ve onlardan hiyânet ve kizb ve fücûr ilh...her bir resûl ile öyle yap! Ve eğer uzamasa onlardan her bir resûle kendi menziletinin muktezâsı olan şeyle, hepsi teslim oluncaya kadar, hüccetleri nasıl ikâme edeceğini zikr ederdik. Zîrâ islâm asıldır. Onlar senin resûllerinin hilâfına olarak / kendi asıllarına rücû' ederler. Zîrâ senin resûllerin ebeden aleyhine irtidâd etmezler. Ve onların gâyeti hevânın onların kelâmlarını kabûl etmemesidir. Binâenaleyh onlar hâibîn olarak dönerler.

İmdi bu hakâyıkı ârif ol! Ve ben sana düşmanın resûlleriyle keyfiyet-i tekellümü beyân ettim. Ve bu birden mâ-bakâya istidlâl edersin. Ve işte bunun için el-yevm mürîdlerin felâhları az olduğunu görürsün. Bu meclis mislinin adem-i muhâdarasından nâşîdir. Ve onlar ancak sözü, bu resûller üzerine min-gayr-i siyâsetin galîz kırlarlar. İşte bundan nâşî, sen onun için tarîk-ı hayra duhûl görürsün. Halbuki onun için sübût yoktur. Ve şeytan onunla eğlenir. Ve burada hakâyık-ı müttesî'a vardır ki, onların beyânı inhisâr kabûl etmez. Binâenaleyh ihtisâr cinsinden olan maksûdumuzdan bizi ihrâc edecek şey bize münharık olur korkusuyla onlara dalmağı terk ettik. Ve bu kadar kâfidir. Binâenaleyh onu isti'mâl et! İnşâallâh reşâdet bulursun!...

Ya'nî hırs hevânın resûlleri cümlesinden olarak gelip tekellüm ederse, o ancak hakîkati ile söyler. Zîrâ her şeyin bir hakîkati sâbittir. Ve her bir şey hakîkatinin hilâfına kavl veyâ fiil ızhâr edemez. Binâenaleyh hırs dahi söze başlarsa, ancak hakîkatine lâayık ve münâsib olan ma'nâyı ızhâr eder de sana der ki: "Mülk-i vücûdda hevâ denilen melik-i mutâ', kendi kuvveti ve saltanatı tahtına dâhil olman için, beni sana elçi olarak gönderdi. Ve cem'-i emvâle ve emvâli iddihâra harîs olmanı ve zekât ve sadaka ve infâk-ı ıyâl gibi şeriâtın getirdiği şeye muhâlefet etmeni sana emr etti. Eğer sen bu emri kabûl / etmezsen ona karşı i'lân-ı harb et!" Sen onun bu sözlerine mukâbil hiddet etmeyip sükûnetle dersin ki: "Ey elçi, bizim indimizde senin merteben azîm ve kadrin kerîmdir." O sıfat-ı hırs senden bu mülâyim sözleri işittiği vakit, huşûnet-i asliyyesi sâkin ve mesrûr olur. Çünkü kendi sultânı olan hevâdan böyle bir söz işitmemiştir. Zîrâ hevâ, sıfat-ı hırsı av köpeği gibi kullanır. Sen sözüne devâm ile ona dersin ki: "Ey resûl, aklın ile şuna nazar et; ve nazar ettiğin şeye de nefsinden adâlet ve insâf eyle ki, Allah hakkında ne dersin? O bizim Rabb'imiz midir, yoksa değil midir?" Hırs insâf edip "Evet, Rabb'imizdir"

der. Sen yine ona dersin ki: “Ey elçi olan hırs, bu içinde bulunduğumuz dârdan, ya’nî dâr-ı dünyâdan, rihlet eder miyiz, yoksa etmez miyiz?” “Biz ondan rihlet ederiz” diye cevap verir. Yine ona dersin ki: “Bizim inkılâbımız ve ric’atımız Allâh’a mıdır, yoksa O’nun gayrine midir?” Sana “Al-lâh’adır” diye cevap verir. Tekrar sen ona dersin ki: “Allah Teâlâ şer’ine ve dînine muhâlif olan kimseyi ne ile vâsf eyledi?” “Şekâvet ile” der. Sen yine ona dersin ki: “Seni Allah’dan bir şey müstağnî kılar mı?” “Hayır, kılmaz; ben O’na muhtâcım” der. Sen dersin ki: “Ey elçi olan hırs, sen hevâ tarafından gönderilmiş bir resûlsün. Ve hevânın hakîkati emr-i ilâhîye muhâlefet olduğundan seni de bu işe me’mûr etti. Halbuki ben seni Allâh’ın râzı olduğu şeye da’vet ederim. Farz et ki, taleb-i mala harîs oldun, veyâhut olmadın; senin için ezelde mektûb olan şeyden ziyâdesi sâbit olur mu?” Hırs / “Evet, olmaz” der. Sen tekrâr dersin ki: “Ey hırs, senin hakîkatin bâkî ve sâbittir, aslâ tebeddül etmez. Velâkin o hakikatini tâata ve Rabb’in rızâsı olan husûsâta tevcih et! Ve sebep-i saâdetin olacak şeylere harîs ol. Ve metâ’-ı dünyâ azdır. Ve azlığıyla berâber sebâtı yoktur, fânîdir. Farz et ki, milyonlarca altın cem’ ettin, sonun ölüm. Ve yaşadığın zamanlardaki nafakan dahi bir kaç lokmadan ibâret değil mi? Bunları cem’ için çektiğin taab ve meşakkat neye yarar? Ve dâr-ı âhiret hayırlı ve ekberdir; çünkü dâr-ı bakâdır. Ve ondaki tecelliyât-ı cemâliyye dâr-ı dünyâdaki gibi mahdûd olmayıp nâ-mütenâhîdir. Ve sen burada da hırssın, orada da hırssın. Ya’nî sen dünyânın müzahrefâtını cem’a sâ’î olduğun vakit dahi sana hırs derler; ve sevâb-ı uhrevîye sa’î olduğun vakit dahi sana yine hırs derler. İsmi ve hakîkatin aslâ tebeddül etmez. Binâenaleyh senin kadrine noksan gelmez.” Hırs, bu hitâbatı işittiği vakit: “Evet, dediklerin doğrudur!” der. İnkıyâd ederek tarîk-ı ilme ve dîne teveccüh eder. Bu sûrette sende ulûm-i nâfi’a ve ahlâk-ı hasene hâsıl olup bu sâyede mülkûn kuvvetlenir; ve hevânın mülkü ve tasarrufu zaîf olur. Ve onlardan, ya’nî hevânın elçilerinden olan hiyânet ve kizb ve fücûrdan ilh... her bir resûl ile aynı muâmeleyi icrâ et! Ve eğer bahis uzamasa hevânın resûllerinden her bir resûle, kendi mertebesinin ve kadrinin muktezâsı olan şeyle, hepsi teslîm ve münkâd oluncaya kadar, onlara karşı ne vech ile deliller ikâme edeceğini zikr ederdik.

Şârih-i fakîr dahi bir misâl îrâd edeyim: Meselâ hevânın resûllerinden kizb dahi elçi olarak gelse, ona yukarıda izâh / olunan mukadde-mâtı beyân ettikten sonra dersin ki: “Sen dünyâda da yalansın, âhirette de yalansın. Senin hakîkatin bâkî ve sâbittir, aslâ tebeddül etmez. Velâkin o hakikatini tâat ve Rabb’inin rızâsına tevcih et! Meselâ iki mü’minin arasını ıslâhâ’sâ’î olup sâika-i gazabla yekdiğerinin aleyhinde söyledikleri sözü inkâr et! Belki her birinin mizâcına mülâyim gelecek sözler söy-

lenmiş olduğundan bahisle, o sözleri tasnî' et! Zîrâ دروغ مصلحت آمیز به ya'nî "İşi ıslâh edecek olan yalan, fitne koparan doğrudan daha iyidir" denilmiştir. İki mü'minin arasını bu sûretle te'lîfe muvaffak olursan فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخْرَيْنَكُم (Hucurât, 49/10) emr-i ilâhîsine imtisâl etmiş ve bu sebeple saâdet-i uhreviyyeye nâil olmuş olursun. Ve sen ister se-vâb-ı uhrevîye nâil olmak için ve ister müzahrefât-ı dünyeviyyeyi elde etmek için zâhir ol, her iki sûrette de yalansın. Fakat dünyâ fânî olduğu cihetle bu husûsdaki amelin hebâdır. Ve âhiret bâkî olduğu cihetle bu husûsa masrûf olan amelin mahfûzdur." Sıfat-ı kizb dahi bu ma'kûl muhâkeme netîcesinde sana inkıyâd edip, sende bir hulk-ı hasen peydâ olur; ve kezâ mülkün kuvvet bulur.

Velhâsıl hevânın resûlleri, mülk-i vücûd-i insânîyi harâb edecek olan bir takım sıfât-ı zemîmeden ibâret olup onlardan herbirinin hakîkati sâbittir. Bunların kâmil mahv ve izâlesi kâbil değildir. Zîrâ tebdîl-i hakâyık mümkün değildir. Ancak onları mülk-i vücûdun salâhında isti'mâl edebilmek lâzımdır. Meselâ kimyâda "arsenik" dediğimiz unsur bir semm-i kâtildir. Fakat etibbâ vücûdun ve marazın iktizâsına göre onu bir nisbet-i muayyene dâiresinde / devâ olarak isti'mâl ederler. Onun bu sûretle isti'mâli, insanı öldürmediği gibi, vücûd-i insânînin ıslâhına ve devâm-ı hayâtına sebep olur. Yalnız her şeyde olduğu gibi bunların tatbîkında da ilim ve zekâvet ve fetânet lâzımdır.

İşte hevânın resûllerine böyle delil ve hüccet ikâme edilince onlar birer birer teslîm olurlar ve inkıyâd eylerler. Zîrâ islâm asıldır; ve "islâm" inkıyâddır. Nitekim hadîs-i şerifte ما من مولود الا وقد يولد على فطرة الاسلام ثم ابواه يهودانه وينصرانه ويمجسانه ya'nî "Hiç bir mevlûd yoktur ki fitrat-ı islâm üzerine doğmasın! Sonra onu ebeveyni Yahûdî ve Nasrânî ve Mecûsî yapar" buyrulur. Binâenaleyh her şey fitrat-ı inkıyâd üzere mütekevvin olup, muhîtinde onu terbiye edenler kendi tavırlarına münkâd kılarlar. Ve hevânın resûlleri de kendi hakîkatleri dâiresinde gerek sana ve gerek hevâya münkâd olmak isti'dâdındadır. Onlar senin resûllerinin hilâfına olarak kendi asıllarına rücû' ederler. Ve bu rücû'ları hevânın aleyhine irtidâden vâkı' olur. Zîrâ sana münkâd olduklarında hevâya muhâlefetleri tabîi olur. Velâkin senin resûllerin ebeden senin aleyhine irtidâd etmezler. Zîrâ senin resûllerin sıfât-ı hamîdeden ibâret olup onları hevâya gönderdiğin vakit, hevâ onlara senin yaptığın gibi onları delil ve burhân ile kendine münkâd kılamaz. Nihâyet onların kelâmlarını ve da'vetlerini kabûl etmez, işte bu kadar! Böyle olunca senin elçilerin hâib olarak senin tarafına rücû' ederler. Zîrâ onların sıfât-ı zemîmeye inkılâbları müstahîldir. Ve çünkü sıfât-ı zemîme asıl değil, ârızîdir. Ve sıfât-ı ârızada asıl olan ademdir.

İmdi bu hakâyıkı ârif ol! Ve işte ben sana düşmanın olan hevânın elçileriyle ne muâmelede bulunacağını ve ne sûretle tekellüm edeceğini beyân ettim; ve bir de misâl getirdim. Ve bu bir misâlden diğerleriyle yapacağın muâmeleye istidlâl edersin. Ve bu hakâyıkı bilmek / ve inde'l-icâb tatbîk etmek müridlere pek ziyâde lâzımdır. Ve işte bu hakâyıkâ vâkîf olmadıkları için el-yevm tarîkate müridlerin felâhları pek az olduğunu görürsün. Çünkü onlar hevâ cânibinden elçi olarak gelen redî bir hâtırayı evvelâ hüsn-i kabûl edip onu münkâd ederek umûr-i hayriyyede istihdâm usûlünü bilmezler. Ve böyle bir hâtıra gelince hemen ürküp usûl-i siyâsete riâyet etmeksizin: “Def ol, ben senin ilkââtına kulak vermem!” gibi galîz muâmele ederler; ve kaba sofuluk gösterirler. İşte her hangi bir müridin böyle muâmelesinden nâşî sen onu, tarîk-ı hayr olan bir tarîkate duhûl ve sülûk etmiş olduğu halde, terakkîde sâbit kadem görmezsin. Ve o kimse kendisini erbâb-ı tarîkat ve sülûkten zanneder. Halbuki o kimse tarîkatten bir koku almamıştır. Şeytan onunla istihzâ eder; ve onu kukla gibi oynatır. “Ne’üzü billâh!...” Ve bu bahisde bir çok müridânın böyle tarîk-ı hayra duhûliyle berâber adem-i sübûtu iktizâ-yı isti’dâd olması ve cemî’-i mezâmm ve mehâmidin hakîkatte Hakk’a rü-cû’u gibi bir çok vâsi’ hakikatler vardır ki, onların beyânı tafsîlât-ı müte-selsileyi icâb ettiğinden, inhisâr kabûl etmez. Bizim maksûdumuz ise ihtisârdır. Eğer bu vâsi’ hakâyıkın beyânına mübâşeret edersek, maksûdumuz olan ihtisâr dâiresinden çıkmak ve bu sebeple ezhâmı teşvîş etmek korkusu vardır. Binâenaleyh bu mebâhise dalmaktan vaz geçtik. Ezki-yâya bu kadar kâfidir. İmdi ey kâri’-i fatîn! Sen bizim beyân ettiğimiz şeyler ile amel et! Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin murâd-ı aliyyesi taalluk ederse doğru yolu bulursun.

O N Ü Ç Ü N C Ü B Â B

Kumandanlar ve Ordular ve Onların Merâtibi Beyânındadır

§ §

/ Ey seyyid-i kerîm! Ma'lûmun olsun ki, muhakkak ordular, mülk ça- 550
dırı üzerinde kâim olan erkân ve onu tutan evtâddır. Ve yine ma'lûmun
olsun ki, mülk hânedir; onu tutan dört rükün lâzımdır. Ve inşâallâhü
Teâlâ ben onları sana beyân ederim. Ve onlar senin evsâf-ı mahmûden ve
ahlâk-ı refî'andır. Binâenaleyh sen onlardan dört havâssı intihâb et ki,
eflâk-i memleketin onların üzerinde devr eder; ve saltanatın döner. Ec-
nâdın mütebâkisi bu dördün emri altındadır. İmdi nazarın onlara mün-
hasır olsun. Ve onların her biri senin mülkünü müdebbir olan letâif-i
ma'lûmedir. Ve biz onları iki emrden dolayı ancak dört yaptık. Emrin
biri budur ki, muhakkak dört, besâit-i adediyyede asl-ı sânidir. Ve be-
sâit-i adediyye ilâ-mâ-lâ-yetenâhî terkîb-i a'dâdda asıldır. Ve beyânı bu-
dur ki, muhakkak besâit-ı aded birden ona kadardır. Ve besâit içinde
"on"u câmi' olan ancak dördtür. Zîrâ dördün hakikati dördtür; ve onda üç
vardır ki, yedi olur; ve onda iki vardır ki, dokuz olur; ve onda bir vardır
ki, on olur. Ve aded içinde ondan başka "on"u mutazammın olan aded
yoktur. İşte bu hikmeti mutazammın olduğu için biz onu intihâb ettik.
Ve mâ-bakâ kuvvetleri bi'l-kuvve hâmidir. İmdi biz dördün mülkü ikâme
ettiklerini bildik. Ve bundan dolayı "Hamele-i Arş" Hak Teâlâ'nın buyur-
duğu gibi sekiz oldu. Ve onlar Sallallâhü aleyhi ve sellem'in buyurduğu
gibi el-yevm dördtür. Ve bunun için Allah Teâlâ yevm-i kıyâmeti vasf
ettiği vakit وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ (Hâkka, 69/17) buyurdu. "Yev-
me-izin" buyurdu ki, yevm-i kıyâmete işâret eder. Ve biz bu âlem-i
hayvânî mülkünü, ki o senin mülkündür, dört tabâyî' üzerine kâim bul-
duk. Ve âlem-i kebîr dört anâsır üzerine kâim oldu. Ve bu bâb-ı erbaîndir.
Ve dört vâsî' bir bâbdır ki, onun / îrâdı fâide hakkındaki maksûddan bizi
ihrac eder.

Cenâb-ı Şeyh (ra) mülk-i âfâkî ve enfûsiyi “çadır”a; ve maddî ve ma’nevî orduları da çadırı tutan “direk”e; ve etrâfına dikilen “kazıklar”a teşbîh buyurmuşlardır. Ve diğeri bir teşbîh olarak buyururlar ki, mülk bir “hâne” gibidir. Ve “hâne”yi tutan “dört duvar” veyâ “direk” lâzımdır. Ve bunlar mülk-i vücûd-i insânîde evsâf-ı mahmûde ve ahlâk-ı refî’adır. Binâenaleyh ey seyyid-i kerîm olan rûh, o evsâf ve ahlâkın havâssı ve zübdesi olan dört vasf ve hulku seç ki, mülk-i vücûdunun eflâki onların üstünde devr eder ve saltanatın onların vâsıtasıyla döner. Orduların mütebâkîsi, ya’nî evsâf ve ahlâk-ı sâire, bu dört vasf ve hulkun emri altındadır. Böyle olunca nazarın münhasıran bu dört vasfa ma’tûf olsun! Ve bu vasıfların her biri senin vücûdunun mülkünü müdebbir olan letâif-i ma’lûmedir ki, âtîde beyân olunacaktır. Ve biz bu evsâfı iki emr ve şe’n-den dolayı ancak dörde münhasır kıldık: İki emrin birisi budur ki, muhakkak “dört” adedi, besâit-ı adediyyede, ya’nî âhâd hânelerinde, ikinci asıldır. Ve birinci asıl “vâhid”dir. Zîrâ kâffe-i a’dâdın merâtibi vâhiden tekevvün eder. Meselâ $1 + 1 = 2$ ve $1 + 1 + 1 = 3$ ilh... sûretinde merâtib-i a’dâd ilâ-mâ-lâ-nihâye teselsül edip gider. Ve “bir”den “on”a kadar olan besâit-ı adediyye ilâ-mâ-lâ-yetenâhî terkîb-i a’dâdda asıldır. Meselâ “on” adedinden sonra yine birden başlanıp on bir, on iki ilh... gider. Ve kezâ yirmiden, otuzdan, kırktan sonra dahi yine böylece teselsül eder. Besâit-ı adediyye içinde dört adedinin asl-ı sâni olmasının / sebebi budur ki, dört adedi, on adedine kadar, mâ-dûnu ve mâ-fevkı olan adedleri câmi’dir. Meselâ “dört” kendisinden evvel olan 1 ve 2 ve 3 adedlerini câmi’dir. Ve kendisinden sonra gelen 5, 6, 7, 8, 9, 10 adedlerini de bi’l-kuvve muhtevîdir. Ya’nî $4 + 1 = 5$ ve $4 + 2 = 6$ ve $4 + 3 = 7$ ve $4 + 1 + 3 = 8$ ve $4 + 2 + 3 = 9$ ve $4 + 1 + 2 + 3 = 10$ olur. Zîrâ dört adedi “bir”i ve “iki”yi ve “üç”ü hâmilidir. Bu hâmil olduğu adedler kendisine zamm olundukda böylece “on”a kadar kendi mâ-fevkındaki besâit-ı adediyyenin merâtibi hâsıl olur. Ve dörtten başka âhâd hâneleri içinde bu hâssayı hâiz olan hiç bir aded yoktur. İşte bu hikmeti mutazammın olduğu için biz “dört”ü intihâb ettik. Bu dört sıfat mülk-i vücûdda sâir sıfatları ve kuvvetleri hâmilidir. Böyle olunca bu dört sıfatın, hânenin dört duvarı hâneyi tuttuğu gibi, mülkü ikâme ettiklerini bildik. Ve bundan dolayı “Hamele-i Arş” yevm-i kıyâmette Hak Teâlâ’nın Kur’ân-ı Kerîm’de buyurduğu gibi sekiz oldu. Zîrâ yevm-i kıyâmette bâtın zâhir olur ve kuvvede olanlar fiile gelir. Binâenaleyh elyevm dört olarak zâhir olan Hamele-i Arş’ın bevâtını dahi zâhir olacağından mecmû’u sekiz olur. Nitekim Allah Teâlâ yevm-i kıyâmeti vasf ettiği vakit وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَّةٌ (Hâkka, 69/17) buyurmuştur. Ve “yevme-izin” kavliyle yevm-i kıyâmete işâret buyurur.

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) *Fütûhât-ı Mekkiyye*’lerinin 371inci bâbının

fasl-ı sânisinde ve hâmisinde “el-yevm kavâim-i Arş’ın dört olduğuna ve yevm-i kıyâmette sekiz olacağına” dâir tafsîlât ve izâhât itâ buyurmuştur. Onların buraya tercüme ve nakli şerhin tatvilini / mûcib olur. Ve biz bu âlem-i hayvânî mülkünü, ki o senin mülk-i cismindir, dört tabâyî’ üzerine binâ olunduğunu gördük ki, onlar da “rutûbet,” “yubûset,” “harâret,” ve “bürûdet”tir. Ve âlem-i kebir olan manzûme-i şemsiyyemizi teşkil eden hey’et dahi dört unsur üzerine kâim oldu. Onlar dahi “rükn-i mâyi” ve “rükn-i gaz” ve “rükn-i sulb” ve “rükn-i âteş” ya’nî “harâret”tir. Ve burada “unsur” ta’biri kimyâgerlerin bahs ettikleri anâsır-ı basîta değildir. Ehl-i hikmetin bahs ettikleri havâss-ı umûmiyye-i ecsâmıdır. Binâenaleyh erbâb-ı fennin bu ıstılâha itirâzları be-câ değildir. Ve hiç şübhe yok ki, fennin dahi sâbit olduğu üzere, gerek vücûd-i âlem ve gerek vücûd-i Âdem, bu dört rükün ve tabâyî’ üzerine kâimdir. Ve bu tabâyî’ ve anâsır-ı erbaa bâbı, bâb-ı erbaındır, ya’nî merâtib-i vücûd kırktır. Binâenaleyh dört ade-di vâsî’ bir babdır ki, eğer biz onun tafsîl ve izâhına şurû’ edersek maksûdun hâricine çıkmış oluruz. Bu babda ma’lûmât almak isteyenler *Fütûhât-ı Mekkiyye*’nin birinci cildi evâilini mütâlâa etsin. /

555

Ve dörde muhtass kılmanı onun eclinden emr ettiğimiz diğer emre gelince, zîrâ onlardan sana hâlel gelen ve mülkünü ifsâd eden cihetler dördttür. Sağ, sol, arka ve ön cihetlerdir. İmdi sana hâlel getireni Hak Teâlâ beyan buyurur: *ثُمَّ لَا تَأْتِيَهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَ مِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ* (A’râf, 7/17) ya’nî “Ba’dehû elbette onlara / önlerinden ve arkalarından ve sağlarından ve sollarından geleyim.” Ve ziyâdesini zikr etmedi; ve sahîh de olmaz. Zîrâ bâkîsi ancak üst ve alt olan ikidir. İmdi “alt” seni kendisine da’vet eder. Ve “üst” tenzîh-i ilâhın mahall-i tarîkıdır. Ve onlardan sana hâlel ve fesâd takarrub etmez. Ve onlardan her bir cihet üzerine bu dörtten birisini etbâ’ıyla ve ecnâdiyle nasb et ki, mülkü himâye etsinler. Ve sen âfiyette emîn ve râhat olarak yaşayasın. Zîrâ senin düşmanın hîle-kârdır, kîtâle kudreti yoktur; ve ancak gadr ile itmâ’ eder. Binâenaleyh sen atâyâyı bu dörde murâkıb kıldığın vakit emrin salâh bulur. Ve düşman sana her ne vakit gelse ve hangi taraftan gelse senin hakkında murâdına vusûlden kendisini men’ edeni bulur. Böyle olunca sen “havf”i sağından ve “recâ”yı solundan ve “ilm”i önünden ve “tefek-kür”ü arkandan nasb et! Düşman senin sağından geldiği vakit, “havf”i ecnâdiyle bulur, onu def’e kâdir olmaz. Ve mâ-bakâ dahi bu gibidir. Ve biz ancak bu tertîbi müretteb kıldık. Zîrâ düşman ancak bu cihetlerden gelir. İmdi “havf”i sağa tahsîs ettik. Ve beyânı budur ki, muhakkak “sağ” cennet mevzî’idir. Ve “sol” nâr mevzî’idir. Düşman sağ taraftan geldikde, ancak şehvât ve lezâizden ibâret olan cennet-i ‘âcile ile gelir; ona onları

tezyîn eder; ve onları ona sevdendirir. Böyle olunca ona “havf” taarruz edip onlardan onu def eder. Ve eğer o olmasa idi, elbette onlara düşerdi. Ve onun vukû’uyla da senin mülkünde helâk vâkı’ olur. Binâenaleyh havfin ancak bu mevzi’de olması icâb eder. Ve onu cihetlerden onun gayrinden isti’mâl etme ki, ye’s ve kunût vâkı’ olur. Eşyâyı mevzi’lerine vaz’ etmek hikmettendir. / İmdi insan için “havf” cündî için silâh gibidir. Zîrâ o ancak adûya mübâşeret indinde veyâhut onunla onun nüzûlünü vikâye eder. Ve eğer onu bu mevzinin gayrinde alırsa, onunla eğlenilir; ve bir akılsız câhil olur. Ve eğer sana düşman sol cihetten gelirse, o ancak sana kunût ve ye’s ve Allâh’a sû’-i zan ile gelir. Ve elbette sana galebe-i maktı ikâ’ edip seni helâk eder. İmdi ona Allah (azze ve celle) hazretlerine hüsn-i zan ile recâ kâim olup onu def eder; ve onu kam’ eyler. Ve kezâ o önünden gelirse, zâhir-i kavî iledir. İmdi o teccîm ve teşbihe müeddî olur. Böyle olunca ona ilim gâlib olup bununla sana vusûlden onu men’ eder. Binâenaleyh hâsirinden olur. Ve kezâ arkasından geldikde şübhe ile ve hayâlât-ı fâside cihetinden umûr ile gelir. Binâenaleyh tefekkür kâim olup onu def eder. Zîrâ eğer o tefekkür etmez ve bu eşyânın şübuhât olduğuna muttali’ oluncaya kadar ta’mîk etmezse mülkünü helâk eder. Senin kuvvetin olan bu medînenin kîtâlinde düşman için ancak bu dört cihetten yol vardır. İmdi bunları sana zikr ettiğim gibi tertîb ettiğin vakit beliden müstahkem olur. Ve müstahkem kıl ki, düşman onlara müdâfaaya kâdir olmasın. İmdi eğer ziyâde edersen dahi bunlar lâzımdır. Bisâtında olup emrini kendilerine ilkâ eylediğin “on” üzerine ziyâde etme! Ve biz onları ancak hıfz-ı anâsır eclinden “on” yaptık. Zîrâ tenzîh-i Hakk’ın re’si olan hudûd “on”dur. Ve onlar dahi ön, arka, sağ, sol, üst, alt, ön, son, küll ve ba’zıdır. Binâenaleyh Rabb’ini bu hudûddan tenzîh eden kimse üzerine onlar medâr-ı selâmettir. / Ve dâr-ı bakâda mülkün bakâsıdır. Tenzîh etti ve saâdet-i ebediyyeye nâil oldu. Böyle olunca eğer düşman bizim zikr ettiğimiz kâidelerimizden bir kâideyi hedme ârız olursa, hazer et! Ve bu hadden her hangi bir hadde mahsûs olup ecnâddan kendisine ihtiyâc bulunan elinin altındaki bu kumandanları nasb et! Her bir haddin ashâbıyla berâber bir emîri olup onun indinde nukabâsıyla ve urefâsıyla berâber vâkıftır. Binâenaleyh düşman geldiği vakit senin üzerine merâm kolay olur. Ve sen hangi taraftan geldiğine nazar edersin. Bu tarafta olan emîri da’vet edip bürûz ile emr edersin. Zîrâ onun himmeti sana kifâyet eder. Ve her tarafta da böyledir. İmdi ey seyyid-i kerîm! Bizim resm eylediğimiz şeyi tahkîk et ve bu tertîb üzerine hâfız ol! Mes’ûd ve mesrûr olursun, inşâallâhü Teâlâ!...

Zübde-i evsâfî dörde muhtass ve münhasır kılmanı emr ettiğimiz diğer sebebe gelince o da budur ki, senin mülküne ancak dört taraftan ha-

lel ve fesâd gelir. Onlar da sağ ve sol ve arka ve ön taraflardır. Ve sana hâlel getiren bu dört tarafı Hak Teâlâ hazretleri Kelâm-ı mecîdinde şöyle beyân buyurur: **ثُمَّ لَا تَجْنِبُهُمْ مِنَ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ** (A'râf, 7/17). Bu âyet-i kerîme Hak Teâlâ hazretlerine karşı bi-edebâne nizâ'a cür'et eden İblis'in ifâdesini nakilden ibârettir.

Ma'lûm olsun ki, İblis'in hükümrân ve mutasarrıf olduğu mevtın âlem-i kesâfet ve anâsırdır. Ve cihât ile takayyüd, âlem-i kesâfet ve ta-ayyünün iktizâsıdır. Ve cihât ise altıdır. Onlar da sağ, sol, arka ve ön ve üst ve alttır. Halbuki âyet-i kerîmede / İblis'ten naklen ancak dördü zikr olunmuş ve üst ile alt meskût bırakılmıştır. Sebebi budur ki, alt seni kendisine da'vet eder, ya'nî arz kuvve-i câzibesıyla seni üzerinde tutar. Eğer bu câzibe kuvveti olmasa, sen onun üstünde duramayıp fezâyâ doğru fırlar gider idin. Ve arzın seni bu sûretle kendine da'veti ve seni tutması bittabi' senin devâm-ı hayâtını te'mîn içindir. Binâenaleyh bu taraftan sana fesâd ve hâlel gelmez. Ve üst ise tenzih-i ilâhînin mahall-i tarîkıdır. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri senin fevkinden ziyâ-yı şemsi inzâl eder. Ve bu ziyâ vâsıtasıyla bir çok hastalıklara sebep olan mikropları helâk eyler; ve diğer fâideler verir. Yağmur yağdırır; seller vâsıtasıyla arzda senin hayâtına muzır olan mevâdd-ı müteaffineyi izâle eder. Ve rüzgâr irsâl eder; bu sûretle senin hayâtına muzır olan hevâ-yı müteaffini dağıtır. Daha bunlar gibi senin hayâtına lâzım olan şeyleri peydâ eder ki, bunlar ehl-i fen nazarında sâbit olmuş hakikatlerdendir. Meselâ şimşekler ile havada "ozon" denilen madde tekevvün eder. Velhâsıl fevkinden sana hâlel ve fesâd gelmek şöyle dursun, bu cihet tenzih-i ilâhînin sana vusûlüne mahsûs bir tarîk olmuş olur. Böyle olunca Kur'ân-ı Kerîm'de dört cihetin zikri, ancak sana bu cihetlerden hâlel ve fesâd geldiğine delil-i kavîdir. Ve bu da senin hayâtında fiilen ve zevkan sâbit ve sana ma'lûmdur.

İmdi mâdemki sana ancak bu dört cihetten fesâd gelebiliyor, o halde âtîde zikr olunacak olan dört zübde-i evsâftan her birini bu dört cihetten her biri üzerine etbâ'ı ve ecnâdıyla berâber nasb et ki, mülk-i vücûdunu himâye ve muhâfaza etsinler. Ve sen de âfiyette emîn ve râhat olarak vakt-i muayyenine kadar / yaşayasın. Zîrâ **يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ** (Yâsîn, 36/60) âyet-i kerîmesinde ihbâr buyrulduğu üzere İblis senin düşmanındır; ve **إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا** (Nisâ, 4/76) âyet-i kerîmesinde ihbâr buyrulduğu üzere de hilekârdır. Vaktâki kudreti yoktur, ancak gadr ile ve hile ile itmâ' eder ve seni aldatır. Binâenaleyh sen atâyâ-yı maddiyye ve ma'neviyyeni bu dört vasıf üzerine murâkib ve mebzûl kıldığın vakit emrin salâh bulur; ve işlerin intizâm kesb eder. Ve düşman olan İblis sana her ne vakit, her hangi taraftan gelse, orada senin hak-

kındaki murâd-ı fesâdına vusûl ve nâiliyyetten kendisini men' eden bir muhâfız bulur. Böyle olunca bu dört vasıftan biri olan "havf"i sağından; ve ikinci vasıf olan "recâ"yı da solundan; ve üçüncü vasıf olan "ilm"i de önünden; ve dördüncü vasıf olan "tefekür"ü de arkandan nasb et! Mülkünün hudûd-ı erbaası bu muhâfızlar ile mesdûd olunca düşman sağından geldiği vakit "havf"i ordusuyla berâber bulur; ve onlar ile mukâteleye ve def'e kâdir olmaz. Diğer üç cihet dahi böyledir. Ve mülk-i vücûdu muhâfaza için biz ancak bu tertibi münâsib bulduk. Çünkü düşman ancak bu cihetlerden gelebilir.

"Havf"i sağ cihete ta'yîn ve tahsîs etmemizin sebebi budur ki, muhakkak sağ taraf cennet ve sol taraf nâr mevzi'idir. Binâenaleyh düşman sağ taraftan geldiği vakit, ancak şehvât ve lezâizden ibâret olan cennet-i 'âcile ile gelir. Bunları ona hoş ve müzeyyen gösterip onları ona sevdirebilir. Meselâ zinâ ve livâta ve şûrb-i hamr ve kumar ve sirkat ve ahkâm-ı şer'îyye ile adem-i takayyüd ve hürriyyet-i hayvâniyye gibi her biri nefsin hazzına ve lezzetine hâdim olan ef'âli gösterir. Ve bunların her birini / kabûl ve icrâya teşvîk için mağlata ve safsata îrâd eder. Meselâ tevîd-i veled olmadıktan sonra, kazâ-yı şehvet husûsunda menkûha ile metres tasarrufunda ne fark vardır? Ve kezâ maksad kazâ-yı şehvet değil mi? Zinâ ile livâta arasında ne fark vardır? Husûsiyle livâtada veled husûlü havfi de yoktur. Ve diğerleri hakkında da bunlara mümâil türlü türlü mağlata ve safsatalar ilkâ eder. İmdi bu ilkâata karşı "havf" tekâbül eder. Ve havf iki nevi'dir: Birisi Allah Teâlâ'dan, diğeri nâstan havftir. Makbûlû Hak'tan havftir. Zîrâ halktan havf dahi insanı mesâviden men' edebilirse de pek zaiftir. Meselâ zinâ ve livâtayı halkın ta'n ve teşnî'inden ve yâhut kânûnen mucâzâta giriftâr olacağından havfen icrâ edemez. Fakat kalbinde havf-i Hak olmadığından halkın muttali' olamayacağına kânâat-i kâmile husûlünde bî-pervâ icrâ eder. Bu kitapta mevzû-i bahs olan havf, ancak havf-i Hak'tır. Binâenaleyh İblîs mevzi'-i cennet olan sağ cihetten lezâiz-i nefsâniyyeyi arz ettiği vakit, kendisine tekâbül etmek üzere, havf-i Hakk'ı ancak sağ tarafa vaz' et ve onu başka tarafta isti'mâl etme! Meselâ sol tarafa vaz' etme; zîrâ sol taraf nâr mevzi'idir.

Ve düşman sol taraftan sana hayât-ı dünyeviyyenin âlâm ve ıztırâbâtını arz eder. O tarafta "recâ" ve ümid-i rehâ yerine havfi bulursa rahmet-i ilâhiyyeden ye's ve ümitsizlik hâsıl olur. Ve bu ye's ve nevmîdî tezâyüd ederek intihâra sebep olur. Ve bu sûretle düşman mülkünü ifsâd ederek maksûduna nâil olur. Fakat düşman sol tarafta recâ ve ümidi tevâbi'yle berâber bulursa mülküne hâlel ve fesâd îrâs edemez. Böyle olunca her şeyi yerli yerine vaz' etmen îcâb eder. Zîrâ eşyâyı mevzi'lerine vaz' etmek hikmettendir. İmdi insan için havf-i Hak, cündî ve süvârî için

/ silâh gibidir. Zîrâ süvârî düşmana karşı çıktığı vakit, veyâhut düşmanın gelmesine intizâr eylediği zaman silâhını kullanır. Ve eğer bu mevtının gayrinde, ya'nî adem-i lüzûmu hâlinde, silâhını alıp evzâ'-ı nâ-becâ gösterirse, böyle kimse ile herkes istihzâ eder. Ve kendisini istihzâyâ sebebiyyet veren kimse ise akılsız ve câhil bir adam olur. Ve eğer düşman sana sol cihetten gelirse, o ancak sana ümitsizlik ve ye's ve Allâh'a sû'-i zan ile gelir. Ve senin bu haller içinde istiğrâkın senin üzerine buğz ve adâvetin ve maktın galebesini icâb edip seni helâk eder. Meselâ İblis sana sol cihetten gelip der ki: "Sen kesîrül-âilesin. Fakr u zarûretin derece-i nihâyede olduğundan onların iâşelerini lâıykıyla te'mîn edemiyorsun. Vüs'at-i rızık husûlû için esbâba teşebbüs ettiğin halde muvaffak olmadın. Beş vakitte duâ ettiğin halde de, Cenâb-ı Hak senin üzerine bir rızık kapısı açmadı. Sen mü'min olduğun halde bu azâb-ı elimi çekip duruyorsun. Diğer taraftan Hakk'a küfr ve isyân edenler vüs'at-i rızık ve râhat içindedir. Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا (Feth, 48/25) ya'nî "Eğer siz zâil olsanız, elbette biz kâfirleri ta'zîb eder idik" buyurduğu halde, küffârı tatyîb ve mü'minleri ta'zîb ediyor." Eğer sâlik bu ilikââtı kabûl ve sıhhatine itikâd ederse, rahmet-i ilâhiyyeden me'yûs olup, Allah Teâlâ'ya sû'-i zan sâhibi olur. Bu itikâd ise dünyâda ve âhirette helâkine müeddî olur. Binâenaleyh sol tarafta recâ olursa düşman geldiği vakit onu bulur. Ve sâlik onun bu ilikââtına karşı der ki: "Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin beni bu hâl içine bırakmasında elbette bir lutf-i hafisi vardır. Ve küffâra bezl-i niam buyurması husûsunda da / bir kahr-ı hafisi vardır. Hayât-ı dünyâ ne kadar zahmetli olursa olsun serî'u'z-zevâldır. Ve âhîret dâr-ı bakâdır. Cenâb-ı Hak kullarına sabır ve tevekkül tavsiye buyuruyor. Ben esbâba teşebbüste devâm ile tevekkül ve sabr ederim. Elbette lutf-i Hak bir râhat ihsân eder. Eğer ben Hakk'ın rahmetinden ümidimi kat' edersem kâfir olurum. Zîrâ اِنَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرُونَ (Yûsuf, 12/87) buyurur. Ve bu cevap düşmanın ilikââtını def eder.

Ve eğer düşman ön taraftan gelirse, zâhir-i kavî ile gelir. Ve bu zâhir-i kavî ile geliş tecsîm ve teşbihe müeddî olur. Ve onun bu zâhir-i kavî ile gelişine karşı, "ilim" mukâbele edip düşman olan İblis'in bu vâsıta ile seni mağlûb etmesine mâni' olur. Meselâ düşman sana ön tarafından gelip der ki: "Hak Teâlâ الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (Tâhâ, 20/5); ve cenâb-ı Peygamber (sav) ان الله خلق آدم على صورة الرحمن buyurduğu cihetle, Allah Teâlâ hazretleri "İnsan sûretinde olduğu halde Arş üzerinde bağdaş kurup oturmuştur." İşte bu iki kavlin zâhirinden müstefâd olan ma'nâlar budur." Bu itikâd ise Hak Teâlâ hazretlerinin cisim ve insan sûretine

müşâbih olduğunu ve bir mekânı bulunduğunu kabûl etmekten ibâret olup küfr-i sarihtir. İmdi sâlik bu kavli zâhire karşı ilim ile mukâbele edip der ki: "Rahmân, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin ism-i câmi'idir ki, onun tahtında nâ-mütenâhî esmâ vardır. Ve Arş vücûdât-ı kevnîyye-i kesîfedir. Ve bu vücûdât-ı kevnîyye-i kesîfe Hakk'ın vücûdundan ve varlığından zâhir olmuştur. Ve Hak esmâ-i bî-nihâyesinin mezâhirini bu mertebe-i kevnîde ızhâr etmiştir. Binâenaleyh vücûdât-ı izâfiyye esmâ-i ilâhiyyeden her birinin Arş'ı / ve onların hey'et-i mecmûası da Rahmân'ın Arş'ı ve tahtı mesâbesinde olup, sûretten münezzeh olan vücûd-i mutlak-ı Hak onların bâtınıdır. Ve kezâ Âdem taayyünü i'tibâriyle hayat, ilim, sem', basar, irâde, kudret, kelâm ve tekvinden ibâret olan sekiz sıfât-ı ilâhiyyeyi hamle müsâid olduğundan ve sıfata sûret ıtlâkı da câiz olduğundan insanın sûret-i Rahmân üzerine halk buyrulmuş olmasının ma'nâsı da budur. Yoksa bundan Hak Teâlâ hazretlerinin Âdem sûretinde olması ma'nâsı çıkmaz." İşte ilm-i tasavvufa müstenid olan bu cevaplara karşı İblîs hâib ü hâsir olarak avdet eder.

Ve kezâ İblîs sâlikin arkasından geldikde şübhe ile ve hayâlât-ı fâsideye müstenid olan umûr ile gelir. Bu sûrette de ona "tefekkün" karşı çıkıp def eder. Zîrâ sâlik İblîs tarafından ilkâ edilen şeylerin şübhelerden ve fâsid hayâllerden olduğuna vâkıf oluncaya kadar ta'mîk etmezse, onları hakikat diye kabûl eder. Ve binnetice de mülk-i vücûdu zâhiren ve bâtinen helâk olur. Meselâ kütüb-i muhakkıkîni mütâlaa ile meşgûl olan bir sâlike İblîs arkasından gelip der ki: "Âlem, esmâ-i ilâhiyyenin mezâhirinden ibârettir. Ve esmâ-i ilâhiyye ise ta'til kabûl etmez. Binâenaleyh kıyâmet-i kübrâ ile hey'et-i âlem bozulunca esmâ-i ilâhiyyenin mezâhiri de kalmaz. Esmâ-i ilâhiyye muattal olmak lâzım gelir. Böyle olunca kıyâmet-i kübrâ hakkında olan âyât-ı kur'âniyye başka ma'nâlara mahmûl olmak icâb eder. Ve esmâ-i ilâhiyye muattal olmamak için senin zannın gibi kıyâmet vâkı' olmaz. Ve sûret-i âlem ebeden devâm edip gider." Desâtîr-i hakâyika nazaran vehleten câzib görünen bu fikrin / şübheden ve hayâlât-ı fâsideden ibâret olduğuna şübhe yoktur. Zîrâ sâlik bu sûrette tefekkür edip der ki: "Âlem ve Âdem sûret-i Rahmân üzeredir. Âdem'in kıyâmeti öldüğü vakit kopar. Halbuki efrâd-ı âdemiyyeden birinin kıyâmet-i kopmakla Hak Teâlâ hazretlerinin sûret-i âdemiyyedeki tecellisi münkatı' olmaz. Belki birinin kıyâmeti kopar, yerine diğeri kâim olur. Âlem dahi böyledir. Fezâ-yı bî-nihâyede lâ-yuad ve lâ-yuhsâ avâlim-i şehâdiyye mevcûddur. Bunlardan birinin sûreti bozulup kıyâmeti kopmakla Allah Teâlâ hazretlerinin avâlim-i şehâdiyye sûretindeki tecelliyâtı muattal olmaz. Binâenaleyh bu avâlim-i şehâdiyyeden birisi olan âlemimizin elbette kıyâmeti kopacaktır. Ve Kur'an-ı Kerim'in sarâhatini

te'vile aslâ mahal yoktur. Ve kıyâmet-i kübrânın vukû'u ile arzın başka bir sûrete tebeddülü ve mahlûkâtın neş'et-i âhiret üzerine inşâsı şek ve şübhe edilecek bir şey değildir. قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ إِلَهُ (Ankebût, 29/20) âyet-i kerîmesi bunun delil-i kat'îsidir." İşte bu gibi tefekkürât netîcesinde düşman tarafından arkadan ilkâ olunan şeylerin nass-ı katı'a karşı şübhelerden ve fâsid hayâllerden ibâret olduğu anlaşılır. Şu cihet dahi hafi olmasın ki, bütün bu tedbirât ve muhâkemât ilim sâyesinde vâkı' olur. Cehl her husûsta bâdî-i helâktir.

İmdi senin kuvvetin ve sultânın olan bu medîne-i vücûdun için kıtâl-de, düşman ancak bu ta'dâd ettiğimiz dört cihetten yol bulur; ve sana bu taraflardan hücum ve savlet eder. Eğer sen bu zikr ettiğim dört vasf-ı husûsiyi yerli yerine koyup tertib edersen belden ve medîne-i vücûdun müstahkem olur. Beldenin hudûd-ı erbaasını bunlarla / müstahkem kıl ki, düşman onlara müdâfaaya kâdir olmasın. İmdi eğer medîne-i vücûdun hıfzı için hudûdu, bu gösterdiğimiz dörtten ziyâde itibâr etsen bile, yine bu dört vasf-ı husûsî lâzımdır. Fakat bisâtında olup, ya'nî senin âlem-i taayyününde olup, emrini kendilerine ilkâ eylediğin on hadden ziyâdesini nazar-ı itibâra alma! Ve biz bu ziyâde olan hadleri, ancak hıfz-ı anâsır, ya'nî hıfz-ı taayyün sebebiyle "on"a iblâğ ettik. Çünkü tenzih-i Hakk'a esâs olan hudûd "on"dur. Ve onlar da ön, arka, sağ, sol, üst, alt, ön, son, küll ve ba'zıdır, ya'nî cüz'dür. Binâenaleyh Rabb'ini bu on hadden tenzih eden kimse üzerine bu hadlerin her biri medâr-ı selâmettir. Dâr-ı bakâda mülkûn bakâsıdır. Böyle bir kimse Hakk'ı bu hadlerden tenzih edince, saâdet-i ebediyyeye nâil ve hayât-ı ebediyyeye vâsıl olur.

Ma'lûm olsun ki, vücûd-i mutlak-ı Hak esmâ-i bi-nihâyesi hasebiyle suver-i muhtelif-i kevnîyyede zâhir olmuştur. Suver-i kevnîyyeden her birisi bu zikr olunan on had ile mevsûftur. Misâl olarak bir sûret-i insâniyyeyi alalım: Bu sûret-i müteayyinenin önü, arkası, sağ, solu, üstü, altı, evveli ve âhiri ve eczâ-yı vücûduna nazaran külliyyeti ve sûret-i âleme nazaran kendi vücûdunun cüz'îyyeti sâbittir. Bunların cümlesi onun haddidir. Fakat vücûd-i mutlak-ı Hak bu hudûdun cümlesinden münezzehtir. Zîrâ onun vücûdu nâ-mütenâhi olduğu cihetle önü, arkası, sağ, solu, üstü, altı yoktur. Ve O'nun varlığı kendinden lâ-yenfekk olduğundan ne evveli, ne de âhiri yoktur. Ve varlık bir mefhûm-i nâ-mütenâhi olup kâbil-i tecezzî / ve inkisâm olmadığından, külliyyet sıfatı ile de mutasafı değildir. Ve kendisine nazaran bir küll olup vücûdu ondan bir cüz' olmadığından sıfat-ı cüz'îyyetten dahi münezzehtir. İşte sen Hakk'ı bu hadlerden tenzih ettiğin vakit, senin cezân amelinin cinsinden olur. Ya'nî amelin Hakk'ı bu hadlerden tenzih olduğundan, sen Hakk'ı her bir had-den tenzih ettiğin vakit, bu hadlerden her birisi senin için cânib-i mut-

lakına urûcuna sebep ve senin medâr-ı selâmetin olur. Ve dâr-ı bakâda, ya'nî Hakk'a rücû'un indinde, mülk-i vücûdunun bakâsını mûcib olur. Bu *فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ* (Kamer, 54/55) âyet-i kerîmesinde beyân buyru-
lan makâmdır. Ve bu makâma vusûl saâdet-i ebediyyeye nâiliyyettir. Böy-
le olunca seni bu makâma vusûlden men'e teşebbüs eden düşman, eğer
bizim zikir ettiğimiz kâidelerden bir kâideyi yıkmağa mütesaddî olursa,
ondan hazer et! Ve mülk-i vücûdunun haleldâr ve fâsid olmaması için her
bir hadde mahsûs olarak zikir ettiğimiz evsâftan her birisini tevâbi'yle
berâber îcâb eden hadde nasb et ki, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri
kumandan mesâbesinde olan evsâf-ı mezkûreyi sana müsahhar kıldı.
Her bir hadde mahsûs olan evsâf-ı muhtelifenin bir emîri vardır. Bu emîr
serhadde nakîbleriyle ve ârifleriyle berâber durup hıfz eder. Binâena-
leyh düşman o hadden geldiği vakit, senin için onu def etmek ve maksa-
dına vâsıl olmak kolay olur. Ve sen dâimâ müteyakkız olup düşmanın sa-
na hangi taraftan geldiğine bakarsın. Bu tarafa mahsûs olan emîri da'vet
edip tevâbi'yle berâber düşmana mukâbele etmesini emr edersin. Ve o
emîrin himmeti sana kâfi gelir. Ve her tarafta da böyle yaparsın. İmdi ey
seyyid-i kerîm olan rûh, bizim beyân ettiğimiz bu hakâyıkı, bu vücûd-i i-
zâfî âleminde tahkik edip zevkan / ârif ol; ve ma'rifetini dâimâ tatbîk ede-
rek bu tertîbi muhâfaza et! İnşâallâhü Teâlâ mes'ûd ve mesrûr olursun.

§ § §

O N D Ö R D Ü N C Ü B Â B

*Aleyhine Likâ İndinde Harblerin İdâresi ve
Orduların Tertîbi Beyânındadır*

§ §

/ Ey seyyid-i kerîm, zât-ı şerîfinin muhâfazasına mülâzim ol! Binâ- 570
enaleyh indindeki mevzi'in enzehine kasd eyle; ve onu tahsîyn et; ve onu
lâzım kıl; ve onu süknânın mevzi'i ittihâz et! Âgâh ol, o Kürsî'dir ki, mev-
zi-i kademeyndir. Ve bu menzil dâr-ı sünnettir. Ve hâmî-i mâni' ve zirve-
si âlî olan hısn-ı şer'dir. Ve nefsin ile harbe mübâşeret etme! / Zîrâ sen
helâk olursun, mülkün helâk olur. Ve eğer sen hazretinde kalıp da zîkr
ettiğimiz ve sana tertîb ettiğimiz kumandanların ve emîrlerin ba'zılarını
hurûba mübâşeret için tevcîh edersen, onlar münhezim olsalar bile sen
kahırsın. Ve mülkün ve senin indindeki ricâl ve senin imdâd eylediğin or-
dular bâkî kahr. Görmez misin? Dal kuruduğu ve münkatı' olduğu vakit
kök onu cebr eder ve dallanır. Ve eğer kök fâsid olursa, ağacın hepsi he-
lâk olur. İmdi melik mülkün köküdür; ve devlet cisimdir; ve onun rûhu
meliktir. İmdi ne vakit rûh helâk olursa cisim de helâk olur. Ve cisimde
bir şey münfesid olduğu ve rûh bâkî kaldığı vakit, tabîb onu ıslâh eder.
Ve tedbîr senin tabibindir. Binâenaleyh nefsin muhâfaza et; ve mekîde
olarak onunla düşmanına mübâşir olma! Sana düşmanın nüzûl ettiği ve
cem'an iltikâ eylediği vakit sâhil-i ilim üzerinde dur! Ba'dehû asâ-yı him-
met ile bu bahr-i ilmin yüzüne vur! Sana bir tarîk açılınca ona dâhil ol!
Zîrâ düşmanın senin isrine iktifâ edecektir. Çünkü ilim, bâb-ı riyâset ve
ucübdür. Ve şeytan onda itmâ' eder. Binâenaleyh düşman arkandan
bahr-i ilmin ortasına gelince, o bi'z-zarûre onun üzerine kavuşur. Böyle
olunca kitâl ve sîdâ' olmaksızın gark olur. Ve işte bunun için ulemânın
ba'zısı "İlmi Allâh'ın gayri için taleb ettik, ilim ibâ etti. Bizi ancak Allâh'a
reddeyledi" dedi. Ve bu mekr-i ilâhînin ahsenindendir; ve Allah Teâlâ
mâkirlerin hayırlısıdır. Zîrâ Fir'avn Mûsâ'ya iktifâ etti; ve mekrullâhdan
gâib oldu da helâk oldu. Eğer sana düşmanın / "İlim taleb et, tâ ki en-
biyâ-i zamânının üzerine teâlî edesin; ve mülûk sana hâzî' olsunlar; ve

halk sana muhtaç bulunsunlar” derse bu, emr-i şeytânîdir, demel! Düşmanın mütefattın ol; velâkin taleb-i ilme müsâraat et! Zîrâ şeytan ve senin hevân ma’melsiz amelin ile ferahlanırlar. Ve muhakkak ilim, kendi hakîkatinin verdiği gayrinden ibâ ettiği onlardan gâib oldu. Ve bu mes’elede İblis’e târî olan cehil budur ki, o ilim ile idlâlî tahayyül etti. Ve **أَلَمْ خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ** (Arâf, 7/12) ya’nî “Ben ondan hayırlıyım; beni nârdan halk ettin ve onu topraktan halk ettin” kavlini zannetti. Ve muhakkak tarîk-ı ubûdiyyet üzerinde gayrullâh için sücûd böyledir. Halbuki bunun hepsi cehl-i mahzır, ilim değildir. O ise onun ilim olduğunu tahayyül etti de, ilim ile idlâl ettim, dedi. İşte bunun için taleb-i ilme tahrîs etti. Halbuki bilmez ki, ilim onun aybını ve cehlîni keşf eder.”

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Hilâfet-i ilâhiyyeyi hâiz olması itibâriyle şerîf olan zâtının muhâfazasına devâm et! Binâenaleyh nezdinde bulunan mevâzi’in en pâk ve nezihine müteveccih ol; ve o mevzi’i tahkîm et; ve o mevzi’de devâm et! Ve o mevzi’i nefsin için sâkin olacak bir mahal olmak üzere ihtiyâr eyle ki, orada nefsin muhâfaza edebilirsin. Seni ikâz ve âgâh edeyim ki, o mevzi’-i Kürsî’dir, ya’nî taalluk eylediğin vücûd-i kesif-i nefsanîdir. Ve o Kürsî mevzi’-i kademeyndir, ya’nî emir ve nehy-i ilâhînin / taalluk ettiği bir mertebe-i vücûddur. Ve bu menzil dâr-ı sünnettir; ve şerîat kalesidir. Ve bu kale seni himâye eder; ve düşmanın tecâvüzüne mâni’dir. Zirvesi yüksek olduğundan düşman oraya çıkamaz.

Ma’lûm olsun ki, şerîatin fevâid-i bi-nihâyesinden biri de rûhun taalluk eylediği vücûd-i kesif-i unsûrünün sür’atle fesâdına mâni’ olmaktır. Meselâ şerîat sekr veren meşrûbâtı men’ etmiştir. Şer’in bu nehyinden ictinâb etmeyenlerin mübtelâ oldukları emrâz etibbânın raporlarıyla sâbit ve binlerce nümûneleriyle zâhirdir. Ve kezâ şerîat hıncır eti eklinden nehy eder. Buna devâm edenlerin “tirişin” illetine mübtelâ oldukları tedkikât-ı tıbbiyye ile tezâhür etmiştir. Ve kezâ şerîat kazâ-yı şehvette isrâf edilmemesini tavsiye; ve zinâ ve livâtayı men’ eder. Ve bu isrâfa mübtelâ olanların envâ’-ı ilâhî-i sâriyye ile ma’lûl oldukları tıbben sâbittir. Ve kesret-i zinâ ictimâî bir belâdır. Ve kezâ şerîat kumarı men’ eder. Bu nehyden ictinâb etmeyenlerin hayâtta ne ağır cezâlara mübtelâ oldukları binlerce nümûnesiyle sâbittir.

Velhâsıl şâri’in emir ve nehyi dünyâca ve âhiretçe, seni düşmanın olan İblis’in tasallutundan muhâfaza için vâkı’ olmuştur. Ve bu emir ve nehiy, bu âlemde müteayyin olup, bilcümle esmâ-i ilâhiyye ahkâmının zuhûruna müsâid olan vücûd-i kesif-i izâfinin icâbından dolayı mevzû’dur. Ve bu vücûd-i kesifin icâbı ve iktizâsı hayvâniyyete meyildir. O bu âlemde hiç bir kayd ile mukayyed olmaksızın serkeşâne hareket et-

mek ister. Ve onun böyle serkeşâne hareketi helâkini müeddî olur. Onun helâki hâlinde de, sûret-i insâniyyeden / muntazar ve matlûb olan gâye fevt olur. Düşmanın maksadı da ancak budur. Nitekim ezelde mücidine karşı böyle ahd ederek *فَبِعِزَّتِكَ لَا غَوِيَّتَهُمْ أَجْمَعِينَ* (Sâd, 38/82) ya'nî "İzzetin hakkı için ben onların hepsini iğvâ edeyim ve azdırıp yoldan çıkarayım" demiştir.

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Bu cism-i unsûrî senin için Kürsî'dir. Ve bu Kürsî izâh ettiğimiz vech ile emir ve nehyin taalluk eylediği bir mevzi'dir. Ve bu emir ve nehiy menzili dâr-ı sünnettir, ya'nî Hz. şâri' (sav) Efendimiz'in akvâl ve efâli ve ahvâl-i seniyyelerinin mahall-i tatbîkidir. Ve sünen-i seniyye düşmanın tecâvüzüne mâni' olan bir hâmidir; ve zirvesi yüksek olan şer' kalesidir. İmdi sen bu kaleye tahassun edip düşmanın tecâvüzü hâlinde bizzât harbe mübâşeret etme ve harbi bizzat idâre etme! Zîrâ sen helâk olursun, mülkün dahi harâb olur. Çünkü idâre-i memleket inhilâlê dâcâr olur. Ve reîs-i hükûmetin helâki üzerine memleketin müteffizânı ayrı ayrı istiklâl hevesine düşerler. Ve bu teşettüt-i idâreden düşman müstefid olup mülkünü kâmilten zabt eder. Fakat harb esnâsında hazretinde, ya'nî kalbgâhda kalıp da yukarıda zikr ettiğimiz vech ile sana tertîb ettiğimiz, kumandanlarının ve emirlerinin icâb edenlerini harbe mübâşeret için düşmana tevcih edersen, onlar münhezim ol-salar bile sen kalırsın. Ve senin indindeki ricâl ve idâre ettiğin orduların diğer bir kısmı bâkî kalır. Ba'dehû icâb eden tedbiri ittihâz edersin. Ve mülkün inhilâlden kurtulur. Görmez misin? Bir ağacın dalı kuruduğu veyâhut kesildiği vakit kök onu telâfi eder ve yeniden dallamır. Ve eğer kök çürüyüp bozulmuş olursa, ağacın hey'et-i mecmûası / helâk olur ve 575 kurur. Melik ve reîs-i hükûmet mülkün köküdür; ve devlet cisim mesâbesindedir; ve onun rûhu melik ve reîs-i hükûmettir. Binâenaleyh ne vakit rûh helâk olursa cisim de helâk olur. Ve cisimde a'zâ-yı vücûddan biri münfesid olduğu ve rûh bâkî kaldığı vakit tabîb onu ıslâh eder. Ve tedbîr senin tabîbindir. Binâenaleyh tedbîr vâsıtasıyla nefsin muhâfaza et! Ve mekide olarak, ya'nî keyd ve hîle nev'inden olmak üzere, nefsin ile düşmana mübâşeret etme ve bizzât düşmana karşı çıkma! Ve düşman ordu-suyla senin üzerine geldiği ve senin orduların ile düşmanın ordusu yekdi-ğereine mülâkî olduğu vakit, sen deryâ-yı ilmin kenârında dur! Ondan sonra himmet asâsı ile bu ilim deryâsının sathına vur! Bu deryâ-yı ilim-den sana bir yol açılınca, hiç tereddüd etme, bu tarîka gir! Zîrâ düşmanın seni ta'kib edecektir.

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber "rûh"u cenâb-ı Mûsâ'ya; ve İblîs'i de Fir'avn'a ve "ilm"i de "deryâ"ya teşbîh buyurmuştur. Nitekim Fir'avn tevâbi'iyle Mûsâ (as)ı Bahr-i Ahmer'in sâhiline kadar ta'kib etmiş; ve cenâb-ı Mûsâ

asâsı ile bahre vurup kendisine bir yol açılmakla o tarîka dâhil olarak karşı cihete geçmiş; ve Fir'avn dahi onu ta'kiben bu tarîka girmiş ise de deniz kavuşup helâk olmuştur. Rûh dahi İblis'in tecâvüzü hâlinde deryâyı ilimden açılacak bir tarîka sülûk etmek icâb eder. Zîrâ "ilim" riyâset ve ucûb tevlîd edeceğinden ve Benî Âdem'in helâki riyâset ve ucûb sebepleriyle vâkı' olduğundan şeytan Benî Âdem'in ilim cânibine meylini pek ziyâde arzû eder; ve onu riyâset ve ucûb sebepleriyle helâke sa'y eyler. Binâenaleyh sen ilim sâhiline gelip açılan tarîka girince düşman dahi arkandan gelir. Vaktâki bahr-i ilmin vasatına gelir, deryâ onun / üzerine kavuşup kıtâl ve sîdâ' vâkı' olmaksızın kolaylıkla gark ve helâk olur. Ve işte bu hakîkate binâen ulemânın ba'zıları "İlmi, Allâh'ın gayri için talep ettik; ilim ibâ etti ve bizi ancak Allâh'a reddeyledi" dedi. Ya'nî biz ilmi riyâsete nâil olmak ve nâsa tefevvuk ederek bu sâyede niam ve refâh-ı dünyeviyyeye vâsıl olmak için istedik; ilim tahsîl ettikçe bu maksad fevt oldu. Ve ilim bizi Allâh'ın gayri olan bu maksada vusûlden imtinâ' etti. Ve nihâyet bizim elimizden tutup maksad-ı aslî-i hilkat olan ma'rifetullâha sevk eyledi. Bu sözün sıdkı emsâl-i kesîresiyle zâhir ve bâhirdir. Nitekim hikmet, kîmyâ, riyâziyye ve hey'et gibi ilimlerin mütehassısları ve mesâlik-i muhtelifе erbâbı, bu ulûm ve fûnûnu teferrûd ve tahsîl-i servet maksadıyla taallûme niyyet ettikleri halde, neticede mücid-i hakîkiyi idrâk ile vahdet-i vücûdu tasdîke mecbûr kalmışlardır. Ve bu hâl mekr-i ilâhînin en güzelindendir. Ve Allah Teâlâ mâkirlerin hayırlısıdır. Zîrâ maksad-ı aslî olan ma'rifetullâhın gayrine niyyet şerrdir; ve şerre adem-i vusûl ise hayırdır. Ve şerre kasd olunduğu halde neticede hayır zuhûru mekr-i ilâhînin en güzel olan kısmındandır. Bu ise hâssa-i ilimdir. Onun için *هَلْ يَسْتَوِي رتبة العلم اعلى الرتب* buyrulmuştur. Ve Hak Teâlâ hazretlerinin *هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ* (Zümer, 39/9) ya'nî "Bilen ile bilmeyen müsâvî midir?" buyurmasındaki sırr-ı hikmet budur.

İmdi İblis Benî Âdem'i ilme teşvîk edip, onu o ilim sahâsında ıdlâl için arkasından gelir. Fakat ilmin hâssası neticede insanı ma'rifetullâha sevk olduğundan İblis kasd-ı ıdlâlî ifâ edemez. Şerri murâd ettiği halde neticede hayır zuhûr eder. Ve nitekim Fir'avn isr-i Mûsâ'ya / ıktifâ ederek deryâya dâhil oldu; ve deryâ kavuşup kendisi helâk oldu. Eğer deryâ kavuşmayıp Hz. Mûsâ'ya yetişe idi, onunla harb ve kıtâl edecek idi. Ülü'l-azm bir peygamber-i zî-şân ile mukâtele mahz-ı şer idi. Ve onun, bu şerrin ikâ'ına mâni' olan helâki ise ayn-ı hayr idi. Husûsiyle garkı idrâk eylediği vakit *آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ يَنُورِ اسْرَائِيلَ* (Yûnus, 10/90) dedi. Ve ba'de'l-îmân gark oldu. Ve bu sûretle mekrullâhdan gâib oldu. İmdi eğer düşmanın sana: "İlim talep et, tâ ki enbiyâ-i zamânının üzerine teâlî edesin! Ve mülûk senin önünde hâzî' ve mütevâzî' olsunlar; ve halk sana

muhtaç bulunsunlar!” derse, sakın bu emr-i şeytânîdir deyip tahsîl-i ilme sülûkten îrâz etme; ve düşmanın bu ilkâdaki kasdını mütefattın ol ve taleb-i ilme müsâraat et! Zîrâ düşmanın olan İblîs ile senin hevânın ferahı ve sürûru, ancak senin ma’melsiz amelin iledir. Ve ilim ise ma’meli olmayan bir ameldir. Ya’nî sen tahsîl-i ilme meşğûl olduğun vakit, başka türlü amel ile iştiğâle vaktin müsâid olmaz. Evkâtını tahsîl-i ilim işğâl eder. Düşmanların seni başka amelden alıkoydukları için sevinirler. Halbuki o zavallılar bilmezler ki, ilim kendi hakîkatının verdiği şeyin gayrinden ibâ eder. Ya’nî ilim öyle bir şeydir ki, yukarıda îzâh olunduğu üzere neticede ma’rifetullâha îsâl eder. Onun hakîkatının verdiği şey ancak budur. Binâenaleyh bu mes’elede, ya’nî ilme teşvîk ve terğîb mes’elesinde, İblîs’in cehli ilim ile ıdlâli tahayyül etmesidir. Halbuki ilmin hakîkati dalâlete değil, hidâyete sevk ettiğini İblîs bilemedi. Çünkü İblîs’in / çeşm-i bâtını kördür, hakîkate nazar edemez. O yalnız çeşm-i zâhir sâhibidir. “Şeytanın bir gözü kördür” denilmesi bu îtibâr iledir. Ve İblîs’in zâhir-bîn olup hakîkati görmemesini müsbît delâilden biri de Âdem’e secde ve ser-fürû ile emr olundukda **أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ** (A’râf, 7/12) ya’nî “Ben Âdem’den hayırlıyım. Çünkü beni latîf olan nârdan ve onu kesîf olan topraktan yarattın” deyip ona ser-fürû etmekten ibâ etmesidir. İblîs bu kavlini ilme müstenid zannetti. Halbuki Hak Teâlâ melâikeye **إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً** (Bakara, 2/30) buyurmuş ve İblîs dahi melâike arasında bu hitâbı duymuş idi. Halîfe ise müstahlîfin aynıdır. Binâenaleyh mu’teber olan şey, halîfetullâh olan Âdem’in zâhiri değil, bâtınıdır. Melâikenin Âdem’e secde ve ser-fürû ile mükellef olması, onun hakîkatine nazarandır. Çeşm-i bâtını kör olan İblîs Âdem’in hakîkatini göremediği için, Mûcid-i hakîmi olan Allah Teâlâ hazretlerinin emrine muhâlefetle tarîk-ı ubûdiyyet üzerinde ne yürüyemedi. Ucûb ve tekebbürü buna da mâni’ oldu. Fakat Âdem taştan ve topraktan binâ olunan Ka’be’ye secde ile emr olunduğu vakit bu, gayrullâha secde olmakla, câiz değildir, demedi. Tarîk-ı ubûdiyyet üzerinde yürüyerek Ka’be’ye secde etti. Ve “Beni halîfe olarak yarattın; ve sıfat-ı semâniyye-i ilâhiyyenin mazharı kıldın. Ve cemâddan ibâret olan Ka’be’nin taayyünü ile benim taayyünüm arasında fark vardır. Ben a’lâyım, o ednâdır. Niçin ona secde edeyim” diyerek serkeşlik etmedi. Zîrâ Âdem bilir ki, Hak Teâlâ hazretleri Hakîm’dir. Onun emrine karşı kıyâs sû’î edebdir. Ubûdiyyet ancak emre imtisâldır. /

İmdi İblîs’in yukarıdan beri îzâh olunan ahvâli hep cehl-i mahzdır, ilim değildir. O ise onun ilim olduğunu tahayyül etti de, ben Âdem’i ilim ile ıdlâl ettim, dedi. Bu sebeple Benî Âdem’i taleb-i ilme teşvîk eyledi.

Halbuki bilmez ki, eğer Benî Âdem ilminde mütebahhir olursa, bu ilim onun aybını ve cehlîni keşf ve ızhâr eder. Ve binnetice Âdem, dalâlete düşmek şöyle dursun, belki hidâyet bulur.

S U Â L : Hak Teâlâ hazretleri **أَفَرَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ** (Câsiye, 45/23) ya'nî "Hevâsını ilâh ittihâz eden kimseyi görmez misin? Allah Teâlâ onu ilim üzerinde ıdlâl eyler" buyurur. Bundan ilim üzerinde de ıdlâl vâkı' olduğu anlaşılır. Halbuki ilim hidâyete sevk eder, denildi.

C E V A P : Hidâyete sevk eden ilim ilm-i kâmilidir. İlm-i nâkıs ıdlâl eder. Nitekim İblîs'in zâhir-i hâle nazaran vâkı' olan kıyâsı da bir ilim idi. Fakat nâkıs bir ilim olduğundan cehl ile mümtezic oldu. Binâenaleyh bu nâkıs olan ilim aslâ ona fâide-bahş olmayıp matrûd-ı huzûr-ı ilâhî oldu. İmdi hevâsını ilâh ve kendi üzerinde mutasarrıf ittihâz eden kimse, ilm-i nâkıs ile iktifâ etmiş olacağından, ona bu ilmin itmâmı tavsiye edilse, kendisini âlim-i kâmil zu'm eylediğinden kabûl etmez. Nitekim bâlâdaki âyet-i kerîmenin mâ-ba'dinde **وَقَتَّمْ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ** (Câsiye, 45/23) buyrulmuştur. Ve bu ilm-i nâkıs ayn-ı cehildir. Ve 580 bu ilim ile muttasıf olan kimse cehl-i mürekkeb sâhibidir. Bilmez, bilmediğini de bilmez. Nitekim **نِيمَ فُقِيهِ دِينَ بَرْدٍ، نِيمَ طَبِيبِ جَانِ بَرْدٍ** denilmiştir. /

Ve ey seyyid, metâlib-i hayrâtın kâffesine, düşmanın tahrîs ettiği vakit, böyle makâsıd-ı fâside iledir. İmdi onlardan rücû' etme! Zîrâ mürâî-i âmil muhlis-i battâldan daha güzeldir. Zîrâ amel, hâlis olmasa bile, müstemir olduğu vakit, elbette kalbe bir nûr hâsıl eder ki, bir lahzada onu ihlâsa reddeder. Binâenaleyh onun cemî'-i a'mâl-i sâlifesi makbûl olur. Ve işte bunun için düşmanın hüznü ve esefi kesir olur. Çünkü o seni, hakkında hasenâta münkalib olan bu a'mâle muharrıstır, ma'lûmun olsun! İnde'l-likâ tertîb-i cüyûşa gelince / bundan evvelki bâbda zikr ettiğimiz gibidir. Binâenaleyh sen havâssınla berâber kalbde ol! Çünkü bu, manzarı düşmana hevl veren şeydendir. Zîrâ Allah Teâlâ onu teb'îd eder, ebeden sana mukâtil olmaz; ve ancak senin gadrini murâd eder. Ve muhakkak onun mukâtelesi, ancak mülk ile berâber olup senin aleyhinde ve lehindedir. Ve kabûl ve red senindir. Ve tafsîl üzerine tertibi, onun bas-tından bu 'ucâleyi tazyik eder. Ve düşmanın adem-i kıtâlinden nâşî onda fâide yoktur. İmdi onunla senin gâyetin mevâzi'-ı gadrden hazer etmen-dir. İyi anla!

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Düşmanın olan İblîs'in kâffe-i metâlib-i hayriyyeye seni teşvîk ve tahrîs etmesi böyle fâsid maksadlara mübtenî-

şeytânîdir; elbette bir maksad-ı fâsidi vardır, diyerek o hayırlı işten yüz çevirme! Meselâ sana der ki: "Sadaka ver, halk görüp sana kerîm desinler. Yâhut halkın sana emânet ettiği mala tecâvüz etme ki, halk nazarında muhterem olasın. Ve işitenler seni medh ü senâ eylesinler!" Sen bunları Hak için değil, halk için icrâ etsen bile, şer'in makbûl addettiği bu amellerde ihlâs yoktur; binâenaleyh indallâhda ecir yoktur, diyerek terk etme! Eğer terk edersen muhlis-i battâl, ya'nî amelsiz bir muhlis olursun. Çünkü riyâkârâne amel eden bir kimse, amelsiz muhlisinden daha güzeldir. Zîrâ / amel hâlis olmasa, ya'nî Hak için olmayıp halka hoş görünmek için olsa bile, mâdemki o amel şer'e mutâbık olan bir ameldir; ona devâm olduğu vakit, elbette kalb için bir nûr hâsıl eder. Ve o nûr bir lahzada sâhibini ihlâsa reddeder. Ve ihlâsı sebebiyle de geçmiş a'mâl-i riyâkârânesinin kâffesi indallâhda makbûl olur. Ve düşman ilkââtının boşa gittiğini görmekle pek ziyâde mahzûn ve müteessif olur. Çünkü o bîçâre seni ve mülkünü ifsâda sa'y ettiği halde seyyiât hasenâta mübeddel oldu. Ey seyyid-i kerîm olan rûh, bunu böyle bil de, velev ki riyâkârâne olsun, şer'e mutâbık olan a'mâli kendin terk etme! Ve böyle amel edenleri de ta'yib ve takbîh eyle!

Düşmana mülâkî olduğun vakit, ordunun sûret-i tertîbine gelince, bunu evvelki bâbda izâh ettik. Binâenaleyh oradaki beyânâtımız vech ile sen havâssın olan kuvâ ile kalbde ol, bizzât harbe mübâşeret etme! Bu vaz'iyet, görünüşü düşmana hevl ve havf veren bir vaz'iyettir. Zîrâ bu manzarın verdiği hevl sebebiyle Allah Teâlâ onu kalbgâha hücûmdan tard ve teb'îd eder; ve ebeden bizzât seninle mukâteleye cesâret edemez. Ve o ancak sana karşı keyd ve hîle ile gadri murâd eder. Nitekim hîleleri yukarıda izâh olundu. Ve muhakkak onun mukâtelesi, ya'nî a'vân ve en-sârı olan kuvâ, ancak mülk ile berâber, ya'nî senin vücûd-i kesîf-i izâfînde olup, o kuvâ senin lehine ve aleyhine / dönebilir. Meselâ kuvve-i gazabiyye ve kuvve-i şehviyye ve nefis-i hayvâniyye hep senin vücûdun ile berâberdir. Bunlar senin aleyhinde olarak düşmana yardım edebilecekleri gibi, senin lehinde olarak düşmana muhâlefet edebilirler. Aleyhine oldukları vakit mîzân-ı şer' ile reddedersin; ve lehine oldukları vakit yine mîzân-ı şer' ile kabûl edersin. Ve düşmana mülâkat vaktinde, harb için ordularının tertîbini ve usûl-i harbi tafsîl etmek ve bunların dakâyıkını bast eylemek, acele tertîb edilmiş olan bu risâleyi tazyîk eder. Ve zâten yukarıda beyân olduğu üzere düşmanın bizzât kîtâle adem-i cesâretinden dolayı, bu dakâyıkı bast ve tafsîlde fâide de yoktur. Yalnız muhâfa-za-i hudûd için tertîb-i cüyûş hakkındaki ma'lûmât evvelki bâbda muhtasaran beyân edilmiş idi. Bu kâfidir. Düşmanın işi gücü seni hîle ile aldatarak helâk etmektir. Binâenaleyh senin gâye-i nazarın, gadr ve keyd

mevzi'lerinden hazer etmenden ibârettir. Ya'nî düşmanın her hangi bir husûsta ilkââtı vâkı' olunca, onu ilim vâsıtasıyla tedkîk etmen ve hîlesini def' eylemen icâb eder. Zîrâ onun keydi de zaîftir. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri **إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا** (Nisâ, 4/76) buyurur.

§ § §

O N B E Ş İ N C İ B Â B

*Bu Mertebe A'dâdının Gâlib Olduğu Sır Beyânındadır ve
Ona Tenbihdir*

§ §

/ Ma'lûm olsun ki, muhakkak aded, vücûdda Allah Teâlâ'nın sırların- 585
dan bir sırdır. Ve Kur'ân'da, yâhut şer' de, her bir aded ma'nâsından nâsî
mezkûrdur. Ve hâkezâ Allah Teâlâ "iki"den "on iki"ye kadar mevcûdât-ı
müteaddideyi halk etti. Ve merâtib-i a'dâdın nihâyetini tebyîn eyledi. Zî-
râ merâtib-i aded dördtür. Âhâd, aşerât, miât ve âlâftır. Ve dört / ekmel
adeddir. Ve onlardan her birinin nihâyeti "dokuz"a kadardır; ve tekrar
başlar. Ve biz ancak "on iki" nihâyettir dedik. Zîrâ âlem-i insânî terkîbi-
nin nihâyeti "on iki"dendir. Çünkü o "ümmehât-ı erbaa"dan ve "müvel-
ledât-ı erbaa"dan ve "nefis" ve "akıl" ve "insan" ve "mertebe"den mürek-
kebirdir. Ve bir tâife bu a'dâda harîs olup onlardan ulûm-i kesîre istihrâc
ederler; ve onlar ile tevhide delâlet eylerler. Ve bunun şerhi bu muhta-
sarda uzun olur. Biz rücû' edip deriz ki, muhakkak vâhid "fî" vâsıtasıyla
değil, "vâv" vâsıtasıyla misli üzerine haml olunursa "iki"nin vücûdu zâ-
hîr olur. Ve "vâhid" aded değildir; aded ondan neş'et eder ve onun ade-
miyle ifnâ olur. Onun "iki" üzerine terekkebü "üç"ün vücûdunu ızhâr
eder. Ve "üç" üzerine olursa "dörd"ün vücûdu zâhîr olur. Ve onu "bin"-
den tenkîs edersen "bin" zâil olur. Binâenaleyh o asıldır. Ve çift adedle-
rin evveli "iki" ve ferd adedlerin evveli "üç"tür. Ve "iki" her bir çift ve
zevcin aslıdır. Ve "üç" her bir ferdin ve tekîn aslıdır. İmdi zevc tekad-
düm-i tabîî ile ferd üzerine mukaddemdir. Onun hilâfı mümkün değildir.
Zîrâ onun tekaddümü tabîîdir. "Üç"ten evvel senin "dörd"ü ve "dört"ten
evvel "beş"i bulman ebeden mümkün değildir. İmdi bu takarrur ettikde
aded, zevc ve ferd içinde mahsûr olur. İmdi ba'zı mevâtında ferd zevce
gâlib olur; ve ba'zı mevâtında zevc ferde galebe eder. Ve insana hevâsıyla
ve gayrin hevâsıyla harb etmek vâcibdir. İmdi o muhârebe ettiği vakit,
bir mubâhda veya bir ma'siyette muhârebe etmekten hâlî değildir. İmdi

eğer hevâsiyle bir ma'siyette veya bir mubâhda harb ederse, zevc ferde gâlib olur. / Ve eğer gayrin hevâsiyle harb ederse ferd zevc üzerine gâlib olur. Şu kadar var ki, eğer ma'siyette olursa zevc ferd üzerine gâlib olur. Zîrâ tevhîd ikidir: Biri tevhîd-i ahadiyettir. Ve o ümmet-i islâmiyyeden olan âsilerin tevhîdidir. Ve o asl-ı fâsîd üzerine mürekkeb olan tevhîd-i sahîhdir. Ve diğeri tevhîd-i ferdâniyettir. Ve o Muhammed ve Mûsâ (aleyhime's-selâm)ın ve âriflerin ve ümmet-i islâmiyyeden olan âlimlerin tevhîdidir. Ve asl-ı sahîh üzere mürekkeb olan tevhîd-i sahîhdir. İmdi tevhîd-i ahadiyyet her bir mevtında her bir şeye galebe eder. Binâena-leyh sen düşmanını onun senin üzerine tasrîf etmesinden tahaffuz et! Ve tevhîd-i ferdâniyyet ba'zı mevâtında gâlib olur ve ba'zı mevâtında mağlûb olur. İmdi onun galebe ettiği mevâtında onu iltizâm et; ve mağlûb olduğu vakit tevhîd-i ahadiyyeti iltizâm et! Ve bu bâb esrâr-ı azîmeyi muhtevîdir. Biz ihtisârdan nâşi onları terk ettik. Zîrâ onların ba'zısı ba'zısına müteşâ'ab ve ba'zısının fehmi ba'zısının fehmine mütevakkıftır. Ve bu işâret ârife kifâyet eder.

Ya'nî bu on beşinci bâb bir sırrın beyânında ve o sır üzerine nazar-ı ukûlü câlibdir ki, bu mertebe-i şehâdetde adedlerin hükmü o sır sebebiyle gâlib olur.

Ma'lûm olsun ki, muhakkak aded, vücûdda ve varlık içinde, Allah Teâlâ hazretlerinin sırlarından / bir sırdır. Ve Kur'ân'da **اَللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ سَبْعَ** (Tevbe, 9/36) **اِنْ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اِثْنِیْ عَشَرَ شَهْرًا فِیْ كِتَابِ اللّٰهِ** (Talâk, 65/12) ve **وَكَانَ یَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَالْفِ سَنَةِ مِمَّا تَعْدُوْنَ** (Hâc, 22/47) ve emsâli âyât-ı kerîme ile şer'-i şerifte sabah namazının "iki" ve zuhrun "dört" ve akşamın "üç" rek'at olması; ve namazın "beş" vakitte farziyyeti ve emsâli ahkâm-ı adediyyenin zikri bu adedlerin ma'nâlarından nâşî vâkı' olmuştur. Bu adedler sırr-ı vücûd olduğu için ashâb-ı kirâm hazarâtı taraflarından sabah namazının niçin "iki" ve akşamın "üç" rek'at olduğu (Sav) Efendimiz'den suâl olunmamıştır. Zîrâ bu sır nüfûs-i müterakkıyenin her birerlerine cânib-i Hak'tan keşf olunan ulûm-i ledünniyyedendir. Ve hâkezâ Allah Teâlâ hazretleri **وَمِنْ كُلِّ شَیْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَیْنِ** (Zâriyât, 51/49) ve **فَقَدَرْنَا فِیْهَا اَقْوَاتَهَا فِیْ اَرْبَعَةِ اَیَّامٍ** (Fussilet, 41/10) ve **خَلَقْنَاكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلْنَا مِنْهَا زَوْجَهَا وَانْزَلْنَا لَكُمْ مِنْ الْاَنْعَامِ ثَمَانِیَّةَ اَزْوَاجٍ یَخْلُقْكُمْ فِیْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِیْ فَمَنْ لَمْ یَجِدْ فَصِیَامٌ ثَلَاثَةَ اَیَّامٍ فِی الْحَجِّ وَ سَبْعَةً اِذَا رَجَعْتُمْ** (Zümer, 39/6) ve **اِنْ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اِثْنِیْ عَشَرَ شَهْرًا** (Tevbe, 9/36) âyet-i kerîmelerinde beyân buyrulduğu üzere "iki"den "on iki"ye ka-

dar mevcûdât-ı müteaddideyi halk etti; ve merâtib-i a'dâdın nihâyetini tebyîn eyledi. Zîrâ merâtib-i aded dördttür. Ve onlar "âhâd," "aşerât," "miât," ve "ulûf"tur. Ve "dört" ekmel-i adedir. Ve bu merâtib-i adeden her birinin nihâyeti "dokuz"a kadardır. "Dokuz" tamam olduktan sonra tekrâr başlar. Ya'nî âhâd hâneleri "bir"den "dokuz"a; ve "aşerât" hâneleri "on"dan "doksan"a; ve "miât" hâneleri "yüz"den "dokuz yüz"e, ve "ulûf" hâneleri "bin"den "dokuz bin"e, ve "on bin"den "doksan bin"e, ve "yüz bin"den / "dokuz yüz bin"e, ve "dokuz yüz bin"den "dokuz yüz doksan dokuz bin"e kadardır. Ve ondan sonra "milyon" gelir. Ve "milyon" binlerin tekerrüründen ibârettir. Ve arabîde "milyon" yerine "elfü elf" ta'bîrâtı müsta'meldir. Ve firençcede "milyon" kelimesi "bin" ma'nâsına olan "mil" kelimesinden müştaktır. "Milyar" dahi böyledir.

Ve biz emr-i halkta merâtib-i a'dâdın nihâyeti ancak "on iki"dir dedik. Çünkü âlem-i insânî terkibinin nihâyeti "on iki"dendir. Çünkü insan ümmehât-ı erbaadan, ya'nî "sulb," "mâyi" ve "gaz" ve "harâret-i garizîye"den ibâret olan erkân-ı erbaadan; ve müvelledât-ı erbaadan ya'nî "saf-râ" ve "dem" ve "sevdâ" ve "balğam"dan ibâret bulunan ahlât-ı erbaadan; ve "nefs" ve "akıl" ve "insan" ve "mertebe"den mürekkebdir. "Nefs"ten murâd "nefs-i hayvânîye;" ve "akıl"dan murâd "nefs-i nâtika" ve "rûh;" ve "insan"dan murâd "nefs-i hayvânî" ile "nefs-i nâtika"nın hey'et-i mec-mûası; ve "mertebe"den murâd dahi nefsin "nefs-i kâmile ve bâkiye"ye kadar olan merâtibi; ve kezâ "akl"ın "maâş" ve "maâd" ve "akl-ı küll"e kadar olan mertebeleri; ve "insan"ın "insân-ı hayvân" mertebesinden "insân-ı kâmil" mertebesine kadar olan merâtibidir.

Ve bir tâife bu a'dâdın esrârı üzerine meşğûl olup onlardan ulûm-i kesîre istihrâc ederler ki, ulûm-i riyâziyye bu cümledendir. Ve bu ulûm-i riyâziyye ile meşğûl olanlar bu ilmin delâletiyle vahdet-i vücûdu ve vücûdun nâ-mütenâhîliğini idrâk ederler. Ve bu ilmin şerhi uzun ve burada saded hâricidir. Binâenaleyh biz sadede rücû' edip deriz ki; Muhakkak "vâhid" "fî" vâsıtasıyla değil "vâv" vâsıtasıyla misli üzerine haml olunursa "iki"nin vücûdu zâhir olur. Ya'nî "birde bir" dediğimiz veyâ "bir kerre bir" dediğimiz vakit yine "bir" olduğu için aded husûlünde "fî" vesâtatına / mürâcaat edemeyiz. Belki aded husûlü kasdiyle "bir"e "bir" 590 ilâve etmek için "vâv" isti'mâl ederek "bir" "ve" "bir" "iki" deriz. Şekl-i riyâzîde "vâv" yerine (+) zâid işâretini kullanıp $1 + 1 = 2$ yazarız. Ve kezâ "vâhid" "iki"ye "vâv" vâsıtasıyla ilâve olunursa "üç"ün vücûdu ve "üç" üzerine ilâve olunursa "dörd"ün vücûdu zâhir olur. Eğer "vâhid"i "bin" adedinden tenkîs ve tarh edersek "bin" mertebesi bozulup başka bir aded peydâ olur. Binâenaleyh "vâhid" asıldır, ve bilcümle a'dâdın menşeidir. Ve 2, 4, 6, 8, 10, 12 ilh... çift adedlerin evveli "iki;" ve 3, 5, 7, 9, 11, 13

ilh... Tek adedlerin evveli “üç”tür. Şu halde “iki” adedi, ne kadar çift ve zevc aded varsa hepsinin aslıdır. Ve “üç” dahi bütün ferd ve tek adedlerin aslıdır. Zevc adedler, tek adedler üzerine tekaddüm-i tabîi ile tekaddüm etmiştir. Tekin zevc üzerine tekaddümü mümkün değildir. Meselâ “iki”-den evvel “üç”ü ve “dört”ten evvel “beş”i bulmak mümkün olmaz. Binâenaleyh zevc ve ferd tertib-i tabîi üzeredir. Kendi sıralarında birini bulmadıkça diğerine geçmek kâbil değildir. Meselâ “üç”ten evvel “dört” ve “dört”ten evvel “beş” bulunmaz. Bu esas tekarrur edince, adedin çift ve tek dâiresinde mahsûr olduğu anlaşılır.

İmdi a’dâdın hükümran olduğu mevtın mertebe-i şehâdetdir. Zîrâ mertebe-i şehâdet âlem-i keserâtıdır. Ve âlem-i keserâtta a’dâdın te’sîrâtı vâreste-i izâhtır. Ve keserât taaddüdü icâb eder. / Böyle olunca bu mertebe-i şehâdette ba’zı mevâtında aded-i ferd aded-i zevce ve aded-i zevc aded-i ferde gâlib olur. Meselâ tekvîn-i eşyâda zevciyyet tekaddüm-i tabîi ile mütekaddim ve bilcümle mükevvenât üzerine gâlibdir. Zîrâ tekvînde bir taraftan zât ve diğer taraftan, şeyin şey’iyyeti lâzımdır. Ve zevc adedlerin aslı “iki”dir. Binâenaleyh tekvîn dahi bu asıl üzerine mebnîdir. Ve ondan sonra eşyânın tekevvününde ferdiyyet gâlibdir. Zîrâ tekevvün-i eşyâ ferdiyyet-i selâsiyye üzerine mübtenîdir. Ve ferdiyyet-i selâsiyye dahi Hak tarafından “zât,” “irâde” ve “kavl”; ve “şey” tarafından dahi şeyin ilm-i ilâhî mertebesinde ademi hâlinde sâbit olan “zât”ı, “Kün! kavlini istimâ’ı,” “emre imtisâli”dir. Nitekim Hak Teâlâ اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ اِذَا اَرَدْنَاهُ اَنْ يَكُوْلَ (Nahl, 16/40) buyurur.

İmdi üç “üç”e mukâbil olmakla eşyâdan her biri kendi nefsinin vücûd-i Hak’ta ve vücûd-i Hak ile tekvîn eder. Ve kezâ vücûd-i kesîf-i insânî mertebesinde dahi bu esâs cârîdir. Şöyleki, insana kendi hevâsiyle ve gayrin hevâsiyle harb etmek vâcibdir. Ve harbe mübâşir olan insan ya mubâh veyâ ma’siyet olan bir emirde hevâsiyle harb eder. Bu sûrette zevc ferde gâlib olur. Çünkü insan vâhidü’l-ayn olup ferddir. Fakat akli hevâsiyle muhârib olduğu için bu ferdiyyetin hükmü kalmaz. Belki vücûdunda vâkı’ olan bu harbde “iki”nin hükmü cârî olur. Ve eğer insan kâmil ve irşâda ehil olup, kendi mürîdânının hevâsiyle bir emr-i mubâhda harb ederse, o vakit ferd / zevc üzerine gâlib olur. Zîrâ şer’ mubâhı men’ etmemiştir. Ve şer’ isneyniyyet üzerine mebnîdir. Çünkü şer’ bir taraftan Hak ve diğer taraftan abd ve arada resûl mertebelerini; ve melâike ve kitap ve emir ve nehiy gibi vesâiti icâb eder. Bunlar ise kesrettir. İmdi tekâmîl-i nüfûs kasdıyla bir insân-ı kâmil mürîdin hevâsının, şer’in müsâade ettiği mubâhâta meylini kesr ederse, ferd olan insân-ı kâmil zevc üzerine gâlib olur. Eğer şer’in men’ ettiği ma’siyette harb ederse, o vakit ferd olan insân-ı kâmil isneyniyyet üzerine mebnî olan şer’in hükmü tahtında ol-

makla zevc ferde gâlib olur. Bunun illeti ve sebebi budur ki, tevhîd ikidir: Birisi “tevhîd-i ahadiyyet”tir ki, zât-ı Hakk’ı birlemekten ibârettir. Ve bu tevhîd ümmet-i islâmiyyeden olan âsilerin tevhîdidir. Ve o fasl-ı fâsîd üzerine mürekkebi olan tevhîd-i sahîhdir.

Ma’lûm olsun ki, bu kitabın mevâzi-i müteaddidesinde dahi şerh olunduğu üzere vücûd-i hakîkî vâhiddir. Vücûd-i mükevvenât bu vücûd-i hakîkinin merâtib-i tenezzülüyyesinden başka bir şey değildir. Binâenaleyh vücûd-i hakîkiyi bu eşyanın verâsında aramak ve hâzır iken onu gâib addetmek bir akîde-i fâsidedir. Ve akîde-i insânî cemî’-i a’ mâlinde asıl olduğundan, bu akîde-i fâside bir asl-ı fâsîd olur. Fakat vücûd-i hakîkinin zâtını birlemek sahîhdir. Binâenaleyh ümmet-i islâmiyyeden olan âsilerin eşyâyı her bir vech ile Hakk’ın gayri görüp zâtını tevhîd etmeleri asl-ı fâsîd üzerine terkib edilmiş olan / bir tevhîd-i sahîh olur. Ve tevhîdin diğeri “tevhîd-i ferdâniyyet”tir. Bu da Hakk’ın vücûdda ferdâniyyetidir. Zîrâ vücûd-i hakîkî onun varlığı olduğu gibi vücûdât-ı izâfîye de onun varlığıdır. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ (Hadîd, 57/3) buyrulmuş ve varlıkların cümlesi kendi vücûduna ilhâk edilmiştir. Ve bu tevhîd Muhammed ve Mûsâ (aleyhime’s-selâm)ın ve âriflerin ve ümmet-i İslâmiyyeden olan âlimlerin tevhîdidir. Ve bu, asl-ı sahîh üzerine terkib edilmiş olan tevhîd-i sahîhdir. Zîrâ sahîh olan tevhîd-i zâtî ile yine sahîh olan tefrîd-i vücûdu câmi’dir. Ve tevhîd-i ferdâniyyette (Sav) Efendimiz ile Mûsâ (as)’ın zikri, bu zevkın onlarda galebesinden nâşidir. Diğer enbiyâ (aleyhimü’s-selâm)ın adem-i zikri, bu zevkten mahrumiyyetleri sebebiyle değildir. Zîrâ (Sav) Efendimiz bu zevkın ekmeli ile mütezevvıktır. Nitekim هَذَا يَدُ اللَّهِ ve لَوْ دَلَيْتُمْ بِحَبْلِ لَهَبٍ عَلَى اللَّهِ ve من رَأَى فَقَدْ رَأَى الْحَقَّ , ya’nî “Eğer ipinizi uzatsanız Allâh’ın üzerine düşerdi;” ve “Bu Allâh’ın elidir;” ve “Beni gören muhakkak Hakk’ı gördü” buyururlar. Ve Mûsâ (as) رَبِّ ارْنِي أَنْظُرَ إِلَيْكَ (A’râf, 7/143) dedikde Hak Teâlâ تَرَانِي (A’râf, 7/143) buyurmakla berâber, Tûr’a tecellî ettikde Mûsâ (as)ın بِي-هَيْسَ olup ayıldıktan sonra سُبْحَانَكَ أَيُّ تُبْتُ إِلَيْكَ (A’râf, 7/143) demesi zevk-ı müşâhedeye vusûle ve esrâr-ı vücûda ittılâ’ına delildir. Ve kezâ Hak Teâlâ hazretlerinin cenâb-ı Mûsâ’ya “Hasta oldum, iyâdet etmedin; ve acıktım beni doyurmadın” buyurması kezâlık onun tevhîd-i ferdâniyyetine / burhandır. İmdi alâ-derecâtihim bu zevka nâil olan ümmet-i İslâmiyenin ârifleri ve âlimleri dahi tevhîd-i ferdâniyyet üzeredirler.

Bu izâhâtan anlaşılır ki, tevhîd-i ahadiyyet her bir mevtında, ya’nî âlem-i insânînin “emmâre,” “levvâme,” “mülhime,” “mutmainne” ilh... mertebelerinde her bir insan üzerine galebe eder. Ve zât-ı Hakk’ı gerek âsî gerek mutî olsun tevhîd etmeyen bir ferd yoktur. Binâenaleyh bu

tevhîd ashâbı, vücûd-i hakîkî-i vâhidin ferdâniyyetini müdrîk olmadıkları için, âlem-i vücûdda kendi düşmanları olan hevâlarının ahkâmına tebaiyyetten vâreste kalamazlar. Böyle olunca bu tevhîdin düşman olan hevâyı kendi üzerlerine tasrîf etmesinden hazer edip tahaffuz etmek lâzımdır. Fakat tevhîd-i ahadiyyet ile tevhîd-i ferdâniyyeti cem' eden bir kâmile nazaran, bu tevhîd-i ferdâniyyet ba'zı mevâtında gâlib olur ve ba'zı mevâtında mağlûb olur. Şu halde onun galebe ettiği mevtınlarda onu iltizâm etmek; ve mağlûb olduğu vakitlerde dahi tevhîd-i ahadiyyeti iltizâm eylemek lâzımdır.

Ma'lûm olsun ki, insân-ı kâmilin ahvâli muhtelifdir. Ba'zan nazarında hakikat ve ba'zan şeriat gâlib olur. Hakikat şerîata gâlib olduğu vakit, ferd zevc üzerine gâlib olur. Bunun için *لو ظهرت الحقيقة لبطلت الشريعة* ya'nî "Eğer hakikat zâhir olursa, elbette şeriat bâtıl olurdu" denilmiştir. Ve şeriat gâlib olduğu vakit, zevc ferd üzerine gâlib olur. Nitekim *Nefehâtü'l-Üns*'te mezkûrdur ki, iki veliyy-i kâmil esnâ-yı seferde tavla oynamakta olan bir tâifeye tesâdüf ederler. / Birisi derhal onlara muvâfakatla oyun oynamağa başlar. Oyun bittikten sonra yollarına devâm ederler. Bir müddet sonra yine tavla oynayan diğer bir cemâate tesâdüf ederler. Bu defa evvelce tavla oynayan zât onlara hiddet edip "Niçin lehv ile meşgûl oluyorsunuz?" diye itâb ederek oyunlarını bozar. Aralarında nizâ' zuhûr eder. Ba'dehû oradan ayrılıp yine yollarına devâm ettikleri sırada, refîkı evvelki ve sonraki hâminden suâl eder. O zât-ı şerîf dahi cevâben der ki: "Nazar-ı hakikatle baktığım vakit, iş evvelki gördüğün gibi olur. Ve nazar-ı şeriatle baktığım vakit sonraki gibi olur." İşte bu zâtın evvelki hâli tevhîd-i ferdâniyyetin galebesi ve ikincisi mağlûbiyyeti hâlidir ki, bu mağlûbiyyet hâlinde tevhîd-i ahadiyyeti iltizâm etmiştir.

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) "Üsbû'îyye"lerinin pazar günkü virinde tevhîd-i ferdâniyyete işâreten *كَيْفَ أَوْحَدَكَ وَلَا وَجُودَ لِي فِي عَيْنِ الْأَحَدِيَّةِ* ya'nî "Ayn-ı ahadiyyette benim vücûdum olmadığı halde ben Sen'i nasıl tevhîd ederim? Benim vücûdum Sen'in vücûd-i hakîkine muzâf olan bir vücûd olup, hakikatte benim sûretimle ve her bir şeyin sûretiyle zâhir olan Sen'sin!" buyururlar. Ve yine bu kelâmın mâ-ba'dinde *كَيْفَ لَا أَوْحَدَكَ وَالتَّوْحِيدُ سِرُّ الْعِبَادِيَّةِ* ya'nî "Ben Sen'i nasıl tevhîd etmem ki, tevhîd ubûdiyyetin sırrıdır. Zîrâ benim vücûd-i abdânîmin zuhûru zât-ı ahadiyyenin bilinmesi ve onun tevhîdi içindir" buyururlar. Bu da tevhîd-i ahadiyyete işârettir. Nitekim hadîs-i kudside *فَخَلَقْتَ الْخَلْقَ لَا عَرَفَ* buyrulmuştur.

/ Müellif-i kitâb Hz. Şeyh-i Ekber (ra) buyururlar ki: Bu bâb esrâr-ı azîmeyi muhtevîdir. Biz ihtisâr maksadıyla bu esrârın tafsîlini terk ettik. Zîrâ o esrârın ba'zılarından ba'zıları teşa'ub eder. Ve ba'zıları anlamak

ba'zılarının anlaşılmasına, ya'nî bir takım mukaddemât irâdına mütevakkıftır. Ve bu işâret âriflere kâfidir. Fi'l-hakika yukarıda bir nebze şerh ve izâh olunan esrârı lâıykıyla anlamak için cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra)'in âsâr-ı aliyyesini ve ez-cümle *Fusûsu'l-Hikem*'i ile *Fütûhât-ı Mekkiyye*'sini mütâlaa etmek lâzımdır. Bu bâbda âsâr-ı aliyyelerindeki izâhâtı nakl etmek mümkün olmadığı zâhirdir. Şerhde dahi bu kadar izâhât ile iktifâ edilmiştir. Anlayanlar anlar. Anlayamıyanlara bunların mukaddemâtını taallüm etmek iktizâ eder.

§ § §

ONALTINCI BÂB

Senenin Fasılları Üzerinde Rûhâniyyet ya'nî Rûh İçin Tertîb-i Gıdâ Beyânındadır

§ §

Ma'lûmun olsun ki, muhakkak gıdâ her bir müteğaddînin bakâsı için mevzû' bir sebep-i ilâhîdir. Ondan onun için gınâ yoktur. Ve bizim ile tabîyyûn arasında eşyâda ancak i'tiyâd olunan gıdâ kaldı. İmdi biz bir sûretle tab'-ı hayât olan rutûbet ve harâretin bakâsı sebebiyle müteğaddîde bakâ-yı hayâtla berâber, aylarca ve senelerce onun ademini ve isti'mâlinin terkini tecvîz ederiz. Binâenaleyh Hak onu tağdiye ettikçe ve onda hayât yarattıkça bâkî kalır. Onlar ise indlerinde olan at'ıme-yi vücûd-i hayâta sebep görürler. Ve bu fasıl onun hakkında muhâlifin ile kelâma muhtaç değildir. Zîrâ tarîk-ı tasavvuf mücâdele-i muhâlifin üzerine mebnî değildir. Zîrâ onlar ayn-ı cem' içinde olup, nasıl lâayık olursa, kalbleriyle / Allah ile meşgûldürler.

Ma'lûmun olsun ki, muhakkak ilkbahar faslı hârr-ı ratbdır; ve o tab'-ı hayâttır. Ve muhakkak nefis onda hareket ve esfâr ve teferrüc ve nûze-hât için neşât bulur. Zîrâ bu cemî'-i hayvânât ve nebâtât hakkında hareket-i tabîyye zamânıdır. Binâenaleyh nefis-i hayvâniyye bundan dolayı ihtizâz eyler. Mürîd ona benzerse hatâ eder.

Ey seyyid-i kerîm, Allah'dan hazer et! Zaman tab'ıyla bir şey verdiği ve sen ehl-i memleketinin ba'zısının tab'ını buna benzer gördüğün vakit, sen onu tab'ına bırakma! Velâkin vezîrin akla emr et: Hadîm-i fikrine emr etsin ki, Hak Teâlâ'nın *إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ* (Nûr, 24/44) kavli ve *إِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ افْتَرَّتْ وَرَبَّتْ وَانْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ* (Hacc, 22/5) kavli ve *إِذَا حَتَّى* (Yûnus, 10/24) kavli gibi umûr-ı şer'îyyeden onun indindeki şeyi kuvve-i hâfızadan alsın! Ve bunu onun hayâtı kıldı. Böyle olunca hareket-i nefis bu fasl-ı rebî'ide bu zamâna muvâfık olan gıdânın talebinde olur. Binâenaleyh nefis esrâr-ı muâmelâttan kendisinde nefis için bu mücâhedât-ı şâkka olmayan şeyi alır. Şiddet ve dıykın ademi ile

berâber nefis, i'tibârât ve masnûâtta efkâr, ve masnûâta icâle-i basar indinde Sâni' üzerine icâle-i basîret gibi, kendisine makâmât-ı aliyye bahş eden sünene ve şer'iyâyâtta şurû' eyler. Bu nazar ile tahakkuk ettikde, te-ferrüce ve enhâra ve çemenzâra ve mevâzi'-i nevâdire ve cibâldeki ezhâ-
 600 ra ve ormanlara / hurûcda müsâmaha eder. İmdi o, çiçekler âleminde ve arâzi-i münbitedeki ve sahrâlardaki ve nehirlerin sâhillerinde müşâ-hede ettiği şeyin kesreti üzerinde dâimâ i'tibâr ve fikir ve istibsâr mey-velerini toplar. Ve cennet hakkında ve onda Allah Teâlâ'nın evliyâsı için hazırladığı şey hakkında tefekkür eder. Zîrâ bahar zamânı onun zamânıdır. Ve o dâr-ı hayevandır. İmdi o, hârr-ı ratb olan tab'-ı hayâtıdır. Binâenaleyh bunda ve bunun kâffesinde tefekkür ettiği vakit, onu a'mâle tah-rîz eder. Ve onun şedâidini, Allah indindeki na'im-i dâimden umduğu şeyin azametinden nâşî, onun üzerine kolay gelir. İşte bu zamân-ı şebâb ve ikbâldir. Ve onun âhiri evveli gibi değildir.

'Bu on altıncı bâb senenin ilkbahâr, yaz, sonbahar ve kış mevsimle-rinden ibâret olan dört faslında, cisim nasıl ki muhtelif ve mevsime münâsib gıdâlar ile takviye edilirse, bu fasıllarda rûh için de her bir mevsime göre muhtelif gıdâlar tertîbi lâzım geldiğini beyân eder.

Ma'lûmun olsun ki, muhakkak cisim için gıdâ, her bir müteğaddînin bakâsı ve yaşaması için Hak Teâlâ cânibinden vaz' edilmiş olan bir se-beptir. Bu sebebin vaz'ı da Hakîm ism-i şerîfinin iktizâsıdır. Zîrâ mâ-demki insanda açlık dediğimiz bir hâl vardır, eğer böyle bir sebep olmasa idi, insan kendisinde böyle bir hâl hâdis olunca, bunu / ne sûretle def'edeceğini bilemeyip hayrette kalır idi. Fakat acıktığı vakit, def'-i cû'a se-bep olan gıdâyı bildiği cihetle, bu sebebe teşebbüs eyler. Ve acıkan kimse bu âlemde gıdâdan müstağni olamaz. Ve bu adem-i istiğnâ âlem-i zâhirde her tâifenin ve bilhassa tabîyyûnun nazarında sâbittir. Fakat bizim ile, ya'nî ehl-i tasavvuf ve hakikat ile, nazarları zevâhir-i âleme ma'tûf olan tabîyyûn arasında, eşyânın gıdâ-yı mu'tâda olan ihtiyâcı hakkında bir fark vardır. Bize göre gıdâ bir sebep-i âdiden ibârettir. Binâenaleyh biz deriz ki, müteğaddî aylarca ve senelerce gıdâ isti'mâlini terk etmiş olsa yaşayabilir. Ve cism-i müteğaddîde bir sûretle tab'-ı hayât olan rutûbet ve harâret dahi bâkî kalır. Ya'nî ekl ve şûrb olmaksızın onun vücûdunda rutûbet ve harâret-i garizîyye bulunur. Zîrâ devâm-ı hayât gıdâdan değil, belki Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin gıdâ zımında hayâtı halk buyurmasındandır. Binâenaleyh Hak Teâlâ onu tağdiye ettikçe ve onda hayât yarattıkça müteğaddî olan kimsenin cisminde hayât bâkî kalır. Ve böyle bir kimse gıdâ isti'mâl etmeksizin yaşar. İşte bu hüküm tabîyyû-nun havsalasına sığmaz. Bunu hayâl ve efsâne zannederler. Fakat bu sû-retle ömür-güzâr olan ehl-i hakikatın menâkıbı mütevâtirdir. Ve bu hâl

ehl-i hakikat indinde zevkan sâbittir. Tabîyyûn bu mütevâtir olan menâkıba da inanmazlar. Onlar indlerinde olan at'imeyi vücûd-i hayâta sebep görürler. İşin hakikati ise böyle değildir. Nitekim Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ra) efendimiz kendi hâl-i âlîlerini beyânen şöyle buyururlar: Beyt:

حق علیست ورسول الله كواه قوت وقوت من آید از اله
درگذشت اکنون چهل سال تمام که نکشتم مفتقر من بر طعام
چون «ابیت عند ربی» حاصل است نك طعام الله بجانم واصل است

Tercüme: “Hak Teâlâ alîmdir ve Resûlullah dahi şâhiddir ki, benim kuvvetim ve rızıkım Allah Teâlâ cânibinden gelir. Şimdiye kadar kırk yıl murûr etti ki ben taâma muhtâc olmadım. Mâdemki bende ابیت عند ربی hadis-i şerîfinin sırrı zâhir olmuştur. İşte bu sırrın husûlû netîcesi olarak Allah Teâlâ'nın taâmı benim canıma vâsıl olmuştur.”

Ve yine diğer bir beyitlerinde buyururlar:

کسی که شب بخرابات قاب قوسین است درون دیدهء پر نور او خمار لقااست
«ابیت عند ربی» نام آن خراباتست نشان یطعم یسقینی از پیمبر ماست

Tercüme: “Gece ‘Kâbe kavseyn’ meyhânesinde olan kimsenin pür-nûr olan gözünün için mahmûr-ı likâdır. O meyhânenin adı ابیت عند ربی dir ki, Peygamber’imiz Efendimiz (sav) یطعم یسقینی kelâm-ı hakikat-ittisâmı ile nişân vermişlerdir. Zîrâ onlar hadis-i şerîflerinde ابیت عند ربی یطعمنی ya’nî “Ben Rabb’imin indinde gecelerim. Beni yedirir ve içirir” buyururlar.”

Ve insanın gıdâ ile yaşaması ve gıdâsız yaşaması bahsini izâh ve isbât için muhâlifler ile uzun uzadıya mücâdeleye lüzûm görmeyiz. Çünkü tarîk-ı tasavvuf ve hakikat muhâlifler ile mücâdele usûlünü kabûl etmez, belki ondan men’ eder. Çünkü onlar keserâtı ayn-ı ahadiyyet-i Hak’ta cem’ edip, gereği gibi kalbleriyle Allah ile meşgûldürler. Binâenaleyh onlar ne gıdâyı ve ne de müteğaddîyi / görmezler. Belki her bir mazharda Hakk’ı müşâhede ederler.

Ma’lûmun olsun ki, ilkbahâr fash hem sıcak ve hem rutûbetlidir. Ve sıcaklık ile râtıblık hayâtın tabîatıdır. Ve insanın nefs-i hayvâniyyesi muhakkak ilkbahârda hareket etmek ve gezmek ve mesîrelere teferrüce gitmek ve tenezzüh eylemek için kuvvet ve neşât bulur. Ve bu hâli herkes ilkbahârda kendi vücûdunda hisseder. Zîrâ bu haller bilcümle hayvânât ve nebâtât hakkında hareket-i tabîyye zamânıdır. İşte nefs-i hayvâniyye hareket-i tabîyye zamânı olan bahâr sebebiyle ihtizâz eyler. Mürîdîn nefs-i hayvâniyyesi bu zamanda, eğer tab’-ı bahâra benzerse hatâ

eder. Çünkü mürid hayvâniyyet ve tab'iyet mertebesinden insâniyyet ve hakikat mertebesine urûca niyyet etmiştir. Eğer bahâra benzerse fiili niyyetine muhâlif olur ve süfliyyette kalıp teâlî edemez.

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Mûcidin olan Allah Teâlâ'dan hazer et; ve sebeb-i icâdını ibtâlâ sa'y etme! Zamân tabîatı ile sana sıfât-ı nebâtiyye ve hayvâniyyeden bir şey verdiği ve sen ehl-i memleketinden, ya'nî kuvvâ ve a'zâ ve cevârihinden, ba'zılarının tab'ını tab'-ı bahâra benzer gördüğün vakit, sen nefs-i hayvâniyyeni ve kuvvânı ve a'zâ ve cevârihini bu tabiatlarına bırakma! Vezîrin olan akla emr et; kendisine hâdim olan kuvve-i mütefekkiye, kuvve-i hâfızada menkûş ve mahfûz olan umûr-i şer'iyyeyi almasını emr etsin! Meselâ kuvve-i hâfızada tab'-ı bahârın hilkatindeki sır ve hikmeti beyânen Hak Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de **أَنْ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةٌ** (Nûr, 24/44) "Bunda ebsâr sâhibleri için ibret vardır" buyurduğu; ve kezâ: **فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَّتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ** (Hacc, 22/5) / ya'nî "Biz arza suyu inzâl ettiğimiz vakit o arz mühtezz olur ve şişer. Ve nebât ve hayvândan her bir zevc-i behici inbât eder" buyurduğu; ve kezâ: **حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازْبَيَّتْ** (Yûnus, 10/24) ya'nî "Tâ ki yeryüzünde envâ-ı nebâtât biter ve zemîn müzeyyen olur" buyurduğu ve daha buna mümâsil nice âyât-ı kur'âniyye mahfûzdur. Aklın emriyle hâdim olan fikir bunları kuvve-i hâfızadan alıp, fasl-ı bahârdaki tecellî-i umûmî-i ilâhiyi teemmül eyler. Ve böyle bir tecellî-i âmm ile, meyyit mesâbesinde olan arzı Hakk'ın nasıl ihyâ buyurduğunu nazar-ı ibret ile müşâhede eder. Ve **فَانْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَةِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتِ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ** (Rûm, 30/50) ya'nî "Rahmet-i ilâhiyyenin eserlerine nazar et ki, mevtinden sonra arzı nasıl ihyâ eder? İşte bunun gibi elbette ölüleri de diriltir. Ve O herşeye kâdirdir" âyet-i kerîmesinin müfâd-ı münîfinden yevm-i kıyâmette arzın tebeddülünden sonra ölmüş olan insanların bir tecellî-i âmm ile nasıl ihyâ buyrulacağına intikâl eder. İşte Hak Teâlâ bu tefekkürâtı, nefs-i nâtika-i insâniyyenin fasl-ı bahârdaki hayâtı kıldı. Bî-nâenaleyh hareket-i tabîiyye zamânı olan ilkbaharda nefs-i nâtıkanın hareketi bu fasl-ı bahârda, bu zamâna muvâfık olan gıdâ-yı ma'nevînin talebinde olur. Ve neticede nefis bir takım meşakkatli ve ağır mücâhede-ler ihtiyârına hâcet kalmaksızın, müteeddeb olup esrâr-ı muâmelâtta bir çok şeyler öğrenir. Meselâ nefis şedid mücâhedât ve tazyîkât-ı riyâzât olmaksızın, suver-i ekvâna nazar-ı ibretle bakmağı ve masnûât-ı ilâhiyye üzerinde tefekkürü ve masnûâta baktığı vakit, onların sâni'i olan Hak Teâlâ hazretlerinin sıfât ve esmâsına intikâli i'tiyâd eder. / Nitekim Hz. Mısırî Niyâzî buyurur:

Âdeme eşyâda esmâ görünür
 Cümle esmâdan müsemma görünür
 Bu Niyâzî'den de Mevlâ görünür
 Âdem isen "semme vechullâh"ı bul
 Kande baksan ol güzel Allâh'ı bul

Ve nefs-i nâtika bu hâli i'tiyâd edince, kendisine makâmât-ı aliyye bahş eden sünen-i seniyye-i risâlet-penâhiye ve şer'îyyâta şurû' edip, onların ahkâmına ittibâ'dan inhirâf etmemeğe gayret eyler. Bu nazar ile tahakkuk edince, artık fasl-ı bahârda nefs-i hayvâniyyelerinin hareketiyle seyrân-gâhlarda koşan ehl-i hevâ insanlar gibi teferrüce ve enhâr-ı câriyye temâşâsına ve çemenzâra ve mevâzi'-i nevâdire ve dağlardaki çiçekleri temâşâyâ ve ormanlara gidip gezmek arzûsundan münkâtı' olur. Ve mesîrelere çıkmakta müsâmaha eder. Ve ihvâna muvâfakat veyâ diğer bir zarûret sebebiyle çıksa bile, o çiçekler âleminden ve arâzî-i münbitedeki ve sahrâlardaki ve nehirlerin sâhillerindeki masnûâtta müşâhede ettiği şeylerin kesreti üzerinde dâimâ i'tibâr ve fikir ve istibsâr meyvelerini toplar. Ve Hak Teâlâ'nın bahardaki tecelliyyât-ı cemâliyyesini görüp cennet hakkında ve Allah Teâlâ'nın evliyâsı için cennette hazırladığı şeyler hakkında tefekkür eder. Zîrâ bahar zamânı cennet zamânıdır. Ve cennet dâr-ı hayevandır. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَمَا هَذِهِ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ وَلَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (Ankebût, 29/64) ya'nî "Bu hayât-ı dünyâ ancak lehv ve la'bdır. Vê dâr-ı âhiret için muhakkak hayat vardır. Eğer bilseler!..." / Ya'nî bu hayât-ı dünyâ bir meşğale-i fâniyyedir. Ve çocukların oyunu gibi bıkılır ve nihâyet bulur bir şeydir. Suver-i kevnîyyeden her hangi birisine gönül bağlansa mürûr-ı zamân ile bozulur; ve bozulmasıyla gönlün alâkası zâil olur; ve hayât-ı dünyânın yeknesaklığı hasebiyle usanılır. Velâkin dâr-ı âhiret böyle olmayıp, onun sûretleri dünyâdaki gibi anâsır-ı muhtelifeden terekküb etmeyip, âlem-i âhiretin cevher-i basîtına muvâfık bir madde-i rûhâniyyeden mahlûk olduğu için fenâ-pezîr olmaz. Ve tecelliyyâtın tevâlisi sebebiyle bir görülen bir daha görülmediğinden bıkmak ve usanmak da târî olmaz. Binâenaleyh cennet hayât-ı ebediyye mahalli olup mevt ve fenâ yoktur. Onun tab'ı hârr-ı ratb olan tab'-ı hayâttır. İşte fasl-ı bahârda gördüğü şeyin kâffesinde böyle tefekkür ettiği vakit, bu tefekkür, mütefekkirin nefsinin a'mâl-i sâliha icrâsına teşvik eder. Ve a'mâl-i sâlihanın şedâidi ve nefsin huzûzâtta mah-rûmiyyeti, Allah Teâlâ hazretlerinin اَعَدَّتْ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا اَذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ ya'nî "Ben sâlih kullarım için göz görmedik ve kulak işitmedik ve kalb-i beşere hutûr etmedik şeyler hazırladım" kavli-i şerîfi mûcibince naîm-i dâimden umduğu şeyin azametinden nâşi, o müte-

fekkir üzerine kolay gelir. İşte bu fasl-ı bahâr zamân-ı şebâb ve ikbâldir. Ve onun âhiri olan sonbaharın hâli evveli gibi, ya'nî ilkbahar gibi değildir. Zîrâ ilkbahar zuhûr ve sonbahar ihtifâ zamânıdır. Ve zuhûr ihtifâ gibi değildir. Ve vücûd-i insânîde baharın mukâbili şebâb ve harîfin mukâbili şeyhûhattir. Ve hiç şübhe yoktur ki gençlik ihtiyârlığa benzemez. Gençlikteki kuvvet ve kudret ihtiyârlıkta ihtifâ eder.

Ve yaz zamânına gelince, o hârr-ı yâbistir; nârin tab'ıdır. Ey seyyid, bu fasılda ihtiyârlık hâli ve kiber-i sinnden nâşî mukteditir olamayacağı a'mâlden za'f hakkında fikir; ve Hak Teâlâ'nın **وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ** (Tekvîr, 81/12) âyetindeki kavline nazar; ve cehennem ve şiddeti ve sa'îri hakkında fikir; ve harâret-i kıyâmeti ve onun atşını ve nâsın havuzdan tardını ve terlere gark olmağı tefekkür senin üzerine gâlib olmak lâıyk olur. Bunun emsâli bu fasılda nefsinin gıdâsı olmak iktizâ eder. Zîrâ âlem-i seâdiye iltihâk için ona mülâyim olur. Ve bu bir hâlet-i ceyyidedir.

Ya'nî ilkbahardan sonra yaz mevsimi hulûl eder. Ve bu mevsim sıcak ve kuraktır. Ve sıcaklık ile kuraklık ateşin tabiatıdır. Ey seyyid olan rûh! Bu yaz mevsiminde ahvâl-i âfâkı bırakıp merkebin ve matıyyen olan kâlib-ı cismânîye ârız olacak olan ihtiyârlık hâlini düşün, ve sinnin terakîsi sebebiyle bu kâlib-ı cismânîye târî olan za'fın, hayât-ı uhreviyyede fâidesi olacak olan a'mâl-i sâlihayı ifâya mâni' olacağını tefekkür et! Ve Hak Teâlâ'nın sûre-i Tekvîr'deki **وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ** (Tekvîr, 81/12) ya'nî "Cehennem kızdırıldığı vakit" âyetindeki kavli-i şerîfine nazar edip cehennem ve onun şiddetini ve kızgınlığını düşün! Ve kıyâmet / gününde arzın tebeddülü ve şemsin takarrübü sebebiyle tekevvün eden şiddet-i harâreti; ve o harâret sebebiyle ecsâma ârız olan susamak keyfiyyetini; ve o esnâda teskîn-i atş, ancak bir havuza inhisâr edip ve sû'-i amelleri hasebiyle bir takım nâsın o havuzdan melâike tarafından tardını ve bu harâret yüzünden nâsın tepeden tırnağa kadar terlere gark olmasını tefekkür et! Zîrâ yaz mevsimi, bu hâlin yüz binde birini zevkan nefsinde müşâhe- de için vaz' edilmiş olan bir mevsimdir. Binâenaleyh bu mevsimde bu gibi tefekkürât senin üzerine galebe etsin. Ve bunlar bu fasılda nefsinin gıdâsı olsun. Zîrâ bu gibi tefekkürât seni tedhîş edip nefsini a'mâl-i sâlihaya sevk eder. Ve bu ameller nefsinin dâr-ı âhirette âlem-i saâdete iltihâkı için ona mülâyim ve muvâfık olur. Eğer bu mevsimde bu tefekkürâta dalar isen güzel ve sâf ve pâk olan bir hâl içinde olursun.

İmdi ey kârî'-i muhterem! Bu nasâyih kıyâmete ve onun ahvâl ve ehvâline îmân edenleredir. Buna îmân etmeyenler kâbil-i hitâb değildir. Zîrâ bu münkirler hem kendi nefislerinden ve hem de âfâkın ahvâlinde

gâfil ve bî-haberdirlər. Onlar kendi vücûdlarının, pederlerinin vücûdunda mütekevvîn bir huveyn olup, nutfe ile rahm-ı mâdere sabb olunduğunu ve rahm-ı mâderde ânen-fe-ânen tekemmül edip cenîn hâline geldiklerini; ve ba'dehû tâmmü'l-a'zâ bir halde vücûd-i mâderden hurûc edip hayât-ı dünyeviyyeye karıştıklarını; ve ba'dehû ânen-fe-ânen tekemmül ederek bilmediklerini öğrendiklerini; ve ondan sonra kemâle gelip kimi şâir, kimi edîb, kimi mühendis ve kimi mi'mâr olduğunu; ve bunların cümlesi bir takım istihâlâtın ibâret olup bundan sonra yine o istihâlâtın devâm edip gideceğini tefekkür edemeyen mahdûdü'l-fikr kimselerdir. Onların efkâr-ı mahdûdelerine bu istihâlâtın / ba'de'l-mevt dahi devâm edeceğini ve manzûme-i şemsiyyemizin dahi hâlen istihâlâde olduğunu ilkâ edebilmek kâbil değildir. Çünkü onlar ulûm-i dünyeviyyede ne kadar zekâvet-i zâhiriyye ibrâz etseler bile yine ahmaktırlar. Çünkü temyîz-i sahîh sâhibi değildirler. Bildikleri şeylerden netâyic-i sahîha istihrâc edemezler. *Mesnevî*:

اینچنین کس کردکی مطلقست چونکہ این تمییز نبود احمقست

Tercüme: “Böyle bir kimse her ne kadar zekiyy-i mutlak olsa bile, mâdemki bu temyîz yoktur, ahmaktır.”

/ Ve zamân-ı harîfe gelince, o üçüncü fasıldır. O bârid-i yâbistir. Bu 610 da tab'-ı mevttir. Bu fasıldaki gıdân da, mevt ve onun sekerâtı ve game-râtı; ve tevhîd ile mi, yoksa şîrk ile mi hatm olunacağını; ve hasmın cânibinden sana ne şey ilkâ olunacağı ve tayyib mi, yoksa habîs mi olarak meleğin rûhunu nez' edeceği; ve ona bâb-ı semâ feth olunup olunmayacağı; ve mevti indinde İliyyîn'de mi yoksa Siccîn'de mi olacağı hakkındaki tefekkür senin üzerine gâlib olmak iktizâ eder. Ve zîrâ bu, âhiret vilâdetinden mevtin-ı evveldir. Ve muhakkak dünyâ el-yevm sana hâmilidir. Ve bu cisim, mevlûd için meşîme gibidir; ve mevt ile vilâdet vâkı' olur. Ve işte bunun için Hak Teâlâ وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ (Nahl, 16/78) buyurur. Ve sen ulûm-i âhiretten sana feth olunacak şeye izâfet ile el-yevm böylesin. Ve sen onu ve Allah Teâlâ'nın kulları için va'd ve vâidden i'dâd eylediği şeyi muâyene edersin. İşte zamân-ı harîfte bunun misli olan fikir sana gâlib olsun!

Ya'nî sonbahar faslına gelince, bu zaman üçüncü fasıldır. Ve bu faslın tabiatı bârid ve yâbistir ki, mevtin tabiatı dahi böyledir. Zîrâ mevt vücûd-i hayvânîdeki harâret-i garîziyyenin müntafî olmasıyla vâkı' olur. Ve damarlardaki kanlar donup cesede kuruluk ârız olur. İmdi ey rûh! Bu fasıldaki gıdân âtîde beyân olunan tefekkürât olmak münâsib olur:

1. Ölüm hâlinin îrâs ettiği şiddet-i elem hasebiyle ârız olacak olan bî-hûşluk.

2. Ve ölümün gamerâtı, ya'nî vücûdda husûle getirdiği sıkıntı. /

3. Ve bu sekerât ve gamerât içinde tevhîd ile mi, yoksa şirk ile mi hatm olunacaksın? Ya'nî âlâm-ı mevt içinde fikrin Hak ile mi, yoksa gayr ile mi meşgûl olacaktır? Zîrâ bu ıztırâbât içinde vücûda ârız olan âlâm ile meşgûliyyetten vaz geçip Hakk'ı ve huzûr-ı Hakk'ı tefekkür, eğer inâyet-i Hak olmazsa gâyet müşkildir.

4. Ve bu hâl-i ihtizâr içinde hasmın olan İblis tarafından seni fikr-i Hak'tan çevirmek için ne gibi şeyler ilkâ olunacaktır? Zîrâ vücûdât-ı mev-hûmeye alâkası olan insanın, mahzâ bu alâkası sebebiyle İblis'in ilkâ edeceği efkâr-ı fâside ve bâtile pek çoktur. Cenâb-ı Hakk'a istiâze ederiz.

5. Ve rûhunu nez'a me'mûr olan melek onu cesedinden tayyib veyâ habîs olarak mı nez' edecektir?

6. Rûhun nez' olunduktan sonra ona bâb-ı semâ açılacak mıdır, yoksa açılmayacak mıdır? Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de **إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا** (A'râf, 7/40) ya'nî "Âyâtımızı tekzîb edip onlardan istikbâr eden kimselere ebvâb-ı semâ feth olunmaz" buyrulur. Ve mâsivâyâ alâka ise hâlen Hak'tan i'râz ve istikbârdır. Neûzü billâh!

7. Mevti indinde nez' olunan rûh âlem-i İlliyyîn'de mi, yoksa âlem-i Siccîn'de mi olacaktır? Zîrâ kişinin kendi vücûd-i mev-hûmuna ve muhî-tindeki mevcûdât-ı mev-hûmeye olan alâkası rûhu için muhkem ve kavî bir bağ olduğundan, âlem-i tabiâtta ibâret olan Siccîn âleminde mukay-yed olup kalır. Mâverâ-yı tabiât olan âlem-i hakîkate urûc edemez. *Mes-nevî:*

بند بکسل باش آزاد ای پسر چند باش بند سیم و بند زر

Tercüme: "Ey oğul, alâkât bağlarını kopar, âzâd ol! Ne zamâna kadar gümüş ve altın kaydında olacaksın?"

İşte mevti ihtâr eden sonbahar faslında bu gibi tefekkürât sana ga-lebe etsin. Zîrâ bu mevt, vilâdet-i âhiretten ilk mevtındır ki, rûh berzâhta zâhir olur. Ve ba'dehû ikinci mevtında zuhûr eder ki, bu da ba's-i cismâ-nîdir. Ba'dehû mîzân ve hisâb ve sırât ve cennet ve cehennem mevtın-larına intikâl eyler. Binâenaleyh şimdiki hâl-i hayâtında dünyâ sana hâ-miledir. Ve bu cisim mevlûd-i âhiret olan rûhun için bir meşîme gibidir. Öldüğün vakit vilâdet vâkı' olur; ve rûhun âlem-i berzaha doğar. İşte bundan dolayı Hak Teâlâ hazretleri **وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا** (Nahl, 16/78) ya'nî "Sizi bir şey bilmediğiniz halde ananızın karnından çıkardı" buyurur. Ve sen ulûm-i âhiretten sana feth olunacak şeye izâfet

ile el-yevm böylesin. Ya'nî sen cenîn hâlinde iken hayât-ı dünyeviyyede envâ'-ı lezzât ve âlâm bulunduğunu bilmez ve idrâk etmez idin. Vaktâki dünyâya doğdun, bunları vücûdunun istihâlât-ı mütevâliyesi içinde peyderpey zevkan bildin ve gördün. Şimdi dünyâda rûhun cenîn hâlinde. Hayât-ı uhreviyyedeki lezzât ve âlâmı bilmez bir haldesin. Vaktâki ölüp âhiret âleminde doğarsın, oradaki âlâm ve lezzâtı dünyâda gördüğün ve zevkan bildiğin gibi görür ve bilirsin. Ve sana enbiyâ ve evliyânın haber verdikleri halde inanmadığın / ahvâle muttalî' olursun. Ve bu âlemde Allah Teâlâ'nın kulları için va'd ve vaidden, ya'nî ni'met ve azâbdan, hazırladığı şeyleri re'yü'l-ayn müşâhede ederek, hayât-ı dünyeviyyeye aldanıp bunları tekzîb ve inkâr ettiğine pişmân olursun. İşte sonbaharda bu gibi fikirler sana gâlib olsun!

Zamân-ı şitâya gelince: O bârid-i ratbdır; ve o tab'-ı berzahtır. Bu zamanda berzah hakkındaki fikir senin gıdân olmak icâb eder. İmdi sen iki menzil arasındasın. Acabâ sen âl-i Fir'avn gibi sabah ve akşam nâra arz olunan kimselerden misin, yoksa cennetler arz olunan kimselerden misin ki, mü'mînler gibi riyâz-ı cennete taalluk edersin ve onlardan dilediğin mekâna nüzûl eylersin? Ve berzahta ya muhâlefâtta veyâ mubâhâtta enfâs ve evkâtta zâyî' ettiğin şey üzerine sana müstashib olacak hasret hakkında tefekkür et ki, sen bu vakitte, Allah Teâlâ'nın seni dünyâya reddeylemesini temennî edersin. Ve bu temennî ise sana nâfi' olmaz; ve Allah Teâlâ seni reddeylemez. Binâenaleyh hasretlerin çoğalır; ve ale't-tevâlî içini çekersin. İmdi fikr-i sahîh ve ilm-i râsîh ile vakt-i hasret ve teğâbün olduğunu ve nef' vermediğini teyakkun ettiğin vakit tahassür edersen hasretin; ve tövbe edersen tövben; ve nâdim olursan nedemin, fâide verecek olan hayât-ı dünyâda, bu vakit hakkında seni cehd ve ictihâda sevk eder. / Nitekim Hak Teâlâ buyurur: ⁶¹⁵ **إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا** (Furkân, 25/70) ya'nî "Tövbe eden ve inânıp amel-i sâlih işleyen kimseler müstesnâdır. İşte Allah Teâlâ onların seyyiâtını hasenâta tebdil eder." Ve yine Hak Teâlâ buyurur: **وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ** (Nisâ, 4/18) ya'nî "Seyyiât işleyen kimseler için tövbe değildir ki, onlardan birisinin mevti geldiği vakit, el-ân tövbe ettim, diye!" Zirâ hayât-ı dünyâdan olan bu cüz' ondan değildir. Ve ancak dünyâda işlediği şey kendisine nef' vermeyen dâr cinsinden olan bir berzâhtır.

İmdi bu fasılda nefsinin gıdâsı, bu gıdâ olsun! İnşâallah o sana nâfi' olur. Binâenaleyh iki gıdâ arasını cem' ettiğin vakit, muâmelât için cismîn ve vâridât için de aklın sahîh olur. Ve sen her bir zamanda sâhib-i ilim ve amel olursun. O da şer'in kendisine teşvîk eylediği şeydir. Ve

sana onunla emr eder ve seni ona da'vet eder. Binâenaleyh ey seyyid, nefsinin necâtına ve raiyyenin necâtına sa'y eyle!

Dört mevsimden kış mevsimine gelince, bu mevsimin tabiatı soğuk ve yaştır; ve bu tabiat âlem-i berzahın tabiatıdır. Zîrâ kış mevsiminde bu soğukluk ve yaşlık ağaçlara ve nebâtâta ve ba'zı hayvânâta nasıl bir nevm-i sübâtî îrâs eder ve onlarda olan âsâr-ı hayâtiyyeyi bahara kadar bâtında ihfâ eyler ise, berzah dahi ecsâmdaki âsâr-ı hayâtiyyeyi yevm-i ba'se kadar öylece bâtında gizler. Ve berzah sırf âlem-i rûhânî olup / cismâniyyetten ârîdir. Binâenaleyh yevm-i ba'se kadar ervâh bu hâl içinde olup, onların naîmi ve azâbı dahi rûhânîdir. Ba'zı kimselerin zâhib oldukları gibi rûh cisimden alâkasını kat' ettikten sonra diğer bir cisme taalluk etmez. Bu fikr-i tenâsüh bâtıldır. İmdi sen berzahta iki menzil arasında, ya'nî hayât-ı dünyeviyye ile hayât-ı uhreviyye arasında, bulunursun. Veyâhut hayât-ı dünyeviyyede berzaha intikâlin vaktinde cennet ve cehennem menzilleri arasındasın. Acabâ sen النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَ يُؤْمُ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ (Mü'min, 40/46) âyet-i kerimesi mücibince, âl-i Fir'avn gibi sabah ve akşam nâra arz olunan kimselerden misin? Yoksa وَأَوْرَثْنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ (Zümer, 39/74) âyet-i kerimesi mücibince, cennetler arz olunan kimselerden misin ki, mü'minler gibi riyâz-ı cennete taalluk edersin ve onlardan dilediğin mekâna nü-zûl eylersin? Hadîs-i şerifte الْقَبْرِ رَوْضَةٍ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ أَوْ حَفْرَةٍ مِنْ حَفَرَاتِ النَّيِّرَانِ ya'nî “Kabir ya cennet bağçelerinden bir bağçedir, veyâhut cehennem çukurlarından bir çukurdur” buyrulduğu cihetle kabre, ya'nî berzaha, intikâlin vaktinde hayât-ı dünyeviyyede evâmîr-i ilâhiyyeye muhâlefet veyâhut huzûzât-ı nefsâniyyene meclûbiyyet sebebiyle kesret-i mubâhât ile iştiğâl yüzünden nefeslerini ve vakitlerini zâyî' ve isrâf ettiği için, sana berzaha müşâhede edeceğin hâl sebebiyle ârız olacak olan hasreti ve nedâmeti tefekkür et! Ve sen bu nedâmet vaktinde وَهُمْ وَيَصْطَرِحُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلْ (Fâtır, 35/37) âyet-i kerimesi mücibince Allah Teâlâ'nın seni dünyaya / reddeylemesini temennî edip “Yâ Rab, bizi hayât-ı dünyeviyyeye ırcâ' eyle ki, evvelce işlediğimiz amel yerine amel-i sâlih işleyelim!” dersin. Ve Hak Teâlâ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ وَجَاءَكُمْ النَّذِيرُ (Fâtır, 35/37) ya'nî “Ben size dünyâda düşünüp nasîhat kabûl edecek kadar ömür vermedim mi? Ve size nezîr, ya'nî peygamber, gelmedi mi?” buyurur. Ve senin temennî-i rücû'un fâide vermez; ve Allah Teâlâ seni reddeylemez. Böyle olunca hasretlerin şiddet kesb eder. Ve ale't-tevâlî içini çekip durursun. İmdi hayât-ı dünyeviyyede elinde fırsat var iken böyle bir vakt-i hasret ve teğâbün geleceğini ve hasret ve nedâmetin fâide ver-

miyeceğini teyakkun ettiğin vakit, tehassür edersen hasretin; ve tövbe edersen tövben; ve nâdim olursan nedâmetin fâide verecek olan bu hayât-ı dünyâda, bu teyakkun ve tefekkürün vakt-i berzahtaki hâlin için seni cehd ve ictihâda sevk eder. Nitekim Hak Teâlâ nedâmetin hayât-ı dünyeviyede fâide vereceğini beyânen buyurur: **الْأَمَنُ تَسَابٌ وَأَمَنٌ وَعَمِلَ عَمَلًا** (Furkân, 25/70) ve kezâ diğer bir âyette de **وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ** (Nisâ, 4/18) buyurur. Zîrâ hâl-i ihtizârdaki tövbe makbûl olmaz. Çünkü hâl-i ihtizârda hayât-ı dünyâdan olan bu cüz', dünyâ hayâtından değildir; belki hayât-ı dünyâ ile hayât-ı berzah arasında fasl-ı müşterektir. Ve ekseriyâ muhtezirlere ahvâl-i berzah zâhir olup müşâhede ettiği şeylerden bahs etmeğe başlar. Etrâfında bulunanlar hastalık hâli sebebiyle sayıkladığını ve hezeyân ettiğini zannederler. Binâenaleyh muhtezirin cüz'-i hayâtı, dünyâda işlediği şey hakkında nedâmeti kendisine fâide vermeyen berzah cinsinden olur.

İmdi bu kış faslında / nefsinin gıdâsı bu gibi tefekkürât olsun. İnşâallah bu tefekkürât-ı rûhâniyye ve ma'neviyye sana nâfi' olup seni cehd ve ictihâda sevk eder. Ve sen iki gıdâ, ya'nî cismânî ve rûhânî gıdâyı cem' ettiğin vakit, gıdâ-yı cismânî sebebiyle muâmelât için cismin; ve zikr olunan rûhânî ve ma'nevî gıdâ sebebiyle de vâridât için aklın sahîh olur. Ya'nî aklın evhâm ve hayâlâtta mücerred olarak vâridât-ı ilâhiyye ve maânî-i rabbâniyyeyi kabûle müstaid olur. Ve sen her bir zamanda bu aklın ile ilm-i ledün ve cismin ile de amel-i sâlih sâhibi olursun. Ve bu iki şey şeriat-ı mutahhara-i Muhammediyyenin kendisine teşvîk eylediği şeylerdir. Ve sana ilim ve amel ile emr eder; ve seni bu nevi' ilim ve amelle da'vet eyler. Binâenaleyh ey seyyid olan rûh, ulûm-i ledünniyye ile nefsinin necâtına ve amel-i sâlih ile raiyyen olan a'zâ ve cevârihinin necâtına çalış!

Ma'lûmun olsun ki, muhakkak senin ehl-i devletin dünyâda hak ve adl ve insâf ile muâşeret eyler ve tarîk-ı vâzıh-ı şer'î üzerinde onlar ile yürür ise, muhakkak Allah Teâlâ onları / senin için yevm-i kıyâmette adl ve hüsn-i menkabe ve sîret ve muâşeret ile lehine şâhid olarak ikâme eder. Ve eğer onlar tarîk-ı muhâlefât ve memnûâta udûl ederlerse aleyhine mün'akis olup, Hak Teâlâ onları yevm-i kıyâmette kubh-i sîret ve muâşeret ile aleyhine şâhid yapar.

İmdi Allah'dan kork, tahaffuz et! Allah Teâlâ buyurur: **الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ** (Yâsîn, 36/65) ya'nî "O günde biz onların ağızlarını mühürleriz. Kazandıkları şeyi bize elleri söyler ve

ayakları şehâdet eder.” Ve yine buyurur: “O günde onların dilleri, elleri ve ayakları amel ettikleri şeyler ile onların aleyhine şehâdet eder” (Nûr, 24/24). Ve yine buyurur: *أَنْ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا* (İsrâ, 17/36) ya’nî “Kulak ve göz ve kalbin her birinden ameli suâl olunur.”

Ve senenin fasıllarından her bir fasılda ebdânda ve haseb-i sinn üzerine illetler ve marazlar tehaddüs ettiği gibi, rûhâniyyette dahi illetler vardır. Binâenaleyh her bir fasılda sana ta’rif ettiğimiz ağdiye-i rûhâniyyeye nazar et! Zîrâ seninle onların tenâvülü arasına ve onların ahzine hâil olup sana mâni’ olan şey, bunda min-gayr-i ta’yîn her ne olursa olsun, o senin illetindir. Binâenaleyh sen nefsin için onu ta’yîn et! Zîrâ sen seninle kendisinde hayâtın ve sıhhatin ve bakân olan bu gıdânın arasına hâil olan sebebi bilirsin. Ve biz ancak ağdiyede ulûmu zikr ettik; ve a’mâlden sükût ettik; ve ameli gıdâ ittihâz etmedik. Zîrâ rûh amel sebebiyle değil, ilm-i ilâhî sebebiyle hayât bulur. Ve ilm-i ilâhî ancak amel ile zâhir olur. İmdi bu ezmân-ı muhtelifede ulûm-i ilâhiyyenin iktisâbiyle emr ettiğim vakit a’mâl ile de emr etmiş olurum. Nitekim tabîb: “Senin gıdân zîrbâc olsun!” der. / Ve onun “zîrbâc” kavli ile teğaddî etmek muhâldir. Ve zîrbâcda ancak sana, onu müeddî olan bir rûhâniyyet-i mevzûa-i mevdûa vardır ki, cisim kâim olur. Böyle olunca sen eti alırsın; ve ona şeker ve bâdem ve zağferân ve sirke ve biber; ve ona tabhı mu’tedil oluncaya kadar, tayyib cinsinden mümkün ve leyyin mu’tedil ateş üzerinde terekkebî olan şeyi vâfî miktarda katarsın. Kivâma geldiği vakit onu indirip tenâvül edersin. Sana rûhâniyyetini verir. Ve o Allah Teâlâ’nın kendisinde senin için idâ’ eylediği emânettir. Binâenaleyh sen onunla ihyâ olunursun; ve sıhhatini takviye edersin. Ve cismin amel ve hizmet ettiği her bir şey fazla olarak hurûc eder ki, sen onu beyt-i kazerden remy edersin.

Ey rûh ma’lûmun olsun ki, muhakkak senin ehl-i devletin, ya’nî a’zâ ve cevârihin, dünyâ dediğimiz âlem-i efâlde hak ve adl ve insâf dâiresinde muâşeret eyler ve açık bir yol olan şeriat caddesi üzerinde bu sıfatlar ile yürür ise, Allah Teâlâ o a’zâ ve cevârihi yevm-i kıyâmette senin için şahid-i adl olarak ikâme edip, senin dünyâdaki hüsn-i menkabenî ve hüsn-i sîretini ve hüsn-i muâşeretini beyân ile lehine şehâdet ederler. Ve eğer bu a’zâ ve cevârihin evâmîr-i ilâhiyyeye muhâlefet eder ve şer’in men ettiği yola dönerler ise, onların şehâdeti aleyhine mün’akis olup, Hak Teâlâ onları yevm-i kıyâmette dünyâdaki kötü sîretine ve fenâ muâşeretine şahid yapar. Zîrâ a’zâ ve cevârihin, dünyâda unsuriyyâttan mürekkeb olan cemâddan ibârettir. / Ve onların muharriki sensin; ve sen onları murâdına göre isti’mâl edersin. Onlar senin irâden tahtında zebûn-

dur. Meselâ sen onları tarîk-ı tâata sevk edersen, onların bu irâdene muhâlif olarak tarîk-ı ma'siyete gitmeleri mümkün değildir. Böyle olunca ey rûh, Allah'dan kork ve muhâlefetten tahaffuz et! Hak Teâlâ hazretleri bu hâli beyânen Kur'ân-ı Kerîm'inde buyurur: **الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُهُمَا** (Yâsîn, 36/65) ya'nî "Yevm-i kıyâmette onların ağızlarını mühürleriz. Kazandıkları ameli bize elleri söyler; ve ayakları bu amellere şehâdet eyler." Ve yine buyurur: **إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ** (İsrâ, 17/36) ya'nî "Kulak ve göz ve kalbin her birinden ameli suâl olunur."

Ma'lûm olsun ki, **وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ** (Zümer, 39/69-70) ya'nî "Arz-ı mahşer Rabb'inin nûruyla işrâk eder; ve kitâb vaz' olunur; ve enbiyâ ve şâhidler getirilir. Ve onların arası hak ile kazâ olunur; ve onlar zulm olunmaz. Ve her nefse işlediği şeyin mukâbil-i tâmmı verilir. Ve Allah Teâlâ onların işledikleri şeyi bilir" âyet-i kerîmesi mûcibince yevm-i kıyâmette arza öyle bir tecellî-i ilâhî vâkı' olur ki, bütün meknûzâtını ızhâr eder. Zîrâ Rabb'inin nûruyla parlar ve işrâk eder. Nûr kendi zâhir ve eşyâyı muzhir olduğundan, arzın Rabb'inin nûruyla işrâkı dahi, kendisinin neş'e-i rûhâniyyede zuhûrundan ve meknûzâtını dahi neş'e-i rûhâniyyede ızhârından ibâret olur. Ve ecsâd-ı beşer ve sâire arzın meknûzâtındandır. Binâenaleyh ecsâd-ı beşer dahi neş'e-i rûhâniyyede zâhir olur. Ve "vaz'-ı kitâb"dan murâd / hisâb ve mizândır. Hisâb ve mizân denilince zannolunmasın ki, Hak Teâlâ hükkâm gibi bir mevki'de durup, onun huzûrunda milyarlarca efrâd-ı beşerin birer birer hesâbı ve suâli görülecek ve defter-i a'mâlleri okunacak ve amelleri dünyâda bildiğimiz şekildeki terâzîlere vaz' olunup tartılacak; ve netîce de onların leh ve aleyhinde hükm olunacaktır. Bu, kat'â böyle değildir. Hak Teâlâ hazretleri serî'u'l-hisâbdır. Ve hesâb odur ki, Hak Teâlâ **مَا خَلَقَكُمْ وَلَا يَحْسَبُكُمْ إِلَّا** (Lokmân, 31/28) âyet-i kerîmesi mûcibince tecellî-i vâhid ile her bir nefiste meknûz olan a'mâlin sûretlerini onların etrâfında ızhar eder. Zîrâ a'mâl ağacın meyvesi gibidir. Nitekim tecellî-i vâhiden ibâret olan baharda her bir ağaç kendisinde meknûz olan evrâk ve ezhârı ve meyveleri ızhâr eder; ve cümlesi "Bende bu vardır" diye cevap itâsıyla hesaplarını verirler. Ve mizân odur ki, her bir amelin sûreti ancak kendi sâhibine taalluk edip sâhibinin gayrine gitmez. **وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ** (En'âm, 6/164) ve **فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ** (Zelzele, 99/7-8) âyet-i kerîmeleri mûcibince her bir ferde âid olan a'mâl ve ahlâk ve evsâftan bir zerre eksik ve ziyâde olmaz. Binâenaleyh bu tecellî-i âmm

netîcesinde “hisâb” ve “mîzân” berâberdir. *وَيَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ فَمَا لَهَا مِنْ قُوَّةٍ* (Târık, 86/9-10) âyet-i kerîmesi bu ma’nâyı haber verir. Nitekim bu hâlin nazîri âlemde görülür. Baharda her bir ağacın evrâk ve ezhârı kendisinde zâhir olur. Kayısı yaprağı ve çiçeği kızılıcık ağacında zâhir olmaz. Ve her ağacın meyvesi kendi isti’dâdı nisbetinde olup ziyâde ve eksik değildir. Bir elma fidanında kırk okka elma peydâ olmaz. Ve kezâ meyvesi olmayan kavak ve söğütte meyve zâhir olmaz. / *وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ* (A’râf, 7/8).

“Enbiyâ”dan murâd dünyâda emir ve nehy-i ilâhîyi tebliğ eden saâdetlilerdir ki, onlar kendilerine tâbî olan ervâhın imâmı bulunan “rûh-i küllî”lerdir.

Ve “şühedâ”dan murâd neş’e-i rûhâniyye üzere zâhir olan nûfûsun a’zâ ve cevârihi ve onların a’yân-ı sâbitelerinin inkişâfıdır.

Bu âlemin kalıbındaki el ve ayak tekellüm etmez, ancak dil söyler. Zîrâ bu âlemin âdeti böyledir. Fakat neş’e-i rûhâniyye üzerine müteayyin olan kalıpların elleri ve ayakları söyler. Zîrâ kelâm rûhun hâssasındandır. Ve kezâ rû’yet dahi böyledir. Bu âlemde gören ancak gözdür. Fakat rûh her cihetten görür. Binâenaleyh arz-ı mahşerdeki kalıbdaki ahkâm ve âsâr-ı rûhiyye zâhir olur. Ve bu hâl hayât-ı dünyeviyyede envâ’-ı mücâhedât ve riyâzât ile sıfât-ı hayvâniyyeden musaffâ olan ve kesâfet-i tabîiyyeden kurtulup eşbâhı ile ervâhı arasındaki muhâlefeti izâle edebilen evliyâullah indinde zevkan zâhir ve bâhirdir. Ahkâm-ı hayvâniyyede müstağrak olan ehl-i kesâfet bu hâli inkâr ederlerse ma’zûrdurlar. Çünkü onlar bu zevâtı da kendileri gibi zannederler.

Senenin fusûl-i erbaasından her bir fasılda cisimlerde her sinnin icâbına göre bir takım illetler ve marazlar tahaddüs ettiği gibi, bu fasılların her birinde rûhlarda dahi bir takım illetler ve marazlar peydâ olur. Meselâ ilk baharda cisimde şehvet-i hayvâniyye ziyâde olur. Ve her sinnin icâbına göre bu şehvetin şiddeti, rûhu mütâlaa-i maânîden men’ edip kazâ-yı şehvet cânibine imâle eder. Ve bu hâl rûhun marazı ve illeti olur.

625 / Binâenaleyh her bir fasılda sana ta’rîf ettiğimiz rûhânî gıdâlara nazar et; ve onların tedârîki ile meşğûl ol! Zîrâ senin ile o rûhânî gıdâların tenâvülü arasına ve onların ahzine hâil olup rûhunun kuvvetlenmesine mâni olan şey, senin illetindir. Ve o mevânî’i şudur ve budur diye ta’yîn etmek ve burada ta’dâd ve izâh eylemek mümkün değildir. Çünkü o mevânî şahsa ve sinne göre tebeddül eder. Meselâ bahar mevsiminde şiddet-i şehvet bir delikanlıyı son derece işğâl eder. Fakat bir ihtiyara olan te’sîr-i şehvet başka sûretle olur. Ve onun rûhunu diğer bir takım efkâr ile işğâl eyler. Böyle olunca herkes her mevsimde kendi mevânî’ini zekâ

ve dirâyetine göre kendisi ta'yîn eder. Zîrâ insan nefsine basîret üzeredir. Ve sen, seninle rûhunun hayâtı ve sıhhati ve bakâsı için lâzım olan rûhânî gıdâların arasına hâil olan sebepleri pek iyi bilirsin. Ve bunlar bir takım alâkât-ı mâsivâdır ki, kalbin gışâları ve perdeleridir. Ve biz bu rûhânî gıdâlar bahsinde ulûmu zikr ettik, a'mâle dâir bir şey söylemedik; ve ameli rûhunun gıdâsı ittihaz etmedik. Çünkü rûh ameli sebebiyle değil, ilm-i ilâhî sebebiyle hayât bulur. Ve ilm-i ilâhî de ancak amel ile zâhir olur. Ve ilimsiz amel taklîd olup taklîdin âfâtı çoktur. Ve amelsiz ilim ise sâhibine mâl olmamış olan bir ilim olduğu için âriyyettir. Ve âriyet olan libâs hâl-i mevte nasıl ki vücûddan nez' olunursa, bu ilim dahi öylece vücûddan müntezi' olur.

/ İmdi bu ezmân-ı muhtelifede ulûm-i ilâhiyyenin iktibâsiyle emr ettiğim vakit, a'mâl ile de emr etmiş olurum. Çünkü amel ilmin neticesidir. Ve mukaddime ile emr netice ile de emr demektir. Bunun misâl-i zâhîrîsi budur ki, tabîb "Senin gıdân zîrbâc olsun!" der. Halbuki tabîbin telaffuz ettiği "zîrbâc" lafzı ile cismin teğaddî etmesi mümkün değildir. Zîrâ bu lafızda ancak bir ma'nâ mündemidir. Halbuki sûrî olan cismin bir gıdâyı sûriye muhtaçtır. Bu lafzın ma'nâsıyla cismin teğaddî edemez. Afrika'nın şîmâli olan Mağrib cihetinde meşhûr bir taâm olan "zîrbâc"a bir rûhâniyyet vaz' ve tevdî' olunmuştur ki, ekl olunduğu vakit, cisim o rûhâniyyetle kâim olur. Binâenaleyh ondaki rûhâniyyeti cismine intikâl ettirmek için o taâmın sûretini tedârike mecbûrsun. Böyle olunca sen bir mikdâr et alırsın. Ve bu ete şeker ve bâdem ve zağferân ve sirke ve biber ve diğer bir takım kokulu baharlar katarsın. Ve bu terkibi, hafif ve mu'tedil ateş üzerinde pişirirsin. Kıvâma geldiği vakit ateşten indirip yersin. İşte bu taâmın sûreti sana rûhâniyyetini verir. Ve o rûhâniyyet Allah Teâlâ'nın bu taâmın sûretinde senin için îdâ' eylediği bir emânettir ki, sen o rûhâniyyet ile ihyâ olunursun; ve sıhhatini takviye edersin. Ve cisminde mi'de ve em'â gibi a'zâlar o gıdâyı hazm edip cismine lâzım olan mevâddı neşr eder. Ve lüzumsuz kalan mevâddı dahi ihrâc eder. Ve sen bu fazla olan mevâddı def-i hâcet ile / beyt-i kazerden dışarıya atarsın.

A'mâl de böyledir. Onları yaparsın. Ulûm ve derecâttan onların rûhâniyyetlerini / alırsın. Ve bu taâmın fazlasını terk ettiğin gibi cehen-nemde küffâra terk edersin ki, onlar dahi bu a'mâlde seherlerde kıyâm-dan ve mesâcide ve Allah yolunda sa'yden ve soğukta isbâğ-ı vuzû'dan ve cemî'-i mekârihden nâil olduğun meşâkk ve şedâiddir. Ve onlar dünyâda bu a'mâl-i şedîde-i şer'iyyedir. İmdi onların kâffesini terk edersin; ve âhirete ancak onların Allah Teâlâ'nın onlara tevdî' eylediği letâiflerini kalb edersin ki, onların uyûnunu onun وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا (An-

kebût, 29/69), *وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ يُعَلِّمَكُمُ اللَّهُ* (Bakara, 2/282) kavlinde burada görürsün. İmdi gıdâ-yı cismânînin sebebini yapmadıkça ona vâsıl olmadığın gibi, kezâlik bu gıdâ-yı rûhânîyi dahi bilmedikçe ona vâsıl olmazsın. Ve onun eşedd-i a'mâli onu yemendir. Onun ekli ameldir. Ve onun amelîne, onun hakkında dişlerin tahriki ve lisânı ve boğazı ve hulkumu ve merîyi ve mi'deyi ve em'âyı ve ciğeri teshîr cinsinden hâdim lâzımdır. Ondana sana rûh-ı hayât serâyân eder. Ve gayrın onu ekli vaktinde sana ondan bir şey hâsıl olmaz. İmdi bu gıdâ-yı rûhânî de böyledir. Onu ancak nefsin ile senin mütenâvil olman lâzımdır. Ve bu takdirce Allah Teâlâ onu sana itâ eyler. Ekser-i nâs bu amel-i şer'iden olan gıdâ-yı ilâhî sebebiyle bu neş'et-i rûhâniyyeyi ikâmeden ne acib teâmî eylediler. Ve biz kat'â bildik ki, muhakkak cisim, yevm-i kıyâmette amelinin sûreti üzerine; ve nefis dahi amelinin sûreti üzere haşr olunur. İmdi saîd iki güzel sûrettendir ve iki kelime beynini cem' eder. İşte bu cihet-i a'mâl-deh hâsıl olan gıdâdır.

/ A'mâl dahi at'ime-i zâhiriyye gibidir. O amelleri işlersen ulûm ve derecât-ı ma'neviyye cinsinden olan rûhâniyyetlerini alırsın. Ve âhiret neş'e-i rûhâniyyesi gâlib olan bir âlem olduğundan, bu âlem-i zâhir ve şehâdetten gözünü kapadığın vakit, iktisâb ettiğin derecât-ı ma'neviyyeyi o âlemde bulursun. Binâenaleyh bu âlemde taâm-ı zâhîrinin fazlası olan müstakzerâtı, fâre ve necâset böceği misillu, hayvânât-ı süfliyyeye terk ettiğin gibi, a'mâlin şedâid ve meşâkk-ı uhreviyyesini dahi, dâr-ı azâb ve terbiye olan cehennemde küffâra terk edersin. Zîrâ bu a'mâlin rûhâniyyetini almak için, şehir vakitlerinde tatlı uykunu terk ettin. Ve mesâcide gitmek ve Allah yolunda sa'y etmek zahmetini ihtiyâr eyledin. Ve soğuk havalarda titreyerek abdest üzerine abdest aldın. Ve nefsinin mekrûh gördüğü a'mâli işlemek meşakkatine ve şedâidine tahammül ettin. Binâenaleyh *الدنيا سجن المؤمن و جنة الكافر* hadîs-i şerîfi mûcibince bu meşakkatleri ihtiyâr ile dünyâyı kendine zindan ettin. Ve nevbet-i gıdâyı savdın. Fakat kefare ve fecere hayât-ı dünyâyı ve onun lezzâtına mağrûr ve mağbûn olup râhata meyl ettiler. Vaktâki bu âlem-i zâhirden mevt-i tabîî ile gözleri kapandı, nevbet-i şiddet ve meşakkat onlara geldi. Böyle olunca a'mâlin rûhâniyyetlerini almakla sen onların meşâkk ve şedâid-i uhreviyyesini küffâra terk ettin. İşte a'mâlin ihrâc olunan fazlası, dünyâda bu a'mâl-i şedîde-i şer'iyyedir ki, sen hayât-ı uhreviyye için onların kâffesini terk ettin. Ve âhirete ancak onların / Allah Teâlâ'nın onlara tevdi' eylediği letâiflerini kalb ettin. Ve bu letâifin uyûnunu ve menba'larını Allah Teâlâ'nın *وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا* (Ankebût, 29/69) ya'nî "Bizim yolumuzda mücâhede edenleri elbette biz tarîkımıza hidâyet eyleriz;" ve ُ

اَتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ (Bakara, 2/282) ya'nî "Allah'dan ittikâ edin ki Allah size ta'lim etsin" kavli-i şerifinde dünyada gördün. Ya'nî Allah Teâlâ bu âyetlerde ulûm ve derecâta nâiliyyetin sebebini sana gösterdi.

İmdi gıdâ-i cismânînin sebebini yapmadıkça ona vâsıl ve onun rûhâniyyetine nâil olamayacağın gibi, bu gıdâ-yı rûhânîyi dahi bilmedikçe ona vâsıl olamazsın. İmdi gıdâ-yı cismânînin eşedd-i a'mâlî onu yemendir. Ve onu yemen ameldir. Ve amel-i ekl için bu gıdâ-yı cismânî hakkında bir takım hâdimler lâzımdır. Onlar da dişler ve dil ve boğaz ve hulkum ve merî ve mi'de ve em'â ve ciğer gibi a'zâlardır. Bu hâdimlerin hizmeti neticesinde, o taâmdan senin cismine rûh-ı hayât sereyân eder. Ve başka bir kimsenin yediği taâmdan sana bir menfaat hâsıl olmaz. İşte bu gıdâ-yı rûhânî de böyledir. Bu gıdâ-yı rûhânîyi ancak bizzât mütenâvil olman icâb eder. Ve bu takdirce o rûhâniyyeti Allah Teâlâ sana ihsân eyler. Ne acîbdir ki, nâsın çoğu, bu amel-i şer'iden tahassul eden gıdâ-yı ilâhî sebebiyle, ikâme edilecek olan bu neş'et-i rûhâniyyeden kör oldular.

Ma'lûm olsun ki, enbiyâ ve evliyâ gördüklerini bildiler ve bildiklerini söylediler. Sâir nâsın gözleri kapalı olduğundan onlar yalnız dinlediler. Ve dinleyenlerin bir kısmı inandı ve amel etti. / Ve bir kısmı inanmakla berâber, râhat ve lezâiz-i nefsâniyyeden geçemeyip ameli terk ettiler. Ve bir kısmı da inanmadığı için amel etmedi. Bu iki kısım hayât-ı dünyeviyeye mağrûr ve mağbûn olanlardır. Bunlar mevt ile uyandıkları vakit, görüp nedâmet edeceklerdir. Ve enbiyâ ve evliyânın bu sözlerine şimdi gülüp onları inkâr edenler, şedâid-i uhreviyye içinde âh u enîn eyleyeceklerdir. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra), ahvâl-i uhreviyyeyi hayât-ı dünyeviyede müşâhede edenlerden olduğu için, nâsın körlüğüne bi-hakkın taaccüb buyurmuşlardır. Ve onlar bu müşâhedelerine mebnî buyururlar ki: Biz kat'â bildik ki, muhakkak cisim yevm-i kıyâmette amelinin sûreti üzere ve nefs-i nâtika dahi kezâ amelinin sûreti üzere haşr olunacaktır. Zîrâ el-ân istihâlede bulunan arzımız, yevm-i kıyâmette tebeddül edip bir istihâle daha geçirecektir. Ve bu istihâleşinde neş'e-i rûhâniyye gâlib olacak ve nüfûs-i nâtika-i beşeriyye dahi kezâlık neş'e-i rûhâniyye gâlib olan cisimlere taalluk eyleyecektir. İşte yevm-i haşrda verilecek olan cisimler amellerinin sûretine mutâbık ve nüfûs-i nâtika dahi kendilerine gâlib olan sıfatların sûretine muvâfık bulunacaktır.

Bînâenaleyh bu âlemde kendisine envâ'-ı sıfât-ı hayvâniyye gâlib olanların sûreti dahi, bu suver-i hayvâniyyeye inkılâb eyleyecektir. Böyle olunca bu âlemde a'mâl-i sâliha işleyen süadâ iki güzel sûretten tekev-vün eyleyecektir ki, birisi cismine ve diğeri rûhuna ve nefs-i nâtikasına âiddir. Ve iki kelime beynini cem' edecektir ki, birisi cismi ve diğeri rûhudur. İşte bu söylediğimiz hüsn-i cihet a'mâlden olan gıdâdan neş'et eder. /

Allah seni muvaffak eylesin ve seni müsedded kılsın! Ma'lûmun olsun ki, her bir muhdes için bir gıdâ vardır ki, onunla iğtidâ eyler. Onda onun bakâsı vardır. Ve ma'lûmun olsun ki, muhakkak Mikâil erzâk ve bilcümle mahsûs olan ağdiye üzerine emindir. Ve ona senden cemî-i beden üzerine gıdâyı veren ciğer tekâbü'l eder. Ve kezâ İsrâfil eşbâhı ervâh ile tağdiye eder. / Ve Cebrâil ervâhı ulûm ve maârif ile tağdiye eyler. İmdi her bir mevcûdun bakâsı umûrdan bir emre merbûtan vâkı' olur. Bu emr dahi onun gıdâsıdır. Nitekim cevherin gıdâsı araz ile dir. Onsuz onun için bakâ yoktur. Ve kezâ cisim te'lif ile dir. Ve kezâ akıl ba'zı ulûm-i zarûriyye ile dir. Ve kezâ heyûlâ suver ile dir. İmdi rûh-i kudsi, kendi vücûdunda dâimâ kendisinin bakâsına müteattıştır. Ve onun bakâsı ulûm-i ilâhiyye ile dir; o onun gıdâsıdır. Ve işte bunun için Allah Teâlâ Peygamber'i (as)'a **وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا** (Tâhâ, 20/114) buyurdu. Ba'dehû Buhârî'nin onu *Sahîh*'inde tahrîc edip dediği vech üzere gıdâ-i mahsûs sûretinde gördü ki, (Sav) buyurdu: "Bana gösterildi ki, gûyâ bana bir kadeh süt verildi; ben onu içtim. Eser-i reyy tırnaklarımdan hurûc etti. Ba'dehû artığını Ömer'e verdim." "Yâ Resûlallah nasıl te'vîl ettin?" dediler. "İlim" buyurdu. Ve onu mi'râc gecesinde içti. Ve ona: "Seninle ümmetine Allah Teâlâ'nın erîştirdiği fitrattır" denildi.

Allah Teâlâ seni idrâk-i hakâyika muvaffak eylesin; ve idrâk-i maânî husûsunda seni vehmin taht-ı te'sîrinde bırakmayıp müsedded kılsın! Ma'lûmun olsun ki, her bir muhdesin iğtidâ eylediği bir gıdâ vardır ki, bu gıdâ o muhdes olan şeyin kıyâm ve bakâsına sebep olur. Meselâ toprak su ile; ve su müvellidü'l-mâ' ve müvellidü'l-humûza ile gıdâlanır. Ve bunların gıdâsı nefes-i rahmânî; ve nefes-i rahmânînin gıdâsı vücûd-i hakîkidir. Ve vücûd-i hakîkî cümlesinin Kayyûm'udur. Ve vücûd-i vâhid-i hakîkinin cemî-i âlemi muhît olan mezâhir-i külliyye-i kudreti dördttür. Onlar da Cebrâil, Mikâil / ve İsrâfil ve Azrâil (aleyhimü's-selâm)dır.

Bunlardan Mikâil (as) erzâk ve bilcümle mahsûs olan ağdiye üzerine emindir. Ya'nî âlemin hey'et-i mecmûasında gıdâyâ muhtâc olan her bir hâdisin kendi nev'ine mahsûs olan gıdâyı, onun ihtiyâc-ı bünyevisine göre cenâb-ı Mikâil tevzî' eder. Ve onun taht-ı idâresinde ve emrinde lâ-yuad ve lâ-yuhsâ melâike olup bu ağdiye-i mahsüseyi keyl ve takdîr ederler. Ve onun âlemin hey'et-i mecmûasına olan vücûh-i te'sîrâtından her birisi bir kanadıdır. Binâenaleyh "kanatlı melâike" denilince "kuşlar gibi kanatlı" bir sûret-i acîbe tahayyül edilmemelidir. Kur'ân ve ahâdis teşbîhât ve istiârât üzerine gelmiştir. İmdi sen bir maddeyi vezn ve takdîr ettiğin vakit cenâb-ı Mikâil'in vücûh-i te'sîrinden bir te'sîr tahtında vezn ve takdîr edersin. Zîrâ bu kuvâ-yı külliyye-i ilâhiyye âlem-i kevnin hey'et-i mecmûasını tedvîre me'mûrdurlar. Ve âlem-i sağîr olan senin vücû-

dunda Mîkâîl'in nazîri "ciğer"indir. Gıdâdaki kanı alıp bi't-tasfiye kalbe ve damarlara tevzi' eder. Ve sen bu sâyede gıdâdan müstefîd olursun.

Ve kuvâ-yı külliyye-i ilâhiyyeden biri de İsrâfil (as)'dır. Eşbâhı ve ec-sâdı ervâh ile tağdiye eder. Ve bunun senin vücûdundaki nazîri "kalb"-dir ki, onun darabânı rûh-i hayvânînin vücûdda kıyâmına bâistir. Ve onun emrinde lâ-yuad ve lâ-yuhsâ melâike olup âlemin hey'et-i mecmûasında vücûh-i te'sîrâtı lâ-yuad ve lâ-yuhsâdır.

Ve bu dört kuvâdan birisi dahi Cebrâîl (as)'dır ki, ervâhı ulûm ve maârif ile tağdiye eyler. Ve onun emrinde dahi bi-nihâye melâike olup âlemin hey'et-i umûmiyyesinde vücûh-i te'sîrâtı lâ-yuaddır. Ve senin vücûdunda onun mukâbili dimâğına taalluk eden "akıl"dır ki, sen o akıl vâ-sıtasıyla suver-i âlemden bir takım maânî istihrâc edip rûhunu tağdiye edersin.

/ Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) dördüncü kuvvet olan Azrâil (as)'ı burada 635 zikr etmemiştir. Zîrâ cenâb-ı Azrâil sûretten ma'nâyı nez'a ve ifnâya me'-mûrdur. Ve fenâda ise gıdâ ile kıyâm mevzû'-i bahis olamaz.

İmdi her bir mevcûdun bakâsı umûrdan bir emre merbûtan vâkı' olur. Bu emir dahi onun gıdâsıdır. Nitekim yukarıda bir nebze izâh olundu. Ve kezâ cevherin gıdâsı araz iledir. Meselâ tûl ve arz ve umk birer arazdır. Bunlar bir maddenin ve bir cevherin vücûdu olmaksızın mah-sûsen müşâhede olunmazlar. Ve kezâ cismin gıdâsı cevherlerin te'lifi ve terkîbi iledir. Meselâ bir cism-i hayvânî bir çok muhtelif anâsır-ı basîta-dan terekkeb eder. Ve bunların zerrâtı ânen-fe-ânen vücûddan infikâk edip yerine yenileri gelir. Ve bu sûretle cisim bunlarla teğaddî eyler. Ve kezâ aklın gıdâsı ba'zı ulûm-i zarûriyyedir. Meselâ soğuk havâda akıl, vücûdun ısıtılmasına ve açlık hâlinde gıdâ tedârikine hükm eder. Binâenaleyh aklın vücûdu bu ulûm-i zarûriyye ile kâimdir. Eğer bir kimsede bu ulûm-i zarûriyye görülmese onda aklın adem-i vücûduna hükm olunur. Ve kezâ heyûlânın gıdâsı suver iledir. Zîrâ heyûlâ akılda bir emr-i mevhûmdur. Ancak sûret ile onun vücûduna istidlâl olunur. Meselâ "esîr" dediğimiz mahsûs bir şey değildir. Akılda sâbit olan bir cevher-i heyûlânîdir. Biz onun vücûduna sûretlerden intikâl ederiz. Binâenaleyh bu sûretler o cevher-i heyûlânînin gıdâsı olur.

İmdi rûh-i kudî, ki vücûd-i insânîde halîfe-i ilâhî olan rûh-i izâfîdir, o dahi kendi vücûdunda dâimâ gıdâ-yı mahsûsu ile / kendisinin bakâsına müteattıftır. Ve onun bakâsına sebep olan gıdâ ulûm-i ilâhiyyedir. Ve iş-te bunun için Allah Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamber'i (as)'a **وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا** (Tâhâ, 20/114) ya'nî "Yâ Habîbim, yâ Rab benim ilmimi tezyîd et, de!" buyurdu. Ba'dehû *Buhârî*'de munderic olan ahâdis-i sahîha meyânında zikr olunan bir hadîs-i şerifte beyân buyrulduğu vech ile, o

ilmi gıdâ-yı mahsûs sûretinde âlem-i ma'nâda gördü ki, onu şu hadîs-i şerifte böylece beyân buyurdular: أَرَيْتَ كَأَنِّي أَتَيْتُ بِقَدَحٍ لِّبْنٍ فَشَرِبْتَهُ خَرَجَ الرَّيُّ مِنْ أَظْفَارِي ثُمَّ أُعْطِيتُ فَضْلِي عَمْرٍو قَالُوا فَمَا أَوْلَتْهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الْعِلْمُ وَشَرِبَهُ لَيْلَةَ أُسْرَائِهِ وَ قِيلَ لَهُ هُوَ الْفِطْرَةُ أَصَابَ اللَّهُ بِكَ أَمْتِكَ İmdi âlem-i ma'nâda gördükleri ve içtikleri sütü, "ilim" ile te'vîl eylediler. Ve (Sav) Efendimiz bu sütü mi'râc gecesinde içti. Ya'nî meşhûr olduğu üzere mi'râc gecesi kendilerine üç kadeh getirildi. Birisinde "su" ve birinde "şarâb" ve birinde de "süt" var idi; أَخْرَجَ اللَّيْنُ bu-yurup sütü içtiler. Ve sütü ihtiyâr edip içdikde: "Yâ Resûlallah, seninle ümmetine Allah Teâlâ'nın erîştirdiği fıtratı ihtiyâr eyledin" denildi. Zîrâ fıtrat inkıyâd üzeredir; ve islâm ise inkıyâddan ibârettir. Ve inkıyâdın zıddı olan muhâlefet İblis ve tevâbi'inin hâlidir ki, umûr-i ârıziyyedendir. Ve süt leyyin ve müfîd olan bir gıdâdır. Nitekim Hak Teâlâ لَبْنَا خَالِصًا سَائِعًا للشاربين (Nahl, 16/66) buyurur.

Ma'ûm olsun ki, rü'yâ üç nevi' üzeredir. Birisine "keşf-i mücerred," diğerine "keşf-i muhayyel" ve üçüncüsüne "hayâl-i mücerred" derler. "Keşf-i mücerred" görülen rü'yânın hâl-i yakazada aynen zuhûrudur. / Bu nevi' rü'yâ ta'bîre muhtâc değildir. Nitekim لَقَدْ صَدَّقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الْوُحْيَ بِالْحَقِّ (Feth, 48/27) âyet-i kerîmesinde beyân buyrulduğu üzere (Sav) kendilerini başlarını tıraş etmiş oldukları halde Mescid-i Harâm'a dâhil olmuş gördüler. Altı sene sonra aynen zuhûr etti.

İkincisi "keşf-i muhayyel"dir. Bu nevi' rü'yâ ta'bîre muhtâcdır. Ve rü'yâ ta'bîrinde bir kâide yoktur. Yûsuf (as) hakkında olduğu gibi, ta'bîr-i rü'yâ ilmi mevhibe-i ilâhîdir. Ta'bîr-i rü'yâ ale'l-ekser ma'nâda görülen sûretin ma'nâsından âlem-i şehâdetteki suverden bir sûret-i münâsibeye intikâl etmek sûretiyledir. İşte hadîs-i şerifte beyân buyrulan sütün "ilim" ile te'vîli bu nevi'dendir.

Üçüncüsü "hayâl-i mücerred"dir. Bu rü'yâ hâl-i yakazada râînin di-mâğına müntakîş olan suver-i süfliyyenin rûhuna in'ikâsından ibârettir ki, aslâ te'vîli ve ta'bîri yoktur. Buna "adğâs-i ahlâm" dahi derler. Türk-çesi "perîşân rü'yâ" demek olur. Meselâ bir kimse hâl-i yakazada bir ka-dına mübtelâ olur. Uyuduğu vakit onun hayâli zâhir olarak ihtilâm vâkı' olur. Veyâhut tuzlu taâmlar ekl eder. Uyku içinde şiddet-i atş hâsıl olur. Akar sular ve çeşmeler görür. İşte etibbânın bahse ettikleri rü'yâ bu üçüncü nevi' rü'yâdır. Onlar iki evvelki rü'yâdan gâfildirler.

Ey seyyid-i kerîm! Sana Hak Sübhânehû hazretlerinin bâdiye-i mülkünde, onun hükm-i tedbîri üzerinde Allah ile berâber olmak ve gı-

dâ-i ervâhın isticlâbından taksîr etmemek lâıyk / olur. Zîrâ sen ondan ziyâdenin talebiyle me'mûrsun. Muhakkak ervâh ilimden aslâ doymaz. Ve biz bunu muhakkakan bildik. İmdi (Sav) Efendimiz "İki aç doymaz: Tâlib-i ilim ve tâlib-i dünyâ" buyurdular. Ve ulûmdan taht-ı kademinin ahz eylediği şeyi taleb etme! Ancak ondan, kendisine ifrâd eylediği kullarından ona tahsîs eylediği, rahmeti ve onlara hâs kıldığı ilmi taleb et! Ve o, ilm-i ledünnîdir. Zîrâ ulûm-i muâmelât her ne kadar latîf ve âlî olsa da, onların ulüvvü ve cemâli ve hüsnü ve letâfeti, nazar-ı aklının ve efkârın hükmü ile müdennes olan ulûm-i efkâra nazar iledir. Bu ise tavr-ı aklın verâsidir. Ve onun nûru eclâ ve mir'âtı asfâdır. Velâkin tahsîli amele mukârin olmayan ulûm-i ledünniyye istishâb-ı amel iledir. Ve ikisin arasındaki fark zâhirdir. Zîrâ ulûm-i a'mâle himem müteallıktır. Ve işte bunun için onun medâricinden bir medrec üzerine gelir. Ve o, ulûm-i saâdetdir. Ve bu benim sana tenbîh ettiğim ulûm, mahlûkun iktisâbiyle müdennes olmayan imtisâl-i mutlak üzerine mevkûf olan ulûm-i ledünniyyedir. Ve gerçi Hak onu müekkiddir. Velâkin Hak Sübhânehû'nun mir'ât-ı rûh üzerine tâlî' kıldığı latîfe-i kesb vâkı' olur. Zîrâ o, su'ûd-i ebhîre ve tevellüd-i şehâb haysiyyetiyle âlem-i hevâdan olan bir inbi'âs-ı süflîdir. Ve taht-ı anâsıra dâhil olan her bir şeye tağyîr müsâreât eder. Meğer ki onun sâhibi muvâzene üzerinde kaviyyü'l-muhâfaza ola. Harekât ve senkenât ve matâ'im ve meşâribde bununla / rûtbe-i i'tidâli muhâfaza eder. 640 İmdi bu takdirce onun için bu makâm hâlis oldukda saîd olur. Ve bu ulûm ise inâyetten nâşi bu hıfz-ı beşerîden bir şeye muhtâc olmaz.

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Bu hazret-i şehâdetde sana lâzım ve lâıyk olan şey budur ki, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin bâdiye-i mülkü olan bu âlem-i zâhir-i kesifte, onun hükm-i tedbîri üzerinde Allah ile berâber olmalısın. Ve ervâha mahsûs olan gıdâyı celb ve tedârik emrinde aslâ kusûr ve tekâsül etmemelisin. Bâdiye ve hâdırâ hakkındaki izâhât yukarıdaki bahislerde mürûr etmiş idi. Hak Teâlâ hazretlerinin bâdiye-i mülkü bu âlem-i şehâdetdir. Ve âlem-i şehâdetin devâm ve kıyâmına âid Hak Teâlâ'nın hükm-i tedbîri bî-nihâyedir. Bir kısmı şer' ile, bir kısmı akıl ile idrâk olunur. Binâenaleyh sen gerek cisminin ve gerek rûhunun kuvvet ve sıhhatine âid gıdâları bu tedbîrât-ı ilâhiyye sâyesinde ahz edersin. Ve sen bunları icrâ ederken Hak'la berâber olduğunu unutmazsın. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) ya'nî "Nerede olursanız olunuz, O sizinle berâberdir" buyrulur. Ve ehl-i hakikat içinde âlem Hakk'ın zâhiri ve âlemin Hak bâtınıdır. Beyt:

حق جان جهانست و جهان جمله بدن اصناف ملائکه حواس این تن
افلاك وعناصر ومواليد اعضا توحيد همین است و دگرها همه فن

Tercüme: “Hak cihânın cânıdır; ve cihân cümle bedendir. Asnâf-ı melâike ise bu tenin havâssidir. Eflâk ve anâsır ve mevâlid a’zâdır. İşte tev-hîd budur. Bunun gayri hep kesrettir.”

/ İmdi rûhun gıdâsı ilimdir. Ve sen o ilmin izdiyâdını taleb ile emr olundun. Zîrâ cenâb-ı risâlet-meâb Efendimiz’e وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا (Tâhâ, 20/114) hitâbı geldi. Ve bunun ümmetine de şâmil olduğu اطلبوا العلم من المهد الى طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة ve اطلبوا العلم ولو بالصين ve اللحد ahâdis-i şerîfe ile zâhirdir. Ve muhakkak ervâh aslâ ilimden doymaz. Ve biz bunun böyle olduğunu nefsimizde tahakkukan ve zevkan bildik. Zîrâ Şeyh-i Ekber Muhyiddin-i Arabî (kAs) efendimize gâlib olan ism-i hâss-ı ilâhî “Alîm” ism-i şerîfi olup âsâr-ı aliyyeleriyle zâhir ve bâhir olduğu üzere kendileri ulûm-i ledünniyyede bir bahr-i bî-pâyân idiler. Ve rûhun ilme doymadığına (Sav) Efendimiz’in من هو مان لا يشبعان طالب علم وطالب دنيا Efendimiz’in hadîs-i şerîfi delîl-i kat’îdir. Ve tâlib-i ilim ehl-i rûh ve tâlib-i dünyâ ise ehl-i nefistir. Birisi Hakk’ın mazhar-ı Cemâl’i ve diğeri de mazhar-ı Celâl’idir. Ve tecelliyât-ı cemâliyye ile celâliyyenin nihâyeti olmadığı için, her iki sınıf dahi doymak bilmezler. Ve ulûm iki kısımdır: Birisi âlem-i süfliden vârid olur ki, ona “ulûm-i zâhire” de denir. Ve diğeri âlem-i ulvîden vârid olur ki, ona da “ulûm-i bâtine” ve “ulûm-i ledünniyye” denir. Binâenaleyh sen ulûmdan taht-ı kademinin ahz eylediği şeyi taleb etme! Ya’nî âlem-i süfliden vârid olan ilim ile iktifâ etme! Ve ulûmdan ancak bir ilmi taleb et ki, Hak Teâlâ hazretleri kullarından ba’zılarını milyonlarca kulları arasından ayırıp rahmetini onlara muhtass kıldı. Ve bu rahmetin eseri olarak ilm-i ledünniyyi ona ihsân eyledi. İşte onlara mahsûs olan bu ilmi ve onun izdiyâdını taleb et! وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ (Bakara, 2/105). Zîrâ âlem-i süfliden ve taht-ı kademinden vârid olan ulûm-i muâmelât, her ne kadar latîf ve âlî ise de, onların ulüvvü ve cemâli ve hüsnü ve letâfeti, nazar-ı aklînin ve fikirlerin hükmü ile kirlenmiş olan ulûm-i efkâra göredir. Zîrâ efkâr ale’l-ekser / evhâmın taht-ı te’sîrindedir. Ve kuvve-i vâhime, efkârı meslek-i sedîdden inhirâf ettirip ıdlâl eder. Nitekim nazar-ı aklînin mahsûlü olan mesâlik-i felsefiyyedeki ihtilâfât meydandadır. Ve kezâ fûnündaki nazariyyât dahi aynı mes’elede ihtilâfa bâdî olagelmektedir. Bu ihtilâfât, nazar-ı aklînin ve efkârın kuvve-i vâhime ile müdenness olmasından başka bir şey değildir. Fakat âlem-i ulvîden vârid olan ulûm-i ledünniyye tavr-ı aklın verâsı olup Hakîm-i Zül-Celâl hazretleri cânibinden geldiği ve akıl ve efkârın dahli olmadığı için nûru parlak ve mir’âtı gâyet musaffâdır. Onun nûru parlak olduğu için, çeşm-i rûhu kör ve yalnız akıl gözü açık olan kimselerin, huffâş gibi gözlerini

kamaştırır. Bittabi' bakamadıkları bu ilmi inkâr edip, âlem-i süflînin zulûmâtını nûr zannederler.

İmdi bu ulûm-i ledünniyyenin tahsîli amele mukârin değildir; lâkin istishâb-ı amel ile olur. Ya'nî ulûm-i zâhiriyye gibi meşakkat-i tahsîl ile hâsıl olmaz. Velâkin buna nâil olanlar amel edenler arasında bulunur. Ve ulûm-i zâhire ile ulûm-i bâtına arasındaki fark zâhirdir. Zîrâ ulûm-i a'mâle himem taalluk eder. Ya'nî himmet masrûf olmayınca ulûm-i a'mâl tahsîl edilemez. Ve işte bunun için a'mâl himmetlerin medâricinden ve tarîklarından bir medrec ve tarîk üzerine hâsıl olur. Zîrâ himem mütefâvittir. Kiminin himmeti şedîd ve kiminin zaîf ve kiminin vasat derecede olur. Herhangi derecede olursa olsun, mâdemki a'mâl-i sâliha-i şer'iyyeye âid bir ilimdir, cümlesi ulûm-i saâdetdir. Binâenaleyh bu ulûmda mahlûkun kesbinin dahli zâhirdir. Fakat bu benim sana tenbîh ettiğim ulûm, mahlûkun iktisâbiyle, ri'yâ ve süm'a gibi sıfât-ı nefsânîyye ile müdennes olmayan imtisâl-i mutlak, ya'nî Hakk'a teveccüh-i kâmil, üzerine mevkûf olan ulûm-i ledünniyyedir. / Ve gerçi Hak abdini o ulûma sevk eder. Ve abd dahi Hakk'ın sevk eylediği bu tarîk üzerinde himmeti ile yürür ise de, burada Hak Sübhânehû'nun mir'ât-ı rûh üzerine tâlî' kıldığı latife-i kesb vâkî' olur. Ya'nî ulûm-i ledünniyye için abdin masrûf olan himmeti nazar-ı aklîsine ve efkârına müstenid değildir. Belki Hak Sübhânehû hazretleri onun mir'ât-ı rûhuna bir latife-i kesb aks ettirir. Abdin ameli ve hareketi de ona göre vâkî' olur ki, bu ancak ilhâm-ı ilâhîdir. Ve ilhâm-da ise evhâmın dahli ve te'siri olmaz. Nitekim enbiyâda bu hâle "vahy" derler. وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ (Necm, 53/3-4) Zîrâ ulûm-i zâhire gıdâ-yı cismânî sebebiyle dimâğ'a suûd eden ebhire ve semâ-yı dimâğda tevellüd eden sehâb haysiyyetiyle âlem-i hevâdan olan bir inbi'âs-i süflîdir. Bu gibi kimselerin nutku âlem-i hevâdandır, ilhâm tarîkıyla değildir. Beyt:

شعر شاعر همه بود تف سیر شعر عاشق بود همه تفسیر

Tercüme: "Şâirin şiiri tokluk harâretidir; âşıkın şiiri ise alâ-tarîkî'l-ilhâm tefsîr-i Kur'ân'dır."

İmdi taht-ı anâsıra dâhil olan her bir şey çabuk bozulur. Ve dimâğ ise gıdâ-yı cismânî vâsıtasıyla kuvvet ve sıhhat bulan bir şey olduğu için taht-ı anâsıra dâhildir. Binâenaleyh o da sür'atle bozulmağa müstaidir. Meğer ki onun sâhibi, sıhhat ve kuvvetinin muvâzenesini gâib etmemek için kaviyyü'l-muhâfaza ola. Harekât ve sekenâtında ve yiyeceğinde ve içeceğinde gâyet dikkat edip onun rütbe-i itidâlini muhâfaza eder. Mese-lâ vücûdunu çok it'âb etmez; ve nisyân verecek gıdaları yemez; ve tıbben dimâğa za'f verecek şeylerden ictinâb eder. / İşte bu takdirce dimâğını bu

sûretle hıfz eden kimse için ulûm-i zâhiriyyede bir makâm-ı hâlis takarur ettiği vakit saîd olur ki, bundaki taab ve külfet vâreste-i îzâhdır. Halbuki bu ulûm-i ledünniyye inâyet-i Hak'tan nâşî bu gibi külfetli hıfz-ı beşerîden bir takım tedbirlere muhtâc olmaz. Hattâ urefâdan birisine: "Kerâmet mi efdal, ma'rifet mi efdaldır?" diye sormuşlar. "Elbette ma'rifet efdaldır. Zîrâ kerâmet nakz-ı vuzû' ile zâil olur; dâimâ abdestli bulunmak lâzımdır. Ma'rifet ise gusle ihtiyâc hâlinde bile âriften münfekk değildir" demiştir. Zîrâ birisi amel ve diğeri inâyet-i Hak netîcesidir.

§ § §

O N Y E D İ N C İ B Â B

*İnsana Mevdû' Olan Esrârın Havâssı ve Sâlikin Ahvâlinde Ne Vech ile
Olması Lâyık Olacağı Beyânındadır.
Ve Ben Bu Bâba Muzâhâtı İdâ' Ettim. O Beş Bâb Üzeredir.*

§ §

/ Ey esrâr-ı guyûba müteattış olan ashâb-ı kulûb, ma'lûmunuz olsun! 646
Biliniz ki, vücûh-i izâfâtta her hangi bir vech ile olursa olsun, izâfet-i
teşrîf ve ihtisâstan veyâhut mülk ve istihkâktan bir şeyi bir şeye ancak
münâsebetinden nâşî izâfe ettim. Ve hiç bir delîl bir medlûle delâlet et-
medi; ve hiç bir râî bir mer'îyi görmedi; ve hiç bir sâmi' bir mesmû'u işit-
medi, ancak münâsebetinden nâşî vâkı' oldu. Şu kadar var ki, o ba'zan
zâhir olup kurbünden dolayı ma'rûf olur. Ve ba'zan gizlenip bu'dünden
dolayı mechûl olur. Ve o iki kısım üzerine olup zâhire ve bâtinedir. Zâ-
hire olanları, nazar ettikleri ve tahkik eyledikleri vakit, ehl-i zâhir ârif
olurlar. Bâtine ise, aslâ nazar ile bilinmez. Zîrâ onların ma'rifeti vehb-i
ilâhiye mevkûftur. Ve işte bu tavr-ı nübüvvet ve velâyettir. Ve ikisinin
arasındaki fazılda hafâ yoktur. Zîrâ Nebî (sav) metbû'dur; velî ona tâbî'
olup onun mişkâtından iktibâs eder. Ve münâsebet-i zâhireden bir nevi'
ile de tezâhür eder. Hitâb vâkı' oldu; ve mu'teddün-bih olan akâid sâbit
oldu da dediler ki: Allah mevcûddur, biz de mevcûduz. Eğer bizim vücû-
dumuza ma'rifetimiz olmasa idi, vücûdun ma'nâsını bilmez idik. Tâ ki /
muhakkak Bârî mevcûddur, diyebilelim. Ve kezâlik vaktâki bizde sıfat-ı
ilim halk olundu, onun için de ilmi isbât edip "O Âlim'dir" dedik; ve
hayâtı da bizim hayâtımız ile; ve sem'î ve basarî ve kelâmı asvâtımız ve
hurûfumuz ile değil, nüfûsumuzun kelâmı ile; ve kudreti ve irâdesi de
böyledir. Ve gınâ ve kerem ve cûd ve afv ve rahmetten sâir esmânın
kâffesi de böyledir. Onların hepsi bizim indimizde mevcûddur. İmdi
vaktâki nefsinî bize onlar ile tesmiye etti, biz onları taakkul ettik. Böyle
olunca onun bizde icâd eylediği şeyin gayrini taakkul etmedik. Ve bunun
mâadâsını o sebeple cihet-i selbden bildik. Ve o bunun gibi değildir.

Kıdem sıfat-ı isbât değildir. Ve onun ma'nâsı, ancak kendi vücûdunda onun evveli olmamaktır. Böyle olunca ilim, ondan nefy-i evveliyyete taalluk etti. Ve yine geride geçen gibi bildik ki, evveliyyet bizim indimizde mevcûd olan bir hakîkattir. Ve nefy dahi bizim indimizde, bizde onların vücûdundan sonra eşyânın fakdinden nâşî ma'lûmdur. Bir halden bir hâle ve bir mekândan bir mekâna ve bir nazardan bir nazara intikâlimiz onu izâh eder. Binnetice biz hakikat-i nefyi ve hakikat-i evveliyyeti ârif olduk. Ba'dehû nefyi evveliyyete haml ettik ve Hakk'ı onlar ile vasf eyledik. Ve o sıfat-ı selbdir. Ve bir şey muhakkak nazîri ve zıddı ile bilinir. Ve (As) Efendimiz من عرف نفسه عرف ربه ya'nî "Nefsini bilen Rabb'ini bildi" buyurdu da onun için bizde sıfattan halk olunan şeyi isbât etti, gayrı değil. İşte bu bir ma'rifettir. Ve onun bizden mümtâz olduğu ma'rifet-i selb bâkî kaldı. Böyle olunca kendileriyle bizim hudûsümüz ve ubûdiyyetimiz ve ademden vücûda ihrâcımız sâbit olan sıfatı ahz eyledik; ve ondan onları nefy eyledik. Ve onun için indimizde muayyen bir sıfat-ı isbât bulmadık ki, O'nu onunla bilelim. Lâkin biz onu bir hüküm / üzerine biliriz ki, biz onun üzerinde değiliz, onun için sâbittir. İmdi bu münâsebet olmasa idi, bizim için akîde sâbit olmaz idi. Ve biz aslâ onu ârif olmaz idik. Bundan sonra biz O'nu her ne kadar vasf ettiğimiz şeyle bildik ise de, muhakkak bu sıfatı bizim hakkımızda âfât ve ezdâd ta'kîb eder. Halbuki onun hakkında bâkidir; onları bir zıd ve âfet ta'kîb etmez. Ve biz bunu onların üzerinde iki veyâ daha ziyâde zamanda bakamız ile bildik. Böyle olunca biz sıfat-ı bakâyı ârif olduk. Ve onu bu sıfat-ı nezihe-i mukaddeseye sâhib yaptık. Ve bu bâb uzundur. Ve biz onu açık olarak *Eşbâh-ı Cedâvil*^(*) kitabımızda izâh eyledik. Ve o bir kitâb-ı şerîftir ki, biz onda maârifî efhâma takrîb için eşkâl ile beyân ettik. İşte bu münâsebet-i zâhireden ve hazret-i ilâhiyedeki muzâhâttan bir kısımdır.

Bu on yedinci bâb, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin اِنَّا عَرَضْنَا (Ahzâb, 33/72) ya'nî "Biz emâneti göklere ve yere ve dağlara arz ettik. Onlar onu yüklenmekten ibâ ve ondan havf ettiler. Ve onu insan yüklendi" âyet-i kerîmesinde beyân buyurduğu üzere, bu vücûd-i insâniye idâ' buyurduğu esrârın hâssalarını ve sâlikin bu emânet-i mevdûaya hiyânet etmemiş olması için ahvâlinde ne vech üzere olması lââyık olacağını beyân eder. Ve insanın iki vechi olup biri Hakk'a ve biri halka mukâbil bulunduğundan, bu bâbda insanın her iki cihete olan muzâhâtını, ya'nî mukâbelesini ve

(*) Bu kitabın adı *İnşâü'l-Cedâvil* olmalıdır. (bkz. Nyberg neşri, s. 209). Zâten şârih de biraz ileride bu cümlelerin şerhinde *Eşbâhü'l-Cedâvil* adlı kitabı görmediğini söylemektedir. Şârihin kullandığı nüshada bir istinsah hatâsı olduğu anlaşılmaktadır. [M. T.]

mümâseletini ve tenâzurunı, beyân eyledim. Ve bu on yedinci bâb beş bâbı muhtevî olup bu bâbların her birisi bu kitabın bir bâbı mesâbesindedir. Şu halde bu *Tedbirât-ı İlâhiyye* kitabı bu beş bâb ile berâber cem'an yirmi iki bâb üzerine müretteb olmuş olur.

/ Ey nazar-ı hissîden gâib olan ve esrâr-ı ilâhiyyeye susamış bulunan kalb sâhibleri, ma'lûmunuz olsun! Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bu bâbda beyân buyurduğu esrâr ve hakâyıkı, ashâb-ı kulûba hitâb ediyor. Ve ashâb-ı kulûb ahkâm-ı tabîiyye ve sıfât-ı hayvâniyyede müstağrak olan kimseler değil, bu gibi esrârı kabûle müstaid olan urefâ-yı ilâhiyyedir. Binâenaleyh "kalb" ancak onların kalbidir. Gayr-ı ârifin kalbine "kalb" denilmesi mecâzendir, hakikaten değildir. Beyt:

دل یکى منظرست رمانى خانه دیورا چه دل خوانى
آنکه دل نام کرده بجاز رو به پیش سگان کوی انداز

Tercüme: "Kalb dediğimiz şey, rabbânî olan bir mahall-i temâşâdır. Sen şeytanın evine niçin kalb diyorsun. O senin mecâzen kalb tesmiye ettiğin şeyi, git de mahalle köpeklerinin önüne at!"

Ve Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerim'de *إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ* (Kâf, 50/37) ya'nî "Bu Kur'ân'da kalb sâhibi olan kimse için pend ve nâsihat vardır" buyurur. Kalbe âid hakâyık ve maârif, Hz. Şeyh-i Ekber (ra) efendimizin *Fusûsu'l-Hikem*lerinde "Hikmet-i kalbiyye"de beyân olunmuştur.

İmdi biliniz ki, izâfet-i teşrîf ve ihtisâs veyâ izâfet-i mülk ve istihkâk gibi vücûh-i izâfâtın her hangi bir vech ile olursa olsun, bir şeyi bir şeye izâfe ettiğim vakit, bunu ancak aralarında bir münâsebet mevcûd olduğu için ederim. Meselâ "abdül-Hâlık" dersem, "abd" ile "Hak" arasında hâlikîyyet ve mahlûkîyyet münâsebetleri mevcûd olduğundan, "Hâlık"ı "abd"e izâfe ederim. Bu, izâfet-i teşrîf olur. Ve "Hâtemü'n-nebiyyîn" denildiği vakit, "nübüvvet"in "hâtemiyyet"i (Sav) Efendimiz'e tahsîs / edilmiş olduğundan bu izâfet "izâfet-i ihtisâs" olur. Ve kezâ Kur'ân-ı Kerim'de *لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى* (Tâhâ, 20/6) buyrulması Hak hakkında "izâfet-i mülk" olur. Ve kezâ *أَعَدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ* hadîs-i kudûsinde sâlih kullar için ihzâr buyrulan "göz görmedik ni'metler" onlara olan "izâfet-i istihkak"tır. Ve bu izâfetlerin cümlesinde birer münâsebet vardır. Ve yine böylece her bir delîl ile medlûl; ve her bir râî ile mer'î; ve her bir sâmi' ile mesmû' aralarında mutlaka bir münâsebet mevcûddur. Meselâ ziyâ, kendi menba'ının vücûduna delîldir. Ve kezâ zıll, zî-zıllın vücûduna delîldir. Ve bu deliller ile medlûller arasındaki münâsebet zâhirdir. Ve şiddet-i kurbun-

dan dolayı ma'rûf ve ma'lûm olup muhtâc-ı îzâh değildir. Ve kezâ bir kimse bir şeyi görürse veyâ işitirse, ancak münâsebetten dolayı görür ve işitir. Meselâ bir kalabalık arasında bir kimse refikını arasa, o kalabalığı teşkil eden eşhâsın hiç biri o kimsenin nazarını işgâl etmez. Vaktâki o eşhâs arasında refikı zâhir olur, gözü ancak onu görür. Zîrâ o kimse ile o efrâd-ı kesire arasında bir münâsebet yoktur. Onun münâsebeti ancak refikı ile. Ve işitilen kelâmlar dahi böyledir. Şu kadar var ki, bu münâsebet ba'zan zâhir olup kurbundan dolayı ma'rûf ve ma'lûm olur. Ve ba'zan hafî olduğundan bu'dünden dolayı meçhûl olur. Münâsebet-i zâhire ve karîbe bâlâdaki misaller ile tavazzuh etmiştir.

Münâsebet-i hafîyye ve baîdeye gelince, meselâ bir kimse bir çok ehîbbâsı arasında ba'zılarına ziyâde muhabbet eder. Hiç şübhe yoktur ki, bu muhabbet bir sebep-i hafîye müsteniddir. Bunu o kimsenin kendisi de îzâh edemez. Ancak tedkikât-ı amika neticesinde bu hafâ mertebe-i akıldâ zâhir olur. Veyâhut bu muhabbet bir nisbet-i baîdeden neş'et eder. Meselâ muhabbet ettiği kimse vâsıtasıyla muhibb kendisi için maddî veya ma'nevî bir fâide tahayyül eder. Bu ise bir nisbet-i baîdedir. / Bu zikr olunan münâsebet zâhire ve bâtine olmak üzere iki kısımdır. Münâsebet-i zâhire bâlâda zikr olunan misâllerden anlaşılacağı üzere, nazar-ı aklî ve hissî ve tedkik ve tahkik-ı fikrî vâsıtasıyla ehl-i zâhir tarafından bilinebilir. Fakat münâsebet-i bâtine aslâ bu vâsıtalar ile bilinmez. Çünkü bu münâsebatın ma'rûfiyyeti vehb-i ilâhiye mevkûftur. Ve zîrâ esrâr-ı ilâhiyye cümlesindendir. Ve işte bu ma'rifet tavr-ı nübüvvet ve velâyettir. Ve bu iki tavır arasındaki farkta hafâ olmadığından îzâha lüzûm yoktur. Ancak bu farkın düstûr-i esâsîsini beyânen deriz ki: Nebî (sav) Efendimiz metbû'dur. Velî ise zâhiren ve bâtinen ona tâbî olup onun mişkâtından iktibâs eder. Ve bu münâsebet-i bâtine bize münâsebet-i zâhireden olan bir nevi' ile de tezâhür edebilir. Ve işte münâsebet-i zâhireden bir nevi' ile tezâhür eden münâsebet-i bâtineye mebnî fasl-ı hitâb, ya'nî hükm-bi's-şuhûd, vâkı' oldu. Ve binnetice mu'teddünn-bih olan akâid sübût buldu da urefâ-yı ilâhiyye dediler ki: "Allah mevcûddur, biz de mevcûduz. Eğer bizim vücûdumuza ma'rifetimiz olmasa idi, vücûdun ma'nâsını bilmez idik. Tâ ki muhakkak Bârî Teâlâ mevcûddur diyebilelim!"

Ma'lûm olsun ki, bir "vücûd," ya'nî "varlık" mefhûmu, bir de "adem," ya'nî "yokluk" mefhumu vardır. Bu iki mefhûm yekdiğerinin zıddıdır. "Vücûd" aslâ "yokluk" kabûl etmediği gibi, "adem," ya'nî "yokluk" dahi ebedî varlık kabûl etmez. Ta'bîr-i diğlerle ne var yok olur, ve ne de yok var olur. İmdi biz kendi vücûdumuza ve muhîtimizdeki eşyânın vücûduna nazar ettiğimiz vakit "varlık" ma'nâsını idrâk ederiz. Biz kendi "vü-

cûd"umuzu idrâk edince deriz ki: "Yoktan var çıkmaz; var ancak vâdan çıkar. Binâenaleyh bizim vücûdât-ı izâfiyyemiz vücûd-i hakîkiden / zuhûr etmiştir. Böyle olunca vücûd-i hakîkî sâhibi olan Allah Teâlâ hazretleri mevcûddur." İmdi bu hüküm eserden müessire intikâl sûretiyle verilmiş bir hüküm olur. Ve kezâ kendi "vücûd"umuza nazar edip, onda sıfat-ı ilmi müşâhede ederiz de deriz ki: "Mâdemki biz var olan vücûd-ı hakîkiden zuhûr ettik; ve mâdemki bizde sıfat-ı ilim mevcûddur; böyle olunca sıfat-ı ilim dahi yoktan var olmadı, belki vâdan var oldu. Binâenaleyh bu sıfat vücûd-i hakîkide mevcûd idi ki, eseri bizde zâhir oldu. Şu halde Allah Teâlâ Alîm'dir." Ve kezâ hayât-ı ilâhiyyeyi hayâtımızla ve onun "sem"'ini ve "basar"'ını sem'imiz ve basarımız ile böylece idrâk ederiz. Ve kezâ O'nun "kelâm"'ını, bizim asvâtımız ve ağzımız ve dudaklarımız ile telaffuz ettiğimiz hurûf ile değil, belki nefis-i nâtıkamızın kelâmı ile idrâk eyleriz. Zîrâ insan harf ve savt ile tekellüm etmeyip zâhiren sâkit bir halde bulunsa da, bâtında bî-harf u savt tekellüm eder. Biz buna "içinden söylemek" deriz. Ve kezâ Hak Teâlâ'nın "kudret"'ini ve "irâde"'sini, kendi kudretimiz ve irâdemiz ile idrâk ederiz. Ve kezâ "gınâ" ve "kerem" ve "cûd" ve "afv" ve "rahmet" gibi sâir esmânın kâffesini kendimizde müşâhede etmekle, bunların vücûd-i hakîkî-i Hak'ta mevcûdiyyetine hüküm ederiz.

İmdi vaktâki Hak Teâlâ hazretleri kendi nefsinin ve zâtının bize bu sıfât ve esmâ ile tavsîf ve tesmîye etti ve biz bunları kendi nefsimizde de bulduk; binâenaleyh biz onları zevkan taakkul ettik. Ve bizim taakkul ettiğimiz sıfât ve esmâ, ancak onun bizde icâd ettiği şeylerdir. Bizde icâd etmediği şeyleri taakkul etmedik. Ve bizde icâd ettiği şeylerin mâadâsını, selb ve nefy cihetinden bildik. Ve sıfat-ı sübûtiyye sıfat-ı selbiyye gibi değildir. Meselâ "kıdem" sıfat-ı isbât değildir. / Çünkü "kıdem" dediğimiz sıfatın ma'nâsı, ancak kendi vücûdunda onun evveli olmamaktır. Binâenaleyh bizim ilmimiz, vücûd-i Hak'tan evveliyetin selb ve nefyine taalluk etti de, bu ilme istinâden "vücûd-i Hakk'ın evveli yoktur" dedik. Ve yine bizde mevcûd olan sıfatlar gibi, bildik ki, "evveliyet" bizim indimizde mevcûd olan bir hakîkattir. Ve efrâd-ı insâniyyeden her birinin vücûdunun bir evveli vardır. Bu sebeple biz evveliyetin ne demek olduğunu zevkan biliriz. Ve vücûdât-ı izâfiyyeden her birinin böyle evveli olduğu gibi, bir de âhiri vardır. Ve evveliyetle muttasıf olan eşyâdan her birinin âhiri gelince biz o eşyâyı nazarımızdan gâib ederiz. Binâenaleyh nazarımızda müsbet iken menfî olur. Ve kezâ sâbit olan bir hâlimiz bizden meslûb ve menfî olup yerine diğer bir hâl gelir. Ve bir mekânda sâbit olduğumuz halde oradan intikâl edip yeni bir mekâna geliriz. Evvelki mekân menfî olur. Ve kezâ bir nazardan bir nazara intikâl ederiz. Evvel-

ki nazar menfî olur. İşte bu ahvâl bize nefyin ne demek olduğunu izâh eder. Binnetice biz hakikat-i nefyi ve hakikat-i evveliyeti zevkan ârif oluruz. Bu ma'rifetten sonra nefyi evveliyete haml ederek vücûd-i Hakk'ı onlar ile vasf ederiz. Ve bu sıfat, sıfat-ı selb olur. Ve bir şey muhakkak nazîri ve zıddı ile bilinir. Nitekim الاشياء تنكشف باضدادها düstûru meşhûr dur. Bu hakikate binâen sıfât-ı sübûtiyye zıddı olan sıfât-ı selbiyye; ve sıfât-ı selbiyye de zıddı olan sıfât-ı sübûtiyye ile ma'lûm olur. Ve "kadîm" zıddı olan "hâdis" ile ve "hâdis" zıddı olan "kadîm" ile anlaşılır. Ve Peygamberimiz (sav) bu hakikate mebnî "Nefsini bilen, Rabb'ini bildi" buyurdu da, bizim vücûdât-ı izâfiyyemizde sıfâttan halk olunan şeyi, vücûd-i hakikî-i Hak için / isbât etti; başka sıfatı isbât etmedi. Zîrâ biz vücûd-i hakikîye nazaran cüz' mesâbesinde olan vücûdumuzdaki sıfâta muttali' olunca, küllümüz mesâbesinde olan vücûd-i hakikîde de o sıfatların vücûdunu idrâk ederiz. Nitekim tafsîli yukarıda geçti. İşte bu bir ma'rifettir. Bu ma'rifet-i isbâtattan sonra vücûd-i hakikî-i Hakk'ın bizden mümtâz olduğu ma'rifet-i selb bâkî kaldı. Ve ma'rifet-i selbe vusûl için dahi bizim kendileriyle hudûsümüz ve ubûdiyyetimiz ve ademden vücûda ihrâcımız sâbit olan sıfatları aldık. Ve vücûd-i hakikîden bu sıfatları nefy ettik. Ve bu ma'rifet-i selb hakkında Hak için indimizde muayyen bir sıfat-ı isbât bulmadık ki, Hakk'ın o sıfatını bizdeki o sıfat ile bilelim. Binâenaleyh bizim bu ma'rifetimiz, ma'rifet-i zevkiyye değil, belki ma'rifet-i hükmiyyedir. Çünkü biz bu ma'rifet-i selbi bir hüküm üzerine biliriz ki, o hüküm üzerinde bizliğimiz (?) yoktur. Ve bu hüküm ancak onun için sâbittir. Meselâ biz deriz ki: Bizim vücûdumuz hâdisdir; Hakk'ın vücûdu ise hâdis değildir. Ve biz abdiz; Hak ise Ma'bûd'dur. Ve bizim vücûd-i izâfimiz ezelde ademde idi; O'nun vücûd-i hakikîsi ise ezelde ma'dûm olmayıp mevcûd idi. İmdi sıfât-ı sübûtiyyede bizim hayâtımız, ilmimiz, sem'imiz, basarımız, irâdemiz, kudretimiz, kelâmımız Hakk'ın hayâtına, ilmine, sem'ine, basarına, irâdesine, kudretine, kelâmına muzâhî ve mukâbil oldu. Ve kezâ sıfât-ı selbiyyede dahi bizim hudûsümüz O'nun kîdemine ve ubûdiyyetimiz ma'bûdiyyetine ve bizim ihtiyâcımız O'nun samediyetine ve me'lûhiyyetimiz O'nun ulûhiyyetine mukâbil ve muzâhî oldu. Eğer bu münâsebet ve muzâhât olmasa idi, bizim için Hak hakkında

655

akîde sâbit olmaz idi. Ve biz aslâ O'nu ârif olmaz idik. Binâenaleyh / biz nefsimizi bilmekle Hakk'ı bilmiş oluruz.

Bu beyânâtta sonra deriz ki, biz Hakk'ı her ne kadar kendimizi vasf ettiğimiz şeyle bilir isek de, hiç şübhe yoktur ki, bizdeki bu sıfatı âfât ve ezdâd ta'kîb eder. Meselâ hayâtımız mevt dediğimiz âfet ile munkatı' olur ve zıddına mübeddel olur. Ve dimâğımıza bir âfet ve illet târî olunca ilmimiz cehle tebeddül eder. Ve sıfât-ı sâiremiz dahi böylece birer âfet netî-

cesinde zıddına münkalib olur. Halbuki Hak hakkında bu sıfatlar bâkîdir. Onun hayâtı mevte ve ilmi cehle ve sem'î sameme ve basarı amâya ve kudreti acze ve irâdesi sekteye mübeddel olmak ihtimâli yoktur. Zîrâ onları bir zıd ve âfet ta'kib etmez. Ve biz bunun böyle olduğunu bizim o sıfatların üzerinde iki veyâ daha ziyâde zamanda bakamız ile bildik. Ya'nî bu sıfatların bizde zuhûr-ı âsârı, ancak bizim vücûdât-ı izâfiyyemizin bakâsıyla mümkün olduğunu zevkan bildik ve müşâhede ettik. Böyle olunca biz Hakk'ın sıfat-ı bakâsını da ârif olduk; ve Hakk'ı bu sıfat-ı nezîhe-i mukaddeseyle sâhib yaptık. Ve bu sıfat dahi Hak ile bizim aramızda bir münâsebet ve tekâbüldür. Ve bu münâsebet ve muzâhât hakkındaki bâb uzundur. Ve biz onu açık olarak *Eşbâhü'l-Cedâvil* [*İnşâü'l-Cedâvil*] ismindeki kitabımızda izâh eyledik. Ve o bir kitâb-ı şeriftir ki, biz onda ma'rifet-i muzâhâtı efhâma takrîb için eşkâl ile beyân ettik.

Bu şârih-i hakîr ü zelil cenâb-ı Şeyh (ra) hazretlerinin bu kitâb-ı mü-nîfini görmedim. Eğer mütâlaa nasîb olsa idi, burada beyânât-ı alîyyelerinin esâsına âid ma'lûmât-ı mücmele / derci mümkün olurdu. Maahâzâ cenâb-ı Şeyh (ra) hazretlerinin bu babdaki beyânât-ı alîyyeleri alâ-kadrîl-istitâa açık bir sûrette şerh edildi. İşte yukarıda izâh olunan beyânât, münâsebet-i zâhireden ve hazret-i ilâhiyedeki muzâhât ve mukâbelât ve mümâselât ve mütenâzırâtan bir kısımdır. Bunları anlayanlar sıfât-ı sâireyi de ona tatbikan ârif olurlar. V'Allâhü'l-hâdî!...

Ve münâsebet-i bâtineye gelince, onun hakkında seni nefsine tevkil eyledik. Zîrâ o, mücâhedât sebebiyle müşâhedâtta idrâk olunur. Ve bizim için insan ile âlem arasında olan muzâhât-ı sâniyye bâkî kaldı. Biz kitaplarımızın çoğunda onun hakkındaki kavli bast ettik. Burada dahi, onun külliyyâtını ve ecnâsını ve kendilerinin gayrinde te'sîri olan onların ümerâsını hâvî olarak bir fasl-ı karîb-i câmi'i, o cinsten zikr ederiz. / Ve eğer bu kitabımızda, işâret ve tenbîh tarîkını kasd etmese idik, sûret-i eflâk ve onların tertîbi üzerine onun için devâir temsîl eder ve âlemde her bir felek için bu felekin hâssıyyeti ile, insandan ona tekâbül eden şeyi gösterir idik.

Münâsebet-i zâhire bâlâda zikr ve izâh edilmiş idi. Münâsebet-i bâtineye gelince bunu aklen ve hissî ve fikren bilmek ve anlamak mümkün değildir. Bu münâsebet ancak kişinin kendi nefsinde vâkı' olan bir hâl olduğu için biz bu husûsta seni nefsine havâle ettik. Zîrâ o münâsebet kişinin nefs-i hayvâniyyesine karşı olan mücâhedât-ı mütenevvîası sebebiyle, cânib-i Hak'tan ihsan olunan müşâhedâtta idrâk olunur. Nefs-i hayvâniyyesinin ahkâm ve te'sîrâtı altında zebûn olan kimseler, bunu inkâr ederler. Onlar *يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ* (Rûm,

30/7) hükmüne mâ-sadaktırlar. Meselâ müddet-i ömründe rü'yâ görmemiş olan bir adam farz edilse, ona rü'yâ denilen bir hâl olduğundan bahs edildiği vakit taaccüb ve belki de inkâr eder. Ve rü'yânın vücûdunu, nefsinde müşâhede etmemiş olan bu münkire karşı, isbât ve ızhâr mümkün değildir. Münkir-i rü'yâ, bunu ancak kendi nefsinde müşâhede ettiği vakit tasdik eder. Binâenaleyh münâsebet-i bâtineyi burada ızâh mümkün olmadığından, bu husûsta sükûtu ihtiyâr ettik. Ve yukarıda Hak ile insan arasındaki tekâbül ve tenâzura âid münâsebat-ı zâhire ızâh edilmiş olduğundan, şimdiki halde bizim için insan ile âlem arasındaki münâsebat-ı zâhireye âid ikinci muzâhât ve tekâbül ve tenâzur ve temâsül bâkî kaldı. Biz kitaplarımızın çoğunda, insan / ile âlem arasındaki muzâhâta âid beyânâtı bast eyledik. Burada dahi o muzâhâtın külliyyâtını ve ecnâsını ve kendilerinin gayrinde te'siri olan bu muzâhâtın âmirlerini hâvî olarak bir fasl-ı karib-i câmi'i zikr ve beyân edeceğiz. Ve eğer bu kitabımızda işâret ve tenbîh tarîkını kasd ve ihtiyâr etmemiş olsa idik, eflâkin sûretini ve onların tertibini müş'ır olmak üzere dâireler tasvîr ve temsîl eder idik. Ve âlemde her bir felek için, bu felekin hâssıyyeti ile insandan o feleke ve onun hâssıyyetine tekâbül eden şeyi gösterir idik.

Ve halkın cümlesi avâlim-i erbaa üzerinde devr eder ki, "âlem-i a'lâ" ve "âlem-i istihâle" ve "âlem-i 'imâret-i emkine" ve "âlem-i niseb"dir. Ve bu avâlimden her birinin bir gâyesi vardır. İmdi âlem-i kebîrden âlem-i a'lânın muhtevî olduğu şeyin kâffesi yirmi hakîkattir. Ve âlem-i istihâle on beş hakîkattir. Ve âlem-i 'imâret-i emkine dört hakîkattir. Ve âlem-i niseb on hakîkattir. Ve onların hepsi insanda mevcûddur. Ve bunlar ümmehâttır ki, kırk dokuz hakîkattir. Ve insan da böyledir.

/ Ya'nî halkın hey'et-i mecmûası külliyyâtı i'tibâriyle dört âlem üzerine binâ edilmiş ve onun üzerinde dönmekte bulunmuştur. Bunlardan biri bidâyet-i hilkatten i'tibâren arza nisbeten vâkı' olan merâtib-i hal-kiyye olup "âlem-i a'lâ" tesmiye olunur. Bu ulüvv, ulüvv-i maddî ve ma'nevîyi şâmilidir. Meselâ hakikat-i külliyye-i muhammediyyeden i'tibâren arzın tekevvününe kadar olan vücûd-i mutlakın merâtib-i ma'nevîyye ve maddiyyesi "âlem-i ulvî" olduğu gibi, arzın tekevvününden sonra vücûd bulan ve arza nazaran semâ ve fevk addolunan ecrâm-ı süfliyyeden Zühre ve Utarid ve Kamer dahi "âlem-i ulvî" i'tibâr olunmuştur. Binâenaleyh bu i'tibârât hey'et-i cedîde ulemâsının nokta-i nazarına göre vâkı' olan bir taksîm değildir. Zîrâ hey'et-i cedîdeye nazaran Zühre ve Utarid ecrâm-ı süfliyyeden olduğu gibi, Kamer dahi Arz'ın peykidir. İmdi bu muhâlefet-i nazar bu iki i'tibârdan her birinin ibtâlini icâb etmez. Meselâ mevsim-i baharda açılmış bir güle nazar eden bir şâir ve bir nebâtât

âlimi ve bir kimyâger ve bir bağbân başka başka nazarlar ile bakar. Ve her biri kendi ilmi dâiresinde mütefekkir olur. Halbuki bunların herbiri kendi tefekkürâtında musibtir. Birisinin diğerinin fikrini cerh etmeğe hakkı yoktur. İşte hey'et hakkında muhakkıkîn ile ehl-i fennin nazarları da böyledir. Nitekim sırası düştükçe muhtasaran îzâh olunur.

İkinci âlem “âlem-i istihâle”dir. Bunlar da Arz'ı muhît olan “felek-i esîr” ve “felek-i harâret ve “felek-i havâ” ve “ felek-i mâ ” ve “felek-i türâb” ilh...dir

Üçüncü âlem, “âlem-i ‘imâret-i emkine”dir. Bunlar dahi “kuvâ-yı tabîiye,” “nebât,” “hayvân,” “cemâd”dır.

Dördüncü âlem “âlem-i niseb”dir. Bunlar da “makûlât-ı aşere” tesmiye olunan “araz,” “keyfe,” / “kemm,” “zaman,” “izâfet” ilh...dir. 660

İmdi hakikat-i muhammediyyeden itibâren âlem-i kebîr tesmiye olunan manzûme-i şemsiyyemizin “âlem-i a'lâ”sının muhtevî olduğu şeyin kâffesi yirmi hakîkattir. Bunları muhakkıkîn hazarâtı kitablarında bir çok mahallerde beyân etmişlerdir. Ez-cümle *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin cild-i evvelinde ve İbrâhîm Hakkı hazretlerinin *Ma'rifet-nâme*'sinde ve Lâhicî'nin *Gülşen-i Râz Şerhi*'nde ve Mahmûd Şebüsterî'nin *Mir'ât-ı Hakâyık*'inde mufasssalan münderiçtir. Ve Hz. Şeyh-i Ekber (ra) dahi âtîde insan ile âlem arasındaki muzâhâtı beyân sırasında îzâh ederler.

Ve âlem-i istihâle on beş hakîkattir. Ve âlem-i ‘imâret-i emkine dört hakîkattir. Ve âlem-i niseb on hakîkattir. Ve zübde-i mahlûkât olan insanda bu hakâyıkın hepsi mevcûddur. Zîrâ insan âlem-i kebîrin bir cüz'üdür. Ve her küllün cüz'ü, o küllün ahkâm ve evsâfını câmi' olacağında şübhe yoktur. Ve bu ta'dâd olunan olunan kırk dokuz hakîkat, ümmehât ve asıl olup onların fütû'u vardır. Ve insan dahi âlem-i kebîr gibi bu kırk dokuz hakîkati câmi'dir. /

İmdi âlem, halkının iktizâ ettiği şeyden nâşi, doksan sekiz hakîkate mahsûrdur. Ba'dehû insan âlem-i ekber üzerine, onun sebebiyle istihlâfı sâbit olan, kendisinde mebsûs sırr-ı ilâhî ve semâvât ve arzda olan şeyin teshîri ile ziyâde oldu. Binâenaleyh emrin kâffesi doksan dokuz geldi. Onları ihsâ eden kimse cennete dâhil oldu. Ve müheymin olan “yüz,” her bir şey üzerinde mütemmim oldu; ve o Hak'tır. İmdi vücûdun kâffesi “yüz”dür. Onlardan “ism-i a'zam” olan “yüz” mütemmimdir. Ve kezâlik cennet dahi yüz derecedir. Onlardan mütemmim olan yüz “cennet-i kesîb”dir ki onda naîm yoktur, ancak rû'yet vardır. Ve bir mü'min ve mahlûk için ona duhûl, ancak nazar vaktindedir; o hazret-i Hak'tır. Ve bu bir esrâr-ı acîbedir ki, mevcûdâtın menziletini bilmen için seni ona îkaz eyledik. Ve muhakkak nâr dahi yüz derecedir ki onlardan “derek-i hi-

câb" mütemmimdir. Ve o irtidâd ve rücû' vaktinde meşhedlerin mahallidir. Zîrâ o, kendisinden sukût ettiği derece mukâbili üzerinden, onun derekâtına / düşer. Binâenaleyh a'lâ-yı İlliyyîn "esfel-i sâfilîn"e tekâbül eder. Hak Teâlâ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (Tîn, 95/4) ya'nî "Biz insanı ahsen-i takvîmde yarattık" buyurur ki, ba'dehû ondan ahsen yoktur. ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ (Tîn, 95/5) ya'nî "Ba'dehû onu esfel-i sâfilîne reddeyledik" buyurur ki, ondan sonra ondan esfel yoktur.

Ya'nî âlem, hilkatinin iktizâ ettiği merâtib ve mezâhirden dolayı doksan sekiz hakikat dâiresinde mahsûrdur. Ve bu hakâyık kütüb-i muhakkîkînin çoğunda münderic olduğundan burada birer birer ta'dâd ve izâhı şerhin tatvîlini mûcib olur. Bu doksan sekiz hakikat külliyyât itibâriyledir; cüz'iyâtı nâ-mütenâhîdir. Ve insan, âlem-i ekberin zübdesi olduğundan bu hakâyıkın kâffesini câmi' olmakla berâber, kendisinde âlem-i ekberde olmayan bir şey dahi vardır ki, o da kendisinde mebsûs olan sırr-ı ilâhîdir. Ve bu sırr-ı ilâhî te'sîriyle semâvât ve arzda olan şeylere mutasarrıf olmasıdır. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً مِنْهُ (Câsiye, 45/3) ya'nî "Semâvât ve arzda olan şeyleri Hak Teâlâ size müsahhar kıldı." Ve insanda mebsûs olan sırr-ı ilâhî emânet-i ilâhiyyedir ki, o emâneti âlem-i ekberin taayyünü kabûle müsâid olmadı. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur: إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ (Ahzâb, 33/72). İnsanın isti'dâd-ı zâhirî ve bâtinîsi, ya'nî isti'dâd-ı mec'ûlû ve gayr-i mec'ûlû, bu emâneti kabûle müsâid olduğu için, onu yükledi. Binâenaleyh emr-i zuhûrun kâffesi doksan dokuz hakikat dâiresine mahsûr oldu. Ve bu hakâyıkı ihsâ eden kimse / cennete dâhil oldu.

Ma'lûm olsun ki, esmâ-i ilâhiyye külliyyâtı itibâriyle doksan dokuzdur. Âlem-i ekber doksan sekizinin mazharıdır. Ve insân-ı kâmil ise doksan dokuzunun mazharıdır. Binâenaleyh insân-ı kâmil her bir ismin ahkâmı tahtında istitâr eder ve kendisinde o ismin ahkâm ve âsârı zâhir olursa, o ismi ihsâ etmiş olur. Zîrâ "cennet" "setr" ma'nâsınadır. Ve bu ihsâ ihsâ-yı fiilî ve zevkidir. Esmâ-i hüsnâyı kavlen ihsâ eden kimseler, her ne kadar ecir ve mükâfata nâil olurlar ise de, hayât-ı dünyeviyyede bu cennet-i 'âcile dahil olamazlar. Meselâ insân-ı kâmil, "Muhyî" isminin ahkâmında istitâr ettiği vakit, ölüyü diriltir; ve "Mümît" isminin ahkâmında istitâr ettiği vakit diriye öldürür. Ve kezâ "Hâlık" isminde müstetir olunca halk eder. Nitekim Îsâ (as)'dan ve sâir enbiyâ-yı ızâm ve evliyâ-yı kirâmdan menkuldür. Ve müheymin olan "yüz" her bir şey üzerinde mütemmim oldu. Ve o müheymin olan "yüz" Hak'tır. Böyle olunca

vücûd ve varlık emrinin hey'et-i mecmûası yüz mertebe ve hakîkate bâliğ olur. Yüzüncüsü mütemmim olan "ism-i a'zam"dır. Ya'nî doksan dokuz esmânın kâffesini muhît ve cümlesine müsta'li olan bir isim daha vardır ki, o "ism-i a'zam"dır; ve o vücûd-i mutlak-ı Hak'tır. Zîrâ cemî'-i hakâyık ve merâtibin "Kayyûm"udur; ve bu hakâyık ve merâtib onunla kâimdir.

Ve kezâlik cennet dahi yüz derecedir. Ve bu cennetlerin mütemmimi olan yüzüncü cennet "cennet-i kesîb"dir ki, o cennette naîm yoktur, ancak rû'yet vardır. Zîrâ bir kimse zikr olunan hakâyıktan birine dâhil ve onun ahkâmında istitâr eylese derecât-ı cennetten birisine dâhil olmuş olur. Ve bu cennetlerin her birinde, abdin nazarında kendi vücûdu zâhir ve vücûd-i mutlak-ı Hak bâtındır. Binâenaleyh onun nazarında kendi vücûdu-na taalluk eden lezzet ve naîm mevcûddur. Yalnız yüzüncü cennet / olan "cennet-i kesîb"de, abdin nazarında vücûd-i izâfisi mahv ve vücûd-i Hak'ta müstehlek; ve binâenaleyh onun vücûdu bâtın ve Hakk'ın vücûd-i mutlakı zâhir olduğu için onda rû'yet vardır. Ve burada abd için naîm ve lezzet yoktur. Belki râî ayn-ı mer'î ve mer'î ayn-ı râîdir. Ve bu cennette isneyniyet i'tibârı yoktur. Ve ان في الجنة جنات ليس فيها قصور و حور و غلمان يتجلى فيها رينا ضاحكا ya'nî "Cennette bir cennet vardır ki, onda köşkler ve hûriler ve gılmanlar yoktur. Orada Rabb'imiz dâhik olarak, ya'nî kemâl-i tecellî ile, tecellî eder" hadîs-i şerîfi bu cenneti ihbâr buyurur. Ve bir mü'min ve mahlûk için bu cennete duhûl, ancak nazar vaktindedir. Ve bu nazar vaktinde nâzır ve manzûr şey'-i vâhid olur. Ve o hazret-i Hak'tır. Ve bu bir esrâr-ı acîbedir ki, ey insan, mevcûdât içinde kadrini ve menziletini bilmen için seni bu esrâr hakkında ikâz eyledik.

İmdi cennet böyle yüz derece olduğu gibi, nâr dahi onlara mukâbil olarak yüz derecedir. "Derek-i hicâb" bu derekâtın cümlesini muhît olup onların mütemmimidir. Ve o "derek-i hicâb" derecât-ı cennetten irtidâd ve rücû' vakitinde, her iki tarafın meşhedlerine nâzır olan mahallidir. Zîrâ o irtidâd ve rücû' eden kimse kendisinden sukût ettiği derecenin mukâbili olan derekeye düşer.

Ma'lûm olsun ki, hayât-ı dünyeviyyede cennet-i kesîb-i 'âcil, abdin vücûd-i Hak'ta fenâ-yı küllî ile kendi nefsinden fenâsıdır. Ve bu derecât-ı cennetin mütemmimidir; ve onların cümlesini muhittir. Ve nârdan bunun mukâbili, abdin, nefsinin sıfâtında istiğrâkı ve vücûd-i Hak'tan gaflet-i tâmmıdır. Ve bu hâl derekât-ı nârın her birinde abde müstevlî olan "derek-i hicâb" olduğu cihetle bilcümle derekâtın mütemmimidir. İmdi abd derecât-ı cennetten olan sıfât-ı Hak'tan bir sıfatta müstağrak iken, o halden irtidâd ve rücû' edip onun mukâbili olan sıfât-ı nefsâniyyesinden birine avdet etse, derecât-ı cennetten onun mukâbili olan / dereke-i nâra 665 düşer. Meselâ "Halîm" esmâ-i ilâhiyyeden biridir. Abd bu ismin ahkâmı

tahtında müstetir olup, bu ismin cennetine dâhil iken, nefsinden nâşî gazabla ittisâf eylese, bu cennetin mukâbili olan dereke-i nâra sukût eder. Zîrâ onun bu gazab-ı nefsânîsi vücûd-i Hak'tan hicâbı iktizâsındandır. Eğer bu hicâb kendisine müstevlî olmasa idi, vücûdda Hakk'ın gayrini görüp gazab etmeyecekti. Ve ahlâk-ı hasenenin her birine tekâbül eden ahlâk-ı zemîmenin her biri böylece derekât-ı nârdan birer derekedir. Böyle olunca a'lâ-yı İlliyyîn esfel-i sâfilîne tekâbül eder. Nitekim Hak Teâlâ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (Tîn, 95/4) buyurur ki, insanın halkından sonra bu sûret-i insâniyedeki hüsnünden daha âli bir sûret-i mahlûka yoktur. Ve yine ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ (Tîn, 95/5) buyurur ki, insanın halkından sonra, mertebe-i vücûdda, insandan daha sâfil bir mahlûk yoktur.

Ma'lûm olsun ki, kâffe-i sıfât ve esmâ-i ilâhiyye mecma'ı olan sûret-i insâniyyeye müteveccihen vâkı' olan vücûd-i hakîkînin silsile-i merâtibine nazaran insân kâffe-i mevcûdâtta a'lâdır. Ve cemâd hepsinden esfeldir. Bu tertîbe göre evvelen insân-ı kâmil, sâniyen insân-ı hayvan ve sâlisen ale'l-ittlâk hayvan, râbi'an nebât, hâmisen cemâddır. Ve sûret-i insâniyyeye en yakın bulunan diğerlerinden a'lâdır. Ve insân-ı kâmil ile insân-ı hayvân arasındaki fark, merâtib-i sûriyye değil, merâtib-i ma'nevîyedir. İşte لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (Tîn, 95/4) âyet-i kerîmesinde bu mertebeye işâret buyrulur. Velâkin tabîat-ı asliyyesinden inhirâf ve adem-i teslîmiyyet ve inkıyâd cihetinden mertebe-i insâniyye esfeldir. Bu i'tibâr ile evvelen cemâd, sâniyen nebât ve sâlisen hayvân ve râbi'an insân-ı hayvân gelir. Zîrâ cemâd zâtı ve fitratı ile Allah'dan gayri mutasarıf olmadığına şehâdet eder. Binâenaleyh keşfen ve hakikaten Rabb'ini ârif ve tab'an ve tav'an ona münkâd / ve mutî'dir. Nebâtta ise nümûvv ve tevîd-i misl gibi bir nevi' hareket ve tasarruf vardır. Bu hareket ve tasarruf sebebiyle nebât cemâddan aşağıdır. His sâhibi olan hayvân ise bu ikisinden sonra gelir. Zîrâ onda nefis ve hüküm ve vehim vardır. Ve nefsini kuvve-i hayvâniyyesiyle idrâk eder. Ve kendisinde enâniyyet olup bu benlik ile muhtecib-i Hak'tır. İnsân-ı nâkıs ondan sonra gelir. Zîrâ Rabb'ini bilmez; ve O'na nefsini ve gayrı teşrîk eder. Ve re'yinde ve husûsiyle ma'rifet-i ilâhiyyede hatâ eder. Ve akı ve fikri ile mukayyedir. İşte ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ (Tîn, 95/5) âyet-i kerîmesinde bu ma'nâyâ işâret buyrulur. İnsân-ı kâmil ise a'lâ ve esfelin her ikisine de nâzır olup onun vücûdu berzah makâmındadır. A'lâyâ nazaran (Sav) Efendimiz مَنْ رَأَى فَقَدْ رَأَى الْحَقَّ (Sav) Efendimiz buyurur. Ve onun vârisleri olan evliyâ-yı kirâm "ene'l-Hak" ve لَيْسَ فِي سُبْحَانِي مَا اعْظَمَ شَأْنِي ve جَبَّتِي سِوَى اللَّهِ gibi sözler söylerler. Ve esfele nazaran إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ (Kehf, 18/110) buyrulmuştur.

Ba'dehû rücû' edip deriz ki: Âlem-i a'lânın en üstü "latîfe-i istivâ"dır; ve o hakikat-i külliyye-i muhammediyyedir. Ve onun feleki "hayât"tır. Ve insandan ona nâzır olan onun "latîfe"sidir ve "rûh-i kudî"dir. Ve ba'dehû âlem-i Arş'ta insandan ona nâzır olan "cisim"dir. Ba'dehû âlem-i Kürsî'de insandan ona nâzır olan kuvâsıyla "nefis"tir. Ve vaktâki mevzî-i kademeyn oldu, imdi kezâlik nefis de mahall-i emr ve nehy ve medh ve zemm oldu. Ba'dehû beyt-i ma'mûr âleminde insandan ona nâzır olan "kalb"dir. Ba'dehû âlem-i melâikede insandan ona nâzır olan "ervâh" ve "merâtib" gibi mertebelerdir. Ba'dehû Zuhal ve onun feleki âleminde insandan onlara nâzır olan / "kuvve-i zâkire" ve muahhar-ı dimağdır. Ba'dehû Müşterî ve onun feleki âleminde insandan ona nâzır olan "müfekkire-i âkile" ve "nâfûh"tur. Ba'dehû Merîh ve onun feleki âleminde insandan ona nâzır olan "kuvve-i asabiyye" ve "kebed"dir. Ba'dehû Şems ve onun feleki âleminde insandan ona nâzır olan "kuvve-i müfekkire" ve vasat-ı dimâğdır. Ba'dehû Zühre ve onun feleki âleminde insandan ona nâzır olan "kuvve-i vehmiyye" ve "rûh-i hayvânî"dir. Ba'dehû Utarid ve onun feleki âleminde insandan ona nâzır olan "kuvve-i hayâliyye" ve dimâğın mukaddemidir. Ba'dehû Kamer ve onun feleki âleminde insandan ona nâzır olan "kuvve-i hissiyye" ve havâstir. İşte âlem-i a'lâ tabakâtı ve insandan onların nazâiri budur.

Ve âlem-i istihâleye gelince, felek-i Esîr ondandır. Ve onun rûhu harâret ve yubûsettir. İnsandan onlara nâzır olan "safrâ"dir. Ve onun rûhu "kuvve-i hâzime"dir. Ba'dehû felek-i âlem-i havâda ve onun rûhu olan harâret ve rutûbette insandan onlara nâzır olan "dem"dir. Ve onun rûhu "kuvve-i câzibe"dir. Ba'dehû âlem-i felek-i mâ'da ve onun rûhu olan bürûdet ve rutûbette insandan ona nâzır olan "balğâm"dir. Ve onun rûhu "kuvve-i dâfia"dir. Ba'dehû âlem-i felek-i türâbda ve onun rûhu olan bürûdet ve yubûsette insandan onlara nâzır olan "sevdâ"dir. Ve onun rûhu "kuvve-i mâsike"dir. Arza gelince, yedi tabakadır ki, "arz-ı sevdâ" ve "arz-ı gabrâ" ve "arz-ı hamrâ" ve "arz-ı safrâ" ve "arz-ı beyzâ" ve "arz-ı zerkâ" ve "arz-ı hadrâ"dir. Ve insandan onlara nâzır olan tabakât-ı cisim ve deri ve yağ ve et ve damarlar ve sinirler ve adalât ve kemiklerdir.

Ve 'imâret-i emkine âlemine gelince, "rûhâniyyûn" ondandır. Ondandır ona nâzır olan kendisindeki kuvâdır. Ba'dehû âlem-i hayvânda insandan ona nâzır olan insandan hisseden şeydir. Ba'dehû âlem-i nebâtta ona nâzır olan, insandan nâmî olan şeydir. Ba'dehû âlem-i cemâdda ona nâzır olan insandan hissetmeyen şeydir. /

670

Âlem-i nisebe gelince "araz" ondandır. İnsandan ona nâzır olan kara ve beyâz ve buna mümâsil olan şeydir. Ba'dehû "âlem-i keyfe"de insan-

dan ona nâzır olan sahîh ve sakîmdir. Ba'dehû "âlem-i kemm"de insandan ona nâzır olan sinnin on yıl olması ve tûlünün beş zirâ' olmasıdır. Ba'dehû "âlem-i eyne"de insandan ona nâzır olan ısıbı'dır ki, onun mevzi'i kefftir; ve zirâ'dır ki, mevzi'i yeddir. Ba'dehû "âlem-i zamân"da insandan ona nâzır olan başımın hareketi vaktinde vechimin taharrüküdür. Ba'dehû "âlem-i izâfet"te insandan ona nâzır olan bu onun yukarısı ve bu aşağısıdır. Ba'dehû "âlem-i vaz"da insandan ona nâzır olan lûğati ve dînidir. Ba'dehû "en-yef'ale" âleminde insandan ona nâzır olan onun eklidir. Ba'dehû "en-yenfa'ile" âleminde insandan ona nâzır olan zebh olundu, öldü; ve içti, kandı; ve ekl etti, doydu, halleridir. Ba'dehû "ümme-hât"ta ihtilâf-ı suver âleminde fil ve hımâr ve arslan ve sırsır gibidir. İnsandan ona nâzır olan mezmûm ve mahmûddan suver-i ma'nevîyyeyi kabûl eden kuvvettir. Bu zekîdir, şu halde o fildir. Bu belîddir, şu halde o hımârdır. Bu şeci'dir, şu halde o arslandır. Bu korkaktır, şu halde o sırsırdır. (*) İşte şu müstevfâ, muhtasar olarak âlem-i kebîr ile insanın muzâhâtıdır. İmdi o insana ne oldu ki, nefsini rikk-ı şehvâtтан tahlîsa sa'y etmez? Vücûdda kendisine eşref-i merâtib hâsıl olduğu gibi, merâtib-i seâdiyyenin esnâsını da tahsîl ede!

Âlem ile âdemin mazhar olduğu hakâyıkı beyândan sonra onların arasındaki tenâzur ve tekâbülün muhtasaran fûrû'unun beyânına rücû edip deriz ki: Âlem-i a'lânın en üstü "latife-i istivâ"dır. Ve bu latife-i istivâ ta'bîrinden murâd hakikat-i külliyye-i muhammediyyedir.

Ma'lûm olsun ki, merâtib-i vücûdun / ilk mertebesi vücûd-i mutlak-ı Hak'tır. Ve o nâ-mütenâhî olup hiç bir vasf ve na't ve isim ile mevsûf ve men'ût ve mevsûm değildir. Binâenaleyh bu mertebeden bahs etmek aslâ mümkün değildir. Ve o zât-ı baht ve kühn-i zâttır. Bu mertebe hakkında (Sav) Efendimiz *لا تفكروا في ذات الله* buyurur. Ya'nî "Zât-ı Hak'ta külfet-i tefekkürü terk ediniz!" demektir. İmdi bu mertebe bilcümle esmâ ve sıfâtın kenz-i mahfisidir. Vaktâki bu kenz-i mahfide kâmin olan sıfât ve esmâ takâzâ-yı zuhûrda bulundular, vücûd-i mutlak-ı Hak bunları habs-i zâttan, mahzâ kendilerine rahmeten, ıtlâk eyledi. Ve zuhûr, vücûdu iktizâ ettiğinden ve halbuki vücûd-i hakîkiden başka mevcûd olmadığından, bunların mezâhirini ızhâr için kendi mertebesinden tenezzül ve onlara kendi vücûdundan bir varlık vermek iktizâ eyledi. Ve bu tenezzül hareketi icâb etti. Ve bu hareket sıfat-ı hayâtın te'siri tahtında vâkı' oldu. İmdi "zât-ı sırf" mertebesi olan "mertebe-i ahadiyyet"ten ilk tenezzül "mertebe-i vahdet"e vâkı' oldu. Bu tenezzül eltaf-ı eltaf-ı latîf olan vücûd-i

(*) "Sırsır" çekirgeye benzer bir hayvandır. Gecelerde ince sesle bağırır. "Ağustos böceği" derler. (A.A. Konuk)

mutlakın bir derece kesâfeti demektir. Ve bu kesâfet bu mertebenin mâdûnundaki merâtibe nazaran eltaftır. Ve âlem-i esfele nazaran âlem-i a'lânın en üst tabakasıdır. Ve vücûd-i mutlak-ı Hak ilk tenezzülünde bu mertebe ile berâber olduğu için buna "latife-i istivâ" ta'bîr olundu. Ve cemî'-i hakâyık-ı câmi' olduğu ve muhammediyyetle muttasıf bulunduğu için ona "hakikat-i külliyye-i muhammediyye" denildi. Ve sıfat-ı Hayât'ın te'sîri tahtında vâkı' olmakla onun feleki "felek-i hayat"tır. Ve insandan ona nâzır olan onun ayn-ı sâbitesini olan latifesidir ve rûh-i kudsisidir ki, ona "rûh-i sultânî" ve "rûh-i izâfî" dahi derler. وَ تَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوْحِي (Hicr, 15/29)'de ona işâret buyrulur.

Ba'dehû âlem-i Arş'ta, ya'nî vücûd-i izâfî âleminde, insandan ona mütenâzır olan onun cismidir. Ve "Arş"a dâir olan îzâhât bu kitabın evâilinde şerh olundu.

Ba'dehû âlem-i Kürsî'ye, ya'nî nefis-i kül âlemine, insanda mütenâzır olan kuvâsıyla / berâber nefis-i insâniyyedir. Ve kuvâ ve nefis-i insâniyye hakkındaki tafsîlât yukarılarda mürûr etti. Ve vaktaki nefis-i külliyye mevzi'-i kademeyn, ya'nî mezmûmât ve mahmûdâtın, mahall-i zuhûru ve tecellisi oldu, kezâlik nefis-i insâniyye dahi emir ve nehyin ve medh ve zemmin mevridi oldu. Zîrâ memdûhât ve mahmûdât emri; ve mezmûmât nehyi iktizâ eyledi. Bu bâbdaki îzâhât da kezâlik yukarılarda geçti.

Ba'dehû âlem-i ekberde olan Beyt-i Ma'mûr'a mütekâbil ve mütenâzır olan "kalb"dir. Ve Beyt-i Ma'mûr vücûdun "hakikat-i insâniyye" ve "vâhidiyyet" mertebesidir. Zîrâ bu mertebede bilcümle esmâ ve sıfat-ı ilâhiyyenin suver-i ilmiyyeleri peydâ olur. Ve bu suver-i ilmiyye, bi'l-âhire vücûdât-ı hâriciyye ve izâfiyyeye mün'akis olur. Ve insanda "kalb" buna mukâbil olmuştur. Zîrâ insan ızhâr edeceği bir san'atın sûretini evvelâ kalbinde tahayyül edip, ba'dehû kuvâsıyla dimâğına verir. Ve dimâğında akıyla hüsn ve kubhunu teemmül eder. Ve bilcümle vâridât insanın kendi hakikatinden ve ayn-ı sâbitesinden evvel emirde kalbine nâzil olur. Binâenaleyh kalb Beyt-i Ma'mûr'a tekâbül eder.

Ondan sonra âlem-i ekberde olan âlem-i melâikeye, insanda tekâbül ve tenâzur eden "ervâh" ve merâtib-i melâike gibi mertebelerdir. Ya'nî vücûd-i insânide "rûh-i nebâtî" ve "rûh-i hayvânî" mevcûd olup, bu ervâhın ayrı ayrı mertebeleri vardır. Ve âlem-i kebîrde dahi cemâdâta, nebâtâta ve hayvânâta ve insana müvekkel olan melâike ve onların merâtibi vardır.

Ondan sonra Zuhâl ve onun feleki âleminde insana mütekâbil ve mütenâzır olan "kuvve-i zâkire" ve dimâğın muahharıdır. Ma'lûm olsun ki, keşf-i hesâbî ve rasadiye müstenid olan ilm-i hey'ette manzûme-i şem-

siyyemiz, Arz ile berâber sekiz seyyâre ve onların mahreklerinden ibârettir. Ve onlar: Neptün, Uranüs, Zühal, Müşterî, Merih, Arz, Zühre ve Utarid'dir. Ve Şems bu manzûmenin kalb-gâhında olup merkezi teşkil eder. Ve Kamer Arz'ın peykidir. Binâenaleyh / Arz'ın fevkinde olan ecrâmın aded-i eflâki Neptün, Uranüs, Zühal, Müşterî, Merih, Şems, Zühre, Utarid ve Kamer olmak üzere dokuzdur. Ve diğer seyyârâtın peykləri o seyyârâta nazaran birer felek addolunursa da Arz'a nazaran felek değildir. Ve bir küre-i âteşin olarak merkezde vâkı' olan şems cümlesine ziyâ-pâş olur. Ve kamer şemsten aldığı ziyâyı arza aks ettirir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de *وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا* (Nebe', 78/13) ya'nî "Biz yanan bir kandil halk ettik;" ve *هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا* (Yûnus, 10/5) ya'nî "Şemsi Allah Teâlâ ziyâ ve kameri de nûr olarak halk eyledi" buyurur. "Sirâc-ı vehhâc" ta'birinden, şemsin keşf-i fennîye mutâbık olarak, bir küre-i âteşin olduğu vâzihan anlaşılır.

İmdi cenâb-ı Şeyh (ra) zamân-ı âlilerinde manzûme-i şemsiyyemizin henüz mekşûf olmayan Neptün ve Uranüs namlarındaki iki seyyâresi ile onların feleklerinden bahis buyurmamıştır. Ve bu adem-i zikr insandan onlara tekâbül eden bir şey bulunmamasını icâb etmez. İnsan, mâdemki bu manzûme-i şemsiyyenin bir zübdesi ve onun hulâsa-i acibi ve zî-iktidârıdır, elbette bu iki seyyâre ile de onun bir tekâbül ve tenâzuru olması lâzım gelir. Fakat bu tekâbül ve tenâzurun ne olduğunu bilmek ve anlamak ilhâm-ı ilâhîye ve keşf-i ma'nevîye vâbestedir. Fakîre ise bu babda bir ma'nâ lâıh olmadı. Şâyet lâıh olursa bî-inâyetillâhi Teâlâ âtîde tahşiye olunur.

Hız. Şeyh (ra) felek-i Kamer'e kadar olan eflâki "âlem-i a'lâ" addedip insanda onlara tekâbül eden şeyleri ta'dâd buyurmuş olduğundan kemâli-i vuzûhuna mebnî onların şerhine lüzûm görülmedi.

Âlem-i istihâleye gelince: Felek-i Esîr o âlem-i istihâledendir. Ehl-i fen indinde ma'lûmdur ki, arzın muhîtindeki havâ-yı nesîmînin sihani dört bin^(*) kilometre raddesindedir. Havâ-yı nesîmî fevka doğru telattuf ede ede seyyâle-i esîriyyeye inkılâb eyler. Ve bu felek-i esîrden suûd / hâlinde ilk tesâdüf eden felek felek-i Kamer olur. İmdi arzdan bi'l-istihâle telattuf ederek suûd eden mevâd, ancak felek-i Esîr'e kadar çıkar. Ve kezâ arzın maddiyyâtına da bu felek-i Esîr'den vâkı' olan kesâfât ile imdâd vâkı' olur. Ve bu felek-i Esîr'in rûhu harâret ve yubûsettir. Zîrâ zer-rât-ı esîriyye harâretle müteharriktir. Ve harâret elektronların yubûsetini iktizâ eder. Ve insanda buna mütenâzir olan "safrâ"dır. Ve safrânın rûhu tabâbette sâbit olduğu üzere kuvve-i hâzımedir. Felek-i Esîr'den

(*) "Dört bin kilometre muhtâc-ı tedkiktir." (A. A. Konuk)

sonra daha kesîf olan havâ-yı nesîmî gelir. Ve âlem-i havâ felekinin rûhu harâret ve rutûbettir. Zîrâ havâ muhît-i arzda dâimâ hâl-i harekettedir. Ve onun muharriki kezâ harârettir. Ve müvellidü'l-mâ' ile müvellidü'l-humûza havânın anâsır-ı asliyyesinden bulunduğundan onun râtib bulunması tabîidir.

İnsanda havâyâ mütenâzır olan şey, tabâbet mücibince ahlât-ı erbaadan bulunan "kan"dır. Ve kanın rûhu kuvve-i câzibedir. Felek-i havâdan sonra arzı muhît olan felek felek-i mâ'dır. Ve o havâ-yı nesîmîden daha kesîftir. Ve onun rûhu bürûdet ve rutûbet olup muhtâc-ı izâh değildir. İnsandan felek-i mâ'ya mütenâzır olan şey, ahlât-ı erbaadan "balğam"dır ki, tabâbette ona "muhât" dahi ta'bîr olunur. Ve balğamın rûhu kuvve-i dâfiadır. Su felekinden sonra arzda toprak feleki gelir. Ve onun rûhu bürûdet ve yubüsettir. Ve insanda ahlât-ı erbaadan buna mütenâzır olup tabîati bârid ve yâbis [olan] "sevdâ"dır. Ve sevdânın rûhu kuvve-i mâsikidir.

Ve âlem-i istihâleden olan arz yedi tabakadır. Bunlar da terkibât-ı muhtelifesi mücibince kara ve boz ve kızıl ve sarı ve beyaz ve mâvî ve yeşil renktedir ki, ilm-i tabâkâtü'l-arz bunların usûl ve furû'undan tafsilâtıyla bahs eder. Esîrden i'tibâren ta'dâd olunan bu feleklerin kâffesi istihâle âlemindeydir. Âlem-i kevnde türlü türlü sûretler bunların istihâlâtından husûle gelir.

İmâret-i emkine âlemine gelince: Âlem-i kebîrdeki "rûhâniyyûn," ya'nî kuvâ-yı tabîiyye, bu âlemdendir. Ve onlara "melâike-i unsuriyyûn" da-
hi denir. Ve bunlar Âdem'e secde ve ser-fürû ile / me'mûrdur. Zîrâ insa-
nın âlemde tasarrufu hep bu kuvâ-yı tabîiyyenin kendisine ser-fürû et-
mesi netîcesinde vâkı' olur. Ve vücûd-i insânîde bu kuvâ ve melâikeye
mütenâzır olan şey, kendisindeki kuvâ-yı muhtelifedir ki, şer'de vücûd-i
insânîye (360) melâike müvekkel olduğunun beyân buyrulması bu hakî-
kate işârettir.

Ondan sonra âlem-i hayvân gelir. Ve insanda ona mütenâzır olan şey, vücûd-i insânîdeki "his" dediğimiz şeydir. Ondan sonra âlem-i nebât gelir. İnsandan ona mütenâzır olan şey "nümüvv"dür. Zîrâ insanın cismi, nebât gibi ânen-fe-ânen büyür. Ondan sonra âlem-i cemâd gelir. İnsanda ona mütenâzır olan şey, onun vücûdunda his etmeyen şeydir. Meselâ tırnak ve saç kesildiği vakit insan hiç bir elem duymaz.

Âlem-i nisebe gelince: Bunlar da on nisbetten olup araz, keyfe, kemm, eyne, zaman, izâfet, vaz', en-yef'ale, en-yenfa'ile ve ümmehâtta ihtilâf-ı suverdir. Bunların cümlesi âlem-i kebîrde mevcûd olduğu ve vücûd-i insânîde her birine müzâhî ve mukâbil olan şeyler bulunduğu me-

tinde misâller ile beyân buyrulmuştur. Her birinin tafsîl ve şerhi tatvili mûcib olur. Maksud tekâbü'lü beyândır.

İşte yukarıdan beri zikr olunan şeyler kâfi ve muhtasar olarak âlem-i kebîr ile vücûd-i insânîdeki muzâhâttır. İmdi o insana ne büyük gaflet târî olmuştur ki, nefsinî şehevât ve arzû esâretinden kurtarmağa çalışmaz. Vücûdda kendisine eşref-i merâtib olan mertebe-i insâniyye hâsıl olduğu gibi, merâtib-i seâdiyyenin a'lâsı ve esnâsı olan aslına rücû' saâdet-i uzmâsını da tahsil etmez de, âlem-i tabiattan ibâret olan Siccîn'de mahbûs kalır. Zîrâ zerrât-ı esîriyyenin milyonlarda biri havaya ve havanın milyonlarda bir zerresi suya, ve suyun milyonlarda bir zerresi / nebâta ve nebâtın milyonlarda bir zerresi hayvana ve hayvanın milyonlarda bir zerresi insana ve insanın milyonlarda bir zerresi nutfeye ve nutfenin yüz binlerde bir zerresi cenîne inkılâb etmez. Ve cenînin yüz binlerde biri kemâle gelmez. Ve doğan cenînin yüz binlerde biri âlim ve fâzıl olmaz. Ve âlim olanların yüz binlerde biri mebde' ve maâdını ârif olmaz. Ârif olanların yüzbinlerde biri aslına rücû'a müstaid bir insân-ı kâmil olmaz. Ey kâri-i muhterem! Vücûdda sûret-i insâniyyeye nâil olmak bir şeref-i azîmdir. Bunu ahkâm-ı tabiatta müstağrak olup akâmete mahkûm etmek büyük bir hüsrandır. Cidden teemmül et!

Ve insana mevdû' olan esrâr-ı ilâhiyyeye gelince: Cidden kesîrdir. Onlardan ba'zısı mizâcına ve vaz'-ı tabîisine, ve ba'zısı hâline ve vaz'-ı ilâhîsine râcî'dir. Ve biz bu kitapda esrâr-ı ilâhiyye-i rûhâniyyesinden ba'zısının zikrine muhtâcız. Ve eğer ona mizâcdan az bir şey karışırsa bizim garazımız değildir. Ve biz esrâr-ı velâyet ile veliye ve esrâr-ı nübüvvet ile nebîye rû' üzerine rûh-i kudî vâsıtasıyla olan tenezzülât-ı ilâhiyye ile bu esrârın sultânını izhâr ederiz. Her bir kimse kendi salâtını ve tesbîhini bilir. Ve Nebî (aleyhi ve âlihî's-selâm) tenezzülâtın nevîlerini "nefs" (نَفْس) ve "ğatt" ile zikr etti. Ve nûr-i melekînin ihtirâkından nâşî, salsala-i ceres, onu ona onda eşedd kıldı. Bu terkîb-i tabîi zulmeti, tâ ki zâtıyla insanda olan nûr-i rûhiye vâsıl ola. Binâenaleyh ona ilkâ eder. Rûhun / onunla iştiğâli sebebiyle cevârih inhidâr eyler; ve tab' münharif olur; ve mizâc tağayyür eder. Zîrâ cisim ondan iştiğâl edip kendisine ilkâ olunan şeyi hâfızdır. İmdi ondan nûr-i melekî münsarif oldukça ondan kurtulur; ve alnı terler ve vechi kızarır ve bir bağdan çözülmüş gibi kıyâm eder. Ve o Hak Teâlâ'nın نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ (Şuarâ, 26/193) ya'nî "Vahy ile rûhu'l-emîn kalbine nâzil oldu" kavlidir. Ve ona bir adam olarak temessül ettiği vakit, ona ilkâ eylediği şey ehvendir. Bu takdîrce cihet-i sem'den alır; ve o muhâdesedir. Ve evliyâullah için bunda meşreb-i şehiyy vardır. Ve insan üzerine hâl istidâd eylediği ve

vücûd-i hissiden gâib olduğu vakit, eğer bu gaybette ona bir ilim hâsıl olup burada onu taakkul eder ve rücû' vaktinde de taakkul eyler ve ibârede Allah Teâlâ'nın ona itâ eylediği şey mikdârı üzere onu ta'bîr eyler ise bu, hâl-i ilâhîdir. Ve inde'l-ifâka kalb bir sürûr bulur. Ve çok kere ona ibride isâbet eyler. İşte bu hâl-i sahîhdir. Ve eğer tağyîb ve ba'dehû reddolunup üzerinde kabzdan bir kabza ahzinden gayri bir şey bulmazsa, ona bir şey müsmir olmaz ve fâidesi yoktur. Velâkin histen gâib olmuştur. İmdi bu hâl mizâcdandır. Kalb zikir veyâhut tahayyül sebebiyle harâretlenir. Ondan rûhun tecvîf-i kebîrinden dimâğa bir buhâr suûd eder, aklı örter; ve rûh-i hayvânîyi sereyândan men' eder; ve sâhibini masrû' gibi remy eyler. İmdi bu hâl sahîhdir; velâkin mizâcdandır; onda fâide yoktur. Ve işte bunun için sen ona sorarsan sana der ki: "Gûyâ bana bir siyâh bornus giydirildi. Ve gözümün / önüne bir bulut geldi ve ben gâib oldum." Ve o, bu bizim zikr ettiğimiz buhârdır.

Ya'nî Hak Teâlâ hazretlerinin insana tevdi' ve emânet eylediği esrârın beyânına gelince, bu esrâr cidden pek çoktur. O esrârın ba'zısı insanın terkîb-i unsurisinden mütevellid olan mizâcına ve dest-gâh-ı tabiatta mensûc olan bünyesine; ve ba'zısı mazhar olduğu Rabb-i hâssının hazînesinden ânen-fe-ânen nâzil olan hâline ve vaz'-ı ilâhîsine, ya'nî ilm-i ilâhîde sâbit olan hakîkatine, râci'dir. Ve biz bu kitapta insanın esrâr-ı ilâhiyye-i rûhânîyesinden ba'zısının zikrine muhtâcız. Zîrâ bu kitabın mevzûu bunu iktizâ eder. Ve eğer insanın bu esrâr-ı ilâhiyye-i rûhânîyesine onun mizâcından az bir şey karışır, bizim garazımız o değildir; ve ondan bahse lüzûm görmeyiz. Ve biz velîye velâyetin esrârıyla ve nebîye de nübüvvetin esrârıyla rû' üzerine rûh-i kudî vâsıtasıyla olan tenezzülât-ı ilâhiyye ile bu esrârın sultânını ve kuvvetini ve tasarrufunu ızhâr ederiz. "Rû" "rûh" vezninde "sadr" ma'nâsınadır ki, kalbin âlem-i tabîatta müteveccih olan yüzüdür; ve mahall-i hevâcis-i nefsanîyye ve vesâvis-i şeytânîyyedir. Fakat te'yîd-i itisâmî ile nefis-i rûhîye mahal olursa, nûr-i ilâhî ile münevver ve rezâil ondan zâil olur. İmdi nebîye vahy ve velîye ilhâm rûh-i kudî vâsıtasıyla onların rû'u üzerine tenezzül eyler. Ve tenezzülât-ı ilâhiyye kalbin bâtınından nefsin bâtınına ve nefsin bâtınından kalbin zâhirinedir. Ve biz bu esrârın sultânını ve tasarrufunu beyân ederiz. Kur'ân-ı Kerîm'de Hak Teâlâ hazretleri **كُلُّ قَدْعَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ** (Nûr, 24/41) ya'nî "Her bir kimse salâtını ve tesbîhini bilir" buyurur.

Ma'lûm olsun ki, "musallî" lûgatte "müteahhir" ma'nâsınadır. Bu takdirce âyet-i kerîmenin / ma'nâ-yı münîfi "Her şey Rabb'inin ibâdetinde 680 taahhurda rütbesini ve tenzîh nev'inden kendi isti'dâdının verdiği tesbîhi bilir" demek olur. Zîrâ vücûd-i kesîf-i izâfî ile müteayyin olan her bir

mazhar, kendi vücûdunun Hakk'ın vücûdundan müteahhir olduğunu hâlen bilir. Ve kezâ kendi isti'dâdı tenzih nev'inden ne gibi bir tenzihi iktizâ ediyorsa onu hâlen bilir. Zîrâ bu biliş, o mazharın kendi nefsinin tab'an bilmesi demektir. Ve "salât" "duâ" ve "taleb" ma'nâsına geldikde, her şey kendi rabb-i hâssının hazînesinde meknûz olan hâli, lisân-ı isti'dâd ile taleb eder; ve taleb ettiği şeyi bilir. Ve onun tesbihi bu rabb-i hâssının hâlen ve fiilen zikridir. Ve bu zikri onun isti'dâd-ı zâtîsi bilir. Ve o şey salâtını ve tesbihini ilmen ârif olmak icâb etmez. İlmen ârif olanlar insân-ı kâmillerdir. Ve Nebî (as) bu tenezzülât-i ilâhiyyenin nevi'lerini "nefs" ve "ğatt" ta'bîrleriyle beyân buyurdu. Nitekim hadîs-i şerifte **ان روح القدس نفث في روعي ان احدا لن يموت حتى يستكمل رزقه** buyrulmuştur. Ve "nefs-i rûhî" kelâm-ı rûhânî sûretidir ki, ervâh-ı âliyye-i külliyye-i melekîyyeden nefsin bâtınına ilkâ olunur; ve kalbin zâhirinde peydâ olur. Ve "ğatt" nâim hey'etindeki hâl gibidir. Ya'nî uyku hâline müteşâbih bir hâl içinde vâkı' olan ilkâdır. Ve nûr-i melekînin ihtirâkından nâşi salsala-i ceres, ya'nî ilkâ-i melekî vahyi (Sav) Efendimiz'e, vahiy esnâsında eşedd kıldı. Zîrâ ilkâ rû'a vâkı' olur. Ve rû' ise yukarıda izâh olunduğu üzere kalbin âlem-i tabîata müteveccih olan yüzüdür. Ve kalbin bir yüzü de âlem-i rûha müteveccihdir. Binâenaleyh nûr-i melekînin ihtirâkından nâşi salsala-i ceresin vahyi şedîd kılması, bu terkîb-i tabîi zulmeti, zâtıyla insanda olan nûr-i rûhiye vâsıl olmak içindir. Zîrâ "rû'," bu esnâda nûr-i ilâhî ile münevver olup, ahkâm-ı tabîiyyeden pâk ve rûh cânibine müteveccih olur. Ve bu hâl içinde de ilkâ-yı melekîye müstaid bulunur. Ve ilkâ-yı melekî hâlinde rûh bu ilkâ ile / iştiğâl eylediği için cevârih ve a'zâ ihtilâc eyler; ve tabîat bozulur ve mizâc tağayyür eder. Zîrâ rûh vahy ile iştiğâl edip kendisine ilkâ olunan şeyi hâfız olduğundan cisimden tedbîrini kat' eder. İmdi o kimseden nûr-i melekî münzarif olduğu vakit o şiddetten kurtulur; ve alnı terler ve yüzü kızarır; ve bir bağdan çözülmüş gibi kıyâm eder. Hâriçten onun bu hâlini görenler bir illete mübtelâ olmuş zannederler. Zîrâ onlar hâl-i vahyi câhildirler. Onlar inhirâf-ı mizâcî yalnız bir marazdan tevellüd eder bilirler; başka türlüüne akılları ermez; kemâl-i cehillerinden inkâr ederler. Ve bu hâl Hak Teâlâ'nın **نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ** (Suarâ, 26/193) kavliyle beyân buyurduğu hâldir. Ve Nebî (as)a rûhu'l-emîn, ya'nî Hz. Cibrîl (as), bir adam olarak temessül ederek ilkâ-yı vahy eylediği vakit, ona bu ilkâ ettiği şey, evvelki hâl gibi şedîd olmayıp ehvendir. Bu temessülde Nebî (as) vahyi cihet-i sem'den alır. Ve o muhâdesedir, ya'nî mükâleme mâhiyyetindedir. Nitekim (Sav) Efendimiz'e cenâb-ı Cibrîl ba'zan ashâb-ı kirâmdan Dihye sûretinde mütemessilen zâhir olur idi. Ve evliyâullâh için bu ilkâ-yı melekîde şâyân-ı arzû bir meşreb vardır. Zîrâ onlar vâris-i nebevî olup, tenezzülât-ı ilâhiyye onla-

rın rû'u üzerine, rûh-i kudsi vâsıtasıyla, esrâr-ı velâyet ile vâkı' olur. Ve bu esrâr onlara velâyet-i hâssa-i muhammediyyeden nâzil olur. İnsanda bir kavî hâl peydâ olup vücûd-i hissîden gâib olduğu vakit, eğer bu gaybette ona bir ilim hâsıl olarak, o hâl içinde o ilmi taakkul eder ve rücû', ya'nî sahv, vaktinde de o ilmi taakkul eyler, ve Allah Teâlâ'nın ona ihsân buyurduğu şey kadar ibâre bulup o ilmi beyâna muktedir olur ise, bu hâl hâl-i ilâhîdir; / te'sîrât-ı sâireden mütevellid bir hâl değildir. Bu hâl geçtikten sonra kalbinde bir sürûr ve ferah bulur; ve ekseriyâ kendisine bir serinlik isâbet eder. İşte bu hâl hâl-i sahîhdir. Eğer vücûd-i hissîden gâib olup ba'dehû sahva gelir ve kendisine ilimden bir şey hâsıl olmayıp, üzerinde ancak kendinden geçtiğini bilmek hâli hâdis olursa, bu hâlin ona semeresi yoktur; ve bundan ona fâide olmaz. Bu hâl mizâcdan tevellüd etmiştir. Kalb zikir veya sülûkünde terakkî ettiğini tahayyül etmesi sebebiyle harâretlenir. Kalbinden rûhun tecvîf-i kebîrinden dimâğa buhâr suûd eder, aklı örter; ve rûh-i hayvânîyi sereyândan men' eder; ve sâhibini sar'a tutmuş bir adam gibi yerden yere çarpar. Nitekim zikr-i cehrîyle envâ-ı harekâtta bulunan bazı dervişlere vâkı' olur. Bu hâl dahi ca'î olmayıp sahîh bir hâldir. Velâkin mizâcdan tevellüd eder. Onda fâide yoktur. Eğer sen bu hâle mübtelâ olan bir dervîşe sorarsan, sana cevâben der ki: "Sanki bana bir siyâh bornus giydirildi; ve gözümün önüne bir bulut geldi; ve ben gâib oldum." Ve işte bu siyâh kisve ve bulut, bizim zikir ettiğimiz buhardır. Kesret-i harekât ve tahayyülden gelir. Nitekim bu gibi ahvâl "babalı" ta'bîr olunan zenciyyelerin bir araya toplanıp "kanfa" (?) 'كَنْفَا' ta'bîr ettikleri defî çalarak kendilerinde zühûr eder. Ve onlar bu hâle "başa gelmek" ta'bîr ederler. Zîrâ mizâcda insanların cümlesi müsterektir.

Ve hâl-i sâlis-i kezzâba gelince, onun sâhibi meclisinin ehlini taakkul eder; ve nefsinden ve hissinden gâib olmaz ve hareket eder. Husûsiyle semâ' ve elhân meclislerinde. İmdi bu, suhriyye-i şeytan olan vesvese ve hadîs-i nefis sâhibidir. O kendisine ilkâ olunan her bir şeyi ulûm zanneder. Halbuki o, semûmdur. Bu hâlette muhâtab olduğu her bir şey üzerine gâlib olmaz. Zîrâ o hâlet-i şeytânîyyedir. Ve kuvvet-i şeytanda seni hissinden gâib edebilmek yoktur. Ba'dehû sana ilkâ eder; ve sen onu taakkul edersin. Ve o ancak bedelen iki vechin biri üzeredir: Ya senin masrû' gibi gâib olmandır; velâkin sana bir şey ilkâ etmez. Zîrâ o kendisinden kaptığı kimseyi bulamaz. Veyâhut senin gâib olmamandır, sen hissinle berâber olduğun halde sana ilkâ eder; ve ba'zan senin bâtınına harâretten ve tevehhümden ve bu'de istitlâ'ından ve hitâba isti'dâdından olan bir nevi'den bir şey gibidir. Senin bu makamda temekkününü bildiği vakit sana bir hitâb ilkâ eder. İmdi sen nefsinde, sana ilkâ olunan

şey hasebi üzere mevâkı'-ı hitâbı hissedersin ve bulduğun şeyden haber verirsin. Sen bunu nefsinde bulduğun cihetle ihbârın sahîhdir. Ve senin bunu Hakk'a nisbet etmen bâtıldır. Ve çok kere mevâkı'-ı hitâbında sana der: "Ey kulum! Muhakkak ben senin rabbinim. Benim gayrime nazar etme ki, hicâba düşersin. Ve bana ancak benim ile nazar et! Eğer sen bana seninle nazar edersen şirke düşersin. Binâenaleyh / ben nâzır ve manzûrum." Hitâbdan buna müşâbih olan şeyi söyler. Ve İblîs bunun Allah cânibinden olduğuna senin itikâd etmene kâni' olur. Binâenaleyh sana müstevlî olur. Ve sen tûl-i ömründe ona bir mahal olursun. İmdi eğer sen bile idin ki, muhakkak muhâtaba-i Hak sende ihsâs bırakmaz; ve vehim ve tahayyül ve isti'dâd ve intizâr ile değildir. Seninle berâber olan hissinin bakâsıyla bilirdin ki, muhakkak senin gibi muhdes olan mücânisinle berâbersin; seninle eğlenmek murâd eder. Ve bunun çoğunu ashâb-ı semâ' ve vecd ve üzerine vehim ve tahayyül gâlib olan kimse bulursun. Binâenaleyh üzerine fenâ-i mahzı lâzım kıl! Eğer bir şey bulamazsan bu fitneden eslemidir. Ve eğer onda bir şey bulursan, imdi o matlûbdur; ve telbîs mürtefi' olur. İblîs'in burada sana medhali yoktur. Ey mürîd senin böyle olman ve şu esrârı kendi nefsinden bilmen lâyıktır. Gayrisi senin nefsinden bilmediğin şeyi senden bilir haysiyyette câhil-lerden olma!

Ya'nî yukarıda hâl-i ilâhî ile hâl-i mizâcî hakkında izâhât verildi. Üçüncüsü olan hâl-i kezzâbın izâhına gelince: Bu yalancı hâlin sâhibi o hâl içinde yanında oturanları taakkul eder; ve nefsinden ve hissinden gâib olmaz; ve hareket eder. Ya'nî kendi nefsinde olan halleri idrâk eder. Ve vücûduna bir diken batsa acısını duyar. Ve iki diz üstü otururken dizleri ağrımış olsa vaz'ıyyetini tebdil eder. Husûsiyle kıyâm ve kuûd hâlinde zıkr-i cehrî olunurken kasâid ve ilâhî teğannî olunduğu vakit vücûd sağa ve sola sallanmak ve çarh vurup dönmek hallerinde sâlik ne yaptığını bilir; ve züvvârın kendilerini temâşâ ettiklerini müşâhede eder. / İmdi böyle bir sâlik vesvese ve hadîs-i nefis sâhibidir. Vesvese ve hadîs-i nefis, ya'nî nefsin lakırtıları, suhriyye-i şeytandır. Ve şeytan bu vâsıtalar ile Benî Âdem ile istihzâ eder. Çünkü onu bunlar vâsıtasıyla idlâl eyler. Ve sâlik bu hâl içinde kendisine ilkâ olunan her bir şeyi ulûm-i ledünniyye nev'inden zanneder. Bunlar ise ulûm değil, kalbini öldüren semûmdur. Bu hâl içinde muhâtab olduğu her bir şey üzerine gâlib olmaz. Ya'nî kendisine ilkâ olunan şeyde o sâlik üzerine kuvvet-i takarrur yoktur. Zîrâ o hâlet-i şeytâniyyedir. Ve kuvvet-i şeytanda seni hissinden gâib edebilmek yoktur. Çünkü şeytanın keydi zaiftir. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri **إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا** (Nisâ, 4/76) buyurur. Ve şeytan vesveseni ve nefsi-ni tahrik ettikten sonra sana ilkâ eder. Ve sen o ilkâyı taakkul edersin.

Ve bu hâl ancak bedelen, ya'nî biri diğerine tebeddül etmek sûretiyle, iki vechin biri üzerine olur: Ya sen sar'aya tutulmuş gibi kendinden gâib olursun. Velâkin bu hâl içinde sana bir şey ilkâ edemez. Zîrâ şeytan kendisinden kaptığı kimseyi ve onun idrâkını bulamaz. Ve bu hâl, yukarıdaki bahisde izâh olunan mizâcın taht-ı te'sîrinde vâkı' olur. Veyâhut sen böyle masrû' gibi kendinden gâib olmazsın; hissinle berâber olduğun hâlde sana nefsin vâsıtasıyla şeytan bir ma'nâ ilkâ eder. Ve ba'zan senin bâtınına harâretten olan bir nevi'den bir şey giydirir. Ya'nî hissin bâkî iken kalbinde harâret-i aşk isti'dâdı bulunduğuna için bu harâreti suver-i cemileden birine imâle eder. Ve sen bir mahbûba taassuk edersin. Ve bu sebeple seni fesâda sevk eder. Veyâhut bir husûsta tevehhümün gâlib olur. Meselâ irşâd-ı halka ehliyyetini tevehhüm edersin. / Ve şeytan senin bu isti'dâdını gördüğü için bâtınına bu tevehhümünü takviye edecek bir hâl giydirir. Eğer bu hâl içinde irşâd-ı halka kıyâm edersen hem dâll ve hem de mudill olursun. Veyâhut bu'de ıstıtlâ'-ı isti'dâdın olur. Ya'nî keşfe meyl ve talebin bulunur. Bâtınına bir takım muhayyelât-ı kâzibe gösterir. Sen onları keşf-i sahîh zannedip: "Âtîde şöyle ve böyle vukûât zuhûr edecektir" diye ihbâr edersin. Hiç birisi vâkı' olmaz. Binâenaleyh şeytan hem seninle eğlenir ve hem de seni halka maskara eder. Veyâhut sende hitâb-ı ilâhîye isti'dâd tevehhümü gâlib olur. Senin bu makâm-ı vehimde temekkününü bildiği vakit, senin bâtınına bir hitâb ilkâ eder. Binâenaleyh sen nefsinde sana ilkâ olunan şey hasebi üzere, hitâbın ne husûsta vâkı' olduğunu hiss edersin; ve bulduğun şeyden haber verirsin. Sen bunu nefsinde bulduğun cihetle ihbârın doğrudur, bunda kâzib değilsin. Velâkin senin bunu Hakk'a nisbet etmen, ya'nî bu hitâb-ı Hak'tır, demen bâtıldır. Ve çok kere mevâkı'-ı hitâbında şeytan sana şöyle der: "Ey kulum, muhakkak ben senin rabbinim. Benim gayrime nazar etme ki hicâba düşersin. Ve bana ancak benim ile nazar et! Eğer sen bana seninle nazar edersen şirke düşersin. İmdi ben nâzır ve manzûrum." Gerçi bu hitâbı hakîkatte doğrudur. Velâkin hissinden gâib olmayan ve fenâ-yı mahz hâlinde bulunmayan sâlik bu hitâb-ı ilâhîye ehil değildir. Kasd-ı şeytan sâliki henüz hâli olmayan ma'nâlara sevk edip netîcede ıdlâl eylemektir.

Bir mahalde şeytan Îsâ (as)'a hitâben: **يا عيسى قل لا اله الا الله** der.^(*) Îsâ (as) buyurur ki: / "Ey la'în! Ben lâ ilâhe illallah derim. Fakat senin telkînle değil!..." İmdi şeytandan hakikat dahi olsa, hiç bir şey telakkî edilmek câiz değildir. Zîrâ ıdlâle me'mûr olandan tarîk-ı hidâyete sevk vazîfesi beklenmez. İşte şeytan hitaplardan buna benzer şeyler söyler. Ve

(*) Ya'nî "yâ Îsâ, lâ ilâhe illallah de!" [M. T.]

İblîs yukarıda ta'dâd ve izâh olunan hallerin Allah Teâlâ cânibinden olduğuna senin itikâd ettiğine kâni' olunca, artık sana müstevlî olur. Ve sende istediği gibi tasarruf etmeğe başlar. Ve sen tûl-i ömründe mahall-i tasarrufu olursun. Binâenaleyh sâlik değil, maâzallah hâlik olursun.

Burada tavzih-i bahs için bir menkabe îrâdî münâsib görüldü. Şöyle ki: *Nefehâtü'l-Üns*'te munderic olduğu üzere Ebû Muhammed Haffâf, Şîrâz meşâyihî ile bir yerde oturmuş idi. Sohbetleri müşâhedeye dâir idi. Herkes kendi hâline göre söz söyledi. Ebû Muhammed Haffâf sâkit durur idi. Huzzârdan Müemmil Cassâs ona karşı ısrâr edip: "Bu husûsta mutlakâ sen de bir söz söylemelisin" dedi. Ebû Muhammed Haffâf dedi: "Sizin söylediğiniz sözler ilmin ta'rîfine müstenid idi; ve hakikat-i müşâhedeye mübtenî değil idi. Ve hakikat-i müşâhede odur ki, hicâb münkeşif ola; ve sen Hakk'ı açık bir sûrette göresin." Ona dediler ki: "Sen bu sözü ne makamdan söylersin; ve bu sana nasıl ma'lûm oldu?" Haffâf dedi ki: Betûk bâdiyesinde idim. Çok ihtiyaç ve meşakkate ducâr oldum. Münâcâtta idim. Gördüm ki ansızın hicâb münkeşif oldu ve Hakk'ı ayân gördüm. Arş üzerinde oturmuş idi. Secde ettim." Meşâyih bu sözü işitince sükût ettiler. Müemmil Cassâs, Haffâf'ı o meclisten alıp muhaddislerden İbn Sa'dân'ın önüne götürdü. İbn Sa'dân onlara ta'zîm etti. Müemmil Cassâs dedi ki: "Ey şeyh! Bize (Sav)'den ... ان للشيطان عرشاً بين السماء والارض / hadîs-i şerîfini rivâyet et!" İbn Sa'dân, (Sav) Efendimiz'e varıncaya kadar hadîs-i şerîfin senedlerini beyân ederek ان للشيطان عرشاً بين السماء / hadîs-i şerîfi beyân eyledi. Vaktâki Haffâf bu hadîsi işitti; "Bir daha tekrâr et!" dedi. İbn Sa'dân tekrâr etti. Haffâf ağlayarak yerinden kalktı ve dışarı çıktı. Günlerce teğayyüb etti. Ba'dehû yine o meşâyihin huzûruna geldi. Nerede kaldığını sordular: "O vakitten beri kıldığım namazları kazâ ettim. Zîrâ şeytan (aleyhi'l-la'ne)'ye tapmışım. Şimdi o la'îni görüp secde ettiğim yere gideceğim; ve orada la'net edeceğim" dedi ve çıkıp gitti.

Ma'lûm olsun ki, şeytân-ı la'în Hakk'a teveccüh eden sâlikleri ıdlâl için envâ'-ı hıyel ve desâise teşebbüs eder. Ve dâimâ ilkaât-ı kâzibe ile ıdlâle sa'y eder. Ve onları ıdlâl için hıyel ve desâisi kendilerinin meslekine âid şeylerden tedârik eder. Zîrâ Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri, berây-ı imtihân-ı ibâd, la'îne hıyel ve desâis husûsunda çok kuvvet vermiştir. Sâlik terakkî edip-kendisine esrâr-ı arzıyye münkeşif oldukda İblîs muhayyel olarak arz sûretinde görünür; ve esrâr-ı semâviyye münkeşif oldukda muhayyel semâ sûretinde zâhir olur. Hattâ tecellî-i zâtîye karışır. Fakat bu sûretlerin hiç birisinde sâliki hissinden kapamaz.

Binaenaleyh sâlik için en büyük mîzân bu gibi mükâşefâtta hissine nazar etmektir. La'în ancak Sallallâhü aleyhi ve sellem sûretinde zâhir olamaz. Zîrâ (Sav) Efendimiz ism-i Hâdî'nin mazhar-ı etemmi ve şeytan ise ism-i Mudill'in mazhar-ı etemmidir. الضدان لا يجتمان / kâidesince "iki zıd bir yer- 690 de ictimâ' edemez." Nitekim nûr zulmet ve zulmet nûr olamaz.

İmdi sen eğer bilse idin ki, muhakkak muhâtaba-i Hak sende ihsâs bırakmaz, mutlaka seni hissinden gâib kılar; ya'nî sen bu hâl içinde, kendi nefsinden ve muhîtindeki eşyâdan gâib olursun; ve bu muhâtabada yukarıda izâh olunduğu vech ile vehmin ve tahayyülün ve isti'dâdın ve intizârın dahli yoktur; binaenaleyh nefsinle berâber olan hissini mevcûd iken, böyle bir muhâtaba vukûunda bilirdin ki, o muhâtaba Hak'tan değildir; belki muhakkak senin gibi sıfât-ı hudûs ile muttasıf olan mücânîsinle, ya'nî şeytân-ı la'în ile, berâbersin; seni meslekinde ıdlâl etmek sûretiyle seninle istihzâ etmek murâd ettiğinden böyle ilkâatta bulunur. Ve bu gibi ilkâat ile fitneye dâ'î olanların çoğunu semâ' ve vecd ashâbından ve üzerine vehim ve tahayyül gâlib olan kimselerden bulursun. Böyle olunca üzerine fenâ-yı mahzı lâzım kıl! Ya'nî fenâ-yı mahz hâli vâkı' olmaksızın, bâtınına ilkâ olunan ma'nâyı derhal Hak cânibindendir diye kabûl etme! Eğer sana fenâ-yı mahz hâli hâsıl olup da, o hâl içinde bir ma'nâ ve hitâb bulmaz isen, bu hâl fitneden eslemidir. Ve eğer o hâl içinde bir şey bulur isen, o şey erbâb-ı hakîkatin matlûbu olan şeydir. Ve bu hâlde telbîs kalkar. Ya'nî bu ma'nâ ve hitâb, acabâ Hak'tan mıdır, yoksa İblîs cânibinden midir? diye şübheye mahal yoktur. Çünkü bu fenâ-yı mahz hâlinde sana İblîs'in tasallutu olamaz. Zîrâ İblîs ahd-i ezeli-sinde buraya dâhil olamayacağını *إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ* (Sâd, 38/83) kavliyle beyân etmiştir.

Ey mürid! Senin bu izâh ettiğimiz ahvâl ile berâber olman ve bu esrârı kendi nefsinden bilmen lâyıktır. Zîrâ gerek hidâyet ve gerek dalâlet sana senin nefsinden vâkı' olur. Ve esrârın kâffesi ancak senin nefsindedir. / Eğer sen bu esrârı nefsinden bilmezsen, öyle câhillerden olursun ki, senin nefsinden bilmediğin şeyi başkaları senden bilir. Ya'nî başkaları senin nefsinde olan şeyi bildikleri halde sen kendinde olan şeyi bilmeyecek derecede câhil olursun. Sakın bu câhillerden olma! Bu hâl şuna benzer: Meselâ bir kimsenin elinde bir pırlanta taş bulunur da kıymetini bilmez; bunu başkaları görüp bilirler. Bu öyle bir cehâlettir ki, netîcesi husrân ve ziyândır. Zîrâ sâika-i cehâletle onu elinden bir hiçe mukâbil çıkarır.

Ba'dehû ma'lûmun olsun ki, muhakkak rûhânîlerin ilkâ-i emr ve nehiyi yoktur. Ve onların ancak tahsîs / ve ihbârı vardır. Zîrâ onların emri-

nin fâidesi yoktur. İmdi eğer seni tedebbür edecek bir rûhâniyyet senin üzerine müstevlî olduğu vakit, nazar et! Eğer sana emr eder ve ibâdâtın bir nev'ini nehy ederse, bu şeytânîyedir. Ondan kaç! Ve zikri ve âyete'l-Kürsî ve sûre-i Bakara kırâatını teksir et! Ve eğer sana emr etmez, velâkin sana haber verirse, sen onda şeytan ve bunun gayri olması beyninde ihtimâl üzeresin. Ve onların arası bir şeyi, ba'dehû diğer bir şeyi, ba'dehû diğerini ilkâ etmek sûretiyle ilkâda sür'at-i tenevvü' ile temeyyüz eder. Binâenaleyh o rûh ve şeytandır. Ve eğer emr-i vâhid müstemir olursa, kezâlik sen hâl-i fitnede onunla berâbersin. Ve eğer sahîhi murâd edersen ancak fenâ-yı küllî hâlinde min-gayri-temsîl ve lâ-hiss sana hâsıl olan şeydir. İlkâdan olan şeye senin fehm-i mücerredin müstesnâdır. Ve sırr-ı müşâhede-i beht ve sırr-ı keşf-i ilim ve sırr-ı bakâ-i edeb ve sırr-ı fenâ-i tevhîd ve sırr-ı kabz-ı iftikâr ve sırr-ı bast-ı suâl vardır. Ve esrâr çoktur. Ve bizim zikr ettiğimiz şeyde onu isti'mâl eden kimse için devâ-i nâfi' vardır.

Ya'nî yukarıdaki izâhâta zamîme olmak üzere ma'lûmun olsun ki, rûhânîlerin, ya'nî meleklerin, kulûb-i ibâda emir ve nehiy ilkâ etmeleri yoktur. Ve onların ilkâatı ancak teşvîk ve ihbâra taalluk eder. Meselâ a'mâl-i hayriyyeden bir amelin icrâsına teşvîk eder; veyâhut muâmelâtında teşebbüs edeceğin bir fiilin mazarratını ihbâr eder; bunlar havâtır-ı melekiyyedir. Sen bunları ister icrâ ve ister terk edersin; ve onlar senin irâdene hâkim değildirler. / Binâenaleyh onların emrinde fâide yoktur. Bu sebepten emir ve nehy etmezler, yalnız teşvîk ve ihbâr ederler. Seni tedebbür edecek ve irâdene tahakküm eyleyecek bir rûhâniyyet senin üzerine müstevlî olduğu vakit nazar et ve tedkîk eyle! Eğer sana ibâdâtın bir nev'i ile emir ve nehy ederse bu melekî değil, şeytânîdir. Ondan kaç! Ve çokça zikrullâha meşgûl ol; ve Âyete'l-Kürsî'yi ve Sûre-i Bakara'yı çok oku! Meselâ bünyen zaîftir. Halbuki sen bu zaîf bünye ile evlâd ve iyâlinin nafakasını tedârik için sa'ye mecbûrsun. İblis bu hâlinle berâber sana ibâdâtın bir nev'inden olan savm-ı nâfile ile emr eder. Eğer sen bu emre tebean savm-ı nâfileye mübâşeret edersen vücûdun büsbütün zaîf olup ferâizi edâya kadir olamayacak ve evlâd ve iyâlinin nafakasını tedârik edemeyecek derecede marîz olursun. Mel'ûn ise bu emri ile maksadına nâil olur. Veyâhut farz-ı vakti edâya niyyet ettiğin hâlde umûr-i dünyeviyyeden bir husûsun lüzûm-i icrâsını hatırına ilkâ ile salâtın edâsından nehy eder. Ve sen o işin icrâsına teşebbüs edersen, onunla meşgûl iken vakt-i salât fevt olur; namazın kazâyâ kalır. Ve bu sûretle mel'ûn kezâlik maksadına nâil olur. Bu gibi emir ve nehiylerde gâyet dürüst muhâkeme lâzımdır. Böyle bir hâl vukûunda ne gibi çâreye tevessül edilmesi lâzım geleceğini cenâb-ı Şeyh (ra) beyân buyurmuştur.

Ve eğer bir rûhâniyyet, zikr olunan sûret üzere sana emr etmeyip de “falan şey böyle olacak” gibi bir şey hakkında sana haber verir ise, bunda iki ihtimâl vardır: Ya şeytandır; veyâ şeytanın gayrı olan rûhdur. Bunların fark ve temyizi ilkâda sür‘at-i tenevvü’ vukûu iledir. Eğer ihbâr, ev- velen bir şey, sonra diğer bir şey ve ba‘dehû başka bir şey / ilkâsı sûre- tiyle olursa, o ilkâyı icrâ eden rûh ve şeytandır. Bu ihbârât arasında ba‘- zan doğrusu olduğu gibi, bir çok da yalanlar bulunur. Nitekim hadîs-i şerifte şöyle buyrulur: *الكلمة يحفظها الجنى فيقرؤها في اذن وليه فيزيد فيها اكثر من مائة* “Cinnî hıfz edip velisinin kulağına okuduğu kelimeye yüzden ziyâde yalan katar.” Cin tarafından vâkı’ olan ilkâât hakkındaki tafsîlât-ı sâire *Âkâmü’l-Mercân fî Ahkâmi’l-Cânn* isimindeki kitapda mündericidir. Bu kitap 1326 sene-i hicriyyesinde Mısır’da tab’ edilmiştir. Artık zamânı- mızda şark ve garbda iştiğâli revâc bulan “celb-i ervâh” usûlündeki sekâ- met buna göre tasavvur olunabilir. Bununla meşğûl olanlar berzaha in- tikâl eden zevâtın rûhlarıyla mülâkât ettiklerini zannederler. Ve bunların ba‘zı ihbârâtı doğru olduğunu görerek, bu husûsta itmi’nân-ı kalb hâsıl ederler. Bu doğru değildir. Gerçi ervâh-ı berzahîyye ile mülâkât mümkin- dir. Fakat mülâkât, sıfât-ı nefsâniyyeden halâs olup hayât-ı berzahîyye ile münâsebet peydâ eden ehl-i sülûke mahsûstur. Sûrî ve ma‘nevî tahâ- retten baîd olanlara takarrüb edenler bu gibi ervâh ve şeyâtındır. Mu- râdları Benî Âdem ile istihzâ ve onları ıdlâldır. Cenâb-ı Hak’tan istiâze ederiz.

Ve eğer ilkâda emr-i vâhid müstemirr ve dâim olursa ve sür‘at-i te- nevvü’ bulunmazsa, yine sen rûh ve şeytân ile hâl-i fitnedesin. Ve eğer il- kânın sahihini murâd edersen ancak yukarıda izâh edilmiş olduğu üzere fenâ-yı külli hâlinde, sana hiç bir temsîl vâkı’ olmaksızın ve senin hissin bulunmaksızın, sana hâsıl olan ilkâdır. Eğer bu ilkâyı senin fehm-i mü- cerredin ve nazar-ı aklîn karışır, bu da fitneden sâlim değildir. / Bu hâl 695 dahi sıhhatten müstesnâdır. *Mesnevî*:

بی حس و بی کوش بی فکرت شوید تا خطاب ارجعی را بشنوید

Tercüme: “Tabîî olan histen ve kulaktan ve fikirden tecerrüd ediniz ki *يا ايُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ اَرْجِعِي اِلَى رَبِّكَ رَاضِيَةً مَُرْضِيَةً* (Fecr, 89/27-28) hitâb-ı ilâ- hîsini işitesiniz.”

İmdi esrâr-ı ilâhiyyenin envâ‘-ı çoktur: Müşâhede-i beht sırrı ve keşf-i ilm sırrı ve bakâ-i edeb sırrı ve fenâ-i tevhîd sırrı ve kabz-ı iftikâr sırrı ve bast-ı suâl sırrı bu esrârın envâ‘ındandır. Ve bu esrârdan hangisi olursa olsun, onu istî‘mâl edecek olan sâlik için, bizim bu bahisde zikr ettiğimiz usûl ve kavâidde devâ-i nâfi’ vardır. Zîrâ sâlik bu esrâra müteallık olan ilkâattaki hak ve bâtılı bu kavâide göre fark ve temyîz eder. Bâtılı red ve

haklı kabûl eder. İmdi bu esrâr âtide havâss-ı ahcâr bahsinde birer birer izâh olunur.

İmdi biz havâss-ı ahcâr-ı insâniyyeyi zikr edelim. Hacer-i beht bu cinstendir; ve o azîz bir taştır ve onda esmerlik vardır. Ve mahalli bahr-i zulumâttır. Ve onun esrâr-ı acıbesi vardır. / Ve o kalbde bir nûkte-i zâtiyedir. Gözde bebek gibidir ki, o mahall-i rû'yettir. Cum'ada bir sâat gibidir. Nitekim (aleyhi ve âlihi's-selâm) buyurdu. Ve ona cum'a bir mir'ât olarak temsîl olundu ki, onda bir siyâh nokta var idi. Ve ihbâr buyurdu ki, o cum'ada olan bir sâattir. İmdi kalb üzerinde örtü bulunduğu vakit, bu taşın vücûdu zâhir olmaz. Ve insanda akıldan ve onun gayrinden olan cemî'i ervâh, ancak bu noktanın müşâhedesine müterakkıbdır. Eğer kalb murâkabe ve zikir ve tilâvet ile insikâl ederse bu nokta zâhir olur. Ve zâhir olduğu vakit, ona zât-ı Hakk'ın gayri tekâbül eden bir şey yoktur. Binâenaleyh bu taştan bir nûr intişâr eder, cismin zâviyelerine sâri olur. Akıl ve onun gayri hayrette kahr. Bu taştan çıkan nûr-i azîm ve vâsi' ve onun şa'saânîsi onları medhûş kılar. Böyle olunca onlar için ne zâhir ve ne de bâtın tasrîf ve hareket zâhir olmaz. Ve işte bunun için "hacer-i beht" tesmiye olundu. İmdi Allah Teâlâ bu abdin bakâsını murâd eylediği vakit kalb üzerine bir sehâb-pâreyi irsâl eder ki, bu nükteden çıkan nûr-i münfehık ile kalb arasında hâil olur. Nûr ona mün'akis olarak müstemir olur. Ve ervâh ve cevârih serbest olur. Ve bu ancak tesbîttir. Bu takdîrce abd resmin bakâsı için, bu sehâbenin arkasından müşâhid olarak bâkî kalır. Ve tecellî dahi dâimâ bâkî olup bu hacerde ebeden zâil olmaz. Ve işte bunun için çokları der ki, muhakkak Hak aslâ bir şeye tecellî etmedi, bundan sonra ondan inhicâb eyledi. Velâkin sıfât muhtelif olur. Ve bu ma'nâda bizim beyitlerimiz vardır:

/ Vaktâki bâbullâhı çalmağa devâm ettim, lâhî değil murâkîb idim;
Tâ ki "ayn"e onun sübha-i vechi zâhir oldu, git gidebildiğin kadar, ancak O'dur.

Ve Allah Teâlâ'nın kalbine îmân yazdığı kimse de böyledir. Zîrâ onu ebeden mahv etmez. Ve bunun için *أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ* (Mücâdele, 58/22) ya'nî "İşte kalblerine îmân yazdığı kimseler onlardır" buyurdu. İşte bu haceri nâfi' matlûbdur ki, seni müşâhede-i mahbûba muttalî' kılar. İmdi bunu bil! Ve Kur'ân'dan bu sırrın âyeti *حَتَّىٰ إِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقُّ* (Sebe', 34/23)'dır. Ve hacerin hâssiyeti budur ki, her hangi bir vakitte abd ile kâim oldukda, ona taarruz eden her bir şeyi min-gayri-iltifât ve lâ-ma'rifet kahr eder.

İmdi âlem-i kebîrde mevcûd olan zî-kıymet ahcâra mukâbil, vücûd-i

insânîdeki ahcârın havâssını zikr edelim: Âlem-i kebîrde üzerlerine ba'zı suver aks etmiş olmasından dolayı hayret-âver ve esmer renkli bir takım ahcâr-ı kıymetdâr olduğu gibi, insanda da buna mümâsil bir "hacer-i beht" vardır. Ve o taş azîz bir taştır. Onda esmerlik vardır. Ve onun mahalli bahr-i zulumâtıdır. "Bahr-i zulumât"tan murâd dest-gâh-ı tabiatta anâsır-ı kesîfeden mensûc olan "kalb"dir. Zîrâ âlem-i anâsır "bahr-ı zulumât"tır. Ve "hacer-i beht"ten murât kalb-i unsurîde vâkı' olan "süveydâ"dır ki, bu süveydâda sırr-ı mestûr vardır. Ya'nî ma'nâ sûrete taalluk etmiştir. San'atin ele ve gamzenin göze taalluku gibi. Binâenaleyh bu ma'nâ o sûretin ne dâhilinde ve ne de hâricindedir. Niteliksiz ve ta'rîfî gayr-ı kâbil olmak üzere taalluk etmiştir. Ve buna "latîfe-i ahfâ" taalluk eder. Ve latîfe-i ahfânın rengi ba'zı muhakkıkine göre siyâhdır. / Ve Hak Teâlâ hazretleri hadîs-i kudsîde **اَنَا فِي الْاِخْنِ** ya'nî "Ben ahfâdayım" buyurur. Ve o hacerin esrâr-ı acîbesi vardır. Ve o kalbde bir nûkte-i zâtîyyedir. Ya'nî kalbin zâtı olan bir nokta-i mahsûsasıdır. Kalb mevcûd olan mahalde mutlakâ o da bulunur. Gözde mahall-i rûyet olan bebek gibidir. Göz olan yerde bebeğin bulunmaması kâbil değildir. Ve kezâ cum'a gününde olan bir sâat gibidir ki, o sâatte her duâ ve taleb ind-i ilâhîde mutlakâ kabûl olunur. Nitekim (Sav) Efendimiz hadîs-i şerîfnde beyân buyurmuştur. Zât-ı risâlet-penâhiye cum'a günü bir âyîne sûretinde temsil olundu ki, o âyîne bir siyâh nokta var idi. O siyâh noktanın cum'a günündeki sâat-i makbûl olduğunu ihbâr buyurdular.

İmdi kalb üzerinde sıfât-ı nefsanîyyeden mütevellid mesâvî ve maâsî ve akâid-i fâside örtüsü olduğu vakit, bu hacerin vücûdu kalbde zâhir olmaz. Halbuki insânda akıldan ve onun gayri olan kuvâdan mevcûd olan ervâhın kâffesi, ancak bu noktanın müşâhedesine müterakkib ve muntazırdır.

Ma'lûm olsun ki, insanın vücûdunda mevcûd olan kuvve-i akliyye ve kuvve-i hayâliyye ve kuvve-i müfekkire ve kuvve-i sâmi'a ve kuvve-i bâsıra gibi kuvvetlerin her biri ayrı ayrı birer rûh sâhibidir. Bu ervâhın hey'et-i mecmûası rûh-i küllî-i insânîyi teşkîl eder. Onun için âyet-i kerîmede bunlardan her birinin ayrı ayrı mes'ûliyyeti zikr edilmiştir. **إِنَّ السَّعَى وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا** (İsrâ, 17/36). Bunların mes'ûliyyeti rûh-i küllî-i insânîyyenin mes'ûliyyetini intâc eder.

İmdi eğer kalb murâkabe ile, ya'nî inâyet-i Hakk'ın tecellisine intizâr ile ve zikrullâh ve tilâvet-i Kur'ân ile parlatılır ise bu nokta zâhir olur. Çünkü üzerindeki paslar bu sûretle silinir. Ve bu nokta incilâ bulup tâhir olduğu vakit, ona zât-ı Hakk'ın gayri tekâbül eden / hiç bir şey yoktur. 700 Zîrâ mâsivâdan hiç bir sûretin in'ikâsını kabûl etmez. Binâenaleyh zât-ı

Hakk'ın tecellisi sebebiyle bu taştan bir nûr intişâr eder. Cismin her köşesine yayılır. Ve vücûd-i insânîdeki rûh-ı akıl ve sâir ervâh-ı kuvâ onu görünce hayrette kalırlar. Ve bu taştan çıkan nûr-i azîm ve vâsi' ve onun parıltısı bu ervâhı medhûş kılar. Bu hâlde ervâhın vücûd-i insânîde ne zâhiren ve ne de bâtinen hiç bir tasarruf ve hareketlerinden eser kalmaz. Zîrâ bu hayret onları faâliyetten alıkor. İşte bunun için kalbdeki bu nükte-i zâtiyyeye "hacer-i beht" tesmiye olundu. Bu tecelliye mazhar olan abdin cemî'-i kuvâsı tasarruftan kaldığı cihetle bunların hey'et-i mecmûası olan rûh-i küllî dahi hayrete müstağrak olup o abd fenâ-yı küllî âleminde bulunur. Bu fenâ-yı mahz içinde abd muâmelât-ı dünyeviyye ve sûriyyeden muattal kalır. Allah Teâlâ bu abdin beşeriyyete reddi sûretiyle bakâsını murâd eylediği vakit, kalb üzerine bir bulut parçası gönderir ki, bu noktadan çıkan nûr-i azîm ve vâsi' ile kalb arasında hâil olur. Nûr o bulut parçasına mün'akis olarak müstemir olur; ve ervâh-ı kuvâ ve cevârih serbest olur. İşte bu hâl o abdi tecellî ile istitâr arasında tesbittir. Bu takdîrce abd resm-i beşeriyyetin bakâsı için bu bulutun arkasından zât-ı Hakk'ı ale'd-devâm müşâhede ederek beşeriyyet dâiresinde kâim olur. Ve tecellî dahi munkatı' olmayıp bu hacerde ebeden zâil olmaz. İşte bunun için nâil-i tecellî olan zevâtın çokları dediler ki: "Muhakkak Hak, aslâ bir şeye tecellî etmedi ki, bu tecelliden sonra mütecellâ-lehden inhicâb etmesin." Ya'nî Hak tecelliden sonra mutlakâ bir sûretle istitâr eyler; / ve bu tecellî içinde abdin böyle kelâmları vâkı' olur. Beyt:

دل چو جای حق بود حق بامنست ومن بحق حق بحق واصل شده بر خویشان هوهوونم

Tercüme: "Vaktâki kalb cây-ı Hak oldu, Hak benim ilemdir, ben de Hak ileyim. Hak Hakk'a vâsıl olmuştur. Kendimin üzerinde Hû Hû derim."

Velâkin sıfât muhtelif olur. Ya'nî sıfât-ı tecelliyât ve onun keyfiyetleri ihtilâf üzeredir. Zîrâ tecellî kavâbil ve isti'dâda göredir. Ve kavâbil ve isti'dâd ise muhtelifdir. Çünkü esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyede ihtilâf bulunduğu vâreste-i îzâhtır.

Bu ma'nâda bizim beyitlerimiz vardır:

Vaktâki murâkabe ve zikir ve tilâvet ile bâbullâhı çalmağa devâm ettim; ve bu kapıyı çalmakta lâhî değil idim. Ya'nî ben de sülûk sâhibiyim, benim de bu iş ile âşinâlığım vardır, tarzında akrân ve emsâlime tefevvuk dâiyyesinde değil idim. Belki mâsivâdan külliyyen kat'-ı nazar edip cidden tecellî-i Hakk'ın zuhûruna murâkûb ve muntazır idim. Âkıbet inâyet-i Hak zuhûr edip hacar-i behtten rûh-i küllîmin "ayn"ına onun celâl-i vechi zâhir oldu. Bu zuhûr ebeden munkatı' olmadı. Git gidebildiğin kadar!... Ancak hep onun celâl-i vechidir.

İmdi ey sâlik! من قرح الباب ولج ولج ya'nî "Kim ki kapıyı çaldı, çalmakta

ısrâr etti, içeriye girdi.” Ve kezâ *من طلب وجد وجد* ya’nî “Kim ki taleb etti ve talebinde mücidd oldu, istediğini buldu” buyrulmuş olduğu vechile talebde ciddiyet ve istikâmet şarttır. Fütûr aslâ câiz değildir./

Ubeydullâh Ahrâr (ks) *Risâle-i Vâlidîyye*’lerinde böyle buyururlar: “Sultân Ebû Yezîd Bistâmî’nin bir mürîdi var idi ki, senelerce zikre meşgûl olduğu hâlde ona hiç bir feth ve küşâd vâkı’ olmamış idi. Bu hâlden hiç bir fütûr getirmeyip günden güne cidd ve cehdi ziyâde olur idi. Mürîdân-ı sâire onun bu hâline taaccüb ederler idi. Hz. Sultân buyurdular ki: “Ba’zı âdem bir takım ahvâl ve vâkıât sebebiyle üns ve huzûr hâsıl edip nefsinde bu sûretlerden hazz peydâ olur. Ve o kimsenin adem-i fütûru bundan dolaydır. O mürîd ise adem-i huzûr ve esbâb-ı fütûr ile berâber zikrine müdâvemet ve sa’y eyler. Onun himmet ve azîmeti cümleden akvâ ve a’lâdır. Ona sultânü’z-zâkirîn diyelim!” buyururlar. Cümle ashâbı onu bu nâm ile zikr ederler.

Ve Hak Teâlâ’nın kalbine îmân yazdığı kimse dahi böyledir ki, nûr-i îmân onun süveydâ-yı kalbinden aslâ zâil olmaz. Bu sebeple âyet-i kerîmede *وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ* (Mücâdele, 58/22); ve kezâ *وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ* (Bakara, 2/143) buyurdu. İşte vücûd-i insânide matlûb olan şey bu hacér-i nâfi’dir ki, seni müşâhede-i mahbûba muttali’ kılar. Binâenaleyh bu beyân ettiğimiz sırrı bil ve dâimâ onun talebinde ol! Ve Kur’ân-ı Kerîm’den bu sırrın âyeti *حَتَّىٰ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقُّ* (Sebe’, 34/23)’dır. Bu âyet-i kerîmenin ma’nâ-yı münîfi yukarılarda geçti. Ve bu “hacer-i beht”in, ya’nî “hayret taşı”nın hâssiyyeti budur ki, her hangi bir vakitte abd ile kâim oldukda, ya’nî kalbden örtü kalkıp tecellîye mazhar oldukda, o taş o abde taarruz eden hicâbât-ı zulmânî ve nûrânîyi min-gayri-iltifât ve lâ-ma’rifet, / ya’nî o abdin iltifâtı ve ma’rifeti olmaksızın kahr eder; ve abdin kalbi mâsivâya taalluk belâsından külfetsizce kurtulur. İşte bu müşâhede-i beht sırrıdır.

Fakîr 1321 sâl-i rûmîsinde rûh-i küllîsi mebhût bir hâlde kalmış ve henüz beşerîyyete redd olunmamış olan bir zâtı Yenibahçe’de kâin hânesinde, mürşidim Mehmed Es’ad Dede hazretleri ve ba’z-ı rufekâ-yı muhtereme ile berâber ziyâret ettim. Bu zât muhaddisinden ve tarîkat-i Şâze-lye meşâyih-i kirâmından Tunuslu Mustafa Efendi hazretleri idi. Kendileri ber-mûcib-i sünnet-i seniyye sağ ellerinin ayasını sağ yanaklarına vaz’ edip kibleye müteveccihen yatmışlar idi. Vech-i mübâreki gâyet parlak, yanakları gül gibi latîf bir humret içinde; ve gözleri gâyet parlak olup açık bir hâlde kible cihetine nâzır idi. Yanında bulunduğumuz kadar aslâ gözlerini kırpmadı; ve a’zâ ve cevârihinde hiç bir hareket eseri görünmedi. Hareminden aldığımız ma’lûmâta göre bilâ-ekl ve şûrb günlerce

bu hâl içinde imiş. Kendisinden hiç bir hâcet-i beşerî zâhir olmaz imiş. Nihâyet bu zât-ı muhterem beşerîyyete redd olunmaksızın âhirete intikâl etmiştir (kaddesallâhu sırrahû!).

Ve hacet-i zümrüd bundandır. Allah Teâlâ'nın Kitâb'ından onun âyeti *إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ* (A'râf, 7/201)'dır. İmdi kuvve-i müzekkirenin hâssıyyeti İblîs'i fi'l-hâl keydini mülâhazadan a'mâ etmek ve onu tedhîş eylemektir. Binâenaleyh lâhık olmaz, basarı ona rücû' eder. Şu kadar ki, mü'min iki hâlin biri üzerinedir: Ya gafflette-
dir; böyle olunca merreten-uhra ona karîb olur. Veyâ huzûrdadır; böyle olunca eğer yaklaşırsa ondan yanar. La'anehullâh kendisinde ârif-i bil-lâh olan hâneye duhûle cür'et edemez; ârif uyusun uyanık olsun, müsâvidir.

Ya'nî âlem-i kebîrde mevcûd olan hacet-i zümrüde mukâbil insanda dahi bir sır ve bir latîfe vardır. Âlem-i kebîrde mevcûd olup yeşil bir taş-
tan ibâret olan hacet-i zümrüdün havâssındandır ki, bunu hâmil olan kimse perişân rû'yâlar görmez; ve kalbinde kuvvet olur; ve sar'a isâbet etmez. Ve ehl-i tecrübe diğer havâssından dahi bahs ederler. İnsanda buna mukâbil olan latîfe dahi "kuvve-i müzekkire"dir. Ve kuvve-i müzek-
kire "latîfe-i sır" a taalluk eder. Ve latîfe-i sırrın rengi muhakkıklardan ba'zılarının kavline göre yeşildir. Ve âlem-i kebîrdeki hacet-i zümrüdün rengi de yeşildir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu sırrın âyeti *إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ* (A'râf, 7/201) ya'nî "Şunlar ki ittikâ eder-
ler, şeytan tarafından onlara vesvese dokunsa, tezekkür ederler. İmdi on-
lar doğru yolu görürler" kavî-i şerîfidir. Âlem-i kebîrdeki zümrüdün hâssıyyeti perişân rû'yâlara mâni' olmak ve kalbe kuvvet vermek olduğu gibi, kuvve-i müzekkirenin hâssıyyeti dahi, İblîs'i hîlesinden men' etmek
705 ve onu tedhîş / eylemektir. Ve zümrüd taşının havâssından biri de ef'înin gözünü kör etmektir. Nitekim bu ma'nâya işâreten cenâb-ı Mevlânâ (ra) bir beyt-i şerîflerinde şöyle buyururlar:

کر اژدهاست در ره عشقی است چون زمرد از برق آن زمرد هین دفع اژدها کن

Tercüme: "Eğer yolda ejderhâ var ise, aşk zümrüd taşı gibidir. O aşk zümrüdünün berkından ejderhâyı def et!"

Mesnevî:

نفس اژدهاست با صد زور فن روی شیخ اورا زمرد دیده کن

Bunun gibi kuvve-i müzekkire de İblîs'i keydinin mülâhazasından kör eder. Ya'nî zümrüd yılanın gözünü kör ettiği gibi, İblîs'in hîlesine na-

zar ettiği gözünü kör eder; ve basarı kuvve-i müzekkire sâhibine lâhık ve râcî' olmaz. Ancak şeytan bir mü'mine vesvese ilkâ ettiği vakit, o mü'min iki hâlin biri üzerine bulunur: Ya gaflette bulunur; bu halde şeytan ona merreten-ba'de-uhrâ karîb olur. Mü'min için bu hâl tehlikelidir. Zîrâ bu hâl-i gaflette kuvve-i müzekkiresi muattaldır. Şeytan birisinde iğvâ edemezse diğerinde iğvâ eder; ve onu helâke sevk eder. Veyâhut huzûr içindedir; mü'min huzûrda iken şeytan ona yaklaşırsa şeytan onun nûrun-dan yanar. Şeytan (la'anehullâh) huzûrda olan mü'mine yaklaşmak şöyle dursun, içinde ârif-i billâh olan hâneye duhûle cür'et edemez. Hânede bulunan ârif ister uyusun, ister uyanık bulunsun, şeytan için müsâvîdir. Zîrâ ârif-i billâh uyumuş olsa da kalbi huzûrdadır. Bu da bakâ-i edeb sırrıdır.

Ve yâkût-i ahmer de bundandır. Allah Teâlâ'nın Kitâb'ından onun âyeti لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ (Şûrâ, 42/11)'dir. Ve onun hâssiyyeti, insan rûh-i kudsi cihetinden ona müşâhid olduğu vakit, o zât-ı Hakk'a müteallık olan ulûmu / bilir ki, gayrin ona muttali' olmadığı şeydir. İmdi eğer nefs-i gazabiyyesi cihetinden ona müşâhid olur ve cebâbireden bir cebbâra müsâdif bulunursa, muhakkak o, onu izlâl eder. Ve nefsinde taazzumdan onun için bulduğu şeye hâzî' kılar. Ve eğer ona serzeniş eder ve tahvîf eylerse, onu afv eder.

Ma'lûm olsun ki, âlem-i imkânda "yâkût" dedikleri kıymetli taş Serendib Ada'sında ve Zengibâr'da kâin bir dağın eteklerinde bulunur. Rengi âteşin kırmızı, esmer, sarı, beyaz, mâvî, penbe, şerâbî, bulanık erguvânî ve siyâh olur. Sâir taşlardan vehleten ağırlığı ve sertliği ile fark olunur. Yâkutu ancak elmas deler. Yâkutun havâssı şunlardır: Hâmil olan kimse tâûndan emîn olur. Ve eğer ağzında tutarsa kalbine kuvvet verir. Ve gam ve kederi izâle eder. Ve susuzluğu teskîn eyler. Ve onu hâmil olan kimse insanların nazarında azîz ve muhterem olur. Ve ondan yaptıkları bir nevi' ma'cûn vücûda çok kuvvet verir; ve kanı tasfiye eder.

İmdi âlemde mevcûd olan kırmızı yâkûta mukâbil olarak, Âdem'de dahi yâkût-i ahmer mesâbesinde bir sır ve latife vardır. Ve bu sır "latife-i rûh"dur. Ve "latife-i rûh"un rengi muhakkıkînden ba'zılarına göre kırmızıdır. Ve Allah Teâlâ'nın Kitâb'ından bu sırrın âyeti لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ (Şûrâ, 42/11) ya'nî "O'nun misli gibi bir misil yoktur" kavl-i şerîfidir.

Ma'lûm olsun ki, her bir rûh kendi ayn-ı sâbitesine taalluk eder. Ve her bir ayn-ı sâbite bir ism-i ilâhînin sûretidir. Ve esmâ-i ilâhiyye mütefâvit olup âsârı muhtelif bulunduğundan yekdiğerinin misli ve nazî-

ri değildir. Zîrâ tecellî-i ilâhîde tekrâr yoktur; biri diğerine aslâ benze-
mez. Binâenaleyh her bir rûh bu itibâr ile لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ vasfını hâizdir.
Nitekim bunun misâli âlem-i histe zâhirdir. / Efrâd-ı âdemiyye insâ-
niyyette yekdiğerinin misli ve nazîri olduğu halde, halkan ve hulkan
yekdiğerinin misli ve nazîri değildir. Bu itibâr ile her biri لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ
vasfına mâ-sadaktır. İmdi sâlike tecellî-i rûhî olduğu vakit, onun sîfât-ı
beşeriyyesi zâil olur. Fakat tecellî muhtecib olursa tabîat-i nefsiyye avdet
edip sâlik için tuma'ninet hâsıl olmaz. Ve tecellî-i rûhânî ba'zı kerre
envâr-ı zikr ve tâatın galebesinden olur. Ve bahr-ı rûhâniyyet temevvüc
ettiği vakit sâhil-i kalbe çarpar. İnsan rûh-i kudsi cihetinden bu hâli mü-
şâhid olduğu vakit, zât-ı Hakk'a müteallık olup başkalarının muttali' ola-
mayacağı ulûmu öğrenir ki, bu ulûmun ahzi keyfiyyeti yukarıki şerh-
lerde geçti. Ve bu, keşf-i ilim sırrıdır. Ve tecellî-i rûhî, alâmet-i hudûs ile
muttasıf olup, sâlik üzerinde kuvve-i ifnâiyyesi olamayacağından, sâlik
bu tecellî içinde kendi muhitini ve muhitindeki efâl ve harekâtı idrâk
eder. İmdi sâlik bu hâl içinde iken muhitinde gördüğü münkerâttan bir
şeye karşı nefs-i gazabiyyesiyle zâhir olur. Ve muhâlif-i şer' harekette bu-
lunan cebâbireden bir cebbâra müsâdif bulunursa onu izlâl eder. Ve o ceb-
bârın nefsinde taazzumdan, o sâlike karşı bulduğu şeyi, ya'nî taazzum ve
tekebbür cinsinden bulduğu şeyi, tevâzua tahvîl eder. Ve o cebbârın nez-
dinde bu tecellî sâhibi azîz ve muhterem görünür. Nitekim yâkûtun ha-
vâssından biri de bu idi. Ve eğer bu tecellî sâhibi, o cebbâra karşı bu mu-
hâlif-i şer' hareketinden dolayı serzeniş ederse ve onu azâb-ı ilâhîyi tez-
kîr ile tahvîf ederse, o cebbâr elinde kuvvet-i zâhiriyye var iken, ona zul-
me kıyâm edemeyip afv ile muâmele eyler.

/ Ve mâvî yâkût taşı da bundandır. Allah Teâlâ'nın Kitâb'ından onun
âyeti لَا مُعْتَبَرَ لِحُكْمِهِ (Ra'd, 13/41)'dir. O öyle bir şeydir ki, ashâb-ı ahvâle
ve halkâ mâhsûs olarak insana rabbâniyyet verir.

Âfâk-ı âlemde mâvî yâkût taşı olduğu gibi, nefs-i insâniyyede buna
mukâbil ve muzâhî olarak mâvî yâkût taşı vardır. Ve mâvî yâkût taşını
hâmil olan kimsenin sözü beyne'n-nâs nâfîz olduğu ve kendisi nâs in-
dinde muhterem ve azîz bulunduğu gibi, bu taş mukâbil olan sır ve la-
tîfe kendisine münkeşif olan kimsede, gerek ashâb-ı ahvâl olan sâlikleri
ve gerek sâlik olmayıp ashâb-ı muâmelâtta bulunan kimseleri terbiye
hâssası hâsıl olur. Zîrâ Allah Teâlâ'nın Kitâb'ından bu sır ve latîfenin
âyeti لَا مُعْتَبَرَ لِحُكْمِهِ (Ra'd, 13/41) kavî-i şerîfidir. Ma'nâ-yı münîfi "O'nun
hükmünü redd eder yoktur" demek olur. Ve bu sır, rûhun "latife-i hafî"
mertebesidir ki, nefsin "râziyye" mertebesine muhâzîdir. Ve "latife-i ha-
fî"nin rengi ba'zı muhakkıkine göre nîlgûn, ya'nî mâvîdir. Rûh, burada

hilâfetinden maksûd olan mertebeyi ihrâz etmiş olduğundan ulûhiyyetin rabbâniyyeti ile de muttasıf olur. Ve bu sıfatla muttasıf olunca gerek sâliklere ve gerek halka karşı olan akvâl-i mürşidânesini redde cür'et-yâb olan bulunmaz. Şekâvet-i ezeliyye ashâbı üzerinde bile umûr-i dünyeviyeye tasarrufa kâdir olur. Bu fenâ-i tevhîd sırrıdır.

Sarı yâkût taşı: Allâh Teâlâ'nın Kitâb'ından onun âyeti وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (Sâffât, 37/96)'dır. Ashâb-ı makâmâta mahsûstur. Onun hâssası ubûdiyyet ve zillet ve ıftikârdır. Kendisine hâsıl olanla hâlini câhil olanın makâm-ı müşterekidir.

/ Âfâk-ı âlemdeki sarı yâkût taşına mukâbil olarak insanda dahi sarı yâkût taşı vardır. Ve bu sır "nefs-i marzıyye" makâmında bulunan kimseye münkeşif olduğu cihetle nefsin merâtibini kat' ve ikmâl eden zevâta mahsûstur. Ve "latife-i nefis" in nûru muhakkıklarından bir kısmının indinde sarıdır. Ve Allâh Teâlâ'nın Kitâb'ından bu sırrın âyeti وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (Sâffât, 37/96) ya'nî "Allâh Teâlâ sizi ve amellerinizi halk eyledi"dir. Binaenaleyh bu sırrın hâssası ubûdiyyet ve zillet ve ıftikârdır. Zîrâ makâmât-ı nefsi ubûr eden urefâ-i billâh zevkan bilirler ki, nefsin Hâlık'ı ve kezâ nefisten sâdır olan a'mâlin Hâlık'ı Hak'tır. Böyle olunca zevk-ı ma'rifet ile O'nu ma'bûd bilip âbid olurlar. Ve O'nun kibriyâsı muvâcehesinde kendilerini zelil görürler; ve cemî-i ihtiyâclarında O'na müftekır ve muhtâc olduklarını derk ve teyakkun ederler. Kendisine bu makâm hâsıl olan kimsenin hâli böyle olduğu gibi, kendisine bu makâm hâsıl olmayıp hâlini câhil kimse de ayn-ı hâli içindedir. Zîrâ câhil, nefsinin ve a'mâlinin Hâlık'ı Hak olduğundan gâfil olsa da, fiilen bu vâkı'dır. Ve onun müdebir-i umûru Hak'tır. Meselâ açlık ve tokluk nefsin şânındandır. Ve ekli taâm hâli abdiyyettir. Abd taâm ekli hâlinde Ma'bûd'una karşı fiilen abdiyyetini arz eder. وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يَطْعَمُ (En'âm, 6/14). Ve karnı acıkan kimse Rezzâk'a arz-ı ıftikâr eder. Ve hasta olup harekete mecâli kalmayan kimsenin ve husûsiyle meyyitin hâl-i zilleti meydandadır. Câhilin cehli ubûdiyyet ve zillet ve ıftikâra mâni' değildir. Böyle olunca anlaşılır ki, bu makâm ârif ile câhil arasında bir makâm-ı müşterektir. İkisinin arasındaki fark irfân ile cehilden ibârettir. Bu dahi kabz-ı ıftikâr sırrıdır. /

710

Hacer-i mükerrer: Allâh Teâlâ'nın Kitâb'ından onun âyeti وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ (Enbiyâ, 21/30)'dir. Felek-i hayât onunla devr eder. Her bir mevcûdda ve her bir şeyde bulunur. Ve onun hâssıyyeti kalb-i a'yândır. Tedbîr ve ihkâm olunup istediğin şey üzerine ondan az bir şey ilkâ eylediğin vakit, bu şeyin hakikatının verdiği şeyden nâşi onun "ayn"i deði-

şir. Ehl-i kîmyâ indinde “iksîr” gibidir ki, sen onu alıp kazdır ve hadîd üzerine izâfe edersen onları gümüşe kalb edersin. Ve nuhâs ve rasâs üzerine izâfe edip onları altına kalb eylersin. Halbuki o birdir. İhtilâf-ı tabâyi’den nâşî kabûl muhtelif olur. Bu hakikat de böyledir. Onu âsiye ilkâ edersen tâi’ olur; ve kâfire ilkâ edersen mü’min olur. Ve bu, vücûdu azîz olan o kibrit-i ahmerdir ki, Allâh Teâlâ onu esirgediği şeylerden kıldı. Ve onu hazînelerinin en yükseğine tevdi’ etti. Ona vâsıl olan kimse, onun üzerinde, onun eserini göremez. Zîrâ onun üzerindeki hâsıl, onunla zanındır.

Âfâk-ı âlemde, ehl-i kîmyâ indinde “iksîr” ta’bîr olunan “hacer-i mükerrem” olduğu gibi, buna mukâbil olarak / vücûd-i insânide dahi böyle bir حجر-i mükerrem vardır. Ve bu حجر, “nefs-i sâfiye” erbâbından, haklarında inâyet-i ezeliyye-i ilâhiyye şeref-sâdır olanlara münkeşif olur. Ya’nî kendilerine حجر-i beht münkeşif olan zevât arasında bulunur. Ve Kur’ân-ı Kerîm’den bu حجر-i mükerrem’in âyeti وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ (Enbiyâ, 21/30) ya’nî “Biz her şeyin hayâtını sudan kıldık” kavî-i şerîfidir. Zîrâ vücûdât-ı izâfiyye arşî su üzerinde mebnîdir. Nitekim Hak Teâlâ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ (Hûd, 11/7) buyurur. Ve eşyânın sudan mütekevvin olduğu ve her bir şeyde su mündemic olduğu ehl-i fen indinde sâbit olduğundan burada tafsîli mücib-i tatvîl olur. İmdi su, vücûdât-ı izâfiyyenin aslı olduğu ve her şeyde mevcûd bulunduğu gibi, zât-ı Hak dahi her şeye sârîdir. Ve bilcümle eşyânın kayyûmudur. Ancak her şeyde bâtındır. Velâkin “mertebe-i ahfâ”ya nâil olan saâdetlilerde zâhirdir; ve onlardan mütecellidir. Ve bu tecellî tecellî-i rabbânîdir. Bu kitabın müellifi cenâb-ı Şeyh-i Ekber ve kibrit-i ahmer (ra) efendimiz *Kitâbü Tuhfeti’s-Sefere ilâ Hazreti’l-Berere*’sinde buyururlar ki: “Tecellî-i rabbânide rûyet olduğundan fenâ-ender-fenâ zâhir olup nefs-i emmâre bi’l-küllîyye meyyit olup tuma’nînet hâsıl olur. Ve tecellî-i rabbânî iki nevi’dir: Biri zâtî, diğeri sıfâtîdir. Tecellî-i zâtî ulûhiyyet ve rubûbiyyet olup tecellî-i ulûhiyyet cenâb-ı fahr-i risâlet Efendimiz’e olmuştur ki, إِنَّ الدِّينَ يُبَايِعُكَ أَنْتَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ (Feth, 48/10) âyet-i kerîmesiyle işâret olunmuştur. Ve tecellî-i rubûbiyyet Hz. Mûsâ efendimize olmuştur ki, فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا (A’râf, 7/143) kavî-i şerîfiyle bu makâma işâret olunmuştur. Tecellî-i sıfâtîye gelince: Bu da iki nevi’ üzere olup ya cemâlî veyâ celâlîdir. Bunlardan her biri dahi zâtî ve kalbî olur. Eğer tecellî “mevcûdiyyet” sıfâtîyle olursa “fenâ-ender-fenâ” zâhir olur. Nitekim bu tecellî Cüneyd-i Bağdâdî hazretlerine / zâhir oldukda مَا الْوُجُودُ إِلَّا اللَّهُ ya’nî “Vücûd ancak Allâh’ın vücûdur” buyurdu. Eğer tecellî “vâhidîyyet” sıfâtında zâhir olursa vahdet zâ-

hir olur. Nitekim Ebû Saîd hazretlerine vukû'unda ba'zı sözler söylediler. Eğer "kâimiyyet" sıfâtından tecellî ederse "kıyâm bi'n-nefs" zâhir olur. Nitekim Bâyezîd'e vukû'unda سُبْحَانِي مَا اعْظَمَ شَانِي buyurdu. Ve eğer "âli-miyyet" sıfâtından tecellî ederse ilm-i ledünnî hâsıl olur. Nitekim Hz. Hızır (as)'a vâkı' olmuştur ki, وَعَلَّمْنَاهُ مَنْ لَدُنَّا عِلْمًا (Kehf, 18/65) âyet-i kerîmesi bu makâma işârettir. Eğer "mürîdiyyet" sıfâtında tecellî ederse irâde zâhir olur. Nitekim Ebû Osman hazretlerine zâhir oldukda: "Otuz seneden beri murâdullâh benim murâdımdır" buyurdu. Eğer "kâdiriyyet" sıfâtında tecellî ederse kudret zâhir olur. Nitekim Efendimiz (sav) hazretlerine vâkı' olmuştur ki, مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) âyet-i kerîmesinde bu makâma işâret olunmuştur. Ve eğer "bakâ" sıfâtından tecellî ederse ref-i isneyniyyet iktizâ eder. Nitekim Hüseyin ibn Mansûr'a zuhûrunda: "Seninle benim aramda müzâhim olan ancak benim; beni Vücûd'unla aradan kaldır!" buyurdu. Ve eğer "râzıkıyyet" sıfâtında tecellî ederse rızk-ı ihsânî itâ olunur. Nitekim cenâb-ı Meryem'e zuhûr etmiştir ki, وَهَزَى إِلَيْكَ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ (Meryem, 19/25) âyet-i kerîmesi bu makâma işârettir. Ve eğer "hâlıkıyyet" sıfâtında tecellî ederse halk ile ittihâdî zâhir olur. Nitekim İsâ (as)'a vâkı' olmuştur ki, وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ (Mâide, 5/110) âyet-i kerîmesi bu makâma işârettir. Ve eğer "azamet ve kibriyâ" sıfâtında tecellî ederse âsâr-ı vücûdun mahvı zâhir olur. Ve eğer "cebbâriyyet" sıfâtında tecellî ederse gâyet-i heybette bir nûr zâhir olur. Ve eğer "kahrîyyet" sıfâtında tecellî ederse fenâ-ender-fenâ zâhir olur. Ve eğer "azîziyyet" sıfâtında tecellî ederse saâdet-i dâireyn hâsıl olur."

/ İmdi bu izâhâtan anlaşıldığı üzere, insanda mevcûd olan bu hâcer-i mükerrermin hâssıyyeti âfâk âlemindeki "iksîr"ın hâssıyyeti gibi kalb-ı a'yândır. Tedbîr ve hikmet dâiresinde olarak, dilediğin şey üzerine ondan biraz bir şey ilkâ edecek olursan, o şeyin hakîkatinin iktizâsına göre, o şeyin "ayn"ı tekallüb eder. Ya'nî o şeyin hakîkatinin ve ayn-ı sâbitesinin isti'dâdî dâiresinde, bu âlem-i izâfideki aynı tekallüb eder; yoksa hakikat-i sâbitesi tebeddül etmez. Zîrâ kalb-ı hakâyık mümkün değildir. Bu hakikat, âlem-i âfâkta ehl-i kîmyâ indindeki iksîre benzer. Bu bahiste kîmyâyâ müteallık ba'zı izâhât-ı mücmele itâsı fâideden hâli değildir.

Ma'lûm olsun ki, ilm-i kîmyâ iki nevi'dir. Birisi "kîmyâ-yı cedîd"dir ki, mekteblerde tedrîs olunur. Ve anâsır-ı basîtadan ve onların mürekkebâtından bahs eder. Bu kîmyâ ulûm-i zâhiriyyedendir. Ve firenkler bu ilmin mütehassıslarına "şimist" [chimiste] ta'bîr ederler. Diğerî filizzât-ı nâ kısıyî tedâbir-i kâmile kuvvetiyle mertebe-i noksandan kemâl derecesine isâl etmek ilmidir. Ve ma'deniyyâtın en kâmilî gümüş ve altın itibâr

edilmiştir. Ve bu ilim mekteplerde tedris olunmayıp erbâbı indinde hafî tutulur. Firenkler bu ilmin mütehasşsılarına “alşimist” [alchimiste] ta’bîr edip yakın vakte kadar istihzâ ederler idi. Vaktâki ahîran “elektron” nazariyyesi keşf olundu, kimyâda mezkûr olan anâsır-ı basitanın yekdiğeri-ne inkılâbı imkânı anlaşıldı. Hayâl addiyle istihzâ ettikleri şeyin hakikat olduğunu derk ettiler. Zîrâ anâsır-ı basîtadan her birinin atomu müteaddid elektronlardan mürekkebdır. Ve menfî elektron etrâfında müsbet elektronlar devr ederler, şemsin etrâfında seyyârâtın devri gibi. Her bir unsurun atomlarını teşkil eden elektronlardan ba’zıları tarh veyâ tezyîd olunursa başka bir unsurun atomuna inkılâb eder. Meselâ bakırın elektronlarını tebdîl ile altına kalbı mümkün olur. / Ancak bu elektronların tezyîd ve tenkîsı ne gibi ahvâl ve şerâit dâiresinde olduğu keşf edilememiştir. Halbuki kimyâ-yı atıkta isti’mâl edilen “iksîr” bu atomların elektronlarını tebdîl ile anâsır yekdiğeri-ne kalb edebilir. Ancak iksîrin usûl-i istihsâlî erbâbı indinde hafî tutulur. Bu kimyâ-yı atık erbâbı derler ki: Usûl-i istihsâl-i iksîr ve onun isti’mâliyle kalb-ı maâdin esrâr-ı ilâhiyye-dendir. Erbâb-ı ma’nâ ve ehl-i irfândan gayrisine keşfi câiz değildir. Âlâ-yiş-i hırs ve mefâsid-i dünyâ ile mülevves olan kimselere bu ilmin ta’lîminde hey’et-i beşeriyye-i ictimâiyye için zarar vardır. Ammâ dâmen-i himmetini lezzât-ı dünyâ levsinden çekmiş olan ehlullâh ve evliyâullâha bu sırrın inkişâfında zarar değil, belki fâide vardır. Nitekim Hz. Mevlânâ (ra) buyururlar:

کیمی و سیمیا و ریمیا این نباشد جز بذات اولیا

Tercüme: “Kımyâ ve sîmyâ ve rîmyâ ta’bîr olunan ulûm-i garîbe ve hafîyye ancak evliyânın zâtına mahsûstur.”

Ve ulûm-i hafîyye ve garîbe beş nevi’dir: Kımyâ, sîmyâ, hîmyâ, lîmyâ ve rîmyâdır. Bunlara âid ta’rifât saded hâricinde olduğu için terk olundu. Bunlar hakkında ma’lûmât-ı mücmele almak isteyen ihvân-ı bâ-safâ Hindistan’da tab’ edilmiş olan *Matla’u’l-Ulûm ve Mecma’u’l-Fünûn* nâmındaki kitâbı mütâlaa etsinler.

İmdi bu ta’rifâttan kımyâ-yı atıkın ne olduğu ve iksîrin ne demek olduğu anlaşıldı. İşte sen bu iksîri alırs ve “kazdır”e ya’nî [kalay]^(*) ve demire izâfe edersin. İksîrin te’sîriyle onlar gümüşe inkılâb eder. Ve bakır ve [kurşun] üzerine izâfe edersin, onları altına kalb eylersin. Halbuki iksîr aslında bir şeydir. Fakat maâdinin tabâyi’ı muhtelif olduğundan, kendilerine iksîr izâfe olundukda, kabûlleri de muhtelif olur. Ya’nî kimi

(*) A. Avni Bey burada bir kelimelik bir boşluk bırakmış ve bir cümle sonra “rasâs” kelimesine “kalay” mânâsını vermiştir. Şerhinde boş bıraktığı yere “kalay” kelimesini, “kalay” yazdığı yere de [kurşun] kelimesini koyduk. [M. T.]

gümüşe, kimi altına inkılâb eder. İşte hacet-i mükerrem olan bu hakikat de böyledir. / Bu hacet-i mükerrem, kendisine münkeşif olan zât-ı muhterem onu nazarıyla âsiye ilkâ ederse mutî' olur; ve kâfire ilkâ ederse mü'min olur. Hâce Hâfız Şîrâzî (ks) bu makâma işâretle buyurur:

آنانکه خاکرا بنظر کیمیا کنند آيا بود که کوشه چشمی بما کنند

Tercüme: "Onlar hâki nazar ile kîmyâ ederler, olabilir mi ki, bize de göz ucuyla baksınlar!"

Ve kezâ cenâb-ı Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (kuddise sırruhü's-sâmî) efendimiz kendi hâl-i âlîlerini beyânen buyururlar:

خاک چون در کف من زر شود و نقره خام چون مرا راه زند فتنه گر زرو وارم

Nazmen tercüme:

Hâk mādâm ki destimde olur hep zer ü sîm

Bana reh-zen mi olur fitneci altın akça

Ve yine buyururlar:

زکیمیا عجب آید که زر کنند مس را مسی نکر که بهر لحظه کیمیا سازد

Nazmen tercüme:

Nuhâsı altın eder kîmyâ, acîbdir bu

Nuhâsa bak ki beher lahza kîmyâ çıkarır

Velhâsıl bu makâm-ı azîme sâhib olan evliyâullâhın bu gibi sözleri çoktur. İşte bu hacet-i mükerrem vücûdu azîz ve nâdir olan o "kibrît-i ahmer" ve iksîrdir ki, Allah Teâlâ onu esirgediği şeylerden kıldı; ve bu hakikati kemâl-i nefâsetinden dolayı gizledi. Ve onu müstehak ve lâıyk olmayan kimselerden esirgedi. Bu esirgeme, hâşâ ki Hak Teâlâ hazretlerinin buhlünden ola! Eğer bu hakikati Hak Teâlâ ehlinin gayrine ibzâl buyurursa hikmetine münâfî olurdu. Zîrâ bir sabînin eline bir pırlanta taşını teslim, veyâhut bir sârîka cevheri emniyyet edip tevdi' etmek inde'l-ukalâ hamâkattir. / Allah Teâlâ hazretleri ise bu gibi sıfât-ı nâ-lâyıkadan münezzehtir. Onun için bu hakikati hazînelerinin en yükseğine tevdi' etti ki, o hazîne tecelliyât-ı rabbâniyye hazînesidir. Ve onun fevkinde tecellî yoktur. Nitekim yukarıda îzâh olundu. İmdi bu hacet-i mükerremi inkişâfı her bu tecellîye nâil olanlara da vâkı' olmaz. Binâenaleyh, bu hazîneye vâsıl olan kimse, onun üzerinde bu hacet-i mükerremi eserini göremez. Ancak haklarında inâyet-i ezeliyye sebk etmiş olanlar müstesnâdır. Nitekim bu hâlin âsârı zâhirdir. İ'tirâf etmelidir ki, zamânımızda evliyâullâha tesâdüf olunduğu halde, bir nazarda sâliki makâm-ı fenâyâ îsâl edenler görülemedi; ve görenler de işitilmedi. Halbuki bu kitabın müellifi Şeyh-i Ekber ve cenâb-ı Mevlânâ ve Abdülkâdir Geylânî ve

Şâh-ı Nakşbend ve emsâli pîrân (rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn) hazarâtından bizlere bir çok haber-i mütevâtir vârid olmuş ve menâkıb-ı ke-sîre nakl edilmiştir. Binâenaleyh bu hacir-i mükerrem kendilerine mün-keşif olan zevât nâdirin nâdiridir. Zîrâ bu hacerin üzerine min-ciheti'l-Hak sâdır olan hüküm zanîn, ya'nî esirgemedir. اللهم يسر لنا بجاه نبينا المصطفى
Bu da bast-ı suâl sırrıdır.

Ve bizim için bu ma'nâda ebyât vardır:

Sebezsiz san'at müddeîsi yalan sözde ve da'vâda ve kizibler içinde yaşadı.

Ya'nî kîmyâ-yı sûrîde "sebeb"i, ya'nî iksîri, tahsîl etmeksizin "san'-at"(*) iddiâsında bulunan kimse halka karşı yalan sözde ve kuru da'vâda ve kizbler ile halkı aldatmak sûretiyle zindegânî eyledi. Ve bu yalanla-riyla halkın elindeki malı alıp mâişet etti. Ve bu hacir-i mükerrem ken-dilerine münkeşif olup kîmyâ-yı ma'nevî san'atına vâkıf olmayanlar da, halkı irşâd da'vâsına kıyâm etmekle, onlar dahi bu tâife gibi, zindegânî eylediler.

Lehcesi sâdık, talebi mahfûz olan muhibb-i nâsîhın sözünü dinle!

Ey tâlib-i hakikat! Sen bu gibi kâzib müddeîlerin kuru da'vâlarına kulak asmayıp lehcesi sâdık ve talebi kizben mahfûz olan ve senden sûrî ve ma'nevî hiç bir fâideye intizâr etmeksizin seni seven nâsîhın sözünü dinle! Zîrâ bu vasıf kendisinde iksîr-i ma'nevî bulunduğunun alâmetidir.

Neyyir eflâkinden nüzûl etti. Terkîb-i nisebin tahsiline sa'y et!

"Neyyir" şems ma'nâsınadır. Ve kîmyâ-yı atîk ıstılâhında "şems"ten murâd "nuhâs"tır. Ya'nî bakır altın mertebesine urûc için kendi eflâkin-den, ya'nî kendi muhîtiden, nüzûl etti. / Altın nisebinin terkîbi hâsıl ol-mak için sa'y et! Ya'nî ona bir terkîb yap ki, onda altının nisbetleri hâsıl olsun. "Bakır"dan murâd sâlikin "vücûd-i kesîf"idir. "Altın"dan murâd dahi "rûh-i izâfî"sidir. Ya'nî bakır gibi olan vücûd-i kesîfine bir terkîb-i ma'nevî yap ki, altın gibi olan rûha inkılâb eylesin.

Cıvayı ma'deninden al, ondan firâr-ı müktesebi çek!

(*) Eski Kîmyâ ilmine "San'atü'l-Kîmiyâ", "San'atü'l-İksîr" ve kısaca "el-San'a" (San'at) gibi isimler verilmiştir. [M.T.]

Kîmyâ-yı atîk ıstılâhında “firâr” civa ma’nâsınadır. Ve tabiatı hârr olup müzekker itibâr olunmuştur. “Civa” bulunduğu kabın şeklini alır ve her tarafa akıp gider bir madde olduğu ve nefis dahi aynı vasfı hâiz bulunduğu için, cenâb-ı Şeyh (ra) “nefs”i “civa”ya teşbîh buyurmuştur. Ya’nî sen civa gibi olan nefsi kendi ma’deni olan vücûd-i kesîfinden al! Ve o aldığı civayı ma’deninden çek çıkar! Zîrâ o, ma’deni olan vücûd-i kesifte kaldıkça kendi sıfâtından taarrî edemez.

İmdi sen onu râm ettiğin vakit, onun zâtı kendisinde olan terkîbi ve resebi hâmil olur.

İmdi sen kîmyâ-yı atîk mûcibince civayı eczâ-yı lâzime ile tahlîl edip taktîr, sahk, tas’id, teşvîd, teşmî’, ta’fin, hall ve akd ameliyyâtını icrâ ederek onu safvet hâline râm ettiğin vakit, onun zâtı kendisinde mündemic olan terkîbi ve resebi, ya’nî tortuyu hâmil olur. Ya’nî civa gibi olan nefis envâ-ı riyâzât potasında türlü terbiyelere ma’rûz kaldıktan sonra safî ve tortusu birer tarafa ayrılır. Safî, melekiyyet ve tortusu, beşeriyyet olur. / Ve nefis zâtında bu iki hâli de hâmilidir.

Fâzıl, lehebde neyyirâtın imtizâcı sebebiyle suûd etti. Onun hâline nazar et!

“Neyyirât”tan murad “şems” ile “kamer”dir. Ve kîmyâ-yı atîk ıstılâhında “şems” nuhâsa ve “kamer” gümüşe itlâk olunur. Civa ameliyye-i kimyeviyye ile nuhâsa ve nuhâs gümüşe inkılâb eder. Ya’nî ateşte neyyirâtın imtizâcı sebebiyle civada fazla olan rusûbât suûd eder; ve tebahhur edip havaya gider. Ba’zı iksîr tarh olundukda altına inkılâb eder. Sen onun bu hâline nazar et! Civa gibi olan “nefs-i emmâre” terbiye olunarak, nuhâs gibi olan “nefs-i levvâme”ye; ve ondan sonra gümüş gibi olan “nefs-i mülhime”ye inkılâb eder. Ve âteş-i riyâzât ile ondan fazla olan sıfât-ı zemîme tasa’ud eder. Ba’zı iksîr-i evliyâ tarh olunarak “nefs-i mutmainne” makâmına terakkî edip altın hâline gelir.

İmdi onu ifnâ ettiği vakit sebep bâkî kahr. Senin kalayını [كُورْ = kurşununu] aynda altına kalb eder.

Ya’nî o nefsi âteş-i riyâzât ifnâ ettiği vakit “sebeb,” ya’nî ayniyyet, fânî olmaz, belki yine yerinde durur. Fakat kalay [كُورْ = kurşun] gibi olan senin “ayn”ını altına tebdîl eder. Ya’nî fenâ-fillâh hâlinde abdin vücûd-i izâfisi fânî olmaz, yine bâkîdir. Velâkin o vücûd-i izâfî artık vücûd-i hakkânî olur. Ve bu ebyât-ı şerîfeden anlaşıldığı üzere sâlik vücûdunda bu istihâlâtı geçirmek için “iksîr”e muhtaçtır. Ve o da hacet-i mükerrerem

720 kendisine münkeşif olan mürşid-i kâmil ve mükemmildir. Ve her velî bu istihâlâta muktedir değildir. /

Zıllın izâlesi ve tasrîrin kat'ı:

Allah Teâlâ **ثُمَّ قَبَضْنَا إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا** (Furkân, 25/46) ya'nî "Ba'dehû biz onu kabz-ı yesîr ile kendimize kabz ederiz" buyurdu. Ve zıll ancak san'attaki "sebeb"den nâşi bâkî kalır. İmdi zıll dâim oldukça emrde tedlîs vardır; ve onda tasarruf ve izâlesi memnû'dur. Eğer senin indinde hacet-i mükerrerrem mevcûd değilse ve netîce-i hakâyık yok ise, sana bir imâm talebi lâzımdır. Eğer bulamaz isen odanı cemî'-i eşyâdan hâlî kıl ve halvet ittihâz eyle! Ve zikrin "Allah, Allah" olsun, başkası değil! Bundan evvel isti'dâdına göre yiyecek ve içecek hemminden teferruğ et! Müstenedini bu **لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ** (Şûrâ, 42/11) âyeti kıl! İmdi muhakkak en yakın yedi günde ve en uzak kırk günde zıllın zevâlî lâ-büddür. Ve tasrîre gelince, onun sebebi nefsin âlem-i melekût ile / şehâdet arasında sıkışmasıdır. Ve o bâb-ı ahvâldir. Onu Hak Teâlâ'nın **أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ** (Ra'd, 13/28) kavlini haml eyle! Muhakkak onun tasrîri inşâallâhü Teâlâ münkatı' olur.

Ma'lûm olsun ki, mahsûsât, mütehayyilât, mezkûrât, mahfûzât, mütefekkirât, ma'kûlât denilen şeylerin cümlesi birer zılldır. Ve nefis bunların te'sîrâtı tahtında dâimâ söyler ve feryâd eder durur. Nefsin bu hadîsleri "tasrîr"dir. İmdi bu bahis bu zıllerin izâlesini ve tasrîrin kat'ını beyân eder.

Hak Teâlâ hazretleri sûre-i Furkân'da **أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ثُمَّ قَبَضْنَا إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا** (Furkân, 25/45-46) ya'nî "Rabb'ini görmez misin? Zıllı nasıl temdîd eyledi. Ve eğer dilese idi onu sâkin kıları. Ba'dehû biz onun üzerine şemsi delil yaptık. Ondan sonra onu kabz-ı yesîr ile, ya'nî birden bire değil tedric ile, kendimize kabz ettik ya'nî izâle ettik" buyurur. Ve zıll ancak sun'-i ilâhîdeki illet ve sebepten dolayı bâkî kalır ve devâm eder. Ve bu illet ve sebep dahi hikmet-i ilâhiyyedir. Zîrâ sâni'in sun'u bir maksad-ı ma'kûle müsteniddir. İmdi zıll devâm ettikçe emr-i ilâhîde tedlîs, ya'nî setr vardır. Bu iktizâ-yı setr ya abdin ayn-ı sâbitisinin ve hakîkatinin îcâbıdır; veyâhut esbâb-ı ârızıyyeye müsteniddir. Esbâb-ı ârızıyye adem-i ihlâs-ı tâmm veyâ şübhelî veyâ harâm gıdâ ekli veyâ kalbe hubb-i mâsivâ galebese gibi ahvâldir. Ve bu sûretlerde abdden o zıllın izâlesi ve onda tasarruf mümkün değildir. Eğer senin indinde hacet-i mükerrerrem sırrı ve netîce-i hakâyık olan bâlâda mezkûr hâssıyyât-ı ahcâr mevcûd değil ise, / mutlakâ sana bir imâm,

ya'nî bir mürşid-i kâmil ve mükemmil lâzımdır ki, senin uyûb-i nefsin sana keşf eylesin. Mürşidin envâ'ı çoktur. Ednâsı sana tövbe telkîn edip nefsin emmârelikten levvâme mertebesine terakkî ettirendir. Ve a'lâsı nezdinde hacet-i mükerrerrem sırrı bulunan ve "iksîr" gibi mahfî ve nâdirü'l-vücûd olandır ki, seni mertebe mertebe terakkî ettirerek nefsi-sâfiye mertebesine isâl eder; ve sende hacet-i beht sırrını inkişâf ettirir. Eğer hakkında inâyet-i ezeliyye sebk etmiş ise, sana hacet-i mükerrerrem sırrı münkeşif olarak, sen de mürşidin gibi nâdirü'l-vücûd bir iksîr olursun. Eğer himmetin âlî olup da mürşidin a'lâsını bulamaz isen âtîdeki çâreye tevessül et! Odanı bilcümle eşyâdan hâli bırak! Ya'nî nazarın tesâdüf ettikçe sana hâtıra verecek olan eşyâyı kaldır! Burasını kendine halvetihâne ittihâz et! Ve kibleye müteveccihen otur; "Allah, Allah" diye zikre devâm et; başka isim zikr etme! Ve halvete girmezden mukaddem, isti'dâdın nisbetinde yiyecek ve içecek ihzâr et ki, hâcet-i gıdâ halvet esnâsında sana havâtır vermesin. Bu sûretle ekl ve şürb hemminden teferruğ etmiş olursun. Yiyeceğini ve içeceğini isti'dâdından noksan tedârik etme ki, pek ziyâde açlık hâtırını perişân etmesin. Zikrini لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ (Şûrâ, 42/11) ya'nî "Onun misli bir şey yoktur" âyet-i kerîmesinâ istinâd ettir ki, zikrinle fikrin tevâfuk etsin. Eğer bu şartlara riâyet edersen, isti'dâdına göre, en yakın yedi günde ve en uzak kırk günde, yukarıda izâh ettiğimiz ziller zâil olur.

Tasrîre, ya'nî nefsin feryâd ve ıztırâbına, gelince: Onun sebebi nefsin âlem-i melekût ile âlem-i şehâdet arasında sıkışmasıdır. Ve bu ahvâle taalluk eden bir bâbdır. Her bir sâlikin şahsına göre değişir. Birininki diğerine benzemez. Sen o tasrîre Hak Teâlâ'nın لَا يَذْكُرُ اللَّهُ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ (Ra'd, 13/28) ya'nî "Zikrullâh ile kalbler mutmain olur ve sükûn bulur" kavlini haml eyle! Muhakkak nefsin tasrîri inşâallâhü Teâlâ / münkatı' olur.

[O N S E K İ Z İ N C İ B Â B]

*On Yedinci Bâbdan BİRİNCİ BÂBdır
ve O Kitâbın Bâblarından On Sekizincidir
Aklın, Nûr-i Yakîni Sâha-i Kalb Üzerine İfâzasının Ma'rifeti*

§ §

Zikr edeceğimiz şeyde, takrîb için bir misâl takdîm edelim. Şöyle ki: Muhakkak güneş cism-i mücellâyâ mukâbil olduğu vakit, bu cisimden bir nûr inbiâs eder. Şemse mukâbil olmayan mevzi'i, o nûr sebebiyle in'ikâs-i şua' ile izâe eder. Ziyâ-i kamer gibi o ziyâ-i şemsin in'ikâsidir. İmdi güneşi görmek murâd eden kimse, kendisine nûr-i mün'akis vuran mevzi'e aynını nasb etsin ve cism-i mücellâyâ baksın; o şemsi keşf eder. Ve bu tertîbden bir şekl-i müselles gelir ki, rûkn-i vâhid "şems," rûkn-i sâni "cism-i mücellâ" ve rûkn-i sâlis "şua'-ı mün'akisin vurduğu mahal"dir. Ve benim sana misâli darbımdan sonra ma'lûmun olsun ki, muhakkak nefsi hayvâniyyeden kendisinde rûh olan tecvîf-i kebîr cânibinden kalbden bir nûr feyezân eder; emâkin-i cismin aksâsına vâsıl olur. Ba'dehû bu nûr, hareket-i felek gibi, in'ikâs eder; / dimâğa muttasıl oluncaya kadar terakkî eyler. İmdi ittisâl-i sereyân akla muttasıl olur ki, onun ayn-ı basîret üzerine te'sîr-i istifâzası vardır. Bu nûr ayn-ı basîrete zâhir oldukda basar için şems gibidir. O, *إِنْ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٌ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ* (Kâf, 50/38) kavline muhâtabdır. Burada his için ma'nâ yoktur. Binâenaleyh şua' ayn-ı basîretten sâha-i kalb üzerine in'ikâs eder. Gözden şua'ın mubsarât üzerine in'ikası gibi. Böyle olunca acâib-i melekûte nazar eder ve envâr ittisâl eyler. Ve bunun indinde kalbde ikinci göz açılır. Ve o, aynü'l-yakîndir; ve o nûr-i yakîne nâzırdır. Zîrâ Allah Teâlâ'nın iki nûru vardır. Ve nûrun biri onunla hidâyet ve nûrun diğeri de ona hidâyet eyler. Ve onun için kalbde iki göz vardır. Biri ayn-ı basîrettir ki, o ilm-i yakîndir. Ve diğeri göz ayn-ı yakîndir. Ona hidâyet eden nûra nazar eder. Allah Teâlâ *يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ* (Nûr, 24/35) buyurur. Ve o nûr-i yakîndir. Ve

725

nûr-i diğer hakkında dahi **يَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ** (Hadîd, 57/28) buyurur. Onunla hidâyet eden nûr, ona hidâyet eden nûra muttasıl olduğu vakit, insan semâvât ve arzın melekûtunu muâyene eder. Ve halâyık hakkında **نُورٌ** sırr-ı kaderin nasıl hükmettiğini mülâhaza eyler. Ve o Hak Teâlâ'nın **نُورٌ عَلَى نُورٍ** (Nûr, 24/35) kavlidir.

Cenâb-ı Şeyh (ra) bu kitâb-ı münîfî esâs i'tibâriyle on yedi bâb üzerine tertîb buyurmuştur. Ve on yedinci bâbda insana mevdû' olan esrârın havâssını ve sâlikin ne gibi ahvâl üzerine olması îcâb edeceğini ve âlem-i kebir ile âlem-i sağır olan insanda bu esrâra tekâbül eden şeyleri zikr eylemek iktizâ etmiş olduğundan, bu on yedinci bâbı da beş bâb üzerine te'lîf / eylemiştir. Bu beş bâbdan her birine mevdû' olan hakâyık ve ma'ârif hâdd-i zâtında on yedinci bâbın esâsâtına dâhil olmakla berâber, kitabın hey'et-i mecmûasının ayrı ayrı birer bâbı add ve i'tibâr olunmağa da şezâ bulunduğundan, kitabın on yedinci bâbının bu birinci bâbı on sekizinci bâbı mesâbesinde vâkı' olmuştur. Bu on sekizinci bâbda, aklın nûr-i yakîni sâha-i kalb üzerine ne sûretle ifâza eylediği beyân ve îzâh olunur:

İmdi gerek akıl ve gerek nûr-i yakîn ve gerek sâha-i kalb, hiss-i basar ile görülebilecek maddî şeyler olmadığından zikr edilecek olan ma'ârifî fehme takrib için bir misâl-i maddî îrâdî îcâb eder. Zîrâ misâl ile ma'kûl mahsûs olur.

Şöyle ki: Güneş parlak bir cisme mukâbil olduğu vakit bu cisimden bir nûr inbi'âs eder. Ve bu cisim kendisinden aks eden o nûr ile, güneşe mukâbil olmayan mevzi'i ziyâlandırır. Nitekim ilm-i hey'ete vâkıf olanlar bilirler ki, güneş arzın her hangi bir noktasından gurûb ettikde o nokta karanlık olur. Ve bu karanlık noktaya tekâbül eden kamere güneşin ziyâsı vârid olunca kurs-ı kamer aydınlanır. Ve ondan intişâr eden aydınlık arzın karanlık noktasına in'ikâs eder. Arzın bu karanlık noktasında sâkin olup güneşi görmek murâd eden kimse, kendisine nûr mün'akis olan arza ve cism-i münevver olan kamere nasb-ı nigâh etsin. O güneşin vücûdunu keşf eder; ve onun vücûduna muttali' olur. Ve bu tertibden üç rûknü hâvî bir şekil peydâ olur ki, birinci rûkn "güneş," ikinci rûkn "parlak cisim" ve üçüncü rûkn "şuâ'-ı mün'akisin vâsıl olduğu mahall-i muzlim"dir.

Bu misâli îrâd ettikten sonra ma'lûmun olsun ki, nefs-i hayvâniyyeden bir nûr feyezân eder. Ve bu nûr, rûhun taalluk ve hükm ettiği kalb cânibinden çıkar, emâkin-i / cismin aksâsına vâsıl olur. Ya'nî nefs-i hayvânî ki, cisme ihtiyâr ile hareket veren kuvvettir, bunun makarrı kalbdır. Rûh-i insânînin bu nefs-i hayvâniye kalbde, san'atın ele ve gam-

zenin çeşme taalluku gibi, ta'rif e sığmayan bir taalluku vardır. Ve bu taalluka "tecvif-i kebîr" ta'bîr olunur. İmdi bu nûr kalbden feyezân edip cismin aksâ-yı emâkinine, ya'nî parmakların ucuna kadar, vâsıl olur. Ba'dehû bu nûr hareket-i felek gibi in'ikâs edip dimâğa muttasıl oluncaya kadar terakkî eyler. Bu nûrun sereyân-ı muttasılı, ya'nî lâ-yenkâtı' birbiri-ne muttasıl en vürûdu, akla muttasıl olur ki, o nûrun kalbdeki ayn-ı basîret üzerinde te'sîr-i istifâzası vardır. Ya'nî akla muttasıl olan o nûrdan kalbdeki ayn-ı basîret istifâza eder. Bu nûr ayn-ı basîrete zâhir oldukda, hiss-i basar için şems-i maddî gibidir. O ayn-ı basîret **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ** (Kâf, 50/38) ya'nî "Kendisi için kalb olan kimseye bu Kur'ân'da pend ve nasîhat vardır" kavline muhâtab olur. Demek ki, ayn-ı basîreti meftûh olmayan kimseler bu hitâba ehil değildirler. Burada his için ma'nâ yoktur. Ya'nî bu ayn-ı basîret hissî bir şey değildir, belki basar-ı ma'nevîdir. İmdi şuâ' ayn-ı basîretten sâha-i kalb üzerine in'ikâs eder. Bu in'ikâs, gözden çıkan şuâ'nın mubsarât, ya'nî suver-i eşyâ üzerine in'ikâsına benzer. Böyle olunca o ayn-ı basîret, ki çeşm-i bâtırdır, acâib-i melekûte, ya'nî bevâtın-ı eşyânın acâibine nazar eder. Ve envârın menşein-den zuhûru ve in'ikâsı muttasıl en vârid olduğundan, bunun indinde kalbde ikinci bir çeşm-i ma'nevî daha açılır. Ve o göz aynü'l-yakîndir ki, nûr-i yakîne nazar eder. Çünkü Allah Teâlâ'nın iki nûru vardır: Nûrun biri-siyle zulmet-i tabiat içinde sırât-ı müstakîm görölüp yürünür. Ve diğ er nur dahi, bu sırât-ı müstakîmde Hakk'a hidâyet eder. Zîrâ her sırât-ı müstakîm üzerinde yürüyen mü'min nûr-i Hakk'ı müşâhede edemez. İşte bu iki / nûr için kalbde de iki göz vardır: Birisi ayn-ı basîrettir ki, o ilm-i yakîndir; ve basar-ı hissînin galatâtını gören ancak bu gözdür. Ve ikinci göz ayn-i yakîndir ki, Hakk'a hidâyet eden nûra nazar eder. Bu ayn-ı yakîne taalluk eden nûr hakkında Hak Teâlâ **يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ** (Nûr, 24/35) ya'nî "Allah Teâlâ nûruna dilediğ i kimseyi irşâd eyler" buyurur. Bu nûr nûr-i yakîndir. Ayn-i basîrete taalluk eden nûr hakkında dahi **يَجْعَلُ** (Hadîd, 57/28) ya'nî "Sizin için bir nûr yaptı ki, siz onunla meşy edersiniz" buyurur. Ve bu da ilm-i yakîndir.

İmdi basar-ı basîretin nûru olan ilm-i yakîn, ayn-i yakînin nûru olan nûr-i yakîne muttasıl olduğ u vakit, insan semâvât ve arzın melekûtunu, ya'nî bevâtının, muâyene ve müşâhede eder. Hak Teâlâ'nın keşfini murâd eylediğ i mikdâr hakâyık-ı eşyây a ve a'yân-ı sâbiteye nazar edip halâyık hakkında sırr-ı kaderin nasıl hükm ettiğ ini ayn-i yakîn ile görür. Ve bu âlem-i zulmânide her bir kimsenin hakikati iktizâsı olmak üzere, ne gibi ef'âl ile meşğûl olacağ ını ve şakî ve saîdi bilir. Bu iki nûrun delil-i ittisâli Kur'ân-ı Kerîm'de **نُورٌ عَلَى نُورٍ** (Nûr, 24/35) ya'nî "Nûr üzerine nûr"

kavlidir. Nitekim (Sav) Efendimiz, ashâb-ı kirâmdan Hz. Zeyd'e: "Yâ Zeyd, nasıl sabahladın?" buyururlar. Hz. Zeyd dahi şu cevâbı verir: "Yâ Resûlallah, mü'min olarak sabahladım." Server-i kâinât Efendimiz hazretleri: "Her şey için bir hakikat vardır. Senin îmânının hakikati nedir?" buyururlar. Cenâb-ı Zeyd dahi: "Nefsimi dünyâdan çektim; ve gündüz susuz oldum ve gece uyanık kaldım. Keenne bâriz olarak Rabb'im Arş'ına / nazar ederim. Ve keenne tena'um ve telezzüz eden ehl-i cennete ve muazzeb olan ehl-i nâra nazar ederim" dedi. Server-i enbiyâ (asv) Efendimiz: *اصبت فالزم* ya'nî "İsâbet ettin, binâenaleyh sükût et!" buyurdular. Ve cenâb-ı Mevlânâ (ra) efendimiz *Mesnevî-i Şerif*'in cild-i evvelinde cenâb-ı Zeyd lisânından şöyle tefsir ve beyân buyururlar:

کفت پیغمبر صباحی زیدرا	کیف اصبححت ای رفیق با صفا
کفت عبداً مؤمناً باراوش کفت	کو نشان ازباغ ایمان کر شکفت
کفت تشنه بوده ام من روزها	شب نخفتم زعشق وسوزها
تاز روز و شب کذر کردم چنان	که زاسپر بگذرد نوك سنان
که از آن سو جمله ملت یکیست	صد هزاران سال ویک ساعت یکیست
هست ازل را و ابد را اتحاد	عقل را ره نیست آن سوز افتقاد
کفت از این ره کوره آوردی بیمار	در خور فهم وعقول این دیار
کفت خلقان چون ببینند آسمان	من به بینم عرش را باعرشیان
هشت جنت هفت دوزخ پیش من	هست پیدا همچو بت پیش شمن
یک بیک را می شناسم خلق را	هم چو کندم من زجو در آسیا
که بهشتی کیست و بیگانه کیست	پیش من پیدا چو مار و ما هیست

730 Tercüme: "Bir sabah Peygamber Zeyd'e, ey refik-ı bâ-safâ, nasıl sabahladın? buyurdu. Hz. Zeyd "Abd-i mü'min olarak" dedi. Tekrâr buyurdular ki: "Eğer îmânın bâğı açıldı ise, hani nişânı?" Hz.Zeyd: "Ben günlerce susamış ve gece aşk ve sûzişlerden uyumamıştım. Nihâyet / gece ve gündüzden öyle geçtim, nasıl ki mızrağın ucu siperden geçer. Öyle ki o cânibden cümle-i millet birdir. Yüz bin sene ve bir sâat müsâvîdir. Ezel ile ebedin ittihâdı vardır. Aklın o tarafa tarîk-ı tahkik ve tefahhusu yoktur." Server-i enbiyâ Efendimiz buyurdular: "Bu yoldan, bu diyârın fehm ve ukûlüne lâyıq armağan getirdin ise, getir bakalım!" Hz. Zeyd dedi: "Halk âsumânı nasıl görüyorlar ise, ben de Arş'ı ve arşileri görüyorum. Benim önümde sekiz cennet ve yedi cehennem , putperestin önündeki put gibi, zâhir oldu. Değirmende buğdayı arpadan tanıdığım gibi, halkı birer

birer tanırım. Öyle cennetlik kimdir ve bigâne kimdir? Benim önümde mâr ve mâh gibi âşikârdır.”

İşte cenâb-ı Zeyd (ra) نُورُ عَلٰی نُورٍ (Nûr, 24/35) sırrına vâsıl olan saâdetlilerden olup sırr-ı kaderin halk üzerine nasıl hükm ettiğini ayn-ı yakîn ile görmüştür. Ve bu kitâbın müellifi cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) dahi bu sırra mazhar olmakla vukûât-ı âtiyye-i âlem hakkında izn-i ilâhî ile bir çok ma'lûmât i'tâ buyurmuştur. *Şecere-i Nu'mâniyye*'si ile *Ankâ-yı Muğrib*'i ve *Muhâzaratü'l-Ebrâr ve Müsâmeretü'l-Ahyâr*'ındaki “Harâbü'l-buldân fi âhiri'z-zamân” bahsi bu keşifleri cümlesindendir.

§ § §

[O N D O K U Z U N C U B Â B]

*Ebvâb-ı Kitâbın On Yedincisinden İKİNCİ BÂBdır
Aynü'l-yakînin İdrâkinden Men' eden Hicâblar; Ayn-i Kalbi Melekûtun
İdrâkinden Men' Eyleyen Hicâblar Beyânındadır*

§ §

/ Envârın üç olduğunu evvelce zikr etmiş idik: Nûr-i hayât, nûr-i akıl, nûr-i yakîn. Nûr-ı hayâta gelince, o nefs-i hayvâniyye şua'ının in'ikâsıdır. Onun illetleri üçtür. "Rân" ve "hicâb" ve "akıl"dır. Ve onların cümlesi Kur'ân'da mezkûrdur. Ve onların maddeleri âlem-i şehâdetde sıfât-ı beşeriyye-i zâhiredir. İşte bu makâmda kalbe hâsıl olan emrâzdır. Bu, ancak nefs-i emmâre-i behîmiyye cihetindendir. Ve cevher-i akıldan onun şua'ının in'ikâsiyle kalbe hâsıl olan nûra gelince, onun illeti nefs-i gazabiyyedir. Onun bir ateşi vardır ki, kalbi pişirir ve yakar. İmdi ondan kalb üzerinde bir duman çıkıp akıl ve kalb arasına hâil olur. Böyle olunca madde münkatı' olur. Binâenaleyh kalb muzlim olur. Ve bu duman o gıtâ ve kinn ve gışâvedir. Eğer tekâsûf ederse amâya müeddî olur. Velâkin sudûrdaki kalbi körletir. Ve burada sudûrun zikrinde bir işâret vardır. Biz onu sana terk ettik. Ve nûr-ı yakîne gelince, ki o emel-i aksâdır; imdi onun illeti kalbden adem-i ihlâs ve a'mâl-i mahmûde ve mezmûmeye nazar ile kabz olup onunla aynü'l-yakîn arasına hâil olur. Eğer i'râz ederse, elbette ondan hicâb zâil; ve inşirâh vâkı'; ve envâra muttasıl; ve âyât ve acâib zâhir olur. Ve bu faslın tahkîkı Hak Teâlâ'nın *اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ* (Nûr, 24/35) kavline *وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا أَفْئَا لَهُ مِنْ نُورٍ* (Nûr, 24/40) kavline kadar nazar eden kimse hakkındadır. Burada envârın mukâbilinde sana hicâblar zâhir olur ki, *آيَاتٌ لِّبَيِّنَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ* (Câsiye, 45/5) ya'nî "Taakkul eden tâife için (açık) alâmetler vardır.

/ Ya'nî bu bâb, kitâbın on yedinci bâbının bir cüz'ü olan ikinci bâbdır ki, kitâbın hey'et-i mecmûasının on dokuzuncu bâbı mesâbesindedir. Ve bu bâb bundan evvelki bâbda îzâh olunan çeşm-i yakîni idrâkten men'

eden perdeleri ve kalb gözünü eşyânın bevâtını idrâkten men' eden perdeleri beyân eder.

Evvelki bâbda fehme takrib için bir misâl-i maddî îrâd ederek envâr-ın üç olduğunu zikr etmiş idik. Bu envâr-ı selâse âfâkta şemsin ziyâsı; ve kamere vâsıl olan ziyâ-yı şems sebebiyle kurs-ı kamerde zâhir olan nûr; ve kurs-ı kamerden arzın muzlim noktasına vâsıl olan nûr idi. Ve buna mukâbil olarak vücûd-i insânide dahi kezâ üç nûr mevcûd idi ki, birisi nefis-i hayvâniyyeden çıkan nûr; diğeri nefis-i hayvâniyyeden çıkıp akla akseden nûr; ve üçüncüsü akıldan ayn-i basîrete vâsıl olan nûr idi. Binâenaleyh vücûd-i insânide biri "nûr-ı hayât", diğeri "nûr-ı akıl" ve biri "nûr-ı yakîn" olmak üzere üç nûr mevcûd olmuş olur.

1. *Nûr-ı hayât*: Bu nûr nefis-i hayvâniyye şuâ'ının cemî'-i zerrât-ı vücûda ve dimâğa ve ondan akla in'ikâsıdır. Onun ilel-i mevânî'i üçtür: Birisi "rân", diğeri "hicâb" ve üçüncüsü "akıl"dır. "Rân" irtikâb-ı maâsiden nâşi kalbde hâsıl olan perdedir. Ve "hicâb" mir'ât-ı kalbe suver-i ekvânın intibâ'idır ki, matlûbun rûyetine mâni' ve hâil olur. Ve "akl"ın mâni' olması, nûr-i ilimden bir şey iktisâb etmeyip kendi tahmînâtına tâbi' olmasından nâşidir. İmdi nefis-i hayvâniyye güneşe; ve akıl kamere; ve kalb arzın mevzî'-i muzlimine mukâbil / tutuldukda, "rân"ın vücûdu nûr-ı hayâtın kûsûfuna; ve "hicâb"ın vücûdu nûr-ı aklın kalbe in'ikâsına mâni' bir hâile ve "akl-ı bi-ilm"ın vücûdu da nûr-ı hayât ile ayn-i basîret arasına hâil olarak, kezâlik "kûsûf"a mukâbilidir. Nitekim arz, şems ile kamer arasına hâil olursa "husûf"; ve kamer, şems ile arz arasına hâil olursa "kûsûf" vâkı' olur. Ve kezâ şemsin ziyâsı kamere vâsıl ve kamerden arza nûr in'ikâs ettiği halde, nûrun in'ikâs ettiği mahalde insan her tarafı kapalı bir yerde bulunsu nûr-ı kameri idrâk edemez. Ve "rân" ve "hicâb" ve "akıl" mâniâlerinin cümlesi Kur'ân-ı Kerîm'de zikr edilmiştir. "Rân" hakkında Hak Teâlâ buyurur: *كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ* (Mutaffifin, 83/14). Ve "hicâb" hakkında buyurur: *وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ* (İsrâ, 17/45). Ve "akıl" hakkında dahi buyurur: *أَمْ تَحْسَبُ أَنْ أَكْثَرُهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ* (Furkân, 25/44). Ve bunların maddeleri âlem-i şehâdette beşeriyyetin sıfât-ı zâhiresidir. Ve bu mertebe-i şehâdetde kalbe hâsıl olan emrâzdır. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: *فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا* (Bakara, 2/10). Bu da ancak nefis-i emmâre-i behîmiyye cihetindendir. Zîrâ bu âlem-i şehâdetde kadem basan her bir ferd-i beşer ale'l-âde nefis-i emmâre ile zâhir olur. Hak Teâlâ bu hakîkate *إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ* (Asr, 102/2) âyet-i kerîmesinde işâret buyurur. Ve nefis-i emmâre mertebesi behîmiyyet hâline ibârettir. Ve behîmiyy-

yet ise huzûzât-ı nefsâniyyeye meyli iktizâ eder. Ve bundan dolayı insan nefsine giran gelen evâmîr-i ilâhiyyeye muhâlefet ve nefsine hoş gelen nevâhiye müsâraat eyler. Ve bunlar kalb için “rân” olur. Ve kezâ nefsine hoş gelen kadın, para, mansıb gibi / suver-i kevnîyyeye alâka ve muhabbet eder. Ve bu da kalb için “hicâb” olur. Ve akl-ı muzlim, ya’nî “akl-ı ma-âş” ve “akl-ı cüz’î” dahi, kendi tavrının verâsında olan bevâtın-ı umûru idrâk edemediğinden, mertebe-i şehâdet ve sıfât-ı beşerîyye ahkâmının hâricine çıkamayıp (Câsiye, 45/24) ya’nî “Bizim ancak hayât-ı dünyâmız vardır ki, biz ölüp diriliriz. Ve bizi ancak dehr helâk eder” der. Nitekim tabiyyûn ve maddiyyûn ve diğer münkirîn kendi akl-ı cüz’îlerinin hükmüne tebean bu iddiâda bulunurlar. Ve cenâb-ı Mevlânâ (ra) *Mesnevî-i Şerîf*lerinde buna işâreten buyururlar:

هر کرا در دل شک و بیچانیست در جهان او فلسفی پنهانیست
اعتقادی می نماید گاه گاه آن رک فلسف کند رویش سیاه

Tercüme: “Her kimin kalbinde akl-ı cüz’înin te’siriyle şekk ve dolaşıklık vardır, o kimse cihanda gizli bir felsefidir. Vakit vakit itikâd gösterir; fakat akl-ı cüz’î mâniasından halâs olamadığı için, o felsefe damarı onun rûy-i kalbini karartır.”

2. *Nûr-ı akıl*: Cevher-i akıldan, nefs-i hayvâniyye şua’ının in’ikâsiyle kalbe hâsıl olan nûrun illeti ve marazı, nefs-i gazabiyyedir ki, bu nefsin şânı teâlî ve tekebbürdür ve ucübdür, ya’nî kendini beğenmektir. Ve bunlar sıfat-ı İblîs’tir. Bu nefsin bir ateşi vardır ki, kalbi pişirir ve yakar. Ve ondan kalb üzerinde bir duman çıkar, akıl ile kalb arasına hâil olur. Ve bi’n-netîce nefs-i hayvâniyyeden akla ve akıldan kalbe vârid olan madde-i nûr münkatı’ olur. Binâenaleyh kalbi zulmet kaplar. Ve bu dumana “gı-tâ” ve “kinn” ve “gışâve” ta’bîr olunur. Nitekim Hak Teâlâ / Kur’ân-ı Kerîm’de her birine işâreten böyle buyurur: فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ (Kâf, 50/22) ve حَتَّمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَ (En’âm, 6/25) ve وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوْهُ (Bakara, 2/7). Ve eğer bu duman tekâsûf ederse körlüğe sebep olur. Velâkin hiss-i basarı değil, sudûrdaki kalbi körletir. Nitekim Hak Teâlâ sûre-i Hacc’da buyurur: أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ أَلَمْ يَكُنْ فِي الْأَرْضِ مَدَنٌ وَمِيَثَرٌ مِمَّا نَحْنُ بِذَاكِرِينَ (Hacc, 22/46) ya’nî “Acabâ yeryüzünde gezmezler mi ki, akvâm-ı mâzîyye şehirlerinin harâbelerini görüp kalbleriyle taakkul edeler ve târîhlerini işiteler. Gerçi onların hiss-i basarıları kör değildir; velâkin sadırlarındaki kalbleri kördür.”

İmdi akl-ı maâş sâhibi olan nefis-i gazabiyye tekebbür edip, hakâyıkı idrâk husûsunda rehberine muhtac olmadığına kâni' olduğu için, tevâzuu ve tezellülü kabûl etmez. Ve Hakk'a da'vet olunsâ Ebû Cehil gibi hiddet eder. Nâr-ı hiddet ve gazabdan peydâ olan duman gittikçe tekâsûf edip kalbi kör olur. Zîrâ nûr-ı akıl kalbe bu duman mâniasıyla vâsıl olamaz. Maraz-ı amâ tezâyüd eder. *فَرَادَ هُمُ اللَّهُ مَرَضًا* (Bakara, 2/10). Nitekim zamânımızın münkirlerinin hâli bunun şâhid-i belîğidir. Kendilerini Peygamber'den daha âkil zannederler; bevâtın-ı umûrdan kör olduklarını bilemezler.

Cenâb-ı Şeyh (ra) buyururlar ki: Kur'ân-ı Kerîm'de "sudûr" lafzının zikrinde bir işâret vardır. Biz o işâretin keşfini ve tefehhümünü sana terk ettik, burada izâh etmedik. "Sudûr" lafzındaki işâret hakkında fakîre lâyh olan ma'nâ şudur: "Sadr" "sîne" ma'nâsına geldiği gibi, "bir şeyin evveline ve bâlâsına" dahi denir. Ve "sudûr" cem'îdir. Ve "bir şeyin evveli ve bâlâsı" ma'nâsına alındıkda, sırr-ı kadere işâret olunur. Zîrâ her ferdin ayn-ı sâbitesi ve hakîkati kendinin masdarıdır. *لَا تَعْنَى الْأَبْصَارُ* Binâenaleyh / ilm-i ilâhîde hakîkati şekâvetle sâbit olanlara işâret buyrulur. Ya'nî onların hiss-i basarları kör değildir. Âlem-i şehâdette şakî-i ezeli ile saîd-i ezelinin çeşm-i zâhirleri suver-i kevnîyyeyi müşâhedede müsâvidir. Velâkin onların "sudûr"da ve ezelde ilm-i ilâhîde sâbit olan hakikatleri icâbınca kalbleri kördür. Ve onlar a'mâ-yı ezeli'dir. Onlara nush ve pend kâr etmez. Ve Peygamber (as) onları Hakk'a da'vet ettikçe körlüklerinden inkârlarında ısrâr ederler; ve şekâvetlerini artırırlar. Nitekim âyet-i kerîmede *إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ* (Kasas, 28/56) ya'nî "Ey Peygamber'im! Sen sevdiğine hidâyet-bahş olmazsın. Velâkin Allah Teâlâ dilediğine hidâyet eder" buyrulur. Hak Teâlâ hazretlerinin meşîyyeti ilmine ve ilmi de ma'lûma tâbi'dir; ve ma'lûm ise a'yân-ı sâbitedir. Binâenaleyh ilm-i ilâhîde bilâ-cebr şekâvetle sâbit olan kimselerin hidâyetine bittabi' meşîyyet-i ilâhiyye taalluk etmez. Ve bu hâlde de onlardan hidâyet ve dalâlet nev'inden hakikatlerinin iktizâsı olan şeyler zâhir olur.

Cenâb-ı Şeyh (ra) birinci bâbın nihâyetinde "İki nûr yekdiğerine mutasıl olduğu vakit, insan halâk hakkında sırr-ı kaderin nasıl hükm ettiğini müşâhede eder" buyurmuş olduğundan, sırr-ı kadere taalluk eden "sudûr"daki işâretin keşfini de tâlib-i hakikat olan kârie terk etmiştir.

3. *Nûr-i yakîn*: Bu nûr-i yakîn insan için en son emeldir. Ve o emelin fevkinde insan için başka bir emel yoktur. İmdi bu nûr-ı yakînin illeti ve marazı kalbde adem-i ihlâstır. Ya'nî tamâmiyle Hak ve hakîkate kalbin

teveccüh edememesidir. Ve a'mâl-i mahmûde ve mezmûmeye nazar ile kalbin makbûz olmasıdır. Meselâ sâlik kesret-i salât ve savm ve zikir gibi a'mâl-i mahmûdesine nazar edip: "Bu kadar ibâdetim ve a'mâl-i sâliham var. Elbette bu sâyede derecât-ı âliyyeye irtikâ ederim" der. Veyâhut "Benim bunca isyânım ve a'mâl-i tâliham var. Bunların eskâli altında zebûn iken, benim için terakkiyât-ı ma'neviyye kapısı kapanmıştır" der. Ve adem-i ihlâsta riyâ ile halkı ve diğer sûretlerde dahi kendini / ve amellerini görür. Halbuki sâlike lâzım olan nefy-i mâsivâ ve nefy-i vücûd idi. Bu haller ise isbât-ı mâsivâ ve isbât-ı vücûd olup kâmilen onların zıddıdır. Ve bunlar ayn-i yakîne hicâb olan şeylerdir. Eğer sâlik bunlardan îrâz edip kemâl-i hulûs ile Hakk'a teveccüh ederse, elbette kalbden hicâb zâil olur ve kalbe inşirâh vâkı' olur. Ve zikr olunan üç nûra muttasıl olup, kalbindeki ayn-i yakîne âyât ve acâibât-ı melekût zâhir olur. Ve bu faslın zuhûr-i hakîkatî Hak Teâlâ'nın sûre-i Nûr'da vâkı' **اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ** (Nûr, 24/35) kavli-i şerifinden **وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ** (Nûr, 24/40) kavli-i münîfine kadar nazar-ı ayn-i yakîn ile nazar eden kimse hakkında vâkı' olur ki, bunlar altı âyet-i kerîmedir. Bu âyât-i kerîmenin beyân-ı hakâyıkı, müstakıl bir kitâb olmağa sezâ bulunduğundan burada şerh ve tefsîri mümkün değildir. İşte kitâbın bu bâbında zikr olunan üç nûr mukâbilindeki hicâbların neden ibâret olduğu sana zâhir olmuştur. Cenâb-ı Şeyh (ra) **آيَاتُ الْبَيِّنَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ** (Câsiye, 45/45) âyet-i kerîmesini bahse kemâl-i mutâbakatından dolayı ibâre-i kitâb tarzında îrâd buyurmuştur ki, envâr-ı selâseyi ve onların hicâblarını taakkul eden tâife için açık ve vâzih beyânât vardır, demek olur.

[Y İ R M İ N C İ B Â B]

*On Yedinci Bâbdan ÜÇÜNCÜ BÂBdır
Ve O Kitâbın Bâblarından YİRMİNCİyi İtmâm Eder
Levh-i Mahfûz Hakkındadır ki,
O İmâm-ı Mübîn ve Levh-i Mahv ve İsbâtıdır.*

§ §

Ve bu veliyi ve nebîyi cem' eden makâmdır; ve o beynlerini tefrik eder. İmdi Allah Teâlâ kalemi, devâtın tercümânı ve onun ulûmunu rûsûm ile mufassıl kıldı. Binâenaleyh o âlem-i mahfûzdur. Ve o müsbit ve mâhîdir. Ve ümmü'l-kitâbdır ki, o kitâb-ı mastûrdur. Ve onun ulûmu kuvvesinde mücmeldir. İfsâh edinceye kadar ondan taakkul olunmaz. Ve levh-i mahv ve isbâta gelince, o iki taraflı zümrüddür ki, yevm-i tebdîle kadar kâinât-ı âleme tevdi' olunmuştur. O levh-i mahsûrdur. Ve melâike-i teshîr onun üzerine muhîttir. Ve senden kalem-i imâna nazar eder. Ve levhde tenevvu'-i ezmân, tenevvu'-i emâkin, tenevvu'-i evzâ', tenevvu'-i a'râz ile tenevvu'-i ahvâl vardır. İmdi âhiri evveli ebeden nesh eder. Ve o mahv ve isbâtıdır. Binâenaleyh onlar temâsüllerine rücû' ettikde kalem-i a'lâda haşr olurlar; semâvât-ı ulâya intikâl ederler. / Nebî ve vâris-i 740 âlem kalem-i a'lâya çıkar. Ve ilkâ muhtelif olur. Zîrâ kalem-i nebînin iki tarafı vardır. Ve kalem-i velînin dahi bir tarafı vardır. Ve veliyy-i ârif ve mü'min levhe çıkar. Binâenaleyh merâtib mümtâz olur. V'allâhü a'lem!

Ya'nî on yedinci bâbın bir cüz'ü olan bu üçüncü bâb kitâbın hey'et-i mecmûasının yirminci bâbını ikmâl ve itmâm eder. Ve bu bâb "imâm-ı mübîn" ve "levh-i mahv ve isbât" olan "levh-i mahfûz" hakkındaki beyânâta dâirdir.

Ma'lûm olsun ki, bu kitâbın dokuzuncu bâbında "levh" ve "kalem"e ve devâta dâir tafsîlât-ı lâzime itâ edilmiş olduğundan, bu bâbdaki maânîyi lâyıkiyla tefehhüm için, o tafsîlâtı mütâlaa etmek kâriin-i kirâm için pek lâzımdır. İmdi o bâbda denilmiş idi ki: "Levh-i mahfûz" âlem-i kebîrin

nefs-i külliyyesi; ve “divit” tabiat; ve “mürekkebe” anâsırdan mürekkebe olan maddedir. Ve “kalem” akl-ı evvel; ve bu “akl-ı evvel” mertebe-i vâhiyyetten ibâret olan “hakikat-i insâniyye”dir. İmdi levh-i mahfûz “imâm-ı mübîn”dir. Çünkü bilcümle hakâyıkın suverini câmi’dir; ve levh-i mahv ve isbâtıdır. Zîrâ onda zâhir olan suver-i hakâyık peyderpey tekevvün edip bozulur. Ve bu levh veliyi ve nebîyi cem’ eden makâmdır. Zîrâ suver-i evliyâ ve enbiyâ bu nefsi-i külliyye mertebesinde tekevvün ederler. Ve yine bu levh, onların ahvâl ve şuûnâtı hasebiyle birini diğerinden tefrik eder.

İmdi Allah Teâlâ “kalem”i divitin ve hokkanın tercümânı yaptı. Ve onun ulûmunu rûsûm-i zâhiriyye ile tafsîl edici kıldı. Zîrâ hokka ve mürekkebe olmasa, kalem kağıt üzerine kelimâtı nakş edemeyeceği gibi, tabiat hokkası ve anâsır mürekkebi olmasa idi, kalem olan “akl-ı evvel” dahi, “nefs-i kül”de mündemic olan / sûretleri ecsâm kağıtları üzerine nakş eyleyemez idi. İmdi “nefs-i kül” cemî’-i suver kendisinde mündemic olduğuna binâen “levh-i mahfûz”dur. Ve sûretlerin peyderpey onda tekevvün ve tefessüdüne nazaran dahi o müsbit ve mâhîdir. Ve ümmü’l-kitâbdır; ve kitâb-ı mastûrdur. Zîrâ âlemde tekevvün etmiş ve edecek olan rûsûm ve nukûşun aslıdır. Ve bu nukûş ve rûsûmun kâffesi onda mastûrdur. *وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ* (Yâsîn, 36/12). Ve onun ulûmu kuvvesinde mücmeldir. Nukûş ve rûsûm ile ifsâh ve tebyîn edinceye kadar kendisinde mündemic olan şeyler taakkul olunmaz. Nitekim kalem divitin mürekkebi içinde bulundukça hurûf ve kelimât taakkul olunmaz. Onda ki hurûf ve kelimât bi’l-kuvve mevcûddur; ve cümlesi mücmeldir. Vaktâki mürekkebe divitten kaleme intikâl eder, o kalem sebebiyle hurûf ve kelimât kağıt üzerinde tafassul eyler. Ve kezâ ilm-i esmâî ve sıfâtî, mürekkebe mesâbesinde olan anâsır-ı basîtadan, kalem-i akl-ı evvel vâsıtasıyla, karâtîs-i ecsâm üzerinde o kadar tafassul eder ki, nefsi-i küllî levhi üzerinde menkûş olan suver-i maddiyyeye ve arazdan ibâret olan ef’âle, aslâ gâyet ve nihâyet bulunmaz. Ve ilm-i icmâlî o kalem vâsıtasıyla ilm-i tafsîlî olur.

Ve levh-i mahv ve isbâta gelince: O iki taraflı zümrüddür ki, yevm-i tebdîle kadar kâinât-ı âleme tevdî’ olunmuştur. Ya’nî iki taraflı zümrüd levha mesâbesinde olan nefsi-i külliyye-i âlem ve nefsi-i külliyye-i âdemdir. Zümrüd nîm şeffâf bir hacet olduğu cihetle bir tarafındaki nakış diğer tarafında mer’î olur. Ve kezâ nefsi-i külliyye ve cüz’iyye dahi zül-ciheteyn olup zâhiri ve bâtını vardır. Ve zâhirindeki sûret bâtınına aks eder. Ve bu levh yevm-i tebdîle kadar kâinât-ı âleme tevdî’ olunmuştur. Zîrâ yevm-i tebdîl olan yevm-i kıyâmette ahkâm-ı nefsiyye mürtefi’ olup ahkâm-ı rûhiyye zâhir olur. Nitekim Hak Teâlâ *يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَ*

بَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (İbrâhîm, 14/48) buyurur. / Ta'bîr-i diğerle yevm-i teb-dîlde zuhûr butûna inkılâb eder; ve levh-i nefse müntekîş olan sûretlerin bevâtını zâhir olur. Ve bu nefs-i külliyye ve cüz'îyye levh-i mahsûrdur. Ve melâike-i teshîr onların üzerini kaplamıştır ki, bu melâike Âdem'e secde ve ser-fürû ile me'mûr olan melâikedir. Nitekim nefs-i külliyye-i âlemin mahrekinde ve mihverinde deverânı ve zerrât-ı âlemin adem-i intişârı ve mevâsimin ahkâmı hep bu melâike-i teshîr, ya'nî kuvâ-yı muhtelif-i ta-bîyyenin te'sîrâtı tahtında vâkı' olduğu gibi, nefs-i cüz'îyye-i insâniyye-nin tekevvünü ve kıvâmı hep melâike-i müvekkele, ya'nî kuvâ-yı muhtelifenin te'sîriyledir. Ve bu melâike senin hilkatinden maksûd olan kale-m-i îmâna nazar ederler. Ya'nî onların hizmetleri senin kalem-i îmânının nakş edeceği rûsûm içindir. Şeyh Sa'dî (ks) bu hâle işâreten buyururlar:

ابر و باد و مه و خورشید فلک در کارند تا تو نانی بکف آری و غفلت نخوری
هر ازین توسر گشته و فرمان بر دار بشرط انصاف نباشد که تو فرمان نبیری

Tercüme: “Felekin bulutu, rüzgârı, ayı ve güneşi meşğûldür, tâ ki sen eline bir ekmek getiresin ve gafletle yemiyeyesin diye. Hepsi senin için sergeşte ve mutî'dir. Senin adem-i itâatin şart-ı insâf değildir.”

Ve levhde zamanlar, mekânlar, vaz'lar ve arazlar değıştikçe ahvâl dahi değışir. Kâide budur ki, bunların sonuncusu evvelkisini ebeden nesh eder, bozar. Binâenaleyh bu levh, mahv ve isbât levhidir. Meselâ nefs-i cüz'îyye-i insâniyye bir zamanda sabî ve bir zamanda şâbb ve bir zamanda kehl ve bir zamanda ihtiyâr olur. Sabâvetteki hâli başka, gençlikte ve ihtiyârlıktaki hâlleri başkadır. Gençlik hâli sabâvet hâlini nesh eder. Ve kezâ mekânlar da böyledir. Meselâ mesciddeki hâli başka, hânesindeki hâli başkadır. Ve kezâ hâl-i salâttaki vaz'ı başka, ekl ve şûrb ve nevm hallerindeki vaz'ı başkadır. Ve arazlar da böyledir. Gülme hâli ağlamak-tan başkadır. / Ve bu ahvâlın sonuncusu evvelkisini bozar. Binâenaleyh bu ahvâl temâsüllerine, ya'nî iki taraflı zümrüd olan levhin zâhirinden bâtınına rücû' ettikde, kalem-i a'lâda haşr ve cem' olurlar; semâvât-ı ulâ-ya sefer ve intikâl ederler.

Ma'lûm olsun ki, nefs-i nâtika-i insâniyye kâtib ve onun îmânı kalem-dir. Ve îmânın derecâtı olduğundan her bir nefs-i nâtika kendi derece-i kâbiliyyeti dâiresinde taalluk ettiği cismi tedbîr eder. Binâenaleyh ahvâl dahi o nisbette tenevvü' eyler. Ve onların temâsülleri suver-i berzahîyye-leridir. Ve berzah dahi merâtib üzerinedir. Bu merâtib İlliyyîn'den Siccîn'e kadardır. Velâkin gerek ebrârın ve gerek fuccârın kâtiblerinin maddesi İlliyyîn'dendir. Çünkü cümlesinin nefs-i nâtıkası âlem-i emirden ibâret olan İlliyyîn'den nüzûl etmiştir. İmdi nüzûlde müsâvât mevcûd ise

de urûcda müsâvât yoktur. Ba'zıları kalem-i a'lâya ve ba'zıları semâvât-ı ulâya ve ba'zıları levhe çıkarlar. Ve kalem-i a'lâ "akl-ı evvel" ve "akl-ı küll" ve "hakikat-i insâniyye" mertebesidir. Ve "semâvât-ı ulâ" âlem-i ceberûtteki semâvât ve arz-ı hâstır. Ve "levh" âlem-i mülkün cevher-i evveli olan "felek-i evvel"dir. İmdi âlem-i kebîrin diviti mebde-i nüzûldür. Ve âlem-i sağırin diviti olan nutfe mebde-i urûcdur. Zîrâ âlem-i kebîrden evvel olan "akıl"dır; ve âhir olan "tabîat"tır. Ve âlem-i sağır olan insanda evvel olan "tabîat"tır, ve âhir olan "akıl"dır. Ey kâri'-i muhterem, buna göre teemmül et!

Âlem-i sağırden nebî ve vâris-i âlem olan insan, hîn-i urûcunda kalem-i a'lâya çıkar. Ve bu urûc mutlaka mevt ile olan urûc ma'nâsına değildir; belki hayât-ı dünyeviyye içinde olan urûcdur. Zîrâ bu zevâtın mevti ve kıyâmeti hayât-ı dünyeviyye devâm ettiği halde vâkı' olur. Ve onlar موتوا قبل ان تموتوا hâli içindedirler. İmdi onların urûcları kalem-i a'lâya çıktığı / ve kalem-i a'lâ âlem-i mülk ve melekûtun fevkı bulunduğu cihetle, kâtibleri olan nefis-i nâtıklarının kalemlerine olan ilkâsı dahi, ba'zan âlem-i mülke ve ba'zan âlem-i melekûta âid olmak üzere muhtelif olur. Zîrâ kalem-i nebînin iki tarafı vardır. Bir tarafı melekûta ve bir tarafı da mülke; ve ta'bîr-i diğerle, bir tarafı Hakk'a ve bir tarafı halka râci'dir. Onun kalemi Hakk'a râci' olduğu vakit من رأى فقد رأى الحق buyurur. Ve halka râci' olduğu vakit dahi انا اغضب كما يغضب البشر buyurur. Ve kıs-alâ-hâzâ! Zîrâ nebî da'vete me'mûrdur. Ve velî da'vete me'mûr olmadıgından onun kaleminin bir tarafı vardır. O da âlem-i melekûta râci'dir. Ve ilkâatını tâbî' olduğu nebînin cihet-i melekûtiyyesine âid olan kaleminden alır. Ve veliyy-i ârif ve mü'min levhe çıkar ki, yukarıda zikr olundu. Ve bu bahsin lâıykıyla tefehhümü için "Kâtib'e dâir olan dokuzuncu bâbı iyi mütâlaa edip anlamak lâzımdır. Cenâb-ı Hak cümlemize 745 fehm-i dürüst ihsân buyursun! /

[Y İ R M İ B İ R İ N C İ B Â B]

On Yedinci Bâbdan DÖRDÜNCÜ BÂBdır

Ve O, Kitâbdan YİRMİ BİRİNCİ Bâbdır

Esbâb-ı Zeferât ve Vecebât ve Semâ' İndinde Teharrük Beyânındadır

§ §

Semâ' vücûdda Allah Teâlâ'nın esrârından bir sırdır. Ve illiyyet nefsinde vâhiddir. Ve sâmi'ler iki şahıstır: Bir şahıs nefsiyle dinler; ve bir şahıs akıyla dinler; ve başka sâmi' vâkı' değildir. Ve o kimse ki, Rabb'-iyle sâmi' olduğunu söyledi, muhakkak onunla sem'-i aklın yolları süst olur. Lâkin aklın iki sem'i vardır: Fıtratı cihetinden sem' ve vaz'ı cihetinden sem'dir. Ve vaz' cihetinden kendisinin sem'i olan o kimsedir ki, (Aleyhi's-selâm) Efendimiz'in Rabb'inden olan *كنت سمعه الذي يسمع به* kavli indinde vukûfen, ona "Rabb'iyle işitir" denir. Akıyla işiten kimse her bir şeyde ve her bir şeyden ve her bir şey üzerinde / işitir, takayyüd etmez. Ve onun alâmeti bunda beht ve cumûd-i beşeriyyettir. Ve akıyla değil nefsiyle işiten kimse, ancak neğamâtta ve tatlı ve şehiyye asvâtta işitir. Ve onun alâmeti ihsâstan fânî olarak, inde's-semâ' teharrük etmesidir. Ve müteharrik ne vakit semâ'da hissederse, muhakkak o şeytanın mas-karasıdır. Ve eğer hissetmez ve her bir şeyden fânî olursa, o sâhib-i nefis-tir; ve onun kuvveti tahtındadır. Ve hâli sahîhdır ve sahîhatü'l-fenâdır. Ve bu fenâ-i semâ'da hareket akîbinde, ebeden bir ilim ityân edemez. İmdi o bir ilim ityân eylediğini iddiâ ederse fânî olmamıştır; ve akıyla de sâmi' olmamıştır. Zîrâ o teharrük etti. Binâenaleyh onun için ancak kâzib olmak kahr. Zîrâ semâ'-ı nefis elbette bir ilim vermez. Ve semâ'-ı akıl ile berâber hareket olmaz. İmdi kim ki, hareketle ilim arasını cem' ederse hakâyıkı câhil olan kâzibdir.

Ya'nî bu bâb kitâbın on yedinci bâbının bir cüz'ü olan dördüncü bâb-
dır ki, kitâbın hey'et-i mecmûasının yirmi birinci bâbı mesâbesindedir.

Âh etmenin ve sadırda fıkırtı zuhûrunun ve semâ' indinde vücûdun hareket etmesinin sebepleri beyânındadır.

Semâ' vücûd-i izâfî âleminde Allah Teâlâ'nın esrârından bir sırdır. Ve semâ'ın illiyyeti olan şey hadd-i zâtında ve nefsinde mesmû' olan şeydir. Fakat illiyyet olan mesmû' bir şey olduğu hâlde, onu dinleyenler iki nevi' şahıstır: Şahsın bir nev'i nefsiyle dinler; ve bir nev'i dahi akliyle ve rûhiyle dinler. Sâmi' ancak bu iki nev'a münhasırdır, başka nevi' yoktur. Eğer bir kimse Rabb'i ile sâmi' olduğunu söylerse, muhakkak onun Rabb'iyle sâmi' olması, sem'-i aklın / yollarını süst ve zaîf eder. Velâkin aklın iki türlü sem'i vardır: Birisi fitratı cihetinden olan sem'i ve diğeri de vaz'-ı ilâhîsi cihetinden olan sem'idir. Vaz'ı cihetinden sem'i olan kimşenin hâli, (Sav) Efendimiz'in Rabb'inden ihbâran beyân buyurduğu meşhûr hadîs-i kudsiye müsteniddir. O da *كنت سمعه الذي يسمع به* ya'nî "Ben onun sem'i olurum, onunla işitir" kavli-i şerîfidir. Ve Hak Teâlâ abdin sem'i olunca abdin isneyniyyeti kalmaz. Binâenaleyh isneyniyyet mertebesinde sâbit olan onun aklının ve rûhunun tarîk-ı sem'i de süst ve zaîf olmak zarûrî olur. Velâkin aklın ve rûhunun fitratı cihetinden olan sem'inde bu hâl olmaz. Zîrâ o isneyniyyet mertebesinde sâbittir. Aklın bu iki türlü sem'i arasında bu fark mevcûd olmakla berâber, aklın her iki sem'iyle işiten kimse her bir şeyde, ya'nî sûrette ve ma'nâda; ve her bir şeyden, ya'nî mükevvenâtta mevcûd olan cemâddan ve nebâtta ve hayvândan ve insandan; ve her bir şey üzerinde, ya'nî her ne hâl üzerinde olursa olsun, işitir. Onun işitmesi bir kayd ile mukayyed olmaz. Ya'nî onun sem'ine ma'nâdaki mesmû' için sûret; ve uzakta bulunan mesmû' için bu'd veya ulûvv ve süfl mâni' olmaz. Zîrâ bu kuyûdâtın cümlesi sem'-i hissî içindir. Sem'-i rûh ve akıl bu gibi kuyûddan ârîdir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: *وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ* (İsrâ, 17/44) ya'nî "Allah Teâlâ'yı hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur. Velâkin siz onların tesbîhlerini bilemezsiniz." İmdi cemâd ve nebât ve hayvan hep tesbîh ederler. Ve hiss-i sem' onları işitemez. Onları duyan ve işiten ancak sem'-i rûhdur.

Nitekim bu kitâbın müellifi cenâb-ı Şeyh (ra) *Fusûsu'l-Hikem*'lerinde onların tesbîhlerini işittiklerini beyân buyururlar. Ve aklın ve rûhunun sem'indeki alâmet, beht ve hayret ve beşeriyyetin cumûdiyle sıfât-ı beşeriyyenin istitârıdır. / Zîrâ beşeriyyetin bu mesmûâtı işitmeğe tâkatı yoktur. Eğer beşeriyyetin sıfâtı mevcûd iken bu mesmûât sem'-i rûh ile işitilse, insan şiddet-i hevlinde maâzallâh tecennün eder. Binâenaleyh Hak Teâlâ hazretleri "Halîm" ism-i şerîfiyle tecelli edip bu hâli gafr ve setr eder. Nitekim yukarıki âyet-i kerîmenin mâ-ba'dinde *إِنَّكَ كَانِ حَلِيمًا غَفُورًا*

(İsrâ, 17/44) buyrulmakla bu hakîkate işâret olunur. Ve akliyle değil, nefsiyle, ya'nî beşeriyyeti incimâd ve sıfât-ı beşeriyyesi istitâr etmeyerek işiten kimse, ancak mûsıkî nağmelerinde ve tatlı ve sem'a iştihâ-âver olan sadâlarda sem'-i hissini isti'mâl eder. Ve bunları his kulağıyla dinler. Ve onun alâmeti ihsâstan fânî olarak inde's-semâ' vücûdunun hareket etmesidir. Ya'nî nefsiyle, hoş-âvâz bir kimsenin teğannî eylediği kasâid ve ilâhiyyâtı dinlediği vakit, ondan duyduğu lezzetle ihsâstan fânî olur. Meselâ gözü o sırada gördüğü şeylerle meşğûl olamaz. Yanında birisi mükâleme etse ne söylediğini fark etmez. Zîrâ hiss-i sem'î meşğûldür; ve bu sırada havâtır-ı mâsivâ kendisinden müntefidir. Eğer ben şöyle ve böyle hareket edersem beni ta'yîb ederler, gibi şeyleri düşünemez. Bu sırada ya Mevlevî fukarâsı gibi çarh vurur; veyâhut diğer turuk-ı aliyye dervîşânı gibi sağa ve sola hareket eder. Ve bu sûretle müteharrik olan kimse vakit-i semâ'da hissederse, ya'nî gözü gördüğü ve kulağı işittiği şeylerle meşğûl olursa, muhakkak o şeytanın maskarasıdır. Zîrâ hissinden gâib olmayan kimseye böyle taklîden hareket câiz değildir. Ve bunda riyâ ve süm'a olduğu için şeytan bu sebeple onu idlâl edip istihzâ eyler. Sâliklere bundan ictinâb lâzımdır. Ve eğer hissetmez ve yukarıda izâh olunduğu üzere, her bir şeyden fânî olursa / o kimse sâhib-i nefistir. Ve nefsin kuvveti ve hükmü tahtındadır. Velâkin semâ' indindeki hâl-i hareketi sahîhdir, taklîd değildir. Ve hissinden fânî olması da sahîh ve sâbittir. Böyle bir kimse bu fenâyı müteâkib ve semâ'da hareket akîbinde aslâ bir ilim ityân edemez. Ya'nî bu fenâdan ayıldıktan sonra "Ben şöyle hareket ettim ve böyle yaptım" diyemez. Zîrâ kendi hâlini bilemez. Eğer o bir ilim ityân eylediğini iddiâ ederse, kendi hâline vâkıf olduğu cihetle hissinden fânî olmamıştır. Ya'nî nefsiyle sâmi' olmamıştır; ve akli ve rûhu ile de sâmi' olmamıştır. Çünkü onun vücûdu hareket etti. Zîrâ akliyle sâmi' olanda hareket olamayacak idi. Bu iki türlü sem' vâkı' olmayınca, artık ona mukallid ve kâzib demekten başka bir söz kalmaz. Çünkü semâ'-ı nefis mutlakâ bir ilim vermez; ve semâ'-ı akıl ile berâber hareket olmaz. Binâenaleyh kim ki, hareketle ilim arasını cem' ederse, o hakâyıkı câhil olan kâzib olmuş olur. Artık tekyelerdeki dervîşlerin hâli buna göre teemmül olunsun. /

750

Ma'lûmun olsun ki, Allah Teâlâ kalb-i abd üzerine envâ'-ı vecdden bir nevi' ile maârif inzâl etmek murâd eyledikde, kalb-i ma'kûl üzerine berd-i kurbu irsâl eder. Binâenaleyh semâ-i kalb teberrüd edip esfele meyl eder. Harâret-i gariziyyeyi dimâğa sâ'id olarak bulur. Onun üzerine / dikilir. Böyle olunca harâret mün'akis olup sâha-i kalbe sürtününceye kadar esfele meyl eder. Bu sürtünmeden bir nâr tevellüd edip suûd eyler. Ve eğer berd yakîn ve kurb bulutunda bir menfez bulursa suûd eder.

İmdi bu, “teevvüh” tesmiye olunan zeferât olur. Ve eğer bir menfez bula-mazsa, sehâb-ı a'lâ rutûbâtına onun cemdinden hulûl eder. Sâhib-i hâle, hâlinde târî olan bükâ bundandır. Ve eğer bu ateş ciğeri pişirirse bu teevvühde yanık kokusu meşmûm olur. Ve bu nâr kendisinde olan tazyîk sebebiyle tecvîf-i kalbi yarar. İmdi o kimse için bu vakitte fıkırtı mesmû' olur ki, “vecbe” ve “sayha” ve “recfe” tesmiye olunur. Ve bu vakitte sâhib-i hâlden sayha vâkı' olur. İmdi hâzırûndan kalbinde celâ olan kimse, bu sayhadan nâşî derhâl bî-hûş olur. Ve o, kalbde salsala-i nâr-ı tabîûdir. Ve kulûb üzerine kuvvetli geldiği vakit, ondan nâşî yarılr. Ve hâzırûndan kalbinde kesret-i ruyûn olan kimseyi, bu sayhadan dolayı ra'de ve fezâ' ahz eder. Ve ondan sâhib-i hâl üzerine inkâr vâkı' olur. Ve bu der ki: “Biz selefte onun vâkı' olduğunu işitmedik. Halbuki Nebî (sav) üzerine mevârid vârid olur idi. Biz ondan ne sayha ettiğini ve ne de bî-hûş olduğunu işitmedik.” İmdi sen onun kavline iltifât etme! Zîrâ onun kalbi matbû'dur. Ve biz mukaddemâ semâ'-ı akl ile semâ'-ı nefis arasını beyân ve tefrîk ettik. Ve hepsi kendi bâbında sahîhdır. Ve hurûc-i nârda ve bu zerefâtta hayât-ı ârif vardır. Nâr bizim zikr ettiğimiz sehâb aralarından hurûcu murâd ettiği ve müterâkim olarak kendisinde menfez olan şeye in'ikâs ettiği vakit; ve kalbi ve ciğeri pişirdiği ve onları yaktığı hinde, sâhib-i hâl ansızın ölür. Ve bu nârın kalbden dimâğa irticâcî indinde, sâhib-i hâlden hareket ve şath / tekevvün eder. Ve onun ekser-i hurûcu dikliğine ve girift bir haldedir. Binâenaleyh sâhib-i hâlin harekâtı da gayr-i mevzûn olur; ve bir kâideye merbût olmaz. Ve çoğu onlardan de-verânda zâhir olur. Zîrâ şekl-i insân hakîkatte müstedîrdir. Ve ateş dahi onun şekli üzerine cereyân eder. İmdi eğer bu sehâb rakîk olarak aralıklarla çıkarsa, muhakkak harâret münteşir olup sâhib-i hâlden zef-re zâhir ve kalbi için vecbe mesmû' olmaz. Velâkin ona dıhk gâlib olur.

Ey tâlib-i hakikat! Ma'lûmun olsun ki, Allah Teâlâ bir kulunun kalbi üzerine vecdin nevi'lerinden bir nevi' ile maârif inzâl etmek ve bu hâli zevkan bildirmek murâd eyledikde kalb-i ma'kûl, ya'nî bildiğimiz sanev-beriiyyü's-şekl ve çam fıstığı şeklindeki kalb üzerine bir kurb serinliği irsâl eder. Ve insan bu hâlin başlangıcında kalbi üzerinde o serinliği du-yar. Binâenaleyh kalbin üst tabakasındaki havâ teberrüd edip aşağıya meyl eder. Zîrâ soğuk havâ tenezzül eder; ve buna mukâbil kalbdeki ha-râret-i garîziyyeyi dimâğa çıkar bir halde bulur. Ya'nî harâret, tenezzül eden soğuk havâyâ amûden çıkar. Ve dimâğa çıkan harâret, aksü'l-amel ile, sâha-i kalbe sürtününceye kadar esfele meyl eder. Bu harâret-i mün'-akisenin sâha-i kalbe sürtünmesinden bir nâr tevellüd edip, ya'nî şiddetli bir harâret hâsıl olup bu nâr suûd eder. Ve eğer aşağı tabakaya tenezzül eden berd yakîn ve kurb bulutunda bir menfez ve bir geçit bulursa hârice

çıkarmak. İşte bu menfezden çıkan sıcak havâyâ “teevvüh” ve “zeferât” tesmiye olunur. Ya’nî sâhib-i hâlin çıkardığı “âh” sadâsına “zefre” denir. Ve eğer bir menfez bulup “âh” sadâsıyla çıkamazsa, kalbin üst tabakasında ki bulutun soğuk kısmından onun rutûbâtına hulûl eder. Ve sâhib-i hâlde ağlama hâline sebep olur. / Ve eğer bu ateş kalbden ciğerlere sereyân eden kan vâsıtasıyla ciğere vâsıl olup ciğeri pişirirse, sâhib-i hâlin “âh” diye çıkardığı nefesten yanık kokusu duyulur. Ve bu nâr ve şiddet-i harâret, kendisinde mevcûd olan kuvve-i tazyîkiyye sebebiyle cevî-i kalbi, ya’nî kalbin yekdiğerine mûmâs olan aksâmını ayırır ve yarar. Ve bu vakitte bir tencere içinde kaynayan suyun fıkırtısına müşâbih bir fıkırdı işitilir ki, buna “vecbe” ve “sayha” ve “recfe” tesmiye olunur. Ve bu vakitte sâhib-i hâlden sayha zuhûr eder. Nitekim Kur’ân tilâvet olunan ve yâhut kasîde okunan meclislerde ba’zı zevâtın zuhûrunu herkes görür. İmdi o mecliste hâzır olanların kalbinde celâ olan, ya’nî kalbindeki muhtelif örtüleri ve perdeleri izâle etmiş bulunan kimse, bu sayhayı işitince derhâl bî-hûş olur. Ve o, kalbe bir zincirin halkaları gibi müteselsilen vârid olan nâr-ı tabîî salsalasıdır. Ve kalblerin üzerine kuvvetli geldiği vakit, müteselsil olmasından nâşî yarılır. Ve mecliste hâzır olan kimselerin kalbinde kesret-i ruyûn olan kimseyi, bu sayhadan nâşî lerze ve havf tutar. Ve o kimse dâim olduğu bu lerze ve havften dolayı hiddet ederek sâhib-i hâli inkâr edip der ki: “Biz selef-i sâlihinden böyle sayhalar vâkı’ olduğunu işitmedik. Halbuki (Sav) Efendimiz üzerine ahvâl-i muhtelif-i şerife vârid olurdu. Biz o hazretin ne sayha ettiğini ve ne de bî-hûş olduğunu işitmedik.” Bu itirâz münce midü’l-kalb bir mü’minin itirâzıdır. Eğer îmândan nasîbi olmayan birisi olursa: “Bu adam sinirli mecnûnun biridir” der. Nitekim fi-zamâninâ dinsizlerin hâli muhtâc-ı tafsîl değildir.

İmdi ey sâlik! Sen onların sözlerine kulak asma! Onlar bu gibi ahvâl-i şerîfeden bî-haber hayvân makûlesidirler. Zîrâ onların kalbi matbû’dur. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: *وَتَطِيعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ* (A’râf, 7/100).

Ve biz semâ’ın kaç nevi’ olduğunu / ve semâ’-ı akl ile semâ’-ı nefis arasını bundan mukaddem beyân ve tefrîk ettik. Ve bu beyânâtın o bahis ile irtibâtı vardır. Ve bu hâllerin cümlesi kendi bâbında ve kendi dâiresinde sahîh ve sâbittir. Ve kalbden hurûc-i nârda ve bu zeferâtta ve teevvühlerde hayât-ı ârif vardır. Nâr, bizim zikr ettiğimiz sehâb arasından hurûcu murâd eder; ve müterâkim olarak kendisinde menfez olan şeye in’ikâs eder; ve kalbi ve ciğeri pişirir ve onları yakarsa, sâhib-i hâl an-sızın teslîm-i rûh edip ölür. Nitekim menâkıb-ı evliyâda semâ’ meclislerinde böyle vefât edenlerin isimleri ve ahvâli zikr edilmiştir. Ve bunlar aşk-ı ilâhînin şehîdleridir. Ve bu nârın kalbden dimâğa irticâcî ve hareket-i suûdiyyesi indinde, sâhib-i hâlden hareket-i gayr-i muntazame te-

kevvün eder. Ve ondan şathıyyât, ya'nî hakâyika müteallık ve anlaşılma-
sı müşkil ba'zı kelâmlar, sâdır olur. Nitekim bu hâl içinde ba'zıları لیس فی
جیتی سوی الله ya'nî "Cübbemin içinde Allâh'dan gayrı yoktur;" ve ba'zıları
سیحانی ما اعظم شانی ya'nî "Ben beni tenzîh ederim, şânım ne kadar azîm-
dir!" demiştir. Ve bu nârın hurûcu ekseriyâ dikliğine ve girift bir hâlde
kemâl-i tazyîk ile vâkı' olduğundan, sâhib-i hâlin harekâtı da gayr-i
mevzûn olur; ve bir kâideye merbût olmaz. Maa-hâzâ bu harekâtın çoğu
deverân hâlinde zâhir olur. Ya'nî kimi bir merkez etrâfında tavâf eder
gibi devr eder; ve kimi Kâdirîler ve Mevlevîler gibi sağdan sola doğru
kendi vücûdunu tedvîr eder. Çünkü şekl-i insân hakîkatte müstedirdir.
Ve ateş dahi onun hakikatının şekli üzerine devren cereyân eder. Cenâb-ı
Şeyh (ra) "şekl-i insân" ta'biriyle hem âleme ve hem de âdeme işâret buy-
ururlar. Zîrâ âleme "insân-ı kebîr" ve âdeme "insân-ı sağîr" derler. Ve
şekl-i âlemin kürevî ve hareketinin devrî olduğuna ilm-i hey'et bilenler
755 vâkıftırlar. / Ve şekl-i âdem dahi hakîkatte kürevîdir. Zîrâ onun aslı nut-
fedir. Ve nutfe rahm-i mâdere munsabb oldukda müstedir olarak takar-
rur eder. Ve vücûd-i âdemdeki cereyân-ı dem dahi devrîdir. Binâenaleyh
âlem ve âdemin deverânı yekdiğerine mutâbık ve muvâfıktır. Cenâb-ı
Mevlânâ (ra) buna işâreten bir gazel-i şerîflerinde şöyle buyururlar:

ای جبرئیل از آسمان از عشق تو پاکوفته ای انجم وچرخ فلک اندر هوا پاکوفته
اندر خرابات فنا شا هنشاهان محتشم هم بی کله سر بر شده هم بی قبا پا کوفته

Tercüme: "Ey zât-ı eccl ve a'lâ! Âsumândan cenâb-ı Cibrîl senin
aşkından semâ' eder. Encüm ve çarh-ı felek havâda semâ' eyler. Fenâ
meyhâneleri içinde muhteşem şâhenşâhlar, hem külâhsız ve hem de cüb-
besiz şûrîde bir hâlde semâ' ederler."

İmdi bu yukarıda izâh olunan bulut kesîf olmayıp da rakîk olarak
tecvîf-i kalbe çıkarsa, onun sâha-i kalbi hakki sebebiyle çıkan harâret da-
hi bu buluta tebean münteşir olup sâhib-i hâlden "zefre" ve "teevvüh"
zâhir olmaz; ve kalbinde de "vecbe" ve "fıkırtı" mesmû' olmaz. Velâkin
ona dıhk ve gülme gâlib olur. Nitekim cenâb-ı Mevlânâ (ra) efendimiz bu
hâle işâreten buyururlar:

مانند مرغی باش هان بر بیضه دل پاسیان نابیضه دل زایدت مستی وذوق وقهقهه

Tercüme: "Kuşlar gibi gönül yumurtasının bekçisi ol! Tâ ki dil bey-
zasından sana mestlik ve zevk ve kahkaha doğsun!..." /

[Y İ R M İ İ K İ N C İ B Â B]

(Mu'teriza hâricindeki ibârât tercüme ve mu'teriza içindeki ibâreler şerhdir.)

On Yedinci Bâbdan BEŞİNCİ BÂBdır; ve O Fasıllar Üzeredir. Ve Kitâb Onunla Hatm Olundu. Kitâbın YİRMİ İKİNCİ BÂBı Makâmındadır

§ §

[V A S İ Y Y E T]

§

Ey mürîd! Ma'lûmun olsun ki, nefsinin necâtı odur ki, her şeyden evvel nefsinin ayıplarını sana gösterecek ve seni nefsinin tâatinden çıkarak bir üstâd aramak —eğer onu aramakta aksâ-yı emâkine rihlet et sen dahi— sana vâcibdir. Ve ben sana inşaallâhü Teâlâ, şeyh aradığın müddette onu buluncaya kadar, ne yapacağını vasiyyet ederim.

/ İmdi onu bulduğun vakit, hâzır gâibden ebsardır. (Ya'nî mukîm 760 olduğun şehirde böyle bir üstâd-ı kâmil bulursan, gâibde ve diğer bir memlekette vücûdunu haber aldığın bir üstâdı bulmak için ihtiyâr-ı sefer etme! Zîrâ hâzır olan üstâd-ı kâmilin ahvâli sana gâibdekinin ahvâlinden daha vâzih görünür; veyâhut onu terk edip diğer bir üstâd arama!) **Onun önünde gâsîlin önündeki meyyit gibi ol!** (Ya'nî onun irâdesine tâbî' ol ve kendi irâdenden geç!) Eğer onu şeriata muhâlif görürsen dahi, onun aleyhinde sana bir hâtıra hutûr etmesin! Zîrâ insân ma'sûm değildir. (Ma'lûm olsun ki, enbiyâ ma'sûmdur. Onlardan muhâlif-i şerîat aslâ bir fiil sâdır olmaz. Evliyânın kısm-ı a'zâmı muhâlefet-i şerîattan mahfûzdur. Ba'zıları sırr-ı kader iktizâsı olmak üzere mahfûz değildir. Onlardan ahyânen muhâlif-i şer' ahvâl sudûr edebilir. Fakat bu muhâlefette aslâ musırr olmazlar, derhâl istiğfâr ederler. Ve bunun sırrı onların ayn-ı sâbiteleri "Gaffâr" isminin mahall-i tecellisi olmalarını iktizâ etmesidir. Binâenaleyh onların bu hâli nefislerinin iktizâsı olmayıp sırr-ı kaderin icâbıyla irâde-i ilâhiyyenin kendi uzerlerinde cereyânı maksadına mebnîdir. Bu

da onların kendi hakikatlerine ıttıla'ları neticesidir. Yâhut onlardan muhâlif-i şer' olan ahvâl bir sebep ve hikmet tahtında sudûr eder. Nitekim cenâb-ı Şâh-ı Nakşbend (kAs) hazretleri bir gece dervişlerine hitâben: "Bizim emrimize içinde kim itâat eder?" buyurur. Dervişler emirlerine intizâr eylediklerini söylerler. Hazret onlar ile berâber kalkıp bir boş eve girerler. Bir çok kumaşlar varmış. Onların sirkat edilmesini emr eder. O kumaşları gizlice nakl ederler. Bu nakil keyfiyeti vâkı' olduktan sonra, o eve ba'dehû aynı gecede hırsızlar girip kumaşları sirkat etmek isterlerse de bulamazlar. Ferdâsı / dervişlerin nakl ettikleri kumaşlar sâhibine iâde olunur. İşte görülüyor ki, cenâb-ı Pîr'in emr-i âlîleri sûrette sirkat ve ma'nâda hıfz ve siyânet idi. Binâenaleyh mürîdin onlarda sudûrunu gördüğü muhâlif-i şer'iat evâmir ve ef'âle itirâzları kat'â câiz değildir.)

Ve nefsinde mahmûd ve mezmûmdan vâkı' olan şey, her hangi cinsten olursa olsun, ondan gizleme! (Zîrâ o senin tabîbindir. Ve nefsinde mahmûd olan şeyler sıhhat ve mezmûm olan şeyler marazdır. Bir kimse tabîb-i müdâvîsinden sıhhatine ve marazına dâir olan ahvâli gizlemek câiz değildir. Aksi halde tedâvide muvaffakiyyet hâsıl olmaz.)

Onun mekânında oturma; ve elbisesini giyme! Onun huzûrunda kölenin efendisi huzûrundaki hâl-i cûlûsunu müstevfir olarak otur! (Zîrâ mürşide karşı olan edebin, onun sûret-i cismânîsine değil, ma'nâsınadır; ve onun ma'nâsı Hak'tır. Ve sana olan hizmeti pek büyüktür. Çünkü seni de kendi ma'nâsına çeker. Binâenaleyh böyle bir zâta bittabî' kölenin efendisine karşı göstereceği edebin yüz derece ziyâdesi icâb eder. Ve mürîdin böyle bir edebi hakşinâslık olur; ve aks-i hâl nânkörlüktür.) **Sana bir şey yapmakla emr ettikde, sana emr ettiği şeyi bilmen için, onu tesbît et! Hemen mübâderet etme ki, sen sana emr ettiği şeyi bilemezsin.** (Ya'nî sana bir iş havâle ettiği vakit, bu işin mâhiyyeti ve sûret-i icrâsı ne vech ile olacağını lâıykıyla bilmen için sözüne dikkat edip onu zihninde tesbît et; ve sözü tamâmiyle dinlemeksizin acele ile o işe mübâderet etme ki, sana emr ettiği şeyi lâıykıyla anlayamamış olduğun için güzelce ve tamâmiyle ifâ edemezsin.) **Ve ona bir şey ityân etme ve sana emr ettiği şeyin sebebinden suâl etme!** (Ya'nî sana bir şey söylediği ve emr ettiği vakit, ona kendi fikrini beyân etme; ve emrine karşı, efendim bu emrin sebebi nedir, niçin böyle yapalım? diye / sorma!)

Ve sen ona rû'yâ ve sâir husûsâtta ahvâlinden her hangi bir hâli vasf ettiğin vakit onun şerhini taleb etme! Ve ona bir iş hakkında söz söylediğin vakit, ondan o söze cevap isteme! Ve bir kâilin kavline onun hakkında ihtimâl verme! (Ya'nî mürşidin hakkında birisi çıkıp da nâhoş

bir şey söylerse, belki bu hâl vâridir, diye ihtimâl verme! Bu adam benim müşidimin hâlini ve ulüvv-i kadr ve menziletini bilmediği için, onun sû'-i tefehhümünden ibârettir, de!) **Ve sen onun düşmanını bildiğin vakit, o düşmanı Allah yolunda terk et; ve onunla mücâlese ve muâşeret etme! Ve onu seven ve ona senâ eden kimseyi gördüğün vakit onu sev ve ihtiyâcını kazâ et! Ve eğer şeyhin haremîni tatlik ederse onu tezevvüc etme! Ve şeyhin beyt-i halvetine duhûlden sakın; ve onun odasında onunla berâber beytütet etme! Yâhut beytütet ettiğin haysiyyette seni göremeyecek vech ile ona karîb olarak uyu ki, seni çağıracağı vakit işitesin.**

Ve yaptığın işi onunla müşâvere etme! Zîrâ sen aslına münâkızısın. Çünkü senin emrinin merbût olduğu asıl, senin murâdın değil, ancak şeyhinin irâde ettiği şeydir. (Halbuki sen işini ona sormadan ve onun murâdını bilmeden yaptın. Eğer yaptığın sûretin gayri bir şey beyân ederse, ta'mîr edemezsin. Binâenaleyh bu husûsta müşâvere muzırdır.) **Senin hatırına bir şey geldiği vakit onu kendi nefsinden terk et; ve onun sana resm eylediği şeye iltifât ve ona i'timâd et!** (Ya'nî yapacağın bir iş hakkında sana bir fikir gelir ve şeyhin sana bir yol gösterir ise, onu kabûl et; ve onu beğenmezlik etme!) **Zîrâ bir işte şuyûhtan biriyle müşâvere ettiğin vakit bunu murâd etmese de, sana onu yap der. Zîrâ hâl onu iktizâ eder. Ve o ise sana zarar verir. Ve eğer onu yapma dese, sana nefi vardır. Halbuki onun indinde, / nefsinde ve salâh-ı nefsinde ziyâde zarar vardır.** (Meselâ elinde bir mikdar paran var. Çarşıda bir dükkân açıp ticâret etmek istersin. Bu husûsu şeyhinle müşâvere ettiğin vakit; senin hâlin ve vaziyetin bunu iktizâ eder. Halbuki sen bu ticâret içinde bin türlü fitneye müsâdif olup kalbini muhâfaza edemeyeceğin için sana bu zarar verir. Ve eğer onu yapma dese, zâhiren sana nefi vardır. Halbuki bu ticâret indinde senin nefsine ve salâh-ı nefsine pek ziyâde zarar vardır.) **İmdi bu zarar-ı zâhiri kabûl etmemek evlâdır. İşlemesi hatırına hutûr eden bir işte onunla müşâvere etme! Velâkin bu hâtırı terk et ve işleme! Zîrâ senin vaktini i'mâr eden şeyhinin sana teklîf ettiği şeydir.** (Ma'lûm olsun ki, müşid-i hakîkî meşâyih-i rüsûm gibi değildir. Bu zât-ı muhterem, her bir müridin hâtırasına muttali' olduğu gibi, gezdiği yürüdüğü yerlerde, yaptığı işlere de vâkıftır. Ve müridleri onun nazarından bir an bile gâib değildir. Nitekim cenâb-ı Mevlânâ'nın peder-i âlileri sultânü'l-ulemâ Bahâüddîn el-Veled hazretleri, müridleri olan Sultan Alâüddîn Selçukî'yi, Muhammed Hârzemşâh ile olan bir muhârebesinde, câsuslukla Hârzemşâhın ordusuna gidip onları iğfâl ederek gece onlar tarafından tahsîs olunan çadırda uykuya dalmış olduğu hâlde: "Melik kalk, uyku zamânı değildir!" diye uyandırarak Hârzemşâhın elinden kurtar-

dığı *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da mufasssalan nakl edilmiştir. Ve kezâ cenâb-ı Şâh-ı Nakşbend dervişlerinden birini bir iş husûsunda bir yere gönderir. Derviş o işi bitirdikten sonra avdet ederken havâ pek sıcak olduğundan, birazistirâhat etmek için bir ağacın gölgesi altında uyur. Cenâb-ı Şâh-ı Nakşbend rû'yâsında bir asâ ile dervişin üzerine hücum buyurup: "Kalk, burası uyuyacak yer midir!" / buyururlar. Derviş uyandığı vakit, baş ucunda iki kurdun durduğunu görür. Hemen kalkıp Kasr-ı Ârifân'a geldikde, cenâb-ı pîri şehir içinde yol üstünde kendisine muntazır bir halde bulur. Ve mûmâ-ileyhe hitâben: "Hiç öyle mahûf ve hatarnâk yerdeistirâhat olur mu?" buyururlar. Meşâyih-i hakîkiyyenin müridlerine karşı olan bu gibi muâmelâtı pek çoktur. Mürşidim Mevlevî Mehmed Es'ad Dede (ks) hazretleri tarafından dahi bu fakîr-i pür-taksîre karşı kaç defalar bu gibi ahvâl vâkı' olmuştur. O vakâyi'in burada zikri tatvîli mûcib olur. Bundan anlaşılır ki, müridin her hâtırayı mürşidi ile müşâveresine lüzûm yoktur. Onlar müridi kendilerinden daha a'lâ bilirler. Binâenaleyh hakkında enfa' olan tarîk ne ise onu gösterirler. Hemen emirlerine itâat müridin sebep-i necâtı olur.)

Ve hâtır, ancak zâhiren ve bâtinen fâriğ-i battâl olan fenâ mürîde mahsûstur. (Ya'nî bir mürşid-i hakîkiye intisâbdan sonra kendi hâtırasına tâbî' olmak, gerek zâhirde ve gerek bâtında kendisini o mürşid ile mukayyed bilmeyen ve tarîk-ı Hak'ta battâl olan fenâ mürîde mahsûs bir hâldir. Zîrâ onun hamâkati meydandadır. Kendisi bir mürşidin lüzûmunu hissettiği hâlde bâtınını muhâfaza etmek şöyle dursun, edeb-i zâhîrîden de gâfildir. Mâdemki kendi emrinde serbest idi, bir mürebbîye ve bir mürşide intisâba ne lüzûm var idi. Ancak şurası şâyân-ı kayddır ki, bu teslim-i kâmil mürşid-i hakîkiye karşıdır. Eğer bir kimse meşâyih-i rûsûmdan birini mürşid-i hakîkî zannedip ona intisâb eder, ve ba'de'l-intisâb zâhirinde ve bâtınında ahvâlinin tebeddülünü görmezse, aldandığına hükm etmeli ve kendisine bir mürşid-i hakîkî aramalıdır. Ve eğer zâhirinde ve bâtınında salâh ve tebeddül görüp de, mürşidine i'tirâz ve onu terk eder ve başka bir mürşid ararsa, o mürîd battâl ve fenâ mürîd olur. Zîrâ kendi hâtırasına tâbî' olmuştur. / Ve kendi ahvâlindeki tebeddülün farkına varmamıştır. Ve onu kabûl eden mürşid dahi meşâyih-i hakîkiyyeden olmayıp meşâyih-i rûsûmdandır. Zîrâ meşâyih-i hakîkiyye şahs-ı vâhid hükmündedir. Birini red ve inkâr cümlesini red ve inkârdır. Nitelkim enbiyânın birini red ve inkâr hepsini red ve inkârdır. لَا تُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ (Bakara, 2/285) âyet-i kerimesi bu hâlin delil-i bâhiridir. Ve böyle bir mürîdi kabûl eden meşâyih'in meşâyih-i hakîkiyyeden olmadığı da zâhirdir. Çünkü meşâyih-i hakîkiyye şahs-ı vâhid hükmünde olduğuna göre, o mürîd evvelki şeyhini red etmekle kendisini red etmiştir. Ve

mürîd-i mu'teriz bu red ve i'tirâzıyla mecârî-i feyzi kendi üzerine kapatmıştır. Onu kabûlden hiç bir fâide melhûz değildir. Ve meşâyih-i hakîkiyye mürîdin hâlini keşf etmedikçe kabûl etmezler, meğer ki şeyh-i evvelin izin ve icâzeti ola.)

Ve ef'âlınden bir fiilde ona i'tirâz etme! Ve ona bunu niçin yaptın diye sorma! (Zîrâ red ve i'tirâz mecârî-i feyzi seddedir. Ve mürşid-i hakîkinin ef'âli senin tavr-ı aklından hâriç olsa bile onu kabûl et! Çünkü o basîrdir, sen henüz a'mâsın. Senin i'tirâzın a'mânın basîre olan i'tirâzı kabûlindendir. Ve onun sebab-i ef'âlini sormak sû'-i edebdir ve hafîf-meşrebliktir.)

Ve şeyhinin senin üzerine takdîm ettiği her bir kimseye şâkird olup hizmet et! Ve şeyhinin seni gördüğüne yakîn hâsıl ettiğin bir yerde oturma, edebe mülâzım ol! Yolda gecenin gayri onun önünde yürüme! (Gece yol aydınlık olur ve yolda bir mânia olmadığı görülürse mürîdin yine şeyhinin önünde yürümesi câiz değildir.) **Ve devâmlı ona nazar etme! Zîrâ bu killet-i hayâyı ve kalbden ihtirâmın hurûcunu îrâs eder. / Ve onun meclisinde çok oturma! Cûlûsun beyt-i halvetinde şeyhin oda kapısının arkasında olsun, tâ ki istediği zaman seni bulsun.** (Bu vasiyyet, hânkâhda mürşid ile berâber sâkin olanlara mahsûstur. Bittabi' kendi hânesinde ehl ve iyâli arasında sâkin olanlara değildir.)

Şeyhinle müşâvere etmedikçe ve ondan isti'zân eylemedikçe bir kimse senin hâcetini kazâ etme ve onun odasına girme; ve girersen elini öp ve başını önüne eğ! (Bu vasiyyet dahi kezâ hânkâhda sâkin olan mürîdâna mahsûstur. Zîrâ şeyhinden uzak bir mahalde oturan bir mürîdin her mürâcaat eden kimsenin def'i ihtiyâcı için şeyhine mürâcaatı bir emr-i müstahîldir. Ve hânkâhda oturanlar dâimâ şeyhin odası önünden geçebileceklerinden, istedikleri zaman odaya girmeleri câiz değildir, ancak çağrılınca girmelidirler. Fakat odasına girildiği vakit elinin öpülmesi ve başın öne eğilmesi her mürîde lâzım olan edebdir.) **Ve onun imtisâl-i emrine ve senin için olan nehyine muhabbet et! Ve onun ırzını şahîh olarak hâfız ol!** (Ya'nî emir ve nehyinde içine kerâhet gelmesin. Ve onun ırzını ve nâmûsunu ve haysiyyetini ve esrârını ağyâra karşı muhâfazada gâyet şahîh ve bahîl ol; ve kemâl-i gayretle vikâye et!)

Ve ona taâm takdîm ettiğin vakit ona muktezî olan şeyin kâffesiyle berâber önüne koy! (Ya'nî kaşık, ekmek vesâire gibi şeylerden birini noksan bırakma!) **Ve kapı ardında dur! Eğer seni çağırırsa icâbet edesin; ve eğer çağırmasa fâriğ oluncaya kadar terk et! Fâriğ oldukda, eğer sana emr ederse taâmı veyâ sofrayı kaldır. Ve eğer taâmından bir şey artıp da sana ekl ile emr ederse, onu ye ve nasîbini bir kimseye îsâr etme! Ve için-**

den deme ki: “Şeyh yalnız başına yiyor...” Eğer taâm çok olursa “Eklini isti’zâm edip fâriğ oluyor...” veyâhut “Yalnız başına ekl eden kimse hakkındaki hadîs onun hakkında vâkı’dır.” (Ya’nî şeyhini / münferiden taâm ekl eder bir hâlde görürsen içinden itirâz edip, yalnız başına taâm ekl edenlerin zemmi hakkında hadîs-i şerif vârid olduğu halde, şeyh niçin bu hadîs-i şerife riâyet etmiyor? Yoksa bu hadîs-i şerifi bilmiyor mu? Ve taâm çok olduğu vakit, ne kadar çok yiyor!...Halbuki tarîkatte killet-i taâm şarttır. Bu niçin böyle yapıyor? deme)

Onu senden mesrûr etmeyecek olan şeyde seni görmemesine cehd et! (Ya’nî şeyhine onu memnûn etmeyecek olan bir hâl içinde görünmemeye gayret et!) **Ve onun üzerine mütemennî olma!** (Ya’nî şeyhinden bir şey ve bir hâl isteme! Meselâ: Seyyidinâ, diğer ihvânımızda ba’zı ahvâl-i şerife zâhir oluyor. Bende ise böyle bir hâl yoktur. Bana da ihsân buyursanız gibi sözler söyleme! Zîrâ şeyh her bir mürîdi kendi isti’dâdı dâiresinde terbiye buyurur.)

Meşâyihin mekrinden hazer et! Zîrâ onlar tâlibe ba’zı vakitlerde mekr ederler. Onlar ile berâber huzûrda enfâsın üzerine hâfız ol! Eğer senden şeyhe karşı edebde bir kusûr vâkı’ olursa ve sen bilirsens ki, o onu bildi ve müsâmaha eyledi ve seni muâhaze etmedi; bil ki sana mekr etti. Ve bildi ki, senden bir şey (ya’nî bir hayır) gelmez. Ve bunun için sana karşı sükût etti. Ve seni hatra ve hatve ve lahza üzerine muâheze ettiği ve senin üzerine enfâsını tazyik eylediği vakit, kabûl ve feth ve rızâ ile **mübşer ol!** (Zîrâ mürşid-i hakîki bir mürîd-i sâdıkın her bir hâtırasını ve tarîk-ı Hak’taki her bir adımını ve çeşm-i kalbinin her bir bakışını ta’kîb edip onun hakkında tazyikât icrâ eder. Ve bu mürîd-i sâdik hakkında onun bu tazyikatı kabûl ve feth / ve rızâ alâmetidir. Ve bunlar mürîd hakkında beşârettir.)

Onu bast içinde gördüğün vakit ona karşı lâübâlî olma! Belki her ne vakit münbasıt olursa kalbinde mehâbet ve iclâl ve ta’zîm-i ihtirâm ve ihtîşâmı tezyîd et! Ve her ne vakit bastı ve huzû’u ziyâdeleştirirse onun hakkında mehâbet ve celâli ziyâdeleştire! Ve eğer şeyhin sefere gider ve seni mevzi’inde (ya’nî odasında) terk ederse, sen her gün oraya gittiğin vakitlerde, gûyâ o gâib olmamış gibi, onun oturmakta olduğu mevzi’de, ona selâm vererek devâm et; ve onun gaybetinde, huzûrundaki riâyetinle hürmetine mürâî ol! Ve onu bir mevzi’de hurûcu murâd eder gördüğün vakit, ona bunun hakkında “Nereye?” deme! Onun ef’âli hakkında ona bir re’y beyân etme! Eğer seninle müşâvere ederse emri ona redd eyle! Zîrâ onun meşvereti senin re’yine iftikârından değildir. Ancak sana karşı tehabbûben ve siyâseten müşâvere eder. Ve sen onu bir mevzi’de müdâ-

vim görürsen ona bundan bahs etme! Ve içinden “Bu, onun bir âdetidir!” deme! Müdâvim olduğu bir mevzi’den intikâl ettikde ona dâir bahis açma!

Ve kendisinde emr olan veyâ sana söylediği sözü te’vîl etme! Dinlediğin şeyin zâhiri indinde tevakkuf et! Ve sana emr ettiği vakit onu yap! Ve onun hatâ olduğunu teyakkun edersen dahi, onun emr ettiği şeyi icrâ et ve onda te’vîle gîtme! Ve eğer onun emrini te’vîl edip de isâbet etsen, imdi o hatâdır. Nitekim sana emr ettiği vech ile onu te’vîl etmeyip de işlediğin vakit o emir hatâ idi, sen ise isâbet ettin. (Ya’nî şeyhin emrinde zâhiren hatâ olsa ve senin te’vîlin musîb olsa bile, senin isâbetin şeyhin hatâsıyla müsâvidir. / Çünkü hadd-i zâtında senin te’vîlin hatâdır. Nazar, işin hatâ ve isâbetine değil, senin te’vîlinedir. Ve te’vîl ise senin murâdındır. Halbuki sen kendi murâdını şeyhin irâdesinde ifnâ edecek idin.) Zîrâ bizim indimizde tarîkatte mürîd hakkında hidâyet şeyh ileldir. Ve şeyh Allah ileldir. İlim, sahîh-i vech ile emirde te’vîlin isâbetinde değildir. Ve hidâyet ancak elbette min-gayr-i te’vîl imtisâl-i emrdedir. Ve onun sırrı bizim indimizde hazret-i ilâhiyyede açık ve zâhirdir. Ve her ne vakit emr ettiği şeyi şeyhe karşı te’vîl veyâ tahayyül ettiğin bir tedbîr ile ona böyle murâd ettiğini söylersen bil ki, muhakkak sen nefsine rücû’ edip idbâr içindesin. Halbuki mürîdlerin çoğu üzerine gelen şey (ya’nî hirmân ve inkitâ’ ve adem-i fûtûh ve vusûl) ancak teevvüldendir. Zîrâ te’vîl hazz-ı nefistir. Ve âkıl-ı zâhirî ise, onun emrine karşı kıyâs yapmaz ve te’vîl etmez! Belki emrin kâffesi vücûb üzeredir. İmdi onunla hitâb olundukda ona mübâderet olunur.

Ve şeyhin hazır olduğu vakit arkan ona isâbet eden bir mevzi’de namaz kılma! İki edebi (ya’nî edeb-i salât ile edeb-i şeyhi) cem’ et! Ve onun emri olmaksızın bir sözü ifşâ etme! Yeme ve uyuma ve mu’tâd olan ahvâlden bir hâl üzerinde ona ıktifâ etme! Zîrâ sana enfa’dır, meğer ki seni buna da’vet ede. (Ya’nî yemende ve uyumanda veyâhut oturmak ve yatmak ve mütâlaa etmek gibi ahvâlde şeyhin ahvâline tâbî’ olma ki, bu senin üzerine müşkilât tahmîl etmemiş olacağı cihetle sana enfa’dır. Meğer ki o seni ba’zı evkâtta buna da’vet ede, bu hâl müstesnâdır. Meselâ, gel bu akşam taâmı benimle ekl et; veyâhut bu gün seninle berâber filan yere gidelim gibi, seni ba’zı husûsâta da’vet ederse bu, yalnız bir kereye mahsûs olduğu için ittibâ’da müşkilâtın olmaz.) Bunda onun sana / da’ve- 770 tinin sûreti: “Ya seyyidinâ, seninle berâber yememi emr eder misin?” Yâhut “Seninle berâber bir odada uyumamı emr eder misin?” veyâhut “Döneyim mi?” demen gibi ona meşveretle taarruz etmemendir. Ben korkarım ki, hepsini benimle berâber yap; yâhut indimde uyu, diye. Ve bu bizim indimizde bu’dlerin nihâyetidir. Zîrâ o nazlanmağı ve iskât-ı hürmet

ve heybeti dâîdir. Ve bu, mürîdden her ne vakit ma'dûm olursa, muhakkak iflâh olmaz. Halbuki o, elbette lâ-büddür. Ve bunun hilâfını söyleyen kimse nefsinî ârif değildir. (Ya'nî şeyh ile yüz göz olup bâtınında ona karşı olan hürmet zâil ve nazarında evvelce hissettiği heybet sâkıt olursa, feyz alamaz ve terakki edemezsin. Binâenaleyh bunları izâle edecek esbâbdan tevakkî icâb eder. Bu sebepler dahi metinde zikr olunan şeylerdir. Her kim ben bunları yapmakla berâber şeyhime olan hürmetimi de muhâfaza ederim derse, nefsinî bilmeyen bir câhildir. Zîrâ her zaman birlikte yaşadığı kimseye karşı lâübâlîlik husûlü nefsin icâbât-ı tabîyye-sindendir.)

Ey mürîd! Onu bulduğun vakit, hâlin şeyh ile böyle olsun. Ve ben şimdiki hâlde, şeyhi aradığın müddette, sana yapacağın şeyi vasiyyet ederim. İnşâallâhü Teâlâ!...

İmdi bunun evveli husamâyı irzâ (ya'nî bir kimse ile husûmetin varsa onunla sulh olmaktır) **ve reddine muktedir olduğun mezâlimi red** (ya'nî bi-gayr-i hakkın bir kimsenin malını almış ve sâir hukûkuna tecâvüz etmiş isen, eğer o adam ber-hayât ise, ona malını ve hakkını iâde etmen; ve eğer vefât etmiş ise vârislerini bulup onlara vermendir) **ve muhâlefâtta ve musâhabet-i ilimde evkâtından fevt eylediğin şey üzerine ağlayarak tövbedir. Sen muhakkak zünûbundan yakîn üzeresin. Ve tövbenin kabûlünden de hatar üzeresin.** (Ya'nî senin günâhların gözünün önünde sâbit ve mütehakkıktır. Tövbenin kabûl ve adem-i kabûlü ise meçhûlündür. Binâenaleyh tövbem makbûldür, diye hükm edemezsin.) / **Ve ancak tahâret-i kâmile üzere otur! Ve senden hades zuhûr ettiği vakit abdest ahırsın.** (Ya'nî abdestin bozuldukça abdest alıp bir ân abdestsiz gezmezsin) **Ve abdest aldığın vakit iki rek'at namaz kıalarsın. Ve beş vakit namazı cemâatte ve nâfileyi de evinde muhâfız olursun.** (Zîrâ ferâizi edâda riya olamayacağından cemâate devâm lâzımdır. Nâfile namazlar ise böyle değildir. Onlarda riya olmak mahzûru vardır.)

§

FASIL

[1]

N A M A Z

§

Abdest aldığın vakit hilâftan hurûca sa'y et; ve abdesti tamâm al ki, o abdesti bir kimse namaz için alır ve onu itmâm eder. Ve harekâtından

her bir harekete bed'de besmele çek! Ve ellerini terk-i dünyâ ile yıka! Ve zikir ve tilâvet ile mazmaza et! Ve ravâih-i ilâhiyyenin şemmiyle istinşâk eyle! Ve burnunu huzû' ve tarh-ı kibir ile temizle! Ve vechini hayâ ile; ve kollarını dirseğine kadar tevekkül ile yıka! Ve kulaklarını söz dinlemek ve onun en güzeline ittibâ' etmek ile mesh et! Ve ayaklarını kesib-i müşâhedeyi îtâ' için yıka! Ba'dehû lâyıkı üzere Allah Teâlâ'ya senâ eyle! Ve sana sünen-i hüdayı vâzih kılan O'nun Resûl'ü (sav) üzerine salavât getir! Ve seccâdde Rabb'inin huzûrunda tahdîd ve teşbih olmaksızın dur! Ve vechin ile Ka'be'ye teveccühün gibi, kalbini O'na tevcîh eyle! Ve tahkîk eyle ki, vücûdda O'ndan gayri bir şey yoktur. Ve sen zarûreten muhlis olursun. Ve O'nu ta'zîm ve ubûdiyyetini müşâhede ile tekbîr et! Ve kırâat ettiğin vakit, okunan âyet hasbi üzere ol! İmdi eğer Allah üzerine senâ olursa, sen muhaddes ol; ve sana Kitâb'ını tilâvet eden odur. Kendi / üzerine senâyı sana ta'lîm eder ki, onun nefsi üzerine sen onunla senâ edersin. Ve onun hudûdu indinde tevakkufun için, âyet-i emr ve nehyde ve bunun gayrinde de böyledir. Ve Seyyid'inin hukûktan sana tevcîh eylediği şeyi bill! İmdi onları edâ ve muhâfaza için kalbinde ihzâr eyle! Ve rûkû'unda ve refinde ve sücûdunda ve cemî'-i harekâtında selâm verinceye kadar nâsiyen onun yedinde olduğunu mülâhaza eyle! Ve selâm verdikde akdin üzerinde kal ki, senin ve Rabb'inin gayri bir kimse yoktur. Ve sana emr eden üzerine lafz ile selâm ver! Zîrâ selâmın nefsinedir. فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ (Nûr, 24/61) ya'nî "İmdi bir hâneye girdiğiniz vakit nefisleriniz üzerine selâm veriniz!" Ve her ne vakit evine girersen iki rek'at ile ona selâm ver! Ve dâhil olduğun her bir mevzi'de böyledir.

Abdest aldığın vakit hilâftan, ya'nî mekrûhât ve müfsidâttan hâric kalmağa çalış! Abdesti gusûl ve mesh husûslarında tertîbe ve sünen-i seniyyeye riâyet ile tamâm al! Ve namaza mahsûs olarak almayıp tahâretle bulunmak için alsan bile, namaz kılacak olan bir kimsenin i'tinâ ve dikkat ile aldığı abdest gibi tamâm al! Bu abdest namaz için değildir; nasıl olsa olur!... diyerek müsâmaha etme! Ve her bir hareketine abdest alırken besmele ile başla! Ve ellerini terk-i dünyâ niyyetiyle yıka! Ve terk-i dünya muhabbet-i mâsivâyı kalbden ihrâç etmek demektir. Yoksa evlâd ve iyâlden ve kâffe-i muâmelât-ı dünyeviyyeden tecerrüd edip ruhbâniyeti ihtiyâr etmek değildir. *Mesnevî:*

چيست دنیا از خدا غافل بدن نی قماش و نقره و فرزند و زن

Tercüme: "Dünyâ nedir? Hudâ'dan gâfil olmaktır. Yoksa kumaşlar, gümüşler, evlâd ve kadın değildir."

/ Ve ağzına su verirken kalben zikir ve tilâvet et! Ve Allah Teâlâ'nın

ma'nevî ve rûhânî olan kokularını koklamak niyetiyle burnuna su ver! Ve zilleti ihtiyâr ve kibri nefsinden tarh ve ihraç niyyeti ile burnunu temizle! Ve yüzünü Hakk'a ve halka karşı hayâ niyyeti ile yıka! Ve kol-larını dirseklerine kadar, cemî'-i umûrunda Hakk'a tevekkül niyyeti ile yıka! Ve kulaklarına söz dinlemek ve dinlediğin sözlerin en güzeline it-tibâ' etmek niyyeti ile mesh et! Ve ayaklarını kesib-i müşâhedeyi tayy et-mek ve çiğnemek niyyeti ile yıka! "Kesib" lügatte "kum tepesi"ne ıtlâk o-lunur. Istilâh-ı şer'ide "küre-i cennette suver-i cinâniyyeden hâli bir ma-haldir ki, ehl-i cennet o makâmda cemî'-i lezâiz-i cinâniyyeden el çekmiş oldukları bir hâlde tecellî-i zâtîye nâil olurlar." "Kesib" in küre-i arzdeki nazîri Hz. Mûsâ (as)'a göre "Tûr-i Sinâ"dır. Ve ümmet-i merhûme-i mu-hammediyyeye göre "Ka'be-i muazzama"dır. Ve muhakkıkîne göre bu te-celli-i zâtîye mazhariyyet için âhirete intizâr icâb etmez. Onlar bu kesib-i müşâhedeyi bu âlemde dahi pâ-yi rûhlarıyla tayy ederler. Nitekim bu ki-tabın mefhûmuna muttali' olanlar bunu istib'âd etmezler. Ayaklarını yı-kadıktan sonra seni tahârete muvaffak eden Allah Teâlâ'ya hamd ü senâ et! Ve sana Hakk'a giden yolu açık bir sûrette gösteren Allah Teâlâ'nın Resûl'ü hâtem-i enbiyâ (Sav) Efendimiz üzerine salâvat getir!

775 Ve seccâdende veyâhut namazı kılacağın bir mahalde, Rabb'inin huzûrunda tahdîd ve teşbîh olmaksızın, ya'nî O'nu tenzîh-i sırf ile tahdîd ve teşbîh-i sırf ile takyîd etmeksizin dur! Ve tenzîh ve teşbîhe dâir izâhât yukarılarda geçti. Ve yüzünü nasıl Ka'be'ye çevirmekte isen, kalbini de / Hakk'a çevir! Ve bu tevcîhinde vücûdda O'ndan gayri bir şey yoktur. Ya'nî vücûd ve varlık ancak Hakk'ın olup, gerek senin ve gerek senin mu-hîtindeki eşyânın vücûdları, hep O'nun vücûdât-ı izâfiyyesinden ibâret-tir. Binâenaleyh senin ve cemî'-i mevcûdâtın hakîkatî hep Hak'tır; ve cümlesinin Ma'bûd'udur. Ve vücûdât-ı izâfiyyesinden âbid olarak kendi-sine müteveccihdir. İşte kendi âbidiyyetini ve Hakk'ın ma'bûdiyyetini böyle bilip Hakk'a müteveccih olursan, nazarında mâsivâ denilen mev-cûdât-ı mevhûme zâil olacağından, bi'z-zarûre ibâdetinde muhlis olursun. Ve O'nun vücûd-i hakîkîsinin azametini ve bi-nihâyeliğini; ve sen O'nun muvâcehesinde, her vech ile mahdûdiyyetini ve kulluğunu çeşm-i kalbin ile müşâhede ile tekbir et! Ve namazın iftitâh tekbirini bu müşâhede içinde olduğun hâlde al! Ve Kur'ân-ı Kerîm'i kırâat ettiğin vakit, okunan âyet-i kerîmenin ma'nâ-yı münîfi ne ise, kalbini bu ma'nâda müstağrak kıl! Eğer âyetin ma'nâsı **فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَرَبُّ الْاَرْضِ رَبُّ الْعَالَمِينَ وَكَذَٰلِكَ الْكِبَرِيَّاءُ** (Câsiye, 45/36-37) ve emsâli vech ile Allâh Teâlâ'ya hamd ü senâyâ dâir ise, sen "muhaddes," ya'nî kelâmın muhâtabı ol! Ve sana Kitâb'ını tilâvet eden senin lisânından Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleridir. Kendine hamd ü senâyı sana ta'lîm

eder. Ve sen onun bu ta'limi vechile O'nun nefsi ve zât-ı vâcibi üzerine hamd ü senâ edersin. Ve bunun zımnında kasd-ı hilkat ve hikmet-i isney-niyyet tahakkuk eder. Nitekim Hak Teâlâ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) buyurmuştur. Ve okunan âyetler emir ve nehye ve sâir ahkâma dâir ise, O'nun kulları için çizdiği hudûd dâiresinde tevakkuf için böylece tedebbür ve tefekkür lâzımdır. Ve Seyyid'in olan Allâh zü'l-celâl hazretlerinin gerek / kendisine ve gerek halka tahsîs eylediği hukûk cinsinden sana tevcih eylediği şeyi bil de, onları edâ ve muhâfaza için kalbinde cem' ve ihzâr et ki, bunları bilmemek yüzünden hukûk-şikenler zümresine dâhil olmayasın. Ve rükû'unda ve rükû'dan kalktığında ve sücûdunda, velhâsıl namaz içinde cemî-i harekâtında selâm verinceye kadar, nâsiyen O'nun yedinde olduğunu mülâhaza eyle! Ya'nî وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا حَرَّتْ بِخَالِكِهَا (Hûd, 11/56) âyet-i kerîmesinden gâfil olma! Ve selâm verdikten sonra dahi akdin üzerinde, ya'nî yukarıda zikr olunan tedebbür ve tefekkürün üzerinde sâbit kal ki, bu akdine dâhil olan senin ve Rabb'inin gayri bir kimse yoktur. Binâenaleyh ona karşı ahd-şiken olma! Ve sana emr eden Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerine lafz ile selâm ver! Zîrâ senin hüviyyetin Hak olduğu için bu selâmın senin nef-sine âid olur. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerim'de فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ (Nûr, 24/61) ya'nî "Bir hâneye girdiğiniz vakit nefis-lerinize selâm veriniz!" buyurur. Binâenaleyh her ne vakit evine veya odana girersen iki rek'at tahiyeye namazı kılıp nefisine selâm ver! Ve dâhil olduğun her bir mevzi'de de böyle yap! "Burası tenhâdır, kime selâm vereyim?" tarzında hakikat-i hâlden câhil olanların fikrinde bulunma! Zîrâ cühelâ kendi nefislerinin hakikatini bilmedikleri gibi, her bir zerrede Hakk'ın müşâhed olduğunu idrâk edemezler de bu âyet-i kerîmenin hükmünü cennete haml ederler. Mevt ile hakikat-i hâl kendilerine inkişâf ettiği vakit, mecnûn kendileri olduğunu pek acı bir sûrette idrâk ederler. Fakat iş işten geçmiş bulunur.

§

FASIL

[2]

YEMEK VE İÇMEK

§

Ancak ihtiyâçtan nâsi ye ve doyma! Ve suyu çok içme! Ve tasannu'an ve taazzüzen yeme! Fakat taâma ihtiyâcın kadar ye! Ve açlığına bir kim-

seyi vâkıf kılma! Ve acelesiz ve müteennî olarak ye! Lokmayı mutavassıt olarak al! Ağzına koyduğun vakit iyi çiğne ve besmele çek! Onu çiğnediğin vakit yut! Ba'dehû sana onları ihsân eden Allah Teâlâ'ya hamd et! Ve bu esnâda / diğer lokmaya elini uzatırsın; kezâ besmele çek. Yutuncaya kadar evvelki gibi yap! Ba'dehû Allâh'a hamd eyle; ve hâcetini alıncaya kadar diğerlerine elini uzatırsın. Ve yalnız olsan bile sû-i edebi itiyâd etmemek için önünden ye, ve şehvetten hazer et! Ve seninle berâber yiyen kimsenin yüzüne ve eline bakma! Ve bunda it'âm eden ve it'âm olunmayan kimsenin tenzîhine kalbin ile nazar et ki, sana naksın mütebeyyin olsun. Böyle olunca ekinde ibâdetle olursun. Ve sen "Az yiyorsun" diyen kimsenin sözüne iltifât ve ısgâ etme ki, bu senin onu terkine müeddî olur. Varsın "Sen az yiyorsun" denilsin. Ve taâm sofrasına hâzır olduğun vakit, sen el kaldıran kimsenin âhiri ol; ve sofrâ kalkıncaya kadar kıyâm etme! Ve hânende yeme, ba'dehû cemâate gelesin de taazzüz ile onlarla berâber yiyessin, gûyâ sen az yersin! Muhakkak bu, münâfıkların ahlâkındandır. Ve ekin bir vakitten bir vakte olsun.

Ya'nî bu fasıl, kendine bir şeyh-i kâmil buluncaya kadar ne vech ile yiyip içeceğini beyân eder. Zîrâ şeyh-i kâmil bulduktan sonra yemek içmek husûsunda onun ta'yîn edeceği hatt-ı hareketi ta'kîb etmek icâb eder. İmdi telezzüz ve tena'um için değil, ancak ihtiyaçtan nâşî ye; ve sofradan doymadan kalk! Ve suyu çok içme! Zîrâ mi'deyi çok doldurmak ve çok su içmek tevessü'üne ve binnetice tedâvisi müşkil emrâza sebep olur. Ve tasannu' ve taazzüz tarîkıyla yeme! Ya'nî cemâatle bir sofraya oturduğun vakit, fikrini muhîtinle meşgûl edip, halkın senin hakkında hoş gördüğün fikre zehâblarını te'mîn için, tasannu' ve gösteriş yaparak veyâhut kırıtarak ve nazlanarak pek fâsılalı ve ufak lokmalar ile yeme! Belki sofrada bu gibi efkârdan hâlî / olarak edeb dâiresinde ihtiyâcın kadar ye! Ve "Şu kadar sâattan beri ağzıma bir lokma koymadım" gibi sözlerle kimseyi açlığına muttali' kılma! Lokmayı orta kît'ada olarak alıp acelesiz ve teennî ile ye ve lokmayı iyi çiğne! Ve lokmayı alırken besmele çek! İyice çiğnedikten sonra yut; ve yuttuktan sonra bu ni'metleri sana ihsân eden Allah Teâlâ'ya hamd et! Ve karnını doyuruncaya kadar her lokmada bu vech ile hareket et! Yalnız olsan bile terbiyesizliğe alışmak için önüne tesâdüf eden mahalden ye; ve kabın diğer taraflarını karıştırarak yeme! Ve hırs ve şehvetle eklden hazer et! Ya'nî sofraya nefsinin iştilâ ettiği bir taâm gelirse "Aman bitirecekler! Bir kaç lokma daha fazla alayım!..." deyip lokmanın birini yutmadan diğerine el uzatmak sûretiyle kapışarak yeme! Ve sofradaki kimselerin ellerine ve yüzlerine mütemâdî nazarlarını atf etme! Ve insan her ne hâl içinde bulunursa bulunsun, mutlaka iyi ve kötü havâtırdan hâlî kalmayacağından, taâm es-

nâsında da düşünmekten vâreste kalamaz. Binâenaleyh sen taâm esnâsında وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ (En'âm, 6/14) âyet-i kerîmesi mücibince seni "İt'âm eden ve kendisi it'âm olunmayan" Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin, min-haysü'z-zât, taâm ekli gibi sıfât-ı kevnîyyeden münezzehtir bulunduğuna kalbin ile nazar et ki, zât-ı Hakk'ın kemâli ve senin noksanın, senin önünde, açıktan açığa görünsün. Bu tefekkür ve müşâhede içinde eklin hâlinde ibâdetle olursun. Sofrada "Sen ne kadar az yiyorsun, böyle vücûd beslenir mi?" diyen kimselerin sözlerine iltifât etme! Eğer edersen fâideli olan hasleti terk edip, zararlı bir hâle rücû' etmiş olursun.

Ma'lûm olsun ki, mi'deyi çok doldurmamak tıbben dahi kabûl edilmiş olan bir meslek-i müfiddir. / (Sav) Efendimiz bu hakîkati bin üç yüz küsur sene evvel "Âdemoğlu mi'desinden daha şerli bir kab doldurmamıştır" meâlindeki hadîs-i şerîfiyle beyân buyurmuşlardır. Taâmın muğaddîsini intihâb edip az yemek, mi'deyi lezzet duymak için türlü türlü taâmlar ile doldurmaktan daha fâidelidir. Mi'de hastalıkları hep mütelevvin at'ime ile mi'denin it'âb edilmesinden münbais bir hâl olduğu bâhir bir hakîkattir. Taâm sofrasına oturduğün vakit, bekle ki herkes taâma el uzatsın ve sen elini en sonra uzat! Ve herkes taâma meşğûl iken "Ben ihtiyâcımı temîn ettim" deyip sofradan kalkma, taâm bitinceye kadar bekle! Ve ziyâfete da'vet olunduğün vakit, orada herkese karşı az yiyor görünmek ve onlar ile berâber taazzüz tarîkıyla ekl etmek için, evinde karnını doyurup o ziyâfete gelme! Zîrâ bu riyâ olup münâfıkların ahlâkındandır. Ve eklin yirmi dört saâtte bir vakitten bir vakte olsun ki, bu hâle alışır isen gündüzleri sıyâm içinde bulunmak da kolay olur.

§

FASIL

[3]

KESB VE TEVEKKÜL HAKKINDADIR

§

Yakînin yok ise sâhib-i san'at ol! Ve tevekkül ızhâr etme, haibuki senin indinde ondan bir şey yoktur. Ve sen yakîninin kuvvetinden ve hüsn-i tevekkülünden aczini tahayyül edersin / ve ancak o senin himmetinin naksından ve aslının denâetinden ve ma'rifetinin killetindendir. Binâenaleyh hadd-i vera' üzerine san'at sâhibi ol; ve bunda cehd et! İmâi nefsin kuûdu ve tevekkülü taleb ederse, ona bunda mücâhede etme! Ona da'vâsında müsâmaha et ve onunla ma'rûf olduğün mevtından, kendisinde şe-

hirden garîb olduğu bilinmeyen emsâr-ı kibâra rihlet et; ve onu bu şehrin mevzi'-i vâhidinde oturtma! Belki ona mevâzı'ı değıştirt; ve bir kimseye muâşir kılma ve ona âşinâ etme! Ve insan gördüğün ve onda sana bir şey ile geldiğini teferrüs ettiğin, yâhut onun bir hareketini işitip onu görmediğin vakit, sana nefis der ki: "İşte bu sana Allah tarafından bir fetihtir ki, sana bu fetih ile dâhil oldu." İmdi onu kabûl etme ve onu ona reddeyle! Zîrâ o sana intizâr ile ve rızka taalluktan nâşi gelmiştir. Hattâ bu vakitte Allâh'ın onu nereden i'tâ ettiği ona keşf olundu. İmdi helâk üzerine olsan dahi onu kabûl etme! Eğer intizârsız sana bir şey gelir ve önünde hâsıl olursa bu fütûhun rü'yeti indinde, ilk hâtırda nefsinde bulduğun şeye nazar et! Eğer nefsinde ondan bir inkıbâz bulursan, onu ona reddeyle! دع ما يريبك الى ما لا يريبك Ya'nî "Sana şekk veren şeyi sana şekk vermeyen şeye terk ve tebdîl et!" Ve eğer bir inkıbâz bulmazsan ve hırs bulursan, muhakkak onun sâhibi harîstir. Onu redd et ve kabûl etme! Ve eğer o hırsa karîn değil ise, bu vakitte ondan muhtaç olduğun mikdârı al, mâ-bakâyı ona redd eyle! Ve kendilerine ityân-ı fütûh ile âdet cârî olan ribâtlar ve mescidlerde ve buna benzer mevzi'lerde oturma! Ve bunun cümlesi senin yakînini takviye eder. Ve eğer bunu yapmazsan nefsin sana hıyânet etmiştir. Kendi makâmından söyleyen sûfiyi dinleme ki, "Ben Rabb'imın gayrini görmem" dedi. Onu benim sana zikr ettiğim şeye müzâhim olmak için demedi. Velâkin ibtidâen bunu yapmak şüğl-i battâlidir.

/ Yirmi ikinci bâbın bu üçüncü faslı kesb, ya'nî rızık tedârîki için çalışmak veyâhut kesbi terk edip tevekkül eylemek, ya'nî Rezzâk'ın hiç olmadık bir sûretle ihsânının vürûduna i'timâden oturup zikir ve tilâvet ve tâat ile meşğûl olmak husûslarını beyân eder.

Ey sâlik, eğer yakînin yok ise, ya'nî rızık tahsiline çalışmaksızın Allah Teâlâ hazretlerinin hiç hesâb etmediğin bir vech ile senin rızkını sana ihsân edeceğine şübhen var ise, bir san'at sâhibi ol ve o san'at sebebiyle rızkını iktisâb eyle! Böyle şek ve şübhe içinde bulunduğun halde sakın tevekkül ızhâr edeyim deme! Sonra aç kalır ve binnetice tevekkül denilen sıfatı da inkâr edersin. Zîrâ tevekkül senin hâlin değildir; ve senin indinde sıfat-ı yakînden bir zevk yoktur. Ve sen yakîninin kuvvetinden ve hüsn-i tevekkülden aczini tahayyül edersin. Ya'nî rızık husûsundaki şekkin ve Rezzâk'a adem-i i'timâdın senin hayâlin ve vehmindir. Ve hüsn-i tevekkülde aczine hüküm etmen dahi, ancak bu vehim ve hayâle müstenid olan bir hükümdür. Hakikat-i hâl ise böyle değildir. Sen bir san'at ittihâz ederek çalışsan veyâhut çalışmayıp Rezzâk'a i'timâden otursan, senin mukadder olan rızkın seni bulur. Ancak Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri abdin i'tikâdına göre mütecellî olduğundan, tevek-

külde yakîn sâhibi değilsen ve şekkin var ise, bu vehim ve hayâline göre tecellî vâkı' olup seni sa'y'e sevk eder. Ve sa'y ile yorulmak senin Rezzâk'a adem-i itimâdının cezâsıdır. Nitekim cenâb-ı Mevlânâ (ra) *Fî-hî Mâ-fih'* de şöyle buyururlar: Şiir:

لقد علمت وما الاسراف من خلقي ان الذي هو رزقي سوف يأتيني
اسعى له فيعنيني تطلبه ولو جلست اتاني لا يعنيني

/ Tercüme: "İsrâf benim ahlâkımdan olmadığı ma'lûmumdur. Rızıkım olan şey muhakkak bana vâsıl olacaktır. Rızık için koşup onu aramak beni yorar. Eğer oturur isem, rızıkım bilâ-zahmet bana gelir."

İmdi hakikat-i hâl böyle iken senin tevekküldeki adem-i yakînin ve Rezzâk'a adem-i itimâdın himmetinin noksânından ve aslının denâetinden ve ma'rifetinin killetindendir. Mâdemki himmetin kâmil ve aslın seniyy ve âlî ve ma'rifetin kesir değildir, o hâlde rızık husûsunda vehim ve hayâle tâbî' olduğun için, hadd-i vera' üzerine, ya'nî şer'-i şerifin çizdiği hudûd dâiresinde san'at sâhibi olup ticâretle meşgûl ol ve bunda cehd et!

Ma'lûm olsun ki, bu vasâyâ tarîk-ı Hakk'a sâlik olanlara mahsûstur, ehl-i dünyâyâ değildir. Zîrâ ehl-i dünyâ kesif cehil ve enâniyyet içinde bulunduklarından çalışmaksızın Allah Teâlâ'nın rızık ihsân edeceğini kabûl etmezler. Ve onlar وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ (Talâk, 65/2-3) âyet-i kerîmesinin müfâd-ı münîfinden şübhe ederler. Ehl-i küfür ve inkâr ise, bu hakikati kabûl etmek şöyle dursun istihzâ ederler. Halbuki hâdisât-ı hayâtîyye fiilen onları tekzîb ve onlar ile istihzâ ettiğinin farkında olmazlar. Ve bu hâdisâta karşı "şans" deyip geçerler.

İmdi ey sâlik, nefsin kuûdu ve tevekkülü taleb ederse, ona karşı bu talebinde mücâhedeye, ya'nî muhâlefete kıyâm etme; bu da'vâsında ona müsâmaha et! Fakat herkesin seni tanıdığı mahalde sâkin olmayıp, bir şehre veyâ büyük bir şehrin bir mahallesine git ki, o şehir veyâ mahallede zenginler ve kibârlar sâkin olduğu cihetle, fakîrlere ve garîbler oturduğu mechûl olsun. Ya'nî o mahalde fakîr ve garîb bulunabileceği kimse-
nin hatırına gelmesin. Ve bu şehre gittiğin vakit dahi, / nefsinin bu şehrin 785
bir yerinde oturtma da, ona mevâzî'ı değıştirt; ya'nî iki gün bir noktada sâkin olursan üçüncü günü başka bir noktaya git! Ve nefsinin kimse ile muâşir kılma ve ona kimseyi tanıttırma! Ve tevekkül da'vâsında bulunan nefsinin bu sûretle kısıkvrak her taraftan bağla! İnsan gördüğün ve o mev-
zi'de sana para ve yiyecek gibi bir şey ile geldiğini teferrüs ettiğin, veyâ-
hut bir adamın hareketini işitip onu görmediğin vakit, nefs-i müddai sana der ki: "İşte bu sana Allah tarafından bir fetihdir ki, sana bu feth-i rızık ile dâhil oldu. Böyle olunca o gelen şeyi kabûl etme ve onu getiren

kimseye reddeyle! Zîrâ o rızık sana intizâr ile ve senin rızka taallukundan nâşî gelmiştir. Tâ ki bu intizâr ve taalluk vaktinde Allah Teâlâ hazretlerinin o rızkı ne cânibden i'tâ eylediği nefse keşf olundu. Mâdemki nefsin vâsita-i mahlûka intizârı ve rızka taalluku vardır, açlıktan helâk üzerinde olsan bile o gelen şeyi kabûl etme! Eğer intizârsız sana bir şey gelir ve önünde hâsıl olursa, bu fütûhun rü'yeti indinde, nefsinde vehle-i ûlâda hâsıl olan hâtıraya nazar et! Eğer nefsinde bu şeyden bir inkıbâz bulursan onu getirene reddeyle! Ve دع ما يريك الى ما لا يريك hadis-i şerîfi mûcibince amel eyle! Ve eğer ilk hâtırada bir inkıbâz bulmayıp hırs bulursan, muhakkak onun sâhibi harîstir. Onu redd et ve kabûl etme! Ve eğer bu şeyi getiren kimse hırsa karîn değil ise, bu vakit de o gelen para ve yiyecekten muhtaç olduğun kadar al! Mütebâkisini, sonra sana lâzım olur, mütâlaasıyla iddihâr etmeyip getirene redd eyle! Ve ribâtlar ve mescidlerde / ve buna benzer mevki'lerde oturma ki, erbâb-ı hasenât buralarda garîb ve fakîr kimseler bulunacağı mülâhazasıyla para ve yiyecek gibi fütûh getirmeyi âdet etmişlerdir.

İşte bu bizim beyân ettiğimiz vasâyânın kâffesi senin yakînini kuvvetlendirir. Ve eğer bu vasâyâyı yapmazsan nefsin sana hıyânet etmiştir. "Ben Rabb'imın gayrini görmedim" diyen sûfinin sözüne bakıp da "Mâdemki vücûdda Hakk'ın gayri bir mevcûd yoktur, bana rızkımı ayağıma getiren kimse de Hakk'ın gayri değildir. O hâlde rızkımı Hak ihsân etmiştir. Her ne hâl içinde olursam olayım, elbette ben onu kabûl ederim" deme! Zîrâ bu sözü sûfî kendi makâmından söylemiştir. Onun sözü kendi makâmına nazaran haktır; fakat senin makâmın bu makâm olmadığı cihetle, senin onu dinlemen câiz değildir. Hadd-i zâtında bu sûfî o sözü benim sana zıkr ettiğim şeye müzâhim ve muhâlif olmak için dememiştir. Belki benim sözlerim seni bu sûfinin makâmına da'vetten ibârettir. Zîrâ seni vehm-i isneyniyetten kurtarıp hakikat-i tevhîde ve yakîne sevk eder. İmdi sen henüz vehm-i isneyniyet içinde bulunduğun hâlde, ibtidâen sûfinin bu sözüyle amel etmiş olursan, tarîk-ı Hak'ta tenbel ve battâl olan sâliklerin işini yapmış olur ve yakînini takviye edememiş bulunursun.

FASIL

[4]

SOHBET

§

Ve sohbet mürîde şeyin eşerridir. Zîrâ tarîk, kat'ı me'lûfât ve terk-i müstahsenât üzerine mebnîdir. Vaktâki sohbet ülfet ve ünse; ve tağyîr-i mahal, müfârat vukû'u indinde, vücûd-i eleme müeddî olur; işte bunun için biz onu mekrûh kıldık. Ve işte bunun için meşâyih derler ki: "Kim ki halvette üns ve melâda vahşet buldu, imdi onun ünsü halvette Allah ile değildir; ve ancak onun üzerine iltibâs vâkı' oldu." Binâenaleyh mürîde cümleten sohbetten itizâl evlâdır. Onun himmeti taleb-i şeyhde olsun. Eğer şeyhi bulursa, onun gayrine bakmasın. Şeyhin şâkirdlerinin ihvetini sahâbet etmesin ve onlarla mücâlese eylesin. Eğer şeyh bununla emr ederse müstesnâdır. İmdi mürîde kendi cinsinden halk ile berâber olmak ve onun gayri vahş gibi olup kaçmak ve bununla üns-i billâhı taleb etmek ve zikri iksâr eylemek ve o husûsta mücâhede edip bir kimse ile beytütet etmemek ve mücâlese eylememek lâıyk olur. Eğer sohbe ıztırâr / olursa, musâhibi ile berâber nefsine murâkib olsun. Eğer onun meğîbi indinde, kendisine vahşet bulursa, ondan ve onun sohbetinden ayrılınsın. Eğer bu ona tâbî' olur ve onu taleb ederse, şehirden firâr etsin. Sevbinde ve meskeninde de böyledir. Nefsinden elbisesini sevdiğini hissettği vakit, onu satıp başkasını iştirâ eylesin; ve eğer ondan müstağnî ise onu versin. Ve eğer mekânını severse, ondan tahavvül etsin. Ve vücûdda ferdânî oluncaya kadar kalbinden nasîb alacak bir şey bırakmasın. Zîrâ Hak Sübhânehû, gerek tâi'inden ve gerek onların gayrinden, kendisinin gayriyle ünsü olan kalbe tecellî buyurmaz. Ve eğer şeyh onun için tabîb ve kendisinde mürîdin helâki olan illetin vücûdu ve onun indinde onun devâsı olmasa, onun mücâlesesi câiz olmaz idi. Ve onunla üns vechi üzere değil, ta'lîm-i edeb vechi üzere oturur olsun. Zîrâ tâlibin şeyhe ünsü taalluk ettiği vakit, onun üzerine tarîk uzar ve onun tıbbı şeyhe güç ve ona mümteni' olur. Ve illetinden âfiyeti istibtâ' eyler. Ve bu onunla ünsten nâşîdir. Ve şeyhin şâkirdten garazı, her bir vakitte, onu zikr ile ma'mûrû'l-kalb bulmaktır. Hattâ bir zamanda, onun fiilinde bir kimsenin mücâlesetine müeddî olan şeyi ona ilkâ ettiği vakit, onu müteellim görür. Binâenaleyh şeyh bilir ki, muhakkak mürîde feth olundu; ve ona itînâ eder. Ve onun muâşeretî, isâr ve fütüvvet ve sehâvet-i nefis ve onlardan hukûk talebini terk ile olsun; ve onların fazlını görsün. Ve nefsi için onların indinde bir hak görmesin. / Binâenaleyh onlar üzerine

fazl nasıl olur? Ve bu illetten nâşi biz mürîde terk-i sohbet ile emr ettik. Zîrâ sohbet için, edâsı onun üzerine vâcib olan hukûk vardır ki, onu kalbinde Allah Teâlâ'nın edâ-i hukûkundan işğâl eder; o ise zaîftir. İmdi ona uzlet ve firâr evlâdır. Zîrâ sohbet mütemekkinin-i ekâbirin şiyemindedir. Ve onlar ile berâber nefsin üzerinde ol! Eğer seni zemm ederlerse, sen zemmin ehlin; ve eğer medh ederlerse, kendilerinin evsâfıdır ki, onlardan söylerler. Ve Allah Teâlâ senin emrini onlara setr etmiştir. Ve eğer onlara keşf ede idi aybı görürler idi. Binâenaleyh onların hamdi ile ve sana olan senâlarıyla ferahlanma!

Sohbet, mürîde en ziyâde şerli olan bir şeydir. Çünkü tarîk-ı Hak ülfet olunan ve i'tiyâd edilen şeylerden vaz geçmek ve nefsin hoş gördüğü ve beğendiği şeyleri terk etmek esasları üzerine binâ olunmuştur. Sohbet ülfet ve ünse; ve bu ülfet ve ünsiyyetin hâsıl olduğu mahallin tağayyürü ve tebeddülü ve müfârakat vukû'u, kalbde elemin vücûduna müeddî olduğu vakit, sâlik hakkında muzır olur. İşte ayrılığı hüzn ve eleme sebepleri olan sohbeti biz mekrûh kıldık. Ve işte bu sebepten dolayı meşâyih derler ki: "Kim ki halvette ve yalnızlıkta ünsiyyet; ve melâda ve halk arasında vahşet bulmuş ise, onun ünsiyyeti halvette Allah ile değildir; ve ancak ona iltibâs vâkı' olmuştur."

Ma'lûm olsun ki, tarîkta sâlik için şeyhinin emriyle halvette bulunmak kâidesi de vardır. Fakat sâlikin nefsi bu halvetten aslâ hoşlanmaz. İşte sâlikin nefsi halveti kerîh / gördüğü için şeyhi onu halvete koyar. Ve eğer sâlikin nefsi halvette üns ve râhat bulur ve halk ile imtizâcdan sıkılır ise, şeyhi onu halvete koymayıp bilakis halk ile imtizâc ve muâşerete sevk eder. Zîrâ maksûd olan şey terk-i müstahsenâttır.

İmdi sâlik halveti müstahsen görürse ve halk ile muâşeretten sıkılır ise, onun ünsiyyeti Allah ile değil, nefsi iledir. Ancak tarîkta halvet kâidesi olduğu cihetle, onun ihtiyâr-ı halvet etmesinde, bu kâide-i halvet ile iltibâs vâkı' olmuş olur. Ya'nî sâliklerin halvete girmek kâidesine mutâbık olarak bu da halvete girmiş bulunur. Fakat halvetteki maksad bu sâlik için mevcûd olmadığından fâidesi yoktur. Yalnız şekl-i zâhîrinde iltibâs ve müşâbehet görünür. Binâenaleyh mürîde, müfârakati elem verecek olan sohbetten vaz geçmek evlâdır. Onun himmeti şeyh-i kâmil aramağa masrûf olmalıdır. Eğer şeyh-i hakîkiyi bulursa başkasının sohbetine bakmamalıdır. Ve şeyhin mürîdleriyle de musâhabet ve mücâleset câiz değildir. Zîrâ onların cümlesi sâlik olup henüz hâl-i noksandır. Binâenaleyh bunlarla musâhabe ve mücâlese sâlik için zardır. Eğer şeyh bunlarla musâhabe ve mücâleseyi emr ederse, bu hâl müstesnâdır. Çünkü şeyh sâlikin kemâline lâzım olanı emr eder. İhtimâl

ki, sâlikin noksanları bunlardaki noksanlardan ziyâdedir. Sâlik bunlardaki kemâlâtı nefsinde nümüne ittihâz etmek için, şeyhi bu sûretle emr etmiştir.

İmdi mürîde kendi cinsinden, ya'nî ehl-i tarîktan, olan halk ile berâber olmak ve ehl-i tarîkın gayri bulunan kimseler onun indinde hayvânât-ı vahşîyye gibi olup onlardan kaçmak; / ve bu firâr husûsunda Allah Teâlâ hazretleriyle ünsiyyeti taleb etmek; ve Allah Teâlâ'yı çok zikir etmek ve bu husûsta nefsinin meyelânına muhâlefet edip bir kimse ile berâber düşüp kalkmamak ve mücâlese eylememek lââyık olur. Eğer bir kimse ile sohbet için ıztırâr vâkı' olursa, musâhibi ile nefsi arasındaki râbıtaya murâkib olsun: Eğer bu musâhibinin teğayyübünü farz ettikde, kendisinde vahşet ve hüzn ve elem hissederse, o musâhibinden ve onun sohbetinden ayrılmak lâzım gelir. Ve eğer musâhibi onun arkasını bırakmayıp ta'kib eder ve onu ararsa, şehirden firâr etsin. Bu sûretle nefsinin me'lûfâtını kat' etmiş olur. Elbisesinde ve meskeninde de bu kâideye riâyet icâb eder. Eğer giydiği elbiseye karşı nefsinde bir muhabbet hissederse, onu satıp nefsinin hoşlanmadığı başka bir elbise iştirâ etsin. Ve eğer elbisenin semeninden müstağnî ise, satmayıp birisine versin. Ve eğer oturduğu hâneyi veyâ odayı severse onu değıştirsın. Velhâsıl bu vücûd-i izâfî âleminde ferdânî oluncaya kadar, kalbinden nasîb ve behre alabilecek hiç bir şey bırakmasın. Zîrâ Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri, gerek mutî' olanlardan ve gerek mutî' olanların gayrinden bulunsun, kendisinden başkasıyla ünsiyyet peydâ etmiş olan kalbe tecellî buyurmaz. Beyt:

Sür çıkar gayri gönülden tâ tecellî ede Hak

Pâdişâh konmaz sarâya, hâne ma'mûr olmadan

Nitekim bu bâbdaki izâhât "hacer-i beht" bahsinde geçmiş idi. Ve eğer şeyh, sâlikin tabîbi ve mürîdde onun helâkîni mûcib olan illetin vücûdu ve şeyhte bu illetin ilacı / olmasa idi, mürîde şeyh ile mücâlese bile câiz olmaz idi. Binâenaleyh mürîd şeyhi ile üns vechi üzere değıl, ta'lîm-i edeb vechi üzere oturmak lâzımdır. Ya'nî mürîd "Ben nâkısım ve şeyhim kâmilidir. Ben ondan kemâlin ne demek olduğunu ve Hakk'a vusûlün usûlünü öğreneceğim" niyyeti ile şeyhinin huzûruna gitmelidir. Ve bu gibi niyyetlerden hâlî olarak mahzâ nefsi şeyh ile üns bulduğı için onun huzûruna giderse, bunda mahzûr vardır. Zîrâ tâlibin şeyhe ünsü taalluk ettiğı vakit, onun üzerine sülûkü uzar. Ve onun tedâvîsi şeyhe güç ve müteazzir olur. Ve illetinden kurtulup iktisâb-ı âfiyet edebilmesi teahhur eyler. Zîrâ şeyh dahi suver-i kevnîyyeden biridir. Ve mürîd, onun ma'nâsından kat'-ı nazarla, onun taayyün-i kevnîsi ile ve sûreti ile ün-

siyyet peydâ ederse, kalbi mâsivâ-yı Hak'la üns eylemiş olur. Ve Hakk'ın gayriyle ünsiyyeti olan kalbe tecellî vâkı' olmayacağından, sâlik bu vartadan kurtuluncaya kadar, sülûkünü itmâm ve tecellî-i Hakk'a mazhariyyetle iktisâb-ı kemâl eyleyemez.

Tarıkta mevcûd olan râbıtaya gelince, bunda dahi bâlâdaki niyyet mevcûd olmadıkça müessir olmaz. Hadd-i zâtında sûret-i şeyhin dahi puttan ibâret olduğu muhakkıkın hazarâtı taraflarından beyân buyrulmuştur. *Mesnevî*:

چون خلیل آمد خیال یارمن صورتش بت معنیء او بت شکن

Tercüme: “Benim hayâl-i yârim, halîl gibi geldi. Onun sûreti puttur, ma'nâsı ise put kırıcıdır.”

İmdi şeyh ile zâhiren ve hayâlen mücâlese onun sûretiyle üns üzerine olmayıp ma'nâsına / nazar ile olmak icâb eder. Ve şeyhin başına müridleri toplamaktan garazı, kendisine hâdim tedârik etmek ve halkı kendisine celb edip elini öptürmek ve hürmet ve ta'zîm ettirmek değil, her bir vakitte onların kalblerini zikr-i ilâhî ile ma'mûr bulmaktır. Hattâ bir zaman gelir ki, şeyh müridin yapacağı bir işte, bir kimsenin mücâlesetine müeddî olan şeyi ona ilkâ ve emr ettiği vakit, müridi müteallim olur. Ya'nî mürid kendi kendine der ki “Keşke şeyhim bana halk ile müvâneset ve mücâlesete sebep olan bu işin ifâsını emr etmemiş olsaydı ne iyi olurdu” deyip müteessir olur. Binâenaleyh şeyh müridin bu hâlimden mürîde feth-i ilâhî olduğunu bilir ve onun tekâmül-i sülûküne itinâ eder. Zîrâ yukarıda, Hakk'ın gayri ile ünsü olan kalbe Hak Teâlâ tecellî buyurmaz, denilmiş idi. Mürid ise Hakk'ın gayriyle ünsiyyetten tevahhuş ettiği cihetle mazhar-i tecellî olur. İmdi mürid bi-hasebi'l-ihhtiyâc halk ile muâşeret mecbûriyyetinde bulunursa, onun muâşereti îsâr, ya'nî kendisi muhtaç iken gayre bahş ve atâ etmek; ve fütüvvet, ya'nî mürüvvet ve ihsân; ve sehâvet-i nefis, ya'nî nefsinin halkın hizmetine bezl etmek ve onlardan hukûk talebini terk etmek esaslarına müstenid olmalıdır. Ve kendi üzerine onların fazlını görmeli ve nefsi için onların indinde bir hak görmemelidir. İmdi nefsinin onların mâ-dûnunda gören kimse onlar üzerine nasıl fazl iddiâsında bulunabilir? İşte bu ta'dâd ettiğimiz esbâb-ı müşkileden dolayı biz mürîde terk-i sohbet ile emr ettik. Zîrâ sohbet için, edâsı mürid üzerine vâcib olan bir takım haklar vardır ki, o hakların ifâsını tefekkür ederken, kalbinde Allah Teâlâ'nın edâ-i hukûkunu ihmâl eder. Mürid zaîf olup hem hukûk-ı halkı ve hem de hukûk-ı Hakk'ı edâya kâdir değildir. Bu iki nevi' hukûku cem' / ve edâ sâhib-i kuvvet olan kâmillerin kârıdır. Böyle olunca o zaîf olan mürîde halktan uzlet ve firâr evlâdır. Çünkü sohbet, mütemekkinin-i ekâbirin şiyemindendir. Ya'nî

sohbet ehl-i temkîn olan ekâbir-i evliyâullâhın huylarındandır. Ve onlar zikr olunan iki nevi' hukûku edâya muktedirler.

İmdi sen mütemekkin-i ekâbir ile berâber olduğun vakit, nefsine nâzır ol! Eğer seni zemm ederlerse sen zemme lâıksın ve zemmin ehli-sin. Ve eğer seni medh ederlerse, kendilerinin evsâfını söylerler. Ve Allah Teâlâ senin emrini onların önünde settârlığıyla setr etmiştir. Ve eğer senin bâtınını ve ahvâlini onlara keşf ede idi ayıplarını görürler idi. Binâenaleyh "Bu ekâbir beni medh ettiler ve bana senâ eylediler" diye ferahlanma ve mesrûr olma! Ve kendinin hakikaten medh ve senâya lâıyk olduğunu zann etme!

§

FASIL

[5]

MESCİTLERDE SÂ'Y ETMEK

§

Mürîde çok hareket etmemek lâıyk olur. Zîrâ o müferrikadır. Teşevvüş-i hâlınden nâşî biz onu, kendini irşâd edecek şeyh talebinin gayrinde seferden men' ettik. İmdi mesâcîde veyâ bir zarûrete seyr ettiğî vakit, sağa ve sola iltifât etmesin. Ve basarını nazar-ı ûlâ mehâfetinden nâşî, ayaklarını bastığı cihete nasb etsin. Ve meşyinde zikr ile müşteğıl olsun. Ve ona selâm veren kimseye redd-i selâm eylesin. Hiç bir kimse ile tevakuf etmesin; ve bir kimseye "Nasılsın?" demesin. Ve bundan hazer etsin. Zîrâ o bizim indimizde sa'bıdır. Ve yolundan taş, ya diken veyâ necesten ezâ cinsinden olarak bulduğu her bir şeyi izâle etsin. Ve yazılı bir kağıt bulursa onu duvar kovuğuna kaldırsın; ve onu ayaklarıyla / itip bırakmasın. Ve yolunu gâib edenlere yol göstere. Ve zaife yardım etsin. Ve ağırlığa tahammül etsin. İşte bunun hepsi ona vâcibdir. Ve selâm verdiği vakit, arzda ve semâda Allah için her bir abd-i sâlihe selâm versin. Bu makâmdan sana redd olunur. Yürümende koşmaktan sakın, ucübsüz teennî ile olsun. Zîrâ o senin hemmin için evferdir. Ve eğer bir şeyi hâmil olup da dinlenmek istersen, yoldan udûl et ve herkesin yolunu daraltma!

Ve mecâlis-i semâ'a huzûrdan sakın! Eğer şeyhin sana, ona huzûr ile emr ederse hazır ol; ve dinleme ve zikir ile meşğûl ol! Zîrâ senin semâ'ın zikrin olup şiir cinsinden olan semâ'ından evlâdır. Ve husûsiyle muhabbet ve şevk bâbının gayrinde inşâd eden kavvâl azdır. Ve nefis bunun indinde ihtizâz eder. Ve senin indinde da'vâ îrâs eyler. Eğer kavvâl mevte

dâir inşâd eder ve sana zikr-i cehennemde, havf ve kabz ve hüzn ve bü-kâ yâhut zehâb-ı ömr yâhut mevt ve onun kürübâtı yâhud hesâb ve kısâs veyâ kıyâmet mevkıfleri vârid olursa, ona ısgâ eyle! Ve gelen şey hakkında tefekkür et! Eğer sana bir hâl gâlib olup seni ihsâsinden gâib kılar ve sen de kıyâm edersen, kıyâmın senin değildir; ve seni ancak vâridin kaldırmıştır. İmdi ne vakit ihsâsine rücû' edersen derhal otur, i'tidâlin hey'etine rücû' et! Zîrâ semâ'da hareket mecrâ-yı i'tidâlden inhirâftır; ve bi-hasebi'l-kasd mütenevvi' olur. Eğer sen tahrîkini hissettiğin hâlde hareket edersen, imdi hareketin, Siccîn'de müstekar oluncaya kadar, yukarıdan aşağıya nüzûl eden kimse gibi, esfeledir. Allah Teâlâ'dan / âfiyet taleb ederiz. Ve eğer nefsinden ve ihsâsinden fânî olduğun halde hareket edersen, cinânda veyâ nârda, kalbinde onun istilâ-i azametiyle, Allah Teâlâ'da fânî oldun. İmdi hareketin, İlliyyîn'de müstekar oluncaya kadar, ulviyyedir. Ve eğer bir kadından veyâ bir şâbb-ı emredden senin için olan bir ma'sûk hakkında fânî oldun ise, imdi fânî olman ve hâlin sahîh olmak ile berâber, hareketin Siccîn'de, cehennemdedir. Halbuki nâs seni Allah hakkında fânî oldu tevehhüm ederler. İmdi mecâlis-i semâ'a huzûrdan sakın!

Eğer sohbe ıztırârın olursa şeyh buluncaya kadar, ehl-i muâmeleden olan âbidleri ve müctehidleri sâhib ittihâz et! Eğer onları şehir içinde bulamaz isen, sevâhilde ve harâb mescidlerde ve dağların eteklerinde ve vâdîlerin içinde ara! Zîrâ onlar gece onlara gelirler. Ve sen onlardan olmağa azm ettiğin vakit, ancak mescidde olduğun hâlde, namaz vakti senin üzerine dâhil olsun. Ve mürîdlerden müferrit olan, salâta ikâmet olunduğu vakit vâsıl olan kimsedir. Eğer salâta ikâmet olunduğu halde mescide gelirsen, muhakkak son derece tefrît ile ifrât ettin. Ve sen onlardan değilsin. Velâkin tekbîre-i ihrâm veyâ imâm ile rek'at seni fevt ederse buna sözümüz yoktur. Zîrâ bu îmânları hakkında ta'n olunan âmmenin hükmündendir. Binâenaleyh Allâh'a tövbe et ve istinâf eyle! Ve bir mescide ve mescidde saff-ı vâhide ve mevzi'-i vâhide müdâvim olmaktan sakın!

800 Mürîde ikâmet etmekte olduğu mahalden çok sefer ve hareket etmek lâyıktır. Çünkü esnâ-yı seferde gözü bir çok şeyler görür; ve bu gördüğü şeyler kalbine havâtır / verir; ve bu havâtır efkârını perîşân eder; ve kendini "cem'iyet"ten "tefrika"ya düşürür. İşte sâlikin hâlini teşvîş edeceği için biz onu seferden ve çok hareketten men' ettik. Eğer onun bu hareket ve seferi, kendisini irşâd edebilecek bir şey aramak maksadına mebnî ise muvâfık ve câiz olur. Cemâatle namaz kılmak için mesâcide ve-yâ gıdâ tedârîki gibi bir zarûrete seyr ettiği vakit, sağına ve soluna bak-

maksızın yürümeli ve basarını nazar-ı ûlâ korkusundan nâşî, ayaklarını bastığı cihete nasb etmelidir. Zîrâ yolda giderken etrâfına bakınacak olursa, nazarı nefesine hoş gelecek bir manzaraya müsâdîf olup, bu nazar-ı ûlâyı ikinci ve üçüncü bakışlar ta'kîb eyler. Ve bu menâzırın kimi, meselâ sâhib-i cemâl bir kadın olup nazar etmek nâ-meşrû' ve harâm bulunur; ve ba'zısı mubâh olup nazarda beis olmamakla berâber, kalbe havâtır verdiği cihetle sâlike muzırr olur. Sâlik bu mahzûrlardan emîn olmak için nazarını muhâfaza etmek ve yürürken kalben zıkr ile meşğûl olmak lâzımdır. Yolda bir kimse kendisine selâm verirse redd-i selâm etmeli; ve hiç bir kimse ile tevakkuf edip mükâlemeye dalmamalı; ve bir kimseye hâl ve hatır sormamalıdır. Bundan hazer etmelidir. Zîrâ böyle rast geldiği kimse ile mükâleme ve musâhabe bizim indimizde güçtür. Çünkü ahvâl-i kalbini tasfiye ile meşğûl olan sâlike, derhal musâhibinin ahvâli akseder ve onda eser bırakır. Binâenaleyh bu husûstaki mesâîsinin akâmetine sebep olur. Bu hâl, beyaz ve temiz bir elbiseye ufak bir kir veyâ toz bulaşmasına benzer. Ve memerr-i nâsta taş veyâ diken veyâ neces gibi halka eziyet verecek bir şey görürse / onları kaldırıp halka eziyet vermeyecek olan bir mahalle vaz' etmelidir. Ve yazılı bir kağıt bulursa onu duvar kovuğuna veyâ diğer bir münâsib mahalle kaldırmalıdır. Zîrâ nutuk ve kitâbet ve kağıt insanlara mahsûs olan niam-ı ilâhiyyedendir. Niam-ı ilâhiyyenin kadrini bilmeyip ayaklar altında çiğnemek bî-edebliktir ve küfrândır. Yiyip içtiği kaba tebevül eden ancak hayvandır. Bu husûsta münevverü'l-fıkr geçinen mütefelsiflerin "Kaba sofuluktur ve cehâlettir" demeleri, mahdûdiyyet-i fikirlerine delîl-i bâhirdir. Çünkü cenâb-ı Hakk'ın insanlara ibzâl buyurduğu envâ'-ı niamı idrâk ve takdîrden âciz bir hâldedirler.

Yolunu gâib edenlere rehberlik ve zaîfe yardım etmelidir. Ve bulunduğu muhît içinde halkın kendisine tahmîl ettiği bir takım ağır vazîfelere tahammül etmelidir. İşte insanlık yolunu bulup Hakk'a vâsıl olmak isteyen sâlike bu zıkr olunan vazâîfin cümlesi vâcibdir. Ve selâm verdiği vakit, arzda ve semâda Allah Teâlâ hazretlerinin rızâ-yı şerîfi için, her bir abd-i sâlihe selâm versin. Ya'nî selâmını bu niyyetle versin. Eğer selâmını bu niyyetle verirsен hiç şübhe etme ki, selâmın sana bu niyyetinin makâmından reddolunur. Zîrâ gerek yerde ve gerek gökte bulunan sâlih kulların hüviyyetleri hep Hak'tır. Ve senin selâmın ise senin ve onların hüviyyetleri olan Hakk'a müteveccihen vâkı' olmuştur. Binâenaleyh selâmın bu hüviyyetten sana reddolunur. Ve selâmın ibâd-ı sâlihîne hasrı, Hak Teâlâ hazretlerinin ism-i "Selâm" ile onlara mütecellî olması sebebiyle, dünyâda ve âhirette ancak onların selâmette bulunmalarına mübtenîdir. İbâd-ı tâlihîn ve fâsıkînın dahi hüviyyetleri Hak ise de, Hak

Teâlâ onlara ism-i “Selâm” ile mütecellî değildir. Zîrâ onlarda bu tecelliyi kabûl edecek isti'dâd yoktur. Ve tecellî ise isti'dâda göre olur.

“Yerdeki sâlih kullar ma'lûmumuzdur; gökteki sâlih kullar kimlerdir?” denecek olursa / cevâben deriz ki: Arzımızın sâbih ve dâir bulunduğu fezâ-yı bi-nihâyede milyonlarca avâlim sâbih ve dâirdir. Ve onların her biri üzerinde envâ'-ı mahlûkât-ı ilâhiyye vardır. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'inde ihbâr buyurur: وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا مِنْ دَابَّةٍ وَهُوَ عَلَى جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ (Şûrâ, 42/29) ya'nî “Semâvât ve arzı halk etmesi ve onlarda dâbbe cinsinden olan şeyi bess ve neşr etmesi, onun vücûdunun ve varlığının alâmetlerindendir. Kâdir'in meşîyyeti taalluk ettiği vakit, o Kâdir-i mutlak onların yed-i kudretinde cem'i zereindedir.” Ve “dâbbe” hayvan ve insana şâmil olan bir lafızdır.

Yürürken koşmaktan sakın! Zîrâ insana koşmak yakışmaz; bu hâl hayvanların sıfatıdır. Yürümen ucûbsüz, ya'nî kendini beğenerek ve tekebbür ederek olmayıp teennî ile olsun. Zîrâ bu derece yürüyüş senin kasd ve himmetini te'mîn için çoktur bile. Çünkü sen ehl-i dünyâ gibi harîs değilsin ki, fevt olacak olan bir menfaat-i dünyevîyye uğrunda koşasın. Senin kasdın ancak mesâcide ve zikrullâh mahallerinedir. Bunun dahi vakti ma'lûm olup ikâmetgâhından hesapla çıkmış olman icâb eder. Böyle teennî ile yürümek, bu maksada vusûl için çoktur bile. Ve eğer arkanda bir yükün olup dinlenmek istersen, halkın kesretle mürûr ettiği cadde ve yolu tebdîl et ki, onların yolunu daraltıp mürûr ve ubûrlarında herkesi rahatsız etmeyesin.

Ve semâ' meclislerine gitmekten sakın! Eğer şeyhin “Git!” diye emr ederse, git! Fakat fikrini çalınan saz ve okunan kasâid ve ilâhiyyât nağmeleriyle meşgûl etme; ve ancak zikrullâh ile meşgûl ol! Çünkü sen henüz mübtedî ve nefsi zinde olan bir sâlik olduğun için, senin semâ'ın zikrin olmalıdır. Ve sana bu zikir, şiir ve nağme cinsinden olan semâ'ından evlâdır. / Ve husûsiyle semâ' esnâsında mutriblerin ve zâkirlerin çoğu muhabbet ve şevka dâir olan eş'âr ve ebyât teğannî ederler. Ve nefis bunları dinlediği vakit ihtizâz eder. Ve sende bu ihtizâz-ı nefis, makâm-ı velâyete kadem basmış olmak gibi, bir takım asılsız da'vâlar îrâs eder. Ve eğer kasâid ve ilâhî teğannî eden zâkirler mevte dâir şiirler okurlar ve sana cehennemî düşünmek yüzünden korku ve kabz ve hüzn ve ağlama; veyâhut ömrünün geçtiği; veyâ mevt ve mevtin sıkıntıları; veyâhut yevm-i ba'sde hisâb ve kısâs ve kıyâmetin mevâtın ve mevâkîf-ı muhtelifesi tefekkürâtı vârid olursa, bu fikirlere tâbî ol ve tefekküre tamâmiyle dal ki, huzûzât ve lezzât ve müzeyyenât-ı dünyevîyyeye meylden istikrâh edesin. Eğer sana bir hâl gâlib olup seni havâssinden gâib kılar ve sen de kıyâm edip deverâna başlar isen, bu kıyâm ve deverân senin irâdenle

vâkı' olmamış ve seni ancak bir vârid-i ilâhî kaldırmıştır. Zîrâ sen bu kıyâm ve deverân esnâsında kendi hâline ve deverânı temâşâ eden züv-vârın ahvâline muttalî' ve vâkıf değilsin. Mest-i lâ-ya'kıl bir hâldesin. Ve eğer kendini ve muhîtinî idrâke başlarsan derhal kıyâm ve deverândan vaz geçip otur! İ'tidâl-i hey'etine rücû' et! Zîrâ semâ'da hareket mecrâ-yı i'tidâlden inhirâftır. Ya'nî semâ' esnâsında kıyâm ve deverân insanın harekât-i mu'tâdesine muhâlif şûrîdelik ızhârından ibârettir. Bu harekât-ı gayr-i mu'tâde his ve idrâk yerinde iken insan için kâbil-i tecvîz değildir. Beyt-i Sâib:

موقوف به وقت است سماع دل عارف هر روز در اجزای زمین زلزله نیست

Tercüme: "Dil-i ârifin semâ'ı bir hâle ve te'sîr-i hâs vaktine mevkûftur. Zîrâ eczâ-yı zemînde her gün zelzele olmaz."

Eğer his ve idrâkin yerinde olup kıyâm ve deverânını müdrik olduğun hâlde hareket edersen / bu hareketin Siccîn'de istikrâr edinceye kadar, yukarıdan aşağıya nüzûl eden kimse gibi esfele vâkı' olur. Zîrâ vücûd-i insânîdeki hareketin mecrâ-yı i'tidâlden inhirâfı kasda göre mütenevvi' olur. Binâenaleyh his ve idrâki yerinde iken, benim şûrîdeliğimi halk görüp "Hal sâhibi mübârek bir adamdır" desinler kasdiyle, ve-yâ âtîde gösterilecek bir sâik ile hareket ve kıyâm sâlikin Siccîn'de, ya'nî âlem-i tabiat ve nefiste, istikrâr edinceye kadar yukarıdan aşağıya sukû-tunu mûcibdir. Allah Teâlâ'dan âfiyet niyâz eyleriz. Ve eğer sen nefsin-den ve havâssinden fânî olduğun hâlde kıyâm ve deverân eylersen, mut-rib ve zâkirin cinâna veyâ nâra dâir teğannî eylediği eş'ârın maânîsini teemmül ve tefekkür etmen sebebiyle, kalbine Allah Teâlâ'nın azameti müstevlî olduğu için, Allah Teâlâ'da fânî oldun. Binâenaleyh bu halde hareketin, İliyyîn'de istikrâr edinceye kadar, esfelden a'lâya doğrudur. Zîrâ muharrikin âlem-i ulvîdendir. Ve eğer bir kadından veyâ bir şâbb-ı emredden ma'sûkun olup da, semâ' esnâsında kalbine bu aşkın galebe-siyle fânî oldun ise, senin bu fânî olman ve hâlin sahîh olmakla berâber hareketin Siccîn'de, ya'nî âlem-i tabiat ve nefiste, cehennemdedir. Zîrâ muharrikin âlem-i süflîdendir. Halbuki nâs seni böyle kıyâm ve deverân içinde görüp Allah'da fânî oldu tevehhüm ederler. Sâlik cemî'-i ahvâlinde sıdk üzere olmak icâb eder. (*)

Nefehâtü'l-Üns'te mezkûrdur ki, Rûzbahân Baklî (ks) Ka'be-i muazza-mayı tavâf esnâsında mağlûbu'l-hâl olarak sayhalar edermiş. Bir gün her

(*) Ebû Bekir er-Râzî el-Bahlî (?) (ks) hazretlerine bir gün birisi semâ' hakkında ne dersin? dedi. Hazret "Ziyâde fitne-âmîz ve tarab-engîzdir. Kendini fitneden sakla!" dedi. O kimse tekrâr "Meşâyih-i kirâm hazarâtı onu yapmadılar mı?" dedi. Hazret cevâben: "Ey baba dostu, senin vaktin dahi onların vakti gibi olduğu zaman, sen de onlar gibi yap!" buyurdu. (Şârihin notu).

nasılsa çalgı çalan bir câriyenin muhabbetine giriftâr olmuş. Bu ibtilâsı esnâsında dahi Ka'be'yi tavâf ederken câriyenin aşkıyla na'râlar atarmış. Halk, bu na'râların dahi evvelki na'râlar gibi Allah için olduğunu zannettiklerinden, cenâb-ı Rûzbahân / Harem-i şerifte oturan meşâyihin huzûruna gidip: "Ey meşâyih-i kirâm! Bu âna kadar olan sayhalarım Allah için idi; bundan sonraki na'râlarım câriyenin aşkından nâşidir. Böyle biliniz!" deyip ve kisve-i dervîşânesini çıkarıp onların önüne koyar. Ve kendisi de sevdiği câriyenin hizmetine mülâzemet eyler. Cenâb-ı Rûzbahân'ın evliyâullâhdan olup kendisine âşık olduğunu câriyeye anlatırlar. Câriye hazretin berekât-ı nazariyle tâib ve müstağfir olup hâl-i salâha rücû' eyler. Ve cenâb-ı Rûzbahân dahi bir müddet sonra câriyenin aşkından halâs olup meşâyih-i Harem huzûruna gelir ve elbise-i dervîşânesini tekrâr iksâ ile evvelki hâline rücû' eyler.

Semâ'a müteallık esâsât ve tafsîlât-ı sâire bu on yedinci bâbın dördüncü bâbında mürûr etmiştir. Eğer kendinde sohbete iştiyâk ve ıztırâr hâsıl olursa, bir şeyh-i kâmil buluncaya kadar, halka karışıp onlar ile münâsebette bulunan âbidleri ve müctehidleri musâhib ittihâz eyle! Zîrâ cenâb-ı Hak onlara halk ile imtizâcla berâber muhâfaza-i salâh kudretini ihsân eylemiştir. Eğer bu zevâtı şehir içinde bulamaz isen, ıssız deniz kenârlarında ve harâb mescidlerde ve dağların eteklerinde ve vâdîlerin içinde ara! Zîrâ onlar geceleri halktan baîd olan bu gibi mahallere gelip ihyâ-yı leyl ederler. Ve sen onların zümresinden olmağa azm ve niyyet ettiğin vakit, namaz vakitlerinden daha evvelce mescidlere git ve orada vakt-i namâzın hulûlünü bekle! Ve müridlerden uzlette ifrât eden kimse, namaza kıyâm edildiği sırada mescide vâsıl olan kimsedir. Eğer uzlete ve halvete riâyet edeyim diye mescide kâmet olunurken gelirsene, bu halvetin ve uzletinde son derece ifrât ve cemâate vusûlde de tefrît etmiş olursun. Ve bu hâlde de âbidler ve müctehidler zümresinden olmamış bulursun. Velâkin bu ifrât ve tefrîti / bir dereceye vardırıp tekbîr-i ihrâma veyâ imâm ile kılınan namâzın bir rek'atine yetişemezsen artık buna karşı söyleyecek bir söz bulamayız. Zîrâ böyle namaz vaktini geçirip tam vaktinde cemâate yetişmemen, imânlarına za'f isnâdı sûretiyle ta'n olunan, cehele-i avâma âid hükümdendir. Ya'nî ahkâm-ı şer'îyyede rek'at-i ûlâya veyâ diğer rek'atlara yetişmemiş olan kimselere dâir vaz' olunan kavâid ve verilen fetvâlar avâma âiddir. Sen ise tarîk-ı havâssı ta'kîbe niyyet ettin. Binâenaleyh senden böyle ahvâl-i avâm sudûr ederse, Allâh'a rücû' et! Ve ibâdetini ve namazını istinâf eyle! Ve bir mescide müdâvim olmayıp muhtelif mesâcide git! Ve gittiğin mescidlerde birinci veyâ ikinci veyâ diğer saflarda durmağı ve mescidin sağında veyâ solunda veyâhut diğer bir mahall-i muayyeninde kendine bir mevzi ihtiyân âdetin-

den vaz geç! Zîrâ yukarıda zikr olunduğu üzere tarîk, kat'ı me'lûfât üzerine mebnîdir.

§

FASIL

[6]

HAVÂTİR

§

Ma'lûmun olsun ki, sen fukarâ ile muâşeret veyâ onlara hizmet ettiğin vakit, onların hizmetleri cinsinden olan maslahatları hakkında sana hutûr eden bir hâtır reddetme! Zîrâ onların havâtırı sana resûllerdir. Binâenaleyh gasl-i siyâb ve tabh-ı taâm, yâhut bu menâfi'den bir şey cinsinden sana hutûr eden her bir şeyi min-gayri-tevakkuf işle! Zîrâ gece gelen fukarâyâ havâtır hutûr eyler. Ve onların mücâhedeleri, onları söylemekten men' eder; tâ ki şehveti hakkında kendi nefsi için / sa'y etmeye! Ve Allah Sübhânehû onların sıdkı ile berâber, iki emr arasını cem' etmeği murâd eder. Binâenaleyh onlara hutûr eden şeyin işlemlerini senin nefsin ilkâ eyler. İmdi bunun indinde kalk ve onu yap! Ve onu onlara ityân eyle ki, onlar için derece-i mücâhede ve matlûba neyl hâsıl olsun. Ve sen de, bu husûsta sana hâsıl olan ecirden başkaca, tasdik-ı havâtırı taallüm edersin. Ve hayırdan bir şeyi hakîr görme! Zîrâ bu tarîk irbâh tarîkidir. Ve hâlik ancak Allah aleyhinde hâlik olur. Ve dört şey irbâhın ahkeminden olup hayrâtın kâffesini fâiz olur: "Hizmet-i fukarâ" ve "selâmet-i sadr" ve "zahr-i gaybde müslimine duâ" ve "onlar ile berâber nefsin aleyhinde olmak"tır. İbtidâ-yı hâlinde mürîd cânib-i Hak'tan ve cânib-i halktan her bir cânibde havâtır-ı rediyyeden sâlim olamaz. İmdi mürîd üzerine müekked olan şey, nâs onun sû'-i zannından sâlim olmağa sa'ydir. Ve eğer buna âdet ve tecrübe ile, havâtırı ve keşfi sahîh olan sâdık olsan dahi, sana hutûr eden bir hâtır-ı sû'de sana hutûr eden gibidir. İmdi bil ki, o ilkâ-i şeytandandır. Ve ondan Allah Teâlâ'ya rücû' et! Ve Allâh'a istiğfâr eyle! Ve ondan halkıyla iştiğâli değil, bâtınının ma'mûr olmasını taleb et! Ve onların mesâvisi ile şuglûn nasıl olur? Ve şeytan ancak seni derece derece felâkete sevk etmeği ve seni tekzîb için seni tasdikı ve sana ihânet için sana ikrâmı sever. Binâenaleyh tahaffuz et! Ve bu ancak zikr ile munkatır' olur. Ve cânib-i Hak'ta olan şey dahi senden ilim ile münkatır' olur. V'Allâhü a'lem!

Ya'nî sen dervişler ile muâşeret veyâ onların hizmetlerini deruhte

edersen, onların muhtaç oldukları umûr ve husûsâta dâir, sana bir takım hâtıralar hutûr eder. Sana vârid olan bu gibi hâtıraları reddetme, kabûl ve icrâ et! Çünkü sana gelen bu hâtıralar, onların havâtırı olup, onlar tarafından / sana resûl olarak gelmişlerdir. Binâenaleyh onların elbiselerini yıkamak ve yemeklerini pişirmek gibi, veyâ onların menâfî'ine âid olarak buna mümâsil şeylerden bir hâtıra sana vârid olursa aslâ tereddüd ve tevakkuf etmeksizin o hâtırayı işle! Çünkü gece gelen fukarâya ihtiyâcât-ı tabîiyye ve zarûriyyeleri hakkında ba'zı hâtıralar hutûr eder. Ve onlar bu ihtiyaçları için nefislerine karşı mücâhede ettikleri cihetle "Ben şuna ve buna muhtâcım" diye musâhiblerine söylemezler. Ve bu mücâhedeleri bu ihtiyaçlarını söylemekten kendilerini men' eder. Ve bunu kendi şehvet ve arzûsu hakkında mahzâ nefsinin lehine sa'y etmemiş olmak için yaparlar. Halbuki Allah Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri onların sülûklerindeki sıdkları sebebiyle iki emr arasında, ya'nî hem mücâhedeleri ve hem de ihtiyaçlarının husûlü arasında cem' etmeği murâd eder de, onlara hutûr eden bu hâtıranın işlemlerini senin nefsin ilkâ eyler. Binâenaleyh sana böyle bir hâtıra hutûr edince derhal kalk ve onu yap! Ve o fiili onların önüne koy ki, onlara hem mücâhede derecesi ve hem de matlûb olan hâcetlerine nâiliyyet keyfiyyeti hâsıl olsun. Ve sen dahi bu hizmeti ifâ sebebiyle, sana hâsıl olan ecirden başkaca tasdik-ı havâtırın ne demek olduğunu fiilen ve zevkan öğrensin. Sakın hayır nev'inden olan bir şeyi hakîr ve küçük görüp de işlemekten sarf-ı nazar etme! Zîrâ bu tarîk-ı Hak ma'nevî kâr ve kazanç yoludur. Ve helâk olan kimse, ancak vaz'-ı ilâhî olan umûr-i hayriyyenin aleyhine hareket ettiği için helâk olur. Ve dört şey kârların ve kazançların en kuvvetlilerinden olup, hayrâtın kâffesini fâiz ve câmi' olur ki, onlar da "fukarâya hizmet," "selâmet-i sadr" ve "müslimîne gıyâblarından duâ" ve "fukarâ ile muâşeret hâlinde kendi nefsinin aleyhine hareket etmek"tir. Ve bu dört şey hakkında لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ (Âl-i İmrân, 3/92) ve سَلِيمٍ (Şuarâ, 26/88-89) ve فَلَا تَزُكُّوا أَنْفُسَكُمْ (Necm, 53/32) gibi bir çok âyât-ı kûr'âniyye ve ahâdis-i şerîfe vardır.

İbtidâ-yı hâlinde mürîde gerek Hak ve gerek halk hakkında her bir taraftan bir takım fenâ ve münâsebetsiz hâtıralar hutûr eyler; ve mürîd bunlardan sâlim olamaz. Binâenaleyh mürîd / üzerine müekkeden lâzım olan şey, nâsı kendi sût-i zannından sâlim kılmağa sa'y etmesidir. Ya'nî mürîd nefsinin herkese karşı sût-i zan etmekten halâs etmeğe çalışmalıdır. Ve eğer bir kimse hakkında hâtıran için "Benim bu hâtıram o kimseden gördüğüm âdet ve tecrübem ile sâbittir. Ve bu âdet ve tecrübeye nazaran keşfim sahihdir. Ve binâenaleyh bu hâtıramda sıdkım zâhirdir" desen bile, sana hutûr eden fenâ bir hâtıra dahi, âdete ve tecrübeye müstenid

olmaksızın sana vârid olan hâtıra gibidir. Meselâ sârik olduğu tecrübeten sâbit olan bir kimsenin bulunduğu mahalde bir şey sirkat edilse “Bu adamın sârik olduğu tecrübeten sâbittir. Binâenaleyh bunu o çalmıştır” deme! Belki bunu o çalmamıştır. Ve sen ona sû’-i zan etmiş olursun. İşte bu gibi havâtır bil ki, şeytanın ilkââtındandır. Ve böyle bir hâtıra vukû’unda Allah Teâlâ’ya rücû’ et ve Allâh’a istiğfâr eyle! Ve Hak Teâlâ’nın mahlûkâtıyla iştiğâli değil, bâtınının bu gibi hicâbâtın zevâli sûretiyle ma’mûr olmasını Hak’tan taleb ve niyâz eyle! Esâsen senin vazifen nukûş-i mâsivâdan sadrının tathiriyle iştiğâlden ibâret iken, halkın mesâvîsi ile iştiğâlin nasıl olur? Ve tarîk-ı Hak’taki sa’y ve mücâheden nerede kalır? Ve şeytan bu gibi ilkââtı, ancak seni derece derece felâkete sevk etmek için yapar. Ve bu gibi ilkââttan olan bir şeyde seni tasdik ederse, bu tasdikı bilâhere seni tezkîb etmek içindir. Ve sana ikrâm ederse mutlakâ ihânet etmek içindir. Zîrâ şeytan Benî Âdem’i her cihetten iğvâ etmeğe cenâb-ı İzzet’e karşı kasem etmiştir. Nitekim Kur’ân’da buyrulur: **قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَا غَوَيْنَهُمْ أَجْمَعِينَ** (Sâd, 38/82). Binâenaleyh şeytan ezeldaki ahbine binâen bu zikir olunan şeylerin icrâsını vazife bilir; ve vazifesini ifâ etmeği dahi pek sever. İmdi sen bu gibi ilkâât-ı şeytâniyyeye karşı bu kitabın on yedinci bâbında zikir olunduğu üzere, sendeki hacet-i zümrüdü, ya’nî kuvve-i müzekkireni isti’mâl et! / Ya’nî Kur’ân-ı Kerîm’deki **إِذَا الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ** (A’râf, 7/201) ya’nî “Şunlar ki ittikâ ederler, şeytan tarafından onlara vesvese dokundukda tezekkür ederler. Binâenaleyh onlar doğru yolu görürler” âyet-i kerîmesi mücibince amel et; ve böylece İblîs’i hilesinden men’ eyle! Ve bu hacet-i zümrüd sâyesinde İblîs’i keydinin mülâhazasından kör et! Ve ondan bu sûretle tahaffuz eyle! Ve işte bu ilkâât-i şeytâniyye ancak bu sûretle zikir ile münkatîr olur. Ve Hak hakkındaki havâtır-ı rediyye dahi ancak ilim sâyesinde münkatîr olur. Ve bu da sende olan “yâkût-i ahmer”in hâssasıdır. Sen, bu hacet sırrının inkişâfı hâlinde, zât-ı Hakk’a müteallık olup başkalarının muttali’ olmadığı ulûmu öğrenirsin. Ve bu hâl keşf-i ilim sırrının inkişâfıdır. Ve bu ulûmun keyfiyyeti bu kitâbın muhtelif mahallerinde mürûr etti. Ve bu yâkût-i ahmer sırrının Kur’ân-ı Kerîm’deki âyeti **لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ** (Şûrâ, 42/11) kavî-i şerîfidir. Bunun tafsîli dahi “yâkût-i ahmer” bâhsinin izâhında geçti.

*Alim olan Allâhü zü'l-Celâl hazretlerine hamd ü senâ olsun
ki, bu kitâb-ı münîfin şerhi 344 sene-i hicriyyesi Cemâdi'l-
ûlâsının 30uncu ve 1341 sene-i rûmîsi Kânûn-i evvelinin 16cı
günü sabâhı hitâm buldu.*

والحمد لله رب العالمين وصل وسلم على اشرف واعرف واسعد جميع الانبياء والمرسلين
وعلى آله واولاده وازواجه واصحابه اجمعين

Abd-i cânı
Ahmed Avnî el-Mevlevî

§§

E K L E R V E İ N D E K S L E R

§§

L Ü G A T Ç E

Bu lügatçe "istilâh lügati" değildir. Kitapta geçen bâzı kelimelerin mânâsını hatırlatmak için hazırlanmıştır.

Bu arada bir miktar kelimenin istilâh mânâsı kısaca verilmiştir.

A

- Abd:** Kul, köle.
Abdânî: Kula âit, kul ile ilgili.
Abdiyyet: Kulluk, kul olma.
Abdullah: Allah'ın kulu.
Abdü'l-câh: Makam, mevki kulu.
Abdü'l-Hâlik: Yaratıcının kulu.
Abdü'l-mâl: Malın kulu.
Abdü'n-nefs: Nefsin kulu.
Âbid: İbâdet eden.
Âbüsü'l-vech: Asık suratlı, suratı asık.
Âcâl: Eceller.
Acib: Taaccüb edilecek, şaşılacak, tuhaf.
'Âcile: Vâdeye bağlı, vâdesi geldiğinde yapılacak olan.
'Acilen: Vâdesi gelince, daha sonra, ileride, sonunda.
'Âcile: Hemen olacak olan, acele olan, hemen elde edilecek olan.
'Acilen: Acele olarak, hemen, çok geçmeden.
'Âcilen ve 'âcilen: Er geç.
Acûl: Çok aceleci.
Acûlâne: Çok acele olarak, âcil şekilde.
A'dâd: Adetler, sayılar.
Adalât: Adaleler, kaslar.
Adâvet: Düşmanlık.
Aded-i ezmân: Zamanların sayısı.
A'del: En âdil; en dengeli.
Adem: Yokluk.
Adem-i: ...in yokluğu, ...sizlik.
Adem-i icâbet: İcâbet etmemek; cevap vermemek, kabul etmemek, râzı olmamak.
Adem-i muhâdara: Karşılıklı olarak hikmetli konuşma yokluğu.
Adem-i rızâ: Rızâsızlık, râzı olmama.
Adem-i tenâhi: Nihâyetsizlik, nihâyeti olmama.
Âdeten: Âdet olarak, alışılmış olarak.

- Âdeti hark etmek:** Alışılmışın üstüne çıkmak; tabiat kânunları dışına çıkmak; hârikulâde şey yapmak.
Adgâs ü ahlâm: Karışık rüyalar; tâbire gerek olmayan, mânâsız rüyalar.
Adl: Adâlet, doğruluk.
Adû, adüvv: Düşman.
Âfâk: Ufuklar; insana nisbetle dıştaki varlık âlemi, dış âlem, cismânî âlem.
Âferîde: Yaratılmış, mahlûk.
Âgâh: Bilgili, haberdar, uyanık.
Âgâhi: Âgâhlık; bilgili olma.
Agâlîl, egâlîl: İnsanı yanıltacak hatâli sözler, şeyler.
Ağdiye: Gıdâlar.
Ağsân: Gusnler; ağaç dalları, budakları.
Ağyâr: Gayrler; Hak'tan gayri olan şeyler, mâsivâ.
Ah: Erkek kardeş.
AHAD: İkincisi olmayan bir, yegâne bir, sayıdan olmayan bir.
Âhâd: Birler; birden dokuza kadar olan sayılar.
Ahâdis: Hadîsler; sözler.
Âhar: Diğer, başka.
Ahcâr: Hacerler; taşlar.
Ahdar: Yeşil.
Ahd-şiken: Ahdinde durmayan, ahdini, sözünü bozan.
Ahfâ: En gizli; insanlarda bulunan yedi latifeden biri.
Ahfâiyyet: En gizli olma.
Âhir: En son, son.
ÂHİR: Her şeyin varlığı kendisinde son bulan, herşey son bulunca sâdece kendisi var olarak kalan.
Ahîr: Son, sonuncu.
Ahkâm: Hükümler.
Ahkem: En çok hükmeden; en sağ-lam, en kuvvetli.

Ahlâf: Halefler; birinin yerine geçenler, sonraki nesiller.
Ahlâk-ı hamîde: Övülen, beğenilen ahlâk.
Ahlâm: Tabir edilmeyen mânâsız rüyalar, rüyâda görülen şeyler.
Ahmâl-i sakîle: Ağır yükler.
Ahlât-ı erbaa: Dört ahlât: Safrâ, dem, sevdâ, balgam.
Ahsen: En güzel, daha güzel.
Ahsen-i takvim: En güzel sûret.
Ahvâl: Haller; durumlar.
Ahyânen: Ara sıra, bâzan.
Ahz: Alma, tutma, elde etme; muâhaze etme, cezâ ve mükâfat verme.
Akâmet: Verimsizlik, neticesizlik.
Akârib: Akrepler.
Akd: Bağlama, düğümleme, birbiriyle birleştirme, sözleşme, uyuşma; nikâh.
Akdes: En kudsî, en mukaddes.
Âkıl: Akıl sâhibi, akıllı.
Âkid: Akd eden; düğümleyen, kuran, düzenleyen.
Âkîf: İbâdet eden, sebât eden.
Akreb: En yakın.
Aksâ: En son, son, en uzak.
Aksâ-yı emâkin: Mekânların en uzağı.
Aksâm: Kısımlar.
Aksâm-ı erbaa: Dört kısım.
Aktâb: Kutuplar.
Aktâr: Taraflar, yönler, bölgeler; çaplar.
Akvâl: Kavller; sözler.
Akvâm: Kavimler.
Akvâm-ı mâziyye: Geçmiş kavimler.
Âlâ: En üstün.
Âlâ-derecâtihim: Derecelerine, mertebelerine göre.
Âlâ-kadri'l-istitâa: Güç yettiği kadar.
Âlâ-küllî-hâl: Her halde, her hâl ü kârda.
Âlâ-mâ-hiye-aleyh: Olduğu şey üzere; olduğu gibi, gerçeği üzere, mâhiyeti üzere.
Âlâ-tarîkı'l-...: ...yoluyla, sûretiyle.
Âlâ-tarîkı'l-i'câz: İcâz yoluyla; mucizevî bir şekilde ifade etmek sûretiyle.
Âlâ-tarîkı'l-ilhâm: İlham yoluyla.
Âlâ-tarîkı'l-ma'rife: Mârifet yoluyla.
Âlâ-tarîkı't-teemmül: Teemmül yoluyla; derin düşünme sûretiyle.
Âlâ-tarîkı't-tenâsül: Üreme yoluyla.
Âlâ-tarîkı't-tesâvî: Mûsâvî, eşit bir sûrette.
Âlâ-tarîkı't-tevbih: Tevbih, azarlama sûretiyle.
Âlâ-tarîkı'l-verâse: Verâset yoluyla.
Âlâ-vechi ...: ... vechi üzere, ... sûretiyle.
Âlâ-vechi't-tafsîl: Tafsîl sûretiyle, ayrıntılı olarak.
Âlâ-vechi't-tamâm: Tam bir sûrette.

Âlâ-vechi't-teselsül: Teselsül sûretiyle, zincirleme olarak.
Âlâf: Binler.
Âlâim: Âlâmetler, nişanlar.
Âlâkât: Âlâkalar, bağlar, ilgiler.
Âlâm: Elemler.
Âlâm-ı guyûb: Gayblerin işaretleri, isimleri.
Âlâmât: Âlâmetler.
Âlâyîş: Debdebe, gösteriş.
Ale'd-devâm: Devamlılık üzere, devamlı olarak.
Alef: Yulaf; ot, saman, hayvan yemi.
Ale'l-âde: Âdet üzere, tabîi olarak, tabîi, bayağı.
Ale'l-ekser: Ekseriyâ.
A'le'l-gâyât: Gayelerin en yükseği; neticelerin en yükseği.
Ale'l-ıtlâk: İtlâk üzere; mutlak sûrette; umûmî olarak, umûmiyetle.
Alem: Sancak.
A'lem: En âlim, en çok bilen.
Ale's-seviyye: Mûsâvat üzere, eşit sûrette, seviyesine göre.
Ale't-takrîb: Takriben, aşağı yukarı.
Ale't-ta'yîn: Ta'yîn etmek sûretiyle, belirterek.
Ale't-tevâlî: Arka arkaya, birbiri ardınca.
Aleyhi'l-la'ne: Ona lânet olsun!
Aleyhime's-selâm: Selâm ikisinin üzerine olsun!
Aleyhimü's-selâm: Selâm onların üzerine olsun!
Aleyhi ve âlihi's-salâtü ve's-selâm: O ve âli üzerine salât ve selâm olsun!
Âli: Yüksek, yüce.
Âli, aliyy, aliyye: Yüce, yüksek.
Amâ: Körlük.
Amâ': İnce bulut; ahadiyyet veya vâhidiyyet mertebesi.
A'mâ: Kör.
Âmâl: Emeller.
A'mâl: Ameller.
A'mâl-i hayriyye: Hayır amelleri, hayır ile ilgili ameller.
A'mâl-i tâliha: Uygunsuz, yaramaz, fenâ ameller.
A'mâliyye: Amellere âit, amellerle ilgili.
Ameliyyât: Ameliyeler, işlemler.
Âmil: Vergi toplayan memur, devlet memuru.
Âmm, âmme: Umûmî, umûmu ilgilendiren, genele âit; avam.
Âmme: Umum, avam.
Âmme-i mü'mînîn: Mü'minlerin umûmu.
Amûden: Dikine olarak.
Anâsır: Unsurlar.
Anâsır-ı basîta: Birleşik olmayan basit unsurlar.

Anâsir-ı erbaa: Dört unsur.
Ânen-fe-ânen: Bir andan diğer âna; git-tikçe, gitgide, sürekli.
Ânifen: Biraz önce, yukarıda.
A'râf: Cennet ile cehennem arasındaki yer; âdetler, usuller; sırt, tepe.
Arâis: Gelinler.
Ârâm-ı dil: Gönül sükunu, rahatlığı.
Araz: İki zamanda bâkî olmayan ve varlığı kendinden olmayıp başkasından olan şey.
A'râz: Arazılar.
A'ref: En ârif; en çok irfan sâhibi; en çok bilen.
Ârız, ârıza: Ârız olan; sonradan gelen, gelip geçici olan.
Ârızî, ârızıyye: Sonradan gelen, gelip geçici olan.
Ârî: Çıplak, soyulmuş.
Âriyet: Ödünç, iğreti, geçici.
Arz: Genişlik, en; enlem.
Arz: Gösterme, bildirme.
'Arz-ı ekber: Kıyâmet günü.
Arziyyât: Arz, yeryüzü ile ilgili şeyler.
A'sâb: Sinirler.
'Asâ: Olabilir ki, umulur ki...
Âsâr: Eserler, te'sirler, fiiller.
Âsâr-ı aliiyye: Yüksek eserler.
Asamm: Sağır.
Âsân: Kolay.
A'sâr: Asırlar, yüzyıllar.
"Ase'l-müddehare" silki: "Umulur ki, hor ve hakîr kılınmışlar..." sırası, ip-liği, yolu.
Asfâ: En sâf, en temiz, en hâlis.
Asğar: En küçük, daha küçük.
Ashâb: Sâhipler; sohbet arkadaşları, arkadaşlar.
Ashâb-ı cibâyât: Vergileri toplayan me'murlar.
Âsî: İsyân eden, emre karşı gelen.
Asl, asıl: Esas, kök, asıl, temel, prensip, kâide.
Asl-ı fâsid: Bozuk esas, prensip.
Asl-ı sahîh: Doğru, sağlam esas, prensip.
Asl-ı sâni: İkinci asıl.
Asnâf: Sınıflar.
Asnâf-ı a'mâl: Amellerin sınıfları, kısımları.
Asvât: Savtlar; sesler.
Aşerât: Onlar.
Aşüfte: Delicesine seven, perîşan bir halde olan.
Atâyâ: Atıyyeler; hediyeler, armağanlar.
Atbak: En mutâbık, en uygun.
At'ime: Taamlar; yemekler.
Atıyye: Hediye, armağan, bağış.
Atıyyât: Atıyyeler, hediyeler.
Atıyyât-ı esmâiyye: İlâhî isimlerin ba-

ğışları.
Âtî: Gelen, gelecek.
Âtî-i karîb: Yakın gelecek.
Atş: Susuzluk.
Avâik, avâyık: Engeller.
Avâkib: Âkabetler, neticeler.
Avâlim: Âlemler.
Avâlim-i şehâdiyye: Şehâdet âlemleri; görülen âlemler.
Avân: Muâvinler; yardımcıları.
Avâriz: Ârizalar; engeller.
Avâyık, avâik: Engeller.
Avn: Yardım; yardımcı.
A'yân: "Ayn"lar; hakikatler, maddeler.
A'yân-ı sâbite: Değişmez, sâbit hakikatler.
Âyât: Âyetler, alâmetler, nişanlar.
Âyine: Ayna.
Ayn: Cöz, kaynak, çeşme, asıl, hakikat, zât, ta kendisi, kendisi; cisim, madde.
Ayn-ı basar: Görme duyusu olan göz, baş gözü.
Ayn-ı basîret: Basîret gözü.
Ayn-ı cenîl: Cehâletin ta kendisi.
Ayn-ı cem': Cem' mertebesinin hakîkatî.
Ayn-ı hayr: Hayrın ta kendisi.
Ayn-ı hicâb: Hicâbın ta kendisi.
Ayn-ı mer'î: Görülenin hakîkatî, görülenin ta kendisi.
Ayn-ı mukarrebîn: Mukarreblerin çeşmesi.
Ayn-ı râî: Görenin gözü, görenin hakîkatî.
Ayn-ı sâbite: Sâbit, değişmez olan hakikat.
Ayn-ı savâb: Savâbın, doğrunun ta kendisi.
Ayn-ı vücûd: Vücûdun, varlığın ta kendisi, vücûdun hakîkatî.
Ayn-ı yakîn: Yakîn gözü; kat'îyyet ve kesin bilgi gözü.
Aynen: "Ayn" olarak.
Ayniyyet: Aynı olma, hakîkatî ile aynı olma.
Aynü'l-yakîn: Yakîn gözü.
A'yün-i nâzirîn: Bakanların gözleri.
A'zâ: Uzuvar; organlar.
A'zâ-yı vücûdiyye: Vücûdun uzuvları, organları.
A'zam: En büyük, daha büyük.
Azhar: En zâhir, en âşikâr, en görünen.
Azîm: Büyük.
Azîmet: Gitme, gidiş, yönelme; niyet etme, kasdetme.
Azîmü's-şân: Şanı büyük olan, yüce olan.
Azîzü'l-menâl: Erişilmesi değerli olan.
AZÎZ: İzzet ve yücelik sâhibi, mağlup edilemeyen, her şeyde gâlip olan; her şeye gücü yeten.
Azm etmek: Niyet ve kasdetmek.

B

- Bâb:** Kapi; fasıl, bölüm, mevzû, husûs, me'sele.
Bâb-ı erbaîn: Kırklar bâbı.
Ba'dehû: Ondandır.
Bade'l-fenâ: Fenâdan sonra.
Ba'de'l-îmtizâc: İmtizâcdan, karışmadan sonra.
Ba'de'l-intisâb: İntisabdan sonra.
Ba'de'l-müsâade: İzin verildikten sonra.
Ba'de's-sûret: Süretten sonra.
Bâdiye: Çöl, kır, köy.
Bağbân: Bahçıvan.
Bagy: Azgınlık, aşırıya gitme, serkeşlik.
Bahil: Cimri, eli sıkı.
Bâhir: Belli, açık, apaçık; parlak, ışıkh.
Bahr: Deniz.
Bahs: Bahsetme; araştırma.
Bahşış: Bağış.
Baht: Öz, hâlis, sırf, saf.
Ba'id, ba'id: Uzak, ırak.
Bâ'is: Sebep olan; gönderen; icad ettiren.
Bakâ: Bâkîlik, devâm, devamlı olma, devâm etme, sebat.
Bakara: Sığır, inek.
Bakiyye, bâkî: Geriye kalan, bundan başka; bâkî olan, devamlı olan.
BÂKÎ: Dâimâ var olan, sonsuz olarak varlığı devam eden.
Bâlâ: Yukarı, üst, yüksek, yüce.
Bâliğ, bâliğa: Bülûğa eren; vâsıl olan, erişen, yetişen; son mertebeye ulaşan; yekûn.
Bârân: Yağmur.
BÂRÎ: Temiz ve sağlam bir nizam üzere yaratıcı.
Bârid: Soğuk.
Bârid-i ratb: Soğuk ve yaş.
Bârid-i yâbis: Soğuk ve kuru.
Bârigâh: Çadır, yüksek divan.
Bâ-safâ: Safâlı.
Basar: Görme duygusu, görme, görüş.
Basar-ı ma'hûd: Mâlûm, bilinen görme duygusu, bilinen görme.
Ba's: Gönderme, sevk etme; diriltme, dirilme.
Ba's-i muhammedî: Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesi.
Bâsıra, kuvve-i ...: Görme duygusu, görme gücü.
BÂSİT: Lütuf ve rahmeti yayan, hayırlar veren; rızık, neşe, rahatlık ve bolluk veren.
Basit: Mürekkebe olmayan, birleşik olmayan.
Bast: Yayma, açma; uzun uzun anlatma, genişçe anlatma.
Bâtıl, bâtıl: Gerçekliği olmayan, gerçek olmayan; boş, beyhûde, abes.

BASÎR: Eksiksiz gören, görücü olan; görme duygusu veren.

Bâtin, bâtine: İç, gizli.

BÂTİN: Gizli, varlığı gizli olan.

Bâtını-i mahz: Sırf bâtını; tam mânâsıyla bâtını.

Batiyy, batî: Yavaş, ağır hareketli.

Batn: Karın; iç.

Ba'z: Bazı, bir kısım, bir parça, birkaç.

Becâ: Yerinde, uygun, münâsip.

Bed': Başlama.

Bed: Kötü.

Bed-ahlâk: Kötü ahlâk.

BEDÎ: Eşi ve benzeri olmayan; her şeyi en mükemmel yapan, yaratan, hayret veren güzelliğe icad eden, var eden.

Bedihî: Akla kendiliğinden gelen; delile gerek göstermeyen, apaçık.

Bedir: Dolunay.

Bedi'ü'n-nizâm: Nizâmı eşsiz derecede güzel olan.

Be-gâyet: Pek çok, son derecede.

Behâim, behâyim: Behîmeler; dört ayaklı hayvanlar.

Behic: Güzel.

Behîme: Dört ayaklı hayvan.

Behîmiyyet: Hayvanlık.

Behî: Hayranlık, hayret.

Bel': Yutma.

Belâ: Evet.

Belâdet: Akılsızlık, budalalık, aptallık.

Belid: Ahmak, budala, aptal.

Berâhîn: Burhanlar; deliller.

Berây: İçin, maksadıyla.

Berây-ı hüccet: Hüccet maksadıyla.

Berâzih: Berzahlar.

Berzahiyyât: Berzaha âit şeyler.

Berd: Soğuk.

Berd-i kurb: Yakınlık soğukluğu.

Berere: Hayır sâhibi kimseler.

Ber-güzide: Seçme, seçkin.

Ber-hayât: Hayatta.

Beriyye: Halk, insanlar; çöl, kır, sahrâ.

Berk: Şimşek.

Ber-mûcib-i: ... gereğince.

Besâit: Basit olanlar.

Besâit-i adediyye: Basit adetler, sayılar.

Besâtet: Basitlik, basit olma, mürekkebe olmama.

Bess: Yayma, dağıtma; meydana getirme.

Beşâset: Güler yüzlülük.

Beşere: Cildin sathı, dış deri, deri; vücûdun zâhiri.

Bevâtın: Bâtınlar.

Bey': Satma, satış.

Beyn: Ara, arasında.

Beyne'l beşer: Beşer arasında.

Beyne'l-küttâb: Kâtipler arasında.

Beyne'l-müfessirîn ve'l-ulemâ: Müfes-

sirler ve âlimler arasında.
Beyne'n-nâs: İnsanlar, halk arasında.
Beyne't-tecellî ve'l-istitâr: Tecellî ve istitâr arasında.
Beyt: Ev; beyit.
Beyt-i kazer: Helâ, yüznumara.
Beyt-i mâl: Devlet hazinesi.
Beytü'l-mâl: Devlet hazinesi.
Beytütet: Geceleme, gece kalma.
Beyyin, beyyine: Açık, âşikâr.
Beyyine: Delil, şahit.
Beyza: Yumurta.
Beyzâ: Beyaz.
Bezl: Bol bol verme, saçma.
Bîat: Kabul ve tasdik etme; hükümrân-
 lığını, başkanlığını kabul etme.
Bi-hakkın: Hakkıyla, tamâmiyle.
Bi-hasebi: ... hasebiyle, bakımından, do-
 layısıyla.
Bi-hasebi'l-beşeriyye: Beşer olmak do-
 layısıyla.
Bi-hasebi'l-esmâ ve's-sifât: İlâhî isimler
 ve sıfatlar bakımından.
Bi-hasebi'l-hâce: İhtiyâca göre.
Bi-hasebi'l-hilâfet: Hilâfet bakımından.
Bi-hasebi'l-kasd: Maksada göre, maksat
 bakımından.
Bi-hasebi'l-münâsebe: Alâkası bakımın-
 dan.
Bi-hasebi's-şuûnât: İlâhî şe'nler baki-
 mından.
Bi-kaderi'l-hâce: İhtiyâç kadar, ihtiyâç
 miktârınca.
Bi-nefsihî: Nefsîyle, zâtıyla.
Bi-behre: Behresiz; nasipsiz, yoksun.
Bi-fikr: Fikirsiz.
Bi-fikret: Fikirsiz.
Bi-güş: Kulaksız.
Bi-his: Hissiz, duygusuz.
Bi-hüş: Şaşkın, serserî, kendinden geç-
 miş, şuursuz.
Bi-renklîk: Renksizlik.
Bi-tekeyyüf: Keyfiyetsiz, nitelihsiz.
Bilâ-cebr: Cebr etmeksizin; zorlamak-sı-
 zın.
Bilâ-eb ve ümm: Babasız ve anasız.
Bilâ-ihyâr: Seçmeksizin, irâdesini kul-
 lanmaksızın.
Bilâ-kayd: Kayıtsız.
Bilâ-pervâ: Pervâ etmeden; korkmadan,
 çekinmeden.
Bilâ-tekellûf: Külfetsiz, zahmetsiz; tabîî
 olarak, özentisiz.
Bilâ-zevc: Kocasız.
Bi'l-asâle: Asâletle, asâleten, asıl olarak.
Bi'l-farz: Farazâ, farz edelim ki, diyelim
 ki.
Bi'l-insâf: İnsafla.
Bi'l-intihâb: Seçmek sûretiyle, seçim ile.

Bi'l-irâde: Irâde ile.
Bi'l-irşâd: Irşâd ile, irşâd sûretiyle.
Bi'l-kabûl: Kabul ile, kabul olunarak.
Bi'l-küllîyye: Küllî olarak, küllî sûrette.
Billâh: Allah ile, Allah tarafından.
Bi'l-muhâlefe: Muhâlefet sûretiyle.
Bi'l-müzâkere: Görüşmek sûretiyle.
Bi'l-vâsita: Vâsita ile, vâsıtah olarak.
Bi'l-verâse: Verâset yoluyla.
Bi't-teemmül: Düşünmek sûretiyle, düşü-
 nerek.
Bi't-tekarrür: Tekarrür etmekle, karar
 kılarak, yerleşerek.
Bi't-tenezzül: Tenezzül etmek, inmek sû-
 retiyile.
Bi'z-zarûre: Zarûri olarak.
Bisât: Kilim, yaygı, yere serilen şey; hü-
 kümdârın etrâfında bulunan vazifeli-
 ler, me'murlar.
Bu'd: Uzaklık.
Bu'd-i sûri: Sûrete, maddeye âit uzaklık;
 maddî, cismânî uzaklık.
Budelâ: Bedeller; abdâl; Cenâb-ı Hakk'ın
 seçkin kullarından olan yedi kişi.
Buhl, buhul: Cimrilik; kıskanma, men et-
 me.
Burhân: Delil.
Butlân: Bâtıl olma, bâtıl oluş; saçmalık.
Butûn: Bâtın olma, gizlilik; bâtinlar.
Buyût: Beytler, evler.
Bükâ: Ağlama.
Bûlegâ: Beligler; belâgat sâhipleri.
Bülûğ: Bâliğ olma; akıl yaşında olma; yet-
 kinlik; erişme.
Bürûdet: (Dört tabîattan biri): Soğukluk.
Bürûz: Belirme, âşikâr olma, meydana
 çıkma.

C

Câdde-i şerîat: Şerîat caddesi; şerîatin
 geniş yolu.
Cahîm: Cehennem.
Ca'l: Yapma, kılma, te'sir etme, vücûda ge-
 tirme.
Ca'li: Yapmacık, sahte.
Câlib: Celbeden, çeken, çekici.
CÂMÎ: Cem' eden, birleştiren, toplayan,
 bir araya getiren, içine alan.
Câmid: Donuk, donmuş, cansız.
Cârî: Cereyan eden, akan, geçen, yürüten;
 yürürlükte olan.
Cebânet: Korkaklık.
Cebbâr: Cebr edici, zorlayıcı, zâlim, zor-
 ba.
CEBBÂR: Çok cebr edici; çok güçlü ve ku-
 dretli; dilediğini yaptırmaya gücü ye-
 ten, kendisine karşı çıkılamayan.
Cebr: Zorlama.
Cedid, cedîde: Yeni.

Cehle: Câhiller.
Cehl, cehil: Câhillik, bilgisizlik.
Cehl-i mürekkeb: Bilmediğini de bilme-
 me.
Cehîr: Yüksek, açık (ses).
Cehr: Yüksek sesle söyleme.
Celâ: Parlak olma, passız olma; tecellî, zu-
 hur, görünme; zât-ı Hakk'ın kendi zâtı
 için, kendi zâtında zuhûr etmesi.
Celâdet: Yiğitlik, kahramanlık.
Celâl: Büyüklük, ululuk, heybet.
Celb-i ervâh: Ruhları çağırma.
Celî: Âşikâr, apaçık, meydanda.
CELİL: Celâl sâhibi, büyüklük ve ululuğu
 yüce olan.
Celîlül'-ism: İsmi Celîl olan.
Celle celâlühû: Onun Celâl'i celildir.
Celle zikruhû: Onun zikri celildir.
Celse: Oturuş, oturum.
Cem': Toplama, bir araya getirme, birik-
 me; cem' mertebesi, makâmı.
Cemâl: Güzellik.
Cemd: Buz, kar; donma.
Cemî-i ...: Bütün, cümle, hepsi.
Cemil: Cemâl sâhibi, güzel.
Cem'iyet: Câmî' olma; esmâ-i ilâhiyye-
 nin hepsine mazhar olma; topluluk; te-
 frika ve fark mertebesinin zıddı olan
 cem' mertebesinde bulunma.
Cem'iyet-i esmâiyye: İlâhî isimler top-
 lulugu; esmâ-i ilâhiyyenin hepsine ma-
 zhar olma.
Cem'u'l-cem': Cem'in cem'i mertebesi,
 makâmı.
Cenûb: Güney.
Cerh: Çürütme, red, kabul etmeme; yaral-
 ama.
Cesâmet: Büyüklük, irilik.
Cevâd: Cömert; cüd sâhibi.
Cevâhir: Cevherler.
Cevâmi'u'l-kelim: Bir çok mânâyı câmî'
 olan; bir çok mânâyı kendinde toplay-
 an.
Cevârih: El, ayak gibi organlar.
Cevdet-i akl: Akıl üstünlüğü, olgunluğu.
Cevlân: Dolaşma, gezinme.
Cevf: İç; boşluk.
Cevhere: Bir tek cevher, cevher tânesi.
Cevr: Haksızlık, ezâ, cefâ, eziyet, zulüm.
Ceyyid, ceyyide: İyi, hoş.
Cezâ: Karşılık verme, karşılık.
Ceza': Endişe etme, sızlanma.
Cibâl: Dağlar.
Cibâyât: Vergileri toplama.
Cidâl: Mücadele; karşılıklı kavga, savaş.
Cidâr: Duvar.
Cidd: Çalışma ve sebat; ciddiyet.
Cihât: Cihetler.
Cihât-ı sitte: Altı yön.

Cilve-ger: Tecellî eden, görünen, zâhir o-
 lan.
Cimâ': Cinsî münâsebet.
Cinân: Cennetler.
Cinnet: Delilik.
Cirm: Cisim.
Cisr: Köprü.
Cüd: Bir kazanç ve talep karşılığı olmak-
 sızın bağışta bulunma, cömertlik, ih-
 san.
Cumhûr-ı kavm: Bir topluluğun bütün
 fertleri, topluluğun hepsi, büyük ekse-
 riyeti.
Cumûd-ı beşeriyet: Beşerî sıfatların
 donması, donukluğu.
Cübû: Korkaklık.
Cüdâ: Ayrı, ayrılmış.
Cühhâl: Câhiller.
Cülûd: Cildler; deriler.
Cülûs: Oturma.
Cümle: Bütün, hepsi; topluluk; sistem.
Cündî: Asker.
Cünûd: Askerler, ordular.
Cür'et-yâb: Cür'et eden; cesur, atılgan.
Cüst ü cû: Araştırma, arama.
Cüyûş: Askerler, ordular.
Cüz': Kısım, parça.
Cüz'iyât: Cüz'iyetler, cüz'î şeyler.

Ç

Çarh-ı idâre: İdâre çarkı.
Çâh-ı hizlân: Sefil ve zelil olma çukuru.
Çemenzâr: Çimenlik, park.
Çeşm: Göz.

D

Dâbbe: Hayvan; yerde yürüyen hayvan.
Dâfi'a (kuvve-i ...): Defetme, uzaklaştır-
 ma, savunma gücü.
Dâhuk: Gülen, gülümseyen.
Dâ'î: Duâ eden; dâvet eden, isteyen.
Dâimü't-tecellî: Tecellîsi dâimî olan.
Dâir: Devreden, dönen.
Dâiyye, dâ'î: Dâvet eden, isteyen.
Dakâyık, dakâik: "Dakika"lar; incelikler,
 anlaşılması güç ve dikkat gerektiren
 şeyler.
Dakîk: İnce; anlaşılması güç.
Dalâl: Dalâlet; doğru yoldan sapma, sa-
 pıklık.
Dâll: Dalâlette olan, sapan.
Dâm: Tuzak, ağ.
Dâmen: Etek.
Dâniş: Bilgi, biliş.
Dâr: Ev, yurt, yer.
Dâr-ı hayevân: Hayat evi.
Darabân: Vuruşlar, darbeler.
Darb: Vurma, çarpma.
Darb-ı misâl: Misâl verme, misâl getirme.

Dâreyn: İki ev; iki dünyâ; dünyâ ve âhîret.
Dârib: Vuran, vurucu.
DÂRR: Elem ve zarar verici şeyleri hikmetinin gereği olarak yaratan.
Dârü'l-bevâr: Yok olma, mahv olma yeri; cehennem.
Debûr: Batı rüzgârı.
Def-i cû: Açlığı defetme.
Def-i mazarrat: Zararları defetme, bertaraf etme, uzaklaştırma.
Defa-i vâhide: Bir defâda, bir seferde.
Defî: Bir defâda olan.
Dehân: Ağız.
Delâil: Deliller.
Dem: Kan.
Denâet: Alçaklık, âdilik.
Derc: Sokma, arasına sıkıştırma, koyma.
Derecât: Dereceler.
Derek, dereke: Aşağı doğru inen basamak, kat.
Derekât: Derekeler.
Derekât-ı süfliyye: Aşağı basamaklar, katlar.
Derine: Donuk ve pash olan.
Derkâr: Mâlum, âşikâr, belli.
Dermeyân etmek: Ortaya koymak, ileri sürmek.
Der-piş etmek: Göz önünde bulundurmak.
Derrâk: Çok çabuk idrâk eden, kavrayan.
Desâis: Desiseler; hileler, oyunlar.
Desâtîr-i esâsiyye: Esas düsturlar.
Dest: El.
Destgâh: Dokuma âleti, tezgâh.
Destgâh-ı tabîat: Tabîat tezgâhı.
Dest-i icâd: Var etme eli.
Devâî: İçten gelen bir duyguyu teşvik edici haller; iddiâlar, şartlar, sebepler.
Devâir: Dâireler.
Devât: Divit; içine kâğıt konulan ve ucunda hokka bulunan âlet.
Deverân, devrân: Dönme; dervişlerin ayakta dönerek yaptıkları zikir, devran.
Devre-i sâniyye-i ilâhiyye: İkinci ilâhî devre.
Deymûmiyyet: Dâimilik, dâimî olma.
Dihk: Gülme.
Dıyk: Darlık, dar; sıkıntı.
Duhûl: Dâhil olma, girme.
Dibâce: Başlangıç, mukaddime, önsöz.
Dide: Göz.
Dirâyet: Kavrayış, zekâ.
Disâr: Üste giyilen kaftan, elbise; yatak çarşafı.
Divit: İçine kâğıt konulan âlet.
Diyanât: Din ile ilgili şeyler.
Duhân: Duman.

Duhûr, dühûr: Dehrler; zamanlar, devirler.
Dûn: Aşağı.
Dûne's-semâ: Semânın ötesi, aşağısı, ileri-si.
Dühûr: Dehrler; zamanlar, devirler.
Dürdâne: İnci tânesi.
Dürre-i beyzâ: Beyaz inci tânesi.
Düstûr: Kâide, kânun.

E

Eamm: Daha umûmî, en umûmî.
Eb: Baba.
Eb'ad: En uzak.
Eb'âd: Buudlar, boyutlar.
Eb'âd-ı selâse: Üç buud; üç boyut.
Ebâtîl: Bâtıl şeyler; boş, faydasız şeyler.
Ebda': En bedî, en güzel, fevkalâde, hârikulâde.
Ebdân: Bedenler.
Ebed: Gelecekte sonu olmayan zaman.
Ebedü'l-âbâd: Ebediyyen; ebedlerin ebedi.
Ebhure: Buharlar, buğular, dumanlar.
Ebr: Bulut.
Ebrâr: Hayır ve ihsân sahipleri; iyiler; özû sözü doğru olanlar.
Ebsâr: Basarlar; görme duyuları, gözler.
Ebvâb: Bâblar; kapılar.
Ebyât: Beyitler.
Ebyaz: Beyaz, ak.
Ebyen: En açık, en belli; en açık ifâdeli.
Ecel: Vâde, ömür.
Ecel-i müsemma: Vakti belirlenmiş ecel.
Ecell: En celil; en yüce, daha yüce.
Ecl: Sebep, ...den dolayı.
Eclâ: En celî; en âşikâr, en parlak.
Ecma': Daha, en câmi'; en toplayıcı, en birleştirici.
Ecnâd: Cündler; askerler.
Ecnâs: Cinsler.
Ecnabî: Yabancı.
Ecrâm: Cirimler; maddî şeyler.
Ecsâd: Cesetler.
Ecsâm: Cisimler.
Eczâ: Cüz'ler, parçalar.
Edille: Deliller.
Ed'iyye: Duâlar.
Ed'iyye-i hayriyye: Hayırlı duâlar.
Ednâ: En aşağı, en alçak, daha aşağı.
Edvâr: Devirler.
Efâ'i-i kattâle: Öldürücü engerek yılanları.
Efâl: Fiiller, işler.
Efâl-i insâniyye: İnsanın fiilleri, insâna âit fiiller.
Efdaliyyet: En fazîletli olma, en üstün olma.
Efi: Engerek yılanı.
Efkâr: Fikirler.

Efkâr-ı fâside: Bozuk, bozucu fikirler.
Eflâk: Felekler; her bir seyyâreye mahsus olan gök tabakaları; yörüngeler.
Efrâd: Fertler; tekler.
Egâlit: İnsanı yanıltacak hatâh sözler, şeyler.
Ehabb: En sevgili, en sevilen.
Ehass: En hâs, en husûsî, en seçkin.
Ehibbâ: Dostlar.
Ehl-i hikmet: Hikmet ehli; fizikçiler.
Ehrâm: Piramit.
Ehvâl: Evller; korkular, dehşetler.
Ehven: En zararsız; daha kolay, daha ucuz.
Eimme: İmamlar.
Ekâbir: Büyükler.
Ekall: En az, daha az.
Ekber: En büyük, daha büyük.
Ekhal: Gözü doğuştan pek sürmeli olan.
Ekl: Yemek yeme.
Ekmel: En kâmil, en mükemmel.
Eksef: En kesif.
Ekser: Çoğu.
Ekser-i ukalâ: Akıl sâhiplerinin çoğu.
Elfâz: Lafızlar.
Elfâz-ı mu'tâde-i hitâbiyye: Hitâbette alışılmış lafızlar.
Elf ü elf: Bin bin; milyon.
Elkâb: Lakablar, unvanlar.
Elhân: Nağmeler.
Eltâf-ı latîf: Latîfin daha latîfi.
Eltâf-ı eltâf-ı latîf: Latîfin daha latîfinin en latîfi.
Elvâh: Levhler; levhalar.
Elvân: Levnler; renkler.
Elyâf: Lifler.
Elyak: En lâyık.
El-yevm: Bugün, günümüzde.
Elzem: En lüzumlu.
Em'â: Bağırsaklar.
Emâkin: Mekânlar, yerler, mahaller.
Emânât: Emânetler.
Emlâk: Mülkler; memleketler.
Emmâre: Emredici, cebredici.
Emr: İş, şey, hâdis, husus.
Emr-i hatm: Yapılması gerekli olan emr.
Emr-i irâdî: İlâhî irâde ile ilgili emir; Allah'ın bir şeyin olması veya olmamasını dilediği emir.
Emr-i teklifi: Allah'ın kulunu bir şey ile mükellef kıldığı emir.
Emreyn: İki emr; iki iş, iki şey.
Emsâl: Misiller; benzerler.
Emsâr-ı kibâr: Zengin ve ileri gelen kimselerin oturdukları semtler.
Emsile: Misaller.
En'am: At, deve, sığır ve koyun gibi hayvanlar.
Endâm: Boy.

Enf: Burun.
Enfa': En nâfi'; en faydalı.
Enfâs: Nefesler.
Enfûs: Nefisler; iç âlem.
Enhâr: Nehirler.
Enhâr-ı câriyye: Akan nehirler; akan sular.
Enniyyet: Zat, hakikat mertebesi.
Envâ': Nevîler, çeşitler.
Envâr: Nurlar.
Envâr-ı selâse: Üç nur.
en-Yef'ale: Yapmaklık; aktiflik.
en-Yenfi'ile: Yapılmaklık; passiflik.
Enzeh: En nezih; en temiz.
Erbâb: Rabler, sâhipler.
Erbâb-ı müteferrika: Aynı ayrı rabler, muhtelif rabler.
Erfa': En yüksek.
Erhâm-ı nisâ: Kadınların rahimleri.
Erkân: Rükünler; esaslar, destekler, direkler; reisler.
Erkân-ı erbaa: Dört rükün: Harâret, bürûdet, yubûset, rutûbet.
Ervâh: Ruhlar.
Ervâh-ı nâriyye: Ateşe mensup ruhlar.
Es'âr: Fiyatlar, satış bedelleri.
Esbâb: Sebepler.
Eser: Te'sir etme; iz, alâmet.
Eser-i reyy: Kanmışlık, doymuşluk alâmeti.
Esfâr: Seferler.
Esfel: En sâfil, en aşağı.
Esfel-i sâfilin: Aşağıların en aşağısı; tabiat âlemi.
Esilül'Vech: Uzun, parlak yüzlü.
Esir: Eter.
Eskâl: Ağırklar, yükler.
Eslem: En selâmetli, en sâlim; en emin, en sağlam.
Esmâ: İsimler.
Esnâ: En yüksek, en yüce.
Esr: Esir alma, esirlik.
Esrâr: Sırlar.
Eş'âr: Şiirler.
Eşbâh: Şebîhler; benzerler.
Eşbâh: Şebahlar; şahıslar, cesedler, karatılar, cismânî varlıklar.
Eşcâr: Secerler; ağaçlar.
Eşedd: En şiddetli, en kuvvetli.
Eşerr: En şerli; en fenâ, en zarar verici.
Eşhâs: Şahıslar.
Eşkâl: Şekiller.
Eşkar: Kızıl, kırmızı.
Eşref: En şerefli.
Eşyâ: Şeyler; varlıklar.
Eşyâ-yı hasise: Değersiz, bayağı şeyler.
Etbâ: Tabî olanlar.
Etemm: En tam; kusursuz, eksiksiz.
Etibbâ: Tabipler.

Etvâr: Tavırlar.
Etvâr-ı hilkat: Hilkat tavırları; yaratılış modaliteleri.
Evâil: Evveller, başlangıçlar, ilk vakitler, baş taraflar.
Evâmîr: Emirler.
Evfer: En çok, pek çok; en bol, en geniş.
Evhâm: Vehimler.
Evlâ: Daha uygun, daha iyi.
Evkât: Vakitler.
Evkât-güzâr: Vakit geçirici.
Evrâk: Yapraklar.
Evsâ: Daha vâsi'; en geniş, daha geniş.
Evsâf: Vasıflar.
Evsat: Orta, ortada olan.
Evtâd: Vetedler; ağaç kazıklar, direkler.
EVVEL: Her şeyden önce olan; varlığının öncesi olmayan; herşeyin varlığı kendisinden başlayan.
Evvâ: Vaz'lar; vaziyetler, durumlar; davranışlar.
Evvâ-ı nâ-becâ: Yersiz, münâsebetsiz vaziyetler, davranışlar.
Eyser: En kolay, pek kolay.
Eyser-i şey: En kolay, pek kolay şey.
Eyyâm: Günler.
Ezcümle: Bu cümleden olarak.
Ezdâd: Zıdlar.
Ezel: Geçmişte başlangıcı olmayan zaman.
Ezelü'l-âzâl: Ezellerin ezeli; ahadiyet mertebesi.
Ezhân: Zihinler.
Ezhâr: Çiçekler.
Ezkâr: Zikirler.
Ezkiyâ: Zekîler; anlayışlı kimseler.
Ezmân: Zamanlar.
Ezrak: Mâvi, gök renkli.
Ezvâc: Zevceler.
Ezvâk: Zevkler; tadmalar; tad almalar; hazlar.
ez-Zıddânü lâ-yectemiân: İki zıt bir araya gelmez

F

Fâhiş: Aşırı, büyük, iri; çok çirkin ve kötü.
Fahhâr: Çömlek yapılan kuru çamur.
Fahr: Öğünme.
Fahşâ: Çirkinlik ve kötülük; meşrû olmayan şey.
Fahz: Oyluk; bacak.
Fâide-bahş: Fayda verici.
Fâiz: Nâil olan, elde eden, başarı kazanan.
Fâiz: Feyezân eden; taşan; feyz bulan.
Fakd: Yok olma, bulunmama; kaybetme.
Fâka-i umûmî: Umûmî fakirlik, yoksulluk, muhtaçlık.
Fâkîd: Mevcut olmayan, yok olan, bulunmayan; kaybolan, kaybeden.

Fakîh: Zekî, anlayışlı bilgili; fıkıh ilmini bilen.
Fakr: Fakirlik.
Falân ibnû falan: Falanın oğlu falan.
Faraziyyen: Farazî olarak.
Fârîğ: Boş kalan, işini bitiren, vaz geçen.
Fârîğ-i battâl: Eli boş ve işe yaramaz tembel kimse.
Fart: Aşırı gitme, ifrât, taşkınlık.
Fâsid, fâside: Kötü, yanlış, bozuk; fesâda uğrayan, yok olan.
Fasl, fasıl: Ayırma, halletme, neticelen-dirme; bölüm, ayrıntı; mevsim.
Fasl-ı hitâb: Hak ve batılı birbirinden tefrik etme; belâgatte kemâl sâhibi olma; sözle kesin olarak hükmetme.
Fasl-ı ibâd: Kulları tefrik etme, birini diğerinden ayırıp haklarında hüküm verme.
Fasl-ı rebî': İlkbahar mevsimi.
Fazâil: Faziletler.
Fazıl, fazl: Fazilet, üstünlük, iyilik; fazla, fazlalık.
Fâzıl: Faziletli; fazla olan, artan.
Fecere: Fâcirler; günahkârlar, sefihler.
Felâsife: Feylesoflar, felsefeciler.
Fem: Ağız.
Fenâ-ender-fenâ: Fenâ içinde fenâ; fenâdan da fânî olma.
Fenâ-pezir: Fenâ bulan, yok olan.
Fenâ-i sâlis-i mahk-ı küllî: Küllî yok olma demek olan üçüncü fenâ.
Fenn: İlim, san'at, mârifet.
Fer': Bir asla ve köke dayanan şey; şûbe, dal.
Ferağ: Vazgeçme, terketme; boş olma, boş bulunma.
Ferâset, firâset: Anlayış, sezme, sezgi.
Ferc: Avret yeri.
FERD: Tek, yegâne, eşsiz, ikincisi olmayan.
Ferd: Tek; çift olmayan.
Ferdâni: Tek olan, teke mensup olan.
Ferdâniyet: Tek olma.
Ferdiyyet: Teklik.
Ferdiyyet-i selâsiyye: Üçlü teklik.
Fer'ıyyât: Fer'î şeyler; tâlî, ikinci derecede olanlar.
Fesâd: Bozulma, yok olma; kötülük.
Fesîh: Geniş, açık.
Fetânet: Fatînlık; zihin açıklığı, çok zekî ve kavrayışlı olma.
Feterât: İki vak'a arasında geçen zamanlar, fâsılalar; uyuşukluklar, za'flar.
Feth, fetih: Açma, açılış; beklenmeksizin gelen bağış, yardım, hediye gibi şey.
Fetk: Kırma, yarma, ayırma, çatlatma.
Fetret: İki şey arasında geçen zaman; uyuşukluk, za'f.

Fevâid: Faydalar; faydalı bilgiler.
Fevât: Kaybetme, kaçırma, elden çıkma.
Fevc fevc: Bölük bölük.
Fevt: Kaybetme, kaçırma; ölme.
Feyezân: Taşma.
Feyyâz: Pek çok feyezân eden; taşan; bol bol veren.
Feyz: Akma, taşma; ilâhî zuhûr ve tecellî.
Fezâ: Korku, ürküntü, ürkme.
Fıtnat: Zihin açıklığı, sür'atli kavrayış.
Fî: ...de, ...içinde.
Fî'l-hakika: Hakikatte, hakikaten, gerçekten.
Fî'l-hâl: Şimdiki halde, bu anda, hemen, şimdi.
Filizât-ı nâkisa: Eski kimyâ ilmi bakımından noksan addedilen mâden küçüklüğü.
Firâk: Ayrılık.
Firâr: Kaçma, kaçış; civa.
Firâr-ı mükteseb: Elde edilmiş olan civa.
Firâset, ferâset: Anlayış, sezme, sezgi.
Firâset-i hikemiyye: Nazarî, aklî, felsefî, hikemî firâset.
Firâset-i şer'iyye: Şer'î, dinî, mânevî firâset.
Fisk, fisk: Hak yoldan çıkma, günah işlemeye.
Fisyolocya-yı tefekkür: Düşünce fizyolojisi, beyin fizyolojisi.
Fiten: Fitneler.
Fî-zamâninâ: Zamânımızda.
Fuhûm: Fehimler; anlayışlar.
Fukahâ: Fakihler.
Furkân: Tefrik etme, fark etme, ayrılma; Hak ile bâtıl tefrik etme, temyiz etme.
Furkânî, furkânîyye: Furkân ile ilgili, furkânâ mensup.
Fusûl: Fasıllar; mevsimler, bölümler.
Futûr: Yarıklar, çatlaklar.
Fuzûl: Lüzumsuz, fazla şey veyâ söz; boş şeyler, boş sözler.
Füccâr: Fâcirler; günahkârlar, ahlâksızlar.
Fücûr: Doğrudan sapma; günahkârlık, ahlâksızlık.
Fülk: Gemi, sandal.
Fütûh: Feth oluş; açılış; beklenmeden gelen bağış, yardım, hediye vs.
Fütûr: Zayıflık, bezginlik, usanma, bıkkınlık.
Fütüvvet: Yigittik; cömertlik, el açıklığı.

G

Gabrâ: Gri renk, boz.
Gadr: Hâinlik, vefâsızlık; zulüm, merhametsizlik, haksızlık.
GAFFÂR: Çok affeden, çok bağışlayıcı, günahları örtüp bağışlayan.
Gafr: Setretme; örtme, mağfiret etme.

GAFÛR: Çok mağfiret eden, günahları bağışlayıp affeden.
Galat: Yanlış, yanlışlık.
Galatât: Galatlar, yanlışlar.
Galebât: Gâlip, üstün gelmeler, üstünlükler.
Galebe: Gâlibiyet, üstünlük.
Galizu't-tab': Kaba tabiath.
Gamâm: Bulut.
Gamerât (-ı mevt): Ölüm anında çekilen zorluklar, sıkıntılar.
Gammâz: Göz kırpan; kaş göz işaretiyle bir şeyler söyleyen; münâfık, koguçu, fitneçi.
Gamz: Gözünü kırpmak, gözünü kapatma.
Gamze: Süzgün bakış.
Gânî: Zengin; müstağnî, ihtiyâcı olmayan.
Garâib: Garîbeler; şaşılacak şeyler, şaşırıcı şeyler.
Garaz: Maksat, gâye, istek, meyil.
Garizî, gariziyye: Tabîî, fıtrî, yaratılıştan.
Gark: Boğulma, batma.
Gâsil: Gusl eden; yıkayan, yıkanan.
Gasl-i siyâb: Elbiseleri yıkama.
Gatt: Suyu batma, suya batırılma; karar, sislenme.
Gaybet: Gâib olma; kaybolma, kendinden geçme.
Gaybûbet: Gâib olma, kaybolma, yok olma.
Gâye-i safâ-i nebevî: Peygamber Efendimiz'in safânın, saflığının son mertebede oluşu.
Ğayn: Perde, örtü.
Gayr: Başka; Hak'tan başkası, mâsivâ.
Gayr-i bâliğ, bâliğa: Bâliğ olmayan; büyüğe ermemiş olan.
Gayr-i mec'ûl: Mec'ûl olmayan; yapılmamış, kılınmamış.
Gayr-i me'nûs: Alışılmamış.
Gayr-i mevzûn: Düzensiz, ölçüsüz.
Gayr-i muayyen: Belirsiz, belirtilmemiş.
Gayr-i mümtenî': İmkânsız olmayan, muhâl olmayan.
Gayr-i münhasır: İnhisar altına alınamayan; sınırlanamayan.
Gayr-i mütehayyiz: Fezâda bir yer işgal etmeyen.
Gayr-i mütenâhî: Nihâyet bulmayan, sonu olmayan.
Gayret: Kiskanma, kıskançlık.
Gayriyyet: Gayr olma, gayrılık, başkalık.
Gayrullah: Allah'ın gayri, mâsivâ.
Gayz: Hiddet, öfke, kızgınlık, hınç.
Gâzî, gâziyye: Gaza âit, gaz hâlinde.
Gazûb: Çok gazaplı; çok öfkeli.
Gilzet: Galizlik; kabalık, kalınlık, sertlik.
Ginâ: Zenginlik; muhtaç olmama; nağme.

Gışâ: Perde, örtü, zar.
Gışâvât: Gışâlar.
Gıtâ: Örtü, perde.
Gulâm: Çocuk; köle.
Gunne: Genizden gelen ses.
Gurûb: Güneşin batması, batma.
Gusn: Ağaç dalı, budak.
Guyûb: Gaybler.
Güftâr-ı şeker-nisâr: (Şeker saçan söz): Tatlı söz.
Güft ü gû: Dedikodu; söylenti.
Güzide: Seçkin, seçilmiş.

H

Habâis: Kötü şeyler, kötülükler.
HABİR: Herşeyden haberdâr olan, gizlilikleri bilen.
Habîr: Haberdâr olan; tecrübe ile bilen, tadarak bilen.
Habîs: Kötü, pis, alçak.
Habs: Habssetme, hapis olma.
Hacer: Taş.
Hacer-i mükerrerem: Tekrîm edilen taş; şerefli taş.
Hâcib: Kapıcı, perdecî; hükümdâra en yakın me'mur; perde, kaş.
Hadd: Târif, tanım; hudud, sınır, nihâyet.
Hadd: (Kur'ân'ın haddi): Allah'ın murâd ettiği mânânın sınırı veya mânâdaki hükümün ölçüsü.
Hadeka: Gözbebeği.
Hâdırâ: Şehir; şehirli, bir yere yerleşmiş.
Hâdırâ-i hâssa: Hükümdâra has olan şehir, hükümdârın şehri, merkez şehir, baş şehir.
HÂDÎ: Hidayete erdiren, doğru yolu gösteren.
Hadîd: Demir.
Hâdim: Hizmet eden, hizmetkâr.
Hadîm: Çok hizmet eden, hizmete pek sıkı sarılan.
Hâdis, hâdis: Yeni vâkı olan, yeni meydana gelen, sonradan var olan, muhdes.
Hadîs: Söz; hadîs.
Hadîs-i nefis: Nefis sözü; nefsanî söz, nefisten ileri gelen söz.
Hadrâ: Yeşil, yeşillik.
Hadrâu'd-dîmen: Fenâ bir muhitte yetişmiş güzel kadın.
Hafâ: Hafîlik, gizlilik, kapalılık.
HÂFLZ: Koruyan, muhâfaza eden.
Hâfız: Koruyucu.
Hafî, hafiyye: Gizli, saklı.
Hafid: Torun.
Hafiyyü's-savt: Sesi kapalı olan, alçak sesle konuşan.
Hafîz: Mahfûz; muhâfaza olunmuş, korunmuş.

Hâib: Mahrum, ümitsiz, me'yus; zarar ve ziyâna uğrayan.
Hâibîn: Hâibler.
Hâib ü hâsir olmak: Hiçbir şey elde edememek, eli boş kalmak.
Hâil: Mânî, engel.
Hâiz: Mâlik, sâhip, taşıyan, elinde bulunduran.
Hâk: Toprak.
Hakâik, hakâyık: Hakikatler.
Hâkezâ: Böyle, bunun gibi.
Hakikat-ittisâm: Hakikat damgası vurulmuş, hakikat damgası taşıyan.
HAKİM: Hikmet sâhibi, herşeyi yerli yerine koyan.
Hakîm: Filozof.
HAKK: Varlığı hiç değişmeyen, varlığı yok olmayan, gerçek olan.
Hakk: Gerçek, doğru, doğruluk.
Hakk-ı mu'tenâ-bih: Kendisiyle ilgilenilen şey hakkında.
Hakkî, hakkıyye: Hakk'a âit, Hakk'a mensup, Hak ile ilgili.
Hakkıyyet: Hak olma.
Halâ: Boş olma, boşluk.
Halâik, halâyık: Mahluklar, yaratıklar.
Halâif: Halifeler.
Halâvet: Tatlılık, hoşluk.
Halât: Haller.
Halecan: Çarpıntı, titreme.
Halel: Bozma, bozukluk, eksiklik.
Halel-dâr: Bozma, bozulma.
Hal' etmek: Tahttan indirmek.
Hâlî: Tenhâ, boş.
Hâlî: Hâle âit, hal ile ilgili.
Hâlid: Devâmlı, ebedî.
Halîfetullah-fi'l-arz: Yeryüzünde Allah'ın halîfesi.
HÂLIK: Halk eden, yaratan.
Hâlik: Helâk olan, yok olucu.
Halîl: Dost, samîmî arkadaş.
Halîle: Zevce, nikahlı kadın; dost.
HALİM: Hilim sâhibi; yumuşak davranan, cezâ vermeye gücü yettiği halde acele etmeyip cezâlandırmayı geriye bırakan.
Hâlis, hâlis: Saf, karışık olmayan.
Halk: Yaratma; mahluk, yaratılmış.
Halk-ı mahlûk: Mahlûku yaratma.
Halkan: Yaratılışça.
Halkıyye, halkî: Halka âit; yaratma ile, mahlûk ile ilgili.
Halkıyyet: Yaratılmış olma, yaratılış ile ilgili olma.
Halkî, halkıyye: Yaratılış ile ilgili.
Hall: Çözme, çözülme; eritme, analiz.
Hallâkıyyet: Yaratıcılık.
Hamâkat: Aptallık.
Hame-i mesnûn: Yıllanmış ve kokuşmuş

çamur.

Hamele-i arş: Arş'ı taşıyan melekler.

Hâmîz-i fahm: Asit karbonik.

Hamîd, hamîde: Övülmeye değer, beğenilen.

Hâmî-i mâni: Engel olan koruyucu.

Hâmil: Taşıyan, yüklü, hâiz, sâhip; gebe.

Hâmilen: Hâmil olarak.

Hâmis: Beşinci.

Hâml: Taşıma; yük; isnat etme, atfetme.

Hamlen: Haml ederek, edilerek; isnat ederek.

Hamr: Şarap.

Hamrâ: Kırmızı, kızıl.

Hamûl: Çok tahammüllü.

Hankâh: Tekke, dergâh.

Harâbî: Harap olma, harâplık.

Harâbü'l-büldân fî âhiri'z-zamân: Âhir zamanda beldelerin harap olması.

Harâc: Müslüman olmayanlardan alınan vergi; vergi.

Harâret: (Dört tabiatattan biri): Sıcaklık.

Harâret-i garîziyye: Tabîi sıcaklık, tabîi ısı.

Harekât ve sekenât: Tavr ve davranışlar.

Harem: Zevce, eş; başkasına haram olan.

Harem-i zekiyye: Temiz eş.

Harfen harfen: Harf harf olarak; birer birer.

Harf-i ta'rif: Arapçada isimlerin başına gelen (elif ve lâm) harfi ki, o ismi belirli kılar. (Fr. Article défini).

Harîf: Sonbahar.

Harîs: Hırslı; düşkün, çok istekli.

Hark: Yırtma; bozma, çiğneme; alışılmışın dışına çıkma.

Hark-ı âdet, hark-ı âdât: Fizik kânunların ötesine geçme; alışılmışın dışına çıkma, olağanüstü.

Hârr-ı ratb: Sıcak ve rutubetli.

Hârr-ı yâbis: Sıcak ve kuru.

Hars: Ekin ekme.

Hasâis: Hassalar; husûsiyetler, nitelikler.

Hasb: Mikdar; ...göre, gereğince.

Hasebiyle: Cihetiyle, dolayısıyla, bakımından, göre.

Haseb-i sinn: Yaşa göre, yaş itibarıyla.

Hasen, hasene: Güzel, iyi.

Hasenât: Güzellikler, iyilikler.

Hâsıl: Husûle gelen, husûl bulan, olan, peydâ olan, üreyen, biten.

Hâsılı tahsîl: Elde olma elde etme.

Hâsirîn: Hâsirler; merâmına nâil olamayanlar, eli boş dönenler.

Hasîs, hasise: Kıymetsiz, değersiz, bayağı, alçak.

Hasin etmek: Kesin olarak halletmek, kesip atmak.

Hasr: Münhasır, mahsus kılma; dar bir sınıra içine alma; tahdîd.

Hasr-ı muhdesât: Sonradan var olan şeyleri tahdîd etme.

Hasret-keş: Hasret çeken, özleyen.

Hâss, hâssa: Mahsûs, husûsî; seçkin, seçilmiş.

Hasse-i sem': İşitme duyusu.

Hâssiyyet: Husûsiyet, te'sir, kuvvet.

Hasûd: Çok hased edici, çok kıskanç.

Haşr: Ölüleri diriltip mahşerde toplama.

Hatar: Tehlike.

Hataran: İtibar ve mevkî bakımından.

Hatarnâk: Tehlikeli.

Hâtem: Mühür, yüzük; son.

Hâtemü'n-nebiyyîn: Nebîlerin hâtemi.

Hâtîr: Kalb, gönül, zihin; kalbe gelen şey; ilham.

Hâtîra: Kalbe geçen şey, ilham.

Hâtîr-ı sût': Kalbe gelen kötü düşünce.

Hâtîr-ı zaîf: Kalbe zayıf olarak gelen şey; zayıf düşünce, zayıf ilham.

Hatm: Mühürleme, tamamlama, bitirme, sona erdirmeye.

Hatra: Zihne gelen bir düşünce.

Hatt: Çizgi, yazı.

Hatve: Adım.

Hâülâi: Şunlar, bunlar.

Havârik: Hârikalar; olağanüstü şeyler.

Havâss-ı...: Hassalar, husûsiyetler, keyfiyetler, hâsslar, seçkinler.

Havâss-ı umûmiyye-i ecsâm: Cisimlerin genel husûsiyetleri.

Havâss-i...: Hasseler; duyular, duygular, hisseden organlar.

Havâss-i bâtine: İç duyular.

Havvâss-i hamse: Beş duyu.

Havâss-i sâire: Diğer duyular.

Havâss-i zâhire: Dış duyular.

Havâtîr: Hâtîralar; kalbe gelen şeyler.

Havâ-yı nesîmî: Atmosfer.

Havâyic: Hâcetler, ihtiyaçlar.

Havf: Korku.

Havfen: Korkarak.

Hâvî: İhtivâ eden.

Havl: Güç, kuvvet, tâkat.

Hayâl (kuvve-i...): Hayal gücü.

Hayâl-i târik: Geceleyin yıldız gibi parlayıp kaybolan hayal.

Hayâlât: Hayaller.

Hayl: At; at sürüsü; atlar.

Haylûlet: Araya girme, engel olma.

Hayrât: Hayırlar.

Hayret-âver: Hayret veren.

Hayret-bahş: Hayret verici.

Hayru'l-umûri evsatuhâ: İşlerin hayırlısı ortasıdır.

Haysiyyet: İtibar; bakım.

HAYY: Hayat sâhibi, canlı, hiç ölmeyen,

hayâtı dâimî olan.

Hayy: Canlı, diri.

Hayyât: Yılanlar.

Hayyiz: Taraf, meydan, mekân, mevkî.

Hazâin: Hazîneler.

Hazarât: Hazretler; mertebeler.

Hazarât-ı vücûdiyye: Vücûd, varlık mertebeleri.

Hazer: Sakınma, korunma.

Hâzî: Baş eğen, alçak gönüllülük gösteren, huzû' sâhibi.

Hâzik: İşinin ehli, usta, mâhir, eli uz.

Hâzime (kuvve-i...): Hazmetme gücü.

Hâzır, hâzıra: Hazır, göz önünde bulunan, huzurda bulunan.

Hâzin: Hazîne muhâfızı, hazînedar.

Haziz-ı esfel: En aşağı çukur.

Haziz-ı evhed: En aşağı çukur yer.

Hazm: Kat'î karar verme, sebat, direnme; doğru ve sağlam görüş.

Hazret: Mertebe, derece, rütbe.

Hazret-i iktidâr: Kâdir olma rütbesi; iktidar mertebesi.

Hazret-i kalbiyye: Kalbe âit mertebe.

Hazz: Nasip, hisse.

Hebâ: Gâyet ince toz, zerre.

Hedm: Yıkma, harap etme.

Helâk: Mahv olma, yok olma; ölme.

Helekât: Helâk edici şeyler.

Hemm: Gam, tasa, kaygı; endişe.

Hemşire: Kız kardeş.

Hendese: Geometri.

Hetk: Yirtma, yarma.

Hevâ: İstek, arzû, heves; sevgi.

Hevâcis: Hâcîsler; kalbe gelen ilk hitaplar; kalbe âriz olan endişeler.

Hevl: Korku.

Hey'et: Şekil, sûret, görünüş, hal; astronomi (ilmi).

Hey'et-i atika: Eski astronomi.

Hey'et-i cedide: Modern astronomi.

Hey'et-i mecmûa: Tamâmı, hepsi.

Heyûlâ: İlk madde, ilk cevher; herşeyin ilk maddesi.

Hibret, hibret: "Zevk" ve tecrübe ile bilme; bilgi, tecrübe, ilm-i zevkî.

Hikd: Kin tutma, oc almak için fırsat bekleme.

Himâr: Eşek.

Hısn-ı şer'î: Şeriat kalesi.

Hıyânet: Hâyinlik.

Hıyel: Hileler, oyunlar, aldatmalar.

Hizâne, hizâne: Hazîne.

Hibret: bkz. Hibret.

Hibreten: Bizzat tecrübe ederek, deneyecek, tadarak, "zevkan."

Hicâb: Perde, örtü.

Hicâbât: Hicaplar.

Hiddet-i nazar: Bakışı keskin, keskin ba-

kışlı, görüşlü.

Hiffet: Hafîlik.

Hikem: Hikmetler.

Hikemiyyât-ı ilâhiyye: İlâhî hikmetlerle ilgili sözler.

Hikmet: Fizik (ilmi).

Hikmet-i tabîiyye: Fizik bilgisi.

Hilâf: İhtilâf, fikir anlaşmazlığı, farklılığı, zıtlığı; karşı, zıt.

Hilim, hilm: Yavaşlık, yumuşaklık.

Himem: Himmetler.

Himmet: Bir şeyin elde edilmesi, meydana getirilmesi için kalben ve rûhen gösterilen gayret; kuvvetli istek.

Hin: Esnâsında, vaktinde, ...ğında; an, zaman.

Hin-i da'vet: Dâvet vaktinde.

Hiss-i müsterek: Ortak duyu.

Hizb: Kısım, bölük, taraftar.

Hoş-âvâz: Hoş sesli.

Hubb: Sevgi.

Hubs: Kötülük, fenâlık.

Hucub, hucûb: Hicaplar, perdeler.

Hud'akâr: Hilekâr, düzenbaz.

Huddâm: Hâdimler; hizmetkârlar.

Hudûd: Haddler; sınırlar; târifler.

Hudûd-ı erbaa: Dört hudut, dört sınır.

Hudûd-ı şer'iyye: Şer'î hudutlar, şeriat sınırları.

Huffâş: Yarasa.

Hukemâ, hükemâ: Hakîmler; filozoflar.

Hukûk-ı idâre: İdâre hukuku.

Hukûk-şiken: Hukûka riâyet etmeyen.

Hukûk-şinâsan: Hukuk ilmini bilenler; hukukçular.

Hulkan: Tabîat ve huy itibâriyle, ahlâkan.

Hulkûm: Boğaz.

Hulle: Elbise; belden aşağı ve belden yukarı olmak üzere iki parçadan ibâret elbise.

Hulle-i behâ: Güzellik elbisesi.

Hulûd: Dâimî olma, ebedilik, dâimî sûrette kalma.

Hulûl: Girme; gelip çatma; Allah'ın insanın bedenine veya bir şeye girmesi.

Hulve(t): Tatlılık; tatlı, hoş.

Hulvet-i hazret: (Dünya) mertebesinin nefse hoş gelen tatlılığı.

Hulviyyât: Tatlılar, tatlı şeyler.

Humakâ, humekâ: Ahmaklar.

Humk: Ahmaklık, aptallık.

Humret: Kırmızılık, kızılık.

Hums: Beşte bir.

Humûd: Düşme, zayıflama; soğuma, soğukluk.

Hurâfât: Hurâfeler.

Hurmet: Haram olma, haramlık.

Hurre: (Câriye ve esir olmayan) hür ka-

dın.

Hurrem: Şen, sevinçli.

Hurûb: Harpler.

Hurûc: Çıkma, çıkış, dışarı çıkma.

Husamâ: Hasımlar; düşmanlar, muhâlifler.

Husûf: Ay tutulması.

Husûl: Hâsıl olma, peydâ olma.

Husrân, hüsrân: Zarar, ziyan; yokluk, mahrûmiyet acısı.

Huşûnet: Haşinlik.

Hutâm: Kuru ot, çerçöp.

Hutâm-ı dünyâ: Dünyânın geçici, boş, değersiz şeyleri.

Hutûr etmek: Hatıra gelmek.

Huveyn: Küçük hayvancık; mikrop.

Huzemât: Huzmeler; demetler.

Huzû: Tevâzû, alçak gönüllülük.

Huzûz: Hazzlar.

Huzzâr: Hazır olanlar, hazır bulunanlar.

Hüccet: Burhan, delil, senet.

Hüccet-i bâliğa: En yüksek mertebedeki hüccet.

Hüccet-i kâtrâ: Kesin, kat'i hüccet.

Hüceyrât-ı dimâğîyye: Dimâğdaki oyuklar.

Hüdâ: Hidâyet, doğru yola irşad, doğru yolu gösterme; gösterme.

Hükkâm: Hâkimler.

Hükûmet-i cumhûriyye: Cumhûriyyet idâresi, halka dayanan hükûmet.

Hükûmet-i meşrûta: Meşrûtiyet idâresi.

Hükûmet-i mutlaka: Mutlakıyet idâresi.

Hükümdârân: Hükümdarlar.

Hüküm-fermâ: Hükmeden, hüküm süren.

Hümâm: Himmetli, azimli.

Hüsn: Güzellik.

Hüsn-i ahlâk: Güzeli ahlâk.

Hüsn-i re'y: Görüş, düşünce güzelliği.

I

İdlâl: Dalâlete düşürme, saptırma, şaşırtma.

İhzâr, ihzâr: Hazırlama, hazır etme.

İkâb: Cezâlandırma; sıkıntı, eziyet, azap, ezâ; âkıbet, netice.

İktifâ-i isr: İzinden gitme; uyarak peşinden gitme.

İktifâen: İktifâ ederek, izinden giderek.

İsbî: Parmak.

İşgâ etmek: Kulak verme, söz dinleme.

İsrâh: Sarîh kılma, izhâr etme; âşikâr ve belli etme.

İstifâ: Seçme, en temizini seçip ayırma,

seçkin kılma, ayıklama; selection.

İtlâk: Salıverme, serbest bırakma; kayd ve hasr etmeksizin mutlak sûrette kullanma.

İtlâk: Mutlak oluş, mutlaklık.

İtlâk edilmek, olunmak: Denilmek, isim verilmek.

İtlâk-ı idâre: İdârenin mutlak oluşu, mutlakıyetle idâre.

İtmâ: Tama'a düşürme, tamah ettirme.

İtnâb: Sözü uzatma; lüzumsuz tafsilâta boğma.

İtriyyât: Güzel kokular, güzel kokulu şeyler.

İttilâ: Öğrenme, bilme, tanıma, vâkıf olma.

İvaz, ivaz: Bedel, karşılık.

İyâdet: Ziyâret etme, hastayı ziyâret, hatır sorma.

İzmâr: Gizleme, kapalı olarak söyleme.

İztirâb: Titreme, titreşim, dalgalanma; ızdırap.

İztirâr: Zarûfîlik, mecbûriyet, çâresizlik.

İ

İbâ: Çekinme, kabul etmeme, râzı olma.

İbâd: Kullar.

İbâdullah: Allah'ın kulları.

İbâha: Mubâh kılma, helâl kılma.

İbârât: İbâreler, cümleler, ifâdeler.

İbdâ: Örneksiz olarak en güzel şekilde yaratma.

İbhâm: Kapalı bırakma, gizli tutma; sözün anlaşılmayacak şekilde kapalı olması.

İbkâ: Bâkî kılma; devamlı kılma; geriye bırakma.

İbrâz: Meydana çıkarma.

İbride: İnsanın vücûdunda rutûbet ve bürûdetin galebesinden ileri gelen rahatsızlık; üşüme.

İbtidâ: Başlama, başlangıç; öncelik.

İbzâl: Bezl etme; bol bol verme.

İcâbet: Kabul etme; muvâfakat etme.

İcâd: Vücûd verme, var etme.

İcâd-ı maânî: Kıyas yoluyla bilinmeyen bir mânâyı ortaya çıkarma.

İcâle: Cevlân ettirme; gezdirmeye, dolaştırma.

İcâle-i basar: Göz gezdirmeye.

İcâle-i basîret: Basîret gözünü gezdirmeye.

İcbâr: Cebr etme, zorlama.

İclâl: Saygı gösterme.

İcmâl: (Tafsîlin zıddı) Toplama, kısaltma, hülâsa etme; hülâsa, öz.

hülâsa etme; hülâsa, öz.

me.

İctinâb: Sakınma, çekinme.**İdâ':** Emânet olarak verme, tevdi etme.**İ'dâd:** Hazırlama.**İ'dâm:** Adem hâline getirme, yok etme.**İdâme:** Devam etme, devam ettirme.**İddihâr:** Biriktirme, toplayıp saklama.**İdhâl:** Dâhil etme; girdirme, sokma, içine koyma.**İdlâl:** Nazlanma, naz.**İdrâkât:** İdrâkler.**İfâdât:** İfâdeler.**İfâza:** Taşacak derecede doldurma; feyz verme, feyizlendirme.**İfâza-i vücûd:** Vücûd verme, var etme.**İffet:** Afîlik, temizlik; nâmuslu olma.**İfrâd:** Ferd kılma, tek kılma, ayırma.**İfsâd:** Fesâda uğratma, yok etme, bozma.**İfsâh:** Açık söyleme.**İftikâr:** Şiddetli ihtiyaç, muhtaç olma.**İftirâs:** Avlayıp parçalama, yırtıp parçalama.**İğfâl:** Gaflete düşürme, yanıltma, yanlış iş yaptıрма, aldatma.**İğlâk:** Kapama; sözü muğlak, kapalı, anlaşılmayacak şekilde söyleme.**İgmâz-ı ayn:** (Kabahat ve kusûra) göz yumma; gözünü kapatma.**İgnâ:** Zengin etme; muhtaç halde bırakma, müstağnî kılma.**İğtidâ:** Gıdalanma, gıdâ alma.**İhânet:** Haksızlık etme; horlama, hakîr görme, hakâret etme, tahkîr etme.**İhâta:** Kuşatma, sarma; tam kavrama, geniş bilgi.**İhâtıyye, ihâti:** İhâta ile ilgili.**İhbârât:** İhbarlar; haber vermeler.**İhcâb:** Perdeleme, hicablama.**İhdâs:** Meydana getirme, ortaya çıkarma.**İhfâ:** Gizleme, saklama.**İhkâm:** Muhkem kılma, sağlamlaştırma.**İhrâz:** Elde etme, kazanma; erişme.**İhsâ:** Sayma.**İhsâ (esmâ-i ilâhiyyeyi...):** İlâhî isimlerden her bir ismin hüküm ve eserlerini şahsında tahakkuk ettirip zâhir olma.**İhsâs:** Duyurma, hissettirme; duyum.**İhtâr:** Hatırlatma, dikkatini çekme, uyarma.**İhtârât:** İhtarlar; uyarmalar.**İhtibâr:** Bizzat tecrübe ile bilme; deneme, sinama.**İhticâb:** Hicâblanma; gizlenme, örtülme.**İhticâc:** Delil gösterme, şahit getirme.**İhticâca sâlih:** İhtiyac duyulan şeye uygun.**İhtifâ:** Gizlenme, saklanma.**İhtilâc:** Çarpıntı, çarpınma, titreme, seğir-

me.

İhtilâf: Muhtelif olma; ayrı ayrı olma, farklılık.**İhtilâk:** Uydurma.**İhtilât:** Karışma, katışma, birbiri arasına girme.**İhtilâtât:** İhtilâtlar.**İhtimâl-i ezâ:** Ezâ ve cefâyâ tahammül etme.**İhtirâ':** İcât etme; keşif.**İhtirâât:** İcatlar.**İhtirâk:** Tutuşup yanma.**İhtirâz:** Çekinme, sakınma.**İhtisâr:** Kısaltma, kısa kesme.**İhtisâs:** Tahsis edilme; hâs kılınma; seçkin, seçilmiş kılınma.**İhtiyâr:** Seçme, hür ve serbest olma; dileğini yapabilme; irâde.**İhtiyâr-ı kizb:** Yalanı seçme, yalanı tercih.**İhtiyâren:** Seçme sûretiyle, irâde ile.**İhtizâr:** Can çekişme.**İhtizâz:** Titreme, titreşim, sallanma.**İhvân:** Kardeşler; aynı tarîkate veya meslekte olanlar.**İhvân-ı bâ-safâ:** İçi temiz, saf kardeşler.**İhvet:** Kardeşlik, arkadaşlık.**İhyâ:** Diriltme, yeniden hayat verme.**İhyâ-yı leyl:** Geceyi ihyâ etme; geceleri zikir vs. ile meşgul olarak geçinme.**İhzâr:** Hazırlama.**İkâ':** Vukûa getirme, vukû buldurma, oldurma, yapma, yaptıрма; düşürme.**İkâb, 'ikâb:** (Tâkip etme), cezâ, cezâlandırma, azap, sıkıntı.**İkâd:** Ateş veya ışıık yakma.**İk'âd:** Oturtma.**İkâme:** Kaldırma, ayakta durma, meydana koyma, yerleştirme, makâma getirme; yerine koyma.**İkâmet:** Kâim olma, oturma, bulunma.**İkân:** Yakini bilgi; kat'î ve şüphesiz bilgi.**İkbâl:** Tâihli olma, saâdetli olma; baht, tâlih, gözde olma, bir mevkide bulunma.**İkdâm:** Gayret ve sebatla çalışma, devamlı çalışma.**İklil:** Taç.**İklîm:** Memleket, ülke, bölge.**İksâr:** Çoğaltma.**İktibâs:** Ödünç alma, alıntı yapma, alma.**İktibâsen:** İktibâs sûretiyle.**İktifâ:** Yetinme, yeterli bulma.**İktisâb:** Kesb etme; kazanma, elde etme.**İktisâd:** Aşırı gitmeme, itidalli, adâletli davranma; dengeli olma, orta yolda olma.**İktizâ:** Gerek, gerekme, lâzım gelme.**İktizâât:** İktizâlar; gerekmeler.

İlâ: Yükselme, yüce kılma.
İlâhî'n-nâs: Nâsın, insanların ilâhı.
İlâhiyyât: İlâhîler.
İlâhiyyet: İlâh olma; ilâha âit olma.
İlâ-mâ-lâ-nihâye: Nihâyeti olmayarak, sonu gelmeyecek şekilde.
İlâm: Bildirme, ilim verme.
İlâm-ı ta'lim: Öğretmek için bildirme.
İlâm-ı tenbîh: Uyarma için bildirme.
İlbâs: Giydirme, büründürme.
İlet: İletler; sebepler; hastalıklar.
İlet-i mevânî: Mânî olan illetler.
İlet-i sâriyye: Bulaşıcı hastalıklar.
İlhâk: Katma, ilâve etme, ekleme.
İlkâ: Bırakma, koyma, atma, telkîn etme; vahy etme, ilhâm etme.
İlkâ-yı sem': Kulak verme, dinleme.
İlkâh: Döleme, aşılama.
İllet: Sebep; hastalık; bir şeyin var olmasını te'min eden sebep.
İliyyîn: İlâhî emr âlemi.
İlm-i hey'et: Astronomi ilmi.
İlm-i râsûh: Sağlam ve köklü ilim.
İltibâs: İki şeyin, biri öteki sanılacak derecede, birbirine benzemesi.
İltifât: Yüzünü çevirip bakma, göz ucu ile bakma, nazar etme.
İltikâ: Kavuşma, karşılaşma, rast gelme.
İltimâs etmek: İstemek, aramak.
İltiyâm: Kapanma, bitişme.
İltizâz: Lezzet alma.
İlzâm: Susturma, cevap veremez duruma getirme; birinin tarafını tutma; gerektirme.
İmâd: Direk, sütun.
İmâle: Meyl ettirme, yöneltme.
İm'ân-ı nazar: İnceden inceye araştırma, çok dikkatle inceleme.
İmâta-i ezâ: Sıkıntı veren şeyi uzaklaştırma.
İmâte: Öldürme.
İmrâr-ı hayât: Hayat geçirme, hayat sürme.
İmsâk: Elinde bulundurma, vermeme, tutma; bir şeyden el çekme, kendini tutma.
İmtidâd: Uzama, uzanma, uzun sürme, yayılma.
İmtinâ': Mümteni' olma, muhâl olma, imkânsızlık; çekinme, geri durma, sakınma.
İmtisâl: Uyuma, itâat etme.
İmtizâc: Mezc olma, karışma, uyuşma, uygunluk.
İmtizâcât: İmtizâclar.
İnbî'âs: Meydana çıkma, doğma, ileri gelme; gönderilme.
İncâz-ı va'd: Va'dini yerine getirme.
İncilâ: Cilâlanma, parlama, âşikâr olma,

görünme.
İncimâd: Donma, buz gibi olma.
İncimâden: Donmak sûretiyle.
İncizâb: Çekilme, câzibesine kapılma; çekme.
İnd: Yan, kat.
İndallah: Allah katında.
İnde'l-hâce: İhtiyac hâlinde.
İnde'l-icâb: İcap ettiğinde, gerektiğinde.
İnde'l-ifâka: İyileşme, kendine gelme esnâsında.
İnde'l-likâ: Karşılaşma, kavuşma esnâsında.
İnde'l-muhakkıkîn: Muhakkıklar katında.
İnde's-semâ': Dinleme esnâsında, mûsîkî dinlerken.
İndimâc: Birbirine geçme, biri diğerinin içinde olma, biri diğerinde gizlenme.
İnfâk: Nafaka verme, geçindirme.
İnfâz: Yerine getirme, yapma.
İnfîâl: Bir fiili kabullenme, bir şeyin yapılmasını kabul eder olma; pasiflik.
İnfikâk: Münfekk olma; ayrılma, çözülme.
İnfirâd: Tek olma, münferid olma.
İnfisâh: Fesh edilme, kaldırılma, bozulma.
İnfisâl: Ayrılma.
İnhidâr: Şişme.
İnhilâl: Çözülme, dağılma.
İnhirâf: Sapma, yoldan ayrılma.
İn'ikâd: Dügümlenme, bağlanma, akd edilme.
İn'idâm: Adem hâline girme, yok olma.
İn'ikâs: Aksetme, yansıma.
İnkıbâz: Sıkılma, sıkıntı, gerginlik; kabz hâlinde olma.
İnkılâb: Kalb olma; değişme, bir halden bir hâle girme.
İnkisâm: Taksîm olunma, parçalanma, bölünme.
İnkıtâ': Kesilme, arkası kesilme, tükenme.
İnkıyâd: Boyun eğme, itâat etme.
İnkışâf: Keşf olunma, perdenin açılması.
İnnîn, 'innîn: İktidarsız, kısır.
İnsikâl: Cilâlanma.
İnsilâb: Kaldırılma, giderilme, soyulma, yok edilme.
İnsilâh: Soyulma, sıyrılıp çıkma; tecerrüd etme; ayrılma, kurtulma.
İnşâd: Âhenk ile okuma.
İnşikâk: Yarıma.
İnşirâh-ı sadr: Göğsün açılması; kalbin ferahlaması; kalpten perdenin kaldırılması.
İntâc: Netice verme.
İntihâ: Son.
İntihâb: Seçme, seçim.
İntihâk-i mehârim: Haram şeyleri yara-

maz hâle koyma, haramları hiçe sayma.
İntikâd: Tenkit etme, edilme.
İntizâr: Bekleme.
İnzâl: İndirme.
İnzâr: Uyarma.
İrâd: Getirme, söyleme.
İrâe: Gösterme.
İrâs: Sebep olma, verme.
İ'râz: Yüz çevirme, sakınma.
İrbâh: Kazanma, kâr elde etme; kâr, kazanç.
İrcâ': Döndürme, çevirme.
İrci': Dön!
İrdâf: Ardi sıra yürütme.
İrs: Verâset, vâris olma, miras, soy.
İrsâl: Gönderme.
İrşâd-ı dâll: Yolunu şaşırmış olana yol gösterme; dalâlete düşeni irşâd.
İrticâc: Çalkanma, kabarma.
İrtidâd: Geri reddolunma, geri dönme; İslâm dînini bırakıp başka bir dîne dönme.
İrtifâ': Yükselme; ka'kma, kaldırılma.
İrtihâl: Göçme, ölme.
İrtikâ: Yükselme.
İrtikâb: Kötü bir iş işleme.
İrtikâb-ı kebâir: Büyük günahları işleme.
İrtikâb-ı sağâir: Küçük günahları işleme.
İrtikâm-ı emsile: Misallerin yazımı, yazılması, işâretlenmesi.
İsâet: Kötülük.
İsâf: İsteği kabul edip yerine getirme.
İsâl: Ulaştırma.
İsâr: Tercih, ikrâm, cömertlik; bol bol verme, kendisi muhtaç olduğu halde verme, başkasını kendine tercih etme.
İsbâğ-ı vuzû': Tam olarak abdest alma.
İsbât: Sâbit kılma, var kılma, bir şeyin var olduğunu söyleme.
İskât: Düşürme; yok etme, hükümsüz bırakma, ortadan kaldırma.
İslâm: Teslîmiyet, teslîm olma, boyun eğme; müslüman olma.
İsmâr: Meyve verme, meyvelendirme.
İsmet: Mâsum olma, temiz olma, kötülük ve gûnahtan korunmuş olma.
İsmet-i müşehhere: Meşhur, bilinen ismet.
İsneyniyyet: İkilik.
İsr: İz, gidiş, eser; meslek.
İstidlâ': Anlamaya, bilmeye çalışma, bilme isteme.
İstiâb: İçine alma; tutma, kaplama.
İstiârât: İstiâreler.
İstiâre: Edebiyatta: Bir kelimenin mânâsını başka bir kelime yerinde kul-

lanma.
İstiâze: Sığınmak isteme, sığınma.
İstibsâr: Basîretli olma, basîretle hareket etme.
İstibtâ': Gecikmesini isteme; gecikme, ağır hareket etme, gecikmeden dolayı üzülme.
İsticâb: İcâp ettirme, gerektirme, vâcip görme.
İsti'câl: Acele etme.
İsticlâ': Zât-ı Hakk'ın kendi zâtı için mazarlarda zuhûr ve tecellî etmesi.
İsticlâb: Celbetme, çekme.
İsti'dâd-ı gayr-i mec'ûl: Mec'ûl olmayan istîdat; yaratılmamış olan istîdat.
İsti'dâd-ı mec'ûl: Mec'ûl istîdat; kılınmış, yapılmış istîdat.
İsti'dâdât: İstîdatlar.
İstidâm: Devâm etmesini isteme.
İstidâme: Devâm ettirme, sürdürme.
İstidbâr: Arkasını dönme, yüz çevirme.
İstidlâl: Bir delîle dayanarak netice çıkarma; bir şeyi delîl yoluyla elde etme; akıl yürütme.
İstidrâc: Derecelendirme, derece derece ilerleme.
İstidrâcât: İstidrâclar.
İstidrâk: Önceden, peşinen görme; bir yanlış anlamayı düzeltme.
İstifâ: Ele geçirme, tamâmen alma; yerine getirme; tatmîn etme.
İstifrâğ: Fârîğ olmak isteme; boş olma, boşalma.
İstiğfâr: Mağfîret dileme.
İstiğrâk: Bir şeyin içine dalma, gömülme; bir şeye kendini fazlaca kaptırma.
İstihâle: Bir halden bir hâle geçme, hal değiştirme.
İstihdâm: Hizmette kullanma.
İstihkâk: Hakkı olma, hak etme, hak kazanma.
İstihlâf: Halîfe kılma.
İstihlâk: Helâk olma; tüketme; harcanma, tüketilme.
İstihlâl: Helâl sayma.
İstihlâl-i dem: Kanını helâl sayma.
İstihrâc: Netice çıkarma, çıkarma, mânâ çıkarma, anlama.
İstihsâl: Hâsıl etme, meydana getirme, üretme; elde etme.
İstihyâ: Hayâ etme, utanma.
İstihzâ: Alay etme.
İstikrâ: Bir cinsin fertlerinin çoğunda görülen bir keyfiyeti diğerlerine de isnat etme; pek çok araştırma, inceleme.
İstikrâh: Kerîh görme, iğrenme.
İstikrâr: Karar bulma, yerleşme.
İstilâ: Yayılma, kaplama; ele geçirme, hûlûmü ve idâresi altına alma.

İsti'âlâ: Yükselme, üste çıkma, üstün gelme, kendini üstün görmek isteme.
İstimâ': İşitme, duyma.
İsti'mâl: Kullanma.
İstimâle: Meyl etmesini isteme, meyl etme.
İstinâf: Yeniden başlama.
İstinâs: Ünsiyet kurma, alışma, yakınlık içinde olma.
İstinşâk: Abdest alırken buruna su çekme.
İstishâb-ı amel: Amel ile birlikte olma.
İstişâm: Koklama, koku alma; sözü gelişinden anlama.
İstitâat: Tâkat, kudret, güç.
İstitâr: Setr olunma, örtünme, perdelenme.
İstitrâd: Asıl mevzûdan olmayıp münâsebet dolayısıyla söylenen söz; ve böyle söz söyleme.
İstivâ: Müsâvî olma, denk olma; düz olma; kaplama, örtme; ortada ve tam bir dercede bulunma.
İstivâ-i şems: Güneşin insanın başı üzerinde olduğu vakit, güneşin ışınlarının yer yüzüne dik olarak geldiği vakit.
İstivâ-yı zahr: Sırtın düz olması.
İsti'zâm: Büyük görme, gözünde büyütme.
İsti'zân: İzin isteme.
İşârât: İşâretler.
İşfâk: Şefkat etme.
İşrâk: Güneşin doğması; aydınlatma.
İştî'âl: Yanma, parlama; (saçı ağarmak).
İştîdâd: Şiddetlenme.
İstihâ-âver: İstihâ veren, arzu uyandıran, isteklendiren.
İstihâr: Şöhret bulma, meşhur olma.
İstikâk: Türeme; parçalanma, bölünme.
İstirâ: Satın alma.
İstiyâk: Şiddetle arzû etme, özleme.
İtâ: Çiğnetme, bastırma.
İtâ: Verme.
İt'âb: Yorma; zahmet verme.
İt'âm: Yedirme, doyurma.
İthâf: Hediye olarak verme, hediye gönderme.
İ'tibâr: İbret alma; göz önünde bulundurma; tahmîn, takdîr; kabul ediş, farz etme, kıymet biçme; izâfî olma, rölatif olma.
İ'tibârî: Nisbî, izâfî, rölatif.
İ'tidâl: Dengeli olma, orta olma, aşırı olmama, ölçülülük.
İ'tikâdât: İtikatlar.
İ'tilâ: Yükselme, yukarı mertebelere erişme.
İ'tizâl: Bir tarafa çekilme, ayrılma.
İ'tizâr: Özür dileme, özür beyan etme.
İtmâm: Tamamlama.

İttibâ': Uyma, tâbî olma.
İttihâd: Birleşme, bir olma, birlik.
İttikâ: Sakınma, çekinme, korunma, korkma; takvâ.
İttihâz: Edinme, kabul etme, itibâr etme, sayma, tutma.
İttisâ': Genişleme.
İttisâl: Bitişme, kavuşma, yapışma.
İttisâm: Damga vurma, süsleme, damgalanma.
İttizâh: Vâzih olma, açık olma, meydana çıkma.
İtyân: Getirme, getirilme.
İvaz, ıvaz: Bedel, karşılık.
İyâdet: Hastayı ziyaret etme.
İzâe: Işık verme, aydınlatma.
İzâfât: İzâfetler, nisbetler.
İzâfe, izâfet: Bağlama, bağlı kılma, alâkalı kılma; isim tamlaması yapma, ilâve etme; izâfilik, izâfî olma.
İzâle: Ortadan kaldırma, yok etme.
İz'ân: Anlayış, kavrayış, akıl.
İzâr: Belden aşağıya örtünme; peştemal.
İzdivâc: Çift olma, çiftleşme.
İzlâl: Zehil etme, hakîr kılma, alçaltma.
İzmihlâl: Yok olma.
İzz: Değer, kıymet, yücelik, kudret, saygı.

J

Jeng: Pas.

K

Kâbe kavseyn: İki yay arası.
KABİZ: Herşeyi kudreti altına alan, herşeyi kudret eliyle kavrayan; herşeyi emri altına alıp tutan.
Kâbız: Kabzededen, alan, tutan; kabızlık veren; sıkan, çeken.
Kâbız-ı cibâyât: Vergileri toplayan, tahsildar.
Kâbız-ı harâc: Haraç toplayan.
Kabih, kabîha: Çirkin, kötü.
Kâbil, kâbile: Kabul eden; bir işi, fiili kabul edici.
Kâbil-i tecezzî: Cüz'lere, parçalara ayrılabilen.
Kâbil-i tecvîz: Cevâz verilebilir, câiz görülebilir.
Kâbiliyyât: Kabiliyetler.
Kâbiliyyet: Kabul edicilik; kabiliyet.
Kable: Önce.
Kable'l-vusûl: Vâsıl olmadan önce.
Kabz: El ile tutma; avuç içine alma, kavrama, sıkma, sıkılma.
Kabza: Pençe, avuç; şiddetle, sıkıca tutma.
(kAe): Kaddes' Allahu esrârahum: Allah onların sırlarını takdîs etsin!

(**kAs**): Kaddes' Allahu sırrahû: Allah onun sırrını takdîs etsin!
Kadem: Ayak, adım.
Kademeyn: İki ayak.
Kadîm, kadîme: Öncesi olmayan; eski.
KADÎM: Kîdem sâhibi olan; evveli, öncesi olmayan.
Kadîmen: Eskiden beri, çok eski zamanlardan beri.
KADÎR: Kudret sâhibi, istediğini dilediği gibi yapmağa gücü yeten.
KADÎR: Pekçok kudretli olan, herşeye gücü yeten.
Kadr: Mikdâr: Derece, rütbe, kıymet.
Kâffe: Bütün, hep, cümle.
KAHHÂR: Kahr edici, yok edici, kendisine karşı direnilmesi mümkün olmayan.
Kâil: Söyleyen; kanâatini taşıyan, düşüncesine sâhip olan.
Kâim: Ayakta duran; var olan, varlık bulan.
Kâimen: Ayakta olarak, ayakta.
Kâimiyyet: Kâim olma.
Kâin: Olan, meydana gelen, var olan; bulunan.
Kâl: Söz.
Kâlâ: Kumaş, sermâye.
Kalb: Değiştirme, çevirme, bir başka kalıba koyma.
Kalb-ı a'yân: "Ayn"ları değiştirme.
Kalb-ı hakâyık: Hakikatleri başka bir kalıba çevirme; A'yân-ı sâbitedeki hakikatleri değiştirme.
Kalb-ı maâdin: Mâdenlerin başka bir mädene çevrilmesi.
Kalem-i ma'hûd: Mâlum, bilinen kalem.
Kâlen: Söz olarak.
Kâlib: Kalıp.
Kâlîl: Az.
Kâlîlül-hareke: Hareketi az, az hareketli.
Kam': Ezme, kırma, zabt etme.
Kâmilin: Kâmiller.
Kâne: Oldu; (bir şeyin var olduğunu bildirmek için kullanılır)
Kânîtin: İtaat ediciler, mutî'ler; baş eğerler.
Ka'r: Dip, derinlik, nihâyet.
Karâbet: Yakınlık; akrabâlık.
Karâtis: Kırtaslar; kağıtlar, sahîfeler.
Kâri': Okuyucu.
Kâri'-i fatîn: Zekî, akıllı, anlayışlı okuyucu.
Karîb: Yakın.
Karîben: Yakında, yakın zamanda.
Karîn: Yakın; arkadaş; birlikte olunan kimse.
Karye: Köy.
Kasâid: Kasîdeler.

Kasem: Yemin, yemin etme.
Kâsır: Kusurlu; âciz, kısa.
Kâsır-ı nazar: Görüşü, düşüncesi kısa olan; görüşü kusurlu, kıt.
Kâsi: Katı, hissiz, taş gibi.
Kasîr: Kısa.
Kasr: Kısaltma, kısalık; azaltma; kısaca söyleme, kısa kesme.
Kasr-ı müfrit: Aşırı kısalık.
Kasvet: Katılık, sertlik; sıkıntı.
Kat': Kesme; biçme; halletme, sona erdirmeye; yol alma, geçme.
Kat'-ı me'lûfât: Ülfet edilen şeyleri kesme, terk etme.
Kat'-ı mesâfât: Mesâfeler kat' etme, yol alma.
Kat'â: Kat'iyyen; kat'i sûrette.
Kâtîr: Kesici, kesen, kesin.
Katî'at: Kesilme, tâkatsiz kalma.
Kâtîm: Ketm eden; sır saklayan.
Katl: Öldürme.
Katl-i gulâm: Kölenin öldürülmesi.
Kavâbil: Kâbiller; kabul edenler.
Kavâid: Kâideler.
Kavâim-i Arş: Arş'ı ayakta tutanlar.
Kavânîn: Kânunlar.
Kavi: Kuvvetli, sağlam.
Kaviyyen: Kuvvetli olarak.
Kaviyyü'l-aded: Sayıca kuvvetli.
Kaviyyü'l-inâd: İnadlı kuvvetli, çok inatçı.
Kaviyyü'l-muhâfaza: Muhâfazası kuvvetli; kuvvetle muhâfaza eden.
Kavl, kavi: Söz.
Kavm: Topluluk, ahâlî; millet.
Kavvâl: Semâ meclislerinde kasîde vs. okuyan kimse.
Kaynak: Sırt etlerinin but etlerine yapıştığı yer.
KAYYÜM: Kudret ve irâdesiyle başka varlıkları kâim kılan, ayakta tutan, varlıklar kendisiyle kâim olan.
Kazâyâ: Kazıyyeler; hükümler.
Kazdîr: Kalay.
Kâzib, kâzibe: Yalancı.
Kazm: Öfkesini, hırsını yenme.
Kazm-ı gayz: Öfkeyi yenme; öfkesini, hırsını tutma.
Kebed: Karaciğer.
Kebîr: Büyük.
Keenne: Sanki, gûyâ.
Kefere: Kâfirler.
Keff: Avuç.
Kehl: Olgunluk yaşında olan; otuzbeş yaşında olan.
Kelâl: Yorgunluk, bıkkınlık.
Kelb: Köpek.
Kelim: Kelimeler; sözler.
Kelimât: Kelimeler.

Kem: Kaç, ne kadar?
Kemâlât: Kemâller.
Kerem: Cömertlik, lutuf, asâlet.
Kerh: İstememe, iğrenme, hoşlanmama; zorlama.
Kerremallâhu vecchehû: Allah onun vechini şerefli ve mübarek kılsın!
Kerîme: Kız evlat.
Kesâfât: Kesâfetler.
Kesbî: Kazanılan, çalışmakla elde edilen.
Keserât: Kesretler; çokluklar.
Kesib: Kumların bir araya yığılmasından meydana gelmiş tepe; kum tepesi.
Kesir: Çok.
Kesirü'z-zulmet: Karanlığı çok, çok karanlık.
Kesirü'l-afv ve't-tecâvüz: Affı ve hatâyâ göz yumması (cezasız bırakması) çok olan.
Kesirü'l-âile: Âilesi kalabalık.
Kesirü'l-heves: Hevesi çok, çok hevesli.
Kesr: Kırma.
Keşf-i gıtâ: Örtünün, perdenin açılması.
Keşfiyyât: Keşifler.
Keşfiyyât-ı fenniyye: Fennî, ilmi icatlar, keşifler.
Keth: Yazma.
Ketm: Gizleme, saklama.
Kevâkib: Yıldızlar.
Kevn: Oluş, meydana gelme; varlık, kâinât.
Kevnî: Kâinâta âit; maddî varlık âlemine âit.
Keyfe: (On kategoriden biri): Nasıl.
Kezzâb: Yalancı, çok yalan söyleyen.
Killet: Azlık, az oluş.
Kirâat: Okuma.
Kirtâs: Kağıt.
Kıs-alâ-hâzâ: Buna kıyâs et!
Kıtâl: Vuruşma, savaşma; öldürme.
Kıvâm: Durma, duruş; direk; bir şeyin istenilen durumda olması.
Kıyâfet-nâme: İnsanın fizikî yapısından ahlâkî ve mânevî şahsiyeti hakkında hüküm çıkarma kitabı.
Kıyâm: Ayakta durma, var olma.
Kıyâm-bî'n-nefs: Kendi kendine kâim olma, varlığı kendisinden olma.
Kıyâm-ı leyli: Geceleyin kalkıp ibâdet etme, namaz kılma.
Kıyye: Okka, dört yüz dirhem.
Kiber: Büyüklük.
Kiber-i sinn: Yaş büyüklüğü.
Kibrît-i ahmer: Kırmızı kükürt; eski kimyâ ilminde altın elde etmeye yarayan madde.
Kifâyet: Yeterli olma, yeterlilik; iktidâr.
Kimyâ-yı atik: Eski kimyâ; alşimi.
Kimyâ-yı sûrî: Şekli, maddî kimyâ.

Kimyâger: Kimyâcı.
Kinâye: Bir düşüncüyü kapalı bir sûrette söyleme; dolaylı sûretle söylenmiş söz.
Kinn: Örtü, perde.
Kisb, kesb: Kazanç, iş, güç.
Kisve: Elbise, kıyâfet.
Kitâbet: Yazma.
Kitâb-ı hafız: Muhâfaza olunmuş kitap; levh-i mahfûz.
Kizb, kizib: Yalan.
(ks): Kuddise sirruhu: Onun sırrı takdîs olunsun!
Kubh: Çirkinlik, kötülük.
Kuddise sirruhü's-sâmî: Onun yüce sırrı takdîs olunsun!
KUDDÛS: Her çeşit noksandan mukaddes ve münezzeh olan; güzel sıfatları sebebiyle öğülen.
Kudret-yâb: Kudretli, gücü yetebilen.
Kulûb: Kalpler.
Kunût: Ümitsizliğe kapılma.
Kurb: Yakınlık.
Kurbet: Yakınlık.
Kurenâ-i sû': Kötü arkadaşlar.
Kurret-i ayn: Göz nuru, göz aydınlığı.
Kurs-ı kamer: Ay küresi, ayın görünen yüzü.
Kusûr-ı cinân: Cennetlerin köşkleri.
Kutb-i a'zam: En büyük kutup.
Kuûd: Oturma; namazda secdeden sonra oturma.
Kuvâ: Kuvveler; duyular, kuvvetler, güçler.
Kuvvâd: Kâidler; kumandanlar.
Kuvve: Kuvvet; meleke, güç, duyu; fiile gelmeyip tasavvur, düşünce hâlinde olma; kabiliyet ve güç hâlinde olma.
Kuvve-i akliyye: Akıl gücü.
Kuvve-i fikriyye: Fikir, düşünce gücü.
Kuvve-i gazabiyye: Gazab gücü.
Kuvve-i hâfıza: Hâfıza gücü.
Kuvve-i hayâliyye: Hayal gücü.
Kuvve-i ifnâiyye: İfnâ edici, fânî kılıcı, yok edici kuvvet.
Kuvve-i şehevîyye: Şehvet gücü.
Kuvve-i vâhime: Vehmedici güç.
Kuvve-i zâkire-i müfekkire: Hatırlayıcı düşünce gücü.
Kuvve-i mutasarrife: Tasarruf edici kuvvet.
Kuyûd: Kaydlar, bağlar.
Kuyûdât: Kaydlar, bağlar.
Kübrâ: Büyük, en büyük.
Küdûrât: Küdûretler; bulanıklıklar; kederler, tasalar.
Kühûle: Gözü sürmeli olma.
Küll: Hep, bütün.
Küll-i muhammediyye-i muhîta: Hz. Muhammed'in her şeyi kuşatan külli-

yeti.
Küllen: Küll olarak.
Külle şey'in: Her bir şey, her şey.
Küllî, külliyye: Külle âit, küll ile alâkalı; üniversal.
Külliyyât: Külliyyetler.
Külliyyet: Küllî olma, küllîlik, umûmîlik; üniversalite.
Kümmelin: Kümmeller; kâmiller.
Kümm-i gayb: Gayb örtüsü, gayb gömleği.
Kün: Ol!
Küh: Asıl, kök, hakikat, öz.
Kürübât: Kürbetler; tasalar, sıkıntılar, kederler.
Küsûf: Güneş tutulması.
Küşâd: Açma, açılış.
Küşâde-rû: Açık yüzlü.
Kütüb: Kitaplar.
Kütüb-i tefâsir: Tefsir kitapları.

L
Lâ-ale't-ta'yîn: Belirtmeksizin, rastgele, gelişi güzel.
La'anehullah: Allah ona lânet etsin!
La'b: Oyun.
La-büdd: Lâzım, gerekli, kaçınılmaz, şüphesiz.
Lafza-i fuzûl: Gereksiz, boş söz.
Lâhık: Lâhuk eden; bitişen, eklenen, bağlanan.
Lâhî: Gâfil, dikkatsiz.
Lahm: Et.
Lahza: Bir an göz ucuyla bakma.
Lâih, lâiha: Parlayan, parlak; hatıra gelen.
Lâik, lâika: Lâyık; yaraşır, yakışan.
Lâim, lâime: Levî edici; kınayıcı, ayıplayıcı.
Lâ-mahâlete: Çâresiz, ister istemez.
Lâ-mekânî: Bir mekâna âit olmayan, mekânsız.
Lâmise (kuvve-i...): Dokunma duyusu.
La'n: Lânetleme.
Lâ-râdde limâ kuzyet: Kazâ olunan şeyi reddedecek, geri çevirecek yoktur.
Lâ-şey: Bir şey değil, hiç, pek değersiz.
Lâ-taayyün: Taayyünsüzlük.
Latâif: "Latife"ler.
Latife: İnsandaki "ruh," "kalp," "sır," "hafî," "ahfâ" gibi cismânî olmayan lâtif şeyler; mânevî melekeler, güçler.
Lâ-yenfekk: Ayrılmaz, bölünmez.
Lâ-yenkati': Kesiksiz, kesintisiz, kesilmeksizin.
Lâ-yetenâhî: Nihâyet bulmaz, sona ermez.
Lâyih, lâyih, lâyiha: Parlayan, âşikâr, meydanda; hatıra gelen.

Lâ-yuad: Sayılmaz, sayısız.
Lâ-yuhsâ: Hesap edilmez, sayılamaz.
Lâzim, lâzime: Gerekli, gereken.
Leb: Dudak.
Ledünnî, ledünniyye: Hak tarafından ilham edilen.
Leheb: Alev.
Lehv: Oyun, eğlence, faydasız iş.
Leim: Çok levî edilen; kötü, fenâ.
Lemha: Bir göz atış; parıltı, parlama.
Lemha-i bârık: Şimşek gibi bir an görünen parıltı.
Lems: Dokunma.
Lerzân: Titreyen.
Lerze: Titreme, titreyiş.
Letâif: Latifeler.
Letâfet: Latif olma, (kesâfetin zıddı).
Levâhık: Lâhık olanlar; bitişenler, eklenenler, ilâveler.
Levâzım: Lâzimler; lâzım olan şeyler; bir şeyden ayrı düşünülmesi imkânsız olan şeyler.
Levh-i rahm: Rahim levhi, levhası.
Levm: Kütüleme, kınama, ayıplama.
Levs: Pislik, kir.
Levvâme: Levî edici; kötüyeyici, ayıplayıcı.
Leyâlî-i mukmire: Mehtaplı geceler.
Leyl: Gece.
Leyyin: Yumuşak.
Lezâiz: Leziz şeyler, zevk alınacak şeyler.
Libâs: Elbise, örtünecek şey; örtü.
Likâ: Kavuşma, yüzyüze gelme, karşılaşma.
Lillâhî'l-hamd: Hamd Allah içindir.
Li-hikmetin: Bir hikmetten dolayı.
Li-nefsihî: Kendi nefsi, zâtı için; kendi zâtından dolayı.
Li-vechillâh: Allâh'ın vechi için.
Li-yâ'büdünî: Bana kulluk etsinler diye.
Li-ya'rîfünî: Beni bilsinler diye.
Li-zâtihi: Kendi zâtı için, kendisi için, kendiliğinden.
Lübâb: Bir şeyin iyisi, içi, özü, seçkini.
Lübb: Öz, iç.
Lügat: Dil, lisan.
Lû'm: "İhtiyaç olmaksızın verme"; kötü olma, alçak olma; aslı yaramaz, alçak, bayağı olma.

M
Mâ': Su.
Mâ-i mehîn: Zayıf, bayağı su.
Maa: Berâber, ile, birlikte.
Maâd, meâd: Dönülecek yer, âhiret; dönüş, gâye, son.
Mâada: Başka, başkası, gayrisi.
Maâdin: Mâdenler.
Maa-hâzâ: Bununla berâber.

Maa'l-ferâiz: Farzlarla berâber.
Maa'l-hakika ve't-taayyün: Hakikat ve taayyün ile birlikte.
Maâlim: İzler, nişanlar, alâmetler.
Maâliyât: Yüksek ve derin fikirler.
Maâni: Mânâlar.
Maâni-i lügaviyye: Lügat mânâları.
Ma'âric: merdivenler, basamaklar.
Maârif: Mârifetler.
Maa-tafsilat: Tafsilatıyla berâber.
Mâba'd: Sonu, sonrası.
Mâ-bakâ: Geri kalanı.
Mâbeyn: İki şeyin arası, ara.
Madde-i ulâ: İlk madde.
Maddiyyün: Maddeciler, materyalistler.
Ma'dûd, ma'dûde: Addedilen, sayılan.
Ma'dûm' ma'dûme: Yok, mevcûd olmay-an.
Mâdûn: Aşağı, aşağıda olan, aşağısı.
Mâ-fât: Fevt olan, kaybolan, elden çıkan şey.
Mâ-fevk: Üst taraf, üst.
Mâ-fevka'l-Arş: Arş'in üstünde olan.
Mâ-fevka's-semâ: Semânın üstünde olan.
Mâ-fi'l-isti'dâd: İstidatta olan şey.
Mağbûn: Aldanmış, şaşkın.
Mağlata: Zihin karıştırıcı, şaşırtıcı söz.
Mağmûm: Gamlı, kederli, üzüntülü.
Mağzûbün-aleyh: Kendisine gazab olunan, gazaba uğramış.
Mahbûb: Sevilmiş, sevilen, sevgili.
Mahcûb: Hicablanmış, perdelenmiş.
Mahdûdiyyet: Mahdûd olma; hudutlu, sınırlı olma.
Mahdûdül'efkâr: Fikirleri sınırlı olan.
Mahdûdül'fikr: Düşüncesi sınırlı olan.
Mahfi: Gizli, saklı.
Mahfûz: Hıfz olunmuş; muhâfaza edilmiş, korunmuş.
Mahfûziyyet: Mahfûz olma; korunma.
Mâhi: Mahv eden; silip yok eden.
Mâhiyyât: Mâhiyetler.
Mahmûd, mahmûde: Kendisine hamd edilen, hamd olunan; övülen.
Mahmûdât: Mahmûd şeyler; övülmeye değer şeyler.
Mahmûl: Yüklenmiş, yüklü; atfolunmuş, haml olunmuş.
Mahmûlün-aleyh: Kendisine hamledilen; mûsned, haber, yüklem.
Mahmûr-ı likâ: Kavuşma mahmûru, sarhoşu, sersemi.
Mahsûb: Hesap edilmiş, hesâba dâhil edilmiş.
Mahsûr: Hasr edilmiş; sınırlanmış, kuşatılmış, inhisar ettirilmiş.
Mahsûs, mahsûsa: Tahsis edilmiş; husûsî, müstakıl, ayrı, özel.
Mahsûs, mahsûse: Hissedilmiş; beş duy-

udan biriyle idrak edilmiş; hissedilebilir.
Mahsûsât: Hislerle, duyularla idrâk edilenler.
Mahşûr: Haşr olunmuş.
Ma'hûd: Bilinen, mâlum; sözü geçen.
Mahûf: Korkulu, korkunç.
Mahz, mahza: Hâlis, katıksız, sırf, tam, sâde.
Mahz-ı hayr: Sırf hayır.
Mahzâ: Sâdece, yalnız, ancak, sırf.
Mahzen: Eşya saklanacak yer.
Mahzûl: Hor, hakîr, perişan.
Mahzûrât: Mahzurlar; sakıncalar.
Mâil: Meyilli; eğilimli.
Mâ-kabl: Öncesi, evveli.
Makâl: Söz.
Makâmât: Makamlar.
Makâm-ı kıyl: Söz makâmı.
Makarr: Karar edilen yer, durulan yer; karargâh; başkent.
Makâsîd: Maksatlar.
Makbûr: Kabirlenmiş; kabire konulmuş, gömülmüş.
Makbûz: Kabz edilmiş; yakalanmış, çekilmiş, tutulmuş; kabzasına girmiş.
Makiys: Kıyas edilebilir, benzetilebilir, benzer.
Mâkir: Mekk eden; hile ve oyun eden; aldatan.
Makrûn: Bitişik, yakın, ilgili.
Makt: Kin, hiddet.
Ma'kûl, ma'kûle: Akılla idrâk edilen, akılla bilinen; akl edilebilir.
Makûlât-ı aşere: On makûlât; on kategori.
Makzî: Kazâ ve takdîr olunan şey; hükm olunan şey, hükm olunmuş.
Mâlâ-mâl: Dopdolu, çok dolu, ağzına kadar dolu.
Mâ-lâ-yutak (Teklif-i...): Tâkat getirilemez, güç yetirilemez teklif.
Mâli: Dolu.
Mâlik: Mülk sâhibi, bir şeye sâhip olan; hükümdâr.
Ma'lûl: İletlenmiş; illeti kabûl eden, varlığı illetle olan.
Ma'lûm: Bilinen; ayn-ı sâbite.
Ma'lûmât: Bilinenler; a'yân-ı sâbite.
Ma'lûmât-ı esâsiyye: Temel bilgiler.
Ma'mel: Amel yeri, işleme yeri; iş, işleme.
Mâ-melek: Mâlik olunan şey.
Ma'mûr: Bayındır, imar edilmiş.
Ma'mûriyyet: Mâmur olma.
Ma'mûrül'kalb: Kalbi mâmur olan.
Ma'nâ-yı lügavî: Lügat mânâsı, dildeki mânâsı.
Ma'nen ma'nen: Birer birer mânâ olarak.
MÂNÎ: İstemediği şeyin olmasına imkân vermeyen.

Mâni', **mâni'a**: Mâni olan, engelleyen, engel.
Mansıb: Makam, mevkî.
Mansıb-ı kazâ: Hükmetme, hâkimlik mevkîi, rütbesi.
Mansıb-ı şehâdet: Şâhitlik etme rütbesi, mevkîi.
Mansûb: Nasb edilmiş; dikilmiş, getirilmiş, konulmuş, tâyin edilmiş.
Mansûr: Kendisine nusret erişen, gâlip gelen, muzaffer olan.
Manzar: Görünüş.
Manzûr: Nazar edilen; bakılan, görülen.
Mâr: Yılan.
Maraz: Hastalık.
Ma'raz: Bir şeyin arz olunduğu yer, görüldüğü yer; sergi.
Marîz: Hasta.
Ma'rûf: Bilinen, bilinmiş.
Ma'rûfiyyet: Bilinme.
Marzî, **marziyye**: Kendisinden râzı olunan; beğenilen, hoşnut olunan.
Mâ-sadak: Uygun.
Masdar: Sudûr yeri; kaynak, temel, menşe', asıl.
Ma'siyet: Âsîlik, itâatsızlık, isyan, günah.
Mâsike (kuvve-i...): Tutucu, tutan güç.
Masnûât: Sun' edilmiş şeyler; san'atla yapılmış, meydana getirilmiş şeyler.
Masrû': Sar'a hastalığına yakalanmış, sar'ah.
Masrûf: Sarf olunmuş, harcanmış, kullanılmış.
Mastûr: Satırlanmış, yazılmış.
Ma'sûm: Korunmuş; ismetli kılınmış; kendisinden günah sâdır olmayan, günahsız.
Masûn: Sıyânet olunmuş, korunmuş.
Matâim: Yemek yenilen yerler; yiyecekler.
Matar: Yağmur.
Matbû': Mühürlü.
Mâ-tekaddem: Geçen şey, geçtiği şekilde.
Matıyye: Binek, binek atı.
Matla': Tulû' yeri; doğuş yeri; başlangıç; (Kur'an'ın matla'): Kur'an'ın kapalı olan mânâ ve hükümlerinden herbirinin, asıl kastedilen mânâyâ vâkıf olunabilecek ıttılâ' yeri.
Matlab: Talep edilen şey; istek, maksat; bahis, mesele.
Matlûb: İstenilen, arzû edilen.
Matrûd: Tardedilmiş, kovulmuş, uzaklaştırılmış.
Ma'tûf: Atf olunmuş; çevrilmiş, yöneltilmiş.
Mat'ûmât: Tadılan; yenerek tadına bakılan şeyler.
Mâverâ: Ötesinde, arkasında.

Mâ-vuzia-leh: Kendisi için konulduğu şey; ne için konulmuş ise o şey.
Mâ-yahtâcû-ileyh: Kendisine ihtiyaç duyulan şey.
Mâyi': Sıvı.
Mazarrat: Zarar, ziyan.
Mazbût, **mazbûta**: Zabt edilmiş, kayda geçirilmiş.
Mazhar: Zuhûr, tecellî yeri; ilâhî zuhûr ve tecellinin vâkıf olduğu, görüldüğü yer.
Mazmaza: Abdest alırken ağza su verme.
Mazmûn: Zımnında olan mânâ; mânâ, mefhûm.
Meâl: Mânâ, kavram, anlam; netice.
Mebâdî: Başlangıçlar, evveller; prensipler.
Mebâhis: Mebhaslar; bahisler, konular.
Mebde': Başlangıç, evvel, asıl, prensip.
Mebnî: Binâ olunmuş, kurulmuş; ...den dolayı.
Mebsûs: Yayılmış, saçılmış, dağılmış.
Mebsût, **mebsûta**: Bast olunmuş; genişletilmiş, açılmış, yayılmış.
Mebzûl: Bezl olunmuş; bol bol verilmiş.
Mecânîn: Mecnunlar; akli olmayanlar.
Mecâri-i feyz: Feyzin akış yolları.
Mecâri-i fikr: Düşünce, fikir mecrâları.
Mecâzib: Meczûblar.
Mecbûl: Yoğrulmuş, yaratılmış; yaratılıştan bir sıfat ve hal ile olan; bir sıfat ve vasıfla yaratılmış olan.
Mecîd: Şan ve şeref sâhibi, ulu.
Meclûb: Celb olunmuş; getirilmiş; tutkun.
Mecma': Cem' olma yeri; toplanma, birleşme yeri.
Mecmû', **mecmûa**: Cem' olunmuş; toplanmış; toplam, hepsi, tamâmı.
Mecrâ: Suyun aktığı yatak; bir işin gidiş ve oluş yolu; yol.
Mec'ûl: Ca'l olunmuş; kılınmış, yapılmış, yaratılmış, vücûda getirilmiş.
Me'cûr: Ecirlenmiş; ecir kazanmış.
Meczûbân: Meczûblar; ilâhî aşka cezbolunmuş kimseler.
Medâr: Bir şeyin üzerinde döndüğü, devrettiği yer; yörünge, etrafında dönen nokta, merkez; vesîle, vâsita.
Medâric: Medrecler; basamaklar, merdivenler; yollar.
Medhal: Dahli olma, bir işte te'sîri olma; giriş yeri, giriş.
Medhûs: Dehşete düşmüş.
Medîd, **medîde**: Uzun, çok uzun.
Medîne: Şehir.
Medlûl: Delâlet olunan; gösterilen, anlaşılan.
Medlûlât: Medlûller; kendilerine delil getirilmiş şeyler.
Medrec: Basamaklı yol, basamak.

Mefâsid: Fesatlıklar; ifsat edici şeyler.
Mefâtîh: Miftahlar; anahtarlar.
Mefâtîh-i üvel: İlk, evvelî anahtarlar.
Mefkûd: Kaybolmuş, yok olan, bulunmayan; kayıp.
Mefkûdiyyet: Mefkûd olma.
Meflûciyyet: Felc olmuşluk; hareket edemez, işlemez hâle gelmişlik.
Meftûh: Açılmış, feth olunmuş.
Meğîb: Gâib olma, gayb; kaybolma, yok olma, bulunmama.
Mehâbet: Heybetli olma; azamet, ululuk.
Mehâmid: Medihler; övmeler, övülecek şeyler.
Mehârim: Haram kılınmış şeyler.
Me'haz: Bir şeyin alındığı yer; kaynak.
Mehbî: Hubût yeri; inilen, inilecek yer.
Mehîn: Hor, hakîr, bayağı, zayıf.
Meh-rû: Ay yüzlü.
Mekâid: Hileler, oyunlar, aldatmalar.
Mekânet: Mertebe, derece, rütbe.
Mekârih: Mekkûh şeyler.
Mekide: Hile, düzen, aldatma.
Meknûn, meknûne: Saklı, gizli; dizili, dizilmiş.
Meknûz: Gömülmüş, içinde saklı, hazinede saklı.
Meknûzât: Meknûz şeyler.
Mekr: Oyun, tuzak, hile, aldatma.
Mekrûh: Kerîh görülen; fenâ görülen, beğenilmeyen.
Mekrullah: Allâh'ın mekri.
Mekşûf: Keşf olunmuş; açılmış, açık.
Mektûb: Yazılmış.
Mektûm, mektûme: Ketm olunmuş; gizli, saklı.
Melâ: Cemâat, topluluk.
Melâ: Çöl, sahrâ.
Mel'abe: Oyun, eğlence.
Melâbis: Giyecek şeyler; elbiseler.
Melâhi: Oyunlar, eğlenceler, boş şeyler.
Melâmet: Levh etme; ayıplama, kınama.
Melbûsât: Giyilen şeyler.
Mele-i a'lâ: Büyük meleklerin toplandığı yer; büyük melekler topluluğu.
Melekû'l-berk: Şimşek meleği.
Melekû'l-cibâl: Dağlar meleği.
Melekû'r-ra'd: Gökğürlemesi meleği.
Melekû'r-rih: Rüzgar meleği.
Melekû's-sehâb: Bulut meleği.
Melîki'n-nâs: Nâsın, insanların meliki.
Melikû'l-emlâk: Mülklerin meliki.
Me'lûh: İlâhî olan, ilâh edinen; kul, mahlûk.
Me'lûhiyyet: İlâhî olma.
Mel'ûn: Lânetlenmiş, lânete uğramış, kovulmuş, uzaklaştırılmış.
Memdûh: Medh edilmiş; övülmüş, beğenilmiş.

Memerr: Mürûr edilecek yer; geçilecek yer; geçit, yol.
Memerr-i nâs: İnsanların geçeceği yer.
Memleket-i insâniyye: İnsan memleketi, insânî ülke.
Memlû: Dolu.
Memlûk: Birinin mülkü olan; kul, köle; teb'a.
Memnû: Yasaklanmış, yasak.
Me'mûl: Umulur.
Me'mûn: Kendisine emniyet edilen; güvenilen, emîn.
Me'mûr: Emr edilmiş, kendisine emrolunan kimse.
Me'mûrun-bih: Kendisiyle emrolunan şey.
Memzûc: Mecz olunmuş; karışmış, karışık.
Memzûcen: Karışık olarak.
Men: Yasaklama; mânî olma.
Menâbir: Minberler.
Menâbir-i ukûl: Akılların minberleri.
Menâfi'i'l-a'zâ: Âzânın faydaları; organların vazifeleri.
Menâzır: Bakılan yerler.
Menba: Kaynak.
Menfaat-bahş: Fayda verici.
Menfez: Nüfûz edecek yer; delik, yarık.
Menkabe: Güzel fiil ve iyi davranış.
Menkûha: Nikahlı kadın.
Menkûş: Nakş olunmuş.
Men-lehû'l-emr: Emretme kendisine âit olan, emretme hakkına sâhip olan.
Mensûc: Dokunmuş, örülmüş.
Menşûr: Neşrolunmuş, yayılmış; ferman; prizma.
Menzilet: Derece, rütbe, mevki.
Merâi: Rüyâda görülen şeyler.
Merâret: Acılık.
Merâtib: Mertebeler.
Merâtib-i hakkıyye: Hakk'a âit mertebeler.
Merbûb: Rabb'i olan; Rabb'e kul olan; kul.
Merbûbiyyet: Merbûbluk; Rabb'i olma; kul oluş, kulluk.
Merbût: Rabt olunmuş; bağlanmış, bağlı, bitişik, ekli.
Merbûtan: Merbût olarak; irtibatlı olarak.
Mercû'un-ileyh: Kendisine rücû edilen, dönülen.
Merdûd, merdûde: Redd olunmuş; geri çevrilmiş, geri gönderilmiş.
Merfû: Ref olunmuş; kaldırılmış, ortadan kaldırılmış.
Mergûb: Ragbet edilmiş; beğenilmiş, istenilen, sevilen.
Merhûm, merhûme: Rahmet edilmiş; rahmete uğramış, merhamet olunmuş.
Merî: Yemek borusu.
Mer'î, mer'iiyye: Rüyâ edilen; görülen.

- Merid:** İnatçı, dikbaşlı.
Merkeb: Binek, binit.
Merkûm: Rakm edilmiş; yazılmış.
Merkûz, merkûze: Rekz olunmuş; yaratılıştan kendisine verilmiş; konulmuş, dikilmiş.
Mermûz: Remz olunmuş; işaret edilmiş, imâ ile söylenmiş.
Merreten-uhrâ: Bir başka defa.
Merreten-ba'de uhrâ: Defalarca.
Mersûl: Gönderilmiş.
Mersûm, mersûme: Resmedilmiş.
Mer'ûs: Bir reis'in idâresi altında olan; yönetilen.
Mervî: Rivâyet olunan.
Merzât: Râzı olma, rızâ, hoşnutluk.
Mesâil: Mes'eleler.
Mesâlik: Meslekler.
Mesâvî: Fenâhklar, kötülükler.
Mesbûk, mesbûka: Geçen, geçmiş.
Mescûd: Secde edilen, secde edilmiş.
Mescûn: Hapsedilmiş, mahbus.
Mescûr: (Kızgın ateşle veya su ile) doldurulmuş.
Mesdûd: Sedd olunmuş; kapanmış, kapalı, tıkanmış.
Mesel: Örnek, benzer.
Mesken: Sâkin olunacak yer; oturulacak yer.
Meskût: Söylenmemiş, söylenmeden geçilmiş.
Meslek: Sülûk edilen, girilen, tutulan yol veya iş; metod.
Meslek-i müfid: Faydalı yol.
Meslek-i irfan: İrfan yolu.
Mesmû: İşitilmiş, duyulmuş.
Mesmû'ât: İşitilen şeyler, dinlenen şeyler.
Mesmû'î: İşitme, duyma veya dinleme ile ilgili.
Mess: Dokunma, temas.
Mess-i nisâ: Kadınlara temas etme.
Mest-i lâ-ya'kıl: Hiç düşünemez olmuş sarhoş.
Mestûr, mestûre: Setr olunmuş; örtülmüş.
Mestûriyyet: Kapalı, örtülü olma.
Meşâ'ir-i aşere: On hâsse; on duyu.
Meşâkk: Meşakkatler; sıkıntılar.
Meşârib: Meşrebler; içilecek yerler; içecekler.
Meşâyah: Şeyhler.
Meşâyah-i rûsûm: Şeklen şeyh olanlar.
Meşhed: Müşâhede yeri, şühûd yeri; şehit olunan yer; şehit mezarı.
Meşhûd: Şâhid olunmuş, müşâhede edilmiş; görülmüş.
Meşhûn: Doldurulmuş, dolu.
Meşîme: Döl yatağı.
Meşîyyet: Dileme, isteme.
Meşmûm: Koklanmış, kokusu duyulan.
Meşmûmât: Koklanan şeyler.
Meşreb-i şehiyy: Arzu edilen, istek uyandıran meşreb.
Meşrebe: Su içecek yer; yaratılış, huy, tabiat.
Meşrû', meşrû'a: Şeriatin izin verdiği, şeriate uygun olan.
Meşrût, meşrûta: Şart kılınmış; şartlı, bağlı, bir şarta bağlı.
Meşûb: Karışık, karışmış; lekeli.
Meşy: Yürüme.
Metâ': Mal, eşyâ, sermâye, elde bulunan varlık.
Metâlib: Matlablar; istenilen şeyler.
Metbû': Kendisine tâbî olunan, uyulan kimse.
Metbû'-i muhammedî: Hz. Muhammed'e mânen mensûb olup kendisine uyulan kimse.
Meûnet: Yardım.
Mevâdd: Maddeler.
Mevâdd-ı müteaffine: Fenâ, pis kokulu maddeler.
Mevâhib: Mevhibeler; ihsanlar, bağışlar.
Mevâkîr: Mevkîler.
Mevâkîf: Mevkîfler; durulan yerler, duraklar.
Mevâlid-i selâse: Üç mevâlid; cemâd, nebât ve hayvan cinsinin üçüne birden verilen isimdir.
Mevâni': Mâniler; engeller.
Mevârid: Mevridler; vürûd yerleri; vârid oluş ve geliş yerleri.
Mevâsim: Mevsimler.
Mevâtîn: Mevâtınlar; menziller, duraklar; yerler.
Mevâzî': Mevzîler.
Mevdû': Tevdî olunmuş; emânet edilmiş, üstüne verilmiş.
Meveddet: Sevme, sevgi.
Mevc: Dalga.
Mevcûd, mevcûde: Var olan, vücûd bulmuş olan.
Mevfûr: Çoğalmış, çok, bol.
Mevhibe: Hibe, bağış.
Mevhûm, mevhûme: Vehm olunan; tahayyül edilen, zannedilen; hâricte hakikaten varlığı olmayan.
Mev'îza: Vaaz, öğüt.
Mevkîf: Durulacak yer; durak.
Mevlûd: Doğan, doğmuş.
Mevrid: Vürûd edilen yer; gelinen yer.
Mevsûf, mevsûfe: Vasıflanmış, sıfatlanmış.
Mevsûm: İsimlendirilmiş.
Mevt: Ölüm.
Mevt-i ıztırârî: Tabîî ölüm.
Mevt-i ihtiyârî: İrâdî ölüm; ölmeden önce

kendi irâdesiyle nefsin kötülüklerini if-nâ ederek fânî olma.
Mevtîn: Yerleşilen yer; makam, menzil, durak, mertebe, derece.
Mevzî: Vaz' etme yeri; koyma yeri.
Mevzû: Vaz' olunmuş; konulmuş; konu.
Meyelân: Meyl; eğilim, yönelme.
Meyyit: Ölü.
Meyyitü'n-nazar: Bakışı ölü; ölü bakışlı.
Mezâhib: Mezhepler.
Mezâhir: Mazharlar; zuhûr ve tecellî yerleri.
Mezâmm: Zemm etme, kötüleme; kötülen şeyler, mezmûm şeyler.
Mezbele: Süprüntülük, çöplük.
Meze: Katma, karıştırma.
Mezcûr: Zecr olunmuş, zorlanmış, yasaklanmış, eziyete mâruz kalmış.
Mezmûm, mezmûme: Zemm olunmuş; yerilmiş, kötülenmiş.
Mezmûmât: Mezmûm şeyler.
Mezrûât: Ekili şeyler; ekinler.
Me'zûn: İzinli, izin verilmiş.
Mezûr: Ziyâret edilmiş, ziyâret edilen.
Misbâh: Kandil, çıra, meş'ale.
Misdâk: Bir şeyin doğru olduğunu isbat eden şey; kriter, ölçü.
Miât: Yüzler.
Miftâh: Anahtar.
Mihekk: Mehenk, miyar, ölçek.
Mihekk-i nazar: Aklî görüş mehengi.
Mihver: Eksen.
Milket: Sâhiplik, mâlik olma; sâhip olunan mülk.
Min-ba'd: Sonradan.
Min-ciheti'l-Hak: Hak tarafından.
Mine'l-ezel ile'l-ebed: Ezelden ebede.
Min-gayr-i iltifât ve lâ-ma'rifet: İltifât ve ma'rifet olmaksızın.
Min-gayr-i müşâfaheti'l-emr: "Kün" (Ol!) emrini söylemeksizin.
Min-gayr-i siyâsetin: Siyâsete riâyet etmeksizin; gelişi güzel.
Min-gayr-i ta'yîn: Tâyin etmeksizin; belirtmeksizin.
Min-gayr-i teessür: Muteessir olmaksızın.
Min-gayr-i temsîl ve lâ-his: His ve temsîl olmaksızın.
Min-gayr-i tevakkuf: Durmaksızın, hemen.
Min gayr-i te'vîl: Te'vîl etmeksizin.
Min-haysü'l-hakika: Hakikat bakımından, hakikat itibâriyle.
Min-haysü't-taayyün: Taayyün bakımından, taayyün itibâriyle.
Min-haysü'z-zât: Zât bakımından.
Min-indillah: Allah indinden Allah katından.

Min-tarafillah: Allah tarafından.
Min-vücûhin: Vecihlerden (bir vecih).
Mirâran, mirâren: Defâlarca.
Mir'ât: Ayna.
Misâk: Sözleşme, anlaşma.
Mi'sam: Bilek, nabız yeri.
Misliyyet: Misil olma; benzer ve eş olma.
Misliyyet-i lügaviyye: Lügat mânâsı bakımından misil olma.
Mişkât: İçine lamba veya kandil koymak için yapılmış oyuk, hücre.
Mi'yâr-ı ilim: İlim ölçüsü, ölçüğü.
Mizâc: Huy, tabiat; sıhhat.
Mizân: Terâzî, tartı.
Muaccel: Tâcil edilmiş; acele olunmuş; peşin verilmiş, hemen ödenmiş.
Muâdil: Müsâvî, denk.
Muâhaze: Azarlama, çıkışma, cezalandırma.
Muahhar, muahhara: Te'hir edilmiş, geriye bırakılmış; âhirde olan, sonra olan; geri.
Muâkab: Cezalandırılmış.
Muâkabe: Cezalandırma.
Muallim: Tâlim eden; öğretmen, öğretmen.
Muâmelât: Muâmeleler.
Muâriz: Muâraza eden; karşı gelen.
Muarrâ: Ârî, çıplak, soyulmuş.
Muâşeret: Birlikte yaşama.
Muâşir: Muâşeret eden; birlikte yaşayan.
Muattal: Ta'til edilmiş; faaliyetten alakolunmuş; nefy olunmuş.
Muâvene: Yardım, destek.
Muâyene: Gözle görme; gözden geçirme.
Muayyen, muayyene: Tâyin olunmuş; belirlenmiş, belli.
Mubâhât: Mubâh olan şeyler.
Mubsarât: Görülen şeyler, görülecek şeyler.
Mubsır, mubsıra: Gösteren, gösterici.
Mubtâl: İbtâl eden; hükümsüz bırakan, bătıl kılan, bozan.
Mûcib-i melâl: Sıkıntı ve bıkkınlık gerektiren, veren.
Mûcib-i tatvîl: Sözü uzatmayı gerektiren.
Mûcid: İcâd eden; vücûda getiren, var eden.
Mûda: Tevdî edilmiş; emânet verilmiş.
Mudğa (muzğa): Bir parça et; küçük et parçası.
MUDİLL: Dalâlete sevkeden.
Mudill, mudille: Dalâlete düşüren, şaşırtan.
Mufazzal: Tafdîl olunmuş; üstün tutulmuş.
Mufiz: İfâza eden; bol bol veren; feyz veren; taşırın; çokça yayan.
Muğaddî: Besleyici, besleyen.
Muğâyeret: Gayri olma, gayrılık, başka-

lık.
Muğâyir: Aykırı olan; gayri olan.
Muğayyebât: Gayb ile ilgili şeyler; gizli, görünmez şeyler.
Muhabbetullah: Allah sevgisi.
Muhaddeb: Tümsekli, dışa doğru şişkin; dışbükey.
Muhaddes: Kendisine söz söylenen.
Muhâdese: Karşılıklı konuşma.
Muhaddid: Tahdid eden.
Muhaddis: Hadis âlimi.
Muhâdeseten: Konuşarak, söz söyleyerek.
Muhakkık: Mârifette tahkik ve tahakkuk sâhibi olan; bir şeyin hakikatini bulan; eşyanın hakikati kendisine münkeşif olan.
Muhakkıkîn: Muhakkıklar.
Muhâl: Olması mümkün olmayan; olmasi düşünülemiyen.
Muhâlelet: Dostluk.
Muhâlifin: Muhâlifler; karşı olanlar.
Muhâliyyet: Muhâl olma.
Muhalled: Dâimi kalıcı, sürekli olan.
Muharremât: Haram kılınmış şeyler.
Muharris: Hırslandıran, hırs attıran.
Muharrik: Tahrik eden, harekete geçiren, hareket veren.
Muhât: İhâta edilmiş; kuşatılmış, çevrilmiş.
Muhât: Sümük; sümüğe benzeyen yapışkanlı nesneler.
Muhâtab: Kendisine hitap olunan.
Muhâtaba: Birbirine hitap etme; söyleşme, karşılıklı konuşma.
Muhâtıb: Hitap eden; söz söyleyen.
Muhayyel: Tahayyül olunmuş.
Muhayyelât: Muhayyel olan şeyler; hayalden hâsıl olan şeyler.
Muhâzî: Birbirinin karşısında bulunan, karşı hizâda bulunan; paralel.
Muhbir: Haber veren.
Muhdes: Sonradan var edilmiş olan, yaratılmış; ihdâs edilmiş, hâdis olan.
Muhdesât: Muhdesler.
Muhdis: İhdâs eden; sonradan var eden, meydana getiren.
Muhakk: Haklı, doğru; hakkı yerine getiren.
Muhibb: Seven, sevgi besleyen, dost.
Muhît: İhâta eden; kuşatan.
Muhkem: Sağlam.
Muhlis-i battâl: Amelsiz muhlis; ameli olmayan ihlaslı kimse.
Muhtâcün-ileyh: Kendisine ihtiyac duyulan.
Muhtâr: Serbest, hür; seçilmiş, seçkin.
Muhtâran: Muhtâr olarak; irâde ile, seçerek.

Muhtass: Tahsis edilmiş; mahsus kılınmış.
Muhtasar: Kısaltılmış, ihtisar olunmuş.
Muhtelif: Farklı, değişik.
Muhtell: İhlâl edilmiş; bozulmuş, karışmış.
Muhtemil: Taşınan; ihtimal içinde bulunduran.
Muhtera': İhtirâ' olunmuş; icad edilmiş.
Muhtezir: Can çekişen; ölmek üzere olan.
MUHYİ: Hayat veren, canlandıran, diriltten.
Mu'in: Yardımcı.
MU'IZZ: İzzet veren, ikrâm eden, azîz kılan; şeref sâhibi.
Mukaddem: Takdîm edilmiş; öne geçirilmiş; önce.
Mukaddemâ: Önceden, önce, önceleri.
Mukaddemât: Mukaddemeler; ön bilgiler; "Kıyas"ta "kazıyye"nin birinci bölümü; öncüller.
Mukârenet: Yakınlık, ilişki.
Mukârin: Bitişik, yaklaşmış, berâber olan.
Mukarreb: Yakınlaştırılmış, yakın.
Mukarrebîn: Yakın olanlar.
Mukarrer: Kararlaştırılmış, kararlaşmış; anlatılmış, bildirilmiş; şüphesiz, sağlam.
Mukâtele: Savaşma, savaş.
Mukâtil-i a'dâ: Düşmanlarla savaşan, vuruşan.
Mukayyed: Kayıdlı, izâfî, itibârî; bağlı, bağlanmış; şarta bağlı, mutlak sûrette olmayıp bâzı şeylerle bağlanmış olan (Mutlak zıddı).
Mukayyid: Takyid eden; kayıd koyan, bağlayan.
Mukbil, mukbile: Gelen, gelici, yönelen; jkballi, bahtlı.
Mûkânîn: İknâ edenler; kat'i ve şübhesiz olarak bilenler.
Mukîm: İkâmet eden; yerleşen, yer eden, oturan.
Mukmir, mukmire: Mehtaph.
Muknî: İknâ edici; inandırıcı.
Muktebes: İktibas edilmiş; alınmış.
Muktesebât: Kesb olunmuş şeyler; kazanılmış şeyler.
Muktezâ: İktizâ eden; gerektirilmiş, gerek.
Muktezayât: İktizâ eden şeyler; gerekler, lâzım gelen şeyler.
Muktezi: İktizâ eden; gerektiren.
Mûmâ-ileyh: İmâ olunan; işâret edilen, adı geçen.
Munfasıl: İnfisâl eden; ayrılmış, ayrı; bitişik olmayan.
Munkalib: İnkılâb eden; dönen, değişen, başka bir kâlbâ giren.

Munkarız: İnkıraz eden; biten, tükenen, yıkılan, arkası kesilen.
Munkatı': İnkıtâ' eden; kesilen, kesilmiş; ayrılan, ayrı kalan.
Munsarîf: Geri dönen.
Muntabî': İntibâ' eden; izi, görüntüsü, şekli beliren; kalıplanmış, işlenmiş, basılmış.
Muntazam: İntizamlı, sıralanmış, tertiplenmiş, dizilmiş.
Muntazar: İntizar olunan; beklenen.
Murâd: İrâde olunan; istenen.
Murâdullah: Allah'ın murâdı, isteği.
Murâkabât: Murâkabeler; gözetme ve göz altında bulundurmalar; kendi iç âlemini gözetmeler.
Mûris: İrâs eden; getiren, veren, kazandıran; miras bırakan.
Murtabî: İrtibât eden; bağlanan, ilgili, bağlantılı.
Musaffâ: Saflaşmış; saf.
Musâhib: Musâhabe eden; birisiyle sohbet, arkadaşlıkta bulunan; arkadaş.
Musahhih: Tashih eden; düzelten, sahih ve doğru kılan.
Musallat: Hükmünü geçiren; sataşan.
Musannafât: Tasnif edilmiş şeyler; yazılmış kitaplar.
Musarrah: Tasrîh olunmuş; açıkça söylenmiş, belirtilmiş; apaçık.
Mûsıl, mûsile: İsâl eden; ulaştıran.
Musîr: İsrar eden; ısrarlı.
Musîrrâne: İsrarlı bir şekilde.
Musîb, musîbe: İsâbet eden; isâbetli, doğru.
Mustalah: İstilah olmuş; istilahlı; terim olarak konmuş.
Mutâ': kendisine itâat olunan, boyun eğilen.
Mutâ'tâ: İ'tâ olunmuş; verilmiş; kendisine atâ edilen.
Mutâd: İtiyâd edilmiş; alışılmış.
Mutahhar: Tathîr edilmiş; temizlenmiş, temiz.
Mutâlebe: Talepte bulunma; istek.
Mutâlib: Talepte bulunan; isteyen.
Mutarraz: Nakışlanmış, işlenmiş, işlemeli.
Mutasarraf, mutasarrafe: Tasarruf olunmuş; kullanılmış; idâre edilen.
Mutasarrîf: Tasarruf eden; idâre eden; kullanan.
Mutasavvife: Mutasavvıflar.
Mutavassıt: Tavassut eden; ortada olan, orta.
Mutazammın: Tazammun eden; içine alan; kefil olan; üstüne alan.
Mutazarır: Zarar gören, rahatsız olan.
Muteddün-bih: Kendisine değer verilen,

inanılan, sayılan.
Mu'tedilîn: Müteditler.
Mu'temed: Kendisine itimad edilen, güvenilen.
Mu'tenâ-bih: Kendisine itinâ edilen; kendisiyle ilgilenilen şey.
Mu'teriz: İtiraz eden; karşı gelen.
MU'TÎ: İ'tâ eden; veren, bağışta bulunan.
Mutmainn, mutmainne: İtmi'nan bulmuş; tatmîn edilmiş; şüphesi kalmamış.
Mutrib: Çalgı çalan.
Muttalî: Vâkıf olan, bilen, haberi olan.
Muttasîf: İttisâf eden; vasıflanan, sıfatlanan.
Muttasıl: İttisâl eden; bitişen; aralıksız.
Muvâfakat: Uyma, uygunluk, râzı olma.
Muvakkafât-ı ukûl: Akılların başardığı şeyler, vâkıf olduğu şeyler.
Muvakkat, muvakkate: Vakit vakit olan; geçici, süresiz; iğreti.
Muvâzabat: Meşgul olma, bir işle dâimî uğraşma.
Muvâzene: Tartma, tartılma; denk olma, denklik; denge.
Muvazzaf: Vazifelendirilmiş, vazifeli.
Muzâf: İzâfe olunmuş; âit kılınmış; izâfet yapılmış; bağli, alâkalı; katılmış, eklenmiş.
Muzâhât: Müşâbehet; benzeme.
Muzâhî: Müşâbih; benzeyen, benzer.
Muzhîr: Izhar eden; zuhûra çıkaran, meydana çıkaran, gösteren, zâhir kılan.
Muzîr: Zararlı.
Muzlim, muzlime: Zulmetli, karanlık.
Muzmahill: Çökmüş, yıkılmış; yok olmuş.
Muztarr: ...zorunda kalan; zorlanmış, çaresiz kalmış.
Muztarran: Muztar olarak; çâresiz olarak.
Mübâderet: Bir işe girişme, bir işe girişmekte acele etme.
Mubâlat: Aldırış etme, kaygılanma, endişe, sıkıntı.
Mübâşeret: Bizzat bir işe girişme, başlama.
Mübâşir olmak: Mübâşeret etmek; bizzat teşebbüs etmek, girişmek.
Mübâyaa: Bîatlaşma; bîat etme; satın alma.
Mübdi': İbdâ' eden; icâd eden, benzersiz, ve güzel sûrette vücûda getiren.
Mübeddel: Tebdil olunmuş; değiştirilmiş.
Mübeddil: Değiştiren, tebdil eden.
Müberra: Berî kılınmış, temiz kılınmış; münezzeh, pâk.
Mübeşsirât: Mübeşsireler; sâdık rû'yâlar.
Mübîn: Beyân eden, ayıran, açıklayan; açık, apaçık.

Mübrem: Kaçınılmaz, önlenemez; vaz ge-
çilemez.
Mübşer: Sevinen; müjdelenen.
Mübtde'ât: Mübteda'lar; ibdâ' edilen şey-
ler; yaratılmış şeyler.
Mübtedi: Yeni başlayan; tasavvuf yoluna
yeni girmiş olan.
Mübtelâ: Düşkün, tutkun; "belâ"ya mâruz
kalan.
Mübteni: İbtinâ edilen; binâ olunan, ku-
rulan, yapılan.
Mücâlese, mücâleset: Birlikte oturma,
berâber bulunma.
Mücâlis: Aynı mecliste birlikte oturan,
meclis arkadaşı.
Mücânîs: Aynı cinsten olan.
Mücâveret: Mücâvir olma; komşuluk.
Mücâvir: Civarda bulunan; komşu.
Mücâzât: Karşılık verme; cezâ verme.
Mücellâ: Cilâlanmış, cilâh, parlak, parla-
tılmış.
Mücerred, mücerrede: Tecrit edilmiş;
soyulmuş, karışık olmayan; soyut.
Mücmel, mücmele: İcmâl olunmuş; toptu,
toplucu.
Mücmelen: Topluca, toplu olarak, toptan.
Mücîb: İcâbet eden; cevap veren, isteğe
karşılık veren.
Mücidd: Çalışıp sebat eden, ciddî olan,
çok gayret gösteren.
Müctehidîn: Müctehidler.
Müctemî: Cem' olmuş; toplanmış.
Müctemî'an: Toplu olarak, bir arada, be-
râber olarak.
Müdbir, müdbire: İdbâr eden; sırtını çe-
virip dönen, giden; tâlihsiz.
Müddehare: Hor ve hakîr kılınmış, alçal-
tılmış.
Müddeî: İddiâ eden; dâvâcı.
Müdebbir: Tedbir eden; idâre eden, çekip
çeviren, yöneten.
Müdiîlîn: Nazlananlar.
Müdre: İdrâk olunan, olunmuş.
Müeccel: Te'cil edilmiş; sonraya bırakıl-
mış.
Müeddeb: Edebli.
Müeddî: Sebep olan, doğuran, meydana
getiren.
Müekked: Te'kid olunmuş; sağlamlaştırıl-
mış.
Müekkid: Te'kid eden; sağlamlaştıran.
Müessir: Te'sir eden; etkileyen.
Müeyyed: Te'yîd edilmiş; desteklenmiş.
Müfâd: Mânâ, kavram, ifâde edilen şey.
Müferrik, müferrika: Tefrik eden; ayı-
ran, "tefrika"ya düşüren.
Müferrit: Tefrit eden; gereğinden az yapa-
rak kusur eden.
Müfid, müfide: İfâde eden, mânâh; fay-

dah.
Müfred: Tek kılınmış, tek; yalnız; birleşik
olmayan; tekil; terim.
Müfredât: Müfredler; birleşik olmayan
basit şeyler, tekler.
Müfsid: İfsâd eden; bozan.
Müfsidât: Müfsidler.
Müftekir: İhtiyaç duyan; fakir, muhtaç.
Müheymin: Gözeten, koruyan.
Müheyyem, müheyyeme: Hayrete gark
olmuş, şaşkın.
Mühimmât: Mühim şeyler; lüzumlu şey-
ler, lüzum duyulan şeyler.
Mühlik: Helâk eden; helâke sürükleyen.
Mühtedîn: Hidâyete ermişler.
Mühtezz: İhtizâz eden; titreşen, şişen.
Mükâleme: Konuşma.
Mükâşefât: Mükâşefeler.
Mükemmil: Tekmil eden; kemâle erdiren.
Mükerrem: Tekrim edilmiş; hürmet ve
ta'zime erişmiş; muhterem.
Mukevvin: Tekvin eden; olduran, meyda-
na getiren.
Mukeyyifât: Keyif verici şeyler; sarhoşluk
verici şeyler.
Mukezzib: Tekzib eden; yalanlayan.
Mükteseb: Çalışmakla kazanılmış.
Mülâhaza: İyice düşünme; inceleme, göz
önünde bulundurma.
Mülâhazât-ı ağıâr: Ağıârı, Allah'tan
başka şeyleri düşünme, göz önünde bu-
lundurma, dikkate almalar.
Mulahham: Etli, şişman.
Mülâzim: Sarılan, tutunan, yapışan.
Mülevves, mülevvese: Telvîs edilmiş;
kirlenilmiş, pis.
Mülhak: İlhak edilmiş; katılmış, birleşti-
rilmiş, eklenmiş.
Mülûk: Melikler; hükümdarlar.
Mümâil: Meyilli.
Mümârese: Alışma; alışma için yapılan
çalışma; ekzersiz.
Mümâs: Temâs eden; dokunan, değen, ili-
şen.
Mümâleset: Benzeme, benzeyiş.
Mümid, mümidde: İmdâd eden; yardım
eden.
Mü'minîn: Mü'minler.
MÜMÎT: Öldüren; mahlûkâta ölümlü tak-
dir edip bu hükmünü uygulayan.
Mümkin: Yokluğu ve varlığı zarûrî olmay-
an; varlığı ve yokluğu düşünülebilen.
Mümtâz: Ayrı tutulmuş, ayrılmış; seçil-
miş, seçkin.
Mümtedd: Uzayan, yayılan.
Mümteni: Olması mümkün olmayan; ola-
bilmesi düşünülemiyen; muhâl.
Mümtezic, mümtzeice: İmtizâc eden; ka-
rışan, uyuşan, kaynaşan, karışık.

Münâdâ: Kendisine nidâ olunan; seslenilen.
Münâdî: Nidâ eden; seslenen; dellâl; müezzîn.
Mün'adim: İn'idâm eden; yok olan, yok.
Münâfi: Nefy edici; zıt, aykırı, muğâyir.
Mün'akis: Akseden.
Mün'atıf: Atf edilen; yönelen, yönelmiş.
Münâzaa: Çekişme, ağız kavgası.
Münâzi: Münâzaa eden; kavgâ eden, çekişen.
Münbais: İnbiâs eden; ileri gelen, doğan.
Münbasıt, münbasita: Açılan, yayılan; geniş, açık.
Müncelî: Parlıyan, parlak; meydanda olan, âşikâr.
Müncemid, müncemide: İncimâd eden; donmuş, donuk.
Müncemidü'l-kalb: Kalbi donmuş olan.
Müncer: Çekilmiş; bir tarafa sürüklenen; varıp sona eren, neticelenen.
Mündemic: İçinde bulunan, içinde yerleşmiş olan, diğerinde gizlenen.
Münderic: Dere olunmuş; içinde yer alan.
Mündericât: İçindekiler.
Münderis: Eseri, izi kalmamış.
Münebbih: Tenbih olunmuş; uyarılmış.
Müneffiz: Tenfiz eden; nâfiz kılan, hükümünü icrâ eden.
Münekkid: Tenkitçi.
Münevver: Tenvir edilmiş; aydınlatılmış.
Münevverü'l-fikr: Aydın fikirli.
Münfail, münfaile: Bir fiili kabul eden; bir fiilden etkilenen; passif.
Münfehi: Yayılan, taşan, genişleyen.
Münfekk: İnfikâk eden; ayrılmış, ayrılan, ayrı.
Münferid: İnfirâd eden; tek, ayrı olan; kendi başına.
Münfesid: Fesâda uğrayan, bozulan.
Münhafız: Hifz olunan; korunan, korunmuş.
Münharık: Hark edilen; yırtılan, parçalan, bozulan; tabîi olan şeylerin dışına çıkan, olağan üstü olan.
Münhemik: İnhimâk eden; bir işin üstüne çok düşen, bir şeye düşkün olan.
Münhezim: Hezîmete, bozguna uğrayan.
Münîf, münife: Yüksek, ulu, büyük.
MÜN'İM: İn'âm eden; nîmet veren.
Münkâd: İnkıyâd eden; boyun eğen, itâat eden.
Münkâtî: İnkıtâ eden; kesilen, kesilmiş.
Münker: İnkâr olunan; reddolunan, beğenilmeyen, hoş görülmeven.
Münkerât: Münker olan şeyler; şeriat bakımından yapılması hoş görülmeven şeyler.
Münkeşif: İnkışâf eden; keşf olunan, aç-

lan; görülen.
Münkirin: Münkirler; inkâr edenler.
Münsarif, munsarif: Geri dönen.
Münselib: Selb olunan; yok edilen, kaldırılan.
Münşerih: Açılan, açılmış; sıkıntıdan kurtulan, sıkılmayan.
Müntafi: Sönmüş, sönen, sönük.
MÜNTAKIM: İntikam alan; cezâyâ çarptırmaya gücü yeten.
Müntakış: Nakş olunan.
Müntefi: Nefy olunan; yok edilen.
Müntefî: İntifâ' eden; faydalanan.
Müntehâ: Son bulmuş; varılabilen en uzak yer, son, uç.
Müntehab: Seçilmiş, seçkin.
Münteshir, münteshire: İntişâr eden; yayılan, açılan.
Müntezeh: Tenezzüh yeri; gezinti yeri.
Münzecir: Zorla boyun eğip yapan, itâat eden.
Münzel, münzele: İnzâl olunmuş; indirilmiş.
Mürâî-i âmil: Riyâkâr olarak amel işleyen.
Mürebbâ: Terbiye olunmuş; terbiye görmüş.
Müreккеb: Terkîb edilmiş; bir veya daha fazla şeylerin birleştirilmesinden meydana gelmiş; birleşik.
Müreккеbât: Müreккеb şeyler.
Müreккеbât-ı fahmiyye: Karbonik birleşikler.
Mürîd: İrâde eden; dileyen, isteyen.
Mürîdân: Mürîdler.
Mürsel: İrsâl olunmuş; gönderilmiş; resûl.
Mürselün-ileyh: Kendisine peygamber gönderilen.
Mürsil: İrsâl eden; gönderen; peygamber gönderen; elçi gönderen.
Mürtabıt, murtabıt: İrtibât eden; bağlanan, ilgili, bağlantılı.
Mürtakım: İrtikâm olunan; yazılmış, yazılan, çizilmiş.
Mürtefi: Ref olunan; yükseltilen, ulaştırılan, yüksek olan; kalkan, ortadan kaldırılan.
Mürtekib: İrtikâb eden; kötü bir işi işleyen.
Mürûr, murûr: Geçme, geçiş.
Mürûr-ı zaman: Zamânın geçmesi.
Müsâb: Sevap kazanmış, sevâba nâil olmuş.
Müsahhar: Teshîr olunmuş; boyun eğmiş, itâat altına girmiş; âmâde.
Müsâraat, müsâreat: Sür'at ve acele etme; hemen girişme, teşebbüs etme.
Müsâvâten: Müsâvî, eşit olarak.
Müseccer, müseccere: Doldurulmuş,

- taşırılmış; ateşi artırılmış.
Müsedded: Doğru yola sevk edilmiş; öntü tıkanmış.
Müseddid: Doğru yola sevkeden; devlet işlerinde vazifeli me'mur; doğrultan, tıkayan, sedd yapan.
Müsellah: Silahlı.
Müsellem, müselleme: Teslîm olunmuş; herkesçe kabul olunmuş.
Müselles: Üçlenmiş; üçlü, üçgen.
Müsellesât: Üçgenler, üçlüler; trigonometri.
Müsemma: İsimlendirilmiş, isimlenmiş.
Müsemmeyât: Müsemmalar; isimlendirilenler.
Müsevvâ: Tesviye edilmiş; düzeltilip son şekli verilmiş; düzgün hâle konmuş.
Müsinn: Yaşlı.
Müslimîn: Müslümanlar.
Müsmî: İştiren, dinleten.
Müsmir: Semere veren; meyveli; faydalı, nectice veren.
Müstağfir: İstigfâr eden.
Müstağrak: Gark olmuş; dalmış, batmış, bogulmuş.
Müstahil: Olması mümkün olmayan; muhâl, imkânsız; boş, saçma.
Müstahkem: Sağlamlaştırılmış; sağlam.
Müstahlef: Halife kılınmış.
Müstahlif: Yerine halife koyan.
Müstahrec: İstihrac edilmiş; çıkarılmış.
Müstahsenât: Beğenilen, güzel görülen şeyler.
Müsta'idd: İsti'dadlı, kabiliyeti olan.
Müstakarr, müstekarr: Karar bulmuş, yerleşmiş; karar edilen yer, karargâh.
Müstakill, müstakille: İstiklâlî olan; bağımsız; serbest, kendi başına olan, ayrı.
Müstakzerât: Defi hâcet yoluyla vücuttan dışarı atılan şeyler.
Müsta'li: İsti'lâ eden; yükselen, üstün gelen.
Müsta'mel: Kullanılmış.
Müstashib: Berâber bulunan, birlikte olan; arkadaşlık eden.
Müstatîl: Dikdörtgen; uzayan, uzun.
Müste'ân: Kendisinden yardım istenen, yardım beklenen.
Müsteb'ad: İstib'ad edilen; uzak görülen, olacağı sanılmayan.
Müsteâr: Âriyet olan; ödünç olan; iğreti; takma.
Müstebân: Meydanda, açık, âşikâr; açık olarak anlaşılan.
Müstebid: İstibdâd eden; hükmü ve idaresi altında olanlara söz hakkı ve hareket serbestliği vermeyen.
Müstedîr: Dâire şeklinde olan, dâirevî.
Müstefâd: Anlaşılan, anlaşılmış.
Müstehâsât: Müstehâseler; fosiller.
Müstehle: Helâk olmuş; yok olmuş.
Müstekarr, müstakarr: İstikrar bulan; karar bulan, yerleşmiş; karar edilen yer, karargâh.
Müstekmil: İstikmâl eden; ikmâl eden, kemâle erdiren; tamamlayan, bitiren.
Müstemi': İştiren, dinleyen.
Müstemir: Sürekli, devamlı; istimrâr eden, devâm eden.
Müstenbat: İstinbât olunmuş; çıkarılmış, çıkararak meydana çıkarılmış.
Müstened: Kendisine istinâd edilen; dayanan, dayanak.
Müstenedün-ileyh: Kendisine dayanan.
Müstenfir, müstenfire: Ürken, ürküp kaçan; mücadeleye dâvet eden.
Müstenid: İstinâd eden; dayanan.
Müsteniden: İstinâd ederek, dayanarak.
Müstersid: İrşat edilmek isteyen.
Müstetir: İstîâr eden; örtünen, gizli olan.
Müstevâ: İstivâ edilmiş; kaplanmış, örtülmüş, kuşatılmış.
Müstevfâ: Kâfi derecede olan, yeteri kadar, tam, mükemmel olan.
Müstevfir: Borcunu, başkasının hakkını tamâmen ödeyen.
Müstevî: İstivâ eden; kaplayan, örtün, kuşatan.
Müstevli: İstîlâ eden; ele geçiren, yayılan, her tarafı kaplayan; salgın.
Müşâbehet: Benzerlik.
Müşâbih: Benzeyen, benzer.
Müşâfehe: Yüz yüze konuşma, karşı karşıya konuşma; "Kün" (Ol!) emrini söyleme.
Müşâhed: Müşâhede edilmiş; görülen.
Müşârik: Ortak.
Müşerref: Şereflendirilmiş; şerefli.
Müşevves: Karışık, karışmış; içi karışmış, içi altüst olmuş; düzensiz.
Müş'ir: İş'âr eden; haber veren, bildiren; hissettiren.
Müşrif: Yükselen, çıkan; etrafı görececek şekilde yüksekte olan.
Müştâk: Şiddetli arzû duyan, isteyen; iştîyâk çeken, özleyen.
Müştak: İştikâk eden; türemiş.
Müşteğl: İştigâl eden; meşgul olan.
Müşteheyât: İştah çeken, nefsi cezbeden lezzetli şeyler.
Müştemil: Şümûlüne alan; ihtivâ eden, içine alan.
Müştemilât, müstemelâr: Bir şeyin şâmil olduğu, içine aldığı şeyler.
Müşteri: Jüpiter gezegeni.
Mütâbaat, mütâbeat: İttibâ' etme; tâbî olma, uyma.

Müteaddid, müteaddide: Taaddüd eden; çoğalan, çok, birçok.
Müteaffin: Taaffün eden; fenâ kokan, pis kokulu.
Müteahhirin: Sonra gelenler, sonrakiler.
Müteattış: Susamış, susuz.
Müteayyin, müteayyine: Taayyün eden; zâhir olan, meydana çıkan, belirlilik kazanan.
Müteazzeb: Azap çeken; azâba düşen; sıkıntı çeken.
Müteazzir: Güç, zor.
Mütebahhir: Çok bilgili, engin bilgisi olan.
Mütecillâ-leh: Kendisine tecelli olunan.
Müteeddib: Edeblenen, edepli.
Müteellim: Elem duyan, elemli.
Müteezzi: Eziyet çeken; sıkılan, incinen.
Mütefattın: Tafattun eden; anlayan, kavrayan, zeki.
Mütefâvit, mütefâvite: Birbirinden farklı, çeşitli olan.
Mütefâzıl: Birbirine nisbetle daha fâzıl, üstün olan.
Mütefelsif: Filozofluk taslayan.
Müteferrik, müteferrika: Ayrı ayrı, ayrılmış; dağınık.
Müteferresün-fih: Anlaşılmak, idrâk etmek istenen şey.
Müteferrişin: İnceden inceye anlayıp idrâk edenler.
Mütegaddi: Tegaddî eden; gıdâlanan, gıdâ alan.
Müteğayyir: Tağayyür eden; değişen.
Müteğayyiru'r-rih: Kokusu tağayyür eden; kokusu değişip bozulmuş.
Mütehakkık: Tahakkuk eden; gerçek olan, gerçekleşen.
Mütehakkim: Tahakküm eden; hükmünü geçiren.
Mütehalli: Tahallî eden; süslenen.
Mütehallil: (Hall'den): Tahallül eden; hülûl eden, giren.
Mütehallil: (Hale'den): Tahallül eden; araya giren, nüfûz eden.
Mütehammilât: İhtimâl olan şeyler; ihtimâl verilebilecek şeyler; taşınan şeyler.
Müteharrik: Hareket eden; hareketli.
Mütehayyile: Hayal kurma (gücü); vehme tâbî olan düşünce gücü.
Mütehayyir: Hayrete kalan, şaşırın.
Mütehayyiz: Tahayyüz eden; mekân işgal eden, yer tutan.
Mütekâbil: Karşısında olan; karşılıklı olan.
Mütekaddim: Tekaddüm eden; önce gelen, geçen.
Mütekaddimîn: Öncekiler; eskiler.

Mütekebbirâne: Kibirlenerek, kibirli bir şekilde.
Mütekellim: Konuşan, söyleyen; kelâmcı.
Mütekevvin: Tekevvin eden; var olan, olan, oluşan.
Mütelâşi: Lâ-şey olan; yok olan, mahv olan.
Mütelevvin: Renkten renge giren, renk renk olan, renkli.
Mütelezziz: Telezüz eden; lezzet bulan, tad alan.
Mütemekkin: Temekkün eden; mekân tutan, mekânlanan, bir mekâna yerleşen; temkin sâhibi.
Mütemekkinin-i ekâbir: Temkin ehli büyük zatlar.
Mütemenni: Temennî eden.
Mütemessil: Temessül eden; başka bir sûret ve şekle giren; cisimlenen, cisimlenip görünen.
Mütemmim: Tamamlayan, bitiren.
Mütemeyyiz, mütemeyyize: Temeyyüz eden; farklılaşan, farklı.
Mütenâ'im: Tena'üm eden; nîmetlenen, nîmet elde eden.
Mütenâkız: Birbirini nakz edici; çelişen, çelişkili.
Mütenâvil: Tenâvül eden; yiyen.
Mütenebbih: İntibâh eden; uyanan, aklını başına alan.
Müteeffizân: Müteeffizler; nüfuzlu, sözü geçen kimseler.
Mütenevvi, mütenevvi'a: Çeşit çeşit olan.
Müterâkim: Terâküm eden; biriken, toplanan.
Mütercem: Tercüme edilmiş; ifade edilmiş, dile getirilmiş.
Mütercim: Tercüme eden; bir mânâyı dile getiren.
Mütereddid: Tereddüd eden; iki şey arasında gidip gelen, kararsız.
Müterettib: Terettüb eden; üstüne düşen, gereken.
Mütesaddi: Tasaddî eden; bir işe girişen, teşebbüs eden.
Müteselsil, müteselsile: Zincirleme giden, peşpeşe olan.
Müteselsilen: Zincirleme olarak, birbiri peşi sıra.
Müteşebbih: Teşebbüh eden; benzeyen, andran.
Müteşebbis: Teşebbüs eden; yapışan, ilişen; bir işe girişen.
Mütetâbi: Birbiri ardınca gelen, peşpeşe.
Mütevâğğıl: Tevaggul eden; meşgul olan, uğraşan.
Mütevâlî, mütevâliyye: Tevâlî eden; peşpeşe gelen, birbiri ardınca gelen.

Mütevârî: Gizlenen, saklanan, gizli.
Mütevâris: Tevâris eden; kendisine mîras kalan, mîras olarak geçen.
Mütevâziâne: Mütevâzî bir şekilde.
Müteveddid: Muhabbet gösteren, dostluk beşleyen.
Mütevelli: Bir işi üzerine alan, bir işin idâresi kendisine verilen, yönetici; müteveccih, yüzünü çeviren.
Mütevellid: Tevellüd eden; doğan, meydana gelen; ileri gelen.
Mütevessil: Tevessül eden; sarılan, baş vuran, yapışan.
Mütevessimin: Anlayıp kavrayanlar.
Müteyakkız: Teyakkuz eden; uyanık olan, dâimâ tetikte duran, uyanık.
Mütezebzip: Kararsız.
Mütezevvik: Zevkini tadan, zevklenen, tadını tadan; bizzat tecrübe edip bilen.
Müttakî: Çekinen, sakınan; takvâ sâhibi.
Müttehem: İttihâm edien; töhmet altında bırakılan; suçlanan.
Müttehid: İttihâd etmiş; birleşmiş, bir olmuş.
Müttehiden: İttihâd etmiş olarak; birleşmiş olarak, birlikte.
Müttesi', müttesi'a: İttisâ' eden; genişleyen, geniş.
Müttezih: İttizâh eden; izah eden, açıklayan, açık hâle getiren.
Müvâneset: Ünsiyet peydâ etme; berâber yaşama.
Müvekkel: Tevki edilmemiş; vekil kılınmış.
Müvelledât: Tevlid edilmiş şeyler; cemad, nebat, hayvan ve insanın hepsine verilen isim.
Müvelledât-ı erbaa: Dört müvelledât.
Müvellidü'l-humûza: Oksijen.
Müvellidü'l-mâ: Hidrojen.
Müzâhame: Zahmet verme; aykırı olma.
Müzâhim: Zahmet veren; aykırı olan, karşı gelen.
Müzahrefât: Süprüntüler, pislikler.
Müzeyyen: Tezyîn edilmiş; süslenmiş, süslü.
Müzekkâ: Tezkiye kılınmış; temizlenmiş, pâk.
MÜZİLL: Zillate düşüren, zelil kılan, hor ve hakîr kılan.
Müznib: Günahkâr.

N
Nâ-bâliğ: Bülûğ yaşına gmemiş, bülûğa ermemiş.
Nâ-becâ: Yersiz, yerinde değil.
Nâdim: Pişman olan, netîmet duyan.
Nâdirü'l-vücûd: Varlığı nâdir olan.
Nâfi', nâfi'a: Faydalı.
NÂFİ': Hayır ve fayda verici şeyleri yara-

tan; fayda ve menfaat veren.
Nâfizü'l-basîra: Basîreti nâfiz, nüfûz edici olan.
Nâfûh, yâfûh: Bingıldak.
Nahif: Çelimsiz, zayıf.
Nâib: Vekil; birinin yerine geçen.
Nâiliyyet: Nâil olma; erişme, ele geçirme.
Nâim: Uyuyan.
Na'im: Nîmet, cennet.
Nakâis, nakâyıs: Kusurlar, eksiklikler, ayıplar.
Nâkid: Bir şeyin iyisini kötüsünden ayıran; tenkit eden.
Nâkis, nâkisa: Noksan olan, azalan, noksanlaşan; kusurlu.
Nâkısâtü'l-akl: Akıl noksan, akıl kıt, anlayışı kıt.
Nakiz: Nakz eden; zıt, karşı.
Naks: Noksan olma, azalma.
Nakz: Bozma, kırma; bir sözleşmeyi bozma; gelişme.
Nakz-ı sıyâm: Oruç bozma.
Nakz-ı vuzû': Abdesti bozma.
Na'leyn: Bir çift nalın; bir çift ayakkabı.
Namat, namt: Yol; yatak yüzü; çeşit, sergi; şekil, tarz, usul, üslup; topluluk, hizb, parti.
Nâmî: Nümüvlenen; büyüyen, yetişen, yerden biten.
Nâr: Ateş; cehennem.
Nâs: İnsanlar, halk.
Nasâyih, nasâih: Nasihatlar.
Nasb: Tâyin etme, dikme.
Nasb-ı nigâh: Bakışını dikme; dikkatle bakma.
Nâsib: Nasihat eden; samîmî, sâf, ihlâş olan.
Nâsiye: Ahn.
Nass-ı katî': Kesin, kat'i nass.
Nâşi: Neş'et eden; ...den ileri gelen; dolayı, ötürü.
Na't: Sifat, nitelik.
Nazar: Bakma, bakış, görüş; düşünme, düşünce.
Nazar-ı fikrî: Akılla elde edilen fikrî görüş.
Nazar-ı ulâ mehâfeti: İlk bakışın (harâma rast gelmesi) korkusu.
Nazarî: Nazarla ilgili; aklî, teorik.
Nâzir: Nazar eden; bakan.
Nazîr: Benzer, misil, eş.
Nebâtât: Nebatlar; bitkiler.
Necâset: Pislik, pis olma.
Necât: Kurtulma, kurtuluş.
Necdet: Şecâat, cesâret, yigîtlilik.
Neces: Pislik.
Necm: Yıldız.
Nedem: Pişmanlık.
Nef': Menfaat, fayda.

Nefâset: Nefislik, nefis olma; kıymetlilik.
Nefh: Üfleme, üfürme.
Nefî'lendirmek: Faydalandırmak.
Nefis, nefise: Hoşa giden, beğenilen, güzel.
Nefs-i ...: Kendisi, bizzat.
Nefs-i nâtika: Rûh-i insânî, insânî rûh.
Nefs-i seb'iyye: Yırtıcı, parlayıcı, kahredici nefis.
Nefs, nefes (se harfi ile): Üfürme, üfleme, nefes etme.
Nefs-i rûhî: Ruhî olan üfürme.
Nefy: Sürme, uzaklaştırma; isbâtın zıddı, negatif (olumsuz) hâle getirme, yok etme.
Neğamât: Nağmeler.
Nehâr: Gündüz.
Nehy: Nehy etme; yasaklama.
Nekâl: Azap, işkence.
Nemâ: Artma, çoğalma; büyüme, gelişme.
Nesak: Tarz, şekil, üslup, yol.
Nesh: Hükümsüz bırakma, hükümünü kaldırma; bozma.
Neşât: Sevinç, neşe, şenlik; canlılık, şevk.
Neşe, neşet: Hâdis olma, meydana gelme, var olma, vücûda gelme.
Neşe-i nefsâniyye: Nefsânî neşe; nef-sânî yaratılış.
Neşe-i rûhâniyye: Rûhânî neşe; rûhânî yaratılış.
Neşv ü nemâ: Yetişip büyüme, sürüp çıkma, gelişme.
Netâyic: Neticeler.
Neüzü billah: Allâh'a sığınırız.
Nevâdir: Nâdir şeyler; az bulunan şeyler.
Nevâfil: Nâfileler; ziyâde ibâdetler.
Nevâhî: Nehiyler; nehy edilen şeyler.
Nevâkıs: Noksanlar, eksikler, kusurlar.
Nevbet: Nöbet.
Nevm: Uyku.
Nevm-i sübâtî: Kış uykusu.
Nevmîd: Ümitsiz, ümidini kaybetmiş.
Nevmîdî: Ümitsizlik.
Neyl: Nâil olma, erişme.
Neyyir: Nurlu, parlak, ışıklı; güneş.
Neyyirât: Işıklı cisimler; güneş ve ay; eski kimyâda: Bakır ve gümüş.
Nezâret: Bakma, bakış, etrâfî seyretme; seyirlik olma.
Nezd: Yan, taraf, kat.
Nezîh: Pak, temiz.
Nezîr: Uyarıcı; peygamber.
Nısf: Yarı, yarım.
Nısf-ı kutr: Yarı çap.
Niam: Nîmetler.
Nidâ: Bağırma, seslenme.
Nifâs: Doğumdan sonraki lohusalık hâli.
Nikâb: Örtü, perde.
Nikam: Nikmetler; şiddetli ezâlar; beîâlar,

intikamlar.
Nim: Yarı.
Nisâ: Kadınlar.
Nisbet: Mensup olma; kıyaslama, ölçü, bağlılık, ilgi; oran.
Nisbet-i kevnîyye-i muhammediyye: Hz. Muhammed'in cismânî varlığı ile ilgili nisbet, mensûbiyet.
Niseb: Nisbetler.
Nisvân: Kadınlar.
Nisvân-ı ecnebiyye: Yabancı kadınlar.
Niyyât: Niyetler.
Nizâ': Münâzaa; çekişme, kavga, münâkaşa.
Noksânî: Noksanlık; kusur, azalma.
Noksânî-i ziyâ: Işığın noksanlaşması.
Nuhâs: Bakır.
Nukabâ: Nakîbler; reisler, vekiller.
Nukûş: Nakışlar.
Nûr: Bütün varlıkları nurlandıran; bütün varlıkların nûru olan; nûr veren.
Nûr-bahş: Nur verici.
Nush: Nasihat etme, öğüt; samîmî, saf, ihlâş olma.
Nusret: Yardım.
Nusûs: Nasslar.
Nutk: Söz söyleme, söz, söz söyleme gücü.
Nuût: Nâ'tler; sıfatlar, vasıflar, nitelikler.
Nücûm: Necmler; yıldızlar.
Nüfûs: Nefsler.
Nüfûs-ı müterakkiyye: Terakkî eden, ilerlemiş, yükselmiş nefisler.
Nümûvv: Yetişme, büyüme, gelişme, bitme.
Nüşa: Yazılı şey, yazılı bir şeyden çıkarılan sûret, kopye.
Nüşateyn: İki nüşa.
Nüzehât: Nüzhetler; gezip eğlenmeler; ferahlıklar.
Nüzûl: Nâzil olma; inme.

Ö
Ömür-güzâr: Ömür geçiren.

P
Pây: Ayak.
Pâyân: Nihâyet, son, kenar, uç.
Pend: Nasihat, öğüt.
Pergâr: Pergel.
Pervâz etmek: Uçmak.
Peyderpey: Birbirinin ardı sıra; yavaş yavaş.
Peyk: Uydu.
Pezîr: Kabul eden, kabul edebilir; bulan, kazanan.
Pindâr: Böbürlenme.
Pîrân: Pirlar.
Pûd: Dokumada enlemesine atılan atkı, iplik; argaç; **Târ ve pûd:** Arış ve argaç.

Pür-taksîr: Çok kusurlu, kusur dolu.

R

(ra): "Radiyallâhu anh": Allah ondan râzı olsun.

Rabbü'l-erbâb: Rablerin Rabb'i.

Rabbü'n-nâs: Nâsın Rabb'i.

Râbî': Dördüncü.

Râbian: Dördüncü olarak.

Rabt: Bağlama, bağlanma.

Râcih, râciha: Üstün, önce gelen, makbûl olan.

Râdde: Mertebe, derece.

Ra'de: Titreme, titreyiş.

Rağbet: İstek, arzû; beğenme.

Rağbeten: Arzû ederek, dileyerek.

Râğib: Rağbet eden; isteyen, imrenen.

Râh: Yol.

Râh-ı savâb: Doğru yol, doğruluk yolu.

(Râhimehullah): Allah ona rahmet etsin!

Rahm: Merhamet; esirgeme, acıma.

Rahm-i mâder: Ana rahmi.

Rahmet-i rahîmiyye: Rahîm ismi ile ilgili olan rahmet.

Rahmet-i rahmâniyye: Rahmân ismi ile ilgili olan rahmet.

Rahmet-i sağîr: Küçüğe merhamet etme.

Râî: Gören.

Râî: Gözeten; çoban, güden.

Raiyye, raiyyet: Sürü; hükümdârın idâresi altında bulunan halk.

Râkım: Rakm eden; işaretleyen, yazan.

Râkib: Binen, binici.

Rakik: Köle, kul.

Rakik, rakika: İnce.

Rakk-ı menşûr: Neşr olunmuş sahîfe.

Rakm: Yazı, işaret; yazma.

Râm olmak: Boyun eğmek, teslim olup emrine itâat etmek.

Rân: Mâsiyetleri işlemekten dolayı kalbe gelen perde, kararırma.

(r. anhá): "Radiyallâhu anhâ": Allah ondan (kadın) râzı olsun!

(r. anhüm): "Radiyallâhu anhüm": Allah onlardan râzı olsun!

(r. anhümâ): "Radiyallâhu anhümâ": Allah o ikisinden râzı olsun!

Rasad: Gözetme, bekleme; gözleme, ölçme.

Rasâs: Kurşun.

Râtıb: Rutûbetli; yaş.

Ratk: Yırtık ve yarık şeyi yapıştırma.

Ravâih, ravâiyih: Kokular.

Râyât: Râyetler; bayraklar, sancaklar.

Râziyye, râzî: Râzı olan; hoşnut olan.

Reâyâ: Raiyyeler; bir hükümdârın idâresi altında bulunan halk; bütün halk, vatandaşlar.

Recâ: Ümit; niyâz, temennî.

Recfe: Sallanma, sarsılma; gürüldeme, sarsılmadan ileri gelen ses.

Redd: Geri döndürme, önleme.

Redî, redie: Kötü, fenâ, bayağı, alçak.

Ref': Yüceltme, yükseltme; yukarı kaldırma, ulaştırma; hükümsüz bırakma, kaldırma.

Ref'-i isneyniyyet: İkiliği ortadan kaldırma.

Refet: Merhamet, acıma.

Refî', refî'a: Yüksek, yüce.

Refik: Arkadaş; refâkat eden.

Rehâ: Kurtulma, kurtuluş.

Reh-nümâ: Yol gösterici.

Rehzen: Yol kesen, yol kesici.

Reis: Başkan.

Remy: Atma.

Remz: İşâret, işâretle anlatma; gizli ve kapalı söyleme, imâ; sembol.

Renc: Zahmet, eziyet, sıkıntı.

Reyn: İşlenen bir günahıtan dolayı kalbe gelen örtü, kir, pas.

Re's: Baş.

Re's-i bu'd: Uzaklığın başı, başlangıcı, esas sebebi.

Reseb: Tortu.

Resûl-i mersûl: Gönderilmiş elçi; gönderilen resul.

Reşâdet: Doğru yolu bulma, hak yolda yürüme.

Reşid: Doğru yolu tutan; iyi hareket eden; ergin.

Revâbit: Râbitalar; bağlar, münâsobetler; sırlar, düzenler.

Reviş: Giriş, yürüyüş; tarz, üslup, yol.

Revs: Fıskı; pislik.

Reyb: Şekk, şüphe.

Re'yü'l-ayn: Cözün görüşü.

Reyy: Kanıncaya kadar içme.

Rezele-i nâkisa: Kötü ahlâk, kötü huy ve vasıflar.

REZZÂK: Bol bol rızık veren.

Rıdvânullâhi aleyhim: Allâh'ın rızası onların üzerine olsun!

Rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn: Allâh'ın rızası onların hepsi üzerine olsun!

Rikk: Kölelik, kulluk; boyunduruk.

Rızvânullâhi aleyhim: Allâh'ın rızasının onların üzerine olsun!

Ribât: Zâviye, tekke; kale, han.

Ribh: Kazanç, kâr.

Ricâl: Reculler; erkekler; erler.

Ricâl-i ecnebiyye: yabancı erkekler.

Ricâl-perest: Erkeklerle tapan.

Ric'at: Rücû etme; geri dönme.

Ridâ: Belden yukarı kısmı örten örtü, hırka.

Rih: Rüzgâr; koku.

Rihlet: Göç etme, göç.

Rikkat: Rakıklık; incelik, merhamet.
Riyâz: Bahçeler.
Riyâzât-ı şakka: Meşakkatli, zor riyâzât-
 lar.
Riyâziyyûn: Matematikçiler.
Rû': Sadır; göğüs, kalbin tabiat âlemine
 dönük yüzü.
Rub': Dörtte bir, çeyrek.
Rufekâ: Refikler; arkadaşlar.
Rûhâniyyûn: Rûhâniler.
Rûhu'l-emîn: Cebrâîl.
Rukûm: Rakamlar; işaretler, yazılar.
Rumûz: Remzler.
Rusûl: Resuller; elçiler.
Rusûl-i emânî: Dilek ve istek elçileri.
Rusûbât: Tortular.
Rusûh: Muhkem, sağlam olma; bir ilmin
 derinliğine erişme; mahâret.
Rutûbât: Rutûbetler.
Rutûbet: Dört tabiatattan biri; yaşlık, nem.
Rûy: Çehre, yüz.
Ruyûn: Reynler; kirler, paslar; işlenen
 günahattan ötürü kalbe gelen perdeler.
Rûz: Gün.
Rüesâ: Reisler; başkanlar.
Rûkn, rûkûn: Temel direk, sütun; nüfûz-
 lu ve kuvvetli kimse.
Rûsûm: Resimler; madde âleminde zuhûra
 gelen fiil vs. gibi şeyler.
Rû'yet: Görme, görüş.
Rû'yet-i ihsân-ı muhsin: İhsan eden
 kimsenin iyiliğini görüp (takdir etme).
Rû'yetullah: Allah'ı görme.

S
Saâdet: Allah indinde makbul olma; ebedî
 kurtuluşa ermiş olma.
Saâdet-simât: Saâdetli.
Sa'b: Zor, güç.
Sabâ: Doğudan esen rüzgâr.
Sabâvet: Çocukluk.
Sabb: Dökme, boşaltma.
Sabi: Çocuk.
Sâbit, sâbite: Değişmeyen, değişmez; var
 olan, mevcut, isbât edilen.
Sâbi'an: Yedinci olarak.
Sâbih: Yüzen, yüzücü.
SABÛR: Çok sabırlı; hiç acele etmeyen; is-
 yân edenleri cezâlandırmada acele et-
 meyip kullarına mühlet veren.
Sa'bu'l-murtakâ: Çıkılması, erişilmesi zor
 olan.
Sâcid: Secde eden.
Sâcidîn: Secde edenler.
Sâdât: Seyyidler; Hz. Hüseyin soyundan
 gelenler; efendiler.
Sâde-i kâde: Önder seyyidler; rehber efen-
 diler.
Saded: Söz edilen esas mevzû.

Sade: İstiridye.
Sadır, sadr: Göğüs.
Sâdir olmak: Sudûr etmek; çıkmak.
Sâdis: Altıncı.
Sâdisen: Altıncı olarak.
Sadr, sadır: Göğüs.
Sadûk: Çok doğru; doğru sözlü.
Safâ: Sâflık; berraklık, temizlik.
Safahât: Safhalar.
Safrâ: Sarı, öd; dört tabiat veya ahlât-ı er-
 baadan biri; öddeki yeşilimsi sarı sıvı;
 safra.
Safvet: Sâflık, temizlik, hâlislik.
Sagîr: Küçük.
Sahâbet: Arkadaşlık; berâber bulunma;
 sâhip olma.
Sâhib: Arkadaş, dost.
Sâhib-i re'y: Düşünce, fikir, görüş sâhibi.
Sâhib-i tâbî: Mühürdar; mührü taşıyan
 kimse.
Sâhi: Hatâ işleyen, yanılan.
Sahîf: Zayıf, hafif, gevşek, aklı az.
Sahîhatü'l-fenâ: Fenâ hâli sahih olan.
Sâhir: Sihirbaz.
Sahk: Döğme, ezme, döğüp yumuşatma,
 sürtme.
Sahv: Uyanıklık, ayık olma, şuûruna sâ-
 hip olma.
Sâ'i: Sa'y edici; çalışan, gayret eden; koşa-
 rak yürüyen.
Sâid: Saâdet sâhibi, âhiret saâdetine er-
 miş kimse; Allah indinde makbul olan,
 ebedî kurtuluşa ermiş olan.
Sâ'id: Suûd edici; yükselen.
Sâik, sâika: Sevk eden; yönlendiren; se-
 bep, gerek; sürükleyen şey.
Sâil: Suâl eden; soran; isteyen; dileyen,
 duâ eden.
Sâim: Oruç tutan, oruçlu.
Sâimiyyet: Oruçlu olma.
Sâir, sâire: Diğer.
Sa'ir: Ateş, alevli ateş.
Sakale: Cilâlı olanlar, parlak olanlar.
Sakata: İstemeksizin, bile bile işlenmeyen
 kusurlar.
Sakf-ı hâne: Evin tavanı, çatısı, damı.
Sakîm: Hasta, hastalık; yanlış, sakat,
 sağlam olmayan.
Sâkî: Düşen; hüküm ve itibardan düşen,
 hükümsüz; düşük.
Sâkî: Sükût eden; susan, suskun, sessiz.
Salât: Namaz; duâ.
Sâlif, sâlife: Geçen, geçmiş.
Sâlih, sâliha: Elverişli, uygun, iyi; dinen
 makbul, iyi, yararlı.
Sâlim: Sağ, sağlam; eksiksiz.
Sâlis: Üçüncü.
Sâlisen: Üçüncü olarak.
Salsâl: Yapışkan, özlü çamur; sliktli ça-

mur.
Salsala: İki şeyin sürtünmesinden ileri gelen ses; çnlama, gürültü.
Salsala-i ceres: Çingirak sesi.
SAMED: Hiçbir şeye muhtaç olmayan; bütün yaratıkların ihtiyacını karşılayan; her türlü istekle kendisine baş vurulan, kendisinden üstün bulunmayan.
Samem: Sağırılık.
Sâmi: İşiten, dinleyen; mûsikî dinleyen.
Sâmi'a (kuvve-i...): İşitme duyusu.
Samt: Susma, sükût.
Sânevberî: Çam fıstığı kozalağı şeklinde.
Sanevberiyü's-şekl: Çam fıstığı kozalağı şeklinde, şekli kozalak gibi olan.
Sânî: İkinci.
Sânî: Yapan, yapıcı; yaratan.
Sâniyen: İkinci olarak.
Sârık, sârîka: Çalan; hırsızlık eden.
Sârî, sâriyye: Sereyân eden; sirâyet eden; yayılan, nüfûz eden.
Sarih, sariha: Açık.
Sarihan: Açık bir şekilde.
Sarîr: Cızırtı, gıcırtı.
Sath: Satih, yüzey.
Sâtir: Setr eden; örten, kapatan, perdeleyen.
Satvet: Ezici kuvvet; zorluluk.
(sav): "Sallallâhü aleyhi ve sellem": Allah onun üzerine salât ve selâm etsin!
Savâb: Doğruluk, dürüstlük; doğru, dü-rüst.
Savlet: Saldırma, şiddetli hücum.
Savm: Oruç.
Savt: Ses.
Sa'y: Çalışma, gayret; koşma, yürüme.
Sayha: Haykırma, bağırma.
Seâdi: Saâdete mensup, saâdetli.
Seb'a: Yedi.
Sebeb: Eski kimyâda: İksîr.
Sebil: Yol.
Sebk: İleride, önde bulunma, önce geçmiş olma, ileri geçme, öne geçme.
Sedâd: Doğruluk, hatâsızlık.
Sedd: Kapama, önünü kesme, engel olma; mâniya, perde.
Sehâ: İhtiyaç hâlinde fazla ve noksan olmaksızın verme; cömertlik, el açıklığı.
Sehâb-ı a'lâ: Yüksek bulut.
Sehâb-ı muzî: Ziyâ veren, ışıık veren bulut, parlak bulut.
Sehâb-pâre: Bulut parçası.
Sehâfet: Hafiflik, zayıflık, akılsızlık, bozukluk.
Sehare: Sâhirlere; sihirbazlar.
Sehâvet: Cömertlik, el açıklığı.
Sehv: Yanlış, yanlışlık.
Sekâmet: Sakımlık; bozukluk, sakatlık, yanlışlık.

Sekenât: Duruşlar.
Sekene-i arz: Yeryüzü sâkinleri; yeryüzünde oturanlar.
Sekerât(-ı mevt): Can çekişirken gelen baygınlık, şiddet, sıkıntı halleri.
Sekr: Sarhoşluk.
SELÂM: Emân, sulh, selâmet; her türlü eksiklikten sâlim olan; başkalarına sulh ve selâmet veren; selâmete ulaştırılan.
Selâse: Üç.
Selâsiyye: Üç âit, üç ile ilgili.
Selb: Kaldırma, giderme; nefy etme, yok hâle getirme; kapma, zorla alma; inkâr etme, menfileştirme; négation.
Selef: Bir iş veya yerde önce bulunan kimse; eski, eskiler.
Sem': İşitme, dinleme, kulak verme; işitme duygusu.
Semâ', simâ': İşitme, dinleme; mûsikî dinleme.
Semâ' ve elhân meclisi: Mûsikî toplantısı.
Semâvât: Semâlar; gökler.
Semâvât-ı ulâ: Yüksek semâlar.
Semâviyyât: Semâya âit şeyler.
Semen: Kıymet, değer, bahâ, fiyat.
Semere: Meyva.
Semere-i vâhide: Bir tek meyva.
Semerât: Meyvalar.
SEMÎ': İşitici, işiten; işitme, işitme gücü veren.
Semî'iyyet: Semî' olma; işitcilik.
Semîr: Geceleyin kendisiyle sohbet edilen arkadaş.
Semm: Zehir.
Semm-i kâtil: Öldürücü zehir.
Semûm: Zehirli şey.
Senâ: Övme, takdir etme; beğenme.
Sene-i kâmile: Tam bir sene.
Sened: Kuvvetli delil olabilecek şey; hadîs-i şerifleri Hz. Peygamber'den nakleden kimselerin isimlerini ihtivâ eden kısım.
Senî, seniyy, seniyye: Yüksek, yüce.
Sereyân: Sârî olma; yayılma, nüfûz etme.
Ser-fürû: Baş eğme, itâat etme.
Sergerde: Çete başı.
Sergeşte: Şaşkın, başı dönmüş; perişan.
Serî': Çabuk, sür'atli.
Serî'u'l-hisâb: Hesap görmesi sür'atli olan.
Serî'u'l-meyl: Yöneliş ve eğilimi çabuk.
Serî'u'z-zevâl: Zevâlî çabuk.
Serî'an: Çabucak, sür'atle.
Serîr: Taht.
Serkeşâne: İtâat etmeyerek, dik başlılık la.
Server: Başkan, önder, reis.

Setr: Örtme, perdeleme.
Settâr: Ayıpları, kusurları örtücü.
Sevâd: Siyahlık.
Sevâd-ı müfrit: Aşırı siyahlık.
Sevâhil: Deniz kıyıları.
Sevb: Elbise, giyecek.
Sevdâ: Siyah; dört tabiat ve ahlât-ı erbaa-dan biri.
Sevdâ: Sevgi, istek, arzu.
Seyâhat-i bahriyye: Deniz yolculuğu.
Seyran-gâh: Seyran yeri, gezinti yeri.
Seyyî, **seyyie:** Kötü, fenâ.
Seyyie: Kötülük, fenâlık.
Seyyiât: Seyyiler.
Seyyid: Efendi, sâhip; Hz. Hüseyin soyun-dan gelen kimse.
Seyyid-i sâdât: Seyyidler seyyidi.
Seyyidinâ: Efendimiz.
Seyyidü's-sâdât: Seyyidlerin seyyidi; efendilerin efendisi.
Sezâ: Lâyık.
Sıbyân: Çocuklar.
Sıdâ: Vuruşma, kırılma.
Siddik: Pek doğru, sözü doğru kimse; zâ-hir ve bâtını birbirine denk olan kimse.
Sifât: Sıfatlar.
Sifât-ı ma'neviyye: Mânevî sıfatlar, mâ-nâ sıfatları: Cenâb-ı Hakk'ın hayat i-lim, irâde, kudret, kelâm, tekvin gibi sıfatlarıdır; Sübûtî sıfatlar da denir.
Sifât-ı nefsiyye: Nefsine, zâtına âit sıfat-lar: Cenâb-ı Hakk'ın vücûd, kıdem, ba-kâ, vahdâniyyet, muhâlefetün li'l-havâ-dis, kıyâm bi-nefsihî sıfatlarıdır, Sifât-ı zâtiyye de denir.
Sifât-ı sâire: Diğer sıfatlar.
Sifât-ı semâniyye-i ilâhiyye: Sekiz ilâhî sıfat.
Siklet, siklet: Ağırılık, yük.
Sinâat: San'at, zanaat.
Siyâm: Oruç tutma.
Siyânet, siyânet: Koruma.
Sî'a: Genişlik; bolluk.
Sibâ: Yırtıcı hayvanlar.
Sibâ-ı âdiyye: Bayağı yırtıcı hayvanlar.
Siccîn: Tabiat âlemi, halk âlemi.
Sicillât: Siciller; kütükler, dosyalar.
Sihan: Kahlılık, içi boş şeylerin çapı.
Sikl: Ağırılık.
Silk: İplik; sıra, dizi, yol, meslek.
Sim: Gümüş.
Simâ', semâ': İşitme, duyma, dinleme.
Sinn: Yaş.
Sinn ü sâl: Yaş ve yıl.
Sirâc: Işık, kandil, mum.
Sirâc-ı vehhâc: Yanan, parıltılı, alevli kandil.
Siret: Bir kimşenin iç hâli, ahlâkı.
Sirkat: Hırsızlık.

Siyâdet: Seyyidlik; efendilik.
Siyâk: Sözü geliş, ifâde şekli.
Siyâk-ı beyân: İfâdenin geliş biçimi.
Siyâset: Memleket idâresi; politika; ter-biye etme, yönetme, idâre.
Sohbet: Bir kimse ile birlikte bulunma ve onunla ülfet ve arkadaşlık etme, arka-daşlık.
Sû': Kötülük, kötü, fenâ.
Sû-i ahlâk: Ahlâk kötülüğü, kötü ahlâk-lılık.
Sû-i hulk: Kötü huyluluk.
Sû-i isti'mâl: Kötüye kullanma, kötü kul-lanma.
Sû-i tefehhüm: Yanlış anlama, kötü an-lama.
Suâl: İsteme, dileme, duâ.
Suâl-i mukadder: Sorulması muhtemel veya kaçınılmaz olan sual.
Sudûr: Sâdır olma; çıkma, meydana gelme.
Sudûr: Sadırlar; göğüsler.
Sûfiyye: Sûfiler.
Sûfiyyûn: Sûfiler.
Sufret: Sarılık, sarı olma.
Suğrâ: Küçük.
Suhriyye: Alay, alaya alma; maskaralık.
Suhûlet, suhûlet: Kolaylık.
Sukût: Düşme, düşüş.
Sulb: Katı, sert.
Sulehâ: Sâlihler.
Sultân: Kuvvet, kudret, otorite; hüküm-dar, mâlik, gâlip; sultan.
Sultânü'l-muhlisîn: Muhlislerin sultânı.
Sultânü'z-zâkirin: Zâkirlerin, zikredenle-rin sultânı.
Sûret-pezir: Sûret kabul eden, sûret bu-lan.
Sûrî, sûriyye: Sûrete âit, görünüşe âit; maddî, şeklî.
Su'ûd: Yükselme.
Suver: Sûretler.
Suver-i berzahîyye: Berzaha âit sûret-ler.
Suver-i hayâliyye: Hayâlî, hayâl gücün-deki sûretler.
Suver-i ilmiyye: İlmi sûretler.
Suver-i tafsiliyye: Tafsîlî sûretler.
Sûzîş: Yanma, yakılma, yürek yanığı.
Sûadâ: Saâdler; saâdete ermişler.
Sübbûh: Pek çok tesbîh eden.
SÜBBÜH: Tesbîhe en lââyık olan; en çok tesbîh edilen.
Sübha-i vech: Cenâb-ı Hakk'ın vechinin celâli, vechinin yüceliği, nûru.
Sübût: Sâbit olma; meydana çıkma, var olma.
Süferâ: Sefirler; elçiler.
Süfl: Aşağı, aşağıda olma.

Süflî: Aşağı, aşağıda olan; bayağı.

Süflîyyât: Süflîlikler; bayağılıklar, aşağılıklar.

Sükân: Sâkin olanlar; oturanlar.

Süknâ: Oturacak yer, mesken.

Sükûn: Sâkin olma; dinme, dinlenme, sükûnet içinde olma.

Sülâle: Çamur; soy, döl.

Sülûs: Üçte bir.

Süm'a: Gösteriş, riyâ.

Sünen: Sünnetler.

Sünniyye, sünni: Sünnet ile ilgili, sünnete mensup.

Süst: Gevşek, tenbel, zayıf.

Sûûs: İdâreye ve siyâsete çok vâkıf; çok siyâsî, çok idâreci.

Süveydâ: Kalbdeki siyah nokta.

Ş

Şâbb: Genç.

Şâbb-ı emred: Tüysüz genç.

Şâdân: Sevinçli, keyifli.

Şâdî: Sevinçli olma, memnûniyet, gönül hoşluğu.

Şâfî: Şefâat eden; şefâatçi.

ŞÂFÎ: Şifâ veren, şifâ verici.

Şâh: Parça.

Şâh: Pâdişâh.

Şâhensâh: Şahlar şâhi.

Şâhih: Cimri, eli sıkı; haris; kıskanan.

Şâhs-ı vâhid: Tek bir şahıs.

Şâki: "Şâid" in zıddı, bedbaht; Allah indinde makbûl olmayan; ebedî kurtuluştan mahrum olan.

Şâkird: Talebe, mürid; çırak.

Şakk etmek: Yarmak.

Şâkk, şâkka: Zahmetli, eziyetli, güç.

Şâmme (kuvve-i...): Koklama duyusu.

Şân = Şe'n; Şâni olmak: İşi olmak, ona yakışır, yaraşır olmak.

Şâmil: Şümûlüne alan; içine olan, kaplayan.

Şa'r: Saç, kıl.

Şarâb-ı memzûc: Başka şey ile karışık içecek.

Şâri': Din ve kânun vaz'eden; şeriat getiren, koyan.

Şa'saâni: Parlaklık, parlıltı.

Şath, şathiyyât: Hakâyika müteallık ve anlaşılması güç süflî sözleri.

Şebâb: Gençlik.

Şebâh: Cisim; heykel, kesif cisimden yapılmış sûret; şahıs.

Şebih: Benzer.

Şecer: Ağaç.

Şecere-i kevn: Kâinat ağacı, varlık ağacı.

Şecî': Şecâatli, cesur.

Şedâid: Sıkıntılar, meşakkatler.

Sedid, şedide: Şiddetli, sert, katı, sıkı.

Şer': Cift.

Şer'iyyet: Cift olma, çiftlik.

Şehâdî, şehâdiyye: (Alam-ı) şehâdetle ilgili, şehâdete mensup.

Şehvât: Şehvetler; aşırı istek ve arzular.

Şehvet: Aşırı istek ve arzu; şehvet.

Şekâ: Şakî olma; şekâvet, şakîlik.

Şekâvet: Şakîlik; "saâdet" in zıddı; Allah indinde makbûl olmama; ebedî kurtuluştan mahrumluk.

Şekk: Şübhe, tereddüt, zan.

Şekvâ: Şikâyet.

Şemâil: Huylar, tabiatlar, tavır ve davranışlar, ahlâk.

Şemm: Koklama, koku alma.

Şe'n: İş, fiil, yeni olarak ortaya çıkan iş, hâdise, vâkıa, kefiyet, durum, hâl; tecellî.

Şe'niyyet: Şe'n olma; gerçeklik.

Şer': Şeriat.

Şerâit: Şartlar.

Şer'an: Şeriat bakımından.

Şerâyi', şerâi': Şeriatler.

Şeref-sâdur: Şerefle sâdır olan, çıkan.

Şereh: Tamahkârlık, aç gözlülük, aşırı hırs.

Şerh: Açma, ayırma, açıklama, yorumlama.

Şerif, şerife: Şerefli.

Şerik: Ortak.

Şerita şerita: Şartları birer birer...; maddeleri birer birer...

Şer'iyyât: Şer'i şeyler.

Şetât: Ayrılık, dağınıklık.

Şey-i vâhid: Bir tek şey.

Şeyâtîn: Şeytanlar.

Şeyhûhat: Yaşlılık, ihtiyarlık.

Şeyhu's-şüyûh: Şeyhlerin şeyhi.

Şikk-ı âhar: Diğer sık, diğer taraf.

Şiâr: Alâmet, işaret, iz; ayırıcı işaret.

Şibh: Benzerlik, benzeyiş.

Şimâl: Kuzey; sol, sol el.

Şirk: Ortak koşma, ortaklık.

Şitâ: Kış.

Suâ': Bir ışık kaynağından yayılan tel tel ışıklar; ışın.

Suğl: İş, meşgûliyet.

Suğl-i battâlin: Tenbellerin, eli boşların işi.

Suhh: Cimrilik, eli sıkılık.

Suhûd: Şâhid olma, müşâhede etme, görme.

Şûride: Perişan, dağınık.

Şurû: Şartlar.

Suûn: Şe'nler.

Suûnât: Suûnlar; şe'nler.

Suûniyye: Şe'nler ile ilgili.

Suyûh: Şeyhler

Şubuhât: Şübhele; şüpheli şeyler

Şüca': Cesur, yiğit.

Şürb: İçme.

Şürb-i hamr: Şarap içme.

Şükren-li'n-niam: Nîmetlere şükür olarak.

Şürû': Başlama.

T

Ta'ab: Yorgunluk; sıkıntı, eziyet, zahmet.

Taaccüben: Taaccüp ederek, şaşarak.

Taaddî: Sınırı aşma, öteye geçme; saldırma; zulm etme.

Taaddüd: Çoğalma.

Taaddüd-i zevcât: Birden fazla kadınla nikahlanma; zevcelerin çokluğu.

Taahhur: Geri kalma, geride olma, sonra gelme.

Taakkul: Akletme, akıl erdirmeye, düşünme.

Taâkub-ı tezelzülât-ı arzıyye: Arzda zelzelelerin peşpeşe olması, birbirini takip etmesi.

Taalluk: Alâkası olma; ilgi, ilişik.

Taallukât: Taalluklar.

Taallüm: Öğrenme, bilgi edinme, öğrenim.

Taallûv: Yükselme, yücelme.

Taam: Yemek.

Taammüm: Umûmî olma, umûmîleşme, yayılma.

Taannüd: İnat etme, direnme.

Taâruz (teâruz): Birbirine zıt olma, muhâlif olma.

Taarruf: Öğrenme.

Taarruz: İlişme, sataşma; saldırma.

Taaşşuk: Aşık olma.

Taattuf: Esirgeme, acıma, merhamet etme.

Taattuş: Şiddetle, fazlaca isteme, arzu etme; susama.

Taayyün: Zâhir olma, belirme, meydana çıkma.

Taayyüş: Yaşama, geçinme.

Taazzum: Kibirlenme, büyüklük taslama.

Taazzüz: Aziz ve şerefli olma; kendini aziz ve şerefli addetme.

Tab': Tabiat, huy.

Tabakât: Tabakalar.

Tabâyi': Tab'lar; tabiatlar; (dört) tabiat.

Tabh: Pişirme, kaynatma.

Tabh-ı taâm: Yemek pişirme.

Ta'bîr: Yorumlama.

Tabîiyyûn: Tabiatçılar.

Ta'cîl: Acele ettirme, öne aldırma.

Ta'dâd: Sayma.

Ta'dîd: Sayısını arttırma, çoğaltma.

Tadlîl: Dalâlete düşürme, doğru yoldan çıkarma.

Tafassul: Fasıllara ayrılma, tafsîl edilme,

bölümleme.

Tafazzul: Faziletli olma; üstün olma, üstünlük.

Tafdîl (tafzîl): Üstün tutma, daha faziletli addetme, üstünlük verme.

Ta'fin: Taaffün; çürüyüp kokma, kötü kokuyu çıkarma.

Tagayyür (teğayyür): Değişme, başkalaşma.

Tagdiye: Gıdalandırma, besleme, gıda verme.

Taglîl: Yanıltma; yanlışını çıkarma.

Taglîtât: Yanıltmalar.

Tagyîb: Gâib olma; kaybolma, kaybetme.

Tagyîr: Değiştirme.

Tahaddüs: Hâdis olma, sonradan ortaya çıkma.

Tahaffuz: Kendini muhâfaza etme, koruma; korunma, sakınma.

Tahakkuk: Gerçekleşme; tahkîk sûretiyle elde etme, hakikatine erişme.

Tahallî: Süslenme.

Tahalluk: Ahlâklanma.

Tahallus: Halâs bulma; kurtulma.

Tahallûf: Değişme, değişik olma, başka türlü olma.

Tahallûl: Hülûl etme, girme.

Tahallûl: Hâle bulma, bozulma; araya girme, nüfûz etme.

Tahassun: Müdâfaa için kaleye çekilme, istihkâma çekilme.

Tahassül: Hâsıl olma, netice olarak ortaya çıkma.

Tahassür: Hasrèt çekme, istediği şeyi ele geçiremediği için üzülmeye.

Tahattur: Hatırlama.

Tahattut: Çizgi çizme, plan çizme.

Tahavvül: Bir halden başka bir hâle girme, değişme.

Tahayyür: Hayrete düşme, hayranlık.

Tahayyüz (tehayyüz): Yer tutma, mekân işgal etme.

Tahdîd: Hudûd tâyin etme, sınırlama.

Tahdis: Bahsetme, söyleme.

Tahfîf: Hafifletme; yükünü azaltma.

Tâhir: Temiz.

Tahkîk: Gerçekleştirme; gerçeğini, hakikatini araştırma; hakikatini ele geçirme, hakikat ve aslına erme.

Tahlîl: Analiz.

Tahlîs: Kurtarma.

Tahlît: Karıştırma.

Tahmîk: Ahmak olduğunu söyleme.

Tahmîl: Yük yükleme.

Tahrîc: Çıkarma; Hz. Peygamber'in hadîsini kitabında rivâyet etme.

Tahrîk: Hareket ettirme.

Tahrîr: Yazma.

Tahrîs: Hırslandırma.

- Tahriz:** Kışkırtma.
Tahsîn: Kale gibi sağlamlaştırma.
Tahsîl: Elde etme, ele geçirme, hâsıl etme.
Tahsîn: Güzelleştirme, güzel bulma.
Tahşiye: Hâşiye yapma, not düşme.
Taht: Alt.
Tahvîf: Korkutma.
Tahyîl: Hayâl ettirme, hayâl ve fikre getirme, tahayyül.
Tahzîr: Sakındırma, men' etme, yasaklama.
Tâi': İtâat eden boyun eğen.
Tâib: Tövbe eden.
Tâife: (Mutasavvîf vs. gibi bir mesleğe mensup) topluluk.
Tâi'in: Tâi'ler; itâat edenler.
Takallüb: Başka bir kalıba girme, değişme, dönme, çevrilme.
Takarrüb: Yaklaşma.
Takavvî: Kuvvetlenme.
Takayyüd: Kayıdlanma; bir kayd ile bağlı olma, bağlanma.
Takâzâ: Talep, istek.
Takbîh: Kötüleme.
Taklîb: Kalb etme; çevirme, döndürme, değiştirme.
Takrîb: Yaklaştırma.
Taksîm: Bölme, kısımlara ayırma.
Taksîr: Bir şeyi eksik veya kusurlu yapma, bir şeyi yapabileceğken yapmama, kusûr etme; kusur, suç; kısaltma.
Taktîr: Damla damla akıtma, dökme; damıtma, imbikten çekme.
Takyîd: Kayıt ve şarta bağlanma, mukayyed kılma ("itlâk"ın zıddı).
Talâkat: Güzel konuşma, düzgün söz söyleme; güler yüzlülük.
Taleb: İsteme, istek, arzu.
Tâlih, tâliha: Yaramaz, faydasız, kötü.
Tâli': Tulu' eden; doğan; tâlih, kısmet.
Tâlib: İsteyen, mürid, talebe.
Ta'lik: İliştirme, bağlama, asma, takma, tesbît etme.
Ta'lim: Öğretme, ilim verme, bildirme.
Tama': Doymazlık, açgözlülük; hırs.
Ta'mik: Derinleştirme; esâsına varacak şekilde inceleme.
Ta'mim: Umûmîleştirme.
Tâmmü'l-a'zâ: Uzuvarları, organları tam olan.
Ta'n: Ayıplama.
Târ: İplik; dokumada uzunluğuna atılan iplik.
Tarab: Sevinçlilik, şenlik, coşkunluk.
Tarafeyn: İki taraf.
Tarassud: Gözetme, gözleme.
Tareyân: Târî olma; âriz olma, ansızın ortaya çıkma.
Tarfetü'l-ayn: Bir göz açıp kapama müddeti.
Tarh: Çıkarma.
Tarh-ı kibir: Kibri çıkarıp atma.
Târîk: Geceleyin parlayıp hemen kaybolan ışıık; sabah yıldızı.
Târî olmak: Âriz olmak; ansızın ortaya çıkmak.
Ta'rif: Öğretme, bildirme, tanıma; târif.
Tarîk: Yol.
Tariyyât: Ansızın gelen şeyler (belâ vs.)
Tasaddî: Girişme, başlama, teşebbüs.
Tasadduk: Sadaka verme.
Tasallut: Musallat olma, sataşma; hükmü ve tasarrufu altına alma.
Tasannu': Yapmacık.
Tasannu'an: Yapmacıklık olarak, gösteriş yaparak.
Tasarruf: İdâre etme, kullanma, sâhib ve mâlik olma.
Tasarrufât: Tasarruflar.
Tasa'ud: Yukarı yükselme; buharlaşma yükselme.
Tasfiye: Saflaştırma, temizleme, arındırma.
Tashih-i nüshateyn: İki nüshayı sahih kılma; iki nüshayı karşılaştırma.
Tâsi': Dokuzuncu.
Tas'id: Yukarı çıkarma; ısıtarak buharlaştırma.
Taslit: Musallat etme; hâkim kılma, tasarrufuna alma.
Tasni': Yapma, uydurma, yakıştırma.
Tasrif: Tasarruf etme, idâre etme, (fiil) çekme.
Tasrir: Sızıldama, sızıldanma, inleme sesi; gıcırta vs. gibi ses.
Tastîr: Satır hâline koyma; yazma.
Tatahhur: Temizlenme.
Tathîr: Temizleme.
Ta'til: Durdurma, faâliyetten alıkoyma; muattal kılma, nefy etme, yok sayma; Allah'ın sıfatlarını nefy etme.
Ta'til-i şeriat: Şer'î hükümleri yok sayma.
Tatlik: Boşama.
Tatvil: Uzatma.
Tatyîb: Hoşnut etme, gönlünü alma, iyi davranma.
Tav': Gönüllü olarak yapma ve itâat etme.
Tav'an: İsteyerek, gönüllü olarak.
Tavassut: Aracılık etme; vasatta, ortada bulunma.
Tavazzuh: Vuzûh kazanma, vâzih olma, açıklanma.
Tavîl: Uzun.
Tavr: Hal, durum; *Fr.*: modalité.
Tavsît: Vâsita kılma; aracı kılma, vasat kılma.
Tavti: Anlatılacak şeyi destekleyecek

şekilde önceden bâzı şeyleri söyleme.
Tavzih: Açıklama, vâzih kılma.
Ta'yib: Ayıplama; ayıplı ve kusurlu hâle koyma.
Ta'yib-i sefine: Gemiyi kusurlu hâle koyma, delme.
Tayyib: Güzel, hoş, iyi, faziletli.
Tayyibât: Tayyibler; iyi ve hoş şeyler; tertemiz kadınlar.
Ta'zib: Azap verme, eziyet etme.
Tâziyâne: Kırbaç, kamçı; vâsita, sebep.
Teâli: Yükselme, ululanma.
Teâmî: Görmeme, kör olma; görmez gibi davranma.
Teazzüz: Azîz olma, kudret ve üstünlük.
Tebean: Tâbî olarak, uyarak.
Tebaiyyet: Tâbî olma; uyma.
Tebâ'ud: Uzaklaşma.
Tebâdür: Ansızın akla gelme.
Tebeddül: Değişme, başka bir hâle girme.
Tebelluğ: Anlayıp alma, kabul etme.
Teberrüd: Soğuma.
Tebevvel: İşeme.
Teb'id: Uzaklaştırma, uzağa sürme.
Teb'yin: Beyân etme; açıklama.
Tecâvüz: Ötesine geçme, aşma, ileri gitme.
Tecdîd: Yenileme.
Tecdîd-i vuzû': Abdest yenileme.
Teceddüd: Yenilenme, yeniden olma, tâzelenme.
Tecellî: Görünme, zâhir olma; zuhûr.
Tecerrüd: Mücerred olma, tecrid edilme; soyulma.
Tecezzî: Cüz' cüz' olma, cüz'lere ayrılma, bölünme, parçalanma.
Techîl: Câhilliğini ortaya koyma, câhil olduğunu söyleme.
Tecliye: Cilâlama, cilâ verme.
Tecrid: Mücerred kılma; soyma.
Tecsîm: Cisimlendirme, cismânileştirme, maddî bir vücut verme.
Tecvîf: Oyma, oyuk hâline koyma; oyuk yer, boşluk.
Tecvîz: Câiz görme, cevâz verme; mümkün görme.
Tedâbir: Tedbirler, çâreler.
Tedâbür: Arkasına dönme.
Tedârik-i lafz: Söz araştırıp bulma, söz yetiştirme.
Tedbir: İdâre etme; yönetme; tasarruf etme, kullanma; çâre, yol.
Tedbirât: Tedbirler.
Tedebbür: Bir şeyin sonunu, hakikatini düşünme.
Tederrüc: Derece derece ilerleme.
Tederrüs: Ders alma, ders alarak okuma.
Te'dîb: Edeplendirme, terbiye etme.
Tedlis: Asıl durumunu göstermeyip sakla-

ma; saklama, örtme; aldatma, hîle.
Tednîs: Kirlenme.
Tedricen: Derece derece; yavaş yavaş.
Tedricî: Derece derece; yavaş yavaş.
Tedris: Ders okutma; öğretim.
Tedvir: Döndürme, çevirme.
Teemmül: Etraflıca düşünme.
Teennî: Yavaş hareket etme, yavaşlık; dikkatle ve acele etmeden davranma.
Teessür: Te'sirlenme, bir te'siri kabul etme.
Teevvüh: Âh etme, inleme.
Teevvül: Te'vil edilme.
Teeyyüd: Te'yid olunma; kuvvetlenme, desteklenme; sağlamlaşma.
Tefahhus: Araştırma, soruşturma, inceleme.
Tefahhusât: Tefahhuslar; inceleyip araştırmalar.
Tefakkud: Arayıp soruşturma, araştırma.
Tefâsîl: Tafsîller.
Tefâsir: Tefsîrler.
Tefattun: İdrak, anlama, kavrama.
Tefâvüt: Farklı olma, fark, farklılık.
Tefâzul: Daha faziletli olma, üstün olma; farklı olma; üstünlük; daha fazla olma, ziyâdelik.
Tefazzul: Fâzıl, faziletli olma; üstünlük, üstün olma.
Teferruğ: Fâriğ olma; kurtulma, vazgeçme.
Teferrüc: Açılma, ferahlama; gezintiye çıkma, gezinti.
Teferrüd: Tek olma, yalnız kalma; benzersiz olma.
Teferrüs: Firâsetle anlama, derinliğine kavrama, düşünerek doğru bir şekilde anlama, sezme.
Tefessüd: Fesâda uğrama; bozulma, yok olma.
Tefevvuk: Fevkinda olma; üstün gelme, üstün olma.
Tefhîm: Fehm ettirme; anlatma, bildirme.
Tefrîd: Ferd kılma, tek kılma.
Tefrîd-i vücûd: Varlığı ferd (tek) kılma.
Tefrik: Ayırma, seçme; farklı kılma, farklı olma; "fark" ve "tefrika" hâline koyma.
Tefrika: Farklı olma, fark; ayrılık, ayrılma; ikilik, çokluk; "cem" ve "cem'iyet" mukâbili.
Tefrît: Ortanın aşagısında aşırı gitme (ifrâtın zıddı), çok az yapma.
Teftiş: Sorup araştırma, inceleme, muâyene etme.
Tefvîz: Havâle etme, uhdesine verme.
Teğâbün: Birbirini aldatma, aldanma.
Teğâfûl: Görmemezlikten gelme, göz yumma.
Tehaddüs, tahaddüs: Hâdis olma; sonra-

dan meydana gelme.

Tehabbüben: Sevgiden dolayı, sevgi eseri olarak.

Tehallüf: Muhâlif olma; uygun olmama, değişiklik gösterme.

Tehevvr: Öfkelenme.

Teheyyü': Hazırlanma.

Tehiyye: Hazırlama.

Tekâbü'l: Mütakâbil olma; karşı karşıya olma, karşılıklı olma.

Tekâlif: teklifler; mükellefiyetler, sorumluluklar.

Tekallüb: Başka bir kalıba görme; değişme; dönme, çevrilme.

Tekarrüb: Yaklaşma.

Tekâsüf: Kesifleşme; yoğunlaşma.

Tekâsül: Tenbellik etme, tenbellik, ilgisizlik.

Tekayyüd: Kayıdlanma; bir kayıt ve şartta bağlanma, mukayyed olma, mutlak olmama.

Tekâzâ, takâzâ: Talep, istek.

Tekbire-i ihrâm: Namaza başlarken alınan iftitah tekbiri.

Tekellüm: Konuşma.

Tekessür: Çoğalma.

Tekevvün: Olma, oluşma, var olma, meydana gelme.

Teklif: Mükellef kılma; yapılmasını isteme.

Tekmil: Kemâle erdirmeye; tamamlama, bitirme, olgunlaştırma.

Tekmil-i nüfûs: Nefisleri kemâle erdirmeye.

Tekvin: Vücûda getirme, var etme, yaratma.

Tekzîb: Yalanlama.

Telâfi-i mâ-fât: Elden kaçırılan şeyi karışılama; kaybedilen şeyi telâfi etme.

Telâki: Mülâki olma; kavuşma.

Telakkî: Alma, kabul etme.

Telattuf: Latif olma, latifleşme; lutf ile muâmele etme.

Telbîs: Sûret-i haktan görünüp aldatma, hile yapma, şübheye sürüklemek, karıştırma, bir şeyi olduğundan başka gösterme.

Telezüz: Lezzet alma.

Telfik: Birleştirme, toplayıp bir araya getirme.

Telhis: Hülâsa etme, hülâsa.

Telîf: Uzlaştırma, bağdaştırma; barıştırmaya; toplama.

Telkînât: Telkinler.

Temâsül: Benzeşme, benzeyiş.

Temdid: Uzatma.

Temeddüh: Kendi kendini medh etme, övgünme.

Temeddühan: Temeddüh olarak.

Témekkün: Mekân tutma, yerleşme.

Temellük: Mülk edinme, kendine mal etme, sâhip olma.

Temenniyât: Temenniler.

Temessül: Bir şekil ve sûrete girme, ci-simlenme; benzeşme.

Temettu': Kâr etme, kazanma; kâr, fayda.

Temevvüc: Dalgalanma.

Temeyyüz: Farklı olma, farklılaşma, farklılık, ayrılma.

Temhîd: Bildirme; yaygını yayma; bir şeyi düzeltme, ıslâh etme; bir çeşit önsöz.

Temlik: Mülk olarak verme, mülk sâhibi etme.

Temsil: Bir sûret ve şekle büründürme; benzetme; örnek verme; sembole söyleme, sembol.

Temyîz: Ayırma, ayrılma.

Tenâhi: Sonu olma, son bulma, bitme.

Tenâsüh: Rûhun bir bedenden diğer bir bedene geçmesi.

Tenâsül: Doğup üreme, türeme.

Tena'um: Nîmetlenme; nîmet içinde yaşamak.

Tenâvül: Alıp yemek.

Tenâzur: Birbirinin karşısında olma, birbirine mukâbil olma.

Tenemmüv: Gelişip büyüme.

Tenevvü': Nevilenme; çeşit çeşit olma, değişik olma.

Tenevvü'-i emâkin: Mekânların değişik olması.

Tenevvü'-i evzâ': Vaz'ların, durumların değişik olması.

Tenevvü'-i ezmân: Zamanların değişik olması.

Tenezzüh: Gezinti; nezih olma, temiz ve pâk olma.

Tenezzüh-gâh: Gezinti yeri.

Tenezzül: İnme; alçalma.

Tenezzülât: Tenezzüller.

Tenfîr: Nefret ettirme.

Tenfîs: Nefes verme, nefesi dışarı verme, nefeslenme, nefesini teneffüs etme.

Tenfîz: Nâfiz kılma; hükmünü yürütme ve yerine getirme.

Ten'im: Nîmetlendirme, nîmet verme.

Te'nîs: Ünsiyet verme, alıştırma.

Ten'it: Sıfatlandırma, tavsîf etme.

Tenkîs: Azaltma; çıkarma.

Tenvî': Nevîlendirme, nevîlere ayırma.

Tenvîr: Nurlandırma, aydınlatma.

Tenzîh: Noksân ve çirkinlikten berî kılma; Allâh'ı her türlü noksânlardan ve yaratılmışların vasıflarından berî kılma.

Tenzîhen: Tenzîh olarak, tenzîh sûretiyle.

Tenzîl: Tedrîci olarak indirme, parça parça indirme.

Terâcim-i ahvâl: Hal tercümeleri; biyo-

grafiler.

Terakkî: Yükselme; ilerleme.

Terekküb: Mürekkebe olma; karışıp birleşme.

Terekküben: Terekkübe ederek, birleşerek.

Terğîb: Arzû ettirme, isteklendirme.

Terkîb: Birleştirme; sentez.

Terkim: Yazma, işaretleme.

Tersim: Resm etme, resmini yapma; şekil verme.

Tesâvî: Mûsâvî olma; eşit olma, eşitlik.

Tesbîh: Allah'ı imkân âlemine âit niteliklerden tenzîh ve takdîs etme; "Sübhâ-nallah" deme.

Tesbihan: Tesbîh sûretiyle, tesbîh olarak.

Teseffül: Aşağı inme, aşağı olma.

Teselsül: Zincirleme gitme, zincirleme.

Tesettür: Örtünme, gizlenme.

Teshîf: Aklının az olduğunu söyleme.

Teshin: Isıtma.

Teshîr: Mûsahhar kılma, emrine âmâde kılma; emrine alma, boyun eğdirmeye.

Tes'îd: Mes'ûd kılma.

Teskîn: Sâkin kılma, yatıştırma.

Teskin-i atş: Susuzluğu yatıştırma.

Teslik: Seyr ü sülûk yaptırma; yola koyma.

Tesmiye: İsimlendirme.

Tesniye: İkileme, iki kılma; ikili olma; iki, ikilik.

Tesviye: Düz etme; düzgün yapma, düzeltme.

Tesviye-i cidâr: Duvarın düzeltilmesi.

Teşa'ub: Şubelenme, şubelere ayrılma, kollara ayrılma.

Teşbîh: Benzetme; Allah'ı yaratılmışlara benzetme.

Teşdîd: Şiddetlendirme, şiddet ve kuvvet verme; artırma.

Teşebbühen: Benzemeye çalışarak, benzeyerek.

Teşebbüs: Yapışma, girişme.

Teşeddüd: Şiddetlenme, artma.

Teşettüt: Parçalanma, dağılma.

Teşevvüş: Karmakarışık ve dağınık olma, karışıklık.

Teşmî: Bal mumuna batırma, mumlama.

Teşmil: Şâmil kılma, şümûlüne alma; yayma, içine aldırma.

Teşmilen: Teşmil ederek; şümûlüne alarak.

Teşne: Susamış, istekli, arzû eden.

Teşnegân: İstekliler.

Teşnelik: Çok istekli olma.

Teşnî: Ayıplama.

Teşrî: Şeriat koyma.

Teşrif: Şereflendirme, şeref verme.

Teşrih (ilm-i...): Anatomi.

Teşrihan: Anatomi ilmine göre.

Teşrik: Ortak kılma; şirk koşma.

Teşviş: Karıştırma, bulandırma; karışıklık, iç karışıklığı.

Tetebbu': İnceleme, geniş bilgi edinme.

Tetemmüm: Tamamlanma.

Tetmîmen li'l-faide: Faydalı olan bu kısmı tamamlama olarak.

Tevâbi': Tâbî olanlar; bir merkeze bağlı olanlar; peykler, uydular.

Tevâfuk: Uyuma, uygun gelme.

Tevağğul: Bir işle uğraşma.

Tevahhus: Yalnızlıktan korkma, ürkme.

Tevakkuf: Durma, bekleme; bağlı olma; bir konuda hüküm ve kanâatini belirtme.

Tevâli: Birbiri arkasından gelme, peşpeşe gelme, devâm etme.

Tevâlüd: Doğma.

Tevârih: Târihler.

Tevârus: Mîras yoluyla eline geçme; mîras yoluyla birinden diğerine geçme.

Teva'ud: Va'id etme; cezâ ile korkutma, tehdid etme.

Tevbih: Azarlama.

Tevcih: Yönelme.

Tevdî: Emânet etme.

Tevehhüm: Vehm etme; var zannetme.

Tevellî: İdâre etme, yönetme; idâresini yüklenme, yönetimini üzerine alma.

Tevellüd: Doğma.

Tevesşü: Genişleme.

Tevfik: Muvâfık ve mutâbık hâle getirme, uydurma; Allâh'ın muvaffak kılması; ilâhî yardım ve hidâyet.

Tevfir: Çoğaltma, artırma; çokluk.

Tevfir-i akıl: Akıl çokluğu.

Tevhîd: Bir kılma, birleme, birleştirme.

Te'vîl: Bir âyeti zâhir ve açık mânâsından başka bir mânâ ile tefsîr etme; yorumlama; aslî mânâyı elde etmek için yorum yapma.

Te'vîlât: Te'vîller; yorumlar.

Tevkî: Padişah fermânı, buyruğu.

Tevkî'ât: Tevkî'ler; fermanlar.

Tevkîl: Vekîl kılma; havâle etme.

Tevkîr-i kebîr: Büyük olanı ululama, büyüye saygı gösterme.

Tevhîd: Veled meydana getirme, doğurma; meydana getirme.

Tevlîd-i misl: Benzerini meydana getirme.

Tevsî: Genişletme.

Tevsî: Vâsita kılma, araya koyma; ortalama, vasat kılma.

Teyakkun etmek: İyice bilmek, kesin olarak bilmek.

Teyakkuz: Uyanıklık, dikkatlilik.

Teyh: Hayran olma, hayret.

Te'yîd: Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma, destekleme, doğrulama.

Tezâyüd: Artma, çoğalma.

Tezebzüb: Kararsızlık, tereddüd.

Tezezhüd: Zâhidlik etme, ibâdet etme.

Tezekkür: Hatırlama.

Tezeyyünât: Süslenmeler, süsler.

Tezkîr: Hatırlatma.

Tezkire: Hatırlatış, düşündürme; pâdişah veya başvezir tarafından yazılan فرمان, mektup, yazı.

Tezkiye: Temizleme, temize çıkarma.

Tezkiye-i nefis: Nefsi kötülüklerden temizleme; kendini temize çıkarma.

Tezlîl: Zelîl etme, alçaltma.

Tıba': Tabiatlar; yaratılışlar.

Tıbb: Tabiplik, hekimlik.

Tıfl: Çocuk.

Tıyb: Güzel koku, güzel kokulu şey.

Tıyn (tîn): Çamur, balçık.

Timsâl: Sûret, resim; sembol.

Tufeyl: Dalkavuk.

Tuğyân: Taşkınlık, azgınlık; ilâhî emirlerle karşı gelme.

Tûl: Uzunluk, boy; boylam.

Tûl-ı müfrit: Aşırı uzunluk.

Tûl-i ömr: Ömür uzunluğu; ömür boyu.

Tulû': Doğma, doğuş.

Tuma'ninet: İtmî'nan, sükûn bulma, tatmîn olma.

Turuk: Yollar, tarikatlar.

Turuk-ı alıyye: Yüce tarıklar, büyük tarikatlar.

Türâb: Toprak.

Türrehât: Sağma sapan sözler.

U

Ubûr: Geçme, diğer tarafa geçme.

Ucâle: Acele yapılan iş; acele yazılan kitap.

Uded: Malzeme, mühimmât, techîzât.

Udûl: Sapma, yoldan çıkma, geri dönme, vaz geçme.

Uhrâ: Diğer, son.

Uhuvvet: Kardeşlik.

Ukalâ: Âkıllar, akıl sâhipleri.

Ukde: Düğüm, boğum; nokta.

Ukûl: Âkıllar.

Ukûl-ı selîme: Akl-ı selîmler.

Ukûs: Akisler.

Ûlâ: İlk, evvel, önceki.

Ulâf: Binler.

Ulûm: İlimler.

Ulûm-i riyâziyye: Matematik ilimler.

Ulüvv: Yükseklik, yücelik.

Ulvi, ulviyye: Yüksek, yüce.

Ulviyyât: Ulvî olan şeyler; ulvîlikler.

Umk: Derinlik.

Ummâl: Amel sâhipleri; âmiller, mutasarrıflar, vâliler.

rıflar, vâliler.

Unsuriyyûn: Unsura mensup, unsurla alâkası olanlar.

Umûr: İşler.

Urefâ: Ârifler; Allah'ı pek iyi bilenler; nakiblerden sonra gelen reisler.

Urefâ-i billah: Allâh'ı pek çok ârif olanlar, Allah'la bilenler.

Urûc: Yukarı çıkma, yükselme, mîrac.

'Urûvv: Tecerrüd, ârî olma.

Usûl-i hendese: Geometri metodolojisi.

Ustukuss: Sıcaklık, soğukluk, yaşlılık ve kuruluştan ibâret dört tabiat, dört rûkûn.

Ustukussât: Ustukusslar.

Utarid: Merkür.

Uyûb: Ayıplar, kusurlar.

Uyûn: "Ayn"lar, a'yân; gözler, pınarlar.

Ü

Ülû'l-elbâb: Lübb sâhipleri; kalp, akıl sâhipleri.

Ülû'n-nühâ: Akıl sâhipleri.

Ümem: Ümmetler.

Ümem-i muhtelif: Muhtelif ümmetler; çeşit çeşit ümmetler.

Ümem-i sâlife: Geçmiş, eski ümmetler.

Ümenâ: Emîn olan kimseler; emânete ehil olanlar.

Ümm: Anne; asıl, esas, prensip.

Ümmehât-ı erbaa: Dört ana; dört esas.

Ümmü'l-kitâb: Kitabın anası, esâsı, aslı.

Ünf: Şiddet, şertlik, kalabalık.

Üns-i billah: Allah ile ünsiyyet.

Ünüset: Müenneslik; dişilik, kadınlık.

Üsbü'yye: Haftalık duâlar, virdler.

V

Vâbeste: ...e bağlı.

Vâcib: Zarûrî olan, olmaması düşünülemiyen.

Va'd: Mükâfat vereceğine söz verme; söz verme.

Vâfi: Yeter, elverir, tam.

Vâhî: Boş, mânâsız, boşuna.

Vâhid, vâhîde: Bir; bir olan.

VÂHİD: Bir olan, zâtında, sıfatlarında ve işlerinde ortağı, dengi ve benzeri olmayan, vahdet kendisiyle kâim olan.

Vâhidü'l-ayn: "Ayn"ı tek olan; hakî-katî bir olan.

Vâhidü'z-zaman: Zamânının yegânesi olan.

Vâhime: "Vehim" duyusu.

Vahş: Yabânî, insandan kaçan (hayvan).

Va'id: Cezâ ile tehdid etme, korkutma, yıldırma.

Vâkı', vâkı'a: Vâkı olan, vukû' bulan.

Vâkıa: Rüyâ.

Vâkıâ: Gerçi, her ne kadar, gerçekten.
Vâkıf olmak: Durmak; bir şeyden haberi olmak, bilmek.
Vakt-i zevâl: Zeval vakti; öğle vakti.
V'allâhü a'lem: Ve Allah en iyi bilir.
V'allâhü'l-hâdî: Ve Allah hidâyet edendir.
Vâreste: Kurtulmuş, serbest, rahat, ilişkisiz.
Vârid: Gelen; hâriçten insanın kalbine gelen şey; Hak'tan kula gelen feyz, ilhâm.
Vârid, vâride: Vürüd eden, gelen, erişen.
Vâridât: Vâridler; ilhamlar.
Vâris: Mirasçı, kendisine mîras düşen.
Varta: Çukur, uçurum, tehlike.
Vasat: Orta.
Vasâyâ: Vasiyetler; tavsiyeler.
Vâsıl: Eren, erişen, ulaşan.
Vâsılın: Erenler.
Vâsî: Geniş.
Vâsiu'r-rahmet: Rahmeti geniş ve bol olan.
"Vâv": "Ve"
Vaz', vazî: Koyma, konuluş; durum, duruş, tavır.
Vaz'-i haml: Hâmileliğin bitişi, doğurma.
Vaz' etmek: Koymak.
Vazâif: Vazîfeler.
Vâzih, vâziha: Açık, aşikâr.
Vazî: Alçak, bayağı.
Vecbe: Düşen bir şeyin çıkardığı ses, gü-rültü; kaynayan ve sürtünen bir şeyin çıkardığı ses, fıkırtı; göğüste meydana gelen fıkırtı.
Vecbât: Vecbeler; fıkırtılar.
Vech: Yüz, cebhe, yön, sûret, şekil.
Vech-i şebih: Benzeyiş yönü.
Vefâ: Kâfi gelme, yetişme; ödeme.
Vehb: Hibe, bağışlama, hediye etme.
Vehbî, vehbiyye: İlâhî bağış ile ilgili, Allah'dan olan.
Vehle-i ulâ: İlk anda, ilk önce.
Vehleten: İlk, ilk bakışta, birdenbire, ilk anda.
Vekâyi: Vak'alar, olaylar, hâdiseler.
Velâ etmek: Sâhiplik etmek, idâre etmek, teveccüh edip tasarruf etmek.
Veled: Çocuk.
Veled-i tabîi: Nikahsız kadınlardan doğan çocuk.
Verâ: Öte, geri, arka.
Verâ-yı zahr: Sırtın arkası; arka.
Vera': Haram olup olmadığı şüpheli olan şeylerden sakınma.
Verese: Vârisler.
Vesâit: Vâsıtalar.
Vesâtat: Vâsita olma, aracılık etme.
Vesâvis: Vesveseler.

Vezer: Sığınak.
Vichet: Vecih, yön; zât, hakikat.
Vilâdet: Velâdet, doğum.
Vird: Tarikat ehlinin belirli zamanlarda okudukları duâ.
Visâl: Vuslat, kavuşma.
Vitr: Tek.
Vitriyyet: Tek olma.
Vizr: Ağırılık, yük, günâh.
Vuhûş: Vahşî hayvanlar.
Vukûf: Durma, kalma, vâkıf olma.
Vusûl: Vâsıl olma, erişme, ulaşma.
Vücûd: Varlık, var olma; beden.
Vücûd-i aynî: Maddeten, cismen var olan varlık; "ayn" hâlinde varlık.
Vücûd-bahş: Vücûd bahşeden; varlık veren.
Vücûd-ı elem: Elemin var olması.
Vücûdât: Vücûdlar; varlıklar.
Vücûden: Varlık olarak.
Vücûh: Vechler.
Vücûd-pezîr: Varlık bulan, varlık kabul eden, varlık kazanan.
Vükelâ: Vekiller.
Vürûd: Vârid olma; gelme, varma, yetişme.
Vüs'at: Genişlik.

Y

Yâbis: Kuru.
Yakaza: Uyanıklık, uyanık olma.
Yakîn: Kat'î, kesin ve şüphesiz bilgi; kesinlik, kat'îyyet.
Yakzân: Uyanık.
Yakzân-ı fehîm: Anlayışı uyanık.
Yed: El.
Yed-i fâile: İşleyen el; aktif el.
Yed-i münfaile: Fiili kabul eden el; passif el.
Yed-i yemîn: Sağ el.
Yedeyn: İki el.
Yekdiğer: Biri ötekini, birbirini.
Yeknesak: Tek düzen, değişmez; tutarlı, kendi içinde âhenkli.
Yektâ: Tek, eşsiz, benzersiz.
Yesir: Kolay, az miktarda.
Yevm: Gün; an.
Yevme-izin: O gün.
Yevmen-fe-yevmen: Günden güne.
Yevm-i ba's: Öldükten sonra diriliş günü.
Yenbû': Kaynak, pınar.
Yubûset: Dört tabiattan biri; kuruluk.
Yümn: Uğur, bereket.
Yüsr: Kolaylık, rahatlık; zenginlik.

Z

Zâbit: Zabt eden; düzene koyan, çizen; iki kolla çalışan (âlet): pergel.
Zâcir: Önleyen, yasaklayan; zorlayan, zor-

- la yaptıran.
Zâd: Azık.
Za'f: Zayıflık, âcizlik.
Za'f-ı pîri: Yaşlılıktan ileri gelen kuvvet-sizlik, âcizlik.
Za'ferân: Safran.
Zâhib: Giden; bir fikre uyan, kapılan, benimseyen.
Zâhid: Dünyâdan yüz çeviren, dünyâya rağbet etmeyen.
Zâhil: Unutan, haberi olmayan, ihmâl eden.
Zâhir, zâhire: Görünen, açık, belli, âşikâr; dış, yüz.
ZÂHIR: Görünen, varlığında hiçbir şüphe olmayan; varlığı herşeyden âşikâr olan.
Zâhir-bîn: Zâhiri, dışı gören.
Zâhir-i kavî: Sözün zâhiri, sözün dış ve açık mânâsı.
Zâhiri, zâhiriyye: Zâhirle alakalı, zâhire âit.
Zâhiri-i mahz: Sırf zâhiri; tam mânâsıyla zâhiri.
Zahr: Arka, sırt.
Zahr-ı gayb: Gıyâbında, arkasından.
Zâid, zâide: Ziyâde olan; eklenen, artan, lüzumsuz, fazla; matematikte: Artı (+).
Zaif, zaife: Zayıf, güçsüz.
Zaifen: Zayıf olarak.
Zâika (kuvve-i...): Tatma duyusu; tad alma.
Zâil, zâile: Zevâl bulan; geçip giden, kaybolan, yok olan.
Zâir: Ziyâret eden.
Zâkire-i mütefekkiire: İnsanın düşünme gücü aklın hükmüne tâbî olursa bu güce "zâkire-i mütefekkiire" denir.
Zâkire-i mütehayyile: İnsanın düşünme gücü "vehm" in hükmüne tâbî olursa bu güce "zâkire-i mütehayyile" denir.
Zamâir: Zamirler; gizli olan düşünceler, sırlar.
Zamime: Ek, ilâve, ekleme.
Zamir: İnsanın gizli düşüncesi, sakladığı sır.
Zamm: Katma, ekleme, artırma.
Zanin: Esirgeme, kıskanma.
Zann-ı gâlib: Kuvvetli, üstün zan.
Zât- maa's-sıfât: Sıfatlarla berâber zât.
Zâviye: Köşe, açı.
Zebâniyye: Zebânîler.
Zebh: Boğazlama, hayvanı kesme, kurban etme.
Zebûn: Zayıf, güçsüz, âciz.
Zecr: Önleme, yasaklama; zorlama, sıkıştırma.
Zeferât: Zefreler; teevvühler, âh etmeler.
Zehâb: Gitme, gidiş; bir düşünceye uyma, kapılma; zihnen bir yola sapma.
Zehâb-ı ömr: Ömrün geçip gitmesi.
Zehârif: Sahte zînetler, süsler, yaldızlar.
Zekâvet: Zekîlik, çabuk anlayış.
Zekî, zekiyy, zekiyye: Zekî; temiz, pâk.
Zelle: Küçük hatâ ve günah, sürçme.
Zemîm, zemîme: Kötülenen, beğenilme-yen; kötü.
Zendaka, zendeka: Zındıklık, dinsizlik, kâfirlik.
Zen-perest: Kadına tapan.
Zer: Ekme, tohum saçma.
Zerkâ: Gök, mâvi.
Zerrât: Zerrelere.
Zevâhir: Zâhirler; zâhir olanlar, görünüş-ler.
Zevâl: Zâil olma; sona erme, geçme, yok olma.
Zevc: Çift; eş.
Zevceyn: İki zevc; iki eş.
Zevk: Tadma; mânevî idrâk, anlayış, tecrübe etme.
Zevkan: "Zevk" yoluyla, bizzat tadarak, yaşayarak, deneyerek.
ez-Zıddâni lâ-yectemi'ân: İki zıt bir araya gelemmez.
Zılâl: Gölgelemler.
Zill: Gölge.
Zill-ı memdûd: Meddölünmüş, uzatılmış gölge.
Zillî, zilliy: Gölgeye âit, gölge ile ilgili.
Zımn: İç taraf; dolayısıyla atılmak istenen; gizli maksat.
Zındık: Nur ve zulmet kendilerinden zuhûr eden iki yaratıcıya inanan kimse; ulûhiyyet ve âhirete inanmayan; münkir, mühlid, dinsiz.
Zi: Sâhip.
Zi-hakk: Hak sâhibi.
Zi-hayat: Hayat sâhibi, canlı.
Zi-iktidâr: İktidar sâhibi.
Zi-kıyem: Kıymetli, değerli.
Zi-kıymet: Kıymetli.
Zi-zill: Gölge sâhibi.
Zibâ-endâm: Güzel vücutlu, yakışıklı.
Zikr: Anma, hatırlama.
Zikr-i mahal irâde-i hâl: Mahalli (yeri) zikredip hâli (durumu) kasdetme.
Zikrullah: Allah'ı zikr etme.
Zillet: Hakirlik, aşağılık, alçaklık.
Zimâm: Yular, dizgin.
Zindegânî: Hayat, yaşayış.
Zirâ: Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk birimi (75-90 cm)
Ziyâdâr: Ziyâh, aydın.
Ziyâ-pâş: Ziyâ saçan.
Zuhr: Öğle.
Zuhûr: Zâhir olma, zâhir oluş; görünme,

ortaya çıkma.
Zulem: Zulmetler; karanlıklar.
Zulumât: Zulmetler.
Zulm, zulüm: Bir şeyi konulması gereken yere koymayıp başka yere koyma; zulüm.
Zu'm: Zannetme, zan; yanlış kanâat.
Zunûn: Zanlar.
Zûr: Yalan, asılsız, sahte, uydurma.
Zü'âk: Tatsız, herhangi bir tadı olmayan.
Zübde: En seçkin, öz; özet, hülâsa.
Zübde-i havâssü'l-havâs: Havâssın havâssının hülâsası; seçkin velîlerin seç-

kinlerinin en seçkini.
Zühal: Satürn.
Zühd: Dünyâdan yüz çevirme, dünyâyâ râğbet etmeme.
Zükûret: Erkek olma; müzekkerlik.
Zü'l-ciheteyn: İki cihet sâhibi; iki yönlü.
Zü'l-vücûd: Vücûd, varlık sâhibi.
Züll: Alçalma, alçaklık, horluk, hakirlik.
Zünûb: Zenbler; günahlar.
Zünnâr: Papazların bellerine bağladıkları uçları sarkık, ipten örme kuşak.
Züvvâr: Ziyâretçiler; görmeye, ziyârete gelenler.

Â Y E T - İ K E R İ M E L E R İ N D E K S İ

*Sûre isimlerinden sonra ilk numaralar sûre sıra numarasını,
ikinciler âyet numaralarını, üç noktadan sonraki numaralar
kitapta âyetlerin geçtiği sahife numaralarını gösterir.*

- Abese, 80/17... 19.
Abese, 80/17-22... 16.
Ahkâf, 46/9... 228, 232, 233.
Ahkâf, 46/20... 21.
Ahkâf, 46/24... 216.
Ahzâb, 33/38... 259, 261.
Ahzâb, 33/56... 261.
Ahzâb, 33/72... 41, 358, 366.
Alak, 96/19... 294.
Âl-i İmrân, 3/14... 21, 120.
Âl-i İmrân, 3/22... 258.
Âl-i İmrân, 3/31... 236, 239.
Âl-i İmrân, 3/59... 138, 140.
Âl-i İmrân, 3/74... 80, 82.
Âl-i İmrân, 3/92... 450.
Âl-i İmrân, 3/189... 289.
Âl-i İmrân, 3/190... 197, 198.
Ankebût, 29/20... 141, 315.
Ankebût, 29/25... 50.
Ankebût, 29/64... 337.
Ankebût, 29/69... 348.
A'râf, 7/8... 346.
A'râf, 7/12... 4, 318, 321.
A'râf, 7/17... 309, 311.
A'râf, 7/40... 295, 340.
A'râf, 7/54... 74.
A'râf, 7/100... 421.
A'râf, 7/143... 35, 38, 329, 392.
A'râf, 7/145... 87, 88.
A'râf, 7/172... 28, 134, 135.
A'râf, 7/179... 211.
A'râf, 7/189... 21.
A'râf, 7/201... 388, 451.
Asr, 103/2... 408.
Bakara, 2/7... 409.
Bakara, 2/10... 408, 410.
Bakara, 2/16... 258.
Bakara, 2/26... 47.
Bakara, 2/30... 9, 67, 69, 81, 84, 151, 153, 321.
Bakara, 2/31... 6, 79, 80, 81, 82.
Bakara, 2/32... 80.
Bakara, 2/33... 6, 81.
Bakara, 2/36... 242.
Bakara, 2/74... 18.
Bakara, 2/105... 354.
Bakara, 2/106... 264.
Bakara, 2/115... 23, 164.
Bakara, 2/117... 74.
Bakara, 2/143... 387.
Bakara, 2/173... 42.
Bakara, 2/194... 140.
Bakara, 2/196... 326.
Bakara, 2/219... 179.
Bakara, 2/253... 132, 284.
Bakara, 2/255... 117, 272.
Bakara, 2/264... 35, 37.
Bakara, 2/269... 26, 54, 56.
Bakara, 2/282... 349.
Bakara, 2/285... 426.
Bakara, 2/286... 110.
Beled, 90/9-10... 15.
Câsiye, 45/3... 366.
Câsiye, 45/5... 407.
Câsiye, 45/23... 20, 48, 322.
Câsiye, 45/24... 52, 409.
Câsiye, 45/36-37... 432.
Câsiye, 45/45... 411.
Duhan, 44/4... 117, 182.
En'âm, 6/14... 271, 273, 391, 435.
En'âm, 6/18... 162.
En'âm, 6/25... 52, 409.
En'âm, 6/38... 87, 89.
En'âm, 6/91... 51.
En'âm, 6/122... 33.

- En'âm, 6/149... 149.
 En'âm, 6/164... 345.
 En'âm, 6/165... 153, 154, 263.
 Enbiyâ, 21/18... 50.
 Enbiyâ, 21/20... 134, 136.
 Enbiyâ, 21/22... 87, 89, 131, 151, 153.
 Enbiyâ, 21/23... 54, 57, 144, 146, 147, 149.
 Enbiyâ, 21/30... 3, 249, 391, 392.
 Enbiyâ, 21/63... 50.
 Enfâl, 8/9... 142, 143.
 Enfâl, 8/17... 270, 393.
 Enfâl, 8/37... 42.
 Fâtır, 35/10... 292, 295.
 Fâtır, 35/37... 342.
 Fâtîha, 1/7... 125.
 Fecr, 89/28... 51, 91, 93.
 Fecr, 89/27-28... 119, 383.
 Fecr, 89/28-29... 123.
 Fecr, 89/29... 124, 126.
 Feth, 48/6... 42.
 Feth, 48/10... 392.
 Feth, 48/25... 313.
 Feth, 48/27... 352.
 Furkan, 25/1... 36.
 Furkan, 25/7... 13.
 Furkan, 25/44... 408.
 Furkan, 25/45... 168, 398.
 Furkan, 25/46... 166, 168, 398.
 Furkan, 25/60... 151, 152.
 Furkan, 25/70... 341, 343.
 Fussilet, 41/9... 326.
 Fussilet, 41/10... 326.
 Fussilet, 41/22... 283, 284.
 Fussilet, 41/53... 13, 29.
 Fussilet, 41/54... 290.
 Hacc, 22/5... 333, 336.
 Hacc, 22/46... 105, 108, 409, 410.
 Hacc, 22/47... 326.
 Hadîd, 57/3... 329.
 Hadîd, 57/4... 164, 290, 353.
 Hadîd, 57/13... 166, 169.
 Hadîd, 57/28... 402, 403.
 Haşr, 59/22... 229.
 Hakkâ, 69/17... 307, 308.
 Hicr, 15/17... 278.
 Hicr, 15/21... 245.
 Hicr, 15/26, 28... 32.
 Hicr, 15/28... 34.
 Hicr, 15/29... 371.
 Hicr, 15/42... 52, 277.
 Hicr, 15/75... 215, 216, 229, 234.
 Hicr, 15/99... 13, 160.
 Hucurât, 49/2... 195.
 Hucurât, 49/10... 304.
 Hucurât, 49/13... 58.
 Hûd, 11/7... 326.
 Hûd, 11/56... 433.
 Hûd, 11/88... 18.
 Hûd, 11/118... 147, 149.
 Hûd, 11/119... 147.
 Hûd, 11/123... 12.
 İbrâhîm, 14/18... 35, 37.
 İbrâhîm, 14/48... 5, 415.
 İnsan, 76/5... 252.
 İnsan, 76/30... 245, 250.
 İsrâ, 17/1... 36.
 İsrâ, 17/12... 16.
 İsrâ, 17/14... 97, 258, 264.
 İsrâ, 17/20... 118, 121, 124, 125.
 İsrâ, 17/29... 193, 195, 286, 287.
 İsrâ, 17/36... 171, 283, 284, 344, 345, 385.
 İsrâ, 17/44... 418, 419.
 İsrâ, 17/45... 408.
 İsrâ, 17/55... 132, 284.
 İsrâ, 17/70... 89.
 İsrâ, 17/81... 46, 50.
 İsrâ, 17/85... 33, 67, 73, 74.
 İsrâ, 17/110... 25, 76, 78, 193, 195.
 Kaf, 50/16... 52.
 Kaf, 50/22... 409.
 Kaf, 50/37... 197, 198, 359.
 Kaf, 50/38... 401, 403.
 Kamer, 54/50... 244.
 Kamer, 54/52-53... 245.
 Kamer, 54/55... 6, 316.
 Kasas, 28/56... 277, 410.
 Kasas, 28/73... 167.
 Kasas, 28/77... 157.
 Kehf, 18/18... 10.
 Kehf, 18/23... 173.
 Kehf, 18/23-24... 175.
 Kehf, 18/65... 54, 56, 393.
 Kehf, 18/77... 35, 38.
 Kehf, 18/82... 180, 215, 217.
 Kehf, 18/109... 228, 295.
 Kehf, 18/110... 158, 270, 368.
 Kiyâmet, 75/10... 4.
 Kiyâmet, 75/22-23... 206.
 Lokmân, 31/13... 135.
 Lokmân, 31/16... 16.
 Lokmân, 31/19... 193, 195.
 Lokmân, 31/20... 122.
 Lokmân, 31/27... 228.
 Lokmân, 31/28... 345.
 Mâide, 5/4... 42.
 Mâide, 5/54... 63.

- Maide, 5/67... 51.
 Maide, 5/100... 42.
 Maide, 5/101... 53, 54.
 Maide, 5/110... 393.
 Maâric, 70/23... 22.
 Meryem, 19/4... 35, 37.
 Meryem, 19/9... 95, 97.
 Meryem, 19/25... 393.
 Muhammed, 47/12... 32.
 Mutaffifîn, 83/1-4... 193, 194.
 Mutaffifîn, 83/7... 252, 292, 295.
 Mutaffifîn, 83/9... 262, 264.
 Mutaffifîn, 83/14... 221, 408.
 Mutaffifîn, 83/18... 252, 292, 295.
 Mücadele, 58/22... 42, 142, 143, 384, 387.
 Müddessir, 74/31... 9.
 Mülk, 67/1... 201, 204.
 Mülk, 67/3... 285.
 Mülk, 67/14... 34, 107.
 Mü'min, 40/16... 198, 200.
 Mü'min, 40/46... 342.
 Mü'min, 40/67... 32, 33.
 Mü'min, 40/79... 167.
 Mü'minûn, 23/5-6... 41.
 Mü'minûn, 23/12... 32, 34.
 Mü'minûn, 23/51... 178.
 Mü'minûn, 23/115... 29.
 Nahl, 16/40... 74, 247, 328.
 Nahl, 16/50... 161, 162.
 Nahl, 16/60... 166, 168.
 Nahl, 16/66... 352.
 Nahl, 16/68... 88, 108.
 Nahl, 16/78... 339, 340.
 Nahl, 16/90... 193, 194.
 Nahl, 16/91... 173, 175.
 Nahl, 16/94... 173, 175.
 Nâs, 114/1-3... 201, 204.
 Nebe', 78/13... 372.
 Necm, 53/3... 52.
 Necm, 53/3-4... 355.
 Necm, 53/4... 180.
 Necm, 53/11... 61.
 Necm, 53/17... 36.
 Necm, 53/32... 157, 450.
 Necm, 53/39... 143.
 Neml, 27/25... 15.
 Neml, 27/87... 20.
 Nisâ, 4/18... 341, 343.
 Nisâ, 4/36... 151, 152.
 Nisâ, 4/58... 87, 90.
 Nisâ, 4/71... 295.
 Nisâ, 4/76... 276, 311, 324, 378.
 Nisâ, 4/78... 12, 118, 121, 123.
 Nisâ, 4/79... 12.
 Nisâ, 4/82... 2.
 Nisâ, 4/126... 95, 97.
 Nisâ, 4/171... 292.
 Nûh, 71/26... 19.
 Nûr, 24/2... 212.
 Nûr, 24/24... 171, 283, 284, 344.
 Nûr, 24/27... 141.
 Nûr, 24/35... 16, 147, 215, 401, 402, 403, 405, 407, 411.
 Nûr, 24/37... 161, 162, 225.
 Nûr, 24/39... 35, 37.
 Nûr, 24/40... 407, 411.
 Nûr, 24/41... 375.
 Nûr, 24/44... 333, 336.
 Nûr, 24/61... 431, 433.
 Ra'd, 13/2... 14.
 Ra'd, 13/3... 9, 29, 30.
 Ra'd, 13/4... 9.
 Ra'd, 13/15... 22, 294.
 Ra'd, 13/28... 398, 399.
 Ra'd, 13/38... 264.
 Ra'd, 13/38-39... 242.
 Ra'd, 13/39... 234.
 Ra'd, 13/41... 390.
 Rahmân, 55/7-9... 8.
 Rahmân, 55/8-9... 8.
 Rahmân, 55/14... 32, 34.
 Rahmân, 55/29... 9, 265.
 Rûm, 30/7... 41, 52, 69, 364.
 Rûm, 30/50... 336.
 Sâd, 38/7... 57.
 Sâd, 38/27... 29.
 Sâd, 38/75... 7.
 Sâd, 38/78... 52.
 Sâd, 38/82... 319, 451.
 Sâd, 38/83... 381.
 Sâffât, 37/88-89... 180.
 Sâffât, 37/96... 10, 18, 188, 189, 199, 251, 391.
 Sâffât, 37/164... 185, 187.
 Sebe', 34/23... 263, 266, 384, 387.
 Secde, 32/7-9... 34.
 Şems, 91/7... 118, 121.
 Şems, 91/7-8... 252, 254.
 Şems, 91/8... 118, 121.
 Şuarâ, 26/89... 450.
 Şuarâ, 26/193... 374, 376.
 Şûrâ, 42/7... 26.
 Şûrâ, 42/11... 84, 85, 389, 398, 399, 451.
 Şûrâ, 42/20... 274.
 Şûrâ, 42/27... 159.
 Şûrâ, 42/29... 15, 446.

- Şûrâ, 42/51... 228, 233.
 Tâhâ, 20/5... 75, 78, 313.
 Tâhâ, 20/6... 359.
 Tâhâ, 20/50... 110.
 Tâhâ, 20/54, 128... 197, 198.
 Tâhâ, 20/114... 54, 350, 351.
 Tâhâ, 20/128... 9.
 Tahrim, 66/6... 81, 143, 187.
 Talâk, 65/1... 19.
 Talâk, 65/2-3... 76, 437.
 Talâk, 65/3... 76.
 Talâk, 65/12... 12, 15, 29, 31, 32, 326.
 Târik, 86/9-10... 346.
 Tekvîr, 81/12... 338.
 Tevbe, 9/36... 326.
 Tevbe, 9/38... 21.
 Tevbe, 9/102... 19, 20.
 Tevbe, 9/123... 174, 176.
 Tîn, 95/4... 84, 87, 366, 368.
 Tîn, 95/5... 366, 368.
 Tîn, 95/4-6... 58.
 Tûr, 52/1-2... 262, 264.
 Vâkıa, 56/85... 52.
 Yâsîn, 36/12... 23, 87, 88, 90, 228, 233, 414.
 Yâsîn, 36/41... 15.
 Yâsîn, 36/60... 311.
 Yâsîn, 36/65... 343, 345.
 Yâsîn, 36/82... 248.
 Yâsîn, 36/83... 68.
 Yûnus, 10/5... 372.
 Yûnus, 10/14... 9.
 Yûnus, 10/24... 333, 336.
 Yûnus, 10/39... 56.
 Yûnus, 10/62... 162.
 Yûnus, 10/90... 320.
 Yûsuf, 12/39... 290.
 Yûsuf, 12/82... 35, 38, 248.
 Yûsuf, 12/87... 313.
 Zâriyât, 51/20-21... 207.
 Zâriyât, 51/21... 29, 31, 206.
 Zâriyât, 51/49... 326.
 Zâriyât, 51/56... 13, 166, 170, 433.
 Zelzele, 99/7... 11, 15.
 Zelzele, 99/8... 11, 15.
 Zelzele, 99/7-8... 345.
 Zelzele, 99/8... 11, 15, 20.
 Zümer, 39/6... 326.
 Zümer, 39/7... 42.
 Zümer, 39/9... 320.
 Zümer, 39/22... 48.
 Zümer, 39/36... 36.
 Zümer, 39/69... 91, 93.
 Zümer, 39/69-70... 345.
 Zümer, 39/74... 342.

HADİSLER İNDEKSİ

Burada sâdece metni veyâ metninin bir parçası
zikredilen hadisler verilmiştir.

- أبیت عند ربی یطعمنی ویسقینى ... 335
اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله ... 235, 229, 215
أخرج بصفتى الى خلقى من قصدك قصدنى ومن احبك احبنى... الخ ... 16
إذا اراد الله شيئاً هباً أسبابه ... 16
إذا يربح خليفتين فاقتلوا الاخر منهما ... 151, 131
(الارواح) انها باقية ... 100
أريت كأتى أتيت بقدرح لبن فشربته خرج الرى من اظفارى ثم اعطيت فضلى عمر قالوا فما اولته يارسول الله قال العلم
وشربه ليلة اسرانه وقيل له هو الفطرة اصاب الله بك امتك ... 352
اسلم شيطانى ... 8
اطلبوا العلم من المهد الى اللحد ... 354
اطلبوا العلم ولو بالصين ... 354
اعددت لعبادى الصالحين ما لا عين رأت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر ... 359, 337
افضل الدعاء الحمد لله ... 150
اللهم خلصنا عن الملامى وارنا الاشياء كما هى ... 9
انا اغضب كما يغضب البشر ... 416
انا فى الاخفى ... 385
انا من الله والمؤمنون من نورى ... 68
ان فى الجنة جنة ليس فيها قصور وحور وغللمان يتجلى فيها ربنا ضاحكاً ... 367
ان الله خلق آدم على صورته ... 263, 234, 79, 76, 25, 19
ان الله خلق آدم على صورة الرحمن ... 313, 25
ان الله تعالى خلق ذرة بيضاء فنظر الجلال والهيبة فذايت حياء فصار نصفها ماء ونصفها ناراً فحصل منها دخان فخلق
السموات من دخان والارض من زبدها فكان عرشه على الماء ... 5
ان روح القدس نثت فى روعى ان احداً لن يموت حتى يستكمل رزقه ... 376
ان للشيطان عرشاً بين السماء والارض اذا اراد بعيد فتنة كشف له عنه ... 380
انما انزل القرآن بلسانى لسان عربى مبین ... 35
اول ما خلق الله روحى ... 67
اول ما خلق الله العقل ... 244, 68
اول ما خلق الله القلم ... 244, 68
أياكم وخضراء الدمن ... 179, 177
التائب من الذنب كمن لا ذنب له ... 279

- تخلقوا باخلاقي الله ... 175
 جف القلم بما هو كائن ... 242
 حبيب الى من دنياكم ثلث النساء والطيب وجعلت قرة عيني في الصلاة ... 141
 حفت الجنة بالمكاره وحفت النار بالشهوات ... 124
 دع ما يريبك الى ما لا يريبك ... 438, 436
 الدنيا جيفة وطليلها كلاب ... 164
 الدنيا حرام على اهل الآخرة والآخرة حرام على اهل الدنيا وهما حرامان على اهل الله ... 163
 الدنيا حلوة خضرة فدام يتحفها منها ... 120
 الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر ... 348
 الدنيا كحلم النائم ... 21
 الدنيا ملعونة وملعون ما فيها الا ما كان من ذكر الله ... 164
 رب زدني فيك تحييراً ... 297, 212
 رتبة العلم اعلى الرتب ... 320, 50
 شر العلماء من زار الامراء وخير الامراء من زار العلماء نعم الامير على باب الفقير وبأس الفقير على باب الامير ... 275
 طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة ... 354
 عمالكم اعمالكم ... 110
 القبر روضة من رياض الجنة او حفرة من حفرات النيران ... 342
 كان الله ولا شيء معه ... 96, 95
 الكلمة يحفظها الجنى فيقرؤها في اذن وليه فيزيد فيها اكثر من مائة كلمة ... 383
 (كنت كنزاً) ... فخلقت الخلق لاعرف ... 330
 كنت سمعه الذي يسمع به ... 418, 417, 298, 189, 4
 كنت له سمعا وبصراً ولساناً ويدا ... الخ ... 418, 417, 298, 189, 4
 لا تقوم الساعة حتى يقال في الارض الله الله ... 9
 لا تنفكوا في ذات الله تفكروا في آلاء الله ... 370, 27
 لا يزال عبدي يتقرب الى بالنوافل حتى احبه واذا احببت كنت له سمعاً وبصراً ولساناً ويدا ... الخ ... 418, 417, 298, 189, 4
 لا يزال عبدي يتقرب الى بالنوافل حتى اذا احبه فاذا احببت كنت له سمعاً وبصراً ولساناً ويدا فيسمع ويبصر ويبصر
 يتكلم ويبصر ... الخ ... 418, 417, 298, 189, 4
 لا يسمعني ارضي ولا سمائي ولكن يسمعني قلب عبدي المؤمن ... 266
 لو دليتم بحيل ليهبط على الله ... 329
 لو كانت الدنيا تعدل عند الله جناح بعوضة ما سقى كافراً شربة ماء ... 164
 ما من مولود الا وقد يولد على فطرة الاسلام ثم ابواه يهودانه وينصرانه ويمجسانه ... 304
 المؤمن مرآة اخيه ... 90, 87
 المؤمن منفعة ... 8
 من رأى فقد رأى الحق ... 416, 368, 329, 269
 من صار بالعلم حياً لم يميت ابداً ... 298
 من عرف نفسه عرف ربه ... 358
 من لم يرض بقضائي فليطلب رياء سوائي ... 16
 منهومان لا يشبعان طالب علم وطالب دنيا ... 354
 موتوا قبل ان تموتوا ... 416
 نفسك مطيتك فارقت بها ... 225
 هذه يد الله ... 329

ŞAHİS, MELEK VE YER İSİMLERİ İNDEKSİ

- Abdül'Aliyy, Mevlânâ (Şârih-i Mesnevî, Bahru'l-ulûm): 68.
 Abdülkâdir Geylânî: 395.
 Abdülmelik b. Habîb: 99, 100.
 Âdem (as): 3, 7, 21, 81, 82, 128, 139, 140, 142, 143, 241, 245.
 Afrika: 70, 347.
 Âişe-i Sıddîka (r. anhâ): 21.
 Alâüddîn Selçûkî, Sultan: 425.
 Âl-i Fir'avn: 341, 342.
 Âlî, İmâm-ı (Kerremallâhu vecheh): 157, 158, 176.
 Âlî b. Ebî Tâlib (ra) hafîdi: 45, 49.
 Aristo (?) Hakîm-i Zül-Karneyn: 69, 70.
 Avrupa: 110.
 Azîz Neseftî: 6, 248.
 Azrâîl: 187, 350, 351.
 Bâbiler: 150.
 Bağdâd: 90, 92.
 Bahâüddîn el-Veled: 425.
 Bahr-i Ahmer: 319.
 Bâyezîd-i Bistâmî: 161, 162, 259, 261, 387, 393.
 Belkıs: 138.
 Betûk: 380.
 Buhârî, İmâm-ı: 350.
 Câmî, Mevlânâ: 244.
 Cebrâîl, Cibril: 68, 187, 250, 272, 273, 350, 351, 376, 422.
 Cebriyye: 76.
 Cüneyd-i Bağdâdî: 46, 52, 157, 392.
 Deccâl: 124, 127, 154.
 Dihye: 376.
 Ebû Bekir er-Râzî el-Bahlî: 447.
 Ebû Bekir es-Sıddîk (ra): 194, 195, 262.
 Ebû Cehil: 146, 253, 257, 410.
 Ebû Hureyre (ra): 14.
 Ebu'l-Hakem ibn Berrecân: 87, 88.
 Ebu'l-Hasen Gûrî: 28, 290.
 Ebu'l-Vefâ: 259, 260.
 Ebû Medyen Mağribî: 33, 90, 91, 125, 201, 204.
 Ebû Muhammed Haffâf: 380.
 Ebû Muhammed el-Mürûrî: 69, 70.
 Ebû Osman: 393.
 Ebû Saîd: 393.
 Es'ad Dede, Mehmed, Mevlevî: 61, 387, 426.
 Evhadüddîn Kirmânî: 14.
 Fas: 231.
 Fir'avn: 127, 253, 257, 317, 319, 320.
 Fudayl b. İyâz: 281.
 Galata Kulesi: 56.
 Gazzâlî, İmâm-ı, Ebû Hâmid: 73, 74, 101, 102, 113, 117.
 Hâfız Şîrâzî, Hâce: 10, 395.
 Hakîm-i Zül-karneyn (Aristo?): 69, 70.
 Hallâc-ı Mansûr, Hüseyin b. Mansûr: 49, 160, 259, 260, 393.
 Hanevîler: 260.
 Harem-i şerif: 448.
 Havvâ: 21, 124, 127, 128, 241, 245.
 Hayber Kalesi: 176.
 Hızır (as): 38, 54, 57, 180, 217, 393.
 Hindistan: 294.
 İblîs: 52, 68, 81, 82, 124, 128, 271, 272, 277-280, 311-314, 318, 319-322, 340, 352, 378, 380-382, 388, 451.
 İbn Sa'dân: 380.
 İbrâhîm (as): 50, 180.
 İbrâhîm Hakkı, Erzurûmî: 78, 94, 226, 365.
 İbrâhîm b. Mes'ûd el-Elberî: 207.
 İbrâhîm Şettârî, Şeyh: 72.
 İdrîs (as): 241, 243.
 İsâ (as): 111, 138-140, 250, 295, 366, 379.

393.
İskender Zül-Karneyn: 70.
İspanya: 70.
İsrâfîl: 187, 350, 351.
İstanbul: 231.
- Kâ'be-i (muazzama): 80, 81, 227, 231, 321, 431, 432, 447, 448.
Ka'bu'l-Ahbâr: 163, 165.
Kaderiyye: 76.
Kasr-ı Ârifân: 426.
Katerina: 137.
Kerûbiyân: 68.
Kur'ân: 238.
Kureyş kabilesi: 134.
- Lâhicî: 365.
Lokmân (as): 193, 195.
Londra: 231.
- Mağrib: 227, 231, 347.
Mahmud Şebüsterî: 94, 114, 365.
Mehdî, Hz. (as): 126-7, 141, 142.
Mehmed Es'ad Dede, Mevlevî: 61, 387, 426.
Mekke: 90, 92, 227, 231.
Meryem, Hz.: 250, 393.
Mescid-i Harâm: 352.
Mevlânâ Hz., Celâleddîn-i Rûmî, Hz. Pîr: 13, 21, 24, 49, 50, 83, 126, 135, 158, 248, 255, 267, 275, 289, 335, 388, 394, 395, 404, 409, 422, 425, 437.
Mikâil: 187, 350, 351.
Mî'râc: 242.
Muâviye: 280.
Muhammed Hz. (sav), Efendimiz, Resûlullah, Nebiyy-i zî-şân: 1, 8, 13, 14, 20, 21, 35, 36, 51-55, 57, 60, 63, 76, 79, 84, 85, 100, 105, 107, 108, 112, 113, 124, 126, 131-133, 138-142, 146, 149, 153, 162, 164, 167, 173, 176, 177, 179, 190, 194, 195, 212, 215, 218, 222, 223, 225, 229-231, 235, 242, 244, 259, 269, 275, 277, 286, 287, 297, 307, 313, 319, 326, 329, 335, 350-354, 357-360, 362, 368, 370, 374, 376, 380, 381, 384, 392, 393, 404, 410, 417, 418, 420, 421, 431, 432, 435.
Muhammed Harzemşâh: 425.
Muhyiddîn ibn Arabî (okz. Şeyh-i Ekber) Mûrûr: 70, 71.
Mûsâ (as): 38, 54, 57, 111, 127, 180, 217, 317, 319, 320, 326, 329, 392, 432.
Mûsâ-yı Sâmirî: 127.
Mustafa Efendi, Tunuslu: 387.
Mu'tezile: 76.
Müemmil Cassâs: 380.
- Nakşebend, Şâh-ı: 396, 424, 426.
- Nemrûd: 257.
Niyâzi-i Mısrî: 28, 336, 337.
Nûh (as): 19.
- Osman Hz. (ra): 229, 235.
- Ömer Hz., ibnü'l-Hattâb (ra): 172, 194, 195, 350.
- Paris: 231.
- Ruzbahân Baklî: 447, 448.
Rûkneddîn Alâüddevle, Şeyh: 261.
- Sadreddîn Konevî: 272.
Sa'dî Hz., Şeyh: 164, 415.
Sâib: 108, 265, 447.
Sehl b. Abdullah Tüsterî: 49.
Serendib Adası: 389.
Seriyy Sakatî: 157.
Sermed-i Sermest, Hindli: 160.
Sezâî Hz.: 110.
Süleymân (as): 138.
Sürâka b. Mâlik (ra): 55.
- Şâfîiler: 260.
Şâzeliyye (tarîkatî): 387.
Şeyh-i Ekber Hz., Cenâb-ı Şeyh, Hz. Şeyh, Muhyiddîn ibn Arabî: 2, 3, 5-8, 10, 14, 16, 18-20, 23, 24, 27-31, 33, 34, 36, 39, 40, 43, 44, 46, 48-50, 56, 58, 70, 73, 74, 76, 78, 91, 95-97, 99, 104, 106, 107, 112, 117, 118, 123, 125, 127, 136, 138, 139, 143, 146, 168-170, 183, 189, 202, 221, 224, 234, 238, 239, 242, 245, 249, 250, 257, 260, 261, 266, 269, 277, 281, 291, 297, 308, 319, 330, 331, 349, 351, 354, 359, 363, 365, 372, 382, 392, 395, 402, 405, 410, 411, 418, 422.
- Şîrâz: 380.
- Tûr-i (Sinâ): 329, 432.
- Ubeydullah Ahrâr: 261, 387.
- Viktorya: 137.
- Yemen: 138.
Yûsuf (as): 352.
- Zekerîyyâ (as): 37, 111.
Zengibar: 389.
Zeyd Hz. (ra): 404, 405.
Zeyne'l-Abidîn (hafîd-i Ali b. Ebî Tâlib r.anhümâ): 45, 49, 50.
Zül-Karneyn (İskender): 69.

K İ T A P V E F A S S İ S İ M L E R İ

İ N D E K S İ

- Âkâmü'l-Mercân fî Ahkâmî'l-Cânn: 383.
 Ankâ-i Muğrib: 95, 405.
 Avârifü'l-Maârif: 20.
 Âyine-i Hakâyık-nümâ: 72.
 Cilâü'l-Kulûb: 59, 61.
 Esrâr-ı Salât Risâlesi: 261.
 Fass-ı Âdemî: 9, 31, 82.
 Fass-ı Hüdî: 15.
 Fass-ı İsevi: 82.
 Fass-ı İsmâîlî: 15.
 Fass-ı Muhammedî: 204.
 Fass-ı Nühî: 19, 239.
 Fass-ı Sâlihî: 202, 203, 250.
 Fass-ı Süleymânî: 138, 244.
 Fass-ı Şîşî: 10.
 Fass-ı Üzeyrî: 15, 167, 234.
 Fass-ı Ya'kûbî: 146, 167, 277.
 Fass-ı Yûnusî: 238.
 Fî-hi Mâ-fih: 275, 437.
 Fusûsu'l-Hikem: 15, 19, 31, 138, 146, 167, 202, 204, 234, 238, 239, 244, 250, 277, 331, 359, 418.
 Fusûsu'l-Hikem Şerhi: 2, 69, 82, 249, 290.
 Fütûhât-ı Mekkiyye: 28, 78, 95, 207, 270, 308, 309, 331, 365.
 Gülşen-i râz: 114, 365.
 İnşâü'l-Cedâvil (Eşbâh-ı Cevâdil): 358, 363.
 Keşfü'l-Ma'nâ 'an Sırri Esmâi'llâhi'l-Hüs-nâ: 154, 155.
 Kimyâü's-Seâdeti ve Bülûği'l-İrâdeti an Maâniyyi Lâ ilâhe illallah: 5.
 (Kitâbü) Müsellesât: 201.
 Kitâbü Tuhfeti's-Sefere: 392.
 Lübâbü'l-Hikme: 113, 117.
 Ma'rifetnâme: 78, 94, 226, 365.
 Matâli'u'l-Envârî'l-İlâhiyye: 80, 82.
 Matla'u'l-Ulûm ve Mecma'u'l-Fünûn: 394.
 Menâhicü'l-İrtikâ ilâ İftizâzı Ebkârî'n-Nukâ el-Muhadderât bi-Hayemâ-ti'l-Likâ: 45, 47.
 Menâkib-ı Sipehsâlâr: 426.
 Mesnevî-i Şerîf: 13, 21, 23, 39, 43, 49, 83, 126, 135, 158, 248, 255, 267, 278, 280, 289, 404, 409.
 Mir'ât-ı Hakâyık: 114, 187, 365.
 Mir'atü'l-Muhakkıkîn: 94.
 Muhâzaratü'l-Ebrâr ve Mûsâmeretü'l-Ah-yâr: 405.
 Nefehâtü'l-Üns: 158, 330, 380, 447.
 Reşehâtü Aynî'l-Hayât: 158.
 Risâle-i Ahadiyye: 30.
 Risâle-i (i Azîz Neseî): 248.
 (Risâle-i) Men Arefe Nefsehu: 291.
 Risâle-i (i Mevlânâ Abdül'Aliyy): 68.
 Risâle-i Vâlidîyye: 261, 387.
 Sahîh-i (i Buhârî): 350, 351.
 Sırru'l-Esrâr: 69, 70.
 Şecere-i Nu'mâniyye: 405.
 Tedbîrât-ı İlâhiyye (Memleket-i İnsâniyye-nin Islâmı Hakkında...): 22, 23, 141, 185, 221, 249, 359.
 Tevrât: 163, 165, 166, 170.
 Tezkiretü'l-Evliyâ: 158, 281.

İSTİLAHLAR VE BÂZİ KELİMELER İNDEKSİ

- abd (bkz. ibâd, kul), 4, 12, 19, 28, 36, 37, 40, 43, 57, 60, 63, 105, 107, 134, 136, 149, 159, 189, 190, 269, 270, 275, 279, 280, 296, 328, 362, 367, 418.
- abd-i hâdis'in ilmi, 233.
- abd-i hâss, 58.
- abd-i mahz-ı ilâhî, 37.
- abd-i sâlih, 443, 445.
- abdâl, 231.
- abdest, 430, 431.
- abdiyyet, 27, 391.
- abdullâh, 36, 204, 274, 275.
- abdül-câh, 36.
- abdül-Hâhk, 359.
- abdü'l-mâl, 36.
- abdül-melik, 204.
- abdün-nefis, 36, 274.
- abdür-rah, 204.
- abd Hakk'a âlet olur, 142.
- âbid, 432, 444, 448.
- âbdiyyet, 432.
- acı su, 32, 33.
- âcile, 277, 279, 280.
- acûl, 218, 224.
- acz, 119, 123, 205, 299, 301.
- acz-i rûh, 123.
- açlık, 334.
- a'dâd (bkz. aded), 307, 308.
- adalât, 369, 181, 194, 195, 284, 286, 287.
- aded (bkz. a'dâd), 307, 308, 325, 326-328.
- aded-i ferd, 328.
- aded-i zevce, 328.
- a'del, 194.
- Âdem'e secde, 68.
- Âdem, 4, 7, 21, 25, 34, 35, 37, 42, 69, 79, 80, 82, 104, 124, 127, 128, 138, 187, 234, 241, 245, 247, 249, 314, 321, 322, 370, 373, 389, 422.
- âdem-i hakîkî, 241, 245.
- adem (bkz. yokluk), 84, 358, 360, 362.
- adem-i ihlâs, 407, 410, 411.
- adem-i izâfî, 16.
- adem-i mahz, 83, 84.
- âdet, 173, 174, 229, 234.
- adgâs-ü ahlâm, 46, 52, 113, 114, 352.
- adım, 221.
- adl, 95, 96, 180, 193, 194, 195, 210, 211, 283, 285, 300, 343, 344.
- âfâk, 155, 202, 203, 358.
- âfât, 362, 362.
- âfet, 363.
- afv, 258, 260, 357, 361.
- ağaç (bkz. şecer), 204, 345.
- ağz, 113, 114, 172, 220.
- ağlama, 421.
- agvâr (bkz. gayr, mâsivâ), 59, 61, 227.
- ağz, 211.
- âh, 421.
- ah, 85.
- âhâd, 308, 325, 327.
- ahâdis (bkz. hadîs), 350.
- ahâdis-i nebeviyye, 154.
- ahâdis-i şerîfe, 177, 354, 450, 176.
- ahadiyyet, 28, 39, 79.
- ahadiyyet-i zâtîyye, 269.
- ahâlî, 161.
- ağcâr (bkz. hacar, taş), 398.
- ahd-i ezeli, 381.
- ahfâ, 54, 385, 392.
- âhiret, 163, 302-304, 313, 341, 347, 432.
- âhiret vilâdeti, 339.
- ahkâm, 169.
- ahkâm-ı nefsâniyye, 180.
- ahkâm-ı rûhâniyye, 180.
- ahkâm-ı şerîat, 159, 160.
- ahkâm-ı tabîiyye, 128.
- ahkâm-ı tecrübiyye, 217.
- ahlâk, 155, 307, 308, 345.
- ahlâk-ı hamîde, 55, 62, 82.
- ahlâk-ı hasene, 368.

- ahlâk-ı mezmûne, 82.
 ahlâk-ı seyîie-i hayvâniyye, 116.
 ahlâk-ı zemîme, 368.
 ahlât-ı erbaa, 327, 373.
 ahmak, 219, 220, 339.
 ahsen-i takvîm, 3, 12, 18, 108, 270.
 ahvâl (bkz. hâl), 169.
 akâid, 357, 360.
 akd, 397.
 âkıl, 220.
 akıl gözü, 15, 71, 354.
 akîde, 358.
 akîde-i insânî, 329.
 akl (bkz. ukûl), 3, 7, 8, 15, 36, 39, 55, 56,
 59-62, 72, 99, 101, 102, 113, 114, 118,
 119, 121-128, 131-136, 144-146, 148,
 172, 177, 180, 197-201, 203, 205-213,
 220, 223, 224, 242, 243, 245, 249, 251,
 252, 268, 269, 283, 285, 292, 294, 299,
 301, 325, 327, 333, 341, 351, 353, 354,
 368, 384, 402, 404, 407-409, 416.
 akl-ı cüzî, 3, 47, 62, 69, 243, 249, 251, 409.
 akl-ı evvel, 1, 68, 244, 246, 248, 251, 414,
 416.
 akl-ı küll, 3, 56, 205, 212, 242, 248-250,
 263, 327, 416.
 akl-ı küllî, 3, 62, 243.
 akl-ı maâd, 56.
 akl-ı maâş, 56, 409, 410.
 akl-ı muzlim, 409.
 akl-ı mücerred, 243.
 akl-ı nazârî, 129.
 akl-ı selîm, 55, 132.
 akl-ı teklîf, 59, 61.
 aklâm (bkz. kalem).
 aklâm-ı muhtelif-i kuvâ, 247.
 aklâm-ı ukûl-i insâniyye, 249.
 akreb, 296.
 akşam, 23.
 aktâb-ı mağrib, 88.
 a'lâ, 368.
 a'lâ-yı illiyyîn, 366, 368.
 âlâf, 325.
 âlem (bkz. avâlim), 35-37, 42, 43, 81, 96,
 229, 314, 363-366, 422.
 âlem Hakk'ın zâhiri ve âlemin Hak bânîsı-
 dır, 353.
 âlem-i âhiret, 205, 206, 337.
 âlem-i akıl, 185, 187.
 âlem-i a'lâ, 364, 365, 369, 371, 372.
 âlem-i anâsır, 385.
 âlem-i arş, 371, 369.
 âlem-i asgar, 29, 31, 67, 69, 79-81, 182,
 262, 264.
 âlem-i basîret, 227, 232.
 âlem-i bâtin, 187.
 âlem-i berzah, 340, 342.
 âlem-i ceberût, 185, 187, 248, 416.
 âlem-i cemâd, 369, 373.
 âlem-i cisim, 174.
 âlem-i dünyâ, 210.
 âlem-i ef'âl, 344.
 âlem-i ekber, 32-34, 39-42, 69, 79, 80, 81,
 182, 365, 366, 371.
 âlem-i ekber-i muhît, 31, 32.
 âlem-i ekberde ne varsa âdemde de vardır,
 42.
 âlem-i emr, 73, 74, 252, 262, 265, 415.
 âlem-i emr-i ulvî, 263, 265.
 âlem-i emr ve şen, 251.
 âlem-i ervâh, 245, 262, 264, 265, 270.
 âlem-i ervâh ve misâl, 248.
 âlem-i esbâb, 174.
 âlem-i esfel, 371.
 âlem-i esrâr, 296.
 âlem-i eyne, 370.
 âlem-i felek-i mâ', 369.
 âlem-i felek-i türâb, 369.
 âlem-i gayb, 60, 187, 222, 227-230, 232,
 234, 235, 237, 239, 241, 243, 252, 262,
 264, 265.
 âlem-i hakikat, 10, 11, 340.
 âlem-i halk, 73, 74, 252, 265, 266.
 âlem-i halk-ı esfel, 263, 265.
 âlem-i hayâl, 243, 276, 278.
 âlem-i hayvân, 369, 373.
 âlem-i hayvânî, 307, 309.
 âlem-i hevâ, 353, 355, 373.
 âlem-i his, 32, 46, 51, 52, 229, 231, 295.
 âlem-i his ve şehâdet, 60.
 âlem-i illiyyîn, 251, 261, 340.
 âlem-i imâret-i emkine, 364, 365.
 âlem-i imkân, 389.
 âlem-i imkânda bu hazret-i şehâdet mer-
 tebesinden ebda'ı yoktur, 22, 25.
 âlem-i insânî, 32, 33, 80, 82, 325, 329.
 âlem-i insânî terkîbi, 327.
 âlem-i isneyniyyet, 242.
 âlem-i istihâle, 364, 365, 369, 372, 373.
 âlem-i izâfet, 370.
 âlem-i izâfî, 393.
 âlem-i kalb, 32.
 âlem-i kebîr, 2, 41-43, 78, 119, 243, 247,
 248, 307, 309, 364, 365, 370, 373, 374,
 384, 388, 402, 413, 416.
 âlem-i kemm, 370.

âlem-i kesâfet, 184, 295, 311.
 âlem-i keserât, 328.
 âlem-i kevn, 4, 25, 34, 117, 121, 142, 155, 159, 254.
 âlem-i keyfe, 369.
 âlem-i kuds, 243.
 âlem-i kürsî, 369.
 âlem-i letâfet, 184.
 âlem-i mahfûz, 413.
 âlem-i mahsûsât, 231, 232, 244.
 âlem-i ma'nâ, 206, 244, 249, 352.
 âlem-i melâike, 369, 371.
 âlem-i melekût, 11, 12, 24, 46, 52, 60, 61, 84, 185, 187, 204, 224, 227, 229, 248, 398, 399, 416.
 âlem-i misâl, 24, 234, 245, 253.
 âlem-i misâl-i mutlak, 266.
 âlem-i muhîf, 22, 24.
 âlem-i muhîf-i ekber, 29.
 âlem-i muttasıl, 161.
 âlem-i muttasıl ve münfasıl, 160.
 âlem-i mülk, 11, 12, 46, 84, 104, 187, 204, 229, 416.
 âlem-i mülk ve şehâdet, 95.
 âlem-i münfasıl, 161.
 âlem-i nebât, 369, 373.
 âlem-i nefis, 185, 187, 255.
 âlem-i nisbet, 364.
 âlem-i niseb, 364, 365, 369, 373.
 âlem-i nûr, 223, 225.
 âlem-i rûh, 376.
 âlem-i rûhânî, 244, 342.
 âlem-i saâdet, 338.
 âlem-i sağır, 31, 32, 41, 119, 243, 248, 350, 402, 416.
 âlem-i sağır-i insan, 31.
 âlem-i seâdi, 338.
 âlem-i sıfât, 204.
 âlem-i siccîn, 252, 340.
 âlem-i sûret, 237, 259, 295.
 âlem-i suver, 154, 206, 294.
 âlem-i süflî, 39, 243, 354, 355, 447.
 âlem-i şehâdet, 9, 35, 39, 56, 69, 77, 78, 96, 187, 227-230, 234, 265, 270, 290, 353.
 âlem-i şehâdet-i münfasıl, 185, 186.
 âlem-i şehâdet-i muttasıl, 185-188.
 âlem-i şe'n, 252.
 âlem-i taayyün, 97, 104, 143, 315.
 âlem-i taayyünât, 243.
 âlem-i tabiat, 147, 225, 252, 278, 295, 297, 340, 374, 375, 376.
 âlem-i tecerrüd, 103.
 âlem-i tekîf, 238.

âlem-i terkîb, 11, 12.
 âlem-i ulvî, 39, 113, 117, 156, 223, 243, 296, 297, 354, 447.
 âlem-i vaz', 370.
 âlem-i vücûd, 330.
 âlem-i zâhir, 187.
 âlem-i zamân, 370.
 âlem-i zuhûr, 252.
 âlem-i zulmet, 225.
 âlet, 10.
 Alîm, 207, 208, 277, 354, 361.
 Alîm-i kadîr, 280.
 âlim, 36, 38, 275, 326, 357.
 âlim-i zâhir, 52.
 âlimiyyet sıfatından tecellî, 393.
 Allah, 1, 12, 25, 76, 84, 89, 151, 152, 301, 302, 357, 360, 431.
 Allâh'a sù-i zan, 310, 313.
 ahın (bkz. nâsiye), 211.
 alşimist, 394.
 alt, 309-311, 315.
 altın, 120, 392-397.
 amâ, 139, 247.
 amâ-yı ezeli, 410.
 a'mâl (bkz. amel), 284, 292-296, 344, 345-348, 355, 391.
 a'mâl-i dünyeviyye, 279.
 a'mâl-i fâside, 128.
 a'mâl-i hasene, 128.
 a'mâl-i hayriyye, 382.
 a'mâl-i mahmûde ve mezmûme, 407, 411.
 a'mâl-i sâliha, 172, 297, 337, 338, 349, 355, 411.
 a'mâl-i seyyie, 297.
 a'mâl-i tâliha, 296, 411.
 a'mâl-i tezkiye edin, 293, 296.
 amel (bkz. a'mâl), 37, 129, 145, 157, 181-186, 189, 191, 285, 292, 294-297, 321-323, 341, 343-345, 347-349, 355, 356, 382.
 amel-i basar, 292, 296.
 amel-i cevârih, 296, 297.
 amel-i kalb, 227, 229, 230.
 amel-i kulûb, 296, 297.
 amel-i lisan, 292, 295.
 amel-i sâlih, 19, 103, 145, 185, 292, 296, 341-343.
 amel-i sem, 292.
 amel-i seyyie, 19.
 amel-i şer'î, 348.
 amel-i tâlih, 103.
 âmil (bkz. ummâl), 155, 283-287, 294.
 âmme, 163, 165, 166, 170-173.

- anâsır, 3, 105, 106, 246, 249, 264, 307, 310, 311, 337, 353-355, 414.
 anâsır-ı basîta, 72, 247, 309, 351, 394, 414.
 anâsır-ı erbaa, 187, 309.
 anâsır mürekkebi, 414.
 a'râf, 35.
 arâis (bkz. arûs), 185, 187.
 araz (bkz. a'râz), 99-101, 103, 350, 351, 365, 369, 373, 415.
 a'râz, 99, 284, 413.
 a'ref-i enbiyâ, 112, 225.
 ârif (bkz. urefâ), 164, 262, 264, 316, 326, 329, 331, 356, 359, 391, 420, 421, 447.
 ârif-i billâh, 388, 389.
 ârif isyân eder mi, 259, 261.
 ârif-i kâmil, 164.
 arka, 309-312, 315.
 arş, 1, 2, 71, 73, 75, 77-79, 113, 117, 182, 248, 252-255, 263, 265, 307, 313, 314, 380, 404, 471.
 âlem-i kürsî, 371.
 arş-ı mecîd, 78.
 arş-ı Rahmân, 79.
 arş-ı vahdâniyyet, 202.
 arş-ı vücûd, 5.
 arşiler, 404.
 arûs (bkz. arâis), 187.
 arz, 3, 32, 36, 39, 372.
 arz-ı beden, 67, 69.
 arz-ı beyzâ, 369.
 arz-ı ebdân, 92, 93.
 arz-ı ecsâm, 5, 6, 7.
 'arz-ı ekber, 124, 128, 193, 194.
 arz-ı ervâh, 6.
 arz-ı gabrâ, 369.
 arz-ı hadrâ, 369.
 arz-ı hamrâ, 369.
 arz-ı safrâ, 369.
 arz-ı sevdâ, 369.
 arz-ı süflî, 39.
 arz-ı zerkâ, 369.
 asâ, 7.
 asâ-yı ihtibâr, 17, 18.
 asâ-yı mücâhede, 18.
 asamm, 139.
 âsâr (bkz. eser), 15, 104, 108.
 âsâr-ı âfâkıyye, 15.
 âsâr-ı enfûsiyye, 15.
 âsâr-ı esmâ, 40, 42.
 âsâr-ı ruh, 92.
 âsâr-ı rûhiyye, 92.
 asâ silki, 17, 19.
 ase'l-müddehare, 20.
 asfâ, 84, 86.
 ashâb, 57, .
 ashâb-ı ahvâl, 390.
 ashâb-ı evsâf, 187.
 ashâb-ı harâc, 286.
 ashâb-ı kulûb, 357, 359.
 ashâb-ı makâmât, 185, 187, 391.
 ashâb-ı selb, 185, 187, 188, 267.
 ashâb-ı şimâl, 15.
 ashâb-ı yemîn, 15.
 âsî, 124, 125, 128, 129, 185, 187, 326, 329, 392, 395.
 asl, 125, 129, 272, 289, 290.
 asl-ı kadîm, 123.
 asl-ı vücûd, 244.
 aşerât, 325, 327.
 âşık, 355.
 aşk, 388, 422.
 aşk-ı ilâhî, 421.
 aşk-ı mecâzî, 107.
 atâ, 155, 157, 171.
 atâyâ, 170, 309, 311.
 atâyâ-yı esmâiyye, 156, 181.
 ateş (bkz. nâr), 1, 2, 32, 124, 126, 127, 420-422, 338.
 merkeb, 338.
 âteş-i riyâzat, 397.
 âtiyyât-ı esmâiyye, 24, 96, 104, 156.
 âtiyyât-ı esmâiyye-i ilâhiyye, 43.
 atıyye, 122.
 atlar, 120.
 atom, 394.
 avâlim-i bî-nihâye, 264.
 avâlim-i emr, 266.
 avâlim-i erbaa, 364.
 avâlim-i şehâdiyye, 117, 314.
 avâlim-i şehâdiyye-i bî-nihâye, 97.
 avâlim-i şe'n, 266.
 avâm, 185, 186, 218, 221, 239.
 a'vân, 40, 283.
 avuç (bkz. keff), 212, 223.
 avurt, 220.
 ay (bkz. kamer), 39, 198, 201.
 ayak, 11, 15, 20, 170, 171, 213, 221, 283, 284, 293, 344, 346.
 a'yân (bkz. ayn), 29, 35, 167, 234, 247.
 a'yân-ı sâbite, 11, 24, 35, 56, 72, 83, 88, 110-112, 146, 149, 175, 234, 245-250, 265-267, 277, 278, 346, 403, 410.
 âyât, 15.
 ayât-ı ilâhiyye, 9.
 âyet-i kübrâ, 187, 188.
 âyet-i mahv, 17.

- âyet-i mubsıra, 17.
 âyete'l-kürsî, 382.
 ayıklık, 7.
 âyine, 59-61, 81, 86, 101, 104, 108, 155, 170, 227, 230, 252, 265, 385.
 âyine-i kalb, 61, 230, 233.
 ayn (bkz. a'yân), 12, 28, 121, 164, 384, 386, 391, 393, 397.
 ayn-ı ahadiyyet, 330.
 ayn-ı ahadiyyet-i Hak, 335.
 ayn-ı basar, 227, 230.
 ayn-ı basîret, 50, 217, 227, 228, 230, 232, 233, 235, 239, 401, 403, 408.
 ayn-ı celâl, 1.
 ayn-ı cem', 333.
 ayn-ı hâlî, 391.
 ayn-ı hasenât, 51.
 ayn-ı mukarrabîn, 251.
 ayn-ı sâbîte, 23, 88, 121, 146, 149, 167, 170, 234, 245, 250, 251, 254-257, 261, 266, 270, 280, 371, 389, 393, 398, 410, 423.
 ayn-ı tevhîd, 48, 49.
 ayn-ı vücûd, 290.
 ayn-ı vücûd-i mutlak-ı Hak, 264.
 ayn-ı yakîn, 401, 403, 405, 411.
 ayniyyet, 150, 397.
 aynü'l-yakîn, 401, 403, 407.
 a'zâ, 30, 98, 110, 128, 158-160, 162, 163, 165, 166, 171, 172, 176, 184-187, 205, 208, 209, 245, 249, 252, 256, 257, 268, 284, 286, 293, 294, 336, 343, 344, 346, 376.
 a'zâ-yı vücûdiyye, 128.
 azâb, 183.
 azâb-ı lâzim, 125, 129.
 azamet ve kibriyâ sıfâtında tecellî, 393.
 azamet, 79, 160, 161, 202, 205.
 azhar, 92.
 azîziyyet sıfâtında tecellî, 393.
 azîzü'l-menâl, 119.
 azot, 72.
 bâb (bkz. ebvâb), 278.
 bâb-ı ahvâl, 398.
 bâb-ı erbaîn, 307, 309.
 bâb-ı ri'yâset, 317.
 babalı, 377.
 bacak, 212, 221.
 bâdiye, 119, 122, 124, 128, 161, 170, 172, 174, 176, 185-188, 206, 261, 267, 268, 283-285, 292, 294, 352, 353.
 bâdiye-i hazret, 292.
 bağy, 173, 175, 276.
 bahar, 334, 337, 338, 345, 346, 338.
 bahîl, 220.
 bahr-i ahdar, 4.
 bahr-i fenâ, 48, 49.
 bahr-i ilm, 317, 320.
 bahr-i kevn, 11, 14.
 bahr-i mescûr, 14.
 bahr-i rûhâniyyet, 390.
 bahr-i vahdet, 162.
 bahr-i zulumât, 384, 385.
 bakâ, 7, 289, 290.
 bakâ-billâh, 49, 142.
 bakâ-i ebed sırrı, 389, 383.
 bakâ-i memleket adl ileidir, 180.
 bakâ sıfâtında tecellî, 393.
 bakır (bkz. nuhâs), 394, 396.
 bal, 53, 55.
 baldır, 221.
 balgam, 327, 373, 369.
 Bâri, 42, 357, 360.
 bârid-i ratb, 341.
 bârid-i yâbis, 339.
 ba's, 35, 446.
 ba's-i cismânî, 340.
 basar, 60, 63, 64, 227, 357, 361-363.
 basar-ı basîret, 51, 229, 230, 232, 233, 244, 265, 266.
 basar-ı hissi, 403.
 basar-ı ma'nevî, 403.
 bâsıra, 115.
 Bâsır, 149.
 Basîr, 86.
 basîret, 15, 32, 33, 71, 216, 218, 221, 226, 227, 230, 288, 288.
 basîr-i rûhânî, 71.
 bast, 160, 223, 226, 428.
 bast-ı suâl sırrı, 383, 396.
 baş, 211, 218, 220, 223, 226.
 başa gelmek, 377.
 başvekil, 198.
 bâtıl, 83-85, 125, 292, 293.
 bâtıl-ı hakîkî, 84.
 bâtıl-ı izâfî, 84.
 bâtın, 33.
 bâtın gözü, 230.
 bâtın-ı Kur'ân, 47.
 bâtında yaş için haz yoktur, 155, 156.
 bâtını-i mahz, 236, 238.
 batıyy, batî, 218, 224.
 batn, 283, 284, 293.
 battâl, 436, 438.
 ba'z, 310, 315.

- bâzû, 212.
 bedduâ, 19.
 beden, 105, 106, 138, 163, 165, 354.
 beden şehri, 300.
 behâim, 32.
 behîme, 91.
 behîmiyyet, 408.
 beht, 417, 418.
 belâdet, 38, 39, 299, 301.
 belâgat, 260.
 belâhet, 221.
 berd-i kurb, 419.
 berekât, 271.
 berekât-ı nazar, 448.
 berekât-ı vücûd, 269.
 bereket, 67, 69, 193, 194, 212.
 berere, 11.
 berzah, 11, 25, 245, 249, 340-343, 368, 415.
 berzah-ı câmi', 12.
 berzahıyyât, 223, 225.
 berzahıyye, 226.
 besâit-ı aded, 307.
 besâit-i adediyye, 307, 308.
 besmele, 431, 434.
 beş, 325, 326, 328.
 beşâset, 223, 226.
 beşer, 13.
 beşere, 5.
 beşerıyyet, 386, 397.
 bevâtın-ı umûr, 409, 410.
 beyaz, 225.
 beyâz-ı müfrit, 223, 224.
 beyit (Arapça), 125, 207, 238, 244, 437.
 beyit (Farsça), 10, 12-14, 19, 21-2, 24, 36, 39, 43, 49, 51, 56, 63, 83, 86, 107-8, 127, 135, 164, 216, 243-4, 248, 255, 260, 265-267, 278, 289, 296, 335, 339, 340, 354-5, 359, 383, 386, 388, 394-5, 404, 409, 415, 422, 431, 442, 447.
 beyit (Türkçe), 25, 28, 58, 61, 104, 110, 264, 337, 441.
 beyt-i mâl, 285, 286, 288.
 beyt-i ma'mûr, 369, 371.
 beytül'l-mâl, 284.
 beyyine, 176.
 bî-fıkr, 51.
 bî-gûş, 51.
 bî-his, 51.
 bî-renklik, 127.
 biat, 131.
 bilâ-vücûd, 297, 298.
 bin, 325.
 bir, 203, 327.
 bisât, 280, 282, 310, 315.
 bisât-ı teslim, 60.
 bostân-ı Hudâ, 83, 248.
 boyun, 212, 220.
 bu'd, 164, 277, 279, 294.
 bu'd-i izâfî, 279.
 bu'd-i ma'nevî, 164.
 bu'd-i sûrî, 164.
 budelâ, 227, 231.
 buhar, 28, 29.
 buhl, 25, 195, 299, 301.
 bulut (bkz. sehâb, sehâbe), 28.
 burhân-ı aklî, 107.
 burun, 113, 114, 172, 211, 219, 220, 284, 293.
 butûn, 290, 415.
 buz, 12, 29.
 bükâ, 420.
 bülûğ, 133-135.
 bülûğ-i rûh, 133, 135.
 bürûdet (bkz. soğukluk), 106, 309, 369, 373.
 büyüklük (bkz. kiber), 156, 157.
 câdde-i şeriat, 273.
 câhil, 391.
 câiz, 59, 61.
 cân (bkz. rûh), 39, 135, 289, 354.
 câriye, 117.
 cebânet, 116, 220, 221.
 Cebbâr, 389, 390.
 Cebbâriyyet sıfatında tecellî, 393.
 ceberût, 160, 161.
 cebhe, 219.
 cebr, 251, 410.
 cehennem (bkz. nâr), 35, 64, 144, 146, 259, 277, 279, 338, 340, 342, 347, 348, 404, 444, 446, 447.
 cehennem-i cismânî, 35.
 cehl, 36, 39, 103, 184, 205, 213, 221, 299, 301, 322.
 cehl-i mahz, 318, 321.
 cehl-i mürekkeb, 322.
 celâ, 31, 228, 232, 420, 421.
 celâl, 22, 25, 26, 42, 160, 161, 182, 247.
 celâl-i vech, 386.
 celâ ve isticlâ, 31, 180.
 celb-i ervâh, 383.
 cem', 188, 189, 272, 335.
 cemâat, 430.
 cemâd, 5, 34, 63, 86, 101, 103, 109, 365, 368, 418.

- cemâdât, 81, 92, 113, 118, 371.
 cemâl, 21, 22, 25, 26, 42, 180, 182, 210, 211.
 cemâl-i Hak, 170, 247.
 cemd, 420.
 cem'iyet, 149, 444.
 cem'iyet-i esmâiyye, 81, 87, 149, 150, 169, 170, 266, 267, 270, 272.
 cem'iyet-i zuhûr, 42.
 cenîn, 341, 374.
 cennet, 35, 64, 124, 144, 146, 148, 184, 309, 312, 334, 337, 340, 341, 342, 365, 366-368, 404, 432, 433.
 cennet-i âcile, 309, 312, 366.
 cennet-i a'mâl, 184.
 cennet-i hâs, 6.
 cennet-i kesîb, 365.
 cennet-i kesîb-i 'âcil, 367.
 cennet-i zât, 2, 242.
 cenûb, 32.
 cesed, 16, 106, 110, 193, 194.
 cesed-i insânî, 109.
 Cevâd, 232.
 Cevâd-ı mutlak, 25, 57.
 cevâhir-i basîta, 102.
 cevâhir-i mücerrede, 35, 245.
 cevâhir-i mürekkebe, 102.
 cevâhir-i tenezzül, 245.
 cevâmiu'l-kelim, 138, 259.
 cevârih, 30, 158, 159, 185-187, 208, 209, 249, 252, 256, 257, 268, 284, 293, 336, 343, 344, 346, 374, 376, 384, 386.
 cevî-i kalb, 421.
 cevher (bkz. cevâhir), 1, 71, 72, 99, 100-103, 350, 351.
 cevher-i akıl, 407, 409.
 cevher-i amâ, 242.
 cevher-i basît, 337.
 cevher-i basît-i rûhânî, 72.
 cevher-i esîr, 351.
 cevher-i evvel, 248.
 cevher-i ferd, 72.
 cevher-i ilim, 45, 49.
 cevher-i muhdes, 101, 102.
 cevher-i mütehayyir, 101, 103.
 cevher-i nûr, 164.
 cevher-i nûr-i zâhir, 162.
 cevher-i nûrânî, 205.
 cife, 162, 163, 291.
 cibâyât, 113, 114, 171, 172, 177, 206, 283, 285, 286, 288, 291.
 ciğer, 350, 351, 420, 421.
 cihâd, 174, 176, 271, 273.
 cihân, 354.
 cihet, 309-313, 315.
 cild (bkz. deri), 225.
 cimâ', 53, 55, 120, 219, 260, 273.
 cin, 68, 383.
 cinnet, 209.
 cinnî, 383.
 cism (bkz. ecsâm), 101, 102, 117, 161, 293, 317, 319, 334, 339, 348, 349, 369.
 cisim şehri, 113, 119, 122.
 cism-i hayvânî, 100.
 cism-i insânî, 109, 167.
 cism-i latîf, 99, 100.
 cism-i muzlim, 91.
 cism-i unsûrî, 319.
 cîsr (bkz. köprü), 8, 11.
 civa, 396, 397.
 cömertlik, 212.
 cûd, 22, 25, 95, 97, 160, 161, 181, 210, 212, 357, 361.
 cûd-i ilâhî, 181.
 cuma, 384, 385.
 cumûd-i beşerîyyet, 417.
 cûbbe, 213.
 cûbn, 299, 301.
 cündî, 310, 312.
 cünûd-i ilâhiyye, 9.
 cüz', 127, 315.
 cüz'iyet, 315.
 çadır, 308.
 çarh-i felek, 422.
 çekirdek, 204.
 çene, 219.
 çeşm-i akıl, 61, 221.
 çeşm-i basîret, 17, 222, 288.
 çeşm-i bâtın, 403.
 çeşm-i cism, 230.
 çeşm-i his, 230, 265.
 çeşm-i kalb, 230, 432.
 çeşm-i ma'nevî, 403.
 çeşm-i rûh, 61, 354.
 çeşm-i yakîn, 407.
 çeşm-i zâhir, 33, 216, 230, 244, 321, 410.
 çift (bkz. zevce, şef), 325, 328.
 dâbbe, 446.
 dağ, 259.
 dâhuk, 367.
 dâî, 242.
 dâire, 95-97, 364.
 dâire-i vücûd, 84.
 dalâlet, 26, 47, 257, 258, 321, 381, 410.

- damarlar, 369.
dâr-ı âhiret, 205, 337, 338.
dâr-ı hayevan, 334, 337.
dâr-ı helâk, 184.
dâr-ı kerâmet, 202, 205.
dâr-ı sünnet, 317-319.
dâr-ı tekliif, 238.
Dârr, 90, 257, 267.
dârr ve nâfi', 149.
dârü'l-bevâr, 183.
da'vet, 416.
debûr, 32.
defî, 244.
defîne, 11, 16.
defter-i a'mâl, 345.
delâil-i mantıkiyye, 178.
delâlet, 322.
delîl, 53-55, 216, 217, 228, 357, 359.
delîl-i şerî, 235.
dem (bkz. kan), 327, 369.
demir (bkz. hadid), 394.
deniz (bkz. bahr), 14.
derecât-ı cennet, 6, 367.
derece-i hakikat, 45, 48, 49.
derek-i hicâb, 367.
derekât, 366.
derekât-ı nâr, 367, 368.
dereke, 365, 367.
dereke-i hicâb, 365.
deri (bkz. cild), 369.
derrâk, 60, 62.
derviş, 377.
deryâ (bkz. bahr, deniz), 11, 14, 15.
deryâ-yı ahdar, 5.
deryâ-yı ilm, 319, 320.
deryâ-yı nûr, 248.
deryâ-yı zulmet, 248.
dest-gâh-ı tabiat, 117, 182, 375, 385.
dest-i icâd, 251.
devâir, 363.
devât (bkz. divit), 248, 262, 413.
deverân, 420, 422, 446, 447.
devlet, 317, 319.
devre, 140, 141.
devre-i âdem, 139.
devre-i saniyye-i ilâhiyye, 138-140.
devre-i sâniyye-i ilâhiyyet, 140.
devre-i taayyün, 140.
devre-i ulâ, 139.
devrî, 422.
deymûmiyyet, 5, 6.
dihk (bk . gülme), 223, 420, 422.
dide-i akl, 97, 135.
dide-i bâsîret, 33.
dîn, 286, 287, 301-303.
dîn-i hak, 62.
dil (bkz. lisan), 171, 283, 284, 293, 344, 346.
dimâğ, 100, 105, 107, 113, 114, 205-209, 249, 269, 351, 355, 369, 371, 375, 377, 401, 403, 408, 419-421.
direk, 308.
dirsek, 212.
disâr, 213.
diş, 220.
divit (bkz. devât), 246, 247, 414, 416.
diyânet, 299.
doksan, 327.
doksan bin, 327.
doksan dokuz, 365.
doksan dokuz esmâ, 367.
doksan dokuz hakikat, 366.
doksan sekiz hakikat, 365, 366.
dokuz, 325, 327.
dokuz bin, 327.
dokuzuncu felek, 77, 78.
dokuz yüz, 327.
dokuz yüz bin, 327.
dört, 307-310, 315, 325-328.
dört ekmele adeddir, 325.
duâ, 261, 376.
dudak, 220.
duman, 1, 2.
düello, 140.
dügüm, 265.
dünyâ, 162-65, 169, 179, 301, 303, 304, 313, 341, 344, 404, 431.
düşman, 174, 176, 177, 187, 193, 194, 299, 300, 305, 309, 310, 312, 313, 316-324, 326, 330.
düşünce (bkz. tefekkür), 63.
ebdân-ı hayvânât, 92.
ebdân-ı insâniyye, 92.
ebdân-ı melekiyye, 92.
ebed, 32, 35, 404, 434, 441.
ebrâr, 51, 252, 415.
ebrârın hasenâtı mukarreblerin seyyiâtıdır, 46, 51.
ebvâb (bkz. bâb), 278.
ebvâb-ı semâ, 292, 295.
eclâ, 84, 86.
ecma', 21, 25.
ecnâd, 7, 9.
ecnebî, 124, 127, 128.
ecrâm-ı süfliyye, 364.

- ecsâm (bkz. cisim), 36, 90, 105, 183, 184.
 ecsâm-ı derine, 90.
 ecsâm-ı sakale, 90.
 edeb, 424, 429, 439.
 efâl, 117, 189, 284.
 efâl-i Hak, 159.
 efâl-i ilâhiyye, 69, 204.
 efendi (bkz. seyyid), 122, 136, 284.
 eflâk (bkz. felek), 78, 249, 354, 363, 364, 372, 396.
 eflâk-i memleket, 307.
 ehl-i âhiret, 7, 163.
 ehl-i akıl, 198.
 ehl-i cem', 147, 149.
 ehl-i cennet, 404.
 ehl-i devlet, 344, 343.
 ehl-i dünyâ, 7, 163, 437.
 ehl-i esrâr, 76, 78.
 ehl-i ezvâk, 183.
 ehl-i ezvâk ve tahakkuk, 181.
 ehl-i fen, 34, 298, 365.
 ehl-i firâset, 216.
 ehl-i garb, 140, 141.
 ehl-i Hak, 75, 76.
 ehl-i hakâyık, 71, 73.
 ehl-i hakikat, 6, 31, 55, 334, 335.
 ehl-i hayâl, 298.
 ehl-i inâyet, 21.
 ehl-i kesâfet, 346.
 ehl-i keşif, 265, 266.
 ehl-i maânî, 75, 76.
 ehl-i melekût, 227, 230, 231.
 ehl-i memleket, 161, 333, 336.
 ehl-i müşâhede, 47.
 ehl-i nâr, 404.
 ehl-i nefis, 354.
 ehl-i rûh, 354.
 ehl-i sülûk, 199, 383.
 ehl-i şuhûd, 22.
 ehl-i takvâ, 57, 58.
 ehl-i tarîk, 48, 55, 441.
 ehl-i tarîkat, 45.
 ehl-i tasavvuf, 36.
 ehl-i zâhir, 56, 357, 360.
 ehlullâh, 163, 394.
 Ehrimen, 48.
 ekl, 273.
 ekl-i şecere, 124, 128.
 ekmel, 194.
 ekmel-i aded, 327.
 el (bkz. yed), 95, 170, 171, 208, 209, 212, 283, 284, 293, 329, 343, 345, 346.
 elbise (bkz. libâs), 439, 441.
 elçi (bkz. sefir), 299-305.
 elektron, 372, 394.
 elektron nazariyesi, 72.
 elfâz, 258, 259, 261.
 elfâz-ı mu'tâde-i hitâbiyye, 260.
 elhân, 377.
 elkâb-ı adnânî, 22, 23.
 eltaf-ı eltaf-ı latîf, 290, 370.
 eltaf-ı latîf, 4, 28, 52.
 elvâh (bkz. levh), 242.
 elvâh-ı mahfûza, 263, 267.
 elvâh-ı mahv ve isbât, 267.
 emâkin (bkz. mekân), 413.
 emânât, 41, 90.
 emânet, 87, 90, 211, 213, 299, 358, 375.
 emânet-i ilâhiyye, 18, 79, 80, 366.
 emânet-i mevdûa, 358.
 emel, 277, 410.
 emel-i aksâ, 407.
 emîn, 283, 284, 300.
 emîr (bkz. ümerâ), 118, 119, 121, 122, 131, 144, 275, 288, 291, 293, 310, 316, 317.
 emîr-i hevâ, 119-123, 125, 126, 129, 132-134, 144, 156, 178, 180, 187, 205, 210.
 emir ve nehy, 371.
 emmâre, 118, 122, 123, 125, 329, 399.
 emniyet, 268.
 emr (bkz. umûr), 67, 77, 95, 97, 251, 253, 318, 319, 369, 371, 382, 431, 433.
 emr-i hakim, 254, 255.
 emr-i halk, 327.
 emr-i hatm, 271, 272.
 emr-i ilâhî, 145, 217, 274, 298.
 emr-i ilâhî-i irâdî, 276.
 emr-i ilâhî-i süflî, 180.
 emr-i ilâhî ulvî, 180.
 emr-i irâde, 246.
 emr-i irâdî, 51, 145, 146, 167, 256, 257.
 emr-i irâdî-i ilâhî, 277.
 emr-i makzî, 250.
 emr-i mutâ'î ilâhî, 269-270.
 emr-i nefis, 117.
 emr-i nefsânî, 180.
 emr-i şeytânî, 318, 321.
 emr-i teklîf, 167.
 emr-i teklîfî, 51, 145, 146, 277.
 emr-i vücûb, 272.
 emre imtisâl, 202, 286, 328.
 en-yefale, 370, 373.
 en-yenfa'ile, 370, 373.
 en'âm, 120.
 enâniyyet, 368, 437.
 enbiyâ (bkz. nebî), 13, 19, 51, 56, 63, 110,

- 111, 128, 129, 132, 145, 146, 180, 242, 277, 297, 298, 329, 341, 345, 346, 349, 355, 366, 414, 426.
 enbiyâ masûmdur, 423.
 enbiyâ-i zamân, 317, 320.
 enbiyânın râyâtı, 40.
 encüm, 249.
 ene'l-bâtıl, 259.
 ene'l-Hak, 200, 259, 368.
 enfûs, 117, 155, 202, 203.
 enniyyet, 269.
 envâr (bkz. nûr), 102, 407.
 envâr-ı rûhâniyyet, 199.
 envâr-ı selâse, 408, 411.
 envâr-ı zikr, 390.
 erbâb (bkz. rab), 290.
 erbâb-ı devlet, 105, 110, 112, 119, 123.
 erbâb-ı hakikat, 50.
 erbâb-ı hükûmet, 111.
 erbâb-ı keşf, 48, 261.
 erbâb-ı kulûb, 201, 202.
 erbâb-ı nüfûs, 155, 157.
 erkân (bkz. rükün), 307.
 erkân-ı erbaa, 327.
 erkân-ı şeriat, 60, 62, 102, 104.
 erkân-ı tevhîd, 60, 62.
 erkek (bkz. ricâl), 137, 203.
 ervâh (bkz. ruh), 5, 7, 28, 35, 39, 56, 68, 69, 91, 93, 99, 100, 105, 108, 110, 117, 134, 135, 140, 142, 143, 167, 183, 184, 242, 290, 293, 296, 342, 346, 350, 351, 353, 354, 369, 371, 384-386.
 ervâh-ı âliyye-i külliyye-i melekiyye, 376.
 ervâh-ı berzahîyye, 383.
 ervâh-ı cüz'îyye, 242, 245.
 ervâh-ı ebrâr, 252.
 ervâh-ı füccâr, 252.
 ervâh-ı kuvâ, 386.
 ervâh-ı latîfe, 143.
 ervâh-ı mücerred, 296.
 ervâh-ı nâriyye, 68.
 ervâhın imâmı, 346.
 erzâk (bkz. rızk), 193, 194, 350.
 erzâk-ı ilâhiyye, 159.
 esbâb (bkz. sebeb), 16, 75-77, 174, 266.
 esbâb indinde, 75-77, 92.
 esbâb perdesi, 16, 76, 77, 92.
 eser (bkz. âsâr), 14, 361.
 esfel, 368.
 esfel-i sâfilîn, 36, 39, 147, 366, 368.
 esilü'l-vech, 223.
 esîr, 122.
 esmâ (bkz. isim), 5, 6, 7, 12, 25, 27, 80, 82, 83, 90, 97, 101, 104, 108, 111, 121, 125, 126, 142, 143, 147, 155, 164, 169, 221, 233, 243, 244, 271, 272, 314, 336, 337, 357, 361, 370, 386.
 esmâ-i bi-nihâye, 315.
 esmâ-i celâliyye, 81, 182, 257.
 esmâ-i cemâliyye, 182.
 esmâ-i cüz'îyye, 110.
 esmâ-i hüsnâ, 366.
 esmâ-i ilâhiyye, 9, 41, 57, 81, 88, 110, 125, 132, 155, 167, 251, 257, 265, 278, 284, 314, 318, 366, 367, 389.
 esmâ-i mütekâbile, 149.
 esmâ-i rabbânîyye, 154.
 esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye, 23, 24, 371.
 esmâ-i zâtiyye, 79.
 esrâr (bkz. sır), 102, 104, 109-112, 293, 296, 358, 367, 375, 378, 381, 383.
 esrâr-ı arzıyye, 380.
 esrâr-ı guyûb, 357.
 esrâr-ı hakâyık, 190.
 esrâr-ı ilâhiyye, 53, 281, 359, 360, 374, 383, 394.
 esrâr-ı ilâhiyye-i rûhâniyye, 374, 375.
 esrâr-ı melekût, 8, 10.
 esrâr-ı melekûtiyye, 258, 259.
 esrâr-ı nübüvvet, 374.
 esrâr-ı semâviyye, 380.
 esrâr-ı tarikat, 244.
 esrâr-ı velâyet, 374, 377.
 esrâr-ı vücûd, 329.
 eşbâh, 346, 350, 351.
 eşkıyâ (bkz. şakî), 277.
 eşyâ (bkz. şey), 54, 75, 76, 166, 169, 170, 182, 266, 270, 289, 290, 337.
 eşyânın hakâyıkı, 88.
 et, 218, 225, 369.
 etvâr-ı hilkat, 74, 76.
 evâmîr-i ilâhiyye, 148, 409.
 evhâm (bkz. vehm), 26, 278, 354, 355.
 evlâd (bkz. veled), 120.
 evliyâ (bkz. velî), 13, 19, 128, 129, 145, 227, 231, 261, 276, 278, 297, 298, 337, 341, 349, 366, 368, 414, 423.
 evliyâullâh, 77, 110, 233, 248, 259, 278, 346, 374, 376, 394, 395, 443, 448.
 evsâ', 25.
 evtâd, 307.
 evveliyyet, 358, 361.
 evzâ', 413.
 eyne, 373.
 ezâ, 212.
 czdâd (bkz. zıd), 25, 358, 362.

- ezel, 32, 35, 404.
 ezelül-âzâl, 35.
 ezkâr (bkz. zikr), 46.
 ez mân (bkz. zaman), 413.
 ezvâk-ı muhammediyye, 204.

 fahhâr, 34.
 fahm, 34.
 fahşâ, 276.
 fâil, 151.
 fâil-i hakîkî, 152.
 fâil-i mutlak, 148.
 fâka-i umûmî, 216.
 fakîr (bkz. fukarâ), 118, 122, 275.
 fakr, 211, 213.
 fark (bkz. tefrîka), 272.
 fart, 185.
 fasl-ı hitâb, 360.
 fatîn, 300.
 fâzıl, 397.
 fehmi, 211, 213, 220.
 fehmi-i lisân, 236, 238.
 fehmi-i mücerred, 382, 383.
 felâsife (bkz. feylesof), 20, 40, 41, 72, 297.
 felek (bkz. eflâk), 11, 14, 363, 364, 372, 373.
 felek-i âlem-i havâ, 369.
 felek-i esîr, 292, 295-297, 365, 369, 372.
 felek-i evvel, 248, 249, 416.
 felek-i harâret, 365.
 felek-i havâ, 365, 373.
 felek-i hayat, 371, 391.
 felek-i kamer, 372.
 felek-i mâ', 365, 373.
 felek-i tâsi', 75.
 felek-i türâb, 365.
 felsefe, 409.
 felsefî, 409.
 fen, 231.
 fenâ, 7, 64, 168, 297, 298, 419.
 fenâ-ender-fenâ, 392, 393.
 fenâ-fillâh, 49, 397.
 fenâ-i sâlis-i mahk-ı küllî, 185, 188, 267.
 fenâ-i semâ, 417.
 fenâ-i tevhîd sırrı, 383, 391.
 fenâ-yı küllî, 367, 382, 383, 386.
 fenâ-yı mahz, 378, 379, 381, 386.
 fer', 125, 129.
 ferâiz, 121, 271-273, 382, 430.
 ferc, 212, 283, 284, 293.
 ferd, 27, 28, 37, 203, 205, 325, 326, 328-330.
 ferdânî, 439, 441.
 ferdâniyyet, 330.

 ferdiyyet-i ilâhiyye, 202.
 ferdiyyet-i selâsiyye, 202-204, 328.
 fermân, 269.
 fesâd, 132, 268, 309, 311.
 feterât, 227, 232.
 feth (bkz. fütûh), 387, 436, 437, 439.
 feth-i ilâhî, 442.
 feth-i rızık, 437.
 fetk, 2, 3.
 fevk-ı ma'nevî, 162.
 fevk-ı mekânî, 162.
 feyezân, 91, 94, 402, 403.
 feyezân-ı rûh, 91, 92.
 feylesof (bkz. felâsife), 52, 69.
 feyz (bkz. füyûzât), 25, 91, 94, 187, 427.
 feyz-i hazret-i akdes ve a'lâ, 68.
 feyz-i ilâhî, 186.
 feyz-i rubûbiyyet, 68.
 feyz-i silsile-i tertîb, 68.
 feyz-i vech-i hâs, 68.
 fezâ, 1, 72, 97, 100, 102, 106, 247, 290, 311.
 fezâ-yı bî-nihâye, 264, 314.
 fezâ-yı tabîat, 117.
 fırtına, 37.
 fitnat, 211, 213, 299.
 fitrat, 132, 350, 352, 418.
 fitrat-ı islâm, 304.
 fırûze, 219.
 fıhrist-i câmi', 80, 83.
 fiil-i tekvîn, 251.
 fikir, 9, 115, 128, 177, 283, 285, 294, 299, 300, 334, 337, 338, 339, 341, 368, 399.
 fikr-i sahîh, 341.
 firâr, 397, 440.
 firâr-ı mükteseb, 396.
 firâset, 108, 177, 178, 211, 211, 213, 215, 216, 218, 221, 235, 236, 240.
 firâset-i hikemiyye, 215-218, 221, 222, 229, 234-237, 239, 240, 243.
 firâset-i şer'iyye, 217, 218, 221, 222, 224, 226, 228, 229, 234-40.
 fisiyolocya-yı tefekkür, 107.
 fisk, 219.
 fiten (bkz. fitne), 124, 125, 131, 144, 147, 148, 152.
 fitne (bkz. fiten), 127-129, 132, 144, 149, 153, 259, 260.
 fuhsıyyât, 278.
 fukahâ, 91, 94, 263, 265.
 fukarâ (bkz. fakîr), 449.
 fukarâya hizmet, 450.
 furkan, 252-254.

- fuccâr, 252, 415.
 fücûr, 32, 121, 122, 134, 138, 221, 254, 255, 267, 268, 302, 303.
 fûlk, 14.
 fûlk-i meşhûn, 11, 14, 15.
 fûtûh (bkz. feth), 436, 438.
 fûtüvvet, 439, 442.
 füyûzât-ı ilâhiyye, 25, 204.
 gadr, 299, 301, 309, 311.
 Gaffâr, 81, 423.
 gaffet, 19, 91, 93, 169, 175, 176, 228, 232, 388, 389.
 Gafûr, 81.
 gam, 389.
 gamerât, 340.
 gâsîlin önündeki meyyit gibi ol, 423.
 gayb, 59.
 gayb ve melekût-i a'lâ eli, 97.
 gayr (bkz. ağıâr), 442.
 gayr-i mütehayyiz, 71, 72, 101, 102, 105, 106.
 gayr-i mütenâhî, 33, 35.
 gayret, 188, 189, 276, 278.
 gayret-i ilâhiyye, 278.
 gayri, 12, 441.
 gayriyyet, 1, 2, 4, 28, 67, 69, 79, 84, 89, 122, 123, 135, 136, 139, 182, 245, 253, 264, 265.
 gayriyyet-i itibâriyye, 57, 233, 244, 290.
 gayrullâh, 318, 321.
 gayz, 155, 177.
 gaz, 327.
 gazâ, 281.
 gazab, 32, 177, 195, 219, 220, 368, 410.
 gazab-ı nefsanî, 368.
 gazûb, 219.
 gece (bkz. leyl), 213.
 gençlik (bkz. şebâb), 156, 338.
 gıdâ, 333-335, 338, 339, 341, 343, 344, 346, 347, 349, 350, 351, 354.
 gıdâ-yı cismânî, 343, 348, 349, 355.
 gıdâ-yı ilâhî, 348, 349.
 gıdâ-yı ma'nevî, 336.
 gıdâ-yı rûhânî, 348, 349.
 gılman, 367, 296.
 gınâ, 357, 361.
 gışâ, 347.
 gışâve, 407, 409.
 gıtâ, 228, 232, 241, 244, 407, 409.
 gölge (bkz. zıll), 166, 168, 169.
 gönül (bkz. kalb), 61, 110, 264, 441.
 gönül âyinesi, 199.
 gönül yumurtası, 422.
 göz (bkz. çeşm, ayn), 63, 113, 114, 142, 157, 172, 208, 209, 211, 218, 219, 223, 226, 229, 235, 237, 284, 285, 293, 344, 345, 346, 401, 403.
 gözün nûru, 230.
 gurûr, 200.
 gurûr-i nefis, 200.
 gusn-i imtizâc, 2, 3.
 gusn-i insânî, 3.
 guyûb-i nûr, 11, 16.
 gül, 85, 147, 148, 291.
 gülme (bkz. dıhk), 218, 422.
 gümüş, 120, 392-395, 397.
 günâh, 279.
 güneş (bkz. şems), 39, 46, 50, 63, 92, 93, 109, 166, 168, 169, 198, 199, 201, 401, 402, 408.
 güzel koku, 141.
 ğatt, 374, 376.
 ğayn, 46, 51.
 ğayz, 155, 177.
 haber-i şer'î, 227, 230.
 Habîr, 34.
 habîs, 42.
 hacet (bkz. ahcâr, taş), 18, 414, 451.
 hacet-i beht, 384-387, 392, 441.
 hacet-i beht sırrı, 399.
 hacet-i esrâr, 17, 18.
 hacet-i mükerrrem, 392, 393, 395-397, 398.
 hacet-i mükerrrem sırrı, 398, 399.
 hacet-i nâfî', 384, 387.
 hacet-i zümrüd, 388, 451.
 hâcib, 177.
 hâcis (bkz. hevâcis), 9.
 hadd, 185, 186, 190.
 hadd-i arş, 181, 182.
 hadd-i istivâ, 76.
 hadd-i kürsî, 181, 182.
 hadeke, 218, 223, 226.
 hâdıra, 124, 128, 161, 177, 185, 186, 188, 261, 268, 283-285, 353.
 hâdıra-i hâssa, 124, 128.
 Hâdî, 126, 149, 156, 179, 244, 257, 267, 277, 278, 381.
 hadîd (bkz. demir), 392.
 hadis (bkz. ahâdis), 99, 107, 131, 132, 178.
 hadis-i kudsî, 16, 107, 142, 162, 189, 266, 298, 330, 359, 385, 418.
 hadis-i nefis, 377, 378.

- hadis-i şerif, 2, 4, 8, 9, 16, 27, 62, 67, 68, 85, 89, 90, 100, 107, 109, 110, 112, 120, 133, 140, 150, 153, 164, 179, 234, 250, 263, 275, 279, 298, 304, 335, 342, 348, 351, 352, 354, 367, 376, 380, 383, 385, 428, 435, 438.
- hâdis (bkz. muhdes), 103, 104, 203, 289-291, 362.
- hâdisât-ı tabîiyye, 216.
- hâdisât-ı tabîiyyedeki ifrât, 216.
- haft, 54.
- Hak, 53, 54, 63, 64, 84, 85, 163, 164, 199, 211, 213, 269, 270, 290, 292, 298, 328, 329, 358, 362, 363, 365, 366, 376, 378, 379, 380, 432, 433, 438, 445.
- hakâyık (bkz. hakikat), 9, 24, 27, 28, 35, 83, 84, 88, 188, 229, 251, 255, 259, 359, 365, 367, 370, 402, 410, 417, 419, 422.
- hakâyık-ı dîniyye, 126.
- hakâyık-ı enbiyâ, 140.
- hakâyık-ı esmâ, 78.
- hakâyık-ı eşyâ, 17, 33, 35, 88, 149, 176, 235, 267, 403.
- hakâyık-ı ilâhiyye, 50, 183, 188, 189.
- hakâyık-ı sâbite, 278.
- hakâyık-ı visâl, 21.
- hakikat (bkz. hakâyık), 10, 29, 50-52, 54, 64, 142, 144, 159, 170, 251, 269, 276, 296, 297, 302-304, 330, 334-336, 371, 379, 393, 410, 432, 433.
- Hak ile görme, 142.
- Hak ile işitme, 142.
- Hak ile nazar, 139.
- Hak ile simâ, 139.
- hakikat-i evveliyet, 358, 362.
- hakikat-i insâniyye, 1, 24, 139, 246, 251, 253, 255, 371, 414, 416.
- hakikat-i külliyye-i muhammediyye, 364, 369-371.
- hakikat-i melâike-i kirâm, 69.
- hakikat-i muhammediyye, 8, 67, 27, 139, 140, 182, 208, 245, 251, 253, 255, 260, 263, 365.
- hakikat-ı mutlaka, 269.
- hakikat-ı müşâhede, 380.
- hakikat-ı nefis, 30.
- hakikat-ı nefy, 358, 362.
- hakikat-ı sâbite, 393, 393.
- hakikat-ı tevhîd, 438.
- hakikat-ı vücûd, 297, 298.
- Hakim, 149, 182, 321, 334.
- Hakk'ın tecellisi, 200.
- hakkiyyet, 272.
- Hak abde âlet olur, 142.
- Hakk-ı mutlak, 109.
- Hakk'a teveccüh, 23.
- hâl (bkz. ahvâl), 14, 52, 183, 189, 191.
- hâl-i ilâhî, 375, 377, 378.
- hâl-i kezzâb, 378.
- hâl-i mizâcî, 378.
- halâ-i kalb, 244.
- halâif (bkz. halife), 154.
- hâlet-i şeytâniyye, 378.
- Hâhk, 366, 391.
- Hâhkıyyet sıfâtında tecellî, 393.
- halife, 5, 6, 8-11, 40, 42, 43, 67, 69, 71, 73, 74, 76-78, 80-86, 90, 93, 95-99, 101-110, 113-122, 124, 127, 131, 132, 142-144, 151-157, 162, 164, 171, 173, 180-182, 185, 186, 191, 197-199, 201, 202, 205-207, 213, 233, 241-244, 252, 258-260, 285, 286, 292, 294, 321.
- halife-i asır, 40, 43.
- halife-i aslî, 173.
- halife-i ekrem, 208, 209.
- halife-i evvel, 67.
- halife-i Hak, 9, 180, 200, 207.
- halife-i ilâhî, 134, 181, 182, 351.
- halife-i ilâhiyye, 133.
- halife-i insânî, 269, 272-278, 281.
- halife-i insâniyye, 268.
- halife-i rûh, 205.
- halife-i vâhid, 152, 153.
- halife-i vücûd, 69.
- halife-i zâhir, 43, 158.
- halife-i zaman, 40, 43.
- halîfetullâh, 321.
- halîfetullâhi-fi'l-arz, 126, 204.
- halife müstahlîfin aynıdır, 321.
- halîl, 120, 173, 176, 218.
- halîle, 117, 121, 134, 138, 205, 241, 245.
- halîle-i nefis, 180.
- Halim, 367, 418.
- Hâlikıyyet, 359.
- halk, 1, 75-77, 95, 97, 166, 290, 358.
- halk-ı eşyâ, 76.
- halk-ı mahlûk, 200.
- hall, 397.
- halvet, 272, 273, 398, 399, 439, 440, 448.
- hamâkat, 219, 220.
- hamd, 236, 253, 256, 432-434.
- hame-i mesnûn, 34.
- hamele-i arş, 307, 308.
- hamr, 312.
- hâne, 213.
- hânkâh, 427.

- harâc, 114, 291, 292, 293, 294.
 harama nazar, 235.
 harâm gıdâ ekli, 398.
 harâret (bkz. sıcaklık), 106, 309, 333, 334, 338, 369, 372, 373, 420.
 harâret-i aşk, 379.
 harâret-i garîziyye, 327, 334, 339, 420.
 harb (bkz. hurûb), 129, 131, 132, 137, 143, 144, 149, 158, 301, 302, 317, 319, 323, 325, 326, 328.
 hareket, 370.
 hareket-i felek, 401, 403.
 harem-i pâk, 245.
 harem-i zekiyye, 241.
 harf (bkz. hurûf), 361.
 hark, 143.
 hark-ı âdât, 173, 174, 227, 230-232.
 hârr-ı ratb, 333, 334, 337.
 hârr-ı yâbis, 338.
 hars, 120.
 hasâset, 85.
 hased, 32, 276, 278.
 hasen, 238, 255.
 hasenât, 323, 341.
 hasene, 173.
 hâssa, 163, 165, 170, 171, 173.
 hasse-i sem' ve basarın selâmeti, 133, 139, 142, 139.
 hasûd, 219.
 haşr, 35, 62, 349.
 hâtem, 213.
 hâtemiyyet, 359.
 Hâtemü'n-nebiyyîn, 359.
 hâtır (bkz. havâtır), 9, 425, 449.
 hâtıra (bkz. havâtır), 9, 97, 107, 269, 276, 280, 305, 423, 426, 438, 450, 451.
 hâtıra-i melekî, 280.
 hâtıra-i rabbânî, 281.
 hâtıra-i şeytânî, 280.
 hatra, 428.
 hatve, 428.
 havâ, 32, 33, 373.
 havâ-yı nesimî, 34, 297, 372, 373.
 havârk, 127, 232.
 havârk-ı âdât, 231.
 havâs, 14, 218, 221, 239.
 havâss-ı ahcâr-ı insâniyye, 384.
 havâss-ı evliyâullâh, 43.
 havâss-ı ibâd, 221.
 havâss-ı umûmiyye-i ecsâm, 309.
 havâss-ı ümmet, 43.
 havass-i hamse, 114.
 havâss-i bâtine, 9, 115, 284.
 havâss-i hamse, 97, 98, 177, 188.
 havâss-i hamse-i bâtine, 115, 156.
 havâss-i hamse-i zâhire, 115, 128, 156, 172.
 havâss-i zâhire, 9, 50, 115, 116, 128, 243, 245, 249, 284, 285, 293.
 havâss-i zâhire ve bâtine, 8, 15, 156.
 havâtır (bkz. hâtıra, hâtır), 7, 9, 15, 97, 107, 267, 272, 274, 280, 281, 301, 444, 449-451.
 havâtır-ı mâsivâ, 419.
 havâtır-ı melekî, 269, 272, 274, 281.
 havâtır-ı melekiyye, 267, 382.
 havâtır-ı nefsanî, 269, 281.
 havâtır-ı nefsanîyye ve şeytânîyye, 7.
 havâtır-ı rabbânî veya hakkânî, 281.
 havâtır-ı rabbânî veya rahmânî, 269.
 havâtır-ı rabbânîyye, 263, 267.
 havâtır-ı rediyye, 449, 451.
 havâtır-ı sehare, 7.
 havâtır-ı şeytânî, 269, 281.
 havf, 11, 15, 20, 41, 64, 160, 161, 200, 211, 213, 269, 270, 299, 300, 309, 310, 312, 444.
 havf-i Hak, 312.
 havf-i iclâl, 160, 162.
 havf-i zulüm, 160, 162.
 hayâ, 211, 220, 431, 432.
 hayâl (bkz. hayâlât), 115, 189, 199, 243-245, 248, 249, 283, 285, 291, 293.
 hayâl-i bâtıl, 243, 278.
 hayâl-i hak, 243, 278.
 hayâl-i mücerred, 352.
 hayâl-i tânk, 158.
 hayâlât (bkz. hayâl), 83, 278, 298.
 hayâlât-ı fâside, 310, 314.
 hayâl oynatanlar, 189.
 hayât, 31, 63, 69, 101, 103, 117, 213, 357, 362, 369.
 hayât-ı bâkiyye, 200.
 hayât-ı berzahîyye, 383.
 hayât-ı dünyâ, 337, 341, 343, 348.
 hayât-ı dünyeviyye, 342, 346.
 hayât-ı ebediyye, 5, 6, 337, 315.
 hayât-ı ilâhiyye, 361.
 hayât-ı uhreviyye, 342.
 hayl, 120.
 hayr, 254, 261, 281, 320.
 hayret, 212, 297, 298, 384, 386, 418.
 hayret-i mahmûde, 297.
 hayret-i mezmûme, 298.
 hayret taşı, 387.
 hayru'l-umûri evsatuhâ, 186.

- hayvân, 5, 34, 86, 227, 229, 365, 368, 374, 418.
 hayvânât, 41, 81, 92, 108, 118, 120, 333, 335, 371.
 hayvâniyyet, 318, 336.
 Hayy, 298.
 hayyiz, 92, 95, 144-146.
 hazâin-i guyûb, 185.
 hazarât-ı vücûdiyye, 228, 232.
 hazîne, hizâne (bkz. hazâin), 25, 113, 114, 254, 284, 392, 395.
 hazîne-dâr, 284.
 hazîne-i fikr, 113, 114, 208.
 hazîne-i hayâl, 113-115, 177, 208, 285.
 hazîne-i ilâhî, 10.
 hazîne-i ilâhiyye, 42, 43, 88.
 hazîz-i esfel, 57.
 hazîz-i evhed, 22, 24.
 hâzin, 283.
 hazm, 286, 288, 300.
 hazret (bkz. mertebe), 267, 268, 291, 317, 319.
 hazret-i akl, 292, 296, 297.
 hazret-i cism, 105, 106.
 hazret-i cismiyye, 291, 293.
 hazret-i cûd, 84, 86, 228.
 hazret-i Hak, 365, 367.
 hazret-i hilâfet, 40.
 hazret-i iktidâr, 4.
 hazret-i ilâhiyye, 289, 358, 363, 429.
 hazret-i ilâhiyye ehli, 124, 126.
 hazret-i imâmet, 40, 41, 42.
 hazret-i imâmiyye, 40.
 hazret-i insan, 17, 18.
 hazret-i kabûl, 292, 294.
 hazret-i kalbiyye ve cismiyye, 291.
 hazret-i kuds, 295.
 hazret-i kudsi, 292, 294, 295.
 hazret-i kudsiyye, 295.
 hazret-i rahmâniyye, 79.
 hebâ, 223, 224.
 helâk, 144-147.
 helâl, 229.
 hendese, 96.
 hevâ, 53, 118-128, 131-133, 144-149, 172, 174, 176-178, 209, 299-305, 321, 322, 325, 326, 328.
 hevâcis-i nefsâniyye, 375.
 heybet, 160, 161, 202, 205.
 heybet ateşi, 4.
 hey'et, 218, 222, 365.
 heyûlâ, 350, 351.
 heyûlânî, 351.
 hıbrer, 22, 34.
 hıfz, 210, 211.
 hıfz-ı anâsır, 315.
 hıfz-ı taayyün, 315.
 hıkd, 32, 280.
 hınzır, 318.
 hırs, 116, 117, 299, 301-303, 434, 436, 438.
 hırsız, 424.
 hısn-ı şer', 317.
 hilekâr, 219, 220.
 hımyâ, 394.
 hicâb (bkz. perde, örtü), 16, 51, 59, 61, 122, 227, 228, 230, 233, 235, 265, 269, 270, 274, 275, 368, 379, 380, 407-409, 411.
 hicâb-ı da'vâ, 198, 201.
 hicâb-ı gayret, 188.
 hicâb-ı gıtâ, 217, 239.
 hicâb-ı ilâhî, 228, 232-234.
 hicâb-ı nûrânî, 232.
 hicâb-ı ruyûn, 221.
 hicâb-ı zulem, 227.
 hicâbât-ı kesife-i nefsâniyye, 46.
 hicâbât-ı sıfâtiyye ve esmâiyye, 270.
 hicâbât-ı zulmânî ve nûrânî, 387.
 hidâyet, 47, 258, 277, 321, 322, 379, 381, 401-403, 410, 429.
 hiddet, 195, 410.
 hıffet-i akl, 219, 220.
 hikem-i rabbâniyye, 83.
 hikemiyyât-ı ilâhiyye, 57.
 hikmet (bkz. hikem), 26, 32, 34, 41, 42, 76, 84, 118, 122, 197, 198, 201, 202, 204, 205, 210, 212, 223, 227, 229, 238, 255, 299, 300, 310, 312.
 hikmet-i bâliğa, 2, 4, 183.
 hikmet-i ferdiyye, 204.
 hikmet-i ilâhiyye, 91, 94, 106, 109, 124, 128, 144, 146, 151, 152, 215, 216, 256.
 hikmet-i isneyniyyet, 433.
 hikmet-i kalbiyye, 359.
 hilâfet, 68, 80, 131, 133, 134, 138, 142, 158, 159, 163, 165, 268, 391.
 hilâfet-i bâtine, 131, 133, 142.
 hilâfet-i ilâhiyye, 119, 318.
 hilâfet-i zâhire, 131, 133, 139.
 hilâfet-i zâhire ve bâtine, 142.
 hilkat, 218, 222.
 hilkat-i âdem, 140.
 hilkat-i arz, 249.
 hilm, 177, 195, 211-213.
 himmet, 210, 211.
 hisâb, 284, 340, 345, 346.
 his, 223, 225, 283, 291, 292, 373, 377, 378,

- 380, 381, 383, 401.
hiss-i basar, 402, 403, 409, 410.
hiss-i müşterek, 115, 116, 284, 285, 293.
hiss-i sem', 418, 419.
hitâb, 206, 208, 269, 271.
hitâb-ı ilâhî, 198, 379, 383.
hitâbet, 223, 268, 267.
hiyânet, 213, 219, 299, 301, 302, 303.
hizâne (bkz. hazîne), 253, 255.
hizâne-i fikr, 206.
hizâne-i hayâl, 206, 291, 293, 296, 297.
hizâne-i muhammediyye, 253, 255, 256.
hizmet, 40, 449.
hizmet-i fukarâ, 449.
hokka (bkz. devât), 262-264, 414.
hubb (bkz. muhabbet), 247.
hubb-i câh, 36.
hubb-i dünyâ, 263, 265.
hubb-i ezeli, 64.
hubb-i ezeli-i ilâhî, 63.
hubb-i ilâhî, 24.
hubb-i mâl, 36.
hubb-i mâsivâ, 398.
hubb-i nefis, 36.
hubb-i nisâ, 120.
hubs, 220.
hubût, 242.
hud'akâr, 220.
hudûd-i ilâhiyye, 42.
hudûd-i şer'iyye, 19.
hudûs, 358, 362.
hukûk-ı Hak, 442.
hukûk-ı halk, 442.
hukûk-ı idâre, 70.
hulefâ-i râşidîn, 111.
hulk, 258, 259.
hulle-i behâ, 293, 296.
hulûd, 35.
hulûl, 13, 86, 100.
hulvet-i hazret, 17, 21.
humk, 220.
humûd, 116.
hûrî, 296, 367.
hurre, 117.
hurre-i halîfe, 118.
hurûb (bkz. harb), 124, 125, 144, 147, 148, 152.
hurûf (bkz. harf), 246, 247, 260, 264, 414.
husûf, 39, 408.
hutâm, 21.
huveyn, 339.
huzû, 80, 82, 428.
huzûr, 270, 271, 294, 295, 387, 388, 389.
hüccet, 146.
hüccet-i bâliğa, 146, 147, 149.
hüceyrât, 72.
hüceyrât-ı dimâgiyye, 107.
hüdâ, 211, 213, 299, 300.
hükemâ, 2, 24, 72, 181, 182, 193-195, 217-219, 221, 222, 224, 226.
hükûmet, 112, 198.
hükûmet-i bâtine, 182.
hükûmet-i cumhûriyye, 111, 112.
hükûmet-i meşrûta, 111.
hükûmet-i mutlaka, 111.
hükûmet-i zâhire, 181, 182, 184, 191, 193, 284.
hükûmet-i zâhiriyye, 109, 114, 138.
hükümdâr, 70, 188, 189, 193, 194, 196, 301.
hükümdâr-ı zâhir, 43.
hür, 136.
hürriyet, 60, 133, 134, 136.
hürriyyet-i hayvâniyye, 312.
hüsn, 236-238, 253, 256.
hüsn-i ahlâk, 195.
hüsn-i siyâset, 286, 288.
hüsn ve kubh ancak şer'an mevcûddur, 236.
hüviyyet, 7, 80, 83, 268, 270, 272, 281, 433, 445.
hüzün, 444, 446.
idlâl, 277, 318, 321, 321, 322, 379, 380, 381, 383.
ıkâb, 258, 259.
iktifâ, 239.
iktifâ-i isr, 236.
ısbr', 370.
istilâh-ı muhakkıkîn, 142.
istilâh-ı sûfiyye, 48.
itriyyât, 141.
ittilâ', 223, 226.
ızhâr, 1, 2, 4, 76-78.
ızhâr-ı tevhid, 158, 159.
ibâd (bkz. abd), 63.
ibâd-ı ihtisâs, 124, 126.
ibâdât (bkz. ibâdet), 64, 157, 382.
ibâdât-ı nevâfil, 64.
ibâdet (bkz. ibâdât), 13, 158, 165, 170, 271, 273, 276, 278, 287, 411, 432, 434, 435.
ibârât-ı vecîze, 258.
iblis-i vehm, 52.
ibtidâ, 124, 125.
ibtidâ-i mükâşefât, 227, 231.

- icâd, 71, 72, 95, 97, 104, 166, 170, 180, 247, 361.
icâd-ı âlem, 263.
icâd-ı maânî, 203.
icâd-ı mezâhir, 97.
icâle-i basar, 334.
icâle-i basîret, 334.
iclâl, 205.
ictihâdât, 8.
i'dâm, 247.
idâre-i hükûmet, 70, 111.
idâre-i memleket, 283.
idlâl, 160, 161, 162.
idrâk-i evkât, 205.
idrâk-i melekût, 230.
idrâkât, 99, 100.
idrâk nefsîdir, 52.
ifâza, 91, 93, 402.
ifâza-i vücûd, 146.
iffet, 117, 211, 212.
ifrâd, 86.
ifrât, 181, 185, 186, 188, 190, 191, 194, 195, 216, 224-226, 237-239, 287, 300, 444, 448.
iftikâr, 119, 205, 213, 271, 391.
iftikâr-ı rûh, 123.
ihâta, 233.
ihâta-i zâtiyye, 279.
ihbâr, 383.
ihlâs, 322, 323, 398.
ihsâ, 365, 366.
ihsâ-yı filî ve zevkî, 366.
ihsân, 161, 162, 171, 173, 175, 280, 282.
ihsân-ı ilâhî, 295.
ihsâs, 378.
ihtimâl-i ezâ, 210, 212.
ihtisâs, 54, 357, 359.
ihtiyâr, 20, 42, 71, 73, 94, 402.
ihtiyârlık, 157, 338.
ihtizâr, 340, 343.
ihyâ, 33, 336.
ihyâ-yı leyl, 448.
iki, 203, 325-328.
ikilik (bkz. isneyniyyet), 14, 85, 96, 97, 238.
iki el, 42.
iki imâm, 201, 204.
iklîm-i cisim, 300.
iksîr, 392-397, 399.
iksîr-i evliyâ, 397.
iksîr-i ma'nevî, 396.
iktisâd, 286, 288.
iktizâ-yı zâtî, 27, 28, 42.
ilâh, 151, 269.
ilâhî'n-nâs, 201, 204.
ilâhiyyet, 133, 135, 151, 152.
ilhâm, 32, 33, 88, 108, 355, 375.
ilhâm-ı ilâhî, 108, 355, 372.
ilim (bkz. ulûm), 20, 21, 31, 33, 39, 52, 55, 56, 60, 103, 133, 134, 142, 143, 181-186, 211, 213, 280, 286, 288, 297, 298, 309, 310, 312-315, 317-322, 324, 341, 343, 347, 352-355, 358, 375, 377, 417, 419, 449, 451.
ilim ma'lûma tâbi'dir, 251, 256.
ilk cevher, 72.
ilk mevcûd, 71, 73, 75-78, 80, 84, 86.
ilkâ, 271, 273, 278, 279, 281, 376-379, 382, 383, 416, 439, 442, 449.
ilkâ-i emr ve nehy, 381.
ilkâ-i melekî, 376.
ilkâ-i şeytan, 449.
ilkâ-yı nefsânî, 281.
ilkâ-yı sem', 197, 198.
ilkâ-yı şeytânî, 322.
ilkâ-yı vahy, 376.
ilkâât, 272, 276, 278-280, 301, 305, 312, 313, 323, 324, 451.
ilkâât-ı şeytâniyye, 273, 451.
ilkâât-ı vehmiyye, 107.
ilkâât-ı şeytâniyye, 276, 279.
ilkbahar, 333-335, 338.
illet, 54, 344, 346, 398.
illiyyîn, 251-254, 256-258, 261, 262, 264, 292, 294, 296, 339, 415, 444, 447.
ilm-i billâh, 297.
ilm-i esmâî ve sıfâtî, 247, 414.
ilm-i ezeli, 35, 228, 233.
ilm-i Hak, 149, 167.
ilm-i hakikat, 297, 298.
ilm-i hakikî, 297.
ilm-i hayâl, 297.
ilm-i hey'et, 371, 402, 422.
ilm-i Hudâ, 83.
ilm-i hükûmet, 112.
ilm-i icmâlî, 247, 414.
ilm-i ihâtî, 280, 281.
ilm-i ilâhî, 4, 68, 111, 125, 126, 149, 167, 175, 202, 250, 280, 328, 344, 347, 375, 410.
ilm-i ilâhî ma'lûmâta tâbi'dir, 247.
ilm-i kadîm, 1, 33, 35, 59, 62, 63, 233, 233.
ilm-i kâmil, 322.
ilm-i küllî, 182.
ilm-i ledünnî, 20, 22, 23, 53, 56, 64, 353, 354, 393.
ilm-i lüdün, 343.

- ilm-i muhîf kalemi, 11.
 ilm-i mutlak, 72.
 ilm-i nâkıs, 322.
 ilm-i râsîh, 54, 341.
 ilm-i risâlet, 110, 111.
 ilm-i tafsîlî, 247, 414.
 ilm-i tasavvuf, 45-48, 55, 314.
 ilm-i yakîn, 401, 403.
 ilm-i zât, 72.
 ilm-i zevkî, 15, 34, 54, 264, 298.
 ilm-i zevkî ve vicdânî, 22.
 iltiyâm, 143.
 imâm, 87-91, 93, 95, 106, 109-112, 134, 136, 138, 151-153, 161, 180-182, 190, 191, 197-199, 206, 207, 241, 243, 245, 251, 252, 258, 259, 261, 267, 268, 283-285, 398.
 imâm-ı kudsî, 289.
 imâm-ı mübîn, 22, 23, 71, 73, 87, 88, 90, 233, 292, 294, 413, 414.
 imâm-ı zaman, 188.
 imâmet, 42, 87, 89, 90, 94, 131, 133-136, 138, 142, 144, 152, 154, 181, 184, 267, 268.
 imâmet-i ihâtîyye, 267, 268.
 imân, 10, 103, 123-127, 255, 258, 404, 415.
 imâret-i emkine, 369, 373.
 imdâd, 6.
 imkânda bu âlemden ebda'î, 22, 25.
 imtihân-ı ilâhî, 127.
 imtinâ', 149.
 imtisâl, 287.
 imtisâl-i emr, 202, 286, 328.
 imtisâl-i mutlak, 353, 355.
 inâd, 47.
 inâyet-i ezeliyye, 395, 399.
 inâyet-i ezeliyye-i ilâhiyye, 46, 392.
 inâyet-i rabbânî, 18.
 inbisât, 160, 161, 162.
 inci, 1.
 incimâd, 116.
 indimâc, 201-204.
 inhicâb, 386.
 inkıbâz, 160, 161, 436, 438.
 inkılâb, 301, 303.
 insâf, 299, 300, 343, 344.
 insan, 2, 3, 24, 25, 30, 31, 34, 36, 38, 40, 41, 86-89, 91, 92, 108, 119, 170, 182, 270, 272, 290, 325, 327, 358, 363, 364, 365, 368, 369, 371, 374, 416, 418.
 insan âlemin çiftidir, 35.
 insân-ı hayvân, 327, 368.
 insân-ı kâmil, 6-9, 11-14, 16, 18, 25, 31, 33, 42, 50, 81, 86, 88-90, 104, 126, 139, 149, 170, 190, 191, 233, 234, 327, 328, 330, 366, 368, 374, 376.
 insân-ı kâmil hüviyyeti itibâriyle Hak'tır, 269.
 insân-ı kâmilin vücûdu masdar-ı emr ve nehydir, 42.
 insân-ı kebîr, 11, 15, 246, 422.
 insân-ı nâkıs, 8, 9, 25, 88, 89.
 insân-ı sağır, 15.
 insâniyyet, 81, 113, 118, 336.
 insân masûm değildir, 423.
 insân-ı sağır, 422.
 inşâallah, 173, 175.
 inşirâh, 407, 411.
 inşirâh-ı sadr, 252.
 intisâb, 426.
 intizâr, 378, 381.
 ip, 329.
 iplik, 263, 265.
 irâde, 42, 71, 73, 143, 149, 159, 163, 165-167, 202, 227, 229, 247, 251-253, 256, 269, 270, 277, 280, 328, 344, 345, 357, 361-363, 382, 423.
 irâde-i Hak, 159, 175, 247.
 irâde-i ilâhiyye, 167, 176, 423.
 irbâh, 449.
 irfân, 56, 391.
 irfân-ı muhammedî, 264.
 irşâd, 232, 328, 396, 443, 444.
 irşâd-ı halk, 379.
 irtidâd, 366, 367.
 irzâk, 218, 222.
 isbât, 234, 242, 250.
 isbât-ı gayriyyet, 4.
 isbât-ı vücûd, 411.
 isim (bkz. esmâ), 125, 251.
 isim sıfatın zâhiri ve sıfat ismin bâtınıdır, 38.
 islâm, 48, 302, 304, 352.
 ism-i a'zam, 365, 367.
 ism-i Bâtın, 9, 10, 11.
 ism-i câmi', 25, 84, 314.
 ism-i hâss-ı ilâhî, 354.
 ism-i ilâhî, 121, 221, 254, 261, 266.
 ism-i küllî, 110, 111.
 ism-i küllî-i ilâhî, 110.
 ism-i Selâm, 445, 446.
 ism-i Zâhir, 9, 10, 11.
 ism-i zât, 12.
 ismet, 26, 54, 57, 210, 212, 261, 276, 278.
 ismet-i ilâhiyye, 26.

- ismet-i müsehhare, 17, 20.
 isneyniyet (bkz. ikilik), 1, 13, 97, 139, 144, 159, 238, 254, 328, 367, 393, 418, 438.
 israf, 195.
 istilâ', 377.
 istilâ'-ı isti'dâd, 379.
 istiârât, 35.
 istiâre, 37, 38.
 istibsâr, 299, 300, 334, 337.
 isticlâ, 31.
 isti'dâd, 25, 57, 110, 111, 141, 146, 149, 155, 159, 170, 250, 261, 277, 375-379, 381, 386, 393, 399, 428, 446.
 isti'dâd-ı ezeliyye, 138.
 isti'dâd-ı kavm, 112.
 isti'dâd-ı mec'ûl, 366.
 isti'dâdât, 112, 175, 285.
 isti'dâdât-ı ezeliyye gayr-i mec'ûldür, 57.
 isti'dâdât-ı gayr-i mec'ûle, 110-1.
 istidrâcât, 127.
 istifâza, 401, 403.
 istigfâr, 155, 156, 261.
 istigrâk, 52, 258.
 istihâlât, 34.
 istihâle, 339, 349.
 istihkak, 357, 359.
 istikâmet, 211, 212.
 istiklâl-i vücûd, 270.
 istikrâ, 105, 107.
 istînâs, 148.
 istinsâk, 431.
 istishâb-ı amel, 353, 355.
 istitâr, 386.
 istivâ, 182.
 istivâ-i şems, 166.
 istivâ-yı zahr, 220.
 isyân, 81, 161, 268.
 işârât (bkz. işâret), 47, 95.
 işârât-ı ilâhiyye, 9.
 işârât-ı lâiha, 22.
 işâret (bkz. işârât), 24.
 itibâr, 299, 300, 334, 337.
 itidâl, 94, 116, 140, 161, 172, 181, 195, 223-226, 236-239, 287, 288, 300, 353, 355, 444, 447.
 itidâl-i şar, 223.
 itikâd, 249, 436.
 itikâd-ı sahîh, 62.
 itikâdât, 243.
 ittibâ-ı şâri', 236, 239.
 ittihâd, 13, 86, 150.
 ittihâz, 203.
 ittikâ, 143.
 ittisâl, 133, 135, 135.
 ittisâl-i sereyân, 401.
 ittizâh, 202.
 izâfet, 365, 373.
 izâfet-i ihtisâs, 359.
 izâfet-i istihkak, 359.
 izâfet-i mülk, 359.
 izâfet-i teşrif, 357, 359.
 izâr, 142.
 izâr-ı hakikat, 144.
 izzet, 210-1.
 izzet-i nefis, 220.
 kâbe kavseyn, 335.
 kâbız, 149, 159, 293.
 kâbız-ı cibâyât, 293.
 kâbız-ı harâc, 294.
 kâbız-ı harâc ve cibâyât, 40, 43.
 kabîh, 238, 255.
 kâbiliyyât, 175, 146.
 kâbiliyyet (bkz. kâbiliyyât), 149, 159.
 kabir, 16, 342.
 kabûl-i tecellî, 25.
 kabz, 160, 161, 223, 226, 375, 444, 446.
 kabz-ı iftikar sırrı, 383, 391.
 kabza, 8, 10, 11, 96.
 kabza-i ahz, 11, 12.
 kadem, 182.
 kadem-i sıdk, 45, 46.
 kader, 250.
 kadı, 40, 43.
 kadın (bkz. nisâ), 120, 127, 134, 136-138, 203, 212, 444, 445, 447.
 kadim, 46, 52, 289, 290, 291, 362.
 Kâdir, 277.
 Kâdirîler, 422.
 kâdiriyyet sıfatında tecellî, 393.
 kâfir (bkz. küffâr), 124-126, 128, 129, 148, 174, 176, 237, 239, 240, 392, 395.
 kağıt, 443, 445.
 kahhâriyyet sıfatında tecellî, 393.
 kâhin, 299, 235.
 kahkaha, 422.
 kahr, 247.
 kahr-ı hafî, 313.
 Kâimiyyet sıfatından tecellî, 393.
 kâinât (bkz. kevn), 290.
 kâinât-ı âlem, 413, 414.
 kalay (bkz. kazdır), 394, 397.
 kalb (bkz. kulûb, gönül), 9, 15, 18, 46, 54, 59, 61, 71, 100, 105-108, 110, 113, 123, 128, 161, 163, 165, 166, 171, 172, 177,

- 180, 189, 197, 198, 213, 229, 230, 249, 252, 259, 260, 263, 266, 267, 269, 273, 293, 297, 301, 322, 323, 335, 344, 345, 347, 351, 359, 369, 371, 375-377, 384-389, 398, 401-403, 407, 409-411, 420, 421, 425, 431-435, 439, 441, 442, 444, 445, 447.
- kalb-ı a'yan, 391, 393.
- kalb-i âlem, 97.
- kalb âyinesi, 232.
- kalb gözü, 230, 408.
- kalb-ı hakâyık, 393.
- kalb-ı maâdin, 394.
- kalb-i abd, 419.
- kalb-i kâsî, 18.
- kalb-i ma'kul, 419, 420.
- kalb-i nebâtî, 105, 106, 108, 109.
- kalem (bkz. aklâm), 144, 241-244, 246-249, 251, 257, 262, 263, 413-416.
- kalem-i akl, 244, 245, 247.
- kalem-i akl-ı evvel, 414.
- kalem-i a'lâ, 68, 242, 243, 247, 262, 413, 415, 416.
- kalem-i a'zâ ve cevârih, 252.
- kalem-i esfel, 243.
- kalem-i Hudâ, 250.
- kalem-i î mân, 413, 415.
- kalem-i insânî, 246.
- kalem-i ma'hûd, 247.
- kalem-i ma'lûm, 246.
- kalem-i malûm-i âdem, 263.
- kalem-i nebî, 413, 416.
- kalem-i velî, 413.
- kamer (bkz. ay), 36, 94, 197-199, 202, 364, 369, 372, 397, 401, 402, 408.
- kâmil, 6, 23, 259, 266.
- kâmilîn, 267.
- kâmillerin hâli beyne't-tecellî ve'l-istitârdır, 23.
- kan (bkz. dem), 373, 389.
- kanad, 350.
- kanath melâike, 350.
- kâne, 247.
- kânitîn, 160.
- karâtis-i ecsâm, 241, 264, 414.
- karın, 220.
- karn, 212.
- karye (bkz. köy), 122.
- kasd, 299, 300.
- kasd-ı hilkat, 433.
- kasem, 176.
- kasîde, 421.
- kasîr, 218.
- kasr-ı mufrit, 224, 223.
- kaş, 211, 219.
- kat'-ı melûfât, 439, 449.
- kâtib, 40, 43, 116, 155, 156, 241, 243, 244, 246-249, 251-262, 267-282, 285, 415, 416.
- kâtib-i bâtinî, 249.
- kâtib-i hayâl, 243, 244.
- kâtib-i ma'nâ, 243.
- kâtib-i zâhirî, 249.
- katl-i nefis, 278.
- kavâbil, 386.
- kavâid-i dîn, 238.
- kavl (bkz. söz), 202, 203, 206, 208, 328.
- kavm-i Lût, 216.
- kavm-i Sâlih, 216.
- kavvâl, 443.
- kaya, 259.
- kaynak, 218, 223, 226.
- Kayyûm, 270, 271, 281, 350, 367, 392.
- kayyûmiyyet, 68.
- kazâ, 16, 255.
- kazâ-yı ilâhî, 15, 167, 250, 255, 256.
- kazâ-yı muallak, 167.
- kazâ-yı mübrem, 167, 234.
- kazdîr (bkz. kalay), 392, 394.
- kazıklar, 308.
- kebâir, 121.
- kebed, 369.
- keder, 389.
- kefere (bkz. küffâr), 11.
- keff (bkz. avuç), 218, 220, 370.
- keff-i akıl, 212.
- kehânet, 235.
- kelâm, 206, 208, 218, 226, 346, 357, 361, 362.
- kelâm-ı rûhânî, 376.
- kelim-i tayyib, 292.
- kelimât (bkz. kelime), 228, 234, 247, 264, 414.
- kelimât-ı tayyibe, 295.
- kelime (bkz. kelimât), 74, 140, 292, 295, 349.
- kelime-i tevhîdiyye, 237, 240.
- kelime-i vücûd, 247, 295.
- kellimînî yâ humeyrâ, 21.
- kemâl, 188, 255, 256.
- kemâlât, 78.
- kemâlât-ı ilâhiyye, 107.
- kemâlât-ı muhammediyye, 187, 232.
- kemik, 225, 369.
- kemm, 365, 373.
- kenz-i mahfî, 370.

- kerâmât, 127.
kerâmet, 356.
kerem, 122, 155, 155, 161, 210, 212, 220, 282, 357, 361.
kerîm, 122, 174.
kerîme, 117, 134, 138.
kesâfet, 86, 290.
kesbî, 57.
kesb-i rızık, 436.
keserât, 335.
kesib, 432.
kesib-i müşâhede, 431, 432.
kesret, 28, 328.
keşf, 83, 84, 200, 227, 228, 231, 233-235, 326, 379.
keşf-i gıdâ, 251.
keşf-i ilim, 451.
keşf-i ilim sırrı, 383, 390.
keşf-i ma'nevî, 372.
keşf-i muhayyel, 352.
keşf-i mücerred, 352.
keşf-i sahîh, 265, 379.
keşfiyyât, 3.
keşfiyyât-ı fenniyye, 33, 230, 231.
kevn, 251.
kevn-i câmi', 4.
keyd, 274, 276, 319, 323, 324, 378, 388, 451.
keyfe, 365, 373.
keyfiyyet-i hilkat, 141.
kıdem, 358, 361, 362.
kıl, 32, 33, 219.
killet-i fehm, 219.
killet-i fitnat, 220, 219.
killet-i kelâm, 223.
kırmızı, 389.
kısmet, 163.
kısmet-i münteşire, 8.
kış, 342, 343, 334.
kıyâfetnâme, 226.
kıyâmet, 40, 43, 52, 283, 284, 307-309, 314, 338, 343-345, 348, 349, 414, 416, 444, 446.
kıyâmet-i kübrâ, 315.
kıyâm bi'n-nefs, 393.
kıyâs, 179.
kıyâs-ı mantıkî, 177, 178, 203.
kîmyâ, 392-395.
kîmyâ-yı atik, 394, 396, 397.
kimyâ-yı cedid, 393.
kîmyâ-yı ma'nevî, 396.
kîmyâ-yı sûrî, 396.
kîn, 280, 282.
kiber ancak şeref ve mertebe iledir, 155.
kibir, 213, 219, 220, 228, 232, 431, 432.
kibrît-i ahmer, 392, 395.
kifâyet, 133, 134, 142, 143.
kinn, 407, 409.
kisb, 213.
kisve-i taayyün, 35.
kitâb, 8, 87, 241, 259, 262-264.
kitâb-ı hafız, 229, 235.
kitâb-ı Hak, 267.
kitâb-ı kevn, 139.
kitâb-ı mastûr, 262, 264, 413, 414.
kitâb-ı merkum, 262, 264.
kitâbet, 253, 254-258, 260, 261, 263.
kizb, 126, 220, 299, 301-304.
koç, 128.
kollar, 220.
kök, 317, 319.
köle, 136, 424.
kölelik, 136.
köprü (bkz. cısr), 11, 12.
köse, 219.
köşk, 367.
köy (bkz. karye), 128, 268.
kubbe-i felek, 168, 166.
kubh, 236-238, 256.
kubh-i mutlak yoktur, 291.
kubh ve hüsn itibârîdir, 291.
Kuddûs, 81.
Kuddûsiyyet, 79, 86.
Kudret, 34, 69, 71, 73, 357, 361-363.
kudret-i Hak, 167.
kudret-i ilâhiyye, 175.
kudret-i tasarruf, 90.
kudret-i zâhiriyye, 111.
kul (bkz. abd), 28, 126.
kulak, 63, 113, 114, 142, 157, 219, 283, 284, 293, 344, 345.
kulûb (bkz. kalb), 229, 267, 269, 270, 382.
kulûb-i kâmilin, 266.
kulûb-i sâfiyye, 47.
kumandan, 307, 310, 316, 317, 319.
kumar, 280, 312, 318.
kunût, 310.
kuraklık, 338.
Kur'an, 35, 38, 177, 178, 260, 270, 325, 350.
Kur'an-ı fiilî, 139.
Kur'an-ı kavli, 140.
kurb, 294, 420.
kurb-i ferâiz, 142, 282.
kurb-i nevâfil, 142, 189.
kurbet, 188, 277, 279.

- kurbet-i hakikiyye, 279.
 kurbet-i i'tibariyye, 279.
 kurenâ-i sù, 173, 176.
 kurret-i ayn, 141.
 kurşun (bkz. rasâs), 397.
 kuruluk (bkz. yubüset), 339.
 kusûr-i cinân, 296.
 kutb-ı âşikâr, 43.
 kutb-i a'zam, 186, 187.
 kutb-ı zaman, 42, 43.
 kutub, 42, 43, 187, 201, 204, 262, 264.
 kutub ma'lûm-i gayr-i muayyen, 40.
 kuvâ (bkz. kuvve), 158-160, 162, 163, 166, 171, 172, 184, 205, 284, 286, 323, 336, 369, 371, 373.
 kuvâ-yı bâtine, 161, 171, 172, 284.
 kuvâ-yı külliyye-i ilâhiyye, 350, 351.
 kuvâ-yı nefsânî, 210.
 kuvâ-yı rûhâniyye, 242.
 kuvâ-yı tabiyye, 249, 365, 373.
 kuvâ-yı vehmiyye, 242.
 kuvâ-yı zâhire, 172, 284.
 kuvâ-yı zâhire ve bâtine, 161, 171.
 kuvve-i akliyye, 385.
 kuvve-i asabiyye, 369.
 kuvve-i bâsıra, 115, 385.
 kuvve-i câzibe, 32, 311, 369, 373.
 kuvve-i dâfia, 32, 369, 373.
 kuvve-i fikriyye, 115, 243, 249, 285, 293, 294.
 kuvve-i gazabiyye, 115, 116, 323.
 kuvve-i hâfiza, 115, 116, 188, 219, 285, 293, 333, 336.
 kuvve-i hayâl, 285.
 kuvve-i hayâliyye, 116, 156, 188, 243, 245, 251, 252, 257, 369, 385.
 kuvve-i hayvâniyye, 368.
 kuvve-i hâzime, 32, 369, 372.
 kuvve-i hissiyye, 369.
 kuvve-i külliyye-i vehmiyye, 242.
 kuvve-i lâmise, 115.
 kuvve-i mâsike, 32, 369, 373.
 kuvve-i müfekkire, 172, 188, 293, 369, 385.
 kuvve-i mütefekkire, 293, 336.
 kuvve-i müzekkire, 388, 389, 451.
 kuvve-i nefsâniyye, 252.
 kuvve-i sâmia, 115, 385.
 kuvve-i şâmme, 115.
 kuvve-i şehvâniyye, 276.
 kuvve-i şehviyye, 115-117, 323.
 kuvve-i vâhime, 8, 47, 52, 115, 116, 188, 209, 243, 249, 285, 354.
 kuvve-i vehmiyye, 369.
 kuvve-i zâkire, 293, 369, 371.
 kuvve-i zâkire-i mütefekkire, 115, 116, 243, 285.
 kuvvet-i mutasarrife, 116.
 küçüklük, 157.
 küffâr (bkz. kâfir), 37, 143, 313, 347, 348.
 küfr-i sarîh, 314.
 küfür, 10, 12, 37, 103, 121, 255, 258, 276, 277.
 küll, 127, 310, 315.
 küll-i muhammediyye-i muhîta, 138, 140.
 külliyyet, 315.
 kümm-i gayb, 248.
 kümmelîn-i evliyâullâh, 23, 200.
 kümmelîn-i muhakkikîn, 56.
 kün, 74, 76, 247, 251.
 kün kavli-i ilâhîsini işitme, 202, 328.
 künh-i zât, 290, 370.
 küre, 95, 96.
 kürevî, 422.
 kürsî, 113, 117, 181, 182, 252-255, 317-319.
 kürübât, 444.
 küsûf, 408.
 küşâd, 387.
 küttâb (bkz. kâtib), 269.
 lâ-taayyün, 243, 269.
 lâ-yetenâhî, 262.
 laanehullâh, 388, 389.
 la'b, 337.
 lahza, 428.
 lâmise, 115.
 la'n, 164.
 latife (bkz. letâif), 369, 371, 388-390.
 latife-i ahfâ, 385.
 latife-i hafî, 390.
 latife-i insâniyye, 223, 224.
 latife-i istivâ, 369-371.
 latife-i kesb, 353, 355.
 latife-i nefis, 391.
 latife-i rûh, 389.
 latife-i sırr, 388.
 lâ fâile illallah, 10.
 lâ ilâhe illallah, 4, 5, 379, 295.
 lâ mevcûde illallah, 10.
 lâ-mekânî, 28.
 ledünnî, 20.
 leim, 152, 163, 166, 181-183.
 lemha-i bârık, 158, 160.
 letâif (bkz. latife), 307, 308, 347, 348.
 levh (bkz. elvâh), 242, 243, 246, 248, 249, 262, 263, 413-416.

- levh-i hayâl, 264.
 levh-i mahfûz, 23, 24, 87, 88, 235, 242, 246-248, 251, 262-264, 266, 294, 413, 414.
 levh-i mahfûz-i ilâhî, 250.
 levh-i mahsûr, 413, 415.
 levh-i mahv ve isbât, 251, 256, 262, 264, 413, 414, 414.
 levh-i nefis, 256, 415.
 levh-i rahm, 246, 247, 263.
 levh-i sadır, 264.
 levh-i tabîat, 264, 265.
 levn, 274, 276.
 levvâme, 276, 329, 399.
 leyl (bkz. gece), 17.
 leyle-i mübâreke, 113, 117, 181, 182, 253.
 lezâiz-i dünyeviyye, 120.
 lîmyâ, 394.
 li-ya'bûdûn, 13.
 libâs (bkz. elbise), 4, 213, 347.
 libâs-ı gayriyyet, 1.
 libâs-ı unsurî, 2.
 lisân (bkz. dil), 60, 63, 64, 170, 212.
 lisân-ı arabî, 37.
 lisân-ı isti'dâd, 146, 256, 270, 277, 280, 376.
 livâta, 312, 318.
 lutf, 160, 161.
 lutf-i hafî, 313.
 lûbb-i Kur'ân, 48, 47.
 lûbb-i Kur'ân ve ahâdis, 48.
 lûgat-i arab, 35.
 lû'm, 185, 186, 188.
 mâ-i esrâr, 18.
 mâ-i mehîn, 34.
 maâd, 374.
 maâlim-i guyûb, 269, 270.
 maânî (bkz. ma'nâ), 3.
 maânî-i cüz'îyye, 115.
 maânî-i kitâbullâh, 61.
 maânî-i rabbâniyye, 343.
 maâric, 53, 54.
 maârif (bkz. ma'rîfet), 27, 28, 239, 350, 351, 358, 402, 419, 420.
 maârif-i fikriyye, 217.
 maârif-i ilâhiyye, 128.
 maârif-i rabbâniyye, 17, 20, 22.
 maâsî (bkz. ma'siyet), 230, 408.
 Ma'bûd, 165, 362, 391, 432.
 ma'bûdiyyet, 432.
 ma'cûn, 389.
 madde, 246, 263, 298, 414.
 madde-i rûhâniyye, 337.
 madde-i ûlâ, 75, 76, 77.
 maddiyyûn, 409.
 mahall-i furkan, 254.
 mahall-i irs, 40, 43.
 mahall-i tağyîr ve tathîr, 253, 254.
 mahall-i tecellî, 83, 84, 265.
 mahcûb, 185.
 mahdûd, 234.
 mahfûz, 124, 128.
 mahfûzât, 292, 293, 296, 398.
 mahlûk, 79.
 mahlûkiyyet, 359.
 mahmûd, 237, 238, 254, 255.
 mahmûdât, 371.
 mahrek, 14.
 mahsûs, 59, 60, 61.
 mahsûsât, 291, 293, 296, 398.
 mahv, 234, 242, 250.
 mahv ve isbât, 265.
 mahv ve mubsıra âyetleri, 16.
 mahz-ı zikrullah, 48.
 makâm, 438, 443.
 makâm-ı aslî, 156.
 makâm-ı cem', 142, 181, 182, 272.
 makâm-ı cem'ul-cem', 142.
 makâm-ı ebrâr, 251, 252.
 makâm-ı fenâ, 395.
 makâm-ı fücâr, 252.
 makâm-ı hakikat, 52.
 makâm-ı halife, 202.
 makâm-ı heybet ve üns, 160, 161.
 makâm-ı hilâfet, 7.
 makâm-ı imam, 253, 254.
 makâm-ı imâmet, 184.
 makâm-ı kabz, 158, 159.
 makâm-ı kerîm, 133, 135.
 makâm-ı keşif, 234.
 makâm-ı ma'lûm, 187.
 makâm-ı muhammedî, 188.
 makâm-ı müşâhede, 22.
 makâm-ı müşterek, 391.
 makâm-ı nefis, 253, 254.
 makâm-ı riyâset, 132, 133, 137.
 makâm-ı tasarruf, 199.
 makâm-ı tefrika, 181, 182.
 makâm-ı tenzîh, 89.
 makâm-ı teşbîh, 89.
 makâm-ı vahy, 228, 232.
 makâm-ı vehim, 379.
 makâm-ı velâyet, 446.
 makâm-ı verâset-i muhammedî, 188.
 makâm-ı hilâfet, 7.

makâmât-ı muhammediyyeye, 138, 139, 142.
makâmât-ı nefis, 391.
makarr, 177.
makarr-ı emr ve nehy, 116.
makarr-ı hilâfet, 40, 41, 42.
makarr-ı idâre, 268.
maksad-ı aslî-i hilkat, 320.
makt, 310, 313.
ma'kûl, 59, 61.
ma'kûlât, 59, 292-294, 296, 398.
makûlât-ı aşere, 365.
ma'kûlât-ı muğayyebât, 61.
makzî, 255, 256.
mal, 224.
mala tamâ', 218.
mâlik, 22, 24, 134, 197, 198, 283, 284.
ma'lûm, 149, 167, 251, 280, 297, 298, 410.
ma'lûmât, 149, 175, 297.
ma'lûm ayn-ı sâbitedir, 256.
ma'lûmât-ı gayr-i mütênâhiyye, 233.
ma'lûmât-ı Hak, 167.
ma'lûmât-ı ilâhiyye, 246.
ma'nâ (bkz. maânî), 4, 30, 50, 64, 72, 74, 99, 100, 140, 156, 169, 206, 208, 223, 225, 234, 249, 258, 259, 269, 293, 424, 442.
ma'nâ-yı küllî, 154.
mânî, 90, 244, 278.
manzûme-i şemsiyye, 2, 11, 15, 31, 92, 247, 309, 339, 365, 371.
manzûr, 367, 378, 379.
ma'rifet (bkz. maârif), 20, 84, 124, 159, 164, 165, 170, 189, 297, 356, 358, 362, 435, 437.
ma'rifet-i Hak, 13.
ma'rifet-i hükmiyye, 362.
ma'rifet-i ilâhiyye, 31, 87, 368.
ma'rifet-i isbât, 362.
ma'rifet-i muzâhât, 363.
ma'rifet-i rubûbiyyet, 20.
ma'rifet-i selb, 358, 362.
ma'rifet-i tâm, 200.
ma'rifet-i zevkiyye, 362.
ma'rifetullâh, 27, 320, 321.
ma'rûf, 297.
ma'rûf ile emr, 170, 171.
marziyye, 123, 125, 126, 241, 242, 245.
marzî, 125.
masdar-ı aslî, 63.
ma'siyet (bkz. maâsî), 157, 158, 178, 179, 261, 279, 325, 326, 328, 345.
mâsivâ, 61, 109, 217, 270, 272, 279, 340,

347, 385-387, 411, 432, 442, 451.
mastûr, 262, 263, 265.
mastûr-i arzî, 265.
ma'sûm, 124, 128.
ma'sûk, 444.
matla', 185, 186.
matlûb, 206, 207.
mat'ûmât, 113.
mâverâ-yı tabiat, 340.
mâvî, 390.
mâvî yâkut taşı, 390.
mâyî, 327.
mazhar (bkz. mezâhir), 335.
mazhar-ı celâl, 354.
mazhar-ı cemâl, 354.
mazhar-ı etemm, 86, 381.
mazhar-ı ilâhî, 298.
mazhar-ı ism-i Allah, 78.
mazhar-ı ism-i Rahmân, 78.
mazhar-ı tecelliyât, 19.
mazhariyyet-i cem'iyye-i zâtiyye, 234.
mazmaza, 431.
mazmûn, 165.
mebde', 374.
mecânîn (bkz. mecnûn), 68.
mecârî-i feyz, 427.
mecâz, 35, 37, 38.
mecâz-ı mürsel, 38.
mecâzîb-i ilâhiyye, 159, 238.
mecnûn (bkz. mecânîn), 134, 135.
mec'ûl, 57.
mezcûbân-ı vâsıl, 49.
medâr-ı emr-i ilâhî, 40, 43.
medh, 236, 253, 254, 369, 371.
medîne (bkz. şehir), 7, 9, 96, 113, 185, 187, 188, 208, 286, 299, 310.
medîne-i beden, 299.
medîne-i cisim, 105, 106, 120, 208, 209, 300.
medîne-i hazret-i şehâdet, 10.
medîne-i vücûd, 288, 315.
medlûl, 216, 217, 357, 359.
mefâtîh-i gayb, 234.
mefâtîh-i üvel, 234.
meh-rû, 83, 248.
mehâmid, 12, 305.
mehbit-ı ilhâmât-ı ilâhiyye, 217.
mekân (bkz. emâkin), 92, 265, 415.
mekîde, 317, 319.
mekr, 219-221, 428.
mekr-i ilâhî, 317, 320.
mekrûh, 271, 273.
melâ, 439, 440.

- melâbis-i nefis, 22.
melâike (bkz. melek), 5, 6, 20, 21, 80-82, 92, 98, 108, 142, 143, 242, 249, 261, 263, 265, 321, 328, 350, 351, 354, 371, 373, 415.
melâike-i âlîn, 7.
melâike-i berere-i sefere, 32.
melâike-i ceberûtiyye, 68.
melâike-i mukarrabîn, 162.
melâike-i müheyyeme, 68.
melâike-i müvekkele, 415.
melâike-i teshîr, 413, 415.
melâike-i unsuriyyûn, 373.
melâmet, 49.
melâmet-i isyân, 49.
melbûsât, 113.
mele-i a'lâ, 262, 265.
melek (bkz. melâike), 68, 69, 91, 274-279, 281, 382.
melek-i kerîm, 271, 272, 273.
melek-i mukarreb, 187.
melekiyyet, 272, 397.
melekût, 32, 33, 113, 118, 160, 161, 188, 246, 250, 251, 263, 265, 401, 402, 403, 411, 416.
melekût-i a'lâ, 68, 218, 222.
melekût-i ednâ, 68.
melekût-i esfel, 68.
melekû'l-cibâl, 68.
melekû'r-rîh, 68.
melekû'l-berk, 68.
melekû'r-rad, 68.
melekû's-sehâb, 68.
melîk (bkz. mülûk), 181, 188, 197, 206, 208, 299-301, 317, 319.
meliki'n-nâs, 201, 204.
melikû'l-emlak, 289.
me'lûfât, 441.
me'lûh, 269.
me'lûhiyyet, 362.
mel'ûn, 162, 164.
memleket, 118, 131, 132, 155-157, 160, 161, 167, 170, 171, 176, 190, 191, 193, 197, 201, 206, 208, 276, 278, 282, 283, 285.
memleket-i cisim, 119.
memleket-i dünyeviyye, 94.
memleket-i insânî, 157, 210.
memleket-i insâniyye, 70, 94, 198, 199, 205, 208, 261, 285.
memleket-i kübrâ, 246.
memleket-i vücûd, 8.
memlûk, 22, 24, 197, 198, 283, 284.
memnû', 271.
me'mûrlar, 282.
men arafe nefsehû fakad arafe rabbehû, 30.
menâbir-i tezkire, 11, 12.
menâkıb-ı evliyâ, 281, 421.
menkabe, 380.
mensûc, 117, 264.
merâtib (bkz. mertebe), 62, 290, 369.
merâtib-i a'dâd, 203, 308, 325, 327.
merâtib-i aded, 325, 327.
merâtib-i âlem-i gayb, 250.
merâtib-i avâlim, 229.
merâtib Hakk'ın vücûdundan ibâret, 89.
merâtib-i hakkıyye, 78, 79.
merâtib-i hakkıyye ve halkıyye, 79.
merâtib-i halkıyye, 78, 79, 364.
merâtib-i ilâhiyye, 203, 272.
merâtib-i kevnıyye, 86, 163, 244, 245, 250.
merâtib-i külliyye-i seb'a, 187.
merâtib-i ma'neviyye, 368.
merâtib-i melâike, 371.
merâtib-i seâdiyye, 370, 374.
merâtib-i selâse, 204.
merâtib-i sûriyye, 368.
merâtib-i süfliyye, 56, 96.
merâtib-i tenezzülât, 139.
merâtib-i tenezzülüyye, 83, 290, 329.
merâtib-i ulviyye, 96, 117.
merâtib-i vahdet, 204.
merâtib-i vücûd, 69, 180, 203, 228, 269, 309, 370.
merâtib-i vücûd-i Hak, 164.
merbûb, 28, 78, 125, 135, 246.
merhûm, 126, 149.
mer'î, 357, 359, 367.
Merîh, 369, 372.
merkez, 96, 97.
merkez-i dâire, 95, 96.
merkez-i dâire-i kevn, 95, 96.
merkez eli, 95, 97.
merkûm, 263, 265.
mertebe (bkz. merâtib, hazret), 35, 325, 327.
mertebe-i esmâ ve ef'âl, 204.
mertebe-i ahadiyye, 182.
mertebe-i ahadiyyet, 35, 72, 370.
mertebe-i âhiret, 5.
mertebe-i akıl, 56, 360.
mertebe-i azhar, 69.
mertebe-i deymûmiyyet, 6.
mertebe-i ef'âl, 251.
mertebe-i ervâh, 28, 78, 135, 204.

mertebe-i hakikat, 49.
 mertebe-i hayâl, 51, 244.
 mertebe-i hayvân, 62.
 mertebe-i ıtlâk, 6.
 mertebe-i ilim, 83, 244.
 mertebe-i imkân, 86.
 mertebe-i insân, 34.
 mertebe-i insâniyye, 3, 265, 368, 374.
 mertebe-i kesâfet, 28, 142.
 mertebe-i kevn, 159, 314.
 mertebe-i ma'rîfet, 50.
 mertebe-i melekî, 272.
 mertebe-i melekût, 204.
 mertebe-i mülk, 204.
 mertebe-i nebât, 62.
 mertebe-i noksan, 393.
 mertebe-i nübüvvet, 51.
 mertebe-i rûh, 1, 67.
 mertebe-i rûhiyye, 4, 5.
 mertebe-i rûhiyyet, 67, 68.
 mertebe-i şefiyyet, 28.
 mertebe-i şehâdet, 5, 159, 328.
 mertebe-i şeriat, 159.
 mertebe-i tenezzül, 21.
 mertebe-i ulûhiyyet, 28, 34, 72.
 mertebe-i vahdet, 1, 27, 28, 56, 72, 73, 139,
 140, 182, 245, 251, 269, 290, 370.
 mertebe-i vâhidiyyet, 1, 23, 35, 139, 245,
 246, 251, 253, 264, 414.
 mertebe-i vücûd, 269, 368.
 mertebe-i zât, 5.
 mertebe-i zuhûr, 135.
 mer'ûs, 283-285, 288.
 mesâfe, 228.
 mesâlik-i felsefiyye, 354.
 mesh, 431, 432.
 meslek, 380, 381.
 meslek-i irfân, 175.
 mesmû', 357, 359.
 mesmûât, 113.
 mess, 260.
 mess-i nisâ, 260.
 meşâir-i aşere, 8.
 meşâyih (bkz. şeyh), 200, 439, 440, 448.
 meşâyih-i hakikiyye, 426, 427.
 meşâyih-i hakikiyye şahs-ı vâhid hükmün-
 dedir, 426.
 meşâyih-i rüsûm, 425, 426.
 meşhed, 366, 367.
 meşime, 339.
 meşiyet, 27, 28, 34, 42, 72, 73, 247, 253,
 257, 258, 265, 270, 410.
 meşiyet-i adl, 286.

meşiyet-i adliyye-i ilâhiyye, 110, 112.
 meşiyet-i ilâhiyye, 175, 176, 245, 410.
 meşmûât, 113.
 meşreb, 22, 23, 24, 376.
 meşreb-i şehiyy, 374.
 meşrebe, 2, 3.
 meşveret, 429.
 metâ'-ı dünyâ, 120.
 metâlib-i hayrât, 322.
 metâlib-i hayriyye, 322.
 metbû', 284, 285, 357, 360.
 metbû'-i muhammedî, 185-187.
 metres, 141, 312.
 mevâhib-i tâat, 170, 171.
 mevâkı'-ı hitâb, 378, 379.
 mevâkı'-i kelim, 299.
 mevâlid, 354.
 mevâlid-i selâse, 187.
 mevârid (bkz. mevrîd), 7, 8.
 mevâtın (bkz. mevâtın), 270, 271.
 mevcûd, 71, 181, 357, 360, 370.
 mevcûd-i mukayyed, 74.
 mevcûdât, 101, 104, 283, 284.
 mevcûdât-ı izâfiyye, 76.
 mevcûdât-ı mevâhime, 340, 432.
 mevcûdiyyet sıfâtiyle, 392.
 meveddet, 180.
 mevhibe-i ilâhiyye, 56, 57.
 mevlâ, 28.
 Mevlevîler, 422.
 Mevlevî fukarâsı, 419.
 mevlûd-i âhiret, 340.
 mevrîd (bkz. mevârid), 8, 9.
 mevrîd-i evâmîr-i ilâhiyye, 217.
 mevsim, 334, 338, 342.
 mevt (bkz. ölüm), 62, 63, 91, 124, 136, 159,
 177, 337, 339, 349, 416, 433, 443, 444,
 446.
 mevt-i ıztırârî, 169.
 mevt-i ihtiyârî, 169.
 mevt-i tabîi, 348.
 mevâtın (bkz. mevâtın), 5, 6, 35, 251, 257,
 265, 270, 310, 311, 313, 326, 329, 330,
 340, 435.
 mevâtın-ı a'mâl, 238.
 mevâtın-ı dünyâ, 284.
 mevâtın-ı kıyâmet, 284.
 mevzi'-i kademeyn, 317, 318, 369, 371.
 meyhâne, 335.
 meyve, 3.
 meyyit, 336.
 meyyitü'n-nazar, 219.
 mezâhib, 260.

- mezâhir (bkz. mazhar), 23.
 mezhahir-i esmâ-i ilâhiyye, 266.
 mezâhir-i esmâiyye, 267, 284, 290.
 mezâhir-i külliyye-i kudret, 350.
 mezâhir-i sıfât, 9.
 mezâhir-i sıfâtiyye ve esmâiyye, 270.
 mezâhiri kıyâmet-i kübrâ, 314.
 mezâlim, 292, 295.
 mezâmm, 12, 305.
 mezkûrât, 292-294, 296, 398.
 mezmûm, 237, 238, 254, 255, 261.
 mezmûmât, 371.
 mısâh, 213.
 mîkâil, 350.
 mîsâk, 135.
 mîzân, 8, 9, 193, 194, 340, 345, 346.
 mîzân-ı adl, 286, 288.
 mîzân-ı inkisâm, 7, 8.
 mîzân-ı şer', 323.
 mîzân-ı şeriat, 19.
 miât, 325, 327.
 mi'de, 435.
 mîlket, 276, 277, 279.
 millet, 111, 112.
 milyar, 327.
 milyon, 327.
 min-haysü'l-hakîka, 12.
 min-haysü't-taayyün, 12.
 minber-i celâl, 293, 296.
 mî'râc, 54, 350, 352.
 mir'ât, 88, 90, 251, 384.
 mir'ât-ı Hak, 71, 73, 84, 85, 87, 90.
 mir'ât-ı hakkıyyet, 84, 86.
 mir'ât-ı Hak ve hakkıyye, 83.
 mir'ât-ı halife, 108.
 mir'ât-ı kalb, 228, 235, 408.
 mir'ât-ı Muhammed, 104.
 mir'ât-ı rûh, 353, 355.
 mir'ât-ı tâm, 31, 86.
 misal, 34, 28, 39, 56, 167, 290.
 misâl-i mahsûs, 59, 60.
 misâl-i mutlak, 265.
 mi'sam, 212.
 misliyyet-i Hak, 86.
 misliyyet-i kur'âniyye, 89.
 misliyyet-i lûgaviyye-i furkâniyye, 87, 89.
 mişkât, 357, 360.
 mizâc, 3, 374-377, 379.
 moda, 137.
 muallim, 80, 81.
 muallim-i evvel, 79, 80, 91, 93.
 muâmelât, 341.
 muâşeret, 221.
 mubâh, 271, 273, 325, 326, 328.
 mubsarât, 113, 401, 403.
 mûcid, 123, 125, 202, 203, 205.
 mûcid-i hakîm, 321.
 mu'cize, 7, 54, 57.
 mudğa, 106.
 mudill, 126, 149, 156, 179, 244, 257, 267, 277, 278, 279, 381.
 mufîz, 90, 91, 93.
 muğayyebât, 59, 61, 213, 211, 227, 228, 230, 232, 233.
 muhabbet (bkz. hubb), 63, 64, 139, 170, 171, 173, 188, 189, 191, 207, 209, 443, 446, 448.
 muhabbet-i mâsivâ, 431.
 muhabbetullâh, 236, 239.
 muhaddes, 431, 432.
 muhaddis, 380.
 muhaddid, 239.
 muhâdese, 374, 376.
 muhakkık, 185, 188, 263, 265, 267, 391, 391.
 muhakkıkîn, 25, 48, 52, 60-62, 71, 74, 75, 77, 78, 91, 93, 97, 159, 226, 281, 314, 365, 432, 442.
 muhâlefet, 81, 143, 147-149, 155, 156, 162.
 muhâlefet-i şeriat, 423.
 Muhammedür-resûlullah, 4, 5.
 muhârebe, 128, 153.
 muhât, 373.
 muhâtaba, 295.
 muhâtaba-i Hak, 378, 381.
 muhâtaba-i ma'kulât, 206, 208.
 muhâtıb, 206, 208.
 muhayyelât, 113, 114.
 muhayyelât-ı kâzibe, 379.
 muhdes (bkz. hâdis), 46, 52, 102, 350, 378.
 muhdesât, 75, 76, 95, 97.
 muhdesâtın evveli, 134, 136.
 muhît, 95, 96, 290.
 muhît eli, 95.
 muhlis, 431, 432.
 muhlis-i battâl, 322, 323.
 muhtâran, 41.
 muhtasar, 25.
 muhtezir, 343.
 Muhyî, 90, 366.
 Muizz, 257, 278.
 mukâbelât, 363.
 mukâbele, 236-239, 246, 358.
 mukâbil, 362.
 mukaddime, 177, 1/8, 203.

- mukaddime-i mantıkıyye, 177.
 mukallid, 183, 184.
 mukarrebîn, 51, 252.
 mukâtil-i a'dâ, 40.
 mukayyed, 6, 239.
 mûkinîn, 207.
 muktezâ-yı zât, 42.
 munfasıl, 269.
 murâdullâh, 393.
 murâkabe, 384.
 musâhib, 213, 218, 222, 258, 259, 282.
 musallî, 375.
 mûsikî, 419.
 mutasarrıf, 199, 298.
 mutasarrıf-ı hakîkî, 281.
 mutasarrıf-ı izâfî ve mecâzî, 282.
 mutasavvife (bkz. sûfiyye), 35, 37, 113, 117.
 mu'tedilîn, 160.
 mu'tenâ-bih, 253, 257, 258.
 Mu'tî, 90, 187, 244, 278, 289, 395.
 mutlak, 6.
 mutmain, 145.
 mutmainne, 118, 122, 123, 125, 241, 242, 245, 329.
 mutrib, 446, 447.
 muttasıl, 269.
 muzâhât, 358, 362-365, 370, 374.
 muzâhî, 362.
 muztarran, 41.
 mübâyaa, 5, 6.
 mübeşşirât, 113, 114.
 mübtedeât, 74.
 mücâhedât, 14, 46, 59, 61, 137, 157, 227, 230, 333, 346, 363.
 mücâhede (bkz. mücâhedât), 18, 60, 63, 88, 199, 228, 232, 275, 336, 437, 439, 449, 450, 451.
 mücâlis, 280, 282.
 mücânîs, 378.
 mücâzât, 10.
 müctehid, 444, 448.
 müctehidîn, 8, 134.
 müdebbir, 220.
 müdebbire-i bâdiye, 171.
 müdillîn, 160.
 müessir, 14, 15, 202, 203, 204, 361.
 müessirât, 203.
 müfekkire-i âkile, 369.
 müfred, 203.
 müfredât, 5.
 müheymin, 365, 366.
 mühürdâr, 268.
 mukâfât, 10.
 mukâşefât, 183, 184, 381.
 mukâşefe (bkz. mukâşefât), 59, 61, 200, 228, 234.
 mukellef, 40, 41, 134, 136.
 mülk, 32, 33, 102, 119, 123, 303, 304, 307, 309.
 mülk-i âfâkî ve enfûsî, 308.
 mülk-i cisim, 181, 182, 309.
 mülk çadırı, 307.
 mülk-i hevâ, 302.
 mülk-i insânî, 124, 125, 128, 129, 131-133, 144, 145, 147-149, 160, 184, 188.
 mülk-i kebîr, 70.
 mülk ve şehâdet eli, 97.
 mülk-i vücûd, 122, 155, 194, 268, 300-302, 304, 308, 311, 314, 316.
 mülk-i vücûd-i insânî, 205, 304, 308.
 mülûk (bkz. melik), 50, 70, 152, 181-183, 185, 186, 280, 282, 299, 300, 320.
 mümâselât, 363, 359.
 mümidd, 253.
 mümidd-i evvel, 76, 94.
 mü'min, 124, 128, 143, 215, 240, 388, 389, 404, 413, 416.
 mü'min-i mahfûz, 125, 129.
 mü'min-i ma'sum, 125, 129.
 Mümit, 90, 257, 366.
 mümkin, 71, 73.
 mümkinât-ı havâtır, 211, 213.
 münâdi-i hevâ, 124.
 münâdi-i rûh, 124.
 münâfik, 124, 125, 128, 129, 148, 236, 239, 240, 434, 435.
 münâsebet, 357, 359, 360, 362, 363.
 münâsebet-i bâtine, 360, 363, 364.
 münâsebet-i zâhire, 357, 360, 363, 364.
 münbett, 286, 287.
 Mün'im, 119, 123.
 münkerden nehy, 170.
 münteze, 113.
 mürâi-i âmil, 322.
 mürâkabe, 385, 386.
 mürebbî, 290.
 mürebbî-i âlî, 122.
 mürekke, 246, 247, 262, 263, 414.
 mürekkebât, 5.
 mürekkebât-ı fahmiyye, 34.
 mürîd, 159, 190, 227, 231, 232, 247, 302, 305, 333, 335, 336, 378, 381, 387, 423-430, 439-444, 448-450.
 mürîd-i sâdık, 428.
 mürîdân, 328.

- müridiyyet sıfâtında tecelli, 393.
 mürselün-ileyh, 159.
 mürsil, 159.
 mürşid, 424, 425, 426, 427.
 mürşid-i hakîkî, 425, 426, 428.
 mürşid-i kâmil, 30, 200.
 mürşid-i kâmil ve mükemmil, 398, 399.
 müsebbib, 16.
 müseddid, 239, 283, 286–288.
 müselles, 401.
 müsemâ, 80, 82, 121, 170, 261, 337.
 müsemeyât, 80, 82, 83.
 müslimine gıyâblarından duâ, 450.
 müstahîl, 59, 61, 73.
 müstahlif, 84, 105, 107, 122, 155, 159, 205, 260, 284, 285, 291, 294.
 müstakıl, 164, 169.
 müstemi', 63.
 müstenfire, 7.
 müstevâ, 76.
 müstevâ-yı iclâl, 22.
 müstevâ-yı Rahmân, 78.
 müstevâ-yı Rahmân, 251.
 müşâfehe, 73, 74, 76.
 müşâfehe-i emr, 74.
 müşâhed, 433.
 müşâhedât, 363.
 müşâhede, 22, 23, 46, 53, 59–61, 64, 83, 200, 202, 205, 206, 222, 233, 235, 262, 263, 265–267, 270, 271, 295, 335, 349, 364, 380, 403, 410, 432.
 müşâhede-i beht sırrı, 383.
 müşâhede-i beht, 387.
 müşâhede-i ikab, 161.
 müşâhede-i mahbûb, 384, 387.
 müşâvere, 171, 173, 180, 209, 210, 213, 425, 427, 428.
 müşâvir, 208.
 müşrik, 125, 128, 129.
 müşteheyât, 120.
 Müşterî, 369, 372.
 mütecellâ-leh, 386.
 mütedeyyin, 300.
 müteessir, 202, 203.
 müteessirât, 203, 204.
 mütefekkirât, 292, 294, 296, 398.
 müteferresün-fih, 215, 217.
 mütehayyilât, 291–293, 296, 398.
 mütehayyile, 116, 243, 285.
 mütehayyiz, 71, 72, 99, 100, 105, 106.
 mütekellim, 63.
 mütemekkinin-i ekâbir, 440, 442, 443.
 mütenâhî, 233.
 mütenâzirât, 363.
 mütercim, 299.
 mütevessimîn, 215.
 müttakî, 143.
 müvelledât-ı erbaa, 325, 327.
 müvellidü'l-humûza, 72, 350, 373.
 müvellidü'l-mâ, 72, 350, 373.
 müzâhî, 373.
 Müzill, 257, 278, 328.
 nâ-mahdûd, 234.
 nâ-mütenâhî, 315, 117, 233, 290, 370.
 Nâfî', 90, 257, 267.
 nâfile (bkz. nevâfil), 142, 430.
 nâfûh, 369.
 naîm, 183, 184, 365, 367.
 naîm-i cinân, 183.
 naîm-i dâim, 124, 128, 174, 177, 334, 337.
 nâib-i Hak, 89, 104.
 nakîb (bkz. nukabâ), 316.
 namat, 9.
 namat-ı evsat, 7, 9, 96.
 namaz (bkz. salât), 141, 273, 430–433.
 nâr (bkz. ateş), 7, 33, 146–148, 309, 312, 338, 365, 367, 420.
 nâr-i şecere, 7.
 nâr-ı tabîî, 421.
 nâsın ilâhî, 204.
 nâsın meliki, 204.
 nâsın rabbi, 204.
 nâsiye (bkz. alın), 277, 279, 431, 433.
 nasihat, 190, 213.
 nass, 258.
 nass-ı kâtî', 259.
 nazar, 395.
 nazar-ı akli, 353, 354, 383.
 nazar-ı ayn-i yakîn, 411.
 nazar-ı cemâl, 1.
 nazar-ı fikrî, 227, 230.
 nazar-ı hissî, 359.
 nazar-ı ûlâ, 445.
 nazar-ı ûlâ mehfâfeti, 443.
 nâzır, 283, 367, 378, 379.
 nazîr, 362.
 nebât, 5, 34, 86, 109, 365, 368, 373, 374, 418.
 nebâtât, 81, 92, 333, 335, 371.
 nebî (bkz. enbiyâ), 138, 212, 227, 229, 230, 374, 375, 413, 414, 416.
 necâset böceği, 85, 147, 148, 291.
 necât, 40, 41, 131, 132, 144–148, 163, 165, 423.
 necdet, 133, 134, 142, 143.

- necces, 85.
 nefes, 421.
 nefes-i rahmânî, 1, 247, 350.
 nefis (bkz. nüfûs), 7, 36, 54, 58, 84, 113, 114, 116-128, 137, 138, 145, 155, 156, 178, 181-2, 206, 210, 223-225, 242-3, 251, 252, 254, 268, 269, 271-2, 275-279, 281, 325, 327, 333-4, 336, 348, 368-9, 378, 381, 397, 398, 409, 417, 419, 424-5, 431, 433, 437-447, 450.
 nefis-i berzahîyye, 274.
 nefis-i cüz'îyye-i insânîyye, 415.
 nefis-i cüz'îyye, 251, 263.
 nefis-i dünyevîyye, 274.
 nefis-i emmâre, 54, 94, 171, 276, 392, 397.
 nefis-i emmâre-i behîmiyye, 407, 408.
 nefis-i emmâre ve levvâme, 170.
 nefis-i gazabîyye, 389, 390, 407, 410.
 nefis-i hayvânî, 94, 114, 115, 116, 402.
 nefis-i hayvânîyye, 94, 95, 113, 118, 118, 323, 327, 333, 335-337, 363, 401, 402, 407, 408, 409.
 nefis-i hayvânîyye-i behîmiyye, 91.
 nefis-i insânî, 94, 114-117, 138, 294.
 nefis-i insânîyye, 116, 371.
 nefis-i kâmile, 54, 94, 276.
 nefis-i kâmile ve bâkiye, 327.
 nefis-i kerîme, 113, 118.
 nefis-i küll, 187, 224, 371, 414.
 nefis-i küllî, 182, 241-243, 247, 249, 414.
 nefis-i küllî-i âlem, 241.
 nefis-i külliyye, 223, 224, 241, 245-251, 253, 264, 414.
 nefis-i külliyye-i âdem, 263, 414, 415.
 nefis-i külliyye ve cüz'îyye, 414, 415.
 nefis-i levvâme, 54, 94, 171, 276, 397.
 nefis-i marzîyye, 54, 94, 276, 391.
 nefis-i mutmainne, 54, 91, 94, 123, 125, 126, 276, 397.
 nefis-i mülhime, 54, 94, 276, 329, 397.
 nefis-i nâtika, 68, 113-116, 118, 259, 281, 282, 292, 294, 327, 337, 349, 361, 416.
 nefis-i nâtika-i insânîyye, 336, 415.
 nefis-i nebâtî, 94, 114.
 nefis-i nebâtîyye, 91, 94, 113, 118.
 nefis-i râzîyye, 54, 94, 276.
 nefis-i rûhî, 375, 376.
 nefis-i sâfiye, 392, 399.
 nefis-i seb'îyye, 91, 94, 95.
 nefis-i tabîî, 94, 114, 115, 118.
 nefis-i zulmânî, 117, 254.
 nefisânîyyet, 272.
 nefîsî, 117.
 nefsin aleyhinde olmak, 449, 450.
 nefsinî bilen rabbini bildi, 358, 362.
 nefsinî bilme, 29.
 nefy, 358, 361, 362.
 nefy-i evvelîyyet, 358.
 nefy-i mâsivâ, 411.
 nefy-i vücûd, 298, 411.
 nehâr, 17.
 nehy, 77, 319, 328, 369, 371, 382, 431, 433.
 nehy-i ilâhî, 318.
 nemâ, 33.
 Neptün, 372.
 neseb, 134, 136, 138, 139.
 neseb-i Kureyş, 133.
 neş'e-i nefisânîyye, 174, 210.
 neş'e-i rûhânîyye, 35, 174, 345, 346, 348, 349.
 neş'et, 218, 222, 246, 249.
 neş'et-i âhiret, 315.
 neş'et-i bâtîniyye, 222.
 neş'et-i hissiyye, 223, 224.
 neş'et-i latife-i insânîyye, 224, 226.
 neş'et-i mu'tedile, 222.
 neş'et-i rûhânîyye, 221, 348, 349.
 neş'et-i tabîiyye-i mu'tedile, 224, 226.
 neş'et-i tabîiyye-i unsuriyye, 223, 224.
 neş'et-i zâhiriyye, 222.
 netice-i hakâyık, 398.
 nevâfil (bkz. nâfile), 60, 63, 64, 121, 139, 189, 298.
 nevm (bkz. uyku), 91, 273.
 neyyir, 396.
 neyyirât, 397.
 niam-i bâtîne, 122.
 niam-i ilâhiyye, 445.
 niam-i zâhire, 122.
 nikâh, 32, 113, 117, 272.
 nisâ (bkz. kadın), 21, 141.
 nisbet-i ilim, 182.
 nisbet-i kevnîyye-i muhammediyye, 141.
 niseb (bkz. nisbet), 79.
 niseb-i ilâhiyye, 67.
 nisvân-i ecnebiyye, 127.
 niyâz, 200.
 nizâm-i âlem, 145, 174.
 nizâm-i ilâhî, 24, 71.
 nokta, 96, 384, 385.
 nokta-i dâire, 95.
 nuhâs (bkz. bakır), 392, 396, 397.
 nukabâ (bkz. nakîb), 310.
 nukûş-i kevnîyye, 61.
 nukûş-i mâsivâ, 61.
 nûn, 262, 263.

nûr (bkz. envâr), 17, 33, 48, 90, 92, 93, 124, 146-148, 166, 169, 215, 216, 223, 224, 227, 230, 232, 235, 244, 322, 323, 345, 355, 381, 386, 401-403, 408, 410.
 nûr-ı ahdar, 5.
 nûr-i akıl, 407, 408, 410.
 nûr-i basar, 227.
 nûr-i ebyaz, 5.
 nûr-i firâset, 215, 216.
 nûr-i hayât, 407, 408.
 nûr-i ilâhî, 222, 376.
 nûr-i ilim, 6, 408.
 nûr-i îman, 128, 387.
 nûr-i mahz, 169, 223, 224, 225.
 nûr-i melekî, 374, 376.
 nûr-i rûh, 36.
 nûr-i rûhî, 374, 376.
 nûr-i şems, 90, 227.
 nûr-i temyîz, 227, 230.
 nûr-i yakîn, 217, 218, 221, 222, 229, 235, 239, 401-403, 407, 408, 410.
 nûr-i zât, 16.
 nûrânî, 224.
 nush, 180, 211, 213.
 nutfe, 6, 30, 34, 62, 203, 204, 246-248, 339, 374, 416, 422.
 nuât, 27.
 nübüvvet, 51, 53, 54, 62, 139, 359, 375.
 nübüvvet ve velâyet tavr-ı aklın fevkıdır, 59.
 nücûm (bkz. yıldız), 91.
 nüfûs (bkz. nefis), 29, 248.
 nüfûs-i cüz'îyye, 242, 245, 250.
 nüfûs-i emr, 245.
 nüfûs-i melâike, 187.
 nüfûs-i mutmainne, 93.
 nüfûs-i nâtika-i beşeriyye, 349.
 nükte-i zâtiyye, 384-386.
 nümûne, 25.
 nümûne-i kemâlât-ı ilâhiyye, 222.
 nümûvv, 373.
 nüsha, 39, 40, 118, 119, 181, 182, 236, 237, 239, 246, 249.
 nüsha-i ilâhiyye, 32, 34, 35.
 nüsha-i suğrâ, 80, 83.
 nüzûl, 9, 96, 256.
 omuz, 219, 220, 223, 226.
 on, 307, 308, 310, 315, 327.
 on bin, 327.
 on had, 315.
 on iki, 325-327.
 ordu, 119, 122, 307, 308, 317, 319, 323.

oruç, 145.
 oyun, 337.
 ozon, 311.
 öfke, 156.
 ökçe, 221.
 ölüm (bkz. mevt), 93, 128, 281, 340.
 ömr, 5.
 ömr-i insân-ı kâmil, 6.
 ömr-i uhrevî, 6.
 ön, 309-313, 315.
 örtü (bkz. hicâb, perde), 16, 421.
 pâdişâh, 270.
 parmak, 212, 218, 220.
 peder, 203.
 pencere, 63.
 perde (bkz. hicâb, örtü), 188, 221, 222, 232, 270, 347.
 perde-i a'yân, 189.
 pergâr, 95, 96, 97.
 peygamber, 216, 342.
 pîrân, 396.
 put, 49, 50, 442.
 puta tapan, 45, 49.
 putperest, 48.
 Rab (bkz. erbâb), 28, 93, 135, 246, 289, 290, 301, 302.
 Rabb-i hâs, 125, 251, 257, 375.
 rabbâniyyet, 390.
 Rabbî zidnî ilmen, 54.
 Rabbül'-erbâb, 289, 290.
 Rabbü'n-nâs, 204.
 râbita, 49, 50, 442.
 Rahmân, 25, 76, 79, 151, 152, 314.
 rahmâniyyet, 78.
 rahmet, 152, 160, 161, 171, 173, 357, 361.
 rahmet-i ilâhiyye, 312, 313.
 rahmet-i rahîmiyye, 126, 149, 211, 229.
 rahmet-i şühûd, 269.
 rahmet-i zâtiyye ve sıfâtiyye-i âmme ve hâssa, 261.
 râî, 357, 359, 367.
 raiyye (bkz. raiyyet, reâyâ), 106, 109, 110, 152-154, 158, 159, 162, 163, 165, 166, 170, 171, 181-185, 188, 193, 194, 201, 205, 268, 283-286, 292, 293, 342, 343.
 raiyyet, 105, 119, 186.
 râkım, 262, 265.
 rakik, 134, 136.
 rakk-ı menşûr, 241, 245.
 rân (bkz. ruyûn), 407-409.

- rasâs (bkz. kurşun), 392.
 ratk, 3.
 râziyye, 123-125, 241, 245, 390.
 râzî, 125.
 râzikiyyet sıfâtında tecellî, 393.
 reâyâ (bkz. raiyye), 93.
 recâ, 11, 15, 20, 41, 160, 161, 211, 213, 299, 300, 309, 310, 312, 313.
 recfe, 420, 421.
 re'fet, 160, 162.
 rehber, 410.
 reîs, 132, 283-285, 288.
 reîs-i hükûmet, 111, 112, 133, 319, 319.
 reîs-i imâm, 283.
 remz, 249.
 reseb, 397.
 resm-i beşeriyyet, 386.
 ressâm, 255.
 resûl (bkz. rusûl), 159, 253, 256, 257, 328.
 revs, 291.
 re'y, 235.
 reyb, 200.
 reyn (bkz. ruyûn), 221.
 rezele-i nâkîsa, 112.
 Rezzâk, 391, 436, 437.
 rıfk, 286, 288.
 rıkk-ı inkâr, 60.
 rıkk-ı şehvât, 370.
 rızâ, 278, 303.
 rızk (bkz. erzâk), 11, 15, 16, 158-9, 167-170, 200, 313, 335, 437, 438.
 rızk-ı ihsânî, 393.
 rımyâ, 394.
 ribât, 436, 438.
 ricâl (bkz. erkek), 137, 138.
 ricâl-i ecnebiyye, 127.
 ricat, 301, 303.
 ridâ, 16, 142, 144.
 ridâ-i ferdâniyyet, 202, 205.
 rihlet, 301.
 riyâ, 355, 411, 419, 430, 435.
 riyâkârâne amel, 323.
 riyâset, 144, 218, 222, 224, 320.
 riyâset talebi, 131, 132.
 riyâzât, 46, 59, 61, 137, 157, 199, 227, 230, 243, 336, 346, 397.
 röntgen, 231.
 rû', 374, 375, 376, 377.
 rubûbiyyet, 78, 91, 93, 135.
 rubûbiyyet-i esmâiyye, 261.
 rûh (bkz. ervâh), 5, 7, 16, 17, 22, 34, 36, 39, 67, 69, 71-74, 90, 92, 93, 99-104, 106, 109, 113, 117-119, 121-125, 127, 132-136, 138, 139, 141-144, 146-148, 155, 158, 161-163, 167, 169, 171, 174, 177, 180-184, 188, 189, 191, 193, 194, 198-209, 213, 224-226, 242, 243, 245, 252, 259, 261, 268, 280, 284-286, 289, 291-297, 300, 301, 308, 316-319, 322, 323, 327, 334, 336, 339-347, 349, 353, 354, 369, 372, 373, 375, 376, 382, 383, 389, 390, 396, 401, 402, 418, 419, 432.
 rûh-ı akıl, 386.
 rûh-ı a'zam, 68.
 rûh-ı azîm, 104.
 rûh-ı cüz'î, 245, 251.
 rûh-ı hayât, 348, 349.
 rûh-ı hayvân, 93.
 rûh-ı hayvânî, 7, 54, 91, 100, 351, 369, 371, 375.
 rûh-ı insânî, 222, 224, 402.
 rûh-ı izâfî, 54, 351, 371, 396.
 rûh-ı kudsî, 283, 285, 292, 295, 350, 351, 369, 371, 374, 375, 377, 389, 390.
 rûh-ı küllî, 67-69, 74, 77, 83, 84, 86, 91-93, 99, 103, 104, 108, 110, 117, 139, 173, 206, 208, 241, 242, 245, 249, 253, 254, 265, 346, 386, 387.
 rûh-ı küllî-i insânî, 385.
 rûh-ı küllî-i kudsî, 292, 294.
 rûh-ı küllî-i muhammedî, 140, 241, 251.
 rûh-ı latîf, 108.
 rûh-ı nebâtî, 371.
 rûh-ı sultânî, 371.
 rûhânîler, 381, 382.
 rûhâniyân, 68, 344, 347-349, 382, 383.
 rûhâniyyûn, 369, 373.
 ruhbanîyyet, 431.
 ruhî, 117.
 rûhu'l-kuds, 68.
 rûhu'l-emîn, 376.
 rûhun bakâsı, 100.
 rukûm, 256.
 rusûl (bkz. resûl), 110.
 rusûl-i emânî, 120.
 rutûbet, 106, 309, 333-335, 369, 373.
 ruyûn (bkz. rân), 221, 222, 227, 420, 421.
 rûcû, 289, 290, 316, 366, 367, 374.
 rûkn (bkz. erkân), 307, 309, 401, 402.
 rûkn-i âteş, 309.
 rûkn-i gaz, 309.
 rûkn-i mâyi', 309.
 rûkn-i sulb, 309.
 rûkû', 431, 433.
 rûsûl-i emânî, 118.
 rûsûm, 250.

rü'yâ, 52, 114, 352, 364, 388, 424.
 rü'yâ-yı sâdıka, 114.
 rü'yet, 269-271, 365, 367, 392.
 rü'yetullâh, 38.
 rüzgâr, 32.

saâdet, 70, 103, 121, 126, 127, 146, 239,
 254, 258, 277, 280, 301, 303, 304.
 saâdet-i dâime, 236, 239.
 saâdet-i dâreyn, 393.
 saâdet-i edebiyye, 315, 316.
 saâdet-i ezeliyye, 126.
 saâdet-i uhreviyye, 70.
 saâdet-i uzma, 374.
 saat-i makbûl, 385.
 sabâ, 32.
 sabah, 22.
 sabır, 278, 313.
 sa'bû'l-murtakâ, 119.
 saç, 218, 219.
 sadaka, 302.
 sadaka-i bâtile, 38.
 sade, 25.
 sâdik, 300.
 sadr (bkz. sîne), 212, 219, 252, 375.
 sadûk, 219.
 safâ, 228, 232.
 safâ-i nebevî, 228, 232.
 safrâ, 218, 223, 327, 369, 372.
 sağ, 212, 309-312, 315.
 sağâir, 121.
 sağ el (bkz. yemîn), 247, 251, 263.
 sāha-i tabîat, 117, 182.
 sahâbe, 53, 54.
 sahî, 152, 181-183.
 sāhib-i amel, 183, 184.
 sāhib-i feterât, 232.
 sāhib-i firâset, 216.
 sāhib-i halâ-i kalb, 241.
 sāhib-i harâc, 291, 292, 293.
 sāhib-i ilim, 183, 184.
 sāhib-i ilim ve amel, 188.
 sāhib-i kerâmet, 58.
 sāhib-i nefis, 417, 419.
 sāhib-i re'y ve zekâ, 229.
 sāhib-i sır, 241, 243.
 sāhib-i tâbî, 267, 268.
 sāhib-i takvâ, 58.
 sāhir, 7.
 sahk, 397.
 said (bkz. süadâ), 146, 257, 258, 275, 302,
 348, 356, 403.
 said-i ezeli, 410.

saîr, 338.
 sakata, 155, 156.
 salâh, 132.
 salât (bkz. namaz), 23, 261, 271, 376.
 salât-ı dâim, 22, 23.
 sâlih, 222.
 sâlik, 20, 22, 24, 30, 45, 46, 48-50, 58, 191,
 199, 200, 234, 274, 281, 313, 314, 358,
 378-380, 383, 390, 391, 395, 397, 399,
 402, 411, 421, 436-438, 440-442, 444-
 447.
 sâlik-i âbid, 232.
 sâlik-i râh-ı hakikat, 58.
 salsâl, 34.
 salsala, 421.
 salsala-i ceres, 374, 376.
 salsala-i nâr-ı tabî, 420.
 sameddiyyet, 79, 86, 362.
 sameddiyyet-i Hak, 123.
 sâmi, 357, 359.
 sâmia, 115.
 san'at, 396, 398, 435, 436.
 sâni, 334.
 sar'a, 377, 379, 388.
 sarhoşluk (bkz. sekr), 7.
 sarı, 391.
 sârık, 219.
 sârî, 79, 290, 291, 392.
 sârî hastalıklar, 216.
 satvet, 160, 161.
 savm-ı nâfile, 382.
 savt, 218, 220, 361.
 sayha, 420, 421.
 seb'a semâvât, 2.
 sebâb-ı muzî, 2.
 sebât, 286, 288, 299, 300.
 sebeb (bkz. esbâb), 75, 77, 206, 292, 295,
 334, 396, 398, 424.
 sebeb-i âdi, 334.
 sebeb-i ekl, 77.
 sebeb-i evvel, 73, 74, 93.
 sebeb-i ilâhî, 333.
 sebeb-i mütekaddim, 74, 75.
 sebeb-i sâni, 73, 74.
 sebebin indinde, 92.
 sebeb perdesi, 77.
 secde (bkz. sücûd), 6, 22, 82, 292, 294, 321,
 380, 415.
 secde-i ibâdet, 294.
 secde-i kurb, 292, 294.
 sefer, 206, 207, 443, 444.
 sefir (bkz. elçi), 300.
 sehâ, 185, 186, 188-191.

- sehâb-ı muzî, 247.
 sehâbe, 384.
 sehâvet-i nefis, 439, 442.
 sekiz, 307, 308, 309.
 sekr (bkz. sarhoşluk), 7.
 selâm, 271, 431, 433, 443, 445.
 selâmet-i sadr, 449, 450.
 selb, 357, 361.
 selef, 420, 421.
 sem', 63, 213, 357, 361, 362, 363.
 sem'-i akl, 417, 418.
 sem'-i his, 419.
 sem'-i rûh, 418.
 sem'-i rûh ve akıl, 418.
 semâ', 377, 378, 380, 381, 417-419, 421, 422, 443, 444, 446, 447.
 semâ'-ı akıl, 417, 419-421.
 semâ'-ı nefis, 417, 419-421.
 semâ (bkz. semâvât), 3, 14, 15, 31, 32.
 semâ-i akıl, 2.
 semâ-i hakikat, 278.
 semâ-i kalb, 419.
 semâvât (bkz. semâ), 31, 365.
 semâvât-ı ulâ, 297, 413, 415, 416.
 semerât, 29, 30.
 semere, 31, 32.
 Semî', 86, 289.
 semîr, 211.
 senâ, 431, 433.
 senlik, 50, 52.
 serâb, 37.
 sereyân, 68.
 sereyân-ı muttasıl, 403.
 serû'l-hisâb, 345.
 setr, 398.
 Settâr, 443.
 sevâd-ı müfrit, 223, 224, 225.
 sevda, 218, 223, 327, 369, 373.
 seyyârât, 15, 372.
 seyyâre, 14, 372.
 seyyiât (bkz. seyyie), 323, 341.
 seyyid, (bkz. efendi) 12, 27, 28, 37, 119, 122, 134, 155, 158, 161, 162, 181, 182, 193, 194, 237, 240, 267, 268, 280, 283, 289-291, 293, 297, 299, 300, 307, 308, 310, 316-319, 322, 323, 333, 336, 338, 342, 343, 352, 353, 431, 433.
 seyyid-i âlem, 74.
 seyyid-i kerîm, 157, 160-164, 166-7, 169-171, 173-4, 177, 188.
 seyyidü's-sâdât, 289.
 seyyie (bkz. seyyiât), 51, 173.
 sıcaklık (bkz. harâret), 335, 338.
 siddîk, 45, 48, 49.
 siddîkiyyet, 262, 259.
 siddk, 210, 211, 220, 299, 447.
 sıfat, 39, 251, 314, 362.
 sıfât, 25, 27, 101, 104, 108, 164, 177, 336, 361-363, 370.
 sıfat-ı âdemî, 143.
 sıfat-ı bakâ, 358, 363.
 sıfat-ı ezeliyye, 143.
 sıfat-ı gazab, 177.
 sıfat-ı hallâkiyyet ile tecellî, 200.
 sıfat-ı hayât, 370, 371.
 sıfat-ı hayât ile tecellî, 200.
 sıfat-ı hayvâniyye, 116.
 sıfat-ı hilm, 178.
 sıfat-ı iblis, 409.
 sıfat-ı ihyâ, 200.
 sıfat-ı ilim, 357, 361.
 sıfat-ı imâte, 200.
 sıfat-ı insâniyye, 116.
 sıfat-ı isbât, 358, 361, 362.
 sıfat-ı kelâm ile tecellî, 200.
 sıfat-ı latife-i ilmiyye, 251.
 sıfat-ı ma'neviyye-i ilâhiyye, 100.
 sıfat-ı nefsiyye, 148.
 sıfat-ı rezzâkiyyet ile tecellî, 200.
 sıfat-ı selb, 358, 362.
 sıfat-ı yakîn, 436.
 sıfât-ı beşeriyye, 199, 200, 409.
 sıfât-ı beşeriyye-i zâhire, 407.
 sıfât-ı Hak, 367.
 sıfât-ı hakkıyye, 12.
 sıfât-ı halife, 205.
 sıfât-ı halkıyye, 12.
 sıfât-ı hamide, 304.
 sıfât-ı hayvâniyye, 346, 349, 359.
 sıfât-ı ilâhiyye, 31, 33, 108, 155, 159, 169, 202, 205, 233, 243, 244, 314, 386.
 sıfât-ı kevnîyye, 435.
 sıfât-ı külliyye, 30.
 sıfât-ı latife-i ilmiyye, 257.
 sıfât-ı ma'neviyye, 79, 84, 86, 89, 107, 122.
 sıfât-ı ma'neviyye-i ilâhiyye, 90.
 sıfât-ı nefsanîyye, 18, 23, 57, 63, 88, 367, 383.
 sıfât-ı nefsiyye, 84, 86.
 sıfât-ı nefsiyye-i ilâhiyye, 90.
 sıfât-ı rûhâniyye, 199, 201.
 sıfât-ı selbiyye, 361, 362.
 sıfât-ı sübûtiyye, 361, 362.
 sıfât-ı şeytâniyye, 82.
 sıfât-ı tecelliyât, 386.
 sıfât ve esmâ-i ilâhiyye, 368.

sıfât-ı zemîme, 304, 397.
 sıhhat-i akd, 220.
 sıhhat-i dimâğ, 219.
 sır (bkz. esrâr), 54, 237, 239, 241.
 sırât, 340.
 sırât-ı müstakîm, 125, 251, 257, 279, 403.
 sırr-ı bakâ-i edeb, 382.
 sırr-ı bast-ı suâl, 382.
 sırr-ı fenâ-i tevhîd, 382.
 sırr-ı hilâfet, 153, 154, 155.
 sırr-ı hitâb, 7.
 sırr-ı ilâhî, 365, 366.
 sırr-ı kabz-ı iftikar, 382.
 sırr-ı kader, 51, 146, 244, 245, 248, 260, 263, 266, 277, 402, 403, 405, 410, 423.
 sırr-ı keşf-i ilim, 382.
 sırr-ı mûda', 105.
 sırr-ı mutlak, 106, 109.
 sırr-ı müşâhede-i beht, 382.
 sırr-ı rubûbiyyet, 4.
 sırr-ı sücûd, 80.
 sırr-ı ulûhiyyet, 269, 269.
 sırr-ı vücûd, 201, 326.
 sırr-ı zevkî, 168.
 sırr-ı ilâhî, 108.
 sırru's-sır, 54.
 sımyâ, 394.
 sine (bkz. sadr), 410.
 sûret, 116.
 sia, 210, 212.
 sibâ', 32.
 sibâ'-i âdiyye, 174, 176.
 siccîn, 252, 253, 256-258, 262, 264, 292, 295, 339, 340, 374, 415, 444, 447.
 sicill, 241, 245.
 sidre-i muntehâ, 295, 297.
 sidretü'l-muntehâ, 292, 294.
 silâh, 310, 313.
 silsile-i merâtib, 368.
 sinirler, 369.
 sirâc, 188.
 sirâc-ı ma'rîfet, 189.
 sirâc-ı vehhâc, 372.
 sirkat, 312, 424.
 siyâdet, 91, 93.
 siyâdet-i Hak, 123.
 siyâset, 70, 171, 173, 205, 285, 286, 301, 305, 428.
 siyâset-i hükûmet, 138.
 siyâset-i kalb, 271, 272.
 siyâset-i medîne, 160, 161.
 soğukluk (bkz. bürûdet), 342.
 sohbet, 173, 176, 439-441, 443, 444, 448.

sol, 212, 309-313, 315.
 son, 310, 315.
 sonbahar, 334, 338, 339, 341.
 söz (bkz. kavl), 296.
 su (bkz. mâ'), 1, 2, 12, 15, 28, 32-34, 91, 93, 100, 124, 127, 350, 352, 392.
 sû-i zan, 449-451.
 sû-i ahlâk, 195.
 sû-i hulk, 220.
 sû-i niyyet, 220.
 sû-i zann, 449, 450, 451.
 suâl, 55, 57.
 sudûr, 32, 407, 409, 410.
 sûfi, 59-62, 436, 438.
 sûfiyye (bkz. mutasavvife), 35, 38.
 sûfiyyûn, 49.
 suhriyye-i şeytan, 377, 378.
 sulb, 327.
 sultân, 218, 222, 292, 301, 315.
 sultân-ı akl, 124, 128, 283, 285, 292, 294.
 sultân-ı fikr, 283, 285, 292.
 sultân-ı hayâl, 283, 285.
 sultân-ı hevâ, 124, 128.
 sultân-ı zikr, 283, 285, 291, 293.
 sultânü'l-muhlisîn, 157.
 sultânü'z-zâkirîn, 387.
 sûre-i bakara, 382.
 sûret (bkz. suver), 4, 30, 72, 140, 169, 234, 249, 293, 314, 442.
 sûret-i âdemiyye, 314.
 sûret-i âlem, 314.
 sûret-i hayâliyye, 252.
 sûret-i ilâhiyye, 170.
 sûret-i ilm, 270.
 sûret-i insâniyye, 62, 63, 368, 374.
 sûret-i latife, 99.
 sûret-i rahmân, 314.
 sûret-i şeyh, 442.
 sûret-i zilliy ve hayâliyye, 251.
 suver (bkz. sûret), 3, 169, 188, 350, 351.
 suver-i berzahiy ve uhreviyye, 35.
 suver-i cismâniyye-i uhreviyye, 35.
 suver-i efâl-i ilâhiyye, 108.
 suver-i esmâ-i ilâhiyye, 68.
 suver-i esmâiyye, 265, 267, 290.
 suver-i hayâliyye, 35, 244, 245, 262.
 suver-i ilm-i ilâhî, 248.
 suver-i ilmiyye, 23, 28, 35, 139, 167, 169, 233, 245, 247, 264, 371.
 suver-i ilmiyye-i ilâhiyye, 23, 110, 244.
 suver-i kevnîyye, 264.
 suver-i mahsûsât, 230.
 suver-i ma'nevîyye, 244.

- suver-i unsûriyye, 35.
 süadâ (bkz. saîd), 277, 349.
 Sübbûh, 81.
 sübha-i vech, 384.
 sübût, 23, 35.
 sücûd (bkz. secde), 5, 80-82, 269, 270, 318, 431, 433.
 sücûd-i emr, 80, 81.
 sücûd-i ibâdet, 81.
 süferâ-i zûr, 118, 120.
 süflî, 32, 262, 265.
 süfliyyât analarımız, 113, 117.
 sülâle, 34.
 sülûk, 14, 30, 55, 88, 227, 231, 305, 377, 386, 442.
 sünen-i hüda, 431.
 sünen-i seniyye, 319.
 sünnet, 8.
 sût, 350, 352.
 süûs, 299, 301.
 süvârî, 312, 313.
 süveydâ, 385.
 süveydâ-yı kalb, 387.
 şâbb-ı emred, 444, 447.
 Şâfi, 257.
 şâhid, 343-345.
 şâhid-i adl, 344.
 şâir, 355.
 şakî (bkz. eşkıyâ), 146, 253, 257, 258, 271, 273, 403.
 şakî-i ezeli, 410.
 şâmme, 115.
 şans, 437.
 şa'r, 226.
 şarâb, 145, 252, 278, 352.
 şarâb-ı memzûc, 251, 252.
 şârî, 147, 148, 236, 238.
 şart-ı musahhih, 101, 103.
 şath, 420.
 şathıyyât, 422.
 şebâb (bkz. gençlik), 334, 338.
 şebah-ı vücûd, 5.
 şecâat, 116, 143, 210, 212, 219-221, 299.
 şecer (bkz. ağaç), 18.
 şecere, 29, 30.
 şecere-i kevn, 3.
 şecere-i Mûsâ, 7.
 şeci, 219, 220, 300.
 şef (bkz. çift), 12.
 şefiyyet, 27-29, 31, 37, 181.
 şefkat, 160, 161, 162, 165, 180.
 şehâdet, 28, 167, 344.
 şehvât (bkz. şehvet), 36, 39, 147, 148, 184, 227, 309, 312.
 şehvât-ı nefsâniyye, 126, 230.
 şehîd, 421.
 şehir (bkz. medîne), 105, 106, 193.
 şehir-i cisim, 106, 114, 122.
 şehvet (bkz. şehvât), 41, 118, 120, 122, 124, 126, 172, 187, 209, 218, 222, 272, 273, 276, 299, 434, 449, 450.
 şehvet-i hayvâniyye, 346.
 şekâ (bkz. şekâvet), 301.
 şekâvet, 103, 121, 146, 239, 258, 273, 277, 280, 303, 410.
 şekâvet-i ezeliyye, 391.
 şekk, 200, 436, 437.
 şekl-i insân, 422.
 şekl-i insân hakikatte müstedirdir, 420, 422.
 şems (bkz. güneş), 36, 90, 91, 197, 198, 202, 227, 230, 369, 372, 396, 397.
 şems-i hakikat, 50, 51.
 şems-i rûh, 23.
 şems-i ulvî, 39.
 şems-i vücûd-i Hak, 169.
 şems-i zât, 201.
 şe'n (bkz. şuûnat), 10.
 şe'n-i ilâhî, 182.
 şe'n-i küllî-i ilâhî, 67, 74.
 şer' (bkz. şeriat), 99, 144, 145, 238, 254, 261, 281, 299-301, 325, 353.
 şerâfet, 85.
 şerâit-i imâmet, 133.
 şerâyi, 201, 205.
 şereh, 116, 117.
 şerh-i sadr, 48.
 şeriat (bkz. şer'), 8, 13, 35, 49, 100, 142, 144-146, 155, 159, 176, 194, 205, 209, 211, 213, 236, 238, 296, 297, 301-2, 318, 330, 423.
 şeriat-i ahmediyye, 155.
 şeriat caddesi, 344.
 şeriat-i iiseviyye, 140.
 şeriat-ı mutahhara-i muhammediyye, 343.
 şeriat kalesi, 318.
 şeriat-i muhammediyye, 140.
 şerr, 320, 443, 446.
 şey (bkz. eşyâ), 328.
 şeyâtîn, 32, 68, 81, 278.
 şeyâtîn-i cin, 47, 242.
 şeyâtîn-i ins, 47.
 şeyh (bkz. meşâyih), 423, 425-430, 439-444, 446.
 şeyh-i hakîkî, 440.

- şeyh-i kâmil, 434, 440, 448.
 şeyhûhat, 338.
 şey'iyet, 202, 328.
 şeytan, 47, 84, 116, 271- 276, 282, 285, 302, 317, 318, 359, 377-379, 380-383, 389, 417, 419, 449, 451.
 şeytân-ı muhâlif, 45, 47.
 şeytân-ı vehm, 62.
 şeytanın bir gözü kördür, 321.
 şeytânî, 382.
 şeytâniyyet, 272.
 şîâr, 213.
 şîir, 355, 443, 446.
 şimâl, 32.
 şimist, 393.
 şirk, 135, 158, 276-279, 339, 340, 378, 379.
 şiyem, 440, 442.
 şuâ', 401, 407, 408.
 şuhûd-i zevkî, 55.
 şuûnât (bkz. şe'n), 42, 233, 298.
 şuûnât-ı ilâhiyye, 4, 41, 42, 67, 169, 180, 234, 251.
 şuûr-i zât, 72.
 şücâ', 219.
 şühedâ, 346.
 şükr, 123, 157.
 şükr-i filî, 157.
 şürb, 273.
 taaddüd-i zevcât, 141.
 taallukât-ı nefsâniyye, 46.
 taallukât-ı rûhâniyye, 46.
 taallüvv, 293.
 taarruf, 20, 24.
 tâat, 27, 157, 158, 296, 297, 302, 303, 345.
 taayyûn (bkz. taayyünât), 27-29, 87, 92, 269, 270, 298.
 taayyûn-i beşerî, 62.
 taayyûn-i evvel, 72.
 taayyûn-i kesif, 12, 52, 63.
 taayyûn-i kevnî, 441.
 taayyûn-i melekî, 242.
 taayyûn-i melekûtî, 242.
 taayyûn-i muhammedî, 139.
 taayyûn-i şehâdî, 160.
 taayyûn-i şehâdiyye, 86.
 taayyünât (bkz. taayyûn), 12.
 taayyünât-ı esmâiyye, 204.
 taayyünât-ı kevnîyye, 12.
 tab', 374.
 tab'-ı bahâr, 335, 336.
 tab'-ı berzah, 341.
 tab'-ı hayât, 333, 334, 337.
 tab'-ı mevt, 339.
 tabakât-ı cisim, 369.
 tabâkâtü'l-arz, 373.
 tabâyi', 3, 249, 307, 309, 394.
 tabîat, 10, 106, 246, 264, 278, 414, 416.
 tabîat hokkası, 414.
 tabîat-i nefsiyye, 390.
 tabîb, 146, 277, 317, 319, 344, 347, 424, 439, 441.
 tabîyyûn, 333, 334, 409.
 ta'bîr-i rü'yâ, 352.
 tâbî', 284, 285, 357, 360.
 tâc, 213.
 ta'fin, 397.
 tagyîr, 118, 121, 122.
 tahakkuk, 22.
 tahallî, 158, 159.
 tahalluk, 154, 155, 173, 175.
 tahâret, 260.
 tahayyül, 375, 377, 378, 381.
 tahdîd, 431, 432.
 tahsil-i ilm, 207, 321.
 taht-ı kadem, 353, 354.
 tahyîl, 46, 50.
 tâife-i melekûtiyye-i kerûbiyye, 161, 162.
 takarrub, 142.
 takayyüd, 27, 28.
 takâzâ-yı zuhûr, 370.
 taklîd, 347.
 taktîr, 397.
 takvâ, 53- 55, 57, 121, 122, 134, 138, 144, 145, 254, 255, 268.
 talâkat, 210, 211, 223, 226.
 taleb, 200, 376.
 taleb-i ilm, 321.
 taleb-i rızık, 166, 168.
 taleb-i riyâset, 144.
 tâlih, 221.
 tâlib-i dünyâ, 353, 354.
 tâlib-i habîb, 60.
 tâlib-i hakikat, 55, 62, 64.
 tâlib-i ilim, 353, 354.
 tama', 224.
 tarîk, 53, 55, 213, 439, 440, 449.
 tarîk-ı Hak, 440, 450, 451.
 tarîk-ı hakikat, 58.
 tarîk-ı âhiret, 71.
 tarîkat, 48, 305, 429.
 tarîkat teslim ve tasdik üzerine mebnîdir, 45.
 tasarruf, 8, 10, 189, 199, 368.
 tasarruf-ı Hak, 10.

- tasarruf-i ma'nevî, 142.
 tasarruf-i sûrî, 142.
 tasarrufât-ı ilâhiyye, 204.
 tasarrufât-ı vehmiyye, 298.
 tasavvuf, 22, 24, 45, 333-335.
 tasavvufun lûbbü, 27.
 tashîh-i nüshateyn, 236.
 tas'îd, 397.
 tasrîr, 398, 399.
 taş (bkz. hacir), 384-387, 389.
 tatahhur, 293, 296.
 tathîr, 118, 121, 122.
 ta'tîl, 236, 238, 314.
 ta'tîl-i şerâyî, 238.
 ta'tîl-i şeriat, 13, 28.
 tathî su, 32, 33.
 tâûn, 389.
 tavîl, 218.
 tavla, 330.
 tavr (bkz. etvâr), 409.
 tavr-ı akl, 427.
 tavr-ı aklın verâsı, 353, 354.
 tavr-ı nübüvvet, 360.
 tavr-ı nübüvvet ve velâyet, 357.
 tayyib, 42.
 teb'a, 109-112, 122, 155, 158, 174, 181, 184, 188, 189, 191, 194, 205, 282, 284, 285, 288, 300.
 tebdîl-i hakâyık, 304.
 teceddüd, 99, 101.
 tecellî (bkz. tecelliyat), 25, 38, 41, 83, 84, 160, 161, 167, 200, 206, 208, 266, 278, 285, 292, 367, 384, 386, 392, 395, 437, 439, 441, 442, 446.
 tecellî-i âmm, 336, 345.
 tecellî-i Hak, 386.
 tecellî-i ilâhî, 345.
 tecellî-i ilâhîde tekrâr yoktur, 150, 390.
 tecellî-i ilmî, 245.
 tecellî-i kabûl, 294.
 tecellî-i muhammedî, 201, 204.
 tecellî-i rabbânî, 46, 200, 201, 392.
 tecellî rahmânî, 25.
 tecellî-i rubûbiyyet, 392.
 tecellî-i rûhânî, 46, 200, 390.
 tecellî-i rûhî, 390.
 tecellî-i sıfâtî, 392.
 tecellî-i ulûhiyyet, 392.
 tecellî-i umûmî, 284.
 tecellî-i umûmî-i ilâhî, 336.
 tecellî-i vâhid, 345.
 tecellî-i zâtî, 380, 392, 432.
 tecellî-i zâtî-i Hak, 168.
 tecellîde tekrâr yoktur, 150, 390.
 tecelliyât (bkz. tecellî), 15, 19, 57, 189, 265, 271, 290, 314, 337.
 tecelliyât-ı cemâliyye, 303, 337.
 tecelliyât-ı dâime, 298.
 tecelliyât-ı esmâ, 11.
 tecelliyât-ı esmâiyye, 41, 42, 245, 255, 270.
 tecelliyât-ı ilâhiyye, 41, 50, 57, 149, 181.
 tecelliyât-ı rabbânîyye, 395.
 tecelliyât-ı vücûd, 251.
 tecelliyât-ı zâtîyye, 285.
 tecrid-i tevhid, 236, 238.
 tecrübe, 221, 222, 229, 234.
 teccîm, 236, 238, 310, 313.
 tecvîf-i kalb, 420, 422.
 tecvîf-i kebîr, 375, 377, 401, 403.
 tedbîr, 220, 317, 319.
 tedbîr-i hikemî, 24.
 tedbîr-i mülk, 70, 131, 132, 138, 152, 153, 206, 207.
 tedbîr-i ri'yâset, 220.
 tedbîrât-ı ilâhiyye, 229, 353.
 tedebbür, 299, 300.
 tedlîs, 398.
 tedricî, 244.
 teennî, 157.
 teevvüh, 420, 421, 422.
 teevvül, 429.
 tefâvüt, 285.
 tefâzul, 132, 284.
 tefekkür, 309, 310, 312, 314, 334, 337-343, 444, 447.
 tefekkürât-ı rûhâniyye, 343.
 teferrüc, 272, 273, 333-335, 337.
 tefrîd, 85.
 tefrîd-i vücûd, 329.
 tefrît, 181, 186, 188, 190, 191, 194, 195, 226, 237, 238, 239, 287, 300, 444, 448.
 tefrika (bkz. fark), 271, 273, 444.
 tefsîr-i Kur'ân, 355.
 tehevvr, 116.
 tek (bkz. ferd), 325, 328.
 tekâbül, 236, 284, 363, 364, 366, 370-372, 374.
 tekarrüb, 60, 63, 139.
 tekâsûf, 29.
 tekbîr, 431, 432, 432.
 tekebbür, 409, 410.
 tekevvin-i eşyâ, 328.
 tekfir, 50.
 teklîf (bkz. teklîfât), 41, 54, 134, 286.
 teklîf-i ilâhî, 145.

- teklîf-i mâ-lâ yutâk, 110.
 teklîfât (bkz. teklîf), 287, 288.
 teklîfât-ı ilâhiyye, 198, 295, 296.
 teklik, 28.
 tekmi'l-i sülûk, 442.
 tekvin, 202, 203, 251, 328.
 tekvin-i eşyâ, 328.
 tekvin-i ma'nâ, 203.
 tekvin-i suver, 296.
 tekye, 419.
 telbîs, 46, 50, 52, 378, 381.
 telsiz telefon, 231.
 temâsül, 101, 102, 364, 415.
 temâsül-i cevher, 101, 102.
 temâşâ, 359.
 temkîn, 49, 443.
 ten, 39, 289.
 tenâhî, 228, 234.
 tenâsüh, 342.
 tenâsül, 29, 30.
 tenâvül, 273, 271.
 tenâzur, 359, 364, 370-372.
 tenbel, 219.
 tenbîh, 105, 107.
 tenemmüv, 293, 296.
 tenezzül, 27, 28, 29, 34, 35, 67, 72, 139, 269, 370, 371.
 tenezzülât, 253, 254, 290.
 tenezzülât-ı ilâhiyye, 374, 375.
 tenezzülât-ı vücûd, 12.
 tenezzülât-i ilâhiyye, 376.
 tenzih, 85, 239, 271, 273, 315, 375, 376, 422, 432, 434.
 tenzih-i Hak, 310, 315.
 tenzih-i ilâh, 309.
 tenzih-i ilâhî, 311.
 tenzih-i sırf, 238, 432.
 tercüman, 301.
 terk-i dünyâ, 431.
 terk-i müstahsenât, 439, 440.
 terkîb, 397.
 terkîb ecsâmın şanıdır, 71.
 terkîb-i ma'nevî, 396.
 terkîb-i niseb, 396.
 tertîb-i cüyûş, 322, 323.
 tesbîh, 21, 418.
 teslik, 30.
 teslîm, 45, 48, 54, 55, 58, 60.
 teslîm-i kâmil, 426.
 tesniye, 85.
 teşbîh, 85, 236, 238, 239, 310, 313, 431, 432.
 teşbîh-i sırf, 238, 432.
 teşmî', 397.
 teşvîd, 397.
 tevâlüd, 29, 30.
 tevâzu', 82, 211, 213, 410, 80.
 tevekkül, 210, 212, 278, 313, 431, 432, 435-437.
 tevfik, 299, 300.
 tevhid, 13, 124, 126, 129, 158-160, 188, 189, 325, 329, 330, 339, 340, 354.
 tevhid-i ahadiyyet, 326, 329, 330.
 tevhid asıldır, amel fer'dir, 125, 129.
 tevhid-i efâl, 159.
 tevhid-i ferdâniyyet, 326, 329, 330.
 tevhid ikidir, 326.
 tevhid-i sahîh, 326, 329.
 tevhid-i sîfât, 159.
 tevhid-i zâtî, 329.
 tev'îl, 429.
 tevkî' (bkz. tezkire), 269, 271.
 tevkî'-i ilâhî, 272, 273.
 tevkî'-i rabbânî, 269.
 tevkîât, 280, 282.
 tevkîât-ı Hak, 280.
 tevkîr-i kebîr, 155.
 teyakkuz, 288.
 teyh, 210, 212.
 te'yîd-i itisâmî, 375.
 tezâkir, 269, 280.
 tezekkür, 299, 300.
 tezkire (bkz. tevkî'), 269, 271, 272, 276, 278, 279.
 tezkire-i nefsanîyye, 274.
 tezkire-i rabbânî, 270.
 tezkire-i şeytânî, 277.
 tîbâ', 218, 223.
 tıbb, 439.
 tırnak, 32, 33.
 ticâret, 279.
 tilâvet, 386, 421.
 tilâvet-i Kur'ân, 385.
 tirişin, 318.
 tokat, 140.
 toprak, 32-34, 350.
 tövbe, 261, 279, 341, 343, 430.
 tûl-i müfrit, 223, 224.
 tuma'nînet, 392.
 turuk-ı alîyye, 419.
 tuzlu su, 32, 33.
 ubûdiyyet, 119, 123, 318, 321, 330, 358, 362, 391.
 ubûdiyyet-i rûh, 123.
 ucâle, 322.

- ucüb, 200, 213, 317, 320, 409, 443, 446.
 uded, 118.
 uhuvvet, 84, 85.
 ukûl (bkz. akl), 22, 25, 53, 56, 109-111, 207, 248, 250.
 ukûl-i beşer, 250.
 ukûl-i cüz'îyye, 47, 62.
 ukûl-i nâkîsa, 205.
 ukûl-i selîme, 136, 137.
 ukûl-ü nâkîsa, 112.
 ukûl ve nüfûs-i mücerrede, 187.
 ulemâ, 72, 99, 100, 104, 133, 139, 275, 317, 320.
 ulemâ-i ahkâm, 95.
 ulemâ-i muhakkıkîn, 48, 72.
 ulemâ-i rusûm, 69.
 ulemâ-i zâhir, 50.
 ulûf, 327.
 ulûhiyyet, 78, 139, 182, 362, 391.
 ulûm (bkz. ilim), 54, 57, 183, 201, 202, 205-207, 292, 294, 297, 344, 347-351, 377, 378, 390, 414.
 ulûm-i âhîret, 339, 340.
 ulûm-i ahkâm, 91.
 ulûm-i a'mâl, 353, 355.
 ulûm-i bâtîne, 354, 355.
 ulûm-i berzâhiyye, 245, 241.
 ulûm-i dünyevîyye, 339.
 ulûm-i efkâr, 353, 354.
 ulûm-i garîbe ve hafîyye, 394.
 ulûm-i gaybiyye, 61, 62, 223, 226.
 ulûm-i ilâhiyye, 12, 83, 84, 344, 347, 350, 351.
 ulûm-i ledünniyye, 21, 273, 326, 343, 353-356, 378.
 ulûm-i ledünniyye-i nebeviyye, 79.
 ulûm-i muâmelât, 353, 354.
 ulûm-i nazariyye, 217.
 ulûm-i ri'yâziyye, 327.
 ulûm-i saâdet, 353, 355.
 ulûm-i tabîiyye, 298.
 ulûm-i zâhire, 354, 355.
 ulûm-i zâhiriyye, 40, 355, 356, 393.
 ulüvv, 32, 262, 265.
 ulüvv-i himmet, 46.
 ulviyyât babalarımız, 113, 117.
 ummâl (bkz. âmil), 155, 157, 292.
 umûr-ı ademîyye, 238.
 umûr-i hafîyye, 223, 226.
 unsuriyyât, 344.
 Uranüs, 372.
 urefâ (bkz. ârif), 310.
 urefâ-i billah, 4.
 urefâ-yı ilâhiyye, 359, 360.
 urûc, 9, 57, 96, 316, 416.
 urüvv, 101, 103.
 usanmak, 190.
 ustukuss, 106.
 ustukussât, 105, 106.
 usûl-i idâre, 161.
 usûl-i verâset, 111.
 Utarid, 364, 369, 372.
 uyku (bkz. nevm), 93.
 uyûb-i nefis, 399.
 uyûn (bkz. ayn), 347, 348.
 uyûn-i işârât, 7.
 uzlet, 440, 448.
 üç, 203, 325-328.
 üçe mukâbil üç, 203.
 ulû'l-elbâb, 197.
 ulû'n-nuhâ, 197.
 ümem-i muhtelif, 150.
 ümem-i sâlife, 216.
 ümerâ, 275.
 ümmehât, 364, 365, 370, 373.
 ümmehât-ı erbaa, 325, 327.
 ümmet (bkz. ümem), 110, 111, 132, 141, 350, 354.
 ümmet-i islâmiyye, 326, 329.
 ümmet-i merhûme-i muhammediyye, 432.
 ümmet-i Muhammed, 141, 216.
 ümmet-i vâhide, 149.
 ümmü'l-kitâb, 24, 242, 265, 413, 414.
 üns, 211, 213, 387, 439-442.
 üns-i billâh, 439.
 ünsiyyet, 441.
 ünûset, 138.
 üsbüiyye, 330.
 üst, 309, 310, 311, 315.
 üstâd, 423.
 üstâd-ı kâmil, 423.
 vâcib, 59, 61, 62, 86.
 vâcibü'l-vücûd, 86.
 vâcis, 9.
 va'd, 40, 41, 42, 339, 341.
 Vahdâniyyet arşı, 205.
 vahdet, 39, 139, 392.
 vahdet-i efâl, 204.
 vahdet-i hakîkî, 72.
 vahdet-i sıfâtiyye, 204.
 vahdet-i sırf, 57.
 vahdet-i vücûd, 13, 14, 52, 97, 238, 320, 327.
 vahdet-i vücûd hakîkattir, 13.

- vahdet-i vücûd sırrı, 204.
 vahdet-i zâtiyye, 204.
 Vâhid, 27, 28, 37, 203, 308, 325, 327.
 vâhid aded değildir, 325.
 vâhid-i Kakhâr, 198.
 vâhiden ancak vâhid sâdır olur, 67, 71, 72.
 vâhidiyyet, 28, 39, 79, 139, 290, 371.
 vâhidiyyet sıfâtında tecellî, 392.
 vâhidü'l-ayn, 328.
 vahşet, 439, 440, 441.
 vahşet-i tab', 219.
 vahy, 108, 228, 233, 235, 355, 375, 376.
 vaîd, 40-42, 339, 341.
 vakt, 447.
 vâlî, 91, 93, 156, 157, 166, 283.
 vârid (bkz. vâridât), 9, 444.
 vârid-i ilâhî, 447.
 vâridât, 88, 293, 341, 343, 371.
 vâridât-ı Hak, 79.
 vâridât-ı ilâhiyye, 26, 129, 343.
 vâris (bkz. verese), 19, 36, 56, 76, 190, 227, 232, 297, 368.
 vâris-i âlem, 413, 416.
 vâris-i kemâlât-ı muhammediyye, 186.
 vâris-i ma'nevî, 110.
 vâris-i muhammedî, 142.
 vâris-i nebevî, 190, 376.
 vâris-i nebî, 54, 57.
 vâris-i sûrî, 110.
 varlık (bkz. vücûd), 84, 200, 315, 326, 360, 367, 432.
 vasat, 236-238.
 vâsıl, 22, 24.
 vâsılın, 83, 84.
 va'z, 373, 415, 417.
 va'z-ı ilâhî, 375, 418, 450.
 va'z-ı kitâb, 345.
 vebâ, 216.
 vecbe, 420-422.
 vecd, 378, 381, 419, 420.
 vecebât, 417.
 vech, 211, 220, 270, 358.
 vech-i Hak, 1, 25.
 vecîz ibâre, 259, 260.
 vefâ, 299.
 vefâkâr, 300.
 vehb-i ilâhî, 357, 360.
 vehbî, 57.
 vehm (bkz. evhâm), 20, 52, 63, 116, 208-210, 212, 368, 378, 381, 436.
 vehm-i isneyniyyet, 438.
 velâ, 262, 265.
 velâyet, 51, 62, 360, 375.
 velâyet-i hâssa-i muhammediyye, 377.
 veled (bkz. evlâd), 203, 204.
 veled-i tabî, 141.
 veled-i zinâ, 141.
 velî (bkz. evliyâ), 227, 228, 230, 233, 357, 374, 375, 398, 413, 414, 416.
 veliyy-i ârif, 413, 416.
 vera', 53, 55, 62, 133, 134, 142-144, 211, 212, 435, 437.
 verâset-i ma'nevîyye, 111.
 verâset-i nebeviyye, 227, 231.
 verese-i enbiyâ, 48.
 verese-i kâmil, 242.
 verese-i muhammediyye, 83, 259.
 vergi, 114, 284, 286, 288, 293.
 veri', 143.
 vesâvis-i şeytâniyye, 375.
 vesen, 49.
 vesvese, 208, 210, 377, 378, 389.
 vezâret, 197, 199.
 vezir, 197, 199.
 vezîr, 7, 40, 43, 70, 91, 93, 94, 95, 113, 114, 118-123, 132, 134, 136, 144, 155, 156, 160, 161, 170, 171, 177, 180, 187, 197-199, 201, 206, 208-211, 213, 218, 242, 252, 267, 268, 283, 285, 292, 294, 301, 333.
 vezîr-i vehm, 210.
 vicdan, 107.
 vicdân-ı zât, 72.
 vicdânî, 20.
 vichet, 102, 104.
 vilâdet, 339.
 vilâdet-i âhiret, 340.
 vitr, 12, 181, 182.
 vitriyyet, 27, 28, 37.
 vizir, 197, 199.
 vukuf, 270.
 vuslat, 188, 189.
 vusûl, 441.
 vücûd (bkz. vücûdat, varlık), 27, 35, 51, 52, 54, 84, 85, 95, 147, 164, 169, 204, 218, 228, 233, 245, 280, 289-291, 357, 358, 360-362, 365, 367, 370, 376, 392, 393, 432, 439.
 vücûd-i abd, 168.
 vücûd-i abdânî, 162, 330.
 vücûd-ı ayn, 1.
 vücûd-i aynî, 269.
 vücûd-i fâil, 96.
 vücûd-i Hak, 79, 97, 166, 168, 169, 182, 230, 244, 291, 328, 362, 367, 368.

- vücûd-i hakîkî, 4, 27, 28, 52, 64, 104, 121, 135, 251, 266, 270, 298, 329, 330, 350, 361, 362, 368, 370.
- vücûd-i hakîkî-i Hak, 136, 241, 243, 262, 298.
- vücûd-i hakîkî-i latîf, 86.
- vücûd-i hakîkî-i vâhid, 330.
- vücûd-i hakîkî vâhiddir, 329.
- vücûd-i hakkânî, 162, 397.
- vücûd-i hâricî, 1, 23.
- vücûd-i hayâl, 244, 333, 335.
- vücûd iklimi, 7.
- vücûd-i ilm, 1.
- vücûd-i insânî, 33, 70, 71, 138, 156, 171, 172, 181, 182, 186, 191, 198, 199, 205, 208-211, 243, 284, 285, 295, 338, 351, 358, 373, 374, 386, 387, 392, 408.
- vücûd-i insânî memleketi, 284, 286.
- vücûd-i izâfî, 4, 16, 25, 27, 28, 52, 121, 182, 251, 367, 371, 397, 441.
- vücûd-i izâfî-i abd, 1-2.
- vücûd-i kesif, 396, 397.
- vücûd-i kesif-i insânî, 328.
- vücûd-i kesif-i izâfî, 375.
- vücûd-i kesif-i nefsanî, 318.
- vücûd-i kevnî, 96.
- vücûd-i kevn hayâlden ibârettir, 262.
- vücûd-i latîf, 4.
- vücûd-i latîf-i hakîkî, 34.
- vücûd-i mevhum, 63, 64, 200, 298, 340.
- vücûd-i mezâhir, 181.
- vücûd-i mukayyed, 74.
- vücûd-i mutlak, 1, 4, 12, 21, 31, 72-74, 77, 79, 83, 84, 109, 167, 169, 187, 232, 253, 271, 290, 364.
- vücûd-i mutlak-ı Hak, 139, 245, 263, 269, 314, 315, 367, 370, 371.
- vücûd-i mükevvenât, 329.
- vücûd-i nûr, 147.
- vücûd-i taayyünât, 97.
- vücûd-i vâhid-i hakîkî, 67.
- vücûd-i zillî, 168.
- vücûda dâhil olan her şey mütenâhî-dir, 262.
- vücûdât-ı izâfiyye, 28, 79, 104, 150, 186, 243, 266, 284, 289, 298, 314, 329, 361, 362, 363, 432.
- vücûdât-ı izâfiyye arşı, 392.
- vücûdât-ı kesife, 238.
- vücûdât-ı kevnîyye-i kesife, 314.
- vücûdât-ı mukayyede, 78, 79.
- vücûdât-ı müstakille, 23.
- vücûdât-ı vehmiyye, 84.
- vücûdda Hakk'ın gayri bir mevcûd yoktur, 438.
- vücûdda O'ndan gayri bir şey yoktur, 431, 432.
- vücûdda zâhir olan her şey Hak'tır, 83.
- vücûh-i izâfât, 359.
- vücûh-i şuûnât-ı ilâhiyye, 233.
- vücûh-i te'sîr, 350.
- vücûh-i te'sîrât, 350, 351.
- vükelâ, 194, 195.
- vüzerâ, 95.
- yağ, 369.
- yağmur, 216.
- yakîn, 435, 436, 437, 438.
- yâkut, 390.
- yâkût-i ahmer, 389, 451.
- yalan, 304.
- yalancı, 219.
- yanak, 219.
- yanık kokusu, 420, 421.
- yaşhk (bkz. rutûbet), 342.
- yaz, 334, 338.
- yed (bkz. el), 246, 370.
- yed-i âlem-i mülk ve şehâdet, 97.
- yed-i cemâl, 247.
- yed-i fâile, 97.
- yed-i gayb ve melekût, 97.
- yed-i gayb ve melekût-i a'lâ, 95.
- yed-i icâd, 247, 250.
- yed-i icâd-ı Hak, 263.
- yed-i münfaile, 97.
- yed-i yemîn, 243.
- yedi iklim, 231.
- yemîn (bkz. sağ, el), 246, 247, 262.
- yemîn etme, 173, 175.
- ye's, 310, 312, 313.
- yeşil, 388.
- yevm-i hisâb, 284.
- yevm-i kıyâmet, 128, 194.
- yevm-i tebdîl, 413-415.
- yezdân, 48.
- yılan, 296.
- yıldız (bkz. nücum), 46, 94.
- yokluk (bkz. adem), 360.
- yoktan var çıkmaz, 361.
- yubûset (bkz. kuruluk), 106, 309, 369, 372, 373.
- yümn, 211, 212.
- yün, 100.
- yüsr, 211, 212.
- yüz, 327, 365, 366.
- yüz bin, 327.

yüz mertebe, 367.

zâbit, 95.

zâhid, 189.

Zâhir, 23, 33, 289, 290.

zâhir gözü, 230.

zâhir-i kavl, 313.

zâhirî-i mahz, 236, 238.

zahr, 220.

zahr-i gaybde müslîmine duâ, 449.

zâika, 115.

zâkir, 446.

zâkire-i mütefekkiire, 115, 243, 285.

zakkum, 296.

zaman (bkz. ezmân), 101, 265, 365, 373, 415.

zanîn, 392, 396.

zann, 19.

zât, 202, 270, 272, 328.

zât-ı ahadiyye, 139, 330.

zât-ı ahadiyyet, 27.

zât-ı baht, 370.

zât-ı baht ve sırf, 56.

zât-ı Hak, 269, 384-386, 389, 390, 392, 435.

zât-ı mutlak, 25, 78, 89.

zât-ı sırf, 370.

zât-ı ulûhiyyet, 28.

zât-ı vâcib, 433.

zât-ı vâcibü'l-vücûd, 79.

zât-maa's-sıfât, 269.

zebîh-ı bakara, 55.

zeferât, 417, 420, 421.

zefre, 420, 421, 422.

zehârif, 177, 179.

zekâ, 213, 235, 299.

zekât, 216, 302.

zekî, 300.

zelle, 155, 156.

zemm, 236, 253, 254, 256, 369, 371.

zendaka, 28.

zevâhir-i kur'âniyye, 47.

zevc (bkz. çift, şef'), 123, 203, 242, 325, 326, 328-330.

zevc-i behîc, 336.

zevce, 123.

zevceyn, 29, 30.

zevciyyet, 328.

zevk, 14, 53, 107, 168, 183-185, 189, 212, 227-229, 231, 232, 234, 238, 329, 335, 341, 346, 354, 361, 363, 391, 420, 436.

zevk-ı cimâ', 168.

zevk-ı ma'nevî, 185.

zevk-ı ma'rifet, 391.

zevk-ı müşâhede, 329.

zevk-i şuhûdî, 34.

zıd (bkz. ezdâd), 358, 362, 363.

zılâl, 149, 169, 278.

zılâl-i esmâ, 169, 248, 298.

zılâl-i esmâ-i ilâhiyye, 83, 88, 170.

zıll (bkz. gölge, zılâl), 23, 121, 125, 166, 169, 170, 251, 254, 255, 257, 359, 398.

zıll-i dünyâ, 166, 169.

zıllin izâlesi, 398.

zıll zi-zille tâbidir, 254.

zındık, 45, 48, 49.

zî-zıll, 121, 359.

zîrbâc, 344, 347.

zıkr (bkz. ezkâr), 21, 283, 292, 375, 377, 382, 384, 386, 387, 398, 399, 431, 439, 443, 445, 449.

zıkr-i cehri, 377, 378.

zıkr-i ilâhî, 442.

zıkr-i mahall irâde-i hâl, 38.

zıkrullâh, 162, 164, 273, 382, 385, 446.

zillet, 119, 123, 391, 432.

zillet-i rûh, 123.

zinâ, 145, 212, 216, 276, 278, 312, 318.

ziyâret-i ümerâ, 275.

Zuhal, 369, 371, 372.

zuhûr, 1, 28, 34, 78, 84, 290, 361, 370, 415.

zuhûr-ı âsâr, 81.

zuhûr-ı tevhîd, 159.

zuhûr-ı zâtî, 34.

zulmânî, 224.

zulmet, 16, 17, 48, 223, 224, 244, 381.

zulmet-i isyân, 261.

zulmet-i mahza, 223-225.

zulmet-i tabîiyye, 242.

zulûmât, 23, 355.

zulûmât-ı nefsâniyye, 213.

zulûm, 174, 190, 194.

züâk, 32, 33.

zübde, 79.

zübde-i havâssü'l-havâs, 83.

zübde-i mahlûkat, 365.

zühd, 53, 55, 62, 188, 190, 211, 213.

Zühre, 364, 369, 372.

zükûret, 133.

zükûriyyet, 134, 136.

zümrüd, 413, 414, 415.

zümrüd taşı, 388.

zünnâr-ı taalluk, 36.

§§

ARAPÇA METİNLER

VE

AHMED AVNİ BEY'İN

EL YAZISINDAN ÖRNEKLER

§§

② [تم ايل نيازاً الى سيرة غرض الانزاج فاقام به صغره وسمى ذلك لفظة
 ان نأ وصوره ركنه - مع ربهه والكم ترتيب كل شئ في عالم الوجود
 فيه وربه واشهره ب هدايه ان كل شئ فخره رتبه سائرته
 بعدا تنقذ ونظره وان كان كونه في كونه فالطهره ورحبه عن سره
 بالهوانه وسره كلمة باغة لن رقه النظر فيه واعتبره]

③ [تم تجلي له من سيرة الانذار صهره فاجعل هادياً من ناء الرتبة
 فضيه وقهره غشوة في البحر الوديع من غير ان يصره فارا بئر الفذة
 الالهية تدبانه بئر]

④ [تم كفا له من سيرة الهمجية فحفظه بل عهده ورتبه دار الحياة الالهية
 دون كون ضمه ودارهمجه ^{والله} للالهية وارض عهده فابعه بالجد
 ازاده بالاسماء ونوره وجعله في ارض الهمج خليفة فادبه وصره]

⑤ [تم ابدع له العقل وزيراً فاستوره ودهبه سر الخطاب في ناء السجدة
 واعطاه عصا اعجازه فاهلك بها خواهر السرة]

⑥] ثم خففه لدى قطاس الانعام وحذره وقسم مؤداه عليه قسمة منسقة
 وارده باجناد الاشياء السبعة غير منسقة واو- والمخاطرة على باب حمزة
 مقبلة وسدرة فتمت قابضة بعيون الاشياء وسلا منسقة وعمر مدبنة
 في النظم الأوسط وسلا اقصره وانما بمطابقة اسرار الملوك وبلا اقصره
 واباح له القرف في الاكوان بما به غلا- خمره وسوى في قبضته الاخذ به
 من آمن به وكفره واسره على تلك القبضة وقصره ونصب ملاجراً
 للصبر- فطوبى لمن عبه [

⑦] ثم شاء سبحانه قبضة الاخذ ان يدله بما به لهره فجمعه برزخاً جامعاً
 للكرة والبررة واقامه في عالم التكوين راعياً على ما بالذكورة واية
 بالعلوم الالهية وعمره وسلا عن افق ما نظيره امره فقال الاظنون
 في عدائكم الى سراته انلا كرا سورة وارضى بجارها مسجرة وذلك مشكور اجراء
 في جرائدون عندما اوسعه وعمره فهو يجزى به حلى- جاء زخرف كتب
 عبد الصانع القديم بقلم العلم المحيط في الرجل الامين من يعمل ثقالة ذرة خيراً
 يره وعلى الرجل اليسير ومن يعمل ثقالة ذرة شراً يره فليبادر بالطاعة
 لمن هدام النجدي ^{ونجدة} وليكده على زده قسمة نيرة وعمره وليجئ على
 الله الذي حجه بالجد الجسان وسره ثم ليتبر كيف احياء حبه اقبره
 واماته في الوقت الذي انشء واظلمه بجلايب همارس مدب غيوب النور
 الذي به احمده ودل على النجى واللبي بايتي محو ربيرة [

⑧] ثم صير آية المحو في بعضه لآبائه سورة وذلك في اللبائى المقررة عند تقابلها
 في الدرة [

⑨] ثم انظر ذلك السر فيمن ضرب بعضا الاختبار حجر الاسرار ففجره

« فانظر الى سحر قاض على حجر . وانظر الى ضارب من خلف اسنانه »

فما كان من ادراج هذه الاسرار في وجود حضرة ارشاد المقدسة المطهرة فما اغفله
من القيام بذكرها قتل المشاة الكفرة والويل لمن زهد في اعتبار وجوده وقدره
والضمان له فما اذله واصغره فليته كما كفزه بذكره فيكون من الذين خلطوا
عمد صالحاً وآخر شراً فانظروا في سرك على المرحلة في دار اباقية المرحلة
والصدرة على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه ومن تابعه وآذره الملتحقية في ابرار
المعارف الربانية المحببة المطهرة بعلوم المعصية المستدرة ما سجد الملك به
وذكره وهذا اصل العناية في الخلوة الحضرة [

⑩] اما بعد حقيقة الله سره سبحانه الوصال وجعلك من اساجدين له في العذر والوصال

فان بيت هذا الكتاب الصغير الحجم اللطيف الجرم العظيم الفائدة الكثير العلم المستخرج
من العلم اللطيف والقباب العذبات المسرة في نظام المسيرة الذي لا يشبهه ريب ولا تخمين
بالقديرات الالهية في اصول مملكة الانسانية وهو مشتمل على سفينة وغرير واحد
وعشرون بابا من التوحيد في تدبير الملك الذي لا يبيد على الله بر الحكيم والنظام
الالهي وجاء غريباً في شأنه موزجاً بزيانته بقوله الخاص والعلم ومن كان
في الحضيض لا يورثه وسوى الاصل والكرام (قد علم كل اناس سرهم) ففيه الخواص شارة
لوحية وللعلم طريقة واضحة وهو باب النصوص وسبل العرف بحضرة الشرف
والعطف للمرجع به الوصل والاصل والاصل والاصل والاصل والاصل والاصل والاصل
والاصل يعرف عن حقيقة الانسان وعلومه على سائر الجواند وانه مختصر من العالم المحيط
فانه مركب من كنهين وبيط لم يجمع في الاكسكان شئ الا ادراج فيه في اول منشاء وانيه
هتمة جنة علم غاية اكمال وظهر في البرزخ بين الجلال والجمال فليس في الجود بحلي ولا في القدرة
نقصان صحيح ذلك عند ذكرنا المقول الرامحة بالدين والبرهان ولهذا قال بعض الائمة

وليس ابدع من هذا العالم في الوجود والله بؤننا بعصمة ولطف الحكمة الله فينا من الغمة
[رابع الرصة]

تمهيد كتاب

(11) [اعلم وفك الله لطافته ان الله سبحانه وتعالى قد سار ان يبدع العالم
في الشفعة ليفرد سبحانه بالوترية فيصير اسم الواحد الفرد وتميز السبعين
العبد]

(12) [ولما وقفت اوقفكم الله على حقايق نفوسكم والاطعام على ما اودع فيكم
من لطيف حكمته وغريب صنعته على قوله تعالى « وهوالذي يدارى من وجعل
فيل - راسا وانخا - ومن كل الثمرات جعل فيل روصية اثنين يغشى الليل النخل -
ان في ذلك لآيات لقوم يتفكرون » فاختذت في الفكر وادعت - في هذه الآية
قراية الانسان من جملة الثمرات بنحو كتمانها ويؤخذ منه القول كالآخذ منها
ثم انه ياخذ في النقص كنقصا ثم يهرم كهرمها ثم يموت كموتها ثم ايامه
يولد كتوليدها فيؤخذ بذ - نخل فيز - ع فيحدث فيه السبب لذلك ثم
يصير كل حاله فقد يؤخذ منه كالآخذ منها وقد ترك فيقطع النسل من ذلك
المرء العينه ولذلك الانسان في العال والانسال على ذلك المهرج فقطع
هذه شجرة فالى الخلل الذي يصح به شقعه والحدود هذه الآية على
قدرا واعتبارا فتبيننا وجود الحكمة في الوجود وتفصيله على الجبران
وتفصيل اسرار - وحكمته ولطافته و - اياتها باعلا في العالم المحيط الاربر
فتم بقسم فلم تزل تقابله مرثا جزئا ومعنى معنى وعباده كانه هو

ان البرية الواحدة العالم الاكبر المحيط بالبرية الاخرى التي هي العالم
 الاصغر فطينا على ذلك تبيين من الكتاب العزيز فوقنا على آيات نزلت
 من (وحي انفسهم انفسهم) (سندهم آياتنا في الآفاق وفي انفسهم)
 (وما خلقنا السموات والارض وما بينهما الا بالحق) (انفسهم انما خلقناكم ممثلاً)
 (يتذلل الارضين)

(13) [محمد ناسخ سبحانه على الارض وان علمنا ما لم نعلم فانه نزل الله بصيغته
 الى ما تفرقه في العالم الاكبر سبحانه في هذا العالم الانساني من ملك وملائكة
 اذا ظهر لك في العالم من الامور وحده ونبيه في الانسان كالمعروف والظاهر
 وسببه ذلك ولما ان في العالم ماء مالحاً ومعدناً وزمناً ومراً وذلك
 موجوده في الارض فالملح في عينيه والزمان في سحره والمر في اذنيه والعرب
 في فمه ولما ان في العالم تراباً وماء وهواء وزناً ففي الارض ذلك بعينه
 ونزل عليه وقدره على الحكيم سبحانه في الكتاب العزيز وهو قوله تعالى هو الذي
 خلقكم من تراب وتلك في موضع آخر ولقد خلقنا الانسان من سيرة من طينه
 وهو من ارجاء الماء والتراب ثم قال صلى الله عليه وسلم من ماء مسنون وهو المتغير ارجاء
 وهو الجزء الهوائي الذي فيه ثم قال فخلقنا الانسان من صلصال كالفخار وهو
 الجزء الناري وهذه كلمة منه سبحانه يخلجه ما بين وهو العليم القدير ولما ان
 في العالم ارجاء ارجاء شمال وجنوب وحب وبرد وفي الارض ارجاء قوى
 جاذبة وماسكة وهاضمة ورافعة ولما ان في العالم سباعاً وسباعية
 ورجل ثم نفي الانسان الارض من الحب والعقد والفضة والفضة والمعدن والمعدن
 والعقد والرجل والرجل والرجل والرجل والرجل والرجل والرجل والرجل والرجل

كلما تطور انعام واناء - سؤم لهم وكلما ان في العالم ملوكة برة سفة
ففي الانسان لمة - وطاعة واستقامة وكلما ان في العالم من يظهر لولها -
ومن يخفي ففي الانسان ظهر وبالحسن عالم الحس وعالم القلب فظاهره ملك
وبالحسن ملكوت وكلما ان في العالم ساء وارضاً ففي الانسان علم وسفاد
في هذا الوقت - على العالم تجد النسخة الالهية طويحة ما اخلت حرف ولفظ
معنى ولم تجده في مقابلة الازل الا الاله فانه ذو غير سناها الطرف الآخر
سرعاً وسبح علم قديم بابقا داله عز وجل له [

(14) [قال العبد وحدث عادة المصرفة - ضوان الله عليهم في هذا النظر والاعتبار بحري العرب
في كسر من الوجودات والمجاء بادن شبه وابر صفة تجتمع بينهما وفي القرآن
من هذا القبيل كثر اذ القرآن جاز على لغة العرب كما قال عمدة السدم انما تله
القرآن بيان لان كسر شبه وماله قوله تعالى واستعمل الراس سبياً
كسب ببقية كسار استت به الريح كسب صفوان عليه تراب جداً بريان بنفص
واسد القرية ان كسبيل والعبد ان قبلنا قبل فلما تولى به ليجل فلم تزل
الصوفية رضوانه قبل في اعتبارها على هذا المخرج فلما نحن لك ولتقرب كيف
نظر العالم في الانسان على تقدم وذلك ان تنظر الى ما خرج عليك من الموجودات
فازادعت عليك على مبرود ما على صفة التي غلبت على ذلك الموجود حتى شرب
وارادعت تلك الصفة التي انبأت عنه ودلت عليه فاما صفة نفسيه له واما
صفة عالمية عليه ثم تنظر تلك الصفة بعيناً فوجدتها في الانسان لا محالة فيظهر
على الانسان عنه مائدة تلك الصفة اسم الدعة هي صفة كسب البدة التي هي
غلبة على الجوار دون غيره من الحيوان تنقل في الانسان حملاً اذا اتيه جيداً
او اسداً اذا اتيه سدياً طالب الفتراس ومن هذا النظر ايضا في اندرا السريفة

مقدان تنظر الى الشمس والقمر فتجعل الشمس للدور والقمر للنفق وذلك ان
الفض ذات كمال ونقص على حسب ما يريد في راقع الكتاب فكما انها بالبعد واعلم
ونقص بالجرى والشهوات وكذا ان نقص القمر قد يكون سببه الارض وهو ان يرض
من العالم كذلك نقص النفس انما هو من ارتكاب الشهوات ومحلل الحقل سائليه وكما
اسرقت الارض بخور الشمس كذلك ان هبام اسرقت بخور الروح فكيفه الاشارة على ما هي
معية الحاسد والله هذا ما يطول ذكره

(15) [قال المؤلف وما اردنا ان تأخذ في مقابلة السقيته العالم الاكبر والاصغر
على اوطوره في جميع الاسرار العامة والخاصة - أي ان ذلك يطول وغرضنا
من العلم ما يوصل الى النجاة في الآخرة اذ الدنيا فانية دائرة ففضلنا الى
امر يكون فيه النجاة ويتمى معه المراد الذي بيننا عليه كتاباً وهذا انما
نظرنه الان في فوجده مطلقاً مستقراً به وعدد وعيد فنعين في نجاة
ما نوعده به وتخليصه لما دعت الله فاضطرنا الحال في اقامة القطر عليه
من العالم الاكبر فقلنا ان ظهرت الحكمة من المطالب والوعود والوعيد من العالم
التي فرأينا ذلك في حضرة الامراء والهي حضرة الأمة ومقر الخلافة فوجدنا
الحليفة فيه ظهرت الحكمة وآباء الاسماء وعلى به تنقص امر الملوك
المخلوقة للباسي تعالى ونقصنا الامر واسمنا النظر في خطا الان من هذه
الحضرة الربانية فوجدنا في الان من فحيفة ووزيراً وقاضياً وكاتباً وقاضياً
خارجاً وجهاً وادعواً ومقاتلة اعداء وقتلاً راسراً الى احوال هذا
ما يلعب بحضرة الخلافة التي هي محل الادب وفي الاشباه اشهرت - يا احبا
ووجهه اعدوا وادعن الكل سلطان ثم ففيت بعد الانبياء صلوات الله عليهم
فقد نظرنا الى اليمين الضيافة عمراً كن قد تظهر فموصية فالقطعة معلوم
غير مية وهو خليفة الرئان محل النظر والنجاة ومنه نقد الاناء على ظاهر العالم

وبالحق به يحكم من يحكم ويغيب من يغيب وله صفات ان اجتمعت في
خليفة عمر فها لقطب وعليه مدار الارال والارال وان لم تجتمع فهو غيره ومنه
تكون المادة تلك ذلك العصر وهذا كله في الاثر من مجرد ونحن انما نراه
نذكره في هذا الكتاب المجموع احسن ابرار مختصراً كافياً مقنعاً والله ينفع العبد
بما قصه وبسطه الطريقة الاسـ [

مقدمة الكتاب

(16) [الوقوف صافك الله امره محمد رؤا نه غريب رسره بطيخ لبس يمين
الارضاه غايه وقدم صدق ^{له اعز واسرار} تغطي غيرهن اقرار وانظار ونقا هذه المقدمة
توطئة لعلم القبول على الاظهر فان الاظـ عليه سـ رسلان الخالفه
مري شلى انا ما سقا ما سقا من هذه العلم في هذا الكتاب الا انزال اليسـ
ومصنفا في آخرة اسـات تخلفه نقا هذه المقدمة لتلك الاشـات ومن
اراد ان يقف من تأليفنا على مدار هذه الطريقة السـيفة فليطالع كتاب
فان الحج الا ارتقا الى انقضاء البكار النقا المحدثان نجحات الاقا وسبناه على
الدراسة بالبرمودة آلا من مقام كطواب عسكر مقامات كل اسرار بعضه فربعض
فهيونا وفقك الله في سبانه هذه المذمة في هذا الكتاب التي هي كالمعدود عليه
ان يقف على السالك ابتداء فليكون له عصمة من الاظـار على كلام اهل الطريقة
وما يقف عليه في هذا الكتاب فيقع منه السليم وربما يفتح له السـ الذي رقت
عنه رساله مرفه او راها فبينا الله من حسن اسمه وسلم مالم
يلطفه علمه آسـه بعزته . فاعلم كرج الله صدرك ان منى هذه
الطريقة على التسليم والتقديم حتى تال بعض السادة القادة لربط الارسان
ورج الحقيقة حتى يسرد فيه الف صديقه انه زنديق ثم تأيد قوله هذا
السيد بقوله الشريف الرضي هـنـ على ابن اب طالب رضي الله عنها

يا ربهم علم لرايهم به لقليل لي انت من بعد الوفا
ولا سحر حيل مسكون دمي يرون اتبع ما يا بقوه هنا

فا سترط في انكار هذا العلم النقيس - جازاً سألهم مسلميه قد رفضوا
مع التحليل والتبليس وكيف يؤيد هذا الطريه وهل يقبل ان الباطل عند هذه الطريه
من راي بعد الحق الا الضلوك وقل جابر الحق وانه هو الباطل

الم تر ان الله اعطاك سورة ترى كل ملك دوني يتعبد
بانك سمى والملاك كواكب اذا طلعت لم يب سر من كوكب

قل الله ثم ذرهم في فوضهم يلعبون هذات الابار سياة المقربيه . انه
يفيان على قبي راي لا يستغفر الله في اليوم مائة مرة فانظر هذات السيئه
في عالم الحشر الداخل تحت زل الحصر كيف يتالم الملوك قتل من تكلم من
غير هذا المقام فانه صاحب اصحاء احدم الم تر الى قول الجني ان الحمد
اذا ترون بالقبض لم يجعله ان رستان بيده من يلعبه عند حده وف
وبه من يلعبه عن به وما يلعبه عن الهوى [

(17) [فاباك وطلب الدين من خارج فتفتقر الى المعارج واطلبه من ذاته
لذاتك تجد الحق في ذاتك ارايت لما تبنت نبوة رسول الله صلى الله عليه
واله وسلم واستقر في نفوس المقادير انه صلى الله عليه وسلم يلعبه عن الله
فقال لا عن هوى نفسه وقلا في رد الانقياد والتسليم ونصرت عليهم
وظائف التكليف ولم يسألوا ما الدليل ولا ما العلة ولقد كان الصحابة
رضي الله عنهم اجمعين سائلونه عن اشياء هم سزلوا عن ذلك في منزله قال
يا ايها الدين آمدا لا تسألوا عن اشياء ان تترككم تسؤكم قال الصحابة سزلوا
ان قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فان مقرر ذلك ايرار الخ المستر
يفرك عن الطريه فيقول لك طالبهم بالدليل والبرهان يعني اهل هذه الطريه
فيما يتكلمون به من الاسرار والبريه فالمرض عنه وقد اده بجاربا في مقابلة ذلك

ما الدليل على خلاصة العلم ما الدليل على نعمة الجماع راسيا ههنا وههنا
 عن ماهية هذه الاشياء فوجب ان يقول لك هذا علم برحمن الوالدون
 فمد يدخل تحت همد ويقيم عليه دليل فقل له وهذا مثل ذلك . ثم اضربه له
 سائر آخر رقل له لو كان لك دار فذبتك برك وما اطلع عليك احد غيرك
 ففتى زرها وانزل باساع اناس خبرها اصطفت احد من خراسك
 فادفنته اياها حتى عاينها واحاط بها اطمعته من عليه بجرائ من اناس
 عند ارفاك اياه ثم خرج اليهم ونصبتهم لهم ما رأى فيل هل يصح ان
 يقال له ما الدليل في ذلك المقام على ما تذكره انه على هذه الصفة هذا
 لو يصح ولو طاب له احد بذلك حقه الناس وسخروه وقالوا هذا سئ
 ويقيم عليه دليل عاتبا ان - ايا جاز اوخلة صاحب الدار وخرج فوصف
 ما رأى فمن حسن الظن به وكتب عنه عدالة صدقه في منزله ومن لم يدره
 وجزه ذلك لو يحسن من احد ان يكر عليه مقالة فان اردت ان
 تقف على ما ارعاه هذا الرجل فاقب الى صاحب يد فلك اياها فاشاهد
 ليس غير ذلك كذلك باقى هذا العلم السنى الذى هو نعمة النقى ارا ايا
 - جاز قد اتقى الله ووقف عند حدوده واقف بالزهد والورع واسباه ذلك
 ثم نل بعد هذا بعلم بوسعه عقرنا رهبه الله سبحانه اياه العلم الذى
 فالواجب علينا التسليم والقبول فيما ارعاه رحمة الظن به وترك الاعتراض
 عليه فان الله تعالى قد يخص من عباده بما شاء من علمه كمالا يكون
 الحكمة من بآر وقال وعلماء من لدنا علما رسالة موسى والحضر صلى الله عليه
 فيل تقع اعنى في الاختصاص لو يقال عما يفعل وهم يسكنون هل صدق

ادرس عن الصحابة انهم سألوا النبي صلى الله عليه وآله وسلم ما العلة ان
الظفر والمغزب لم يستر وجهه في بعض ما سخطا وانما لم يكن ذلك
لونه قد جنت عصبته ولبان صدقه وعلم انه لا يستره عن نفسه فمهما
أناك تطعم الدليل والعلة على من رزقه وودع القوي التي تدل
على صحة علمه كدلالة المعجزة على صدق الرسول علمنا صفة الصدق
ما استقرت لديك ولا نبت قط إليك فلم اليهم احوالهم ولا تتدقوا لهم
وقل - ب - يرد على من عسى ان يفتح لك بابا من هذه [

فصل من ذلك

(18)

ولا تتدق عليهم ونفك الله شاطئ الظفر بالغيبة مع ايمانك بالكمال المحروس
الذي نصبه الله شاطئ لك ان المرأة اذا صفت وجهي غطت الصدأ وغطت
صورة اناظر فيل الين يرى نفسه هنا ام قبيحا فان جاء احد خلفه
تجنت صورته في المرأة فقد ما نظرا بلع والماضون معه قال خلفي انسان
ارسئ على صورة كذا وكذا حتى يستوفي ما رأي وهو لم يره بعينه الرؤيا
المصودة والتقريب بهذا واجب فانه محروس كذلك المصقول نظير المحروس
فيعد الانسان الى امرأة قلبه فيجلبوها من صدر الاعيان وبميط غل كل حجاب
يجب عن تجلي صور المعصولات والمضيئات بانواع الرياضات والمجاهدات
فاذا صفت وتجلت تجل في كل ما يقابل من المضيئات فطعمه مما شاهد
وصف ما رأي ما كذب القواد ما رأي وهذا مثال على التقريب ولو لا
الظفر لكاننا على ضرب من المضاغة واصنافه كمن يلقى هذا القدر
فمن اراد ان يقف على انواعه على الكمال من تأليف فليقف على هذه القلوب
ثم ياليت سقمه طالع الدليل على هذا العلم المتهد هل احاط على بعض
الكتاب حتى يقال له هو من كذا اهل احواله ولب القف نفاية القل الذي

فصل له عقوبتكيف ووقف عند احكام من واجب واصل رستين ان يجعل ما عليه
 به هذا الصرح من قبل الجائر وانما صار واجبا عندهم لان حيث نفسه الا
 من حيث العلم القديم فانه يكون فاذ ان هذا الصرح بالجائر اربموقعات ؟
 العقول اذ النبوة والولاية فزود طوع العقول فالتقيد انما يقف اربموقعات ؟
 لانه ما انما يتجى به به ركن من اركان التوحيد ولا ركن من اركان الشريعة
 فما حرم المستحيل في بعض الامكان اوقلة التعبد فالتصفة لاجبة عليه
 والصريح فزود مما نسب اليه قدراك يا اخي دراك قبل حلول الربك
 وميزت الانسان على ما كان عليه ومجس على ما مات عليه وهذا هذا
 من فوات هذه الامور والاستشارة بهذه الامور فافرض الجواب
 الجيب بالاسليم واخرج بالطرية عن - هذا الامكان - واقعد على كرسي انك
 واخرج عليك حلة الجاهدة واجعل على رأسك تاج الموافقة والمادة
 واتخذ النظم من غير محل الخطب تحب الحق وانظر المستمع تحبه مستمعا
 مخاطبا مخاطبا فاذ كان هذا النظم والمستمع فانت محرم وان كنت موهوبا
 كما انت حاضر وان كنت مفقودا واذ ان الله عليه وسلم تحب ان به
 عذره بل ويزال العبد يتقرب الى بالوفاء حتى احبه فاذ احبه بكنهه
 وبه من بين المحبة بهر فكيف يخفى عليه شيء ومن كان لانه مكيف
 بنزه كماله فحققه في هذه المقدمة رقف عندها ترشد وتحب عاقبة
 امرك ان تاراه تعالى فوفرد عليك وتقت الله طافه ووه عليك في هذا
 الكتاب راسه نيقا وياك بالعلم ويجعلنا من اهل بيزته [

اعلم ان الله من المعارف الفكرية والعلوم النظرية والادعيات التجريبية وانما مستلجاجة
 العلم في هذا الكتاب اذ كل احد ليس بهبه الله تعالى نور اليقين ويرى عن
 حبه بسببه حجاب الركون فينظم في سلك هذه الفراسة الشرعية فلما لم يكن
 هذا لكل احد كدور موهبة من الله تعالى فلهذا يلزم بالاحصاء من عبارته
 وتنبأ هذا موضوع للفراسة والعلوم فيما يحتاجون اليه وهذا الباب من
 الاكليات يحتاج اليه ريعون عليه لان الانسان مضطرا الى معرفة الناس
 ومخالفاتهم وكل ان في ضلعه وفي علمه واذا كان هذا الاضطراب ليس
 عنده من الفراسة الشرعية ما يميز به غيره فانه فقنا مضطرا كانيا
 من الفراسة الحكيمية ليصف الانسان عنده وصيغته في رحمة ويستغل
 بضروب الطعاعات على الله ان يفتي له بابا من هذه النور اليقين ويترجمه
 الملكوت الاعلى فاعلم يا اخي ورفقا الله وايك الى احسن السبلات والعدل
 انك الذي ينبغي لك ان تتخذة سجيا اى خليلا وليلك سميلا
 والملكوت وزيراً من ليس بالظالم ولا بالظهير ليه المحم طيه به الغلط
 والدقة وابيض سرب بحجرة وصفحة معتدل السعوط به ليس بسط ولا
 بالجهد الغلط في سعده حمرة نين نياك السواد اسين الوجه اعيرة بالة
 الى الغور والسواد معتدل في الجرم الرأس سائل الانسان في علقه استواء
 معتدالية ليس في دونه وروصه لحم خفض الصوت صاف باغظ منه واره
 ما يتحى غزله اورقة في اعدان طويل لسان مدقة سبط كلف قليل الكلام

والصحة الا عند الحاجة ميل طباعه الى الصفراء والسودا في نظرهم وزج رسد
 قليل الطبع في الماء ليس يريد ان يحكم عليك دواء الربا ليس يعجلون ويدبطون لانه
 قامت افكارهم بعدل الخلقة واحكموا ونيل خلقه سيدنا محمد سيور الله صلاته عليه
 وسلم حتى صيحه انك انظر الى هرا وبالحسن فان قد رت ان لا يصحبه الوكيل هذا
 فانك وروقتك مع شربك اذ لم يغور الله بصيرتك فانه رزقت الزلازل
 فانت اذ انك سلطان العالميه صاحب الحقيقته الرجز تحت وترك ربك
 وامرهم ولا يعلم بالحق ان الحكماء يحولوا في مقالاتهم في الفراسة وقد رت ذلك
 بحجة ان العدل الخالص كمال ما تقدم وصفه وما ذكر في مقالاتهم ان ابيض
 الاما دونه مع الزينة والسفة الكثرة ريل على القوة والحيانة والنسبه
 وخفة العقل فان كان مع ذلك راع الجيرة ضيق الزن انحر ارجن
 كبر السمر على الرأس فقالت الحكماء ان التحفظ من هذه صفة كالتمنظ
 من الافاعي الشاله (السمر) اعلم ان الحكماء قالوا ان السمر الحسن يدل
 على استجاعة وصحة الساع والسمر البه يدل على الجبه وبر الساع وقلة الفطنة
 وكثرة السمر على السعد رابطن يدل على رحمة الطبع وقلة الفهم حسب الجور
 والسفة ريل على الحسد وكثرة الغضب وسرعة السخط والاسود من السمر
 يدل على العقل والادناه وحسب العدل والمتوسط (الجيرة) قالت الحكماء
 الجيرة المنبطة التي لا تخضون فيا تدل على الخصومة والسغب والصلف ومن
 كانت جبرته متسلطة في انقو راسية وكانت يدا تخضون فهو صمد ومحبب عالم
 يقفان مدبر حازمه (الاورقان) ومن كان عظيم الازنيه فهو جاحل الاداة يكون

فانظروا من صغيرا لذنبيه فهو اعمى ساربه الطاهب النبوا سمر يدل على العي
 رنعت الكلام فان امتد الطاهب الى المصغ فضا حبه تايه سلف ومن دونه حابه
 واعتمد في الطول والقصر وكانت سودا فهو يقطن فاهم (العبه) ان اراد العبد
 الرزقه واراد الزينه من غير رزقيه فمن عظمت عنياده زحمت في رزقه
 فح كسبون غير مأمون وان كانت زرقا كان اسد وقد يكون غاشا ومن كانت
 عنياده متولفة مائتة الى الغفور والكلوة والسوار فهو يقطن فهم ثقة محب
 فان احدث في طول البدن فضا حبه خيب ومن كانت عنياده جامدة قليلة الحركة
 كالسحرة ميتة النظر فهو جاهل غليظ الطبع ومن كانت في عنياده حركة سريعة وهدية
 نظر فهو ممتاز لمن غار ومن كانت عنياده صمراء فهو سجاع مقدم فانه كان
 حواير نقط صفر فضا حله سرائس وارادهم (الانف) اذا كان رقيقا فضا حبه
 نزه وان كان انفه طويلا يخاله في فيه فهو سجاع ومن كان انفه قريبا
 شبع ومن كان ثقب انفه سديا لا ينفذ فهو غصوب واذا كان غليظ الرط
 مائدا الى الفطرسه فهو كذوب مهذار واعدل الذنون ما طال غير طول فاحش
 ومن كان انفه متوسط الغلظ رتداء غير فاحش فهو ريس الحق والفهم (الفهم)
 ومن كان واسع الفهم فهو سجاع ومن كان غليظ السفيه فهو اعمى ومن كان متوسط
 ومن كان راس الفهم حرة سادنة فهو معتدل ومن كانت اسنانه ملقوية
 السفيه في الغلظ مع حرة سادنة فهو معتدل ومن كانت اسنانه منبسطة خفاناً بينها
 او نائسة فهو خدع متجمل غير مأمون ومن كانت اسنانه منبسطة خفاناً بينها
 بلج فهو عاقل فقه مأمون مدبر ومن كان لحم الوجه منه متفتح السفيه فهو
 جاهل غليظ الطبع ومن كان خفيف الوجه اصفر فهو ردي خبيث خدع شكن

Tedbirât-ı İlâhiyye'nin Sekizinci Bâh'ından el-Firâsetü'l-Hikemiyye faslının
 arapça metninden örnek.

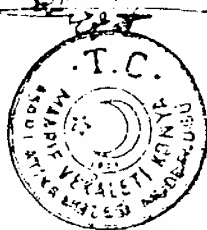
ومن طلي وجهه فهو رنج ومن نظرتة فاعمر وجعل وبما رعت غناه أو شمس شمساً
لا يريده فهو لك تنور محب فبك لك في نفسه مرابة الصوت الجسر يديل
على السجاعة والعنل به الكحل رائد في والعنل والدقة يدل على العنل والذبح
والصدور سرعة الكلام ودقته يدل على القوة والكذب والجهر والعنل في
الصوت يدل على الغضب وسور الخلود الغنة في الصوت يدل على الجملة وقلة النطق
وكبر النفس التحرك الكبر يدل على الصلف والرهز والحداع الوتار في الملة
ويذكر النطق وتحريك اليد في حصول الكلام يدل على تمام العنل والتعبير بجملة
العنل تسماعه يدل على الحب والكر طول العنل ودقته يدل على الطول والجبه
والصياح رازا الصفات ايها صفرا الرأس فانه يدل على الحمه والسف غنط العنل
يدل على الجبريل وكثرة الوكل اعتماد العنل في الطول والعنل يدل على العنل
والذبح وخلص المودة والشفة والصدور الطن الكبر يدل على الحمه والجهر
والجبه لطافة الطن وشفة الصدر يدلان على جودة العنل وحسن الرأي
عرض الكنفية والنظر يدل على السجاعة وخفة العنل اختفاء النظر يدل على السجاعة
استواء النظر علامة محمودة بروز الكنفية يدل على سوء النية وتلج الذهب
إذا طامت الذراعان حتى يبلغ الكف الركبة دل على سجااعة وكرم وتبل نفس
وإذا صمرت فضا حيا حيان محب في الشرا الكف الطويلة مع الاصابع الطوال يدل
على النفور في الصناعة والكمال الأعمال وتدبير الرئاسة اللحم الغليظ في القدم
يدل على الجبريل وحجم الجذر القدم الصغرة اللب يدل على العجز رقة العنل يدل
على الجبه وتغلظه يدل على السجاعة غنطاب فيه مع العنل فيه يدل على البلاء
والقوة من كانت خطاه راسية بطيئة فهو سنجح في جميع الأمور وأعمال

۸۱۴

811

یعنی قرآن کریمه که (ان الذین اتفقوا الامسهم طائفتان السیماه تذکروا ذان
مبهره) یعنی «سوز که اتفاقاً ایدار، سیکه طریقه آنده و سوسه طوق
تذکر ایدار، خاصه آنکه طغری بول نور و لور» آیه کریمه میخیزد و این
ابلیس حمله سده منع ایه و بر حجب نرود سار سده ابلیس کیدیک مدوخته
کور ایت. و آنکه بر صورت حفظ ایه را ایت بواقعات استطاعت آینه
بر صورت ذکر ایه منقطع ایدار و صد حقیقه که نواظر دیه دخی انجی
علم سار سده منقطع ایدار و بوده سده اوثر با قوت احمد کلام
نی بو حوسریک انکاف عالم زان حقه مستعد ایدار با کفر لینه و ایدار
علمی اوکره نیریک و بولمال کشف علم سریک انکاف ایدار و بولمال
کشفته بولماله مختلف کلام سده مرد ایدار و بولماله احمد سریک
کریمه کی آیت (لین کله سم) قول سرینیدر بولماله تفهیم دخی (با نوا)
حجت انکاف سده کیدی.

علم اولی الله زواله اوله غریبه حمد ما اوله که بولماله کشف سریک ۲۴۶
کلی ساری جهادی اولی سیک ۱۰۰۰ و ۱۴۶۱ سار دین کانونه و سیک ۱۰۰۰
کوف صیاحی ختام بولری و الحمد لله رب العالمیه وصلی و سلم علی اسراف و رفیق
صیح الانبیاء والمرسلین و الله وادوده دار و ایه و احبابه جمعیه

Tedbirât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi'nin Ahmed Avni Bey'in imzâsını taşıyan son sahifesi.